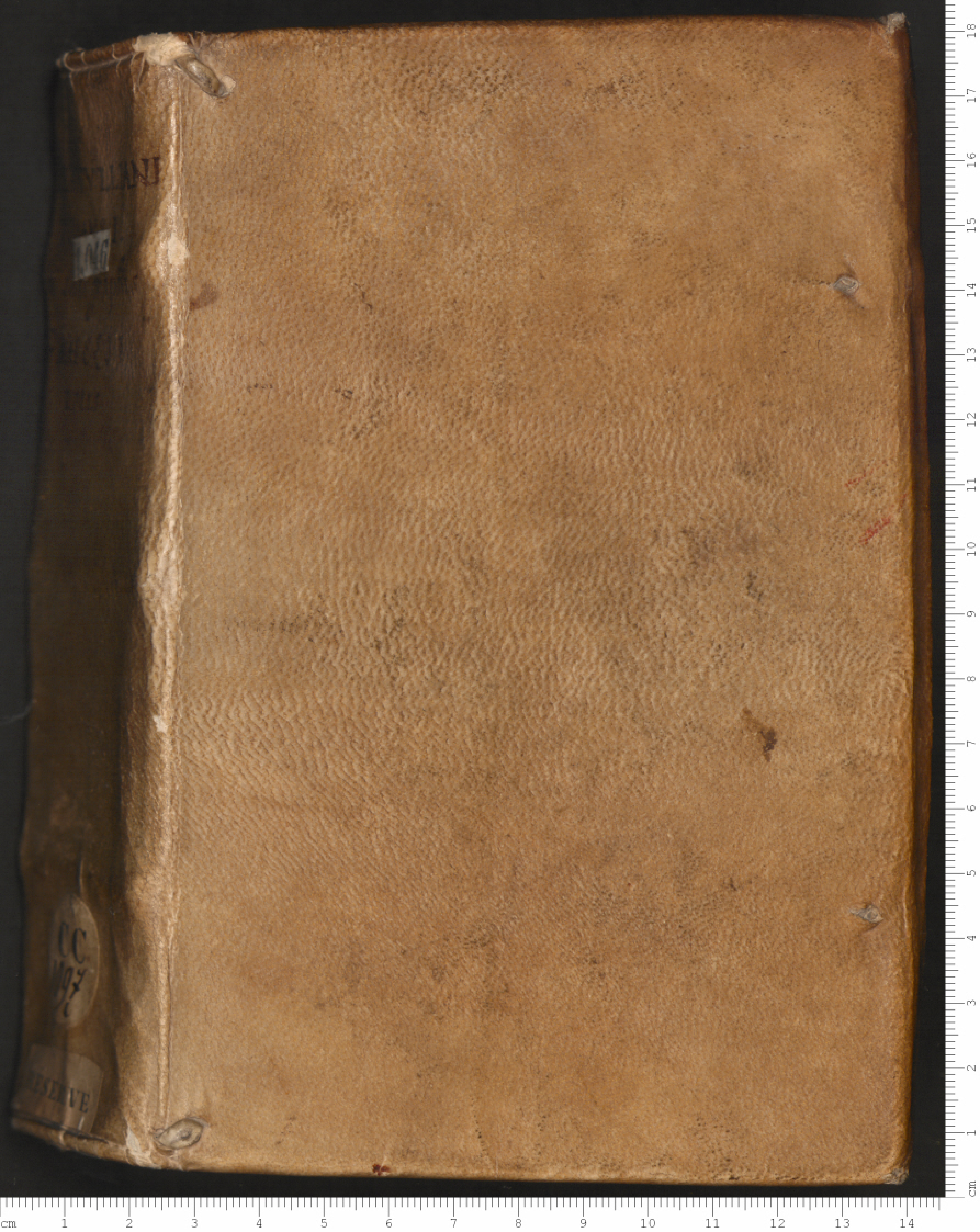
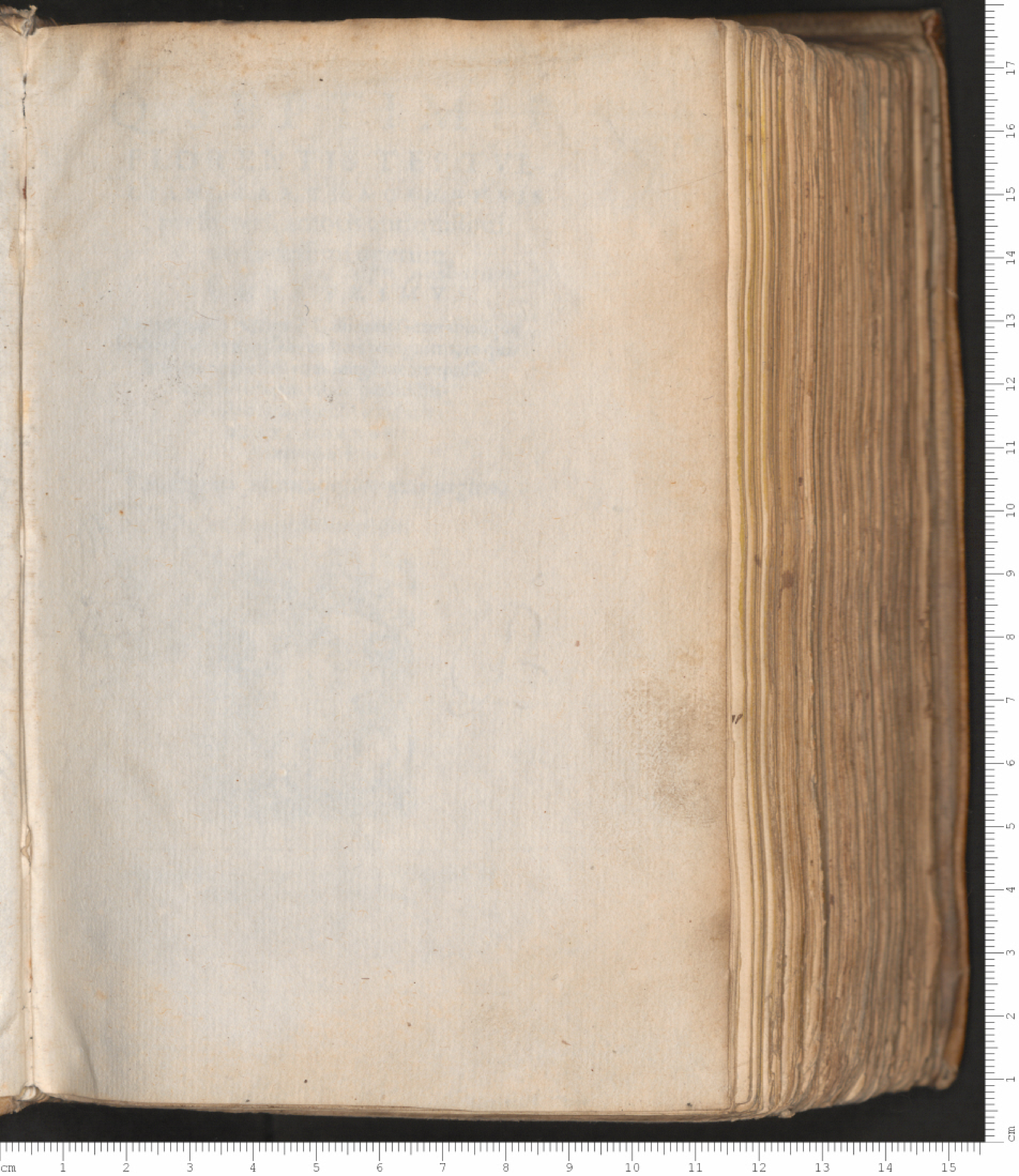
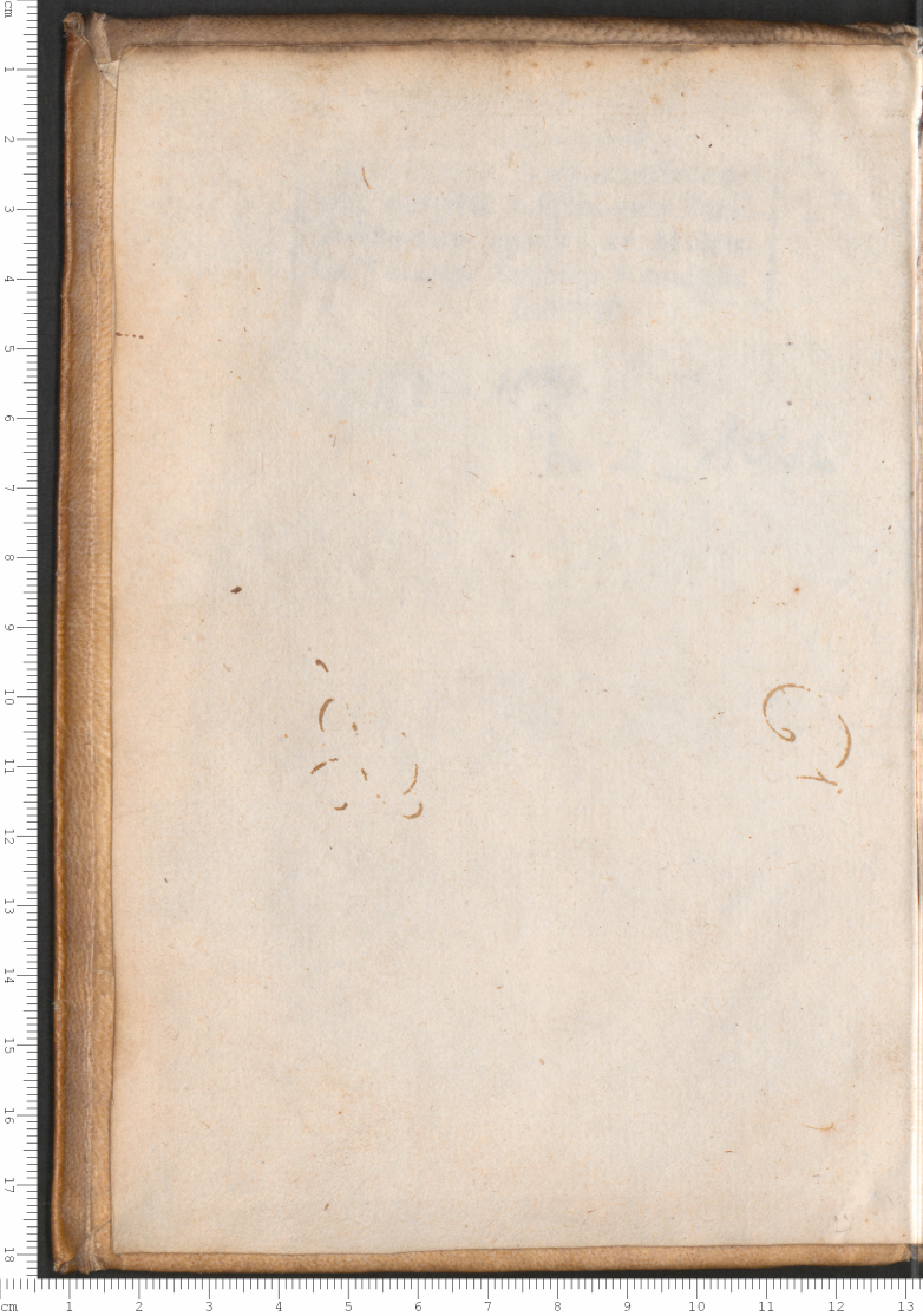
TERTVLLIANI
TOMVS I.

cum autographis
PAMELII
notis

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, CARTHAGINIENSIS presbyteri, autoris antiquissimi ac doctissimi operum,

Brugis

41. Ex Libris Sta Genoveva parisiensis.

TOMVS PRIMVS.

Ad complures veteres è Gallicanis Germanicísque bibliothecis conquisitos codices recognitus, in quibus præcipuus fuit vnus longè incorruptissimus in vltimam vsque petitus Britanniam: non omissis accuratis BEATI RHENANI Annotationibus.

Catalogum autem aperiet versa pagina.

Acceßit & Index copiosior.

PARISIIS,

Apud Audoënum Paruum, sub intersignio Lilij Aurei, via ad D. Iacobum.

1566.

Ex dono R.mi D. Jacobi Pamely

SIGISMVNDVS GELENIVS LECTORI S.

DICI vix poteſt quantò procliuius omnia degenerent in deterius, quàm in melius proficiant. Vel Plinius iam tum prima chalcographia tam miſerè fuit tractatus, vt in recurando plurimis doctis viris ſudandum fuerit, donec priſtinam reciperet faciem. Idem & TERTVLLIANO huic accidit, in quo iterum atque iterum ſarciendo quantum ſe exercuerit vir doctiſſimus B. Rhenanus, apparet ex adiunctis ipſius Annotationibus. atqui multò facilius erat totum opus denuò tranſcribere, ſed non dabatur copia ſatis emendati codicis. Tandem ex vltima Britannia Ioannes Lelandus, vir antiquarius & feliciori dignus valetudine, cōmuicauit exemplar in Maſburenſi cœnobio gentis eius vetuſtiſſimo repertum, in quo nihil deſiderare poſſes amplius. Tāta erat integritas, niſi quòd aliquot libri deerant. continebat autem & omnia illa quæ acceſſerunt ad poſtremam editionem Lutetiæ: quæ ſi quis cum hac præſenti cōtulerit, videbit non vanum eſſe Gelenium. vtinam habuiſſet codex is etiam reliqua, nihil in hoc ſcriptore requireretur in poſterum. Meum laborem imputare nō libet, ſenties tamen lector quantò poſtrema hæc cura ſit potior. Bene vale, & fruere, habiturus lectionem planam, quæ antè confragoſa fuerat.

CATALOGVS OPERVM Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, QVAE IN hoc primo tomo continentur.

Quæ aſteriſco notata ſunt, habebantur in Britannico codice, quod ad caſtigationis commendationem pertinet.

REVERENDISSIMO

IN CHRISTO PATRI,

Principi, ac domino D. Stanislao Episcopo Olmucensi, &c. dignissimo, Beatus Rhenanus Seletstadiensis S. D.

VVM in hoc verè aureo renascentium literarum seculo, STANISLAE præsul eximie, quo non modò tres illustres linguæ passim discũtur, sed & quanto quæque scripta sunt meliora, tanto pluris fiunt, ab omnibus operam dari videam, vt optimis studiis quisque pro virili sua consulat: & alius quidem incognita adhuc Latinis auribus è Græco vertit, alius indocte vel perperam versa castigat aut elimat: alius Latinos autores iniuria temporũ deprauatos, veterum collatione exemplariũ restituit, aut obscuros explicat: ego sanè ne prorsus sim asymbolus, operæpretium putaui si SEPTIMII TERTVLLIANI lucubrationes in publicũ emitterem, autoris nõ minus vetusti quàm insignis, quibus iam per tot secula studiosi sacrarum li-

terarum caruerunt. Atque quum dispicerem cuinam tam præclara monimenta consecrari deberent, in primis tu dignus mihi visus es, cui scriptor antiquissimus tãquam optimo patrono dicaretur. Nam ea es eruditione, & optimarum disciplinarum peritia præditus, & piis perspicacissimi ingenij dotibus polles, eáq; vitæ sanctimonia commendaris, vt autor eruditissimus, acutissimus, feruénsq; Christianæ pietatis assertor, libenter in sinũ tuum conuolet, nimirum vt ipsum aduersus morosos quosdã, qui perinde veteribus ac nouis offendũtur, tuo patrocinio defendas. Nec vero patitur epistolaris angustia, vt virtutes tuas hic deprædicem, quas non solùm Morauia suspicit, sed & tota Germania admiratur: neq; enim latere potest virtus. Volumen illæ non exiguum desiderent. quanquam has C. Vrsinus Velius vir cum ob morum grauitatem, tum ob insignem literaturam nõ immeritò tibi charus, quem vtriusque linguæ exornat peritia, felicissimum in pãgendis carminibus, in oratione soluta admirabilem, & Huttenus equestris ordinis apud Germanos ingens ornamentum, ac Ioachimus Vadianus, & clarissimus vir Ianus Dubrauius, quo tu nunc à consiliis vteris, iam pridem dignissimis æternorum monumẽtorum præconiis immortalitati cõsecrauerunt. Meretur id eximia liberalitas tua, quam sic in viros doctos exerces, vt veteris illius Mecœnatis laudem omnium calculis proxime tibi vindicaris. Suffecerit autem vel hoc vnum incomparabilis pru-

dentiæ

dentiæ probitatíſque tuæ euidentiſſimum argumentum, quod inclytus Hungariæ rex Ludouicus in maximis regni negociis tuum plerunque exquirit conſilium, & in aulam ſuam huius rei gratia ſæpe te euocat. Quid ni autem id faceret filius, cuius pater egregiam Turzonum fidem ac prudentiam iam olim exploratam habuit, & beneficiis non contemnendis liberaliter exornauit? Sed cupis fortaſſis audire quonā pacto SEPTIMII TERTVLLIANI lucubrationes ad me peruenerint. Audi, rē paucis explicabo. Proſequebamur anno ſuperiori eximium illum ciuilis prudentiæ & optimarum literarum antiſtitem Vdalricum Zaſium, quum ſodalitatis literariæ ſalutādæ gratia Seletſtadium veniſſet, Colmariā vſque: quò quum veniſſemus, inſignem illum bonorū ſtudiorum fautorem Dn. Iacobum Zimmermanum illic decanum adiuimus. In cuius bibliotheca libris exquiſitiſſimis inſtructa, forte vetuſtum quendā codicem arripui, nonnulla Tertulliani continentem opuſcula, quem is ex Paterniaco Tranſiurano cœnobio commodum attulerat. Hūc quum me videret auidius euoluere, libenter pro ſuo cādore permiſit, vt mecum auferrem. Deinde quum paulo pòſt agerem Argentorati, intellexiſſémque Thomam Rappium virum cum primis integrum & literatum ad thermas Hercinias, quas vulgus Sylueſtres appellat, proficiſci velle, rogaui hominem vt Hirſaugienſe cœnobium, quod illinc non multùm abeſt, adiret, & Tertulliani volu-

mina. quæ illic extare acceperam, ad nos com-
modato deferret. Is cum amore noſtri tum ad-
iuuandi literas ſtudio, negotium id lubens ſu-
ſcepit. Atque, audi fortunam, vixdum biduum
fuerat in thermis, quum reuerẽdus abbas Hir-
ſaugienſis cœnobij Benedictinæ familiæ exi-
miũ decus vnà cum venerabili patre Nicolao
Baſellio, non tam integritate morum, quàm
non vulgari literarum cognitione ſanè quàm
celebri, illuc quoque lotum venit. Quæ res ef-
fecit vt facilius impetraret quod volebat, con-
ſuetudine videlicet & contubernij & cõuictus
fermè menſtrua intercedẽte, & Baſellio vehe-
menter annitente vt votis meis ſatisfieret. Ita-
que Tertulliani libros ſecum attulit, quos ab
illo paulo pòſt apud Baſileam agens accepi nõ
minori gaudio, quàm ſi mihi gemmas miſiſſet.
Clamabam ſtatim ὢ τῆς εὐδαιμονίας, felicem me
putans cui tantus theſaurus obtigiſſet. Et quia
tum apud Frobenium præla vacabant, vix-
dum perſpecti libri typis excudi cœpti ſunt.
Nolebam enim prælorum & commodati vo-
luminis opportunitatem, hoc eſt occaſionem
ipſam amittere, quippe qui ſcirem intra præ-
ſtitutũ tempus codicem remittendũ, & præla
ſi ſemel alicui operi mancipentur, expectandũ
fore donec id abſoluatur. Quod niſi his ratio-
nibus inductus maturandum putaſſem, non
fuiſſet à nobis æditus Tertullianus. Nam ſi per
ocium mihi contigiſſet opus euoluere priuſ-
quam informari cœpiſſet, tot mendis comper-
tis ab ædendo ſuperſediſſem. Quis enim cum

tam

tam corruptis exemplaribus quicquam agere tentet? Enimuerò ſperabam ego Paterniacenſem codicem in his ſaltē libris quos ille complectebatur, Hirſaugienſi ſubuēturum, ſed diuerſum euenit. Si locus mendoſus accidiſſet, vt ſunt omnia mendis plena, tam erat vtrobique corrupta ſcriptura, vt alter ab altero videretur deſcriptus. Sed quoniam hoc intriueram, iuxta prouerbium, exedundum mihi fuit. Quàm verò moleſtus fuerit hic labor, dici non poteſt. Hoc vnum tamen mihi ſolatio fuit, quod hac opera videbam cōſuli bonis ſtudiis, & gaudebam vetuſtiſſimū inter eccleſiaſticos ſcriptorē, qui primus è Chriſtianis apud Latinos rem euāgelicam à temeritate hæreticorum ſtuduit aſſerere, erutum è tenebris luce donari. Quanquam erant quæ inter legendum me offenderent, de quibus paulò pòſt diſputabimus: ſed cogitabam apud me, eſſe veterem autorem & inter Latinos omnium primū, qui omnia concilia anteceſſiſſet, in quibus de variis rebus ſtatutum eſt, de quibus aliter olim ſenſerūt veteres: itaque boni cōſulenda, & in meliorem interpretanda partem, quæ apud hunc legerentur non apertis conciliorum ſanctionibus, aut illuſtrium doctorū ſcriptis damnatam. Quem animum ſi candidus quiſque lector attulerit, nihil dubito quin in perquàm paucis ſit offendendus. Fateor enim in nouæ prophetiæ mentione, cuius nonnunquam meminit, & in Monogamiæ libro, vbi vim facit verbis Apoſtolicis, quæ ad ſuam cauſam contentioſè torquet,

quemlibet pium multum offẽdi: ſed illa magis eſt ridicula & ſtultior, quàm cui fides haberi poſſit, etiam ſi illam Romanus põtifex nullus damnaſſet: ab hac autem hodie nõ ita multum eſt diſcriminis, quum polygamia tã paſſim celebretur: vt mittã quod autoritate patrũ orthodoxorũ, iuxta D. Pauli doctrinã, Monogamia relata eſt in claſſem eorũ, quæ cõſuluntur, non quæ præcipiuntur, imò ſemper in eo numero fuit, quemadmodũ & cœlibatus, cõtra quorũdam hæreticorũ ſententiam, qui ſtupro ſecundas nuptias æquabãt. Sed quãquam Tertullianum D. Hieronym. æmulatione clericorũ Romanorũ in eam Montani hæreſim ſecũdas nuptias deteſtantis, prolapſum eſſe ſcribit, video tamẽ quid illũ mouerit, vt monogamiam ſuaderet, nimirũ quod diem illũ vltimum, quem ipſe quodã loco diem expeditionis eleganter vocat, nõ multũ abeſſe putabat, in qua opinione non ea ſolũ ætas fuit, ſed & Gregorius Magnus Tiberi inundante præter morem, adeſſe iam mundi finẽ arbitrabatur. & quod videbat quãtum periculi eſſet Chriſtianiſmo ex imparibus cõiugiis, cũ Chriſtiana mulier gẽtili marito ſociaretur, quod tum crebro fiebat, vt de cæteris cõmunis vitæ officiis taceamus, quibus quum magis aſtringantur coniugati, fortaſſis nõnihil impediatur interdũ is qui toto pectore Chriſto ſeruire cupit, præſertim ea ætate, qua Chriſtiani inter ethnicos degebant, illos nonnũquam affinitate cõtingentes. Et affectibus mundanis magis ſunt obnoxij, qui liberos

habent. Prima autē illa naſcentis eccleſiæ tempora ferro tranſigebātur, & ſanguine fundendo pro Chriſto, & aduerſis fortiter pro religione perpetiendis erāt occupata. Quam etiā ob cauſam D. Hieronym. minus fauere nuptiis viſus eſt, vt non deeſſent qui virum optimū velut Montaniſten ſubaccuſarēt. Vnde purgans ſe ſic ad Marcellam ſcribit: Nos, inquit, ſecundas nuptias non tam appetimus quàm concedimus, Paulo iubente, vt viduæ adoleſcentulæ nubant: Illi in tantū putant ſcelerata coniugia iterata, vt quicunque hoc fecerit, adulter habeatur. Atque vtinā Tertullianus tantùm conſuluiſſet vnas nuptias, non etiam præcepiſſet, certè melius illius ſcripta audirent. Nam tametſi quaſdam opiniones interdū ſequutus eſt, quæ hodie prorſus ſunt ab orthodoxis dānatæ, tamen nihil æquè in cauſa fuit, vt illius opuſcula in numerū apocryphorū referrentur, vt quod nouæ prophetiæ nonnūquam meminit, & monogamiam Montanicam propugnat. Siquidē in notiſſimo illo Gelaſij pontificis decreto, cuius initium ſancta Romana Eccleſia, Tertulliani libellis primariam autoritatē adimit pontificia cenſura. Non quod vetet illos legi, ſed quod nolit illos publicè legi in templis, propter nimiam autoris vetuſtatem, παραδοξότερον nonnunquam vel loquentis vel quorundam veterū dogmata ſecuti, quæ poſtea teſtimoniis ſacrarū literarum cōuicta ſint, & ita damnata. Nam hoc ſignificat apocryphi vocabulum, occultū videlicet, quod non publicè &

in templis pronunciari debeat, sed priuatim & domi legi possit. Nec mirum est vetustissimos illos scriptores, Papiam, Miltiadem, Irenæum, & Iustinum apud Græcos, & Tertullianum, Apollinarium, Arnobium, & Lactãtium apud nos, quædã fortassis prodidisse, quæ postea fuerint per autoritatẽ synodalẽ reprobata, quum hoc quod est in artibus & prophanis disciplinis, vt à posterioribus maiores superẽtur quotidie aliquid adiicientibus, & quod ab illis vtcunque inuentum est cõsummatius reddentibus, etiam in re theologica vsu venerit, vt Hieronymi seculo homines multò subtilius fortasse philosophati sint de diuinis quàm ætate Tertulliani. Et qui hodie viuũt theologi multò se putant etiã acutiores omnibus veteribus, quibus acumen quidẽ non adimo, sed doctrinam parem non concedo, quum hos multi potius philosophos appellandos censeant quàm theologos. Tãetsi fauore diuini numinis passim nunc theologi, qui in solis istis cõtentiosis scriptoribus, quos Scholasticos vocant, antehac versabãtur, veteres autores incipiũt euoluere, quæ res quantũ emolumenti sit allatura toti mũdo, breui apparebit. Me sanè nihil magis extimulauit, vt hũc vetustissimum theologum in lucem emitterem, quàm vt theologis gratificarer, quorum interest non summulas modò neotericorũ deuorare, verum præstãtissimum atque vetustissimũ quemque diuinarũ literarũ enarratorẽ perquàm diligenter excutere. In quo genere primũ occupat locum Tertullianus

tullianus omnium disciplinarum exactè peritus,& in arcanis literis nulli secundus. Philosophiam calluit egregiè, disputandi rationem summe tenuit, in rhetoricis exercitatissimus, in omni antiquitatis & gentilium literarũ cognitione cõsummatissimus, quam ei laudẽ Eusebij Ecclesiastica historia tribuit. Nã in libro De carne Christi, & De resurrectione carnis, quantus in philosophia fuerit apertè cõmonstrat,dum tantùm argumentorũ illinc profert, tam appositè,tã densè,tam acutè,vt nihil apud nos extet in hac re, quod cũ illo conferri possit.In libris Aduersus hæreticos quàm animosè,quàm doctè orthodoxã pietatẽ propugnat? quorum lectio nobis etiã hoc cõmodi præbet, quod cognoscimus plenius quibúsnam præstigiis & erroribus veteres illi hæretici, quorum hodie tantùm nomina tenemus,hominũ mentes ludificati fuerint.Nominatim autem quinque libris illis aduersus Marcionem quid doctius?in quibus insanũ hominẽ tam acriter vrget,vt non habentẽ quod respondeat,aut quo elabatur, fortissimis argumentorum nexibus constringat: quod dum facit, totum Euangelium,& Paulinas epistolas omneis cum veteri instrumento confert,& pulchrè cõsentire docet,quæ ille ἐκ διαμέτρου discrepare contẽdebat. Acceptum dubio procul diuinæ prouidentiæ ferre debemus, quod quum tot autorũ monimenta perierint,qui cõtra Marcionem stylum exeruerunt, hoc duntaxat opus Tertulliani in nostram vsque ætatem incolume sit seruatum,

vt appareat manifesta Marcionis dementia,& Tertulliani studiũ erga Christianam pietatem tandem orbi testatum fiat. Quod sanè volumẽ Aurelius Prudẽtius quum ἁμαρτιγένειαν scriberet, haud dubiè velut exemplar æmulatus est. In cæteris libris De pœnitentia, De cultu fœminarum, Ad vxorẽ suam, bone deus, quàm piè monet, vt professionis nostræ memores, Christianismum non solùm verbis, sed & factis exprimamus. Apologeticus postremò scriptus ad gẽtes pro Christianorũ expurgatione, quas nõ & eloquentiæ & eximiæ eruditionis opes ostentat? in quo nõ tam ethnicos superstitiosæ impietatis arguit, quàm à Christianis omnem mali suspicionem gnauiter depellit. An nõ talia scripta à situ & tenebris vindicata publicare, est thesaurum mundo communicare? Quãquam, vt ante testatus sum, sunt quædam in his quæ me offendant. Sed formoso nonnunquam corpori omnibúsque pulchritudinis numeris commendato, neuus aliquis turpiculus inest. Enimuero D. Hieronymus in epistola ad Trãquillinum, quum Originem propter eruditionem sic interdum legendũ arbitratur, quomodo Tertullianum, Nouatũ, Arnobium, Apollinariũ, & nonnullos ecclesiasticos scriptores, Græcos pariter & Latinos, vt bona eorum eligamus, vitemúsque cõtraria, iuxta Apostolum dicentem: Omnia probate, quæ bona sunt tenete: haud dubiè significat etiã in Tertulliani libris quædã inesse reprehendenda, præsertim in his, vt coniicio, quos de ecstasi conscripsit,

qui

qui hodie non comperiuntur, fortaſſis ab illis ſuppreſſi, qui tranquillitati eccleſiæ conſultum volebãt: nam (eodem autore) in ſeptimo libro operis de ecſtaſi, Mõtani prophetiam pertinaciter aſſerit. Sed conſiliũ Hieronymi de legendo Origene, nos ad Tertullianum quoque accõmodemus, ſic huius bona recipiẽtes, vt mala reſpuamus. nam & hic (quod idem de Origene narrat) ſcripturas in multis bene interpretatus eſt, & prophetarũ obſcura diſſeruit, & tam noui quàm veteris teſtamenti reuelauit maxima ſacramenta. Porrò quum nihil ſit in gentilium literis, vel tam prophanum, vel tam obſcœnum, quod non magnificè æditũ à Chriſtianis legatur, cur tam vetuſtus autor qui primus inter Latinos ſacris enarrandis manus eſt admolitus, & naſcentẽ Chriſti doctrinã laborioſiſſimis ſcriptis adiuuare tentauit, ſupprimi debeat nõ video. Et quæ Chriſtianiſmi pernicies ex impuris quorũdam ethnicorum libris oriatur, notius eſt quàm vt hic ſit indicandum. Enimuero ne quid tale ex Tertulliani voluminibus accidat, ſi cui non ſatis ſunt argumenta ſingulis libris pręfixa, & annotationes in marginibus adiectæ, monemus vt lecturus hũc autorem, libellum illũ cui titulus eſt, Definitiones eccleſiaſticorum dogmatũ, qui inter opera diui Aurelij Auguſtini extat: quũ tamen non ſit totus illius, ſed diuerſorum, diligentiſſimè prius euoluat, vt ſi quid aliter à Tertulliano traditũ legerit, ex eo libello ſciat quid ab orthodoxis patribus in diuerſis ſynodis ſit ſtatu-

tum: quas quũ omneis antecesserit Tertullia-
nus, exceptis illis quatuor synodis Apostoli-
cis; quarum Acta meminerunt, minus miran-
dum est, si sui seculi sit interdum opiniones se-
cutus. Multũ sanè ad huius nos autoris lectio-
nem animare debet, quod D. Cyprianus hunc
suum magistrum vocauerit, nullum diem trãs-
mittens, in quo non aliquid in huius opusculis
legeret. Et Nepotianũ celebrans Hieronymus
à lectione Tertulliani commẽdat, quũ inquit,
Sermo eius per omne conuiuium de scripturis
aliquid proponere. Illud, aiebat, Tertulliani,
istud Cypriani: hoc Lactantij, illud Hilarij est.
Idem ex dãnato libro De monogamia non ve-
ritus est Paulinũ docere, quomodo sancti sint
qui de fidelibus, id est, de baptizatis nascũtur,
vt appareat prudentẽ lectorem etiam ex spinis
rosam, & vndecũque profectum capere posse.
Satis nunc puto liquere, reuerendissime pater,
quid spectans has Septimij Tertulliani lucu-
brationes inuulgarim. Quæ sanè æditio quan-
tis mihi laboribus constiterit, paucis dici ne-
queat. Nõ enim solum attulit difficultatẽ pro-
digiosa codicum deprauatio, verùm etiã affe-
ctati styli durities molestiam addidit. Itaque
quando loca mẽdosa deprehendebam, & non
subuenirent exemplaria, sciens religiosè esse
tractanda authorum scripta nõ secus ac res sa-
cras, nihil mutare volui (qui tamen multis mos
est) sed cõiecturas quæ tum in mẽtem fortè ve-
niebãt, in marginibus adieci, quarum nonnul-
læ nec multum mihi arridẽt, verùm cupiebam
lecto-

lectorem dubitaturum adiuuare: quod si non vbique successit, non est idcirco dānandus conatus. Vtinā mihi copia fuisset exēplaris quod in Gorziēsi cœnobio seruatur, id abest ad tertium miliariū ab vrbe Mediomatricum, & itē eius quod apud Fuldā extat, vel eius quod esse Romæ ferunt. Sed spatiis iniqui tēporis exclusi non potuimus ea nācisci. Quanquam vereor nihil nostris esse emēdatiora, quando codices quibus vsi sumus, Hirsaugiensis & Paterniacensis tam cōstanter per omnia consentiebāt, ex diuersis allati bibliothecis, & non vno tempore descripti. Sed hunc cōferendi laborē aliis committemus. Nec miretur quisquam cur tot mēdæ in Tertulliani scriptis inoleuerint: quarum præcipuæ causæ sunt, neglectus autoris, quo multis annis non est lectorū manibus tritus, & ipsum dicēdi genus affectatum & Africanum, quod etiam magis effecit, vt minus legeretur, quàm quiduis aliud. Quod superest, præcor, vt tua celsitudo Tertullianum velut ab inferis in hanc lucem reuersum suscipiat ac legat, apertè cognitura quantum intersit inter modum tractandi diuinas literas veterum & recentiorum istorum. Et me suorum clientulorū numero adscribat. Bene valeat R. D. T. cui me commendo. Basileæ Calend. Iuliis. Anno M. D. XXI.

Postea fuit cogn[illegible]

PROVERBIA, AVT PROVERBII SPECIEM REFERENTIA, *quibus paßim in ſcriptis ſuis vtitur Septimius Tertullianus, à vulgo maximam partem deſumpta.*

De calcaria in carbonariam ire.

In De carne Chriſti, Igitur, inquit, de calcaria (quod dici ſolet) in carbonariam, à Marcione ad Apellen. Calcaria taberna eſt, vbi calx aſſeruatur, aut venditur. Sic & carbonaria à carbonibus. Vſus erit cùm res ſordida aut moleſta, æquè ſordida aut moleſta mutatur. Quoties itur de priſtino ad priſtrinum, de officio laborioſo ad officiũ æquè laborioſum. A domino difficili & moroſo ad dominum æquè difficilem & moroſum.

Media agina ferri.

In libro aduerſus Hermogenem, Qui inter bonum & malum ſuo arbitrio agitatus, in neutram tamen partem pronus & præceps, mediæ (quod aiunt) aginæ æquilibrato impetu ferebatur. Dici poteſt de eo quod in neutram partem propendet, nec ad dexteram, nec ad ſiniſtram deflectens, vt eſt in Numeris cap. xx. Agina foramen eſt cui ſcapus inſeritur. Vide locum indicatum.

Ad quod venimus, hoc age.

In Marcionem lib. 4. Vt dici ſolet, inquit, Ad quod venimus, hoc age: Marcion aufer etiam illud de Euangelio, & reliqua. Hoc prouerbium, Hoc age, explicat Plutarchus in vita M. Coriolani, ἔοικεν οὖν ὁ νυμᾶς τά τ' ἄλλα τῶν ἱερῶν σοφώτατος ἐξηγητὴς γεγονέναι, καὶ τοῦτο παγκάλως νενομοθετῆσαι πρὸς εὐλάβειαν αὐτοῖς. ὅταν γὰρ ἄρχοντες ἢ ἱερεῖς πράττωσί τι τῶν θείων, ὁ κύρηξ πρόσεισι μεγάλῃ φωνῇ βοῶν, ὀκ ἄγε. σημαίνει δὲ ἡ φωνὴ, τοῦτο πρᾶττε. προσέχειν κελεύουσα τοῖς ἱεροῖς, καὶ μηδὲν ἔργον ἐμβαλεῖν μεταξὺ, μὴ δὲ χρείαν ἀχολίας, ὡς τὰ πλεῖστα τῶν ἀνθρωπίνων ἀναγκαίῳ τινὶ τρόπῳ, καὶ διὰ βίας παραινόμενα. hoc eſt, Videtur igitur Numa cùm in aliis

aliis quæ ad sacra pertinent sapiẽtissimus præceptor fuisse, tum hoc perquã bene instituisse ad pietatem ipsis accommodum. Nam quãdo principes vel sacerdotes peragunt aliquod sacrum, accedit præco magna voce clamãs, Hoc age. significat autem Latinis ea vox, Hoc fac. Quo verbo iubemur attendere ad sacra, & interim nulli operi locum facere aut occupationis necessitati, quemadmodũ in negociis humanis sæpe contingit, quæ nunc necessitate aliqua, nunc per violentiam & tumultum abruptè & incompositè geruntur. Hactenus Plutarchi sensum reddidimus. Nõ possum mihi temperare quin hoc loco verba Cypriani martyris adscribam ex commẽtario in Dominicam orationem. Quando stamus, inquit, ad orationem fratres dilectissimi, vigilare & incumbere ad preces toto corde debemus. Cogitatio omnis secularis & carnalis abscedat, nec quicquam tunc animus quàm id solum cogitet quod precatur. Ideo & sacerdos ante orationem præfatione præmissa, parat fratrũ mentes dicendo, SVRSVM CORDA, vt dum respondet plebs, HABEMVS AD DOMINVM, admoneatur nihil aliud se quàm dominum cogitare debere. Hęc Cyprian. Fecimus huius rei mentionẽ in annotationib. in librum De corona militis.

Personam vel caßidem inducere.
Naso agere.
Aspis à vipera venenum mutuatur.
Ad vnam lineam congreßionem dirigere.
Producere lineas.
Ad lineas.
Ad gradum.
Lineæ insistere.
A lineis excidere.
Iisdem lineis dimicare.
Extrema linea non intelligentium.
Funem contentionis ducere.
Controuersiam nectere.
Clausis oculis aliquid agere.
De gradu pellere.
De gradu cedere.
Gradum figere.

Aduersus Praxean, Hic mecum, inquit, gradum fige. Et infrà, Hic ergo iam gradum volunt figere stulti, imò cæci, & reliqua. In De virginibus velandis, Vbi enim gradum fiximus, de Apostoli absoluta definitione. In De fuga in persecutione, Itaque cùm duces fugiũt, quis de gregario numero sustinebit ad gradum figendum suadere?

Sportulam furunculus captas.

Asinus de Æsopi puteo. modò venis, & statim exclamas.

Locum in balneis occupare.

Viua voce.

De limine offendere.

Malum foras.

Ex ære collatitio.

Mulum de asino pingere.

Epicitharisma.

Mappa missa.

Scytha tetrior.

Hamaxobio instabilior.

Massageta inhumanior.

Amazone audacior.

Nubilo obscurior.

Hyeme frigidior.

Gelu fragilior.

Histro fallacior.

Caucaso abruptior.

Per eandem lineam semper serram reciprocare.

In De corona militis, Et quamdiu per hanc lineam serram reciprocabimus? De inani & vano labore dictum.

Fibulam laxare.

In De corona militis, Cæterum subuertit totam substantiam sacramenti causatio eiusmodi, vt etiam voluntariis delictis fibulam laxet.

Fibulam imponere.

In libro De monogamia, Cur non potuit post Apostolos idem spiritus superueniens ad deducendam disciplinam in omnem veritatem, per gradus temporum (secundum quod Ecclesiastes, Tempus omni rei, inquit, super terram) iam carni fibulam imponere?

Fauos post fella gustare.

In De corona militis, Vt & illam Chriſti coronã æmuleris, quæ poſtea ei obuenit: quia & fauos poſt fella guſtauit, nec antè rex gloriæ à cœleſtibus ſalutatus eſt, quàm rex Iudæorum proſcriptus in crucem.

Tanti vitreum? quanti verum margaritum?

Vtitur hoc prouerbio in Martyribus, quod poſtea D. Hieronymus compluribus locis citat.

Sub tunica & ſinu.

In De fuga in perſecutione, Tu autem pro eo paciſceris, inquit, cum delatore vel milite vel furunculo aliquo præſide, ſub tunica & ſinu, quod aiunt, vt furtiuo quem coram toto mundo Chriſtus emit.

Qui fugiebat, rurſus præliabitur, vt & rurſus forſitã fugiat.

Eodem libro. Dictum olim in Demoſthenem rhipſaſpidem.

Quaſi in limine occurrere.

In De monogamia, Ecce ſtatim, inquit, quaſi in limine duo nobis antiſtites Chriſtianæ ſanctitatis occurrunt.

Sua fronte.

Sua fronte proponi dicit, quod liberè & apertè debeat proponi, nõ coactè & tectè. In Monogamia, Oportebat igitur omnem communis diſciplinæ formam ſua fronte proponi.

A toga ad pallium.

In De pallio, Tamen, inquis, ita à toga ad pallium? Quid enim ſi & à diademate & à ſceptro? Et in fine libri, Hæc nimirum indignitas erit, à toga ad pallium. Pallium Græcorum erat & philoſophorum. Hoc etiam Romani toga reiecta amiciebantur. Hinc illud admirantis vulgi dicterium de potentioribus ad religionem Chriſtianam transgreſſis, A toga ad pallium. Vnde motus Tertullianus vt ſcriberet pro pallio librum. Ammianus Marcellinus de Iuliano Auguſt. Namque in pace, inquit, eius mẽſarum tenuitas erat rectè noſcentibus admiranda, velut ad pallium mox reuerſuri.

De corio ſuo ludere.

In De pallio, Hoc ſoli chamæleonti, inquit, datum, quod vulgo dictum eſt, de corio ſuo ludere.

Omnia tempus reuelat.

PROVERBIA.

In Apologetico capite octauo, Bene autē, inquit, quod omnia tempus reuelat, testibus etiam prouerbiis vestris atque sententiis, ex dispositione naturæ quæ ita ordinauit, vt diu lateat, etiam quod fama non distulit.

Terræ filius.

In Apolog. cap. 11. Nam & terræ filios vulgus vocat, quorum genus incertum est.

Stipulam quis in alieno oculo facilius perspicit, quàm in suo trabem.

In Apolog. cap. 39. Prouerbium Euāgelicum, Matth. 7. & Lucæ 6. capite.

INDEX

INDEX IN PRIOREM TOMVM OPERVM TERtulliani, quicquid apud eum autorem memorabile est cõplectens, annexis in fine locis sacræ scripturæ explicatis, & similitudinibus Tertullianicis, magna diligentia per I. G. conscriptus.

A

Aduen-

T. 37. Colliges.

Apelles

emenda-

H

Hye-

L

lactes

Mel-

mon-

Natu-

quæ

Palmata. Turg.

pto-

T

FINIS.

Admonitio ad lectorem de quibusdam
Tertulliani dogmatis [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] anno 1521.
[illegible]
Math. 5. [illegible]
Math. 9. [illegible]
[illegible]

SCRIPTVRAE LOCA IN PRIMO TOMO SPARSIM A TERTVLLIANO ILLVSTRATA SEQVVNTVR.

Gen.27

Matth.

Finis locorum sacræ Scripturæ.

SEQVVNTVR SIMILITVDINES QVIBVS in priore Tomo vsus est Tertullianus.

INDICIS TOMI PRIMI FINIS.

Luce 3. Anno xv. principatus Tiberii 376.

Luce 4. descendit in civitatem Galileae Capharnaum. ibidem

ibid. Et in synagoga docebat illos 377

Ibidem Surgens autem [illegible] ad domum eius. ibidem

Ibidem [illegible] in potestate erat sermo eius 378.

Ibidem. Et exclamavit spiritus daemonii [illegible]

venisti perdere nos? scio qui sis sanctus Dei. ibidem

Ibidem. Et increpavit illum Iesus 379.

Ibidem [illegible]

[illegible]

[illegible] 381

Ibidem [illegible]

[illegible] mundavit. 382.

Ibidem. Et [illegible] 381

Ibidem [illegible]. ibidem

Ibidem [illegible]

[illegible] filius Dei. ibidem

Ibidem [illegible]

Ibidem [illegible]. ibidem

Ibidem. In solitudinem [illegible] 381.

Ibidem Detinebant illum [illegible]

[illegible] Dei. ibidem.

Luce 5. Dixit [illegible]. ibidem 381

[illegible]

Ibidem [illegible] filii Zebedaei [illegible]

[illegible]. ibidem. 388.

Ibidem. Tetigit leprosum et mundavit 382.

Ibidem. Et [illegible] 383.

Ibidem [illegible]

[illegible] ibidem [illegible]. ibidem

Ibidem [illegible]

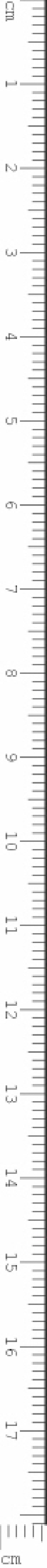
Ibidem [illegible] 384.

Ibidem. [illegible] dimittere peccata [illegible] 385

Ibidem. [illegible]. ibidem

Ibidem [illegible] filius hominis habet potestatem dimittendi peccata 386. 387

Ibidem.

VITA Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, PER BEATVM Rhenanum.

DE Tertulliano, cùm vicinus vixerit Apostolorum temporibus, pauca reperiuntur apud autores qui adhuc extant. Siquidem omnes fermè qui illius ætate scripserũt, & paulò pòst, penitus interciderunt, quorum in catalogo scriptorum Ecclesiasticorum à Hieronymo fit mentio. Proinde cùm antiquiora non habeamus, vitam illius ex Hieronymi libello huc transcribemus. Tertullianus, inquit, presbyter, nunc demum primus post Victorem & Apollonium Latinorũ ponitur, prouinciæ Africæ, ciuitatis Carthaginensis, patre Centurione proconsulari. Hic acris & vehementis ingenij sub Seuero principe & Antonino Caracalla floruit, multáque scripsit volumina, quæ quia nota sunt pluribus, prætermittimus. Vidi ego quendam Paulum Cõcordiæ, quod oppidum Italiæ est, senem qui se beati Cypriani iam grãdis ætatis notarium, cùm ipse admodum esset adolescens, Romæ vidisse diceret, referréque sibi solitum, nunquam Cyprianum absque Tertulliani lectione vnam diem præteriisse: ac sibi crebrò dicere, Da magistrum, Tertullianũ videlicet significans. Hic cùm vsque ad mediam ætatem presbyter ecclesiæ permansisset, inuidia postea & contumeliis clericorum Rom. ecclesiæ, ad Mõtani dogma delapsus, in multis libris nouæ Prophetiæ meminit. Specialiter autem aduersum ecclesiam texuit volumina, De pudicitia, De persecutione, De ieiuniis, De monogamia, De ecstasi lib. sex, & septimum quem aduersum Apollonium composuit. Fertúrque vixisse vsque ad decrepitam ætatem, & multa quæ non extant opuscula condidisse. Hactenus Hieronymus. Porrò quod inuidiam & cõtumelias clericorum Rom. ecclesiæ in causa fuisse scribit, ut ad Montani dogma fuerit prolapsus Tertullianus, fortè hoc fuit quod cũ Mõtano fauere nonnihil videretur, statim communione ecclesiæ priuatus est, prius quàm illi se totũ addiceret. Qua re commotus in partes Montani transiit, planè eas approbans, quas tantùm ante sibi non displicere significauerat.

Atque hoc propemodum est quod Paulinus de clericis Ro. Seuero Sulpitio conqueritur, cùm inquit, Romæ quoque pauci etiam in clero ipso, à quo solo videmur scandalizari, morsu inuidiæ commouentur. Sed domino gratias, qui & mihi miserrimo peccatori suo dedit dicere: Quoniam oderunt me gratis. Quod tamen ad me pertinet, cum ipsis quoque qui oderũt pacem meam, mente pacificus sum. Horum tamen ipsorum qui nos odisse, & à consortio sanctitatis suæ segregare dicuntur, vix ad nos tenuis fama perlabitur, & ab auribus nostris spinarũ sepe munitis, & aura frigida, velut importunum vacui culicis murmur excluditur. Hæc Paulinus. Eusebius etiam in opere suo Chronico testatur Tertul. sub Seuero floruisse, cùm hoc imperante gesta annotans inquit: Tertullianus Afer Centurionis proconsularis filius, omnium ecclesiarũ sermone celebratur. Cæterùm cùm in lib. De monogamia Tertullianus ait: Magis nunc tẽpus in collecto factum est, annis circiter C L X. exinde productis, ab ætate D. Pauli supputationem temporis init: nam post mediam ætatem (vt inquit Hieron.) ad partes Montani defecit. Igitur non admodum iuuenis De monogamia scripsit. Lactant Firm. diuin. instit. lib. 5. cap. 1. recensens quosdam ex veteribus, qui rem Christianã tutandam aduersus ethnicos susceperũt: Septimius quoque Tertul. inquit, fuit omni genere literarum peritus, sed in loquendo parum facilis, & minus comptus, & multum obscurus fuit. Ergo nec hic quidem satis celebritatis inuenit. Idem in 3. cap. eiusdem libri, Quanquam, inquit, Tertul. eandem causam plenè perorauerit in eo libro cui Apologetico nomen est. loquitur autem de causa Christianorum. Vxorem porrò habuit, ad quã scripsit duos libros, adhortans eam ad castitatem & vitam vidualem, si ipsum contingat priorem è viuis excedere. Autor est Aur. August. illum relictis Mõtani sectatoribus, sua separatim instituisse conuenticula. Fortè quod Montanistarum impietatem nõ probaret. Meminit in opusculis quæ nos edidimus, quorundam aliorum lib. quos non putamus hodie extare, videlicet De spectaculis, De spe fidelium, De testimonio animæ, Aduersus Apellem hæreticum, De anima. Quorundam etiam meminit Hieronymus, qui nõ cõperiuntur. Varius est in phrasi, in disputationibus dilucidior ac simplicior. In locis communibus velut de pallio, de cultu mulierum, est durior & affectatior. Vixit autem vsque ad decrepitam ætatem. Cæterùm omittere non possumus, quod Regino scriptor ille rerum Germanicarum inter martyres Tertullianum recenset, qui in ecclesiæ persecutione pro Christo sanguinem fuderunt. Quod quia non traditur à diuo Hieronymo, qui tam candidè huic fauet, vt haud fuerit omissurus, apud me fidem non meretur. Fuit igitur alius quispiam huius nominis.

ARGV-

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS, PER BEATVM RHENANVM.

CRIBIT *Tertullianus quaſi encomium Patientiæ, Deum ipſum afferens patientiæ exemplum. Per contentionem mox impatientiam depingit, huius diabolum faciẽs authorem, vt illius deum. Concludit impatientiam omnis eſſe mali ſeminarium. Paulò pòſt impatiẽtiæ cauſas ac ſtimulos Euãgelica doctrina retundit. Adhortatur ad patientiam, deinde teſtimoniis & ſimilitudinibus, vt ipſe loquitur, dominicis. Affert in exemplum Eſaiam, Stephanum & Iob. In fine patientis effigiem graphicè delineat, adulterinam & diabolicam ethnicorum patientiam abominans. Liber eſt parænetici generis. Diuus Cæcilius Cyprianus Tertulliani ſtudioſiſsimus, qui vt olim Apelles nullam diem ſine linea, iuxta prouerbium, ſic nunquam vllam diem intermiſit, quin huius ſcriptoris aliquid legeret, Da magiſtrum ſolitus dicere, quoties Tertulliani volumen aliquod à notario ſuo poſceret. Is inquam Cyprianus ſimili argumẽto libellum texuit, cui titulus De bono patientiæ, qui inter ſermones in peruulgatis editionibus refertur. Hac pia commendabilíque æmulatione etiam de habitu virginum ſcripſit, nitidior aliquanto faciliórque hoc noſtro authore. Verebatur enim ſanctiſsimus martyr, ne, quod poſtea accidit, tam inſignis ſcripta viri intercideret, abhorrẽtibus iam tum ab eius lectione pleriſque, quòd infeliciter ſeſe ab eccleſia ſeparaſſet. Adeò autem ſibi familiarem fecerat aſsiduè legendo Cyprianus, vt nonnunquam iiſdem exemplis iiſdémque ſententiis vbique vtatur, quemadmodum indicabimus in ſcholiis noſtris. Enimuerò vehemẽti ardore magnóque affectu Tertullianus pro orthodoxa religione ſcribit, diſputat, pugnat, vt liqueat eum nihil fingere, veræ pietatis atque martyrij amantibus ſemper gratiſsimus, ne quis tantùm propter patriæ fauorem*

vt Afrum Afro placuisse putet. Nec loquitur solùm magna, verum etiam indubiè vixit. Sed tamen næuis non caret, vt nihil ex omni parte beatum. Cæterùm errores vtcũque excusari possunt. Secessio nullum recipit patrocinium.

ANNOTATIONES IN Librum sequentem.

DIsputare super eo quod frui non datur.] *Dicimus vtrunque, & fruor hanc rem, & fruor hac re.* Qui cùm vacent à sanitate.] *Tertulliano non satis est dicere, Vacent sanitate, nisi præpositionem à addat, quod perpetuò ferè facit.* Etiam qui cæca viuunt.] *Hic elegantiam Græcam affectat: nam solent illi aduerbia pluratiuè nominum instar vsurpare. Expone ergo cæca pro cæcè. Non prorsum dissimilis apud Cyprianum locutio est, quum inquit de bono patientiæ, Qui non loquimur magna, sed viuimus. Simile est Lucretianum illud, Acerba tuens, pro acerbè.* Tantum illi subsignant.] *Hoc est, tanti patientiam faciunt, tantum ei tribuunt. subsignare pro subscribere & fauere. Aduersus Marcionem libro primo, In vobis est, si velitis illi obsequium subsignare.* Caninæ æquanimitatis stupore formata.] *Intelligit Cynicam siue Diogenicam tolerantiam. Hunc locum æmulator Tertulliani Cyprianus in modò citato libello suauiter edisserens, Apparet, inquit, nõ esse illic veram patientiam, vbi sit insolens affectatæ libertatis audacia, & exerti ac seminudi pectoris inuerecunda iactantia.* Sed viua ac cælestis disciplinæ diuina dispositio diligat.] *Pro diligat, aliquando nobis scribendum esse visum est dirigat. Nunc in delegat mutauimus: non malè, vt putamus. Est delegare, iniungere seu committere aliquid. Sic libro secundo aduersus Marcionem: Nec cautionem eius delegasset sub metu mortis. Porrò cælestem disciplinam vocat à Christo misso cælitus institutam. Quã magisteriis cælestibus discimus, inquit Cyprianus in De bono patientiæ, veluti declarans quod hîc dixit Tertullianus: Cælestis disciplinæ diuina dispositio.* Qui florem lucis huius super iustos & iniustos.] *Et hunc locum suauiter edisserens Cyprianus; Qualis verò in Deo, inquit, & quanta patientia, qua in cõtumeliam suæ maiestatis & honoris instituta ab hominibus profana templa, & terrena figmenta, & sacra sacrilega patientissimè*

mè sustinens, super bonos & malos æqualiter facit diem nasci, & lumen solis oboriri: & cùm imbribus terram rigat, nemo à beneficiis eius excluditur, quo minus iustis similiter & iniustis indiscretas pluuias largiatur? Videmus inseparabili æqualitate patientiæ nocentibus & innoxiis, religiosis & impiis, gratias agentibus & ingratis, Dei nutu tempora obsequi, elementa famulari, spirare ventos, fontes fluere, grandescere copias meßium, fructus mitescere vinearum, exuberare pomis arbusta, nemora frondescere, prata florere, &c. Temporum officia.] Nam ver suo tempore fruges prolicit, æstas calore concoquit. Elementorum seruitia.] Refrigerat enim aër, calefacit ignis, irrigat aqua, terra fructificat. Totius genituræ tributa.] Per tributa genituræ, cõceptum nutricationémque fœtus in vtero & partum ipsum intelligit. Genitura enim huic natiuitas est. Nomen familiam ipsius persequentes.] Solet omittere coniunctiones Tertullianus, quæ res obscuritatem sæpe parit. Sic autem nomen accipit, vt li De resurrectione carnis: cùm pro nominis fide in medium extracta: & Lactantius libro quinto de philosopho quodã loquẽs, Tres, inquit, libros euomuit, contra religionem noménque Christianum. Cyprianus: Illos nominis sui semper inimicos. Nasci se Deus in vtero patitur matris.] Hæc Cyprianus copiose explicat: Omnes denique actus eius ab ipso statim aduentu patientia comite signãtur. Quod primum de illa sublimitate cælesti ad terrena descendens, non aspernatur Dei filius carnem hominis induere. Et à seruo suo tingitur.] Cyprianus: Dominus baptizatur à seruo. Et tentatoris congressus solis verbis repellit.] Cyprianus: Cum diabolo tentante congreditur, & inimicum tantùm vicisse contentus, nil vltra verba conatur. Absolutè scilicet veniam offensæ patientiæ eruditus.] Quam videlicet offensa patientia dare solet, hoc est ignoscentiam. Atquin ipse lauãdis.] Atquin vsurpat perpetuò pro atqui. Quod semel annotasse sufficiat. Talia multa librarij vetustis exemplaribus inuexerunt. Sic & alioquin recepit vsus pro alioqui. Cælestes ignes repræsentari voluissent.] Hoc verbo Cyprianus etiam sic vtitur, Tunc repræsentatur, inquit, pœna impio & peccatori, quando iam non potest pœnitentia prodesse peccanti. Est statim in præsentiarum aliquid infligi siue exhiberi. Sicque ab idoneis autoribus vsurpatur. Horatius: Virtutémne repræsentet moré sque Catonis? Parum hoc, si non etiam proditorem

suum.] *Cyprianus iis verbis sententiam istam circumloquitur, Nec mirandum, inquit, quòd circa obedientes talis extiterit, qui Iudam potuit vsque ad extremum longa patiētia sustinere, cibum cum inimico sumere, hostem domesticum scire, nec palàm ostendere. Ergo quod Tertullianus dicit, denotare, id velut explicans Cyprianus dixit, ostendere.* Ne vnius quidem discentis gladium vltorem probauit.] *Discentem vocat discipulum compluribus locis, sicut audientes, auditores in libro De pœnitentia, in De vera carne Christi: Sed quid iam, inquit, discentes Pontici illius. In libro Præscriptionum aduersus hæreticos: Et discentibus, inquit, meis eadem ad vos prædicare mandaueram. Intelligit autem hic Petrum. Eodem: Etiam proprij, inquit, discentes & successores eorum.* Et structio.] *Structionem vsurpat pro instructione, vt alibi structius comparatiuum pro instructius, & structus pro instructus, vt in hoc libro paulò pòst: De suo experimento, inquit, quid ad peccatum adiutaret, structus. In libro De resurrectione carnis: Quot steriles, inquit, vtriusque naturæ in fructuosis genitalibus structi.* Non in compede aut pileo vertitur.] *Prius illud seruitutem & pœnam, posterius manumißionem libertatémque respicit. Virgilij interpres Seruius author est, seruos in Feroniæ templo olim raso capite pileum accipere solitos. Erat enim insigne libertatis pileum. Hinc illud, Ad pileum vocare seruos, paßim apud autores obuium.* Non de hominibus modò seruitute subnixis.] *Sic Cyprianus angelica maiestate subnixus dixit, de Lucifero loquens in libello De zelo & fauore. Ille angelica maiestate subnixus, ille deo acceptus & charus, &c.* Neutrum alteri facere.] *Videtur dictum à Tertulliano, Neutrum alteri facere, pro eo quod est, neutrum cum altero facere, id est neutrum alteri consentire.* Et quasi in præscriptionis compendio.] *Vocabulo præscriptionis hic vtitur, ceu in libris sequentibus sæpe. In libro De carne Christi, Sed plenius, inquit, eiusmodi præscriptionibus aduersus omnes hæreses, alibi iam vsi sumus.* Vt nobis non magis à malo aliquid boni, quàm à bono aliquid mali editum videri possit.] *Mali vocabulo diabolum intelligit, vt boni Deum.* Igitur natales impatientiæ.] *Appellat impatientiæ natales, originem siue initium impatientiæ. Sic libro primo aduersus Marcionem, natales agnitionis dixit: Idcirco, inquit, à pentateucho natales agnitionis supputabuntur. Et in libro De pallio, natales mundi: Ab*

ipsius, inquit, mundi natalibus compotes sumus. Aut maliciam ab impatientia auspicatam.] *Frequenter hoc participio paßiuè vtitur.* Per quam primus deliquerat.] *Reposuimus, Per quam primus delinquere intrauerit. Consentientibus exemplaribus Paterniacensi Gorziensique.* Quod à malo hauserat.] *Hoc est, diabolo.* Et circa diaboli circumscriptionem.] *Deceptionem intelligit, qua diabolus Euam circumuenerat. Hanc refutare debebat Adam. Circumscribere* decipere *significat: & Ciceroni circumscribere senatum, est autoritate senatum priuare, tracta à fabris aut chirurgis metaphora, qui quæ præcisuri sunt, prius circumscribunt. Et reuera primi parentes nostri à diabolo sunt circumscripti, cuius astu de paradiso sunt eiecti, atque exilio damnati, omni iure poßeßionis sibi adempto.* At vbi succidit impatientiæ.] *Ex Gorziensi castigatione reposuimus aduerbiũ semel, quod in prioribus editionibus omissum erat. At vbi semel succidit.* Facilè vsurpari ab impatientia cœpit.] *Vsurpant propriè ad quos ius poßeßionis spectat. Sic impatientia veluti iam poßidens hominem, facilè eum ad quiduis traxit, quod Deum offenderet.* Oblationes suas ad dominum recusatas.] *Ex Gorziensi collatione emendauimus, A domino recusatas.* Per hæc impatientiæ tunc infantis.] *Hæc verba cum præcedentibus connexuimus hoc modo, Demõstrat quod per iram geßit, ad eam referendum, à qua ira suggesta est, per hæc impatientiæ tunc infantis quodammodo incunabula, cæterum quanta mox incremẽta? Nec mirum. Si prima deliq. &c. Porrò quia Gorziense exẽplar intellexi clausulam istam continere, Cæterum quanta mox incrementa, astipulante Hirsaugiensi codice, eandem adscripsi in contextu. Eleganter autem vir vndequaque doctißimus Tertullianus incunabula impatientiæ vocat prima exordia ac quasi rudimenta. Alioqui incunabula pro natalibus & origine sumere solent authores. Iustinus libro duodecimo: Si non solùm tyrocinia, verum etiam incunabula in ipsis castris posuissent. Idem libro trigesimoprimo: Contrà, Romanos auitos lares, & in cunabula maiorum templáque ac deorum simulacra inexplebile desiderium videndi tenebat. Aptè verò addit infantis.* Talis igitur exhedra delictorum.] *Partibus siue membris domus exhedra annumeratur: aptus & paratus ad sedendum locus, à sedibus nomẽ habens. Hæc imprimis apud Græcos in vsu fuit, quam Romani quoque sunt æmulati. Docet exhedrarum ædificationem*

Vitruuius libro quinto. Hic accipitur pro sede & nido loculamẽtóque vitiorum. Respicit enim ad id quod antè dixit, Impatientiam esse matricẽ in omne delictum. Item, Omne peccatum impatientiæ asscribendum. Post Mannæ escatilem pluuiam, post petræ aquatilem sequelam.] *Hic audis scholasticam phrasim eius temporis.* Quando ne dignè quidem malefacere concessum est.] Hoc *est, illis qui commeruerunt vt malè tractentur, digni huiusmodi talione.* Ita detrimentum patientiæ fastidium opulentiæ præministrauit.] *Obscura sententia. Videtur sic intelligenda distinguendáque; Ita dominus præministrauit patientiæ detrimentum, subaudi rei familiaris, fastidiũ opulentiæ, hoc est, contemptum diuitiarum. Appositiuè: vt sit sensus, Dominus primus ostendit patientiæ tolerandum esse detrimentum rei familiaris, dum docet diuitias esse contemnendas. Sic aptè cohærebit clausula quæ sequitur.* Læsuras quoque earũ computandas non esse.] *Læsuras vocat detrimenta siue dispendia, quum aliquid de re familiari nostra amittitur. Potuisset dicere iacturas, sed placuit nouum vocabulum. Sic in De resurrectione carnis: Pressuras enim & læsuras, quibus corrumpitur homo exterior. Eodem libro: Ex læsuris & animæ & carnis obueniunt.* Itaque si denuò adfecti impatienter senserimus.] *Emendauimus nostrum iudicium sequuti, impatientes erimus.* Quum denique ludo & castris sese locãt.] *Ludum gladiatorium intelligit, cuius præfectus lanista dicebatur, Per castra militiam.* Quum per viam more bestiarum latrocinantur.] *Codex Paterniacensis ostendit apertè scripsisse Tertullianum, Quum per viam in mores bestiarum latrocinantur. Vt sit, In mores bestiarum, pro more bestiarum. In modo dicto libro quidam offensus hac lectione, in mores, verterat in memores.* Dominica monela.] *Sic monelam vsurpat à monendo pro monitione, sicut à sequẽdo sequelam. Paulò antè, Post petræ aquatilem sequelam sperant de domino. Sic libro aduersus Marcionem quinto: Imò, inquit, nostri monela de cælo.* Quiuis ictus ille sit.] *In hac lectione consentiunt exemplaria manu descripta. Dixit quiuis, pro quantuscũque.* Non vasculorũ inquinamentis, sed eorum quæ ex ore promuntur, hominem communicare.] *Quod apud Matthæum decimoquinto capite legitur non semel, κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον, Tertullianus vertit communicat, quemadmodum etiam Aurelius Augustinus legit. Est autem κοινοῦν, commune face-*

facere. Et quia Iudæi, quod impurum est, id ipsi commune vocat, factum est vt κοινοῦν, *siue communicare, sit illis coinquinare, ceu vetus Euangeliorum editio habet in quibusdam exemplaribus præcipuè nostris. Erasmus elegantißime vertit, impurum reddere. Cæterùm quum hic dicit hominem communicare, subaudi seipsum, ne sit opus actiuam vocem in paßiuam mutare. Tametsi ipse sic potius loqui videtur, Communicare inquinamentis in datiuo, pro impurari inquinamentis, &c. Tum in Sed eorum, subaudi inquinamentis.* Eodem exitu dispungetur.] *Dispungere delere est, & inducere, sumpta translatione à ceratis tabulis nomina continentibus, in quibus ea quæ dissoluta sunt, graphio dispunguntur delentúrque. Nam hoc verbum ad ratiocinia pertinere docet Vlpianus Iureconsultus, quum inquit, Dispungere est conferre accepta & data, ff. de Verborum significat.* Si alios consequutos impatienter dolemus.] *Ex Gorziensibus annotationibus scripsimus, Ergo votum si alios consequutos impa. dol.* Tamen iudicantis impatientiam cauit.] *Synecdochica loquutio huic authori familiarißima, vt præpositionem* κατὰ *subintelligamus, secundum vel per impatientiam. Cauere autem iuris verbum. Cauet sibi aliquis ab aliquo.* Huiusmodi impatientia incusare consueuerat?] *Posset etiam legi incursare. Quod verò sequitur, Quoties instantia eius. & hoc iuris verbũ est.* Quod si patientiæ incubabo.] *Incubare pro indormire, trāslatione sumpta à rebus charis, quas ne perdamus, etiam cùm dormimus, nobis supponimus custodiæ causa. Cyprianus in De eleemosyna: Quid diuitiis tuis solis incubas? Sic in Præscriptionibus Tertullianus: Pectori eius, inquit, incubans pro incumbere dixit in libro De resurrectione carnis: Et de isto, inquit, cælo, quod nobis incubat. Nam cùm Maro cecinit, Ponto nox incubat atra, rem incommodam violentámque voluit exprimere. Sanè Plinius aliter loquitur in initio libri secundi De natura agens: Aut si vna omnes incubaret, hoc est foueret, ab auibus fœtificātibus sumpta metaphora.* Necessarior iniuriæ medela patientiæ.] *Comparatiuum inusitatum. Sic necessarius dixit in neutro li. de Carne Christi: Quasi, inquit, necessarius aliquid adferrent, eò quòd ille tum maximè agebat.* Certemus igitur quæ à malo infliguntur.] *Et hic Mali nomine diabolum intelligit. Hunc quoque malignum vocat in libro cui titulus, De fuga in persecutione: Sed erue nos, inquit, à maligno, id est, ne nos induxeris in*

Alr... [illegible]
[illegible]

Cap. X.

Vide Augustinum [illegible] Cypr. [illegible] p. 96. [illegible]

Cap. XI.

tentationem, permittendo nos maligno. Sic enim πονηρὸν *vertit. Paulò pòst rursum: Aut mali insidiis.* Quia qua ex parte aut erroribus nostris, aut mali insidiis, aut admonitionibus domini.] *Interuenimus erroribus nostris, aut mali insidiis, cùm nos illis opponimus non consentiendo, sed euitando potius. Sic olim tribunus Senatuscõsultis intercedebat: at admonitionibus domini interuenimus, cùm illis obsequimur. Sic infrà; Omnibus mandatis eius interuenit.* Itaque talibus & aduocatio & risus promittitur.] *Aduocationis vocabulo consolationem accipe: nam sic vertit Græcam dictionem* παράκλησιν. Quod pacis gratissimæ Deo attinet disciplinam.] *Attinere disciplinam dicit, pro disciplinæ seu ad disciplinam attinere.* Negotium conuenientia soluet?] *Conuenientiam vsurpat substantiuè, pro conuentione & pacto.* Nemo conuulsus animum.] *Figurata locutio.* Hæc expectat, hæc exoptat pœnitentiam.] *In antiquis codicibus tertium verbum additur, nempe in Paterniacensi exortat, in Gorziensi etortat. His ergo scripsimus in cõtextu, Hæc expectat, hæc exoptat, hæc etortat pœnitentiam, quãdoque inituris salutem. Dixit fortaßis etortat forma frequentatiua, pro extortat, ab extorqueo. Sensus est, Patientia non solùm expectat atque exoptat, verùm etiam extorquet pœnitẽtiam, hoc est, cogit eos quos sic æquanimiter tolerat, ad pœnitentiam faciẽdam, vt aliquando salutem inire poßint. Et quia addit, Solitæ lapsis subuenire, loqui videtur de Christianis, seu viris, seu fœminis, qui se ethnicis in matrimonio coniungunt. Hic aliquando contingebat, vt vxor Christiana marito ethnico tandem continentiã persuaderet: quam amplexus ille seruabat: mulier verò pœnitentiam agebat, atque prius factum expiabat apud ecclesiam iuxta ritum eius temporis. Atque hoc est quod sequitur, Quantum boni vtrique confert, alterum adulterum non facit, alterum emẽdat. Consentit quòd infrà dicit, Pœnitentiam expectat, exhomologesim aßignat.* Dilectio, inquit, magnanimis est.] *Paulinum verbum* μακροθυμεῖ *vertit Tertullianus, magnanimis est, quod vocabulum Latinis insolens est. Sed suo more loqui solet. Cyprianus æmulator Tertulliani, sed styli purioris, Charitas, inquit, magnanima est. Idem* μακροθυμίαν *magnanimitatem reddidit lib. De eleemosyna. Aliis magis placet longanimis & longanimitas.* Ita patientiam sumit.] *Per magnanimitatem videlicet patientiam amplectitur. Nam pusillanimitas impatien-*

tiæ

tiæ coniuncta esse solet. Cùm eandem etiam in corpore demerendo domino multipliciter adlaborem.] *Quanquam refragentur exemplaria manuscripta, quæ vidimus, omnia: tamẽ ausus sum mutare lectionem hoc modo, Cùm eadem etiam in corpore, demerendo domino multipliciter adlaboret. Sanè adlaborandi verbo Horatius quoque est vsus Odarum libro primo, Simplici myrtho nihil adlabores, sedulus curo.* Lapidatur Stephanus, sed veniam hostibus suis postulat.] *Scripsimus, & veniam hostibus suis postulat. Non poteris, inquit, ista perferre, nisi tolerantiæ & patientiæ teneas firmitatem. quod factũ videmus in Stephano, qui quum à Iudæis vi & lapidibus necaretur, non sibi vindictam, sed interfectoribus veniam postulabat dicens, Domine, ne statuas illis hoc peccatum. Sic esse oportuit primum martyrem Christi, qui martyres sequuturos gloriosa morte præcurrens, nõ tãtùm dominicæ paßionis prædicator esset, sed & patiẽtißimæ lenitatis imitator.* Omnem patientiæ speciem expũxit.] *Expunxit, id est præstitit. Metaphora est à nominibus dissolutis, quæ veteres in Calendariis punctis confodiebant, vel potius verso stylo delebant. Scribebant autem in ceris vt plurimũ. Intelligit Iob. Sic Cyprianus in De bono patientiæ, expuncta morte dixit, Huius, inquit, sententiæ vinculo colligati omnes & constricti sumus, donec morte expũcta de isto seculo recedamus. Hũc porrò locum de Iob idem Cyprianus mutatis verbis æmulatur.* Non illæ in pecore diuitiæ.] *Illæ emphasim habet.* Quale in illo viro feretrum deus diabolo struxit?] *Inter instrumẽta triumphi, feretrum est in quo pompa fertur. Intellige in quo diabolus triumpharetur, Deo trophæum statuente. Nam Iob per diuinam gratiam diabolum vicit, impatientiæ neutiquam succũbens. quasi dicat, Quale trophæum de diabolo Deus erexit? Olim circunferebantur arma deuictarum gentium in pompa, mox suspendebantur. Aptè ergo sequitur, Quale vexillum.* In eosdem specus & pastus reformasse.] *Indicauimus in margine libri, Foraminosæ carnis videri legendum. Idque vocabulum magis arridet, quàm vt scribatur vel refossæ vel reforatæ, quemadmodum alias admonuimus. Magis enim refert Africanam phrasim. Et vestigia deprauatæ dictionis hanc nobis coniecturam certò persuadent. Mox pro recuperatam scripsimus recuperauit, ex collatione Gorziensi.* Sed maluit in illo die.] *Intelligit diem extremi iudicij.* Adeò satis idoneus patientiæ sequester

10

Deus.] *Elegantissimè dictum à viro vndequaque doctissimo.* *Sequester est, Modestino Iureconsulto definiente, apud quem plures eandem rem, de qua controuersia est, deponunt. sic dictus, authore Lauinio, quem citat Aulus Gellius, quod eius vtraque pars fidem sequatur.* Fidem munit, pacem gubernat.] *Simile patientiæ encomium non omisit æmulator Tertulliani Cyprianus in De bono patientiæ, Patientia est, inquit, quæ nos Deo & cõmendat, & seruat, &c.* Tentationes inculcat.] *Inculcat, hoc est suppeditat, proculcat.* Si non cum spiritu admiserimus, in nobis morabitur semper.] *Hic variis aliàs coniecturis distracti sumus. Verum simplicius videtur, si pro nõ legamus nos, hoc modo: Si nos cum spiritu admiserimus, in nobis morabitur semper. Aut si cum spiritu. Nam pro morabitur legere inorabitur, pro in extremitate versabitur, ab ora deducto verbo, prorsus durum & absurdum videtur, quanquam in libro De resurrectione carnis sic loqui videtur: At enim & calix bene sibi conscius, & de diligentia ministerij commendatus, coronis quoque potatoris sui inorabitur, pro eo quod est in ora siue extremitate cingetur. vt illic indicabimus.* Solus sustinere non poterit.] *Emendauimus, sola sustinere non poterit. sic exigente sensu, nam de patientia loquitur.* Hæc patientiæ ratio, hæc disciplina.] *Hanc sententiam sic arbitror legendam & intelligẽdam. Hæc patientiæ ratio, hæc disciplina, hæc opera cælestis & veræ, subaudi patientiæ, scilicet Christiana, scilicet opera: non vt illa patientia gentium terrena, falsa, probrosa. Nam opponitur terrena cælesti, & falsa veræ.* Domino diabolus æmularetur.] *Æmulari cum datiuo construit. Iustinus libro septimo: Siquidem amisso cui æmulari consueuerant, in segnitiem torporémque resoluti. Sic & Fabius loquitur.* Magnitudinis par est.] *Par cum genitiuo iungere solet. sic in libro De præscriptionibus aduersus hæreticos, A diabolo scilicet, inquit, cuius sunt pares. Et aduersus Marcionem libro quinto: Dicimus, inquit, circumferri ab Apostolo aut creatorem, aut (quod nolit Marcion) parem creatoris. Id in plerisque vocibus adiectiuis facit, pro datiuo genitiuum vsurpans.* Quæ aucupandis orbitatibus.] *Notat testamentorum captatores. Quos satyra duodecima arguit Iuuenalis.* Quæ ventris operarios contumeliosis patrociniis subiectione libertatis gulæ addicit.] *Appellat operarios ventris, quum parasitos & alienarum mensarum*

II

sarum

sarum asseclas, quibus nihil aliud magis est curæ, quàm vt ventri satisfiat: tum eos qui se in diuitum clientelam tradunt, quibus illi postea abutantur. Nam contumeliosorum patrociniorum nomine, patronos contumeliosos intelligit, quibus tamen ob vẽtrem replendum clientes, imò propudiosa mancipia nusquam non obsequantur. Huiusmodi partim satyra quinta, partim nona notat Iuuenalis. Ordinabis sic verba; Quæ, subaudi patientia, operarios ventris addicit gulæ, hoc est venundat, siue in nexum dat gulæ: nam vtrumque significat addicere. subiectione libertatis contumeliosis patrociniis, hoc est, subiiciendo libertatem contumeliosis patrociniis. Parasitos & ventris mancipia Græci γαστρὶ δουλεύοντας appellant, & in Sympsiacis Plutarchus nõ minus elegãter quàm verè τῇ γαστρὶ οὐ τῇ ψυχῇ συνδείπνους vocat. Quam patientia.] *Quam subaudi patientiam Gentilium patientia subtèr ignis expectat, id est, æterna damnatio.* Sed viderint sua & sui præsides.] *Sui præsides dixit, pro eorum.*

ANNOTATIONVM IN LIBRVM SEQVENTEM FINIS.

Q. SEPTIMII

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI PRESBYTERI, DE PATIENTIA LIBER.

CONFITEOR ad dominum Deum satis temerè me, si non etiã impudenter, de patientia cõponere ausum, cui præstandæ idoneus omninò non sum, vt homo nullius boni: quando oporteat demonstrationem & commendationẽ alicuius rei adortos, ipsos prius in administratione eius rei deprehendi, & cõstantiam commonendi propriȩ conuersationis autoritate dirigere, ne dicta factis deficientibus erubescant. Atque vtinam erubescere istud remediũ ferat, vti pudor non exhibendi, quod aliis suggestũ imus, exhibendi fiat magisterium: nisi quod bonorum quorũdam sicuti & malorum, intolerabilis magnitudo est: vt ad capienda & præstanda ea, sola gratia diuinæ inspirationis operetur. Nam quod maximè bonum, id maximè penes deum, nec alius id quàm qui possidet dispensat, vt cuique dignatur. Itaque velut solatium erit disputare super eo quod frui nõ datur, vice languentium qui cùm vacent à sanitate, de bonis eius tacere non norunt. Ita miserrimus ego, semper æger caloribus impatientiæ, quam nõ obtineo, patientiæ sanitatem & suspirem & inuocem & perorem necesse est, cùm recordor, & in meæ imbecillitatis contemplatione digero, bonam fidei valetudinem & dominicæ disciplinæ sanitatem, nõ facile cuiquam nisi patientia adsideat, prouenire. Ita proposita dei rebus est, vt nullum præceptum obire quis, nullum opus domino compla-

complacitum perpetrare extraneus à patientia posſit, bonum eius, etiam qui cæca viuunt, ſummæ virtutis appellatione honorent. Philoſophi quidem qui alicuius ſapiētiæ animalia deputantur, tantum illi ſubſignant, vt cùm inter ſeſe variis ſectarum libidinibus & ſententiarum æmulationibus diſcordent, ſolius tamen patientię in commune memores, huic vni ſtudiorum ſuorum commiſerint pacem. In eam conſpirant, in eam fœderantur, illi in affectatione virtutis vnanimiter ſtudent, omnem ſapientiæ oſtentationem de patientia præferunt. Grande teſtimonium eius eſt, cùm etiam vanas ſeculi diſciplinas ad laudem & gloriam promouet. Aut nunquid potius iniuria, cùm diuina res in ſecularibus artibus volutatur? Sed viderint illi quos mox ſapientiæ ſuæ cum ſeculo deſtructæ ac dedecoratæ pudebit. Nobis exercendæ patientiæ autoritatem, non affectio humana caninæ æquanimitatis ſtupore formata, ſed viua ac cæleſtis diſciplinæ diuina diſpoſitio delegat, deum ipſum oſtendens patientiæ exemplum: iam primum qui florem lucis huius ſuper iuſtos & iniuſtos æqualiter ſpargit: qui temporum officia, elementorum ſeruitia, totius genituræ tributa dignis ſimul & indignis patiatur ſimul occurrere, ſuſtinens ingratiſsimas nationes, ludibria artium & opera manuū ſuarum adorantes, nomen, familiam ipſius perſequentes, luxuriam, auaritiam, iniquitatem, malignitatem quotidie inſoleſcentem, vt ſua ſibi patientia detrahat: plures enim dominum idcirco non credunt, quia ſeculo iratum tam diu neſciunt. Et hæc diuinæ patientiæ ſpecies, quaſi de longinquo, fors vt de ſupernis æſtimetur. Quod illa autem quæ inter homines palàm in terris quodammodo manu apprehenſa eſt? Naſci ſe deus in vtero patitur matris, & expectat, natus adoleſcere ſuſtinet, & adultus non geſtit agnoſci, ſed contumelioſus inſuper ſibi eſt, & à ſeruo ſuo tingitur, & tentatoris cōgreſſus ſolis verbis repellit. Cùm de domino fit magiſter, docens hominem euadere mortem, abſolutè ſcilicet veniam offenſæ patientiæ eruditus, non contendit, non reclamauit, nec quiſquam in plateis vocem eius audiuit, arundinem quaſſatam non fregit, linum fumigans non reſtinxit. Nec enim mentitus

Cæca viuūt, id eſt, cæcam vitam ducūt. intelligit gentiles.

2

Caninæ æquanimitatis ſtupor.

fuerat Propheta, imò ipsius Dei contestatio, spiritum suum in filio cum tota patientia collocantis. Nullum volentem sibi adhærere non suscepit: nullius mensam tectúmue despexit. Atquin ipse lauandis discipulorum pedibus ministrauit. Non peccatores, nō publicanos aspernatus est. Non illi saltem ciuitati quæ eum recipere noluerat iratus est, cùm etiam discipuli tam contumelioso oppido cælestes ignes repræsentari voluissent. Ingratos curauit, insidiatoribus cessit. Parum hoc, si nō etiam proditorem suum secum habuit, nec constanter denotauit. Cùm verò traditur, cùm adducitur, vt pecus ad victimam (sic enim non magis aperit os, quàm agnus sub tondentis potestate) ille cui legiones angelorū, si voluisset, vno dicto de cælis affuissent, ne vnius quidem discentis gladium in vltorem probauit; patientia domini in Malcho vulnerata est. Itaque & gladij opera maledixit in posterum, & sanitatis restitutione ei, quem non ipse vexauerat, satisfecit per patiētiam, misericordiæ matrem. Taceo quod figitur: in hoc enim venerat. Nunquid tamen subeundæ morti etiam contumeliis opus fuerat? Sed saginari voluptate patientiæ discessurus volebat. Despuitur, verberatur, deridetur, fœdis vestitur, fœdiorib9 coronatur Mira æquanimitatis fides Qui in hominis figura proposuerat latere, nihil de impatientia hominis imitatus est. 3 Hinc vel maximè Pharisæi dominū agnoscere debuistis, patientiam huiusmodi nemo hominum perpetraret. Talia tantáque documenta, quorum magnitudo penes nationes quidem detrectatio fidei est, penes nos verò ratio & structio, satis apertè non sermonibus modò in præcipiendo, sed etiam passionibus domini sustinendo probāt his quibus credere datum est, patiētiam dei esse naturam effectam, & præstātiam ingenitæ cuiusdam proprietatis. Igitur si probos quosque seruos & bonæ mentis, pro ingenio dominico conuersari videmus (siquidē artificium promerendi, obsequium est: obsequij verò disciplina, morigera subiectio est) quantò magis nos secundum dominum moratos inueniri oportet? Seruos scilicet Dei viui, cuius iudicium in suos, nón in compede, aut pileo vertitur, sed in æternitate aut pœnæ, aut salutis. Cui seueritati decli-

Discentis, id est discipuli, videlicet Petri.

Patientia misericordiæ mater.

Obsequium iudicium dei non in compede aut pileo vertitur.

declinandæ, vel liberalitati inuitandæ, tanta obsequij diligentia opus est, quanta sunt ipsa quę aut seueritas comminatur, aut liberalitas pollicetur. Et tamen nos non de hominibus modò seruitute subnixis, vel quolibet alio iure debitoribus obsequij, verùm etiam de pecudibus, etiã de bestiis obedientiam exprimimus; intelligentes vsibus nostris eas à domino prouisas traditásque. Meliora ergo nobis erunt in obsequij disciplina, quæ nobis deus subdit? agnoscunt denique quæ obediunt: nos cui soli subditi sumus, domino scilicet, auscultare dubitamus? At quàm iniustum est, quàm etiam ingratum quod per alterius indulgẽtiam de aliis consequaris, idem illi per quem consequeris, de temetipso non rependere? Nec pluribus de obsequij exhibitione debita à nobis domino deo. Satis enim agnitio dei quid sibi incumbat, intelligit. Ne tamen vt extraneum de obsequio videamur interiecisse, ipsum quoque obsequium de patientia trahitur. Nũquam impatiens obsequitur, aut patiẽs quis obluctatur. Quam ergo dominus omnium bonorum & demonstrator & acceptor, deus in semetipso circuntulit, quis de bono eius latere retractet? cui item dubium sit omne bonum, quia ad deum pertineat, pertinentibus ad deum tota mẽte sectandum? Per quæ in expedito & quasi in pręscriptionis compendio & commendatio & exhortatio de patientia constituta est. Veruntamen procedere disputationem de necessariis fidei nõ est ociosum, quia nec infructuosum. Loquacitas in ædificatione nulla turpis, si quando turpis. Itaque si de aliquo bono sermo est, res postulat contrarium quoque boni recensere. Quid enim sectandum sit, magis illuminabis, si quod vitandum sit proinde digesseris. Consideremus igitur de impatientia: an sicut patientia in deo, ita aduersaria eius in aduersario nostro nata atque comperta sit: vt ex isto appareat, quàm principaliter fidei aduersetur. Nam quod ab ęmulo dei conceptum est, vtique non est amicum dei rebus. Eadem discordia est rerum quæ & autorum. Porrò quum deus optimus, diabolus econtrario pessimus, ipsa sui diuersitate testantur neutrum alteri facere, vt nobis nõ magis à malo aliquid boni, quàm à bono aliquid mali editum videri pos-

Obsequium.

Præscriptio.

Impatientia.

4 ſit. Igitur natales impatientiæ in ipſo diabolo deprehendo, iam tunc cùm dominum deum vniuerſa opera quæ feciſſet, imagini ſuæ, id eſt, homini ſubieciſſe impatienter tulit. Nec enim doluiſſet, ſi ſuſtinuiſſet: nec inuidiſſet homini, ſi non doluiſſet. Adeò decepit eum, quia inuiderat. Inuiderat autem, quia doluerat. Doluerat, quia patienter vtique nō tulerat. Quid primùm fuerit ille angelus perditionis, malus an impatiens, contemno quærere: palàm cùm ſit, impatientiam cum malitia, aut malitiam ab impatientia auſpicatam, deinde inter ſe conſpiraſſe, & indiuiduas in vno patris ſinu adoleuiſſe. At enim quā primus ſenſerat, per quam delinquere intrauerit, de ſuo experimento quid ad peccandū adiutaret ſtructus, eandem impingendo in crimen homini aduocauit. conuenta ſtatim illi mulier, non temerè dixerim per colloquium ipſum eius afflata eſt ſpiritu impatiētia infecto. vſque adeò nunquam omninò peccaſſet, ſi diuino interdicto patientiam præſeruaſſet. Quid quod non ſuſtinuit ſola conuenta, ſed apud Adam nondū maritum, nondū aures ſibi debētem, impatiens etiam tacendi eſt? ad traducē illum eius quod à malo hauſerat, facit. Perit igitur & alius homo per impatientiā alterius: perit mox & ipſe per impatientiā ſuā vtrobiq; cōmiſſam, & circa dei præmonitionē, & circa diaboli circunſcriptionē: illam ſeruare, hanc refutare nō ſuſtinēs. Hinc prima iudicij vnde delicti origo: hinc deus iraſci exorſus, vnde offendere homo inductus. Inde in Deo prima patientia, vnde indignatio prima. Qui tunc maledictione ſola cōtentus ab animaduerſionis impetu in diabolo tēperauit. Aut quod crimē ante iſtud impatientiæ admiſſum homini imputatur? Innocens erat, & deo de proximo amicus, & paradiſi colonus. At vbi ſemel ſuccidit impatiētiæ, deſiuit deo ſapere, deſiuit cæleſtia ſuſtinere poſſe. Exinde homo terrę datus, & ab oculis dei eiectus, facilè vſurpari ab impatientia cœpit in omne quod deum offenderet. Nam ſtatim illa ſemine diaboli concepta, malitię fœcunditate iram filium procreauit: editum ſuis artibus erudiit. Quod enim ipſum Adam & Euam morti immerſerat, docuit & filiū ab homicidio incipere. Fruſtrà iſtud

5 impatientiæ adſcripſerim, ſi Cain ille primus homicida, & pri-

Angelus perditionis.

Tradux.

Paradiſi colonus.

& primus fratricida, oblationes suas à domino recusatas æquanimiter nec impatienter tulit: iratus fratri suo non est, si neminem denique interemit. Cùm ergo nec occidere potuerit, nisi iratus: nec irasci nisi impatiens, demõstrat quod per iram gessit, ad eam referendum, à qua ira suggesta est, per hæc impatientiæ tunc infantis quodammodo incunabula. Cæterùm quanta mox incrementa? nec mirum. Nam si prima deliquit, cõsequens est vt quia prima, idcirco & sola sit matrix in omne delictum, defundens de suo fonte varias criminum venas. De homicidio quidem dictum est. Sed ira editum à primordio, etiam quascunque postea causas sibi inuenit ad impatientiam, vt ad originem sui confert. Siue enim quis inimicitiis, siue prædæ gratia id scelus cõficit, prius est ut aut odij aut auaritiæ fiat impatiens. Quicquid compellit, sine impatientia sui non est, vt perfici possit. Quis adulterium sine libidinis impatientia subiit? Quod & si pretio in fœminis cogitur venditio illa pudicitiæ, vtiq; impatientia contemnendi lucri ordinatur. Hæc vt principalia penes dominum delicta. Nam vt compẽdio dictum sit, omne peccatum impatientiæ asscribẽdum. Malum impatientia est boni. Nemo impudicus non impatiens pudicitiæ, & improbus probitatis, & impius pietatis, & inquiet⁹ quietis. Vt malus vnusquisque fiat, bonus perseuerare non poterit. Talis igitur exhedra delictorum, cur non dominum offendat improbatorem malorum? An non ipsum quoque Israël per impatientiam semper in Deum deliquisse manifestum est? exinde quũ oblitus brachij cælestis quo Ægyptiis afflictationibus fuerat extractus, de Aaron sibi deos duces postulat, quum in idolum auri sui collationes defundit: tam necessarias enim Moysi cum domino congredientis impatienter exceperat moras. Post mannæ escatilem pluuiam, post petræ aquatilem sequelam desperant de domino, tridui sitim non sustinendo: nã hęc quoque illis impatientia à domino exprobratur. Ac ne singula peruagemur, nunquam non per impatientiam delinquendo perierunt. Quomodo autem prophetis manus intulerunt, nisi per impatientiam audiendi? Domino autem ipsi, per impatientiam etiam videndi. Quòd si patiẽ-

tiam inissent, liberarentur. Ipsa adeò est, quæ fidẽ & subsequitur, & antecedit. Denique Abraham Deo credidit, & iustitiæ deputatus ab illo est: sed fidem eius patientia probauit, quum filium immolare iussus est, ad fidei non tentationem dixerim, sed typicam contestationem. Cæterùm deus quem iustitiæ deputasset, sciebat. Tam graue pręceptum quod nec domino perfici placebat, patienter & audiuit, & si Deus voluisset, implesset. Meritò ergo benedictus, quia & fidelis: meritò fidelis, quia & patiẽs. Ita fides patientia illuminata, quum in nationes seminaretur, per semen Abrahæ, quod est Christus, & gratiam legi superduceret, ampliandæ adimplendæque legi adiutricem suam patientiam præfecit, quod ea sola ad iustitiæ doctrinam retrò defuisset. Nam olim & oculum pro oculo, & dentem pro dente repetebant, & malum malo fœnerabant: nondum enim patientia in terris, quia nec fides: scilicet interim impatientia occasionibus legis fruebatur. Facilè erat absente Domino patientię & magistro. Qui postquàm superuenit, & gratiam fidei patientia cõposuit, iam nec verbo quidem lacessere, nec fatuè quidem dicere sine iudicij periculo licet. Prohibita ira, restricti animi, compressa petulantia manus, exemptum linguæ venenum plus lex quàm amisit, inuenit: dicente Christo: diligite inimicos vestros, & maledicẽtibus benedicite: & orate pro persecutoribus vestris, vt filij sitis patris vestri cælestis. Vides quem nobis patrem patientia acquirat? Hoc principali præcepto vniuersa patiẽtię disciplina succincta est, quando ne dignè quidẽ malefacere concessum est. Iam verò percurrentibus nobis causas impatientiæ, cætera quoque præcepta suis locis respondebunt. Si detrimento rei familiaris animus concitatur, omni penè in loco de contemnendo seculo scripturis dominicis commonetur: nec maior ad pecuniæ contemptum exhortatio subiacet, quàm quòd ipse Dominus in nullis diuitiis inuenitur. Semper pauperes iustificat, diuites prædamnat. Ita detrimentum patientiæ, fastidium opulentiæ præministrauit, demonstrans per abiectionem diuitiarum, læsuras quoque earum computãdas non esse. Quod ergo nobis appetere minimè opus est, quia nec Dominus appetiuit,

In Abraham typica fidei cõtestatio.

Diuitiarũ cõtemptus.

Læsuræ diuitiarum.

tiuit; detruncatum vel etiam ademptum non ægré ſuſtinere debemus. Cupiditatem omnium malorum radicem ſpiritus Domini per Apoſtolum pronuntiauit. Eam non in concupiſcentia alieni tantum conſtitutam interpretemur: nam & quod noſtrum videtur, alienum eſt: nihil enim noſtrum, quoniam dei omnia, cuius ipſi quoq; nos. Itaque ſi damno affecti impatientes erimus, non de noſtro amiſſum dolentes, affines cupiditatis deprehendemur. Alienum quærimus, quum alienum amiſſum ægrè ſuſtinemus. Qui damni impatientia concitatur, terrena cæleſtibus anteponẽdo, de proximo in Deum peccat. Spiritum enim quem à domino ſumpſit, ſecularis rei gratia cõcutit. Libenter igitur terrena amittamus, cæleſtia tueamur. Totum licet ſeculum pereat, dum patientiam lucrifaciam. Iam qui minutum ſibi aliquid aut furto, aut vi, aut etiam ignauia, non conſtanter ſuſtinere conſtituit: neſcio an facilè, vel ex animo ipſe rei ſuę manum inferre poſſet in cauſa eleemoſynæ. Quis enim ab alio ſecari omninò non ſuſtinens, ipſe ferrum in corpore ſuo ducit? Patientia in detrimentis, exercitatio eſt largiendi & communicandi. Non piget donare eum, qui non timet perdere. Alioquin quomodo duas habens tunicas, alteram earum nudo dabit, niſi idem ſit, qui auferendi tunicam, etiam pallium offerre poſſit? Quomodo amicos de mammona fabricabimus nobis, ſi eum in tantũ amauerimus, vt amiſſum non ſufferamus? Peribimus cũ perdito. Quid hic inuenimus, vbi habemus amittere? Gentilium eſt omnibus detrimentis impatientiam adhibere, qui rem pecuniariam fortaſſe animæ anteponãt. Nam & faciunt cùm lucri cupiditatibus quæſtuoſa pericula mercimoniorum in mari exercent: cùm pecuniæ cauſa etiam in foro nihil damnationi timendum aggredi dubitant: cùm denique ludo & caſtris ſeſe locant, cùm per viam more beſtiarum latrocinantur. Nos verò ſecũdum diuerſitatem, qua cum illis ſumus, non animam pro pecunia, ſed pecuniam pro anima deponere conuenit: ſeu ſpontè in largiendo, ſeu patienter in amittẽdo. Ipſam animam, ipſumque corpus in ſeculo iſto expoſitum omnibus ad iniuriam gerimus, eiúſque iniuriæ patientiam ſubimus: minorum delibe-

Cupiditas.

Quæſtuoſa pericula mercimoniorum exercere.

ratione lædemur? Absit à seruo Christi tale inquinamẽtum, vt patientia maioribus tentationibus præparata in friuolis excidat. Si manu quis tentauerit prouocare, præsto est dominica monela, Verberãti te, inquit, in faciem, etiam alteram genam obuerte. Fatigetur improbitas patientia tua. Quiuis ictus ille sit dolore & contumelia cõstrictus, grauius à domino vapulat, plus improbũ illum cædis sustinendo. Ab eo enim vapulabit, cuius gratia sustines. Si linguæ amaritudo, maledicto siue conuitio eruperit, respice dictum: Quum vos maledixerint, gaudete. Dominus ipse maledictus in lege est, & tamen solus est benedictus. Igitur dominum serui consequamur, & maledicamur patienter, vt benedicti esse possimus. Si parum æquanimiter audiam dictum aliquod in me proteruum aut nequam, reddam & ipse amaritudinis vicem necesse est, aut cruciabor impatientia muta. Quum ergo percussero maledicto, quomodo secutus inueniar doctrinam domini, qua traditum est, non vasculorum inquinamentis, sed eorum quæ ex ore promũtur, hominem communicare? Item: Manere nos omnis vani & superuacui dicti reatum? Sequitur ergo vt à quo nos dominus arcet, idem ab alio æquanimiter pati admoneat, hic iam de patientiæ voluntate. Nam omnis iniuria, seu lingua, seu manu incussa, quum patientiam offenderit, eodem exitu dispungetur quo telum aliquod in petra constantissimę duriciæ libratum & obtusum. Concidet enim ibidem irrita opera & infructuosa, & nonnunquam repercussum in eum qui emisit reciproco impetu sæuiet. Nempe idcirco quis te lædit vt doleas: quia fructus lædentis in dolore læsi est. Ergo cùm fructum eius euerteris non dolẽdo, ipse doleat necesse est amissione fructus sui: tunc tu non modò illæsus ibis, quod etiã solùm tibi sufficit, sed insuper aduersarij tui & frustratione oblectatus, & dolore defensus. Hæc est patientiæ vtilitas & voluntas. Ne illa quidem impatientiæ species excusatur in amissione nostrorum, vbi aliqua doloris patrocinatur assertio. Præponendus est enim respectus denunciationis Apostoli, qui ait: Ne contristemini dormitione cuiusquam, sicut nationes quæ spe carent. Et meritò. Credentes enim resurrectionem

Dominica monela.

Matt. 5. — Deut. 21 — Gal. 3.

nem Christi, in nostram quoque credimus, propter quos ille & obiit & resurrexit. Ergo cùm constet de resurrectione mortuorum, vacat dolor mortis, vacat & impatiẽtia doloris. Cur ergo doleas, si periisse non credis? Cur impatienter feras subductum interim, quem credis reuersurum? Profectio est quam putas mortem. Non est lugendus qui antecedit, sed planè desiderandus. Id quoque desiderium patientia temperandum. Cur enim immoderatè feras abiisse, quem mox subsequeris? Cæterùm impatientia in huiusmodi, & spei nostræ malè ominatur, & fidem præuaricatur. Et Christum lædimus, cùm euocatos quosque ab illo, quasi miserandos non æquanimiter accipimus. Cupio, inquit Apostolus, recipi iam, & esse cum domino. quantò melius ostendit votum Christianorum. Ergo votum si alios consequutos impatienter dolemus, ipsi consequi nolumus. Est & alius summus impatientiæ stimulus, vltionis libido, negocium curãs aut gloriæ, aut malitię. Sed & gloria vbique vna, & malicia nunquã non domino odiosa, hoc quidem loco maximè, quum ab alterius malitia prouocata, superiorem se in exequenda vltione constituit, & remunerans nequam duplicat quod semel factum est. Vltio penes errorem solatium videtur doloris, penes veritatem certam redarguitur malignitatis. Quid enim refert inter prouocantem & prouocatum, nisi quòd ille prior in maleficio deprehenditur, at ille posterior. Tamen vterque læsi hominis domino reus est: qui omnem nequam & prohibet & damnat. Nulla in maleficio ordinis ratio est: nec locus secernit, quod similitudo coniungit. Absolutè itaque præcipitur, malum malo non rependendum. Par factum, par habet meritũ. Quomodo id obseruabimus, si fastidientes in fastidio vltionis non erimus? Quem autem honorem litabimus domino Deo, si nobis arbitrium defensionis arrogauerimus? Nos putres vasa fictilia, seruulis nostris assumentibus sibi de conseruis vltionem, grauiter offendimur: eósque qui nobis patientiam obtulerint suam, vt memores humilitatis, seruitutis, ius dominici honoris diligentes, non probamus modo, sed ampliorem quàm ipsi sibi pręsumpsissent satisfactionem facimus. Id nobis in domino

Vltionis libido.

Litare honorem domino deo.

tam iusto ad æstimandum, tam potenti ad perficiendum periclitatur? Quid ergo credimus iudicem illum, si non & vltorem? Hoc se nobis repromittit, dicens: Vindictam mihi, & ego vindicabo, id est, Patientiam mihi, & ego patientiam remunerabo. Cùm enim dicit, Nolite iudicare, ne iudicemini, nónne patientiam flagitat? Quis enim nō iudicabit alium, nisi qui patiens erit nō defendendi? quis idcirco iudicat, vt ignoscat? Ac si ignoscet, tamen iudicātis impatientiam cauit, & honorem vnici iudicis, id est, Dei abstulit. Quantos verò casus huiusmodi impatientia incusare consueuerat? Quoties pœnituit defensionem? quoties impetu eius deterior inuēta est causis suis? Quoniam nihil impatientia susceptum, sine impetu transigi nouit: nihil impetu actū, aut nō offendit, aut corruit, aut præceps abiit. Iā si leuius defendaris, insanies: si vberius, oneraberis. Quid mihi cū vltione, cuius modū regere nō possum per impatientiam doloris? Quod si patientiæ incubabo, non dolebo: si nō dolebo, vlcisci nō desiderabo.

Vltio.

Post has principales impatientiæ materias, vt potuimus regestas, quid inter cæteras euagemur, quæ domi, quę foris? Lata atque diffusa est operatio mali. Multiplicia spiritus incitamenta iaculantis, & modò paruula, modò maxima. Sed paruula de sua mediocritate contemnas, maximis pro sua exuberātia cedas. Vbi minor iniuria, ibi nulla necessitas impatientiæ. At vbi maior iniuria, ibi necessarior iniuriæ medela patientiæ. 8 Certemus igitur quæ à malo infliguntur sustinere, vt hostis studium æmulatio nostræ æquanimitatis eludat. Si verò quædā ipsi in nos aut imprudentia, aut sponte etiam superducimus, æquè patienter obeamus, quę nobis imputamus. Quòd si à domino nonnulla credimus incuti, cui magis patientiam quàm domino præbeamus? Quin insuper gratulari & gaudere nos docet, dignatione diuinę castigationis. Ego, inquit, quos diligo, castigo. O seruum illum beatū, cuius emendationi dominus instat? cui dignatur irasci, quem admonendi dissimulatione non decipit. Vndique igitur adstricti sumus officio patientiæ administrandæ. Quia qua ex parte, aut erroribus nostris, aut mali insidiis, aut admonitionibus Domini interuenimus, eius officij ma-

gna

gna merces, felicitas scilicet. Quos enim felices dominus nisi patientes nuncupauit, dicendo: Beati pauperes spiritu, illorum est enim regnum cælorum. Nullus profectò spiritu pauper, nisi humilis. Quis enim humilis nisi patiens? quia nemo subiicere sese potest, sine prima patientia subiectionis ipsius. Beati, inquit, flentes atque lugentes. Quis talia sine patientia tolerat? Itaque talibus & aduocatio & risus promittitur. Beati mites. Hoc quidem vocabulo impatientes non licet omnino censeri. Item quum pacificos eodem titulo felicitatis notat, & filios Dei nuncupat, nunquid impatientes pacis affines? Stultus hæc senserit. Quum verò gaudete & exultate dicit, quotiens vos maledicent & persequentur: merces enim vestra plurima in cælo: id vtique non exultationis impatientiæ pollicetur: quia nemo in aduersis exultabit, nisi antè ea contempserit: nemo contemnet, nisi patientiam gesserit. Quod pacis gratissimæ Deo attinet disciplinam, quis omnino impatientiæ natus, vel semel ignoscet fratri suo? non dicam septies, sed septuagies septies? Quis ad iudicem cum aduersario suo dirigens, negotium conuenientia soluet? nisi prius iam doleret, duriciam, amaritudinem, venena scilicet impatientiæ amputaret? Quomodo remittes, & remittetur tibi, si tenax iniuriȩ per absentiam patientiæ fueris? Nemo conuulsus animum in fratrem suum, munus apud altare perficiet, nisi prius recõciliando fratri reuersus ad patientiam fuerit. Sol super iram nostram si occiderit, periclitamur. Non licet nobis vna die sine patientia manere. At enim cùm omnem speciem salutaris disciplinæ gubernet, quid mirum quod etiam pœnitentiæ ministrat, solitæ lapsis subuenire, cum disiuncto matrimonio, ex ea tamen causa, qua licet seu viro, seu fœminæ ad viduitatis perseuerantiam sustineri, hæc expectat, hæc exoptat, hęc exhortatur pœnitentiam, quandoque inituris salutem. Quantum boni vtrique cõfert, alterum adulterum non facit, alterum emendat. Sic & illis dominicarum similitudinum exemplis de patientia sanctis adest. Erroneam ouem patiẽtia pastoris requirit & inuenit. Nam impatientia vnam facilè contemneret. Sed laborem inquisitionis patiẽtia suscipit, & hume-

ris insuper aduehit baiulus patiēs peccatricē derelictam. Illum quoque prodigum filium patientia patris & recipit, & vestit, & pascit, & apud impatientiam irati fratris excusat. Saluus est igitur qui perierat, quia pœnitentiam iniit. Pœnitentia non perit, quia patientiam inuenit. Nā dilectio summum fidei sacramētum, Christiani nominis thesaurus, quam Apostolus totis viribus sancti spiritus commendat, cuius nisi patientiæ disciplinis eruditur? Dilectio, inquit, magnanimis est; ita patientiam sumit. Benefica est; malum patientia non facit. Non æmulatur; id quidem patientiæ proprium est. Nec proteruū sapit; modestiam de patientia traxit. Non inflatur, non proteruit: non enim ad patiētiam pertinet. Nec sua requirit, suffert sua, dum alteri prosit: nec incitatur. Cæterùm quid impatientiæ reliquisset? Ideo, inquit, dilectio omnia sustinet, omnia tolerat, vtique quia patiēs. Merito ergo nunquam excidet: nam cætera euacuabuntur, consummabuntur. Exhauriuntur linguæ, scientiæ, prophetiæ: permanent fides, spes, dilectio. Fides, quam Christi patientia induxit: spes, quam hominis patientia expectat: dilectio, quam deo magistro patientia comitatur. Vsque huc de patientia tandem simplici & vniformi, & tantum in animo constituta: quum eadem etiam in corpore, demerēdo domino multipliciter adlaboret: vtpote quæ ab ipso Domino in corporis quoque virtute edita est, siquidem rector animus facilè cōmunicat spiritus inuecta cum habitaculo suo. Quæ igitur negociatio patientiæ in corpore? In primis afflictatio carnis hostia domino placatoria per humiliationis sacrificium, quum sordes cum angustia victus domino libat, cōtenta simplici pabulo puroq; aquę potu, quum ieiunia coniungit, quum cineri & sacco inolescit. Hæc patientia corporis præcationes commendat, deprecationes affirmat: hæc aures Christi Dei aperit, seueritatem dispergit, clementiam elicit. Sic ille rex Babylonius offenso domino cum squalore & pædore septenni ab humana forma exulasset, immolata patientia corporis sui, & regnum recuperauit, & quod optabilius homini est, satis Deo fecit. Iam si altiores & feliciores gradus corporalis patientiæ digeramus, eadē sanctitati quoque

Hæc sunt inserta ex vetusto codice.

que

que precurat continentiam carnis. Hæc & viduam tenet, & virginem adsignat, & voluntarium spadonẽ ad regna cæli leuat. Quod de virtute animi venit, in carne perficitur, carnis patiẽtia in persecutionibus denique præliatur. Si fuga vrgeat, incommoda fugæ caro militat. Si & carcer preueniat, caro in vinculis, caro in ligno, caro in solo, & in illa paupertate lucis, & in illa patientia mundi. Quum verò producitur, ad experimentum felicitatis, ad occasionem secundæ intinctionis, ad ipsum diuinæ sedis ascensum, nulla plus illic quàm patientia corporis: si spiritus promptus, sed caro sine patientia infirma, vbi salus spiritus & carnis ipsius. At quum hoc dominus de carne dicit infirmam pronuncians, quid ei firmandæ opus sit ostendit, patientia scilicet aduersus omnem subuertendæ fidei, vel puniendæ paratũ, vt verbera, vt ignẽ, vt crucem, bestias, gladium constantissimè toleret, quæ prophetæ, quas Apostoli sustinendo vicerunt. His patientiæ viribus secatur Esaias, & de domino non tacet. Lapidatur Stephanus, & veniã hostibus suis postulat. O felicissimum illum quoque, qui omnem patientiæ speciem aduersus omnem diaboli vim expunxit. Quem non abacti greges, non illæ in pecore diuitiæ, non filij vno ruinæ impetu adempti, non ipsius denique corporis in vulnere cruciatus, à patientia (fide domino dedita) exclusit, quem diabolus totis viribus frustra cæcidit. Neque enim à respectu Dei tot doloribus auocatus ille est, sed constitit nobis in exemplum & testimonium, tam spiritu quàm carne, tam animo quàm corpore, patientiæ perpetrandæ: vt neque damnis secularium, nec amissionibus charissimorum, nec corporis quidem conflictationibus succidamus. Quale in illo viro feretrum Deus de Diabolo extruxit? Quale vexillum de inimico gloriæ suæ extulit, quum ille homo ad omnem acerbum nuncium, nihil ex ore promeret, nisi Deo gratias, quum vxorẽ iam malis delassatam, & ad praua remedia suadentem execraretur? Quid? ridebat deus: quid? dissecabatur malus, quum Iob immundam vlceris sui redundantiam magna æquanimitate distringeret, quum erumpentes bestiolas inde, in eosdem specus, & pastus foraminosæ carnis ludendo

Esaias.
Stephanus,
Iob.

reuocaret. Itaque operarius ille victoriæ Dei, retusis omnibus iaculis tentationum, lorica clypeóque patientiæ, & integritatem mox corporis à Deo recuperauit, & quæ amiserat reduplicata possedit. Et si filios quoque restitui voluisset, pater iterum vocaretur. Sed maluit in illo die reddi sibi tantum gaudij: securus sic de domino, distulit. Sustinuit tam voluntariam orbitatem, ne sine aliqua patientia viueret. Adeò satis idoneus patientiæ sequester Deus. Si iniuriam deposueris penes eũ, vltor est: si damnum, restitutor est: si dolorem, medicus est: si mortem, resuscitator est. Quantum patientiæ licet, vt Deum habeat debitorem? Nec immerito. Omnia enim placita eius tuetur: omnibus mandatis eius interuenit. Fidem munit, pacem gubernat, dilectionem adiuuat, humilitatem instruit, pœnitentiam expectat, exhomologesin adsignat, carnem regit, spiritum seruat, linguam frenat, manum continet, tentationes inculcat, scandala pellit, martyria consummat: pauperem cõsolatur, diuitem temperat, infirmum non extendit, valentem non consumit, fidelem delectat, gẽtilem inuitat, seruum domino, dominum deo commẽdat, fœminam exornat, virum approbat: amatur in puero, laudatur in iuuene, suspicitur in sene: in omni sexu, in omni ætate formosa est. Age iam si & effigiem, habitúmque eius comprehendamus. Vultus illi tranquillus & placidus, frons pura, nulla mœroris aut iræ rugositate contracta: remissa æquè in lætum modum supercilia, oculis humilitate, non infœlicitate deiectis. Os taciturnitatis honore signatum. Color, qualis securis & innoxiis. Motus frequens capitis in diabolum, & minax risus. Cæterum amictus circum pectora candidus, & corpori impressus: vt qui nec inflatur, nec inquietatur. Sedet enim in throno Spiritus eius mitissimi & mansuetissimi, qui non turbine glomeratur, non nubilo liuet, sed est teneræ serenitatis, apertus & simplex, quem tertio vidit Helias. Nam vbi deus, ibidem & alumna eius, patientia scilicet. Cùm ergo spiritus dei descendit, indiuidua patiẽtia comitatur eum. Si nos cum spiritu admiserimus, in nobis morabitur semper: imò nescio an diutius perseueret sine sua comite ac ministra. Omni loco ac tempore

tangatur

tangatur necesse est: quodcunque inimicus eius inflixerit, solus sustinere non poterit, carens instrumento sustinendi. Hæc patiétiæ ratio, hæc disciplina, hæc opera cœlestis & vera scilicet Christiana, non vt illa patientia gentium terræ, falsa, probrosa. Nam vt in isto quoque domino diabolus æmularetur, quasi planè ex pari (nisi quòd ipsa diuersitas mali & boni æqualiter magnitudinis par est) docuit & suos patientiam propriam: illam dico; quæ maritos dote venales, aut lenociniis negociantes vxorũ potestatibus subiicit. Quæ aucupandis orbitatibus omnem coacti obsequij laborem mentitis affectionibus tolerat; quæ ventris operarios, contumeliosis patrociniis, subiectione libertatis, gulæ addicit. Talia Nationes patientiæ studia nouerunt; & tanti boni nomen, fœdis operationibus occupant: patiétes riualium & diuitum & inuitatorum, impatiétes solius dei viuunt. Sed viderint sua & sui Præsides quã patientia subtèr ignis expectat. Ceterum nos amemus patientiam dei, patientiam Christi: rependamus illi, quam pro nobis ipse dependit. Offeramus patientiam spiritus, patiétiam carnis, qui in resurrectionem carnis & spiritus credimus.

II.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS,

PER BEATVM Rhenanum.

*

Git hoc libro Tertullianus de solida & humana carne Christi contra Marcionem, qui hunc putatiua ac imaginaria fuisse vestitum asseruit, nec natum, hac vsus ratione, quod is qui sine fine est, necessario sit etiam inconuertibilis. Profligato Marcione, huius aliquando discipulum, sed paulo post desertorem Apellen aggreditur, qui impostricem illam puellam Philumenen secutus, solidum Christi corpus, sed sine natiuitate suscipiebat: nam dicebat

Christum de sideribus & substantiis superioris mundi mutuatum esse carnem. In hoc libro sunt quæ euarient à placitis recentiorum Theologorum, vt quod de fratribus loquens dicit, Matrem æquo non adhæsisse Christo, cùm ab initio statim omnem illi felicitatem tribuant Theologi isti quos scholasticos appellant. Quanquam à Tertulliani sententia, præter Origenem, non ita abhorrent diuus Aurelius Augustinus, & Ioannes Chrisostomus: deinde quod dicit Mariam patefacti corporis lege peperisse, cùm omnes hodie Theologorum decuriæ Christum clauso virginis vtero prodiisse velint. Nota est Theologorum similitudo de sole per vitrum transparente. Idque miraculo factum asserunt, non agilitatis beneficio quæ gloriosis, vt ipsi vocant, corporibus competit. Quod decretum suum Ezechielis vaticinio stabiliunt. Tametsi Tertulliano diuus Ambrosius quoque subscribit. Sed hæc sunt boni consulenda, præsertim in tam vetusto scriptore, quo vix alium Christianus orbis antiquiorem habet. Citat ex hoc libro Tertullianum diuus Hieronymus in primo commentario, quem scripsit in epistolam Pauli ad Galatas, his quidem verbis: Eleganter, inquit, in hoc loco vir doctißimus Tertullianus Apellen & eius virginem Philumenen, quam angelus quidam diabolici spiritus & peruersus impleuerat, hũc esse scribit angelum, cui multo ante, quàm Apelles nasceretur, spiritus sancti vaticinio sit anathema per Apostolum prophetatum. Quanquam ex libro de præscriptione hæreticorum potius citasse videtur, vbi id apostolicum in angelum Apellis itidem torquet, nimirum quod liber ille sit ante hunc cõscriptus. Cæterum de anima suam hic quoque sententiam prodit. Corpus autem videtur substantiam appellare. Sed hic & alibi meminerit se quisque Tertullianum legere.

ANNOTATIONES IN LIBRUM sequentem.

Cap. 1. ANte istos Sadducæorum propinquos.] Sadducæi qui iusti interpretantur, autore diuo Hieronymo in Matthæum, nec angelum, nec spiritum, nec resurrectionem corporum confitentes, etiam animarum interitum prædicabãt; recipiebántque tantum quinque libros Moysis, vaticiniis prophetarum reiectis, à Pharisæis dissentientes, quæ duæ erant in Iudæis hæreses.

Itaque

Itaque Sadducæorum propinquos, hoc est cognatos esse dicit hæreticos resurrectionem carnis pernegantes, velut qui hunc errorem ab illis sumpserint. Sadducæorum ipse meminit in De præscriptionibus aduersus omnes hæreses, Paulus, inquit, in prima ad Corinthios, notat negatores & dubitatores resurrectionis. Hæc opinio prima Sadducæorum. Partem eius vsurpat Marcion, & Apelles, & Valentinus, & si qui alij resurrectionem infringunt.] *Moratam porrò vocat fidem, stabilem ac firmam atque inconcussam. Sic in libro de patientia: In nobis morabitur semper, hoc est, stabilis consistet.* Quæ in Christum resurrexit.] *Accusatiuum in hoc genus locutionibus sæpè pro ablatiuo ponit, & hunc rursum pro accusatiuo. Vt: Et in cœlo resumpta est. De patientia, ipse ferrum in corpore suo ducet. Et alibi, In carcere introiit.* Renunciatio eius.] *Renunciantur magistratus quum eliguntur, renunciatur amicitia quæ dissoluitur. Hic renunciatio demonstratio est & definitio. Sic in De resurrectione carnis: Vt exinde à cadendo cadauer renuncietur, id est, denominetur.* Scilicet ne inuicem sibi testimonium redderent, responderent natiuitas & caro.] *Asyndeton est, nam solet omittere connexiuas particulas, quæ res obscuritatem sermoni nonnunquam parit, ceu monuimus antè. Sic in libro De patientia, Nomen, familiā ipsius persequentes, pro nomen ac familiam. Quem in modum hic quoque verba accipiēda subintellecta coniunctione, ac responderent, aut ne particula repetita.* Vt & conceptus & prægnatus.] *Prægnatum sub forma quartæ inflexionis vsurpat pro imprægnatione, gaudens huius terminationis vocabulis, ceu docuimus, & adhuc docebimus.* Et ipsius exinde infantis ordo τὸ δοκεῖν haberetur.] *Synecdochica locutio est. Subauditur præpositio κατὰ. κατὰ τὸ δοκεῖν, hoc est, secundum existimationem, vt videlicet ita videretur, licet reipsa non esset.* Aufer hinc, inquit, mol. s. c. c.] *Verba Marcionis sunt.* Viderit Angelica multitudo dominum suum noctibus honorans.] *Festiuè dictum per ironiam, quòd nocturnū tempus aptū sit ad fallendum, quasi & angeli decipi potuerint. Commemorata Lucæ res est in initio historiæ suæ Euangelicæ, alioqui legi quoque poterat, vocibus honorans. Sed respexit ad illud euangelicū, καὶ φυλάσσοντες φυλακὰς τῆς νυκτὸς ἐπὶ τὴν ποίμνην αὐτῶν. Sic & paulo pòst loquitur, Viderint homines si natum putabant, quia hominem videbant. In libro De patiētia, Sed vide-*

Cap. 2.

rint illi quos mox sapientiæ suæ cum seculo destructæ ac dedecoratæ pudebit. Rursum in fine eiusdem opusculi, Sed viderint sua & sui præsides. Ne senem moriturum exinde cõstet.] scripsimus, contristet. Ex Gorziensibus castigationibus. Quid tanti fuit edocuit.] Gorziense exemplar Hirsaugiensi consentiens hic habet, edoce, consciens: Paterniacense vero, Quid tanti fuit edocuit. Coniicio scripsisse Tertullianum, Quid tanti fuit, edoce, vt consciens Christus quid esset, esse se quod non erat exhiberet: vt sit consciens versum latinè quod Græcis est σωειδώς. Dicebat autem Marcion suffecisse Christo conscientiam suam. Ab ipsa quidem exorsus natiuitate perora. Age iam.] Sic distingue: Ab ipsa quidem exorsus natiuitate, perora age iam sp. g. in u. el. h. & s. f. c. c. ex e. c. a. p. n. m. Describe vterum, &c. Nam perorare cum accusatiuo construit in De resur. Carnis, Vltimáque dispersionis exitum perorãt. Cum præpositione in, Aduersus Marcionem lib. II. Hæc dignißime peroraturus in creationem. lib. III. Age iam perora in illa sanctißima & reuerenda opera naturæ. Inuehere in totum quod es; vbi totus hic locus repetitur. Grauem, anxium nexum.] Nexum dicit propter colligantiam nerui vmbilicaris cũ matrice. Exponunt enim quod hic significat, verba quæ infra leguntur huiusmodi: Quid auellitur, inquit, nisi quod inhæret, quod infixum, innexum est ei, à quo vt auferatur, auellitur? si nõ adhæsit vtero, quomodo auulsus est? si adhæsit qui auulsus est; quomodo adhæsisset, nisi dum ex vtero est per illum neruum vmbilicarium quasi folliculi sui traducem adnexam origini vuluæ? Rursum lib. IIII. aduersus Marcionem, Et primo, inquit, retinaculi sui vulnere nec multum ablutus. Cum suis impedimentis.] Inuolucra illa fœtus significat. Hanc venationem ô Marcion naturæ despuis.] Scripsimus venerationem, consentientibus exemplaribus antiquis. Intelligit venerationem quæ naturæ debetur. Sensus est: Quod venerari debueras, tu despuis. Sic lib. III. aduersum Marcionem, sanctißima, inquit, & reuerenda opera naturæ. Iupiter taurus factus aut cygnus.] De Ioue in Taurum mutato fabulam habes apud Ouidium metamorph. lib. II. In Cygnum, libro sexto. Vt phantasma vacabat ad sensum earum.] Hoc est, carebat sensu earum paßionum. Deus Marcionis aut aliter non diceretur.] Cogitandum an legi debeat, deus Marcion haud aliter non dic. vocãdi scilicet casu, id est ô Marcion. Nos certè pro

aut

aut aliter scripsimus, haud aliter. Dispũcta est.] *Absoluta est.*
Sine tunica vestitam.] *Tunicæ vocabulo cutem intelligit. Sic in libro sequenti de carnis resurrectione, Carnẽ, inquit, quam postea pelliceæ tunicæ, id est, cutes superductæ vestierũt. Et mox, Hinc, inquit, & apostolus Circumcisionem despoliationis carnis appellans, tunicam cutẽ adfirmauit.* Quia deo optimo.] *Duæ dictiones sunt, qui à deo opt. Sensus est, qui Iesum astruis filium boni dei tantum. Sic infrà, Quod extra scripturam de tuo infers. Scripsimus mox pro certè fallit, Ecce fallit & decipit.* Sed quid iam discentes Pontici illius.] *Discipulos innuit Marcionis ex Ponto oriundi. Sic in primo aduersum Marcionem, Duos Põticus deos affert. Elegans prouerbium est, De calcaria in carbonariam ire, quoties de impuro loco ad nihilo puriorem nos recipimus. Accipit calcariam & carbonariam substantiuè pro locis ac tabernis vbi aut fiunt aut veneunt aut seruantur calx & carbones, vt librariam vsurpamus pro bibliotheca. Hæc illic.* Qui posteaquàm à disciplina Marcionis in Muliere lapsus.] *De Apelle meminit in lib. præscriptionum, Sed lapsus, inquit, in fœmina desertor continentiæ Marcionensis ab oculis sanctißimi magistri Alexandriam seceßit. Rursum in De hæresib. Post hos subsequitur Apelles discipulus Marcionis, qui posteaquàm in carnem suam lapsus est, à Marcione segregatus est. Itaque reposuimus hoc loco secuti fidem veterũ codicum, In mulierem carne lapsus.* Vtputa natura substantiæ spiritalis.] *Hoc est substantia spiritali ex sua natura præditi.* Cæterũ quia valent facere.] *Scripsimus, qui valent.* Nec ostenditur, quid postea factum sit corporib. illorum.] *Latinißimè dictum. Id est quo peruenerint. Subauditur de præpositio. Sic Cic. in Ver. Quid te futurũ est? quo cõfugies? Plautus, Quid argento factum est quod dedi? Rursum Cicero pro Cluent. Quid hoc homine factum est?* Tam proximi.] *Tam iungit cum superlatiuo.* Vel de histrionibus aut aurigis contendens.] *Alludit ad spectacula ac factiones aurigarum. Nam suo quisque fauebat. Ideo dixit, contendens.* Recusato carnali genere nuncupant.] *Quoniam præcedit deliniabant, librarius hic scripsit nuncupant. Nos scripsimus, quanquam refragantibus exemplaribus vetustis, nuncupat. Subauditur Christus.* Et isti Appellatiani.] *Ab Apelle hæretico nomen habent, qui & Apellitæ & Apelliaci dicuntur. Cæterum potest hic esse occulta allusio ad negatores*

carnis Christi, quasi sine pelle siue cute, hoc est carne. Sanè Horatius Iudæum vocat apellam, ficto nomine, quod sine pelle sit, nempe quod præputium non habebat, vt autor est Acron. Quã volunt ab igneo illo præside mali.] Hoc delirium etiam notat in præscriptionibus, Nemo alterum, inquit, deum ausus est suspicari (facilius de filio quàm de patre dubitabatur) donec Marcion præter creatorem alium deum solius bonitatis induceret. Apelles creatorem angelum nescio quem gloriosum superioris dei, faceret deum legis & Israëlis, illum igneum affirmans. hæc illic. Quãdo verò dicit, præside mali, id est sæui dei, videtur loqui de Apelle & Apellacianis antequã à Marcione separati sunt. Nam post eam diuisionem, vnũ tantum deum asseruit Apelles. De sua paratura.] Paraturam vocat id quod præstat materiã. Sic in lib. de Pallio lanam vocat paraturam materiarum, Tantã igitur paraturam materiarum, inquit, ingenia quoq; vestificinæ prosecuta. Ergo de sua paratura, hoc est de sideribus & cœlo quæ corporis materiã Christo subministrarint. Pœnitentiã admiserit.] Nimirum quòd huius inferioris mundi creatio non tã feliciter perfectéq; cessisset, quàm illius superioris. Et mẽbra delictum.] Subaudi erunt. Erit proinde & cælum, Subaudi delictum. Et cælestia cũ cælo, delictum erunt. Mauult esse breuis & obscurus quàm perspicuus. Etiam ad fabulas nationũ veritas transmisit.] Significat Promethei fabulã; qui primus è limo hominẽ finxerit Iapeti filius. Ouidius lib. 1. Metamorphoseon:

Sanctius his animal, mentísque capacius altæ
Deerat adhuc, & quod dominari in cætera posset,
Natus homo est. Siue hunc diuino semine fecit
Ille opifex rerum mundi melioris origo;
Siue recens tellus, seductáque nuper ab alto
Æthere cognati retinebat semina cæli;
Quam satus Iapeto mixtam fluuialibus vndis
Finxit in effigiem moderantum cuncta deorum.

Huc alludit etiam Iuuenalis Satyra xiij.——Vnus & alter
Forsitan hæc spernant iuuenes, quibus arte benigna
Et meliore luto finxit præcordia Titan.

Id verò ethnici sunt à nostris mutuati, videlicet de lib. Mosaicis. Porrò Tertullianus noster lib. 1. aduersum Marcionem, elegãter deum creatorẽ appellat verum Prometheũ. De septentrionibus.] Hoc sidus quod à figura posituráq; ipsa, quia simile plau-

ſtri videtur, antiqui Græcorum ἅμαξαν dixerũt, noſtri quoq; veteres à bubus iunctis ſeptentriones appellarũt, id eſt à ſeptẽ ſtellis, ex quibus quaſi iuncti triones figurãtur. Sunt autẽ triones ruſtico vocabulo boues, quaſi teriones à terẽda terra, id eſt aranda colendáq;. Ex Aulo Gellio. Et vergiliis.] Vergiliæ circa æquinoctium oriuntur, vnde nomen habẽt à vere. Græcis πλειάδες ſunt, quod ex cõpluribus ſtellis cõſtent. Et ſuculis emendatũ.] Quæ ſtellæ Græcis ὑάδες, à nobis primò ſyades, deinde ſuculæ ſunt dictæ. Autor Gellius. Sũt autẽ in capite tauri. Porrò vſurpat emendatum pro perfecto ſiue illuſtrato, atq; nitẽte. Adeò nec humanæ honeſtatis corpus fuit.] Honeſtatẽ hic accipit pro pulchritudine: ſicut mox, Contumeliæ verò inhoneſtam probauere, id eſt deformem. Ita Virgilius, Et quocunq; deus circum caput egit honeſtũ. Horatius Satyra ſecũda lib. I. Neque ſi quid honeſti eſt, Iactat habẽtq; palàm. Paulò poſt ſcripſimus, Itẽ cùm præſumant. Et infrà, Deus enim, inquit, geſtiuit animã viſibilẽ hominibus exhibere. Hoc autẽ factum eſt animale.] Emendauimus, Hoc autẽ factum eſt animæ, ex Gorzienſi collatione. Quod verò mox ſequitur, Si in carne conuerſam, alienã induit ſuperficiẽ, intellige Chriſtus induit alienã ſuperficiem, conuerſam ſupple animam in carne. ſic dicimus, Induo te tunicã. Alterius iam notitiæ.] Alterius dixit pro alius, id eſt diuerſæ. Sic infrà, Si in carne meliore, & alterius, id eſt non peccatricis natura neuũ peccati redemit. Ideo reus enim nõ erat Dei filius.] Caſtigauimus, Idoneus. Facilius ergo dicã, ſi forte ipſum filiũ angelum.] Si forte ponere ſolet pro forte. Paulò poſt pro, Quia autẽ ſcripſimus, qua autẽ ſpiritus dei. & mox pro, Non idem & dei filiũ, id eſt non & dei filiũ, ex caſtigationibus Gorzienſibus. Planè prophetis aliquo glorioſiorem.] Hoc eſt in aliquo. Suam fecit.] Addidimus ex Gorzienſi, Suã faciens, non peccatricẽ cã fecit. Quãquam liquit iam.] Liquit præteritũ vſurpat à verbo liquere, pro claruit. Igitur ſi primus Adam è terra traditur.] Repoſuimus ex Gorzienſi, Adam ita traditur. Et tamen ne mihi vacet.] Scribi debet næ mihi vacet, vt ſit affirmantis, hoc modo, Et tamen næ mihi vacet incurſus hominis ad eundem Chriſtum (Adam ab Apoſtolo dictus eſt) ſi terreni non fuit cenſus homo eius. Næ, id eſt certè, profectò. quaſi dicat, Sanè vacaret mihi. ſic rurſum infrà, Næ illa beatiſſima & glorioſiſſima. loquitur de carne reſurrectura. Vt memoriã mali fratris redderet.] Le-

9 Cap. x. Cap. XI
10 Cap. xiiij.
11 Cap. xvi. Cap. xvij.
12

gendũ eraderet, vt ſit metaphora à ſcriptura quæ propriè eraditur. [Cùm adulteratores eius obduxero.] Obducere pro conuincere, profligare, atque delere. Paulò poſt pro dei ſpiritus, repoſuimus dei filius. Itẽ propoſitionis officio, præpoſitionis. [Nõ quidem apoſtatæ & hæretici.] Notat pſalmos Valentini hæretici, quorũ antea meminit. Medici & phyſici de liberorũ natura.] Scripſimus de vberum natura, ex Gorzienſibus annotationibus. Itẽ infrà, Tacebit igitur & Elizabeth, ex eiſdem. Ipſe in primis Matthæus fideliſſimus euãgelij cõmentator, vt comes domini.] Magna laus euangeliſtæ Matthæi. Aliũ cæteris paſſiuũ ignobilem.] Paſſiuũ cæteris hic vocat cõmunem cæteris, hoc eſt non differentẽ à cæteris, nec eximium ſed vulgarẽ vilémq;. Sic paſſiuũ nomen dei dicit, & paſſiuum conuictũ aduerſus Marcionem lib.1. pro communi & promiſcuo. Item paſſiuos diſcipulos aduerſus Valentinianos, hoc eſt inconſtãtes atque paſſim vagos, nec vni magiſtro addictos. Rurſus licentiam paſſiuam libro priori ad vxorẽ. & paſſiuũ cenſum in libro de Monogamia. Porrò videtur hoc vocabulũ Aphris fuiſſe peculiare. Nam cùm Decretorum ingens illud volumen, quod Burchardus Vuormatienſis antiſtes cõgeſſit ante Gratianũ, aliquãdo euoluerem, reperi illud in tertia conſtitutione Carthaginẽſis cõcilij, quæ ſic habet, Martyrum dignitatẽ nemo prophanus infamet, nec paſſiua corpora quæ ſepulturæ tantum propter miſericordiam eccleſiaſticam cõmendari mandatum eſt, redigant, vt aut inſania præcipitatos, aut alio peccato diſcretos, nõ ratione vel tempore competenti quo martyria celebrãtur, martyrũ nomine appellent. Cæterũ eius ſynodi conſtitutiones perſcripſiſſe fertur Aurelius Carthaginenſis epiſcopus. Paſſiua corpora vocat quælibet. Paſſiuitatem vſurpat Tertullianus plus ſemel in ſequentibus opuſculis pro libertate in malam partem, qua homo fit inconſtans, & nunc ad hoc, nunc ad illud verſabilis. Quod & ſolum diſcuſſum ſufficere potuiſſet, ſed citra ſing. ex d. o. c.] Quanquã refragentur codices manu deſcripti, tamen nos auſi ſumus mutare lectionem, & ſcribere expuncta particula, ſed. Quod & ſolum diſcuſſum ſufficere potuiſſet citra ſingularum ex diuerſo opinionũ congreſſionem. Manifeſto iam.] Subauditur exiſtente, vt Græci δήλου ὄντος.

ANNOTATIONVM IN LIBRVM ſequentem finis.

Q. SEPTI-

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, DE CARNE Christi Liber.

Qvi fidem resurrectionis ante istos Sadducæorum propinquos sine controuersia moratam, student inquietare, vt eam spem negent etiam ad carnem pertinere; meritò quoque carnē Christi quæstionibus distrahunt, tanquam aut nullam omninò, aut quoquo modo aliam præter humanam; ne si humanam constiterit fuisse, præiudicatum sit aduersus illos eam resurgere omni modo, quæ in Christum resurrexerit. Igitur vnde illi destruunt carnis vota, inde nobis erunt præstruenda. Examinemus corporalem substātiam domini: de spiritali enim certum est. Carnis quæritur veritas, & qualitas eius retractatur, an fuerit, & vnde, & cuiusmodi fuerit. Renunciatio eius dabit legem nostræ resurrectioni. Marcion vt carnem Christi negaret, negauit etiā natiuitatem: aut vt natiuitatem negaret, negauit & carnē: scilicet ne inuicem sibi testimonium redderent, responderent natiuitas & caro. quia nec natiuitas sine carne, nec caro sine natiuitate: quasi non eadem licentia hæretica & ipse potuisset, aut admissa carne natiuitatē negare, vt Apelles discipulus & postea desertor ipsius: aut & carnem & natiuitatem confessus, aliter illas interpretari, vt condiscipulus & condesertor eius Valentinus. Sed & qui carnem Christi putatiuam introduxit, æquè potuit natiuitatis quoque phātasmata cōfingere, vt & conceptus, & prægnatus, & partus virginis, & ipsius exinde infantis ordo τὸ δοκεῖν haberetur. Eosdem oculos, eosdémque sensus fefellissent, quos carnis opinio inlusit. Planè natiuitas à Gabriele annunciatur. Quid illi cum angelo creatoris & virginis vtero? Cōceptus inducitur, quid illi cum essentia creatoris? Odit moras, qui subitò Christum de

Sadducæorū propinqui.

Licentia hæretica.

cælis deferebat. Aufer hinc, inquit, molestos semper Cæsaris censu, & diuersoria angusta, & sordidos pannos, & dura præsepia. Viderit angelica multitudo dominum suũ noctib. honorans. Seruent potius pecora pastores: & Magi ne fatigentur de longinquo, dono illis aurum suum. Melior sit & Herodes, ne Hieremias glorietur. Sed nec circuncidatur infans, ne doleat: nec ad templũ deferatur, ne parentes suos oneret sumptu oblationis: nec in manus tradatur Simeonis, ne senem moriturum exinde cõtristet. Taceat & anus illa, ne fascinet puerum. His opinor consiliis tot originalia instrumenta Christi delere Marcion ausus est, ne caro eius probaretur. Ex qua, oro te, authoritate? si propheta es, prænuncia aliquid: si apostolus, prædica publicè: si apostolicus, cum apostolis senti: si tantum Christianus es, crede quod traditum est: si nihil istorum es, meritò dixerim morere: nam & mortuus es, qui non es Christianus, non credendo quod creditum Christianos facit. Et eo magis mortuus es, quo magis non es Christianus: qui cùm fuisses, excidisti, rescindendo quod retrò credidisti: sicut & ipse confiteris in quadam epistola, & tui non negant, & nostri probant. Igitur rescindens quod credidisti, iam non credens rescidisti: non tamen quia credere desiisti, rectè rescidisti. Atqui rescindẽdo quod credidisti, probas, antequam rescinderes aliter fuisse quod credidisti aliter. Illud ita erat traditum. porrò quod traditum erat, id erat verum, vt ab eis traditum, quorum fuit tradere. Ergo quod erat traditum rescindens, quod erat verum rescidisti. Nullo iure fecisti. Sed plenius eiusmodi præscriptionibus aduersus omnes hæreses, alibi iã vsi sumus. Post quas nunc ex abundanti retractamus, desiderantes rationem qua non putaueris natum esse Christum. Necesse est quatenus hoc putas arbitrio tuo licuisse, vt aut impossibilem, aut incõuenientem Deo existimaueris natiuitatem. Sed Deo nihil impossibile, nisi quod non vult. An ergo voluerit nasci (quia si voluit, potuit, & natus est) consideremus. Ad compendium decurro. Si enim nasci se Deus noluisset, quacunque de causa, nec hominem se videri præstitisset. Nam quis hominem videns, eum negaret natum? Itaque

Epistola Marcionis.

quod

quod noluiſſet eſſe, nec videri omninò voluiſſet. Omnis rei diſplicentis etiam opinio reprobatur. Quia nihil intereſt, vtrum ſit quid, an non ſit: ſi cùm non ſit, eſſe præſumitur. Planè intereſt illud, vt falſum nō patiatur, quod verè non eſt. Sed ſatis erat illi, inquis, conſcientia ſua. Viderunt homines, ſi natum putabant, quia hominem videbant. Quantô ergo dignius, quantóque conſtantius humanam ſuſtinuiſſet exiſtimationem verè natus, eandem exiſtimationem etiam non natus ſubiturus cum iniuria conſcientiæ ſuæ, quam tu ad fiduciam reputas, vt non natus aduerſus conſcientiam ſuam natum ſe exiſtimari ſuſtineret? Quid tanti fuit, edoce, cùm ſciens Chriſtus quid eſſet, eſſe ſe quod non erat, exhiberet. Non potes dicere; ſi natus fuiſſet, & hominem verè induiſſet, Deus eſſe deſiſſet, amittens quod erat, dum aſſumit quod non erat. Periculum enim ſtatus ſui Deo nullum eſt. Sed ideo, inquis, nego Deum in hominem verè conuerſum, ita vt & naſceretur, & carne corporaretur: quia qui ſine fine eſt, etiam inconuertibilis ſit, neceſſe eſt. Conuerti enim in aliud, finis eſt priſtini. Non competit ergo conuerſio, cui non competit finis. Planè natura conuertibilium ea lege eſt, ne permaneant in eo quod conuertitur in eis: & ita non permanendo pereant, dum perdunt cōuertendo quod fuerunt. ſed nihil Deo par eſt, natura eius ab omnium rerum conditione diſtat. Si ergo quæ à deo diſtant, à quibus Deus diſtat, cùm conuertuntur, amittunt quod fuerunt: vbi erit diuerſitas diuinitatis à cæteris rebus, niſi vt contrarium contineat; id eſt, vt Deus & in omnia conuerti poſſit, & qualis eſt, perſeuerare? alioquin par erit eorum quæ conuerſa amittunt quod fuerunt: quorum vtique Deus in omnibus par non eſt, ſi nec in exitu conuerſionis. Angelos creatoris conuerſos in effigiem humanam aliquando legiſti, & credidiſti, & tantam corporis geſtaſſe veritatem, vt & pedes eius lauerit Abraham, & manibus ipſorum ereptus ſit Sodomitis Loth: conluctatus quoque homini angelus toto corporis pondere dimitti deſiderauit, ab eo à quo detinebatur. Quod ergo angelis inferioribus deo licuit, vti conuerſi in corpulentiam humanam, angeli nihilo minus perma-

nerent; hoc tu potentiori deo aufers, quaſi non valuerit Chriſtus verè hominem indutus, deus perſeuerare? Aut nunquid & angeli illi phantaſma carnis apparuerunt? ſed nõ audebis hoc dicere. nam ſi ſic apud te angeli creatoris, ſicut & Chriſtus: eiuſdem ſubſtantiæ erit Chriſtus, cuius angeli: angeli tales qualis & Chriſtus. Si ſcripturas opinioni tuæ reſiſtentes, non de induſtria alias reiecisses, alias corrupiſſes, confudiſſet te hinc euangelium Ioannis, prædicans ſpiritum columbæ corpore lapſum deſcendiſſe ſuper dominum. Qui ſpiritus cùm hoc eſſet, tam verè erat & columba, quàm & ſpiritus: nec interfecerat ſubſtantiam propriam, aſſumpta ſubſtantia contraria. Sed quæris corpus columbæ vbi ſit reſumpto ſpiritu in cælũ. æquè & angelorum, & eadem ratione interceptum eſt, qua & editum fuerat. ſi vidiſſes cùm de nihilo proferebatur, ſciſſes cùm in nihilum ſubducebatur. Si non fuit initium viſibile, nec finis. Tamen corporis ſoliditas erat, quo momento corpus videbatur. Non poteſt non fuiſſe quod ſcriptum eſt. Igitur ſi neque vt impoſſibilem, neque vt periculoſam Deo repudias corporationem, ſupereſt vt quaſi indignam reiicias & accuſes. Ab ipſa quidem exorſus odio habita natiuitate, perora age iam ſpurcitias genitalium in vtero elementorum, humoris & ſanguinis fœda coagula, carnis ex eodem cœno alendæ per nouem menſes: deſcribe vterum de die in diem inſoleſcentem, grauem, anxium, nexum, totum incertum libidinib. faſtidij & gulæ. Inuehere iã & in ipſum mulieris enitentis pudorem, vel pro periculo honorandum, vel pro natura religioſum. Horres vtique & infantem cum ſuis impedimentis profuſum vtique & oblitum. Dedignaberis quod pannis dirigitur, quod vnctionib. formatur, quod blanditiis deridetur. Hanc venerationem ô Marcion, naturæ deſpuis: & quo modo natus es? odiſti naſcentem hominem: & quo modo diligis aliquem? te quidem planè non amaſti, cùm ab eccleſia & fide Chriſti receſſiſti. Sed videris, ſi tibi diſplices, aut ſi aliter natus es. Certè Chriſtus dilexit hominem illum in immundiciis, in vtero coagulatum, illum per pudenda prolatum, illum per ludidria nutritum. Propter eum deſcendit: propter eum prædi-

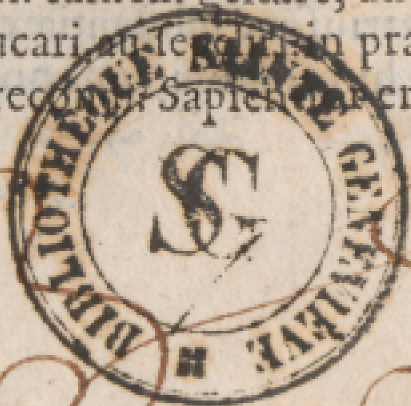
Corporatio.

Genitalia elementa.

Coagula.

Impedimẽta infantis.

prædicauit: propter eum omni ſe humilitate deiecit vſque ad mortem, & mortem crucis: amauit vtique quem magno redemit. Si Chriſtus creator eius eſt, ſuum meritò amauit: ſi ab alio Deo eſt, magis adamauit, quando alienum redemit. Amauit ergo cum homine etiam natiuitatem, etiam carnem eius. Nihil amari poteſt ſine eo per quod eſt, id quod eſt. Aut aufer natiuitatem, & exhibe hominem. adime carnem, & præſta quem Deus redemit. Si hæc ſunt homo quem Deus redemit, tu hæc erubeſcenda illi facis, quæ redemit, & indigna, quæ niſi dilexiſſet, non redemiſſet? Natiuitate reformata regeneratione cæleſti, carnem ab omni vexatione reſtituit, leproſam emaculat, cæcam perluminat, paralyticam redintegrat, dæmoniacam expiat, mortuam reſuſcitat, & naſci in illam erubeſcit? Si reuera de lupa, aut ſue, aut vacca prodire voluiſſet, & feræ aut pecoris corpore indutus, regnum cælorum prædicaret, tua, opinor, illi cenſura præſcriberet. Turpe hoc Deo, & indignum hoc Dei filio, & ſtultũ propterea qui ita credat. Sit planè ſtultum, ſi de noſtro ſenſu iudicemus Deum. Sed circunſpice Marcion, ſi tamen non deleſti: Stulta mundi elegit Deus, vt confundat ſapientes. Quænam hæc ſtulta ſunt? conuerſio hominis ad cultum veri Dei, reiectio erroris, diſciplina iuſtitiæ, pudicitiæ, patientiæ, miſericordiæ, innocentiæ: omnia hæc quidem ſtulta non ſunt. Quære ergo de quibus dixerit. Et ſi te præſumpſeris inueniſſe, non erit iam ſtultum credere in Deum, natum & quidẽ ex virgine: & quidem carneum, qui per illas naturæ contumelias volutatus ſit. Dicat hæc aliquis ſtulta non eſſe: & alia ſint, quæ Deus in æmulationem elegerit ſapientiæ ſecularis: & tamen apud illam facilius creditur Iupiter taurus factus aut cygnus, quàm verè homo Chriſtus penes Marcionem. Sunt planè & alia tam ſtulta, quæ pertinent ad cõtumelias & paſſiones Dei. Aut prudentiam dicant Deum crucifixum. Aufer hæc quoque Marcion, imò hoc potius. Quid enim indignius Deo? quid magis erubeſcendum, naſci, an mori? carnem geſtare, an crucem? circuncidi, an ſuffigi? educari, an ſepeliri? in præſepe deponi, an in monumentum recondi? Sapientior eris, ſi nec iſta cre-

4 dideris. Sed non eris sapiens, nisi stultus seculo fueris, Dei stulta credendo. An ideo passiones à Christo non recidisti, quia vt phantasma vocabat à sensu earum. Diximus retrò æquè illum & natiuitatis & infantiæ imaginaria & vacua ludibria subire potuisse. Sed iam hic responde interfector veritatis. Nónne verè crucifixus est Deus? nónne verè mortuus, & verè crucifixus? nónne verè resuscitatus? Vt verè scilicet mortuus. Falsò statuit inter nos scire Paulus tantum crucifixum: falsò sepultum ingessit, falsò resuscitatum inculcauit. Falsa est igitur & fides nostra, & phantasma est totum quod speramus à Christo. Scelestissime hominum, qui interemptores excusas Dei. Nihil enim ab eis passus est Christus, si nihil verè est passus. Parce vnicæ spei totius orbis, qui destruis necessarium decus fidei. Quodcunque Deo indignum est, mihi expedit. Saluus sum, si non confundar de Domino meo. Qui me, inquit, confusus fuerit, confundar & ego eius. Alias non inuenio materias confusionis, quæ me per contemptum ruboris probent, bene impudentem, & feliciter stultum. Natus est Dei filius: non pudet, quia pudendum est. Et mortuus est Dei filius: prorsus credibile est, quia ineptum est. Et sepultus, resurrexit: certum est, quia impossibile est. Sed hæc quomodo in illo vera erunt, si ipse non fuit verus, si non verè habuit in se quod figeretur, quod moreretur, quod sepeliretur & resuscitaretur? carnem scilicet hanc sanguine suffusam, ossibus substructam, neruis intextam, venis implexam, quæ nasci & mori nouit, humanam sine dubio, vt natam de homine? Ideo quia mortalis hæc est in Christo, quia Christus homo & filius hominis. Aut cur homo Christus & filius hominis, si nihil hominis & nihil ex homine? nisi si aut aliud est homo quàm caro, aut aliunde caro hominis, quàm ex homine, aut aliud est Maria quàm homo. Deus Marcionis haud aliter non diceretur homo Christus sine carne: nec hominis filius sine aliquo parente homine: sicut nec Deus sine spiritu Dei, nec Dei filius sine Deo patre. Ita vtriusque substantiæ census hominem & Deum exhibuit: hinc natum, inde non natum: hinc carneum,

Interfector veritatis.

Vnica spes totius orbis.

Bene impudens, feliciter stultus.

Cēsus vtriusque substantiæ.

neum, inde ſpiritalem: hinc infirmum, inde præfortem: hinc morientem, inde viuentem. Quæ proprietas conditionum diuinæ & humanæ, æqua vtique naturæ veritate cuiuſque diſpuncta eſt, eadem fide ſpiritus & carnis: virtutes ſpiritum Dei, paſſiones carnem hominis probauerunt. Si virtutes non ſine ſpiritu, proinde & paſſiones non ſine carne. Si caro cum paſſionibus ficta, & ſpiritus ergo cum virtutibus falſus. Quid dimidias mendacio Chriſtum? totus veritas fuit. Maluit, crede, naſci, quàm ex aliqua ſe parte mentiri, & quidem in ſemetipſum: vt carnem geſtaret, ſine oſſibus duram, ſine muſculis ſolidam, ſine ſanguine cruentam, ſine tunica veſtitam, ſine fame eſurientem, ſine dentibus edentem, ſine lingua loquentem, vt phantaſma auribus fuerit ſermo eius per imaginem vocis. Fuit itaque phantaſma etiam poſt reſurrectionem, cùm manus & pedes ſuos diſcipulis inſpiciendos offerret: Aſpicite, dicens, quod ego ſum, quia ſpiritus oſſa non habet, ſicut me habentem videtis; ſine dubio manus & pedes & oſſa quæ ſpiritus non habet, ſed caro. Quomodo hanc vocem interpretaris Marcion, qui à deo optimo, & ſimplici, & bono tantum infers Ieſum? Ecce fallit & decipit, & circunuenit omnium oculos, omnium ſenſus, omnium acceſſus & contactus. Ergo iam Chriſtum non de cœlo deferre debueras, ſed de aliquo circulatorio cœtu: nec deum præter hominem, ſed magum hominem: nec ſalutis pontificem, ſed ſpectaculi artificem: nec mortuorum ſuſcitatorem, ſed viuorum auocatorem. Niſi quod & ſi magus fuit, natus eſt. Sed quid iam diſcētes Pontici illius, ſupra magiſtrum ſapere compulſi, cōcedunt Chriſto carnis veritatem ſine præiudicio tamen renuendę natiuitatis. Habuerit, inquiunt, carnem, dum omninò non natam. Peruenimus igitur de calcaria (quod dici ſolet) in carbonariā, à Marcione ad Apellen, qui poſteaquam à diſciplina Marcionis in mulierē carne lapſus eſt, & de hinc virgine Philumene ſpiritu euerſus eſt, ſolidū Chriſti corpus & ſine natiuitate ſuſcepit ab ea, prædicās vt angelus quidem illi Philumenes. Eadem voce Apoſtolus reſpōdebit, qua ipſum illum iam tunc præcinebat, dicens: Etiam ſi angelus de cœlis aliter euan-

Circulatorius cœtus.

Prouerbium De calcaria in carbonariā

gelizauerit nobis,quàm nos euãgelizauimus, anathema ſit.His verò qui inſuper argumentantur, nos reſiſtemus, confitentes verè corpus habuiſſe Chriſtum. Vnde materia,ſi nõ ex ea qualitate,in qua videbatur ? Vnde corpus, ſi non caro corpus? Vnde caro,ſi non nata?quia naſci haberet ea futura quæ naſcitur . De ſideribus,inquiunt , & de ſubſtantiis ſuperioris mundi mutuatus eſt carnem. Et vtique proponunt, non eſſe mirandum corpus ſine natiuitate,cùm & apud nos angelis licuerit,nulla vteri opera in carnem proceſſiſſe. Agnoſcimus quidem ita relatum, ſed tamen quale eſt , vt alterius regulæ fides , ab ea fide quam impugnat,inſtrumentum argumentationibus ſuis mutuetur?Quid illi cum Moyſe,qui deum Moyſi reiicit? Si alius deus eſt, aliter ſint res eius . Sed vtantur hæretici omnes ſcripturis eius,cuius vtuntur etiam mundo . Erit illis hoc quoque in teſtimonium iudicij , quod de exemplis ipſius blaſphemias ſuas inſtruunt . Facilè eſt veritati etiam nihil tale aduerſus eos præſcribenti obtinere.Igitur qui carnem Chriſti ad exemplum proponunt angelorum,non natam dicentes ſcilicet carneam , comparent velim, & cauſas tam Chriſti quàm & angelorũ, ob quas in carnem venerunt.Nullus vnquam angelus ideo deſcẽdit vt crucifigeretur , vt mortem experiretur, vt à morte reſuſcitaretur . Si nunquam eiuſmodi fuit cauſa angelorum corporandorum , habes cauſam cur non naſcendo acceperint carnem. Non venerant mori, ideo nec naſci. At verò Chriſtus mori miſſus , naſci quoque neceſſariò habuit,vt mori poſſet.Nõ enim mori ſolet,niſi quod naſcitur.Mutuum debitum eſt inter ſe natiuitati cum mortalitate.Forma moriendi, cauſa naſcẽdi eſt.Si propter id quod moritur , mortuus eſt Chriſtus , id autem moritur quod & naſcitur,conſequens itẽ erat,imò præcedens, vt æquè naſceretur propter id quod naſcitur (quia propter idipſum mori habebat) quod,quia id quod naſcitur,moritur,nõ competebat non naſci , pro quo mori competebat. Atqui tunc quoque inter illos angelos ipſe dominus apparuit Abrahæ ſine natiuitate , cum carne ſcilicet, pro eadem cauſæ diuerſitate . Sed vos hoc non recipitis, non eum Chriſtum recipientes qui iam tunc & alloqui,& liberare

Corporãdus.

berare & iudicare humanũ genus ediſcebat in carnis ha bitu non natæ adhuc,quia nondũ morituræ;niſi prius & natiuitas eius & mortalitas annunciarentur. Igitur probent angelos illos de ſideribus accepiſſe ſubſtantiam carnis:ſi non probant,quia nec ſcriptum eſt; nec Chriſti caro inde erit, cui angelorum accommodant exemplum. Conſtat angelos carnem non propriam geſtaſſe, vtputa naturæ ſubſtantiæ ſpiritalis,& ſi corporis alicuius, ſui tamen generis: in carnem autem humanam transfigurabiles ad tẽpus,vt videri & congredi cum hominibus poſſent. Igitur cùm relatũ non ſit,vnde ſumpſerint carnem, relinquitur intellectui noſtro non dubitare,hoc eſſe proprium angelicę poteſtatis ex nulla materia corpus ſibi ſumere. quanto magis,inquis, ex aliqua certum eſt. Sed nihil de eo conſtat, quia ſcriptura non exhibet. Cæterùm qui valent facere ſemetipſos quod natura non ſunt, cur non valeant & ex nulla ſubſtantia facere? ſi fiunt quod non ſunt,cur non ex eo fiant quod nõ eſt? Quod autem non eſt, cùm fit, ex nihilo eſt. Propterea nec requiritur, nec oſtenditur,quid poſtea factum ſit corporibus illorũ. Quod de nihilo fuit,nihil factũ eſt. Poſſunt nihil ipſum conuertere in carnem,qui ſemetipſos potuerunt conuertere in carnem. Plus eſt naturam demutare, quàm facere materiã. Sed ſi de materia neceſſe fuiſſet angelos ſumpſiſſe carnem; credibilius vtique eſt,de terrena materia, quàm de vllo genere cœleſtium ſubſtãtiarum: cùm adeò terrenæ qualitatis extiterit, vt terrenis pabulis paſta ſit. Fuerit nunc quoque ſiderea, eodem modo terrenis pabulis paſta,quando terrena nõ eſſet,quo terrena cœleſtibus paſta eſt,quando cœleſtis non eſſet (legimus enim manna eſui populo fuiſſe. Panem,inquit,angelorum edit homo) non tamen infringitur ſemel ſeparata conditio dominicæ carnis,ex cauſa alterius diſpoſitionis. Homo verè futurus vſque ad mortem, eam carnem oportebat vt indueret, cuius eſt mors. Eam porrò carnem, cuius eſt mors,natiuitas antecedit. Sed quotiens de natiuitate cõtenditur, omnes qui reſpuunt eam vt præiudicantem de carnis in Chriſto veritate, ipſum deum volũt negare eſſe natum,quod dixerit: Quæ mihi mater, & qui mihi fra-

Quid poſtea factum ſit corporibus illorum.

Elegãtiſſima lectio.

Signat librũ contra Marcionem quartum, vt puto.

tres? Audiat igitur & Apelles quid iam reſponſum ſit à nobis Marcioni, eo libello, quo euangelium ipſius prouocauimus, conſiderandum ſcilicet materiam pronunciationis iſtius. Primò quidem nunquam quiſquam adnunciaſſet illi matrem & fratres eius foris ſtare, qui non certus eſſet habere illum matrem & fratres: & ipſos eſſe quos tunc nunciabat, vel retrò cognitos, vel tũc ibidẽ cõpertos. Licet propterea abſtulerint hæreſes iſta de euangelio, quod & creditum patrem eius Ioſeph fabrum, & matrem Mariam, & fratres, & ſorores eius optimè notos ſibi eſſe dicebant, qui mirabatur doctrinam eius. Sed tẽtandi gratia nuntiauerant ei matrem & fratres, quos nõ habebat. Hoc quidẽ ſcriptura non dicit, aliàs non tacens, quum quid tẽtationis gratia factum eſt circa eum: Ecce, inquit, ſurrexit legis doctor, tentans eum. Et alibi: Et acceſſerunt ad eum Phariſæi, tentantes. Quod nemo prohibebat hic quoque ſignificari tentandi gratia factum. Nõ recipio, quod extra ſcripturam de tuo infers. Dehinc materia tẽtationis debet ſubeſſe, quid tentandum putauerunt in illo, vtique natus ne eſſet, an non? Si enim hoc negauit reſponſio eius, hoc captauit nunciatio tentatoris. Sed nulla eſt tentatio tendens ad agnitionem eius, de quo dubitando tentat, ita ſubitò procedit, vt nõ antè præcedat quæſtio, quæ dubitationem inferens cogat tentationem.

Quæſtio orta ex dubitatione præcedit tentationem.

Porrò ſi nuſquam de natiuitate Chriſti volutatum eſt, quid tu argumentaris, voluiſſe illos per tentationem ſciſcitari quod nunquam produxerunt in quæſtionem? Eò adiecimus, etiam ſi tentandus eſſet de natiuitate, non vtique hoc modo tentaretur, earum perſonarum adnunciatione, quę poterant etiam nato Chriſto nõ fuiſſe. Omnes naſcimur, & tamen non omnes aut fratres habemus aut matrem. Adhuc poteſt & patrem magis habere quàm matrem, & auunculos magis quàm fratres: adeò non competit tentatio natiuitatis, quam licebat & ſine matris, & ſine fratrum nominatione conſtare. Faciliùs planè eſt, vt certi illum & matrem & fratres habere, diuinitatem potius tẽtauerint eius quàm natiuitatem, an intus agens, ſciret quid foris eſſet, mendacio petitus præſentiæ eorum, qui in præſenti non erant, niſi quod & ſi valuiſſet

luiſſet tentationis ingenium, poterat euenire vt quos illi nunciabant foris ſtare, ille eos ſciret abſentes eſſe, vel valetudinis, vel negocij, vel peregrinationis nota iam neceſſitate. Nemo tentat eo modo, quo poſſe ſe ſciat ruborem tentationis referre. Nulla igitur materia tentationis cõpetente, liberatur ſimplicitas nunciatoris, quòd verè mater & fratres eius ſuperueniſſent. Sed quæ ratio reſponſi matrem & fratres ad pręſens negantis, diſcat etiam Apelles. Fratres domini non crediderunt in illum, ſicut & in euangelio ante Marcionẽ edito continetur. Mater æquè non demonſtratur adhæſiſſe illi, cùm Martha & Maria âlia in commercio eius frequententur. Hoc denique in loco apparet incredulitas eorum, cùm is doceret viam vitæ, cùm dei regnum prædicaret, cum languoribus & vitiis medendis operaretur, extraneis defixis in illum, tam proximi aberant. Denique ſuperueniunt, & foris ſubſiſtunt, nec introeunt, non computantes ſcilicet quid intus ageretur, nec ſuſtinẽt ſaltem, quaſi neceſſariùs aliquid adferrent, eo quod ille tum maximè agebat, ſed amplius interpellant, & à tanto opere reuocatum volunt. Oro te Apelles, vel tu Marcion, ſi fortè tabula ludẽs, vel de hiſtrionibus, aut aurigis cõtendẽs, tali nuncio auocareris, nõnne dixiſſes, quæ mihi mater, aut qui fratres? Deum prædicans & probans Chriſtus, legẽ & prophetas adimplens, tanti retrò æui caliginem diſpargẽs, indignè vſus eſt hoc dicto ad percutiendam incredulitatem foris ſtantium, vel ad excutiẽdam importunitatem ab opere reuocantium? Cæterùm ad negandam natiuitatem, alius neceſſarius fuiſſet ei locus, & tempus, & ordo ſermonis, non eius qui poſſit pronunciari etiam ab eo, cui & mater eſſet & fratres; cùm indignatio parẽtes non neget, ſed obiurget. Deniq; potiores fecit alios; & meritũ prælationis oſtẽdẽs, audientiã ſcilicet verbi, demonſtrat qua cõditione negauerit matrem & fratres. Qua enim alios ſibi adoptauit, qui ei adhærebant, ea abnegauit illos, qui ab eo abſiſtebant. Solet etiam adimplere Chriſtus quod alios docet. Quale ergo erat, ſi docens nõ tanti facere matrẽ aut fratres, quanti dei verbum ipſe dei verbũ nunciata matre & fraternitate deſereret? Negauit itaque parentes, quomo-

Languoribus & vitiis medendis operaretur.

Tabula ludere. Hiſtriones. Aurigæ.

Figura.

do docuit negandos pro dei opere. Sed aliàs figura est synagogæ in matre abiuncta, & Iudæorum in fratribus incredulis. Foris erat in illis Israël, discipuli autem noui intus audientes, & credentes, & cohærentes Christo, ecclesiam deliniabant, quam potiorem matrem, & digniorem fraternitatem, recusato carnali genere nuncupat. Eodem sensu denique & illi exclamationi respondit, non matris vterum & vbera negans, sed feliciores designans, qui verbum dei audiunt. Solis istis capitulis, quibus maximè instructi videntur sibi Marcion & Apelles, secundum veritatem integri & incorrupti euangelij interpretatis, satis esse debuerat, ad probationem carnis humanę in Christo per defensionem natiuitatis. Sed quoniam & isti Apellaciani carnis ignominiam prętendunt maximè, quam volunt ab igneo illo præside mali solicitatis animabus adstructam, & idcirco indignam Christo, & idcirco de sideribus illi substãtiam competisse, debeo illos de sua paratura repercutere. Angelum quendam inclytũ nominant, qui mundũ hunc instituerit, & instituto eo pœnitentiam admiserit. Et hoc suo loco tractauimus: nam est nobis aduersus illos libellus, an qui spiritum & voluntatem & virtutem Christi habuerit ad ea opera, dignũ aliquid pœnitentia fecerit, cùm angelum etiam de figura erraticę ouis interpretentur. Teste igitur pœnitentia institutoris sui delictũ erit mundus, siquidem omnis pœnitentia confessio est delicti, quia locum non habet nisi in delicto. Si mundus delictum est, quia corpus: & membra, delictum; erit proinde & cælum, & cælestia cum cælo. Si cælestia, & quicquid inde conceptum prolatúmque est, mala arbor malos fructus ædat, necesse est. Caro igitur Christi de cælestibus structa, de peccatis constitit elementis, peccatrix de peccatorio sensu, & par erit eius substãtiæ, id est nostræ, quam vt peccatricem Christus dedignatur induere. Ita si nihil de ignominia interest, aut aliam purioris notæ materiam excogitent Christo, quibus displicet nostra, aut eam cognoscant, qua etiam cælestis melior esse non potuit. Legimus planè, Primus homo de terræ limo, secundus homo de cælo. Non tamen ad materiæ differẽtiam spectat, sed tantùm terrenæ retrò substantiæ carnis,

Libellus Ter. aduersus Apellitas.

Ouis erratica

primi

primi hominis, id est Adæ, cælestem de spiritu substātiam opponit, secundi hominis, id est Christi. Et adeò ad spiritum, non ad carnem cælestem hominem refert, vt quos sic cōparat, cōstet in hac carne terrena, cęlestes fieri, spiritu scilicet. Quod si secundum carnē quoque cælestis Christus, non compararentur illi non secundum carnem cælestes. Si ergo qui fiunt cælestes qualis est Christus, terrenam carnis substantiam gestant: hinc quoque cōfirmatur ipsum etiam Christū in carne terrena fuisse cęlestem, sicut sunt qui ei adęquātur. Prętēdimus adhuc, nihil quod ex alio acceptum sit, vt aliud sit, quàm id de quo sit acceptum, ita in totum aliud est, cui non suggerat vnde sit acceptum. Omnis materia sine testimonio originis suæ nō est, & si demutetur in nouam proprietatem. Ipsum certè corpus hoc nostrum quod de limo figulatum est, etiam ad fabulas Nationum veritas transmisit, vtrunque originis elementum confitetur. Carne terrenam, sanguine aquanam, licet alia sit facies qualitatis. Hoc est quod ex alio aliud fit. Cæterùm quid est sanguis, quàm rubens humor? quid caro, quàm terra conuersa in figuras suas? Considera singulas qualitates, musculos vt glebas, ossa vt saxa, etiam circum papillas calculos quosdam. Aspice neruorum tenaces connexus, vt traduces radicum, & venarum ramosos discursus, vt ambages riuorum. Et lanugines vt muscos, & comam vt cespitem, & ipsos medullarū in abdito thesauros, vt metalla carnis. Hæc omnia terrenæ originis signa & in Christo fuerunt, hæc sunt quæ illū Dei filium cælauere, non aliàs tantummodo hominem existimatum, quàm ex humani substantia corporis. Aut ædite aliquid in illo cæleste de septētrionibus & Vergiliis & Suculis emēdicatum. Nam quę enumerauimus, adeò terrenę testimonia carnis sunt, vt & nostræ. Sed nihil nouum, nihil peregrinum deprehendo. Denique verbis tātummodo & factis, doctrina & virtute sola Christi, homines obstupescebant. Notaretur etiam carnis in illo nouitas miraculo habita. Sed carnis terrenæ non mira conditio, ipsa erat quæ cætera eius mirāda faciebat, cùm dicerent: Vnde huic doctrina & signa ista? etiam despicientium formam eius, hæc erat vox. Adeò nec humanæ

De limo figulatum.

8

honestatis corpus fuit, nedum cælestis claritatis. Tacentibus apud nos quoque prophetis de ignobili aspectu eius; ipsæ passiones, ipsæque contumeliæ loquuntur. Passiones quidem humanam carnem, contumeliæ verò inhonestam probauere. An ausus esset aliquis vngue summo perstringere corpus nouum, vllam sputaminibus cõtaminare faciem nisi merentem? Quid dicis cælestem carnem, quam vnde cælestem intelligas, nõ habes? Quid terrenam negas, quam vnde terrenam agnoscas, habes? Esuriit sub diabolo, sitiit sub Samaritide, lachrymatur super Lazarum, trepidat ad mortem, Caro enim, inquit, infirma. Sanguinem fudit postremò. Hæc sunt, opinor, signa cælestia. Sed quomodo, inquam, contemni & pati posset, sicut & dixi, si quid in illa carne de cælesti generositate radiasset. Ex hoc ergo conuincimus nihil in illa de cælis fuisse, propterea vt contemni & pati posset. Cõuertor ad alios æquè sibi prudentes, qui carnem Christi animalem affirmant, quod anima caro sit facta, ergo & caro anima. Et sicut caro animalis, ita & anima carnalis. Et hic itaque causas requiro. Si vt animam saluam faceret in semetipso suscepit animam Christus, quia salua non esset nisi per ipsum, dum in ipso; non video cur eam carnem fecerit animalem, induendo carnem, quasi aliter animam saluam facere non posset, nisi carneam factam. Cùm enim nostras animas non tantùm non carneas, sed etiam à carne disiunctas saluas præstet: quantò magis illam, quam ipse suscepit, etiam nõ carneam redigere potuit in salutem? Item cùm præsumant non carnis, sed animæ nostræ solius liberandæ causa processisse Christũ: primò quàm absurdũ est, vt animam solam liberaturus, id genus corporis eam fecerit, quod nõ erat liberaturus. Deinde si animas nostras per illam quam gestauit, liberare susceperat, illam quoque quam gestauit, nostram gestasse debuerat, id est, nostræ formæ, cuiuscunque formæ est in occulto anima nostra, nõ tamen carneę. Cęterũ nõ nostrã animã liberauit, si carneã habuit, nostra enim carnea nõ est. Porrò si non nostrã liberauit, quia carnẽ liberauit, nihil ad nos, quia nõ nostrã liberauit. Sed nec liberanda erat, quæ nõ erat nostra, vt scilicet carnea: nõ enim peri-

Vngue summo perstringere.

Caro animalis.

periclitabatur, si non erat nostra, id est, non carnea. Sed liberatam constat illam. Ergo non fuit carnea, & fuit nostra, si ea fuit quæ liberaretur, quoniam periclitabatur. Iam ergo si anima non fuit carnalis in Christo, nec caro potest animalis fuisse. Sed aliam argumentationem eorum conuenimus, exigētes quur animalem carnem subeundo Christus, animā carnalem videatur habuisse. Deus enim, inquiūt, gestiuit animam visibilem hominibus exhibere, faciendo eam corpus, quæ retrò inuisibilis extiterit, natura nihil, nec semetipsam videns, præ impedimento carnis huius, vt etiam disceptaretur nata anima an nō, mortalisne sit, an non? Itaque animam corpus effectam in Christo, vt eam & nascentem & morietem, & quod sit amplius, resurgentem videremus. Ex hoc autem quale erit, vt per carnem demonstraretur anima sibi aut nobis, quæ per carnem nō poterat agnosci, vt sic ostenderetur, dum id fit cui latebat, id est caro? tenebras videlicet accepit, vt lucere possit. Denique adhuc prius retractemus, an isto modo ostendenda fuerit anima, dehinc in totum inuisibilem eam retrò allegent, vtrum quasi incorporalē, an etiam habentem aliquod genus corporis proprij? & tamen cùm inuisibilem dicant, corporalem eam constituunt, habentem quod inuisibile sit. Nihil enim habens inuisibile, quomodo potest inuisibilis dici? sed ne esse quidem potest, nisi habens per quod sit. Cùm autem sit, habeat necesse est aliquid, per quod est. Si habet aliquid per quod est, hoc erit corpus eius. Omne quod est, corpus est sui generis, nihil est incorporale, nisi quod nō est. Habēte igitur anima inuisibile corpus, qui visibilem eam facere susceperat, vtique dignius id eius visibile fecisset, quod inuisibile habebatur. Quia nec hic mendacium, aut infirmitas deo competit. Mendacium, si aliud animam quàm quod erat demōstrauit. Infirmitas, si id quod erat demōstrare non valuit. Nemo ostendere volens hominem, cassidem aut personam ei inducit. Hoc autem factum est animæ, si in carne conuersam, alienam induit superficiem. Sed & si incorporalis anima deputetur, vt aliqua vi rationis occulta sit quidem anima, corpus tamen non sit, quicquid est anima: proinde impossibile deo non erat,

9 *Caßidem aut personam alicui inducere, Oppositum illi quod est, detrahere personam.*

& proposito eius cõgruentius competebat, noua aliqua corporis specie eam demonstrare, quàm ista communi omnium, alterius iam noticiæ, ne sine causa visibilem ex inuisibili facere gestisset animam, istis scilicet quæstionibus opportunam, per carnis in illam humanæ defensionem. Sed non poterat Christus inter homines, nisi homo videri. Redde igitur Christo fidem suam, vt qui homo voluerit incedere: animam quoque humanę conditionis ostenderit, nõ faciens eam carneam, sed induens eam carne. Ostensa sit nunc anima per carnem, si cõstiterit illam ostendendam quoquo modo fuisse, id est, incognitam sibi & nobis. Quanquam in hoc vana distinctio est, quasi nos seorsum ab anima simus, cùm totum quod sumus, anima sit. Denique sine anima nihil sumus, ne hominis quidem, sed cadaueris nomen. Si ergo ignoramus animam, ipsa se ignorat. Ita superest hoc solummodo inspicere, an se anima hic ignorarit, vt nota quoquo modo fieret. Opinor sensualis est animæ natura. Adeò nihil animale sine sensu, nihil sensuale sine anima. Et vt impressius dixerim, animæ anima sensus est. Igitur cum omnibus anima sentire præstet, & ipsa sentiat omnium etiam sensus, nedũ qualitates, cui verisimile est, vt ipsa sensum sui ab initio sortita non sit? Vnde illi scire quod interdũ sibi sit necessarium, ex naturali necessitate, si nõ scit suam qualitatem, cui quid necessarium est? Hoc quidem in omni anima recognoscere est, noticiam sui dico, sine qua noticia sui nulla anima à se ministrare potuisset. Puto autem magis hominem, animal solùm rationale, cõpotem & animam esse sortitum, quę illum facit animal rationale, ipsa imprimis rationalis. Porrò quomodo rationalis, quæ efficit hominem rationale animal, si ipsa rationem suam nescit, ignorans semetipsam? Sed adeò non ignorat, vt autorem & arbitrum & statum suum norit. Nihil adhuc de Deo discens, Deum nominat. Nihil adhuc de iudicio eius admittẽs, deo cõmendare se dicit. Nihil magis audiens, quàm spem nullam esse post mortem, & bene & malè defuncto cuique imprecatur. Plenius hæc prosequitur libellus, quem scripsimus de testimonio animæ. Alioquin si anima semetipsam ignorans erat ab initio, nihil à

Libellus de testimonio animæ.

Chri-

Christo cognouisse debuerat, nisi qualis esset. Nunc autẽ nõ effigiem suam didicit à Christo, sed salutem. Propterea filius Dei descendit, & animam subiit: non vt ipsa se anima cognosceret in Christo, sed vt Christum in semetipsa. Non enim se ignorando, de salute periclitatur, sed dei verbũ: Vita, inquit, manifestata est, non anima. Et veni, inquit, animam saluam facere. Non dixit, ostendere. Ignorabamus nimirum animam, licet inuisibilem, nasci & mori, nisi corporaliter exhiberetur. Ignorauimus planè resurrecturam cum carne: hoc erit quod Christus manifestauit. Sed & hoc non aliter in se, quàm in Lazaro aliquo, cuius caro non erat animalis, ita nec anima carnalis. Quid ergo amplius innotuit nobis, de animæ ignoratæ retrò dispositione? Quid inuisibile eius fuit, quod visibilitatem per carnem desideraret? Caro facta est anima, vt anima ostenderetur. Nunquid ergo & caro anima facta est, vt caro manifestaretur? Si caro anima est, iam nõ anima est, sed caro. Si anima caro est, iam non caro est, sed anima. Vbi ergo caro, & vbi anima est, alterutrum facta est. Imò si neutrum sunt, dum alterutrum alterum fiunt, certè peruersissimum, vt carnem nominantes, animam intelligamus: & animam significantes, carnem interpretemur. Omnia periclitabuntur aliter accipi quàm sunt & amittere quod sunt, dũ aliter accipiũtur, si aliter q̃ sunt cognominantur. Fides nominum, salus est proprietatum. Etiam cùm demutantur qualitates, accipiunt vocabulorum possessiones. Verbi gratia: Argilla excocta, testæ vocabulum suscipit. Nec communicat vocabulo pristini generis, quia nec cum ipso genere. Proinde & anima Christi caro facta, non potest non id esse quod facta est, & id non esse quod fuerit, aliud scilicet facta. Et quoniam proximum adhibuimus exemplum, plenius eo vtemur. Certe enim testa ex argilla vnum est corpus, vnúmque vocabulum vnius scilicet corporis. nec potest dici & argilla, quia quod fuit non est: quod autem non est, & non adhæret. & anima non adhæret. Ergo & anima caro facta vniformis, solidata: sed singularitas tuta est, & indiscreta substantia. In Christo verò inuenimus animam, & carnem simplicibus & nudis vocabulis æditas,

id est, animam animam, & carnem carnem: nusquam animam carnem, aut carnem animam, quado ita nominari debuissent, si ita fuissent. Sed etiam sibi quãque substantiam diuisè pronuntiata sub ipso, vtique pro duarum qualitatũ distinctione seorsum animã, & seorsum carnẽ. Quid anxia est, inquit, anima mea vsq; ad mortẽ. Et, Panis quẽ ego dedero pro salute mũdi, caro mea est. Porrò si anima caro fuisset, vnũ esset in Christo carnea anima, aut caro animalis: at quũ diuidit species, carnẽ & animã, duo ostendit. Si duo, iam nõ vnũ: si non vnũ, iam nec anima carnalis, nec caro animalis. Vnũ enim est anima caro, aut caro anima. Nisi & seorsum aliam gestabat animam, præter eam quæ caro erat: & aliã circũferebat carnẽ, præter illam quę anima erat. Quod si vna caro, & vna anima, illa tristis vsq; ad mortem, & illa panis pro mundi salute, saluus est numerus duarũ substãtiarum, in suo genere distãtium, excludens carneæ animæ vnicã speciem. Sed angelum, aiũt, gestauit Christus. Qua ratione? qua & hominem. Eadẽ ergo est & causa. Vt hominẽ gestaret Christus salus hominis fuit, causa scilicet ad restituendum quod perierat. Homo perierat, hominem restitui oportuerat. Vt angelum gestaret Christus, nihil tale de causa est: nam etsi angelis perditio reputatur, in ignem præparatum diabolo & angelis eius, nunquam tamen illis restitutio repromissa est. Nullum mandatum de salute angelorum suscepit Christus à patre. Quod pater neque repromisit, neque mandauit, Christus administrare non potuit. Cui igitur rei angelum quoque gestauit, nisi vt satellitem fortem, cum quo salutẽ hominis operaretur. Idoneus enim non erat dei filius, qui solus hominem liberaret, à solo & singulari serpente deiectum. Ergo iam non vnus deus, nec vnus salutificator, si duo salutis artifices, & vtiq; alter altero indigens. An verò vt per angelũ liberaret hominẽ? cur ergo descẽdit ad id quod per angelũ erat expediturus? Si per angelũ, quid & ipse? Si per se, quid & angelus? Dictus est quidẽ magni cõsilij angelus, id est nuncius: officij, non naturæ vocabulo. Magnũ enim cogitatũ patris, super hominis scilicet restitutione annunciaturus seculo erat. Non ideo tamen sic angelus intelligẽdus vt Gabriel aut

Salutificator.

Magni consilij angelus.

aut Michaël. Nam & filius à domino vineæ mittitur ad
cultores, ſicut & famuli, de fructibus petitum. Sed non
propterea vnus ex famulis deputabitur filius, quia famu-
lorum ſucceſsit officio. Facilius ergo dicam ſi forte ipſum
filium angelum, id eſt nuncium patris, quàm angelum in
filio. Sed quum de filio ipſo ſit pronunciatum; Minuiſti
eum modico quid citra angelos, quomodo videbitur an-
gelum induiſſe, ſic infra angelos diminutus, dum homo
fit, quâ caro & anima & filius hominis? quà autem ſpiri-
tus dei & virtus altiſsimi, non poteſt infra angelos habe-
ri, Deus ſcilicet & dei filius. quanto ergo dum hominẽ ge
ſtat minor angelis factus eſt, tanto nõdum angelum ge-
ſtat. Poterit hæc opinio Hebioni conuenire, qui nudum
hominem & tantum ex ſemine Dauid, id eſt non & dei
filium, cõſtituit Ieſum; plane prophetis aliquo glorioſio-
rem; vt ita in nonnullis angelum fuiſſe dicatur, quemad-
modum in aliquo Zacharia, niſi quod à Chriſto nunquã
eſt dictum: Et ait mihi angelus qui in me loquebatur. Sed
nec quotidianum illud omnium prophetarum: Hæc dicit
dominus. Ipſe enim erat Dominus, coràm ex ſua autho-
ritate pronũcians: Ego autem dico vobis. Quid vltra? ad
hæc Eſaiam exclamantem audi. Non angelus neque lega
tus, ſed ipſe Dominus ſaluos eos fecit. Licuit & Valẽtino
ex priuilegio hæretico carnem Chriſti ſpiritalem cõmi-
niſci. Quiduis eam fingere potuit, quiſquis humanã cre-
dere noluit. Quando quod ad omnes dictum eſt, ſi huma
na non fuit, nec ex homine, non video ex qua ſubſtantia
ſe Chriſtus hominem & filium hominis pronunciarit.
Nunc autem vultis occidere hominem, veritatem ad vos
loquutum. Et; Dominus eſt ſabbati filius hominis. De
ipſo enim Eſaias, Homo in plaga, & ſciens ferre imbe-
cillitatem. Et Hieremias, Et homo eſt & quis cognouit
illum? Et Daniel, Et ſuper nubes tanquam filius homi-
nis. Etiam Paulus Apoſtolus, Mediator dei & hominum,
homo Chriſtus Ieſus. Item Petrus in Actis apoſtolo-
rum, Ieſum Nazarenum virum vobis à deo deſtinatum,
vtique hominem. Hæc ſola ſufficere vice præſcriptionis
debuerunt ad teſtimonium carnis humanæ & ex homi-
ne ſumptæ, & non ſpiritalis, ſicut nec animalis, nec ſi-

dereç, nec imaginariæ, ſi ſine ſtudio & artificio cõtentionis hæreſes eſſe potuiſſent. Nam vt penes quendam ex Valentini factione legi, primo non putant terrenã & humanam Chriſto ſubſtantiam informatam, ne deterior angelis dominus deprehendatur, qui non terrenæ carnis extiterunt. Dehinc quòd oporteret ſimilem noſtri carnẽ ſimiliter naſci, non de ſpiritu, nec de deo, ſed ex viri voluntate. Et cur non de corruptela, ſed de incorruptela? Et quare nõ, ſicut & illa reſurrexit, & in cælo reſumpta eſt, ita & noſtra par eius ſtatim aſſumitur, aut cur illa par noſtre non æque in terram diſſoluta eſt? Talia ethnici volutabant. Ergo dei filius in tantum humilitatis exhauſtus, & ſi reſurrexit in exemplum ſpei noſtræ, cur nihil tale de nobis probatum eſt? Merito ethnici talia, ſed merito & hæretici. Nunquid enim inter illos diſtat? niſi quod ethnici non credendo credunt, at hæretici credendo non credunt. Legunt denique, Minoraſti eum modico citra angelos, & negant inferiorem ſubſtantiam Chriſti; nec hominem ſe, ſed vermem pronunciantis; qui nec formam habuit, nec ſpeciẽ, ſed forma eius ignobilis, deſpecta citra omnes homines. Homo in plaga, & ſciens ferre imbecillitatẽ. Agnoſcunt hominem deo mixtũ, & negant hominẽ. Mortuum credũt, & quod eſt mortuum ex incorruptela natũ eſſe contendũt, quaſi corruptela aliud ſit à morte. Sed & noſtra caro ſtatim reſurgere debebat. Expecta, nondũ inimicos ſuos Chriſtus oppreſſit, vt cũ amicis de inimicis triumphet. Inſuper argumentandi libidine ex forma ingenij hæretici locum ſibi fecit Alexander ille, quaſi nos affirmemus idcirco Chriſtũ terreni cenſus induiſſe carnẽ, vt euacuaret in ſemetipſo carnẽ peccati. Quod & ſi diceremus, quacunq; ratione muniremus ſententiam noſtrã; dum ne tanta amẽtia qua putauit, tanquã ipſam carnẽ Chriſti opinemur, vt peccatricem, euacuatã in ipſo, cum illã & ad dexteram patris in cælis præſidere meminerimus, & venturã inde ſuggeſtu paternæ claritatis prædicemus. Adeo vt euacuatam non poſſumus dicere, ita nec peccatricẽ. Nec euacuatã in qua dolus non fuit. Defendimus autẽ, non carnẽ peccati euacuatam eſſe in Chriſto, ſed peccatũ carnis: nõ materiam,

ſed

ſed naturam:nec ſubſtantiam,ſed culpam : ſecundũ Apoſtoli autoritatem dicentis:Euacuauit peccatum in carne. Nam & alibi,In ſimilitudine,inquit,carnis peccati fuiſſe Chriſtum:nõ quod ſimilitudinem carnis acceperit, quaſi imaginem corporis,& non veritatem, ſed ſimilitudinem peccatricis carnis vult intelligi.Quod ipſa non peccatrix caro Chriſti eius fuit par,cuius erat peccatũ,genere,non vitio Adæ, quando hinc etiam confirmamus eam fuiſſe carnem in Chriſto,cuius natura eſt in homine peccatrix. Et ſic in illa peccatum euacuatum , quod in Chriſto ſine peccato habeatur, quæ in homine ſine peccato nõ habebatur. Nam neq; ad propoſitum Chriſti faceret euacuãtis peccatum carnis,nõ in ea carnè euacuare illud,in qua erat natura peccati.Neq; ad gloriam:quid enim magnũ, ſi in carne meliore & alterius,id eſt non peccatricis naturæ,neuum peccati redemit?Ergo, inquis,ſi noſtrã induit, peccatrix fuit caro Chriſti. Noli cõſtringere explicabilẽ ſenſum:noſtram enim induens,ſuam fecit:ſuam faciens, non peccatricem eã fecit. Cæterum quod ad omnes dictũ ſit,qui ideo non putant carnem noſtrã in Chriſto fuiſſe, quia non fuit ex viri ſemine;recordentur Adam ipſum in hanc carnem,non ex ſemine viri factum.Sicut terra conuerſa eſt in hanc carnem ſine viri ſemine,ita & dei verbũ potuit ſine coagulo in eiuſdẽ carnis tranſire materiã.Sed remiſſo Alexandro cũ ſuis ſyllogiſmis,quos in argumentationibus torquet,etiã cum pſalmis Valentini,quos magna impudẽtia quaſi idonei alicuius autoris interſerit,ad vnam iam lineã congreſſionẽ dirigamus:An carnẽ Chriſtus ex virgine acceperit,vt hoc præcipuè modo humanã eam cõſtet,ſi ex humana matrice ſubſtantiã traxit.Quãquam liquit iã & de nomine hominis , & de ſtatu qualitatis,& de ſenſu tractationis,& de exitu paſſionis humanã conſtitiſſe.Ante omnia autẽ commendanda erit ratio quæ præfuit,vt dei filius de virgine naſceretur. Nouè naſci debebat,nouæ natiuitatis dedicator.De qua ſignũ daturus dominus,ab Eſaia prædicabatur.Quod eſt iſtud ſignum?Ecce virgo concipiet in vtero,& pariet filiũ.Concepit igitur virgo & peperit Emanuelem, nobiſcum deũ. Hæc eſt natiuitas noua , dum homo naſcitur in deo . In

quo homine deus natus est, carne antiqui seminis suscepta, sine semine antiquo, vt illam nouo semine, id est spiritaliter reformaret, exclusis antiquitatis sordibus expiatam. Sed tota nouitas ista, sicut & in omnibus, de veteri figurata est, rationali per virginem dispositione homine domino nascente. Virgo erat adhuc terra, nondum opere compressa, nondũ sementi subacta: ex ea hominem factũ accipimus à deo in animã viuam. Igitur si primus Adam ita traditur, merito sequens, vel nouissimus Adã, vt apostolus dixit, proinde de terra, id est, carne nõdum generationi resignata in spiritum viuificantẽ à deo est prolatus. Et tamẽ næ mihi vacet incursus Adæ (vnde Christus Adã ab Apostolo dictus est) si terreni non fuit census homo eius. Sed & hic ratio defendit, quod deus imaginẽ & similitudinem suam à diabolo captam æmula operatione recuperauit. In virginem enim adhuc Euam irrepserat verbum ædificatoriũ mortis. In virginem æque introducendum erat dei verbum extructoriũ vitæ, vt quod per eiusmodi sexum abierat in perditionem, per eundem sexum redigeretur in salutem. Crediderat Eua serpenti, credidit Maria Gabrieli: quod illa credendo deliquit, hæc credendo deleuit. Sed Eua nihil tunc cõcepit in vtero ex diaboli verbo. Imò concepit. Nam exinde vt abiecta pareret, & in doloribus pareret, verbum diaboli semen illi fuit. Enixa est denique diabolum fratricidam. Cõtrà Maria eum edidit, qui carnalem fratrem Israël interẽptorem suũ saluum quandoque præstaret. In vuluam ergo Deus verbũ suum detulit, bonum fratrem, vt memoriam mali fratris eraderet. Inde prodeundum fuit Christo, ad salutem hominis, quò homo iam damnatus intrauerat. Nunc vt simplicius respondeamus, non competebat ex semine humano dei filium nasci, ne si totus esset filius hominis, non esset & dei filius, nihilque haberet amplius Salomone, & amplius Iona, & de Hebionis opinione credendus erat. Ergo iam dei filius ex patris dei semine, id est spiritu, vt esset hominis filius, caro ei sola erat ex hominis carne sumenda, sine viri semine. Vacabat enim viri semen, apud habentem Dei semen. Itaque sicut nondum natus ex virgine, patrem Deum habere potuit sine homine matre:

matre: æque cum de virgine nasceretur, potuit matrem habere hominem sine homine patre. Sic denique homo cum deo, dum caro hominis cum spiritu dei. Caro sine semine, ex homine: spiritus cum semine, ex Deo. Igitur si fuit dispositio rationis super filium Dei ex virgine proferendum, quur nõ ex virgine acceperit corpus, quod de virgine protulit? Quia aliud est quod à deo sumpsit: Quoniam, inquiunt, verbum caro factũ est. Vox ista quid caro factum sit contestatur: nec tamen periclitatur quasi statim aliud sit factum caro & non verbum. Si ex carne factum est verbum caro, aut si ex semetipso factum est, scriptura dicat. Quum scriptura nõ dicat nisi quod sit factũ, non & vnde sit factũ: ergo ex alio, non ex semetipso suggerit factũ. Si non ex semetipso, sed ex alio, iam hinc tracta, ex quo magis credere congruat, carnẽ factum verbum, nisi ex carne, in qua & factum est: vel quia ipse dominus sententialiter & definitiuè pronũciauit: Quod in carne natum est, caro est: quia ex carne natum est. Sed si de homine tantummodo dixit, non & de semetipso: planè nega hominem Christum, & ita defende non & in ipsum competisse. Atquin subiicit: Et quod de spiritu natum est, spiritus est. Quia deus spiritus est, & de deo natus est. Hoc vtique vel eo magis in ipsum tendit, si & in credentes eius. Si ergo & hoc ad ipsum, cur non & illud supra? neque enim diuidere potes hoc ad ipsum, illud supra ad cæteros homines, qui vtramque substantiam Christi, & carnis & spiritus non negas. Cæterum si tam carnem habuit quàm spiritum, cùm de duarum substantiarum conditione pronunciat, quas & ipse gestat, non potest videri de spiritu quidem suo, de carne verò non sua determinasse. Ita cùm ipse sit de spiritu Dei, & spiritus Deus est, ex Deo natus ipse est, & ex carne hominis, homo in carne generatus. Quid est ergo, Non ex sanguine, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo natus est? Hoc quidem capitulo ego potius vtar, cùm adulteratores eius obduxero. Sic enim scriptum esse contendunt: Non ex sanguine, nec ex carnis voluntate, nec ex viri, sed ex Deo natus est. Quasi supra dictos credentes in nomine

eius designet, vt ostendat esse semen illud arcanum electorum, & spiritualium, quod sibi imbuunt. Quomodo aũt ita erit, quum omnes qui credunt in nomine Domini, cõmuni lege generis humani ex sanguine, & ex carnis, & ex viri voluntate nascantur: etiam Valentinus ipse. Adeò singulariter, vt de Domino scriptum est: & ex Deo natus est. Merito, quia verbum Dei, & cum verbo dei spiritus, & in spiritu Dei virtus, & quicquid dei est Christus. Quâ caro autem, non ex sanguine, nec ex carnis & viri voluntate: quia ex dei volũtate verbum caro factum est. Ad carnem enim non ad verbum pertinet negatio formalis nostræ natiuitatis, quia caro sic habebat nasci, non verbum. Negans autem ex carnis quoque voluntate natum, cur non negauit etiam ex substantia carnis: neque enim quia ex sanguine negauit, substantiã carnis renuit, sed materiam seminis, quam constat sanguinis esse calorem: vt despumatione mutatum in coagulum sanguinis fœminæ. Nam ex coagulo in caseo vis est substantiæ, quam medicando constringit, id est lactis. Intelligimus ergo ex concubitu natiuitatem Domini negatam, quod sapit voluntas viri, & carnis, non ex vuluæ participatione. Et quid vtique tam exaggeranter inculcauit, non ex sanguine, nec ex carnis voluntate, aut viri natũ: nisi quia ea erat caro, quam ex concubitu natam nemo dubitaret. Negans porrò ex concubitu, non negauit ex carne: imò confirmauit ex carne: quia non proinde negauit ex carne, sicut ex concubitu negauit. Oro vos, si dei filius non de vulua carnem participaturus descendit in vuluam, cur descẽdit in vuluam? potuit enim extra eam fieri caro spiritalis simplicius multo quàm intra vuluam fieret extra vuluam? Sine causa eò se intulit, vnde nihil extulit. Sed non sine causa descendit in vuluam, ergo ex illa accepit. Quia si non ex illa accepit, sine causa in illam descendit, maximè eius qualitatis caro futurus, quæ nõ erat vuluæ, id est spiritalis. Qualis est autem tortuositas vestra, vt ipsam ex syllabam præpositionis officio adscriptam auferre quæratis: & alia magis vti quæ in hac specie non inuenitur, penes scripturas sanctas. Per virginem dicitis natũ, non ex virgine: & in vulua, non ex vulua; quia & angelus

Tortuositas

lus in ſomnis ad Ioſeph: Nam quod in ea natum eſt, inquit, de ſpiritu ſancto eſt. non dixit, ex ea. Nempe tamen, etſi ex ea dixiſſet, in ea dixerat: In ea enim erat quod ex ea erat. tantundem ergo & cùm dicit, in ea, & ex ea, conſonat: quia ex ea erat, quod in ea erat. Sed bene, quod idē dicit Matthæus, originem domini decurrens ab Abraham vſque ad Mariam: Iacob, inquit, generauit Ioſeph, virum Mariæ, ex qua naſcitur Chriſtus. Sed & Paulus grammaticis iſtis ſilentium imponit. Miſit, inquit, deus filium ſuum factum ex muliere. Nunquid per mulierem, aut in mulierem? Hoc quidem impreſſius, quod factum potius dicit, quàm natum: ſimplicius enim enunciaſſet natum. Factum autem dicendo, & verbum caro factum eſt, cōſignauit, & carnis veritatem ex virgine factam adſeuerauit. Nobis quoque ad hanc ſpeciem Pſalmi patrocinabuntur, non quidem apoſtatæ & hæretici Platonici Valentini, ſed ſanctiſſimi & receptiſſimi prophetæ, Dauid ille apud nos canit Chriſtum, per quem ſe cecinit ipſe Chriſtus. Accipe Chriſtum & audi dominum patri deo colloquentem: Quia tu es qui auulſiſti me ex vtero matris meæ. ecce vnum. Et ſpes mea ab vberibus matris meæ, ſuper te ſum proiectus ex vulua. ecce aliud. Et ab vtero matris meæ deus meus es tu. ecce aliter. Nunc ad ſenſus ipſos decertemus. Auulſiſti, inquit, ex vtero. Quid auellitur, niſi quod inhæret, quod infixum, innexum eſt ei à quo vt auferatur, auellitur? Si nō adhæſit vtero, quomodo auulſus eſt? ſi adhæſit qui auulſus eſt, quomodo adhæſiſſet, niſi dum ex vtero eſt per illū neruum vmbilicarem quaſi folliculi ſui traducē adnexus origini vuluæ? Etiam cùm quid extraneum extraneo agglutinatur, ita concarnatur & conuiſceratur cum eo cui agglutinatur, vt cùm auellitur, rapiat ſecum ex corpore aliquid à quo auellitur, quaſi ſequelam quandam abruptæ vnitatis, & traducis mutui coitus. Cæterum quæ vbera matris ſuæ nominat? ſine dubio quæ hauſit. Reſpondeant obſtetrices, medici & phyſici de vberum natura, an aliter manare ſoleant ſine vuluæ genitali paſſione pendentibus exinde venis ſentinam illam interni ſanguinis in mamillam, & ipſa tranſlatione decoquentib. in materiam lactis læ-

Impreſſius.

14

Valentinus Platonicus.

Neruus vmbilicaris.

tiorem. Inde adeo fit, vt vberum tempore, menses sanguinum vacent. Quod si verbum caro ex se factum est, non ex vuluæ cõmunicatione, nihil operata vulua, nihil functa, nihil passa, quomodo fontem suum transfudit in vbera, quæ nisi habendo non mutat? Habere autẽ sanguinẽ non potuit lacti subministrãdo, si non haberet causas sanguinis ipsius, auulsionẽ scilicet suæ carnis. Quid fuerit nouitatis in Christo ex virgine nascendi, palàm est: scilicet solummodo hoc quod ex virgine, secundum rationem quam edidimus: & vti virgo esset regeneratio nostra spiritaliter ab omnibus inquinamentis sanctificata per Christum virginem & ipsum etiam carnaliter vt ex virginis carne. Si ergo cõtendunt hoc competisse nouitati, vt quemadmodũ non ex viri semine, ita nec ex virginis carne caro fieret dei verbum: quare nõ hoc sit tota nouitas, vt caro non ex semine nata, carne processerit: accedant adhuc comminius ad congressum: Ecce, inquit, virgo concipiet in vtero. Quidnam? vtique dei verbum non viri semen: certè vt pareret filium. Nam & pariet, inquit, filium. Ergo vt ipsius fuit concepisse, ita ipsius est quod peperit: licet non ipsius fuerit quod concepit. Contrà, si verbum ex se caro factum est, iam ipsum se concepit & peperit, & vacat prophetia. Non enim virgo cõcepit, neque peperit, si non quicquid peperit ex verbo concepto caro ipsius est sola. Hæc autem prophetæ vox euacuabitur? an & angeli conceptum & partum virginis annunciantes: an & omnis iam scriptura quæcũque matrem pronunciat Christi? Quomodo enim mater, nisi quia in vtero eius fuit. Sed nihil ex vtero eius accepit, quod matrem eam faceret, in cuius vtero fuit. Hoc nomen non debet caro extranea. Matris vterum non appellat, nisi filia vteri, caro. Filia vteri porrò non est, si sibi nata est. Tacebit igitur & Elizabeth, prophetam portans, iam domini sui cõscium infantem, & insuper spiritu sancto adimpleta. Sine causa enim dicit: Et vnde mihi vt mater domini mei ad me veniat? Si Maria nõ filium, sed hospitem in vtero gestabat Iesum, quomodo dicit: Beatus fructus vteri tui? Quis hic fructus vteri, qui non ex vtero germinauit, qui non in vtero radicem egit? Qui nõ

eius est, cuius est vterus? Et qui vtique fructus vteri? Christus. An quia ipse est flos de virga proiecta ex radice Iesse: radix autem Iesse, genus Dauid: virga ex radice, Maria ex Dauid: flos ex virga, filius Mariæ, qui dicitur Iesus Christus, ipse erit & fructus? Flos enim fructus: quia per florem & ex flore omnis fructus eruditur in fructũ. Quid ergo? negant & fructui suum florem, & flori suam virgã, & virgæ suã radicem, quo minus suam radix sibi vẽdicet per virgã proprietatẽ eius quod ex virga est floris & fructus. Siquidem omnis gradus generis ab vltimo ad principalẽ recensetur, vt iam nunc carnẽ Christi, non tantùm Mariæ, sed & Dauid per Mariã, & Iesse per Dauid, sciant adhærere deo. Hunc fructum ex lumbis Dauid, id est, ex posteritate carnis eius iurat illi deus cõsessurum in throno ipsius. Si ex lumbis Dauid, quanto magis ex lumbis Mariæ, ob quam in lumbis Dauid. Deleant igitur & testimonia dæmonum, filium Dauid proclamantia ad Iesum: sed testimonia Apostolorum delere non poterunt, si dæmonum indigna sunt. Ipse in primis Matthæus fidelissimus euangelij commentator, vt comes domini: non aliam ob causam, quàm vt nos originis Christi carnalis cõpotes faceret, ita exorsus est: Liber geniture Iesu Christi filij Dauid, filij Abraham. His originis fontibus genere manante, cùm gradatim ordo deducitur ad Christi natiuitatem, quid aliud, quàm caro ipsa Abrahæ & Dauid, per singulos traducem sui faciens in virginem vsque describitur inferens Christum: imò ipse Christus producitur de virgine? Sed & Paulus, vtpote eiusdem euãgelij & discipulus, & magister, & testis, quã eiusdem ipsius Christi apostolus, confirmat Christũ ex semine Dauid secundum carnem, vtique ipsius. Ergo ex semine Dauid caro Christi: Sed secundum Mariæ carnem ex semine Dauid: ergo ex Mariæ carne est, dum ex semine est Dauid. Quocunque detorseris dictum, aut ex carne est Mariæ, quod ex semine est Dauid: aut ex Dauid semine est, quod ex carne est Mariæ. Totam hanc controuersiam dirimit idẽ apostolus, ipsum definiens esse Abrahæ semen. Cùm Abraham, vtique multo magis Dauid, quasi recentioris. Retexens enim promissionem benedictionis nationum

in

in nomine Abraham, & in ſemine tuo benedicentur omnes nationes:non, inquit, dixit ſeminib. tanquam de plurib. ſed ſemine, de vno, quod eſt Chriſtus. Qui hæc legimus & credimus, quam debemus & poſſumus agnoſcere in Chriſto carnis qualitatem? vtique non aliam, quam Abraham. Siquidem ſemen Abraham Chriſtus. nec aliam quam Ieſſe, ſiquidẽ ex radice Ieſſe flos Chriſtus. Nec aliã quam Dauid, ſiquidem fructus ex lũbis Dauid Chriſtus. Nec aliã quam ex Maria, ſiquidem ex Mariæ vtero Chriſtus. Et adhuc ſuperius: nec aliam quàm Adam, ſiquidem ſecundus Adam Chriſtus. cõſequens ergo eſt, vt aut illos ſpiritalem carnem habuiſſe contendant, quo eadem conditio ſubſtantiæ deducatur in Chriſto: aut cõcedant carnem Chriſti ſpiritalẽ non fuiſſe, quæ non de ſpiritali ſtirpe cenſetur. Sed agnoſcimus adimpleri propheticam vocem Simeonis, ſuper adhuc recentem infantem dominũ pronunciatam: Ecce hic poſitus eſt in ruinam & ſuſcitationem multorum in Iſraël, & in ſignum quod contradicetur. Signum enim natiuitatis Chriſti, ſecundum Eſaiã, propterea dabit vobis dominus ipſe ſignum, Ecce virgo concipiet in vtero, & pariet filium. Agnoſcimus ergo ſignum contradicibile, cõceptum & partum virginis Mariæ: de quo Academici iſti; Peperit, & non peperit; Virgo, & non virgo: quaſi non, & ſi ita dicendum eſſet, à nobis magis dici conueniret. Peperit enim, quæ ex ſua carne: & non peperit, quæ non ex viri ſemine. Et virgo quantum à viro, non virgo quantum à partu. Non tamen vt ideo non peperit: & ideo virgo, quæ non virgo, quia non de viſceribus ſuis mater. Sed apud nos nihil dubium, nec retortum in ancipitem defenſionẽ: Lux, lux: & tenebræ, tenebræ. & eſt, eſt: & non, non. Quod amplius, hoc à malo eſt, Peperit, quæ peperit. Etſi virgo cõcepit, in partu ſuo nupſit non nupſit, ipſa patefacti corporis lege: in quo nihil interfuit de vi maſculi admiſſi, an emiſſi, id eſt, illud ſexus reſignauit. Hæc denique vulua eſt, propter quam & de aliis ſcriptum eſt: Omne maſculinum adaperiens vuluam ſanctum vocabitur domino. Quis verè ſanctus, quã dei filius? Quis propriè vuluam adaperuit, quam qui clauſam patefecit? Cæterum omnibus nuptiæ patefaciunt.

Acad. iſti Peperit, non peperit. Virgo, non virgo.

Itaque magis patefacta est, quia magis erat clausa. Vtiq; magis non virgo dicenda est quàm virgo, saltu quodam mater antequam nupta. Et quid vltra de hoc retractandum est? cum hac ratione Apostolus non ex virgine, sed ex muliere æditum filium dei pronunciauit, agnouit adapertæ vuluæ nuptialem passionem. Legimus quidem apud Ezechielem de vacca illa quæ peperit, non peperit. Sed videte ne nos iam nunc prouidens spiritus sanctus notarit hac voce disceptaturos super vterum Mariæ. Cæterum non contra illam suã simplicitatem pronunciasset dubitatiuè, Esaia dicente, concipiet & pariet. Quod enim Esaias iaculatur in suggillatione hæreticorum ipsorum, & in primis, Væ qui faciunt dulce amarum, & tenebras lucem: istos scilicet notat, qui nec vocabula ista in luce proprietatum suarum conseruant: vt anima non alia sit, quàm quæ vocatur, & caro non alia, quàm quæ videtur, & deus non alius, quàm qui prædicatur. Ideo etiam Marcionem prospiciens, Ego sum, inquit, deus: & alius absq; me non est. Et cum alio idipsum eodem modo dicit: Ante me deus non fuit, nescio quas illas Valentinianorum æonum genealogias pulsat. Et, Non ex sanguine, neque ex carnis & viri voluntate, sed ex deo natus est, Hebioni respondit. Æquè: Etiam si angelus de cœlis aliter euangelizauerit vobis quàm nos, anathema sit: ad energema Apellacæ virginis Philumenes filum dirigit. Certè qui negat Christum in carne venisse, hic Antichristus est: Nudam & absolutam & simplici nomine naturæ suæ pronuncians carnem, omnes disceptatores eius ferit. Sicut & definiens ipsum quoque Christum vnum, multiformis Christi argumentatores quatit, qui alium faciunt Christum, alium Iesum: alium elapsum de mediis turbis, alium detentum: alium in secessu montis, in ambitu nubis sub tribus arbitris clarum, alium cæteris passiuum, ignobilem: alium magnanimum, alium verò trepidantem: nouissimè alium passum, alium resuscitatum: per quod suam quoque in alia carne resurrectionem adseuerant. Sed bene quod idem veniet de cœlis, qui est passus: idem omnibus apparebit, qui est resuscitatus. Et videbunt & agnoscent, qui eum confi-

xerunt: vtique ipsam carnem in quam sæuierunt: sine qua nec ipse esse poterit, nec agnosci. Vt & illi erubescãt, qui adfirmant carnem in cœlis vacuã sensu, vt vaginam exempto Christo sedere: aut qui carnem & animam tantundem, aut tantummodo animam, carnem verò non iam. Sed hactenus de materia præsenti satis. Iam enim arbitror instructam esse carnis in Christo, & ex virgine natæ & humanæ probationem. Quod & solũ discussum, sufficere potuisset, citra singularum ex diuerso opinionũ congressionem, quam & argumentationibus earum, & scripturis quibus vtuntur prouocauimus ex abundanti, vti eo quod probauimus, quid, & vnde fuerit Christi caro, quid non fuerit, aduersus omnes prædicauerimus. Vt autem clausula de præfatione communi faciat, resurrectio nostræ carnis alio libello defendenda, hic habebit præstructionẽ, manifesto iam quale fuerit quod in Christo resurrexit.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS,

PER BEATVM Rhenanum.

*

IN præcedenti libro solidam Christi carnem probauit Tertullianus, in qua etiam ille resurrexerit. Nũc de nostræ carnis resurrectione disputationem init in hoc libro, non magis piam quàm necessariam. Præcipuum enim quiddam mortuorũ resurrectio. Primum itaque commemoratis aduersariorum in carnem conuiciis, quibus resurrectionem apud simplices exagitant, dignitatem carnis ostendit, nempe cuius autor ac redemptor sit deus: neque enim vilem habendam cui deus sui spiritus auram inseruerit, aut contemnendam videri pro qua lucrifacienda de cœlo descendere voluerit. Ibi carnem variis attollit modis. deinde de potestate dei disserit, quiduis efficere valentis. Mox ex reuolubili

rerum ordine resurrectionem persuadet, huius specimen exhibens phœnicem. Sed & causam affert resurrectionis, videlicet quòd integritas iudicij de totius hominis repræsentatione constet. Qua iam explicata arguit eos qui resurrectionem in arcanis Prophetici instrumenti literis prædicatam, spiritaliter tantũ volebant intelligendam, nimium amantes allegoriarum. Ipse cũ ex figuratis tum simplicib. atque apertis Prophetarum oraculis corporalem resurrectionẽ astruit. Atque idem deinde facit Euangelicis vtens testimoniis, & mox Apostolicis. Vbi pulchrè declarat carnis opera ab Apostolo damnari, non carnem. Ad hæc vt abunde huic negocio satisfaciat, de qualitate quoque resurgentium corporum prolixè meminit, quæ non erunt alia, sed aliter reuertentur. Ibi demonstrat aliud esse demutationẽ, aliud perditionem: per illam non naturam, sed conditionem reformandam. Postremò Christianorum & ethnicorum eandem esse resurrectionem docens, tradit vita à necessitatibus iam liberata, membra quoque liberatum iri, sed tamen necessaria futura. In summa colligit, carnem resurrecturã & omnem, & ipsam, & integram. Porrò offendere videtur in hoc libro, quemadmodum in proxime superiori, quod animam corporalem esse scribit, habentem proprium genus substãtiuæ soliditatis, per quam quid & sentire & pati possit. De qua re volumen ædidit, vt ipse testatur, quod suppressum putamus. Sed & alibi deo nescio quid affingit corpulentiæ. Quod Aurelius Augustinus excusare conatur, nõ prorsus impiè dictum putans, si rectè quis intelligat. Sed ij errores iam olim sunt explosi, quemadmodum & ille, quod status animæ per traducem propagetur. In fine huius libri nouæ prophetiæ meminit, & paulò ante Priscæ prophetidos, vt appareat serius scriptum, sed & alios quosdam libros suos hic allegat.

ANNOTATIONES IN librum sequentem.

CVm crematis cremat.] *Subauditur aliquid. Sensus est, Sacrificat ne an insultat potius, quum crematis hominum corporibus superiniectos etiam cibos cremat.* Vt Euphorbus in Pythagoram, Homerus in pauum recenseantur.] *Acron Grãmaticus exponens illud Horatij in Oda 28. habéntque Tartara Panthoiden iterum orco demissum: Pythagoram, inquit,*

significat, qui prædicauit se apud Troiam Euphorbum Panthoi filium fuisse, qui interfectus à Menelao iterũ reuixit factus Pythagoras: ídque eum cognouisse agnito clypeo, quem templo Euphorbus fixerat. Hic antè, & in Homerum dicitur renatus, postea in pauonem, postremò in Ennium poëtam. Hactenus ille. Proinde sic apud Ouidium xv. libro Metamorph. loquitur Pythagoras:

> *Ipse ego (nam memini) Troiani tempore belli*
> *Panthoides Euphorbus eram, cui pectore quondam*
> *Hæsit in aduerso grauis hasta minoris Atridæ.*
> *Cognoui clypeum lææ gestamina nostræ,*
> *Nuper Abanteis templo Iunonis in Argis.*

Quod verò præcedit, Et si non in eadem, etsi non in humana tantummodo, Pythagoras apud Ouidium huiusmodi μετεμψύχωσιν *docens ait:*

> *—Et quoslibet occupat artus*
> *Spiritus, éque feris humana in corpora transit.*

Certè recidiuatum animæ corporalem pron.] *Recidiuatum vsurpat in quarta inflexione. Sic infra, Quæ carnis recidiuatũ pollicentur.* Pulsata salute licet nõ addita.] *Scripsimus licet nõ adita, ab exẽplaribus scriptis dissentiẽtes. Vt sit ab adeundo. Metaphora est pulsantis ostium, qui tamen nolit aut non possit ingredi. Sic infra, Qua quis adita veritate redanimatus & viuificatus deo.* Partiarios sẽtẽtiæ illorũ.] *Marcionitas & Apellitas hæreticos intelligit partim cum Sadducæis sentientes dimidiamque agnoscentes resurrectionem.* Quàm alterius diuinitatis hæretici.] *Alterius rursum pro alius, id est, diuersæ, vt mox, Alterius diuinitatis temperant sensum. Item ad alterius spei autorem.*

2 Et hominem & filiũ hominis inscripserit.] *Inscripserit, id est, declarauerit.* Proinde & obducimus.] *Obducere pro euincere. Vt mox, obducti dehinc de deo (sic enim in hac æditione distinximus exposcente sensu) pro conuicti.* Viderit vnus aliqui Lucanus.] *Sic dixit aliqui Lucanus, id est, aliquis Lucanus, vt in De carne Christi, In Lazaro aliquo. Et ibidem mox, In aliquo Zacharia, & hic paulò post, Vtar ergo & sententia Platonis alicuius. Item libro primo aduersus Marcionem, Si non aliquis Esaias. Intelligit autem Lucanum hæreticum, cuius mentionẽ fecit in libello de hæresibus. At cùm dicit, Sed vrsus forsitan,*

quà

quà Lucanus, *allusio est ad gentis nomen. Sita est Lucania inter Campaniam & Brutios. Horatius:*

Pecúsue Calabris ante sidus feruidum
Lucana mutet pascua.

Pro causarum incursione præscripta distulimus.] *Forte melius, perstricta.* Est quidem & cõmunibus sensibus sapere in dei rebus.] *Id est, etiam cõmunes sensus sapiunt in dei rebus.* Si videris.] *Scripsimus si vides. Item paulò post, eóque fideliores existimãtur. Et paulò ante, Aufer denique hæreticis. Nam præcedit, Discede, Redde.* Compassio sentẽtiarum.] *Consensum intelligit & mutuum responsum. Medicorum vocabulum est. Græci* συμπάθειαν *dicũt.* Post totum ignobilitatis elogiũ.] *Id est, recessionem. In bonam & in malam partem accipitur elogium. Sic infra, Religionem publico odio & hostili elogio obnoxiam.* Et recordatui tuo.] *Recordatus pro recordatione.* Persuadere.] *Paßiuæ vocis est, id est, persuaderis. Interrogatiuè legendũ.* In integrum de corrupto.] *Opponit integrũ corrupto, Solidum casso, Plenum inanito, Aliquid nihilo.* Et vtiq; redhibentibus ea imaginib. & vndis.] *Restituimus ex Gorziensi collatione deprauatam lectionẽ. Et vtique redhibentibus eã ignibus & vndis, & aluis ferarum, & rumis alitũ, & lactibus piscium. Sic infra, Vti credas, de ignibus quoque substantiã corporis exigi posse. Est autem Ruma, quod alij rumen vocant, prominens sub mẽto gutturis pars, qua cibus in aluũ descendit, à quo Rumino verbum, & struma deducũtur. Lactes sunt per quas cibus demittitur, in homine, inquam, & oue. In cæteris animalibus lactes, [illegible]a sunt ilia.* Et ipsorum propria gula.] *Alludit ad Vedij Pollionis gulosam sæuitiam & sæuientẽ gulã. nam is dãnata mãcipia viuariis murenarũ immergebat; nõ tantum vt totũ hominẽ pariter distrahi spectaret, quod Plinius prodit, verumetiã vt humana carne in piscibus vesceretur, quod docet Tertullianus in De pallio, his verbis, Immergo æquè scalpellũ, inquit, acerbitati, qua Vedius Pollio seruos murenis inuadendos obiectabat. Noua scilicet sæuitia delectato terrenæ bestiæ exedẽtulæ & exanguis, & excornis, de piscibus placuit feras cogere; vtique statim coquẽdis, vt in visceribus earum aliquid de seruorum suorum corporibus & ipse gustaret, Hæc illic. Ergo non sine causa hic dicit, & ipsorum propria gula redhibente, subaudi quæ deuorauerat de carne humana. Cæterum quãtum etiam spurciloquio liceat, illorum in*

Cap. III.

Cap. IIII.

4

congreßibus, experiri.] Hoc loquendi modo Tertullianus sæpe vtitur, vt verbũ semel ponat, quod mox repetendum sit, vt hic, illorum in cõgreßibus experiri, subaudi liceat vel licet. Sed & mundus.] Obiectio hæreticorum vsque ad ista verba, Ad distãtiam enim prouocamus. Ad distantiã enim prouocamus.] Mundi videlicet & hominis, vnde sequitur, Magnæ sine dubio differentiæ ratio pro conditione scilicet rerum. Recogita totum illi deum occupatum ac deditum.] Illi, id est, in illa materia seu propter illam materiã, eiúsque causa occupatum. Quod deditur, totum eius est cui deditur. Non rapinam existimauit par in deo.] Legendum pariari deo, quanquam refragãtibus exemplaribus scriptis. Sic enim vertit Græcum verbum ἰσοῦσθαι. De hoc verbo alibi. Artificis fastigium.] Fastigium, id est, maiestatem, dignitatem, amplitudinem. Elegans vocabulũ. Phidiæ manus Iouem Olympium ex ebore molitur.] Plinius lib. xxxiiij. cap. vij. Minoribus simulacris signísque, inquit, innumera prope artificum multitudo nobilitata est, ante omnes tamen Phidias Atheniensis, Ioue Olympiæ facto, ex ebore quidem, sed & ex ære signa fecit. Non ferro, ne argẽto quoque oblaqueasset, sed electissimo.] Quanquam dissentiat exemplaria manu scripta, tamen mutauimus lectionem, & pro oblaqueasset, scripsimus oblaquees, sed electißimo, hoc est, circundes, cingas, includas, vt sit à lacu deductum verbum oblaqueo, quemadmodum ablaqueo: cuiusmodi est quod sequitur, Describes, id est, inseras, à scrobe, id est, fouea. Alicui commiserit capulo. Corpus capulum animæ vocat, id est, receptaculum. Cum anima deo alligitur.] Alligitur hic, & mox alligi scriptum est pro allegitur & allegi. Allegebantur olim ciues Romani in senatum. Allegitur anima deo, quum homo religioni nomen dat. Sic infrà, Donec impleantur tempora nationum allegendarum, scilicet deo. Et adpendices huius officij sordes.] Loquitur de squalore corporis qui pœnitentiæ est argumentum. Explicat enim fusius quod hic innuit in libro De pœnitentia quam, inquit, de ipso quoque habitu atque victu, sacco & cineri incubare, corpus sordibus obscurare, animum mœroribus deiicere, illa quæ peccauit tristi tractatione mutare. Et quæ illic sequuntur. Matrimonij dissimulatio.] Valde fauit castitati Tertullianus. Et vna notitia eius.] Hoc dicit propter monogamiam. Dogma reiectum est. Solum optimum à Christo addiscimus.] Scripsimus à Christo

eius,

eius, addiscimus, hoc est, à Christo boni dei. Omnis vis dei benefica vacuisset.] *Iterum hic vacuisset legitur iuxta vulgarem Aphroru pronunciationem, vt videtur. Nos diceremus vacasset.* Legis cum quando.] *Sufficisset alterum istorum ponere, cùm deprimitur. Vel quando deprimitur. Nisi fuit tum. Infrà reposuimus in publico naturæ promulgarit. nam Paterniacensis codex apertè habet, promulgaret. Item mox: sciant deum nosse pro sitiant. Ex Gorziensi.* Vtrumque mihi applaudit.] *Hoc est, vtrunque mecum facit, adiuuat me.* Dies moritur in noctem.] *Vel hic vides quàm nõ inamœnus scriptor sit Tertullianus in digreßionibus.* Vbique iustitium est.] *Iustitium est, quum à litibus & cognitione causarum in foro cessatur; dictum quòd iuris-statio sit. Hic vsurpat metaphoricôs.* Hæres sibimet existens.] *Nam subinde redit. Defunctis vita, qui non amplius reuertuntur, hæredes succedunt in bonis poßidendis.* Et verna & autumna.] *Dure.* Natali fine.] *Nam moriendo renascitur. Eleganter dictum, Natalis finis. Si vertas erit, Finalis natiuitas.* Sed homines semel interibũt.] *Ironia est.* Quo cum maximè diuis. istam materiam ordinamus.] *Quo, id est, quo auxilio, quo subsidio edictorum atque decretorum.* Sed cum Marcione pleniùs disces] *Remittit lectorem ad libros quos aduersus Marcionem scripsit.* Nescio iam si deus.] *Sensus esse videtur, Nescio an deus hæreticorum, deus sit, quando nec autor est, quod tamen verus, id est, noster deus esse scitur: nec item dominus est, quod esse debebat si autor esset.* An non itaque iudicium resurrectio expunget?] *Expunget, id est, perficiet.* Congruentissima scilicet & deo destinatio. Dicis de cuius dispositione.] *Legendum, Congruentißima scilicet dea destinatio iudicij: de cuius dispositione dispicias. Siquidem præcedit, Iudicium in hominem destinare. Et infrà. Denique hæc erit ratio in vltimum finem destinati iudicij.* Ex vtriusque substantiæ congregatione parere.] *Parere, pro apparere, comparere.* Per tot substantias dispungenda, per quot & functa est.] *Dispungenda, id est, quæ satis facere debet.* Alia argumẽtatione subuertant.] *Subaudi quod diximus aut docuimus.* Vice potius vasculi apparere animæ.] *Apparere, id est, ministrare, famulari, inseruire. Et est, vt Asconius docet, minoris ad maiorem. Vnde apparitores dicti viatores, qui iudicibus præsto sunt, & iussa nutúsque eorum expectant.* Fictricis vel archigalli,

vel gladiatoris, aut carnificis ſpiritu infectum. *Archigalli principes ſunt gallorum ſiue exectorum Autore Iulio Firmico, Venus in decimo ab horoſcopo loco facit eunuchos & archigallos. Cæterùm hoc hominum genus velut inauſpicatũ, exoſum eſſe ſolet, & propter eos qui tales habent in delitiis etiam turpe & flagitioſum.* Præſumens ſcilicet, nihil aliud ſe quàm inuidia animarum ſomniaturum.] *Et hic ex noſtro iudicio dictionẽ, inuidia in inludia. ſic verba diſtinguentes, Præſumens ſcilicet, nihil aliud ſe quàm inludia animarum ſomniaturum. vocat autem inludia animarum, illuſiones manium, in vltionem inimicos ſuos parricidij autores exagitantium.* Laudem ſuã conſecratione penſabit.] *Hoc eſt, dicabitur templo, trophæi inſtar ſuſpenſus.* Certus & hos coronatos ab anima agi,] *Emendauimus, conatus. Ex Gorzienſibus annotatiunculis.* In alienã culpæ.] *Sic hic dicit alienã culpæ, hoc eſt, à culpa, ſicut mox extranea gloriæ. & paulò pòſt, Exules carnis.* Habentem proprium genus ſubſtantiæ ſoliditatis.] *Aliquando legendum putaui, ſubſtantiuæ aut ſubſtantis ſoliditatis. Sed ſolet omittere coniunctiones, quemadmodum ſuprà admonuimus. Subaudi igitur, Et. Exponéque, Habentem proprium genus ſubſtantiæ & ſoliditatis, per quam, &c. Sic in De patientia, Nomen familiam ipſius perſequentes.* Cui cum tota autoritate ſi iuſtorum patrociniorũ procurent, hon. d.] *Caſtigaui meum ſecutus iudicium, cui cùm tot autoritates iuſtorum patrocinia procurẽt, hon. d. &c. Sæpe verò ſic loquitur, procuro tibi. Ergo procurent hic interpretare, faueant, ſubſcribant, adſint. Scilicet honores ſubſtantiæ ipſius, vires dei, exempla earum, ratio iudicij & neceßitates.* Videamus igitur primùm quonam ſtylo ſpes iſta proſcripta ſit.] *Sic ſuprà, Apoſtolum quoque ne de vno ſtylo noris, quo carnem plerunque compungit. Sed quia ſequitur infrà, Et hæc itaque diſpectio tituli & præconij ipſius: & ſic habet Gorzienſis quoque codex, ſcripſimus titulo. Et paulò inferius pro ſuſcitabit ingreſſa, ſuſcitauit greſſa, ſenſu id requirente, & b pro u poni librariis ſolenne eſt.* Vt ſi qua pars diuerſa turbat.] *Si qua, id eſt, ſi aliquid.* Tunc quod.] *Ex noſtro iudicio ſcripſimus, Tum quod.* Ambiguè annuata.] *Verbum inſolens, fortè legendum annunciata. Sic infrà, Quia ſi nulla tunc annunciaretur. Et mox, Quia non & tunc ſpiritalis annunciaretur reſurrectio.* In aduentu, opinor, Chriſti.) *Aptius*

dixiſſet

dixisset in aduentum. Quod semel sufficiat adnotasse. Sic suprà, Ita nec in veritate mortis cadit, quæ nec in imagine eius ruit. Itē in De carne Christi, Et in cælo resumpta est, Mox scripsimus, Sed plus est q. Et tūc erit Hierusalē cōculcatui nationibus.] Conculcatus pro conculcatione. Secundum angelorum constitutum.] Constitutum sicut statutum pro constitutione. Verbum iureconsultis veteribus vsitatum. Locus est Actorum cap. 1. Ecce viri duo astiterunt illis amicti vestibus albis, &c. Secundū scopū persequor ad palmam incriminationis.] Sic Græcè Paulus, τοῖς δὲ ἔμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος κατὰ σκοπὸν διώκω, ἐπὶ τὸ βραβεῖον τῆς ἀνεγκλήσεως τοῦ θεοῦ ἐν χριστῷ ἰησοῦ, id est, In propria autem me extendens, iuxta scopum insequor ad palmam supernæ vocationis dei in Christo Iesu. Verùm quod hic vertit incriminationis, respicit locum qui mox sequitur, ad Timotheum, vbi iubet eum custodire mādatum immaculatum, irreprehensibile, in apparentiam domini Iesu Christi. Græcè est ἀνεπίληπτον. Expone ergo incriminationis, id est, irreprehensibilitatis, vt ita dicam. Non mirum autem si vsurpet incriminationem pro fide integra quam nemo criminari queat, cùm alibi dicat, In bonum pro non bono. Sic mox hic δυνάσης vertit potentator. Paulò pòst pro quæ tempora, scripsimus, Quæ hæc tempora. Ex Gorziensi. Sed aut mortui erunt.] Nos sic distinximus, Sed aut mortui erunt iam corporaliter, vt resurrexerint: & quomodo viuunt? Aut in nubes erepti, & quomodo hic sunt? Cùm verò dicit, vt resurrexerint, intellige resurrectione spiritali, quam ipsi asseruunt in hac vita cōtingere. Infrà scripsimus. Ac si per nostrā. Cùm aut nunc diceret eam expungi.] Expungi, id est perfici. Vti ille iubetur, siue lædatur per consistoris sui exitus.] Librarij b pro u subinde ponunt, quare mutauimus ex nostro iudicio iubetur in iuuetur. Quod verò sequitur, consistoris sui, coniicio primùm fuisse consistori pro consistory, cui per incuriam librarius primam sequentis dictionis literam addiderit, id quod sæpe fieri solet. Vocat autem consistorium terram à consistendo, nā in hac consistit homo. Alioqui consistorium vocamus locum in quo causæ cognoscuntur. Semel homini addicta conditione.] Conditio pro orbe condito. Vt mox: ipsam conditionem colentes aduersus conditorem, id est, creaturam. Quam & patrum dici capiat.] Hoc loquendi modo etiam alibi vtitur, hoc est, dici liceat, siue dicere possis. In fine præscriptionum, alia capit

pit opinari eos qui exorbitant, id est, accidit, vt alias etiam opiniones habeant qui exorbitant. Et rursus insinuat] Insinuare dixit pro in sinum abscondere. Resurrectionem subradiant.] Subradiare actiuè, pro innuere, leuiter ostēdere, quod autores subindicare dicunt. Et ipsum dubium præstruxit] Id est, prius instruxit prophetam Resurrectionis verò spes apud illum sæpissimè cecinisset. Arbitror Tertullianum scripsisse, desciuisset. Sic autem distinximus præcedētem sententiam. Planè si & populus allegoricè mußitaret ossa sua arefacta, & spem suam perditam dispersionis exitū querulus, meritò videretur & deus fig. desp. promißione consolatus. Manifestus est.] Subaudi populus. Ad Græcorū imitationem dictum. Mox pro restruebat supposuimus restituebat, ex Gorziensi. Quanquā etsi aliqua.] Distinximus, Quanquā etsi al. p. r. tunc conflictatione hærebat Israël, nō idcircò &c. Quàm capulum.] Sensus est, Cetus ille piscis potuisset spacio trium dierum concoquere Ionæ carnem, nihilo difficiliùs quàm intra se tenere potuit, cùm venter ceti sepulchro veteri atq; abdito nō esset adsimilis, in quo Ionas erat immersus. Saluo eo quod & bestias feros in Christianum vel maximè nomen homines.] Sensus est, Non inficiandum quod deus figurauit, id est, per figuram præmonstrauit bestias illas de quibus apud Moysen sanguis exquiritur, esse feros istos siue efferatos homines præsertim in nomen Christianum, id est, Christianæ religionis persecutores, vel ipsos cacodæmonas, à quibus per vindictam sanguis Christianorū exigetur. Nō aut ab ipso inuenias edissertatā. In manu scriptis exēplaribus legitur edisseratā, sicut dicimus reseratam. Legerim edissertam aut edisseratam. Quæ ad dispensationem.] Ex Gorziensi collatione supposuimus dispositionē. Et mox pro præstrinximus, præstruximus. Sic suprà, Idcircò deus & prophetam quasi ipsum dubium præstruxit ad cōstantiā prædicationis. Cùm etiam secularium principum pl. s. indulgentia vindicetur.] Hoc verbum vsurpare ea ætas vulgò cœpit. Sic infrà, Si non omnem lachrymæ imbrem indulgentia diuina siccaret. Mox scripsimus, Cùm altera salutem consecutura sit. Contentioso fune deducere.] Prouerbialiter dictum, de argumentis cùm prolixis tum perplexis. In hoc scilicet reficietur ne sit.] Ironia est. De carnis scilicet obtentu.] Obtentū vocat prætextum. Tunc negabit.] Ex nostro iudicio pro negabit & demonstrabit proposuimus, negauit, & mox demonstrauit.

ſtrauit. *Item, poſtquam non nubent.*] Et fide dirigendus.] *Emendauimus, & fide digerendus. Nam deuorationem ruminatio, ruminationem digeſtio ſequitur. Præuertant, id eſt, antepoſuerant.*] Enimuero ſi ad fidem potius ſequeſtrandam futuræ reſurrectionis.] *Sequeſtrare, eſt aliquid apud ſequeſtrum deponere, vt in tuto ſit. Vnde res ſequeſtrata Iureconſultis. Expone igitur ad fidem futuræ reſurrectionis ſequeſtrandam, id eſt, vt ita dicam, certificandam, & ſecuritati vindicandam. Quod verbum etiam ſuprà legitur, ni fallor. Porrò quum paulò poſt dicit, Ne aliter documenta præmiſiſſe quàm rem depoſuiſſe videatur, explicat quid antè per fidem ſequeſtrandam intellexerit.* Quàm veteris reſignandi, & noui conſignandi.] *Nam apoſtoli veteris teſtamenti figuras explicuerunt, & nouum confirmarunt. Infrà ſcripſimus, Sed nec Athenienſis.* Per totum penè inſtrumentum.] *Epiſtolas Pauli ſignificat, nam ſuprà dixit, Reſurrectionem apoſtolica quoque inſtrumenta teſtantur.* Sed ſubſtantiæ ſaporem.] *Saporem vocat ſapientiam, mentem, id quod ſapit.* Intimādum.] *Vocabulum eius ætatis vulgò frequens. Intimare pro intimum reddere.* Allegaret.] *Aptius eſſet allegarit. Sed ſic ſuprà dixit, promulgaret. Item, curaret.* Atque adeò carni aſcribitur, vt p. p. m. ſuprà d.] *Locus eſt deprauatus, legendum, Atque adeò carni aſcribit preſſurarū proprietatē, & vt ſuprà dicat: Cū veniſſemus. Aſcribit, ſubaudi Paulus. Nam mox ſequitur, dehinc & animæ daret cōpaßionē, ſubaudi, Paulus.* Quod pro hoc diſſoluetur caro.] *Gorziēſi deeſt, quod. Nos quoque ſuſtulimus. Infrà ſcripſimus, nos cum ipſis ſimul rapiemur in nubibus. Item pro lucrifactam morte, lucrifacta morte.* Quantos enim.] *Quantos pro quot. Sic vulgus loquitur.* Et dentes incorruptos perennare.] *Perennare pro durabiliter conſeruari. Aliter dixit Tranquillus, non perennauit, id eſt, annum non vixit. Infrà pro dicentes ſcripſimus ducentes.* Paradiſo non inferis deuerſurus.] *Id eſt, aditurus paradiſum nō inferos. Deuerſurus pro diuerſurus, in paradiſum, non ad inferos. Mox ſcripſimus, peregrinari nos ab eo dixit, pro ſe Deo ab eo dixit.* In re ergo aliena ſaluti, ſed niſi.] *Scripſimus, aliena ſalutis, id eſt ſalute. Nā ſic loqui ſolet Tertullianus. Vt ſuprà, in alienā culpæ, id eſt, à culpa alienā. Item extranea gloriæ, & exules carnis, ibidem.* Niſi quia cum ipſo ſicut ipſum ſapit.] *Senſus eſt, Suſcitabit & nos cum ipſo, valet idem quod, ſi-*

cut ipsum. Etsi ordine posthumat.] *Posthumus est qui post
mortem patris nascitur. Inde verbum Tertullianus deducit post-
humare, pro subsequi, vel posteriorē esse.* Nam & exinde à be-
nedictione genituræ.] *Genitura pro generatione, vt suprà.*
Contemporant fœtu, coætant natu.] *Dicimus contempora-
neus & coætaneus. Sed Tertullianus hinc verba format, Con-
temporare & coætare. Vide quantum sibi permittat.* Dū prior
neuter citius est: totos nos aut veteres.] *Castigauimus &
distinximus nostrum secuti iudicium, Dum prior neuter. Citius
est totos nos aut veteres, aut nouos esse. Mox scripsimus, Alte-*
36 *rum esse nescimus. Ex Gorziensibus adnotamentis. Quibus mo-*
37 *nētibus rursum supposuimus pro furatur, furabatur: & mox pro
quis optimus, qui sit optimus. Et infrà, Quia & anima deliquen-
tiæ inducitur: Item, Deliquentiæ scilicet mortui.* Nam etsi su-
prà nouissimus Adam dicet.] *Nostrum iudicium secuti, scri-
psimus, Nam & suprà, nouißimus Adam, de cons. s. c. n. traxit.*
Inducere oportebit.] *Subaudi in illa. Videlicet carnē & san-
guinem.* A regno Dei extruxit.] *Aliquando legendum puta-
ui extrusit. Sed quid nō suo more dicit hic autor. Mox pro agno-
scendis scripsimus agnoscendus, Subaudi Iesus. Item securæ estote*
38 *caro & sanguis. Ex Gorziensi.* Tu quod seminas nonne viuifica-
39 *tur, nisi mortuum fuerit? Scripsimus nostrum secuti iudicium,
num ne viuif. nisi mort. fuerit.* Nisi vt iam nondū resurgat.]
*Scribendum, Nisi vt iam non nudum resurgat. Infrà pro, argu-
mentari conuenit, ex Gorziensibus annotatiunculis supposuimus,
argumenta committit.* Et seminibus sequestratorium terra
40 est.] *Sequestratoriū pro loco vbi res sequestrata siue deposita ser-*
41 *uatur. Mox scripsimus, ac tegere. Infrà pro deuouerat mors, pos-*
42 *set etiam legi, deuoraueras mors.* Angelicum iam fastigium
43 induerat] *Fastigium pro dignitate, & amplitudine, ceu suprà.*
Quod nascimur, non quod lædimur, reuiuiscimus.] *Figu-
ra Græca.* Nec Sarabas.] *Locus est Danielis tertio: septuagin-
ta habent, Sarabara. Chaldaica vox est & vestis, καὶ τὰ σα-
ράβαρα αὐτῶν οὐκ ἠλλοιώθη. Et Sarabara eorum non sunt de-
mutata. In æditione prouulgata Saraballa legitur.* Et de isto
cælo quod nobis incūbat.] *Aut incubat, quo verbo ipse ali-*
44 *bi etiam vtitur, aut incumbit, Nisi incumbat ab incumbo.* Car-
ni maximè eidem, de officiis quoque.] *Coniicio sic legen-
dum, Ecce autem vt adhuc controuersiam exaggerant, carni*

maximè

maximè, id est, de officiis quoque membrorum argumentantur. Quò enim iam, inquiunt, spelunca hæc oris.] *Quò, hoc est, ad quem vsum, ad quid. Horatius: Quò mihi fortuna, si nō conceditur vti? Sic suprà dixit Tertullianus, Quò ergo legimus? Et mox, Quò huiusmodi membra admittūt, subigunt. Id est, ad quid admittunt, id est, recipiunt scilicet cibum. Item, Quò manus ipsæ & pedes. Rursum, Quò renes conscij seminum. Item, Quò totū corpus, totum scilicet vacaturum?* Et compitum stomachi.] *Compitum stomachi vocat conuenticulum & receptaculū, quod in hoc videlicet cōueniat quicquid eduliorum per os immittitur. Sumpta est metaphora à viis competentibus ac conuenientibus, nam hinc compitum deducunt Grammatici.* Educatu.] *Pro educatione.* Redactis & recuratis omnibus.] *Nisi redigere & redactum sic vsurparet suprà, mallem legere repactis. libro primo aduersus Marcionem, Quàm totum hominem redigere in salutem.* Ad macellum corrodendum.] *Continens pro contento.* Ad omnem hiatum & rictum coronandum.] *Significat dentes potius in hoc factos vt hiatū & rictū oris coronent, id est, circundent, & minus deformem reddant. Suprà dixit, Spelunca hæc oris, & dentium statio.* Et concubitus genituram.] *Genitura pro generatione.* Neque generis supparatura.] *Supparatur genus dūm sobolem sufficimus, substituimúsque. Hoc verbo in sequentibus libris aliquoties vtitur Tertullianus. Hinc supparatura nomen.* Etiam saxum à cōgressione subducimus.] *Honestè viri & mulieris commixtionem circumloquitur. Refertur hoc ad illud quod præcedit, Cæterum & hodie vacare intestinis & pudendis licebit.* Tam proximus.] *Sic & suprà in De vera carne domini, Extraneis defixis in illum, tam proximi aberant.* Arcana etiā apocryphorum.] *Arcana apocryphorum, blasphemiæ fabulas. Appositiuè.* Pristina instrumenta.] *Pristina pro prisca. Intelligit Mosaica propheticaque.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, DE RESVRRECTIONE CARNIS LIBER.

Iducia Christianorũ, resurrectio mortuorum: illam credẽtes sumus, hoc credere veritas cogit. Veritatem deus aperit. Sed vulgus inridet, existimans nihil superesse post mortẽ. Et tamen defunctis parentant, & quidem impẽsissimo officio pro moribus eorum, pro temporibus sepultorum, vt quos negant sentire, quicquam, etiam desiderare præsumãt. At ego magis ridebo vulgus tunc quoq; cùm ipsos defunctos atrocissimè exurit, quos postmodum gulosissimè nutrit, iisdem ignibus & promerens & offendens. O pietatem de crudelitate ludentẽ: sacrificat, ãn insultat, quum crematis cremat? Planè cùm vulgo interdum & sapientes sententiam suam iungunt. Nihil esse post mortem, Epicuri schola est. Ait & Seneca, omnia post mortem finiri, etiam ipsam. Satis est autem, si non minor philosophia Pythagoræ & Empedocli. Sed Platonici immortalem animam è contrario reclamant: imò adhuc proximè etiam in corpora remeabilem affirmant, etsi non in eadem, etsi non in humana tantummodo, vt Euphorbus in Pythagoram, Homerus in pauũ recenseantur. Certè recidiuatum animæ corporalem pronunciauerunt, tolerabilius mutata quàm negata qualitate: pulsata salute, licet non adita veritate. Ita seculum resurrectionem mortuorum, nec quum errat, ignorat. Si verò & apud Deum aliqua secta est Epicureis magis adfinis quàm prophetis, sciemus quid audiãt à Christo Sadducæi. Christo enim seruabatur omnia retrò occulta nudare, dubitata dirigere, prælibata supplere, prædicata repræsentare: mortuorum certè resurrectionem, non modò per semetipsum, verum etiam in semetipso probare. Nunc

Epicurus.
Seneca.
Pythagoras.
Empedocles.
Euphorbus.
Homerus.

Nunc autem ad alios Sadducæos preparamur, partiarios sententiæ illorum. Ita dimidiam agnoscunt resurrectionem, solius scilicet animæ, aspernati carnē sicut & ipsum dominum carnis. Nulli denique alij salutē corporali substātiæ inuident, quàm alterius diuinitatis hæretici. Ideóque & Christum aliter disponere coacti ne creator carnis habeatur, in ipsa prius carne eius errauerunt, aut nullius veritatis contendentes eam secūdum Marcionem, & Basilidem, aut propriæ qualitatis, secundum hæreses Valentini, & Apellen. Atque ita sequitur, vt salutem eius substantiæ excludant, cuius Christum cōsortem negant, certi illam summo præiudicio resurrectionis instructam, si iā in Christo resurrexit caro. Propterea & nos volumen præmisimus de carne Christi, quo eam & solidam probamus aduersum phantasmatis vanitatem, & humanam vindicamus aduersus qualitatis proprietatem, cuius conditio Christum & hominem & filium hominis inscripserit. Carneum enim atque corporeum probantes eum, proinde & obducimus, præscribendo nullum alium credēdum deum præter creatorem; dum talem ostendimus Christum, in quo dinoscitur deus, qualis promittitur à creatore. Obducti dehinc de deo, carnis autore, & de Christo carnis redemptore, iam & de resurrectione carnis reuincentur, congruenter scilicet & de deo carnis autore, & de Christo carnis redemptore. Hoc fermè modo dicimus ineundam cum hæreticis disceptationem. Nam & ordo semper à principalibus deduci exposcit, vt de ipso prius constet à quo dicatur, dispositum esse quod quæritur. Atque adeo & hæretici ex conscientia infirmitatis, nunquàm ordinariè tractant. Certi enim quàm laborent in alterius diuinitatis insinuatione, aduersus deum mundi omnibus naturaliter notum de testimoniis operum, certè & in sacramentis priorē, & in prædicationibus manifestiorem, sub obtentu quasi vrgentioris causæ, id est ipsius humanæ salutis ante omnia requirēdæ, à quæstionibus resurrectionis incipiūt: quia durius creditur resurrectio carnis, quàm vna diuinitas: atque ita tractatum viribus ordinis sui destitutum, & scrupulis potius oneratum depreciantibus carnem, paulatim ad alterius diui-

Partiarij Sadducæorum.

Liber de carne Christi.

Ordo à principalibus.

nitatis temperant sensum, ex ipsa spei concussione & demutatione. Deiectus enim vnusquisque vel motus de gradu eius spei quam susceperat apud creatorem, facile iam declinatur ad alterius spei autorem, etiam vltrò suspicandum. Per diuersitatem enim promissionum, diuersitas insinuatur deorum. Sic multos inretitos videmus, dũ antè de resurrectione carnis eliduntur, quàm de vnione diuinitatis elidunt. Igitur quantum ad hæreticos, demonstrauimus quo cuneo occurrẽdum sit à nobis: & occursum est iam suo quoque titulo, de deo quidem vnico & Christo eius aduersus Marcionem: de carne verò domini, etiam aduersus quatuor hæreses, ad hanc maximè quæstionem præstruendam, vti nunc de sola carnis resurrectione ita digerendum sit, tanquàm penes nos quoque incerta, id est, penes creatorem. Nam & multi rudes, & plerique sua fide dubij & simplices: plures quos instrui, dirigi, muniri oportebit. Quia & hoc latere vnio diuinitatis defendetur; sicuti enim negata carnis resurrectione concutitur, ita vindicata constabilitur. Animæ autem salutem credo retractatu carere. Omnes enim ferè hæretici eam quoquo modò volunt, tamen non negant. Viderit vnus aliqui Lucanus, nec huic quidem substantiæ parcens, quam secundum Aristotelem dissoluens, aliud quid pro ea subiicit, tertium quiddã resurrecturus, neque anima, neque caro, id est, non homo, sed vrsus forsitan, quâ Lucanus. Habet & iste à nobis plenissimum de omni statu animæ stylum; quam in primis immortalem tuentes, solius carnis & defectionem agnoscimus, & refectionẽ, cùm maximè adserimus, redactis in ordinarium materiæ corpus, siqua & alibi pro causarum incursione perstricta distulimus. Nam vt quædam prælibari solenne est, ita & differri necesse est, dummodo & prælibata suppleantur suo corpore, & dilata reddãtur suo nomine. Est quidem & de communibus sensibus sapere in Dei rebus, sed in testimonium veri, non in adiutorium falsi: quod sit secundum diuinam, non contra diuinam dispositionem. Quædam enim & natura nata sunt, vt immortalitas animæ penes plureis, vt Deus noster penes omneis. Vtar ergo & sententia Platonis alicuius pronunciantis,

Omnis

Omnis anima immortalis. Vtar & conſcientia populi, conteſtãtis deum deorum, vtar & reliquis communibus ſenſibus, qui deum iudicẽ prædicant: Deus videt. Et, Deo commendo. At cùm aiunt, Mortuum quod mortuum; & Viue dum viuis; & Poſt mortem omnia finiuntur, etiam ipſa: tunc meminero & cor vulgi cinerem à deo deputatum, & ipſam ſapientiam ſeculi, ſtultitiam pronũciatam. Tunc ſi & hæreticus ad vulgi vitia, vel ſeculi ingenia cõfugerit, diſcede dicã ab ethnico hæretice, & ſi vnum eſtis omnes, qui deum fingitis, dum hoc tamen in Chriſti nomine facis, dum Chriſtianus tibi videris, alius ab ethnico es; redde illi ſuos ſenſus, quia nec ille de tuis inſtruitur. Quid cæco duci inniteris, ſi vides: quid veſtiris à nudo, ſi Chriſtum induiſti? Quid alieno vteris clypeo, ſi ab Apoſtolo armatus es? Ille potius à te diſcat carnis reſurrectionem cõfiteri, quàm tu ab illo diffiteri. Quia ſi à Chriſtianis negari eam oporteret, ſufficeret illis, de ſua ſcientia, non de vulgi ignorantia inſtrui. Adeò non erit Chriſtianus, qui eam negabit, quam confitentur Chriſtiani, & his argumentis negabit, quibus vtitur non Chriſtianus. Aufer denique hæreticis quæ cum ethnicis ſapiunt, vt de ſcripturis ſolis quæſtiones ſuas ſiſtant; & ſtare non poterunt. Communes enim ſenſus ſimplicitas ipſa commendat, & compaſſio ſententiarum, & familiaritas opinionũ, eóque fideliores exiſtimãtur, quia nuda & aperta & omnibus nota definiunt. Ratio autem diuina in medulla eſt, non in ſuperficie, & plerunque æmula manifeſtis. Itaque hæretici inde ſtatim incipiunt, & inde præſtruunt, dehinc interſtruunt vnde ſciunt facile capi mentes, de communione fauorabili ſenſuum. An aliud prius vel magis audias ab hæretico quàm ab ethnico? & non vbique conuicium carnis, in originem, in materiam, in cauſam, in omnem exitum eius, immundæ à primordio ex fecibus terræ, immundioris deinceps ex ſeminis ſui limo, friuolæ, infirmæ, criminoſæ, oneroſæ, moleſtæ? & poſt totum ignobilitatis elogium, caducæ in originem terram, & cadaueris nomen, & de iſto quoque nomine perituræ in nullum inde iam nomen, in omnis iam vocabuli mortẽ? Hanc ne ergo vir ſapiens & viſui & contactui & recorda-

Seneca.

Compaßio ſententiarũ.

Ignobilitatis elogium.

4

tui tuo ereptam persuadere quòd se receptura quãdoque sit in integrum de corrupto, in solidũ de casso, in plenum de inanito, in aliquid omninò de nihilo, & vtique redhibentibus eam ignibus & vndis, & aluis ferarum, & rumis alitum, & lactibus piscium, & ipsorum temporum propria gula. Adeóne autem eadem sperabitur quæ intercidit, vt claudus, & luscus, & cæcus, & leprosus, & paralyticus reuertantur, vt redisse non libeat ad pristinum? an integri, vt iterum talia pati timeant? Quid tum de consequentiis carnis? Rursúsne omnia necessaria illi, & in primis pabula atque potacula, & pulmonibus natandum, & intestinis æstuandum, & pudendis non pudẽdum, & omnibus membris laborandum? Rursus vlcera, & vulnera, & febris, & podagra, & mors redoptanda? Nimirum hæc erũt vota carnis recuperãdæ, iterũ cupere de ea euadere. Et nos quidẽ hæc aliquantò honestius pro styli pudore. Cæterum quantum etiã spurciloquij liceat illorũ in congressibus experiri, tã ethnicorũ quàm hæreticorũ. Igitur quoniam & rudes quique de cõmunibus adhuc sensibus sapiũt, & dubij & simplices per eosdem sensus denuò inquietãtur, & vbique primus iste in nos aries temperatur, quo carnis conditio quassatur, necessariò & à nobis carnis primùm conditio munietur. Vituperationem laudatione depellas. Ita nos rhetoricari quoque prouocãt hæretici, sicut etiam philosophari. Futile & friuolum istud corpusculum quod malum denique appellare non horrent, & si angelorum fuisset operatio, vt Menandro & Marco placet; & si ignei alicuius extructio æquè angeli, vt Apelles docet; sufficeret ad autoritatem carnis, secundæ diuinitatis patrocinium. Angelos post deũ nouimus. Iam nunc quisquis ille summus deus hæretici cuiusque est, non immeritò ab ipso quoque deducerem carnis dignitatem, à quo voluntas producendæ ei adfuisset. Vtiq; enim prohibuisset fieri, quã fieri scisset, si fieri noluisset. Ita & secundum illos æque caro, dei res. Nihil operis, nõ eius est, qui passus est esse. Bene autẽ quòd plures & duriores quæque doctrinæ totam hominis figulationem deo nostro cedunt. Quantus hic sit, satis nosti, qui vnicũ credidisti. Incipiat iã tibi caro placere, cuius artifex tantus

Potacula.

Spurciloquiũ

Iste in nos aries temperatur.

tus eſt. Sed & mundus, inquis, dei opus eſt, & tamen præterit habitus huius mundi, Apoſtolo quoque autore: nec idcirco reſtitutio mūdi præiudicabitur, quia dei opus eſt, & vtiq; ſi vniuerſitas irreformabilis poſt deceſſum, quid portio? Planè ſi portio vniuerſitati adæquatur. Ad diſtantiam enim prouocamus: primò quidem, quòd omnia ſermone dei facta ſunt, & ſine illo nihil. Caro autem & ſermone dei conſtitit propter formam, ne quid ſine ſermone. Faciamus enim hominem, antè præmiſit. Et amplius, manu, propter prælationem, ne vniuerſitati compararetur. Et finxit, inquit, deus hominem. Magnæ ſine dubio differentiæ ratio, pro conditione ſcilicet rerum. Minora enim quæ fiebant: eo cui fiebant. Siquidem homini fiebant, cui mox à deo addicta ſunt. Meritò igitur vt famula, iuſſu & imperio, & ſola vocali poteſtate vniuerſa proceſſerant. Contrà, homo vt dominus eorū, in hoc ab ipſo deo extructus eſt, vt dominus eſſe poſſet, dum fit à domino. Hominem autem memēto carnem propriè dici, quæ prior vocabulū hominis occupauit: & finxit deus hominem, limum de terra. Iam homo, qui adhuc limus. Et inſufflauit in faciem eius, flatum vitæ, & factus eſt homo, id eſt, limus, in animam viuam. Et poſuit deus hominem quem finxit, in paradiſo. Adeò homo figmētum primò, dehinc totus. Hoc eò commendarim, vti quicquid omninò homini à deo proſpectum atque promiſſum eſt, nō ſoli animæ, verùm & carni ſcias debitum: vt ſi non ex cōſortio generis, certè vel ex priuilegio nominis. Perſequar itaque propoſitum, ſi tamen tantum poſſim carni vindicare, quantum contulit ille qui eam fecit, iam tunc gloriantem quòd illa puſillitas, limus, in manus Dei, quæcunque ſunt, peruenit, ſatis beatus & ſi ſolummodo contactus. Quid enim ſi nullo amplius opere, ſtatim figmentum de contactu Dei conſtitiſſet? Adeò magna res agebatur, qua iſta materia extruebatur. Itaque totiens honoratur, quotiens manus dei patitur, dum tangitur, dum decerpitur, dum deducitur, dum effingitur. Recogita totum illi deum occupatum, ac deditum, manu, ſenſu, opere, conſilio, ſapientia, prouidentia, & ipſa in primis adfectione, quæ liniamenta dictabat. Quodcunque

Caro, homo.

enim limus exprimebatur, Christus cogitabatur homo futurus, quod & limus, & Sermo caro, quod & terra tũc. Sic enim præfatio patris ad filium: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Et fecit hominẽ deus, id vtique quod finxit, ad imaginem dei fecit illum, scilicet Christi. Et sermo enim deus, qui in effigie dei cõstitutus, nõ rapinam existimauit paria Deo. Ita limus ille iam tunc imaginem induens Christi futuri in carne, non tantum dei opus erat, sed & pignus. Quò nunc facit, ad infuscandam originem carnis, nomen terræ ventilare, vt sordentis, vt iacentis elementi? cùm & si alia materia excudendo homini competisset, artificis fastigium recogitari oporteret, qui illam in eligendo dignam iudicasset, & tractando fecisset. Phidiæ manus Iouem Olympium ex ebore molitæ adorantur; nec iam bestiæ & quidem insulsissimæ dens est, sed summum seculi numen; non quia elephantus, sed quia Phidias tãtus. Deus viuus, deus verus, quamcunque materiæ vilitatem non de sua operatione purgasset, & ab omni infirmitate sanasset? An hoc supererit, vt honestius homo deum, quàm hominẽ deus finxerit? Nunc & si scãdalum limus, alia iam res est. Carnem iam teneo, non terram: licet caro audiat, Terra es, & in terram ibis: origo recensetur, non substantia reuocatur. Datum est esse aliquid origine generosius, & demutatione felicius. Nam & aurum terra, quia de terra: hactenus tamen terra: ex quo aurum, longè alia materia, splendidior atque nobilior de obsoletiore matrice. Ita & deo licuit carnis aurum, de limi, quibus putas, sordibus excusato censu eliquasse. Sed ne dilutior videatur autoritas carnis, quia non & ipsam propriè manus diuina tractauit, sicuti limum. Quando in hoc tractauit limum, vt postmodum caro fieret ex limo, carnis vtique negotium gessit. Sed adhuc velim discas, quando & quomodo caro floruerit ex limo. Neque enim, vt quidam volunt, illæ pelliceæ tunicæ, quas Adam & Eua paradisum exuti induerunt, ipsæ erunt carnis ex limo reformatio, cùm aliquantò prius & Adam substantiæ suæ traducem in fœmina iam carne recognouerit: Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro ex carne mea: & ipsa delibatio masculi in fœminam

carne

carne ſuppleta ſit, limo opinor ſupplenda, ſi Adam adhuc limus. Obliteratur igitur & deuoratus eſt limus in carnem. Quando? cùm factus eſt homo in animam viuam, de dei flatu, vaporeo ſcilicet & idoneo torrere quodãmodo limum in aliam qualitatem, quaſi in teſtã, ita in carnem. Sic & figulo licet argillam temperato ignis adflatu in materiam robuſtiorem recorporare, & aliam ex alia fingere ſpeciem, aptiorem priſtina, & ſui iam generis ac nominis. Nam etſi ſcriptũ eſt, nunquid argilla dicet figulo, id eſt, homo deo? & ſi Apoſtolus in teſtaceis ait vaſculis, tamen & argilla homo, quia limus antè: & teſta caro, quia ex limo per adflatus diuini vaporem, quam poſtea pelliceæ tunicæ, id eſt, cutes ſuperductæ veſtierũt. Vſqueadeò, ſi detraxeris cutem, nudaueris carnẽ: Ita quod hodie ſpolium efficitur, ſi detrahatur, hoc fuit indumentum cùm ſuperſtruebatur. Hinc & Apoſtolus circuncisionem, deſpoliationem carnis appellãs, tunicam cutẽ cõfirmauit. Hæc cùm ita ſint, habes & limum de manu dei glorioſum, & carnem de afflatu dei glorioſiorem, quo pariter caro & limi rudimenta depoſuit, & animæ ornamẽta ſuſcepit. Non es diligentior deo, vti tu quidem Scythicas & Indicas gemmas, & rubentis maris grana candentiã, non plumbo, nõn ære, non ferro, ne argento quoque oblaquees, ſed electiſſimo & inſuper operoſiſſimo deſcrobes auro: vinis item, & vnguentis precioſiſſimis quibuſque vaſculorum prius congruentiam cures: proinde perſpectæ ferruginis gladiis vaginarum adæques dignitatem: Deus verò animæ ſuæ vmbram, ſpiritus ſui auram, oris ſui operam viliſſimo alicui commiſerit capulo, & indignè collocando vtique damnauerit. Collocauit autem an potius inſeruit & immiſcuit carni, tanta quidem cõcretione vt incertum haberi poſſit, vtrúmne caro animam, an carnem anima circunferat: vtrúmne animæ caro, an anima appareat carni: ſed & ſi magis animam inuehi atque dominari credendum eſt, vt magis deo proximam, hoc quoque ad gloriam carnis exuberat, quòd proximam deo & continet, & ipſius dominationis compotem præſtat. Quem enim naturæ vſum, quem mundi fructum, quem elementorum ſaporem, non per car-

Recorporare.

Tunica cutis.

Rudimenta limi.

nem anima depaſcitur? quidni? per quam omni inſtrumento ſenſuum fulta eſt, viſu, auditu, guſtu, odoratu, contactu: per quam diuina poteſtate reſperſa eſt, nihil non ſermone perficiens, vel tacitè præmiſſo. Et ſermo enim de organo carnis eſt. Artes per carnem: ſtudia, ingenia, per carnem: opera, negotia, officia, per carnem: atque adeò totum viuere animæ carnis eſt, vt non viuere animæ nil aliud ſit, quàm à carne diuertere. Sic etiam ipſum mori carnis eſt, cuius & viuere. Porrò ſi vniuerſa per carnem ſubiacent animæ, carni quoque ſubiacet: per quod vtaris, cum eo vtaris neceſſe eſt: ita caro dũ miniſtra & famula animæ deputatur, cõſors & cohæres inuenitur: ſi temporalium, cur non & æternorũ? Et hæc quidẽ velut de publica forma humanæ cõditionis in ſuffragiũ carni procurauerim: videamus nunc de propria etiam Chriſtiani nominis forma, quanta huic ſubſtantiæ friuolæ ac ſordidæ, apud deum prærogatiua ſit: & ſi ſufficeret illi, quòd nulla omninò anima ſalutem poſſit adipiſci, niſi dum in carne, crediderit? adeò caro ſalutis eſt cardo, de qua cùm anima deo allegitur, ipſa eſt quæ efficit, vt anima allegi poſſit. Sed & caro abluitur, vt anima emaculetur. Caro vngitur, vt anima cõſecretur. Caro ſignatur, vt & anima muniatur. Caro manus impoſitione adumbratur, vt & anima ſpiritu illuminetur. Caro corpore & ſanguine Chriſti veſcitur, vt & anima de deo ſaginetur. Non poſſunt ergo ſeparari in mercede, quas opera coniungit. Nam & ſacrificia deo grata, conflictationes dico animæ, ieiunia, & ſeras & aridas eſcas, & adpendices huius officij ſordes, caro de proprio ſuo incõmodo inſtaurat. Virginitas quoque & viduitas, & modeſta in occulto matrimonij diſſimulatio, & vna noticia eius, de bonis carnis Deo adolẽtur. Age iam quid de ea ſentis, cum pro nominis fide in medium extracta, & odio publico expoſita decertat, cum in carceribus maceratur, teterrimo lucis exilio, penuria mundi, ſqualore, pædore, contumelia victus, ne ſomno quidem libera, quippe ipſis etiam cubilibus vincta, ipſiſque ſtramentis lancinata, cùm iam & in luce omni tormentorum machinatione laniatur, cùm denique ſuppliciis erogatur eniſa reddere Chriſto vicem

Propria Chriſtiani nominis forma.
Cardo ſalutis.
Ablui.
Vngi.
Signari.
Manus impoſitio.
Euchariſtia.
Sacrificia Deo grata.
Ieiunia.
Neglectus corporis.
Nomen.
Martyrium.

vicem moriendo pro ipſo, & quidem per eandem crucem ſæpe, nedum per atrociora quoque ingenia pœnarum. Næ illa beatiſſima & glorioſiſſima, quæ poteſt apud Chriſtum dominum parêre debito tanto, vt hoc ſolum debeat ei, quod ei debere deſierit. hoc magis vincta quòd abſoluta. Igitur, vt retexam, quam deus manibus ſuis ad imaginem dei ſtruxit, quam de ſuo afflatu ad ſimilitudinē ſuæ viuacitatis animauit: quam incolatui, fructui, dominatui, totius ſuæ operationis præpoſuit: quàm ſacramentis ſuis diſciplinísque veſtiuit, cuius mundicias amat, cuius caſtigationes probat, cuius paſſiones ſibi adpreciat, hæccine non reſurget, totiens dei? Abſit, vt deus manuum ſuarum operam, ingenij ſui curam, afflatus ſui vaginā, molitionis ſuæ reginam, liberalitatis ſuæ hæredem, religionis ſuæ ſacerdotem, teſtimonij ſui militem, Chriſti ſui ſororem, in æternum deſtituat interitum. Bonum deum nouimus: ſolum optimum à Chriſto eius addiſcimus, qui dilectionem mandans poſt ſuam in proximum, faciet & ipſe quod præcepit: diliget carnem tot modis ſibi proximam: & ſi infirmam, ſed: Virtus in infirmitate perficitur: & ſi imbecillam, ſed: Medicum non deſiderant, niſi malè habentes: & ſi inhoneſtam, ſed: Inhoneſtioribus maiorem circundamus honorem: & ſi perditam, ſed: Ego, inquit, veni, vt quod periit, ſaluum faciam: & ſi peccatricem, ſed: Malo mihi, inquit, ſalutem peccatoris, quàm mortem: & ſi damnatam, ſed: Ego, inquit, percutiam, & ſanabo. Quid ea exprobras carni, quæ deum expectant: quæ in deū ſperant, quæ honorantur ab illo quibus ſubuenit? Auſim dicere, ſi hæc carni non accidiſſent, benignitas, gratia, miſericordia, omnis vis dei benefica vacuiſſet. Tenes ſcripturas, quibus caro infuſcatur? tene etiā quibus inluſtratur. Legis cùm quando deprimitur? adige oculos, & cùm quando releuatur. Omnis caro fœnum, non ſolum pronunciauit Eſaias, ſed &, Omnis caro videbit ſalutare dei. Notatur in Geneſi, dicens: Non manebit ſpiritus meus in hominibus iſtis, quia caro ſunt. Sed & auditur per Iohelem: Effundam de ſpiritu meo in omnem carnem. Apoſtolum quoque ne de vno ſtylo noris, quo carnē plerumque compūgit. Nam etſi negat habitare boni quicquam

Ingenia pœnarum.

in carne sua: & si adfirmat eos qui in carne sint, deo placere non posse, quia concupiscat aduersus spiritum: & si qua alia ita ponit, vt carnis non tamen substantia, sed actus inhonoretur: dicemus quidem alibi nihil propriè carni exprobrari oportere, nisi in animæ suggillatione, quod carnem ministerio sibi subigit. Verùm interim in illis literis Paulus est, cũ stigmata Christi in corpore suo portat: cùm corpus nostrum, vt dei templum vitiari vetat: cùm corpora nostra, membra Christi facit: cùm monet tollere & magnificare deũ in corpore nostro. Itaque si ignominiæ carnis resurrectionem eius expellunt, cur non dignitates potius inducent? Quoniã deo magis congruit in salutem redigere, quod reprobarit interdũ, quàm in perditionem dedere, quod etiam probauit. Hucusque de præconio carnis aduersus inimicos, & nihilominus amicissimos eius. Nemo enim tam carnaliter viuit, quàm qui negant carnis resurrectionem. Negantes enim pœnam, despiciunt & disciplinã. De quibus luculẽter & paracletus per prophetidẽ Priscam: Carnes sunt, & carnem oderunt. Quam si tanta autoritas munit, quanta illi ad meritum salutis patrocinari possit, nunquid etiam dei ipsius potentiam, & potestatem, & licẽtiam recensere debemus, an tantus sit qui valeat dilapsum & deuoratũ, & quibuscunque modis ereptum tabernaculum carnis reædificare, atque restituere? an & aliqua nobis exempla huius sui iuris in publico naturæ promulgarit, ne qui fortè adhuc sciant Deum nosse, qui non alia lege credendus est, quàm vt omnia posse credatur? Planè apud philosophos habes, qui mundum hũc innatum infectúmque defendant: sed multò melius quod omnes ferè hæreses natum & factum mundum annuentes cõditionem deo nostro adscribunt. Igitur confide illum totum hoc ex nihilo protulisse, & deum nosti fidendo quod tantum deus valeat. Nam & quidam infirmiores, hoc prius credere de materia potius subiacenti volunt ab illo vniuersitatem dedicatam secundum philosophos. Porrò etsi ita in vero haberetur, cùm tam longè alias substantias, longéque alias species ex reformatione materiæ diceretur protulisse, quàm fuisset ipsa materia, non minus defenderem ex

Prisca prophetis.

Conditionem appellat creationẽ hic & in sequẽtibus.

ex nihilo eum protulisse, si ea protulerat, quæ omninò non fuerant. Quo enim interest ex nihilo proferri, an ex aliquo, dum quod non fuit, fiat? quãdo etiam non fuisse, nihil sit fuisse. Sic & fuisse è contrario, nonnihil est fuisse. Nunc etsi interest, tamen vtrunque mihi adplaudit. Siue enim ex nihilo deus molitus est cũcta, poterit & carnem in nihilum productam exprimere de nihilo. Siue de materia modulatus est alia, poterit & carnem quocunque dehaustam euocare de alio. Et vtique idoneus est reficere, qui fecit: quanto plus est fecisse, quàm refecisse: initiũ dedisse, quàm reddidisse. Ita restitutionem carnis faciliorem credas institutione. Aspice nunc ad ipsa quoque exempla diuinæ potestatis. Dies moritur in noctem, & tenebris vsquequaque sepelitur. Funestatur mundi honor, omnis substantia denigratur. Sordent, silent, stupent cũcta: vbique iustitium est, quies rerum. Ita lux amissa lugetur. Et tamen rursus cum suo cultu, cum dote, cum sole, eadem & integra & tota vniuerso orbi reuiuiscit, interficiens mortem suam noctem, rescindens sepulturam suam tenebras, hæres sibimet existens, donec & nox reuiuiscat cum suo & illa suggestu. Redaccendũtur enim & stellarum radii, quos matutina succensio extinxerat. Reducũtur & siderum absentiæ, quas temporalis distinctio exemerat. Redornantur & specula lunæ, quæ menstruus numerus adtriuerat. Reuoluuntur hyemes & æstates, & verna, & autumna, cum suis viribus, morib. fructibus. Quippe etiam terræ de cœlo disciplina est, arbores vestire post spolia, flores denuò colorare, herbas rursus imponere, exhibere eadem quæ absumpta sint semina: nec prius exhibere, quàm absumpta. Mira ratio: de fraudatrice seruatrix: vt reddat, intercipit: vt custodiat, perdit: vt integret, vitiat: vt etiam ampliet, prius decoquit. Siquidem vberiora & cultiora restituit quàm exterminauit. Re vera fœnore interitu, & iniuria vsura, & lucro damno semel dixerim vniuersa conditio recidiua est. Quodcunque conueneris, fuit: quodcunque admiseris, nihil non iterum est. Omnia in statum redeunt, quum abscesserint: omnia incipiunt, cùm desierint. Ideo finiuntur, vt fiant. Nihil deperit, nisi in salutem. Totus igitur hic ordo re-

Dies.

Vbique iusti- tium est.

uolubilis rerum, teſtatio eſt reſurrectionis mortuorum. Operibus eam præſcripſit deus antè, quàm literis: viribus prædicauit antè, quàm vocibus. Præmiſit tibi naturam magiſtram, ſubmiſſurus & prophetiam, quo facilius credas prophetiæ, diſcipulus naturæ: quo ſtatim admittas, cùm audieris, quod vbique iam videris: nec dubites deũ carnis etiam reſuſcitatorem, quem omnium noris reſtitutorem. Et vtique ſi omnia homini reſurgunt, cui procurata ſunt, porrò non homini, niſi & carni, quale eſt vt ipſa depereat in totum, propter quam & cui nihil deperit? Si parum vniuerſitas reſurrectionem figurat, ſi nihil tale conditio ſignat, quia ſingula eius non tam mori quã deſinere dicantur, nec redanimari, ſed reformari exiſtimentur, accipe pleniſſimum atque firmiſſimum huius ſpei ſpecimen. Siquidem animalis eſt res & vitæ obnoxia & morti, illum dico alitem orientis peculiarem, de ſingularitate famoſum, de poſteritate monſtruoſum: qui ſemetipſum libenter funerans renouat, natali fide decedens atque ſuccedens iterum Phœnix. Vbi iam nemo, iterum ipſe: qui non iam, alius idem. Quid expreſſius atque ſignatius in hanc cauſam, aut cui alij rei tale documentum? Deus etiam ſcripturis ſuis: Et florebis enim, inquit, velut phœnix, id eſt, de morte, de funere: vti credas, de ignibus quoque ſubſtantiã corporis exigi poſſe. Multis paſſeribus anteſtare nos dominus pronunciauit: ſi nõ & phœnicibus, nihil magnum: ſed homines ſemel interibunt; auibus Arabiæ de reſurrectione ſecuris? Talia interim diuinarum virium liniamenta, non minus parabolis operato deo, quàm locuto, veniamus & ad ipſa edicta atque decreta eius, quo quum maximè diuiſionẽ iſtam materiæ ordinamus. Exorſi enim ſumus ab autoritate carnis, an ea ſit cui dilapſæ ſalus competat: dehinc proſecuti de potentia dei, an tanta ſit quæ ſalutem conferre dilapſæ rei ſoleat: nunc ſi probauimus vtrunque, velim etiam de cauſa requiras: an ſit aliqua tam digna quæ reſurrectionem carnis neceſſariam, & rationi certè omni modo debitam vindicet: quia ſubeſt dicere, etſi caro capax reſtitui, etſi diuinitas idonea reſtituendi, ſed cauſa reſtitutionis præeſſe debebit. Accipe igitur & cauſam,

Phœnix.

Pſal. 91, 10

Liniamenta diuinarũ virium.

ſam, qui apud deum meum diſcis tam optimum, quàm & iuſtum: de ſuo optimum, de noſtro iuſtum. Niſi enim homo deliquiſſet, optimum ſolummodo deum noſſet, ex naturæ proprietate, at nũc etiam iuſtum eum patitur, ex cauſæ ſuæ neceſſitate: tamen & hoc ipſo optimum, dum & iuſtum. Et bono enim iuuando, & malo puniendo, iuſtitiam exhibens, vtranque ſententiam bono præſtat: hinc vindicans, inde remunerãs illud. Sed cum Marcione plenius diſces, an hoc ſit dei totum. Interim talis eſt noſter, meritò iudex, quia dominus: meritò dominus, quia autor: meritò autor, quia deus. Hinc & ille, neſcio quis, hæreticorum: Meritò non iudex, non enim deus. Merito non dominus: nõ enim autor, neſcio iam ſi deus, qui nec autor quòd deus, nec dominus quòd autor. Igitur ſi deo & domino & autori congruentiſſimum eſt, iudicium in hominem deſtinare, de hoc ipſo an dominum & autorem ſuum agnoſcere & obſeruare curarit: an non id quoque iudicium reſurrectio expunget? Hæc erit tota cauſa, imò neceſſitas reſurrectionis, congruentiſſima ſcilicet Deo deſtinatio iudicij: de cuius diſpoſitione diſpicias, an vtrique ſubſtantiæ humanæ diiudicandæ cenſura diuina præſideat, tam animæ quàm & carni. Quod enim congruet iudicari, hoc competet etiam reſuſcitari. Dicimus plenum primò perfectúmque credendum iudicium dei, vt vltimum iam atque exinde perpetuum: vt ſic quoque iuſtum, dum non in aliquo minus: vt ſic quoque deo dignum, dũ pro tanta eius patientia, plenũ atque perfectum. Itaque plenitudinem perfectionémque iudicij, non niſi de totius hominis repræſentatione conſtare: Totum porrò hominem ex vtriuſque ſubſtantiæ concretione parêre: idcircóque in vtraque exhibendum, quem totum oporteat iudicari: qui niſi totus, vtique non vixerit: Qualis ergo vixerit, talem iudicari: quia de eo quod vixerit, habeat iudicari. Vita eſt enim cauſa iudicij: per tot ſubſtantias diſpungenda, per quot & functa eſt. Age iam ſcindant aduerſarij noſtri carnis animæque contextum, prius in vitæ adminiſtratione, vt ita audeant ſcindere illud etiam in vitæ remuneratione. Negent operarum ſocietatem, vt meritò poſſint etiam mercedem

negare. Non ſit particeps in ſententia caro, ſi non fuerit & in cauſa. Sola anima reuocetur, ſi ſola decedit. At enim non magis ſola decedit, quàm ſola decucurrit illud vnde decedit: vitam hanc dico. Adeò autem non ſola anima tranſigit vitam, vt nec cogitatus, licet ſolos, licet nõ ad effectum per carnem deductos, auferamus à collegio carnis. Siquidem in carne, & cum carne, & per carnem agitur ab anima, quod agitur in corde. Hanc denique carnis ſpeciem, arcem animæ, etiam dominus in ſuggillatione cogitatuum taxat. Quid cogitatis in cordibus veſtris nequam? Et, Qui conſpexerit ad cõcupiſcendum, iam adulterauit in corde. Adeò & ſine opere & ſine effectu, cogitatus, carnis eſt actus. Sed & ſi in cerebro, vel in medio ſuperciliorum diſcrimine, vel vbiubi philoſophis placet, principalitas ſenſuum cõſecrata eſt, quod hegemonicon appellatur, caro erit omne animę cogitatorium. Nunquã anima ſine carne eſt, quandiu in carne eſt. Nihil nõ cum illa agit, ſine qua nõ eſt. Quære adhuc an cogitatus quoque per carnem adminiſtrentur, qui per carnem dignoſcuntur extrinſecus. Volutet aliquid anima, vultus operatur indicium: facies intentionum omnium ſpeculum eſt. Negent factorum ſocietatem, cui negare non poſſunt cogitatorum. Et illi quidem delinquentias carnis enumerãt: ergo peccatrix tenebitur ſupplicio. Nos verò etiã virtutes carnis opponimus: ergo & bene operata tenebitur præmio. Et ſi anima eſt, quæ agit & impellit in omnia, carnis obſequium eſt; Deum non licet aut iniuſtum iudicem credi, aut inertem: iniuſtum, ſi ſociam bonorum operum à præmiis arceat, inertem ſi ſociam malorum à ſuppliciis ſecernat: cùm humana cenſura eo perfectior habeatur, quòd etiam miniſtros facti cuiuſque depoſcit, nec parcẽs, nec inuidens illis, quò minus cum autoribus, aut pœnæ, aut gratiæ communicent fructum. Sed quum imperium animę, obſequium carni diſtribuimus, proſpiciendum eſt, ne & hoc alia argumentatione ſubuertãt, vt velint carnem ſic in officio animę collocare, non quaſi miniſtram, ne & ſociam cogãtur agnoſcere. Dicent enim miniſtros & ſocios habere arbitrium miniſtrandi atque ſociandi, & poteſtatem ſuæ voluntatis in vtrunque, homines

τὸ ἡγεμονικόν
Cogitatoriũ.

Delinquentiæ

12

mines scilicet & ipsos: idcirco cum autoribus merita cõmunicare, quibus operam spontè accommodat. Carnem autem nihil sapientem, nihil sitientem per semetipsam, non velle, non nolle de suo habentem, vice potius vasculi apparere animæ, vt instrumentum, nõ vt ministerium. Itaque animæ solius iudicium præsidere, qualiter vsa sit vasculo carnis: vasculum verò ipsum non esse sententiæ obnoxium: quia nec calicem damnaris, si quis eum veneno temperarit; nec gladium ad bestias pronunciaris, si quis eo latrocinium fuerit operatus. Iam ergo innocẽs caro, ex parte qua non reputabuntur illi operæ malæ: & nihil prohibet innocentiæ nomine saluam eam fieri. Licet enim nec bona opera reputentur illi, sicut nec mala: diuinę tamen benignitati magis competit innocentes liberare: beneficis enim debet. Optimi est autem etiam quod non debetur offerre. Et tamen calicem, non dico venenarium, in quem mors aliqua ructarit, sed frictricis, vel archigalli, vel gladiatoris, aut carnificis spiritu infectum, quæro an minus damnes, quàm oscula ipsorum? Nostris quoque sordibus nubilum, vel non pro animo tẽperatum, elidere solemus, quo magis puero irascamur. gladium verò latrociniis ebrium quis non à domo tota, nedum à cubiculo, nedum à capitis sui officio relegarit: præsumens scilicet, nihil aliud se quàm insudia animarũ somniaturũ, vrgentium & inquietantiũ sanguinis sui concubinũ? At enim & calix bene sibi conscius, & de diligẽtia ministerij cõmẽdatus, de coronis quoq; potatoris sui inornabitur, aut aspergine florum honorabitur: & gladius bene de bello cruẽtus, & melior homicida, laudem suam consecratione pensabit. Estne ergo & in vascula & in instrumenta sententiam figere, vt dominorum & autorum meritis & ipsa communicent? aut huic quoque argumẽtationi satisfecerim, licet ab exemplo vacet diuersitas rerum. Omne enim vas vel instrumentum aliunde in vsus venit, extranea omnino materia à substãtia hominis. Caro autem ab exordio vteri consata, conformata, congenita animę, etiam in omni operatione miscetur illi. Nam & si vas vocatur apud Apostolum, quam iubet in honore tractari; eadem tamen ab eodem homo exterior ap-

pellatur: ille ſcilicet limus, qui prior titulo hominis incisus eſt, nõ calicis, aut gladij, aut vaſculi vllius. Vas enim capacitatis nomine dicta eſt, quà animam capit & continet: homo verò de communione naturæ, quæ eam non inſtrumentum in operationibus habet, ſed miniſterium. Ita & miniſterium tenebitur iudicio, etſi de ſuo nihil ſapiat: quia portio eſt eius, quæ ſapit, nõ ſupellex. Hoc & Apoſtolus ſciẽs, nihil carnẽ agere per ſemetipſam, quod nõ animæ deputetur, nihilominus peccatricem iudicat carnem: ne eo quod ab anima videatur impelli, iudicio liberata credatur. Sic & cùm aliquas laudis operas carni indicit, glorificate, & tollite Deũ in corpore veſtro, certus & hos conatus ab anima agi, idcirco tamen & carni eos mãdat, quia & illi fructum repromittit. Alioquin nec exprobratio competiſſet in alienam culpæ, nec adhortatio in extraneam gloriæ: & exprobratio enim, & exhortatio vacarent erga carnem, ſi vacaret & merces, quæ in resurrectione captatur. Simplicior quiſque fautor ſententiæ noſtræ putabit, carnem etiam idcirco repræſentãdam eſſe iudicio: quia aliter anima nõ capiat paſſionem tormenti ſeu refrigerij: vtpote incorporalis, hoc enim vulgus exiſtimat. Nos autem animam corporalem, & hic profitemur, & in ſuo volumine probamus, habẽtem proprium genus ſubſtantiæ, ſoliditatis, per quam quid & ſentire & pati poſſit. Nam & nunc animas torqueri, fouerique penes inferos, licet nudas, licet adhuc exules carnis, probauit Lazari exemplum. Dedi igitur aduerſario dicere, Ergo quæ habet corpulentiam propriam, de ſuo ſufficiet ad facultatem paſſionis & ſenſus, vt nõ egeat repræſentatione carnis: imò eatenus egebit, non quia ſentire quid ſine carne nõ poſſit, ſed quia neceſſe eſt illam etiam cum carne ſentire. Quantum enim ad agendum de ſuo ſufficit, tãtum & ad patiendum. Ad agendum autem minus de ſuo ſufficit. Habet enim de ſuo ſolummodo cogitare, velle, cupere, diſponere: ad perficiendum autem operam carnis expectat. Sic itaque & ad patiendum ſocietatem carnis expoſtulat, vt tam plenè per eã pati poſſit, quàm ſine ea plenè agere nõ potuit. Et ideo in quę de ſuo ſufficit, eorũ interim ſententiam pẽdit, concupiſcen-

Hic & in sequentibus meminerisTertullianum legere.

Liber de anima.

tiæ

tiæ, & cogitatus, & voluntatis. Porrò ſi hæc ſatis eſſent ad plenitudinem meritorum, vt non requirerentur & facta: ſufficeret in totum anima ad perfectionem iudicij, de his iudicãda, in quæ agenda ſola ſuffecerat. Cùm verò etiam facta deuincta ſint meritis, facta autem per carnem admi niſtrentur, iam non ſufficit animam ſine carne foueri, ſiue cruciari, pro operibus etiam carnis, etſi habet corpus, etſi habet membra, quæ proinde illi nõ ſufficiunt ad ſentiendum plenè, quemadmodum nec ad agendum perfectè. Idcirco pro quo modò egit, pro eo & patitur apud inferos, prior deguſtans iudicium, ſicut prior induxit admiſſum: expectans tamen & carnem, vt per illam etiam facta compenſet, cui cogitata mandauit. Denique hæc erit ratio in vltimum finem deſtinati iudicij, vt exhibitione carnis omnis diuina cenſura perfici poſſit. Alioquin non ſuſtineretur in finem, quod & nunc animæ decerpũt apud inferos, ſi ſolis animabus deſtinaretur. Hucuſque præſtructionibus egerim ad muniendos ſenſus omnium ſcripturarum, quæ carnis recidiuatum pollicentur. Cui cùm tot autoritates iuſtorum patrociniorum procurent, honores dico ſubſtantiæ ipſius, tum vires dei, tum exempla earum, tum rationes iudicij & neceſſitates ipſius: vtique ſecundum præiudicia tot autoritatum ſcripturas intelligi oportebit, nõ ſecundum ingenia hæreticorum, de ſola incredulitate venientia: quia incredibile habeatur reſtitui ſubſtantiam interitu ſubductam; non quia aut ſubſtantiæ ipſi inemeribile ſit, aut deo impoſſibile, aut iudicio inhabile: planè incredibile, ſi nec prędicatum diuinitus fuerit; niſi quod & ſi prædicatum id à deo nõ fuiſſet, vltrò præſumi debuiſſet, vt propterea non prædicatũ, quia tot autoritatibus præiudicatũ. At cùm diuinis quoque vocibus perſonat, tanto abeſt vt aliter intelligatur quàm deſiderant illa, à quibus etiam ſine diuinis vocibus perſuadetur. Videamus igitur hoc primùm, quonam titulo ſpes iſta proſcripta ſit. Vnum, opinor, apud omnes edictum dei pendet, reſurrectio mortuorum. Duo verba expedita, decisa, deterſa: ipſa conueniam, ipſa diſcutiam, cui ſe ſubſtantiæ addicant. Cùm audio reſurrectionem homini imminere, quæram neceſſe eſt quid eius cade-

Reſurrectio.

re sortitum sit. Siquidem nihil resurgere expectabit, nisi quod antè succiderit. Qui ignorat carnem cadere per mortem, post eam nec stantem nosse per vitam. Sententiam Dei, natura pronunciat: Terra es, & in terram ibis. Et qui non audit, videt. Nulla mors non ruina membrorum est. Hanc corporis sortem dominus quoque expressit, ipsa substãtia indutus: Diruite, inquit, templum istud, & ego illud triduo resuscitabo. Ostendit enim, cuius sit dirui, cuius elidi, cuius iacere, cuius & releuari, & resuscitari: quanquam & animam circunferat, trepidantem vsque ad mortem, sed non cadentem per mortem. Quia & scriptura, de corpore inquit suo dixerat. Atque adeò caro est, quæ morte subruitur, vt exinde à cadendo cadauere enuntietur. Anima porrò nec vocabulo cadit, quia nec habitu ruit. Atquin ipsa est quæ ruinam corpori infert, cùm efflata est: sicut ipsa est, quæ illud de terra suscitauit ingressa. Non potest cadere, quæ suscitauit ingressa. Non potest ruere, quæ elidit egressa. Artius dicam, ne in somnum quidem cadit anima cum corpore, ne tum quidem sternitur cum carne: Sed enim agitatur in somnis & iactitatur; quiesceret autem si iaceret, & iaceret si caderet. Ita nec in veritatem mortis cadit, quæ nec in imaginem eius ruit. Sequens nunc vocabulum mortuorum æquè dispice cui substantiæ insidat: quanquam in hac materia admittamus, interdum mortalitatem animæ assignari ab hæreticis: vt si anima mortalis resurrectionem consecuta est, præiudicium sit & carni non minus mortali resurrectionem communicaturæ. Sed nunc proprietas vocabuli vindicanda est suæ sorti. Iam quidem eo ipso quod resurrectio caducæ rei est, id est carnis, eadem erit & in nomine mortui: quia caducæ rei est resurrectio, quæ dicitur mortuorum. Sic & per Abraham patrem fidei diuinæ familiaritatis virum discimus. Postulans enim Saræ humandæ locum de filiis Chet: date ergo, inquit, mihi possessionem sepulchri vobiscum, & humabo mortuũ meum, carnem scilicet. Neque enim animæ humandæ spatium desiderasset, & si anima mortalis crederetur, & si mortuus dici mereretur. Quod si mortuus, corpus est, corporum erit resurrectio, cùm dicitur mortuorum. Et hæc

Mortuorum.

Abraham diuinæ familiaritatis vir.

hæc itaque dispectio tituli, & præconij ipsius, fidem vtique defendens vocabulorum, illuc proficere debebit, vt si quid pars diuersa turbat obtentu figurarum & ænigmatum, manifestiora quæque præualeant, & de incertis certiora præscribant. Nacti enim quidam solennissimam eloquij prophetici formam, allegorici & figurati plerunque, nõ tamen semper, resurrectionem quoque mortuorum manifestè annunciatam, in imaginariam significationem distorquent, asseuerantes ipsam etiam mortem spiritaliter intelligendam. Non enim hanc esse in vero, quæ sit in medio, discidiũ carnis atque animæ, sed ignorantiam dei, per quam homo mortuus deo non minus in errore iacuerit quàm in sepulchro. Itaque & resurrectionem eam vindicandam, qua quis adita veritate redanimatus & reuiuificatus deo, ignorantiæ morte discussa, velut de sepulchro veteris hominis eruperit: quia & dominus scribas & pharisæos sepulchris dealbatis adæquauerit. Exinde ergo resurrectionem fidei consecutos cum domino esse, cùm eum in baptismate induerint. Hoc denique ingenio etiam in colloquiis sæpe nostros decipere consueuerunt: quasi & ipsi resurrectionem carnis admittant, Væ, inquiunt, qui non in hac carne resurrexerit: ne statim illos percutiant, si resurrectionem statim abnuerint. Tacitè autem secundum cõscientiam suam hoc sentiunt: Væ qui non, dum in hac carne est, cognouerit arcana hæretica: hoc est enim apud illos resurrectio. Sed & plerique ab excessu animæ resurrectionem vindicantes, de sepulchro exire, de seculo euadere interpretantur, quia & seculum mortuorum sit habitaculum, id est, ignorantium deum: Vel etiam de ipso corpore, quia & corpus vice sepulchri conclusam animam, in secularis vitæ morte detinebat. Ob huiusmodi igitur coniecturas primam præstructionem eorum depellam, qua volunt omnia Prophetas per imagines concionatos: quando si ita esset, ne ipsæ quidem imagines distingui potuissent, si nõ & veritates prædicatæ fuissent, ex quibus imagines deliniarentur. Atque adeò si omnia figuræ, quid erit illud cuius figuræ? quomodo speculum obtendes, si nusquam est facies? Adeò autem non omnia imagines, sed & ve-

Propheticum eloquium.

Resurrectio spiritalis quorundam.

ritates: nec omnia vmbræ, sed & corpora: vt in ipsum quoque dominum insigniora quæque luce clarius prædicarentur. Nam & virgo concepit in vtero, non figuratè, & peperit Emmanuelem, nobiscum dominum Iesum, non obliquè. Etsi obliquè, Accepturum virtutem Damasci & spolia Samariæ: sed manifestè, Venturum in iudicium cum presbyteris & archontibus populi. Nam & tumultuatæ sunt gentes in persona Pilati, & populi meditati sunt inania, in persona Israëlis. Astiterunt reges terræ. Herodes: & archontes congregati sunt in vnum, Annas & Caiphas aduersus dominum & aduersus Christum eius. Qui & tanquam ouis ad victimam adductus est, & tanquā agnus ante tōdentē se scilicet Herodē, sine voce, sic nō aperuit os suū; dorsum suū ponēs ad flagella, & maxillas ad palmas, & faciem non auertens à fœditate sputorum; deputatus etiam inter iniquos, perfossus manus & pedes, sortem passus in vestimento; & potus amaros, & capitum irridentium nutus, triginta argenteis appreciatus à proditore. Quę hic figurę apud Esaiam? quę imagines apud Dauid? quæ ænigmata apud Hieremiam? ne virtutes quidē eius per parabolas profatos. Aut nunquid nec oculi patefacti sunt cæcorū, nec inclaruit lingua mutorum, nec manus aridæ & genua dissoluta reualuerunt, nec clodi salierunt vt ceruus: quę & ipsi spiritaliter quoque interpretari solemus secundum comparationem animalium vitiorum à domino remediatorum, cùm tamen & carnaliter adimpleta sunt, ostendunt prophetas in vtranque speciem prædicasse, saluo eo quod plures voces eorum nudæ & simplices, & ab omni allegoriæ nubilo puræ defendi possint: vt cùm exitus gentium & vrbium resonant, Tyri & Ægypti, & Babylonis, & Idumææ, & Carthaginensium nauium: vt cùm ipsius Israëlis plagas, aut venias, captiuitates, restitutiones, vltimæq; dispersionis exitū perorant. Quis hęc interpretabitur magis q̄ recognoscet? res in literis tenētur, vt literę in reb⁹ legātur. Ita nō semper, nec in omnibus allegorica forma est prophetici eloquij, sed interdū & in quibusdā. Si ergo interdū & in quibusdā, inquis, cur nō & in edicto resurrectionis spiritaliter intelligendæ? Quoniā quidē plurima ratio intercedit. Primò enim quid facient tot ac talia instru-

ἄρχοντες, id est, principes.

præfatos

Quæ etsi

Carthaginiensium

Veniæ.

si res in litteris tenentur, litteræ

menta diuina, ita apertè corporalem conteſtantia reſurrectionem, vt nullam admittant figuratæ ſignificantiæ ſuſpicionem. Et vtique æquum ſit, quod & ſupra demādauimus, incerta de certis, & obſcura de manifeſtis præiudicari: vel ne inter diſcordiam certorum & incertorum, manifeſtorum & obſcurorum, fides diſſipetur, veritas periclitetur, ipſa diuinitas vt inconſtans denotetur: Tum quod veriſimile non eſt, vt ea ſpecies ſacramēti, in quam fides tota committitur, in quam diſciplina tota connititur, ambiguè annunciata, & obſcurè propoſita videatur: quando ſpes reſurrectionis niſi manifeſta de periculo & præmio, neminem ad eiuſmodi præſertim religionem publico odio & hoſtili elogio obnoxiā perſuaderet. Nullum opus certum, eſt mercedis incertæ. Nullus timor iuſtus, eſt periculi dubij. Et merces autem & periculū, in reſurrectionis pendet euētu. Sed & ſi temporalia & localia & perſonalia dei decreta atque iudicia in vrbes & gentes, & reges, tam aperta prophetia iaculata eſt, quale eſt vt æternæ diſpoſitiones eius & vniuerſales in omne hominum genus lucem ſui fugerint: quæ quanto maiora, tāto clariora eſſe deberent, vt maiora crederentur? Et puto deo nec liuorem, nec dolum, nec inconſtantiam, nec lenocinium aſſcribi poſſe, per quæ ferè promulgatio maiorum cauillatur. Poſt hæc ad illas etiam ſcripturas reſpiciendum eſt, quæ non ſinunt reſurrectionem ſecundum animales iſtos, ne dixerim ſpiritales, aut hic iam in veritatis agnitione præſumi, aut ab exceſſu ſtatim vitæ vindicari. Cùm enim & tempora totius ſpei fixa ſint ſacroſancto ſtylo, nec liceat eam antè conſtitui; quàm in aduentu (opinor) Chriſti; vota noſtra ſuſpirant in ſeculi huius occaſum, in tranſitum mundi quoque, ad diem domini magnum, diem iræ & retributionis, diem vltimum, & occultum, nec vlli præter quàm patri notum; & tamen ſignis atque portentis, & concuſſionibus elementorum, & conflictationibus nationum prænotatū. Euoluerem prophetias, ſi dominus ipſe tacuiſſet; niſi quod & prophetiæ vox erant domini, ſed plus eſt quod illas ſuo ore conſignat. Interrogatus à diſcipulis quando euentura eſſent, quæ interim de templi exitu eruperant, ordinem tempo-

Dies domini magnus.

Prophetiæ.

rum primo Iudaicorum vſque ad excidium Hieruſalem, dehinc communium vſque ad concluſionem ſeculi digerit. Nam poſtea quàm edixit, & tunc erit Hieruſalem cõculcatui nationibus, donec adimpleãtur tempora nationum, allegandarum ſcilicet à deo, & congregandarũ cum reliquo Iſraëlis: inde iam in orbem & in ſæculum prædicat ſecundum Iohelem & Danielem & vniuerſum cõſilium prophetarum, futura ſigna in ſole & luna & in ſtellis, concluſionem nationum cum ſtupore ſonitus maris, & motus perfrigeſcentium hominum præ metu & expectatione eorum quæ immineant orbi terræ. Virtutes enim, inquit, cælorum commouebuntur, & tunc videbunt filium hominis venientem in nubibus cum plurimo potentatu & gloria. Vbi autem cœperint iſta fieri, emergetis & eleuabitis capita veſtra, quòd redemptio veſtra adpropinquarit. Et tamen appropinquare eam dixit, non adeſſe iam: & cùm cœperint iſta fieri, non cùm facta fuerint: quia cùm facta fuerint, tunc aderit redemptio noſtra, quæ eo vſque adpropinquare dicitur: erigens interim & excitans animos ad proximum iam ſpei fructum. cuius etiam parabola ſubtexitur tenereſcentium arborũ in caulem floris, & dehinc frugis antecurſorem: Ita & vos cùm videritis omnia iſta fieri, ſcitote in proximo eſſe regnum dei. Vigilate ergo omni tempore, vt dignemini effugere omnia iſta, & ſtetis ante filium hominis: vtique per reſurrectionem omnibus antè tranſactis. Ita & ſi in agnitione ſacramẽti fructificaſſet, ſed in domini repræſentatione floreſcit atque frugeſcit. Quis ergo dominum tam intempeſtiuè, tam acerbè excitauit iam ad dexteram dei, ad confringendam terram ſecundum Eſaiam, quæ puto adhuc integra eſt? Quis inimicos Chriſti iam ſubiecit pedibus eius ſecundum Dauid, quaſi velocior patre, omni adhuc popularium cœtu clamante, Chriſtianos ad leonem? Quis cælo deſcendentem Ieſum talem conſpexit, qualem aſcendentem Apoſtoli viderant, ſecũdum angelorum conſtitutum? Nulla ad hodiernum tribus ad tribum pectora ceciderunt, agnoſcentes quem pupugerunt. Nemo adhuc excepit Heliam, nemo adhuc fugit antichriſtum, nemo adhuc Babylonis exitum fleuit, &

eſt

eſt iam qui reſurrexit niſi hæreticus? Exiit planè iam de corporis ſepulchro, etiã nũc febribus & hulceribus obnoxius: & cõculcauit iam inimicos, etiã nunc luctari habẽs cum mundi potentibus. Et vtiq; iam regnat, etiam nunc Cæſari quæ ſunt Cæſaris debens. Docet quidẽ Apoſtolus Coloſſenſibus ſcribens mortuos fuiſſe nos aliquãdo alienatos & inimicos ſenſus domini, cùm in operibus peſſimis agebamus: dehinc cõſepultos Chriſto in baptiſmate, & conreſuſcitatos in eo per fidẽ efficaciæ Dei, qui illum ſuſcitarit à mortuis. Et vos cùm mortui eſſetis in delictis & præputio carnis veſtræ, viuificauit cum eo, donatis vobis omnibus delictis. Et rurſus: Si cũ Chriſto mortui eſtis ab elemẽtis mundi, quomodo quidam quaſi viuentes in mundo ſentẽtiam fertis? Sed cùm ita nos mortuos faciat ſpiritaliter, vt tamen & corporaliter quãdoq; morituros agnoſcat, vtique & reſuſcitatos proinde ſpiritaliter deputans, æquè non negat etiam corporaliter reſurrecturos. Denique ſi reſurrexiſtis, inquit, cum Chriſto, ea quæ ſurſum ſunt quærite, vbi eſt Chriſtus in dextera dei reſidens: ea quæ ſurſum ſunt ſapite, non quæ deorſum. Ita animo oſtendit reſurgere, quo ſolo adhuc poſſumus cæleſtia attingere: quæ non quæreremus, nec ſaperemus, ſi poſſideremus. Subiicit etiam: Mortui enim eſtis, ſcilicet delictis non nobis; ſed vita noſtra abſcondita eſt cum Chriſto in deo. Nondum ergo apprehenſa eſt, quæ abſcondita eſt. Sic & Ioannes: Et nondum, ait, manifeſtatum eſt, quid futuri ſimus. Scimus quia ſi manifeſtauerit, ſimiles ei erimus. Tanto abeſt vt ſimus iam quod neſcimus: vtique ſcituri ſi iam eſſemus. Adeò contemplatio eſt ſpei in hoc ſpatio per fidem: non præſentatio: nec poſſeſſio, ſed expectatio. De qua ſpe & expectatione Paulus ad Galatas: Nos enim ſpiritu ex fide ſpem iuſtitiæ expectamus: non ait tenemus. Iuſtitiæ autem dei dicit ex iudicio quo iudicabimur de mercede. Ad quam pendens & ipſe, cùm Philippẽſibus ſcribit, Si qua, inquit, concurram in reſurrectionem quæ à mortuis, non quia iam accepi aut conſummatus ſum. Et vtique crediderat, & omnia ſacramenta cognouerat, vas electionis, doctor Nationum, & tamen adiicit: Perſequor autem ſi appre-

hendam in quo sum apprehensus à Christo. Eo amplius: Ego me, fratres, non puto adprehendisse, vnum planè, oblitus posteriorum in priora me extendens, secundum scopum persequor ad palmam incriminationis per quā cōcurrerem: vtiq; in resuscitationem à mortuis, suo tamen tempore: sicut ad Galatas: Bene autem facientes ne tædeat: tempore enim suo metemus. Sicut & ad Timotheum de Onesiphoro: Det illi dominus inuenire misericordiam in illo die. In quem diem ac tēpus & ipsi præcipit custodire mandatum immaculatum, inreprehensibile, in apparentiam domini Iesu Christi, quam suis temporibus ostendet, beatus & solus potens, & rex regnantium, & dominus dominantium, de deo dicens. De quibus temporibus & Petrus in actis: Pœniteat vos & respicite ad abolenda delicta vestra, vt tempora vobis superueniāt refrigerij ex persona dei, & mittat prędesignatum vobis Christum, quem oportet accipere cælos adusque tempora exhibitionis omnium, quæ locutus est deus ore sanctorum prophetarum. Quæ hæc tempora, cum Thessalonicensibus disce. Legimus enim: qualiter conuersi sitis ab idolis, ad seruiendum viuo & vero deo, & ad expectandum à cælis filium eius, quem suscitauit ex mortuis, Iesum. Et rursus: Quæ enim spes nostra vel gaudium vel exultationis corona, quàm vt & vos coram domino deo nostro Iesu Christo in aduentu ipsius? Item: Corā deo & patre nostro in aduentū domini nostri Iesu Christi, cum vniuersis sanctis eius. De quorū dormitione minus miseranda docens, simul & tēpora resurrectionis exponit, dicēs: Si enim credimus quòd Iesus mortuus sit & resurrexit, sic & deus eos qui dormierūt, per Iesum adducet cum ipso. Hoc enim dicimus vobis in sermone dei, quod nos qui viuimus, qui remanemus in aduentū domini nostri, nō præueniemus eos qui dormierūt. Quoniam ipse dominus in iussu & in voce archangeli & tuba Dei descendet de cœlo, & mortui in Christo primi resurgēt, deinde nos qui viuimus simul cum illis tollemur in nubibus obuiam Christo in aërem, & ita semper cum domino erimus. Quæ vox archangeli, quæ tuba Dei audita iam, nisi fortè in cubiculis hæreticorum? Nam etsi tu-

ba

ba dei euangelicus ſermo dici poteſt, qui illos iam vocarit, ſed aut mortui erunt iam corporaliter, vt reſurrexerint, & quomodo viuunt? aut in nubes erepti, & quomodo hic ſunt? miſerrimi reuera vt Apoſtolus pronunciauit, qui in iſta tantum vita ſperantes habebuntur, excludendo, dũ præripiunt quod poſt illam repromittitur, fruſtrati circa veritatem, nõ minus quàm Phygelus & Hermogenes. Et ideo maieſtas ſpiritus ſancti perſpicax eiuſmodi ſenſuum, & in ipſa ad Theſſalonicenſes epiſtola ſuggerit: De temporibus autem & temporũ ſpatiis, fratres, non eſt neceſſitas ſcribendi vobis. Ipſi enim certiſſimè ſcitis quod dies domini quaſi fur nocte ita adueniet. Cum dicent pax & tuta ſunt omnia, tunc illis repentinus inſiſtet interitus. Et in ſecũda, pleniore ſollicitudine ad eoſdem: Obſecro vos fratres, per aduentum Domini noſtri, & cõgregationem noſtram ad illum, ne cito commoueamini animo, neque turbemini, neque per ſpiritum, neque per ſermonem, ſcilicet pſeudoprophetarũ, neque per epiſtolam ſcilicet pſeudapoſtolorum, ac ſi per noſtram, quaſi inſiſtat dies domini. Ne quis vos ſeducat vllo modo, quoniam niſi veniat abſceſſio primo, huius vtiq; regni, & reueletur delinquentiæ homo, id eſt antichriſtus, filius perditionis, qui aduerſatur & ſuperextollitur in omne quod deus dicitur, vel religio, vti ſedeat in tẽplo dei, adfirmãs deum ſe. Nõnne meminiſtis quod cum apud vos eſſem, hæc dicebam vobis? Et nunc quid detineat ſcitis, ad reuelandum eum in ſuo tempore. Iam enim arcanum iniquitatis agitatur, tantum qui nunc tenet teneat, donec de medio fiat; quis? niſi Romanus ſtatus, cuius abſceſſio in decem reges diſperſa antichriſtum ſuperducet, & tunc reuelabitur iniquus, quem dominus Ieſus interficiet ſpiritu oris ſui, & euacuabit apparentia aduentus ſui. Cuius eſt aduentus ſecũdum operationem ſatanæ in omni virtute & ſignis atque portentis mendacij, & in omni ſeductione iniuſtitiç eis qui pereunt. Etiã in Apocalypſi Ioannis ordo temporum ſternitur, quem martyrum quoque animæ ſub altari vltionem & iudicium flagitantes ſuſtinere didicerunt; vt prius & orbis de pateris angelorum plagas ſuas ebibat; & proſtituta illa ciuitas à decẽ regibus

dignos exitus referat;& beſtia antichriſtus cum ſuo pſeudopropheta certamen eccleſiæ inferat, atque ita diabolo in abyſſum interim relegato, primæ reſurrectionis prærogatiua de ſolis ordinetur, dehinc & igni dato, vniuerſalis reſurrectionis cenſura de libris iudicetur. Cùm igitur & ſtatus temporum vltimorum ſcripturæ notent, & totã Chriſtianæ ſpei frugem in exordio ſeculi collocent, apparet aut tunc adimpleri totum quodcunque nobis à deo repromittitur:& vacat quod hic iã ab hæreticis vindicatur:aut ſi & agnitio ſacramenti,reſurrectio eſt, ſalua vtique illa creditur quæ in vltimo prædicatur, & ſequitur vt eo ipſo quod hæc ſpiritalis videtur, illa corporalis præiudicetur. quia ſi nulla tunc annunciaretur, meritò ſola hæc & tantummodo ſpirtalis vindicaretur; cùm verò & in vltimum tempus edicitur,corporalis agnoſcitur, quia non & tunc ſpiritalis annunciatur. Cur enim iterum annunciaretur reſurrectio eiuſdem conditionis,id eſt ſpiritalis, cum aut nunc eam deceret expungi ſine vlla differentia temporum,aut tunc ſub omni clauſura. Ita nobis magis competit etiã ſpiritalem defendere reſurrectionẽ ab ingreſſu fidei,qui plenitudinem eius agnoſcimus exitum ſeculi. Vnum adhuc reſpondebo ad propoſitionem priorem allegoricarum ſcripturarũ; licere & nobis corporalem reſurrectionem de patrocinio figurati proinde eloquij prophetici vindicare. Ecce enim diuina in primordio ſententia terram hominem pronunciando: Terra es,& in terram ibis,ſecundum ſubſtãtiam ſcilicet carnis,quæ de terra erat ſumpta, & quæ prior homo fuerat appellata, ſicut oſtendimus; dat mihi diſciplinam, in carnem quoque interpretandi,ſi quid iræ vel gratiæ in terrã deus ſtatuit: quia nec proprie terra iudicio eius obnoxia eſt, quæ nihil boni ſeu mali admiſit; maledicta quidem quod hauſerit ſanguinem, ſed & hoc ipſum in figuram carnis homicidæ. Nam & ſi iuuari ſeu lædi habet terra, id quoque propter hominem, vt ille iuuetur:ſiue lædatur per conſiſtorij ſui exitus, quo magis ipſe penſabit, quæ propter illum etiam terra patietur. Itaque & cum cõminatur terræ deus,carni potius comminari eum dicam: & cum quid terræ pollicetur,carni potius polliceri eum intelligam,

telligam, vt apud Dauid: Dominus regnauit, exultet terra: id est, caro sanctorũ, ad quã pertinet regni diuini fructus. Dehinc subiungit: Vidit & concussa est terra. Mõtes sicut cera liquefacti sunt à facie domini, caro scilicet prophanorum, & videbunt enim eũ qui confixerunt. Atque adeo si simpliciter de terra elemento vtrunq; existimabitur pronunciatũ, quomodo congruet & concuti & liquefieri eam à facie domini, quo supra regnante exultauit? Sic & apud Esaiam, Bona terræ edetis, bona carnis intelligentur, quæ illã manent in regno dei reformatã & angelificatam, & cõsecuturã quæ nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt. Alioquin satis vanũ, vt ad obsequium deus fructibus agri, & cibariis vitæ huius inuitet, quę etiam in religiosis & blasphemis semel homini addicta conditione cõmunicat, pluens super bonos & malos, & solem suũ mittens super iustos & iniustos. Felix nimirum fides, si ea consecutura est, quibus hostes dei & Christi non modo vtuntur, verumetiã abutuntur, ipsam conditionẽ colentes aduersus conditorem. Bulbos & tubera in terræ bonis deputabis, domino pronunciante, ne in pane quidem victurũ hominem. Sic Iudæi terrena solũmodo sperando, cælestia amittunt, ignorãtes & panem de cælesti repromissum & oleum diuinæ vnctionis, & vinum spiritus aquam animæ vigorantis ex vite Christi. Sicut & ipsam terrã sanctam, Iudaicum proprie solum reputant, carnem potius domini interpretandam, quæ exinde & in omnibus Christum indutis sancta sit terra, verè sancta per incolatum spiritus sancti, verè lacte & melle manans, per suauitatem spei ipsius: verè Iudæa per dei familiaritatẽ. Non enim qui in manifesto Iudæus, sed qui in occulto. Vt & templũ dei ad eadẽ sit & Hierusalẽ, audiens ab Esaia, Exurge exurge Hierusalem, indue te fortitudinem brachij tui. Exurge sicut in primordio diei, scilicet in illa integritate qua fuerat ante delictũ transgressionis. Quæ enim in eã Hierusalem voces eiusmodi cõpetent exhortationis & aduocationis, quæ occidit prophetas & lapidat ad se missos, & ipsum postremo dominum suũ confixit? Sed nec vlli omnino terræ salus repromittitur, quã oportet cum totius mũdi habitu præ-

Psal. 96.
Angelificata caro.
emittẽs
et aqua spiritus et vinũ animæ
cõfecit

terire. Etiam si quis audebit terram sanctam paradisum potius argumentari, quam & patrum dici capiat, Adæ scilicet & Euæ: proinde & in paradisum restitutio carni videbitur repromissa quæ eum incolare & custodire sortita est, vt talis illuc homo reuocetur qualis inde pulsus est. Habemus etiam vestimentorum in scripturis mentionem ad spem carnis allegorizare, quia & Apoc. Ioan. Hi sunt, ait, qui vestimenta sua non coinquinauerunt cũ mulieribus, virgines. s. significans, & qui semetipsos castrauerũt propter regna cælorum. Itaq; in albis erũt vestibus, id est in claritate, in nube carnis; & in euãgelio: Indumentũ nuptiale sanctitas carnis agnosci potest. Itaq; Esaias docẽs quale ieiunium elegerit dominus, cũ subiicit de mercede bonitatis: Tuc, inquit, lumen tuũ temporaneũ erumpet, & vestimenta tua citius orientur: nõ subsericã vtiq; nec pallium, sed carnẽ volens accipi, ortum carnis resurrecturæ de mortis occasu prædicauit. adeò nobis quoq; suppetit allegorica defensio corporalis resurrectionis. Nã & cum legimus: Populus meus introite in cellas promas quãtulum, donec ira mea prætereat, sepulchra erunt cellæ promæ, in quibus paulisper requiescere habebũt, qui in finibus seculi sub vltima ira per antichristi vim excesserint. aut cur cellarum promarum potius vocabulo vsus est, & non alicuius loci receptorij, nisi quia in cellis promis caro salita & vsui reposita seruatur depromenda illinc suo tempore? Proinde enim & corpora medicata condimentis sepulturæ, mausoleis, & monumentis sequestrantur, processura inde cum iusserit dominus. Quod cũ ita intelligi congruat (& quæ enim ab ira dei cellariorum nos refugia seruabũt?) hoc ipso quòd ait, donec ira prætereat, quæ extinguet antichristũ, post iram ostendit processurã carnẽ de sepulcris, in quæ ante iram fuerit illata. nã & de cellariis non aliud effertur, quàm quod infertur, & post antichristi eradicationem agitabitur resurrectio. Scimus autem sicut vocibus ita & rebus prophetatum. Iã dictis quam & factis prædicatur resurrectio, cũ Moyses manũ in sinum cõdit & emortuam profert, & rursus insinuat & viuidam explicat, nónne hoc de toto homine portẽdit? siquidem trina virtus dei per illa trina signa notabatur cũ

suo

Dici capiat, pro dici liceat

Cellæ promæ

suo ordine, primò diabolum serpentē quanquàm formidabilem subactura homini, dehinc carnē de sinu mortis retractura, atque ita omnem sanguinem executura iudicio. De quo apud eūdem propheten: quoniam & vestrū, inquit deus, sanguinem exquiram de omnibus bestiis, & de manu hominis, & de manu fratris exquirā eum. Porrò nihil exquiritur nisi quod reposcitur: nihil reposcitur nisi quod & reddetur: & vtique reddetur quòd vltionis nomine reposcetur & exquiretur. neq; enim vindicari poterit quod omnino non fuerit. Erit autē dum restituitur, vt vindicetur. In carnem itaq; dirigitur, quicquid in sanguinem prædicatur, sine qua non erit sanguis. caro suscitabitur, vt sanguis vindicetur. Sunt & quædā ita pronunciata, vt allegoriæ quidem nubilo careant, nihilominus tamen ipsius simplicitatis suę sitiant interpretationē, quale est apud Esaiā: Ego occidā & viuificabo. certe posteaquàm occiderit, viuificabit. Ergo per mortē occidens, per resurrectionem viuificabit. caro est autē quæ occiditur per mortem, caro itaque & viuificabitur per resurrectionē. certe si occcidere, carni animā eripere est, viuificare contrariū eius carni animā referre est, caro resurgat necesse est, cui anima per occisionē erepta, referenda est per viuificationē. Igitur si & allegoricæ scripturę, & argumēta rerū, & simplices voces resurrectionē carnis, quanquàm sine nominatione ipsius substātiæ, subradiāt, quāto magis quę hanc spē in ipsas substātias corporales speciali mētione determināt, non erūt deducēdæ in quæstionem? Accipe Ezechielē: Et facta est, inquit, super me manus domini, & extulit me spiritu dominus, & posuit me in medio campi, is erat ossibus refertus, & circunduxit me super ea per circuitum, & ecce multa super faciem cāpi, & ecce arida satis. Et ait ad me, fili hominis si viuent ossa ista? & dixi, Adonai domine tu scis. Et ait ad me, Propheta in ossa hæc, & dices, ossa arida audite sermonem domini. Hæc dicit dominus adonai ossibus istis: Ecce ego affero in vos spiritum & viuetis, & dabo in vos spiritum, & reducam vos in carnes. circundabo vobis cutē, & dabo in vobis spiritum, & viuetis, & cognoscetis quòd ego dominus. Et prophetaui secundum præceptum, & ecce vox

dum propheto, & ecce motus & accedebant oſſa ad oſſa. Et vidi, & ecce ſuper oſſa nerui & caro aſcendit, & circũpoſitæ ſunt eis carnes, & ſpiritus in eis non erat. Et ait ad me: Propheta ad ſpiritum fili hominis, propheta, & dices ad ſpiritum: Hæc dicit dominus adonai: à quatuor ventis veni ſpiritus & ſpira in iſtis interemptis & viuant. Et prophetaui ad ſpiritum ſicut præcepit mihi, & introiuit in ea ſpiritus, & vixerunt & ſteterũt ſuper pedes ſuos valentia magna ſatis. Et ait ad me: Fili hominis, oſſa iſta omnis domus Iſraëlis eſt. Ipſi dicunt: Exaruerũt oſſa noſtra, & periit ſpes noſtra, auulſi ſumus in eis. propterea proph. ad eos: ecce ego patefacio ſepulcra veſtra, & eueham vos de ſepulcris veſtris populus meus, & inducã vos in terrã Iſraëlis, & cognoſcetis quod ego dominus aperui ſepulcra veſtra, & eduxerim vos de ſepulcris veſtris populus meus, & dabo vobis ſpiritum & viuetis, & requieſcetis in terra veſtra, & cognoſcetis quod ego dominus locutus ſim & fecerim, dicit dominus. Hanc quoque prædicationem ſcio qualiter concutiant in allegoriæ argumentationem: quia dicendo: oſſa iſta omnis domus Iſraëlis eſt, in imaginem ea fecerit Iſraëlis, & à propria conditione tranſtulerit: atque ita figuratam eſſe non verã reſurrectionis prædicationem. Statum enim Iudæorum deformari quodam modo emortuum & exaridum & diſperſum in campo orbis. Itaque & imaginẽ reſurrectionis in illum allegorizari, quia recolligi habeat & recompingi os ad os, id eſt trib. ad tribum, & populus ad populum & recorporari carnibus facultatum & neruis regni: atque ita de ſepulcris .i. de habitaculis captiuitatis triſtiſſimis atque teterrimis educi, & refrigerij nomine reſpirari, & viuere exinde in terra ſua Iudæa. Et quid poſt hęc? morietur ſine dubio. & quid poſt mortem? nulla, opinor, reſuſcitatio, ſi non hæc erit ipſa quæ Ezechieli reuelatur. Sed enim & aliàs pręedicatur reſurrectio, ergo & hæc erit: & temerè in ſtatum eam Iudaicarum rerum conuertunt. Aut ſi alia eſt illa quam defendimus, nihil mea intereſt, dum ſit & corporum reſurrectio, ſicut & rerum Iudaicarum. Denique hoc ipſo quod recidiuatus Iudaici ſtatus de recorporatione & redanimatione oſſium figuratur, id quoque

quoque euenturum ossib. probatur. Non.n. posset de ossib. figura componi, si non idipsum & ossib. euenturum esset. Nam etsi figmentum veritatis in imagine est, imago ipsa in veritate est sui; necesse est esse prius sibi, quo alij configuretur. De vacuo similitudo non competit: de nullo parabola non conuenit. Ita oportebit ossium quoque credi reuiscerationem & respirationem qualis dicitur, de qua possit exprimi Iudaicarum rerum reformatio qualis affingitur. Sed magis religiosum est veritatem de sua autoritate & simplicitate defendi, quam sensus diuinæ propositionis expostulat. si enim ad res Iudaicas spectaret hæc visio; statim, reuelato situ ossium subiecisset: Ossa ista omnis domus Israëlis est, &c. deinceps. At cum ostensis ossibus, de propria spe eorum quid obloquitur, nondum nominato Israële, & fidem tentat prophetæ: Fili hominis si viuent ossa hæc, vt & ille responderet, domine tu scis; non vtique deus prophetæ fidem de ea re tentasset, quæ futura non esset, quàm nunquam Israël audisset, quam credi non oporteret. sed quoniã prædicabatur quidem resurrectio mortuorum, Israël verò pro sua incredulitate diffidens scandalizabatut: & aspiciens habitum senescentis sepulturæ desperabat resurrectionem, vel non in eam potius animũ dirigebat, sed in circũstantias suas: idcirco deus & prophetam quasi & ipsum dubium præstruxit ad constantiam prædicationis, reuelato ordine resurrectionis, & populo id credendum mandauit, quòd prophetæ reuelauit, ipsos dicens esse ossa quæ erant resurrectura, qui non credebant resurrectura. Denique in clausula, & cognoscetis, inquit, quòd ego dominus locutus sim, & fecerim? id vtique facturus, quod fuerat locutus. cæterum non id facturus quod locutus, si aliter facturus quàm locutus. Planè etsi populus allegoricè mussitaret ossa sua arefacta, & spem suam perditam, dispersionis exitu querulus, merito videtur & deus figuratam desperationem figurata promissione consolatus. Sed cùm dispersionis quidem iniuria nondum populo accidisset, resurrectionis verò spes apud illum sæpissimè cecidisset, manifestus est de corporum interitu labefactans fiduciã resurrectionis: ita & deus eam restruebat fidem quam

populus destruebat. Quanquam etsi aliqua præsentium rerum tunc conflictatione mœrebat Israël, non idcirco in parabola accipienda esset reuelationis intentio, sed in testationem resurrectionis, vt in illam spem erigeret illos æternæ s. salutis & necessarioris restitutionis, & auerteret à respectu præsentium rerum. Ad hoc enim & alibi prophetes: Exibitis de sepulcris veluti vituli de vinculis soluti, & conculcabitis inimicos. Et rursum, Gaudebit cor vestrum, & ossa vestra velut herba orientur: quia & herba de dissolutione & corruptela seminis reformatur. In summa, si propriè in Israëlis statum resurgentium ossium imago cōtenditur, cur etiam non Israëli tantummodo, verum & omnib. gentibus eadem spes annunciatur, & recorporādarum & redanimandarum reliquiarū, & de sepulchris exuscitandorum mortuorum? de omnib. enim dictum est, Viuent mortui, & exurgent de sepulcris: ros enim qui à te est, medulla est ossib. eorum. Item alibi, Veniet adorare omnis caro in conspectu meo, dicit dominus. Quando? cum præterire cœperit habitus mundi huius. Suprà enim, quemadmodum cœlum nouum & terra noua, quæ ego facio in conspectu meo, dicit dominus, ita stabit semen vestrum. Tunc ergo quod subiicit implebitur: Et exibunt vtique de sepulchris, & videbunt artus eorum qui impiè egerūt, quoniam vermis illorum non decidet, & ignis eorū non extinguetur: & erunt conspectui omni carni, scilicet quæ resuscitata & egressa de sepulcris dominum pro hac gratia adorabit. Sed ne solummodo eorum corporum resurrectio videatur prædicari, quæ sepulcris demādantur, habes scriptum: Et mandabo piscibus maris, & eructabunt ossa quæ sunt comesta, & faciam compaginem ad compaginem, & os ad os. Ergo, inquis, & pisces resuscitabuntur, & cæteræ bestiæ & alites carniuoræ, vt reuomant quos comederunt: quia & apud Moysen legis exquiri sanguinem de omnibus bestiis? Non vtique. Sed idcirco nominantur bestiæ & pisces in redhibitione carnis & sanguinis, quo magis exprimatur resurrectio etiam deuoratorum corporum, cū de ipsis deuoratoribus exactio edicitur. Puto autem huius quoq; diuinæ potestatis documētum idoneū Ionam,

Malach. 4.
Esai. 26.
Esai. 66.
ad visionem vniuersæ carni
Ion. 2.

cum incorruptus vtraque substantia carne atque anima de aluo piscis euoluitur: & vtique triduo concoquendæ carni viscera ceti suffecissent, quàm capulum, quàm sepulcrum, quàm senium requietæ atque reconditæ alicuius sepulturæ. Saluo eo quod & bestias, feros in Christianum vel maximè nomen homines, vel ipsos etiam iniquitatis angelos figurauit, de quibus sanguis exigetur per vltionem pensandam. Quis ergo discendi magis affinis, quàm præsumendi, & credendi diligentior, quàm cõtendendi, & diuinæ potius sapiẽtiæ religiosus, quàm suæ libidinosus, audiens aliquid à deo destinatum in carnes, & cutes, & neruos, & ossa, aliud quid hæc cõmentabitur, quasi non in hominem destinetur, quod in istas substantias prædicatur? Aut enim nihil in hominem destinatur, non liberalitas regni, non seueritas iudicij, non quodcũque est resurrectio: aut si in hominem destinatur, necesse est in eas substantias destinetur, ex quib. homo structus est, in quem destinatur. Illud etiam de argutissimis istis demutatoribus ossium, & carnium, & neruorũ & sepulcrorum requiro, cur si quando in animam quid pronunciatur, nihil aliud animam interpretantur, nec transfigurant eam in alterius rei argumentum. Cum verò in aliquam speciem corporalem quid edicitur, omnia potius asseuerant, quàm quod nominatur. Si corporalia parabolæ, ergo & animalia. Si non & animalia, ergo nec corporalia. Tam enim corpus homo, quàm & anima, vt non possit altera species admittere ænigmata, altera excludere. Satis hæc de prophetico instrumento, ad Euangelia nunc prouoco, hic quoque occursurus prius eidem astutiæ eorum qui proindè & dominum omnia in parabolis pronunciasse contendunt, quia scriptum est: Hæc omnia locutus est Iesus in parabolis, & sine parabola nõ loquebatur ad illos, scilicet Iudæos. Nam & discipuli: Quare, aiunt, in parabolis loqueris? & Dominus: Propterea in parabolis loquor ad eos, vt videntes non videant, & audientes non audiant, secundum Esaiam. Quod si ad Iudæos in parabolis, iam non ad omnes: si non ad omnes in parabolis, iam non semper nec omnia parabolæ, sed quædam & ad quosdam. Ad quosdam autem dum ad Iu-

dæos. Nonnunquam planè & ad discipulos. Sed quomodo referat scriptura, considera. Dicebat autem & parabolam ad eos: ergo & non parabolam dicebat: quia non notaretur cùm parabolam loquebatur, si ita semper loquebatur. Et tamen nullam non aut ab ipso inuenias edisseratam, vt de seminatore in verbi administratione; aut à commentatore Euangelij præluminatam, vt iudicis superbi & viduæ instantis ad perseuerantiam orationis: aut vltro coniectandam, vt arboris fici dilatæ in spem, ad instar Iudaicæ infructuositatis. Quod si nec parabolæ obumbrant euangelij lucem; tanto abest vt sententiæ & definitiones, quarum aperta natura est, aliter quàm sonant sapiant. Definitionibus autem & sententiis dominus edicit, siue iudicium, siue regnum dei, siue resurrectionem: Tolerabilius erit, inquit, Tyro & Sidoni in die iudicij. & Dicite illis quod appropinquauerit regnum dei. & Retribuetur tibi in resurrectione iustorũ. Si nomina absoluta sunt rerum, id est iudicij & regni dei, & resurrectionis, vt nihil eorum in parabolam comprimi possit, nec ea in parabolas compellantur, quæ ad dispositionem & transactionem, & passionem regni, iudicij, & resurrectionis prædicantur: atque ita corporalia defendentur, vt corporalibus destinata, id est nõ spiritalia, quia nõ figurata. Nam & ideo præstruximus tam corpus animæ quàm & carnis obnoxium esse mercedibus pro communi operatione pensandis, ne corporalitas animæ occasionem subministrans figurarum, corporalitatem carnis excludat: cum vtranque participem & regni, & iudicij, & resurrectionis oporteat credi: & nunc eò pergimus, vti corporalitatem carnalem propriè demonstremus à domino significari in omni resurrectionis mentione, salua animali, quàm & ipsam pauci receperunt. In primis cùm ad hoc venisse se dicit, vti quod periit saluũ faciat. Quid dicis perisse? hominem sine dubio. Totúmne an ex parte? vtique totum. Siquidem transgressio quę perditionis humanæ causa est, tam animæ instinctu ex concupiscentia, quàm & carnis actu ex degustatione commissa, totum hominem elogio trangressionis inscripsit, atque exinde merito perditionis impleuit. Totus itaque saluus fiet, qui

periit

periit totus, delinquendo totus. Nisi si & ouis illa sine corpore amittitur, & sine corpore reuocatur. Nam si caro quoque eius cum anima (quod pecus totum est) humeris boni pastoris aduehitur, ex vtraque vtique substantia restituendi hominis exemplum est. Aut quàm indignũ deo, dimidium hominem redigere in salutem, bene minus facere, cùm etiam seculariũ principũ plena semper indulgẽtia vindicetur. Diabolus validior in hominis iniuriam intelligitur, totum eũ elidens: deus infirmior renunciabitur, non totum eum releuans. Atquin & Apost. suggerit: Vbi delictum abundauerit, illic gratiam superabundasse. Quomodo denique saluus habebitur, qui poterit & perditus dici? carne scilicet perditus, anima verò saluus: nisi quod iam & anima in perdito constituatur necesse est, vt salua effici possit: id enim saluum effici oportebit, quod perditũ fuerit. Porrò autem recipimus animæ immortalitatem, vt perdita non in interitum credatur, sed in supplicium, id est in gehennam. Et si ita est, iam non animam spectabit salus saluã, scilicet sua natura per immortalitatem, sed carnem potius quam interibilem constat apud omnes. Aut si & anima interibilis, id est non immortalis quod & caro, iam & carni forma illa ex æquo proficere debebit, proinde mortali & interibili, quia id quod perit, saluum facturus est dominus. Nolo nunc cõtentioso fune deducere, hac, an illac hominem perditio depostulet, dum vtrinque eum salus destinet, in ambas substantias peræquata. Ecce enim ex quacunque substãtia hominem perisse præsumpseris, ex altera non perit. Saluus ergo erit iam ex qua nõ perit, & saluus nihilominus fiet ex qua perit. Habes totius hominis restitutioné, dum & quodcũque eius perit, saluum facturus est dominus: & quodcunq; non perit, vtique non erit perditurus. Quis vltra de vtriusque substantiæ securitate dubitabit, cùm altera salutem consecutura sit, altera amissura eam non sit? Et tamen adhuc sensum rei exprimit dominus: Ego, dicens, veni non vt meam, sed vt patris qui me misit, faciam voluntatem. Quam oro te? vt omne quod dedit mihi, nõ perdam ex eo quicquam, sed resuscitem illud in nouissima die. Quid à patre Christus acceperat, nisi

Luc. 15.

Rom. 5.

Ioan. 6.

quod & induerat; hominem sine dubio, carnis animæq́; texturã. Neutrum ergo eorũ quæ accepit, perire patietur: imò nec quicquam vtriusque, imò nec modicum: quòd si modicum caro, ergo nec carnem, quia nec modicum, nec quicquam. Atqui si non & carnem resuscitabit nouissima die, iam non modicum patietur perire de homine, sed pro tanta dixerim parte propè totum. Ingerens amplius: Hæc est patris voluntas, vt omnis qui videt filium & credit in eum, habeat vitam æternam: & suscitent illum nouissima die: plenitudinem extruit resurrectionis. Distribuit enim vtrique substãtiæ per officia priora mercedem salutis, & carni per quam filius aspiciebatur, & animæ per quam credebatur. Ergo dices, illis erit promissa res, à quib. Christus videbatur. Sit planè ita, vt & ad nos eadem spes inde manauerit. Nam si videntib. & idcirco credentibus fructuosa tunc fuerunt opera carnis atque animæ, multò magis nobis. Feliciores enim qui non viderunt & credunt: quando & si illis negaretur carnis resurrectio, certè felicioribus cõpetisset. Quomodo enim felices, si ex parte perituri? Sed & præcipit, eũ potius timendum, qui corpus & animam occidat in gehennam, id est dominum solum, non qui corpus occidant, animæ autem nihil nocere possint, id est humanas potestates. Adeò hic & anima immortalis natura recognoscitur, quæ non possit occidi ab hominibus: & carnis esse mortalitatem, cuius sit occisio, atque ita resurrectionem quoque mortuorũ carnis esse, quæ in gehennam nisi resuscitata non poterit occidi. Sed quoniã & hic de interpretatione corporis quæstio cauillatur, ego corpus hominis non aliud intelligã, quàm omnem istam struem carnis, quoquo genere materiarum concinnatur atque variatur, quod videtur, quod tenetur, quod denique ab hominib. occiditur. Sic & parietis corpus non aliud admittam quàm cæmenta, quàm saxa, quàm lateres. Siquis arcanum aliquod corpus inducit, ostendat, reuelet, probet ipsum esse etiam quod occidatur ab homine, & de illo erit dictũ. Item si animæ corpus opponit, vacabit astutia. Cùm enim vtrunque proponitur, corpus atque animam occidi in gehennam, distinguitur corpus ab anima, & relinquitur intelligi corpus
id

id quod in promptu sit, caro scilicet: quæ sicut occidetur in gehennam, si non magis à deo timuerit occidi: ita & viuificabitur in vitam æternam, si maluerit ab hominib. potius interfici. Proinde si quis occisionem carnis atque animæ in gehennam, ad interitũ & finem vtriusque substantiæ arripiet, non ad supplicium (quasi consumendarũ, non quasi puniendarũ) recordetur ignem gehennæ æternum prædicari, in pœnam æternam, & inde æternitatem occisionis agnoscat, propterea humanæ vt tẽporali prætimendam. Tunc & æternas substantias credet, quarum æterna sit occisio in pœnam. Certè cùm post resurrectionem corpus cum anima occidi habeat à deo in gehennã, satis de vtroque constabit, & de carnali resurrectione, & de æterna occisione. Absurdissimum alioquin si idcirco resuscitata caro occidatur in gehẽnam, vti finiatur, quòd & non resuscitata pateretur. In hoc scilicet reficietur ne sit, cui non esse iam euenit. Eidem nos spei fulciens, passerum quoque subiungit exemplum, quod ex duob. non cadat alter in terram sine dei volũtate: vt & carnem quæ ceciderit in terram, proinde credas & resurgere posse per eiusdem dei voluntatem. Nam & si passerib. hoc non licet, sed nos multis passerib. antestamus, eò quòd cadentes resurgamus. Quorum denique capillos capitis omnes numeratos affirmans, saluos vtique repromittit. Perituros enim quæ ratio in numerum redegisset? nisi quia hoc est, vt omne quod pater mihi dedit, non perdam ex eo quicquam: id est, nec capillum: sicut nec oculum, nec dentem. Cæterum vnde erit fletus & dentium frendor in gehenna, nisi ex oculis & dẽtibus? occiso scilicet etiam corpore in gehennam; & detruso in tenebras exteriores, quæ oculorum propria sunt tormenta. Si quis in nuptiis minus dignis operib. fuerit indutus, constringendus statim manibus & pedib. vtpote qui cum corpore surrexerit. Sic ergo & recumbere ipsum in dei regno; & sedere in thronis Christi; & assistere tunc ad dexteram vel sinistram; & edere de ligno vitæ, corporalis dispositionis fidelissima indicia sunt. Videamus nunc an & Sadducæorum versutiam elidens, nostram magis sententiam erexerit. Causa opinor quæstionis, fuit destructio resurrectionis. Siqui-

dem Sadducæi neque animæ, neque carnis admittunt salutem: & ideo ex quo vel maximè spes resurrectionis labefactatur, ex eo argumentum problemati suo accommodauerunt: de carnis scilicet obtentu nupturæ nécne post resurrectionem, sub eius mulieris persona quæ septem fratrib. nupta, in dubio haberetur, cui eorum restitueretur. Porrò seruentur sensus tam quæstionis quàm responsionis, & controuersiæ occursum est. Si enim Sadducæi quidem respuebant resurrectionem, dominus autem eam confirmat, & scripturarum ignaros increpans, earum scilicet quæ resurrectionem prædicassent, & virtutis dei incredulos, idoneæ vtique mortuis resuscitandis, postremò subiicens; Quoniam autem mortui resurgant: sine dubio & confirmando esse quod negabatur, id est resurrectionem mortuorum apud dominum viuorum, talem quoque eam confirmabat esse, qualis negabatur, vtriusque scilicet substantiæ humanæ. Neque. n. si nupturos tunc negauit, ideo nec resurrecturos demonstrauit. Atqui filios resurrectionis appellat, vt per eam quodammodo nasci habentes, postquàm non nubent, sed resuscitati. similes enim erunt angelis, quâ non nupturi, quia nec morituri, sed quâ transituri in statum angelicum, per indumentum illud incorruptibilitatis, per substantiæ resuscitatæ tamen demutationem. Cæterum nec quæreretur, nupturi, siue morituri nécne rursus essemus, si non eius vel maximè substantiæ restitutio in dubium vocaretur, quæ propriè & morte & nuptiis fungitur, id est carnis. Habes igitur dominum confirmantem aduersus hæreticos Iudæorum, quòd & nunc negatur apud Sadducæos Christianorum, solidam resurrectionem. Sic & si carnem ait nihil prodesse, ex materia dicti dirigendus est sensus. Nam quia durum & intolerabilem existimauerunt sermonem eius, quasi verè carnem suam illis edendam determinasset; vt in spiritu disponeret statum salutis, præmisit: Spiritus est qui viuificat. Atque ita subiunxit: Caro nihil prodest; ad viuificandum scilicet. Exequitur etiam quid velit intelligi spiritum: Verba quæ locutus sum vobis, spiritus sunt, vita sunt. sicut & suprà: Qui audit sermones meos, & credit in eum qui me misit, habet

habet vitam æternam,& in iudicium nõ veniet,ſed tranſibit de morte ad vitam. Itaque ſermonem conſtituens viuificatorem,quia ſpiritus & vita ſermo, eundem etiam carnem ſuam dixit,quia & ſermo caro erat factus,proinde in cauſam vitæ appetendus, & deuorandus auditu, & ruminandus intellectu,& fide digerendus. Nam & paulò ante carnem ſuam,panem quoque cœleſtem pronunciarat,vrgens vſquequaque per allegoriam neceſſariorũ pabulorum, memoriam patrum, qui panes & carnes Ægyptiorum preuerterant diuinæ vocationi. Igitur cõuerſus ad recogitatus illorum,quia ſenſerat diſpergendos, caro, ait,nihil prodeſt. Quid hoc ad deſtruendam carnis reſurrectionem? quaſi non liceat eſſe aliquid, quod & ſi nihil proſit, aliud tamen ei prodeſſe poſſit. Spiritus prodeſt, viuificat enim.Caro nihil prodeſt,mortificatur enim.Itaque ſecũdum nos magis collocauit vtriuſque propoſitionem. Oſtendens enim quid proſit,& quid nõ proſit,pariter illuminauit quid cui proſit, ſpiritũ ſcilicet carni mortificatæ viuificatorem. Veniet enim hora,inquit,cũ mortui audient vocem filij dei,& qui audierint,viuent. Quid mortuum,niſi caro,& quid vox dei, niſi ſermo, & quid ſermo, niſi ſpiritus? Meritò carnem reſuſcitaturus quod factus eſt ipſe, & ex morte quam paſſus eſt ipſe, & ex ſepulcro quò illatus eſt ipſe. Denique cũ dicit: Ne miremini quòd veniet hora in qua omnes qui in monumentis ſunt,audient vocem filij dei,& procedent:qui bona fecerunt,in vitæ reſurrectionem: qui mala,in reſurrect.iudicij:nemo iam poterit aliud mortuos interpretari,qui ſint in monumẽtis,niſi corpora & carnem:quia nec ipſa monumenta aliud quàm cadauerum ſtabula. Siquidem & ipſi homines veteres,i.peccatores,id eſt mortui per ignorantiam dei,quos monumenta intelligendos argumentantur hæretici, de monumentis proceſſuri in iudicium, apertè prędicantur. Cæterum quomodo de monumentis monumenta procedent? poſt dicta domini,facta etiã eius quid ſapere credamus, de capulis, de ſepulcris mortuos reſuſcitantis? Cui rei iſtud? Si ad ſimplicem oſtẽtationem poteſtatis,aut ad præſentem gratiam rędanimationis, nõ adeò magnum illi, denuò morituros ſuſcitari. Enimvero

ſi ad fidem potius ſequeſtrandam futuræ reſurrectionis,
ergo & illa corporalis præſcribitur de documenti ſui for-
ma. Nec ſuſtinebo dicentes, idcirco tunc reſurrectionem
animæ ſoli deſtinatam, in carnem quoque præcucurriſſe,
quia non potuiſſet aliter oſtendi reſurrectio animæ inui-
ſibilis, niſi per viſibilis ſubſtantiæ reſuſcitationem. Malè
deum norunt, qui non putant illum poſſe, quod non pu-
tant. & tamen ſciunt potuiſſe, ſi inſtrumentũ Ioannis no-
runt. Qui.n. animas adhuc ſolas martyrũ ſub altari quie-
ſcentes conſpectui ſubdidit, poſſet vtique & reſurgentes
oculis exhibere ſine carne. At ego deũ malo decipere non
poſſe, de fallacia ſolũmodo infirmum, ne aliter documen-
ta præmiſiſſe quàm rẽ diſpoſuiſſe videatur: imò ne ſi exẽ-
plum reſurrectionis ſine carne nõ valuit inducere, multò
magis plenitudinem exempli in eadem ſubſtantia exhi-
bere non poſſit. Nullum verò exemplum maius eſt eo,
cuius exemplum eſt. Maius eſt autem, ſi animæ cum cor-
pore reſuſcitabuntur in documentum ſine corpore reſur-
gendi, vt tota hominis ſalus dimidiæ patrocinaretur: quã-
do exemplorum cõditio illud potius expeteret quòd mi-
nus haberetur, animæ dico ſolius reſurrectionem, velut
guſtum carnis etiam reſurrecturæ ſuo in tempore. Atque
adeò ſecũdum noſtram veritatem, exempla illa mortuo-
rum à domino ſuſcitatorum, commendabant quidem &
carnis & animæ reſurrectionem, ne cui ſubſtantiæ nega-
retur hoc donum; quæ tamen exempla eo minus aliquid
ædebant (non.n.in gloriam, nec incorruptibilitatem, ſed
in mortem aliam ſuſcitabantur) quàm ediderit Chriſtus.
Reſurrectionem apoſtolica quoque inſtrumenta teſtan-
tur. nam & apoſtolis nullum aliud negocium fuit dũta-
xat apud Iſraëlem, quàm veteris teſtamenti reſignandi,
& noui conſignandi, & potius iam Dei in Chriſto cócio-
nandi. Ita & de reſurrectione nihil noui intulerant, niſi
quòd & ipſam in gloriã Chriſti annunciabant, de cæte-
ro ſimplici & nota iam fide receptam, ſine vlla qualitatis
quæſtione, ſolis refragantib. Sadducæis: adeò facilius
fuit negari in totum mortuorum reſurrectionem, quàm
aliter intelligi. Habes Paulum apud ſummos ſacerdo-
tes ſub trib. inter Sadducæos & Pharis. fidei ſuæ profeſ-
ſorem:

ſorem: Viri, inquit, fratres, ego Phariſæus ſum, filius Phariſæorum, de ſpe nunc & de reſurrectione iudicor apud vos: vtique communi; ne quia iam transgreſſor legis videbatur, de præcipuo fidei totius articulo, id eſt de reſurrectione, ad Sadducæos ſapere exiſtimaretur. Ita quam nolebat videri reſcindere fidem reſurrectionis, vtiq; confirmabat ſecundum Phariſæos, reſpuens negatores eius Sadducæos. Proinde & apud Agrippam nihil ſe ait proferre, citra quàm prophetæ annunciaſſent. Ergo ſeruabat reſurrectionem quoque qualem prophetæ annunciarãt. Nam & de reſurrectione mortuorum apud Moyſem ſcriptum commemorans, corporalem eam norat, in qua ſcilicet ſanguis hominis exquiri habebit. Itaque talem prędicabat, qualem & Phariſæi ſuſceperant, & dominus ipſe defenderat, & Sadducęi ne talem quoque crederent, in totum eſſe noluerant. Sed nec Athenienſes aliam intellexerant à Paulo portendi. denique irriſerant, non irriſuri omninò, ſi animæ ſolius reſtitutionem ab eo audiſſent. Suſcepiſſent enim vernaculæ ſuæ philoſophiæ frequentiorem præſumptionem. At vbi nationes præconium reſurrectionis inauditæ retrò ipſa nouitate concuſſit, & digna incredulitas rei tantæ quæſtionibus fidem torquere cœpit; tunc & Apoſtolus per totum penè inſtrumentum fidem huius ſpei corroborare curauit, & eſſe eam oſtendens, & nondum tranſactam: & (de quo magis quærebatur) corporalem: & quod inſuper dubitabatur, non aliter corporalem. Nihil autem mirum, ſi & ex ipſius inſtrumento captentur argumenta, cùm oporteat hæreſes eſſe; quæ eſſe non poſſent, ſi non & perperam ſcripturæ intelligi poſſent. Nactæ denique hæreſes duos homines ab Apoſtolo æditos, interiorem, id eſt animam, & exteriorem, id eſt carnem: ſalutem quidem animæ, id eſt interiori homini: exitium verò carni, id eſt exteriori adiudicauerunt: quia ſcriptum ſit Corinthiis: Nam etſi homo noſter exterior corrumpitur, ſed interior renouatur de die & die. Porrò nec anima per ſemetipſam homo, quæ figmento iam homini appellato poſtea inſerta eſt: nec caro ſine anima homo, quæ poſt exilium animæ cadauer inſcribitur. Ita vocabulum conſertarum ſubſtan-

Act. 23.

Act. 26

Act. 17.

2. Corinth. 4.

tiarum duarum quodammodo fibula est, sub quo vocabulo non possunt esse nisi cohærentes. Porrò Apostolus interiorem hominem non tam animam quàm mentem atque animum intelligi mauult, id est, non substantiam ipsam, sed substantiæ saporem. Siquidem Ephesiis scribens, in interiorem hominem habitare Christum, sensibus vtique intimandum dominum significauit. Denique adiunxit: per fidem, & in cordibus vestris, & in dilectione. Fidem quidem & dilectionem, non substantiua animæ ponens, sed conceptiua. In cordibus autem dicens, quæ substantiua sunt carnis, iam & ipsum interiorem hominem carni deputauit, quem in corde constituit. Inspice nunc quomodo exteriorem quidem hominem corrumpi allegarit, interiorem verò renouari die ac die. Nec illam corruptelam carnis affirmes, quam ex die mortis in perpetuum defectura patiatur: sed quam in istius vitæ spacio ante mortem & vsque ad mortem vexationibus & pressuris, tormentis atque suppliciis, nominis causa experietur. Nam & homo interior hic vtique renouari habebit per suggestum spiritus, proficiens fide & disciplina die ac die: non illic, id est non post resurrectionem, vbi non vtique die ac die renouari habemus, sed semel ad summam. De sequentibus disce. Quod enim ad præsens est, inquit, temporale & leue pressuræ nostræ per supergressum æternũ gloriæ pondus perficiet in nobis, nõ intuentibus quæ videntur, i. passiones: sed quæ nõ vidētur, i. mercedes. Quæ enim videntur, tēporalia sunt: quę verò nõ videntur, æterna sunt. Pressuras enim & læsuras quibus corrũpitur homo exterior, vt leues & temporales, idcirco contēnendas affirmat, præferens mercedũ æternarum inuisibilium & gloriæ pondus in compensationem laborum, quos hic caro patiendo corrumpitur. Adeò non illa est corruptio, quam in perpetuum carnis interitum, ad resurrectionem expellendam exteriori homini asscribunt. Sic & alibi: Siquidem, ait, compatimur, vti & conglorificemur. Reputo enim non dignas esse passiones huius temporis, ad futuram gloriam, quæ in nobis habet reuelari. Et hic minora ostendit incommoda præmiis suis. Porrò si per carnem

31 *Interior homo apud Paulum.* Ephes. 3.

2. Cor. 4.

Per nomẽ hic intelligit professionẽ Christianam.

Ad summam de sequentibus disce

1 et
1 et

Rom. 8.

existimo
indignas
reuelabitur

carnem compatimur, cuius est propriè passionibus corrumpi, eiusdem erit & quod pro compassione promittitur. Atque adeò carni ascribit pressurarum proprietatem, vt & supra dicat: Cùm venissemus autem in Macedoniam, nullã remissionem habuit caro nostra. Dehinc vt & animæ daret compassionem: In omnibus, inquit, compressi. Extrinsecus pugnæ, debellantes scilicet carnẽ: intrinsecus timor, affligtans scilicet animam. Adeò etsi corrumpitur homo exterior; nõ vt amittens resurrectionem, sed vt sustinens vexationem, corrumpi intelligitur, & hoc non sine interiore. Ita amborum erit etiam conglorificari, sicut & compati. Secũdum collegia laborum, consortia etiam decurrant necesse est præmiorum. Eandem adhuc sententiam exequitur, remunerationes vexationibus præferens. Scimus enim, inquit, quoniam & si terrena domus nostri tabernaculi dissoluatur, habemus domum non manufactam, æternam in cælis, id est, pro hoc quòd dissoluetur caro nostra per passiones, domicilium consecuturi sumus in cœlis. Meminerat euangelicæ definitionis: Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quia illorum est regnum cælorum. Non tamen carnis restitutionem negauit, si compẽsationẽ mercedis opposuit: cùm ipsi compensatio debeatur, cui dissolutio reputatur, scilicet carni. Sed quia domum dixerat, carnem; eleganter voluit & in mercedis comparatione vocabulo domus vti; ipsi domui quæ dissoluetur per passionem, meliorem domum repromittens per resurrectionem. Nam & dominus multas mansiones quasi domus, apud patrem repromittit. Quanquã & de domicilio mundi potest intelligi, quo dissoluto æterna sedes repromittatur in cælis: quia & quæ sequuntur, ad carnem manifestè pertinentia, ostendunt priora non ad carnem pertinere. Diuisionem enim facit Apostolus, cùm subiicit: Nam & hoc gemimus, domicilium nostrum, quod de cælo est, superindui desiderantes; siquidem exuti non nudi inueniamur, id est, antè volumus superinduere virtutem cælestem æternitatis, quàm carne exuamur. Huius enim gratiæ priuilegium illos manet, qui ab euentu domini deprehendentur in carne, & propter duritias temporum anti-

foris
intus
intellegetur
decoret
terrestris domus nra huius habitationis dissoluatur, quod habitaculum ex deo habemus,
deputatur
dissoluetur
et in hoc ingemiscimus,
aduentu

christi merebuntur cōpendio mortis per demutationem expunctę concurrere cum resurgentibus, sicut Thessalonicensibus scribit. Hoc enim dicimus vobis in sermone domini, quòd nos qui viuimus, qui remanemus in aduētū domini, non præueniemus eos qui dormierunt. Quoniam ipse dominus in voce archangeli & in tuba dei descendet de cælo, & mortui in Christo resurgēt primi. Dehinc nos cum ipsis simul rapiemur in nubibus obuiam Christo, & ita semper cum domino erimus. Horum demutationem ad Corinthios reddit, dicens: Omnes quidem resurgemus, non autem omnes demutabimur. In atomo, in momētaneo motu oculi, in nouissima tuba. Sed illi scilicet soli qui inueniētur in carne. Et mortui, inquit, resurgent primi, & nos immutabimur. Hac ergo prius dispositione prospecta, reliqua reuocabis ad superiorem sensum. Nam cùm adiicit, Oportet enim corruptū istud induere incorruptelā, & mortale istud induere immortalitatem, Hoc erit illud domicilium de cælo, quod gementes in hac carne superinduere desideramus, vtique super carnem in qua deprehendemur, quia grauari nos ait, qui sumus in tabernaculo, quod nolimus exui, sed potius superindui, vt deuoretur mortale à vita: scilicet dum demutatur, superinduēdo quod est de cælis. Quis enim nō desiderabit, dum in carne est, superinduere immortalitatem, & continuare vitam lucrifacta morte per vicariam demutationem, ne inferos experiatur, vsque nouissimum quadrantem exacturos? Cæterùm demutationem etiam post resurrectionem consecuturus est, inferos iam expertus. Abhinc enim definimus carnem quidem omni modo resurrecturam, atque illa ex demutatione superuentura habitum angelicum suscepturam. Aut si in his solis qui inuenientur in carne, demutari eam oportebit, vt deuoretur mortale à vita, id est, caro ab illo superindumento cælesti, æterno: ergo qui mortui deprehendentur, vitam non consequentur, priuati iam materia, & vt ita dixerim, esca vitæ, id est carne. Aut necesse est recipiāt eam & illi: vt & in ipsis mortale deuorari possit à vita, si vitam sunt consequuturi. Sed in mortuis, inquis, iam deuoratum erit mortale istud. Nō vtique in omnibus. Quantos enim

enim licebit vel pridianos inueniri, tam recentia cadauera, vt nihil in illis deuoratum videri possit? Vtique enim deuoratum nõ aliud existimas, quàm interceptum, quàm abolitum, quàm omni sensu ereptum: quod comparêre omni genere cessauerit. Nec Gigantum autem antiquissima cadauera deuorata constabit, quorum crates adhuc viuunt. Diximus iam de isto alibi. Sed & proximè in ista ciuitate cùm odei fundamenta tot veterũ sepulturarum sacrilega collocarentur, quingentorũ ferè annorum ossa adhuc succida, & capillos olentes populus exhorruit. Cõstat nõ tantùm ossa durare, verùm & dentes incorruptos perennare, quæ vt semina retinentur fructificaturi corporis in resurrectione. Postremò & si tunc deuoratum inuenietur mortale in omnibus mortuis, certè à morte, certè ab æuo, certè per ætatem; nunquid à vita, nũquid à superindumento, nunquid ab immortalitatis ingestu? Porrò qui ab his ait deuoratum iri mortale, ab aliis negauit. Et vtiq; hoc à diuinis viribus, nõ à naturalibus legibus perfici præstaríque conueniet. Ergo cùm à vita habeat deuorari quod mortale est, id exhiberi omnifariam necesse est vt deuoretur, & deuorari vt demutetur. Si ignem dicas accendi oportere, non potes id per quod accenditur alibi necessarium adfirmare, alibi non. Sic & cùm infulcit: Siquidem exuti non inueniemur nudi, de eis scilicet qui non in vita, nec in carne deprehendentur à die domini, non alias negauit nudos, quos prædixit exutos, nisi quia reuestitos voluit intelligi eadem substantia, qua fuerant spoliati. Vt nudi enim inuenientur, carne deposita, vel ex parte discissa siue detrita. Et hoc enim nuditas potest dici. Dehinc recipient eam, vt reinduti carnem, fieri possint etiam superinduti immortalitatẽ. Superindui enim nisi vestito iam conuenire non poterit. Proinde cùm dicit: Itaque confisi semper, & scientes quod cùm immoremur in corpore, peregrinemur à Domino, per fidem enim incedimus non per speciem, manifestum est hoc quoque non pertinere ad offuscationẽ carnis quasi separantis nos à domino. Et hic enim exhortatio fastidiendæ vitæ huius obuertitur, siquidẽ peregrinamur à domino q̃ diu viuimus. Per fidem incedentes, non per speciẽ, i. spe,

De Carthagine loquitur, vt puto.

non re, & ideo ſubiungit: Audentes autem & bonum ducentes magis peregrinari à corpore & immorari ad dominum, ſcilicet vt per ſpeciem magis incedamus quàm per fidem, per rem potius quàm per ſpem. Vides quàm hic & corporum contemptum ad martyriorum præſtantiam referat. Nemo enim peregrinatus à corpore ſtatim immoratur penes dominum, niſi ex martyrij prærogatiua, paradiſo ſcilicet non inferis deuerſurus. Defecerant autem Apoſtolo verba ad ſignificandum de corpore exceſſum? An ratione etiam nouè loquitur? temporalem enim abſentiam à corpore volens ſignificare, peregrinari nos ab eo dixit, quoniam qui peregrinatur, etiam reuertetur in domicilium. Exinde etiam ad omnes; Et ideo geſtimus, inquit, ſiue peregrinãtes, ſiue immorãtes placere illi. Omnes enim manifeſtari nos oportet pro tribunali Chriſti. Si omnes, & totos: ſi totos, & interiores & exteriores, id eſt tã animas quàm & corpora, vti vnuſquiſque, inquit, reportet per corpus ſecundum quæ geſſit bonum, ſiue malum. Hoc iam quomodo legas, quæro. (quaſi turbatè enim per hyperbaton ſtruxit) vtrúmne quæ per corpus reportanda erunt, an quæ per corpus geſta ſunt. Sed & ſi quæ per corpus reportanda ſunt, corporalis indubitatè reſurrectio eſt: & ſi quę per corpus geſta ſunt, per corpus vtique penſanda ſunt, per quod & geſta ſunt. Ita totus hic à capite tractatus Apoſtoli tali clauſula detextus qua carnis reſurrectio oſtenditur, ſecundum hæc erit intelligendus quæ cum clauſula conſonant. Si enim adhuc ad ſuperiora reſpectes, vnde mentio hominis exterioris & interioris inducta eſt, nónne & dignitatem & ſpẽ carnis integram inuenies? Dum enim de lumine quod illuxerit deus in cordibus noſtris ad illuminationem agnitionis glorię ſuæ in perſona Chriſti, dicit habere nos theſaurum iſtum in teſtaceis vaſis, ſcilicet in carne, vtrúmne quia teſtacea eſt ſecundum originem ſcilicet ex limo deſtruetur, an quia diuini theſauri conditorium eſt, extolletur? Atqui ſi lumen ipſum dei, illud verũ quod eſt in perſona Chriſti, vitam in ſe continet, eáque vita cum lumine committitur in carnem, peritura eſt in quam vita cõmittitur? Planè ſic periturus & ipſe theſaurus: perituris

enim

Martyria.

Deuerſurus pro diuerſurus.

Conditorium diuini theſauri.

enim peritura creduntur, ſicut veteribus vtribus nouum
vinum. Cùm item ſubiicit, ſemper mortificationem Chri
ſti Ieſu circũferentes in corpore noſtro, qualis iſta res eſt
quæ poſt dei templum, iam & ſepulchrũ Chriſti poteſt di
ci? Cur autem mortificationem domini circũferimus in
corpore? vt & vita, inquit, manifeſtetur. Vbi? in corpore.
In quo? in mortali. ergo in carne planè mortali, ſecundũ
culpam, ſed & vitali ſecundũ gratiam, vide quãtam, vt in
illa vita Chriſti manifeſtetur. In re ergo aliena ſalutis, ſed
in ſubſtantia perpetuæ diſſolutionis, manifeſtabitur vita
Chriſti æterna, iugis, incorrupta, iam & dei vita? aut cuius
temporis vita domini manifeſtabitur in corpore noſtro?
Illa quidem qua vixit vſque in paſſionẽ, non modò apud
Iudæos in manifeſto fuit, verùm etiã omnibus nunc gen-
tibus prodita eſt. Adeò eã ſignificat quæ portas adaman-
tinas mortis, & æneas ſeras inferorũ infregit, quæ exinde
iam noſtra eſt. Denique manifeſtabitur in corpore. quan-
do? poſt mortem. quomodo? dum reſurgimus in corpore,
ſicut & Chriſtus. Ne enim quis argumẽtetur, nunc habe-
re manifeſtari vitam Ieſu in corpore noſtro per diſcipli-
nam ſanctitatis, & patientiæ, & iuſtitiæ, & ſapientiæ qui-
bus domini vita floruerit, prouidentiſſima Apoſtoli in-
tentio ingerit: Si enim nos qui viuimus, in mortem tradi-
mur, propter Ieſum, vt vita eius manifeſtetur in corpore
noſtro mortali. Adeò defunctis nobis hoc ait, futurum in
corpore noſtro. Quod ſi tunc, quomodo niſi reſuſcitato
eo? proinde & in clauſula, ſcientes, ait, quod qui ſuſcitauit
Ieſum, & nos ſuſcitabit cũ ipſo, qui iam reſurrexit à mor-
tuis, niſi quia cũm ipſo, ſicut ipſum, ſapit. Si verò ſicut ip-
ſum, non vtique ſine carne. Sed & rurſus alia cæcitate in
duos homines impingunt in veterem & in nouum, mo-
nente Apoſtolo, deponere nos veterem hominẽ qui cor-
rumpitur per concupiſcentiam ſeductionis, renouari au-
tem ſenſu ſpiritus, & induere nouum hominem qui ſe-
cundum deũ conditus eſt, in iuſtitia, & religione verita-
tis, vt & hic ad duas ſubſtantias diſtinguendo, vetuſtatem
ad carnem, nouitatem ad animam, corruptionem per-
petuam veteri defendant, id eſt carni. Porrò ſi ſecundum
ſubſtantias, nec anima nouus homo, quia poſterior, nec

Adamantinæ portæ. Aeneæ ſeræ inferorum.

Cũ ipſo, hoc eſt, ſicut ipſum.

caro ideo vetus, quia prior. quantulum enim temporis inter manum dei & adflatum? ausim dicere etiamsi multò prior anima quam caro, eo ipso quod anima impleri se expectauit, priorem eam fecit. Omnis enim consumatio atque perfectio, & si ordine posthumat, effectu anticipat. Magis illud prius est, sine quo priora non possunt. Si caro vetus homo, quando istud? à primordio? atquin Adam nouus totus, & ex nouo vetus nemo. Nam & exinde à benedictione genituræ, caro atque anima simul fiũt sine calculo temporis; vt quæ simul in vtero etiam figurantur, quod docuimus in commentario animæ, cōtemporant fœtu, coætaneant natu. Duos istos homines sanè ex substantia duplici, non tamen & ætate, sic vnum edũt, dum prior neutra est. Citius est totos nos aut veteres aut nouos esse: quâ enim alterũ possimus esse nescimus. Sed Apostolus veterem hominẽ manifestè notat. Exponens enim, inquit, secundũ pristinam cõuersationem veterem hominem, non secundum alicuius substãtiæ senium. Neque enim carnẽ præcipit deponamus, sed quæ & alibi carnalia ostendit, opera non corpora accusans, de quibus & hic subiicit: deponentes mendaciũ, loquimini veritatem vnusquisque ad proximum suũ, quoniam membra alterutrum sumus. Irascimini autem, & nolite delinquere. Sol non occidat super iracundiam vestram. Ne dederitis locum diabolo. Qui furabatur, iam nõ furetur, imò potius laboret operãdo manibus, vti habeat impartire indigenti. Omnis sermo turpis non procedat ex ore vestro, sed si quis optimus ad ædificationẽ fidei, vt gratiam audientibus præstet. Et nolite cõtristare spiritum dei sanctum in quo signati estis, in redemptionis die. Omnis amaritudo & ira, & clamor & blasphemia auferatur à vobis, cũ omni malicia. Estote autem in alterutrum benigni, misericordes, donantes inuicem, sicut & deus vobis donauit in Christo. Igitur qui carnem veterem hominẽ existimant, cur non mortẽ sibi properant, vt vetere homine deposito præceptis Apostoli occurrant? Nos enim qui totam fidem in carne administrãdam credidimus, imò & per carnem cuius est & os ad proferendum optimum quenque sermonem, & lingua ad non blasphemãdum, & cor ad non indignan-

A benedictione genituræ.
Libellus de anima.

indignandum, & manus ad operandum & largiendum, tam vetustatem hominis quàm nouitatem, ad moralem non ad substantialem differētiam pertinere defendimus. Atque ita pariter agnoscimus, hominē qui secundum pristinam conuersationē vetus fuerit, eundem & corrumpi, ita dictum secundum concupiscentiā seductionis, quemadmodum & veterem secundum pristinam conuersationem, non secundū carnem per interitum perpetuum. Cęterum carne tam saluū quàm eundem, vtpote vitiosam disciplinam, non corpulentiā exutum. Talem vbiq; Apostolū recognoscas, ita carnis opera damnantem, vt carnem damnare videatur: sed ne ita quis existimet, ex aliorū vel cohærentium sensuum suggestu procurantē. Nam & dicens eos qui in carne sint, deo placere nō posse, statim de prauo intellectu ad integrum reuocat, adiiciēs: Vos autē non estis in carne, sed in spiritu. Eos enim quos in carne esse cōstabat, negādo in carne esse, in operibus carnis nō esse mōstrabat. Atq; ita illos demū deo placere non posse: non qui in carne essent, sed qui carnaliter viuerent: placere autē illos deo, qui in carne positi, secundum spiritū incederēt. Et rursus, Corpus quidē, inquit, mortuum, sed propter delinquentiā: sicut spiritum vitam propter iustitiā. Vitā autem morti opponens in carne constitutæ, sine dubio illic & vitam repromisit ex iustitia, vbi mortē determinauit ex delinquentia. Cæterū frustrà opposuit vitā morti, si non est illic vbi est & ipsa cui eā opposuit, excludendæ vtiq; de corpore. Porrò si vita mortem de corpore excludit, non potest id perficere, nisi illud penetret vbi est quod excludit. Et quid ego nodosius, cū Apostolus absolutius? Si enim, inquit, spiritus eius qui suscitauit Iesum, habitat in vobis, qui suscitauit Iesum à mortuis, suscitabit & mortalia corpora vestra propter inhabitantē spiritū eius in vobis: vt & si animā quis corpus mortale præsumpserit, cùm hoc & carnem negare non possit, carnis quoq; resuscitationem cogatur agnoscere secundū eiusdem status communionem. Ex sequentibus adhuc discas opera carnis damnari, non ipsam. Itaque fratres, ait, debitores sumus non carni ad viuendum, si secundum carnem vixeritis futurum est vt moriamini: si verò spiritu

Moralis tantum differentia inter vetustatem hominis & nouitatem.

Cap. xxvi. [illegible]
[illegible]
Rom. 8.
Val. 2. [illegible]
Vidimus . Val. 3. [illegible]
spiritus vita
V. 3. spiritus vitam
Val. 2. nobis
viuificauit
Vbi [illegible]
vt secundum carnem viuamus
A enim

actus carnis mortificaueritis, viuetis. Porrò vt ad singula quæque respondeam, si in carne constitutis secũdum spiritum tamen degentibus salus repromittitur, iam nõ caro aduersatur saluti, sed operatio carnis. Operatione autem carnis exclusa quæ causa est mortis, salua iam caro ostenditur causa carens mortis. Lex enim, inquit, spiritus vitæ in Christo Iesu manumisit me à lege delinquentiæ & mortis: certę quam præmisit habitare in membris nostris. Ergo iam membra nostra lege mortis non tenebuntur, quia nec delinquentiæ, à quibus manumissa sunt. Quod enim inualidũ erat legis in quo infirmabatur per carnẽ, misso deus filio suo in simulacro carnis delinquentiæ, & per carnem damnauit delinquentiam in carne, nõ carnem in delinquentia: neque enim domus cum habitatore damnabitur. Habitare enim peccatum dixit in corpore nostro. Damnata autem delinquentia, caro absoluta est: sicut indemnata ea, legi mortis & delinquentię obstricta est. Sic & sensum carnis mortẽ appellauit, dehinc & inimicitiam ad deum; sed non carnem ipsam. Cui ergo, dices, reputabitur sensus carnis, si non substantiæ ipsi? Planè si probaueris aliquid carnem de suo sapere. Si verò sine anima nullius est sensus; intellige sensum carnis ad animam esse referendum, carni interdum deputatũ, quia per carnẽ administratur. & ideo habitare ait delinquentiam in carne, quia & anima à qua delinquentia inducitur, inquilina est carnis, mortificatæ quidem, sed non suo, verum delinquentiæ nomine. Nam & alibi, Quomodo, inquit, etiam nunc velut viuentes in mundo sententiam fertis? non ad mortuos scribens, sed ad eos qui desinere deberent mundialiter viuere. Hæc enim erit vita mundialis, quam veterem hominem dicit cõfixum esse Christo, non corporalitatem, sed mortalitatem. Cæterũ si non ita accipimus, non est corporalitas nostra cõfixa, nec crucem Christi caro nostra perpessa est, quemadmodum adiecit, Vti euacuetur corpus delinquentiæ, per emendationem vitæ, non per interitum substantiæ; sicut ait, vti hactenus delinquentiæ seruiamus. Et vt hac ratione commortui in Christo credamus quod etiam cõuiuamus illi. Sic enim, inquit, & vos reputate mortuos quidẽ vos, cui-

nam?

nam? carni? non, sed delinquentiæ. Ergo salui erunt carni, viuentes autem deo in Christo Iesu, per carnem vtiq; cui mortui non erunt: delinquentiæ scilicet mortui, non carni. Nam & adhuc ingerit: Ne ergo regnauerit in corpore vestro mortali delinquentia, ad obaudiendum illi, & ad exhibendum membra vestra arma iniustitiæ delinquentiæ. Sed exhibete vosmetipsos deo velut ex mortuis viuos, non velut viuos, sed velut ex mortuis viuos; & membra vestra arma iustitiæ. Et rursus, Sicut exhibuistis membra vestra famula immundiciæ, & iniquitatis ad iniquitatem, ita & nũc exhibete mẽbra vestra famula iustitiæ in sanctificiũ. Quum enim serui essetis delinquẽtiæ, liberi eratis iustitiæ. Quem ergo fructũ habebatis super his, de quibus nunc confundimini? finis ergo illorum mors. Nunc verò liberi facti à delinquentia, famulati autẽ deo, habetis fructum vestrum in sanctificium, finẽ autem vitam æternam. Stipendia enim delinquentiæ mors, donatiuum autem dei vita æterna in Christo Iesu domino nostro. Ita per totam hanc sensuum seriem ab iniustitia & delinquentia membra nostra diuellens, & iustitiæ & sanctimoniæ adiungens, & tranferens eadẽ à stipendio mortis ad donatiuum vitæ æternæ, carni vtique compensationem salutis repromittit, cui nullam omninò competisset imperari propriam sanctimoniæ & iustitiæ disciplinam, si nõ ipsius esset & præmium disciplinæ, sed nec ipsum baptisma committi si per regenerationem nõ etiam restitutioni inauguraretur, hoc quoque Apostolo ingerente, An ignoratis quod quicunque in Iesum tincti sumus, in mortem eius tincti sumus: consepulti ergo illi sumus per baptisma in mortem, vti quemadmodum surrexit Christus à mortuis, ita & nos in nouitate vitæ incedamus. Ac ne de ista tantum vita putes dictum, quæ ex fide per baptisma in nouitate incedenda est, prouidentissimè adstruit: Si enim consati sumus simulachro mortis Christi, simul & resurrectionis erimus. Per simulachrum enim morimur in baptismate; sed per veritatem resurgimus in carne, sicut & Christus, vt sicut regnauit in morte delictum, ita & gratia regnet per iustitiam in vitam sempiternam, per Iesum Christum do-

Sanctificium, nã Græcè est ἁγιασμόν.

Donatiuum

Inaugurari restitutioni.

minum nostrum. Quomodo ita, si non æquè in carne? vbi enim mors, ibi & vita post mortem, quia & vita ibi antè, vbi postea mors. Nam si regnum mortis nihil operatur quàm carnis dissolutionem, proinde vitam contrariam morti, contrarium oportet operari, id est carnis redintegrationem, vti sicut deuorauerat mors inualescendo, ita & mortali deuorato ab immortalitate, audire possit: Vbi est mors aculeus tuus? vbi est mors contentio tua? Sic enim & gratia illic superabundabit, vbi & iniquitas abundauit. Sic & virtus in infirmitate perficietur, quod perit saluum faciens, quod mortuum est viuificans, quod percussum est sanans, quod languit medicans, quod ereptum est redimens, quod famulatum est liberans, quod seductum est reuocans, quod elisum est suscitans, & quidem de terra in cælum, vbi nostrum municipatum Philippenses quoque ab Apostolo discunt. Vnde & saluificatorem nostrũ expectamus Iesum Christum, qui trãsfigurauit corpus nostræ humilitatis, conformatũ corpori gloriæ suę, sine dubio post resurrectionẽ, quia nec ipse Christus glorificatus est ante passionem. Hæc erunt corpora nostra quæ Romanos obsecrat exhibere hostiam viuam, sanctam, placibilem deo. Quomodo viuam, si peritura sunt? quomodo sanctam, si prophana sunt? quomodo placibilia, si damnata sunt? Age iam, quod ad Thessalonicẽses, vt ipsius solis radio putem scriptum, ita claret; qualiter accipient lucifugæ isti scripturarum; Ipse autem deus pacis sanctificet vos totos? Non sufficit, sed sequitur: & integrum corpus vestrum, & anima & spiritus sine querela conseruentur in præsentia domini. Habes omnem substantiam hominis saluti destinatam, nec alio tempore quàm in aduentu domini, qui clauis est resurrectionis. Sed caro, inquis, & sanguis regnum dei hæreditare possidere non possunt. Scimus hoc quoque scriptum, sed de industria distulimus hucusque, vt quod aduersarij in prima statim acie obstruunt, in vltima congressione prosterneremus, omnibus quæstionibus quasi auxiliis eius antè deiectis. Sed & nunc expetent præcedentia recognosci, vt & huic sensui sua origo præiudicet. Opinor Apostolus disposita ad Corinthios omni distinctione ecclesia-

Ipsius solis radio scriptum, ita claret.

Lucifugæ scripturarum.

Clauis resurrectionis.

Cap. XLVIII.

ecclesiasticæ disciplinæ, summam & sui euangelij & fidei illorum in dominicæ mortis & resurrectionis demandatione concluserat, vt & nostrę spei regulam inde deduceret, vnde constaret. Itaq; subiicit: Si autem Christus prædicatur, quod à mortuis resurrexerit, quomodo quidã dicunt in vobis, resurrectionem mortuorũ non esse? quæ si nõ est, nec Christus resurrexit. Si Christus nõ resurrexit, inanis est prædicatio nostra, vacua est & fides vestra. Inuenimur enim falsi testes dei, qui testimoniũ diximus, quod resuscitauerit Christum, quẽ non ręsuscitauit. Nam si mortui non resurgũt, nec Christus resurrexit. Si Christus nõ resurrexit, vana est fides vestra, quia adhuc in delictis vestris estis, & qui in Christo dormierunt, perierũt. Per hæc cui nos rei credẽdę videtur extruere? resurrectioni, inquis, mortuorũ quæ negabatur. certè sub exemplo dominicæ resurrectionis volẽs eã credi. certè, inquis. Exemplũ porrò ex diuersitate an ex parilitate componitur? Vtique, inquis, ex parilitate. Quomodo autẽ Christus resurrexit, in carne, an non? sine dubio, si mortuum, si sepultum audis secũdum scripturas, non aliás quàm in carne; æquè resuscitatum in carne concedis. Ipsum enim quod cecidit in morte, quod iacuit in sepultura, hoc resurrexit, nõ tam Christus in carne quàm caro in Christo. Igitur si ad exemplũ Christi resurgemus, qui resurrexit in carne, iã non ad exemplũ Christi resurgemus, si non in carne & ipsi resurgemus, quia per hominem, inquit, mors, & per hominem resurrectio: vt separaret quidem autores, mortis Adam, Christum resurrectionis; eiusdem autem constitueret substãtiæ resurrectionem cuius & mortem, per ipsorum autorum in nomine hominis comparationem. Si enim sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes viuificabuntur, carne viuificabuntur in Christo, sicut in Adam carne moriuntur. Vnusquisque autem in suo ordine, scilicet quia & in suo corpore. Ordo enim meritorũ nomine disponetur. Merita autẽ cum corpori quoq; adscribãtur, ordo quoque corporũ disponatur necesse est, vt possit esse meritorum. Si autem & baptizantur quidam pro mortuis, videbimus, an ratione. certè illa præsumptione hoc eos instituisse contendit, quia alij

Exemplum.

etiam carni vicarium baptiſma profuturum exiſtimarent ad ſpem reſurrectionis, quæ niſi corporalis, non aliàs ſic baptiſmate corporali obligaretur. Quid & ipſos baptizari ait, ſi non quæ baptizantur corpora reſurgunt? Anima enim non lauatione, ſed purgatione ſancitur. Quid & nos, inquit, omni hora periclitamur, vtique per carnẽ. Quotidie morior, vtique periculis carnis, per quã & depugnauit ad beſtias Epheſi, illas ſcilicet beſtias Aſiaticæ preſſuræ, de qua in ſecunda ad eoſdem: Nolumus enim vos ignorare fratres de preſſura noſtra apud Aſiam, quòd ſupergrauati ſumus citra vires, vti de vita hæſitaremus. Omnia hæc, niſi fallor, eò enumerat, vt nolẽs vanam credi carnis conflictationem, indubitatè velit credi carnis reſurrectionem. Vana enim habenda eſt conflictatio eius, cuius nulla erit reſurrectio. Sed dicet quis, Quomodo reſurgent mortui, quo autem corpore venient? Iam hic de qualitatibus corporum diſſerit, an eadem ipſa, an alia reſumãtur. Sed cùm eiuſmodi quæſtio poſterior habeatur, ſufficiet interim ex hoc quoque corporalem definiri reſurrectionem, cùm de qualitate corporum quæritur. Ventum eſt nũc ad carnem & ſanguinem reuera totius quæſtionis quaſi ſubſtantias, quali conditione exhæredauerit Apoſtolus à Dei regno æquè de antecedentibus diſcere eſt. Primus, inquit, homo de terra choicus, id eſt limaceus, id eſt Adam. Secundus homo de cælo, id eſt ſermo Dei, id eſt Chriſtus, non aliàs tamen homo licet de cælo, niſi quia & ipſe caro atque anima, quod homo, quod Adam. Nam & ſupra nouiſſimus Adam dictus, de conſortio ſubſtantiæ commercium nominis traxit, quia nec Adã ex ſemine caro, quod & Chriſtus. Qualis ergo choicus, tales & choici, qualis cæleſtis, tales & cæleſtes. Subſtantia tales? an primo diſciplina, dehinc & dignitate quam diſciplina captauit? Atqui ſubſtantia nullo modo ſeparabuntur choici atque cæleſtes, ſemel ab Apoſtolo homines dicti. Si enim & Chriſtus ſolus verè cæleſtis, imo & ſupercæleſtis, homo tamen quâ caro atque anima, nihilo ex iſta ſubſtantiarum cõditione à choica qualitate diſcernitur: proinde & qui cæleſtes ſecũdum illum non de ſubſtantia præſenti, ſed de futura claritate cæle-

ſtes

ſtes prædicati intelliguntur, quia & retro vnde diſtinctio iſta manauit de dignitatis differentia oſtenſa eſt; alia ſupercæleſtium gloria, alia ſuperterrenorum, & alia ſolis, alia lunæ, alia ſtellarum. Quia & ſtella à ſtella differt in gloria, non tamen in ſubſtantia. Denique præmiſſa differentia dignitatis in eadem ſubſtantia & nunc ſectandæ & tunc capeſſendæ, ſubiũgit etiam exhortationem, vt & hic habitum Chriſti ſectemur ex diſciplina, & illic faſtigium conſequamur ex gloria: Sicut portauimus imaginem choici, portemus etiam imaginem ſupercæleſtis. Portauimus enim imaginem choici per collegium tranſgreſſionis, per conſortium mortis, per exilium paradiſi. Nam ſi & in carne ſic putatur imago Adæ, ſed non carnem monemur ponere. Si non carnem, ergo conuerſationem, vt proinde & cæleſtis imaginem geſtemus in nobis, non iam dei, nec iam in cælo conſtituti, ſed secũdum liniamenta Chriſti incedentes in ſanctitate & iuſtitia & veritate. Atque adeo ad diſciplinam totum hoc dirigit, vt hic dicat portandam imaginem Chriſti in iſta carne, & in iſto tempore diſciplinæ. Portemus enim præceptiuo modo, dicens, huic tempori loquitur, in quo homo nulla alia ſubſtãtia eſt, quàm caro & anima, aut ſi quam aliam, id eſt, cæleſtem ſubſtãtiam hæc fides ſpectat, huic tamen repromiſſa ſit, cui ad illam elaborare mãdatur. Cum igitur imaginem & choici & cæleſtis in conuerſatione conſtituat, illam eierandam, hanc verò ſectandam; dehinc adiungat: Hoc enim dico (id eſt, propter ea quæ ſupra dixi: coniunctio eſt enim ſenſus ſupplemẽtum antecedentibus reddens) quod caro & ſanguis regnum dei hæreditate poſſidere non poſſunt; nihil aliud intelligi mandant carnem & ſanguinem, quàm ſupra dictam imaginem choici: quæ ſi in conuerſatione cenſetur vetuſtatis, conuerſatio autem vetuſtatis non capit dei regnum, proinde caro & ſanguis non capiendo dei regnum ad conuerſationẽ rediguntur vetuſtatis. Planè ſi nũquam Apoſtolus pro operibus ſubſtãtiam poſuit, nec hic ita vtatur. Si verò in carne adhuc conſtitutos negauit eſſe in carne, in operibus carnis negans eſſe, formã eius ſubruere non debes, nõ ſubſtantiã, ſed opera ſubſtãtiæ alienãtis à Dei regno.

Quibus etiam ad Galatas manifestatis, prædicere se & prædixisse profitetur, quòd qui talia agunt, regnum dei non sunt hæreditate consecuturi, non portantes scilicet imaginem cælestis, sicut portauerant choici, ideóque ex vetere cõuersatione, nihil aliud deputandi, quàm caro & sanguis. Nam & si subito in hanc definitionem erupisset Apostolus, eliminandam carnem & sanguinem à dei regno, sine vllius suprà sensus præstructione, nónne duas istas substantias proinde hominem veterem interpretaremur carni & sanguini deditũ, id est, esui & potui, cuius sit dicere aduersus fidem resurrectionis, Manducemus & bibamus, cras enim moriemur? Et hoc enim insulciens Apostolus, carnem & sanguinem de fructibus ipsorum manducandi & bibendi suggillauit. Sed & omissis huiusmodi interpretationibus carnis & sanguinis opera taxãtibus, ipsas quoq; substantias nõ aliter, quàm sunt, intellectas licebit resurrectioni vindicare. Non enim resurrectio carni & sanguini directò denegatur, sed Dei regnum quod obuenit resurrectioni, est autem & in iudicium resurrectio, imò & confirmatur carnis resurrectio generalis, cum specialis excipitur. Dum enim in quẽ statum non resurgat edicitur, in quem resurgat subauditur. Atque ita dũ pro meritis distinctionem resurrectionis opus substãtiæ non genus patitur, apparet hinc quoq; carnem & sanguinem nomine culpæ non substãtiæ arceri à dei regno, nomine tamen formæ resurgere in iudicium, quia non resurgant in regnum. Adhuc dicam caro & sanguis regnum dei hæreditate possidere non possunt. Meritò sola & per semetipsa, vt ostenderet adhuc spiritum illis necessarium. Spiritus enim est qui viuificat in regnum dei, caro nihil prodest. Prodesse tamen illi aliud potest, id est, spiritus, & per spiritum opera quoque spiritus. Resurgunt itaque ex æquo omnis caro & sanguis in qualitate sua. Sed quorum est adire regnum Dei, induere oportebit vim incorruptibilitatis & immortalitatis, sine qua regnum dei adire non possunt, antequàm cõsequi eam possint. Meritò ergo caro & sanguis (vt diximus) sola regnum dei capere deficiunt. Iam verò cũ deuorari habeat corruptiuũ istud ab incorruptibilitate, id est, caro: & mor

tale

tale iſtud ab immortalitate, id eſt, ſanguis, poſt reſurrectionem, ex demutatione; meritò demutata ac deuorata caro & ſanguis, regnum dei hæreditati poſſidere poſſunt, non tamen non reſuſcitata. Sunt qui carnem & ſanguinẽ, Iudaiſmum velint accipi propter circumciſionem, alienũ & ipſum à dei regno, quia & ille vetuſtati deputetur, & hoc titulo iam & alibi ab Apoſtolo denotetur, qui poſt reuelatum in ſe filium dei, ad euangelizandum eũ in nationibus, ſtatim non retulerit ad carnem & ſanguinem, id eſt, ad circumciſionem, id eſt, ad Iudaiſmum, ſicut ad Galatas ſcribit. Sed pro omnib. iam ſtabit quod in clauſulam reſeruauimus, etiã pro Apoſtolo ipſo; reuera maximæ inconſiderantiæ reuincẽdo, ſi tam abrupte, vt quidam volũt, clauſis (quod aiunt) oculis, ſine diſtinctione, ſine conditione, omnem paſſim carnem & ſanguinem à regno dei extruſit, vtique & ab ipſa regia cœlorum; cum illic adhuc ſedeat Ieſus ad dexterã patris; homo, etſi deus; Adam nouiſſimus, & ſi ſermo primarius; caro & ſanguis, etſi noſtris puriora; idem tamen & ſubſtantia & forma qua aſcendit, talis etiã deſcenſurus (vt angeli adfirmant) agnoſcendus ſcilicet eis qui illum cõuulnerauerunt. Hic ſequeſter dei atque hominũ appellatus ex vtriuſque partis depoſito commiſſo ſibi, carnis quoque depoſitum ſeruat in ſemetipſo, arrabonem ſummæ totius. Quemadmodum enim nobis arrabonem ſpiritus reliquit, ita & à nobis arrabonem carnis accepit, & vexit in cœlũ pignus totius ſummæ illuc quandoque redigendæ. Securæ eſtote caro & ſanguis, vſurpaſtis & cœlum & regnũ dei in Chriſto. Aut ſi negent vos in Chriſto, negent & in cœlo Chriſtum, qui vobis cœlum negauerunt. Ita nec corruptela, inquit, incorruptelam hæreditati habebit, non vt carnem & ſanguinem exiſtimes corruptelam, quando ipſa ſint potius obnoxia corruptelæ, per mortem ſcilicet. Siquidem mors eſt, quæ carnem & ſanguinem non modo corrumpit, verum etiam conſumit. Sed quoniam opera carnis & ſanguinis non poſſe conſequi regnum dei edixerat, quo magis hoc exaggeraret, ipſi quoque corruptelæ, id eſt, morti cui carnis & ſanguinis opera proficiunt, hæreditatem incorruptelæ ademit. Nam & paulò poſt

Caro, Iudaiſmus.

Clauſis oculis.

Sequeſter dei atque hominũ Chriſtus.

ipsius mortis quodammodo mortem expressit, deuorata est mors dicens in contentionem. Vbi est mors aculeus tuus? Vbi est mors potentia tua? Aculeus autem mortis delinquentia, hæc erit corruptela. Virtus autem delinquentiæ lex, illa alia sine dubio, quàm constituit in membris suis militantem aduersus legem animi sui, ipsam scilicet vim delinquendi contra voluntatem. Nam & suprà nouissimum inimicum mortem euacuri ait. Hoc modo nec corruptela hæreditatem incorruptelæ cõsequitur, id est, nec mors perseuerabit. Quando & quomodo defectura? Cum in atomo, in momentaneo oculi motu, in nouissima tuba & mortui resurgent incorrupti, qui hi, nisi qui ante corrupti, id est, corpora, id est caro & sanguis? Et nos demutamur. De qua habitudine, nisi in qua deprehendemur? Oportet enim corruptiuum istud induere immortalitatem. Quid mortale, nisi caro? quid corruptiuum, nisi sanguis? ac ne putes aliud sentire apostolum prouidẽtem tibi, & vt de carne dictum intelligas laborantem, cum dicit istud corruptiuum, & istud mortale, cutem ipsam tenens dicit. Certè istud nisi de subiecto, nisi de comparẽti pronunciasse non potuit. Demonstrationis corporalis est verbum. Aliud autem corruptiuum, aliud corruptela: & aliud mortale, & aliud mortalitas. Aliud enim quod patitur, aliud quòd pati efficit. Ita quæ patiũtur corruptelam & mortalitatẽ, caro scilicet & sanguis, ea necesse est patiantur & incorruptelam & immortalitatem. Videamus iam nũc quo corpore venturos mortuos disputet. Et bene, quòd erupit statim ostẽdere, quasi quis eiusmodi quærat; Stulte, inquit, tu quod seminas nõn viuificatur, nisi mortuum fuerit. Hoc ergo iam de exemplo seminis constet, nõ aliam viuificari carnẽ, quàm ipsam quæ erit mortua. Et ita sequentia relucebunt. Nihil enim aduersus regulam exempli licebit intelligi, ne quia sequitur: Et quod seminas, nõ corpus quod futurũ est seminas, idcirco aliud resurrecturũ corpus, quã quod moriendo seminatur, existimes. Cæterum excidisti ab exẽplo. Nũquàm enim frumento seminato & in terra dissoluto hordeum erumpit, & non idipsum genus grani, eadẽque natura & qualitas & forma. Deniq; vnde, si nõ idipsum? Et corruptela enim

ipsum

ipsum est, dum ipsius est. Non enim, & suggerit, quomodo, non quod futurũ est corpus seminetur dicens, sed nudum granũ, si forte frumenti aũt alicuius eiusmodi. Deus autem dat illi corpus prout vult. certè ei grano quòd nudum seminari ait, certe, inquis. Ergo saluũ est cui dare habet deus corpus. Quomodo autem saluũ est, si nusquam est, si non resurgit, si non idipsum resurgit. Si nõ resurgit, saluum non est. Si non est & saluũ, accipere corpus à deo non potest. Sed enim saluũ omni modo constat. Ad quid ergo dabit illi deus prout vult corpus, habẽti vtique proprium corpus illud nudum, nisi vt iam nõ nudum resurgat? Ergo additũ erit quod corpori superstruitur, nec exterminatur illud cui superstruitur, sed augetur. Saluũ est autẽ quod augetur. Seritur enim solũmodo granum sine folliculi veste, sine fundamẽto spicæ, sine munimẽto aristæ, sine superbia culmi. Exurgit autem copia fœneratũ, cõpagine ædificatum, ordine structum, cultu munitum, & vsquequaq; vestitum. Hæc sunt ei corpus à deo aliud, in quod nõ abolitione, sed ampliatione mutatur. Et vnicuique seminum suum corpus putauit, non suum, id est, non pristinum; vt tunc & illud suum sit, quod extrinsecus à deo acquirit. Serui igitur exemplo, & conserua speculum eius carni; eandem credens fructificaturam quæ sit seminata; ipsam, etsi plenior est, non aliam, etsi aliter reuerentem. Accipiet enim & ipsa suggestum & ornatum, qualem illi deus voluerit superducere secundum merita. Sine dubio ad hoc dirigit: Non omnis caro eadem caro; nõ ad denegandam substantiæ communionem, sed prærogatiuæ peræquationem; corpus honoris non generis in differentiam redigens. In hoc & figurata subiicit exempla animalium & elementorum. Alia caro hominis, id est, serui dei, qui verè homo est: alia iumenti, id est ethnici, de quo & Propheta: Assimulatus est, inquit, homo irrationabilibus iumentis. Alia caro volatilium, id est, martyrum, qui ad superiora conantur: alia piscium, id est, quibus aqua baptismatis sufficit. Sic & de supercœlestibus corporibus argumenta committit. Alia solis claritas, id est, Christi: & alia lunæ, id est, ecclesiæ: & alia stellarum, id est, seminis Abrahæ. Et stella enim à stella

differt in gloria; & corpora terrena & cœlestia, Iudæus scilicet & Christianus. Cæterum si non figuratè, satis vanè mulorum & miluorum carnes, & corpora cœlestium luminum opposuit humanis; non pertinentia ad conditionis comparationem, sicut nec ad resurrectionis consecutionem. Postremo cum per hæc differentiam gloriæ, non substantiæ conclusisset: sic, inquit, & resurrectio mortuorum. Quomodo? non de alio aliquo, sed de sola gloria differens. Rursus enim resurrectionem ad eandem substantiam reuocans, & ad granũ denuo spectans: seminatur, inquit, in corruptela, resurgit in incorruptela: seminatur in dedecoratione, resurgit in gloria: seminatur in infirmitate, resurgit in virtute: seminatur corpus animale, resurgit spiritale. Certè non aliud resurgit, quàm quod seminatur: nec aliud seminatur, quàm quod dissoluitur humi: nec aliud dissoluitur humi, quàm caro, hanc enim sententia dei elisit: Terra es, & in terram ibis, quia & de terra erat sumpta. Hinc & Apostolus concepit seminari eam dicere cum redhibetur in terrã, quia & seminibus sequestratorium terra est, illic deponendis, & inde repetendis. Ideóque & reconsignat imprimens; sic enim scriptum est: ne aliud existimes esse seminari, quàm in terram iri, ex qua es sumptus, sic ne alterius quàm carnis; sic enim scriptum est. Sed corpus animale animam quidam argumentantur, vt illam à carne auocent recidiuatam. Porrò cum constet, fixúmque sit, illud resurrecturum corpus quod fuerit seminatum, ad ipsius rei exhibitionem prouocabuntur. Aut ostendant animam seminatam post mortem, id est, mortuam, id est, humi elisam, disiectam, dissolutam, quod in illam à Deo decretum non est; proponant corruptelam eius, & dedecorationem, infirmitatem, vt ipsius sit etiam exurgere in incorruptelam, & in gloriam, & in virtutem. Sed enim in Lazaro præcipuo resurrectionis exẽplo, caro iacuit in infirmitate, caro penè cõputruit in dedecoratione; caro interim putruit in corruptionẽ; & tamen Lazarus caro resurrexit; cũ anima quidem, sed incorrupta, quàm nemo vinculis lineis strinxerat, nemo in sepulcro collocarat, nemo iã fœtere senserat, nemo quatriduo viderat

Lazarus præcipuũ exemplum resurrectionis.

Gen. 3.

Ioh. 11.

Iudæus et Christianus

recidiuatum

deiectam

infirmitate

40

derat ſeminatam. Totum habitũ, totum exitum Lazari, omniũ quoq; caro hodie experitur, anima vero nullius. In qua ergo ſtylus Apoſtoli comparet, de qua eum loqui conſtat, ea erit & corpus animale cum ſeminatur, & ſpiritale cum ſuſcitatur. Nam vt ita intelligas, manum adhuc porrigit; æquè de eiuſdem ſcripturæ autoritate, factum retexens primum hominem Adam in animam viuentem. Si Adam homo primus, caro autem homo ante animam, ſine dubio caro erit facta in animam viuentem. Porrò in animam cum eſſet corpus, vtique animale corpus eſt facta. Quid eam appellari vellent, quàm quod per animam facta eſt, quàm quod ante animam non fuit, quàm quod poſt animam non erit, niſi cum reſurgit? Recepta enim anima rurſus animale corpus efficitur, vt fiat ſpiritale. Non enim reſurgit, niſi quod fuit. Ita vnde carni competit corpus animale dici, inde animæ nullo modo cõpetit. Caro enim ante corpus, quàm animale corpus. Animata enim, poſtea facta eſt corpus animale. Anima verò etſi corpus, tamen quia ipſa eſt corpus, non animata ſed animans potius, animale corpus non poteſt dici, nec fieri quod fecit. Alij enim accidens facit illud animale: nõ accidens autem alij, quomodo ſe faciet animale? ſicut ergo ante animale corpus caro recipiens animam, ita & poſtea ſpiritale induens ſpiritũ. Hunc ordinem Apoſtolus diſponens, in Adam quoque & in Chriſto eũ meritò diſtinguit, vt in capitibus diſtinctionis ipſius. Et cum Chriſtum nouiſſimum Adam appellat, hinc eũ recognoſce ad carnis non ad animæ reſurrectionem, omnibus doctrinæ viribus operatũ. Si enim & primus homo Adam caro, non anima, quid ni quę in animã facta eſt, & nouiſſimus Adam Chriſtus, ideo Adam, quia homo; ideo homo, quia caro, non quia anima, atque ita ſubiungit: Non primum quod ſpiritale, ſed quod animale, poſtea quod ſpiritale, ſecundũ vtrunque Adam. Ecquid tibi videtur corpus animale & corpus ſpiritale in eadem carne diſtinguere, cuius diſtinctionem in vtroq; Adam, id eſt in vtroque homine præſtruxit? Vtraque enim ſubſtantia pariant inter ſe Chriſtus & Adam, ſcilicet & carne & anima, ſed carnis nomine homo vterque ſunt.

Prior enim caro homo. Ex illa & ordinem admittere potuerunt, vt alter primus, alter nouissimus homo, id est, Adam, deputarentur. Cæterùm diuersa in ordinem disponi non possunt, de substantia duntaxat: de loco enim aut tempore, aut conditione forsitan possint. Hic autem de substantia carnis, primus & nouissimus dicti sunt, sicut & rursus primus homo de terra, & secundus de cœlo. Quia etsi de cælo secundum spiritum, sed homo secundum carnem. Itaque cùm carni conueniat ordo in vtroque Adam, nō animæ, vt primus homo in animam viuā, nouissimus in spiritum viuificantem distincti sint; æquè distinctio eorum carni distinctionem præiudicauit, vt de carne sit dictum; Nō in primum quod spiritale, sed quod animale, postea quod spiritale: atque ita eadem sit & suprà intelligēda, & quæ seminetur corpus animale, & quę resurgat corpus spiritale, quia non primum quod spiritale, sed quod animale, quia primus Adam in animā, nouissimus Adam in spiritum. Totū de homine, totum de carne, quando de homine. Quid ergo dicemus? nónne & nunc habet caro spiritum ex fide? vt quærendum sit, quomodo corpus animale dicatur seminari. Planè accepit & hic spiritum caro, sed arrabonem: animæ autem non arrabonem, sed plenitudinem. Itaque etiam propterea maioris substantiæ nomine animale corpus nuncupata est, in qua seminatur, futura proinde per plenitudinem spiritus insuper spiritale, in qua resuscitatur. Quid mirum si magis inde vocitata est, vnde cōferta est, quàm vnde respersa est? Ita de vocabulorum occasionibus plurimum quæstiones subornantur, sicut & de verborum cōmunionibus. Nam quia & illud apud Apostolum positum est; vti deuoretur mortale à vita, caro scilicet, deuorationem quoque ad perditionem scilicet carnis arripiunt, quasi nō bilem & dolorem dicamur deuorare, id est, abscondere, ac tegere, & intra nosmetipsos cōtinere. Denique cùm & illud scriptum sit: Oportet mortale hoc induere immortalitatem, ostenditur quomodo mortale deuoretur à vita, dum indutum immortalitate abscōditur, & tegitur, & intus cōtinetur, nondum absumitur & amittitur. Ergo & mors, inquis, salua erit, cum fuerit deuorata. Ideo discerne-

Deuorare bilem, dolorem.

ne pro sensibus communionem verborum, & integrè intelliges. Aliud enim mors, & aliud mortale. Aliter itaque deuorabitur mors, & aliter mortale. Mors non capit immortalitatem, mortale autem capit. Deniq; & scriptũ est, quod necesse sit mortale hoc induere immortalitatẽ. Quomodo ergo capit? dum deuoratur à vita. quomodo deuoratur à vita? dum recipitur, & redigitur, & includitur in ipsam. Cæterùm mors meritò in interitum deuoratur, quia & ipsa in hoc deuorat. Deuorauit, inquit, mors inualescendo, & ideo deuorata est in contentionem. Vbi est mors aculeus tuus? vbi est mors cõtentio tua? Proinde & vita, mortis scilicet æmula, per contentionem deuorabit in salutem, quod per cõtentionem deuorauerat mors in interitum. Quanquam igitur resurrecturam carnem probantes, hoc ipso nõ aliam resurrecturam probemus, quàm de qua agitur, tamen singulæ quæstiones, & causæ earum, proprios quoque flagitant congressus, licet aliunde iam cæsæ. Interpretabimur itaque plenius & vim & rationem demutationis, quæ fermè subministrat alterius carnis resurrecturæ præsumptionem, quasi demutari desinere sit in totũ, & de pristino perire. Discernenda est autem demutatio ab omni argumento perditionis. Aliud enim demutatio, aliud perditio. Porrò nõ aliud, si ita demutabitur caro, vt pereat. Peribit autem demutata, si nõ ipsa permanserit in demutatione, quæ exhibita fuerit in resurrectione. Quemadmodum enim perit, si nõ resurgit, ita & si resurgit quidem, verùm in demutationẽ subducitur, æquè perit. Æquè enim non erit, si non resurrexerit. Et quàm ineptum, si in hoc resurgit, vt non sit, quæ potuit non resurrexisse, nec esse, quia non esse iam cœperat. Non miscebuntur omnino diuersa, mutatio atque perditio, operibus vtique diuersa. Perdit hæc, illa mutat. Quomodo ergo quod perditum est, mutatum non est, ita quod mutatum est, perditum non est. Perisse enim est in totum non esse quod fuerit: mutatum esse, aliter esse est. Porrò dum aliter est, idipsum potest esse: habet enim esse quod non perit. Mutationem enim passum est, non perditionem. Atq; adeò potest & demutari quid, & ipsum esse nihilominus, vt & totus homo in hoc æuo substãtia

quidem ipse sit, multifariã tamen demutetur, & habitu, & ipsa corpulẽtia, & valetudine, & cõditione, & dignitate, & ætate, studio, negocio, artificio, facultatibus, sedibus, legibus, moribus, nec quicquã tamẽ amittat hominis, nec ita alius efficiatur vt cesset idem esse: imò nec alius efficitur, sed aliud. Hanc formam demutationis diuina etiam documenta testantur. Mutatur Moysi manus, & quidem ad instar emortuæ exanguis & albida, frigida, sed & recepto calore, & refuso colore eadẽ caro & sanguis est. Mutatur postea & facies eiusdem, in contemplabili claritate. Sed Moses erat proinde qui non videbatur. Sic & Stephanus angelicum iam fastigium induerat, sed non alia genua in lapidatione succiderant. Dominus quoque in secessu montis etiam vestimenta luce mutauerat, sed liniamenta Petro agnoscibilia seruauerat. Vbi etiã Moses & Helias, alter in imagine carnis nondum receptæ, alter in veritate nondum defunctæ, eandem tamen habitudinem corporis, etiam in gloria perseuerare docuerunt. De quo exemplo instructus & Paulus: Qui transfigurauit, inquit, corpus humilitatis nostræ conforme fieri corpori claritatis suæ. Quod si & transfigurationem & cõuersionem in transitum substantiæ cuiusque defendis, ergo & Saul in alium virum conuersus, de corpore suo excessit, & ipse Satanas cùm in angelum lucis transfiguratur, qualitatem suam amittit. non opinor. Ita & in resurrectionis euentum mutari, conuerti, reformari licebit, cum salute substãtiæ. Etenim quàm absurdũ, quàm verò ethnicum, vtrunque autem quàm deo indignum, aliam substãtiam operari, aliam mercede dispungi, vt hęc quidem caro per martyria lanietur, alia verò coronetur: item è contrario hæc quidem caro in spurcitiis volutetur, alia verò damnetur. Nónne præstat omnem semel fidem à spe resurrectionis abducere, quàm de grauitate atque iustitia Dei ludere? Marcionem pro Valentino resuscitari? quãdo neque mentem, neque memoriam, neque conscientiam hominis hodierni credibile sit aboleri, per indumentũ illud mutatorium immortalitatis & incorruptelę, vacaturo scilicet emolumento & fructu resurrectionis, & statu diuini vtrobique iudicij. Si non meminerim me esse qui merui,

quo-

Angelicũ fastigium induerat.

42

quomodo gloriam deo dicam? quomodo canam illi nouum canticū, neſciens me eſſe qui gratiam debeam? Cur autem ſolius carnis demutatio excipitur, non & animæ ſimul quæ in omnibus præfuit carni? quale eſt, vt eadem anima quæ in hac carne totum vitæ ordinem decucurrit, quæ in hac carne deum didicit, & Chriſtū induit, & ſpem ſalutis ſeminauit, in alia neſcio qua metat fructum? Næ illa gratioſiſſima caro, cui gratis vita conſtabit. Quod ſi non & anima mutabitur, iam nec animæ reſurrectio eſt, nec ipſa enim reſurrexiſſe credetur, ſi non alia reſurrexerit. Hinc iam iſta vulgaris incredulitatis argutia eſt. ſi, inquiunt, ipſa eadémque ſubſtantia reuocatur cum ſua forma, linea, qualitate, ergo & cum inſignibus ſuis reliquis: Itaque & cæci & claudi, & paralytici, & vt quis inſignis exceſſerit, ita & reuertetur. Quid nunc? etſi ita dedignaris tanquam gratiam qualiſcunque à deo cōſequi. Non enim & nunc animæ ſolius admittens ſalutem, dimidiatis hominibus eam adſcribis? Quid eſt credere reſurrectionem, niſi integram credere. Si enim caro de diſſolutione reparabitur, multo magis de vexatione reuocabitur. Minoribus maiora præſcribunt. Cuiuſcunque membri detruncatio, vel obtuſio, nónne mors membri eſt? ſi vniuerſalis mors reſurrectione reſcinditur, quid portionalis? Si demutamur in gloriam, quanto magis in incolumitatem? Vitiatio corporum accidens res eſt, integritas propria eſt. In hac naſcimur, etiam ſi in vtero vexemur, iam hominis eſt paſſio. Prius eſt genus, quàm caſus. Quomodo vita confertur à deo, ita & refertur. Quales eam accipimus, tales & recipimus. Naturæ, non iniuriæ reddimur: quod naſcimur, non quod lædimur, reuiuiſcimus. Si non integros deus ſuſcitat, non ſuſcitat mortuos. Quis enim mortuus integer, & ſi integer moritur. Quis incolumis, qui exanimis? quod corpus inlæſum, cùm interemptum, cùm frigidum, cùm expallidum, cùm edurum, cùm cadauer? quando magis homo debilis, niſi cùm totus? quando magis paralyticus, niſi cùm immobilis? Ita nihil aliud eſt mortuum reſuſcitari, quàm integrum fieri, ne ex ea parte mortuus adhuc ſit, ex qua non reſurrexerit. Idoneus deus reficere quod fecit. Hãc ſuam

& poteſtatem & liberalitatem ſatis iam in Chriſto ſpo-
pondit, imò & oſtendit, non tantùm reſuſcitatorem car-
nis, verùm etiam redintegratorem. Atque adeò & Apo-
ſtolus: Et mortui, inquit, reſurgent incorrupti. Quomo-
do niſi integri qui retrò corrupti, tam vitio valetudinis,
quàm & ſenio ſepulturæ. Nam & ſuprà vtrunque pro-
ponens, oportere & corruptiuũ iſtud induere incorrupte-
lam, & mortale iſtud immortalitatem, non iterauit ſen-
tentiam, ſed differentiam demandauit. Immortalitatem
enim ad reſciſſionem mortis, incorruptelam ad oblite-
rationem corruptelæ diuidendo, alteram ad reſurrectio-
nem, alteram ad redintegrationem temperauit. Puto au
tem & Theſſalonicenſibus omnis ſubſtantiæ integrita-
tem repromiſit. Itaque nec in poſterum timebuntur cor-
porum labes. Nihil poterit amittere integritas, vel con-
ſeruata, vel reſtituta, ex quo illi etiam, ſi quid amiſerat,
redditur. Præſcribens enim adhuc eaſdem paſſiones obi-
turam carnem, ſi eadem reſurrectura dicatur, naturam
aduerſus dominum ſuum temerè defendis, legem aduer-
ſus gratiam impiè aſſeris, quaſi domino nõ liceat & mu-
tare naturam, & ſine lege ſeruare. Quomodo ergo legi-
mus; quæ impoſſibilia apud homines, poſſibilia apud
Deum? & ſtulta mundi elegit deus, vt ſapientia mundi
confundat? Oro te ſi famulum tuum libertate mutaue-
ris, quia eadem caro atque anima permanebunt, quę fla-
gellis & compedibus & ſtigmatibus obnoxiæ retrò fue-
rant, idcirco ne illa eadem pati oportebit? non opinor.
Atqui & veſtis albæ nitore, & aurei anuli honore, & pa-
troni nomine, ac tribu menſaque honoratur. Permitte
hanc & deo poteſtatem per vim demutationis illius con-
ditionem non naturam reformãdi, dum & paſſiones au-
feruntur & munitiones conferuntur. Ita manebit qui-
dem caro etiam poſt reſurrectionem, eatenus paſſibilis
quâ ipſa, quâ eadem, ea tamẽ impaſſibilis, quâ in hoc ip-
ſum manumiſſa à domino, ne vltra pati poſſit. Iocundi-
tas, inquit Eſaias, æterna ſuper caput eorum. Nihil æter-
num niſi poſt reſurrectionem. Aufugit, inquit, dolor &
& mœror, & gemitus ab illis. Proinde & Ioanni angelus:
Et delebit deus omnem lachrymam ab oculis eorũ. Vtiq;

Libertate mutare.

Manumißionis insignia.

ex iisdem oculis qui retrò fleuerant, quíque adhuc flere potuissent, si non omnem lachrymæ imbrem indulgentia diuina siccaret. Et rursus: Deus enim delebit omnem lachrymam ab oculis eorum. & mors hactenus igitur, & corruptela hactenus, proinde per incorruptelam fugata, quemadmodum mors per immortalitatem. Si dolor, & mœror, & gemitus, ipsáque mors ex læsuris & animæ & carnis obueniunt, quomodo auferētur, nisi cessauerint causæ, scilicet læsuræ carnis atq; animæ? Vbi casus aduersi apud dominum? aut vbi incursus infesti apud Christum? vbi dæmonici impetus apud spiritū sanctum; iam & ipso diabolo cum angelis suis ignibus merso? Vbi necessitas, aut quod dicitur fortuna, vel fatum? quæ resuscitatis plaga post veniam? quæ reconciliatis ira post gratiam? quæ infirmitas post virtutem, quæ imbecillitas post salutem? Quòd vestimenta & calciamenta filiorum Israëlis quadraginta illis annis indetrita, inobsoleta manserūt; quòd & in ipsis corporibus vnguium & capillorum facilia crementa habilitatis & dignitatis iustitia defixit, ne etiam enormitas corruptelę deputaretur; quòd Babylonij ignes trium fratrum, nec tiaras, nec sarabara, quāquam Iudæis aliena læserunt; quòd Ionas deuoratus à belua maris, in cuius aluo naufragia digerebātur, triduo post incolumis expuitur; quòd hodie Enoch & Helias, nondū resurrectione dispūcti, quia nec morte functi, quâ tamen de orbe trāslati, & hoc ipso iam æternitatis candidati, ab omni vitio, & ab omni damno, & ab omni iniuria, & contumelia immunitatem carnis ediscunt; cui nam fidei testimonium signant, nisi qua credi oportet, hæc futuræ integritatis esse documenta? Figuræ enim nostræ fuerunt Apostolo autore, quæ scripta sunt, vt & dominū potentiorem credamus omni corporum lege, & carnis magis vtique conseruatorem, cuius etiam vestimenta, etiam calciamēta protexit. Sed futurum, inquis, æuum alterius est dispositionis & æternæ, igitur huius æui substantiam nō æternam diuersa possidere non posse. Planè si homo propter dispositionem futuram, & non dispositio propter hominem. Sed enim Apostolus scribens; siue mundus, siue vita, siue mors, siue futura, siue prēsētia, omnia vestra sunt,

Necessitas.
Fortuna.
Fatum.

Aeternitatis candidati.

k

eosdem constituit hæredes etiam futurorum. Nihil tibi largitur Esaias, dicens: Omnis caro fœnum, & alibi: Et videbit omnis caro salutare domini. exitus non substantias distinxit. Quis enim iudicium dei non in sententia duplici statuit salutis & pœnæ? omnis igitur caro fœnũ, quæ igni destinatur: & omnis caro videbit salutare domini, quæ saluti ordinatur. Ego me scio neque alia carne adulteria commisisse, neque nunc alia carne ad continentiam eniti. Si quis est bina pudenda circunferens, potest iam & demere fœnum carnis immundæ, & solam sibi reseruare quę visura sit domini salutare. Sed cùm idem prophetes etiam nationes ostendat, nunc deputatas velut puluerem & saliuam, nunc speraturas & credituras in nomen & in brachium domini, nunquid & de nationibus fallimur? & aliæ quidem sunt crediturae, aliæ in puluerem deputatæ, ex diuersitate substantiæ? Sed & Christus intra oceanum, & de isto cælo quod nobis incubat, verum lumen nationibus effulsit, & ipsi Valentiniani hic errare didicerunt, nec alia erit forma nationum credentium, nisi quæ & non credentium, de carne, de anima. Sicut ergo easdem nationes non genere, sed sorte distinxit, ita & carnes quæ in ipsis nationibus vna substantia est, non materia, sed mercede disiunxit. Ecce autem vt adhuc conuersam exaggerent carni maxime fidem, de officiis quoque membrorum argumentantur, aut & ipsa dicẽtes permanere debere in suis operibus & fructibus, vt eidem corpulentiæ adscripta: aut quia constet discessura esse officia membrorum, corpulentiam quoque eradant, cuius scilicet perseuerantia credenda non sit, vtique sine membris, quia nec membra credenda sint sine officiis. Quo enim iam, inquiunt, spelunca hæc oris, & dentium statio, & gulæ lapsus, & compitum stomachi, & alui gurges, & intestinorum perplexa proceritas, quum esui & potui locus non erit? Quò huiusmodi membra admittunt, subigunt, deuoluunt, diuidunt, digerunt, egerunt? quò manus ipsæ & pedes & operarij quique artus, cùm victus etiam cura cessabit? quò renes conscij seminum, & reliqua genitalium vtriusque sexus, & conceptuũ stabula, & vberum fontes, decessuro concubitu, & fœtu, & educatu? Postremò,

Oris spelũca.
Dentiũ statio
Gulæ lapsus.
Stomachi cõpitum.
Alui gurges.
Intestinorum perplexa proceritas.
Conceptuum stabula.
Vberũ fõtes.

ſtremò, quo totum corpus, totum ſcilicet vacaturum? Ad hæc ergo præſtruximus non oportere cõmitti futurorum atque præſentium diſpoſitiones, interceſſura tunc demutatione: & nunc ſuperſtruimus officia iſta membrorum neceſſitatibus vitæ huius, eò vſque conſiſtere, donec & ipſa vita transferatur à temporalitate in æternitatem; ſicut animale corpus in ſpiritale, dũ mortale iſtud induit immortalitatem, & corruptiuum iſtud incorruptelam; & ipſa autem liberata tunc vita à neceſsitatibus, liberabuntur & membra ab officiis, nec ideo non erunt neceſſaria. Licet enim officiis liberentur, ſed iudiciis retinentur, vt quis referat per corpus prout geſsit. Saluũ enim hominẽ tribunal dei exigit, ſaluũ verò ſine membris nõ licet eſſe, ex quorũ non officiis, ſed ſubſtantiis conſtat. Niſi fortè & nauem ſine carina, ſine prora, ſine puppi, ſine compaginis totius incolumitate ſaluam adſeuerabis. Et tamen nauem procella diſsipatam, vel carie diſſolutam, redactis & recuratis omnibus membris, eandem ſæpè conſpeximus etiam titulo reſtitutionis gloriantem. De Dei artificio & arbitrio & iure torquemur? Porrò ſi diues dominus & liberalis affectui aut gloriæ ſuæ præſtans ſolam nauis reſtitutionem, hactenus eam voluerit operari, idcirco tu negabis neceſſariam illi compaginem priſtinam, vt exinde iam vacaturam, cùm ſoli ſaluti nauis ſine operatione conueniat? Igitur hoc tantummodo diſcere ſufficit, an dominus hominem ſaluti deſtinando, carnem deſtinarit, an eandem velit denuò eſſe, quam nõ debebis ex futura mẽbrorum vacatione præſcribere denuò eſſe non poſſe? Licet enim eſſe quid denuò, & nihilominus vacare, nec poteſt autem dici vacare, ſi non ſit. Ait enim ſi ſit, poterit & non vacare, nihil enim apud deum vacabit. Sed accepiſti homo os ad vorandum atque potandum. cur non potius ad eloquendum, vt à cæteris animalibus diſtes? cur non potius ad prædicandum deum? vt etiam hominibus anteſtes. Denique Adam antè nomina animalibus enũciauit quàm de arbore decerpſit; antè etiam prophetauit, quàm vorauit. Sed accepiſti dentes ad macellum corrodendum, cur nõ potius ad omnẽ hiatum & rictum tuum coronandũ? cur nõ potius ad pulſus linguæ tẽperandos,

1. Cor. 15.
2. Cor. 5.
et carina
Deus
At
Ad macellũ corrodendũ.
coornandu

ad vocis articulos offensione signandos? deniq; & edentulos audi & vide, vt honori oris & organum dentium quæras. Forata sunt inferna in viro & in fœmina, nimirũ quâ libidines fluitent. cur non magis quâ potuũ defruta colentur? Est adhuc fœminis intus, quò semina congerantur, an quò sanguinis onera secedant, quem pigrior sexus discutere non sufficit? Dicenda enim & hæc, quatenus quæ volunt, & qualiter volunt, & quorũ volunt officia membrorum ludibriosè de industria suffundendæ resurrectionis oblatrant, non recogitantes ipsas prius causas necessitatis tũc vacaturas, cibi famem, & potus sitim, & concubitus genituram, & operationis victum. Sublata enim morte, neq; victus fulcimenta ad præsidia vitæ, neque generis subparatura grauis erit membris. Cæterùm, & hodie vacare intestinis & pudẽdis licebit. Quadraginta diebus Moses & Helias ieiunio functi, solo deo alebãtur. Iam tunc enim dedicabatur: Nõ in pane viuit homo, sed in dei verbo. Ecce virtutis futurę liniamẽta. Nos quoque vt possumus à cibo excusamus, Etiam sexum à congressione subducimus. Quot spadones voluntarij? quot virgines Christo maritatæ? quot steriles vtriusque naturę infructuosis genitalibus structi? Si & hic iam vacare est & officia & emolumenta membrorũ temporali vacatione vt in temporali dispositione, nec homo tamen minus saluus est: proinde homine saluo, & quidem magis tunc vt in æterna dispositione, magis non desiderabimus quæ iam hic non desiderare consueuimus. Sed huic disceptationi finem dominica pronũciatio imponit: Erũt, inquit, tanquam angeli. Si non nubendo, quia nec moriendo, vtique nec vlli simili necessitati succidendo corporalis cõditionis. Quia & angeli aliquando tãquam homines fuerunt, edendo & bibendo, & pedes lauacro porrigẽdo. Humanam enim induerant superficiem, salua intus substantia propria. Igitur si angeli facti tanquam homines in eadem substantia spiritus carnalem tractationẽ susceperũt, cur non & homines facti tanquã angeli in eadem substãtia carnis spiritalem subeant dispositionẽ, non magis solennibus carnis obnoxij sub angelico indumento, quàm angeli tunc solennibus spiritibus sub humano? Nec ideò

Congressionẽ vocat coitum.

non

non permansuri in carne, quia non & in solennibus carnis, quũ nec angeli ideo nõ & in spiritu permãserint, quia non & in solẽnibus spiritus. Deniq; nõ dixit, erunt angeli, ne homines negaret: sed, tanquam angeli, vt homines conseruaret. Nõ abstulit substãtiam, cui similitudinẽ attribuit. Resurgit igitur caro, & quidem omnis, & quidem ipsa, & quidẽ integra. In deposito est vbicunq; apud deũ, per fidelissimum sequestrem dei & hominũ Iesum Christum: qui & homini deum, & hominem deo reddet, carni spiritum, & spiritui carnem. Vtrunque iam in semetipso fœderauit, sponsam sponso, & spõsum sponsæ cõparauit. Nam & si animam quis contenderit sponsam, vel dotis nomine sequetur animam caro. Non erit anima prostituta, vt nuda suscipiatur à sponso. Habet instrumentũ, habet cultũ, habet mancipium suum carnem, vt collectaneam comitabitur. Sed caro est sponsa, quæ in Christo Iesu sponsum per sanguinem pacta est. Huius interitum quem putas, secessum scias esse. Nõ sola anima seponitur, habet & caro suos sinus interim, in aquis, in ignibus, in alitibus, in bestiis. cùm in hæc dissolui videtur, velut in vasa transfunditur. Si etiam ipsa vasa defecerint, cùm de illis quoque effluxerit, in suam matricem terram quasi per ambages resorbetur, vt rursus ex illa præsentetur Adam auditurus à domino: Ecce Adam quasi vnus ex nobis factus est; verè tunc cõpos mali quod euasit, & boni quod inuasit. Quid anima inuides carni? Nemo tam proximus tibi quem post dominũ diligas, nemo magis frater tuus, quàm quæ tecũ etiam in deo nascitur. Tu potius illi exorare debueras resurrectionem, per te si fortè deliquit. Sed nihil mirum si odisti, cuius autorem quoque respuisti, q̃ & in Christo aut negare aut mutare cõsuesti, proinde & ipsum sermonem dei, qui caro factus est, vel stylo vel interpretatione corrũpens, arcana etiam apocryphorũ superducens, blasphemiæ fabulas. At enim deus omnipotens aduersus hæc incredulitatis & peruersitatis ingenia, prouidentissima gratia sua effundens in nouissimis diebus de suo spiritu in omnem carnem, in seruos suos & ancillas, & fidem laborantem resurrectionis carnalis animauit, & pristina instrumenta manifestis verborum &

Matth. 22.

quod alij verterũt mediator.

sensuum luminibus ab omni ambiguitatis obscuritate purgauit. Nam quia hæreses esse oportuerat, vt probabiles quique manifestarentur, hæ autem sine aliquibus occasionibus scripturarũ audere non poterant; idcircò pristina instrumenta quasdam materias illis videntur subministrasse, & ipsas quidem iisdem literis reuincibiles. Sed quoniam nec dum dissimulare spiritũ sanctum oportebat, quo minus & eiusmodi eloquiis superinundaret, quæ nullis hereticorũ versutiis semina subspargerẽt, imò & veteres eorum cespites vellerẽt, idcircò iam omnes retrò ambiguitates & quas volunt parabolas, aperta atque perspicua totius sacramenti prædicatione discussit, per nouam prophetiam de paracleto inundantem, cuius si hauseris fontes, nullam poteris sitire doctrinam, nullus te ardor exuret quæstionum, resurrectionem quoque carnis vsquequaque potando refrigerabis.

Videtur loqui de prophetia Montani.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS per Beatum Rhenanum.

De præscriptionibus aduersus omnes hæreses tractaturus, in primis docet hæreses exemplo Febris non admirandas, sed deuitandas potius: nam admirationem offendiculo non carere. Proinde taleis in ruinam ædificari solitos, quasi veritatem obtineãt hæreses, vbi viderint insigneis homines à regula lapsos, perinde ac si fides ex personis probanda veniat, & nõ potius ex fide personæ, non cogitantes quosdam dominicorum discipulorum offendiculum passos, Christũ reliquisse, & Iudam fuisse de apostolis. Neq; mirandũ, si qui desciscant à nobis per impostores decepti, quãdo Christus sub typo rapaciũ luporũ ouilẽ gregẽ infestãtium prænunciauit hæreticos in ecclesiã subingressuros, & Paulus hæreses oportere esse scripsit, vt probabiles quiq; manifestẽtur quos videlicet deprauare nequierint, non quidẽ inter bona hæreses annumerãs, sed inter pessima. Nec illud verò *curiositati suæ quosdam rectè prætexere quod dixit apostolus, Omnia probate. Hæreses porrò dictas ex interpretatione electionis, qua quis nouũ aliquod inueniens dogma, vel ab alio prius inuentum amplectẽs, vtitur. At hoc Christianis non licere qui duces sequimur apostolos, nam & ij non suam, sed à Christo doctrinam maioribus*

nostris tradiderunt. Ipsas insuper hæreses à philosophia subornari: Valẽtinum fuisse Platonicum, Marcionem Stoicum, nec secus cæteras hæreticorũ assertiones à philosophis esse desumptas, Dialecticam esse contẽtione molestam. At Apostolum præmonuisse nos, vt à philosophia caueremus, quàm ipse pulchrè copertam habebat, Athenis inter philosophos aliquando versatus. Denique nobis curiositate opus non esse post Christum Iesum, nec inquisitione post Euangelium. Deinde refellit eos, qui dominicum illud præceptum: Quærite, & inuenietis, ad incundam defendẽdámque curiositatem detorquebant, vt sic ipsis vel iussu dominico liceret esse curiosis, ostendens in quem sensum Christus id sit locutus. Proponit regulam ac summam fidei, quam vbique incolumẽ oporteat manere. Fidem exercitationi scripturarũ præfert. Hæreticos non admittendos ad disputationem de scripturis, cùm quòd orthodoxis tantum competit scripturarum possessio, tum quòd ex congressionibus istis plus est mali quàm boni. Christum cùm in terris agebat, quicquid erat necessarium abũdè docuisse, elegisséque duodecim discipulos, quos post resurrectionem suam iusserit ire vt docerent ethnicos. Eos apostolos primùm institutis per Iudæam ecclesiis, in orbem deinde profectos apud vnamquãque ciuitatem ecclesiam condidisse, quæ vocatæ sint Apostolicæ, à quibus cæteræ mutuò sumpserint doctrinam. Porrò vnam esse primã Apostolicam, à qua reliquæ. Hanc nulli loco affigit. Præscribit aduersus hæreses à reuelatione Christi, à doctrina apostolorum, & à veritate Apostolicarum ecclesiarum originalium scilicet & matricum. Reliquam doctrinam omnem quæ huic contraria sit, de mendacio præiudicandam. Mox arguit eos, qui dicebant apostolos nõ omnia scisse, in hunc errorem lapsi, quod Petrus & qui cum eo erãt, à Paulo reprehensi legantur. Sed & eos refellit, qui concedebant apostolos omnia quidem nouisse, sed non omnia volebant illos omnibus reuelasse, quod Paulus ad Timoth. scribens, dixerit: Bonum depositum custodi. Correptas à Paulo fuisse ecclesias, sed & emendatas, aut, vt ipsius vtar verbo, recorrectas. Præscribit à concordi diuersarum ecclesiarum doctrina, & mox à posteritate hæresium, atque à contrarietate hæreticorum, si cũ apostolis conferantur. qua non minus pugnant in doctrina quàm in moribus. Præscribit etiam à notatione hæresium ab apostolis facta. Hortatur insuper vt qui piè curiosus esse velit, ecclesias apostolicas percurrat, in Achaia Corinthiensem, in Macedonia

Philippensem, Ephesinam in Asia, Romanam in Italia. Recenset institutionem Romanæ ecclesiæ. Hæreses de nostro fructificasse non nostras. Adhæc scripturas nunc manu, nunc sensu fuisse ab hæreticis interuersas: cuius sensus diabolus sit autor pessimus ille Christianæ religionis æmulus. Mox depingit vitam ac mores hæreticorum. Postremò futuri nos admonet iudicij, in quo malè audient à iusto iudice hæretici, frustrà tum se excusaturi. Ibi deum per ironiam hæreticis loquentem facit. Porrò magnificæ laudis elogio Romanam ecclesiam ornat, cùm dicit: Si autem Italiæ adieceris, habes Romanam, vnde nobis quoque autoritas præstò est statuta. Subiicítque insigne epiphonema: Felix, inquit, ecclesia, cui totam doctrinã Apostoli cum sanguine suo profuderunt. Idem facit libro quarto aduersus Marcionem: Videamus, inquit, quid etiam Romani de proximo sonent, quibus euangelium & Petrus & Paulus sanguine quoque suo signatum reliquerunt. Ex quibus locis liquet vnde Apostolici cognomen pontifici Romano aduenerit. Sed & in libro aduersus Praxeam, & aliis item locis non obscurè significat quantum valuerit illo quoque æuo Romani præsulis iudicium, aliquid aut agnoscentis aut reiicientis. Huius ecclesiæ semper mansura autoritas quantum orbi Christiano profuerit; dum dogmatum concordiam sartam tectam præstat, ac vndique pacem conseruat, hæc turbulenta tempora abundè docent. Quæ præcipuè causa veteres Imperatores olim mouit, vt istam sedem Fl. Constantinus priuilegiis Iustinianus & Gotthorum principes qui primi ex Germanis Romanorum reges extitere Italiæ & prouinciarum domini; atque hos sequuti Longobardi, prædiis amplissimis: Carolus Magnus, Ludouicus Pius, atque Rudolphus Habispurgius, terris ac prophana ditione extulerint, auxerint, ordinarint. Sed de his aliàs.

ANNOTATIONES IN LIbrum sequentem.

QVantum sint.] *Scripsimus quantũ si non fuissent. consentientibus exemplaribus vetustis.* Solent quidẽ isti miriones.] *Miriones vocat hic simpliciter admiratores. Alioqui sic appellauit antiquitas, qui ob oris distorti deformitatem admirationi forent. Præcedit autem, Malunt quidam mirari. Item, Si*

illas

illas tantum non valere mirentur. Rursum, Dum mirantur. Et ideo mirantur. Infrà scripsimus, Cum illis si vellent, & ipsis dis. pl. obtulisset. Mox pro Phygelus est Philetus in Gorziensi. Et incontinenti hereses subiungit.] *Incontinenti, id est statim. Iustinus solet dicere excontinenti, ceu lib. quinto: Vt excontinenti Alcibiadem ducem Conone duce mutarent. Et lib. septimo: Teneri non potuit, quin excontinēti acie decerneret. Mox pro aptes posuimus sapit, ex Gorziensi. Quod verò mox sequitur, Si idem & Paulus, coniicio legendum, si idem est Paulus.* Et ectromate sequitur Aristotelem.] *Castigauimus, inserunt Aristotelē. Et mox, Retractantem. Vt autem scias quid sit ectroma, autor est diuus Hieronymus in Amos prophetam, primo commentario, Valentinum ex æonibus suis extremum, hoc est trigesimum, Christum vocare & ectroma, hoc est abortiuum.* In suas hæreses multipartitam varietatis sectarum inuicem repugnātium.] *Ex varietatis, feci varietate, meū ipsius iudicium sequutus. At quod pro Christianismo protulerunt legis, Christianis prætulerunt. collationi Gorziensi acceptum ferendum est.* Interim ex fiducia probationis.] *Hæc tota periodus est mirè intricata, nec caret mendis. Coniicio sic expediri emendarique posse, Interim ex fiducia probationis præuentò admonens quosdam nihil esse quærendum vltra quod crediderunt, id est quod credere debuerunt, subaudi admonuit vel dixit, Quærite, & inuenietis, in disciplina rationis interprete. Ratio autem dicti huius, &c. Porrò quod suprà dixit probationem, hic vocat rationem. Est autem præuentò aduerbialiter dictum. Expone in disciplina rationis interprete, id est per disciplinam rationis interpretem.* Hanc tibi fossam determinauit.] *Vltra quam transilire non liceat. Metaphorica locutio.* Dum vbique conuenio, Quærite, & inuenietis, & velint sic nusquam.] *Et hic ambitus perplexus est & deprauatus, videtur sic restituendus: Et erit vtique nusquam dum vbique. Conuenior, Quærite, & inuenietis, sed veluti sit nusquam, quasi qui nunquam. Mox videntur dictiones transpositæ, At enim quod si debui, pro si quod debui.* In quo, duntaxat.] *Videtur sic distinguendum, In quo? duntaxat quod s. r. f. p. m. q. d. Alioqui non malè quadraret, Idque duntaxat.* Sedisse ad dexteram patris.] *Exemimus hæc verba veterum codicum fidem secuti.* Ad illam de scripturis disputationem.] *Posset etiam legi ad vllam.* Si hæ sunt illæ vires corū.] *Id est,*

Cap. xvii si tam infirmi sunt. Variæ præsumptionis.] *Scripsimus variæ præsumptiones, necessariò volunt agnoscere.* Necesse est enim, ut illos dicere.] *Vt illos, hoc est vt taleis, hæreticos videlicet.*

Cap. 20. Siue populo palàm, siue discẽtibus seorsum.] *Discentibus, id est discipulis, vt suprà monuimus.* Quibus traducem fidei & semina doctrinæ.] *Et hic potest esse synecdoche. A quibus per traducem fidei & semina doctrinæ, cæteræ exinde ecclesiæ multæ sunt, hoc est descendunt. Nam hæc figura valde familiaris huic autori: quam si quis non animaduertat, volet legere pro multæ sunt, mutuatæ sunt. id quod non prorsus malè conuenit.* Necesse est itaque tot ac tant. ecclesi.] *Hanc sententiam & præcedentem sic distinxi: Omne genus ad originem suam censeatur necesse est. Ita quæ tot ac tantæ ecclesiæ, vnam esse illam ab apostolis primam, est qua omnes. Expone ita quæ tot ac tantæ ecclesiæ, subaudi sunt, vnam esse. subaudi necesse est. Cæterum quod hic dicit, tot ac tantæ ecclesiæ, refertur ad id quod suprà est, exinde ecclesiæ multæ sunt. Communicatio pacis, & appellatio fraternitatis, & cõtesseratio hospitalitatis (sic enim restituimus adiuuante consensu veterum codicum, quod prius legebatur contestatio) Subaudi iura sunt ecclesiæ. Eleganter autem à tessera nouator vocabulorum Tertullianus verbum finxit contesserare, vnde contesseratio. Id significat coniunctionem familiariorem, quæ per signum fiat. Nam tessera signum erat apud veteres hospitale, cuius ostensione si quem rediisse cõtigisset, statim agnoscebatur. Vnde Plautinum illud, Confregisti tesseram. Atque haud scio an per primùm salutatio, compellatio per secundum, denique per tertium sacrosancta communio intelligantur. Nam cõstat ex veterum monumentis, maiores nostros peregrè aduenientibus hominibus probatæ religionis & fidei, corpus domini mittere solitos. Sed sequitur infrà, Itaque & dexteram ei dederunt signum concordiæ & conuenientiæ. Item, Nec recipiuntur in pacem, & in communicationem ab ecclesiis quoquo modo Apostolicis.*

Cap. 22. Sed quoniam.] *Ferè tres versus inclusimus signis parentheseos, vsq; ad verba, solent dicere. Et cohæret quod sequitur: Quis enim integræ mentis. nec verò te moueat enim coniunctio. Sæpe enim*

7 *huiusmodi particulas admiscet, quũ nihil est opus.* Pectori eius incubantem.] *Id est, indormientem, vt suprà docuimus.* Discentibus missum.] *Discentes pro discipulis, vt antè & postea sæpe.* Quibus incunabulis institutum est corpus.] *Incunabula*

bula vocat initia siue primordia. Et corpus, collegium, congregationem, quod vulgo dicunt communitatem. Traductiones eorum quæ mentiuntur.] *Traductiones opponit probationibus. Sunt autem deprauationes scripturarum infamationi non absimiles. Infrà scripsimus, ab illo & ab illis.* Vt apostolos committam.] *Cõmittuntur gladiatores in arena depugnaturi. Mox dicit, in quæ & ipsi committebant, id est parabant. Sic aduersus Iudæos, Sicuti cætera quæ in illum commissuri essetis, prædicta sunt: pro admittebant, & admissuri.* Sed & in tertium vsque cælum ereptus Paulus est.] *Sic suprà in regula fidei, In cælos ereptum sedere ad dextera patris. Potest distinguere, Paulus ereptus est. Aut legere ereptus, & in paradisum delatus. Nam & coniunctionis scriptura verbo est, non ita absimilis. Et mox sequitur, Aut & alius postea in paradisum ereptus debet ostendi.* Intellegerat.] *Aut legendum intelligere erat, aut intellexerat, non nescio quid subostendi hoc dicto, de remotiore doctrina.* Sub modio obstrui solere.] *Aduersus Marcionem libro quarto: Et negat, inquit, lucernam abstruendam. Quare hic quoque abstrui legendum, non obstrui. Infrà scripsimus, Quia siue Paulus.* Quale est vt antè res dei curent.] *Scripsimus currerent, ex Gorziensi.* Stoicæ studiosus, Platonicæ sectator.] *Vtrobiq; subaudi philosophiæ.* Sub episcopatu Eleutheri benedicti.] *Eleuthero decimoquarto Romanæ ecclesiæ pontifici iam defuncto bene precans, addit benedicti. Sic postea veteres, cuius memoria sit in benedictione, quoties viri sancti iã mortui meminissent. Hodie sanctos dicimus, vulgus Germanorum etiã quoslibet beatos ac felices. Cæterum meritò præclarum Christi martyrem ornat elogio benedicti Tertullianus amãtißimus martyrij, cùm ille sanguinem suum pro religione fuderit in martyrum numerum relatus, quos etiam illa tempora summæ venerationi habuere.* Cum ducentis sestertiis.] *Ducenta sestertia faciunt quinque millia coronatorum. Attende morem veterum reiectis ab ecclesia sua reddentium.* Cum conditione datæ sibi occurrit.] *Scripsimus, conditioni. Sensus est, Cùm vellet conditioni præstitutæ occurrere, morte præuentus est. Ex Gorziensi. Mox, Nec tamen ideo bonum hæreses.* Sed & Apellis stemma retractandum est.] *Vulgo solent generosi de vetustate familiæ sese iactare.* Desertor continentiæ Marcionensis.] *Nam interdicebat nuptias.* Phaneroseis scripsit.] *Expositiones erant rerum*

8

9

10

11

Cap. 23
Cap. 24
Cap. 25
Cap. 29
Cap. 30

ſecretarum, hoc eſt inſignium nugarum proculdubio, φανερῶ *Græcis eſt manifeſto. Vnde* φανέρωσις *manifeſtatio. De hoc ſic in ſequenti libro De hæreſibus, Habet præterea priuatas ſed extra ordinarias lectiones ſuas, quas appellant phaneroſeis Philumenes cuiuſdam puellæ, quã quaſi prophetiſſam ſequitur.* Nam & ſic facilius traducentur.] *Traducentur, id eſt inanes oſtendẽtur. Nam traducere propriè eſt ignominiæ cauſa aliquem publicè circumducere. Libro quarto aduerſus Marcionem, Vti traduceret, inquit, eas. Ergo illus traduxiſſe debuerat, &c.* Et vnius æonis vitium in originem deduceret dei creatoris.] *Vnde hoc ipſo libro aliquanto poſterius, Expauit enim, inquit, & extimuit, & contriſtatus eſt, & ex his paßionibus concepit & edidit. Hinc fecit cœlum & terram.* Quam enim damnant, qui extraneam.] *Pro qui ſubſtituimus ex annotatiũculis Gorzienſibus quaſi. Obſeruãdum porrò quòd hic more ſuo loquitur, omittens verbum quod rurſus eſt ſubaudiendũ, hoc modo, Quam enim damnãt, quaſi extraneam, ſubaudi damnant.* Felix eccleſia.] *Magna laus eccleſiæ Romanæ, quam omnes veteres ſummè ſunt venerati.* Degeneres varietatis grano.] *Ex Gorzienſi repoſuimus veritatis grano. Subauditur præpoſitio ab. Degeneres à veritatis grano, id eſt degenerantes. Id cùm non attenderet quiſpiam non indoctus, iam olim veritatis in varietatis mutauit. Nã codex Paterniacenſis apertè habet varietatis. Mox pro adeundam ſcripſimus ad eandem de ſcripturis prouocationẽ, id eſt ad eam quam habent orthodoxi.* Sin ſcripturis.] *Nam carent ſcripturis.* Quid in meo agitis, non mei?] *Hic iuris peritum audis. Syluam alienam cædere, fontes tranſuertere, limites commouere, in alieno ſeminare & paſcere, inuadentium ſunt & aliena bona occupantium.* Ab ipſis autoribus quorũ fuit res.] *Hoc dominis autoritatem ſuam accommodantibus.* Integro inſtrumento.] *In Paterniacenſi codice eſt ſtrumento, quo etiam alibi vtitur pro inſtrumento, à ſtruendo. Quod verò continenter ſequitur, & vt videtur, aut legendum vtitur, videtur non callidiore ingenio quàm Marcion, ſubauditur eſſe. Aut, vti videtur non callidiore ingenio quàm Marcion, ſubaudi eſt.* Machæra, non ſtylo vſus eſt.] *Machæra cultrum Græcis ſignificat. Nam de inſtrumento ſacro Acta apoſtolorum, Apocalypſin, Euangelij Lucæ partem, & partem Paulinarum epiſt. reſecat.* Quo ius hodie ex Virgilio fabulam in totũ, aliam cõponi

componi materiam ſecundum.] *Hanc ſententiam, noſtrum ſecuti iudicium, ſic emendauimus & diſtinximus. Quo ius hodie ex Virgilio, fabulam totum aliam componi, materia ſecundũ verſus, verſibus ſecundum materias concinnatis. Eſt autem figura græca, cùm dicit, totum aliam, id eſt ſecundum totum, vel in toto aliam.* Pinacem Cibetis explicuit.] *Tabulam Cebetis intelligit. nam πίναξ Græcis tabula. Extat hodie Cebetis libellus in vtraque lingua.* Homeri centonas ſententiam vocare ſolent.] *Pro ſententiam legendum etiam, Græci vocant ὁμηρόκεντρα. Circunfertur Probæ Falconiæ titulo opuſculum huius generis ex Virgilio concinnatum, & alterum ex Homero Græcè incerti autoris, tametſi quidam eidem Probæ vindicare conãtur.* Et ſic adhuc initiat Mithræ.] *D. Hieronymus lib. 1. Comment. in Amos prophetam, ait Mithram ſub eodem numero aliarum literarum ethnicis eſſe, quem Baſilides hæreticus portentoſo nomine vocet Abraxan, qui ſit omnipotens deus ſecundum Græcas literas, & annui curſus numerum in ſolis circulo cõtentum. Idem libro primo aduerſus Iouinianum, tradit Mithram & Erichthonium iuxta gentilium fabulas vel in lapide vel in terra de ſolo æſtu libidinis eſſe generatos. An idem ſit neſcio. Sed ceremonias quibus aliquis initiaretur, Mithræ ſatis prolixè deſcribit Tertul. noſter, in fine libri cui titulus De corona militis; Quum Mythræ miles, inquit, in ſpelæo in caſtris verè tenebrarũ initiatur, coronam interpoſito gladio ſibi oblatam quaſi mimum martyrij, de hinc capiti ſuo accommodatam, monetur obuia manu capite depellere, & in humerum ſi fortè transferre, dicens Mithram eſſe coronam ſuam, atque exinde nunquam coronatur. Id quod in ſignum habet ad probationem ſui, ſicubi tentatus fuerit de ſacramento: ſtatimque creditur Mithræ miles, ſi deiecerit coronam, ſi eam in deo ſuo eſſe dixerit. Hæc illic. Quæ verba paulò prolixius citaui, quo facilius intelligas quod hic dicit; Et ſub gladio redimit coronam.*] *Porrò Mithræ leones aßignabant. Vnde in primo aduerſus Marcionem, Sicut aridæ & ardentis, inquit, naturæ ſacramenta leones Mithræ philoſophantur. Sic enim illic pro mire ſcribendũ docuit exemplar Gorzienſe.* Quid quod & ſummum pontificem nuptiis ſtatuit?] *Hirſaugienſis codex habebat, in vnius nuptiis ſtatuit? Hoc eſt, vxoris ſuæ quæ Flaminica dicebatur, recepto Romanis vocabulo. Porrò mire explicant hunc locum quæ Tertullianus ad vxo-*

16

rem suam libro primo scribit iis verbis : Sacerdotium, inquit, viduitatis celebratum est apud nationes pro diaboli scilicet æmulatione. Regem seculi Pontificem Maximum rursus nubere nefas est. Quantum deo sanctitas placet, quum illam etiam inimicus adfectat, non vtique vt alicuius boni adfinis, sed vt dei domini placita cum contumelia adfectans. Huc præterea pertinet quod in libro De monogamia rursum memorat: Pontifex, inquit, Maximus & Flaminica nubunt semel. Hoc exemplum non frustra citat Tertullianus assertor monogamiæ, quam secus quàm par est nusquam non vrget. Habet & virgines.] *Puta Vestales. Habet & continentes, videlicet ipsum Pontificem & vxorem eius Flaminicam, si alterutrum mori contigerit.* Morositatem illam Iudææ.] *Morositatem vocat illam accuratam præscriptionem instrumenti veteris, etiã vsque ad minutias.* Et sanctorũ Christianorum.] *Sicut dicimus sancta sanctorum.* Et æmulæ fidei attentatæ.] *Solet dicere AEmulus deo, in datiuo. Sic etiam per aduerbium, æmulè deo : nam fidei hic in dandi casu dictum est.*

17 Et creatorem deũ accusationem.] Opinor esse figurã Græcã. Non parent schismata.] *Hoc est, non apparent.* Est enim vnitas ipsa.] *Pro ipsa videbatur legendum schisma, vel scissa. At malim exponere, Est autem vnitas, ipsa, subaudi schismata. Sic enim est Tertulliani stylus.* Et apparitio deuota.] *Apparere alicui, ministrare est & inseruire, ceu suprà docuimus. Vnde apparitio pro ministerio.* Quàm suorum.] *Id est, eorum qui nos ante præstruxerunt, hoc est Apostolorum Christi.* Alia capit opinari eos.] *Verbum capit hoc modo solet vsurpare, Id est, Accidit vt alias adhuc opiniones habeant hæretici. Aut possunt adhuc alia opinari qui exorbitãt, vt vis verbi capit melius exprimatur. Libro primo aduersus Marcionem, Si depreciari capit in*

18 *creatore. De hoc loquẽdi genere monuimus suprà.* Angelos hominem instituere.] *Bis angelos legis. Alterum videtur superuacaneum.*

19 Quæ fœtida & immunda.] *Subaudi sunt.* Ipsi, aiunt, propterea.] *Ex Gorziensi collatione scripsimus, Ipsi, aiunt, præterea. Et mox, dicendo.* Ipsum introducunt ad benedicendum euchariſtia sua.] *Tradit Aurelius Augustinus Ophitas istos habere etiam verum colubrum quem nutriunt & venerantur: qui & incantante sacerdote egreditur de spelunca, & ascendit super altare innixum speluncæ, & oblationes eorum lambit, & inuoluens se circa eas, regreditur ad speluncam:*

eam: & ita confringunt oblationes in eucharistiam, quasi à serpente Christo, vt illi putant, sanctificatas. Hæc ille. A quibus in sertoribus permixtus.] *Lege Aeonibus inferioribus permixto.* Vt dicant illum tantummodo, sed & pro ipso, sed ipsum fuisse.] *Restituimus ex Gorziensib. annotatiunculis, Vt dicant illum tantummodo Seth, & pro ipso Seth ipsum fuisse. Mox, à superioribus virtutibus. Item, iustitiæ cultu, vitæ integritate.* Confirmasset illum dicto hoc pronunciatio appellat.] *Ex Irenæo sic apparet legendum: Confirmasset illum dicto Iaioth, pronunciatio appellat. Sic paulo pòst de Heracleone, Introducit enim, inquit, in primis illud fuisse quod pronunciat. Mox pro deceptatione, lege de aporiatione, id est desperatione. Nam in defectione fuit.* Vel suadendo præstiterat.] *Castigauimus, sudando. Tertullianus aduersus Valentinianos, Vt & Nonacris, inquit, inde sudauerit, quæ Alexandrum occidit.* Hæresim Cerdonis approbare conatus est, eadē dicere.] *Admonuimus iam sæpenumero, Tertullianum solitum verbum præcedens etiam in sequente sententia subaudire, vt hic conatus est eadem dicere.* Hoc vult viderim. i.] *Hoc, id est, ab hoc, vt suprà monuimus. Mox pro cui mundi scripsimus, cui mūdo, nostrum iudicium secuti. nam præcedens mundi videtur errato occasionem dedisse.* Totus enim secundum Valentinum sapit.] *Sic in De resurrectione carnis: ne de resurrectione ad Sadducæos sapere existimaretur.* Quod iam nec salutem consequi posse.] *Hunc locum in omnibus manuscriptis exemplaribus deprauatum, vt videtur, ausi sumus mutare ex Irenæi lectione, pro Quod iam, supponentes Adam nec salutem consequi posse. An rectè, iudicent docti. Certè Tatianum Irenæus tradit Adæ saluti contradicere. Mox post hæc verba, qui κατὰ Proclum dicantur, addidimus hanc clausulam, sunt qui secundum AEschinem pronuncientur.* Christi pro nomine adprehensus.] *Pro nomine Christi, hoc est ob professionem nominis Christiani, vt antè sæpe. Hunc locum sic scripsimus consentientibus exemplarib. vetustis, Gorziensi Paterniacensique, Qui postea quàm Christi pro nomine apprehensus est, in Christum blasphemare non destitit. Quæ verba ausus est quidam in Hirsaugiensi volumine ad Augustini narrationem mutare, qui scribit horum hæreticorum authorem lapsum in persecutione, vt eius casus opprobrium deuitaret, asserere cœpisse Christum tantum esse hominem, quo non*

20

21

22

Cap. 50.

Cap. 51.

Cap. 52.

Cap. 53.

deum sed hominem negasse videretur. Itaque scripsit, Qui postea quàm Christum pro nomine adprehensus, negauit, in Christum blasphemare nō destitit. Nec verò magnopere refert quo ad sententiam. Praxeas quidam.] *Huic confutando proprium volumen dicauit, quod in hoc opere sequitur.*

ANNOTATIONVM IN LIBRVM SEQVENTEM FINIS.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI

DE PRAESCRIPTIONIBVS aduersus hæreticos, liber.

CONDITIO præsentium temporum, fratres, etiam hanc ammonitionē prouocat nostram, non oportere nos mirari super hæreses istas; siue quia sunt; futuræ enim prænunciabantur: siue quia fidem quorūdam subuertunt; ad hoc enim sunt, vt fides habendo tentationem, haberet etiam probationem. Vanè ergo & inconsideratè plerique hoc ipso scandalizantur, quod tantum hæreses valeant, quantum non valerent, si non fuissent: quum quod sortitum est, vt omni modo sit, sicut causam accipit ob quam sit, sic vim consequitur per quam sit, ne esse non possit. Febrem denique inter cæteros mortiferos & cruciarios exitus erogando homini deputatam, neque quia est miramur, est enim: neque quia erogat hominē, ad hoc enim est. Proinde hæreses ad lāguorem & interitum fidei productas, si expauescimus, hoc eas posse; prius est, vt expauëscamus hoc eas esse, quæ dum sunt, habent posse, & dū possunt, habent esse. Sed enim febrem vt malum, & de causa & de potentia sua, vt notum est, abominamur potius quàm miramur, & quantum in nobis est præcaue-

mus,

mus, non habentes abolitionem eius in noſtra poteſtate. Hæreſes verò mortem æternam, & maioris ignis ardorẽ inferenteis malunt quidã mirari quòd hoc poſſint, quàm deuitare ne poſſint: quum habeãt deuitandi poteſtatem. Cæterùm nihil valebunt, ſi illas tantùm valere non mirentur. Aut enim dum mirantur, in ſcandalum ſubminiſtrantur: aut quia ſcandalizãtur, ideo mirantur quod tantum valeant, quaſi ex aliqua veritate veniant. Mirum ſcilicet vt malum vires ſuas habeat: niſi quod hæreſes apud eos multum valent, qui in fide non valent. In pugna pugilum & gladiatorũ, plerunque non quia fortis eſt, vincit quis, aut quia non poteſt vinci, ſed quoniam ille qui victus eſt, nullis viribus fuit: adeò idem ille victor bene valenti poſtea cõparatus, etiam ſuperatus recedit. Non aliter hæreſes de quorundã infirmitatibus habent quod valent, nihil valentes ſi in bene valentem fidem incurrant.

Pugiles. Gladiatores.

Solent quidem iſti miriones etiam de quibuſdam perſonis ab hæreſi captis, ædificari in ruinã. Quare illa vel ille fideliſſimi, prudentiſſimi, & vſitatiſſimi in eccleſia, in illã partem tranſierunt? Quis hoc dicens, non ipſe ſibi reſpondet, neque prudentes, neque fideles, neque vſitatos æſtimandos, quos hæreſes potuerint demutare? Et hoc mirũ (opinor) vt probatus aliquis retrò, poſtea excidat? Saul bonus præ cæteris, liuore poſtea euertitur. Dauid vir bonus ſecũdum cor domini, poſtea cædis & ſtupri reus eſt. Salomon omni gratia & ſapientia donatus à domino, ad idololatriam à mulieribus inducitur. Soli enim dei filio ſeruabatur ſine delicto permanere. Quid ergo ſi epiſcopus, ſi diaconus, ſi vidua, ſi virgo, ſi doctor, ſi etiã martyr lapſus à regula fuerit, ideo hæreſes veritatem videbuntur obtinere? Ex perſonis probamus fidem, an ex fide perſonas? Nemo ſapiẽs eſt, niſi fidelis, nemo maior, nemo Chriſtianus: nemo autem Chriſtianus, niſi qui ad finem vſque perſeuerauerit. Tu vt homo extrinſecus vnumquenque noſti: putas quod vides. Vides autem quouſque oculos habes. Sed oculi, inquit, domini alti. Homo in faciẽ, deus in præcordia contemplatur. Et ideo cognoſcit dominus qui ſunt eius, & plantam quam non plantauit pater, eradicat: & de primis nouiſſimos oſtendit: & palam in manu

Miriones.

portat ad purgãdam aream ſuam. Auolent quantum volent paleæ leuis fidei quocunque afflatu tentationum, eo purior maſſa fruméti in horrea domini reponetur. Nónne ab ipſo domino quidam diſcentium ſcandalizati deuerterũt? Nec tamen propterea cæteri quoque diſcedendum à veſtigiis eius putauerunt: ſed qui ſcierunt illum vitæ eſſe verbum, & à deo veniſſe, perſeuerauerunt in comitatu eius vſque ad finem: cùm illis ſi vellent, & ipſis diſcedere placidè obtuliſſet. Minus eſt ſi & Apoſtolũ eius, aliqui Phygelus, & Hermogenes, & Philetus, & Hymenæus reliquerunt: ipſe traditor Chriſti de apoſtolis fuit. Miramur de eccleſiis eius ſi à quibuſdam deſeruntur, quũ ea nos oſtendunt Chriſtianos, quæ patimur ad exemplũ ipſius Chriſti. Ex nobis, inquit, prodierunt, ſed non fuerunt ex nobis, ſi fuiſſent ex nobis, permanſiſſent vtique nobiſcum. Quin potius memores ſimus tam dominicarũ pronunciationum quàm apoſtolicarum literarum, quæ nobis & futuras hæreſes prænunciarũt, & fugiendas præfinierunt: vt ſicut eſſe illas non expaueſcimus, ita & poſſe id propter quod fugiendæ ſunt, nõ miremur. Inſtruit dominus multos eſſe venturos ſub pellibus ouium rapaces lupos. Quæ nam iſtæ ſunt pelles ouiũ, niſi nominis Chriſtiani extrinſecus ſuperficies? Qui lupi rapaces, niſi ſenſus & ſpiritus ſubdoli, ad infeſtãdum gregem Chriſti intrincus deliteſcẽtes? Qui pſeudoprophetæ ſunt, niſi falſi prædicatores? Qui pſeudapoſtoli, niſi adulteri euangelizatores? Qui antichriſti interim & ſemper, niſi Chriſti rebelles? Hoc erunt hæreſes non minus doctrinarum peruerſitate eccleſiam laceſſentes, quàm tunc antichriſtus perſecutionum atrocitate perſequetur: niſi quod perſecutio & martyres facit, hæreſes apoſtatas tantum. Et ideo hæreſes quoque oportebat eſſe, vt probabiles quique manifeſtarentur, tam qui in perſecutionibus ſteterint, quàm qui ad hæreſes nõ exorbitauerint. Neque enim eos probatos intelligi iubet, qui in hæreſim fidem demutant: ſicut ex diuerſo ſibi interpretantur, quia dixit alibi: Omnia examinate, quod bonum eſt tenete. Quaſi nõ liceat omnibus malè examinatis in electionem alicuius mali impingere per errorem. Porrò ſi diſſenſiones & ſchiſmata increpat,

Diſcentes.

Dominicæ pronũciationes: Apoſtolicæ literæ.

increpat, quæ sine dubio mala sunt, & incontinenti hæreses subiungit; quod malis adiũgat, malum vtique profitetur, & quidem maius: cũ ideo credidisse se dicat de schismatibus & dissensionibus, quia sciret etiã hæreses oportere esse. Ostendit enim grauioris mali prospectu, leuioribus se facilè credidisse, certè non vt ideo de malis crediderit, quia hæreses bonæ essent, sed vti de peioris quoque notæ tentationib. præmoneret non esse mirandum, quas diceret impendere ad probabiles quosque manifestandos, scilicet quos non potuerint deprauare. Denique si totum capitulum ad vnitatem continendam, & separationes coërcendas sapit: hæreses verò non minus ab vnitate diuellunt, quàm schismata & dissensiones, sine dubio & hæreses in ea conditione reprehensionis constituit, in qua schismata & dissensiones. Ac per hoc non eos probabiles facit, qui in hæreses diuerterint, quum maximè diuerti ad eiusmodi obiurgans, & docens vnum omnes loqui, & idipsum sapere, quod etiam hæreses non sinunt. nec diutius de isto, si idem est Paulus, qui & alibi hæreses inter carnalia crimina enumerat scribens ad Galatas, & qui Tito suggerit, hominem hæreticum post primam correptionem recusandũ, quod peruersus sit eiusmodi, & delinquat, vt à semetipso damnatus. Sed & in omni penè epistola de adulterinis doctrinis fugiendis inculcãs, hæreses taxat, quarum opera sunt adulteræ doctrinæ, hæreses dictæ Græca voce ex interpretatione electionis, qua quis siue ad instituendas, siue ad suscipiendas eas vtitur. Ideo & sibi damnatum dixit hæreticum, quia & in quo damnatur, sibi elegit. Nobis verò nihil ex nostro arbitrio indulgere licet, sed nec eligere quod aliquis de arbitrio suo induxerit. Apostolos domini habemus autores, qui nec ipsi quicquam ex suo arbitrio, quod inducerent, elegerunt: sed acceptam à Christo disciplinam fideliter nationibus adsignauerunt. Itaque etiam si angelus de cœlis aliter euangelizaret, anathema diceretur à nobis. Prouiderat iam tunc spiritus sanctus futurũ in virgine quadam Philumene angelum seductionis, transfigurantem se in angelum lucis, cuius signis & præstigiis Apelles inductus, nouam hæresim induxit. Hæ sunt do-

Hæreses.

Apostoli.

ctrinæ hominum & dæmoniorum, prurientibus auribus natæ de ingenio sapientiæ secularis, quam dominus stultitiam vocans, stulta mundi in confusionem etiam philosophiæ ipsius elegit. Ea est enim materia sapientiæ secularis, temeraria interpres diuinæ naturæ & dispositionis. Ipsæ denique hæreses à philosophia subornantur. Inde æones & formæ, nescio quæ, & trinitas hominis apud Valentinum: Platonicus fuerat. Inde Marcionis deus melior de tranquillitate: à Stoicis venerat. & vti anima interire dicatur, Epicurus obseruatur. Et vt carnis restitutio negetur, de vna omnium philosophorum schola sumitur. Et vbi materia cum deo æquatur, Zenonis disciplina est: & vbi aliquid de igneo deo allegatur, Heraclitus interuenit. Eædem materiæ apud hæreticos & philosophos volutantur, iidem retractatus implicantur. Vnde malum, & quare? & vnde homo, & quomodo? Et quod proximè Valentinus proposuit, Vnde deus? Scilicet de enthymesi, & ectromate. Miserum Aristotelem, qui illis dialecticã instituit, artificem struendi & destruendi, versipellem, in sententiis coactam, in cõiecturis duram, in argumentis operariam contentionum, molestam etiam sibiipsi, omnia retractantem, ne quid omnino tractauerit. Hinc illæ fabulæ & genealogiæ indeterminabiles, & quæstiones infructuosæ, & sermones serpentes velut cancer; à quibus nos apostolus refrenans, nominatim philosophiam testatur caueri oportere, scribens ad Colossenses: Videte ne quis sit circumueniens vos per philosophiam & inanem seductionem, secundum traditionem hominum; præter prouidentiam spiritus sancti. Fuerat Athenis, & istam sapiẽtiam humanam, affectatricem, & interpolatricem veritatis, de cõgressibus nouerat, ipsam quoque in suas hæreses multipartitam varietate sectarum inuicem repugnãtium. Quid ergo Athenis & Hierosolymis? quid academiæ & ecclesiæ? quid hæreticis & Christianis? Nostra institutio de porticu Salomonis est, qui & ipse tradiderat dominum in simplicitate cordis esse quærẽdum. Viderint qui Stoicum, & Platonicũ, & dialecticum, Christianismũ protulerunt. Nobis curiositate opus non est post Christũ Iesum, nec inquisitione post euãgelium. Cum credimus, nihil

Sapientia secularis.

Ex philosophia hæresiũ origo.

Coloss. 2.

nihil desideramus vltra credere. Hoc enim prius credimus, nõ esse quod vltra credere debeamus. Venio itaque ad illũ articulũ, quem & nostri prætendunt ad ineundam curiositatem, & hæretici inculcant ad importandã curiositatẽ. Scriptũ est, inquiunt: Querite, & inuenietis. Quando hãc vocem dominus emisit, recordemur. Puto in primitiis ipsis doctrinæ suæ cũ adhuc dubitaretur apud omnes, an Christus esset. Et cũ adhuc nec Petrus illum dei filiũ pronunciasset; cum etiã Ioannes, de illo certus, esse desisset. Merito ergo tunc dictũ est, Quærite & inuenietis, quãdo quærendus adhuc erat, qui adhuc agnitus nõ erat: & hoc quantum ad Iudæos. Ad illos enim pertinet totus sermo suggillationis istius, qui habebant vbi quærerent Christũ. Habent, inquit, Moysen & Heliam, id est legẽ & prophetas Christum prædicãtes: secundum quod & alibi apertè: Scrutamini, inquit, scripturas in quibus salutẽ speratis. Illæ enim de me loquũtur. Hoc erit, querite & inuenietis. Nam & sequẽtia in Iudæos cõpetere manifestum est, Pulsãte & aperietur vobis. Iudæi retro penes deũ fuerant, dehinc eiecti ob delicta, extra deũ esse cœperũt. Nationes verò nunquã penes deum, nisi stillicidium de situla, & puluis ex area, & foris semper. Itaque qui foris semper, quomodo pulsabit eò vbi nũquàm fuit? quã ianuã nouit, in qua nec receptus nec eiectus aliquando? an qui scit se intus fuisse & foras actũ, is potius pulsabit, & ostiũ nouit? Etiam: petite & accipietis, ei cõpetit, qui sciebat à quo esset petendũ, à quo & erat aliquid promissum; à deo scilicet Abraham, Isaac & Iacob; quem nationes non magis nouerant quã vllam repromissionẽ eius. Et ideo ad Israël loquebatur: Non sum, inquit, missus, nisi ad oues perditas domus Israëlis. Nõdum canibus iactabat panẽ filiorum: nondũ in viam gentiũ vel nationum ire mãdabat. Siquidem in fine præcepit, vt vaderẽt ad docendas & tingẽdas nationes, cõsequuturi mox spiritũ sanctum paracletum, qui illos deducturus esset in omnem veritatẽ. Et hoc erga illos facit. Quod si nationib. destinati doctores Apostoli, ipsi quoq; doctorem cõsecuturi erant paracletum, multo magis vacabat erga nos, Quærite & inuenietis: quibus vltro erat obuẽtura doctrina per Apostolos, & ipsis apo-

In primitiis doctrinæ suæ.

stolis per spiritum sanctũ. Omnia quidem dicta domini omnibus posita sunt, quæ per aures Iudæorũ ad nos transierunt; sed pleraq; in personas directa, non proprietatem admonitionis nobis constituerunt, sed exẽplũ. Cedo nunc sponte de gradu isto omnib. dictum sit, Quærite & inuenietis; tamen & hic expetit sensus certæ interpretationis gubernaculum. Nulla vox diuina ita dissoluta est & diffusa, vt verba tantum defendantur, & ratio verborum nõ constituatur. Sed in primis hoc propono: Vnum vtique & certum aliquid institutũ esse à Christo, quod credere omni modo debeant nationes, & idcirco quærere, vt possint cum inuenerint credere. Vnius porrò & certi instituti, infinita inquisitio non potest esse: quærẽdum est donec inuenias, & credendum vbi inueneris; & nihil amplius nisi custodiendũ quod credidisti: dũ hoc insuper credis, aliud non esse credendum, ideóq; nec requirendum, cũ id inueneris & credideris quòd ab eo institutũ est, qui non aliud tibi mandat inquirendum, quàm quod instituit. De hoc quidem si quis dubitat, constabit penes nos esse id quod à Christo institutũ est. Interim ex fiducia probationis præuentò, admonens quosdam nihil esse quærendum vltra quod crediderũt, id esse quod quærere debuerũt, ne Quærite & inuenietis, sine disciplina rationis interpretentur. Ratio autem dicti huius in tribus articulis cõstitit. In re, in tempore, in modo. In re, vt quid sit quærendum consideres. In tempore, vt quãdo. In modo, vt quousque. Igitur quærẽdum est quod Christus instituit, vtique quamdiu non inuenis, & vtique donec inuenias. Inuenisti autem cum credidisti. nam non credidisses, si non inuenisses, sicut nec quæsisses, nisi vt inuenires. Ad hoc ergo quæris vt inuenias, & ad hoc inuenies vt credas. Omnem prolationem quærendi & inueniendi credendo fixisti, hunc tibi modum statuit fructus ipse quærendi. Hanc tibi fossam determinauit ipse qui te non vult aliud credere, quàm quod instituit, ideóque nec quærere. Cæterum si quia alia tãta ab aliis sunt instituta, propterea in tantum quærere debemus, in quantum possumus inuenire, semper quæremus, & nunquam omnino credemus. Vbi enim erit finis quærendi? vbi statio credendi? vbi expunctio

Cedo de gradu.

4

inue-

inueniendi? Apud Marcionem? sed & Valentinus proponit: Quærite & inuenietis. Apud Valentinum? sed & Apelles hac me pronunciatione pulsabit, & Hebion, & Simon, & omnes ex ordine non habent aliud, quo se mihi insinuent, & me sibi adducant. Ero itaque nusquam, dum vbique cõuenior, Quærite & inuenietis: & velim sic nusquam, quasi qui nunquã apprehenderim illud quod Christus instituit, quod quæri necesse est, quod quæri oportet. Impunè erratur, nisi delinquatur; quãuis errare delinquere est. Impunè, inquã, vagatur, qui nihil deserit. At enim si quod debui credere credidi, & aliud denuò puto requirẽdum, spero vtiq; & aliud esse inueniẽdũ, nullo modo speraturus istud, nisi quia aut nõ crediderã qui videbar credidisse, aut desij credidisse. Ita fidẽ meã deserens, negator inuenior. Semel dixerim, Nemo quęrit, nisi qui aut nõ habuit, aut perdidit. Perdiderat vnam ex decẽ didrachmis anus illa, & ideo quærebat: vbi tamen inuenit, quærere desiit. Panẽ vicinus nõ habebat, & ideo pulsabat. Vbi tamẽ apertum est ei, & accepit, pulsare cessauit. Vidua à iudice petebat audiri, quia non admittebatur: sed vbi audita est, hactenus institit. Adeò finis est, & quærendi & pulsandi & petendi: Petenti enim dabitur, inquit, & pulsanti aperietur, & quærenti inuenietur. Viderit qui quęrit semper, quia non inuenit. Illic enim quærit, vbi nõ inuenitur. Viderit qui semper pulsat, quia nunquam aperietur. Illic enim pulsat, vbi nemo est. Viderit qui semper petit, quia nunquam audietur. Ab eo enim petit qui nõ audit. Nobis & si quærendum est adhuc & semper, vbi tamen quæri oportet: non apud hæreticos, vbi omnia extranea & aduersaria nostræ veritati, ad quos vetamur accedere. Quis seruus cibaria ab extraneo, ne dicam ab inimico domini sui sperat? Quis miles ab infœderatis, ne dicam ab hostibus regibus, donatiuum & stipendium captat, nisi planè desertor & trãsfuga & rebellis? Etiam anus illa intra tectum suum dragmam requirebat; etiam pulsator ille vicinam ianuam tundebat; etiam vidua illa non inimicum licet durum iudicem interpellabat. Nemo inde strui potest, vnde destruitur. Nemo ab eo inluminatur, à quo contenebratur. Quæramus ergo in nostro, & à no-

stris, & de nostro: In quo? duntaxat quod salua regula fidei potest in quæstionem deuenire. Regula est autē fidei, vt iam hinc quid defendamus profiteamur, illa scilicet qua creditur: vnum omnino deum esse, nec alium præter mundi cōditorem, qui vniuersa ex nihilo produxerit per verbum suū primò omnium emissum: id verbū filius eius appellatū, eius in nomine dei variè visum Patriarchis, in Prophetis semper auditū, postremò delatū ex spiritu dei & virtute in virginem Mariam, carnem factū in vtero eius, & ex ea natum hominem & esse Iesum Christū: exinde prædicasse nouā legem, & nouam promissionē regni celorū, virtutes fecisse, fixum cruci, tertia die resurrexisse: In cælos ereptū, sedisse ad dexterā patris: Misisse vicariam vim spiritussancti qui credentes agat: Venturū cum claritate ad sumendos sanctos in vitæ æternæ & promissorum cælestium fructū, & ad prophanos iudicandos igni perpetuo, facta vtriusque partis resuscitatione cū carnis restitutione. Hæc regula à Christo vt probabitur, instituta, nullas habet apud nos questiones, nisi quas hereses inferunt, & quæ hæreticos faciunt. Cæterùm manente forma eius in suo ordine, quantumlibet quæras & tractes, & omnem libidinem curiositatis effundas, si quid tibi videtur vel ambiguitate pendére, vel obscuritate obumbrari: est vtiq; frater aliquis doctor gratia scientiæ donatus: est aliquis inter exercitatos conuersatus, aliquis tecū curiosus, tecum tamen quærens, Nouissimè ignorare melius est, ne quòd non debeas, noris; quia quod debeas nosti. Fides, inquit, tua te saluum fecit: non exercitatio scripturarum. Fides in regula posita est, habes legem, & salutem de obseruatione legis: exercitatio autem in curiositate consistit, habens gloriam solam de peritiæ studio. Cedat curiositas fidei, cedat gloria saluti. Certè aut non obstrepant, aut quiescant aduersus regulam. Nihil scire, omnia scire est. Vt non inimici essent veritatis hæretici, vt de refugiendis eis non præmoneremur, quale est conferre cum hominibus, qui & ipsi adhuc se quærere confitentur? Si enim verè adhuc querunt, nihil adhuc certi deprehenderunt: & ideo quodcunq; videntur interim tenere, dubitationem suam ostendunt quandiu quærūt. Itaq;

tu

tu qui proinde quæris, ſpectãs ad eos qui & ipſi quærũt, dubius à dubiis, incertus ab incertis, cæcus à cæcis, in foueam deducaris neceſſe eſt. Sed cùm decipiẽdi gratia prætendant ſe ad hoc quærere, vt nobis per ſollicitudinis iniectionem tractatus ſuos inſinuent; denique vbi adierunt ad nos, ſtatim, quæ dicebant quærẽda eſſe defendunt: iam illos ſic debemus refutare, vt ſciant nos non Chriſto, ſed ſibi negatores eſſe. Cùm enim quærunt adhuc, nondum tenent; cùm autẽ non tenent, nondum crediderunt, ſcùm autem nondum crediderũt, non ſunt Chriſtiani. At cùm tenent quidem & credunt, quærendum tamen dicunt vt defendant: antequam defendant negant quod credunt, confitentes ſe nondum credidiſſe, dum quærunt. Qui ergo nec ſibi ſunt Chriſtiani, quantò magis nobis? Qui per fallaciam veniunt, qualem fidem diſputant? cui veritati patrocinantur, qui eam à mendacio inducunt? Sed & ipſi de ſcripturis agunt, & de ſcripturis ſuadent. Aliunde ſcilicet loqui poſſent de rebus fidei, niſi ex literis fidei. Venimus igitur ad propoſitum: huc enim dirigebamus, & hoc præſtruebamus, ad locutionis præfationem, vt iam hinc de eo cõgrediamur, de quo aduerſarij prouocãt. Scripturas obtendunt, & hac ſua audacia ſtatim quoſdã mouẽt: in ipſo verò cõgreſſu firmos quidẽ fatigant, infirmos capiunt, medios cum ſcrupulo dimittunt. Hunc igitur potiſſimum gradum obſtruimus, non admittẽdi eos ad vllam de ſcripturis diſputationẽ. Si hæ ſunt illæ vires eorũ, an ne eas habere poſſint diſpici debet, cui competat poſſeſſio ſcripturarũ, ne is admittatur ad eas, cui nullo modo competit. Hoc de conſilio diffidentiæ, aut de ſtudio aliter ineundæ conſtitutionis induxerim, niſi ratio conſtiterit. In primis illa, quod fides noſtra obſequium apoſtolo debeat, prohibẽti quæſtiones inire, nouis vocibus aures accommodare, hæreticum poſt vnam correptionem conuenire, non poſt diſputationem. Adeò interdixit diſputationẽ, correptionem deſignãs cauſam hæretici conueniendi, & hoc vnam, ſcilicet quia non eſt Chriſtianus: ne more Chriſtiani ſemel & iterũ, & ſub duobus aut tribus teſtibus caſtigandus videretur: cùm ob hoc ſit caſtigandus propter quod non ſit cũ illo diſputandũ. Deinde

quoniam nihil proficiat cõgressio scripturarum, nisi planè vt aut stomachi quis ineat euersionẽ, aut cerebri. Ista hæresis non recipit quasdam scripturas: etsi quas recipit, adiectionibus & detractionibus ad dispositionem instituti sui interuertit: & si recipit, non recipit integras: & si aliquatenus integras præstat, nihilominus diuersas expositiones cõmentata conuertit. Tantùm veritati obstrepit adulter sensus, quantum & corruptor stylus. Variæ præsumptiones, necessariò nolunt agnoscere ea, per quæ reuincuntur; his nituntur quæ ex falso composuerunt, & quæ de ambiguitate ceperunt. Quid promouebis exercitatissime scripturarum, cùm si quid defenderis, negetur ex diuerso: si quid negaueris, defendatur. Et tu quidẽ nihil perdes, nisi vocem in contentione: nihil consequeris, nisi bilem de blasphematione. Ille verò si quis est cuius causa in congressum descendis scripturarum, vt eum dubitantem confirmes, ad veritatem an magis ad hæreses deuerget? hoc ipso motus, quod te videat nihil promouisse æquo gradu negandi & defendẽdi, diuersa parte statutum; certè de pari altercatione incertior discedet, nesciens quam hæresim iudicet. Hæc vtique & ipsi habent in nos retorquere. Necesse est enim & illos dicere à nobis potiùs adulteria scripturarum & expositionum mendacia inferri, qui proinde sibi defendant veritatem. Ergo non ad scripturas prouocãdum est: nec in his constituendum certamen, in quibus aut nulla aut incerta victoria est, aut parum certa. Nam etsi non ita euaderet conlatio scripturarum, vt vtranque partẽ parem sisteret, ordo rerum desiderabat illud prius proponi, quod nunc solum disputandum est: Quibus competat fides ipsa, Cuius sint scripturæ: A quo, & per quos, & quando, & quibus sit tradita disciplina qua fiunt Christiani. Vbi enim apparuerit esse veritatem disciplinæ & fidei Christianæ, illic erit veritas scripturarum & expositionum, & omnium traditionum Christianorum. Christus Iesus dominus noster permittat dicere interim, quisquis est, cuiuscunque dei filius, cuiuscunque materiæ homo & Deus, cuiuscunque fidei præceptor, cuiuscunque mercedis promissor. Quid esset, quid fuisset, quam patris voluntatem administraret, quid homini

homini agendũ determinaret;quamdiu in terris agebat, ipse pronũciabat,siue populo palàm,siue discẽtibus seorsum. Ex quibus,duodecim precipuos lateri suo adlegerat destinatos Nationibus magistros. Itaq; vno eorũ decusso;reliquos vndecim regrediens ad patrem post resurrectionem, iussit ire & docere Nationes, tingendas in patrem & in filium & spiritũ sanctum. Statim igitur Apostoli,quos hæc appellatio missos interpretatur, assumpto per sortẽ duodecimo Mathia in locũ Iudæ,ex autoritate prophetiæ quæ est in psalmo Dauid, cõsecuti promissam vim spiritus sancti ad virtutes & eloquiũ, primò per Iudæam contestata fide in Iesum Christum, & ecclesiis institutis;dehinc in orbem profecti,eandẽ doctrinam eiusdem fidei Nationibus promulgauerunt, & proinde ecclesias apud vnamquanque ciuitatẽ condiderũt, à quibus traducem fidei & semina doctrinæ, cæteræ exinde ecclesiæ mutuatæ sunt,& quotidie mutuantur vt ecclesiæ fiãt. Ac per hoc & ipsæ apostolicæ deputãtur, vt soboles Apostolicarum Ecclesiarum. Omne genus ad originem suam censeatur,necesse est. Itaque tot ac tantæ ecclesiæ, vna est illa ab Apostolis prima, ex qua omnes. Sic omnes primæ,& omnes Apostolicæ. dum vnã omnes probant vnitatem. Communicatio pacis, & appellatio fraternitatis,& contesseratio hospitalitatis,quæ iura non alia ratio regit, quàm eiusdem sacramenti vna traditio. Hanc igitur dirigimus præscriptionẽ: Si dominus Iesus Christus Apostolos misit ad prædicandum, alios non esse recipiendos predicatores,quàm quos Christus instituit,quia nec alius patrem nouit nisi filius,& cui filius reuelauit:nec aliis videtur reuelasse filius,quàm apostolis quos misit ad prædicandum,vtique quod illis reuelauit. Quid autem prædicauerint, id est, quid illis Christus reuelauerit, & hic præscribam, non aliter probari debere, nisi per easdẽ ecclesias,quas ipsi Apostoli condiderunt,ipsi eis prædicãdo, tam viua(quod aiunt)voce,quàm per epistolas postea. Si hæc ita sunt,constat proinde omnẽ doctrinam,quæ cum illis ecclesiis apostolicis matricibus & originalibus fidei conspiret,veritati deputandã,id sine dubio tenentẽ,quod ecclesiæ ab Apostolis, Apostoli à Christo, Christus à

Discentes.
Apostoli quid.
Communicatio pacis.
Appellatio fraternitatis.
Contesseratio hospitalitatis.
Viua voce.
Ecclesiæ Apostolicæ matrices & originales.

deo suscepit: reliquam vero omnem doctrinam de mendacio præiudicandam, quę sapiat contra veritatem ecclesiarum, & Apostolorum, & Christi, & dei. Superest ergo vti demõstremus, an hæc nostra doctrina, cuius regulam supra edidimus, de Apostolorum traditione censeatur, & ex hoc ipso, an cæteræ de mendacio veniant. Communicamus cum ecclesiis apostolicis; quod nulla doctrina diuersa, hoc est testimonium veritatis. Sed quoniam tam expedita probatio est, vt si statim proferatur, nihil iam sit retractãdum; ac si prolata non sit à nobis, locum interim demus diuersę parti, si quid putant ad infirmandam hanc præscriptionem mouere se posse. Solent dicere, non omnia Apostolos scisse, eadem agitati dementia qua rursus conuertunt, omnia quidem Apostolos scisse, sed non omnia omnibus tradidisse: in vtroque Christum reprehẽsioni subiicientes, qui aut minus instructos, aut parum simplices Apostolos miserit. Quis enim integræ mentis, credere potest aliquid eos ignorasse, quos magistros dominus dedit, indiuiduos habitos in comitatu, in discipulatu, in conuictu, quibus obscura quæque seorsim disserebat, illis dicẽs datum esse cognoscere arcana, quæ populo intelligere non liceret. Latuit aliquid Petrum ædificandæ ecclesiæ petram dictum, claues regni cælorum consecutum, & soluendi & alligandi in cælis & in terris potestatem? Latuit & Ioannem aliquid dilectissimum domino, pectori eius incubantem, cui soli Dominus Iudam traditorem præmonstrauit; quem loco suo filium Mariæ demandauit? Quid eos ignorasse voluit, quibus etiam gloriam suam exhibuit, & Moysen, & Heliam, & insuper de cælo patris vocem? nõ quasi cæteros reprobans; sed quoniam in tribus testibus stabit omne verbum. Ignorauerunt itaque & illi quibus post resurrectionem quoque in itinere omnes scripturas edisserere dignatus est. Dixerat planè aliquando: Multa habeo adhuc vobis loqui, sed nõ potestis modo ea sustinere. Tamen adiiciens: Cum venerit ille spiritus veritatis, ipse vos deducet in omnem veritatem; ostendit illos nihil ignorasse, quos omnem veritatem consecuturos per spiritum veritatis repromiserat, & vtique impleuit repromissum, probantibus Actis Apo-

stolorum

ſtolorum deſcẽſum ſpiritus ſancti. Quam ſcripturam qui
non recipiunt, nec ſpiritum ſanctum poſſunt agnoſcere
diſcentibus miſſum; ſed nec eccleſiam ſe dicant defende-
re, qui, quando, & quibus incunabulis inſtitutum eſt hoc
corpus, probare non habent. Tanti enim eſt illis non ha-
bere probationes eorum quæ defendunt, ne pariter ad-
mittantur traductiones eorum quæ mentiuntur. Propo-
nunt ergo ad ſugillandam ignorãtiam aliquam Apoſto-
lorum, quod Petrus & qui cum eo erant reprehenſi ſint à
Paulo. Adeò inquiunt, aliquid eis defuit, vt ex hoc etiam
illud ſtruant, potuiſſe poſtea pleniorem ſcientiam ſuper-
uenire, qualis obuenerit Paulo reprehendenti anteceſſo-
res. Poſſumus & hic Acta Apoſtolorum repudiãtibus di-
cere: Prius eſt vti oſtendatis quis iſte Paulus, & quid ante
Apoſtolum, & quomodo Apoſtolus; quatenus & aliàs ad
quæſtiones plurimum eo vtuntur. Neque enim ſi ipſe ſe
Apoſtolum de perſequutore profitetur, ſufficit vnicuique
examinate credenti, quando nec dominus ipſe de ſe teſti-
monium dixerit. Sed credant ſine ſcripturis, vt credãt ad-
uerſus ſcripturas. Tamen doceant ex eo quod allegant Pe-
trum à Paulo reprehenſum, aliam Euangelij formam à
Paulo ſuperinductam citra eam quam pręmiſerat Petrus
& cæteri. Atqui demutatus in prędicatorem de perſequu-
tore deducitur ad fratres à fratribus, vt vnus ex fratribus,
& ad illos ab illis qui ab apoſtolis fidem induerant. De-
hinc, ſicut ipſe enarrat, aſcendit Hieroſolymam cognoſ-
cendi Petri cauſa; ex officio & iure ſcilicet eiuſdem fidei
& prædicationis. Nam & illi nõ eſſent admirati de per-
ſecutore factum prædicatorem, ſi aliquid cõtrarium præ-
dicaret; nec dominum præterea magnificaſſent, quia ad-
uerſarius eius Paulus obuenerat. Itaque & dexteram ei
dederunt ſignum concordiæ & conuenientiæ: & inter ſe
diſtributionem officij ordinauerunt, non ſeparationem
Euangelij: nec vt aliud alter, ſed vt alij alter prædicaret,
Petrus in circumciſionem, Paulus in Nationes. Cæterum
ſi reprehenſus eſt Petrus, quòd cùm conuixiſſet ethnicis,
poſtea ſe à conuictu eorum ſeparabat perſonarum reſpe-
ctu: vtique conuerſationis fuit vitium nõ prædicationis.
Nõ enim ex hoc alius deus quã creator, & alius Chriſtus

8 quàm ex Maria, & alia ſpes quàm reſurrectio annunciabatur. Non mihi tam bene eſt, immo nõ mihi tam male eſt, vt Apoſtolos committam. Sed quoniam peruerſiſſimi iſti illam reprehenſionem ad hoc obtendunt, vt ſuſpectã faciant doctrinam ſuperiorem, reſpõdebo quaſi pro Petro; ipſum Paulum dixiſſe factũ ſe omnibus eſſe omnia, Iudæis Iudæum, non Iudæis nõ Iudæum, vt omnes lucrificaret. Adeò pro temporibus & perſonis & cauſis quædã reprehendebant, in quæ & ipſi æquè pro temporibus & perſonis & cauſis committebant: quemadmodum ſi & Petrus reprehẽderet Paulum, quod prohibens circumciſionem circumciderit ipſe Timotheum. Viderint qui de Apoſtolis iudicant. Bene quòd Petrus Paulo & in martyrio adæquatur. Sed & ſi in tertium vſque cælum ereptus Paulus, & in paradiſum delatus audiit quædam illic; non poſſunt videri fuiſſe, quæ illum in aliam doctrinã inſtructiorem præſtarent; cùm ita fuerit cõditio eorum vt nulli hominum proderentur. Quod ſi ad alicuius cõſcientiam manauit neſcio quid illud, & hoc ſe aliqua hæreſis ſequi affirmat; aut Paulus ſecreti proditi reus eſt, aut & alius poſtea in paradiſum ereptus debet oſtẽdi, cui permiſſum ſit eloqui, quæ Paulo mutire non licuit. Sed, vt diximus, eadem dementia eſt, cùm confitentur quidem nihil apoſtolos ignoraſſe, nec diuerſa inter ſe prædicaſſe, ſed non omnia volunt illos omnibus reuelaſſe: quædam palàm, & vniuerſis, quædam ſecreto, & paucis demandaſſe; quia & hoc verbo vſus eſt Paulus ad Timotheũ: O Timothee depoſitum cuſtodi. Et rurſum: Bonum depoſitum cuſtodi. Quod hoc depoſitum eſt, tam tacitum, vt alterius doctrinæ deputetur? An illius denunciationis, de qua ait? Hanc denunciationem commẽdo apud te filiole Timothee. Item illius præcepti, de quo ait: Denuncio tibi ante deum, qui viuificat omnia, & Ieſum Chriſtum, qui teſtificatus eſt ſub Pontio Pilato bonam confeſſionem, vt cuſtodias præceptum. Quod autem præceptum, quæ denũciatio, ex ſupra & infra ſcriptis intelligetur, non neſcio quid ſuboſtẽdi hoc dicto de remotiore doctrina, ſed potius inculcari de non admittenda alia præter eam, quam audierat ab ipſo: & puto coram multis, inquit, teſtibus.

Quos

Quos multos testes si nolunt ecclesiam intelligi, nihil interest quomodo nihil tacitum fuerit, quod sub multis testibus proferebatur. Sed nec quia volunt illum hæc fidelibus hominibus demandare, qui idonei sint & alios docere, id quoque argumentum occulti alicuius euangelij interpretandum est. Nam & cum dicit Hæc, de eis dicit, de quibus in præsenti scribebat; de occultis autem vt de absentibus apud conscientiam, non hæc, sed illa dixisset. Porrò consequens erat, vt cui demandabat euangelij administrationem, non passim nec inconsideratè administrandam adiiceret; secundum dominicam vocem, ne margaritam porcis, & sanctum canibus iactaret. Dominus palàm edixit, sine vlla significatione alicuius taciti sacramenti. Ipse præceperat, si quid in tenebris & in abscondito audissent, in luce & in tectis prædicarent. Ipse per similitudinem præfigurauerat, ne vnam mnam, id est, vnũ verbum eius, sine fructu in abdito reseruarent. Ipse docebat lucernam non sub modio abstrudi solere, sed in cãdelabrum cõstitui, vt luceat omnibus qui in domo sunt. Hæc apostoli aut neglexerunt, aut minimè intellexerũt, si non adimpleuerunt; abscondentes aliquid de lumine, id est, de dei verbo, & Christi sacramento. Neminẽ quod scio verebantur, non Iudæorum vim, non ethnicorum; quo magis vtique in ecclesia libere prædicabant, qui in synagogis & in locis publicis non tacebant. Imò neq; Iudæos conuertere, neque ethnicos inducere potuissent, nisi quod credi ab eis volebant, ordine exponerent. Multo magis iam credentibus ecclesiis nihil subtraxissent, quod aliis paucis seorsum demandarent. Quanquam etsi quædã inter domesticos, vt ita dixerim, disserebant; non tamen ea fuisse credendum est, quæ aliam regulam fidei superducerent, diuersam & contrariam illi, quam catholicè in medium proferebant; vt alium dominum in ecclesia dicerent, alium in hospitio; & aliam Christi substantiam designarẽt in aperto, aliam in secreto; & aliam spem resurrectionis apud omnes annunciarent, aliam apud paucos: cum ipsi obsecrarent in epistolis suis, vt idipsum & vnum loquerentur omnes, & non essent schismata & dissensiones in ecclesia: quia siue Paulus, siue alij, eadẽ præ-

Hæc.

Illa.

Matth. 7.

Matth. 10.

Luc. 19.

Matth. 5.

Act. 9.

Matth. 5.

1. Cor. 1.

dicarent. Alioquin meminerāt, Sit ſermo veſter : eſt, eſt: non, non: quod amplius, hoc à malo eſt, ne euangelium in diuerſitate tractarent. Si ergo incredibile eſt, vel ignoraſſe Apoſtolos plenitudinem prædicationis, vel non omnem ordinē regulæ omnibus ædidiſſe, videamus ne Apoſtoli quidem ſimpliciter & plenè, eccleſiæ autem ſuo vitio aliter acceperint quàm apoſtoli proferebant. Omnia iſta ſcrupuloſitatis incitamenta inuenias prætēdi ab hæreticis. Tenent correptas ab Apoſtolo eccleſias, O inſenſati Galatæ, quis vos faſcinauit? & tam bene currebatis, quis vos impediit? Ipſúmque principium: Miror quod ſic tam cito transferimini ab eo qui vos vocauit in gratiam, ad aliud Euāgelium. Item ad Corinthios ſcriptum, quòd eſſent adhuc carnales qui lacte educarentur, nōdum idonei ad pabulum; qui putarent ſe ſcire aliquid, quando nōdum ſcirent, quemadmodum ſciri oporteret. Cum correptas eccleſias opponūt, credant emēdatas. Sed & illas recognoſcant, de quarum fide & ſcientia & conuerſatione Apoſtolus gaudet, & deo gratias agit: quæ tamen hodie cum illis correptis vnius inſtitutionis iura commiſcent. Age nunc omnes errauerint: deceptus ſit & apoſtolus de teſtimonio reddendo quibuſdam; Nullam reſpexerit ſpiritus ſanctus vti eam in veritatem deduceret; ad hoc miſſus à Chriſto, ad hoc poſtulatus de patre, vt eſſet doctor veritatis; neglexerit officiū dei villicus, Chriſti vicarius, ſinens eccleſias aliter interim intelligere, aliter credere, quàm ipſe per Apoſtolos prædicabat: Ecquid veriſimile eſt, vt tot ac tantæ in vnam fidem errauerint? Nullus inter multos euentus eſt vnus exitus: variaſſe debuerat error doctrinæ eccleſiarum. Cæterum quod apud multos vnum inuenitur, non eſt erratum, ſed traditum. Audeat ergo aliquis dicere illos erraſſe qui tradiderunt? Quoquo modo ſit erratum, tam diu vtique regnauit error, quàm diu hæreſes non erant. Aliquos Marcionitas & Valentinianos liberanda veritas expectabat: interea perperam euangelizabatur, perperam credebatur, tot milia milium perperam tincta, tot opera fidei perperam adminiſtrata; tot virtutes, tot chariſmata perperam operata; tot ſacerdotia, tot miniſteria perperam functa; tot denique martyria

tyria perperam coronata. Aut si nec perperam, nec in vacuum, quale est vt ante res dei currerent, quàm cuius dei notũ esset? ante Christiani, quàm Christus inuentus: ante hæreses, quàm vera doctrina? Sed enim in omnibus veritas imaginem antecedit: postremo, similitudo succedit. Cæterum satis ineptum, vt prior in doctrina hæresis habeatur, vel quoniam ipsa est quæ futuras hæreses & cauendas prænunciauit. Ad eius doctrinę ecclesiam scriptũ est, imò ipsa doctrina ad ecclesiam suam scribit: Et si angelus de cælo aliter euangelizauerit citra quàm nos, anathema sit. Vbi tunc Marcion, Põticus nauclerus, Stoicæ studiosus? Vbi tunc Valentinus Platonicę sectator? Nã constat illos, neque adeo olim fuisse, Antonini ferè principatu, & in Catholicam primò doctrinã credidisse apud ecclesiam Romanensem, sub episcopatu Eleutheri benedicti, donec ob inquietam semper curiositatem, qua fratres quoque viciabant, semel & iterum eiecti, Marcion quidem cum ducentis Ḣ ⟝ S. suis quæ ecclesiæ intulerat, nouissime in perpetuum discidium relegati, venena doctrinarum suarum disseminauerũt. Postmodum Marcion pœnitentiam confessus, cum cõditioni datæ sibi occurrit, ita pacem recepturus, si ceteros quoque quos perditioni erudisset, ecclesiæ restitueret, morte præuẽtus est. Oportebat enim hæreses esse, nec tamen ideo bonũ hæreses, quia esse eas oportebat, quasi nõ & malũ oportuerit esse. Nam & dominum tradi oportebat, sed væ traditori; ne quis etiam hinc hæresim defendat. Si & Apellis stemma retractandum est, tam non vetus & ipse, quàm Marcion institutor & pręformator eius: sed lapsus in fœminam desertor continẽtiæ Marcionensis, ab oculis sanctissimi magistri Alexandriam secessit. Inde post annos regressus non melior, nisi tantum quã iam non Marcionites, in alteram fœminam impegit, illam virginem Philumenen (quam suprà edidimus) postea verò immane prostibulum & ipsam, cuius energemate circumuentus, quæ ab ea didicit Phaneroseis scripsit. Adhuc in seculo supersunt qui meminerint eorum, etiam proprij discentes & successores ipsorum, ne posteriores negare possint: quanquam & de operibus suis, vt dixit dominus, reuin-

cuntur. Si enim Marcion nouum teſtamentum à vetere ſeparauit, poſterior eſt eo quod ſeparauit, quia ſeparari nõ poſſet, niſi quod vnitum fuit: vnitum ergo ante quàm ſepararetur, poſtea factum ſeparatum, poſteriorem oſtendit ſeparatorem. Item Valentinus, aliter exponens & ſine dubio emendans hoc nomine, quicquid emẽdat, vt mendoſum, retro alterius fuiſſe demonſtret. Hos vt inſigniores, & frequentiores adulteros veritatis nominamus. Cęterum & Nigidius neſcio quis, & Hermogenes, & multi alij adhuc ambulant peruertentes vias dei. Cupio oſtendant mihi, ex qua autoritate prodierunt. Si alium deum prædicant, quomodo eius dei rebus & literis & nominibus vtuntur aduerſus quẽ prædicãt? ſi eundem, quomodo aliter. Probent ſe nouos apoſtolos eſſe: dicant Chriſtum iterum deſcendiſſe, iterũ ipſum docuiſſe, iterum crucifixum, iterum mortuum, iterum reſuſcitatũ: ſic enim apoſtolos ſolet facere, dare illis præterea virtutem, eadem ſigna edendi, quæ & ipſe. Volo igitur & virtutes eorũ proferre, niſi quod agnoſco maximam virtutem eorum, qua apoſtolos in peruerſum æmulantur. Illi enim de mortuis viuos faciebant, iſti de viuis mortuos faciunt.

Hæretici, Pſeudapoſtoli.

Sed ab exceſſu reuertar ad principalitatem veritatis, & poſteritatẽ mendacitatis deputandam ex illius quoque parabolę patrocinio, quæ bonum ſemen frumenti à domino ſeminatum primo cõſtituit, auenarum autem ſterilis fœni adulterium ab inimico diabolo poſtea ſuperducit. Proprie enim doctrinarum diſtinctionem figurat, quia & alibi verbum dei ſeminis ſimilitudo eſt. Ita ex ipſo ordine manifeſtatur, id eſſe dominicum & verum, quod ſit prius traditum: id autem extraneum & falſum, quod ſit poſterius immiſſum. Ea ſententia manebit aduerſus poſteriores quaſque hæreſes, quibus nulla conſtantia de conſcientia competit ad defendẽdam ſibi veritatem. Cæterum ſi quæ audent interſerere ſe ætati apoſtolicæ, vt ideo videantur ab Apoſtolis traditæ, quia ſub Apoſtolis fuerũt: poſſumus dicere: Edant ergo origines eccleſiarũ ſuarum, euoluãt ordinem epiſcoporum ſuorũ, ita per ſucceſſiones ab initio decurrentem, vt primus ille epiſcopus aliquẽ ex Apoſtolis, vel Apoſtolicis viris, qui tamen cum Apoſtolis perſeuera-

Origines eccleſiarum. Ordo epiſcoporum.

ſeuera-

seuerauerit, habuerit autorem & antecessorē. Hoc enim modo ecclesiæ Apostolicæ census suos deferunt: sicut Smyrnæorum ecclesia habens Polycarpū ab Ioanne conlocatum refert: sicut Romanorum Clementem à Petro ordinatum edit: proinde vtique & cæteræ exhibent, quos ab apostolis in episcopatum cōstitutos, Apostolici seminis traduces habeant. Confingant tale aliquid hæretici. Quid enim illis post blasphemiam inlicitum est? sed etsi confinxerint, nihil promouebunt. Ipsa enim doctrina eorum cum Apostolica comparata, ex diuersitate & cōtrarietate sua pronunciabit, neque Apostoli alicuius autoris esse neque apostolici: quia sicut Apostoli non diuersa inter se docuissent, ita & apostolici non contraria apostolis ædidissent, nisi illi qui ab Apostolis desciuerunt, & aliter prædicauerunt. Ad hanc itaque formam prouocabuntur ab illis ecclesiis, quæ licet nullum ex Apostolis vel apostolicis autorem suū proferant, vt multo posteriores quæ denique quotidie instituuntur: tamen in eadem fide conspirantes, non minus apostolicæ deputantur pro consanguinitate doctrinæ. Ita omnes hæreses ad vtranq; formā à nostris ecclesiis prouocatæ, probent se quaquà putāt apostolicas. Sed adeò nec sunt, nec possunt probare quod nō sunt: nec recipiūtur in pacem & in cōmunicationem ab ecclesiis quoquo modo apostolicis: scilicet ob diuersitatem sacramēti, nullo modo apostolicæ. Adhibeo super hæc ipsarum doctrinarum recognitionem, quæ tunc sub Apostolis fuerunt, ab iisdem apostolis & demonstratæ & deieratæ. Nam & sic facilius traducentur: dum aut iam tunc fuisse deprehenduntur, aut ex illis quæ iam tūc fuerunt semina sumpsisse. Paulus in prima ad Corinthios, notat negatores & dubitatores resurrectionis. Hæc opinio propria Sadducæorū; partem eius vsurpat Marcion, & Apelles, & Valentinus, & si qui alij resurrectionem carnis infringunt. Ad Galatas scribēs, inuehitur in obseruatores & defensores circumcisionis & legis, Hebionis hæresis est. Timotheum instruēs, nuptiarum quoque interdictores sugillat; Ita instituunt Marcion, & Apelles eius secutor. Æque tangit eos qui dicerent factam iam resurrectionem; id de se Valentiniani adseuerant. Sed & cum

Ecclesiæ Apostolicæ.

12

Sadducæi.
Marcion.
Apelles.
Hebion.
Valentinus.

genealogias indeterminatas nominat, Valẽtinus agnoſcitur, apud quem æon ille neſcio qui, noui & nõ vnius nominis, generat ẽ ſua Charite Senſum & Veritatem; & hi æquè procreãt duos, Sermonem & Vitam; Dehinc & iſti generant Hominem & Eccleſiam: de qua prima ogdoade æonum, exinde decẽ alij, & duodecim reliqui æones, miris nominibus oriuntur; in meram fabulam triginta æonum. Idem Apoſtolus cum improbat elementis ſeruientes, aliquem Hermogenem oſtendit, qui materiam non natam introducens, Deo non nato eam comparat, & ita matrem elementorum deam faciens, poteſt ei ſeruire quam deo cõparat. Ioannes vero in Apocalypſi idolothyta edentes & ſtupra committentes iubetur caſtigare. Sunt & nunc alij Nicolaitæ, Caiana hæreſis dicitur. At in epiſtola eos maxime antichriſtos vocat, qui Chriſtum negarent in carne veniſſe, & qui non putarent Ieſum eſſe filium dei; Illud Marcion, hoc Hebion vindicauit. Simonianæ autem magiæ diſciplina angelis ſeruiens, vtique & ipſa inter idololatrias deputabatur, & à Petro apoſtolo in ipſo Simone damnabatur. Hæc ſunt, vt arbitror, genera doctrinarum adulterinarum, quæ ſub apoſtolis fuiſſe ab ipſis Apoſtolis diſcimus: & tamen nullam inuenimus inſtitutionem, inter tot diuerſitates peruerſitatum, quæ de deo creatore vniuerſorum controuerſiam mouerit. Nemo alterum deum auſus eſt ſuſpicari, facilius de filio quàm de patre hæſitabatur, donec Marcion præter creatorem alium deum ſolius bonitatis induceret: Apelles creatorem angelum neſcio quem glorioſum ſuperioris Dei, faceret deum legis & Iſraelis, illum igneum affirmans: Valentinus æonas ſuos ſpargeret, & vnius æonis vitium in originem deduceret dei creatoris. His ſolis & his primis reuelata eſt veritas diuinitatis, maiorem ſcilicet dignationem & pleniorem gratiam à diabolo conſecutis, qui deum ſic quoque voluerit æmulari, vt de doctrinis venenorum, quod dominus negauit, ipſe faceret diſcipulos ſuper magiſtrum. Eligãt igitur ſibi tempora vniuerſæ hæreſes quæ quando fuerint, dum non interſit quę quando, dũ de veritate non ſint: vtique quæ ſub apoſtolis non fuerunt, fuiſſe nõ poſſunt. Si enim fuiſſent, nominarentur

rentur

rentur & ipsæ, vt & ipsæ coërcēdę. Quæ vero sub apostolis fuerunt, in sua nominatione damnātur. Siue ergo eædem nunc sunt aliquanto expolitiores, quæ sub apostolis rudes, habent suā exinde damnationem: siue alię quidem illæ fuerunt, aliæ autē postea obortæ sunt, & quasdam ex illis opiniones vsurpauerunt, habendo cum eis consortiū prædicationis, habeant necesse est etiā consortium dānationis: præcedēte illo fine supradicto posteritatis, quo etsi nihil de damnaticiis participarent, de ætate sola præiudicarentur, tanto magis adulteræ, quāto nec apostolis nominatæ. Vnde firmius constat has esse quæ adhuc tunc nunciabātur futuræ. His definitionibus prouocatæ à nobis & reuictæ hæreses omnes, siue quæ posteræ, siue quæ coætaneæ apostolorū, dum modo diuersæ: siue generaliter siue specialiter notatæ ab eis, dūmodo prædamnatæ, audeant respōdere & ipsæ aliquas eiusmodi præscriptiones aduersus nostram disciplinā. Si enim negant veritatē eius, debēt probare illam quoq; hæresim esse eadem forma reuictā qua ipsæ reuincūtur: & ostendere simul vbinā quęrenda sit veritas, quam apud illas non esse iam cōstat. Posterior nostra res nō est, imò omnibus prior est: hoc erit testimonium veritatis vbiq; occupantis principatum. Quod ab apostolis nō dānatur, imò defenditur: hoc erit indicium proprietatis. Quam enim dānant, quasi extranea: quámq; non dānauerunt, suam ostendunt, ideóq; & defendunt. Age iam qui voles curiositatē melius exercere in negocio salutis tuæ, percurre ecclesias Apostolicas, apud quas ipsæ adhuc cathedræ Apostolorum suis locis præsidentur, apud quas ipsæ authenticæ literæ eorum recitantur, sonantes vocē, & repræsentātes faciem vniuscuiusq;. Proxima est tibi Achaia? habes Corinthum. Si nō longe es à Macedonia, habes Philippos, habes Thessalonicenses: Si potes in Asiam tēdere, habes Ephesum: si autem Italiæ adiaces, habes Romam, vnde nobis quoque autoritas præsto est. Felix ecclesia cui totam doctrinam apostoli cum sanguine suo profuderūt: vbi Petrus passioni dominicæ adęquatur, vbi Paulus Ioanis exitu coronatur, vbi apostolus Ioānes postea quàm in oleum igneum demersus, nihil passus est, in insulā relegatur. Videamus

Damnaticiæ hæreses.

14

Cathedræ apostolorum.

Romana ecclesia.

quid didicerit, quid docuerit, cum Africanis quoque ecclesiis cõtesserarit. Vnum deum nouit creatorem vniuersitatis, & Christum Iesum ex virgine Maria filiũ dei creatoris & carnis resurrectionem: Legem & prophetas cum euangelicis & apostolicis literis miscet, & inde potat fidẽ eam: aqua signat, sancto spiritu vestit, Eucharistia pascit, martyrio exhortatur, & ita aduersus hanc institutionem neminem recipit. Hæc est institutio, nõ dico iam quę futuras hæreses prænunciabat, sed de qua hæreses prodierunt. Sed non fuerunt ex illa, ex quo factæ sunt aduersus illam. Etiam de oliuæ nucleo mitis & opimę & necessariæ asper oleaster exoritur; etiam de papauere fici gratissimæ & suauissimę, vẽtosa & vana caprificus exurgit. Ita & hæreses de nostro fructificauerunt, non nostræ: degeneres veritatis grano & mendacio syluestres. Si hæc ita se habent, vt veritas nobis adiudicetur, quicunque in ea regula incedimus, quam ecclesia ab apostolis, apostoli à Christo, Christus à deo tradidit, constat ratio propositi nostri definientis non esse admittendos hæreticos ad eandem de scripturis prouocationẽ, quos sine scripturis probamus ad scripturas non pertinere. Si enim hęretici sunt, Christiani esse non possunt, nõ à Christo habendo quod de sua electione sectati hęreticorum nomine admittunt. Ita non Christiani nullum ius capiunt Christianarum literarum, ad quos merito dicendum est: Qui estis? quando & vnde venistis? quid in meo agitis non mei? quo denique Marcyon iure syluam meam cædis? qua licentia Valentine fontes meos transuertis? qua potestate Apelles limites meos commoues? Mea est possessio, quid hic cæteri ad voluntatem vestram seminatis & pascitis? Mea est possessio, olim possideo, prior possideo, habeo origines firmas, ab ipsis autoribus quorum fuit res, Ego sum hæres apostolorum. Sicut cauerunt testamento suo, sicut fidei commiserunt, sicut adiurauerunt, ita teneo. Vos certe exhæredauerunt semper & abdicauerunt, vt extraneos, vt inimicos. Vnde autem extranei & inimici apostolis hæretici, nisi ex diuersitate doctrinæ, quam vnusquisq; de suo arbitrio, aduersus apostolos aut ꝓtulit aut recepit? Illic igitur & scripturarũ & expositionũ adulteratio

In alieno agere.
Syuâ cædere.
Fontes transuertere.
Limites commouere.
Seminare.
Pascere.
Possessio.
Origines.
Autores.
Hæres.

ratio deputanda est, vbi diuersitas inuenitur doctrinæ. Quibus fuit propositum aliter docendi, eos necessitas coëgit aliter disponēdi instrumenta doctrinę. Aliàs enim non potuissent aliter docere, nisi aliter haberent per quæ docerent hæresim. Sicut illis non potuisset succedere corruptela doctrinæ sine corruptela instrumentorum eius, ita & nobis integritas doctrinæ non competisset sine integritate eorum per quæ doctrina tractatur. Etenim quid contrarium nobis in nostris? quid de proprio intulimus, vt aliquid contrarium ei & in scripturis deprehēsum, detractione vel adiectione vel transmutatione remediaremus? Quod sumus, hoc sunt. Ab initio suo ex illis sumus, antequam nihil aliter fuit quàm sumus. Quid denique fuit antequam à nobis interpolarentur? Cùm autem omnis interpolatio posterior credenda sit, veniens vtiq; ex causa æmulationis, quæ neque prior neque domestica est eius vnquam quod æmulatur; tam incredibile est sapienti cuique, vt nos adulterū stylum intulisse videamur scripturis, qui sumus à principio & primi, quàm illos non intulisse qui sunt & posteri & aduersi. Alius manu scripturas, alius sensu expositiones interuertit. Neque enim si Valentinus integro instrumento vti videtur, non callidiore ingenio quā Marcion manus intulit veritati. Marcion enim exertè & palàm machæra non stylo vsus est: quoniam ad materiam suam cædem scripturarum confecit. Valentinus autem pepercit: quoniam non ad materiam scripturas, sed materiam ad scripturas excogitauit: & tamen plus abstulit, & plus adiecit, auferens proprietates singulorum quoque verborum, & adiiciens dispositiones non comparentium rerum. Hæc sunt ingenia de spiritalibus nequitiæ, cum quibus luctatio est nobis fratres, meritò contemplandæ fidei necessaria, vt electi manifestentur, vt reprobi detegantur. Et ideo habent vim & excogitandis instruendísque erroribus felicitatem: non adeo mirandam, quasi difficilem & inexplicabilem, cùm de secularibus quoque scripturis exemplū præsto sit eiusmodi facilitatis. Vis hodie ex Vergilio fabulam, in totum aliam componi, materia secundum versus, versibus secundum materias concinnatis? Deniq; Osidius Geta Me-

Cauere testamento. *Fidei cōmittere.* *Adiurare.* *Exhæredare.* *Abdicare.* *Instrumenta doctrinæ.*

Ad materiā suam cædem scripturarum confecit.

Seculares scripturæ.

Osidius ex Vergilio fabulam expreßit. deam tragœdiam ex Vergilio pleniſſimè expreſſit. Meus quidam propinquus ex eodem poëta, inter cætera ſtyli ſui ocia pinacem Cebetis explicuit. *Cebetis tabula.* Homerocentonas etiam vocare ſolent, qui de carminibus Homeri propria opera more centonario ex multis hinc inde compoſitis in vnum ſarciunt corpus. *Homeri centones.* Et vtique fœcundior diuina literatura ad facultatem cuiuſcunque materiæ. Nec periclitor dicere, ipſas quoque ſcripturas ſic eſſe ex dei voluntate diſpoſitas, vt hæreticis materias ſubminiſtrarēt, cum legā oportere hæreſes eſſe, quæ ſine ſcripturis eſſe nō poſſent. Sed quæritur, à quo intellectus interpretetur, eorū quæ ad hæreſes faciant? A diabolo ſcilicet, cuius ſunt partes interuertendi veritatem, qui ipſas quoque res ſacramentorum diuinorum, in idolorum myſteriis æmulatur. 16 Tingit & ipſe quoſdam, vtique credentes & fideles ſuos, expiationem delictorum de lauacro repromittit, & ſic adhuc initiat Mithræ: ſignat illic in frōtibus milites ſuos, *Mithræ milites.* celebrat & panis oblationem, *Oblatio panis.* & imaginē reſurrectionis inducit, & ſub gladio redimit coronā. Quid quod & ſummū pōtificē in vnius nuptiis ſtatuit? habet & virgines, habet & cōtinentes? Cæterum ſi Numæ Popilij ſuperſtitiones reuoluamus, *Numa Pompilius.* ſi ſacerdotalia officia, inſignia, & priuilegia: ſi ſacrificalia miniſteria, & inſtrumēta, & vaſa ipſorū ſacrificiorum; ac piaculorū & votorū curioſitates conſideremus; nonne manifeſte diabolus moroſitatem illam Iudaicæ legis imitatus eſt? *Iudææ moroſitas.* Qui ergo ipſas res de quibus ſacramenta Chriſti adminiſtrantur tam æmulanter affectauit exprimere in negociis idololatriæ, vtique & idem & eodem ingenio geſtiit & potuit inſtrumenta quoque diuinarum rerum & ſacramētorum Chriſtianorum, ſenſum de ſenſibus, verba de verbis, parabolas de parabolis, prophanæ & æmulæ fidei attemperare. Et ideo neque à diabolo immiſſa eſſe ſpiritalia nequitiæ, ex quibus etiam hæreſes veniunt, dubitare quis debet: neque ab idololatria diſtare hæreſes, quum & autoris & operis eiuſdem ſint cuius & idololatria. Deum aut fingunt alium aduerſus creatorem, aut ſi vnicum creatorem cōfitentur, aliter eum diſſerunt, quàm in vero eſt. Itaque omni mendaciū quod de eo dicunt genus eſt idololatriæ. Non omittam ipſius

ipsius etiam conuersationis hæreticæ descriptionẽ, quàm futilis, quàm terrena, quàm humana sit, sine grauitate, sine autoritate, sine disciplina, vt fidei suæ congruens. In primis quis catechumenus, quis fidelis incertũ est: pariter adeunt, pariter audiunt, pariter orant: etiam ethnici si superuenerint, sanctum canibus, & porcis margaritas, licet non veras iactabunt. Simplicitatem volunt esse prostrationem disciplinæ; cuius penes nos curam, lenociniũ vocant. pacem quoque passim cum omnibus miscent. Nihil enim interest illis, licet diuersa tractantibus, dum ad vnius veritatis expugnationem conspirent. Omnes tument, omnes scientiam pollicentur. Ante sunt perfecti catechumeni, quàm edocati. Ipsæ mulieres hæreticæ quã procaces, quæ audeant docere, contendere, exorcismos agere, curationes repromittere, forsitan & tingere. Ordinationes eorum temerariæ, leues, incõstantes: nunc neophytos conlocant, nunc seculo obstrictos, nunc apostatas nostros, vt gloria eos obligent, quia veritate nõ possunt. Nusquam facilius proficitur, quàm in castris rebellium, vbi ipsum esse illic, promereri est. Itaque alius hodie episcopus, cras alius: hodie diaconus, qui cras lector; hodie presbyter, qui cras laicus. Nam & laicis sacerdotalia munera iniungunt. De verbi autem administratione quid dicam, cùm hoc sit negocium illis, non ethnicos conuertendi, sed nostros euertendi: hanc magis gloriam captant, si stantibus ruinam, non si iacentibus eleuationem operentur: quoniam & ipsum opus eorum non de suo proprio ædificio venit, sed de veritatis destructione. Nostra suffodiunt, vt sua ædificent. Adime illis in lege Mosi & prophetas, & creatorem deum; accusationem eloqui non habent. Ita fit vt ruinas facilius operentur stantium ædificiorum, quàm extructionis iacentium ruinarum, Ad hæc solummodo opera humiles, & blandi, & summissi agunt. Cæterum nec suis Præsidibus reuerentiam nouerunt. Et hoc est quod schismata apud hæreticos ferè non sunt: quia cum sint, non parent. Schisma est enim vnitas ipsa. Mentior si non etiam à regulis suis variant inter se, dum vnusquisque proinde suo arbitrio modulatur quæ accepit, quemadmodum de

Præsides.

suo arbitrio ea composuit ille qui tradidit. Agnoscit naturam suam, & originis suæ morem, profectus rei. Idem licuit Valentinianis quod Valentino, idem Marcionitis quod Marcioni, de arbitrio suo fidem innouare. Denique penitus inspectæ hæreses omnes in multis cum autoribus suis dissentientes deprehenduntur. Plerique nec ecclesias habent, sine matre, sine sede, orba fide, extorres sibi latè vagantur. Notata sunt etiam commercia hæreticorum cum Magis quàm pluribus, cum circulatoribus, cùm Astrologis, cùm philosophis, curiositati scilicet deditis. Quærite & inuenietis, vbique meminerũt. Adeò & de genere conuersationis qualitas fidei æstimari potest: doctrina index disciplinæ est. Negant deum timendum. Itaque libera sunt illis omnia & soluta. Vbi autem deus non timetur, nisi vbi non est? Vbi deus non est, nec veritas vlla est. Vbi veritas nulla est, meritò & talis disciplina est. At vbi deus, ibi metus in deum, qui est initium sapientiæ. Vbi metus in deum, ibi grauitas honesta, & diligentia attonita, & cura sollicita, & adlectio explorata, & cõmunicatio deliberata, & promotio emerita, & subiectio religiosa, & apparitio deuota, & processio moderata, & Ecclesia vnita, & dei omnia. Proinde hæc apud nos testimonia disciplinæ ad probationem veritatis accedunt: à qua diuertere nemini expedit, qui meminerit futuri iudicij: quo omnes nos necesse est apud Christi tribunal astare, reddentes rationem, in primis ipsius fidei. Quid ergo dicent qui illam stuprauerint adulterio hæretico, virginem traditam à Christo? Credo, allegabunt, nihil vnquam sibi ab illo vel ab Apostolis eius, de sæuis & peruersis doctrinis futuris prænunciatum, & de cauendis abominandísque præceptum. Agnoscent suã potius culpam & suorum, qui nos non ante præstruxerunt. Adiicient preterea multa de autoritate cuiusque doctoris hæretici, illos maximè doctrinæ suæ fidem confirmasse, mortuos suscitasse, debiles reformasse, futura significasse, vti merito Apostoli crederentur: quasi nec hoc scriptum sit, venturos multos, qui etiam virtutes maximas æderent, ad fallaciam muniendam corruptæ prædicationis. Itaque veniam merebuntur. Si verò memores

Commercia hæreticorum. Magi. Circulatores. Astrologi. Philosophi.

domi-

dominicarum & Apoſtolicarum ſcripturarum & denunciationum in fide integra ſteterint, credo de venia periclitabuntur, reſpondente Deo: Prænunciaueram planè futuros fallaciæ magiſtros in meo nomine, & prophetarum, & apoſtolorum etiam, & diſcẽtibus meis eadem ad vos prędicare mandaueram; ſed cùm vos non crederetis; ſemel Euangelium & eiuſdem regulæ doctrinam Apoſtolis meis delegaueram; ſed libuit mihi poſtea aliqua inde mutare. Reſurrectionem promiſeram etiam carnis; ſed recogitaui, ne implere non poſſem. Natum me oſtenderam ex virgine, ſed poſtea turpe mihi viſum eſt. Patrẽ dixeram, qui ſolem & pluuias facit: ſed alius me pater melior adoptauit. Prohibueram vos aurem accommodare hęreticis, ſed erraui. Talia capit opinari eos qui exorbitant, & fidei veritatis periculum non cauent. Sed nũc quidem generaliter actum eſt nobis aduerſus hæreſes omnes, certis & iuſtis & neceſſariis pręſcriptionibus repellendas à conlatione ſcripturarum. De reliquo ſi dei gratia annuerit, etiã ſpecialiter quibuſdam reſpondebimus.

Ironice.

Quorum hæreticorum, vt plura prætercam, pauca perſtringam. Taceo enim Iudaiſmi hęreticos. Doſitheũ inquam Samaritanũ, qui primus auſus eſt prophetas, quaſi nõ in ſpiritu ſancto locutos repudiare. Taceo Sadducęos, qui ex huius erroris radice ſurgentes, auſi ſunt ad hãc hęreſim etiam reſurrectionem carnis negare. Pręteremitto Phariſęos, qui additamenta quędã legis adſtruendo à Iudęis diuiſi ſunt: vnde etiã hoc accipere ipſum quod habẽt nomen, digni fuerũt: cum his etiã Herodianos, qui Chriſtum Herodem eſſe dixerunt. Ad eos me cõuerto, qui ex Euangelio hęretici eſſe voluerunt: ex quibus eſt primus omnium Simon magus, qui in actis apoſtolorum condignam meruit ab Apoſtolo Petro iuſtamque ſententiam. Hic auſus eſt ſummam ſe dicere virtutem, id eſt, ſummũ Deum. Mundum autem ab angelis ſuis inſtitutum: à dæmone ſe oberrante qui eſſet ſapientia deſcẽdiſſe quęrendum apud Iudęos: ſe in phantaſmate dei non paſſum, ſed eſſe quaſi paſſum. Poſt hunc Menander, diſcipulus ipſius, ſimiliter magus, eadem dicens quę Simon ipſe: quicquid ſe Simon dixerat, hoc ſe Menander eſſe dicebat,

Hæc appẽdix male reuulſa fuerat à reliquo corpore.

Doſitheus Samarita.

Simon magus

Menander.

negans habere posse quenquam salutem, nisi in nomine suo baptizatus fuisset. Secutus est post hæc & Saturninus, & hic similiter dicēs, Innascibilem virtutem, id est deum, in summis & illis infinitis partibus & in superiorib' manere, longè autem distantes ab hoc angelos inferiores mundum fecisse: & quia splendor quidam luminis de sursum in inferioribus refulsisset, ad similitudinem illius luminis angelos hominem instituere, angelos curasse: hūc super terram iacuisse reptantem: cuius lumen illud & virtutem illam superiorem propter misericordiam, scintillam saluam esse, cætera hominis perire: Christum in substantia corporis non fuisse, & phantasmate tantùm quasi passum fuisse: resurrectionē carnis nullo modo futuram esse. Postea Basilides hæreticus erupit: hic esse dicit summum Deum nomine Abraxan, quo mentem creatam, quam Græcè νοῦν appellat. Inde verbū. Ex illo prouidentia, virtutem, & sapientiam: Ex ipsis inde principatus, & potestates, & angelos factos: deinde infinitas angelorum æditiones & probolas: ab istis angelis trecentos sexaginta quinque cælos institutos: & mundum in honore Abraxæ, cuius nomen hunc in se habeat numerum computatum. In vltimis quidem angelis, & qui hunc fecerunt mundum nouissimum ponit Iudæorum Deum: id est, Deum legis & prophetarum: quem Deum negat, sed angelum dicit. Huic sortito obtigisse semen Abrahæ, atque ideo hunc de terra Ægypti filios Israël in terram Chanaan transtulisse. Hunc turbulentiorem præ cæteris angelis, atque ideo & seditiones frequenter & bella concutere, sed & humanum sanguinem fundere. Christum autem non ab hoc qui fecerit mundum, sed ab illo Abraxa missum venisse in phantasmate; sine substantia carnis fuisse. Hunc passum apud Iudæos non esse, sed vice ipsius Simonem crucifixum esse: vnde nec in eum credendum esse qui sit crucifixus, ne quis confiteatur in Simonē credidisse. Martyria negat esse facienda. Carnis resurrectionem grauiter impugnat, negans salutem corporibus repromissam. Alter hæreticus Nicolaus emersit: hic de septem diaconis, qui in Actis apostolorum allecti sunt, fuit. Hic dicit tenebras in concupiscentia luminis & quidem

Saturninus.

Basilides.

Nicolaus.

dem fœda & obſcœna fuiſſe: ex hac permixtione, pudor eſt dicere quæ fœtida & immũda. Sunt & cætera obſcœna. Omnes enim refert, quoſdam turpitudinis natos, & complexus, & permixtiones execrabiles obſcœnáſque coniunctas, & quædam ex ipſis adhuc turpiora. Natos præterea dæmones, deos, & ſpiritus ſeptem, & alia ſatis ſacrilega pariter & fœda: quæ referre erubeſcimus, & iam præterimus. Satis eſt nobis quod totam iſtam hæreſim Nicolaitarum, Apocalypſis domini grauiſſima ſententiæ autoritate damnauit, dicendo: quia hoc tenes, odiſti doctrinam Nicolaitarum, quam & ego odi. Acceſſerunt his hæretici etiam illi, qui Ophitæ nuncupantur. Nam ſerpentem magnificant in tantum, vt illum etiam ipſi Chriſto præferant. Ipſe enim, inquiunt, ſcientiæ nobis boni & mali originem dedit. Huius animaduertens potẽtiam & maieſtatem Moyſes, inquiunt, æreum poſuit ſerpentem: & quicunque ipſum aſpexerunt, ſanitatem conſecuti ſunt. Ipſe, aiunt præterea, Chriſtus in Euangelio ſuo imitatur ſerpentis ipſius ſacram poteſtatem dicendo: Et ſicut Moyſes exaltauit ſerpentem in deſerto, ita exaltari oportet filium hominis. Ipſum introducunt ad benedicenda Euchariſtia ſua. Sed tota iſtius erroris & ſcena & doctrina inde fluxit. Dicunt enim de illo ſummo primario ęone complures alios ęones extitiſſe inferiores, omnibus tamen iſtis ęonem anteſtare, cuius ſit nomen Ialdabaoth. Hunc autem cõceptum eſſe ex altero ęone ęonibus inferioribus permixto: ſéque poſtea cùm in ſuperiora voluiſſet eniti, grauitate materię permixta ſibi, non potuiſſe ad ſuperna peruenire, in medietate relictum, extendiſſe totum, effeciſſe ſic cœlum. Ialdabaoth tamen inferius deſcendiſſe, & feciſſe ſibi filios ſeptem: quem occluſiſſe ſuperiora dilatione: vt quia angeli quę ſuperiora eſſent, ſcire non poſſent, ipſum ſolum deum putarent. Virtutes igitur illas & angelos inferiores hominem feciſſe: & quia ab infirmioribus & mediocribus virtutibus inſtitutus eſſet, quaſi vermem iacuiſſe reptantem: Illum verò ęonem ex quo Ialdabaoth proceſſiſſet, inuidia cõmotum, ſcintillam quandam iacenti homini immiſiſſe, qua excitatus per prudentiam ſaperet & intelligere poſ-

19

Ophitæ.

Scena erroris.

ſet ſuperiora. Sic rurſum Ialdabaoth iſtũ in indignatio-
nem conuerſum ex ſemetipſo ædidiſſe virtutem & ſimi-
litudinem ſerpentis: & hanc fuiſſe virtutem in paradiſo,
id eſt iſtum fuiſſe ſerpentem, cui Eua quaſi filio dei cre-
diderat. Decerpſit, inquiũt, de fructu arboris, atque ideo
generi humano ſcientiam bonorum & malorum contri-
buit. Chriſtum autem non in ſubſtantia carnis fuiſſe: ſa-
lutem carnis ſperãdam omnino non eſſe. Necnon etiam
erupit alia quoque hæreſis, quæ dicitur Cainæorum. Et
ipſi enim magnificant Cain, quaſi ex quadam potẽti vir-
tute conceptum, quæ operata ſit in ipſo. Nam Abel ex in-
feriore virtute conceptum, procreatum: & ideo inferio-
rem repertum. Hi qui hoc adſerunt, etiam Iudam prodi-
torem defendunt, admirabilem illum & magnum eſſe
memorãtes, propter vtilitates quas humano generi con-
tuliſſe iactatur. Quidam enim ipſorum gratiarum actio-
nem Iudæ propter hanc cauſam reddendam putant. Ani-
maduertens enim, inquiunt, Iudas, quod Chriſtus vellet
veritatem ſubuertere, tradidit illum, ne ſubuerti veritas
poſſet. Et alij ſic contrà diſputant & dicunt. Quia pote-
ſtates hæ mundi nolebãt pati Chriſtum, ne humano ge-
neri per mortem ipſius ſalus pararetur, ſaluti conſulens
generis humani, tradidit Chriſtũ, vt ſalus quæ impedie-
batur per Virtutes, quæ obſiſtebãt ne pateretur Chriſtus,
impediri omnino non poſſet: & ideo per paſſionẽ Chri-
ſti non poſſet ſalus humani generis retardari. Sed & illa
hæreſis proceſſit, quæ dicitur Setthoitarum. Huius per-
uerſitatis doctrina hæc eſt: Duos homines ab Angelis cõ-
ſtitutos, Cain & Abel: propter hos magnas inter angelos
contentiones & diſcordias extitiſſe, ob hãc cauſam illam
virtutem quæ ſuper omnes virtutes eſſet, quam matrem
pronunciant, dum Abel interfectum dicerent, voluiſſe
concipi & naſci hunc Seth loco Abelis: vt euacuarentur
angeli illi, qui duos priores illos homines condidiſſent,
dum hoc ſemen mundum oritur & naſcitur. Permixtio-
nes enim dicunt angelorum & hominum iniquas fuiſ-
ſe: ob quam cauſam illam Virtutẽ quam (ſicut diximus)
pronunciant matrem, ad vindictam etiam cataclyſmum
inducere, vt & illud permixtionis ſemẽ tolleretur: & hoc
ſolum

Cainæi.

Setthoitæ.

ſolum ſemen, quod eſſet purum, integrum cuſtodiretur. Sed enim illos qui ſeminis illos prioris inſtituiſſent, occultè & latenter, & ignorante illa matre virtute, cum illis octo animabus in arcam miſiſſe etiam ſemen Cain, quo ſemen malitiæ non periret, ſed cum cæteris conſeruatum, & poſt cataclyſmum terris redditum, exemplo cęterorum excreſceret, & effunderetur, & totum orbem & impleret & occuparet. De Chriſto autem ſic ſentiunt, vt dicant illum tantummodo Seth, & pro ipſo Seth, ipſum fuiſſe. Carpocrates præterea hanc tulit ſectam. Vnam eſſe dicit virtutē, in ſuperioribus principalem, ex hac prolatos angelos, atque virtutes: quos diſtantes longè à ſuperioribus virtutibus, mūdum iſtum in inferioribus partibus cōdidiſſe: Chriſtum non ex virgine Maria natum, ſed ex ſemine Ioſeph, hominem tantummodo genitum, ſanè præ cæteris iuſtitiæ cultu, vitæ integritate meliorē: hunc apud Iudæos paſſum: ſolam animam ipſius in cœlo receptam, eo quod & firmior & robuſtior cæteris fuerit: ex quo colligeret, tentata animarū ſola ſalute, nullas corporis reſurrectiones. Poſt hūc Cerinthus hæreticus erupit, ſimilia docens. Nam & ipſe mundum inſtitutum eſſe ab illis dicit: Chriſtū ex ſemine Ioſeph natum proponit, hominem illum tantummodo ſine diuinitate contendens, ipſam quoque legem ab angelis datam perhibens, Iudæorum deum non dominum, ſed angelum promens. Huius ſucceſſor Hebion fuit, Cerintho non in omni parte conſentiens, quod à deo dicat mundum, non ab angelis factum: & quia ſcriptum ſit, nemo diſcipulus ſuper magiſtrum, nec ſeruus ſuper dominum, legē etiam proponit, ſcilicet ad excludendum euangelium, & vindicandum Iudaiſmum. Valentinus autem hæreticus multas introduxit fabulas, has ego circunducens breuiter expediam. Introducit enim pleroma & Æones triginta: exponit autem hos per ſyzygias, id eſt coniugationes quaſdam. Nam dicit in primis eſſe Bython & Silētium, ex his proceſſiſſe ſemen, mentem & veritatem: ex quibus erupiſſe verbum & vitam: de quibus rurſum creatum hominem & eccleſiā. Sed enim ex eis quoque proceſſiſſe duodecim æonas; de ſermone autē & vita, æonas alios decē:

Carpocrates.

Cerinthus.

Hebion.

Valentinus.

hæc eſſe æonũ triacontada, quæ ſit in pleromate ex octoade & decade, ac dyodecade. Triceſimum autem æonem, Bython illum videre voluiſſe, & ad videndum illum auſum eſſe in ſuperiora cõſcendere. Et quoniam ad magnitudinem ipſius videndam capax non fuit, in defectione fuiſſe, & penè diſſolutum eſſe, niſi quia miſiſſet ad conſtabiliendum illum, ille quem appellat Horon, cõfirmaſſet illum dicto hoc Pronunciatio appellat. Iſtum autem æonem in defectionem factum Achamoth, dicit in paſſionibus deſiderij quibuſdã fuiſſe, & ex paſſionibus materias ædidiſſe. Expauit enim, inquit, & extimuit, & contriſtatus eſt, & ex his paſſionibus cõcepit & ædidit. Hinc fecit cœlum & terram, & mare, & omnia quæcũque ſunt in eis, ob quam cauſam omnia infirma eſſe & fragilia, & caduca, & mortalia quæcunque ſunt ab ipſo facta: quoniam quidem ipſe fuerit de aporiatione conceptus, atque prolatus: hunc tamen inſtituiſſe iſtum mundũ ex his materiis, quas Achamoth vel pauendo, vel timẽdo, vel contriſtando, vel ſudãdo præſtiterat. Nam ex pauore, inquit, tenebræ factæ ſunt: ex timore & ignorantia, ſpiritus nequitię & malignitatis: ex triſtitia & lachrymis, humida fontium, fluminum materia, mariſque. Chriſtum autem miſſum ab illo propatore qui eſt Bythos. Hunc autem in ſubſtantia corporis noſtri non fuiſſe, ſed ſpiritale neſcio quod corpus de cœlo deferentem, quaſi aquam per fiſtulam, ſic per Mariam virginem tranſmeaſſe, nihil inde vel accipientem, vel mutuantem. Reſurrectionem huius carnis negat, ſed alterius. Legis & prophetarum quædam probat, quædam improbat: id eſt omnia improbat, dum quædam reprobat: Euangelium habet etiam ſuum, præter hęc noſtra. Poſt hũc extiterunt Ptolemęus & Secundus hęretici, qui cum Valentino per omnia conſentiunt. In illo ſolo differunt. Nam cùm Valentinus æones tantùm triginta finxiſſet, iſti addiderunt alios cõplures, quatuor enim primùm, deinde alios octo aggregauerunt. Et quod dicit Valentinus ęonem trigeſimum exceſſiſſe de pleromate vt in defectionem, negant iſti. Non enim ex illa triacontade fuiſſe hunc qui fuerit in defectionẽ, propter deſideriũ videndi propatoris. Extitit pręterea Heracleon

21

Ptolemæus.
Secundus.
Heracleon.

cleon alter hęreticus, qui cum Valentino paria sentit, sed nouitate quadam pronunciationis vult videri alia sentire. Introducit enim in primis illud fuisse quod pronunciat, & deinde ex illa monade duo, ac deinde reliquos ęonas, deinde introducit totũ Valentinum. Non defuerunt post hos Marcus quidam & Colarbasus, nouam hæresim ex Græcorum alphabeto componẽtes. Negant enim veritatem sine istis posse literis inueniri, imò totam plenitudinem & perfectionem veritatis, in istis literis esse dispositam. Propter hanc enim causam Christum dixisse: Ego sum α & ω. Denique Iesum Christum descendisse, id est columbã in Iesum venisse, quæ Græco nomine quum περιστερὰ pronũcietur, habere secundũ numerũ, DCCCI. Percurrunt isti ω, ψ, χ, φ, υ, τ, totum vsque ad Alpha Beta, & computant, ogdoadas & decadas, ita afferre illorum omnes vanitates vt ineptum sit & ociosum, quod tamen non tantùm iam vanum, sed etiam periculosum sit. Alterum deum fingunt præter creatorem: Christum in substantia negant carnis fuisse, negãt carnis resurrectionem futuram. Accedit his Cerdon quidam, hic introducit initia duo, id est duos Deos, vnum bonũ, & alterum sæuum. Bonum superiorem: sæuum hunc, mundi creatorem. Hic prophetias & legem repudiat, deo creatori renũciat, superioris dei filium Christum venisse tractat, hunc in substantia carnis negat, in phantasmate solo fuisse pronunciat: nec omnino passum, sed quasi passum, nec ex virgine natum, sed omnino nec natum. Resurrectionem animæ tantummodo probat, corporis negat. Solum euangelium Lucæ, nec tamen totum recipit. Apostoli Pauli neque omnes, neque totas epistolas sumit. Acta apostolorum & Apocalypsim quasi falsa reijcit. Post hunc discipulus ipsius emersit Marcion quidam nomine, Ponticus genere, episcopi filius, propter stuprum cuiusdam virginis ab ecclesiæ communicatione abiectus. Hic, ex occasione qua dictum sit, Omnis arbor bona bonos fructus facit, mala autem malos, hæresim Cerdonis approbare conatus est, eadem dicere, quæ ille superior hęreticus antè dixerat. Extitit post hunc Lucanus quidam nomine, Marcionis sectator atque discipulus, & hic per eadem va-

Marcus.
Colarbasus.
Cerdon.
Marcion.
Lucanus.

dens blaſphemiæ genera, eadem docet quæ Marcion & Cerdon docuerant. Poſt hos ſubſequitur Apelles diſcipulus Marcionis, qui poſtea quàm in carnẽ ſuam lapſus eſt: à Marcione ſegregatus eſt. Hic introducit vnum deũ infinitis ſuperioribus partibus: hunc poteſtates multas, angelóſque feciſſe: propterea & aliam virtutẽ quam dicit, dominum dicit, ſed angelum ponit: hoc vult videri mundum inſtitutum ad imitationem mundi ſuperioris, cui mundo permiſcuiſſe pœnitentiam, quia non illum tam perfectè feciſſet, quàm ille ſuperior mundus inſtitutus fuiſſet. Legem & prophetas repudiat, Chriſtum neque in phantaſmate dicit fuiſſe ſicut Marcion, neque in ſubſtantia veri corporis, vt euangelium docet, ſed in eo quod è ſuperioribus partibus deſcenderet, ipſo deſcenſu ſideream ſibi carnem, & aëream contexuiſſe: hunc in reſurrectione ſingulis quibuſque elementis, quæ in deſcenſu ſuo mutuata fuiſſent, in aſcẽſu reddidiſſe, & ſic diſperſis quibuſque corporis ſui partibus, in cœlo ſpiritum tantum reddidiſſe: Hic carnis reſurrectionem negat, ſolo vtitur & apoſtolo, ſed Marcionis, id eſt nõ toto. Animarum ſolarum dicit ſalutem. Habet præterea priuatas, ſed extraordinarias lectiones ſuas, quas appellant phaneroſeis Philumenes cuiuſdam puellæ, quam quaſi prophetiſſam ſequitur. Habet præterea ſuos libros, quos inſcripſit ſyllogiſmorum, in quibus probare vult, quod omnia quæcunque Moyſes de deo ſcripſerit, vera non ſint, ſed falſa ſint. His hæreticis omnibus accedit Tacianus quidam alter hæreticus. hic Iuſtini martyris diſcipulus fuit, poſt hunc diuiſa ſentire cœpit. Totus enim ſecundum Valentinum ſapit, adiiciens illud, Adam nec ſalutem conſequi poſſe, quaſi non ſi rami ſalui fiunt, & radix ſalua ſit. Acceſſerunt alij hæretici, qui dicuntur ſecundum Phrygas: ſed horum non vna doctrina eſt. Sunt enim qui Kata Proclum dicantur, ſunt qui ſecundum Æſchinem pronuncientur. Hi habent aliam communem blaſphemiam, aliam blaſphemiam non communem, ſed peculiarem & ſuam: & communem quidẽ illam, qua in Apoſtolis quidam dicant ſpiritum ſanctum fuiſſe, paracletum nõ fuiſſe: & qua dicant paracletum plura in Montano dixiſſe, quàm

Apelles.

Philumene.

Syllogiſmi Apellis.

Tacianus.

Kata Proclũ.

quàm Christum in Euangelium protulisse, nec tantum plura, sed etiam meliora atque maiora. Priuatā blasphemiam illi qui sunt Kata Æschinem hanc habent, qua adiiciunt etiam hoc, vt dicant Christum ipsum esse filium & patrem. Est præterea his omnibus etiam Blastus accedens, qui latenter Iudaismum vult introducere. Pascha enim dicit non aliter custodiendum esse, nisi secundum legem Moysi XIIII. mensis. Quis autem nesciat, quoniam euangelica gratia euacuatur, si ad legem Christum redigit? Accedit his Theodotus hæreticus Bizantius, qui postea quàm Christi pro nomine apprehēsus est in Christum blasphemare non destitit. doctrinam enim introduxit, qua Christum hominem tantummodo diceret, Deum autē illum negaret: ex spiritu quidem sancto natum ex virgine, sed hominem solitarium atque nudum, nullo alio præ cæteris, nisi sola iustitiæ authoritate. Alter post hunc Theodotus hæreticus erupit, qui & ipse introduxit alteram sectam, & ipsum hominem Christum tantummodo dicit ex spiritu sancto, ex virgine Maria conceptum pariter & natum, sed hunc inferiorem esse quàm Melchisedech, eo quod dictum sit de Christo: Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Nam illum Melchisedech præcipuæ gratiæ cœlestem esse virtutem: eo quod agat Christus pro hominibus, deprecator & aduocatus ipsorum factus, Melchisedech facere pro cœlestibus angelis atque virtutibus. Nam esse illum vsqueadeò Christo meliorem, vt apator sit, ametor sit, agenealogitus sit, cuius neque initium, neque finis cōprehensus sit, aut comprehendi possit. Sed post hos omnes etiam Praxeas quidam hæresim introduxit, quam Victorinus corroborare curauit. Hic deum patrem omnipotentem Iesum Christum esse dicit, hunc crucifixum passúmque contendit, mortuum præterea seipsum sibi sedere ad dexteram suam, cum profana & sacrilega temeritate proponit.

Kata Aeschinem.

Blastus.

Theodotus.

Theodotus posterior.

ἀπάτωρ.

ἀμήτωρ.

ἀγενεαλόγητος.

Praxeas.

Victorinus.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENtis per Beatum Rhenanum.

ARrogans Iudæorum ſupercilium ex Paulinis epiſtolis ſatis notum eſſe poteſt. Nulla gens vnquam alienos à ſua religione magis eſt execrata cunctis viciſſim inuiſiſſima: ſic nimirum dignam inexpiabilis odij ſui mercedem reportans odium. Quo minus mirandum eſt ſi Iudæi qui Chriſto nomen dederant, ethnicos non putabant recipiendos, ſibi tantùm Euangelicam legem datam contendentes, vt quondam lex illa Moſaica tradita fuit. Proinde diſputationem Chriſtiani, cum Iudæo proſelyto, hoc eſt, qui ex ethnicis legi Moſaicæ nuper erat initiatus, ſuæ duntaxat genti Chriſtum vendicante habitam, Tertullianus in literas retulit. Oſtendit autem per figuras inſtrumenti veteris, ethnicos ad Euangelicam legem admittendos, negans interim Moſaicam legem primam fuiſſe quam deus hominibus præſcripſerit, ſed omnium antiquiſſimam in paradiſo, mox patriarchis naturalē fuiſſe datam, deinde Moſaicam prodiiſſe, quæ pro tempore ſit exhibita. Porrò legis præcepta pro conditione temporum à deo mutari, noſtræ ſaluti conſultum eſſe volente. Itaque circunciſionem carnalem, obſeruationem ſabbati, ſacrificiáque terrenarum oblationum, rebus ſpiritalibus ceſſiſſe, quarum erant figuræ. Proſequitur præcipua diſputationis capita prophetarum agens teſtimoniis, De ſabbato, circūciſione, & legis vtriuſque obſeruatione, De natiuitate Chriſti, qui prior fuit aduentus, nimirū ſeſe deiicientis. De eius æterno regno, De paſſione, & euerſione Hieruſalem, De probatione natiuitatis, vbi refelluntur argumenta, quibus Chriſti paſſionem impugnant Iudæi, De figuris dominicæ paſſionis ex veteri inſtrumēto, De vaſtatione Hieruſalem, De gentibus quæ Chriſto crediture forent, Iudæis illum reſpuentibus: demùm De poſteriore Chriſti aduētu, qui cùm magnificus ſit futurus, ſolus Iudæis arridet, ſublimem duntaxat Chriſtum agnoſcentibus. Ex hoc libro diuus Hieronymus bonam capitis partem citat, Danielem prophetam enarrans. Et videtur Cyprianus hoc volumen æmulatus ſuos illos ad Quirinum libros texuiſſe. Nam is Tertullianum ſedulo ſolet imitari, cuius ſcriptis aſſiduè lectis pectus ſuum egregie refercerat. Exemplo ſit vnicus De patientia libellus, quem Cyprianus fermè totum ſibi vendicauit, verbis tantùm non etiam ſententiis interpolatis, ceu ſuprà abundè monuimus. Eſt autem

multò candidior Tertulliano faciliórque. Porrò non fugiat lectorem, huius operis materiam etiam in libris aduersus Marcionem haberi, præsertim in tertio, iisdem sanè verbis, sed nonnihil fusius tractatam, vbi hoc ipsum probat, Christum videlicet fuisse, de quo tot olim oracula prophetæ ædiderint.

ANNOTATIONES IN LIBRUM sequentem.

CONtentioso fune.] *Prouerbialiter dixit, Alternis vicibus contentioso fune, vterque diem in vesperam traxerunt. Sic in libro De resurrectione carnis: Nolo nunc, inquit, contentioso fune deducere, hac an illac hominem perditio depostulet.* Et diuinitate abrelicta.] *Pro derelicta, vt mox, Abrelicto deo.* Non in Esau prioris populi.] *Restituimus ex Gorziensibus adnotamẽtis, prioris filÿ. Paulò pòst scripsimus pro dicentur, discent. Et iam nõ discẽt præliari. Item abolitionem futuram.* Et hostis executionem.] *Executio pro persecutione, Actiuè. Sic dicit exequi delicta pro persequi. Libro primo aduersus Marcionem, Quid denique adulantius quàm delicta non exequi.* Et legis veteris abolitio expuncta suis temporibus demonstratur.] *Expuncta, id est præstita, perfecta, adimpleta. Sic infrà, Et tam intelligitur prophetia renunciata, quàm creditur expuncta. Item, Nõ erunt in alium prophetata, quàm per quem expuncta consideramus. Rursum, Et quod sequitur expunctum est.* Et Sarmatarum, & Dacorum, & Germanorum, & Scytharum.] *Hoc videtur præcipuè intelligendum de Sarmatiæ parte aliqua, & Dacis, Germanis, Scythísque prouincialibus. Sic & hoc accipiendum quod sequitur, In quibus omnibus locis Christi nomen qui iam venit, regnat.* Non barbara alicuius imperiosi lætitia.] *Ex Gorziensi scripsimus Barbari. Subauditur maior est, vt sit sensus, Christus non magis gaudet de Barbaris feris & indomitis.* Et signum belli non tuba, sed crepitacillo daturus.] *Crepitacillum ex ludicris puerilibus est, forma diminutiua à crepitaculo deductum, sicut à speculo specillum. Aptè verò diminutiuo vtitur, de infantulo loquens.* Prægnatus & partus.] *Prægnatus pro imprægnatione, vt suprà.* Et despoliatos quod habuerant. *Synecdoche.* Itaque spe-

1 2 3 4 5 6 7

cialiter dispungamus ordinem cœptum.] *Dispungamus, id est absoluamus.* A delictorum peccantia.] *Peccantiam delictorum dixit pro admissione criminum.* Derelicta filia Sion tanquam specula in vinea, velut in cucumerario casula.] *Suprà vertit, Derelinquetur filia Sion sic vt casa in vinea, & sicut custodiarium in cucumerario. Paulo ante scripsimus, curãdo inualetudines. & infrà, quæ in via hodie est. Ex Gorziẽsibus castigationibus.* Erroris vestri ducatum.] *Hoc est, quid vos in errorem deducat.* Et omni in honestate prostratus.] *In honestatẽ accipit pro deformitate, vt in scholiis De vera carne domini monuimus.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI

ADVERSVS IVDAEOS LIBER.

1 Cõtẽtioso fune diem in vesperã traxerunt. Spectãtes spectatores.

Roxime accidit, disputatio habita est Christiano & proselyto Iudeo. Alternis vicibus cõtentioso fune vterque diem in vesperam traxerunt. Obstrepẽtibus etiam quibusdam spectantibus singulorum, nubilo quodam veritas obumbrabatur. placuit ergo quod per concentum disputationis minus plene potuit dilucidari, inspici curiosius, & lectionibus stylo quæstiones retractatas terminare. Nam occasio quidem defendendi etiam gentibus sibi diuinam gratiam, habuit hinc prærogatiuam, quod sibi vindicare dei legem instituerit homo ex gentibus, nec de prosapia Israëlitũ Iudæus. Hoc enim sat esse, posse gentes admitti ad dei legẽ, ne Israël adhuc superbiat, quod gẽtes velut stillicidium situlæ, aut puluis ex area deputẽtur. Quanquam habeamus ipsum deum idoneum pollicitatorẽ, & fidelẽ spõsorẽ; qui Abrahę promiserat, quòd in semine eius benedicerentur nationes terræ, & quòd ex vtero Rebeccæ duo populi & duæ gentes essent

essent processuræ: vtique Iudæorum, id est Israëlis: & gē-
tium, id noster. Vterque ergo populus & gēs est appella-
tus, ne de nominis appellatione priuilegium gratiæ sibi
quis audeat defendere. Duos etenim populos & duas gē-
tes processuras ex vnius fœminę vtero deus destinauit,
nec discreuit gratiā in nominis appellatione, sed in par-
tus editione; vt qui prior esset de vtero processurus, mi-
nori subiiceretur, id est posteriori. Sic nanque ad Rebec-
cam deus locutus est: Duæ gētes in vtero tuo sunt, & duo
populi de ventre tuo diuidentur, & populus populum su-
perabit, & maior seruiet minori. Itaq; cum populus seu
gens Iudæorum anterior sit tempore, & maior per gra-
tiam primę dignationis in lege; noster vero minor ætate
temporum de Rebecca; de duobus populis, intelligitur id
posse in vltimo seculi spatio adeptus notitiam diuinę mi-
serationis; proculdubio secundum edictum diuinæ locu-
tionis, prior maior populus, id est Iudaicus, seruiat neces-
se est minori; & minor populus, id est Christianus, supe-
ret maiorem. Nam & secundum memorias populus Iu-
dæorum, id est antiquior, derelicto deo, idolis seruiuit, &
diuinitate abrelicta simulachris fuit deditus, dicente po-
pulo ad Aaron: Fac nobis deos qui nos antecedant. Quod
cum ex monilibus fœminarum & anulis virorum aurum
fuisset igne conflatum, & processisset eis bubulum caput,
huic figmento vniuersus Israël abrelicto deo honorem
dederunt dicentes: Hi sunt dij qui nos eiecerunt de terra
Ægypti. Sic nāque posterioribus temporibus quibus re-
ges eis imperabant, & cum Hieroboam vaccas aureas &
lucos colebant, & Bahali se mancipabant: vnde putabatur
eos semper idololatriæ crimine reos designatos ex instru
mento diuinarum scripturarum. Noster vero populus
minor, id est posterior, relictis idolis quibus ante deser-
uiebat, ad eundem cōuersus est, à quo Israël, vt suprà me-
morauimus, abscesserat. sic nanque populus minor, id est
posterior, populum maiorem superauit, dum gratiam di-
uinę dignationis cōsequitur, à qua Israël est repudiatus.
Igitur gradum cōferamus, & summam quæstionis ipsius
certis lineis determinemus. Cur etenim Deus vniuersita-
tis conditor, mundi totius gubernator, hominis plasma-

Memoriæ.

Instrumētum diuinarū scripturarum.

Gradum conferre.

Summā quæstionis certis lineis determinare.

tor vniuersarum gentium sator, legem per Moysen vni populo dedisse credatur;& non omnibus gentibus attribuisse dicatur?Nisi enim omnibus eam dedisset,nullo pacto ad eam etiam proselytos ex gentibus accessum habere permitteret. Sed vt cõgruit bonitati dei & æquitati ipsius,vtpote plasmatoris generis humani,omnibus gentibus eandem legem dedit, quàm certis & statutis temporibus obseruari pręcepit, quando voluit,& per quos voluit,& sicut voluit. Nanque in principio mundi ipsi Adæ & Euæ legem dedit,ne de fructu arboris plantatæ in medio paradisi ederent;quod si cõtrà fecissent, morte morerētur. Quæ lex eis sufficeret si esset custodita. In hac enim lege Adæ data, omnia præcepta condita recognoscimus, quę postea pullulauerunt data per Moysen, Id est; Diliges dominum deum tuum de toto corde tuo, & ex tota anima tua. &, Diliges proximum tibi tanquàm te. &, Non occides,non mœchaberis,non fraudaueris; falsum testimonium non dices.Honora patrem tuum & matrem, & alienum non concupisces. Primordialis lex est enim data Adæ & Euæ in paradiso,quasi matrix omnium præceptorum dei. Deniq; si dominum deum suum dilexissent, contra præceptum eius nõ fecissent; si proximum diligerent,id est semetipsos,persuasioni serpentis non credidissent,atque ita in semetipsos homicidiũ nõ commisissent, excidēdo de immortalitate, faciendo cõtra dei præceptũ, à furto quoq; abstinuissent,& de fructu arboris clàm nõ degustassent,nec à cõspectu domini dei nostri sub arbore delitescere gestissent. Nec falsum asseueranti diabolo participes efficerētur, credēdo ei quòd similes deo essent futuri.Atq; ita nec deum offendissent vt patrem, qui eos de limo terræ quasi ex vtero matris figurauerat.Si alienũ non cõcupiscerent,de fructu illicito nõ gustassent.Igitur hac generali & primordiali dei lege,quàm in arboris fructu obseruari deus sanxerat,omnia præcepta legis posterioris specialiter indita fuisse cognoscimus,quę suis temporibus ędita germinauerunt.Eiusdē est enim postea docere legē,qui antè præmiserat præceptũ: quoniam & ipsius est erudire postea, qui antè iustos formare instituerat. Quid enim mirũ si is auget disciplinã qui instituit,si is per-

Primordialis lex Adæ data matrix omnium præceptorum dei.

is perficit qui cœpit. deniq; ante legem Moysi scriptã in tabulis lapideis, legẽ fuisse contendo non scriptã, quę naturaliter intelligebatur & à patribus custodiebatur. Nam vnde Noë iustus inuẽtus; si non illũ naturalis legis iustitia prçcedebat? Vnde Abrahã amicus dei deputatus; si nõ de ęquitate & iustitia legis naturalis? Vnde Melchisedech sacerdos dei summi nũcupatus; si nõ ante Leuiticæ legis sacerdotiũ Leuitę fuerunt, qui sacrificia deo offerebãt? sic enim post suprascriptos patriarchas data lex est Moysi, eo tẽpore posteaquã ab Ægypto excesserunt, post interuallum multorũ temporũ & spacia. Deniq; post quadringentos & triginta annos Abrahæ data est lex. Vnde intelligimus Dei legem etiã ante Moysen, nec in Oreb tantũ, aut in Sina & in eremo primũ; sed antiquiorẽ primùm in paradiso, pòst patriarchis, atq; ita & Iudæis certis tẽporibus reformatã; vt nõ iam ad Moysi legẽ ita attendamus, quasi ad principalem legẽ, sed ad subsequẽtem, quã certo tempore deus & gentibus exhibuit, & repromissam per prophetas in melius reformauit, & præmonuit; futurũ vt sicuti certo tẽpore data est lex per Moysen, ita tẽporaliter obseruata & custodita credatur. Nec adimamus hanc dei potestatem pro temporũ cõditione legis præcepta reformantẽ, in hominis salutem. Denique qui cõtendit & sabbatũ adhuc obseruandũ quasi salutis medelã & circuncisionẽ octaui diei propter mortis cõminationem; doceat in præteritũ iustos sabbatizasse, aut circuncidisse, & sic amicos dei effectos. Nã si circũcisio purgat hominẽ; deus Adam incircũcisum cùm faceret, cur eũ non circuncidit, vel postea quàm deliquit, si purgat circuncisio? Certè in paradiso constituens eũ incircuncisum, colonum paradisi præfecit. Igitur cùm neque circũcisum, neque sabbatizantem deus Adam instituerit, consequenter quoque sobolem eius Abel offerentem sibi sacrificia, incircũcisum nec sabbatizantem laudauit, accepto ferens quæ offerebat in simplicitate cordis, & reprobans sacrificium fratris Cain, qui quod offerebat, non rectè diuidebat. Noë quoque incircuncisum deus, sed & non sabbatizantem de diluuio liberauit. nam & Enoch iustissimum non circuncisum, nec sabbatizantẽ de hoc mundo transtulit, qui nec-

Lex naturalis non scripta.

Colonum paradisi Adam.

Accepto ferre.

Aeternitatis candidatus Enoch.

dum mortem gustauit, vt æternitatis candidatus iam nobis ostenderet, nos quoque sine legis onere Moysi, deo posse placere. Melchisedech quoque summi dei sacerdos incircuncisus, & non sabbatizans, ad sacerdotium dei allectus est. Et probatus Loth frater Abrahæ, quod pro meritis iustitiæ sine legis obseruatione de Sodomitarum incendio sit liberatus. Sed Abraham, inquit, circuncisus est. Sed antè deo placuit quàm circunciderettur, nec tamen sabbatizauit. Acceperat enim circuncisionem, sed quæ esset in signum temporis illius, non in salutis prærogatiuam. Denique sequentes patriarchæ incircuncisi fuerunt, vt Melchisedech, vt qui Abrahæ iam circunciso reuertenti de prælio, panem & vinum obtulit incircuncisus. Sed & filius, inquit, Moysi tum ab angelo præfocatus fuisset, si non Seffora mater eius calculo præputium infantis circuncidisset. Vnde, inquit, circuncisionis maximum periculum est, si præputium carnis quis non circunciderit. Et ideo si salutem circuncisio omni modo adfert, etiam ipse Moyses in filio suo non intermisisset, quo minus octaua die circunciderет eum, quando constet Sefforam coactam ab angelo id fecisse in itinere. Consideremus itaque quod non potuerit vnius infantis coacta circũcisio omni populo præscribere, & quasi legem huius præcepti condere in salutem. Nam prouidens deus quod hanc circuncisionem in signum, non in salutem esset daturus populo Israël; idcirco filiũ Moysi ducis futuri instigat circuncidi; vt quum cœpisset per eum populo dare præceptum circuncisionis, non aspernaretur populus, videns exemplum istud in iudicis filium iam celebratum. Dari enim habebat circuncisio, sed in signum, vnde Israël in nouissimo tempore dinosci haberet, quando secundum sua merita in sanctam ciuitatem ingredi prohiberetur, secundum verba prophetarum dicentium: Terra vestra deserta, ciuitates vestræ igni exustæ, regionem vestram in conspectu vestro alieni comedent: & deserta & subuersa à populis extraneis, derelinquetur filia Sion sicut casa in vinea, & sicut custodiariũ in cucumerario, & quasi ciuitas quæ expugnatur. Et ideo subsequens sermo prophetæ exprobrat eis dicens: Filios

In signum, nõ in salutem.

Esaias.

generaui

generaui, & exaltaui, ipſi autem ſpreuerunt me. Et ite-
rum: Et ſi extenderitis manus, auertam faciem meam à
vobis. & ſi multiplicaueritis preces, non exaudiam vos.
Manus enim veſtræ ſanguine plenę ſunt. Et iterum: Væ
gens peccatrix, populus plenus peccatis, filij ſcelerati,
dereliquiſtis Deum, & in indignationem miſiſtis ſan-
ctum Iſraël. Hæc igitur Dei prouidentia fuit, dandi cir-
cunciſionem Iſraël in ſignum, vnde dinoſci poſſet, cùm
adueniret tẽpus, quo meritis ſuis ſuprà dictis in Hieru-
ſalem admitti prohiberetur: quod & quia futurum erat,
nunciabatur, & quia factum videmus, recognoſcimus.
Sicut ergo circunciſio carnalis, quæ temporalis erat, im-
buta eſt in ſignum populo contumaci; ita ſpiritalis cir-
cunciſio eſt in ſalutem populo obaudienti, dicente pro-
pheta Hieremia: Innouate vobis nouitatem, & nolite
ſeminare in ſpinis. Circuncidimini Deo, & circuncidite
præputium cordis veſtri. Ecce enim dies venient, dicit
dominus, & diſponam domui Iudæ, & domui Iacob te-
ſtamẽtum nouum, non tale quale iam dedi patribus eo-
rum, in die quo eos eduxi de terra Ægypti. Vnde intel-
ligimus & priorem circunciſionem tunc datam ceſſatu-
ram; & nouam legem non talem qualem iam dederat
patribus proceſſuram, annunciari, ſicut Eſaias prædica-
uit, dicens: Quod in nouiſſimis diebus manifeſtus futu-
rus eſſet mons domini, & domus dei ſuper vertices mon-
tium: & exaltabitur, inquit, ſuper colles, & venient ſu-
per illum omnes gentes, & ambulabunt multi, & dicent:
Venite, aſcendamus in montem Domini, & in domum
dei Iacob, non in Eſau prioris filij, ſed in Iacob ſequen-
tis, id eſt populi noſtri; cuius mons Chriſtus eſt ſine
manibus concidentium præciſus, implens omnem ter-
ram, apud Danielem oſtenſus. Denique ex hac domo
dei Iacob, etiam legem nouam proceſſuram ſequentibus
verbis annunciat Eſaias dicens: De Sion enim exiet lex,
& verbum Domini ex Hieruſalem, & iudicabit inter gẽ-
tes, id eſt inter eos qui ex gentibus ſumus vocati: & cõci-
dẽt, inquit, gladios ſuos in aratra, & lãceas ſuas in falces,
& nõ accipiet gens ſuper gentẽ gladium, & iam non diſ-
cent præliari. Igitur intelliguntur alij quàm nos; qui no-

ua lege edocti ista obseruamus, obliterata veteri lege cuius abolitionem futuram actus ipse demõstrat? Nam vetus lex vltione gladij se vindicabat, & oculum pro oculo eruebat, & vindictam iniurię retribuebat. Noua autem clementiam designabat, & pristinam ferocitatem gladiorum & lancearum ad tranquillitatem cõuertebat, & belli pristina in æmulos legis; & hostis exequutionem in pacificos actus arandę & colendę terrę reformabat. Igitur, sicut suprà ostendimus, quod vetus lex & circuncisio carnalis cessatura pronunciata est; ita & nouę legis, & spiritalis circuncisionis obseruantia, in pacis obsequia eluxit. Populus enim, inquit, quem non noueram, seruiuit mihi, in auditu auris obediuit mihi, prophetæ annunciauerũt. Quis autem populus qui deum ignorabat, nisi noster, qui retrò deum nesciebamus? & quis in auditu auris obediuit ei, nisi nos, qui relictis idolis ad Deum conuersi sumus? Nam Israël qui Deo fuerat cognitus, quíque ab eo in Ægypto exaltatus fuerat, & per Erythręum pelagum transuectus est, quíque in eremo manna cibatus quadraginta annis, ad instar æternitatis redactus, nec humanis passionibus contaminatus, aut seculi huius cibis pastus, sed angelorum panibus manna cibatus, satísque beneficiis Deo obligatus, domini & dei sui oblitus est, dicens ad Aaron: Fac nobis deos qui nos pręcedãt. Moyses enim ille, qui nos eiecit de terra Ægypti, dereliquit nos, & quid illi acciderit, nescimus. Et ideo nos qui non populus Dei retrò, facti sumus populus eius, accipiẽdo nouam legem suprà dictam, & nouam circuncisionem ante prędictam.

4 Sequitur itaque, vt quatenus circuncisionis carnalis, & legis veteris abolitio expũcta suis temporibus demonstratur; ita sabbati quoque obseruatio temporalis fuisse demonstretur. Dicunt enim Iudęi, quod à primordio sanctificauerit deus diem septimum, requiescendo in eo ab omnibus operibus suis quæ fecit; & inde etiam Moysen dixisse ad populum: Mementote diem sabbatorum sanctificare eum. Omne opus seruile non facietis in eo, pręterquàm quod ad animam pertinet. Vnde nos intelligimus, magis sabbatizare nos omni opere seruili semper debere, & non tantùm septimo quoque die, sed per omne

ne tempus. Ac per hoc quęrẽdum nobis, quod sabbatum nos Deus vellet custodire. Nam sabbatum æternum, & sabbatũ temporale scripturę designant. Dicit enim Isaias propheta: Sabbata vestra odit anima mea. Et alio loco dicit: Sabbata mea prophanastis. Vnde dinoscimus, sabbatum temporale esse humanum, & sabbatum ęternum censeri diuinum, de quo per Isaiam prędicat: Et erit, inquit, mensis ex mense, & dies de die, & sabbatum de sabbato, & veniet omnis caro adorare in Hierusalem, dicit Dominus. Quod intelligimus adimpletum temporibus Christi, quando omnis caro, id est omnis gens, adorare in Hierusalem venit deum patrem, per Iesum Christum filium eius, sicut per Prophetam dictum est: Ecce proselyti per me ad te ibunt. Sic igitur ante hoc sabbatũ temporale, erat & sabbatum ęternum pręostensum & prędictum; quomodo & ante circuncisionem carnalem fuit & spiritalis circuncisio pręostensa. Denique doceant, sicuti iam pręloquuti sumus, Adam sabbatizasse; aut Abel hostiam Deo sanctam offerentem, sabbati religionem placuisse; aut Enoch translatum, sabbati cultorem fuisse; aut Noë arcę fabricatorem propter diluuiũ immensum, sabbatum obseruasse; aut Abraham in obseruatione sabbati, Isaac filium suum obtulisse; aut Melchisedech in suo sacerdotio legem sabbati accepisse. Sed dicturi sunt Iudęi, ex quo hoc pręceptum datum est per Moysen, exinde obseruandum fuisse. Manifestum est itaque non ęternum, nec spiritale, sed temporale fuisse pręceptum, quod quandoque cessaret. Denique adeò non in vacatione sabbati, id est, diei septimi, hęc solennitas celebranda est; vt Iesus Naue suo tempore quo Hiericho ciuitatem debellabat, pręceptum sibi à Deo diceret, vti populo mandaret, vt sacerdotes arcam testamenti Dei septem diebus circunferrent in circuitu ciuitatis: atque ita septimi diei circuitu peracto, sponte ruerent muri ciuitatis. Quod ita factũ est, & finito spatio diei septimi, sicut prędictũ erat, ruerunt muri ciuitatis. Ex quo manifestè ostenditur, in numero istorum dierum septem incurrisse diem sabbati. Septem enim dies vndecunq; initium acceperint, sabbati diem secum concludant necesse est, quo die non tantùm

Sabbatũ temporale.

Sabbatum æternum.

Circũcisio carnalis.

Circũcisio spiritalis.

sacerdotes sint operati, sed & in ore gladij prȩda facta sit ciuitas ab omni populo Israël. Nec dubium est opus seruile eos operatos, cùm prȩdas belli agerent ex dei prȩcepto. Nam & tēporibus Machabȩorum sabbatis pugnando fortiter fecerunt, & hostes Allophylos expugnauerūt, legémque paternam ad pristinum vitȩ statum pugnando sabbatis reuocauerunt. Nec putem aliam legem eos defendisse, nisi in qua de die sabbatorum meminerant esse prȩscriptum. Vnde manifestum est ad tempus & prȩsentes causȩ necessitatē conualuisse, vt non ad perpetui temporis obseruationem huiusmodi legem eis Deus antè dedisset. Sic & sacrificia terrenarum oblationum, & spiritalium sacrificiorum prędicta ostendimus. Et quidem à primordio maioris filij, id est Israël, terrena fuisse in Cain prȩostensa sacrificia: & minoris filij Abel, id est populi nostri, sacrificia diuersa demonstrata. Nanque maior natu Cain de fructu terrȩ obtulit munera deo: minor verò filius Abel de fructu ouium suarum. Respexit Deus in Abel & in munera eius, in Cain autem & in munera eius non respexit, & dixit Deus ad Cain: Quare concidit vultus tuus, quoniam si rectè quidem offeras, non rectè autem diuidas, peccasti, quiesce. Ad te enim conuersio eius, & tu dominaberis eius. Et tunc dixit Cain ad Abel fratrē suum: Eamus in campum. & abiit cum eo illic, & interfecit eum. Et tunc dixit Iesus ad Cain: Vbi est frater tuus? Et dixit: Nescio. Nunquid custos sum ego fratris mei? Et dixit ei Deus: Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra. Propter quod maledicta terra, quæ aperuit os suum ad excipiendū sanguinem fratris tui. Gemens & tremens eris super terram, & omnis qui te inuenerit, occidet. Ex hoc igitur duplicia duorum populorum sacrificia præostensa iam nunc à primordio animaduertimus. Deniq; quum per Moysen in leuitico lex sacerdotalis conscriberetur, inuenimus præscriptum populo Israëli, vt sacrificia nullo in loco offerrentur Deo, quàm in terra promissionis, quam dominus Deus daturus esset populo Israëli & patribus eorum. Et introducto Israël, illic celebrarentur sacrificia & holocausta tam pro peccatis quàm pro animabus, & nusquam alibi nisi in terram sanctam. Cur itaq; postea

Sacrificia terrenarum oblationum.
Sacrificia spiritalium.
Cain.
Abel.

postea per prophetas prædicat spiritus futurum, vt in omni terra, aut in omni loco offerantur sacrificia Deo, sicuti ipse per Malachiam angelũ vnum ex duodecim prophetis dicit: Non recipiam sacrificium de manibus vestris, quoniam ab oriente sole vsque ad occidentem nomen meum clarificatum est in omnibus gentibus, dicit Dominus omnipotens. Et in omni loco afferentur sacrificia munda nomini meo. Item in Psalmis Dauid dicit: Adferte Deo patriæ gentium. Indubitatè quod in omni terra exire habebat prædicatio Apostolorũ. Adferte Deo claritatem & honorem, adferte Deo sacrificia nominis eius. Tollite hostias, & introite in atria eius. Nanq; quod non terrenis sacrificiis, sed spiritalibus Deo litandum sit, ita legimus vt scriptum est: Cor contribulatum hostia est Dei. Et alibi: Sacrifica Deo sacrificium laudis, & redde altissimo vota tua. Sic itaq; sacrificia spiritalia laudis designantur, & cor contribulatum acceptabile sacrificium deo demonstratut. Itaque quomodo carnalia sacrificia reprobata intelliguntur, de quibus & Esaias loquitur, dicens: Quò mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum, dicit dominus? Ita sacrificia spiritalia accepta prædicantur, vt prophetæ annunciant: Quoniam & si attuleritis, inquit, mihi similam, vanum est: incẽsum abominatio est mihi. Et alibi dicit: Holocaustomata, & sacrificia vestra, & adipem hircorum, & sanguinem taurorum nolo. nec si veniatis videri mihi. quis enim exquisiuit hæc de manib. vestris. Spiritalia verò sacrificia de quibus prędictum est, & sicut suprà dicit: Non est mihi voluntas in vobis, dicit dominus. Sacrificia non accipiam de manib vestris: quoniam ab oriente sole vsque in occidentem nomen meum clarificatum est in omnibus gentibus, dicit dominus. De spiritalibus verò sacrificiis, addit dicens: Et in omni loco sacrificia munda offerentur nomini meo, dicit dominus.

Spiritalibus sacrificiis deo litandum.

DE SABBATO ET CIRCVNCISIONE & legis veteris & nouæ obseruatione.

IGitur cùm manifestum sit, & sabbatũ temporale ostensum, & sabbatum æternum prædicatum; circuncisionẽ carnalem prædictam, & circuncisionem spiritalem præ-

indicatam; legem quoque temporalem, & legem æternalem denunciatam: sacrificia carnalia, & sacrificia spiritalia præostensa, sequitur, vt præcedenti tempore datis omnibus istis præceptis carnaliter populo Israël, superueniret tempus quo legis antiquæ & ceremoniarum veterum præcepta cessarent, & nouæ legis promissio, & spiritalium sacrificiorum agnitio, & noui testamenti pollicitatio superueniret, fulgente nobis lumine ex alto, qui sedebamus in tenebris, & in vmbra mortis detinebamur, oriretur lumen. Itaque necessitas nobis incũbit, vt quoniam prædicatam nouam legem à prophetis prædiximus, & non talem qualis iam data esset patribus eorum, eo tempore quo eos de terra Ægypti produxit; ostendere & probare debeamus, tam legem illam veterem cessasse, quàm legem nouam promissam nũc operari. Et quidem in primis quærendum, an expectetur nouæ legis lator, & noui testamenti hæres, & nouorum sacrificiorum sacerdos, & nouæ circuncisionis purgator, & æterni sabbati cultor; qui legem veterem cõpescat, & nouum testamentum statuat, noua sacrificia offerat, & ceremonias antiquas reprimat, & circuncisionem veterem cum suo sibi sabbato compescat, & nouum regnum quod non corrũpatur, adnunciet.

DE NATIVITATE CHRISTI, aduentus primus.

HIc, inquam, nouæ legis lator, sabbati spiritalis cultor, sacrificiorum æternorum antistes, regni æterni æternus dominator, quærendum an iam venerit, an néc-ne. Et si iam venit, seruiendum est illi: si necdum venit, sustinendus est, dummodo manifestus sit aduentus eius cõprimere legis veteris præcepta, & operari debere nouæ legis exordia: & in primis definiendum est non potuisse cessare legem antiquam & prophetas, nisi venisset is qui per eandem legem, & per eosdem prophetas vẽturus annunciabatur. Igitur in isto gradum conferamus, an qui venturus est Christus iam venerit, an vẽturus adhuc speretur. quod ipsum vt probari possit, etiam tempora sunt

nobis

nobis requirenda quando venturum Christum prophetæ annunciauerunt: vt si in ista tempora recognouerimus venisse eum, sine dubio ipsum esse credamus, quem venturum prophetæ canebant; in quem nós gentes scilicet credituri annunciabamur. & cum constiterit venisse, indubitatè etiam legem nouam ab ipso datam esse credamus, & testamentum nouum ab ipso, & per ipsum nobis dispositum non diffiteamur. Venturum enim Christum nec Iudæos refutare scimus, vtpote qui in aduentum eius spem suam porrigant. Nec de isto plurib. quærendũ, cùm retrò omnes prophetæ de eo præcinuerint, vt Esaias dicit: Sic dicit dominus deus Christo meo domino, cuius tenui dexteram, vt exaudiant illum gentes: fortitudines regum disrumpam, aperiam ante illum portas, & ciuitates non claudentur illi. Quod ipsum adimpletum videmus. Cui enim dexteram tenet pater deus, nisi Christo filio suo? quẽ exaudierunt omnes gentes, id est cui omnes gentes crediderũt, cuius & prædicatores Apostoli in Psalmis Dauid ostenduntur, in vniuersa, inquit, terra exiit sonus eorum, & vsque ad terminos terræ verba eorum. In quem enim alium vniuersæ gentes crediderunt, nisi in Christum qui iam venit? Cui enim & aliæ gentes crediderunt, Parthi, Medi, Elamitę, & qui inhabitant Mesopotomiam, Armeniam, Phrygiam, Cappadociam, & incolentes Pontum & Asiam, Pamphyliam; immorantes Ægyptum, & regionem Africæ quæ est trans Cyrenem inhabitantes, Romani, & incolæ, tunc & in Hierusalem Iudæi, & cæteræ gentes; vt iam Getulorum varietates, & Maurorum multi fines, Hispaniarum omnes termini, & Galliarum diuersæ nationes, & Britannorum inaccessa Romanis loca Christo verò subdita, & Sarmatarum, & Dacorum, & Germanorum, & Scytharum, & abditarum multarũ gentium, & prouinciarum & insularum multarum nobis ignotarum, & quæ enumerare minus possumus? In quibus omnib. locis Christi nomen, qui iã venit, regnat: vtpote ante quem omniũ ciuitatum portæ sunt apertæ, & cui nullæ sunt clausæ; ante quem seræ ferreæ sunt cõminutæ, & valuæ æreæ sunt apertæ, quanquam & ista spiritaliter sint intelligenda, quo præcordia singulo-

rum variis modis à diabolo obſeſſa, fide Chriſti ſint reſerata: attamen perſpicuè ſunt adimpleta, vtpote in quibus omnibus locis populus nominis Chriſtiani habitet. Quis enim omnibus regnare potuiſſet, niſi Chriſtus dei filius? qui omnibus in æternum regnaturus nunciabatur.

DE REGNO CHRISTI æterno.

NAm ſi Salomon regnauit, ſed in finib. Iudæ tantũ, à Berſabeæ vſque Dan termini eius regni ſignantur. Si verò Babyloniis & Parthis regnauit Darius; non habuit poteſtatem vlterius, vltra fines regni ſui; non habuit in omnib. gẽtibus poteſtatem. Si Ægyptiis Pharao, vel quiſque ei in hęreditate regni ſucceſſit; illic tantum potitus eſt regni ſui dominiũ. Si Nabuchodonoſor cũ ſuis regulis ab India vſque Æthiopiam, habuit regni ſui terminos. Si Alexander Macedo, nunquam Aſiam vniuerſam & cęteras regiones poſtea quàm deuicerat, tenuit. Si Germani adhuc vſque limites tranſgredi non ſinuntur. Britanniæ intra oceani ambitum concluſæ ſunt. Maurorum gens, & Getulorum barbaries à Rom. obſidentur, ne regionum ſuarum fines excedant. Quid de Rom. dicam, qui de legionum ſuarum pręſidiis imperium ſuum muniũt, nec trans iſtas gentes porrigere vires regni ſui poſſunt. Chriſti autem regnum & nomen vbique porrigitur, vbique creditur, ab omnib. gentibus ſuprà enumeratis colitur, vbique regnat, vbique adoratur, omnibus vbique tribuitur æqualiter, non regis apud illum maior gratia, non Barbari alicuius imperioſi lętitia, non dignitatum aut natalium cuiuſquam diſcreta merita, omnibus æqualis, omnibus rex, omnibus iudex, omnibus deus & dominus eſt. Nec dubites credere quod aſſeueres, cum videamus fieri. Itaque requirenda tempora prędicta & futuræ natiuitatis Chriſti, & paſſionis eius, & exterminij ciuitatis Hieruſalem, id eſt, vaſtationis eius.

Alexander Macedo. Germani. Britanni. Mauri. Getuli. Romani.

DE

DE PASSIONE CHRISTI & vastatione Hierusalem.

DIcit enim Daniel: & ciuitatem sanctam, & sanctum terminari cum duce venturo, & destrui pinnaculũ vsque ad interitum. Venturi itaque Christi ducis sunt tẽpora requirenda, quæ inuestigauimus in Daniele, quibus computatis probabimus venisse eum, etiam ex temporib. præscriptis, & ex signis competentib. & ex operib. eius. Quæ probamus, & ex consequentibus quæ post aduentũ eius futura adnunciabantur, vt tam adimpleta omnia, quàm perspecta credamus. Sic igitur de eo Daniel prædicauit, vt & quando, & quo in tempore gentes esset liberaturus ostenderet, & quoniam post passionem Christi ista ciuitas exterminari haberet. Dicit enim sic: In primo anno sub Dario filio Assueri ex semine Medorũ, qui regnauit super regnum Chaldæorum, ego Daniel intellexi in libris numerum annorum. Et adhuc me loquente in oratione, ecce vir Gabriel quem vidi in visione in principio, volãs, & tetigit me, quasi hora sacrificij vespertini, & intelligere fecit me, & locutus est mecũ, & dixit: Daniel, nunc exiui imbuere te intelligentia. In principio obseruationis tuæ exiuit sermo. Et ego veni vt adnũciem tibi, quia vir desideriorum tu es, & cogita in verbo & intellige in visione. LXX. hebdomadæ breuiatæ sunt super plebem tuam, & super ciuitatem sanctam; quoadusq; inueteretur delictum, & signentur peccata, & exorentur iniustitiæ, & inducatur iustitia æterna, & vt signetur visio & prophetes, & vngatur sanctus sanctorum. Et scies & perspicies, & intelliges à profectione sermonis, integrando & reædificando Hierusalem vsque ad Christum ducem, hebdomadas LXII. & dimidiam. & conuertet, & ædificabitur in læticiam, & conuallationem, & innouabũtur tempora. & post hebdomadas has LXII. & exterminabitur vnctio, & non erit. & ciuitatem sanctã exterminabit cum duce adueniente, & concidentur quomodo in cataclysmo vsque in finem belli, quod concidetur vsque ad interitum. Et confirmabit testamentum in multis. Hebdomada vna, & dimidia hebdomadis auferetur meũ

sacrificium & libatio, & in sancto execratio vastationis, vsque ad finem temporis cõsummatio dabitur super hac vastatione. Animaduertamus igitur terminum, quomodo in verbo quas dixit L X X hebdomadas futuras, in quibus si receperint eum, ædificabitur in latitudinem, & in longitudinem, & innouabuntur tempora. Prouidens autem deus quid esset futurum, & quoniam non tantũ non recipient eum, verum & insequentur, & tradent eũ morti, & recapitulauit, & dixit: In L X X I I hebdomadib. nasci illum, & vngi sanctum sanctorum. Hebdomades autem V I I & dimidia cùm implerentur, pati habere, & ciuitatem exterminari post vnam & dimidiam hebdomadam, quo scilicet septem & dimidia hebdomadæ cõpletæ sunt. Dicit enim sic: Et ciuitatem & sanctum exterminari cum duce venturo, & concidentur sicut in cataclysmo, & destruet pinnaculũ vsque ad interitum. Vnde igitur ostendimus quoniam venit Christus intra L X I I. & dimidiam hebdomadas? Numerabimus autem à primo anno Darij, quomodo in ipso tempore ostenditur Danieli visio ipsa. Dicit enim: Et intellige, & coniice à profectione sermonis, respondere me tibi hæc. Vnde à primo anno Darij debemus computare, quãdo hanc visionem vidit Daniel. Videamus igitur anni quomodo impleantur vsque ad aduentum Christi. Darius enim regnauit annis X I X. Artaxerxes regnauit annis X L. Deinde rex Ochus, qui & Cyrus, regnauit an. XXIIII. Argus anno vno. Alius Darius, qui & Melas nominatus est, annis X X I. Alexander Macedo annis X. Deinde post Alexandrum, qui & Medis & Persis regnarat, quos reuicerat, & in Alexandria regnum suum firmauerat, quando & nomine suo eam appellauit. Postea regnauit illic in Alexandria Soter annis X X X V. cui succedit Philadelphus, & regnauit annis X X X V I I I. Huic succedit Euergetes, annis X X V. Deinde Philopator annis X V I I. Post hunc Epiphanes, annis X X I I I I. Item alius Euergetes, an. X X V I I. Soter an. X X X I I I I. Ptolemæus an. X X X V I I. Cleopatra annis X X. mensib. V. Itẽ adhuc Cleopatra conregnauit sub Augusto annis X I I I. Post Cleopatram Augustus aliis annis X L V I I I. Nã omnes anni imperij Augusti, fuerunt anni L V I. Videamus autem

autem quoniã quadrageſimo & primo anno imperij Auguſti, quo poſt mortem Cleopatræ imperauit, naſcitur Chriſtus. Et ſuperuixit idem Auguſtus, ex quo naſcitur Chriſtus, annis x v. & erunt reliqua tempora annorũ in diem natiuitatis Chriſti anni x l i. Efficiuntur autem anni c c c c x x x v i i. mēſes v. Vnde adimplentur l x i i. hebdom. & dimidia, quæ efficiunt annos c c c c x x x v i i. menſes v i. in diem natiuitatis Chriſti. Et manifeſtata eſt iuſtitia æterna, & vnctus eſt ſanctus ſanctorum, id eſt, Chriſtus, & ſignata eſt viſio & prophetes, & dimiſſa ſunt peccata, quæ per fidem nominis Chriſti, omnibus in eum credentib. tribuuntur. Quid eſt autem quod dicit, ſignari viſum & prophetiam? Quoniam omnes prophetæ nunciabant de illo, quod eſſet venturus, & pati haberet: igitur quoniam adimpleta eſt prophetia per aduētum eius, propterea ſignari viſionem & prophetiam dicebat, quoniam ipſe ſignaculum omnium prophetarum, adimplens omnia quæ retrò de eo prophetæ nunciauerant. Poſt enim aduentum Chriſti & paſſionem ipſius, iam non viſio, neque prophetes eſt, qui Chriſtum nunciet venturum. Denique hoc ſi non ita eſt, exhibeant Iudęi prophetarũ poſt Chriſtum aliqua volumina, angelorum aliquorum viſibilia miracula, quæ retrò patriarchæ viderunt vſque ad aduentum Chriſti, qui iam venit, ex quo ſignata eſt viſio & prophetia, id eſt, ſtatuta. Et meritò Euangeliſta: Lex & prophetæ vſque ad Ioannem baptizatorem. Baptizato enim Chriſto, id eſt, ſanctificante aquas in ſuo baptiſmate, omnis plenitudo ſpiritalium retrò chariſmatũ in Chriſto ceſſerunt, ſignante viſionem & prophetias omnes, quas aduentu ſuo adimpleuit. Vnde firmiſſimè dicit aduentum eius ſignare viſum & prophetas. Itaque oſtendētes & numerum annorum & tempus, l x duarum & dimidiæ hebdomadarum adimpletarum, tunc veniſſe Chriſtum, id eſt, natum, videamus quid aliæ v i i. & dimidiæ hebdomades, quæ ſunt ſubdiuiſæ, in abſciſione priorum hebdomadarum, in quo actu ſint adimpletæ. Poſt enim Auguſtum, qui ſuperuixit poſt natiuitatem Chriſti, anni x v. efficiuntur. cui ſuccedit Tiberius Cæſar, & imperium habuit annis x x i i. menſibus ſeptem, diebus viginti:

huius quintodecimo anno imperij passus est Christus, annos habens quasi xxx. quum pateretur. Item Caius Cęsar, qui & Caligula, annis III. mensibus VIII. diebus XIII. Tiberius Claudius annis XIII. mensibus VII. diebus xx. Nero Cæsar annis XI. mensibus IX. diebus XIII. Galba mensibus VII. diebus VI. Otho mensibus III. diebus v. Vitellius mensibus VIII. diebus x. Vespasianus anno primo imperij sui debellauit Iudęos, & fiunt anni XLII. menses VI. Nam imperauit annis XI. atque ita in diem expugnationis suæ Iudæi impleuerunt hebdomadas LXX. prædictas in Daniele. Igitur expletis his quoque temporibus, & debellatis Iudæis, postea cessauerunt illic libamina & sacrificia quæ exinde illic celebrari non potuerunt. Nam & vnctio illic exterminata est post passionem Christi. Erat enim prædictum exterminari illic vnctionem, sicut est in Psalmis prophetatū: Exterminauerunt manus meas & pedes. Quæ passio huius exterminij intra tempora LXX. hebdomadarum perfecta est sub Tiberio Cæsare COSS. Rubellio Gemino, & Rufio Gemino, mense Martio, temporibus Paschæ, die VIII. Calendarum Aprilium, die primo azymorum, quo agnū vt occiderent ad vesperam, à Moyse fuerat præceptū. Itaque omnis synagoga filiorum Isräel eum interfecit, dicentes ad Pilatum, quum vellet eum dimittere: Sanguis huius super nos, & super filios nostros. & si hunc dimiseris, non es amicus Cæsaris: vt adimpleri possent omnia quæ de eo fuerant scripta.

ITEM PROBATIO NATIVITATIS CHRISTI.

INcipiamus igitur probare natiuitatem Christi, à prophetis esse nunciatam. Sic Esaias dicit: Audite domus Dauid, non pusillum vobis certamen cum hominibus, quoniam Deus præstat certamen, propter hoc ipse Deus dabit vobis signum: Ecce virgo concipiet, & pariet filiū, & vocabitis nomen eius Emanuel, quod interpretatur, nobiscum Deus. Butyrum & mel manducabit, quoniam

prius

prius quàm cognoſcat infans vocare patrẽ aut matrem, accipiet virtutem Damaſci, & ſpolia Samariæ aduerſus regẽ Aſſyriorũ. Itaque dicunt Iudæi, prouocemus iſtam prædicationem Eſaiæ, & faciamus comparationem, an Chriſto qui iam venit, competat illi primò nomen quod Eſaias prædicauit, & inſignia eius quæ de eo nunciauit. Equidem Eſaias prædicat eum Emanuelem vocari oportere, dehinc virtutem ſumpturum Damaſci, & ſpolia Samariæ aduerſus regem Aſſyriorum. Porrò inquiunt, iſte qui venit, neque ſub eiuſmodi nomine eſt dictus, neque re bellica functus. At nos econtrariò, admonendos eos exiſtimauimus, vti cohęrentia quoque huius capituli recognoſcant: ſubiũcta eſt enim & interpretatio Emanuel, nobiſcum deus, vti non ſolùm ſonum nominis expectes, ſed & ſenſum. Sonus enim Hebraicus, quod eſt Emanuel, id eſt nobiſcum deus, ſuæ gentis eſt. Senſus autem eius quod eſt deus nobiſcum, ex interpretatione cõmunis eſt. Quære ergo an iſta vox, nobiſcum deus, quod eſt Emanuel, exinde quo Chriſtus inluxit, agitetur in Chriſto: & puto ex toto non negabis. Nam qui ex Iudaiſmo credunt Chriſto, ex quo in eum credunt, Emanuel cùm volent dicere, nobiſcum deum eſſe ſignificant. Atque ita conſtat iam veniſſe illũ qui prædicabatur Emanuel, quia quod ſignificat Emanuel venit, id eſt nobiſcũ deus. Æquè ſono nominis inducuntur, cùm virtutẽ Damaſci & ſpolia Samariæ, & regnum Aſſyriorum ſic accipiunt, quaſi bellatorem portendant Chriſtum, non animaduertentes quid ſcriptura præmittat: quoniam prius quàm cognoſcat puer vocare patrem aut matrem, accipiet virtutem Damaſci, & ſpolia Samariæ aduerſus regem Aſſyriorum. Antè eſt enim, inſpicias ætatis demonſtrationem, an virum iam Chriſtum exhibere iſta ætas poſſit, nedum Imperatorem. Scilicet vagitu ad arma eſſet cõuocaturus infans, & ſignum belli non tuba, ſed crepitacillo daturus: nec ex equo vel de muro, ſed de nutricis & gerulæ ſuæ dorſo ſiue collo hoſtem deſignaturus: atque ita Damaſcum & Samariam pro mammis ſubacturus. Aliud eſt, ſi penes vos infantes in prælium erumpunt, credo ad ſolem vncti priùs, dehinc pannis armati, & butyro ſtipen-

Emanuel.

Vide 3 lib. aduerſus Marcionem.

diati, qui antè norint lanceare quàm lancinare. Enimuerò si nusquam hoc natura cōcedit, antè militare quàm virum facere, antè virtutem Damasci sumere quàm patrem nosse, sequitur vt figuratè pronunciatum videatur. Sed & virginem, inquiunt, parere natura non patitur, & tamen credendum est Prophetæ. Et meritò. Præstruxit enim fidem incredibili rei, dicendo, quod signum esset futurum: Propterea, inquit, dabitur vobis signum, Ecce virgo concipiet in vtero, & pariet filium. Signum autem à Deo, nisi nouitas aliqua mōstruosa fuisset, signum non videretur. Denique si quando ad deiiciendos aliquos ab hac diuina prædicatione, vel conuertere singulos simplices quosque gestitis, mentiri audetis quasi non virginem, sed iuuenculam concepturam & parituram scriptura contineat. Hinc quoque reuincimini, quod nihil signi videri possit, res quotidiana, iuuenculæ scilicet prægnatus & partus. In signum ergo nobis posita virgo mater meritò creditur, infans verò bellator non æquè. Et hic enim signi ratio versatur, sed signo natiuitatis nouæ adscripto, exinde post signum alius iam ordo infantis ediciter, mel & butyrum manducaturi. Et hoc vtique in signum est infantiæ: sed accepturum virtutem Damasci, & spolia Samariæ aduersus regem Assyriorum, hoc est mirabile signum. Seruate modum ætatis, & quærite sensum prædicationis: imò reddite veritati, quæ credere non vultis, & tam intelligitur prophetia renunciata, quàm creditur expuncta. Accepit Christus infans virtutem Damasci, & spolia Samariæ. Maneant enim orientales illi Magi infantiam Christi, vt regem auro, thure, & myrrha remunerantes, & accepit infans virtutē Damasci sine prælio & armis. Nam præter quod omnibus notū est, orientis virtutē, id est vires, auro & odoribus pollere solitam, certè est creatori, & ex diuinis scripturis virtutem quoque cetarum gentium aurum constituere. Sicut per Zachariam dicit: Et Iudas prætendet Hierusalem, & congregabit omnem valentiam populorum per circuitum aurum & argentum. Nam de hoc auri munere etiam Dauid dixit: Et dabitur illi de auro Arabiæ. Et iterum: Reges Arabum & Saba munera afferent illi. Nam & magos

Iisdē verbis, sed paulò aliter hunc totū locum tractat aduersus Marcionem libro 3.

magos reges ferè habuit Oriens, & Damascus Arabiæ retrò deputabatur, antequàm transscripta esset in Syrophœnicen ex distinctione Syriarum, cuius tunc virtutem Christus accepit, accipiendo insignia eius, aurum scilicet & odores: spolia autem Samariæ, ipsos magos, qui cùm illum cognouissent, & muneribus honorassent, & genu posito adorassent, quasi dominum regem sub testimonio indicis & ducis stellæ spolia sunt facti Samariæ, id est, idololatriæ, credentes videlicet in Christo. Idololatriam enim Samariæ nomine notauit, vt ignominiosæ ob idololatriam, quæ desciuerat tunc à deo sub rege Hieroboam. nec hoc enim nouum scripturis diuinis, figuratè vti translatione hominum ex comparatione criminum. Nam & ἄρχοντας Sodomorum appellat archontas vestros, & populum vestrum populum Gomorræ vocat: cùm iam olim essent ciuitates istæ extinctæ. Et alibi per Prophetam ad populum Israël dicit: Pater, inquit, tuus Amorreus, & mater tua Cethea. Quorum ex genere procreati non sunt, sed ob consimilem impietatem. Quos aliquando etiam filios suos dixerat per Esaiam prophetam: Filios generaui & exaltaui. Sic & Ægyptus nõnunquam totus orbis intelligitur apud illum, superstitionis & maledictionis elogio. Sic & Babylon apud Ioannem nostrum, Romanæ vrbis figuram portat, proinde & magnæ & regno superbæ, & sanctorum debellatricis. Hoc itaque modo magos quoque Samaritanorum appellatione titulauit, & despoliatos quod habuerant cum Samaritis, vt diximus, idololatriam aduersus dominũ. Aduersus regem autem Assyriorum, aduersus diabolum, qui ad hoc se regnare putat, si sanctos à religione dei deturbat. Adiuuabitur autem hæc nostra interpretatio, dum & alibi bellatorem Christum scripturę designant, ob armorum quorundam vocabula & eiusmodi verba. Sed ex reliquorum sensuum comparatione conuincentur Iudæi: Accingere, inquit Dauid, ensem supra femur. Sed quid suprà legis de Christo, ὡραῖος τῷ κάλλει, Tempestiuus decore super filios hominũ, diffusa est gratia in labiis eius. Valdè autem absurdum est, si quem ad bellum ense cingebat, ei de tempestiuitate decoris, & labiorum gratia

Babylon.
Roma.
8

blandiebatur, de quo subiungens, dicebat: Extẽde, & prospera, & regna. Et adiecit: Propter lenitatem & iustitiam tuam. Quis ensem accingitur, & non cõtraria lenitati & iustitiæ exercet? id est, dolum & asperitatem & iniustitiam, propria scilicet negocia præliorum. Videamus ergo an alius sit ensis ille, cuius est alius actus, id est Dei sermo diuinus, bis acutus, vt duobus testamentis legis antiquæ, & legis nouæ, acutus sapientiæ suæ æquitate, reddẽs vnicuique secundũ actum suum. Licuit ergo & Christo dei in Psalmis sine bellicis rebus ensem sermonis dei præcingi figuratò, cui prædicta tempestiuitas congruat cum gratia labiorum, quem tũc cingebatur super femur apud Dauid, quando venturus in terras ex dei patris decreto nunciabatur: Deducit, inquit, te magnitudo dexteræ tuę, virtus scilicet gratiæ spiritalis, de qua Christi agnitio deducitur. Sagittæ tuæ, inquit, acutæ, peruolãtia vbique dei præcepta, minantes traductionem vniuscuiusque cordis, & compungentes & transfigentes cõscientiam. Nanque populi sub te cadent, vtique adorantes. Sic bellipotens & armiger Christus accipiet spolia non solius Samariæ, verùm & omnium gẽtium. Agnosce & spolia figurata, cuius & arma allegorica didicisti. Atque ita in tãtum Christus qui venit, non fuit bellator, quia non talis ab Esaia prædicabatur. Sed si Christus, inquiunt, qui vẽturus creditur à Iudæis & dicitur, non est Iesus, quare is qui venit Iesus Christus appellatur? Constabit autem vtrunque nomen in Christo dei, in quo inuenitur etiam Iesus appellatus? Disce erroris tui morem. Dum Moysi successor destinaretur Auses filius Naue, transfertur certè de pristino nomine, incipit vocari Iesus? Certè, inquis. Hãc prius dicimus figuram futuri fuisse. Nam quia Iesus Christus secundum populum, quod sumus nos nationes in seculo deserto commorantes antea, introducturus esset in terram repromissionis, melle & lacte manantem, id est, in vitæ æternæ possessionem, qua nihil dulcius: ídque non per Moysen, id est, nõ per legis disciplinã, sed per Iesum, id est, per nouæ legis gratiam prouenire habebat, circuncisis nobis petrina acie, id est, Christi præceptis (petra enim Christus multis modis & figuris prędicatus est) ideo is

Lenitas.

Negocia præliorũ, & dolus & iniustitia.

Terra repromissionis.

Petrina acies. Petra Christus.

is vir qui in huius sacramenti imagines parabatur, etiam nominis dominici inauguratus est figura, vt Iesus nominaretur. Nam qui ad Moysen loquebatur, ipse erat Dei filius, qui & semper videbatur. Deum enim patrem nemo vidit vnquam, & vixit: & ideo constant ipsum Dei filium Moysi esse locutum, & dixisse ad populum: Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam, id est, populi qui te custodiat in itinere, & introducat in terram quam præparaui tibi: Intende illi, & audi eum, & ne inobediens fueris ei: nō enim celauit te, quoniam nomen meum super illum est. Populum enim introducturus erat Iesus in terram repromissionis, non Moyses. Angelum quidem dixit eum ob magnitudinem virtutum, quas erat æditurus (quas virtutes fecit Iesus Naue, & ipsi legitis) & officium prophetæ, nunciantis scilicet diuinam voluntatem, sicuti & præcursorem Christi Ioannem, futurū angelum appellat, per prophetam spiritus dicens, ex persona patris: Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam, id est, Christi, qui preparabit viam tuā ante te. Nec nouum est spiritui sancto, angelos appellare eos, quos ministros suæ virtutis deus præfecit. Idem enim Ioannes non tantùm angelus Christi vocatus est, sed & lucerna lucens ante Christum. Paraui enim, inquit, lucernam Christo meo, Dauid prædicat: quem ipse Christus veniens adimplere prophetas, dicit ad Iudæos: Ille fuit, inquit, lucerna ardens & lucens: Vtpote qui non tantùm vias eius parabat in eremo, sed & agnū dei demōstrando, illuminabat mentes hominū, præconio suo, vt eum esse intelligerent agnum, quem Moyses passurum nominabat. Sic & Iesus ob nominis sui futurū sacramentū: id enim nomen suum confirmauit, quod ipse ei indiderat, quia non angelū, nec Ausen, sed Iesum eum iusserat exinde vocari. Sic igitur vtrunq; nomen cōpetit Christo dei, vt & Iesus appelletur. Et quoniam ex semine Dauid, genus trahere deberet virgo, ex qua nasci oportuit Christū, vt suprà memorauimus, euidēter Esaias propheta in sequētibus dixit: Et nascetur, inquit, virga de radice Iesse, quod est Maria, & flos de radice, Ascendet in illum spiritus dei, & spiritus sapiētiæ & intellectus, spiritus agnitionis & pietatis, spiritus

Ioannes.

Ex Dauid.

Spiritus.

consilij & veritatis, spiritus dei timoris implebit illũ. Neque enim vlli hominum vniuersitas spiritalium documentorum competebat, nisi in Christum floridum quidẽ ob gloriam, ob gratiam adæquatũ, ex stirpe autem Iesse deputatum, per Mariam scilicet inde censendum. Fuit enim de patria Bethlehem & de domo Dauid, sicut apud Romanos in censu descripta est Maria, ex qua nascitur Christus. Expostulo etiam & quia à prophetis prædicabatur ex Iesse genere venturus, & omnem humilitatem & patientiam, & tranquillitatem esset exhibiturus, an venerit, atque ita is homo qui talis ostenditur, ipse erit Christus qui venit. De hoc enim propheta Esaias dicit: Homo in plaga positus, & sciẽs ferre imbecillitatem. qui tanquam ouis ad victimam ductus est, & sicut agnus coram tondente se, non aperuit os suum. Sic neque contendit, neque clamauit, neque audita est foris vox eius, qui arundinem contusam, Israëlis fidem, non comminuit: qui linum ardens, id est, momentaneum ardorem gentium non extinxit, sed lucernam magis fecit ortu luminis sui. Non potest alius esse quàm qui prædicebatur. Oportet itaque actum Christi eius qui venit ad scripturarũ regulam recognosci. Duplici enim, nisi fallor, operatione distinctum eum legimus, prædicationis & virtutis, sed de vtroque populo sic dispositam: itaque specialiter dispungamus ordinem cœptum, docentes prædicatorem adnunciatum Christum, vt per Esaiam dixit: Exclama, inquit, in vigore, & ne peperceris, exalta vt tuba vocem tuam, adnuncia plebi meæ facinora ipsorum, & domui Iacob delicta eorum. Me de die in diem quærunt, & cognoscere vias meas cupiunt. Quasi populus qui iustitiam fecerit, & iudicium Dei non dereliquerit, & reliqua. Virtutes autem facturum à patre, Esaias dicit: Ecce deus noster iudicium retribuit, ipse veniet, & saluos faciet nos. Tũc infirmi curabuntur, & oculi cæcorum videbunt, & aures surdorum audient, & multorum linguæ soluentur, & claudus saliet velut ceruus, & cætera quæ operatum Christũ, nec vos diffitemini, vtpote qui dicebatis, quod propter opera eum non lapidaretis, sed quoniam ista sabbatis faciebat.

Bethlehem.

ITEM

ITEM NEGANTES IVDÆI PASsionem Christi in cruce.

De exitu planè passionis eius ambigitis, negantes passionem crucis in Christum prædicatam, & argumentantes insuper non esse credendum vt ad id genus mortis exposuerit Deus filium suum, quod ipse dixit: Maledictus omnis homo qui pependit in ligno. Sed huius maledictionis sensum antecedit rerum probatio. Dicit enim in Deuteronomio: si autem fuerit in aliquo delictũ, ita vt iudicium mortis sit, & morietur, & suspẽdetis eum in ligno. Sed & sepultura sepelietis ipsa die: quoniã maledictus à Deo est omnis qui suspensus fuerit in ligno, & non inquinabitis terram quam dominus deus tuus dabit tibi in sortem. Igitur non in hanc passionem Christum maledixit, sed distinctionem fecit, vt qui in aliquo delicto iudicium mortis habuisset, & moreretur suspensus in ligno, hic maledictus à deo esset, qui propter merita delictorum suorũ suspenderetur in ligno. Alioquin Christus qui dolum de ore suo locutus nõ est, quique omnem iustitiam & humilitatem exhibuit, & vt suprà de eo prædictum memorauimus, non pro meritis suis in id genus mortis expositus est; sed vt ea quæ prædicta sunt à prophetis, per vos ei obuentura implerentur, sicut in Psalmis ipse spiritus Christi iam canebat, dicens: Retribuebant mihi mala pro bonis, & quæ non rapueram, tunc exoluebam, Exterminauerunt manus meas & pedes, & miserunt in potum meum fel, & in siti mea potauerunt me aceto, super vestem meam miserũt sortem: sicuti cætera quæ in illum commissuri essetis, prædicta sunt. Quæ quidem omnia ista perpessus, non pro actu suo aliquo malo passus est, sed vt scripturæ implerentur de ore prophetarum. Et vtique sacramentum passionis ipsius figurari in prædicationibus oportuerat; quantóque incredibile, tantò magis scandalum futurum, si nudè prædicaretur; quantóque magnificum, tanto magis obumbrandum, vt difficultas intellectus gratiam Dei quæreret.

Maledictus.

Fel.

Acetum.

ITEM PATRIARCHÆ OSTENdunt figuram crucis.

Isaac. ITaque in primis Isaac quum à patre hostia duceretur, lignúmque ipse sibi portans, Christi exitum iam tunc denotabat, in victimam cõcessi à patre, lignum passionis suæ baiulantis. Ioseph & ipse Christum figurauit, vel hoc solo, ne cursum demorer ipse, quod persequutionẽ à fratribus passus est, & venundatus est in Ægyptum, ob Dei gratiam, sicut & Christus ab Israël à fratribus venũdatus, à Iuda quum traditur. Nam & benedicitur à patre in hæc verba Ioseph: Tauri decor eius, cornua vnicornis cornua eius, in eis nationes ventilabit pariter ad summum vsque terræ. Non vtiq; rhinoceros destinabatur vnicornis, vel minotaurus bicornis, sed Christus in illo significabatur, Taurus ob vtranque dispositionem, aliis ferus vt iudex, aliis mansuetus vt saluator: cuius cornua essent æstimata. Nam & in antemna nauis, quæ crucis pars est, hoc extremitates huius vocantur. Vnicornis autem media stipite palus. Hac denique virtute crucis, & hoc more cornutus, vniuersas gentes & nunc ventilat per fidem, auferens à terra in cælum, & tunc ventilabit per iudicium descendẽs de cælo in terram. Idem erit & alibi taurus apud eandem scripturam, cùm Iacob Simeon & Leui exporrigit benedictionem, de scribis & pharisæis prophetat: ex illis enim deducitur census illorum. Interpretatur enim spiritaliter sic, Simeon & Leui perfecerunt iniquitatem ex sua secta, qua scilicet Christum sunt persecuti. In concilium ne veniat anima mea, & in stationem eorum ne incubuerint viscera mea: quoniam in indignatione sua interfecerunt homines, id est, prophetas, in concupiscentia sua subneruauerunt taurum, id est, Christum, quem post necem prophetarum interfecerunt, & neruos eius suffigendo clauis desæuierunt. Cæterùm vanum, si post homicidium iam ab eis commissum, aliis & non ipsis exprobrat carnificinam. Iam verò Moyses, quid vtiq; tantum tunc quum Iesus aduersus Amalech præliabatur, extensis manibus orabat residens, quando in rebus tam attonitis magis vtique genibus positis, & manibus cædentibus

Ioseph. *Crux.* *Rhinoceros.* *Minotaurus.*

tibus pectus, & facie humi volutata, orationem commendare debuisset? nisi quia illic vbi nomen Iesu dicebatur, dimicaturi quandoque aduersus diabolum, crucis habitus quoque erat necessarius, per quam Iesus victoriam esset relaturus. Idem rursus Moyses post interdictam omnis rei similitudinem, cur æneum serpentem ligno impositum, pendentis habitu in spectaculum Israëli salutare proposuit, eo tẽpore quo à serpentibus post idololatriam exterminabantur? nisi quod hic dominicam crucem intentabat, qua serpens diabolus designabatur, & læso cuiq; ab eiusmodi colubris, id est, angelis eius, à delictorum peccantia ad Christi crucis sacramenta intento, salus efficiebatur. Nã qui in illam tunc respiciebat, à morsu serpentium liberabatur. Age nunc, si legisti penes prophetam in Psalmis, Dominus regnabit à ligno, expecto quid intelligas, ne fortè lignarium aliquem regem significari putetis, & non Christũ, qui exinde à passione Christi superata morte regnauit. Proinde & Esaias: Quoniam puer, inquit, natus est nobis, & datus est nobis filius. Quid nouum, si non de filio dei dicit? & natus est nobis, cuius imperium factum est super humerum ipsius. Quis omninò regum insigne potestati suæ humero præfert, & nõ aut capite diadema, aut in manu sceptrum, aut aliqua proprietate vsus noua? Sed solus nouus rex seculorum, Christus Iesus nouam gloriam & potestatem & sublimitatem suam in humero extulit, crucem scilicet, vt secundum priorem prophetiam exinde dominus regnaret à ligno. De hoc enim ligno etiam deus insinuat per Hieremiam quod essetis dicturi: Venite, mittamus in panem eius lignum, & conteramus eum à terra viuorũ, & nomen illius non memorabitur amplius. Vtique in corpore eius lignum missum est. Sic enim Christus reuelauit, panem corpus suum appellãs, cuius retrò corpus in panem prophetes nunciauit. Si adhuc quæres dominicæ crucis prædicationes, satis iam poterit tibi facere XXI. psalmus totam Christi continens passionem, canentis iam tunc gloriam suam, Foderunt, inquit, manus meas & pedes: quæ propria est atrocitas crucis. Et rursus cùm auxilium patris imploraret: Saluum me fac, inquit, ex ore leonis, vti-

Serpens.

Crux.

Corpus Christi in panem.

Foderunt.

que mortis, & de cornibus vnicorniũ humilitatem meã: de apicibus scilicet Christi crucis, vt suprà ostendimus: quam crucem nec ipse Dauid passus est, nec vllus regum Iudæorum, ne puteris alterius prophetari passionẽ quàm eius qui solus à populo tam insigniter crucifixus est. Nũc & si omnes interpretationes istas respuerit, & inriserit duritia cordis vestri, probauimus sufficere posse mortem Christi prophetatam, vt ex hoc quod nõ esset edita qualitas mortis, intelligatur per crucem euenisse, nec alij deputandam fuisse passionem crucis quàm cuius mors prædicabatur. Nam mortem eius & passionem eius, & sepulturam vna voce Esaias dicit: A facinoribus, inquit, populi mei perductus est ad mortem, & dabo malos pro sepultura eius, & diuites pro morte eius: quia scelus non fecit, nec dolus in ore eius inuentus est, & deus voluit eximere à morte animam eius, &c. Dicit etiam adhuc: Sepultura eius sublata est è medio. Quomodo nisi per resurrectionem? Denique subiũgit idem Esaias; Propterea ipse multos in hæreditatem habebit, & multorum diuidet spolia. Quis enim alius, nisi qui natus est, vt suprà ostendimus, pro eo quòd tradita est in mortem anima eius? Ostensa enim causa gratiæ eius, pro iniuria scilicet mortis repensandæ, pariter ostensum est hæc illum propter mortem consecuturum: post mortem vtique post resurrectionem consecuturum. Nam quod in passione eius accidit, vt media dies tenebresceret, Amos propheta annũciat, dicens: Et erit, inquit, in die illa dicit dominus, occidet sol media die, tenebrescet super terram dies luminis, & conuertam dies festos vestros in luctum, & omnia cantica vestra in lamentationem, & imponam super lumbos vestros saccum, & super omne caput caluitium, & ponam eũ quasi luctum delicti, & eos qui cum illo quasi diem mœroris. Hoc enim & Moyses initio primi mensis nouorũ facturos vos prophetauit, cùm omne vulgus filiorum Israël ad vesperam agnum esset immolaturum: & hanc solennitatem diei huius, id est, Paschæ azymorum, cum amaritudine mãducaturos præcanebat: & adiecit Pascha esse domini, id est, passionem Christi. Quod ita quoq; adimpletum est, vt prima die azymorum interficeretis Christum, vt &

Sepultura.

Agnus paschæ.

vt & prophetię adimplerentur. Properauit dies vesperam facere, id est tenebras efficere: quæ media die factæ sunt: atque ita dies festos vestros conuertit deus in luctum, & cantica vestra in lamentationem. Post passionem enim Christi etiã captiuitas vobis & dispersio obuenit, prædicata per spiritum sanctum.

DE VASTATIONE HIERVSALEM post passionem Domini.

NAm & pro istis meritis vestris, cladem vestram futuram Ezechiel nunciat: & non solum in isto seculo quæ iam euenit, sed in die tribulationis quæ subsequetur. Qua clade nemo liberabitur, nisi qui passione Christi, quã respuitis, fuerit obsignatus. Sic enim scriptũ est: Et dixit dominus ad me, Fili hominis, vidisti quæ seniores Israël faciunt vnusquisq; eorũ in tenebris, vnusquisq; in cubiculo abscõso, quoniã dixerunt: Non videt nos dominus, dereliquit dominus terrã, & dixit ad me: Adhuc cõuersus videbis facinora maiora quæ isti faciunt. Et introduxit me ad limina ianuæ domus domini quæ aspicit ad Aquilonem, & ecce illic mulieres sedentes & plangentes Thammuz. & dixit dominus ad me: Fili hominis, vidisti? Nunquid modica domui Iuda, vt faciant facinora quæ fecerũt? & adhuc visurus es adfectiones maiores eorum. Et introduxit me in ædem domus domini interiorem, & ecce in liminibus templi domini inter medium elam & inter medium altaris, quasi viginti viri posteriora sua dederunt ad templum domini, & facies suas contra orientem, hi adorabant solem, & dixit ad me: Vides fili hominis? Nunquid pusilla domui Iudæ, vt faciant facinora quæ fecerunt hi? quoniam impleuerunt impietates suas, & ecce ipsi quasi subsannantes. Ego faciam cum indignatione mea, non parcet oculus meus, neq; miserebor. Exclamabunt ad aures meas voce magna, non exaudiã eos, sed neq; miserebor. Et clamauit in aures meas voce magna dicens: Adproximauit vindicta ciuitatis huius, & vnusquisque habuit vasa exterminij in manu sua. Et ecce

Ezech. 8.

al. 25.

ſex viri veniebant à via portæ altæ, quæ reſpiciebat ad Aquilonem,& vniuſcuiuſque bipennis diſperſionis erat in manu eius. Et vnus vir in medio eorum indutus poderem,& zona ſaphiri in lumbis eius. Et introierunt,& ſteterunt in proximis altaris ærei,& claritas dei Iſraël aſcendit à Cherubin quæ fuit ſuper eam in ſubdiuali domus. Et vocauit hominem qui indutus erat poderem, qui habuit ſuper lumbos ſuos zonam,& dixit ad eum dominus: Tranſi per mediam Hieruſalem, & ſcribe ſignum Tau in frontibus virorum qui gemunt,& dolent ſuper omnia facinora quæ fiunt in medio eorum . Et in his dixit ad audiẽtem: Ite poſt eum in ciuitatem & concidite , & nolite parcere oculis veſtris , & ne miſereamini ſenioris aut iuuenis,aut virginis,& paruulos & mulieres interficite omnes,vt perdeleãtur . Omnes autem ſuper quos eſt Tau ſignum,ne acceſſeritis. Et à ſanctis meis incipite. Huius autem ſigni ſacramentum variis modis prædicatum eſt, in quo vita hominibus præſtruebatur, in quod Iudæi nõ eſſent credituri. Sicut Moyſes ante nunciabat in Exodo dicens: Eiiciemini de terra in quam introibitis,& in nationibus illis non eritis in requiem. Et non erit ſtabilitas veſtigij pedis tui,& dabit tibi deus cor tedians, & tabeſcentem animam,& oculos deficientes,vt non videant,& erit vita tua pendens in ligno ante oculos tuos,& non credes vitæ tuæ . Itaque quoniam impleta eſt prophetia per aduentum eius,id eſt,per natiuitatem, quàm ſuprà memorauimus,& paſſionem quam euidenter ediximus, propterea & Daniel ſignari viſionem,& propheten dicebat, quoniam Chriſtus eſt ſignaculum omnium prophetarũ, adimplens omnia quæ retrò erant de eo nunciata : poſt enim aduentum eius & paſſionem ipſius iam non viſio, neque prophetes . Vnde firmiſſimè dicit aduentum eius ſignare viſum & prophetiam. Itaque oſtendentes & numerum annorum,& tempus LXII. & dimidiæ hebdomadarum adimpletarũ, probauimus tunc veniſſe Chriſtum,id eſt, natum: & quatuor & dimidiæ hebdomadarum,quæ ſunt ſubdiuiſæ in abſciſionem priorum hebdomadarum,intra quæ tempora paſſum oſtendimus Chriſtum: atque ita LXX. hebdomadibus concluſis, & ciuitate

Crux.

tate exterminata, & sacrificium & vnctionẽ exinde cessare. Sufficit huc vsq; de his interim ordinem Christi decucurrisse, quo talis probatur qualis adnũciabatur, etiam ex ista consonantia scripturarum, qua ex præiudicio maioris partis aduersum Iudæos, elocuti sumus. Neque enim in dubium deducant vel negent, quæ scripta proferimus: vt ex hoc quoque paria esse scripturis diuinis negare non possint: vt quæ post Christum futura præcanebantur, adimpleta cognoscantur: nisi ille venisset post quem habebant expungi, quæ nunciabantur; quæ completa sunt, etiam probarentur.

Consonantia scripturarũ.

ITEM DE CLARITATE GENtium in Christo Iesu.

ASpice vniuersas nationes, de voragine erroris humani exinde emergentes ad dominũ deum creatorem & Christum eius. Et si audes negare prophetatũ, statim tibi promissio patris occurrit in Psalmis dicens: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Pete à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam & possessionẽ tuam terminos terræ. Nec poteris eum magis Dauid filium dicere, quàm Christum: aut terminos terræ Dauid potius promissos, qui intra vnicã Iudæam regnauit, quàm Christo, qui totum iam orbem euãgelij sui fide cepit, sicut per Esaiam dicit: Ecce dedi te in dispositionẽ generis mei in lucem gentium, vt aperias oculos cæcorum, vtique errãtium, exoluere de vinculis vinctos, id est, de delictis liberare, & de domo carceris, id est, mortis, sedentes in tenebris, ignorantiæ scilicet. Quæ si per Christum eueniunt, non in alium erunt prophetata quàm per quem expũcta consideramus. Igitur quoniam filij Israël adfirmant nos errare recipiendo Christum, qui iam venit: præscribamus eis ex ipsis scripturis, iam venisse Christũ qui prædicabatur. Quanuis ex temporibus Danielis prędicantis probauerimus iam venisse Christum, qui nunciabatur. Nasci enim eum oportuit in Bethlehem Iudæ, sic enim scriptum est in Propheta: Et tu Bethlehem non minima es in ducibus Iudæ. Ex te enim exiet dux qui pascet populũ meum

Regũ prædicatio.

Bethlehem.

Israël. Si autem adhuc natus non est qui processurus dux de tribu Iuda ex Bethlehem nunciabatur, oportet enim eũ de tribu Iuda & à Bethlehem procedere: animaduertimus autem tunc neminem de genere Israël in ciuitate Bethlehem remansisse, & exinde quod interdictum est, ne in confinio ipsius regionis demoretur quisquam Iudæorum, vt hoc quoque esset adimpletum per prophetã. Terra vestra deserta, ciuitates vestræ igni exustæ, id est, quod belli tempore eis euenerit, regionem vestrã in conspectu vestro exteri comedent, & deserta & subuersa erit à populis alienis. Et alio loco sic per prophetam dicitur: Regem cum claritate videbitis, id est, Christum facientẽ virtutes in gloria dei patris, & oculi vestri videbunt terrã de longinquo: quod vobis pro meritis vestris post expugnationem Hierusalem, prohibitis ingredi in terram vestram, de longinquo eam oculis tãtum videre permissum est. Anima, inquit, vestra meditabitur timorẽ, scilicet quo tempore excidium sui passi sunt. Quomodo igitur nascetur dux de Iudæa, & quatenus procedet de Bethlehem, sicuti diuina prophetarum volumina nũciant, cùm nullus omninò sit illic in hodiernum derelictus ex Israël, cuius ex stirpe possit nasci Christus? Secundũ Iudæos adhuc nõ venit: Cùm venire cœperit, vnde vngetur? Lex enim præcepit, in captiuitate non licere vnctionem chrismatis regalis confici. Si autem iam nec vnctio est illis, vt Daniel prophetauit: dicit enim, exterminabitur vnctio: ergo iam non est illic vnctio, quia nec templum vbi erat cornu de quo reges vngebantur. Si ergo non est vnctio, vnde vngetur dux qui nascetur in Bethlehem? aut quomodo procedet de Bethlehem, cùm de germine Israël nullus omninò sit in Bethlehem? Iterato deniq; ostendimus, & venisse iam Christum secũdum prophetas, & passum, & in cęlis iam receptum, & inde venturum secundum prædicationes prophetarum. Nam post aduentum eius secũdum Danielẽ, quod ipsa ciuitas exterminari haberet legimus, & ita factum recognoscimus. Dicit enim scriptura: Sic & ciuitatem & sanctum simul exterminari cum duce, indubitatè, qui de Bethlehem & de tribu Iuda esset processurus. Vnde & manifestũ est quod ciuitas simul eo tẽpore

extermi-

exterminari deberet, cùm ducator eius in ea pati haberet, secũdum scripturas prophetarum dicentium: Expãdi manus meas tota die ad populum contumacem cõtradicentem mihi. Qui ambulat viam nõ bonam, sed post peccata sua. Et in Psalmis dicit: Exterminauerunt manus meas & pedes, dinumerauerunt omnia ossa mea. Ipsi autẽ contemplati sunt & viderunt me, & in siti mea potauerũt me aceto. Hæc Dauid passus non est, vt de se meritò dixisse videatur, sed Christus qui crucifixus est. Manus autem & pedes non exterminantur, nisi eius qui in ligno suspẽditur. Vnde & ipse Dauid regnaturum ex ligno Dominum dicebat: nam & alibi propheta ligni huius fructum prædicat dicens: Terra dedit benedictiones suas. Vtique illa terra virgo nondum pluuiis rigata, nec imbribus fœcundata, ex qua homo tunc primùm plasmatus est, ex qua nunc Christus secundum carnem ex virgine natus est. Et lignum, inquit, attulit fructum suum. Nõ illud lignum in paradiso, quod mortem dedit protoplastis, sed lignũ passionis Christi, vnde vita pẽdens à vobis credi nõ est. Hoc enim lignum tunc in sacramento erat, quo Moyses aquã amaram indulcauit: vnde populus qui siti peribat in eremo, bibẽdo reuixit: sicuti nos qui de seculi calamitatibus extracti, in quo commorabamur siti pereuntes, id est, verbo diuino propinati, ligno passionis Christi aquã baptismatis potantes, fide quæ est in eum reuiximus. À qua fide Israël excidit, secundum Hieremiam dicentem: Mittite, & interrogate nimis, si facta sunt talia. Si mutabunt gentes deos suos, & isti non sunt dij. Populus autẽ meus mutauit gloriã suam, ex quo nihil proderit eis. Expauit cælũ super isto. Et quomodo & quando expauit? Indubitatè quando passus est Christus. Et horruit, inquit, plurimum nimis, & sol media die tenebrificauit. Et quando horruit nimis, nisi in passione Christi, cùm terra quoque contremuit, & velum templi scissum est, & monumẽta dirupta sunt? Quoniam duo hæc malè fecit populus. Me, inquit, dereliquerunt fontem aquæ vitæ, & foderunt sibi lacus contritos, qui non poterant aquam continere. indubitatè non recipiendo Christum, fontem aquæ vitæ, lacus contribulatos cœperunt habere, id est synagogas in

ἡγούμενος.
Crux.
Claui.
À ligno.
Lignum.
In sacramento erat.
Lignum in aqua.
Tenebræ.

dispersiones gentium, in quibus iam spiritus sanctus non immoratur, vt in præteritum in templo commorabatur ante aduentum Christi, qui est verum Dei templū. Nam & istam sitim diuini spiritus eos passuros dixerat propheta Esaias dicens: Ecce qui seruiunt mihi, manducabunt, vos autem esurietis. Seruientes mihi potabuntur, vos autem sitietis, & à contribulatione spiritus vlulabitis. Remittetis enim nomen vestrum in satietatem electis meis, vos autem interficiet dominus. Eis autem qui seruiunt mihi, nomen nominabitur nouum, quod benedicetur in terris. Adhuc huius ligni sacramentum in Regnorum legimus celebratum. Nam cùm filij prophetarum super flumen Iordanem lignum securibus cæderent, exiliit ferrum, & mersum est in flumine, atque ita Heliseo propheta superueniente petunt ab eo filij prophetarum vti ferrum flumini quod mersum fuerat erueret. Atque ita Heliseus accepto ligno, & misso in eum locum vbi submersum fuerat ferrum, statim supernatauit, & lignum mersum est, quod receperunt filij prophetarum. Ex quo intellexerunt quod Heliæ spiritus in eum sit repræsentatus. Quid manifestius huius ligni sacramento? quod duritia huius seculi mersa in profundo erroris, & à ligno Christi, id est passionis eius, in baptismo liberatur, vt quod perierat olim per lignū in Adam, id restitueretur per lignū Christi. Nobis igitur qui successimus in loco prophetarū, ea sustinētibus hodie in seculo quæ semper passi sunt prophetæ propter diuinā religionem. Alios enim lapidauerūt, alios fugauerunt, plures verò ad mortis necē tradiderūt, quod negare non possunt. Hoc lignū sibi & Isaac filius Abrahę ad sacrificiū ipse portabat, cùm sibi eū deus hostiā fieri præcepisset. Sed quoniā hæc fuerāt sacramēta, quæ tēporibus Christi perficiēda seruabātur; & Isaac cū ligno reseruatus est, ariete oblato in vepre cornibus hærēte; & Christus suis tēporibus lignum humeris suis portauit, inhærēs cornibus crucis corona spinea in capite eius circundata. Hunc enim oportebat pro omnibus gentibus fieri sacrificiū, qui tanquam ouis ad victimā ductus est, & velut agnus corā tondente se sine voce, sic non aperuit os suum. Hic enim Pilato interro-

Lignum mersum.

Sacramētum.

interrogante nihil locutus est; in humilitate enim iudicium eius sublatum est. Natiuitatem autem eius quis enarrauit? quia nullus omninò hominũ natiuitatis Christi fuit conscius, in conceptu, quum virgo Maria verbo Dei prægnans inueniretur. Et quia tolleretur à terra vita eius. Cùm vtique post resurrrectionem eius à mortuis, quæ die tertia effecta est, cœli eum receperunt, secundum prophetiam Esaiæ emissam huiusmodi: Ante lucem surgent ad me dicentes, Eamus & reuertamur ad dominum deum, quoniam ipse eripiet, & liberabit nos. Post biduũ, die tertia, quæ est resurrectio eius gloriosa, de terra in cœlos eum recepit, vnde & venerat ipse spiritus ad virginem; cuius neque natiuitatem, neque passionem Iudæi agnouerunt. Igitur quoniam adhuc contendunt Iudæi, necdum venisse Christum, quem tot modis adprobauimus venisse; recognoscãt Iudæi exitum suum, quem post aduentum Christi relaturi præcinebantur ob impietatẽ, qua eum & despexerunt, & interfecerunt. Primò enim ex qua die, secundum illud dictum Esaiæ, proiecit homo abominamenta sua aurea & argentea, quæ fecerunt adorare vanis & nocluis: id est, ex quo gẽtes nos dilucidata pectora per Christi veritatem, proiecimus idola (videant Iudæi) & quod sequitur, expunctum est. Tulit enim Dominus sabbaoth à Iudæis, & ab Hierusalem inter cætera, & sapiẽtem architectum, qui ædificat ecclesiam, dei templum, & ciuitatem sanctam & domum domini. Nam exinde destitit apud illos dei gratia. Et mandatum est nubibus ne pluerent imbrem super vineam Soreth, id est, cœlestibus beneficiis, ne prouenirent domui Israël. Fecerat enim spinas, ex quibus Christum coronauerat: & non iustitiam, sed clamorem, quo in crucem eum extorserat, & ita subtractis charismatum roribus, lex & prophetæ vsque ad Ioannem fuerunt: & piscina Bethsaida vsque ad aduentum Christi curando inualetudines ab Israël, desiit à beneficiis deinde, cum perseuerantia furoris sui nomen domini per ipsos blasphemaretur. Sicut scriptũ est, Propter vos nomen dei blasphematur in gentibus. Ab illis enim incepit infamia, & tempus medium à Tiberio vsq; ad Vespasianum. Quæ cùm ita commisissent, nec intelle-

Tertius dies.

xiſſent Chriſtum in tempore ſuæ viſitationis inueniendum, facta eſt terra eorum deſerta, & ciuitates eorũ igni exuſtæ. Regiones ipſorum in conſpectu eorum extranei deuorantes: derelicta filia Sion tanquam ſpecula in vinea velut in cucumerario caſula: ex quo ſcilicet Iſraël dominum non cognouit, & populus eum non intellexit, ſed dereliquit magis, & ad indignationem prouocauit ſanctum Iſraël. Sicut machæræ conditionalis comminatio: Si nolueritis, nec obaudieritis, gladius vos comedet. Ex quo probamus Machæram Chriſtum fuiſſe, quem non audiendo perierunt, qui & in Pſalmo diſperſionem eius poſtulat à patre dicens: Diſperge illos in virtute tua. Qui & rurſum per Eſaiam exuſtionem eorum orat: Propter me, inquit, hæc facta ſunt vobis, in anxietate dormietis. Hæc igitur cùm pati prædicentur Iudæi propter Chriſtũ, & paſſos eos eſſe inueniamus, & in diſperſionem demorari cernamus, manifeſtum eſt propter Chriſtum Iudæis iſta accidiſſe, conſpirante ſenſu ſcripturarum cum exitu rerum, & ordinis temporum. At ſi nondum venit Chriſtus, propter quem hæc paſſuri prædicabantur, quum venerit ergo patientur, vbi tunc filia Sion relinquenda, quæ nulla hodie eſt? vbi ciuitates exurendæ, quæ iam in tumulis exuſtæ ſunt: vbi diſperſio gentis, quæ iam extorris? Redde ſtatum Iudææ quem Chriſtus inueniat, & aliũ contende venire. Diſcite nunc ex abundantia erroris veſtri ducatũ. Duos dicimus Chriſti habitus à prophetis demõſtratos, totidem aduentus eius prænotatos. Vnum in humilitate vtique primum, cùm tanquam ouis ad victimam duci habebat, & tanquam agnus ante tondentẽ ſine voce, ſic non aperuit os, ne aſpectu quidem honeſtus. Annunciauimus enim, inquit, de illo, ſicut puerulus, ſicut radix in terra ſitienti, & non erat ei ſpecies, neq; gloria. Et vidimus eum, & non habebat ſpeciem neq; decorem, ſed ſpecies eius inhonorata, deficiens citra filios hominum, homo in plaga, & ſciens ferre infirmitatem: ſcilicet vt poſitus à patre in lapidem offenſionis, & minoratus ab eo modicum citra angelos: vermem ſe pronunciat, & non hominem, ignominiam hominis, & abiectionem populi.

Contemptus.

Vermis.

ITEM

ITEM DE SECVNDO aduentu Chriſti.

QVæ ignobilitatis argumenta, primo aduentui competunt: ſicut ſublimitatis ſecundo, cum fiet iam nō lapis offenſionis, nec petra ſcandali, ſed lapis ſummus angularis, poſt reprobationem adſumptus, & ſublimatus in conſummationem: & petra ſanè illa apud Danielem de monte pręciſa, quæ imaginem ſecularium regnorū comminuet & conteret. De quo ſecundo aduentu eiuſdem, Daniel dixit: Et ecce cū nubibus cœli tanquam filius hominis veniens, venit vſque ad veterem dierum, & aderat in conſpectu eius. Et qui adſiſtebant, adduxerunt illū, & data eſt ei poteſtas regia, & omnes nationes terræ ſecundum genus, & omnis gloria ſeruient illi, & poteſtas illius æterna, quæ non auferetur, & regnum eius quod nō corrumpetur. Tunc ſcilicet ſpeciem honorabilem, & decorē habiturus eſt indeficientem ſupra filios hominum: tempeſtiuus enim decore citra filios hominū. Effuſa eſt gratia, inquit, in labiis tuis, propterea benedixit te deus in ſecula. Accingere enſem tuū circa femur tuū potens tempeſtiuitate & pulchritudine tua. cùm & pater poſtea cùm diminuit illum modicum quid citra angelos, gloria & honore coronauit illum, & ſubiecit omnia ſub pedibus eius. Et tunc cognoſcent eum quem pupugerunt. Et cædent pectora ſua tribus ad tribum, vtique quod retrò non agnouerint eum, in humilitate conditionis humanæ cōſtitutum. Hieremias inquit, Homo eſt, & quis cognoſcet illum? quia & natiuitatem eius, inquit Eſaias, quis enarrauit? Sic & apud Zachar. in perſona ipſius, imò & in ipſius nominis ſacramento, veriſſimus ſacerdos patris Chriſtus ipſius duplici habitu in duos aduentus deliniatur. Primò ſordib. indutus eſt, id eſt, carnis paſſibilis & mortalis indignitate, cùm & diabolus aduerſabatur ei, autor ſcilicet Iudæ traditoris, qui eum etiam poſt baptiſmum tentauerat. Dehinc ſpoliatus priſtinas ſordes, exornatus podere & mitra, & cidari munda, id eſt, ſecundi aduentus: quoniam gloriam & honorem adeptus demonſtratur. Nec poteritis eum Ioſedech filium dicere, qui nulla om-

Ignotus.

Ieſus ſordidatus.

ninò veste sordida, sed semper sacerdotali fuit exornatus, nec vnquam sacerdotali munere priuatus. Sed Iesus iste Christus dei patris summi sacerdos, qui primo aduentu suo humana forma & passibilis venit in humilitate vsq; ad passionem, ipse etiam effectus hostia per omnia pro omnibus nobis, qui post resurrectionem suã indutus poderem, sacerdos in æternum dei patris nuncupatus est. Sic enim & duorum hircorum qui ieiunio offerebantur faciam interpretationem. Nonne & illi vtrunque ordinẽ nominis Christi qui iam venit, ostendunt? pares quidem atque consimiles, propter eundem domini conspectum; quia non in alia venturus est forma, vt qui agnosci habet à quibus & læsus est. Vnus autem eorũ circundatus coccino, maledictus & consputatus, & conuulsus, & cõpunctus, à populo extra ciuitatem abiiciebatur in perditionem, manifestis notis insignibus Christi passionis, qui coccinea circundatus veste, & consputatus, & omnibus contumeliis afflictus, extra ciuitatem crucifixus est. Alter verò pro delictis oblatus, & sacerdotibus tantum templi in pabulum datus, secundæ repræsentationis argumenta signabat: qua delictis omnibus expiatus, sacerdotes templi spiritalis, id est, ecclesiæ, dominicæ gratiæ quasi visceratione quadam fruerentur, ieiunantibus cæteris à salute. Igitur quoniam primus aduentus & plurimis figuris obscuratus, & omni inhonestate prostratus canebatur; secundus verò & manifestus & deo condignus: idcirco quem facile & intelligere & credere potuerunt, eum solum intuentes, id est, secundum qui est in honore & gloria, non immeritò decepti sunt circa indigniorem, certè obscuriorem, id est, primum. Atque ita in hodiernum negant venisse Christum, quia non in sublimitate venerit, dum ignorant in humilitate primò fuisse venturũ. Sufficit huc vsq; de his, interim ordinem Christi decucurrisse, quo talis probatur, qualis annunciabatur: vt iam ex ista consonantia scripturarum diuinarũ intelligamus & quæ post Christum futura prædicabantur, ex dispositione diuina credantur expuncta. Nisi enim ille venisset post quẽ habebant expungi, nullo modo venissent quæ in aduentum eius futura prædicabantur. Igitur si vniuersas nationes

Hirci duo.

Visceratio, distributio carnis, quæ fieri solebat vel in solẽni sacrificio, vel in funere excellentis alicuius.

tiones de profundo erroris humani exinde emergentes ad deum creatorem & Christum eius cernitis, quod prophetatum nõ audetis negare: quia & si negaretis, statim vobis in psalmis sicuti iã prælocuti sumus, promissio patris occurreret, dicentis: Filius meus es tu, ego hodie genui te, Pete à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuã terminos terrę: nec poteritis in istam prædicationem magis Dauid filium Salomonem vindicare, quàm Christum dei filium dicere: nec terminos terræ Dauid filio promissos, qui intra vnicã Iudæam regnauit, quàm Christo filio dei, qui totum iam orbem euangelij sui radiis illuminauit. Denique & thronus in æuum magis Christo dei filio cõpetit, quàm Salomoni temporali scilicet regi, qui soli Israël regnauit. Christum enim hodie inuocant nationes, quæ eũ non sciebant: & populi hodie ad Christum confugiunt, quem retrò ignorabant. non potes futurum contendere, quod vides fieri. Hæc autem prophetata nega, quũ coràm videntur, aut adimpleta quum leguntur: aut si non negas vtrunque, in eo erunt adimpleta, in quem sunt prophetata.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS per Beatum Rhenanum.

MArcion, vt autor est Tertullianus, in catalogo hæreseon, natione Ponticus, episcopi filius, cùm ob violatam virginem ecclesiastica communione priuatus esset, vltionis (vt verisimile est) studio quod etiam aliàs plus semel accidisse legimus, Cerdonis hæresim amplecti cœpit, permotus, vt volunt, Euangelica illa sententia, Omnis arbor bona bonos fructus profert: mala autem, malos. Quam Christus non diis, sed hominibus per allegoriam accommodauit. Itaque Cerdonis impij magistri impius discipulus, profiteri cœpit quæ ille docuerat, duo videlicet esse initia, duos, inquam, deos, sed longè dissimillimos, Alterum bonum, mitem, ac sedatum, & nihil aliud quàm optimum qui per Christum filium suum paulò serius nobis sit reuelatus, hunc superiorem vocat, Alterum truculẽtum ac sæuum, sanguinariumque, quippe qui bellis ac cædibus delectetur. Ab hoc vult mundũ

esse conditum, quem minorem appellat, & asserit veteris testamenti promulgatorem, vt superior ille noui fuit. Proinde legem & prophetas reiicit, indignè de Creatore sentiens. At melioris illius dei sui filium esse Christum affirmat, quem tamen haud vera carne fuisse vestitum tradit, sed solum imaginaria: nec verè passum, nec natum. Resurrectionem animæ tantùm concedit, corporis negat. Ex euãgelistis solum Lucam agnoscit, sed tamen non totũ. Nec Paulinas epistolas omnes recipit, nec totas. Acta apostolorum & Apocalypsim pro falsis dãnat. Huius itaque dogmata destructurus Tertullianus, ostendit nouum illum deũ meram esse fabulam, quando constet duos deos esse non posse, vel ex hac regula, quod deus quiddam summè magnum sit. at hoc non fuerit, si sit cui adæquetur. Nec verò diuersitatem duos admittere deos, nedum æqualitatem. Nolebant autem inconueniens videri Marcionitæ, duos esse deos, modo dispareis affirmarent. Et quia mirè sibi placebant de nouo deo suo, docet nouitatem haud abesse à specie fictionis. Id quod ex diis Romanæ superstitionis liquet, quos illa leui de causa cottidie nouos commẽta est. Sed enim huic malo occurrentes Marcionitæ, dicebant agnitione duntaxat nouum esse, non reipsa. Quod egregiè confutat Tertul. probans deum nunquam latuisse, sed à primordio cõditi mundi cum ipsis statim rebus in hominum deuenisse cognitionem, vt puta cuius amplissima sint testimonia totum quod nos sumus, & in quo sumus, nempe mundus vniuersus. Proinde cùm peculiariter deo conueniat, aliquid condere: hoc argumento nullus esse comperietur deus Marcionis, cuius nullum opus demonstrari possit. Quod si esset, esset vtique sine causa, quando re caret, quæ solet esse causa, vt sit aliquis, cuius res est: & impudentiæ malitiæque notam non effugeret. Iam vt dei sui ignauiam excusarent Marcionitæ, mundum hunc aiebant opus esse parum deo dignum, bestiolas & alia ad exornandam hanc rerum vniuersitatem creata, palàm irridentes. Quibus respondens Tertullianus, de dignitate pulchritudinéque mundi nonnihil obiter disserit. Deinde probat deum Marcionis non habere suum mundum supra Creatorem, nec esse rerum inuisibilium autorem, nec item à Christo reuelatum, sed ab illo mendaciter confictum, vel hoc argumento certissimo, quod ætate Pauli nulla sit de deo facta quæstio, quẽ omnes vnum credebant, nempe creatorẽ: quanquam de conuersatione interim & disciplina variatũ est etiam inter apostolos, vt indicat Pauli illa

illa cum Petro disceptatio. Sub hæc ostendit deum Marcionis esse mali permissorem, ac planè malignum, vt qui non statim homini succurrerit. Nec fuisse rationem cur illius benignitas alieno homini subuenire voluerit: quando sic benignum esse, sit iniuriam facere. Præterea non solùm iniustam esse, sed imperfectam illius benignitatem, quod animam tantùm liberet, corpus perire sinēs, cuius apud Marcionem resurrectio negatur. In summa, bonitatem (ut ipsius vtar verbis) minimè deo adæquari, vt neque ingenitam, neque rationalem, neque perfectam, sed improbam & iniustam, & ipso iam bonitatis nomine indignam. His absolutis tractat quæstionē, An deus de sola bonitate sit censendus, ostendens etiam iudicium deo conuenire. Epicuricum verò Marcionis deum, stupidum esse, qui non offendatur hominibus ipsius præcepta contemnētibus, non irascatur, non sumat vindictam omnium affectuum expers. Demum rursus summatim colligit, dei Marcionis neque statum, neque conditionem, neque naturam, neque vllam rationem, denique nec fidei eius sacramentum baptismum consistere. Porrò quoniam nullum regenerationis lauacro censebat abluendum, nisi cœlibem aut matrimonio vel huius fructui renunciantem, ostendit hanc institutionem absurdam esse atque damnabilem. Vbi de matrimonio valde Christianè loquitur, admiscens tamen paululum de dogmate Montani, de vnis videlicet nuptiis, cùm inquit, Sed & si nubendi iam modus ponitur, quem quidem apud nos spiritalis ratio Paracleto autore defendit, vnum in fide matrimonium præscribens, &c. Atque hæc lib. I. Refert D. Hieronymus in catalogo scriptorum ecclesiasticorum, Smyrnensem episcopum Polycarpum, cùm huic Romæ fortè fortuna Marcion obuius factus, dixisset, Cognoscis nos? respondisse, cognosco primogenitum diaboli. Eodem autore, nominatim aduersus Marcionem scripsere, Theophilus Antiochensis episcopus, Philippus episcopus Cretensis, Modestus & Rhodon. Ipse verò paßim in suis scriptis hominē dementiæ arguit, in Paulinis præcipuè commentariis.

ANNOTATIONES IN librum sequentem.

POntus igitur qui Euxinus negatur.] Scripsimus Euxinus natura negatur, Ex Gorziensibus adnotamentis. Vt escatiles, id est, ad esum apti. Sic in libro de Patiētia, Post mannæ

escatilem pluuiam. Fabulas scenis dedit.] *Tragœdias intelligit, Euripidis apud Græcos, apud nos Senecæ.* De sacrificiis Taurorum.] *Nam ij pro victimis aduenas mactare solebant, autore Pomponio Mela.* Et amoribus Colchorum.] *Hoc dicit propter Medeam, de cuius amoribus habes apud Ouidium.* Et crucibus Caucasorum.] *Prometheus, diductis ad duo iuga brachiis, Caucaso fuit alligatus à Ioue. lege Philostratum in principio secundi de vita Apollonij.* Caucaso abruptior.] *Prodit Plinius Caucasum prœaltis rupibus inaccessum esse. Vnde vocat inhospitalem Horatius.* Penes quem.] *Subaudi Marcionem.* Verus Prometheus.] *Vetustè, omnipotentem deum creatorem, appellat verum Prometheum, quod hunc fabulentur poëtæ primum hominem è limo finxisse, cuius rei in scholiis libri De vera carne domini suprà meminimus.* Iam & bestiis illius Barbariæ importunior.] *Sic paulò antè, Quasi quodam Barbariæ suæ pudore secesßit. Est enim Barbaria locus ipse.* Quis enim tam castrator carnis castor?] *Spectabilis naturæ potentia in his quoque, quibus & in terris & in aqua victus est, sicut & fibris, quos castores vocant, & castorea testes eorum. Amputari hos ab ipsis cùm capiuntur, negat Sestius diligentißimus medicinæ, ex Plinij libro tricesimo secundo, cap. 3. Captat verò gratiam vocabulorum, quum inquit, castrator carnis castor.* Quis tam comesor mus ponticus?] *Mures ponticos hyeme condi, atque remandere Plinius autor est. Infrà scripsimus, De bono præferendo construxit. De bono, hoc est, ob bonitatem.* Si in minutalibus, vt ita dixerim, regnis.] *Deleuimus præpositionem in, fidem Gorziensis collationis secuti. Vocat minutalia regna, minuta ac parua. Mox reposuimus ex Gorziensi, eadem potuit & plura post. Item infrà, qua dei ambo.* Si depreciari capit in creatore.] *Sic verbum capit vsurpat sæpius, vt in præcedentium librorum scholiis admonuimus. Sic Græci ἐνδέχεται. Hic tantùm valet ac si dicas, Si conceditur, si datur, vt creator deprecietur. Sic libro secundo, quia si caperet hoc iure.* Deum verò confessus vtrũque, duo summa magna confessus est.] *Malim confessus es.* Vt passiuo & in alios quoque permisso.] *Hic apertè seipsum interpretatur ostendens quid intelligat per paßiuum, quum dicit, & , pro id est, in alios quoque permisso. Nam paßiuum illi commune significat & promiscuum, ab aduerbio paßim. Suprà dixit in fine De car-*

ne Christi, *Alium cæteris paßiuum, ignobilẽ, hoc est, vulgarem, obscurum. Sicut illic in scholiis exposuimus. Infrà leges in hoc primo libro paßiuum cõiũctum*. Paulò pòst, *Sic communio, castigauimus, Si communio.* Quanti nequam serui.] *Quanti pro quot. Sic vulgus loquitur.* Quia qui inquantum dij vocantur.] *Qui videtur superuacaneum.* Mox vanã gloriam vapulabunt.] *Subauditur secundum. Figura Græca.* A tempore arbitro & metatore initij & finis.] *Metator est qui metitur loca in quibus tentoria figant milites, aut qui hospitia præstat in ciuitatibus. Hic & mensor appellatur quo ad podismon demetiatur loca. Cyprianus epistola prima libri quarti ad Christianos quosdam captiuos scribẽs, Primum, inquit, hospitium vobis in carcere præparauit, & metator quodam modo vester, nũc quoque vos antecedit. Hic Tertullianus accipit pro demensore. Sic autem dixit, A tempore metatore, vt libro quarto, Adiutore præcepto.* Hinc itaque constantissimè dirigam.] *Hoc verbo subinde sic vtitur Tertullianus. Infrà scripsimus, tanta idololatria dominationem obumbrãte. & post ponticis, adiecimus hæc verba, Iudæorũ enim deum, dicunt animæ deum.* Ex Gorziensi. *Mox, pro certus supposuimus, incertus. A certo incertus Item intelligetur, Et mox, quoniam aliquid ab vnoquoque p. u. Et quidem maiore si falsè. Scribo falsæ, vt subintelligatur, carnis.* Et impudentiæ & malignitatis adfinis est.] *Sic in libro De patientia, Adfines cupiditatis deprehendentur. Libro secundo, Vt adfinem mali arguere, Et alibi sæpe. Sic enim Cicero loquitur. Vt pro Sylla, Huius adfines suspicionis.* Et de isto huius mundi indigno loquar.] *Indigno, id est indignitate.* Cùm de mundo.] *Sequentes periodi non admodum aptè connectuntur. Mox scripsimus, quas colunt & pers. M.* Secundum sonum Græcorum vocabulorum.] *ζέω Græcis est ferueo. vnde ζεὺς Iupiter. ἥρα Iuno soror & coniunx Iouis. παρὰ τὸ ἀὴρ καθ' ὑπέρθεσιν ἥρα. Hæc duo gentilium deorũ vocabula nobis ignem & aerem declarant. Et maritatus igne aër feruescit, vt inquit Fulgentius, apud quem Hellanicus ait Iunonem à Ioue catenis aureis vinctam, quòd aër igni proximus sit in ordine elementorum.* Vestam in ignem.] *Ouidius, Nec tu aliud Vestam quàm viuam intellige flammam. ἑστίαν Græci vocant.* Seminalia demessam.] *Synecdoche est.* Sic & Osirim.] *Apim bouem intelligit, qui numinis vice celebratur in AEgypto. Lege*

6 7 8 9

Cap. VIII. Vide infra 618 Cap. IX. Cap. X. Cap. XI Cap. XII. Cap. XIII.

Plin lib.8.cap.46.& Her.Tibul.

Te canit, atque suum pubes miratur Osirim
Barbara, Menphiten plangere docta bouem.

Leones Mithræ philosophantur.] *Sic enim restituimus pro mirè, secuti lectionem codicis Gorziensis. Huius dei cultus sacramenta Christianæ religionis imitabatur, tingendo, signando in frontibus, Panis oblationem celebrando, resurrectionis imaginem inducendo, denique coronando suos sub gladio. Atque sic initiati, Mithræ milites dicebantur. Vt meminit in præscriptionib. Tertullianus, & in libello De corona militis adhuc apertius in fine. Huic ergo deo Mithræ leones attribuebant, currum eius vt videtur, trahenteis. In scholiis suprà retulimus diui Hieronymi sententiam de Mithra. Ardentis autem naturæ sacramenta eò dicit, quòd Mithra idem sit Persis qui nobis Sol.* Vna tetraonis pennula.] *In volumine Hirsaugiensi manu descripto legebatur tetra pauonis, ego substitui tetraonis. Est autem tetrao auis, Germanis* der aurhan *dicta, cuius meminit Plin. libro decimo iis verbis, Decet, inquit, & tetraones suus nitor absolutáq; nigritia, in superciliis cocci rubor. Vbi in peruulgatis æditionibus legitur Erythrotaonas, refragantibus exemplaribus scriptis. Infrà scripsimus, planè inimice.* 10 Sanctiorem cibum.] *Et hodie quidam carnibus pisces præferunt.* Hypocritam vt apocarteresi probes te.] *Hæc verba partim deprauata partim transposita restituimus suæ integritati ordiníque, Gorziensis collationis fidem secuti, Hypocrita, vt apocarteresi probes te Marcionitam, id est, repudiatorem creatoris. Vt sit hypocrita vocandi casu dictum. Est autē* ἀποκαρτερεῖν *Græcis autore Suida, quum quis vel inedia vel laqueo vitã finit, vnde* ἀποκαρτέρησις. *Quod vocabulum in Apologetico quoque vsurpat sic scribēs, Lycurgus* ἀποκαρτέρησιν *optauit, quod leges eius Lacones emēdassent. Cæterū hypocritam hic appellat Marcionem, vt nō bona fide nec ex animo, sed simulatè tantùm res creatoris destruentem cōtemnentémque.* Quomodo dominus paruit eius in hoc mundo?] *Paruit, pro apparuit, vt suprà. Mox legis subsciua, pro subscisiua.* 11 *Scripturarum quoque aduocationi. Aduocatio propriè est turba patronorum & amicorum, qui alicui in iudicio adsunt. Hic accipit pro defensione. Sic in libro De patientia. Itaque talibus & aduocatio & risus promittitur pro consolatione.* A deo creatore deputãdum.] *Hoc est, à partibus dei creatoris. Infrà scripsimus,*

scripsimus, Per quæ deum probari oportet. Ab ignoti dei quæstione deducta, satis,] *Gorziensis codex habet deductus. opinor legendum, deductis. Siue potius, deducto vt construas cũ articulo. Paulò pòst indicantur, vertimus in indicantur, & post discordiam, adiecimus Euangelij.* Item coniunctionem scilicet tibi. *Ex Gorziensi.* Passiuum scilicet conuictum.] *Passiuum vocat communem & promiscuum. Sic suprà dixit in hoc ipso libro, Passiuum nomen dei. Et in fine De carne Christi, alium cæteris passiuum ignobilem. Mox scripsimus suspectam pro susceptam.* De Euangelij societate condixerant.] *Condixerant pro conuenerant. Condicere enim etiam denunciare est atque cõstituere. Paulò pòst restituimus, Olim de hoc ipso prædicãtis.* Vel quanto principalis.] *Pro quãto magis principalis.* Et obduxeris.] *Hoc est, euiceris, vt in lib. De carne Christi, Hoc quidem, inquit, capitulo ego potius vtar, cum adulteratores eius obduxero. Item De resurrectione carnis, Carneum enim inquit, atque corporeum probantes eum, proinde & obducimus præscribendo nullum alium credendum deum præter creatorem. Ibidem, Obducti dehinc de deo carnis autore. Mox scripsimus, notitiam dei hæretici.* Æternitatis aliena.] *Vt suprà in De resurrectione carnis: In re aliena salutis. Item, In alienam culpæ.* Non posse quid deo non licet.] *Sensus est, Non licet deo vt aliquid non possit, nedum vt nõ possit naturalibus suis fungi.* Natura enim si non potest nolle.] *Legendum, Natura enim se non potest nolle, quæ se ita dirigit.* Totum denique creatoris elogiũ.] *Elogium in malam partem.* Et exinde prosiliant delicta.] *Alias proficiunt. Item nullum cespitem norunt. Mox scripsimus, Si vt ex hoc melior.* Ex redundantia super scribarum & pharisæorum.] *Subaudi iustitiam.* Talis assertor.] *Assertor hic de eo qui in libertatem asserit, quanquam etiam de iis dicatur qui in seruitutem trahuntur, vt apud Liuium, Marco Claudio clienti negotium dedit, vt virginem in seruitutem assereret. Loquitur de Appio & filia Virginij.* Ne dum plagiator.] *Plagiatorem quia præcessit assertor, vsurpat pro plagiario, soni gratia. Is autem eo vocabulo significatur, qui hominem liberum emit aut vendit pro seruo. Etiam aliis modis committitur plagium. Sic enim ipsi crimini nomen est. De hoc apud Iureconsultos disputatur. Infrà, Sic denique plagiarij diliguntur. Mox scripsimus, At putem impudentiorem.* Ad alienum cœ-

12 13 14 15 16

Cap. XVII. Cap. XIX. Cap. XX. Cap. XXI. Cap. XXII. Cap. XXIII.

lum alij deo expanditur.] *Ergo præcantes Christiani ad cœlum brachia expandebant.* Alij deo sternitur.] *Hoc pœnitentium erat.* 17 Dispensatorem si forte bonitatis.] *Si forte solet vsurpare pro forte. Infrà scripsimus, aliquid ei debuit debuisse. Item, quo ore contendes perfectum bonitatis titulum. Item postea, Non potes autem perfectè bonum ostendere. Ex Gorziensibus annotatiunculis.* 18 Quis volet.] *Hæc clausula, Quis volet quod non concupiscet: non est in volumine Gorziensi quemadmodum indicat collatio. Itaque deleuimus.* 19 Nolentia.] *Nolentiam opponit voluntati.* Sententiæ suæ circunscriptorem.] 20 *Circunscriptorem, id est, abrogatorem. Circunscribere pro circunducere & obliterare frequens Iureconsultis & autoribus idoneis verbum. Cicero in finibus, Circunscriptis igitur iis sententiis quas modo posui, relinquitur & cætera.* Et ipsa transfunctoria præcepta.] *Transfunctoria vocat perfunctoria. Est autem Iureconsultis perfunctorium quod leui cura fit, & aliud agendo, dum videlicet non curamus vt aliquid bene fiat, sed tantum vt fiat. inde perfunctoriè aduerbium in crebro vsu apud illos.* Quique nondum hoc estis, vt esse possitis.] *Hoc est, quique nondum estis peccatores, vt esse possitis peccatores.* Obsequium subsignare.] *Sic in De patientia, Tantum illi subsignant. Mox Castigauimus, Atque adeo præ se ferunt Marcionitæ.* Quàm delicta non exequi?] *Non exequi dicit pro non vindicare, non punire. Vnde infrà sequitur: Et executore delicti, id est, Iudice. Sic aduersum Iudæos, Et hostis executionem, persecutionem significans vt illic annotauimus. In hunc sensum paulò antè dixit, Expugnatione mali. Non aliter Pomponius Iureconsultus mortem exequi dixit, pro instituere actionẽ de parricidio perpetrato, Digestorum libro quadragesimo octauo, titulus de accusationibus & inscriptionibus.* Circi furentis, caueæ sæuientis, & scenæ lasciuientis.] *Ludos gladiatorios atque ad bestias depugnationes & recensiones comœdiarum intelligit.* Statim oblata acerra.] *Per thurificationem enim coram idolo homines explorabantur Christiani'ne essent an gentiles.* Suffectura.] *Suffectura huius generis est cuius læsura, paratura, genitura, supparatura, à sufficiendo, id est, substituendo, nomen substantiuum. Mox reposuimus, Nisi tam vanus quàm deus.*

Nunquam apud se resignatum.] *Nam diabolus integritatem imaginis & similitudinis resignauit. vt dicit Tertullianus*

lianus libro secundo exponens propheticum illud, Tu es resignaculum similitudinis. Marcion autem non recipiebat vetus instrumentum. Non reprehendens carni salutem.] *Quasi fugitiuam videlicet. Nam fugitiui propriè reprehenduntur: quæ fugitiuariorum ars est. Alioqui legerem rependens.*] Quasi non etiam Spadonibus ex nuptiis nata.] *Sensus est, quasi non etiam Spadonum caro nata sit ex nuptiis.* Vt aliqui Nicolaitæ.] *Sic in De resurrectione carnis. Viderit vnus aliqui Lucanus. In præscriptionibus: Aliquos Marcionitas & Valentinianos liberanda veritas expectabat. Item, Aliquem Hermogenem ostendit. Et in hoc ipso libro suprà, aliquis Esaias.* In gulam committunt.] *Sic suprà: In quæ ipsi committebant.* Tunc. Nec vestitus ideo.] *Scripsi meum secutus iudicium, vt nec vestitus ideo accusabuntur. Idem feci in calce libri primi vbi pro confirmantes, sed &, supposui, licet refragantibus exemplaribus manuscriptis, confirmant. Sed & totius opusculi.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI ADVERSVS MARCIONEM LIBER I.

*

SIQVID retro gestum est nobis aduersus Marcionem, iam hinc viderit. Nouam rem aggredimur ex vetere. Primum opusculum quasi properatũ pleniore postea cõpositione rescideram. Hanc quoque nondũ exemplariis suffectam fraude tunc fratris dehinc apostatæ amisi, qui fortè descripserat quędam mendosissimè, & exhibuit frequẽtiæ. Emendationis necessitas facta est, innouationis eius occasio aliquid adiicere persuasit. Ita stylus iste nunc de secundo tertius, & de tertio iam hinc primus, hunc opusculi sui exitum necessariò præfatur, ne quenquam varietas eius in disperso reperta confundat.

Pontus igitur qui Euxinus natura negatur, nomine illuditur. Cæterum hospitalem Pontum nec de situ æstimes: ita ab humanioribus fretis nostris, quasi quodam barbariæ suæ pudore secessit: gentes ferocissimæ inhabitant, si tamen habitatur in plaustro. Sedes incerta, vita cruda, libido promiscua, & plurimum nuda, etiam cùm abscondunt, suspensis de iugo pharetris indicibus, ne temerè quis intercedat. Ita nec armis suis erubescunt. Parentum cadauera cum pecudibus cæsa, conuiuio conuorant. Qui non ita decesserint, vt escatiles fuerint, maledicta mors est. Nec fœminæ sexu mitigãtur secũdum pudorem, vbera excludunt, pensum securibus faciunt, malunt militare quàm nubere. Duritia de cœlo quoque. Dies nunquam patens, sol nũquam libens, vnus aër, nebula totus annus, hybernũ: omne quod flauerit, Aquilo est. Liquores ignibus redeunt, amnes glacie negantur, mõtes pruina exaggerantur. Omnia torpent, omnia rigent: nihil illic nisi feritas calet, illa scilicet, quæ fabulas scenis dedit, de sacrificiis Taurorum, & amoribus Colchorum, & crucibus Caucasorum. Sed nihil tam barbarũ ac triste apud Pontum, quàm quod illic Marcion natus est, Scythia tetrior, Hamaxobio instabilior, Massageta inhumanior, Amazonia audacior, nubilo obscurior, hyeme frigidior, gelu fragilior, Histro fallacior, Caucaso abruptior: quid ni? penes quem verus Prometheus Deus omnipotens blasphemiis lãcinatur. Iam & bestiis illius barbariæ importunior Marcion. Quis enim tam castrator carnis castor, quàm qui nuptias abstulit? Quis tam comesor mus ponticus, quàm qui euangelia corrosit? Næ tu Euxine probabiliorem feram philosophis ædidisti, quàm Christianis. Nam ille canicula Diogenes hominem inuenire cupiebat, lucernam meridie circũferens: Marcion deum quem inuenerat, extincto lumine fidei suæ amisit. Non negabunt discipuli eius, primam illis fidem nobiscum fuisse, ipsius literis testibus: vt hinc iam destinari possit hæreticus, qui deserto quod priùs fuerat, id postea sibi elegerit, quod retro non erat. Intantum enim hæresis deputabitur, quod postea inducitur: inquantum veritas habebitur, quod retro & à primordio traditum est. Sed alius libel-

libellus hũc gradum sustinebit, aduersus hæreticos, etiam sine retractatu doctrinarum reuincendos, quod hoc sint de præscriptione nouitatis. Nunc quatenus admittenda congressio est, interdum, ne compendium præscriptionis vbique aduocatũ, diffidẽtiæ deputetur, regulam aduersarij prius prætexam, ne cui lateat, in qua principalis quæstio dimicatura est. Duos Ponticus deos affert, tanquam duas Symplegadas naufragij sui: quem negare non potuit, id est creatorem, id est, nostrum: & quem probare non poterit, id est suum: passus infelix huius pręsumptionis instinctum, de simplici capitulo dominicæ pronunciationis, in homines non in deos disponentis exempla illa bonæ & malæ arboris, quòd neque bona malos, neque mala bonos proferat fructus: id est neque mens vel fides bona, malas ædat operas, neque mala bonas. Languens enim (quod & nunc multi, & maximè hæretici) circa mali quæstionem, Vnde malum: & obtusis sensibus ipsa enormitate curiositatis, inueniens creatorẽ prænunciantem: Ego sum qui condo mala; quantò ipsum præsumpserat mali autorem, & ex aliis argumentis quæ ita persuadẽt peruerso cuique, tantò in creatorem interpretatus, malam arborem malos fructus condentem, scilicet mala, alium deum præsumpsit esse debere in partem bonæ arboris bonos fructus. Et ita in Christo quasi aliam inueniens dispositionem solius & puræ benignitatis, vt diuersæ à creatore, facilè nouam & hospitam argumentatus est diuinitatem in Christo suo reuelatam, modicóque exinde fermento totam fidei massam hæretico acore decepit. Habuit & Cerdonem quendam informatorẽ scandali huius, quo faciliùs duos deos cæci perspexisse se existimauerunt. Vnum enim non integre viderant. Lippientibus etiam singularis lucerna numerosa est. Alterum igitur deum, quem confiteri cogebatur, de malo infamando destruxit: alterum, quem commentari connitebatur, de bono præferendo, construxit. Has naturas quibus disposuerit articulis, per ipsas responsiones nostras ostendimus. Principalis itaque & exinde tota cõgressio de numero, an duos deos liceat induci, si fortè poëtica & pictoria licẽtia, & tertia iam hæretica. Sed ve-

Vnde malũ.

ritas Christiana destrictè pronũciauit, Deus si non vnus est, non est: quia dignius credimus non esse, quodcunque non ita fuerit vt esse debebit. Deum autem vt scias vnum esse debere, quære quid sit deus, & non aliter inuenies. Quantum humana conditio de deo definire potest, id definio quod & omnium conscientia agnoscet, deum summum esse magnum, in æternitate constitutum, innatum, infectum, sine initio, sine fine. Hunc enim statum æternitati censendũ, quæ summum magnum deum efficiat, dum hoc est in deo ipsa atque ita & cætera, vt sit deus summum magnum, & forma, & ratione, & vi, & potestate. Cùm de isto conueniat apud omnes (nemo enim negabit deum summum magnum quid esse, nisi qui poterit deum, imum, modicum quid econtrario pronunciare, vt deum neget, auferẽdo quod dei est) quæ erit iam conditio ipsius summi magni? nempe vt nihil illi adæquetur, id est vt non sit aliud summum magnum: quia si fuerit, adæquabitur: & si adæquabitur, non erit iam summũ magnum euersa conditione, & vt ita dixerim lege, quæ summo magno nihil sinit adæquari. Ergo vnicum sit necesse est quod fuerit summum magnum, par non habendo, ne non sit summum magnum. Ergo non aliter erit quàm per quod habet esse, id & vnicum omnino. Proinde deus cùm summum magnum sit, rectè veritas nostra pronunciauit: Deus si non vnus est, non est. Non quasi dubitemus esse deum, dicẽdo si non vnus, non est: sed quia quem confidimus esse, iidem definiamus esse. Quòd si non est, deus non est, & summum scilicet magnum. Porrò summũ magnum vnicum sit necesse est. Ergo & deus vnicus erit, nõ aliter deus, nisi summum magnum. Nec aliter summum magnum, nisi parem nõ habens: nec aliter parem non habẽs, nisi vnicus fuerit. Certè quemcunque alium deum induxeris, non alia poteris eum forma tueri deum, quàm vt & illi proprium diuinitatis asscripseris, sicut æternum, ita & summum magnum. Duo ergo summa magna quomodo consistent, cùm hoc sit summum magnum, par non habere? Par autem non habere, vni competat, in duobus esse nullo modo possit. Sed argumentabitur quilibet, posse & duo sum-

Summum magnum.

ſumma magna conſiſtere diſtincta atque diſiūcta in ſuis finibus, & vtique aduocabit exemplum: Regna terrarum tanta numero, & tamen ſumma magna in ſuis quibuſque regionibus: & putabit vbique humana diuinis conferenda. Iam ergo ſi huic argumentationi locus dabitur, quid prohibet non dico & tertiū & quartum deum inducere, verum tot iam numero, quot & gentium reges. De deo agitur, cuius hoc principaliter propriū eſt nullius exempli capere comparationem. Hoc natura ipſa, ſi non aliquis Eſaias, vel ipſe per Eſaiam deus concionabitur: Cui me ſimilabitis? Diuinis forſitan comparabūtur humana, deo noſtra. Aliud enim deus, aliud quæ dei. Denique qui exemplo vteris regis quaſi ſummi magni, vide ne iam nō poſſis eo vti. Rex enim & ſi ſummum magnum eſt in ſuo ſolio vſque ad deum, tamen infra deum: comparatus autem ad deum, excidet iam de ſummo magno tranſlato in deum. Hoc ſi ita, quomodo vteris eius rei exemplo ad dei comparationem, quæ dum ad comparationem accedit, amittitur? quid nunc, ſi nec inter reges plurifarium videri poteſt ſummum magnum, ſed vnicum & ſingulare, apud eum ſcilicet qui rex regum ob ſummitatem magnitudinis & ſubiectionem cæterorum graduum quaſi culmen dominationis excipitur? Sed etiā alterius formæ reges qui ſingulares in vnione imperij præſunt: ſi minutalibus, vt ita dixerim, regnis vndiq; conferantur in examinationem, qua conſtet quis eorum præcellat in ſubſtantiis & viribus regni, in vnū neceſſe eſt ſummitas magnitudinis eliquetur, omnibus gradatim per comparationis exitū de magnitudinis ſumma expreſſis & excluſis. Adeo & ſi in diſperſo multifarium videtur ſummum magnum, ſuis viribus, & ſua natura, & ſuo ſtatu vnicum eſt. Proinde quum duo dij conferūtur vt duo reges & duo ſumma magna, in alterum concedat neceſſe eſt vnio ſummi magni ex ſententia comparationis: quia ſummum ex victoria ſua conſtat, ſuperato æmulo alio magno, non tamen ſummo, atque ex defectione æmuli ſolitudinē quandam de ſingularitate præſtantiæ ſuæ poſſidens, vnicū eſt. Ineluctabilis iſte complexus, in hoc ſententiam conſtringit, aut negandum deum eſſe ſummum magnum, quod

4 *Minutalia regna.*

nemo patietur sapiens, aut nulli alij communicandum. Aut quæ ratio duo summa magna composuit? Primo enim exigam, cur non plura si duo, quando locupletiorem oporteret credi substantiam diuinitatis, si competeret ei numerus. Honestior & liberalior Valentinus, qui simul ausus est duos concipere, Bythum & Sigen, cum vsque ad triginta æonum fœtus, tâquam æoniæ scrophæ, examen diuinitatis effudit. Quæcunque ratio plura summa magna nō patitur admitti, eadem nec duo vt ipsa plura post vnum. Post vnum enim numerus. Quæ potuit duo admittere, eadem potuit & plura post. duo enim multitudo, vnione iam excessa. Denique apud nos vis rationis istius ipso termino plures deos credi non finit, quod nec duos illa regula vnum deum sistens, qua deū id esse oporteat, cui nihil adæquetur vt summo magno: vnicum autem sit, cui nihil adæquetur. Iam nunc duo summa magna, duo paria, cui operæprecio, cui emolumento deputarentur? quid interfuit numeri, quum duo paria non differant vno? Vna enim res est, quæ eadem in duobus est. Etiam si plura essent paria, tantundem omnia vnum fuissent, nullo à se differendo quâ paria. Porrò si neutrū ex duobus altero distat, iam vt ambo summa magna, quâ dei ambo, neutrum plus altero præstat, nullam rationem numeri sui ostendunt, præstantiam non habentes. Numerus autem diuinitatis summa ratione constare deberet, vel quoniam & cultura eius in anceps deduceretur. Ecce enim duos intuens deos, tam pares quàm duo summa magna, quid facerem si ambos colerem? vererer ne abundantia officij superstitio potius quàm religio existimaretur, quia duos tam pares, & in altero ambos possem in vno demereri: hoc ipsum testimonio præstans parilitati & vnitati eorum, dum alterum in altero venerarer, dum in vno mihi duo sunt. Si alterum colerem, æque recogitarem ne suffundere viderer numeri vanitatem sine differentia superuacui, hoc est vt tutius censerem neutrū colendum, quàm alterum cum scrupulo colendum, aut ambos vane. Si adhuc videmur disputare, quasi Marcion duos pares constituat. Nam dum defendimus deum summum magnum vnicum credi oportere, excluden-

Triginta capita fœtus enixa iacebit.

tes

tes ab eo parilitatem, tanquam de duobus paribus de his retractauimus: nihilominus tamen docendo pares esse non posse secundum summi magni formam, satis confirmauimus duos esse non posse. Alioqui certi, Marcionem dispares Deos constituere, alterum iudicem, ferum, belli potentem: alterum mitem, placidum, & tantummodo bonum atque optimum. Dispiciamus æquè & hanc partem, an diuersitas saltim duos capiat, si parilitas capere nõ potuit. Porrò & hic eadem regula summi magni patrocinabitur nobis, vtpote quæ totum statum vindicet diuinitatis. Conueniens enim & quodammodo iniecta manu detinens aduersarij sensum non negantis creatorem deum, iustissime præscribo illi, diuersitati locum non esse inter eos, qui ex æquo deos confessus, non potest facere diuersos: non quia non & homines licet sub eadem appellatione diuersissimos esse, sed quia deus non erit dicendus, quia nec credẽdus, nisi summum magnum. Cum ergo summum magnum cogatur agnoscere quem deum non negat, non potest admitti vt summo magno aliquam asscribat diminutionem, qua subiiciatur alij summo magno. Desinit enim si subiiciatur. Non est autem dei desinere de statu suo, id est de summo magno. Nam & in illo deo potiore periclitari poterit summum magnum, si depreciari capit in creatore. Ita cum duo dij pronunciantur duo summa magna, necesse est neutrum altero aut maius sit, aut minus: neutrum altero aut sublimius aut deiectius. Nega deum, quem dicis deteriorem: nega summum magnum, quem credis minorem. deum vero confessus vtrunq;, duo summa magna confessus es. Nihil alteri adimes, aut alteri asscribes. Agnoscens diuinitatem, negasti diuersitatem. Tentabis ad hæc de nomine Dei concutere retractatum, vt passiuo & in alios quoque permisso, quia scriptum sit, Deus deorum stetit in ecclesia deorum, in medio autem deos diiudicauit: Et ego dixi, vos dij estis. Nec tamen idcirco eis competat possessio summi magni, quia dei cognominentur, ita nec creatori, respondebo, & stulto qui nec hoc recogitauerit, ne tantũdem & in Deum Marcionis possit retorqueri, & illum deum dictum, nec ideo ta-

Dispares dij Marcionis.

Iniecta manu detinere.

Paßiuum nomen dei.

men ſummum magnum probatum, ſicut nec angeli aut homines creatoris. Si communio nominum conditionibus præiudicat, quanti nequam ſerui regum nominibus inſultant, Alexandri & Darij & Olofernis? Nec tamen ideo regibus id quod ſunt, detrahetur. Nam & ipſa idola gentium dei vulgo, ſed Deus nemo, ea re qua deus dicitur. Ita ego non nomini dei, nec ſono, nec notæ nominis huius, ſummum magnum in creatore defendo, ſed ipſi ſubſtantiæ cui nomen hoc contigit. Hanc inueniens ſolam innatam, infectam, ſolam æternam, & vniuerſitatis conditricem, non nomini, ſed ſtatui, nec appellationi, ſed conditioni eius ſummum magnum & aſſcribo & vendico. Ei ideo quia deus iam vocari obtinuit ſubſtantia cui aſſcribo, nomini me aſſcribere putas, quia neceſſe eſt per nomen oſtendam cui aſſcribam ſubſtantiæ, ſcilicet qua conſtat qui deus dicitur, & ſummũ magnum ex ſubſtantia, non ex nomine deputatur. Denique hoc & Marcion ſuo Deo vendicans, ſecundum ſtatum, non ſecundum vocabulum vendicat. Id ergo ſummum magnum, quod deo aſſcribimus ex ſubſtantiæ lege non ex nominis ſorte, cõtendimus ex pari eſſe debere in duobus, qui ea ſubſtantia conſtat qua deus dicitur: quia in quantum dij vocantur, id eſt ſumma magna, ſubſtantiæ ſcilicet merito innatæ & æternæ, ac per hoc magnæ ſummæ, in tantum non poſſit ſummum magnum minus & deterius alio ſummo magno haberi. Si ſummi magni felicitas & ſublimitas & integritas ſtabit in deo Marcionis, ſtabit æque & in noſtro: ſi non & in noſtro, æque nec in Marcionis. Ergo nec paria erunt duo ſumma magna, quia prohibet diſpoſita iam regula ſummi magni comparationem nõ ſuſtinens: nec diſparia, quia & alia ſummi magni regula occurrit, diminutionem non admittẽs. Hæſiſti Marcion in medio põti tui æſtu, vtrinq; te fluctus inuoluunt veritatis: nec pares, nec diſpares deos ſiſtere potes. Duo enim nõ ſunt, quod pertineat proprie ad numeri retractatũ. Quanquam tota materia de duobus diis dimicetur, his interim lineis eã clauſimus, intra quas de ſingularibus iam proprietatibus cõgrediemur. Primo, ſupercilio ſtuporem ſuũ ædificant Marcionitæ, quod nouũ

Lineis claudere materiã.

deum

deum præferant,quasi nos veteris dei pudeat. Inflantur & pueri nouis calceis,sed à vetere pædagogo calceati, mox vanam gloriam vapulabunt. Nouum igitur audiens deũ, in vetere mũdo,& in vetere æuo, & sub vetere deo ignotum,inauditum, quem tantis retro seculis neminem, & ipsa ignorantia antiquum,quidam Iesus Christus, & ille in veteribus nominibus nouus reuelauerit, nec alius ante hac:gratias ago huic gloriæ eorum, maximo adiutorio eius hinc iam hæresim probaturus, nouæ scilicet diuinitatis professionem. Hæc erit nouitas,quæ etiam ethnicis Deos peperit, nouo semper ac nouo titulo consecrationis cuiusque. Quis deus nouus, nisi falsus? Ne Saturnum quidem tãta hodie antiquitas deum probabit, quia & illum nouitas aliquando produxerit, quum primùm consecrauit. At enim viua & germana diuinitas, nec de nouitate,nec de vetustate,sed de sua veritate censetur. Nõ habet tempus æternitas. Omne enim tempus ipsa est. Quod facit,pati non potest. Caret ætate, quod non licet nasci. Deus si est vetus,non erit:si est nouus,nõ fuit. Nouitas initium testificatur, vetustas finem comminatur. Deus autem tã alienus ab initio & fine est, quàm à tempore arbitro & metatore initij & finis. Scio quidem quo sensu nouum deum iactitent, agnitione vtique. Sed & ipsam nouitatis cognitionem, percutientem rudes animas, ipsámq; naturalem nouitatis gratiositatem volui repercutere:& hinc iam de ignoto deo prouocare. Vtiq; enim quem agnitione nouum opponunt, ignotum ante agnitionem demonstrant. Age igitur ad lineas rursum & in gradum. Persuade deum ignotum esse potuisse. Inuenio plane ignotis deis aras prostitutas, sed Attica idololatria est. Item incertis deis, sed superstitio Romana est. porrò incerti dei minus noti vt minus certi, & proinde ignoti quâ minus certi. Quem titulum incidemus ex duobus deo Marcionis? Vtrunque opinor, & nunc incerto,& retro ignoto. Sicut enim ignotum eum fecit deus notus creator,ita & incertum deus certus. Sed non euagabor vti dicam: deus ignotus fuit,latuítq;,illum regio latebrarum obumbrauit, noua vtique & ipsa ignota,& similiter nunc quoque incerta, certe immensa aliqua & maior

Germana diuinitas.

Ad lineas & in gradum, prouerbialiter dictum.

Incidere titulum.

indubitatò eo quem abſcondit. Sed breuiter proponam, & pleniſſime exequar, præſcribēs deum ignorari nec potuiſſe nomine magnitudinis, nec debuiſſe nomine benignitatis, præſertim in vtroque prælatiorem noſtro creatore. Sed quoniam animaduerto in quibuſdam ad formā creatoris prouocari oportere omnis Dei noui & retro ignoti probationē, hoc ipſum ratione fieri à nobis prius commendare debebo, quo conſtantius vtar rationis æditæ patrocinio. Ante omnia quidem quale eſt, vt qui Deū agnoſcis creatorem, & priorem de notitia confiteris, non iiſdem modis & alium ſcias tibi examinandum, quibus iam in alio didiciſti, Deum noſſe. Omnis res anterior poſteriori normam præminiſtrauit. Duo nunc Dei proponuntur, ignotus & notus. De noto vacat quæſtio: eſſe eū cōſtat, quia notus non fuiſſet, niſi eſſet. De ignoto inſtat altercatio: poteſt enim & nō eſſe, quia ſi eſſet, notus fuiſſet. Quod ergo quæritur, quamdiu ignoratur, in incerto eſt, quamdiu quæritur: & poteſt non eſſe, quamdiu in incerto eſt. Habes deum certum quâ notum, & incertum quâ ignotum. Si ita eſt, ecquid tibi videtur iuſta ratione defendi, vt ad normam & formam & regulam certorum probentur incertā? Cæterum ſi ad hanc cauſam & ipſam adhuc incertam, etiam argumenta de incertis adhibeantur, ſeries implicabitur quæſtionum, ex ipſorum quoque argumentorum æque incertorum retractatu periclitantium de fide per incertum, & ibitur in illas iam indeterminabiles quæſtiones, quas Apoſtolus non amat. Sin de certis & indubitatis & abſolutis regulæ partibus, incertis & dubiis & inexpeditis præiudicabunt planè, in quibus diuerſitas ſtatus inuenitur, fortaſſe an non prouocentur incerta ad formam certorum, vt liberata à reliqua comparationis prouocatione per diuerſitatem ſtatus principalis? Cum verò duo dij proponuntur, communis eſt illis ſtatus principalis. Quid enim deus eſt? ambo ſunt innati, infecti, æterni. Hic erit ſtatus principalis. Cætera viderit Marcion, ſi in diuerſitate diſpoſuit. Poſteriora enim ſunt in retractatu, imò nec admittentur ſi de principali ſtatu conſtet. Porrò conſtat quia dij ambo: & ita de quorum ſtatu conſtat communem eſſe, cum ſub eo ad probatio-
nem

nem deuocantur si incerta sunt, ad eorum certorum formam prouocanda erunt, cum quibus de cõmunione status principalis cẽsentur, vt proinde & de probatione cõmunicent. Hinc itaque constantissime dirigam, deũ non esse qui sit hodie incertus, quia retro ignotus: quãdo quẽ constat esse, ex hoc ipso constat, quod nunquam fuerit ignotus, ideo nec incertus. Siquidem à primordio rerum, conditor earum cum ipsis pariter compertus est, ipsis ad hoc prolatis, vt Deus cognosceretur. Nec enim si aliquãto posterior Moyses, primus videtur in templo literarum suarum Deum mundi dedicasse, idcirco à Pentateucho natales agnitionis supputabuntur, cum totus Moysi stylus notitiam creatoris nõ instituat, sed à primordio enarret, à paradiso & Adam, non ab Ægypto & Moyse recensendam. Denique maior popularitas generis humani, ne nominis quidem Moysi compotes, nedum instrumenti, deum Moysi tamen norunt, etiam tanta idololatria dominationem obumbrante, seorsum tamen illum quasi proprio nomine deum perhibent, & deum deorum, & si deus dederit, & quod deo placet, & deo commendo. Vide an nouerint, quem omnia posse testantur. Nec hoc vllis Moysi libris debẽt. Ante anima, quàm prophetia. Animæ enim à primordio conscientia dei dos est: eadem nec alia & in Ægyptiis, & in Syris, & in Ponticis. Iudæorum enim deum, dicunt animæ deum. Noli barbare hæretice priorem Abraham cõstituere, quàm mundum. Et si vnius familiæ Deus fuisset creator, tamen posterior tuo non erat, etiam Ponticis ante eũ notus. Accipe igitur ab antecessore formã, à certo incertus, à cognito incognitus. Nunquam deus latebit, nunquam deus deerit: semper intelligetur, semper audietur, etiam videbitur quomodo volet. Habet deus testimonia totum hoc quod sumus & in quo sumus. Sic probatur & deus & vnus, dum non ignoratur, alio adhuc probari laborante. Et meritò, inquiunt. Quis enim non tam suis notus est quàm extraneis? Nemo. Teneo & hanc vocem. Quale est enim, vt aliquid extraneũ deo sit, cui nihil extraneũ esset, si quis esset? quia dei hoc est, omnia illius esse, & omnia ad illum pertinere: Vel ne statim audiret à nobis, quid ergo illi cũ extraneis? Quod

Cap. XI.

plenius suo loco audiet. At nunc satis est, nullum probari cuius nihil probatur. Sicut enim creator, ex hoc & deus, & indubitatus deus, quia omnia ipsius, & nihil extraneũ illi: ita & alius idcirco non deus, quia omnia non eius, ideóque & extranea. Denique si vniuersitas creatoris est, iam nec locum video dei alterius. Plena & occupata sunt omnia suo autore. Si vacat aliquid spacij alicuius diuinitati in creaturis, planè falsæ vacabit. Patet mendacio veritas. Tanta vis idolorum, cur non recipiat alicubi deum Marcionis? Igitur ex forma & hoc creatoris expostulo, deum ex operibus cognosci debuisse alicuius proprij sui mundi & hominis & seculi: Quando etiam error orbis propterea deos præsumpserit, quos homines interdum confitetur, quoniam aliquid ab vnoquoque prospectum videtur vtilitatibus & commodis vitæ: Ita & hoc ex forma dei creditum est diuinum esse, instituere vel demonstrare quid aptum & necessariũ sit rebus humanis. Adeo inde autoritas accommodata falsæ diuinitati, vnde præcesserat veræ. Vnam saltem cicerculam Deus Marcionis propriam protulisse debuerat, vt nouus aliquis Triptolemus prædicaretur. Aut exhibe rationem deo dignam, cur nihil condiderit, si est: quia condidisset, si fuisset, illo scilicet præiudicio, quo & nostrum Deum non aliâs manifestum est esse, quàm quia totum cõdidit hoc. Semel enim præscriptio stabit, non posse illos & deum confiteri creatorem, & eum quem volunt æque deum credi, nõ ad eius formam probare, quem & ipsi & omnes deum: vt quando hoc ipso nemo creatorem deum dubitet, quia totum hoc condidit, hoc ipso nemo debeat credere deum & illũ qui nihil condidit, nisi ratio forte proferatur. Duplex ista videatur necesse est, vt aut noluerit condere quid, aut non potuerit. Tertium cessat. Sed non potuisse, indignum deo est. Noluisse, an dignum, volo inquirere. Dic mihi Marcion, voluit deus tuus cognosci se quocunque in tempore, an non? alio proposito & descendit, & prædicauit, & passus resurrexit, quàm vti cognosceretur? Et sine dubio si cognitus est, voluit, nihil enim circa eum fieret nisi voluisset. Quid ergo tantopere notitiam sui procurauit, vt in dedecore carnis exhiberetur, & quidẽ maiore si falsæ.

Nam

Nam hoc turpius, si & mentitus est substantiam corporis, qui & maledictum in se creatoris admisit, ligno suspensus. Quanto honestius per aliqua propriæ molitionis indicia cognitionem sui præstruxisset, maxime aduersus eum cognosci habens, apud quem ex operibus ab initio cognitus non erat. Nam & quale est, vt creator quidé ignorans esse alium super se deum, vt volũt Marcionitæ, qui solum se etiam iurans asseuerabat, tãtis operibus notitiam sui armauerit, quam potuerat non ita curasse secũdum singularitatis suæ præsumptionem: ille autem sublimior sciens inferiorem deum tam instructum, nullam sibi prospexerit agnoscendo paraturam: quando etiam insigniora & superbiora opera debuisset condidisse, vt & deus ex operibus cognosceretur secundum creatorem, & ex honestioribus potior & generosior creatore. Ceterum & si esse eum possemus confiteri, sine causa esse eum deberemus argumentari. Sine causa enim esset, qui rem nõ haberet: quia res omnis causa est, vt sit aliquis cuius res sit. Porrò in quantum nihil oportet esse sine causa, id est sine re, quia si sine causa sit, perinde est atque si non sit, nõ habens rei causam rem ipsam: in tantum deum dignius credam nõ esse, quàm esse sine causa. Sine causa est enim qui rem non habendo, non habet causam. Deus autem sine causa, id est sine re esse non debet. Ita quoties ostendo eum sine causa esse tanquam sit, hoc constituo nõ esse illum: quia si fuisset, omnino sine causa non fuisset. Sic & ipsam fidem dico illũ sine causa ab homine captare, aliter solito Deum credere ex operum autoritate formatũ, quia nihil tale prospexit, per quod homo Deum didicit. Nam & si credunt plerique in illum, non statim ratione credunt, non habentes dei pignus, opera eius deo digna. Itaque hoc nomine cessationis & defectionis operum, & impudentiæ & malignitatis affinis est: Impudentiæ, qua fidem non debitam sibi captat, cui præstruẽdæ nihil prospexit: malignitatis, qua plures incredulitatis reos fecit, nihil fidei procurando. Cum deũ hoc gradu expellimus, cui nulla conditio tam propria & deo digna, quàm creatoris testimonium præsignauerit, narem cõtrahentes impudentissimi Marcionitæ cõuertuntur ad destructionem

operum creatoris. Nimirum, inquiunt, grande opus & dignum deo, mũdus. Nunquid ergo creator minime Deus? Planè deus. Ergo nec mundus deo indignus: nihil etenim deus indignum se fecit. Etsi mũdum homini, non sibi fecit: & si omne opus inferius est suo artifice. Et tamen si quale quid fecisse indignũ est deo, quanto indignius deo est nihil eum omnino fecisse, vel indignum, quo posset etiam digniorũ autor sperari? Vt ergo aliquid & de isto huius mundi indigno loquar, cui & apud Græcos ornamenti & cultus, non sordium nomen est, indignas videlicet substantias ipsi illi sapientiæ professores, de quorum ingeniis omnis hæresis animatur, deos pronunciauerunt, vt Thales aquam, vt Heraclitus ignem, vt Anaximenes aërem, vt Anaximander vniuersa cœlestia, vt Strato cœlum & terram, vt Zeno aërem & ætherem, vt Plato sidera, quod genus deorum igneum appellat. Cum de mundo, considerando scilicet & magnitudinem, & vim, & potestatem, & honorem, & decorem, opem, fidem, legem singulorum elementorum, quæ omnibus gignendis, alendis, conficiendis, reficiendísq; conspirāt, vt plerique Physicorum formidauerint initium ac finem mundo constare, ne substantiæ eius tantæ scilicet minus dij haberentur: quas colunt & Persarum Magi, & Ægyptiorum Hierophantæ, & Indorum Gymnosophistæ. Ipsa quoque vulgaris superstitio communis idololatriæ, cũm in simulachris de nominibus & fabulis veterũ mortuorum pudet, ad interpretationem naturalium refugit, & dedecus suũ ingenio obumbrat, figurans Iouem in substantiam feruidam, & Iunonem eius in aëream, secundum sonum Græcorum vocabulorum, item Vestam in ignem, & Camenas in aquas, & Magnam matrem in terram, seminalia demessam, lacertis aratam, lauacris rigatam. Sic & Osirin, quod semper sepelitur, & in viuido quæritur, & cum gaudio inuenitur, reciprocarum frugũ & viuidorum elementorum, & recidiui anni fidem argumentantur. Sicut aridæ & ardentis naturæ sacramenta, leones Mithræ philosophantur. Et superiores quidem situ aut statu substantias, sufficit, facilius deos habitas, quàm deo indignas. Ad humilia deficiam. Vnus opinor,
de

κόσμος.

de sepibus flosculus, non dico de pratis, vna cuiuslibet maris conchula, non dico de Rubro, vna tetraonis pennula, taceo de pauo, sordidum artificem pronunciabit tibi creatorem? At cum & animalia irrides minutiora, quæ maximus artifex de industria ingeniis aut viribus ampliauit, sic magnitudinem in mediocritate probari docens, quemadmodum virtutem in infirmitate secundum Apostolorum, imitare si potes apis ædificia, formicæ stabula, araneæ retia, bombycis stamina: sustine si potes illas ipsas lectuli & tegetis tuæ bestias, cantharidis venena, muscæ spicula, culicis & tubam & lanceam. Qualia erunt maiora, cum tam modicis aut iuuaris aut læderis, vt nec in modicis despicias creatorem? Postremo te tibi circumfer, intus ac foris considera hominem, placebit tibi vel hoc opus dei nostri, quod tuus dominus ille Deus melior adamauit, propter quem in hæc paupertina elementa de tertio cœlo descendere laborauit, cuius causa in hac cellula creatoris etiam crucifixus est. Sed ille quidem vsque nunc nec aquam reprobauit creatoris qua suos abluit, nec oleũ quo suos vnguit, nec mellis & lactis societatem qua suos infantat, nec panem quo ipsum corpus suum repræsentat, etiam in sacramentis propriis egens mendicitatibus creatoris. At tu super magistrum discipulus, & seruus super Dominum, sublimius illo sapis, destruens quæ ille desiderat. Volo inspicere si ex fide saltẽ, vt non & ipse quæ destruis appetas. Aduersaris cœlo, & libertatẽ cœli in habitationibus captas. Despicis terram planè inimice tuæ carnis matricem, & omnes medullas eius victui extorques? Reprobas & mare, sed vsque ad copias eius quas sanctiorem cibum deputas. Rosam tibi si obtulero, non fastidies creatorem, Hypocrita, vt apocarteresi probes te Marcionitam, id est repudiatorem creatoris (nam hæc apud vos pro martyrio affectari debuisset, si vobis mundus displiceret) in quancunq; materiam resolueris, substantia creatoris vteris. Quãta obstinatio duritiæ tuæ? Deprecias in quibus & viuis & moreris. Post hæc vel ante hæc cũ dixeris esse & illi conditionem suam, & suum mundum, & suũ cœlum, de cœlo quidem illo tertio videbimus, si & ad Apostolũ

Tetraon.

10

vestrum discutiendum peruenerimus. Interim quæcunq; substantia est, cum suo vtique Deo apparuisse debuerat. At nunc quale est vt Dominus à x II. Tiberij Cæsaris reuelatus sit, substantia vero à x v. iam Seueri Imperatoris nulla omnino comperta sit, quæ friuolis creatoris præcellens vtique latere desisset, non latente iam Domino suo & autore? Et ideo si ipsa non potuit manifestari in hoc mundo, Quomodo Dominus paruit eius in hoc mundo? Si dominum cœpit hic mundus, cur substantiam capere non potuit, nisi Domino fortasse maiorem? Iam nunc de loco quæstio est, pertinens & ad mundum illum superiorem, & ad ipsum Deum eius. Ecce enim si ille habet mundum suum infra se super creatorem; in loco vtiq; fecit eũ, cuius spaciũ vacabat inter pedes suos & caput creatoris. Ergo & deus ipse in loco erat, & mundum in loco faciebat. Et erit iam locus ille maior, & deo & mundo. Nihil enim non maius est id quod capit, eo quod capitur. Et videndũ ne qua adhuc illic vacent subcisiua, in quib. & tertius aliquis stipare deus se cum mundo suo possit. Ergo iam incipe deos computare. Erit enim & locus deus, non tantum quâ Deo maior, sed & quã innatus & infectus, ac per hoc ęternus, & Deo par, in quo semper deus fuerit. Dehinc si & ille mundum ex aliqua materia subiacente molitus est, innata & infecta & contemporali deo, quemadmodum de creatore Marcion sentit, redigis & hoc ad maiestatem loci, qui & deũ & materiam duos deos clusit. Et materia enim Deus, secundum formam diuinitatis, innata scilicet, & infecta, & æterna. Aut si de nihilo molitus est mundum, hoc & de creatore sentire cogetur, cui materiam subiicit in substantia mundi. Sed ex materia & ille fecisse debebit, eadem ratione occurrente illi quoque deo, quæ opponeretur creatori, vt æque Deo. Atque ita tres interim mihi deos numera Marcionis, Factorem, & Locum, & Materiam. Proinde & creatorem in loco facit, vtique eadem cõditione censendo: & materiã ei subiicit, vtique innatam & infectam & hoc nomine æternam, vt domino. Amplius, & Malum materiæ deputans, innatũ innatæ, infectum infectæ, & æternum æternæ, quartum iam hic deũ fecit. Habes igitur in superioribus tres substantias

stantias

ſtantias diuinitatis, in inferioribus quatuor. His cum accedunt & ſui Chriſti, alter qui apparuit ſub Tiberio, alter qui à creatore promittitur, manifeſtam iam fraudẽ Marcion patitur ab eis, qui duos illũ deos inferre præſumunt, cum nouem aſſignet licet neſciẽs. Non comparente igitur mundo alio, ſicut nec deo eius, conſequens eſt vt duas ſpecies rerum, viſibilia & inuiſibilia duobus autoribus deis diuidant, & ita ſuo deo inuiſibilia defendant. Quis autem poterit inducere in animum niſi ſpiritus hæreticus, eius eſſe inuiſibilia qui nihil viſibile præmiſerit, quã eius qui viſibilia operatus, inuiſibilium quoque fidem fecerit: cũ iuſtius multo ſit aliquibus exemplariis annuere quàm nullis? Videbimus & Apoſtolus cui autori inuiſibilia deputet, cum & illum explorauerimus. Nunc enim cõmunibus plurimum ſenſibus, & argumentationibus iuſtis, ſecuturæ ſcripturarũ quoque aduocationi fidem ſternimus, confirmantes diuerſitatem hanc viſibilium & inuiſibilium à deo creatore deputandam, ſicuti tota operatio eius ex diuerſitatibus conſtat, ex corporalibus & incorporalibus, ex animalibus & inanimalibus, ex vocalibus & mutis, ex mobilibus & ſtatiuis, ex genitalibus & ſterilibus, ex aridis & ſiccis, ex calidis & frigidis. Sic & hominem ipſum diuerſitas temperauit, tam in corpore quã in ſenſu. Alia membra fortia, alia infirma: alia honeſta, alia inhoneſta, alia gemina, alia vnica: alia comparia, alia diſparia. Proinde & in ſenſu nunc lætitia, nunc anxietas: nunc amor, nunc odium: nunc ira, nunc lenitas. Quod ſi ita eſt vt æmula inter ſé conditionis vniuerſitas, iſta modulata ſit, iã igitur & viſibilibus inuiſibilia debentur, non alteri autori deputanda, quàm cui & æmula eorũ ipſum creatorem diuerſum notant, iubentem quæ prohibuit, & prohibentem quæ iuſſit, percutientem & ſanantem. Cur in hac ſola ſpecie vniformem eum capiunt viſibilium ſolummodo conditorem, quem proinde credendum ſit, & viſibilia & inuiſibilia condidiſſe, quemadmodũ & vitam & mortem, & mala & pacem? Et vtique ſi illa inuiſibilia maiora ſunt viſibilibus creaturis ſuo loco magnis, ſic quoq; cõgruit eius eſſe maiora, cuius & magna, quia nec magna nedum maiora ei competant, cuius nec modica

comparent. His compressi, erumpunt dicere: Sufficit vnicum hoc opus deo nostro, quod hominē liberauit summa & præcipua bonitate sua, & omnibus locustis anteponenda, ô deum maiorem, cuius tam magnum opus nō potuit inueniri, quàm in homine dei minoris. Enimuero prius est vt probes eum esse per quæ deum probari oportet, per opera, tūc deinde per beneficia. Primo enim quæritur an sit, & ita qualis sit. Alterum de operibus, alterum de beneficiis dei dignoscitur. Cæterū non quia liberasse dicitur hominem, ideo esse eum constat: sed si esse constiterit, tunc & liberasse dicetur, vt & an liberauerit constet, quia potuerit & esse, & non liberasse. Quomodo ergo quia liberasse dicetur, etiam esse credetur, cum potuerit & esse, & non liberasse? Nunc in isto articulo ab ignoti dei quæstione deducto, satis constitit, tam nihil illum cōdidisse, quàm debuisse condidisse, vti cognosceretur ex operibus, quia si fuisset, cognosci debuisset. Et vtique à primordio rerum: deum enim non decuisse latuisse. Regrediar necesse est ad originem quæstionis dei ignoti, vt cæteros quoque ramulos eius excutiam. Primo enim quæri oportebit, qui postea se protulerit in notitiam, cur postea & non à primordio rerum: quibus vtique necessarius, quâ Deus, & quidem melior, quo necessarior latere non debuit? Non enim potest dici non fuisse aut materiam aut causam cognoscendi deum, cum & homo à primordio esset in seculo, cui nunc subuenit, & malicia creatoris, aduersus quam & bonus subuenit. Igitur aut ignorauit & causam & materiam suæ reuelationis necessariæ, aut dubitauit, aut non potuit, aut noluit. Omnia hæc deo indigna, maxime optimo. Sed & hunc locum alibi implebimus exprobratione seræ reuelationis, sicut nunc sola demonstratione. Processerit age iam in notitiam quando voluit, quando potuit, quando hora fatalis aduenit: fortasse enim ἀναβιβάζων ei obstabat, aut aliquæ maleficæ, aut Saturnus quadratus, aut Mars trigonus. Nam & Mathematici plurimum Marcionitæ: nec hoc erubescentes, de ipsis etiam stellis viuere creatoris. Tractandum & hic de reuelationis qualitate, an digne cognitus sit, vt cōstet an vere, & ita credatur esse quem digne constiterit reue-

Anabibazō, hoc est, ascendens.

latum

latum: digna enim deo probabunt deum. Nos definimus deum primo natura cognoſcendum, deinde doctrina recognoſcendum: natura ex operibus, doctrina ex prædicationibus. Sed cui nulla natura eſt, naturalia inſtrumenta non ſuppetunt. Ergo vel prædicationibus reuelationem ſui debuerat operari, maxime aduerſus eum reuelandus, qui & conditionis & prædicationis operibus tot ac tantis, vix tamen hominem fide impleuerat. Quomodo itaque reuelatus eſt, ſi per humanam coniecturam negas deum aliàs cognoſci poſſe quàm per ſemetipſum: nec tãtum ad formam prouocans creatoris, verum & ad conditionem tam diuinæ magnitudinis quàm humanæ mediocritatis: ne maior deo homo videri poſſit, qui non eũ non vltro volentem cognoſci, ſuis viribus quodammodo in publicum agnitionis extraxerit: cum humana mediocritas facilius deos fingere ſibi norit, ſecũdum totius æui experimenta, quàm verum ſectari, quem natura iam intelligunt. Alioquin ſi ſic homo deũ commentabitur, quomodo Romulus Conſum, & Tatius Cloacinam, & Hoſtilius Pauorem, & Metellus Alburnum, & quidam ante hoc tempus Antinoum, hoc aliis licebit: nos Marcionem nauclerum nouimus, non regem nec Imperatorem. Imò inquiunt Marcionitæ, deus noſter, etſi non ab initio, etſi non per conditionem, ſed per ſemetipſum reuelatus eſt, in Chriſto Ieſu. Dabitur & in Chriſtũ, liber de omni ſtatu eius. Diſtingui enim materias oportet, quo plenius & ordinatius retractentur. Interim ſatis erit, ad præſentem gradum ita occurrere, vt oſtendam Chriſtum Ieſum non alterius dei circumlatorem quàm creatoris, & quidẽ paucis. Anno x v. Tiberij Chriſtus Ieſus de cœlo manare dignatus eſt, ſpiritus ſalutaris; Marcionis ſalutis, qui ita voluit, quoto quidem anno Antonini maioris de Ponto ſuo exhalauerit aura canicularis, non curaui inueſtigare. de quo tamen conſtat, Antoninianus hæreticus eſt, ſub Pio impius. A Tiberio autem vſque ad Antoninum anni ferè c x v. & dimidium anni cum dimidio menſis: tantundem temporis ponunt inter Chriſtum & Marcionem. Cum igitur ſub Antonino primus Marcion hunc deum induxerit, ſicuti probauimus, ſtatim qui ſapis plana res

eſt. Præiudicant tempora quod ſub Antonino primum proceſſit, ſub Tiberio non proceſſiſſe, id eſt deum Antonini, imperij Tiberiani non fuiſſe: atque ita non à Chriſto reuelatum, quem conſtat à Marcione primum prædicatum. Hoc nunc vt probem conſtare, quod ſupereſt ab ipſis aduerſariis ſumam. Separatio legis & euãgelij, proprium & principale opus eſt Marcionis: nec poterunt negare diſcipuli eius quod in ſummo inſtrumento habent, quo denique initiatur & indurantur in hanc hæreſem. Nam hæ ſunt Antitheſes Marcionis, id eſt contrariæ oppoſitiones, quæ conantur diſcordiam euangelij cum lege committere, vt ex diuerſitate ſententiarum vtriuſque inſtrumenti, diuerſitatem quoque argumententur deorum. Igitur cum ea ſeparatio legis & euangelij, ipſa ſit quæ alium deum euangelij inſinuauerit, aduerſus deum legis, apparet ante eam ſeparationem deū in notitia non fuiſſe, qui ab argumento ſeparationis innotuit: atque ita non à Chriſto reuelatum, qui fuit ante ſeparationem, ſed à Marcione commentatum, qui inſtituit ſeparationem aduerſus euangelij legiſque pacem, quam retro illæſam & inconcuſſam ab apparentia Chriſti vſque ad audaciam Marcionis, illa vtique ratio ſeruauit, quæ non alium & deum legis & euangelij tuebatur, præter creatorem, aduerſus quem tanto poſt tempore ſeparatio à Pontico immiſſa eſt. Huic expeditiſſimæ probationi defenſio quoq; à nobis neceſſaria eſt, aduerſus obſtrepitacula diuerſę partis. Aiunt enim Marcionem non tam innouaſſe regulã ſeparatione legis & euangelij, quàm retro adulteratam recuraſſe. O Chriſte patiẽtiſſime domine, qui tot annis interuerſionem prædicationis tuę ſuſtinuiſti, donec ſcilicet tibi Marcion ſubueniret. Nam & ipſum Petrum cæteróſque, columnas apoſtolatus, à Paulo reprehenſos opponunt, quod non recto pede incederent ad euãgelij veritatem: ab illo certè Paulo qui adhuc in gratia rudis, trepidans denique ne in vacuum cucurriſſet aut curreret, tunc primum cum anteceſſoribus Apoſtolis conferebat. Igitur ſi feruenter adhuc vt Neophytus, aduerſus Iudaiſmum aliquid in conuerſatione reprehendendum exiſtimauit, paſſiuum ſcilicet conui-

conuictum, poſtmodum & ipſe vſu omnibus omnia futurus vt omnes lucraretur, Iudæis quaſi Iudæus, & eis qui ſub lege tanquam in lege: tu illam ſolius cõuerſationis placituræ poſtea accuſatori ſuo reprehenſionem, ſuſpectã vis haberi etiam de prędicationis erga Deũ pręuaricatione. Atquin de prædicationis vnitate, quod ſuprà legimus, dextras iunxerãt, & ipſa officij diſtributione de euangelij ſocietate condixerant. Sicut & alibi, Siue ego, inquit, ſiue illi, ſic prædicamus. Sed & ſi quoſdam falſos fratres irrepſiſſe deſcripſit, qui vellent Galatas ad aliud euangelium transferre, ipſe demonſtrat adulterium illud euangelij non ad alterius Dei, & Chriſti fidem trãſferendam, ſed ad diſciplinam legis conſeruandam, habuiſſe intentionem, deprehendens ſcilicet illos circuncisionẽ vindicantes, & obſeruantes tẽpora, & dies, & menſes, & annos Iudaicarum ceremoniarũ, quas iam excluſas agnouiſſe debuerant, ſecundum innouatam diſpoſitionẽ creatoris, olim de hoc ipſo prędicantis per prophetas ſuos. Vt per Eſaiam: Vetera tranſierũt, inquit, ecce noua quæ ego nunc facio. Et alibi: Et diſponam teſtamẽtum, non quale diſpoſui ad patres veſtros, cùm illos eduxiſſem de terra Ægypti. Sic & per Hieremiam: Renouate vobis nouamen nouum, & circuncidimini Deo veſtro, & circuncidimi præputia cordis veſtri. Hanc ergo circuncisionem iam ſiſtens Apoſtolus, & hoc nouamen: illas quoque vetuſtates ceremoniarum diſſuadebat, de quibus idem cõditor earũ quandoque ceſſaturis profitebatur, per Oſee: Et auertam omnes iucũditates eius, & dies feſtos eius, & Neomenias, & ſabbata, & omnes ceremonias eius. Sic enim & per Eſaiam: Neomenias veſtras & ſabbata & diẽ magnum non ſuſtineo, ferias & ieiunium, & dies feſtos veſtros odit anima mea. Quòd & ſi creator omnia hæc iam pridem recuſauerat, & Apoſtolus ea iam recuſanda pronunciabat, ipſa Apoſtoli ſentẽtia conſentanea decretis creatoris, probat non alium deum ab Apoſtolo prędicatum, quàm cuius decreta cupiebat iam agnoſci, falſos & Apoſtolos & fratres notans in hac cauſa, qui euangelium Chriſti creatoris transferrent, à nouitate prænunciata à creatore, ad vetuſtatem recuſatam à creatore. Cæ-

terum si qua nouum deum prædicans, veteris dei legem cupiebat excludere, quare de deo quidẽ nouo nihil præscribit, sed de vetere lege solummodo: nisi quoniam fide manente in creatorem, sola lex eius concessare debebat? vt & Psalmus ille præcinuerat: Disrumpamus vincula à nobis eorum, & abiiciamus eorum iugum à nobis: Ex quo scilicet tumultuatæ sunt gentes, & populi meditati sunt inania. Astiterunt reges terræ, & magistratus circunuenerũt in vnum, aduersus Dominum & aduersus Christum eius. Et vtique si alius deus prædicaretur à Paulo, nulla disceptatio esset, seruandæ legis, nec ne, non pertinentes scilicet ad dominum nouum, & æmulum legis. Ipsa enim dei nouitas atque diuersitas abstulisset non modò quæstionem veteris & alienæ legis, verum omnem eius mentionem. Sed hic erat totus status quæstionis, quod cùm idem deus legis in Christo prædicaretur, lege eius derogaretur. Stabat igitur fides semper in creatore & Christo eius, sed cõuersatio & disciplina nutabat.

14 Nam & alij de idolothyto edẽdo, alij de mulierum velamento, alij de nuptiis vel repudiis, nonnulli de spe resurrectionis disceptabant; de Deo nemo. Nam si fuisset hæc quoque quæstio disceptata, & ipsa apud Apostolũ inueniretur, vel quanto principalis. Quod si post Apostolorum tempora adulterium veritas passa est, circa dei regulam, ergo iam Apostolica traditio nihil passa est in tempore suo circa dei regulam. Et non alia agnoscenda erit traditio apostolorum, quàm quæ hodie apud ipsorum ecclesias æditur. Nullam autem Apostolici census ecclesiam inuenias, quæ non in creatore Christianizet. Aut si hæ erunt à primordio corruptæ, quæ erunt integræ? nimirum aduersariæ creatoris. Exhibe ergo aliquam ex tuis Apostolici census, & obduxeris. Igitur cum omnibus modis constet alium Deum in regula sacramenti istius non fuisse à Christo vsque ad Marcionem quàm creatorẽ, satis iam & probatio nostra muta est, qua ostendimus notitiam dei hæretici ex Euangelij & legis separatione cepisse: & definitio superior instructa est, non esse credendum deum quem homo de suis sensibus composuerit, nisi planè prophetes, id est non de suis sensibus.

Ecclesiæ Apostolorum.

Quod

Quod si Marcion poterit dici, debebit etiã probari. Nihil retractare oportebat: hoc enim cuneo veritatis omnis extruditur hæresis, cùm Christus non alterius dei quàm creatoris circumlator ostenditur. Sed quomodo funditus euertetur Antichristus, nisi cæteris quoque iniectionibus eius elidẽdis locus detur, relaxata præscriptionum defensione? Accedamus igitur iam hinc ad ipsam dei personam, vel potiùs vmbram & phantasma, secũdum Christum ipsius, per ídque examinetur per quod creatori pręfertur. Et vtique erunt regulæ certæ ad exanimandam dei bonitatem. Sed priùs est vt inueniam illam & apprehendam, & ita ad regulas perducam. Cùm enim circumspicio tempora, nusquam est, à primordio materiarum, & introitu causarum, cum quibus debuerat inueniri, exinde agens quo agi habuit. Erat enim iam mors, & aculeus mortis delictum, & ipsa malitia creatoris, aduersus quam subuenire deberet alterius dei bonitas, primæ huic regulæ diuinæ bonitatis occurrens, si se naturalem probaret, statim succurrens, vt causa cœpit. Omnia enim in deo naturalia & ingenita esse debebunt, vt sint æterna secundum statum ipsius, ne obuenientia & extranea reputentur, ac per hoc temporalia & æternitatis aliena: ita & bonitas perennis exigetur in deo, quę in thesauris naturalium proprietatum reposita & parata antecederet causas & materias suas: & primam quamque susciperet, non despiceret & destitueret si antecedebat. Denique & hic non minus quæram, cur non à primordio operata sit bonitas eius, quam de ipso quæsiuimus, cur non à primordio sit reuelatus? Quid ni? qui per bonitatem reuelari haberet, si qui fuisset. Non posse quid, deo non licet, nedum naturalibus suis fungi: quæ si continentur quo minus currant, naturalia non erunt. Et ocium enim sui natura non nouit: hinc censetur, si agatur. Sic nec noluisse videbitur exercere bonitatem interim naturæ nomine. Natura enim se non potest nolle, quæ se ita dirigit, vt si cessauerit non sit. Sed cessauit aliquando in deo Marcionis de opere bonitatis. Ergo non fuit naturalis bonitas, quæ potuit aliquando cessasse, quod naturalibus non licet. Et si non erit naturalis, iam nec æterna credenda:

Cuneo veritatis extruditur hæresis.

nec deo par, quia non æterna, dum nō naturalis: quæ denique nullam sui perpetuitatem, aut de præterito constituat, aut de futuro repromittat. Nam & à primordio non fuit, & in finem sine dubio non erit. Potest enim & non esse quandoque, sicut non fuit aliquando. Igitur cùm constet in primordio cessasse bonitatem dei illius: non enim à primordio liberauit hominem: & voluntate potiùs eam quàm infirmitate cessasse, iam volūtas suppressæ bonitatis, finis inuenietur malignitatis. Quid enim tam malignū quàm nolle prodesse cùm possis? quàm vtilitate cruciari, quàm iniuriam sinere? Totū denique creatoris elogium in illum rescribetur, qui sæuitias eius, bonitatis suæ mora iuuit. Nam in cuius manu est quid, ne fiat, eius iam deputatur cùm iam fit. Homo damnatur in mortem ob vnius arbusculæ delibationē, & exinde proficiunt delicta cum pœnis, & pereunt iam omnes qui paradisi nullum cespitem norūt. Et hoc melior aliqui deus aut nescit aut sustinet? Si vt ex hoc melior inueniretur, quāto creator deterior haberetur, satis & in isto consilio maliciosus, qui & illum voluit oneratum operationibus eius admissi, & seculum in vexatione detinuit. Quid de tali medico iudicabis, qui nutriat morbū mora præsidij, & periculum extendat dilatione remedij, quo pretiosius, aut famosius curet? Talis & in deum Marcionis dicenda sententia est, mali permissorem, iniuriæ fautorem, gratiæ lenocinatorem, benignitatis præuaricatorem, quam non statim causæ suæ exhibuit. Planè si natura bonus, exhibiturus, & non accessione: si ingenio optimus, & non disciplina: si ab æuo deus & non à Tiberio, imò (quod verius) à Cerdone & Marcione. Tiberio nūc deus ille præstiterit, vt imperio eius diuina bonitas in terris dedicaretur. Aliam illi regulam prætendo, sicut naturalia ita rationalia esse in deo omnia. Exigo rationem bonitatis: quia nec aliud quid bonum haberi liceat, quod non rationaliter bonum sit, nedum vt ipsa bonitas irrationalis deprehendatur. Facilius malum cui rationis aliquid affuerit, pro bono habebitur, quàm vt bonum ratione desertum non pro malo iudicetur. Nego rationalem bonitatem dei Marcionis, iam hoc primo quòd in salutem processerit

16

r. prosiliunt Vat. 2.

cesserit hominis alieni. Scio dicturos: atquin hãc esse principalem & perfectam bonitatem, cum sine vllo debito familiaritatis, in extraneos voluntaria & libera effunditur, secũdum quam inimicos quoque nostros, & hoc nomine iam extraneos, diligere iubeamur. Cùm ergo non à primordio hominẽ respexit, à primordio extraneum, cessando præiudicauit cum extraneo nihil sibi esse. Cæterum disciplinam diligendi extraneum vel inimicum, antecessit præceptum diligendi proximum tanquam teipsum. Quod & si ex lege creatoris, & tu quoq; illud excipere debebis, vt à Christo non destructum, sed potiùs extructum. Nam quo magis proximum diligas, diligere iuberis inimicum & extraneum. Exaggeratio est debitæ bonitatis, exactio indebitæ. Antecedit autem debita indebitã, vt principalis, vt dignior ministra & comite sua, id est indebita. Prior igitur cũ prima bonitatis ratio sit, in rem suam exhiberi ex iustitia, secunda autem in alienam ex redundantia iustitiæ super Scribarum & Pharisæorum; quale est secundam ei rationem referri, cui deficit prima, non habentis proprium hominem, ac per hoc quoque exiguæ? Porrò exigua quæ suum non habuit, quomodo in alienum redũdauit? Exhibe re principalem rationem, & tunc vendica sequentem. Nulla res sine ordine rationalis potest vendicari, tanto abest vt ratio ipsa in aliquo ordinem amittat. Sit nunc & à secundo gradu incipiẽs ratio bonitatis in extraneum scilicet, nec secundus illi gradus ratione constabit, alio modo destructus. Tunc enim rationalis habebitur vel secunda in extraneum bonitas, si sine iniuria eius operetur, cuius est res. Quamcunque bonitatem, iustitia prima efficit rationalem. Sic & in principali gradu rationalis erit, cùm in rem suam exhibetur, si iusta sit. Sic & in extraneum rationalis videri poterit, si non sit iniusta. Cæterum qualis bonitas quæ per iniuriam constat, & quidem pro extraneo? fortasse enim pro domestico aliquatenus rationalis habeatur bonitas iniuriosa: pro extraneo verò cui nec proba legitimè deberetur, qua ratione tam iniusta rationalis defendetur? Quid enim iniustius, quid iniquius & improbius, quàm ita alieno benefacere seruo, vt domino

eripiatur, vt alij vẽdicetur, vt aduersus caput domini subornetur, & quidem, quod indignius, in ipsa adhuc domo domini, de ipsius adhuc horreis viuens, sub ipsius adhuc plagis tremens? Talis assertor etiam damnaretur in seculo, nedum plagiator. Non aliter deus Marcionis inrumpens in alienum mundum, eripiens deo hominem, patri filium, educatori alumnum, domino famulũ: vt eum efficiat deo impium, patri irreligiosum, educatori ingratum, domino nequam. Oro te si rationalis bonitas talẽ facit, qualem faceret irrationalis? An putem impudentiorem, quàm qui in aliena aqua alij deo tinguitur, ad alienũ cælum alij deo expanditur, in aliena terra alij deo sternitur, super alienum panem alij deo gratiarum actionibus fungitur, de alienis bonis ob alium Deum nomine eleemosynæ & dilectionis operatur? Quis iste deus tam bonus, vt homo ab illo malus fiat: tam propitius, vt aliũ illi deũ & dominum quidem faciat iratum? Sed deus sicut æternus & rationalis, ita opinor & perfectus in omnibus. Eritis enim perfecti quemadmodum pater vester qui in cælis est. exhibe perfectam quoque bonitatem eius. Et si de imperfecta satis constat, quæ neque naturalis inuenitur, neque rationalis, nunc & alio ordine traducetur: nec iam imperfecta, imò & defecta, exigua, & exhausta, minor numero materiarum suarũ, quæ nõ in omnibus exhibetur. Non enim omnes salui fiunt, sed pauciores omnibus & Iudæis & Christianis creatoris. Pluribus vero pereuntibus, quomodo perfecta defenditur bonitas, ex maiore parte cessatrix, paucis aliqua, pluribus nulla, cedens perditioni, partiaria exitij? Quod si plures salui non erunt, erit iam non bonitas, sed malitia perfectior. Sicut enim bonitatis operatio est, quæ facit saluos, ita malignitatis quæ non facit saluos. Magis autem non faciens saluos, dũ paucos facit, perfectior erit in non iuuando quàm iuuando. Non poteris & in creatorem referre bonitatem, in omnes defectionem. Quem enim iudicem tenes, dispensatorem si fortè bonitatis ostendis intelligendum, non profusorem, quod tuo vendicas. Vsqueadeò hac sola eum præfers bonitate creatori, quam si solam profitetur & totam, nulli deesse debuerat. Sed nolo iam de parte maiore

17

Assertor. Plagiator.

Eucharistia

iore pereuntium, imperfectum bonitatis arguere deum Marcionis: sufficit ipsos quos saluos facit, imperfectæ salutis inuentos, imperfectam bonitatem eius ostendere: scilicet animatenus saluos, carne deperditos, quæ apud illum non resurgit. Vnde hæc dimidiatio salutis, nisi ex defectione bonitatis: Quid erat perfectæ bonitatis, quã totum hominem redigere in salutem, totum damnatum à creatore, totum à deo optimo allectum? Quod si iam & caro tingitur apud illũ, & caro de nuptiis tollitur, & caro in confessione nominis desæuitur, sed & si carni delicta reputantur, præcedit animæ reatus, & culpæ principatus animę potius adscribendus, cui caro ministri nomine occurrit. Carens denique anima caro, hactenus peccat. Ita & in hoc iniusta bonitas: & sic quoque imperfecta, innocentiorem substantiam relinquens in exitium, obsequio nõ arbitrio delinquentem, cuius Christus & si non induit veritatem, vt tuæ hæresi visum est, imaginem tamen eius subire dignatus est. Ipsum quod mentitus est illã, aliquid ei debuit debuisse. Quid est autem homo aliud quàm caro? Si quidem nomen hominis, materia corporalis, non animalis, ab autore sortita est. Et fecit hominẽ Deus, inquit, limum de terra, non animam: anima enim de afflatu. Et factus est homo in animam viuã. Quis? vtique qui de limo. Et posuit deus hominẽ in paradiso: quod finxit, non quod flauit: qui caro nunc, non qui anima. Itaque si ita est quo ore contendes perfectum bonitatis titulum, quæ non iam à partitione speciali hominis liberandi defecit, sed à proprietate generali? Si plena est gratia, & solida misericordia quæ soli animæ salutaris est, plus præstat hæc vita, qua toti & integri fruimur. Cæterũ ex parte resurgere, multari erit, non liberari. Erat & illud perfectæ bonitatis, vt homo liberatus in fidem dei optimi, statim eximeretur de domicilio atq; dominatu dei sæui. At nũc & febricitas ô Marcionita, & cæteros tribulos & spinas dolor carnis tuæ tibi ædit: nec fulminibus tãtum, aut bellis, & pestibus aliisq; plagis creatoris, sed & scorpiis eius obiectus, in quo te putas liberatum de regno eius, cuius te muscæ adhuc calcant? Si de futuro erutus es, cur non & de præsenti, vt perfectè fisilia est nostra conditio, apud

Probat resurrectionem carnis.

autorem, apud iudicem, apud offensum principem generis. Tu tantummodo bonum præfers, non potes autem perfectè bonum ostendere, à quo non perfectè liberaris. Quod attinet ad bonitatis quęstionem, his lineis deduximus eam minimè deo adęquari, vt neque ingenitam, neque rationalem, neque perfectam, sed & improbã & iniustam, & ipso iam bonitatis nomine indignã: quod scilicet in quantum deo congruat, in tantum deum nõ esse conueniat, qui de tali bonitate etiam præferatur, nec de tali modo, verũ & sola. Iam enim & hoc discuti par est, an deus de sola bonitate cẽsendus sit, negatis cæteris appendicibus sensibus & affectibus, quos Marcionitæ quidem à deo suo abigunt in creatorem, nos verò & agnoscimus in creatore, vt deo dignos. Et ex hoc quoque negabimus deum, in quo non omnia quæ deo digna sint, constent. Si aliquem de Epicuri schola deum, affectauit Christi nomine titulare, vt quod beatũ & incorruptibile sit, neque sibi, neque alij molestias præstet (hãc enim sententiam ruminans Marcion, remouit ab illo seueritates & iudiciarias vires) aut in totum immobilem & stupentem deum concepisse debuerat; & quid illi cum Christo molesto & Iudæis per doctrinã, & sibi per Iesum? aut & de cæteris motibus eum agnouisse: & quid illi cum Epicuro, nec sibi nec Christianis necessario? Ecce enim hoc ipso quod retrò quietus, qui nec noticiam sui aliquo interim opere curauerit, post tantum æui senserit in hominis salutem, vtique per voluntatem, nónne concussibilis tunc fuit nouæ voluntati, vt & cæteris motibus videatur obnoxius? Quæ autem voluntas sine concupiscentiæ stimulo est? Sed & cura accedet voluntati. Quis enim volet quid, & concupiscet, & non curabit? Igitur cùm & voluit & cõcupiit in hominis salutem, iam & sibi & aliis negocium fecit, Epicuro nolente, consiliario Marcionis. Nam & aduersarium sibi cõstituit, ipsum illud, aduersus quod & voluit & concupiit & curauit, siue delictum, siue mortem: in primis ipsum arbitrum eorum, & dominũ hominis creatorẽ. Porrò nihil sine æmulatione decurret, quod sine aduersario non erit. Denique volens & concupiscẽs, & curans hominem liberare, hoc ipso iam æmulatur, &

Deus de Epicuri schola.

Epicurus.

18

cum

eum à quo liberat, aduersus eũ scilicet sibi liberaturus: eũ de quibus liberat, in alia liberaturus. Proinde enim æmulationi occurrãt necesse est officiales suæ in ea quę æmulatur, ira, discordia, odiũ, dedignatio, indignatio, bilis, nolẽtia, offẽsa. Hæc omnia si æmulationi assistunt, ęmulatio autẽ liberãdo homini procurat, liberatio autẽ hominis operatio bonitatis est, nõ poterit ea bonitas sine suis dotibus, id est sine sensib⁹ & affectibus per quos administratur aduersus creatorẽ: ne sic quoq; irrationalis pręscribatur, si careat & sensibus & affectibus debitis. Hæc multo plenius defendemus in causa creatoris, in qua & exprobrãtur. At hic sufficit peruersissimũ deum ostendi, in ipso præconio solitariæ bonitatis qua nolũt ei ascribere eiusmodi motus animi, quos in creatore reprehendunt. Si enim neq; æmulatur, neque irascitur, neque dãnat, neq; vexat, vtpote qui nec iudicẽ præstat: nõ inuenio quomodo illi disciplinarũ ratio cõsistat, & quidẽ plenior. Quale est enim vt præcepta cõstituat nõ executurus, vt delicta prohibeat non vindicaturus, quia nõ iudicaturus: extraneus scilicet ab omnibus sensibus seueritatis & animaduersionis. Cur enim prohibet admitti, quod nõ defendit admissum? cũ multo rectius non prohibuisset quod defensurus non esset, quàm vt nõ defenderet quod prohibuisset: imò & permisisse directò debuit, sine causa prohibiturus, nõ vt defensurus. Nã & nunc tacitè permissum est, quod sine vltione prohibetur. Et vtique nõ aliud prohibet admitti, quàm quod nõ amat fieri. Stupidissimus ergo qui nõ offenditur facto, quod non amat fieri: quando offensa comes sit frustratæ volũtatis. Aut si offenditur, debet irasci: si irascitur, debet vlcisci. Nã & vltio fructus est iræ, & ira debitũ offensæ, & offensa, vt dixi, comes frustratę volũtatis. Sed nõ vlciscitur, ergo nec offenditur. Sed non offenditur, ergo nec læditur voluntas eius, cũ fit quod fieri noluit: & fit iam delictum secundum voluntatem eius, quia non fit aduersus voluntatem, quod non lædit voluntatẽ. Aut si hoc erit diuinæ virtutis siue bonitatis, nolle quidem fieri, & prohibere fieri, nõ moueri tamen si fiat: Dicimus iam motum esse illum qui noluit: & vanè nõ moueri ad factum, qui motus sit ad non faciendum, quando

Vltio.
Ira.
Offensa.

Cap. XXVI. Quod [illegible] iudex sit [illegible] in damnatione.

noluit fieri. Nolendo enim prohibuit: non enim & iu-
dicauit, nolendo fieri, & idcirco prohibendo? non facien-
dum enim iudicauit, & prohibendum pronunciauit. Er-
go & ille iam iudicat: ſi indignum eſt deum iudicare. aut
ſi eatenus dignum eſt deum iudicare, quâ tantummodo
nolit & prohibeat, non enim defendat admiſſum: atquin
nihil deo tam indignum quàm non exequi quod noluit,
& prohibuit admitti. Primò quod qualicunque ſententię
ſuæ & legi, debeat vindictam in autoritatem & obſequij
neceſſitatẽ. Secundò, quia æmulum ſit neceſſe eſſe, quod
noluit admitti, & nolendo prohibuit. Malo autem par-
cere deum, indignius ſit, quàm animaduertere: & quidẽ
deo optimo, qui non aliâs plenè bonus ſit, niſi mali ęmu-
lus, vti boni amorem odio mali exerceat, & boni tute-
lam expugnatione mali impleat. Sed iudicat planè ma-
lum nolendo, & damnat prohibendo: dimittit autem nõ
vindicando, & abſoluit non puniendo. ô deum veritatis
præuaricatorem, ſentẽtiæ ſuæ circumſcriptorem. Timet
damnare quod damnat, timet odiſſe quod non amat: fa-
ctum ſinit quod fieri non ſinit: mauult oſtẽdere quid no-
lit, quàm probare. Hoc erit bonitas imaginaria: diſcipli-
na, phantaſma: & ipſa trãſfunctoria præcepta, ſecura de-
licta. Audite peccatores, quíque nõdum hoc eſtis, vt eſſe
poſſitis: deus melior inuentus eſt, qui nec offenditur, nec
iraſcitur, nec vlciſcitur, cui nullus ignis coquitur in gehẽ-
na, cui nullus dentium frendor horret in exterioribus te-
nebris, bonus tantum eſt. Denique prohibet delinquere,
ſed literis ſolis. In vobis eſt, ſi velitis illi obſequium ſubſi-
gnare, vt honorem deo habuiſſe videamini: timorem e-
nim nõ vult. Atque adeo præ ſe ferunt Marcionitæ, quod
deum ſuũ omnino non timeant: malus autem, inquiunt,
timebitur, bonus autem diligitur. Stulte, quem domi-
num appellas, negas timendum: cum hoc nomen pote-
ſtatis ſit etiam timendæ. At quomodo diliges, niſi timeas
non diligere? Planè nec pater tuus eſt, in quem compe-
tat & amor propter pietatem, & timor propter poteſta-
tem: nec legitimus dominus, vt diligas propter humani-
tatem, & timeas propter diſciplinam. Sic denique plagia-
rij diliguntur, non etiam timentur. Non enim timebitur,
niſi

nisi iusta & ordinaria dominatio: diligi autem potest etiam adultera. Sollicitatione enim constat, non autoritate: & adulatione, non potestate. Quid denique adulátius quàm delicta non exequi? Age itaque qui deũ non times quasi bonum, quid non in omnem libidinẽ ebullis, summum quod sciam fructum vitæ, omnibus qui deum non timent? Quid non frequentas tam solemneis voluptates Circi furentis, & caueæ sæuientis, & scenæ lasciuientis? Quid nõ & in persecutionibus statim oblata acerra animam negatione lucraris? Absit, inquis, absit. Ergo iam times delictum, & timendo probasti illum timeri, qui prohibet delictum. Aliud est si eadẽ dei tui peruersitate, quẽ non times obseruas, qua & ille quod non vindicat prohibet. Multo adhuc vanius, cum interrogati, quid fiet peccatori cuique dei illorum, respondent, abiici illum quasi ab oculis. Nónne & hoc iudicio agitur? iudicatur enim abiiciendus, & vtique iudicio damnationis: nisi in salutẽ abiiciatur peccator, vt & hoc deo optimo competat. Et quid erit abiici, nisi amittere id quod erat consecuturus si non abiiceretur? id est salutem. Ergo salutis in detrimentum abiicietur: & hoc decerni nõ poterit nisi ab irato, & offenso, & executore delicti, id est iudice. Exitus autẽ illi abiecto quis? ab igne, inquiunt, creatoris deprehendetur. Adeò ne nullum habet elementũ, vel in hãc causam prouisum, quò peccatores suos vel sine sæuitia relẽget, ne illos dedat creatori? Quid tũc creator? Credo sulphurationem eis gehennã præparabit, vt blasphemis suis scilicet: nisi quod deus zelotes fortasse an desertoribus aduersarij parcet? ô deum vsquequaq; peruersum, vbiq; irrationalem, in omnibus vanũ, atque ita neminem: Cuius nõ statum, non conditionẽ, non naturam, non vllum ordinem video consistere, iã nec ipsum fidei eius sacramentũ. Cui enim rei baptisma quoq; apud eũ exigitur, si remissio delictorũ est? Quomodo videbitur delicta dimittere, qui nõ videbitur retinere? quia retineret, si iudicaret. Si absolutio mortis est, quomodo absolueret à morte, qui non deuinxit ad mortem? deuinxisset enim, si à primordio damnasset. Si regeneratio est hominis, quomodo regenerat qui non generauit? Iteratio enim nõ competit ei, à quo quid

nec ſemel factum eſt. Si conſecutio eſt ſpiritus ſancti, quo modo ſpiritum attribuet, qui animam non prius cõtulit? quia ſuffectura eſt quodammodo ſpiritus anima. Signat igitur hominem nunquã apud ſe reſignatum: Lauat hominem nunquam apud ſe coinquinatum: & in hoc totũ ſalutis ſacramẽtum, carnem mergit exortem ſalutis. Nec ruſticus terram rigabit fructum non relaturam, niſi tam vanus, quàm deus Marcionis, proinde cum tantam ſiue ſarcinam, ſiue gloriã, infirmiſſimæ aut indigniſſimæ carni imponit ſanctitatẽ. Quid dicam autẽ de diſciplinæ vanitate, qua ſanctificat ſubſtantiam ſanctam? Quid autem onerat infirmam, aut exornat indignam? Quid nõ ſalute remunerat, quam onerat vel exornat? Quid fraudat, mercedem operis non rependens carni ſalutem? Quid & honorẽ ſanctitatis in illa mori patitur? Non tinguitur apud illum caro niſi virgo, niſi vidua, niſi cœlebs, niſi diuortio baptiſma mercata, quaſi nõ etiam ſpadonibus ex nuptiis nata. Sine dubio ex damnatione coniugij, inſtitutio iſta cõſtabit. Videamus an iuſta, non quaſi deſtructuri felicitatẽ ſanctitatis, vt aliqui Nicolaitę aſſertores libidinis atque luxurię, ſed qui ſanctitatem ſine nuptiarũ damnatione nouerimus, & ſectemur, & præferamus, non vt malo bonum, ſed vt bono melius. nõ enim proiicimus, ſed deponimus nuptias: nec preſcribimus, ſed ſuademus, ſanctitatem ſeruantes, & bonũ, & melius, pro viribus cuiuſque ſectando: Tunc denique coniugium exertè defendentes cum inimicè accuſatur, ſpurcitię nomine in deſtructionẽ creatoris, qui proinde coniugium pro rei honeſtate benedixit, in crementum generis humani, quemadmodum & vniuerſum conditionis in integros & bonos vſus. Non ideo autem & cibi damnabuntur, quia operoſius exquiſiti, in gulam committunt: vt nec veſtitus ideo accuſabuntur, quia pretioſius comparati, in ambitionem tumeſcũt. Sic nec matrimonij res ideo deſpuẽtur, quia intemperantius diffuſæ in luxuriã inardeſcunt. Multum differt inter cauſam & culpam, inter ſtatũ & exceſſum. Ita huiuſmodi non inſtitutio, ſed exorbitatio reprobanda eſt, ſecundum cenſuram inſtitutoris ipſius, cuius eſt tam, Creſcite & multiplicamini, quàm & Non adulterabis, & Vxorem

proximi

21

Nicolaitæ.

Matrimoniũ

proximi tui non concupiſces; morte punientis, & inceſtam, ſacrilegam, atque monſtruoſam in maſculos & in pecudes libidinum inſaniam. Sed & ſi nubendi iam modus ponitur, quem quidem apud nos ſpiritalis ratio Paracleto autore defendit, vnum in fide matrimoniũ præſcribens, eiuſdem erit modum figere, qui modũ aliquando diffuderat: is colliget, qui ſparſit: is cædet ſyluam, qui plantauit: is metet ſegetem, qui ſeminauit: is dicet, Supereſt vt & qui vxores habent, ſic ſint quaſi non habeant, cuius & retro fuit, Creſcite & multiplicamini: eiuſdem finis cuius & initium. Non tamen accuſanda cæditur ſylua, nec vt damnãda ſecatur ſeges, ſed vt tempori ſuo parens. Sic & connubij res non vt mala ſecurem & falcem admittit ſanctitatis, ſed vt matura defungi, vt ipſi ſanctitati reſeruata, cui cædendo præſtat & eſſe. Vnde iam dicam deum Marcionis, cum matrimonium vt malum & impudicitiæ negocium reprobat, aduerſus ipſam facere ſanctitatem, cui videtur ſtudere, Materiã enim eius eradit. Quia ſi nuptiæ non erunt, ſanctitas nulla eſt. Vacat enim abſtinentiæ teſtimonium, cum licentia eripitur. Quoniam ita quædam in diuerſis probãtur. Sicut & virtus in infirmitate perficitur, ſic & abſtinentia nubẽdi in facultate dignoſcitur. Quis denique abſtinens dicetur, ſublato eo à quo abſtinendum eſt? Quæ temperantia gulæ in fame? quæ ambitionis repudiatio in egeſtate? quæ libidinis infrenatio in caſtratione? Iam vero ſementem generis humani compeſcere totum, neſcio an hoc quoque optimo deo congruat. Quomodo enim ſaluum hominem volet, quem vetat naſci, de quo naſcitur auferendo? quomodo habebit in quo bonitatem ſuã ſignet, quẽ eſſe non patitur? Quomodo diligit, cuius originem non amat? Timet forſitan redundantiam ſobolis, ne laboret plures liberando, ne multos faciat hæreticos, ne generoſiores habeat Marcionitas ex Marcionitis. Non erit immanior duritia Pharaonis naſcentium enecatrix. nam ille animas adimit, hic non dat. Ille aufert à vita, hic non admittit in vitam. Nihil apud ambos de homicidio differt. ſub vtroque homo interficitur, ſub altero iam æditus, ſub altero ædẽdus. Gratus eſſes, ô dee hæretice, ſi iſſes

Montanizat hic.

in dispositionem creatoris, quòd marem & fœminam miscuit: vtiq; enim & Marcion tuus ex nuptiis natus est. Satis hæc de deo Marcionis, quem & definitiones vnicæ diuinitatis, & conditiones statuum eius, omnino nō esse confirmant. Sed & totius opusculi series in hoc vtiq; succedit. Proinde si cui minus quid videmur egisse, speret reseruatū suo tempori, sicut & ipsarum scripturarum examinationem, quibus Marcion vtitur.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS PER BEATUM RHENANUM.

QVemadmodum primo libro Deum Marcionis esse nō posse validißimis argumētis comprobauit, sic hoc secundo quicquid vnquam à deo patre & creatore factum est, sapientißime factum demonstrat, proinde præter hunc non alium credendum. Atque in ipso quidem libri vestibulo curiositatis quosdam notat, qui humanæ conditionis obliti magno supercilio de diuinis censuram peragunt, Marcionitarum temeritatem taxans. Mox exorsus institutam disputationem, creatoris bonitatem probat nō nuperam esse, sed æternam. Quod dum facit, creationem hominis & mundi recenset, & de lege commeminit quā homini deus præscripsit. Quoniam autem in hac re versantes hæretici, vrgere solebant orthodoxos, Cur deus passus sit hominem labi, quando bonus est, quando futuri præscius, quando prohibere potuit, alioqui non omnipotens auditurus: ad hanc quæstionem argute respondet, materiam liberi arbitrij elegantißime explicās, & ostendens bonitatem dei semper cum ratione conspirare: proinde ob grauitatem, patientiam ac fidem dei decuisse, vt homo sibi liber relinqueretur. Non erant segnes in excogitandis argumentis aduersarij pietatis, sic obiicientes: Si est afflatus dei anima, aliquo modo hominis peccatum ad deum pertingit. Hoc iaculū depellit ea dexteritate, qua Deum mox vindicat immunem à flagitio diabolicæ seductionis, quo deum hæretici aspergebant, vt conditorem. Ibi de præstantia angelicæ naturæ, ex literis arcanis. Posthæc ostendit donec diuinum præceptum homo præuaricaretur, deum tantum bonum fuisse, postea vero iudicem & seuerum. Item, nihil bonum quod iniustum, vt bonum omne quod iustum: itaque iustitiam bonitati diuinæ coæternam existere. Ad

hæc

hæc timorem iudicij salutem afferre, subinferens iustitiam esse plenitudinem ac perfectionem diuinitatis. Exponit obiter quo sensu deus malorum conditor dicatur. Et mox argute colligit, Si quis bene rem expendat, iustitiam esse, quæ primum seueritas videatur, quod hæc sit iustitiæ debitũ. Nec exprobrari posse iudici quæ accidunt iudici, vacantia & ipsa culpa sicut & iudex. Quo loco quorundam stultæ obiectioni respondens de affectibus humanis & diuinis, sed suo modo & ex nostra comparatione, nonnihil disserere cogitur. Sub hæc de doctrinis, disciplinis, præceptis & consiliis creatoris disputaturus, vt deo dignis & bonitati consentaneis, à scelere primum excusat Ægypti direptionẽ ab Hebræis factam. Deinde refellit aliquot Antitheseis, de arcæ circumlatione, de æneo serpentis simulachro, de sacrificiis, de reprobatione quorundam probatorum, & approbatione reproborum, de pœnitentia diuina, de Adæ & Abelis ignorãtia, de descensu dei, de iuramento, & demum de Christi indignitatibus quas sponte suscepit. Postremò Antithesibus Marcionis, Antitheseis alias opponit, malo nodo (quod aiunt) malum quærens cuneum, & ineptiis ineptias refellens. Porrò Marcion opus ædiderat Antitheses inscriptum, hoc est pugnãtes inuicem positiones, quo conabatur legem ab Euangelio separare, & duos indicare deos, sed diuersos, veteris instrumenti sæuum, noui mitem. Aduersus id Antitheseon opus, hos quinque libros veluti quãdam aciẽ Tertullianus dirigit, ne quis hic tantum putet cõtra illas agi. De hoc in principio quarti libri plura reperies.

ANNOTATIONES IN LIBRUM SEQUENTEM.

1 SIc ædificat, qui propria paratura caret.] *Paraturam & hic vocat materiam. Sic in de carne Christi, Debeo, inquit, illos de sua paratura repercutere. Item lib. præcedenti, Nullam sibi prospexit agnoscendo paraturam.* Quem quanto constaret esse.] *Sic etiam alibi loqui solet per quanto & tanto.*

2 Rudis adhuc hæreticus fuit.] *Ex Gorziensi scripsimus, rudis admodum h. f.* Et ipse si forte iudicem fecerat.] *Si forte pro forte, vt libro præcedente. Dispensatorem si forte bonitatis ostendis intelligendum.* In suam summam cõmisit bonitatem.]

3 *Sic etiam supra locutus est. Infra scripsimus, blasphemiæ surculus.*

4 *Item, Sic & benedicebat.* Totius orbis poſſidens.] *Poßidens poſſeſſor. Sic paulò poſt, Et auertendi mali potens. Infra repoſuimus, O canes: Item, Et potentiam qua tanta. Similiter, id eſt animæ pro animam.* 5 Quia ſi caperet hoc iure.] *Capit verbum ſuo more ſolet vſurpare ceu monuimus in ſuperioribus. Libro præcedente, Si depreciari, inquit, capit in creatore. Hic expoſuerim pro eo quod eſt, ſi fieret vel ſi accideret hoc iure. Poteſt tamen etiam ſimpliciter accipi, ſi caperet hoc iure, ſubaudi homo, id eſt ſi poßideret hoc, ſi haberet, ſi capax huius eſſet, iure. Porrò pro verbo abiret quod ſequitur, legẽdum, obiret. Niſi quis ſcriptum fuiſſe putet aueret, hoc eſt cuperet, vellet, quod poſtea ſit in abiret mutatum. Infra ſcripſimus, Sed rationalibus inſtitutionibus eius vindicandas. Paulò poſt, pro cõtineret in ipſo, poſſet legi in ſeipſo vel ſemetipſo.* 6 Per quas interceſſiſſe potuiſſet.] *Intercedebant tribuni ſenatuſconſultis apud Romanos, dum obſtabant ne fierent. Sic & mox, ſi enim interceßiſſet, Et puta interceßiſſe.* Colubrum circumſcriptorem.] *Hoc eſt deceptorem. Iuuenalis ſatyra xv. Pupillum ad iura vocantem Circumſcriptorẽ. In De patientia, Et circa Diaboli circumſcriptionem. Nam circumſcribere etiam circumuenire ſignificat.* 7 Si non bene depunxiſſet.] *Depunxiſſet, pro diſpunxiſſet vſurpat vt puto. Hoc eſt, ſi non bene eo vſus fuiſſet, ſi non bene abſoluiſſet. In manuſcriptis exemplaribus legitur depinxiſſet.* Infirmo dominandi.] *Sic dicit infirmo dominandi, ceu mox, inualido ſuſtinendi.* Conueniſſet.] *Allocutus fuiſſet. Paulo ante in Gorzienſi videtur eſſe occaſionẽ ſpirituum.* Capit etiam imaginem ſpiritus dicere flatum.] 8 *Et hic vides quomodo verbo capit vtatur. Hoc eſt flatus ſignificat etiam imaginẽ ſpiritus. Siue, poteſt dici imago ſpiritus.* Quod ſi ita ſe habent.] *Subaudi res.* Sed etſi non ab homine.] *Superuacaneum eſt, non.* Mali elogium.] *Sic libro præcedente, Totum denique creatoris elogium in illũ reſcribetur. Paulò poſt ſcripſimus deferendo de deo.* 9 Læſuræ tuæ.] *Hoc vocabulo ſæpe vſus eſt ante. In De patientia, Demonſtrans, inquit, per abiectionem diuitiarum, læſuras quoque earum computandas non eſſe. Et aliis in locis, vt annotauimus.* Qua ſuccederet illi.] *Legendum ſucciderat, id eſt ſuccubuerat. Nam hoc verbo ſæpe vtitur, vt in De patientia, At vbi ſemel ſuccidit impatientiæ. Libro huius operis quarto, Quæ nulli tactui ſuccidiſſet, ſi fuiſſet. Et aliis in locis.* Per benedictionẽ in cremẽtum generis.] *Poteſt eſſe*

figura

figura Græca, per benedictionem secundum incrementum generis, audierat, crescite tantum & multiplicamini. Exinde in scorteis vestibus.] *Pelliceas intelligit.* Aut det eam.] *Det non est in volumine Gorziensi, nisi fallit collatio scripta, quam penes me habeo. Ego tamen meum secutus iudicium scripsi, Aut & eam in species malitiæ deputare.* Qualem oportet deum velles.] *Sensus est, Qualem oportet deum esse, id est bonum & iustum, velles equidem nisi malefacta terrorem tibi incuterent: qualem esse malles, expediret tibi, scilicet esse talem, quum male viuas, & malefactis delecteris. Sequitur enim, sub quo delicta gauderent.* Si non & nocentiæ speciem.] *Opinor legendum, quanquam conspirent hic exemplaria, Si non & nocentiæ spectem, subaudi mercedem Nocentiæ, hoc est improbitatis siue malitiæ. Infra scripsimus, idem percutiens.* Hospitis populi conflictatricem.] *Iudæos intelligit in Ægypto captiuos.* Ibim & crocodilum citius colens quàm deum viuum.] *Iuuenalis Satyram decimamquintam sic auspicatur:*

> *Quis nescit Volusi Bithynice, qualia demens*
> *Ægyptus portenta colat? crocodilon adorat*
> *Pars hæc, illa pauet saturam serpentibus ibim.*

Duritia populi talia remedia compulerat.] *Hoc est, ad talia remedia coëgerat.* Posteritatibus suis.] *Pluralis numerus pro singulari, id est posteritati suæ. Vel posteris suis. Infrà scripsimus, Hoc itaque omnis prouidentia.* Constrictent.] *Pro constringant. Paulò post reposuimus, vt quoniam in homine es.* Cùm vtrunque conueneris in creatore.] *Hoc est deprehenderis. Sic libro quarto, Hæc conueniemus.* Mihi defensam.] *Defensa substantiuè pro defensione & vindicta.* Repastinaretur.] *Repastinantur vineæ veteres dum refodiuntur. Hic videtur accipere repastinaretur, pro defoderetur, obrueretur, sepeliretur. Mox scripsimus, astuta pro æstuata. Ex Gorziensi.* Per eundem saporem passionis.] *Saporis vocabulo, degustationem perceptionémque & sensum intelligit. Hoc vocabulo suprà alicubi vsus est.* Et non gloriosis escis assuefactus.] *Gloriosas vocat escas quibus gloriantur nonnulli, nunc ob raritatem, nunc ob precium.* Sacrificiorum onera.] *Hæc sacrificiorum onera atque has operationum & oblationum negociosas scrupulositates in De præscriptionibus hæreticorum, aptè vocauit morositatem Iudææ. Mox restituimus, Ne illi momẽto. Et paulò post, Non onus*

10 11 13 14 (margin numbers)

Cap. xiiij · Cap. xiiij · Cap. xv · Cap. xvi · Cap. xvij · Cap. xviij · Cap. xix (manuscript marginalia)

15 *legis adiuuandum, etiam prophetas.* Sed enim ſæpe iſti.] *Pro ſæpe reſtituimus ſepiæ, ex Gorzienſi. Eleganter autem & appoſitè hæreticos Marcionitas ſepiis comparat. Nam, vt Plinius tradit libro nono, capite vigeſimonono: Sepiæ (piſcium genus eſt) vbi ſenſere ſe apprehendi, effuſo atramento, quod pro ſanguine iis eſt, infuſcata aqua abſconduntur. Eodem modo hæretici Marcionitæ vbi traductionem ſui ſentiunt, hoc eſt quum erroris arguuntur conuincuntúrque, tenebras huic blaſphemiæ interuomunt (vt atramentum ſepiæ piſces) atque ita arguentem impediunt & auertunt, allegando quæ bonitatem creatoris infu-*
16 *ſcent obnubilentque.* Cognoſce in vtranque gentem prius.] *Hoc eſt, Sede arbiter, & cognoſce cauſam vtriuſque gẽtis.* Et tamen has iuſtitia renunciauerunt ſibi Ægyptij.] *Videtur ironia eſſe, AEgyptios videlicet iuſtè renunciaſſe operas Hebræorum, hoc eſt mercedem pro operis debitam denegaſſe.* An gratia Hebræorum.] *Quæ eis debebatur, & quam meruerant, id eſt merces.* Vt ſolo iniuriarũ iudicio.] *Hoc eſt actione iniuriarum intentata.* Satisfaciendum Hebræis pronunciaſſet.] *Locus eſt deprauatus etiam in manu deſcriptis voluminibus, video quid impoſuerit librario. Quare ſic diſtinguo caſtigóque. Et popularium omnium collationibus ſatisfaciendum, Hebræus pronunciaſſet. Subaudi, iudex. Nam præcedit, Apud ſubſellia ſua.* Hoc eſt, *iudices ſuæ gentis. AEgyptius enim non ſecundum Hebræos, ſed ſecundum ſe ſententiam tuliſſet.* Et ſuũ populum expunxit.] *Hoc eſt, ſuo populo ſatisfecit. Mox ſcripſimus, Hebræis enim. Item pro ſabbata, ſabbatiza. Paulò poſt,*
17 *pro ni nimis longum eſſet, poſſet legi, niſi longum eſſet.* Scilicet quæ ſuſtantiam cohibentes.] *Subaudi ſunt. Niſi mauis, cohibent.* Ad remediandos eos.] *Sic in De reſurrectione carnis, Vitiorum, inquit, à domino remediatorum. In Præſcriptionibus. Vel tranſmutatione remediaremus.* Vel etiam dicto.] *Hoc eſt iuſſu domini, vel iubente domino. Infrà ſcripſimus, Exhibe ma-*
18 *lum ſemper.* In vtroque diſpungetur.] *Hoc eſt, in vtroque ei ſatisfiet, in vtroque mercedem accipiet.* Sic & pœnitentiã prauè interpretaris.] *Suppleuimus dictionem quæ deerat, magno ſenſus incommodo, ſcripſimúſque apud illum, hoc eſt, apud creatorem. Item, quòd regem fecerim.* Beneficij ingratus.] *Ingratus beneficij, cum genitiuo conſtruit. Sic ad calcem libri tertij: Quin, inquit, ob vtriuſque promiſsionis ingratos. Infrà, Non pro*

maligni-

Cap. xx
Cap. xxi
Cap. xxii
Cap. xxiii
Cap. xxiiii

malignitatibus ponunt: Nos, ponuntur. Et læsuris.] *Hoc vocabulum superius esse Tertulliani plus semel indicauimus.* Ex recordatione plurimum delicti.] *Plurimum aduerbialiter, pro vt plurimum. Terentius in Phormione: Domum ire pergam, vbi plurimum est. Sic etiam noster suprà locutus est. Latini minimum, hoc itē modo vsurpant.* Occursu, rei ostendimus.] *Ab exemplaribus scriptis nihil est subsidij. Diuino Tertullianum scripsisse, Occursura, vt sit substātiuum nomen pro occursu. nam huius terminationis vocabulis gaudet. Leges ergo, quam apud deum pro variantium sese occursura, ostendimus. Itaque in numerū istiusmodi nominum, paratura, genitura, læsura, suffectura, supparatura, referes & istud occursura.* Vt restitutionis cādidatos.] *Hoc est, priorem felicitatem recepturos. Apud Romanos erant candidati petitores honorum. Sic suprà dixit, Æternitatis candidatus, de Enoch.* Vt præter admissum, etiam negationis eius oneratum.] *Subaudi admisso, vel peccato.* Ad vanè peierantem.] *Scribendum, Igitur peierantem deprehendis, an vanè deierantem? Et quæsitiuè legendum. Nam sequitur, Sed nec vanè deierat.* Nunc verò & hæreticos.] *Legendum hæretici. Infrà scripsimus, Miserandi vos quoque, Subaudi, estis.* Deuersatum.] *Deuersari pro conuersari. Et sequitur, Ipsum ab initio conuersatum.* Philosophorum deo.] *Stoicos & Epicureos intelligit.* Heraclitus ille tenebrosus.] *Hunc Græci σκοτεινὸν vocant, ipse tenebrosum vertit. Infrà scripsimus, Pœnituit mali in aliquo deum nostrum. Ex Gorziensi.* Paucis amat.] *Subaudi fieri, aut vincere. Amat pro solet, more Græcorum qui dicunt φιλεῖ γίνεσθαι, hoc est amat fieri. Tacitus historiæ suæ quarto libro, Vt fermè amat posterior adulatio, pro solet. Mox, Multa mendacia erunt necessaria, fecimus, mendacio.* Et nihil aliud præstare.] *Opinor scriptum fuisse præstat. Mox pro meis exemplis, scripsimus in eis exemplis.* Diuinitatibus.] *Hoc dicit propter Marcionem, qui duos deos inducebat, sæuum & mitem. Paulò post pro quomodo supposui quoniam, meum iudicium secutus.*

[Margin: 19; 20 Cap. xxv.; Cap. xxvj.; 21 Cap. xxvij.; 22; 23 Cap. xxviij]

Q. SEPTIMII FLOREN-TIS TERTVLLIANI ADVERSVS MARCIO-NEM LIB. II.

OCCASIO reformandi opusculi huius, cui quid acciderit, primo libello præfati sumus, hoc quoque contulit nobis, vti duobus diis aduersus Marcionem retractandis, suũ cuique titulum & volumen distingueremus pro materiæ diuisione, alterum deum definientes omninò nõ esse, alterum defendentes dignè deum esse: quatenus ita Pontico placuit, alterum inducere, alterũ excludere. Non enim poterat ędificare mendacium sine demolitione veritatis. Aliud subruere necesse habuit, vt quod vellet ex-[1]trueret. Sic ædificat, qui propria paratura caret. Oportuerat autem in hoc solum disceptasse, quod nemo sit deus ille qui creatori superducitur, vt falso deo depulso, regulis certis & vnicam & perfectam præscribentibus diuinitatem, nihil iam quæreretur in deum verũ: quem quantò constaret esse, sic quoque dum alium esse non cõstat, tantò qualemcumque sine controuersia haberi deceret, adorandum pôtius quam iudicandum, & demerẽdum magis quam retractandum, vel quam timendum ob seueritatẽ. Quid enim amplius homini necessarium, quam cura in deum verum, in quem (vt ita dixerim) inciderat, quia alius deus non erat. At nunc negocium patitur deus omnipotens, dominus & conditor vniuersitatis: ideo tãtùm opinor, quia à primordio notus est, quia nũquam latuit, quia semper illuxit, etiam ante Romulum ipsum, nedum ante Tiberium: nisi quod solis hæreticis cognitus nõ est, qui ei negociũ faciunt: propterea alium deũ existimantes præsumendum, quia quem constat esse, reprehẽdere magis possunt quam negare, de arbitrio sensus sui pensitãtes deum aliqui: proinde atq; si cæcus vel fluitantibus oculis, ideo alium solem præsumere velit mitiorem & salubriorem,

Romulus.
Tiberius.

rem, quia quem videat, nō videt. Vnicus sol est, ô homo, qui mundum hunc temperat, & quando non putas, optimus & vtilis, & cùm tibi acrior & infestior, vel etiā sordidior atq; corruptior, rationi tamen suæ par est. Eam tu si perspicere non vales, iā nec vllius alterius solis, si qui fuisset, radios sustinere potuisses, vtiq; maioris. Nā qui in inferiorem deū cæcutis, quid in sublimiorem? Quin potius infirmitati tuæ parcis, nec in periculum extenderis, habēs deum certum & indubitatum, & hoc ipso satis visum, cū id primū conspexeris eū esse, quem non scias nisi ex parte qua voluit ipse. Sed deū quidem vt sciens nō negas, vt nesciens retractas: imò & accusas quasi sciēs, quem si scires, non accusares, imò nec retractares. Reddens nomen illi, negas substantiā nominis, id est magnitudinis, quæ deus dicitur, non tātam eā agnoscens, quantam si homo omnifariā nosse potuisset, magnitudo nō esset. Ipse iam Apostolus prospiciens hæretica corda: Quis, inquit, cognouit sensum domini, aut quis consiliarius eius fuit, aut ad quē consultauit, aut viā intellectus & scientiæ quis demōstrauit ei? Cui & Apostolus contradicet, O profundū diuitiarū & sophiæ Dei, vt ininuestigabilia iudicia eius, vtique dei iudicis: & ininuestigabiles viæ eius, vtique intellectus & scientiæ, quas ei nemo mōstrauit, nisi fortè isti cēsores diuinitatis, dicentes: Sic nō debuit deus: & sic magis debuit: quasi cognoscat aliquis quæ sint in deo, nisi spiritus dei. Mundi aūt habentes spiritum, non agnoscentes insipientiam dei, per sapientiam deū, consultiores sibimet vidētur deo. Quoniam sicut sapientia mundi, stultitia est penes deum, ita & sapientia dei stultitia est penes mūdum. Sed nos scimus stultum dei sapiētius hominib. & inualidum dei validius hominibus. Et ita deus tūc maximè magnus, cū homini pusillus: & tunc maximè optimus, cū homini non bonus: & tunc maximè vnus, cū homini duo aut plures. Quòd si à primordio homo animalis non recipiens quæ sunt spiritus, stultitiā existimauit dei legem, vt quam obseruare neglexit, ideóque non habendo fidem etiam quod videbatur habere, ademptū est illi paradisi gratia, & familiaritas dei, per quam omnia dei cognouisset, si obedisset: quid mirum si redhibitus materię suæ, & in er-

Censores diuinitatis.

Spiritus mūdi.

Gratia paradisi.

Familiaritas dei.

gastulum terrę laborandę relegatus, in ipso opere prono & deuexo ad terram, vsurpatum ex illa spiritum mundi vniuerso generi suo tradidit, duntaxat animali & hæretico non recipienti quæ sunt dei? Aut quis dubitabit ipsum illud Adæ delictũ hęresim pronunciare, quod per electionem suæ potius quàm diuinę sententię admisit, nisi quod Adam nunquam figulo suo dixit, non prudenter definxisti me: confessus est seductionem, nõ occultauit seductricem: rudis admodum hæreticus fuit: non obaudiit: non tamen blasphemauit creatorem, nec reprehendit autorem, quem à primordio sui & bonum & optimum inuenerat, & ipse si fortè iudicem fecerat à primordio. Igitur oportebit ineuntes examinationem in deum notum, si quæritur in qua cõditione sit notus, ab operibus eius incipere, quæ priora sunt homine, vt statim cum ipso comperta bonitas eius, & exinde constituta atque præscripta, aliquem sensum suggerat nobis intelligendi, qualiter sequens rerum ordinatio euaserit. Possunt autem discipuli Marcionis recognoscentes bonitatem dei nostri, dignam quoque deo agnoscere per eosdem titulos, per quos indignam ostẽdimus in deo illorum. Iam hoc ipsum quod materia est agnitionis suæ, non apud alium inuenit, sed de suo sibi fecit. Prima denique bonitas creatoris, qua se deus noluit in æternum latere, id est non esse aliquid cui deus cognosceretur. Quid enim tam bonum quàm notitia & fructus dei? Nam & si nondum apparebat, hoc bonum esse, quia nondum erat quicquam cui appareret, sed deus præsciebat quid boni appariturum esset: & ideo in suam summam cõmisit bonitatem, apparituri boni negociatricem, non vtique repẽtinam, nec obuenticiæ bonitatis, nec prouocaticiæ animationis, quasi exinde censendam quo cœpit operari. Si enim ipsa constituit initiũ, exinde quo cœpit operari, non habuit initium ipsa cùm fecit. Initio autẽ facto, ab ea etiam ratio temporum nata est, vtpote quibus distinguendis & notandis, sydera & luminaria cœlestia disposita sunt. Erunt enim, inquit, in tẽpora, & menses, & annos. Ergo nec tempus habuit, ante tempus, quæ fecit tempus: sicut nec initium, ante initium, quæ constituit initium. Atque ita carens & ordine initij, &

Ergastulum Hæresis.

Adæ delictum.

Bonitas creatoris æterna.

& modo tēporis, de immensa & interminabili ætate censebitur, nec poterit repentina vel obuenticia & prouocaticia reputari, non habens vnde reputetur, id est aliquam temporis speciem, sed & æterna & deo ingenita & perpetua præsumenda, ac per hoc deo digna, suffundens iam hinc bonitatem dei Marcionis, non dico initiis & temporibus, sed ipsa malitia creatoris posteriorem, si tamen malitia potuit à bonitate committi. Igitur cùm cognoscendo deo hominē prospexisset bonitas dei ipsius, etiam hoc præconio suo addidit, quod prius domicilium homini cōmentata est, aliquam postmodū molem maximam, postmodum & maiorem, vt in magna tāquam in minore proluderet atque proficeret: & ita de bono dei, id est de magno, ad optimum quoque eius, id est, ad maius habitaculum promoueretur. Adhibet operi bono optimum etiam ministrum, sermonem suum. Eructauit, inquit, cor meum sermonem optimum. Agnoscat hinc primum fructum optimum, vtique optimæ arboris Marcion. Imperitissimus rusticus quidem in malam, bonam inseruit: sed nō valebit blasphemiæ surculus, arescet cum suo artifice, & ita se bonæ arboris natura testabitur. Aspice ad summā, qualia sermo fructificauerit. Et dixit deus, fiat, & factum est, & vidit deus quia bonum, non quasi nesciens bonum, nisi videret, sed quia bonum ideo vidēs, honorans & consignans & dispungens bonitatem operum dignatione conspectus. Sic & benedicebat quæ benefaciebat, vt tibi totus deus commendaretur, bonus, & dicere & facere. Maledicere adhuc sermo nō norat, quia nec malefacere. Videbimus causas quę hoc quoque à deo exegerunt. Interim mundus ex bonis omnibus constitit, satis præmonstrans quantum boni pararetur illi cui pręparabatur hoc totum. Quis denique dignus incolere dei opera, quàm ipsius imago & similitudo? Eam quoq; bonitas & quidē operantior operata est, non imperiali verbo, sed familiari manu, etiam verbo blandiente præmisso, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Bonitas dixit, bonitas finxit hominem de limo; in tantam substantiam carnis, ex vna materia, tot qualitatibus extructam, bonitas inflauit, in animam nō mor-

tuam, sed viuam. Bonitas præfecit vniuersis fruendis atque regnandis, etiam cognominandis. Bonitas amplius delitias adiecit homini, vt quanquam totius orbis possidens in amœnioribus moraretur, translatus in paradisum, iam tunc de mundo in ecclesiam. Eadem bonitas & adiutorium prospexit, ne quid non boni: Non est enim, inquit, bonum solum esse hominem. Sciebat illi sexum Mariæ, & deinceps ecclesiæ profuturum. Sed & quam arguis legem, quam in controuersias torques, bonitas erogauit, consulens homini quo deo adhæreret, ne non tam liber quam abiectus videretur, æquandus famulis suis cęteris animalibus, solutis à deo & ex fastigio liberis: sed vt solus homo gloriaretur, quod solus dignus fuisset, qui legem à deo sumeret: vtque animal rationale intellectus & scientiæ capax, ipsa quoque libertate rationali contineretur, ei subiectus qui subiecerat illi omnia. Cuius legis obseruandæ consilium, bonitas pariter ascripsit: Qua die autem ederitis, morte moriemini. Benignissimè enim demonstrauit exitum transgressionis, ne ignorantia periculi negligentiam iuuaret obsequij. Porrò si legis imponendæ ratio præcessit, sequebatur etiam obseruandæ, vt pœna transgressioni ascriberetur, quam tamen euenire noluit, qui antè prædixit. Agnosce igitur bonitatē dei nostri interim, vel hucusque ex operibus bonis, ex benedictionibus bonis, ex indulgentiis, ex prouidentiis, ex legibus, ex præmonitionibus bonis & benignis. Iam hinc ad quæstiones omnes. ô canes, quos foras Apostolus expellit, latrantes in deum veritatis, hæc sunt argumentationum ossa quæ obroditis. Si deus bonus & præscius futuri, & auertendi mali potens, cur hominem, & quidem imaginem & similitudinem suam, imò & substantiam suam, per animæ scilicet censum, passus est labi de obsequio legis in mortem, circunuentum à diabolo? Si enim & bonus qui euenire tale quid nollet, & præscius qui euenturum non ignoraret, & potens qui depellere valeret; nullo modo euenisset, quod sub his tribus conditionibus diuinę maiestatis euenire non posset. Quod si euenit, absolutum est è contrario deum neque bonum credendum, neque præscium, neque potentem. Siquidem in

Bonus.
Præscius.
Potens.

quantum

quantum nihil tale euenisset, si talis deus, id est bonus & præscius & potens, in tantum ideo euenit, quia non talis deus. Adhæc prius est istas species in creatore defendere quæ in dubium vocantur, bonitatem dico & præscientiã & potentiam. Nec immorabor huic articulo, præeũte definitione etiam ipsius Christi. Ex operib. ineundæ probationes. Opera creatoris, vtrunque testantur, & bonitatem eius quâ bona, sicut ostendimus, & potentiam quâ tanta, & quidem ex nihilo. Nam & si ex aliqua materia, vt quidam volunt, hoc ipso tamen ex nihilo, dum non id fuerũt quod sunt. Postremò vel sic magna, dum bona: vel sic deus potens, dum omnia ipsius, vnde & omnipotens. De præscientia vero quid dicam: quæ tantos habet testes, quantos fecit prophetas. Quanquam quis præscientiæ titulus in omnium autore, qua vniuersa vtique disponendo præsciit, & præsciendo disposuit, certè ipsam transgressionem, quam nisi præsciisset, nec cautionem eius delegasset sub metu mortis. Igitur si & fuerunt in deo istæ facultates, præ quibus nihil mali euenire homini aut potuisset aut debuisset, & nihilo minus euenit: videamus & hominis cõditionem, ne per illam potius euenerit, quod per deum euenire non potuit. Liberum & sui arbitrij & suæ potestatis inuenio hominem à deo institutum, nullam magis imaginem & similitudinem dei in illo animaduertẽs, quàm eiusmodi status formam. Neque enim facie & corporalibus lineis, tam variis in genere humano ad vniformem Deum expressus est, sed in ea substantia quam ab ipso deo traxit, id est animæ, ad formam dei spondentis, & arbitrij sui libertate, & potestate signatus est. Hunc statum eius confirmauit etiam ipsa lex, tunc à deo posita. Non enim poneretur lex ei qui non haberet obsequium debitũ legi in sua potestate: nec rursus comminatio mortis transgressioni ascriberetur, si nõ & contemptus legis in arbitrij libertatẽ homini deputaretur. Sic & in posteris legibus creatoris inuenias proponentis ante hominem bonum & malum, vitam & mortem: sed nec aliàs totum ordinem disciplinæ per præcepta dispositum, auocante deo, & minante, exhortantéve, nisi & ad obsequium & ad contemptum libero & voluntario ho-

Bonitas.
Potentia.
Præscientia.
Liberum arbitrium.

mine. Sed quoniam ex hoc iam intelligimus eos struentes liberam hominis potestatem arbitrij sui, vt quod ei venit, non deo, sed ipsi debeat exprobrari: ne & tu hinc iam opponas, non ita illum institui debuisse, si libertas & potestas arbitrij exitiosa futura esset: hoc quoque prius defendam, ita institui debuisse, quo fortiùs commédam, & ita institutum & dignè deo institutum, potiore ostensa ea causa quæ ita fecit institui. Bonitas dei & ratio eius huic quoque instituto patrocinabũtur, in omnibus conspirantes apud deum nostrum. Nec ratio enim sine bonitate ratio est, nec bonitas sine ratione bonitas, nisi fortè penes Deum Marcionis, irrationaliter bonum, sicut ostendimus. Oportebat deum cognosci: bonum hoc, vtique & rationale. Oportebat dignum aliquid esse, quod deum cognosceret. Quid tam dignum prospici posset, quàm imago dei & similitudo? Et hoc bonum, sine dubio & rationale. Oportebat igitur imaginem & similitudinem dei, liberi arbitrij & suæ potestatis institui, in qua hoc ipsum imago & similitudo dei deputaretur, arbitrij scilicet libertas & potestas: in quam rem ea substãtia homini accõmodata est, quæ huius status esset, afflatus dei, vtique liberi & suæ potestatis. Sed & aliàs quale erat vt totius mundi possidens homo, non in primis animi sui possessione regnaret, aliorum dominus, sui famulus? Habes igitur & bonitatem dei agnoscere ex dignatione, & rationem ex dispositione. Sola nunc bonitas deputetur, quæ tantùm homini largita sit, id est arbitrij libertatem. Aliud sibi ratio defendat in eiusmodi institutionẽ. Nam bonus natura deus solus. Qui enim quod est sine initio habet, nõ institutione habet illud, sed natura. Homo autem qui totus ex institutione est, habẽs initium, cum initio sortitus est formam qua esset: atque ita non natura in bonum dispositus est, sed institutione, non suum habens bonus esse, quia non natura in bonum dispositus est, sed institutione, secundum institutorem bonum, scilicet bonorum conditorem. Vt ergo bonum iam suum haberet homo emancipatum sibi à deo, & fieret proprietas iam boni in homine, & quodammodo natura, de institutione ascripta est illi, quasi libripens emancipati à deo boni, libertas

Bonitas.
Ratio.

Cap. VI. Quid ... [illegible handwritten marginal notes]

libertas & potestas arbitrij: quæ efficeret bonum vt proprium iam sponte præstari ab homine: quoniam & hoc ratio bonitatis exigeret voluntariè exercendæ, ex libertate scilicet arbitrij non fauēte, institutionis non seruiente: vt ita demùm bonus consisteret homo, si secūdum institutionem quidem, sed ex voluntate iam bonus inueniretur, quasi de Proprietate naturæ, proinde vt & contra malum (nam & illud vtique deus prouidebat) fortior homo prætenderet, liber scilicet & suæ potestatis: quia si caperet hoc iure, vt bonum quoque non voluntate obiret, sed necessitate, vsurpabilis etiam malo futurus esset ex infirmitate seruitij, proinde & malo sicut bono famulus. Tota ergo libertas arbitrij in vtranque partem concessa est illi, vt sui dominus constanter occurreret, & bono sponte seruando, & malo sponte vitando: quoniam & aliàs positum hominem sub iudicio Dei, oportebat iustum illud efficere de arbitrij sui meritis, liberi scilicet. Cæterum nec boni nec mali merces iure pensaretur ei qui aut bonus aut malus necessitate fuisset inuentus, non voluntate. In hoc & lex constituta est, non excludens, sed probans libertatem de obsequio sponte præstando, vel transgressione sponte committenda, ita in vtrunque exitum libertas patuit arbitrij. Igitur si & bonitas & ratio dei, inuenitur circa libertatem arbitrij concessam homini, non oportet omissa prima definitione bonitatis atque rationis, quæ ante omnem tractatum constituenda est, post factis præiudicare, non ita deum instituere debuisse, qui aliter quàm deum deceret euasit, sed dispecto quia ita debuerit instituere, saluo eo quod dispectum est, cætera explorare. Cæterum facilè est offendentes statim in hominis ruinam, antequam cōditionem eius inspexerint, in autorē referre quod accidit, quia nec autoris examinata sit ratio. Denique & bonitas dei à primordio operum perspecta, persuadebit nihil à Deo mali euenire potuisse, & libertas hominis recogitata se potiùs ream ostendit, quod ipsa commisit. Hac definitione omnia deo salua sunt, & natura bonitatis, & ratio dispositionis, & præscientiæ & potentiæ copia. Exigere tamen à Deo debes & grauitatē summam, & fidem præcipuam in omni

Cap. VII. [illegible]
Dei [illegible]

institutione eius, & desinas quærere an deo nolente potuerit quid euenire. Tenens enim grauitatem & fidẽ dei boni, sed rationalibus institutionibus eius vindicandas, nec illud miraberis quod deus non intercesserit aduersus ea quæ noluit euenire, vt conseruaret ea quæ noluit. Si enim semel homini permiserat arbitrij libertatem & potestatem, & dignè permiserat, sicut ostendimus, vtique fruendas eas ex ipsa institutionis autoritate permiserat, fruendas autem quantum in ipso, secũdum ipsum, id est, secundum Deum, id est, in bonum: quis enim aduersus se permittet aliquid? quantum verò in homine, secundum motus libertatis ipsius. Quis enim non hoc pręstat ei cui quid semel frui pręstat, vt pro animo & arbitrio suo fruatur? Igitur consequens erat vti Deus secederet à libertate, semel concessa homini, id est, cõtineret in ipso & præscientiam & præpotentiam suam, per quas intercessisse potuisset, quo minus homo male libertate sua frui aggressus, in periculum laberetur. Si enim intercessisset, rescidisset arbitrij libertatẽ, quam ratione & bonitate permiserat. Denique puta intercessisse, puta rescidisse illum arbitrij libertatem, dum reuocat ab arbore, dum ipsum circumscriptorem colubrum à congressu fœminæ arcet, nónne exclamaret Marcion: ô dominũ futilem, instabilem, infidelem, rescindentem quæ instituit? Cur permiserat liberum arbitrium, si intercedit? Cur intercedit, si permisit? Eligat vbi semetipsum erroris notet, in institutione an in rescissione. Nónne tũc magis deceptus ex inpræsciẽtia futuri videtur, cùm obstitisset? & quod quasi ignorans quomodo euasurum esset indulserat, quis non diceret? Sed & si pręscierat male hominẽ institutione sua vsurum, quid tam dignũ deo, quàm grauitas, quàm fides institutionũ qualiumcũque? Vidisset homo si non bene depunxisset, quod bene acceperat, ipse legi reus fuisset, cui obsequi noluisset, non vt legislator ipse fraudem legi suæ faceret non sinendo præscriptum eius impleri. Hæc dignissime peroraturus in creatorem, si libero arbitrio hominis ex prouidentia & potentia, quas exigis, obstitisset, nunc tibi insusurra pro creatore & grauitatem, & patientiam, & fidem, institutionibus suis functo vt & rationalibus

libus & bonis. Neque enim ad viuẽdũ solùm modo produxerat hominẽ, vt non ad rectè viuendum, in respectu scilicet dei legísque eius. Igitur viuere quidẽ illi ipse præstiterat, facto in animam viuam; rectè verò viuere demãdarat, admonito in legis obsequium. Ita non in mortem institutum hominem probat, qui nunc cupit in vitam restitutum, malens peccatoris pœnitẽtiam quàm mortem. Igitur sicut deus homini vitæ statum induxit, ita homo sibi mortis statum attraxit. Et hoc non per infirmitatem, sicuti nec per ignorantiam, ne quid autori imputaretur. Nam & si angelus qui seduxit, sed liber & suæ potestatis qui seductus est, sed imago & similitudo Dei, fortior angelo, sed afflatus dei generosior spiritu materiali quo angeli constiterũt. Qui facit, inquit, spiritus angelos, & apparitores flammam ignis. Quia nec vniuersitatem homini subiecisset infirmo dominãdi, & non potiori angelis, quibus nihil tale subiecit: sic nec legis pondus imposuisset, si grauis lex inualido sustinendi, nec quem excusabilẽ sciret nomine imbecillitatis, cum definitione mortis conuenisset. postremò non libertate nec potestate arbitrij fecisset infirmum, sed potiùs defectione earũ. Atque adeò eundem hominem, eandem substantiam animæ, eundem Adæ statum, eadem arbitrij libertas & potestas, victorem efficit hodie de eodem diabolo, cùm secundum obsequium legum eius administratur. Quoquo tamen, inquis, modo substãtia creatoris delicti capax inuenitur, cùm afflatus dei, id est, anima in homine deliquit. nec potest non ad originalem summam referri corruptio portionis. Ad hoc interpretanda erit qualitas animæ. In primis tenendum, quod Græca scriptura signauit, afflatum nominans, non spiritum. Quidam enim de Græco interpretantes, non recogitata differentia, nec curata proprietate verborum, pro afflatu spiritum ponunt, & dant hæreticis occasionem spiritum dei delicto infuscandi, id est, ipsum deum, & vsurpata iam quæstio est. Intellige itaque afflatum minorem spiritum esse, & si de spiritu accidit, vt aurulam eius, non tamen spiritum; nam & aura vento rarior, etsi de vento aura, non tamen ventus aura. Capit etiam imaginẽ spiritus dicere flatum. nam & ideo homo

imago dei, id est, spiritus: deus enim spiritus. Imago ergò spiritus, afflatus. Porrò imago veritati non vsquequaque adæquabitur. Aliud est enim secundum veritatem esse, aliud ipsam veritatem esse. Sic & afflatus cùm imago sit spiritus, non potest ita imaginem dei comparare; vt quia veritas, id est, spiritus, id est, deus, sine delicto est, ideo & afflatus, id est, imago, non debuerit admisisse delictum. In hoc erit imago minor veritate, & afflatus spiritu inferior, habẽs illas vtique lineas Dei, quâ immortalis anima, quâ libera & sui arbitrij, quâ præscia plerunque, quâ rationalis, capax intellectus & scientiæ, tamen & in his imago, & non vsque ad ipsam vim diuinitatis. Sic nec vsque ad integritatem à delicto, quia hoc soli deo cedit, id est, veritati, & hoc solùm imagini non licet. Sicut enim imago cùm omnes lineas exprimat veritatis, vi tamen ipsa caret, non habens motum: ita & anima imago spiritus, solam vim eius exprimere non valuit, id est, non delinquendi felicitatem. Cæterum non esset anima, sed spiritus: nec homo qui animã sortitus est, sed deus. Et aliàs autem non omne quod dei erit, deus habebitur: vt expostules deum & afflatum, id est, vacuum à delicto, quia dei sit afflatus. Nec tu enim si in tibiam flaueris, hominẽ tibiam feceris, quanquam de anima tua flaueris, sicut & deus de spiritu suo. Denique cùm manifestè scriptura dicat, flasse deum in faciem hominis, & factum hominem in animam viuam, non in spiritum viuificatorem, separauit eam à conditione factoris. Opus enim aliud sit necesse est ab artifice, id est, inferius artifice. Nec vrceus enim factus à figulo ipse erit figulus, ita nec afflatus factus à spiritu, ideo erit spiritus. Ipsum quod anima, vocitatus est flatus. Vide etiam ne de afflatus cõditione transierit in aliquam diminutiorem qualitatẽ. Ergo, inquis, dedisti animæ infirmitatẽ suprà negatam. Planè cùm illam exigis deo parem, id est, delicti immunẽ, dico infirmam. Cùm verò ad angelum prouocatur, fortiorem defendam necesse est dominũ vniuersitatis, cui iam angeli administrant, qui etiam angelos iudicaturus est, si in dei lege cõstiterit, quod in primordio noluit. Hoc ipsum ergo potuit afflatus dei admittere. Potuit, sed non debuit.

Po-

Potuisse enim habuit per substantiæ exilitatem, quâ afflatus non spiritus: non debuisse autem per arbitrij potestatem, quâ liber non seruus, assistente amplius demonstratione non delinquendi sub comminatione moriendi, quâ substrueretur substãtiæ exilitas, & regeretur sententiæ libertas. Itaque non per illud iam videri potest anima deliquisse, quod illi cũ deo affine est, id est, per afflatum: sed per illud quod substantiæ accessit, id est, per liberum arbitrium, à deo quidem rationaliter attributum, ab homine verò quâ voluit agitatum. Quod si ita se habent, omnis iam dei dispositio de mali exprobratione purgatur. Libertas enim arbitrij non ei culpam suam respuet à qua data est, sed à quo non vt debuit administrata est. Quod denique malum describes creatori, si delictum hominis, non erit dei, quod est hominis? nec idem habẽdus est delicti autor, qui inuenitur interdictor, imò & condemnator. Si mors malum, nec mors comminatori suo, sed contemptori faciet inuidiam, vt autori. Cõtemnendo enim eam fecit, non vtique futuram si nõ contempsisset. Sed & si ab homine in diabolum transcripseris mali elogium, vt instinctorẽ delicti, vti sic quoque in creatorem dirigas culpam, vt in autorem diaboli, qui fecit angelos spiritus: ergo quod factus à deo est, id est, angelus, id erit eius qui fecit. Quod autem factus à deo nõ est, id est, diabolus, id est, delator, superest vt ipse sese fecerit deferẽdo de deo & quidẽ falsum, primo ꝙ deus illos ex omni ligno edere vetuisset, dehinc quasi morituri non essent si edissent, tertio quasi Deus illis inuidisset diuinitatẽ. Vnde igitur malitia mẽdacij & fallaciæ in homines, & infamiæ in deũ? à deo vtique non, qui & angelũ ex forma operũ bonorum instituit bonum. Denique sapiẽtissimus omnium æditur, antequam diabolus, nisi malum est sapientia. Et si euoluas Ezechielis prophetiam, facilè animaduertes tam institutione bonum angelum illum, quàm sponte corruptum. In personam enim principis Sor, ad diabolum pronunciatur, Et factus est sermo domini ad me dicens: Fili hominis sume planctum super principem Sor, & dices: Hæc dicit dominus, Tu es resignaculũ similitudinis, qui scilicet integritatem imaginis & similitudinis resignauet

ris, corona decoris (hoc vt eminentiſſimo angelorum, vt archangelo, vt ſapientiſſimo omnium) In deliciis paradiſi Dei tui natus es. Illic enim vbi deus in ſecunda animaliū figuræ formatione angelos fecerat, Lapidem optimū indutus eſt, Sardium, Topazium, Smaragdum, Carbunculum, Saphirum, Iaſpin, Ligurium, Achaten, Amethyſtum, Chryſolithum, Berillū, Onychium, & auro repleſti horrea tua & theſauros tuos. Ex qua die conditus es, cùm Cherubin poſui te in mōte ſancto dei, fuiſti in medio lapidum igneorum, fuiſti inuituperabilis in diebus tuis ex qua die conditus es, donec inuentæ ſunt læſuræ tuæ, de multitudine negociationis tuæ, promas tuas repleſti, & deliquiſti: & cætera. Quæ ad ſuggillationem angeli, non ad illius principis propriè pertinere manifeſtum eſt, eo quòd nemo hominum in paradiſo dei natus ſit, ne ipſe quidem Adam, tranſlatus potius illuc: nec cùm Cherubim poſitus in mōte ſancto dei, id eſt in ſublimitate cœleſti, de qua ſatanam dominus quoque decidiſſe teſtatur: nec inter lapides igneos demoratus, inter gemmantes ſiderum ardentium radios, vnde etiam quaſi fulgur deiectus eſt ſatanas. Sed ipſe autor delicti in perſona peccatoris viri denotabatur, retrò quidem inuituperabilis à die conditionis ſuæ, à deo in bonum conditus, vt à bono conditore inuituperabilium conditionum, & excultus omni gloria angelica, & apud deum conſtitutus, quâ bonus apud bonum: poſtea verò à ſemetipſo tranſlatus in malum. Ex quo enim, inquit, apparuerunt læſuræ tuæ: illi eas reputans, quibus ſcilicet læſit hominem electum à dei obſequio: & ex illo deliquit, ex quo delictum ſeminauit: atque ita exinde negociationis, id eſt malitiæ ſuæ multitudinem exercuit, delictorum ſcilicet & cenſuum, nō minus & ipſe liberi arbitrij inſtitutus, vt ſpiritus. Nihil enim deus proximum ſibi non libertate eiuſmodi ordinaſſet. Quem tamen & prædamnando teſtatus eſt, ab inſtitutionis forma libidine propria conceptæ vltrò malitiæ exorbitaſſe: & commeatum operationibus eius admetiendo, rationem bonitatis ſuæ egit: eodem conſilio differens extinctionem diaboli, quo hominis reſtitutionem. Certamini enim dedit ſpatium, vt & homo eadem

arbitrij

arbitrij libertate eliderct inimicum qua ſucciderat illi, probans ſuam, non dei culpam : & ita ſalutem dignè per victoriam recuperaret; & diabolus amarius puniretur, ab eo quem eliſerat ante deuictus, & deus tantò magis bonus inueniretur, ſuſtinens hominem glorioſiorem in paradiſum ad licentiā decerpendæ arboris vitæ iam de vita regreſſurum. Igitur vſque ad delictū hominis deus à primordio tantum bonus, exinde iudex & ſeuerus, & quod Marcionitæ volūt, ſæuus. Statim mulier in doloribus parere, & viro ſeruire damnatur: ſed quæ antè ſine vlla contriſtatione per benedictionem incrementum generis audierat, creſcite tantum & multiplicamini; ſed quæ in adiutorium maſculo, nō in ſeruitium fuerat deſtinata. Statim & terra maledicitur, ſed antè benedicta. Statim tribuli & ſpinæ; ſed antè fœnum, & herbæ, & arborum fructuoſa. Statim ſudor & labor panis, ſed antè ex omni ligno victus immunis, & alimenta ſecura. Exinde homo ad terram, ſed ante de terra. Exinde ad mortem, ſed antè ad vitam. Exinde in ſcorteis veſtibus, ſed antè ſine ſcrupulo nudus. Ita prior bonitas dei ſecundum naturam, ſeueritas poſterior ſecūdum cauſam. Illa ingenita, hæc accidens: illa propria, hæc accommodata: illa ædita, hæc adhibita. Nec natura enim inoperatam debuit continuiſſe bonitatem, nec cauſa diſſimulatam euaſiſſe ſeueritatem. Alteram ſibi, alteram rei deus præſtitit. Incipe nūc etiam iudicis ſtatum vt affinem mali arguere, qui idcirco alium deum ſomniaſti ſolummodo bonum, quia non potes iudicem: quanquam & illum vt iudicem oſtendimus. Aut ſi non iudicem, certè peruerſum ac vanum diſciplinæ non vindicandæ, id eſt non iudicandæ conſtitutorem. Nō reprobas autem deum iudicem, qui nō iudicem deum probas? Ipſam ſine dubio iuſtitiam accuſare debebis, quæ iudicem præſtat, aut & eam in ſpecies malitiæ deputare, id eſt, iniuſtitiam in titulos bonitatis aſſcribere. Nunc enim iuſtitia malum, ſi iniuſtitia bonū. Porrò cùm cogeris iniuſtitiam de peſſimis pronunciare, eodem iugo vrgeris iuſtitiam de optimis cenſere. Nihil enim æmulum mali non bonum, ſicut & boni æmulum nihil nō malum. Igitur quantò malum iniuſtitia, tantò bonum iuſtitia. Nec

ſpecies ſolummodo, ſed tutela reputanda bonitatis, quia bonitas niſi iuſtitia regatur, vt iuſta ſit, non erit bonitas, ſi iniuſta ſit. Nihil enim bonum, quod iniuſtum: bonum autem omne, quod iuſtum. Ita ſi ſocietas & conſpiratio bonitatis atque iuſtitiæ, ſeparatione earum nõ potes carere: quo ore conſtitues diuerſitatem duorum deorum in ſeparatione, ſeorſum deputans deum bonum, & ſeorſum deum iuſtum? Illic conſiſtit bonum, vbi & iuſtum. A primordio denique creator tam bonus, quàm & iuſtus: pariter vtrunque proceſſit. bonitas eius operata eſt mũdum, iuſtitia modulata eſt: quæ etiam tum mundum iudicauit ex bonis faciendum, quia cum bonitatis conſilio iudicauit. Iuſtitiæ opus eſt, quod inter lucem & tenebras ſeparatio pronunciata eſt, inter diem & noctem, inter cęlũ & terrã, inter aquam ſuperiorẽ & inferiorẽ, inter maris cœtum & aridæ molẽ, inter luminaria maiora & minora, diurna atq; nocturna, inter marẽ & fœminã; inter arborem agnitionis mortis & vitæ, inter orbẽ & paradiſum, inter aquigena & terrigena animalia. Omnia vt bonitas cõcepit, ita iuſtitia diſtinxit. Totũ hoc iudicatò diſpoſitũ & ordinatũ eſt. Omnis ſitus, habitus elemẽtorũ, effectus, motus, ſtatus, ortus, occaſus ſingulorũ, iudicia ſunt creatoris, ne putes eũ exinde iudicẽ definiẽdum quo malum cœpit, atq; ita iuſtitiam de cauſa mali offuſces. His enim modis oſtẽdimus eam cũ auctrice omniũ bonitate prodiſſe, vt & ipſam ingenitam deo & naturalem nec obuẽtitiam deputandam, quæ in domino inuenta ſit arbitratrix operum eius. At enim vt malum poſtea erupit, atque inde iam cœpit bonitas dei cum aduerſario agere, aliud quoque negotium eadem illa iuſtitia dei nacta eſt, iam ſecundum aduerſionem dirigendæ bonitatis, vt ſepoſitã libertate eius, qua & vltrò deus bonus, pro meritis cuiuſque penſetur, dignis offeratur, indignis denegetur, ingratis auferatur, proinde omnibus æmulis vindicetur. Ita omne hoc iuſtitiæ opus procuratio bonitatis eſt, quòd iudicando damnat, quod damnando punit, quod, vt dicitis, ſæuit, vtique bono non malo proficit. Denique timor iudicij ad bonum, non ad malum cõfert. Nõ enim ſufficiebat bonum per ſemetipſum commẽdari, iam ſub aduer-

Aquigena. Terrigena animalia.

ſario

ſario laborás. Nam & ſi commendabile per ſemetipſum, non tamen & cõſeruabile, quia expugnabile iam per aduerſarium, niſi vis aliqua præeſſet timendi, quæ bonum etiam nolentes appetere & cuſtodire compelleret. Cæterum tot illecebris mali expugnantibus bonum, quis illud appeteret quod impunè contemneret? Quis cuſtodiret, quod ſine periculo amitteret? Legis mali viam latam & multò frequentiorem: nónne omnes illaberentur, ſi nihil in illa timeretur? Horremus terribiles minas creatoris, & vix à malo auellimur. Quid ſi nihil minaretur? Hanc iuſtitiam malum dices, quæ malo non fauet? Hanc bonum negabis, quę bono proſpicit? Qualem oportet deum, velles: qualem malles, expediret, ſub quo delicta gauderent, cui diabolus illuderet, illum bonum iudicares deum, qui hominem poſſet magis malum facere, ſecuritate delicti? Quis boni autor, niſi qui & exactor? Proinde quis mali extraneus, niſi qui & inimicus? Quis inimicus, niſi qui & expugnator? Quis expugnator, niſi qui & punitor? Sic totus deus bonus eſt, dum pro bono omnia eſt. Sic denique omnipotens, quia & iuuandi & lædendi potens. Minus eſt, tantũmodo prodeſſe, quia nõ aliud quid poſſit quàm prodeſſe. De eiuſmodi qua fiducia bonum ſperem, ſi hoc ſolum poteſt? quomodo innocentiæ mercedem ſecter, ſi non & nocentiæ ſpectem? diffidam neceſſe eſt, ne nec alteram partem remuneretur, qui vtranque non valuit. Vſqueadeò iuſtitia etiam plenitudo eſt diuinitatis ipſius, exhibens Deum perfectum, & patrem & dominum: Patrem, clementia: dominum, diſciplina. Patrem, poteſtate blanda: dominum, ſeuera. Patrem, diligendum piè: dominum, timendum neceſſariè. Diligendum, quia malit miſericordiam quàm ſacrificium: & timendum, quia nolit peccatum: diligendum, quia malit pœnitentiam peccatoris quàm mortem: & timendum, quia nolit peccatores ſui iam non pœnitentes. Ideo lex vtrũque definit: diliges deum, & timebis deũ. Aliud obſecutori propoſuit, aliud exorbitatori. Ad omnia tibi occurrit deus, idem percutiens, ſed & ſanans; mortificans, ſed & viuificans, humilians, ſed & ſublimans, condens mala, ſed & pacẽ faciens, vt etiam & hic reſpondeã hæreticis. Ecce enim, inquiunt,

ipse se conditorem profitetur malorum, dicens: Ego sum qui condo mala. Amplexi enim vocabuli cõmunionem, duas malorum species in ambiguitate turbantem, quia mala dicuntur & delicta & supplicia, passim volunt eum conditorem intelligi malorum, vt maliciæ autor renuncietur. Nos autem adhibita distinctione vtriusq; formæ, separatis malis delicti & malis supplicij, malis culpæ & malis pœnæ, suum cuique parti definimus autorem, malorum quidem peccati & culpæ, diabolum: malorũ verò supplicij & pœnæ, deũ creatorem, vt illa pars malitiæ deputetur, ista iustitiæ mala condenti iudicia aduersus mala delicta. De his ergo creator profitetur malis, quæ congruunt iudici. Quę quidem illis mala sunt, quibus rependuntur: cæterum suo nomine bona quâ iusta, & bonorũ defensoria, & delictorum inimica, atque in hoc ordine deo digna. Aut proba ea iniusta, vt probes malitiæ deputanda, id est iniustitiæ mala: quia si iustitiæ erũt, iam mala non erunt, sed bona, malis tantummodo mala, quibus etiam directo bona pro malis damnantur. Constitue igitur iniustè hominem diuinæ legis voluntarium contemptorem id retulisse, quo voluit caruisse; iniustè malitiam ęui illius imbribus, dehinc & ignibus cæsam, iniustè Ægyptum fœdissimam, superstitiosam, amplius hospitis populi conflictatricem, decemplici castigatione percussam. Indurat cor Pharaonis, sed meruerat in exitium subministrari, qui iam negauerat deum, qui iam legatos eius toties superbus excusserat, qui iam populo laborem operis adiecerat: postremò quâ Ægyptius olim deo reus fuerat gentilis idololatriæ, ibim & crocodilum citius colens quàm deum viuum. Impedit & ipsum populum, sed ingratum. Immisit & pueris vrsos, sed irreuerẽtibus in prophetam. Iustitiam ergo primo iudicis dispice, cuius si ratio constiterit, tunc & seueritas & per quæ seueritas decurrit, rationi & iustitiæ reputabũtur. Ac ne pluribus immoremur, asserite causas, cæteras quoque vt sententias condemnetis: excusat delicta, vt iudicia reprobetis. Nolite reprehendere iudicem, sed reuincite malum iudicem. Nam & patrum delicta ex filiis exigebat. duritia populi talia remedia compulerat, vt vel posteritatibus suis pro-

Quomodo deus condere mala dicatur

Ibis. Crocodilus.

spicientes

ſpicientes, legi diuinæ obedirent. Quis enim non magis filiorum ſalutem, quàm ſuam curet? Sed & ſi benedictio patrum ſemini quoque eorum deſtinabatur, ſine vllo adhuc merito eius, cur non & reatus patrum in filios quoq; redũdaret? Sicut gratia, ita & offenſa: vt per totum genus & gratia decurreret, & offenſa, ſaluo eo quod poſtea decerni habebat, nõ dicturos acidam vuam patres manducaſſe, & filiorum dentes obſtupuiſſe, id eſt non ſumpturum patrem delictum filij, nec filium delictum patris, ſed vnũquenque delicti ſui reum futurum, vt poſt duritiã populi, duritia legis edomita, iuſtitia iã non genus, ſed perſonas iudicaret. Quanquam ſi euangelium veritatis accipias, ad quos pertineat ſententia reddentis in filios patrũ delicta, cognoſces: ad illos ſcilicet qui hanc vltrò ſibi ſententiam fuerãt irrogaturi; Sanguis illius ſuper capita noſtra & filiorum noſtrorum. Hoc itaque omnis prouidentia dei cenſuit, quod iam audierat. Bona igitur & ſeueritas quia iuſta, ſi bonus iudex, id eſt iuſtus. Item cætera bona, per quæ opus bonum currit bonæ ſeueritatis, ſiue ira, ſiue æmulatio, ſiue ſæuitia. Debita enim omnia hæc ſunt ſeueritati, ſicut ſeueritas debitũ eſt iuſtitię. Vindicanda erit procacitas ætatis verecundiã debentis. Atq; ita nõ poterunt iudici exprobrari, quæ iudici accedunt, carentia & ipſa culpa ſicut iudex. Quid enim ſi medicũ quidem dicas eſſe debere, ferramenta verò eius accuſes, quod ſecent, & inurant, & amputent, & conſtrictent, quando ſine inſtrumento artis medicus eſſe non poſſit? Sed accuſa malè ſecantem, importunè amputantem, temerè inurentẽ, atque ita ferramenta quoq; eius vt mala miniſteria reprehẽde. Proinde eſt enim, cùm deum quidem iudicem admittis, eos verò motus & ſenſus per quos iudicat deſtruis. Deũ nos à prophetis & à Christo, non à philoſophis nec ab Epicuro erudimur. Qui credimus deum etiam in terris egiſſe, & humani habitus humilitatem ſuſcepiſſe, ex cauſa humanæ ſalutis, longè ſumus à ſententia eorum qui nolunt deum curare quicquam. Inde venit ad hæreticos quoque definitio eiuſmodi: Si Deus iraſcitur & æmulatur, & extollitur, & exacerbatur, ergo & corrumpetur, ergo & morietur. Bene autẽ quod Chriſtianorum

est,etiam mortuum deum credere, & tamen viuẽtem in æuo æuorum. Stultissimi qui de humanis diuina prædicant,vt quoniam in homine corruptoriæ conditionis habentur huiusmodi passiones, idcirco & in deo eiusdem status existimentur. Discerne substantias, & suos eis distribue sensus,tam diuersos,quam substantiæ exigunt,licet vocabulis communicare videantur. Nam & dexterã, & oculos,& pedes dei legimus, nec ideo tamen humanis comparabuntur,quia de appellatione sociantur. Quanta erit diuersitas diuini corporis & humani sub eisdem nominib. membrorum,tanta erit & animi diuini & humani differentia sub eisdem licet vocabulis sensuum, quos tam corruptorios efficit in homine corruptibilitas substantiæ humanæ, quàm incorruptorios in deo efficit incorruptibilitas substantiæ diuinæ. Certè deum confiteris creatorem? Certè,inquis. Quomodo ergo in deo humanum aliquid existimas,& nõ diuinum omne? Quem deũ non negas,confiteris non humanum. Siquidem deũ confitendo, præiudicasti vtique illum ab omni humanarum conditionum qualitate diuersum. Porrò cùm pariter agnoscas hominem à deo inflatum in animam viuam,non deum ab homine,satis peruersum est,vt in deo potius humana constituas,quã in homine diuina:& hominis imagine deum imbuas potius, quàm dei hominẽ. Et hæc ergo imago censenda est dei in homine,quod eosdem motus & sensus habeat humanus animus,quos & deus, licet non tales quales deus. Pro substantia enim & status eorũ & exitus distant. Denique contrarios eorum sensus lenitatem dico,patientiam, misericordiam, ipsámque matricem earum bonitatem,cur diuina præsumitis? Nec tamẽ perfectè ea obtinemus,quia solus deus perfectus. Ita & illas species,iræ dico & exasperationis nõ tam feliciter patimur: quia solus deus de incorruptibilitatis proprietate felix. Irascetur enim, sed non exacerbabitur, sed non periclitabitur: mouebitur, sed nõ euertetur. Omnia necesse est adhibeat propter omnia,tot sensus, quot & causas. Et iram propter scelestos,& bilẽ propter ingratos, & æmulationem propter superbos,& quicquid non expedit malis. Sic & misericordiam propter errantes, & patientiam

propter non resipiscentes, & præstantiã propter merẽtes, & quicquid bonis opus est. quæ omnia patitur suo more, quo eum pati condecet, propter quem homo eadem patitur æquè suo more. Hæc ita dispecta totum ordinẽ dei iudicis operarium, & (vt dignius dixerim) protectorem catholicæ & summæ illius bonitatis ostendunt: quam semotam à iudiciariis sensibus, & in suo statu puram nolunt Marcionitæ in eodem deo agnoscere, pluentem super bonos & malos, & solem suum oriri facientem super iustos & iniustos: quod alius deus omninò non præstat. Nam & si hoc quoque testimonium Christi in creatorẽ, Marcion de euangelio eradere ausus est, sed ipse mundus inscriptus est, & omni à conscientia legitur: & erit hæc ipsa patientia creatoris in iudicium Marcionis, illa patientia quæ expectat pœnitentiam potius peccatoris, quã mortem, & mauult misericordiam quàm sacrificium; auertens iam destinatum exitium Niniuitis, & largiens spatium vitæ Ezechiæ lachrymis, & restituens statum regni Babylonis tyranno pœnitẽtia functo. Illam dico misericordiam, quæ & filium Saulis moriturum ex deuotione populo concessit: & Dauid delicta in domum Vriæ confessum, venia liberauit: & ipsum Israël toties restituit, quoties iudicauit: toties refouit, quoties & increpuit. Non solum igitur iudicem aspiciens, conuertere & ad optimi exempla. Nota cùm vlciscitur, considera cùm indulget. Repende austeritati lenitatem: cùm vtrunque conueneris in creatore, inuenies in eo & illud propter quem alterum deum credis. Veni deniq; ad inspectationem doctrinarum, disciplinarum, præceptorum, consiliorúmque eius. Dices forsitan, hæc etiam humanis legibus determinari. Sed ante Lycurgos & Solonas omneis, Moyses & deus. Nulla posteritas non à primordiis accipit. Tamen non à tuo deo didicit creator meus præscribere; Non occides, non adulterabis, non furaberis, non falsum testimonium dices, alienum non concupisces, honora patrem & matrẽ, & diliges proximum tuum vt teipsum. Ad hæc innocentiæ, pudicitiæ, & iustitiæ, & pietatis principalia consulta, accedunt etiam humanitatis præscripta; cum septimo quoque anno seruitia liber-

tate soluuntur: quum eodem tempore agro parcitur egenis cedendo locum: boui etiam terenti vincula oris remittuntur ad fructum præsentis laboris, quo facilius in pecudibus præmeditata humanitas in hominum refrigeria erudiretur. Sed quæ potius legis bona defendam, quã quæ hæresis concupiit, vt talionis definitionem, oculum pro oculo, dentem pro dente, & liuorem pro liuore repetentis? Non enim iniuriæ mutuò exercendæ licentiam sapit, sed in totum cohibendæ violentiæ prospicit, vt quia durissimo & infideli in deum populo longum, vel etiam incredibile videretur à deo expectare defensam, edicendam postea per prophetam: Mihi defensam, & ego defendam, dicit dominus: interim commissio iniuriæ metu vicis statim occursuræ repastinaretur: & licentia retributionis, prohibitio esset prouocationis, vt sic improbitas astuta cessaret, dum secunda permissa, prima terretur: & prima deterrita, nec secunda committitur, quâ & alias facilior timor talionis per eundem saporem passionis. Nihil amarius quam idipsum pati, quod feceris aliis. Et si lex aliquid cibis detrahit, & immunda pronunciat animalia, quæ aliquando benedicta sunt, cõsilium exercendæ cõtinentiæ intellige, & frenos impositos illi gulæ agnosce, quæ cùm panem ederet angelorum, cucumeres & pepones Ægyptiorum desiderabat. Agnosce simul & comitibus gulæ, libidini scilicet atque luxuriæ prospectum, quæ ferè ventris castigatione frigescunt. Manducauerat enim populus & biberat, & surrexerat ludere: proinde vt & pecuniæ ardor restringeretur ex parte qua de victus necessitate causatur, preciosorũ ciborum ambitio detracta est. Postremò vt facilius homo ad ieiunandum deo formaretur, paucis & non gloriosis escis assuefactus, & nihil de lautiorib. esuriturus. Reprehendendus sanè creator, quòd cibos potius populo suo abstulit, quàm ingratioribus Marcionitis. Sacrificiorum quoque onera & operationum & oblationum negociosas scrupulositates nemo reprehendat, quasi deus talia sibi propriè desiderauerit, qui tam manifestè exclamat, Quò mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum? Et quis exquisiuit ista de manibus vestris? sed illam dei industriam sentiat, qua

14 *Defensa defensio. Vindicta.*

Libido & luxuria comites gulæ.

populũ

populum pronum in idololatriam & transgressionem, eiusmodi officiis religioni suæ voluit astringere, quibus superstitio seculi agebatur, vt ab ea auocaret illos, sibi iubens fieri quasi desideranti, ne simulachris faciendis delinqueret. Sed & in ipsis commerciis vitæ & conuersationis humanæ domi ac foris, adusque curam vasculorum omnifariam distinxit, vt istis legalibus disciplinis occurrentibus vbique, ne vlli momento vacarent à dei respectu. Quid enim faceret beatum hominem, quàm in lege domini voluntas eius? & in lege domini meditabitur die ac nocte. Quam legem non duritia promulgauit autoris, sed ratio summæ benignitatis populi potius duritiam edomãtis, & rudem obsequio fidem operosis officiis dedolantis: vt nihil de arcanis attingam significantiis legis, spiritalis scilicet & propheticæ, & in omnibus penè argumẽtis figuratæ. Sufficit enim in pręsenti si simpliciter hominem deo obligabat, vt nemo eam reprobare debeat, nisi cui non placet deo deseruire. Ad hoc beneficium non onus legis adiuuandum, etiam prophetas eadem bonitas dei ordinauit docentes deo digna; Auferre nequitias de anima, discere benefacere, exquirere iudicium, iudicare pupillo, & iustificare viduã, diligere quæstiones, fugere improborum contactum, dimittere conflictam integram, dissipare scripturam iniustam, infringere panem esurienti, & tectum non habentem inducere in domum tuam, nudum si videris, contegere, & domesticos seminis tui non despicere, compescere linguam à malo, & labia ne loquantur dolum, declinare à malo, & facere bonum, quærere pacem, & sectari eam, Irasci & non delinquere, id est, in ira non perseuerare, siue sæuire, non abire in concilium impiorum, nec stare in via peccatorum, nec in cathedra pestilentium sedere. Sed vbi? Vide quàm bonum & iucundum habitare fratres in vnum, meditantes die ac nocte in lege domini. Quia bonum scilicet fidere in deum, quàm fidere in hominem, & sperare in deum quàm sperare in hominem. Qualis enim apud deum merces homini? & erit tãquam lignum quod plantatum est iuxta exitus aquarum, quod fructum suũ dabit in tempore suo: & folium eius non decidet, & om-

nia quæcunque faciet, prosperabuntur illi. Innocens autem & purus corde, qui non accepit in vanum nomen dei, & non iurauit ad proximum suum in dolo: istæ accipiet benedictionem à domino, & misericordiam à deo salutificatore suo. Oculi enim domini super timentes eum, sperantes in misericordiam ipsius, ad deliberandas animas eorum de morte, vtique æterna, & nutricandos eos in fame, vtique vitæ æternæ. Multæ enim pressuræ iustorum, & ex omnibus liberabit eos dominus. Honorabilis mors in conspectu domini sanctorum eius. Dominus custodit omnia ossa eorum, vnum ex ipsis non comminuetur. Redemit dominus animas seruorum suorum. Pauca ista de tantis scripturis creatoris intulimus, & nihil puto iam ad testimoniũ dei optimi deesse, quod satis & præcepta bonitatis, & promissa consignant. Sed enim sepiæ isti (quorum figura, illud quoque pisculentum de cibis lex recusauit) vt traductionem sui sentiũt, tenebras hinc blasphemiæ interuomunt, atque ita intentionem vniuscuiusque iam proximam dispargũt, iactando & asseuerando ea quæ relucentem bonitatem creatoris infuscent. Sed & per istas caligines sequemur nequitiam, & in lucem extrahemus ingenia tenebrarum, obiicientia creatori vel maximè fraudem illam & rapinã auri & argenti, mandata ab illo Hebræis in Ægyptios. Age infelicissime hæretice, teipsum expostulo arbitrum, cognosce in vtranque gentem prius, & ita de autore præcepti iudicabis. Reposcunt Ægyptij de Hebræis vasa aurea & argentea, cõtra Hebræi mutuas petitiones instituunt, allegantes sibi quoque eorundem patrum nomine ex eodem scripturæ instrumento, mercedes restitui oportere illius operariæ seruitutis, pro laterinis deductis, pro ciuitatibus & villis ædificatis. Quid iudicabis optimi dei elector? Hebræos fraudem agnoscere debere, an Ægyptios compensationem? Nam & aiunt ita actum per legatos vtrinque, Ægyptiorum quidem repetẽtium vasa, Iudæorum verò reposcentium operas suas: & tamen has iustitia renunciauerunt sibi Ægyptij. Hodie aduersus Marcionitas amplius allegant Hebræi, negantes compensationi satis esse, quantumuis illud auri & argenti, si sexcen-

15 *Sepiis piscibus comparãtur Marcionitæ.*

16

ſexcentorum milium operæ per tot annos vel ſingulis nummis diurnis æſtimentur. Quæ autem pars maior repetentium vaſa, an incolentium villas & vrbes? Querela ergo maior Ægyptiorum, an gratia Hebræorum? Vt ſolo iniuriarum iudicio Hebræi Ægyptios repercuterent, liberi homines in ergaſtulũ ſubacti: vt ſolas ſcapulas ſuas ſcribæ eorum apud ſubſellia ſua oſtenderent flagellorum contumelioſa atrocitate laceratas: non paucis lancibus & ſcyphis pauciorum vtique diuitum vbique, ſed totis & ipſorum facultatibus, & popularium omnium collationibus ſatisfaciendum, Hebræus pronunciaſſet. Igitur ſi bona Hebræorum cauſa, bona iam & cauſa, id eſt mandatum creatoris, qui & Ægyptios gratos fecit neſciẽtes, & ſuum populum in tempore expeditionis anguſto, aliquo ſolatio tacitæ compenſationis expunxit. Planè minus exigi iuſſit: Hebræis enim etiam filios Ægyptij reſtituere debuerant. Sic & in cæteris contrarietates præceptorum ei exprobras, vt mobili & inſtabili; prohibentis ſabbatis operari; & iubentis arcam circunferri per dies octo, id eſt etiam ſabbato, in expugnatione ciuitatis Hiericho. Nec ſabbati enim inſpicis legem, opera humana non diuina prohibentem. Siquidem ſex, inquit, diebus operare, & facies omnia opera tua. Septima autem die ſabbatiza domino deo tuo, non facies in ea omne opus. quod? vtique tuum. Cõſequens enim eſt, vt ea opera ſabbato auferret, quæ ſex diebus ſuprà indixerat, tua ſcilicet, id eſt humana & quotidiana. Arcam verò circunferre, neque quotidianum opus videri poteſt, neque humanũ, ſed & rarum & ſacroſanctum, & ex ipſo tunc dei præcepto vtique diuinum. quod & ipſe quid ſignificaret, ediſſererem, ni nimis longum eſſet figuras argumentorum omnium creatoris expandere, quas forſitan nec admittis. Sed plus eſt ſi de abſolutis reuincamini, ſimplicitate veritatis, non curioſitate: ſicut & nunc certa diſtinctio eſt ſabbati humana non diuina opera prohibentis. Ideóque qui ſabbatis lignatum ierat, morti datus eſt: ſuum enim opus fecerat, lege interdictum. Qui verò arcam ſabbatis circuntulerant, impune geſſerunt, non ſuum enim opus, ſed dei, ex præcepto ſcilicet ipſius adminiſtrauerant.

Proinde & similitudinem vetans fieri omnium quæ in cœlo & in terra & in aquis, ostendit & causas, idololatriæ scilicet substantiam cohibentes. subiicit enim, non adorabitis ea, neque seruietis illis. Serpentis autem ænei effigies postea præcepta Moysi à domino non ad idololatriæ titulum pertinebat, sed ad remediãdos eos qui à serpentibus infestabantur. Et taceo de figura remedij. Sic & Cherubin & Seraphin aurea in arcæ figuratum exemplum, certè simplex ornamentum, accommodata suggestui, longè diuersas habendo causas ab idololatriæ conditione, ob quam similitudo prohibetur, non videntur similitudinum prohibitarum legi refragari, non in eo similitudinis statu deprehensa, ob quem similitudo prohibetur. Diximus de sacrificiorum rationali institutione, auocanti scilicet ab idolis ad deum officia ea, quæ si rursus eiecerat, dicens: Quò mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum? hoc ipsum voluit intelligi, quod non sibi ea propriè exegisset. Non enim bibam, inquit sanguinem taurorum; quia & alibi ait; Deus æternus non esuriet nec sitiet. Nam & si ad oblationes Abel aduertit, & holocausta Noë odoratus est libenter; quæ iocunditas siue viscerum veruecinorum, siue nidoris ardentium victimarum? Sed animus simplex & deum metuens offerentium ea quæ à deo habebant, & pabuli & suauis olentiæ gratia apud deum deputabatur, non quæ fiebant exigentis, sed illud propter quod fiebant, ob honorẽ scilicet dei. Si cliens diuiti aut regi nihil desideranti, tamen aliquid vilissimi munusculi obtulerit, quãtitas & qualitas muneris infuscabit diuitem & regem, an delectabit titulus officij? At si cliens ei munera vltrò vel etiam dicto, ordine suo offerat, & solennia regis obseruet, non ex fide tamen nec corde puro, nec pleno circa cætera quoq; obsequia, nónne consequens vt rex ille vel diues exclamet; Quò mihi multitudinem munerum tuorum? Plenus sum. & solennitates & dies festos & vestra sabbata dicendo, quæ secundum libidinem suam, non secundum religionem dei celebrando, sua iam non dei fecerant: conditionalem idcirco & rationalem demõstrauit recusationem eorum quæ administrando præscripserat. Si verò etiam circa perso-

nas leuem vultis intelligi, cùm reprobat aliquando pro-
batos, aut improuidum cùm probat quandoque repro-
bandos, quasi iudicia sua aut damnet præterita aut igno-
ret futura: atquin nihil tam bono & iudici conuenit, quã
pro præsentibus meritis & reiicere & adligere. Eligitur
Saul, sed nondum despector prophetæ Samuelis. Reiici-
tur Salomon, sed iam à mulieribus alienis possessus, &
idolis Moabitarum & Sidoniorum mancipatus. Quid fa-
ceret creator, ne à Marcionitis reprehenderetur? Bene ad-
huc agẽtes prædamnaret iam propter futura delicta? Sed
dei boni non erat, nondum merentes prædamnare. Pro-
inde peccantes nunc non recusaret propter pristina bene-
facta. Sed iusti iudicis non erat, recissis iam bonis pristi-
nis scelera donare. Aut quis hominum sine delicto, vt
eum deus semper eligeret, quem nunquam posset recusa-
re? Vel quis item sine aliquo bono opere, vt eũ deus sem-
per recusaret, quem nunquam posset eligere? Exhibe bo-
num semper, & non recusabitur: exhibe malum semper,
& nũquam eligetur. Cæterum si idem homo, vt in vtro-
que pro temporibus, in vtroque dispungetur à deo, & bo-
no, & iudice, qui non leuitate aut improuidentia sen-
tentias vertit, sed censura grauissima & prouidentissima,
merita temporis cuiusque dispensat. Sic & pœnitentiam
apud illum prauè interpretaris; quasi proinde mobilitate
vel improuidentia, imò iam ex delicti recordatione pœ-
niteat: quoniam quidem dixerit; Pœnituit quod regem
fecerim Saul: præscribens scilicet pœnitentiam, confes-
sionem sapere mali operis alicuius vel erroris. Porrò nõ
semper. Euenit enim in bonis factis pœnitentiæ confes-
sio, ad inuidiam & exprobrationem eius, qui beneficij
ingratus extiterit. Sicut & tũc circa personam Saulis ho-
norandam annunciatur à creatore, qui non deliquerat
quum Saulem assumit in regnum, & sancto spiritu au-
get: optimum enim adhuc, qualis, inquit, non erat in fi-
liis Israëlis, dignissimè adlegerat, sed nec ignorauerat ita
euenturum. Nemo enim te sustinebit improuidentiam
asscribentem deo ei, quem deũ non negans confiteris &
prouidum. Hæc enim illi propria diuinitas constat. Sed
malum factum Saulis (vt dixi) onerabat pœnitentiæ suæ

professione, quam vacante delicto circa Saulis adlectionem, consequens est inuidiosam potius intelligi, non criminosam. Ecce, inquis, criminosam eã animaduerto circa Niniuitas, dicente scriptura Ionæ: Et pœnituit dominum de malitia quam dixerat, facturum se illis, nec fecit. Sicut & ipse Ionas ad deum, Propterea præueni profugere in Tharsos, quia cognoueram te esse misericordem & miserescentem, patientem, & plurimum misericordiæ, pœnitẽtem malitiarum. Bene igitur quod præmisit optimi dei titulum, patientissimi scilicet super malos, & abũdantissimi misericordiæ & miserationis super agnoscentes & deplangentes delicta sua, quales tunc Niniuitæ. Si enim optimus qui talis, de isto prius cessisse debebis, non competere in talem, id est in optimum, etiã maliciæ concursum. Et quia & Marcion defendit arborem bonã malos quoque fructus non licere producere, sed malitiam tamen nominauit quod optimus non capit, nunquid aliqua interpretatio subest earum malitiarum intelligẽdarum, quæ possint & in optimum decucurrisse? Subest autem. Dicimus denique malitiam nunc significari, nõ quæ ad naturam redigatur creatoris quasi mali, sed quæ ad potestatem quasi iudicis, secundum quam enunciarit; Ego sum qui condo mala: & Ecce ego emitto in vos mala, nõ peccatoria, sed vltoria, quorum satis diluimus infamiam, vt congruentium iudici. Sicut autem licet mala dicantur, non reprehenduntur in iudice, nec hoc nomine suo malum iudicem ostendunt: ita & malitia hæc erit intelligẽda nunc, quæ ex illis malis iudiciariis deputata, cum ipsis competat iudici. Nam & apud Græcos interdum malitiæ pro vexationibus & læsuris, non pro malignitatibus ponuntur, sicut & in isto articulo. Atque adeò si eius malitię pœnituit creatorem, quasi creaturæ reprobandæ scilicet & deletui vindicandæ, atqui nec vllum admissum criminosum reputabitur creatori, qui iniquissimam ciuitatem dignè meritóque decreuerat abolendam. Ita quod iustè destinauerat non malè destinans, ex iustitia non ex malitia destinarat, sed pœnam ipsam malitiam nominauit, ex malo & merito passionis ipsius. Ergo dices, si malitiam iustitiæ nomine excusas, quia iustè exitium destinarat in Niniui-

Mala vltoria, non peccatoria.

19

Niniuitas, ſic quoque culpandus eſt qui iuſtitiæ, vtique non pœnitendæ, pœnitentiam geſſit. Imò nec iuſtitiæ, inquam, pœnitebit deum, & ſupereſt iam agnoſcere quid ſit pœnitentia dei. Non enim ſi hominem ex recordatione plurimum delicti, interdum & ex alicuius boni operis ingratia pœnitet, ideo & deum proinde. In quantum enim deus nec malum admittit, nec bonum damnat, in tantum nec pœnitentiæ boni aut mali apud eũ locus eſt. Nam & hoc tibi eadem ſcriptura determinat, dicente Samuele Sauli, Diſcidit dominus regnum Iſraëlis de manu tua hodie, & dabit illud proximo tuo, optimo ſuper te, & ſcindetur Iſraël in duas partes, & non conuertetur, neque pœnitentiam aget quia non ſicut homo eſt ad pœnitendum. Hæc itaque definitio in omnibus aliam formam diuinæ pœnitentiæ ſtatuit, quæ neque ex improuidentia, neque ex leuitate, neque ex vlla boni aut mali operis damnatione reputetur, ſicut humana. Quis ergo erit mos pœnitentiæ diuinæ? Iam relucet, ſi non ad humanas conditiones eam referas. Nihil enim aliud intelligetur, quàm ſimplex conuerſio ſententiæ prioris, quæ etiam ſine reprehenſione eius poſſit admitti, etiam in homine nedum in deo, cuius omnis ſententia caret culpa. Iam & in Græco ſono, pœnitentiæ nomen non ex delicti confeſſione, ſed ex animi demutatione compoſitum eſt, quam apud deum pro rerum variantium ſeſe occurſu, rei oſtendimus. Iam nunc vt omnia eiuſmodi expediam, ad cæteras puſillitates & infirmitates & incongruentias (vt putatis) interpretandas purgandáſque pertendam. Inclamat deus, Adam vbi es? ſcilicet ignorans vbi eſſet, & cauſato nuditatis pudore, an de arbore guſtaſſet, interrogat, ſcilicet incertus. Imò nec incertus admiſſi, nec ignorans loci. Enimuero oportebat conſcientia peccati deliteſcentem, euocatum prodire in conſpectum domini, non ſola nominis inclamatione, ſed cum aliqua iam tunc admiſſi ſugillatione. Nec enim ſimplici modo, id eſt, interrogatorio ſono legendũ eſt, vbi es Adam? ſed impreſſo & incuſſo, & imputatiuo, Adam vbi es, id eſt, in perditione es, id eſt, iam hic nõ es, vt increpandi & dolendi exitus vox ſit. Cæterum qui to-

Pœnitentia dei.

μετάνοια. *Legerim, pro rerũ variantiũ ſeſe occurſura, oſtendimus.*

Adã vbi es.

Ironicè. tum orbem comprehendit manu velut nidum; cuius cœlum thronus, & terra scabellum, nimirum huius oculos aliqua paradisi portio euaserat, quo minus illi vbicunque Adam ante euocationem viseretur, tam latens quàm de interdicta fruge sumens? Speculatorem vineæ vel horti tui, lupus aut furunculus non latet, deum puto de sublimioribus oculatiorem aliquid subiecti præterire nõ posse. Stulte qui tantum argumentum diuinæ maiestatis & humanæ instructionis, naso agis. Interrogabat deus quasi incertus, vt & hinc liberi arbitrij probans hominem in causa aut negationis, aut confessionis, vt daret ei locum sponte confitendi delictum, & hoc nomine reuelandi, sicut de Cain sciscitatur: Vbi nam frater eius; quasi non iam vociferatum à terra sanguinem Abelis audisset: sed vt & ille haberet potestatem ex eadem arbitrij potestate sponte negandi delicti, & hoc nomine grauandi, atque ita nobis conderentur exempla confitendorum potius delictorum, quàm negandorum, vt iam tunc initiaretur Euangelica doctrina, Ex ore tuo iustificaberis, & ex ore tuo damnaberis. Nam etsi Adam propter statum legis deditus morti est, sed spes ei salua est, dicente domino: Ecce Adam factus est tanquam vnus ex nobis; de futura scilicet adlectione hominis in diuinitatem. Deniq; quid sequitur? Et nunc nequando extendat manum, & sumat de ligno vitæ, & viuat in æuum. Interponens enim; & nunc, præsentis temporis verbũ, temporalem & ad præsens dilationem vitæ fecisse se ostendit. Ideóque nec maledixit ipsum Adam nec Euam, vt restitutionis candidatos, vt confessione releuatos. Cain verò & maledixit, & cupidum morte luere delictum, mori interim vetuit, vt præter admissum, etiam negationis eius oneratum. Hæc erit ignorantia dei nostri, quæ ideo simulabatur, ne delinquens homo quid sibi agendum sit, ignoret. Sed ad Sodomam & Gomorrham descendens, Videbo, ait, si secundum clamorem peruenientem ad me consumantur: si verò non, vt agnoscam. Et hic videlicet ex ignorantia incertus, & scire cupidus. An hic sonus pronunciationis necessarius, non dubitatiuum sed comminatiuum exprimens sensum sub sciscitationis obtentu? Quod si

Marginal notes: *Furunculus.* — *Naso agere.* — 20 *Cãdidati restitutionis.*

ſi deſcenſum quoque dei irrides, quaſi aliter non potuerit perficere iudiciũ, niſi deſcendiſſet, vide ne tuum æquè deum pulſes. Nam & ille deſcendit, vt quod vellet efficeret. Sed & iurat deus, nũquid fortè per deum Marcionis. Imò, inquit, multò vanius, quod per ſemetipſum. Quid vellet facere, ſi alius deus non erat in conſcientia eius, hoc cùm maximè iurantis, alium abſque ſe omninò non eſſe. Igitur peierantem deprehendis, an vanè deierãtem? Sed non poteſt videri peieraſſe, qui alium eſſe non ſciuit, vt dicitis. Quod enim ſcit, hoc deierans, verè non peierauit. Sed nec vanè deierat, alium deũ non eſſe. Tunc enim vanè deieraret, ſi non fuiſſent qui alios deos crederent, tunc quidem ſimulachrorum cultores, nunc verò & hæretici. Iurat igitur per ſemetipſum, vt vel iuranti deo, credas alium deum omninò non eſſe. Hoc vt deus faceret, tu quoque Marcion coëgiſti: iam tunc enim prouidebaris. Proinde ſi & in promiſſionibus aut comminationibus iurat, fidem in primordiis arduam extorquens, nihil deo indignum eſt, quod efficit deo credere. Satis & tunc puſillus deus in ipſa etiam ferocia ſua, cùm ob vituli conſecrationem efferatus in populum, de famulo ſuo poſtulat Moyſe, Sine me, & indignatus ira, diſperdam illos, & faciam te in nationem magnam. Vnde meliorem ſoletis affirmare Moyſen deo ſuo, deprecatorem imò & prohibitorem iræ. Non facies enim iſtud, aut & me vna cum eis impende. Miſerandi vos quoque cũ populo, qui Chriſtum non agnoſcitis in perſona Moyſi figuratum, patris deprecatorem, & oblatorem animæ ſuæ pro populi ſalute. Sed ſufficit ſi & Moyſi propriè donatus eſt populus ad præſens. Quod vt famulus poſtulare poſſet à domino, id dominus à ſe poſtulauit. Ad hoc enim famulo dixit, Sine me, & diſperdã illos, vt ille poſtulando & ſemetipſum offerendo non ſineret, atque ita diſceres quantum liceat fideli & Prophetæ apud deũ. Iam nunc vt & cætera compendio abſoluam, quæcunque adhuc vt puſilla & infirma & indigna colligitis ad deſtructionem creatoris, ſimplici & certa ratione proponam. Deum non potuiſſe humanos congreſſus inire, niſi humanos & ſenſus & affectus ſuſcepiſſet, per quos vim maieſtatis ſuæ intolerabi-

lem vtique humanæ mediocritati, humilitate tẽperaret;
ſibi quidem indigna, homini autem neceſſaria, & ita iam
deo digna, quia nihil tam dignum deo, quàm ſalus homi-
nis. De iſto pluribus retractarẽ, ſi cum ethnicis agerem,
quanquam & cum hæreticis non multò congreſſio ſtet.
Quatenus & ipſi deum in figura & in reliquo ordine hu-
manæ conditionis diuerſatũ iam credidiſtis, non exige-
tis vtique diutius perſuaderi deum conformaſſe ſemet-
ipſum humanitati, ſed de veſtra fide reuincimini. Si enim
deus, & quidẽ ſublimior, tanta humilitate faſtigium ma-
ieſtatis ſuæ ſtrauit, vt etiã morti ſubiiceret, & morti cru-
cis, cur non putetis noſtro quoque deo aliquas puſillita-
tes congruiſſe, tolerabiliores tamen Iudaicis contumeliis
& patibulis & ſepulchris. An hæ ſunt puſillitates, quę iam
præiudicare debebunt Chriſtum humanis paſſionibus
obiectum, eius dei eſſe, cuius humanitates exprobrantur
à vobis? Nam & profitemur Chriſtum ſemper egiſſe in
dei patris nomine, ipſum ab intio conuerſatum, ipſum
congreſſum cum patriarchis & prophetis, filium creato-
ris, ſermonem eius, quem ex ſemetipſo proferẽdo filium
fecit, vt exinde omni diſpoſitioni ſuæ voluntatíque præ-
fecit, diminuens illum modico citra angelos, ſicut apud
eum ſcriptum eſt: qua diminutione, in hæc quoq; diſpo-
ſitus eſt à patre, quæ vt humana reprehenditis, ediſcens
iam inde à primordio, iam inde hominem, quod erat fu-
turus in fine. Ille eſt qui deſcendit, ille qui interrogat, ille
qui poſtulat, ille qui iurat. Cæterum quia patrem nemi-
ni viſum, etiam commune teſtabitur Euangelium, dicen-
te Chriſto: Nemo cognouit patrem niſi filius, ipſe enim
& veteri teſtamento pronunciarat, Deum nemo videbit,
& viuet; patrem inuiſibilem determinans, in cuius auto-
ritate & nomine ipſe erat deus, qui videbatur dei filius.
Sed & penes nos Chriſtus in perſona Chriſti accipitur,
quia & hoc modo noſter eſt. Igitur quæcunque exigitis
deo digna, habebuntur in patre inuiſibili, incongreſſibi-
líque & placido, & (vt ita dixerim) philoſophorum deo.
Quæcunque autem vt indigna reprehenditis, deputa-
buntur in filio, & viſo, & audito, & congreſſo, arbitro pa-
tris & miniſtro, miſcente in ſemetipſo hominẽ & deum,
in

Sermo.

Philoſophorũ deus.

in virtutibus deum, in pusillitatibus hominem, vt tãtùm homini conferat, quantum deo detrahit. Totum denique dei mei penes vos dedecus, sacramẽtum est humanæ salutis. Conuersabatur deus, vt homo diuina agere doceretur. Ex æquo agebat deus cũ homine, vt homo ex æquo agere cum deo posset. Deus pusillus inuentus est, vt homo maximus fieret. Qui talem deum dedignaris, nescio an ex fide credas deũ crucifixum. Quanta itaque peruersitas vestra erga vtrunque ordinem creatoris. Iudicem eum designatis, & seueritatem iudicis secundum merita causarum congruentem pro sæuitia exprobratis. Deum optimũ exigitis, & lenitatem eius benignitati congruentem, pro captu mediocritatis humanæ deiectius conuersatam, vt pusillitatẽ depreciatis. Nec magnus vobis placet, nec modicus, nec iudex, nec amicus. Quid si non eadem & in vestro deprehendantur? Iudicem quidem & illum esse iam ostẽdimus, in libello suo, & de iudice necessariè seuerum, & de seuero sicut sæuum, si tamen sæuum. Nunc & de pusillitatibus, & malignitatibus cæterisq; notis, & ipse aduersus Marcionem Antitheseis æmulas faciam. Si ignorauit deus meus esse alium super se, etiam tuus omninò non sciuit esse alium infra se. Quod enim ait Heraclitus ille tenebrosus, eadem via sursum & deorsum. Denique si nõ ignorasset, & ab initio ei occurrisset. Delictum & mortem, & ipsum autorẽ delicti diabolum, & omne malum, quem deus meus passus est esse, hoc & tuus qui illum pati passus est. Mutauit sentẽtias suas deus noster, proinde quâ & vester: qui enim genus humanum tam serò respexit, eam sentẽtiam mutauit, qua tanto æuo non respexit. pœnituit mali in aliquo deum nostrum, sed & vestrum. Eo enim quod tandem animaduertit ad hominis salutem, pœnitẽtiam dissimulationis pristinam fecit, debitam malo facto. Porrò malum factum deputabitur negligẽtia salutis humanę, non nisi per pœnitentiam emendata apud deum vestrum. Mandauit fraudem deus noster, sed auri & argenti. Quanto autem homo preciosior auro & argento, tanto fraudulẽtior deus vester, qui hominẽ domino & factori suo eripit. Oculum pro oculo reposcit deus noster, sed & vester vicem prohibens, itera-

Heraclitus σκοτεινός.

bilem magis iniuriam facit. Quis enim non rursus percutiet, non repercussus? Nescit deus noster qualeis adlegeret, ergo nec vester. Iudam traditorem non adlegisset, si præscisset. Si & mentitum alicubi dicis creatorem, longè maius mēdacium est in tuo Christo, cuius corpus non fuit verum. Multos sæuitia dei mei absumpsit, tuus quoque deus quos saluos non facit, vtique in exitium disponit. Deus meus aliquē iussit occidi, tuus semetipsum voluit interfici, non minus homicida in semetipsum, quàm in eum à quo vellet occidi. Multos autē occidisse deum eius probabo Marcioni. Nam fecit homicidā, vtique periturum, nisi si populus nihil deliquit in Christum. Sed expedita virtus veritatis, paucis amat. Multa mendacio erūt necessaria. Cæterum ipsas quoque Antitheseis Marcionis cominus cęcidissem, si operosiore destructione earum egeret defensio creatoris tam boni quàm & iudicis, secundum vtriusque partis exempla congruentia deo, vt ostendimus. Quod si vtraque pars bonitatis atque iustitiæ dignam plenitudinem diuinitatis efficiūt omnia potentis, compendio interim possum Antitheseis retudisse, gestienteis ex qualitatibus ingeniorum siue legum, siue virtutum discernere, atque ita alienare Christum à creatore vt optimum à iudice, & mitem à fero, & salutarem ab exitioso. Magis enim eos coniungunt, quos in eis diuersitatibus ponunt quæ deo congruunt. Aufer titulum Marcionis, & intentionem atque propositū operis ipsius, & nihil aliud præstat quàm demonstrationem eiusdem dei optimi & iudicis, quia hæc duo in solum deum competūt. Nam & ipsum studium in eis exemplis opponendi Christum creatori, ad vnitatem magis spectat. Adeò enim ipsa & vna erat substātia diuinitatibus, bona & seuera, & eisdē exemplis & in similibus argumentis, vt bonitatem suam voluerit ostendere, in quibus præmiserat seueritatem. Quia nec mirum erat, diuersitas temporalis, si postea deus mitior pro rebus edomitis, qui retrò austerior pro indomitis. Ita per Antitheseis faciliùs ostendi potest ordo creatoris à Christo reformatus. Quo repercussus & redditus potius quàm exclusus, præsertim deum tuū ab omni motu amariore secernas, vtique & ab æmulatione

lationecreatoris ſcilicet. Nam ſi ita eſt, quoniam eum Antitheſes ſingulas ſpecies creatoris æmulatum demonſtrant, agnoſcam igitur & in hoc per illas deum meum zelotem, qui res ſuas arbuſtiores in primordiis, bona vt rationali æmulatione maturitatis præcurauerit ſuo iure. Cuius Antitheſeis etiam ipſe mundus eius agnoſcet, ex contrarietatibus elementorum ſumma tamen ratione modulatus. Quamobrem inconſiderantiſſime Marcion alium deum lucis oſtendiſſe debueras, alium verò tenebrarum, quo faciliùs alium bonitatis, alium ſeueritatis perſuaſiſſes. Cæterum eius erit Antitheſis, cuius eſt & in mundo.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENtis per Beatum Rhenanum.

Poſtquam primo libro oſtendit deum Marcionis illum meliorem, eſſe non poſſe, & mox ſecundo creatorem ab omni ſæuitia aſſeruit clementer ſeuerum & ſeuerè clementem, nam vtrũque neceſſarium, hoc tertium volumen Chriſto dicauit, quem vel hoc argumento non alium quempiam patrem habere probat quàm deum creatorem, quòd apud eccleſias ab apoſtolis inſtitutas, & non minus ore quàm ſtylo confirmatas, de hac re nihil vnquam ſcrupuli fuit, priuſquam Cerdonis inſania, cui Marcion ſubſcripſit, orbi innoteſceret. Igitur indecens fuiſſe dicit, vt tam ſubitò venerit ὡς ἀπὸ τῆς μηχανῆς, *iuxta prouerbium, nullis prophetarum vaticiniis prænunciatus. Sic enim Chriſtus Marcionis in mundum irrepſit, vt ſolent in ædes diuitum furunculi. Stultum autem eſt eum potius Chriſtum recipere, qui ex improuiſo venerit, quàm eum qui tot prophetarum oraculis ſit demonſtratus. Quoniam verò non ſunt efficaciora argumenta, quàm quæ ex arcanis literis petuntur, præfatus de duplici forma Prophetici ſermonis, ad ipſas veteris inſtrumenti ſcripturas deſcendit, vt cùm has à Chriſto oſtenderit adimpletas, Chriſtum creatori vendicet, cui Marcion illas tribuebat, & ſunt quidem tribuendæ. Rurſus pro ſe Iudæos allegabant Marcionitæ Chriſtum vt alienum execratos, & in hunc morte graſſatos, quod haud facturi fuiſſent illorum iudicio, niſi alterius dei cognouiſſent. His reſpondet Chriſtum Iudæis, eatenus ignotum fuiſſe, quatenus non melioris cuiuſpiam dei filium,*

ſed

ſed ſolum hominem & legalium ceremoniarum præuaricatorē arbitrabantur. Nam & à prophetis duplex aduentus Christi inſinuatus eſt, & prædictum, quod in priori illum Iudæi non forent agnituri, & ideo in crucem ſublaturi. Ad quam rem duorū etiam hircorum qui ieiunio offerebantur, allegoriam accommodat. Iam quia Marcionitæ nihilo craßis Iudæis perſpicaciores, offenſi incommoditatibus quibus humana natura patet, ob quas videlicet Iudæi Christum reiecerant, negabant Christum vera carne veſtitum fuiſſe, ne natum concedere cogerentur, repetit diſputationem de carne Christi, cui peculiare volumen aliquando dedit. Mox expoſuit Eſaiæ vaticinium prædicentis Christum Emmanuelem vocandum, & virtutem Damaſci ſumpturū & ſpolia Samariæ, aduerſus regem Aſſyriorum. nam hæc de Christo creatoris dicta volebat Marcion vt bellatore, nolens figuratum eſſe ſermonem. Deinde docet Christi vocabulum, non Marcionici dei filio competere, multò minus nomen Ieſu, ſed filio creatoris. Atque ita pergit vaticinia commemorare, quæ de Christi natiuitate & eius contemptibili ſorte, ac figuris atrocißimi ſupplicij quo in crucem ſuffixus eſt, olim prophetæ ædiderant. Poſtremò probat Christum veniſſe vel hoc argumento, quod iam euenerint quæ poſt illum futura nūciabantur. nam & ethnici fidem ſuſceperunt, & Iudæi ob pertinaciam ſuam & intentatam Christo mortem malè ſunt accepti. Quis autem expectet Iudæam deſertum iri, quæ iam olim euaſtata eſt? & populum Iudaicum exilio multandum, qui ab hinc tot annos è ſuis ſedibus eſt eiectus? Cæterum vbi in calce de reſtitutione Iudææ loquitur, apparet eum huius fuiſſe ſententiæ, vt putarit in hac terra velut in campis quibuſdam Elyſiis poſt reſurrectionem nos ſuauiter acturos, idque mille annis. Nam hoc nomine notatur, in Definitionibus eccleſiaſticorum dogmatum. Qui error inſigneis aliquot viros etiam inuoluit, videlicet Lactantium, Victorinum, Seuerum, è Græcis Irenæum & Apollinarium, ceu Hieronymus autor eſt exponens Ezechielis caput XXXVI. Hos quidam Græcè χιλιασὰς, Latinè Milliarios vocant. Opus verò de ſpe fidelium, in quo veriſimile eſt hoc ab illo aſtrui, hodie non extat, citatur tamen à Hieronymo loco quo diximus. Porrò huius libri nonnulla capita reperiuntur in volumine quod ſcripſit aduerſus Iudæos, quædam in libro de carne Christi, vt neſcias an hinc illuc transtulerit, an ediuerſo. Habebant autem

olim

olim eruditi certos locos paratos quibus vbilibet vti poterant, si exigeret materia.

ANNOTATIONES IN LIBRVM sequentem.

QVem nunquam mandator designauit.] *Mandator est qui aliquid agendum committit. Mandatarius qui suscipit.* In tantum paraturam desiderabat.] *Iterum habet paraturam pro dispositione siue materia. Mox scripsimus, & homini indiceretur à deo.* Exautorauit.] *Hoc est autoritate destituit, infirmauit.* Quasi locum in balneis ita fidem occupauit.] *Vulgare est. Simile dictitant Germani de iis qui molendinũ adeunt, frumenta molituri. nam in publicis habet illud Iureconsultorum locum, Qui prior tempore, potior iure. Mox pro posteris reposuimus, posteros. Hoc in posteros constituendi. Ex Gorziensi.* Tunc si fortè credendus est.] *Si fortè, pro forte.* Video aliquas etiam lineas prædacendas.] *Præducere lineas. Sic alibi, Ad lineas rursum & ad gradum. Nec prorsus dissimile illud in præscriptionibus. Hanc tibi fossam determinauit.* Atque ita iam expunctum.] *Expunctum hoc est adimpletum ex debito.* Quia nec statim aquilicem.] *Aquilicem appellare videtur ab aquis eliciendis, quem à legendis aquis aquilegem alij vocant. Aquilices olim Tusci erant arte quadam & remediis pluuias elicientes, quum fruges nimia siccitas tantum nõ enecaret. Vnde dictum Aquælicium. Aquileges inueniendorum fontium periti erant, & aquas ad aquæductus colligebãt. Plinius libro* XXVI. *cap.* VI. *Tussim, inquit, sedat Bechion, quæ & tussilago dicitur. Duo eius genera. Syluestris vbi nascitur, subesse aquas credunt, & hoc habent signũ aquileges. Meminit Aquilegij quæ scrutandarum aquarum ars est Plinius libro* XXXI. *Sed videntur mihi posteriores istam differentiam non obseruasse, quando Aur. Arcadius Iureconsultus Digest. de iure immunitatis libro* I. *Aquilices etiam inter eos refert quibus grauior conditio vacationem aliquam munerum tribuit, aquileges, vt arbitror, intelligens. Structores, inquit, carpentarij, scandularij, gladiatores, aquilices, tubarij, cornuarij, arcuarij, & cætera. Apparet porrò omnium disciplinarum ac rerum absolutissima cognitione præditum fuisse Tertullianum, ex hoc loco & aliis simili-*

Cap. II.

Cap. III.

Cap. IIII.

Cap. V.

bus. Nec omittendum hæc verba, Ponam flumina in regione sitiēti, ad aquilicem, posteriora, Et in solitudine buxum & cedrū, ad agricolam referri debere. Benedicent bestiæ agri] Benedici elegāter interpretatur, fausta omina ab aliquibus siue faustum omen ab aliquo referre. Iudaicæ literaturæ.] Per Iudaicam literaturam libros veteris instrumenti intelligit. Mox contenderēt vertimus in contenderet, Scilicet nauclero illi.] Iocus est in

3 gentem. nam Marcion episcopi filius fuit, vt tamen poßibile sit maiores eius naucleros extitisse, quod de Iulio secundo pontifice Romano quidam retulêre. Non quidē Rhodia lex, sed Pontica cauerat.] Notat Marcionem quòd nauclerus esset & Barbarus, alludens ad legem Rhodiam de iactu, cuius fit mētio in libris Digest. titulo, ad legem Rhodiam de iactu. Ea lex ad nauigantes & nauarchum ipsum pertinet, iubens eiectarum è naui mercium damnum, iuxta seruatarum rerū æstimationē ab vnoquoque esse compensandū. Hic propriè de ea re non agit, sed ioci tantum gratia Marcioni qui nauiculariā olim fortaßis exercuerat in Barbara Ponti regione natus, nō Rhodiam quidem legem quæ nautica quidem est, sed tamen Romana ac à prudentißimis hominibus lata, verum Ponticam ac Barbaram aliquam legem cauisse scribit, errare Iudæos in Christum suum non licere. Humana cōditio deceptui obnoxia.] Deceptus pro deceptione. Infrà scripsimus ablatis agnitionis & intelligētiæ viribus. Et paulò post, qui ab initio vicarius patris. Id enim intelligi vel non

4 intelligi capit.] Sæpe iam indicauimus vsum verbi capit apud hunc autorem. Simillimum est illud libro proximè superiori, Capit etiam, inquit, imaginem spiritus dicere flatū. Rationē quoque errorum eius à quo ducatū mutuatus.] Mutuatus ad vtrunque accusatiuum refertur. Ne aspectu quidem honestus.] Honestus pro pulchro, ceu supra annotauimus. Sic accipiēdum quod infrà sequitur, omni inhonestate prostratus, id est deformitate. Infra scripsimus, quia & de isto notati fuissent. Ex Gorziensi. Incredibile præsumpserant deum carnem.] Fi-

5 gura Græca, hoc est secundum carnē. Impresse Apostolus demandat.] Hoc aduerbio etiam vsus est supra, vt in libro de carne Christi, Et vt impreßius dixerim. Eodem, Hoc quidē impres-

6 sius factum dicit quàm natum. Deuertentis in terram.] Deuertere sicut deuersari. Breuem carnis commeatum.] Hoc est facultatem breuis temporis agendi in carne. Ædas & ipse consilium

silium dei, vti quo.] *Ipse me sensus coëgit vt hic dictionem vti verterim in tui, cõsilium dei tui, quo Christum tuum & cætera. Exemplaria vetusta consentiunt in errore.* Stropham administrasset.] *Stropha dolum, versutiam, atque imposturã significat, Græcis* στροφὴ. Aliquantis enim.] *Aliquãtis pro aliquot, subaudi rebus.* Aut falsæ aut etiam veræ carnis paratura.] *Iterũ paratura pro materia. Scripsimus infra, Nunc vt omnia ad euangelij dist. exam. Expungendam putauit. Hoc est ex debito adimplendam.* Aut sanguinis tributo.] *Supra dixit, ni fallor, totius naturæ tributa.* Debuerat phantasmatis scenam decucurrisse.] *Sic dicit scenam phantasmatis, vt in De hæresibus, Scenã erroris, Actum quem vocant intelligens. Sensus est, Debuerat ex toto seruire scenæ, & susceptam fabulã peragere Christus Marcionis. qui si putatiuam gessit carnem, debebat etiam putatiuam habere natiuitatem: sic enim phantasmatis scenam decucurrisset.* Age iam perora in illa sanctissima.] *Hunc locum habes in De carne Christi iisdem propemodum verbis relatũ non ita longe post initium.* Ludicros exitus.] *Videbatur mihi aliquando legẽdum lubricos, sed ipse respicit ad id quod in libro quem modo citauimus dicit, de infante recens edito loquens. Blanditiis deridetur. Et mox illum per ludibria nutritum. Item ibidem infra. Æque illum & natiuitatis & infantiæ imaginarium imaginariæ vacua ludibria subire potuisse.* In sensu sonum expungens.] *Hoc est absoluens, adimplens, satisfaciens sono in sensu.* Nunc si nomen Christi, vt sportulam furunculus, captauit.] *Docet Asconius Pedianus in Verrinas Ciceronis, sportam, sportulas, nummorum esse receptacula ac spartea vtensilia ad maioris summæ pecunias capiendas, quanquam locus ille mendis nõ caret, vt vbique fermè misere corruptus est optimus ille Ciceronis interpres. Hic vero non arbitror Tertullianum de fure nummorũ loqui, sed sportulam eam intelligere quæ pauperculis clientibus salutatoribúsque dabatur à diuitibus olim apud Romanos. Huic recta cœna opponitur. id erat legitimum conuiuium à liberalioribus patronis exhiberi solitum. Inter eos autem qui sportulã accipiebant, accidebat nonnunquam vt alieni qui de numero clientum non erant, ingererent sese, non satis ab atriensi seruo inspecti exploratíque, nam interdum ab absentibus se summissos mentiebantur. Id quod Iuuenalis expreßit satyra prima:*

——*Tunc sportula primo*

7 Cap. XI.

8 Cap. XII.

9 Cap. XIII.

Limine parua sedet, turbæ rapienda togatæ.
Ille tamen faciem prius inspicit, & trepidátne
Suppositus venias, & falso nomine poscas.
Agnitus accipies.

Hoc est ergo quod Tertullianus dicit, Nunc si nomen Christi, vt sportulam furunculus, captauit. Cæterum huius temporis religiosi plerique mendicis sportulam dant ad ostium domus, diuitibus quibus abũde per se suppetit quod edant cœnæ rectæ imò dubiæ adhibitis. Mox scripsimus, in quo Christus nõ præsumebatur. 10 De nominibus iam obduximus.] *Hoc est euicimus, vt supra & infra sæpe. Infra scripsimus, Marcionis Euãgelium discuti placuit.* 11 Expungamus ordinem cœptum.] *Hoc est absoluamus, vt antè sæpe.* 12 Ioseph & ipse Christum figuratus.] *Figura Græca.* Media stipitis palus.] *Et hic figura Græca, hoc est secundum media, id est mediam partem stipitis.* Neruos vtique eius, clauis desæuierunt.] *Et hic synecdoche est. Infra scripsimus, Et salus exinde prædicabatur. Ex Gorziensi. Item ex eodem infra, Venite mittamus lignum in panẽ eius.* 13 Panis dedisse.] *Subaudit more suo accusatiuum.* 14 Dispositio expuncta.] *Vt supra. Sic rursum infra, Vide an quod sequitur expũctum sit. Hoc est ex debito adimpletũ.* Quia viro deputare.] *Addidimus ex Gorziẽsibus annotatiũculis: Nã quia viro deputare nõ poterat virginis, eum ventrem patri deputauit. Item infra, Iam non in Moyse.* 15 Sibynas in falces.] *Apud Esaiam iuxta septuaginta versionem Græcè legitur,* καὶ τὰς ζιβύνας αὐτῶν εἰς δρέπανα. *Est autẽ* ζιβύνη *venabuli genus autore Tertulliano. Suidas* ὁλοσιδήριον ἀκόντιον *significare scribit, hoc est telum prorsus ferreũ,* 16 *nonnunquam* λόγχην *siue* σπάθην, *id est lanceam vel ensem. Et* 17 *tempus medium à T. u. ad V. non pœnitentiam intellexissent. Figura Græca.* Quæ nulla hodie est.] *Aduersum Iudæos vbi hæc ad verbum leguntur. ex Gorziensi pro nulla supposuimus, in via, vtrunque stare potest. Infra scripsimus, Planè deus zelotes. Item infra. Denique proxime expunctum est.* Quam in multitudinem arenæ repromittitur.] 18 *Id est secũdum quam promißionem. Figura Græca. Infra scripsimus, Quò alij perueniant, vnde alij decidant.*

Cap. xvii.
Cap. xviii.
Cap. xix.
Cap. xx.
Cap. xxi.
Cap. xxiii.
Cap. xxiiii.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI ADVERSVS MARCIONEM LIB. III.

*

ECVNDVM vestigia pristini operis quod amissum reformare perseueramus, iam hinc ordo de Christo, licet ex abūdanti, post decursam defensionem vnicæ diuinitatis. Satis etenim præiudicatum est, Christū non alterius dei intelligendū, quàm creatoris, cum determinatum est, alium deum non credēdum præter creatorem, quē adeo Christus prædicauerit, & deinceps Apostoli non alterius Christum annunciauerint, quàm eius dei quem Christus prædicauit, id est creatoris, vt nulla mentio alterius dei, atque ita nec alterius Christi agitata sit, ante scandalum Marcionis. Facillime hoc probatur Apostolicarum & hæreticarum ecclesiarum recensu, illic scilicet pronūciandam regulæ interuersionem, vbi posteritas inuenitur. Quod etiam primo libello intexui. Sed & nunc congressio ista seorsum in Christum examinatura eo vtique proficiet, vt dum Christum probamus creatoris, sic quoque deus Marcionis excludatur. Decet veritatem totis viribus vti suis, non vt laborantem. Cæterum in præscriptionum compendiis vincit. Sed decretum est vt gestientem vbique aduersario occurrere, in tantum furenti, vt facilius præsumpserit eum venisse Christum, qui nunquam sit annunciatus, quàm eum qui semper sit prædicatus. Hinc denique gradum confero, an debuerit tam subito venisse. Primo, quia & ipse dei sui filius. hoc enim ordinis fuerit, vt ante pater filiū profiteretur, quàm patrem filius, & antè pater de filio testaretur, quàm filius de patre. Dehinc & quâ missus prēter filij nomen. Proinde enim præcessisse debuerat mittentis patrocinium in testimonium missi, quia nemo veniens ex alterius auto-

Ecclesiarum recensus.

Præscriptiones.

Gradum confero.

ritate, ipse eam sibi ex sua affirmatione defendit, sed ab ipsa defensione potius expectat, præeunte suggestu eius, qui autoritatem præstat. Cæterum nec filius agnoscetur, quem nunquam pater nuncupauit, nec missus credetur, quem nunquam mandator designauit, nũcupaturus pater & designaturus mandator, si fuisset. Suspectum habebitur omne, quod exorbitarit à regula, rerúmque principalis gradus non sinit posterius agnosci patrem post filium, & mandatorem post mandatum, & deũ post Christum. Nihil origine sua prius est in agnitione, quia nec in dispositione. Subito filius, & subito missus, & subito Christus. Atqui nihil putem à deo subitum, quia nihil à deo non dispositum. Si autem dispositum, cur & non prædicatum, vt probari posset & dispositum ex prædicatione, & diuinum ex dispositione. Et vtique tantum opus, quod scilicet humanæ saluti parabatur, vel eatenus subitum nõ fuisset, quâ per fidem profuturum. In quantũ enim credi habebat vt prodesset, in tantum paraturam desiderabat, vt credi posset, substructam fundamentis dispositionis & prædicationis, quo ordine fides informata, merito & homini indiceretur à deo, & deo exhiberetur ab homine, ex agnitione debens credere quia posset, quæ scilicet credere didicisset ex prædicatione. Non fuit, inquis, ordo eiusmodi necessarius, quia statim se & filium, & missum, & dei Christum, rebus ipsis esset probaturus per documenta virtutum. At ego negabo solam hãc illi speciem ad testimonium competisse, quam & ipse post modum exautorauit. Siquidem edicens multos venturos, & signa facturos, & virtutes magnas æddituros, auersionẽ etiam electorum, nec ideo tamen admittẽdos, temerariam signorum & virtutum fidem ostendit, vt etiam apud pseudochristos facillimarum. Aut quale est si inde se voluit probari, & intelligi, & recipi, ex virtutibus dico, vnde ceteros noluit æquè & ipsos tam subito venturos, quàm à nullo autore prædicatos? Sed quia prior eis venit, & prior virtutum documenta signauit, idcirco quasi locum in balneis, ita fidem occupauit, posteris quibusque præripuit. Vide ne & ipse in conditione posteriorum deprehendatur, posterior inuentus creatore, ante iam cognito, & proinde virtutes

Pseudochristi

Locum in balneis occupare

virtutes ante operato, & non aliter præfato, non esse aliis credendum, post eum scilicet. Igitur si priorem venisse, & priorem de posteris pronunciasse, hoc fidem cludet: prædamnatus erit & ipse iam ab eo quod posterior est agnitus, & solius erit autoritas creatoris hoc in posteros constituendi, qui nullo posterior esse potuit. Iam nunc cũ probaturus sim creatorem, easdem virtutes, quas solas ad fidem Christo tuo vẽdicas, interdum per famulos suos retro ædidisse, interdum per Christum suum ędendas destinasse: possum & ex hoc merito præscribere, tanto magis Christum non ex solis virtutibus credendum fuisse, quanto illum non alterius quàm creatoris interpretari potuissent, vt respondentem virtutibus creatoris & æditis per famulos suos, & in Christum suum repromissis. Quanquã etsi alia documenta inuenirentur in tuo Christo, noua scilicet, facilius crederemus etiam noua eiusdẽ esse cuius & vetera, quàm cuius tantũmodo noua, egẽtia experimentis fidei victricis vetustatis, vt sic quoque prædicatus venire debuerit, tam prędicationibus propriis extruentibus ei fidem, quàm & virtutibus, pręsertim aduersus Christum creatoris venturum, & signis & prophetis propriis munitum, vt æmulus Christi per omnes diuersitatum species reluceret. Sed quomodo à deo nunquam prædicato Christus eius prędicaretur? Hoc est ergo quod exigit, nec Deum, nec Christum tuũ credi, quia & Deus ignotus esse nõ debuit, & Christus agnosci per deum debuit. Dedignatus opinor est imitari ordinem dei nostri, vt displicentis, vt cum maxime reuincendi. Nouus noue venire voluit, filius ante patris professionem, & missus ante mandatoris autoritatem, vt & ipse fidem mõstruosissimam induceret, qua ante crederetur Christum venisse, quàm sciretur fuisse. Competit mihi etiam illud retractare, cur non post Christum venerit. Nam cum intueor dominum eius, tanto ęuo patientissimũ acerbissimi creatoris, annunciantis interea in homines Christum suum, quacunque id ratione fecit, tam reuelationem quam intercessionem suam differens, eadem ratione dico illum patientiam debuisse creatori, in Christo quoque suo dispositiones suas executuro, vt perfecta & expleta omni

operatione æmuli Dei & æmuli Christi, tunc & ipse proprias dispositiones superduceret. Cæterum pœnitentia tantæ patientiæ fecit, quod non in finem rerum creatoris perseuerauerit. Vanè sustinuit prædicari Christum eius, quem non sustinuit exhiberi. Aut sine causa intercidit temporis alieni decursum, aut sine causa tam diu non intercidit. Quid illum detinuit, quidúe turbauit? Atquin in vtrunque commisit, post creatorem quidem tam tarde reuelatus, ante Christum vero eius tam properè. Alterũ vero iam dudum debuerat traduxisse, alterum nondum. Ne illum quidem tamdiu sæuiẽtem sustinuisse: istum vero adhuc quiescentem inquietasse, circa ambos excidens ab optimi dei titulo, certe varius & ipse & incertus, tepidus scilicet in creatorẽ, & calid⁹ in Christũ, & vanus vtrobique. Nõ magis enim compescuit creatorem, quàm obstitit Christo. Manet & creator, qualis omnino est, veniet & Christus qualis & scribitur. Quid venit post creatorẽ, quem emendare nõ valuit? Quid ante Christum eius reuelatus est, quem reuocare non potuerit? Aut si emendauit creatorem, post illum reuelatus, vt emendanda præcederent, ergo & Christum eius æque emendaturus expectasse debuerat, proinde & illius posterior emendator futurus, sicut creatoris. Aliud est si & ipse post illum rursus adueniet, vt primo quidem aduentu processerit aduersus creatorem, legẽ & prophetas destruens eius, secundo vero procedat aduersus Christum regnum redarguẽs eius. Tunc ergo conclusurus ordinem suum, tunc si forte credendus est, aut si iam hinc perfecta res est eius, vanè ergo venturus est, nihil scilicet peracturus. His præluserim quasi de gradu primo adhuc & quasi de longinquo. Sed & hinc iam ad certum & cominus dimicaturus, video aliquas etiam nunc lineas præducendas, ad quas erit dimicandum, ad scripturas scilicet creatoris. Secundum eas enim probaturus, Christũ creatoris fuisse, vt postea Christo suo adimpletas, necesse habeo ipsarum quoque scripturarum formam, & (vt ita dixerim) naturam demandare, ne tunc in controuersiam deductæ cum adhibentur ad causas, & sua & causarum defensione commixtæ, obtundant lectoris intentionem.

2 *Aliquas lineas præducere.*

Duas

Duas itaque causas prophetici eloquij adlego agnoscendas abhinc aduersariis nostris. Vnam qua futura interdũ pro iam transactis enunciantur. Nam & diuinitati competit, quæcunque decreuerit, vt perfecta reputare, quia non sit apud illam differentia temporis, apud quam vniformem statum temporis dirigit ęternitas ipsa, & diuinationi propheticæ magis familiare est, id quod prospiciat, dum prospicit, iam visum atque ita iam expunctum, id est omni modo futurum demonstrare, sicut per Esaiam, Dorsum meum posui in flagella, maxillas autem meas in palmas, faciem meam vero non auerti à sputaminibus. Siue enim Christus iam tunc in semetipsum secundum nos, siue Prophetes de semetipso secundum Iudæos pronunciabat, nondum tamen factum pro iam transacto sonabat. Alia species erit, qua pleraque figurate portẽduntur per ænigmata, & allegorias, & parabolas, aliter intelligenda quàm scripta sunt. Nam & montes legimus destillaturos dulcorem, non tamen vt sapam de petris, aut defrutum de rupibus speres: & terram audimus lacte & melle manantem, nõ tamen vt de glebis credas te vnquã placentas & samias coacturum, quia nec statim aquilicẽ & agricolam se deus repromisit, dicens: Ponam flumina in regione sitienti, & in solitudine buxum & cedrum. Sicut & prædicans de Nationum conuersione, Benedicent me bestiæ agri, sirenes & filiæ passerum, nõ vtique ab hirundinum pullis & vulpeculis, & illis mõstruosis fabulosisque cãtricibus fausta omina relaturus est. Et quid ego de isto genere amplius? cum etiam hæreticorum Apostolus ipsam legem indulgentem bubus terentibus os liberum, non de bubus, sed de nobis interpretetur, & petram potui subministrãdo comitem Christum adleget fuisse, docens proinde ad Galatas, duo argumenta filiorũ Abrahæ allegorice cucurrisse, & suggerens Ephesiis, quod in primordio de homine prædicatum est relicturo patrem & matrem, & futuris duobus in vnam carnem, id se in Christum & ecclesiam agnoscere. Si satis constat de istis interim duabus proprietatibus Iudaicæ literaturæ, memento lector constitisse, vt cum tale quid adhibuerimus, non retractetur de forma scripturæ, sed de statu causæ.

Proprietas eloquij prophetici.

Sirenes monstrosæ fabulosæque cantrices.

Benedici faustum omen ab aliquo referre.

Iudaica literatura.

Cum igitur hæretica dementia eũ Christum venisse præsumeret, qui nunquam fuerat annunciatus, sequebatur vt eum Christum nondum venisse contenderet, qui semper fuerat prædicatus: atque ita coacta est cum Iudaico errore sociari, & ab eo argumentationem sibi struere, quasi Iudæi certi & ipsi aliũ fuisse qui venit, non modo respuerint eum vt extraneum, verum & interfecerint eũ vt aduersarium. agnituri sine dubio, & omni officio religionis prosecuturi, si ipsorum fuisset. Scilicet nauclero illi non quidem Rhodia lex, sed Pontica cauerat, errare Iudæos in Christum suum non licere, quando & si nihil tale prędicatum in illos inueniretur, vel sola vtique humana conditio deceptui obnoxia, persuasisset, Iudęos errare potuisse, quâ homines, nec statim in præiudicium sumendum de sententia eorum, quos credibile fuerit errasse. Porrò cum & prædicatum sit nõ agnituros eos Christum, ideóque etiam perempturos, iam ergo ipse erit & ignoratus & interemptus ab illis, in quẽ ita admissuri prænotabantur. Hoc si probari exigis, nõ eas scripturas euoluam, quæ interemptibilem Christum edicẽtes vtique, ignorabilem affirmant: nisi enim ignoratus nihil scilicet pati posset, sed reseruatis eis ad causam passionum, eas prædicationes in præsenti sufficiet adhibere, quæ interim ignorabilem probent Christum, & hoc breuiter, dum ostendunt omnem vim intellectus ademptam populo à creatore. Auferam, inquit, sapientiam sapientium illorum, & prudentiam prudentium eorum abscondam. Et aure audietis, & non audietis: & oculis videbitis, & non videbitis: Incrassatum est enim cor populi huius, & auribus grauiter audierunt, & oculos concluserunt, ne quando auribus audiant, & oculis videant, & corde coniiciant, & conuertantur, & sanem illos. Hanc enim obtusionem salutarium sensuum meruerant, labiis diligentes deum, corde autem longe absistentes ab eo. Igitur si Christus quidem annunciabatur à creatore solidante tonitruum, & concludente spiritũ, & annunciante in homines Christum suum secundum Iohelem prophetam; si omnis spes Iudæorum nedum dicam etiam gentium, in Christi reuelationem destinabatur; sine dubio id demonstrabantur non

Rhodia lex.

Esai. 29.

Esai. 6.

Esai. 29.

Amos 4.

non agnituri & non intellecturi, ablatis agnitionis, & intelligentiæ viribus sapientia atque prudentia, quod annunciabatur, id est Christus, erraturis in eum principalibus sapientibus eorum, id est scribis: & prudentibus, id est Pharisæis, pariter & populo auribus audituro, & non audituro, vtique Christum docentem: & oculis visuro, & non visuro, vtique Christum signa facientem, secundum quod & alibi, Et quis cæcus, nisi pueri mei? Et quis surdus, nisi qui dominatur eorum? Sed & cum exprobrat per eundem Esaiam, filios generaui & exaltaui, at illi me reiecerunt, Agnouit bos possessorem suum, & asinus præsepe domini sui: Israël autem me non cognouit, & populus me non intellexit. Nos quidem certi, Christum semper in prophetis locutum, spiritum scilicet creatoris, sicut propheta testatur, Persona spiritus nostri Christus Dominus, qui ab initio vicarius patris in dei nomine & auditus sit & visus: scimus ipsius voces eiusmodi fuisse iam tunc Israëli exprobrantis, quæ in illum commissuri prædicabantur, Dereliquistis dominum, & in iram prouocastis sanctum Israël. Si vero non in Christum, sed in ipsum potius deum volueris referre omnem Iudaicæ ignorantiæ de pristino reputationem, nolens etiam retro sermonem & spiritum, id est Christum creatoris, despectum ab eis & non agnitum, sic quoque reuinceris. Non negans enim filium & spiritum & substantiã creatoris esse Christum eius, cõcedas necesse est, eos qui patrem non agnouerint, nec filium agnoscere potuisse, per eiusdem substantiæ cõditionem, cuius si plenitudo intellecta non est, multo magis portio, certe quâ plenitudinis consors. His ita dispectis, iam apparet quomodo & respuerint Iudæi Christum, & interemerint, non vt extraneum Christum intelligentes, sed vt suum non agnoscentes. Qui enim extraneum intelligere potuissent de quo nihil vnquam fuerat annunciatum, cum intelligere non potuissent, de quo semper fuerat prædicatum? Id enim intelligi vel non intelligi capit, quod habendo substantiam prædicationis, habebit & materiã vel agnitionis vel erroris. Quod vero materia caret, non admittit sapientiæ euentum. Et adeo non quâ alterius dei, Christum auersati persecutiq; sunt,

Planum, hoc est impostorē.

sed quâ solummodo hominem, quem planum in signis & æmulum in doctrinis existimabant, vt & ipsum hominem quâ suum, id est Iudæum, sed Iudaismi exorbitatoré & destructorem, deduxerint in iudicium, & suo iure punierint, alienũ scilicet non iudicaturi. Tanto abest vt alienum Christum intellexisse videantur, qui nec hominem eius vt alienum iudicauerũt. Discat nunc hæreticus ex abundanti cum ipso licebit Iudæo, rationem quoq; errorũ eius à quo ducatũ mutuatus, in hac argumentatione, cæcus à cæco in eandẽ deductus foueã. Duos dicimus Christi habitus à prophetis demonstratos, totidem aduentus eius prænotasse, vnum in humilitate, vtique primũ, cum tanquam ouis ad victimam deduci habebat, & tanquam agnus ante tondentem sine voce ita non aperiens os, ne aspectu quidem honestus. Annunciauimus enim, inquit, de illo sicut puerulus, sicut radix in terra sitienti, & non est species eius, neque gloria. Et vidimus eum, & non habebat speciem, neque decorem, sed species eius inhonorata, deficiens citra filios hominũ. Homo in plaga, & sciẽs ferre infirmitatẽ. Vt positus à patre in lapidem offensionis & petram scandali. Minoratus ab eo modicum citra angelos, Vermem se pronuncians, & nõ hominem, ignominiam hominis, & nullificamen populi. Quæ ignobilitatis argumenta primo aduẽtui competunt, sicut sublimitatis secundo, cũ fiet iam non lapis offensionis nec petra scandali, sed lapis summus angularis post reprobationem assumptus, & sublimatus in cõsummationem templi, ecclesiæ scilicet, & petra sanè illa apud Danielẽ de monte præcisa, quæ imaginem seculariũ regnorum comminuet & conteret. De quo aduentu idem prophetes: Et ecce cũ nubibus cœli tanquam filius hominis veniens venit vsq; ad veterem dierũ, aderat in conspectu eius: Et qui assistebant adduxerunt illum, & data est ei potestas regia, & omnes Nationes terræ secũdum genera, & omnis gloria famulabunda, & potestas eius vsque in æuum, quæ non auferetur: & regnum eius, quod non vitiabitur. Tunc scilicet habiturus & speciem honorabilem, & decorẽ indeficientem super filios hominũ: Tempestiuus enim, inquit, decore citra filios hominum, effusa est gratia in labiis tuis, propt ei-

propterea benedixit te Deus in æuum, Accingere ensem super femur tuum, potens tempestiuitate tua & pulchritudine tua, cum & pater posteaquam diminuit eum modicum quid citra angelos, gloria & honore coronabit illum & subiiciet omnia pedibus eius. Tunc & cognoscent eum qui compugerunt, & cædent pectora sua tribus ad tribum, vtique quod retro non agnouerunt eum in humilitate conditionis humanæ. Et homo est, inquit Hieremias, & quis cognoscet illum? quia & natiuitatem eius Esaias quis, inquit, enarrabit? Sic & apud Zachariā in persona Iesu, imò & in ipso nominis sacramento, verus summus sacerdos patris Christus Iesus, duplici habitu in duos aduentus deliniateur, Primo sordidis indutus, id est carnis passibilis & mortalis indignitate, cum & diabolus aduersabatur ei, autor scilicet Iudæ traditoris, ne dicā etiam post baptisma tentator. Dehinc despoliatus pristinas sordes, & exornatus podere & mitra & cidari munda, id est secundi aduentus gloria & honore. Si enim & duorum hircorum qui ieiunio offerebantur, faciam interpretationem, nonne & illi vtrumque ordinem Christi figurant? Pares quidem atque consimiles propter eundem dominum conspectum, quia non in alia venturus est forma, vt qui agnosci habeat à quibus læsus est. Alter autē eorum circundatus coccino, maledictus & consputus, & conuulsus, & conpunctus à populo extra ciuitatem abiiciebatur in perditionem, manifestis notatus insignibus dominicæ passionis. Alter vero pro delictis oblatus, & sacerdotibus templi in pabulum datus, secundæ repræsentationis argumenta signabat, qua delictis omnibus expiatis sacerdotes templi spiritalis, id est ecclesiæ, dominicæ gratiæ quasi visceratione quadam fruerentur, ieiunantibus cæteris à salute. Igitur quoniam primus aduentus & plurimum figuris obscuratus, & omni inhonestate prostratus canebatur, secundus vero & manifestus & deo condignus: idcirco quem facile & intelligere & credere poterunt, eum solum intuentes, id est secundum, non immerito decepti sunt circa obscuriorē certe indignorem, id est primum. Atque ita in hodiernum negant venisse Christum suum, quia non in sublimitate venerit, dum

Christus sordidatus.

Christus ornatus.

Hirci duo.

ignorant etiam in humilitate fuisse venturum. Desinat nunc hæreticus à Iudæo, Aspis (quod aiunt) à vipera mutuari venenum: euomat iam hinc proprij ingenij virus, phantasma vindicans Christum, nisi quod & ista sententia alios habebit autores, præcoquos & abortiuos quodammodo Marcionitas, quos apostolus Ioannes Antichristos pronunciauit, negantes Christum in carne venisse, & tamen non vt alterius dei ius constituerent, quia & de isto notati fuissent, sed quoniam incredibile præsumpserant deum carnem. Quo magis Antichristus Marciō sibi eam rapuit præsumptionem, aptior scilicet ad renuendam corporalem substantiam Christi, qui ipsum Deum eius nec autorem carnis induxerat, nec resuscitatorem, optimum videlicet, & in isto, & diuersissimum à mendacijs & fallacijs creatoris. Et ideo Christus eius ne mentiretur, ne falleret, & hoc modo creatoris forsitā deputaretur, non erat quod videbatur, & quod erat mentiebatur, caro nec caro, homo nec homo: proinde Deus Christus, nec Deus, cur enim non etiam dei phantasma portauerit? An credam ei de interiore substantia, qui sit de exteriore frustratus? Quomodo verax habebitur in occulto, tam fallax repertus in aperto? Quomodo autem in semetipso veritatem spiritus fallacia carnis confundens; negatam ab apostolo, lucis, id est veritatis, & fallaciæ, id est tenebrarum commisit communicationem? Iam nunc cum mendacium deprehenditur Christus, caro: sequitur vt & omnia quæ per carnem Christi gesta sunt mendacio gesta sint, congressus, contactus, conuictus, ipsæ quoque virtutes. Si enim tangendo aliquem liberauit à vitio, vel tactus ab aliquo, quod corporaliter actum est, non potest vere actum credi, sine corporis ipsius veritate. Nihil soli dum ab inani, nihil plenum à vacuo perfici licuit. Putatiuus habitus, putatiuus actus; imaginarius operator, imaginariæ operæ. Sic nec passiones Christi eius fidem merebuntur. Nihil enim passus est, qui non vere est passus. Vere autem pati, phantasma non potuit. Euersum est igitur totū dei opus. Totum Christiani nominis & pondus & fructus, mors Christi negatur, quā tam impresse Apostolus demandat, vtique veram, sum-

Prouerbium, Aspis à vipera venenū mutuatur.

Mors Christi, pondus & fructus Christiani nominis.

mum eam fundamentũ euangelij constituens, & salutis nostrę & prædicationis suæ: Tradidi enim, inquit, vobis in primis, quòd Christus mortuus sit pro peccatis nostris, & quòd sepultus sit, & quòd resurrexit tertia die. Porrò si caro eius negatur, quomodo mors eius asseueratur, quæ propria carnis est passio per mortẽ deuertentis in terram, de qua est sumpta, secundum legem sui autoris? Negata verò morte dum caro negatur, nec de resurrectione constabit. Eadem enim ratione non resurrexit, qua mortuus non est, nõ habendo substantiam scilicet carnis, cuius sicut & morts, ita & resurrectio est. Proinde resurrectione Christi infirmata, etiam nostra subuersa est. Nec ea enim valebit, propter quam Christus venit, si Christus non valebit. Nam sicut illi qui dicebant resurrectionẽ mortuorum non esse, reuincuntur ab Apostolo ex resurrectione Christi: ita resurrectione Christi non cõsistente, aufertur & mortuorũ resurrectio. Atque ita inanis est & fides nostra, inanis est prędicatio Apostolorum. Inueniuntur autem etiam falsi testes dei, quod testimoniũ dixerint quasi resuscitauerit Christum, quem nõ resuscitauit. Et sumus adhuc in delictis. Et qui in Christo dormierũt, perierunt: sanè resurrecturi, sed phantasmate forsitan sicut & Christus. In ista quæstione qui putaueris opponendos esse nobis angelos creatoris, quasi & illi in phãtasmate putatiuæ vtique carnis egerint apud Abraham & Loth, & tamen vere sint & congressi, & pasti, & operati quod mandatum eis fuerat: primo non admitteris ad eius dei exẽpla quem destruis. Nam & quanto meliorẽ & perfectiorem deum inducis, tanto non cõpetunt illi eius exempla, quo nisi diuersus in totum, nõ erit omnino melior atque perfectior. Dehinc scito, nec illud concedi tibi, vt putatiua fuerit in angelis caro, sed veræ & solidæ substantiæ humanæ. Si enim difficile non fuit illi, putatiuæ carnis veros & sensus & actus exhibere, multo facilius habuit veris & sensibus & actibus veram dedisse substãtiam carnis, vel quâ proprius autor & artifex eius. Tuus autem Deus eo quod carnem nullam omnino produxerit, merito fortasse phantasma eius intulerit, cuius non valuerat veritatem. Meus autem deus qui illam de limo sumptam,

in hac reformauit qualitate, nondum ex semine cõiugali, & tamen carnem; æquè potuit ex quacunque materia angelis quoque astruxisse carnem, qui etiam mũdum ex nihilo in tot & talia corpora, & quidẽ verbo ædificauit. Et vtique si deus tuus veram quãdoque substantiam angelorum hominibus pollicetur: Erunt enim, inquit, sicut angeli: cur non & deus meus veram substantiam hominum angelis accommodarit. Vnde sumptam? Quia nec tu mihi respondebis vnde illa apud te angelica sumatur, sufficit mihi hoc definire, quod deo congruit, veritatem scilicet eius rei quam tribus testibus sensibus obiecit, visui, tactui, auditui. Difficiliùs deo mentiri, quàm carnis veritatem vnde producere, licet non natæ. Cæterum & aliis hæreticis definientibus carnem illam in angelis ex carne nasci debuisse, si vere fuisset humana, certa ratione respondemus, qua & humana verè fuerit, & innata. Humana verè propter dei veritatem à mendacio & fallacia extranei: & quia non possent humanitus tractari ab hominibus, nisi in substantia humana. Innata autem, quia solus Christus in carnem ex carne nasci habebat, vt natiuitatem nostram natiuitate reformaret: atque ita etiam mortẽ nostram, morte suá dissolueret, resurgẽdo in carne, in qua natus est, vt & mori posset. Ideóque & ipse cũ angelis tunc apud Abraham in veritate quidem carnis apparuit, sed nondum natæ, quia nondum moritturæ, sed discentis iam inter homines conuersari. Quo magis angeli neque ad moriendum pro nobis dispositi, breuem carnis commeatum non debuerunt nascendo sumpsisse, quia nec moriendo deposituri eam fuerãt, sed vnde sumptam, & quoquo modo omnino dimissam, mentiti eam tamen nõ sunt. Si creator facit angelos spiritus, & apparitores suos ignem flagrantem: tam verè spiritus quàm & ignem, idem illos verè fecit & carnem: vt nunc recordemur & hæreticis renunciemus eius esse promissum, homines in angelos reformandi quandoque, qui angelos in homines formarit aliquando. Igitur non admissus ad consortium exemplorum creatoris vt alienorum, & suas habentium causas, velim ædas & ipse consilium dei tui, quo Christum suum non in veritate carnis exhibuit.

Videtur vnde vsurpare pro alicunde.

Si aspernatus est illam vt terrenam, & (vt dicitis) stercoribus infersam, cur non & simulacrum eius proinde despexit? Nullius enim dedignãdæ rei imago dignanda est: sequitur statum similitudo. Sed quomodo inter homines conuersaretur, nisi per imaginem substantiæ humanæ? Cur ergo non potius per veritatem, vt verè conuersaretur si necesse habebat conuersari: quãtò dignius necessitas fidem, quam stropham administrasset? Satis miserum deum instituis, hoc ipso quod Christum suum non potuit exhibere nisi in indignę rei effigie, & quidem alienæ. Aliquantis enim indignis conueniet vti nostris, sicut alienis non cõgruet vti, licet dignis. Cur enim non in aliqua alia digniore substantia venit, & in primis sua, ne & indigna & aliena videretur eguisse? si creator meus per rubum quoque & ignem, idem postea per nubem & globum, cum homine congressus est, & elementorũ corporibus in repræsentationibus sui vsus est, satis hæc exẽpla diuinæ potestatis ostendunt, Deum non eguisse aut falsæ aut etiam veræ carnis paratura. Cæterum si ad certum spectamus, nulla substantia digna est quam deus induat. Quodcunque induerit ipse dignum facit, absque mendacio tamen. Et ideo quale est, vt dedecus existimarit veritatem potius quàm mendacium carnis? Atquin honorauit illam fingendo. Quanta iam caro est, cuius phantasma necessarium fuit deo superiori? Totas istas præstigias putatiuæ in Christo corpulentiæ, Marcion illa intentione suscepit, ne ex testimonio substantiæ humanæ, natiuitas quoque eius defenderetur, atque ita Christus creatoris vindicaretur, vt qui nascibilis ac per hoc carneus annunciaretur. Stultissime & hic Ponticus, quasi non faciliùs crederetur caro in deo non nata, quàm falsa, præstruentibus vel maximè fidem istam angelis creatoris in carne vera conuersatis, nec tamen nata. Nam & Philumene illa magis persuasit Apelli, cæterísque desertoribus Marcionis, ex fide quidem Christum circumtulisse carnem, nullius tamen natiuitatis, vtpote de elemẽtis eam mutuatum. Quod si verebatur Marcion, ne fides carnis, natiuitatis quoque fidẽ induceret, sine dubio qui homo videbatur, natus vtique credebatur. nam & mulier

Putatiua corpulentia.

Philumena.

quædam exclamauerat, Beatus venter qui te portauit, & vbera quæ hausisti. Et quomodo mater & fratres eius dicti sunt foris stare? Et videbimus de his capitulis suo tempore. Certè quum & ipse se filium hominis prædicaret, natũ scilicet profitebatur. Nunc vt hæc omnia ad Euangelij distulerim examinationem, tamen quod suprà statui, si omni modo natus credi habebat qui homo videbatur, vanæ natiuitatis fidem cõsilio imaginariæ carnis expungendam putauit. Quid enim profuit non verè fuisse quod pro vero haberetur, tam carnem quàm natiuitatem; aut si dixeris, Viderit opinio humana: iam deũ tuum honoras fallaciæ titulo, si aliud se sciebat esse, quàm quod homines fecerat opinari. Iam tunc potuisti etiam natiuitatem putatiuam illi accommodasse, ne in hanc quoque impegisses quæstionem. Nam & mulierculæ nonnunquam prægnantes sibi videntur, aut sanguinis tributo, aut aliqua valetudine inflatæ. Et vtique debuerat phantasmatis scenam decucurrisse, ne originem carnis non desaltasset, qui personam substantiæ ipsius egisset. Planè natiuitatis mendacium recusasti: ipsam enim carnem veram ædidisti. Turpissimum scilicet Dei, etiam vera natiuitas. Age iam perora in illa sanctissima & reuerẽda opera naturæ, inuehere in totum quod es, carnis atque animæ originem destrue: cloacam voca vterum, tanti animalis, id est hominis producendi officinam: persequere & partus immunda & pudenda tormenta, & ipsius exinde puerperij spurcos, anxios, ludicros exitus. Tamẽ quum omnia ista destruxeris, vt Deo digna confirmes, non erit indignior morte natiuitas, & cruce infantia, & natura pœna, & carne damnatio. Si verè ista passus est Christus, minus fuisset nasci. Si mendacio passus est, vt phantasma, potuit & mendacio nasci. Summa ista Marcionis argumenta, per quæ alium efficit Christũ, satis, opinor, ostendimus, non consistere omnino, dum docemus magis vtique competere Deo veritatem quàm mendacium eius habitus, in quo Christum suum exhibuit: si veritas fuit, caro fuit: si caro fuit, natus est. Ea enim quę expugnat hęc hæresis cõfirmantur, cùm ea per quæ expugnat destruuntur. Itaque si carneus habebitur, quia natus, & natus quia carneus,

Scenam decurrere.

carneus, quia phantaſma non fuerit, ipſe erit agnoſcendus, qui in carne & ex natiuitate venturus annunciabatur à creatoris Prophetis, vtpote Chriſtus creatoris. Prouoca nunc, vt ſoles, ad hanc Eſaiæ comparationem Chriſti, contendens illam in nullo conuenire. Primo enim, inquis, Chriſtus Eſaiæ Emmanuel vocari habebit, dehinc virtutem ſumere Damaſci, & ſpolia Samariæ aduerſum regem Aſſyriorum. Porrò iſte qui venit, neque ſub eiuſmodi nomine eſt editus, neq; vlla re bellica functus eſt. At ego te admonebo vti cohærentia quoque vtriuſque capituli recognoſcas. Subiūcta enim eſt & interpretatio Emmanuelis, nobiſcum deus, vti non ſolùm ſonum nominis ſpectes, ſed & ſenſum. Sonus enim Hebraicus, quod eſt Emmanuel, ſuæ gentis eſt. Senſus autem eius quod eſt deus nobiſcum, ex interpretatione communis eſt. Quære ergo an iſta vox nobiſcū deus, quod eſt Emmanuel, exinde quod Chriſtus illuxit, agitetur in Chriſto. Et puto nō negabis, vtpote qui & ipſe dicas, deus nobiſcum dicitur, id eſt Emmanuel. Aut ſi tam vanus es, vt quia penes te Nobiſcum dicitur, non Emmanuel, idcirco nolis veniſſe illū cuius proprium ſit vocari Emmanuel, quaſi non hoc ſit & deus nobiſcum, inuenies apud Hebræos Chriſtianos, imò & Marcionitas Emmanuelem nominare, cùm volunt dicere nobiſcum deus: ſicut & omnis gens quoquo ſono dixerit, Deus, Nobiſcum deus, Emmanuelem pronunciabit, in ſenſu ſonum expungens. Quod ſi Emmanuel nobiſcum deus eſt, deus autem nobiſcū Chriſtus eſt, qui etiam in nobis eſt (quotquot enim in Chriſto tincti eſtis, Chriſtum induiſtis) tam proprius eſt Chriſtus in ſignificatione nominis, quod eſt nobiſcū Deus, quàm in ſono nominis, quod eſt Emmanuel. Atque ita conſtat veniſſe iam illum qui prædicabatur Emmanuel, quia quod ſignificat Emmanuel venit, id eſt nobiſcum deus. Æquè ſono nominum duceris, cùm virtutem Damaſci, & ſpolia Samariæ, & regem Aſſyriorum, ſic accipis, quaſi bellatorem portendant Chriſtum creatoris, non animaduertēs quid ſcriptura promittat. Quoniam priuſquam cognoſcat vocare patrem & matrem, accipiet virtutem Damaſci & ſpolia Samariæ aduerſus

regem Aſſyriorum. Antè eſt enim inſpicias ætatis demõſtrationem, an hominem iam Chriſtum exhibere poſſit, nedum imperatorem. Scilicet vagitu ad arma eſſet conuocaturus infans, & ſigna belli non tuba, ſed crepitacillo daturus: nec ex equo vel de curru vel de muro, ſed de nutricis aut gerulæ ſuæ collo ſiue dorſo hoſtem deſtinaturus: atque ita Damaſcum & Samariam pro mammillis ſubacturus. Aliud eſt ſi penes Ponticos, Barbaricæ gentis infantes in prælium erũpunt, credo ad ſolem vncti prius, dehinc pannis armati, & butyro ſtipendiati, qui antè norint lanceare quàm lancinare. Enimuerò ſi nuſquam hoc natura concedit, antè militare quàm viuere, antè virtutem Damaſci ſumere quàm patris & matris vocabulum noſſe, ſequitur vt figurata pronunciatio videatur. Sed & virginem, inquit, parere natura nõ patitur, & tamen creditur prophetæ. Et meritò. Præſtruxit enim fidem incredibili rei, rationem ædendo quod in ſigno eſſet futura. Propterea, inquit, dabit vobis dominus ſignum, Ecce virgo concipiet in vtero, & pariet filium. Signum autem à deo niſi nouitas aliqua monſtruoſa, tam dignũ non fuiſſet. Denique & Iudæi, ſi quando ad nos deiiciendos mentiri audent, quaſi non virginem, ſed iuuẽculam concepturam & parituram cõtineat, hinc reuincuntur, quod nihil ſigni videri poſſit res quotidiana, iuuenculæ ſcilicet prægnatus & partus. In ſignum ergo diſpoſita virgo & mater, meritò crederetur: infans verò bellator non æquè. Non enim & hic ſigni ratio verſatur. Sed ſigno natiuitatis nouæ aſcripto, exinde poſt ſignum alibi ordo iam infantis edicitur, mel & butyrum manducaturi. Nec hoc vtique in ſignum eſt, malitiæ nõ aſſentaturi: & hoc enim infantia eſt, ſed accepturi virtutem Damaſci & ſpolia Samariæ aduerſum regem Aſſyriorum. Serua modum ætatis, & quære ſenſum prædicationis: imò redde euangelio veritatis, quæ poſterior detraxiſti, & tam intelligitur prophetia, quàm renunciatur expuncta. Maneant autem orientales illi magi, in infantia Chriſtum recentem auro & thure munerantes, & accepit infans virtutem Damaſci ſine prælio & armis. Nam præter quod omnibus notum eſt, oriẽtis virtutem, id eſt vim & vires auro & odoribus

Crepitacillũ.

Hoſtem deſtinare.

Ad ſole vncti.

Pannis armati.

Butyro ſtipendiati.

Lanceatores antequã lancinatores.

ribus pollere ſolitam, certè eſt creatori virtutem cæterarum quoque gentium aurũ conſtituere, ſicut per Zachariam, Et Iudas pertendet apud Hieruſalem, & congregabit omnem valentiam populorum per circuitum aurum & argentum. De illo autem tunc auri munere etiam Dauid, Et dabitur illi ex auro Arabiæ. Et rurſus, Reges Arabum & Saba munera offerent illi. Nam & magos habuit ferè Oriens, & Damaſcus Arabiæ retro deputabatur antequam tranſcripta erat in Syrophœnicen, ex diſtinctione Syriarum, cuius tunc virtutem Chriſtus accepit, accipiendo inſignia eius, aurum ſcilicet & odores. Spolia autem Samariæ, ipſos magos: qui cùm illum cognouiſſent, & muneribus honoraſſent, & genu poſito adoraſſent, quaſi deum & regem ſub teſtimonio indicis & ducis ſtellæ, ſpolia ſunt facti Samariæ, id eſt idololatriæ, credentes videlicet in Chriſtum. Idololatriam enim Samariæ nomine notauit, vt ignominioſæ ob idololatriam qua deſciuerat tunc à deo ſub rege Hieroboam. Nec hoc enim nouum eſt creatori figuratè vti tranſlatione nominum, ex comparatione criminum. Nam & ἄρχοντας Sodomorum, appellat ἄρχοντας Iudęorum, & populum ipſum, populum Gomorræ vocat. Et idem alibi: Pater, inquit, tuus Amorreus, & mater tua Cethea: ob conſimilem impietatem. Quos aliquando etiam ſuos filios dixerat, filios generaui & exaltaui. Sic & Ægyptus nonnunquam totus orbis intelligitur apud illum, ſuperſtitionis & maledictionis elogio. Sic & Babylon etiam apud Ioannem noſtrum Romanę vrbis figura eſt, proinde magnę & regno ſuperbæ & ſanctorum dei debellatricis. Hoc itaque vſu Magos quoque Samaritarum appellatione titulauit, deſpoliatos quod habuerant cum Samaritis, vt diximus, idololatriam. Aduerſus regem autem Aſſyriorum, aduerſus Herodem intellige, cui vtique aduerſati ſunt Magi, tunc non renunciando de Chriſto, quem intercipere quærebat. Adiuuabitur hæc noſtra interpretatio, dum & alibi bellatorem exiſtimans Chriſtum, ob armorum quorundam vocabula & eiuſmodi verba, ex reliquorum quoque ſenſuum cõparatione conuinceris: Accingere, inquit, Dauid enſe ſuper femur. Sed quid ſuprà legis de Chriſto?

Damaſcus in Arabia olim.

Roma Babylon.

Tempestiuus decore præter filios hominū, effusa est gratia in labiis tuis. Rideo si quem ad bellum ense cingebat, ei de tempestiuitate decoris, & labiorum gratia blandiebatur. Sic item subiungens, & extende, & prosperare, & regna, adiecit, propter veritatē & lenitatem & iustitiam. Quis enim ense operabitur, & non contraria potiùs dolum & asperitatem & iniustitiam, propria scilicet negocia præliorum? Videamus ergo an alius sit ensis ille, cuius alius est actus. Nam & Apostolus Ioannes in Apocalypsi ensem describit ex ore dei prodeuntem bis acutum, præacutum, quem intelligi oportet sermonem diuinum, bis acutum duobus testamentis legis & euangelij, acutum sapientia, infestum diabolo, armantem nos aduersus hostes spiritales nequitiæ & concupiscentiæ omnis, amputantem etiam à charissimis ob dei nomen. Quòd si Ioannem agnitum non vis, habes cōmunem magistrum Paulum. præcingentem lumbos nostros veritate & loriça iustitiæ, & calciantem nos præparatione euangelij pacis, non belli: assumere iubentem scutum fidei, in quo possumus omnia diaboli ignita tela extinguere, & galeam salutaris, & gladium spiritus, quod est, inquit, dei sermo. Hanc & dominus ipse machærā venit mittere in terram, non pacem. Si tuus Christus est, ergo & ipse bellator est: si bellator non est, machæram intentans allegoricam, licuit ergo & Christo creatoris in psalmo sine bellicis rebus ense sermonis præcingi figuratò, cui supradicta tēpestiuitas congruat, & gratia labiorum, quem tunc iam cingebatur super femur apud Dauid, quandoque missurus in terram. Hoc est enim quod ait, Et extende & prosperare & regna. Extendens sermonē in omnem terram, ad vniuersarū gentium vocationem, prosperaturus successu fidei, quâ est receptus, & regnans exinde quâ mortem resurrectione deuicit. Et deducit te, inquit, mirificè dextera tua. Virtus scilicet gratiæ spiritalis, qua Christi agnitio deducitur. Sagittæ tuę acutæ, peruolantia vbique pręcepta, & minæ, & traductiones cordis cōpungentes & transfigurantes cōscientiam quāque. Populi sub te concident, vtique adorantes. Sic bellipotēs & armiger Christus creatoris, sic & nunc accipiens spolia non solius Samariæ,

Propria bellorum.

mariæ, verum & omnium gentium. Agnoſce & ſpolia figurata, cuius & arma allegorica didiciſti. Figurate itaque & domino eiuſmodi loquente, & Apoſtolo ſcribēte, non temerè interpretationibus eius vtimur, quarum exempla etiam aduerſarij admittunt: atque ita in tantū Eſaiæ erit Chriſtus qui venit, in quantum non fuit bellator, quia non talis ab Eſaia prædicatur. De queſtione carnis, & per eam natiuitatis, & vnius interim nominis Emmanuelis huc vſque. De cęteris verò nominibus, & in primis Chriſti, quid pars diuerſa reſpondebit? Si proinde cōmune eſt apud vos Chriſti nomen, quemadmodum & dei, vt ſicut vtriuſque dei filium Chriſtum competat dici, ſic vtrūque patrem dominum, certè ratio huic argumētationi refragabitur. Dei enim nomen quaſi naturale diuinitatis, poteſt in omnes communicari, quibus diuinitas vindicatur, ſicut & idolis dicente Apoſtolo, Nam & ſunt qui dicuntur dij, ſiue in cœlo ſiue in terris. Chriſti verò nomē non ex natura veniens, ſed ex diſpoſitione, proprium eius efficitur, à quo diſpoſitum inuenitur. Nec in cōmunicationem alij deo ſubiacet, maxime æmulo, & habenti ſuam diſpoſitionem, cui & nomina priuata debebit. Quale eſt enim quod diuerſas diſpoſitiones duorū commētati deorum, ſocietatem nominum admittunt, in diſcordiam diſpoſitionū? quando nulla magis probatio aſſiſteret duorum & æmulorum deorum, quàm ſi in diſpoſitione eorum etiam diuerſitas nominū inueniretur. Nullus enim ſtatus differentiarum, non niſi proprietatibus appellationum conſignatur. Quibus deficientibus ſiquando, nunc Græca catachreſis de alieno abutendo ſuccurrit: apud deum autem deficere puto nihil debet, nec de alieno inſtrui diſpoſitiones eius. Quis hic deus eſt, qui filio quoq; ſuo nomina à creatore vendicat? non dico aliena, ſed vetera & vulgata, quæ vel ſic non competerēt deo nouo & incognito. Quomodo denique docet nouam plagulam non aſſui veteri veſtimēto, nec vinum nouum veteribus vtribus credi, aſſutus ipſe & indutus nominum ſenio? Quomodo abſcidit euāgelium à lege, tota lege veſtitus? in nomine ſcilicet Chriſti. Quis illū prohibuit aliud vocari, aliud prædicantem, aliunde venientem, cùm pro-

1. Cor. 8.

Chriſti nomē non ex natura.

pterea nec corporis susceperit veritatē, ne Christus creatoris crederetur? Vane autem noluit eum se videri, quem voluit vocari: quando & si verè corporeus fuisset, magis Christus creatoris non videretur, si nō vocaretur. At nūc substantiam respuit, cuius nomen etiam accepit, etiam substātiam probaturus ex nomine. Si enim Christus vnctus est, vngui vtique corporis passio est: qui corpus non habuit, vngui omnino non potuit. Qui vngui omnino nō potuit, Christus vocari nullo modo potuit. Aliud est, si & nominis phantasma affectauit. Sed quomodo, inquit, irreperet in Iudæorū fidem, nisi per solēne apud eos & familiare nomen? Inconstantem aut subdolum deum narras: aut diffidentiæ, aut malitiositatis consiliū est, fallendo quid promouere. Multò liberiùs atque simpliciùs egerunt pseudoprophetæ, aduersus creatorem in sui dei nomine venientes. Sed nec effectum consilij huius inuenio, cùm faciliùs aut suum crediderint Christum, aut planum potiùs aliquem, quàm alterius dei Christum, sicut Euangelium probabit. Nunc si nomen Christi, vt sportulam furunculus, captauit, cur etiam Iesus voluit appellari, non tam expectabili apud Iudæos nomine? Nec enim si nos per dei gratiam intellectū consequuti sacramentorū eius, hoc quoque nomen agnoscimus Christo destinatū, ideo & Iudęis quibus adempta est sapiētia, nota erit res. Denique ad hodiernū, Christum sperāt nō Iesum, & Heliam potiùs interpretantur Christum quàm Iesum. Qui ergo & in eo nomine venit in quo Christus non præsumebatur, potuit in eo solo nomine venisse, quod solum præsumebatur. Cæterum cum duo miscuit, speratum & insperatum, expugnatur vtrunque consilium eius. Siue enim ideo Christus, vt interim quasi creatoris irreperet, obrepit Iesus, quia non sperabatur Iesus in Christo creatoris: siue vt alterius haberetur, non sinit Christus, quia non alterius sperabatur Christus quàm creatoris. Quid horū constare possit ignoro. Constabit autem vtrunque in Christo creatoris, in quo inuenitur etiam Iesus. Quomodo inquis? disce & hic cum partiariis erroris tui Iudæis. Cùm successor Moysi destinaretur Auses filius Naue, tansfertur certè de pristino nomine, & incipit vocari Iesus

Planum, hoc est impostorē.

Vt sportulam furunculus.

Partiarij erroris.

Iesus? Certè, inquis. Hanc priùs dicimus figuram futuri fuisse, Nã quia Iesus Christus secundum populum, quod sumus nos nati in seculi desertis, introducturus erat in terram promissionis melle & lacte manantem, id est vitæ æternæ possessionem, qua nihil dulcius: ídque non per Moysen, id est non per legis disciplinam, sed per Iesum, per euangelij gratiam prouenire habebat, circuncisis nobis petrina acie, id est Christi (petra enim Christus) ideo is vir qui in huius sacramenti imagine parabatur, etiam nominis dominici inauguratus est figura, Iesus cognominatus. Hoc nomen ipse Christus suum iam tunc esse testatus est, cùm ad Moysen loquebatur. Quis enim loquebatur nisi spiritus creatoris, qui est Christus? Cùm ergo mandato diceret populo; Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui te custodiat in via, & introducat in terram quam paraui tibi, intẽdite illi & exaudite eum, ne inobedieritis eum: non enim cælaui te, quoniam nomen meum super illum est. Angelũ quidem meum dixit ob magnitudinem virtutum quas erat æditurus, & ob officium prophetæ nunciantis scilicet diuinam voluntatem: Iesum autem ob nominis sui futuri sacramentum. Identidem nomen suum confirmauit, quod ipse ei indiderat, quia non angelum nec Ausen sed Iesum eum iusserat exinde vocitari. Ergo si vtrũque nomen competit in Christũ creatoris, tantò vtrumque non cõpetit in Christum non creatoris, sicut non reliquus ordo. Facienda est denique iam hinc inter nos certa ista & iusta præscriptio, & vtrique parti necessaria, qua determinatum sit, nihil omnino commune esse debere alterius Dei Christo, cum Christo creatoris. Nam & à vobis proinde diuersitas defendenda est, sicut à nobis repugnanda est: quia nec vos probare poteritis alterius dei venisse Christum, nisi eum longè alium demõstraueritis à Christo creatoris: nec nos eum creatoris vendicare, nisi talem eum ostenderimus, qualis constituitur à creatore. De nominibus iam obduximus. Mihi vendico Christum, mihi defendo Iesum. Reliquum ordinem eius cum scripturis cõferamus. Quodcunque illud corpusculum sit, quoniam habitum, & quoniam conspectum fuit, si inglorius, si ignobilis, si inho-

10

norabilis, meus erit Christus, talis enim habitu & aspectu annunciabatur. Adest rursus Esaias: Annunciauimus, inquit, coram ipso velut puerulus, velut radix in terra sitienti, & non est species eius neque gloria: & vidimus eũ, & non habebat speciem neque decorem. Sed species eius inhonorata, deficiens citra omnes homines. Sicut & supra patris ad filium vox. Quemadmodum expauescent multi super te, sic sine gloria erit ab hominibus forma tua. Nam etsi tempestiuus decore apud Dauid supra filios hominum, sed in allegorico illo statu gratiæ spiritalis: cùm accingitur ense sermonis, qui verè species & decor & gloria ipsius est: cæterum habitu incorporabili apud eundem prophetam, vermis etiam & non homo, ignominia, & nullificamen populi. Neque interiorem qualitatem eius, eiusmodi annuncias. Si enim plenitudo in illo spiritus constitit, agnosco virgam de radice Iesse. flos eius meus erit Christus, in quo requieuit secundum Esaiam spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus consilij & vigoris, spiritus agnitionis & pietatis, spiritus timoris dei. neque enim vlli hominum diuersitas spiritalium documentorum competebat nisi in Christum, flori quidem ob gratiam spiritus adæquatum, ex stirpe autem Iesse deputatum per Mariam inde censendã. Expostulo autem de proposito, si das ei omnis humilitatis & patientiæ & tranquillitatis intentionem, & ex his Esaiæ erit Christus, homo in plaga, & sciens ferre imbecillitaté: qui tanquam ouis ad victimam adductus est, & tanquam agnus ante tondenté non aperuit os. Qui neque contédit neque clamauit, nec audita est foris vox eius: qui harundiné contusam, id est quassam Iudęorũ fidem non comminuit: qui linum ardens, id est momẽtaneum ardoré gentium non extinxit. Non potest alius esse, quàm qui prædicebatur. Oportet actũ eius ad scripturarũ regulam recognosci, duplici, nisi fallor, operatione distinctũ, prędicationis & virtutis. Sed de vtroq; titulo sic disponã, vt quoniam ipsum quoque Marcionis euãgeliũ discuti placuit, de speciebus doctrinarũ & signorũ illuc differamus quasi in rem præsenté: hic auté generaliter expungamus ordiné cœptum,

II docentes prædicatorem interim annunciari Christum per

per Esaiam, Quis enim, inquit, in vobis qui deū metuit, exaudiat vocem filij eius? Item medicatorē. Ipse enim, inquit, imbecillitates nostras abstulit, & lāguores portauit. De exitu plane puto diuersitatem tentatis inducere, negantes passionem crucis in Christum creatoris prædicatam, & argumentantes insuper non esse credendum, vt in id genus mortis exposuerit creator filium suum, quod ipse maledixerat: Maledictus, inquit, omnis qui pependerit in ligno. Sed huius maledictionis sensum differo digna sola prædicatione crucis, de qua nunc maximè quæritur, quia & aliâs antecedit rerum probatio rationem. De figuris prius edocebo. Et vtique vel maximè sacramētum illud figurari in prædicatione oportebat, quanto incredibile, tanto magis scandalo futurum, si nude prædicaretur: quantóque magnificum, tanto magis obumbrandum, vt difficultas intellectus gratiam dei quæreret. Itaq; in primis Isaac cum à patre in hostiam deditus, lignum sibi ipse portaret, Christi exitum iam tunc denotabat, in victimam concessi à patre, & lignum passionis suæ baiulātis. Ioseph & ipse Christum figuratus, nec hoc solo (ne demorer cursum) quod persecutionem à fratribus passus est ob dei gratiā, sicut & Christus à Iudæis carnaliter fratribus, cum benedicitur à patre, etiam in hæc verba: Tauri decor eius, cornua vnicornis cornua eius, in eis nationes ventilabit pariter ad summum vsque terræ: non vtiq; rhinoceros destinabatur vnicornis, nec minotaurus bicornis, sed Christus in illo significabatur, taurus ob vtrāque dispositionem, aliis ferus vt iudex, aliis mansuetus vt saluator, cuius cornua essent crucis extrema. Nam & in antemna, quæ crucis pars est, extremitates cornua vocātur: vnicornis autem media stipitis palus. Hac deniq; virtute crucis, & hoc more cornutus, vniuersas gētes & nūc ventilat per fidem, auferens à terra in cælum, & tunc per iudicium ventilabit, deiiciens de cælo in terram. Idem erit & alibi taurus apud eandem scripturam cum Iacob in Simeonem & Leui, id est in Scribas & Pharisæos (ex illis enim deducitur census istorum) spiritaliter interpretatur: Simeon & Leui perfecerūt iniquitatem, ex sua hæresi, qua scilicet Christum sunt persecuti. In concilium

eorum ne venerit anima mea, & in stationem eorum ne incubuerint iecora mea: quia in indignatione sua interfecerunt homines, id est prophetas, & in concupiscentia sua cæciderũt neruos tauro, id est Christo, quem post necem prophetarum suffigendo, neruos vtique eius clauis desæuierunt. Cæterum vanum si post homicidia, alicuius bouis illis exprobrat carnificinã. Iam vero Moyses quid vtique tunc tantum cum Iesus aduersus Amalech præliabatur, expansis manibus orat residens; quando in rebus tam attonitis, magis vtiq; genibus depositis, & manibus cædentibus pectus, & facie humi volutante, orationem commendare debuisset? nisi quia illic vbi nomen domini dimicabat, dimicaturi quandoq; aduersus diabolum, crucis quoq; erat habitus necessarius, per quam Iesus victoriã esset relaturus. Idem rursus Moyses post interdictam omnis rei similitudinem, cur æreum serpentem ligno impositum, pendentis habitu in spectaculum salutare proposuit? An & hic dominicæ crucis vim intentabat, qua serpens diabolus publicabatur, & læso cuique à spiritalibus colubris, intuenti tamen & credenti in eam, sanitas morsuum peccatorũ, & salus exinde prædicabatur? Age nunc si legisti penes Dauid, dominus regnauit à ligno. expecto quid intelligas: nisi forte lignarium aliquem regem significari Iudæorum, & non Christum, qui exinde à passione ligni superata morte regnauit. Etsi enim mors ab Adam regnauit vsque ad Christum, cur Christus non regnasse dicatur à ligno, ex quo crucis ligno mortuus, regnum mortis exclusit? Proinde & Esaias: Quoniã, inquit, puer natus est nobis, Quid noui, si non de filio dei dicit? & datus est nobis, cuius imperium factum est super humerum ipsius. Quis omnino regum insigne potestatis suæ humero præfert, & non aut capite diadema, aut manu sceptrũ, aut aliquam propriæ vestis notam? Sed solus nouus rex nouorum æuorũ Christus Iesus, nouæ gloriæ & potestatem & sublimitatem suã humero extulit, crucẽ scilicet, vt secundum superiorem prophetiam exinde dominus regnaret à ligno. Hoc lignũ & Hieremias tibi insinuat, dicturis prædicans Iudæis, Venite mittamus lignũ in panem eius, vtique in corpus. Sic enim deus in euangelio

gelio

gelio quoq; vestro reuelauit, panem corpus suum appellans, vt & hinc iam eum intelligas corporis sui figuram panis dedisse, cuius retro corpus in panem Prophetes fi- 13
gurauit, ipso domino hoc sacramentum postea interpretaturo. Si adhuc quæris dominicæ crucis prædicationem, satis iam tibi potest facere vigesimus primus psalmus, totam Christi continens passionem, canētis iam tunc gloriam suam: Foderunt, inquit, manus meas & pedes, quæ proprie atrocia crucis. Et rursus cum auxilium patris implorat: Saluum, inquit, fac me ex ore leonis, vtique mortis, & de cornibus vnicornis humilitatem, de apicibus scilicet crucis, vt supra ostendimus. Quam crucem nec ipse Dauid passus est, nec vllus rex Iudæorũ, ne putes alterius alicuius, qui solus à populo tam insigniter crucifixus est. Nunc & si omnes istas interpretationes respuerit & irriserit hæretica duritia, concedam illi nullam Christi crucem significatã à creatore: quia nec ex hoc probabit aliũ esse qui crucifixus est, nisi forte ostenderit hunc exitum eius à suo deo prædicatum, vt diuersitas passionũ, ac per hoc etiam personarum, ex diuersitate prædicationũ vindicetur. Cęterum nec ipso Christo eius prędicato, nedum cruce ipsius, sufficit in meũ Christum solius mortis prophetia: Ex hoc enim quod non est ædita qualitas mortis, potuit & per Christũ euenisse, tunc alij deputãda, si in alium fuisset prædicatum: nisi si nec mortem volet Christi mei prophetatam, quo magis erubescat si suum quidem Christum mortuum annunciat, quem negat natum: meũ vero mortalem negat, quem nascibilẽ confitetur. Et mortem autem & sepulturam & resurrectionẽ Christi mei, vna voce Esaiæ volo ostendere dicentis: Sepultura eius sublata de medio est. Nec sepultus enim esset nisi mortuus, nec sepultura eius sublata de medio nisi per resurrectionem. Denique subiecit: Propterea ipse multos hæreditati habebit, & multorum diuidet spolia, pro eo quod tradita est anima eius in mortem. Ostensa est enim causa gratiæ huius, pro iniuria scilicet mortis repensandæ. Pariter ostensum est, hæc illum propter mortem consecuturum, post mortem vtique per resurrectionem consecuturus. Sufficit hucusq; de his interim ordinem Christi

decucurrisse, quo talis probatus qualiter annunciabatur, non alius haberi debeat, quàm qui talis annunciabatur: vt iam ex ista consonātia rerum eius, & scripturarū creatoris, illis etiam restituenda sit fides ex præiudicio maioris partis, quę ad diuersas sententias vel in dubium deducuntur vel negātur. Amplius nunc superstruimus ea quoque paria ex scripturis creatoris, quæque post Christum futura præcinebantur. Nec enim dispositio expuncta inueniretur, si non ille venisset, post quem habebat euenire. Aspice vniuersas nationes de voragine erroris humani, exinde emergētes ad deum creatorem, ad deum Christum, & si audes nega prophetatū. Sed statim tibi in psalmis promissio patris occurrit: Filius meus es tu, ego hodie generaui te. Postula de me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuā terminos terræ. Nec poteris magis Dauid filium eius vendicare quàm Christum, aut terminos terræ Dauid potius promissos, qui intra vnicam Iudæorum gentem regnarit, quàm Christo, qui totum iam orbem euangelij sui fide cepit. Sic & per Esaiam: Ecce dedi te in dispositionem generis, in lucem nationum aperire oculos cæcorum, vtique errātium, exoluere de vinculis vinctos, id est de delictis liberare, & de cella carceris, id est mortis, sedentes in tenebris, ignorantiæ scilicet. Quæ si per Christum eueniunt, non in alium erunt prophetata, quàm per quem eueniunt. Item alibi: Ecce testimonium eum nationibus posui, principem & imperantem nationibus. Nationes quæ te non sciunt inuocabunt te, & populi cōfugient ad te. Nec enim hæc in Dauid interpretaberis, quia præmisit, Et disponam vobis dispositionem æternā, religiosa & fidelia Dauid. Atquin hinc magis Christum intelligere debebis ex Dauid deputatum carnali genere ob Mariæ virginis censum. de hoc enim promisso iuratur in psalmo ad Dauid: Ex fructu vētris tui collocabo super thronum tuum. Quis iste venter est? Ipsius Dauid? vtique non. neque enim pariturus esset Dauid. Sed nec vxoris eius, non enim dixisset ex fructu ventris tui, sed potius ex fructu ventris vxoris tuæ. Ipsius autem dicendo ventrem, superest vt aliquem de genere eius ostenderit, cuius ventris futurus esset fructus caro

Christi,

Christi, quæ ex vtero Mariæ floruit. Ideóque & fructum ventris tantum nominauit, vt proprie vẽtris, quasi solius ventris, non etiam viri: & ipsum ventrem ad Dauid redegit, ad principem generis, & familiæ patrem: nam quia viro deputare non poterat virginis eum ventrem, patri deputauit. Itaq; in Christo noua dispositio inuenitur hodie: hæc erit quam tunc creator pollicebatur, religiosa & fidelia Dauid appellans quæ erant Christi, quia Christus ex Dauid: imò ipsa erit caro eius: religiosa & fidelia Dauid, tam sancta religione, & fidelis ex resurrectione. Nã & Nathan propheta in primo Basiliarum, professionem ad Dauid facit: Semini eius quod erit, inquit, ex ventre ipsius. Hoc si in Salomonem simpliciter edisseres, risum mihi incuties. Videbitur enim Dauid peperisse Salomonem. An & hic Christus significatur, ex eo ventre semen Dauid, qui esset ex Dauid, id est, Mariæ? Quia & ædẽ Dei magis Christus ædificaturus esset, hominem scilicet sanctum, in quo potiore templo inhabitaret dei spiritus, in dei filium, magis Christus habẽdus esset quàm Salomon filius Dauid. Denique & thronus in æuum, & regnum in æuum, magis Christo competit quàm Salomoni, temporali scilicet regi: sed à Christo misericordia Dei non abscessit. Salomoni vero etiam ira dei accessit, post luxuriã & idololatriam. Suscitauit enim illi satan hostem Idumæum. Cum ergo nihil horum competat in Salomonẽ, sed in Christum, certa erit ratio interpretationũ nostrarum, ipso etiam exitu rerum probante, quas in Christum apparet prædicatas: & ita in hoc erunt sancta & fidelia Dauid. Hunc deus testimonium nationibus posuit, non Dauid: principem & imperantem nationibus, nõ Dauid, qui soli Israëli imperauit. Christum hodie inuocant Nationes quę eum non sciebant, & populi ad Christum hodie confugiunt, quem retro ignorabant. Non potest futurum dici, quod vides fieri. Sic nec illam iniectionem tuam potes sistere ad differentiam duorum Christorum, quasi Iudaicus quidem Christus populo soli ex dispersione redigendo destinetur à creatore: vester vero omni humano generi liberando collatus sit à deo optimo, cum postremo priores inueniãtur Christiani creatoris quàm

Hoc est, in primo Regnorũ.

Marcionis, exinde vocatis omnibus populis in regno eius, ex quo deus regnauit à ligno, nullo adhuc Cerdone, nedum Marcione. Sed & reuictus de Nationum vocatione, cõuertere iam in proselytos. Quæris qui de Nationibus transeant ad creatorem, quando & proselyti diuersæ & propriæ cõditionis seorsum à Propheta nominantur: Ecce, inquit Esaias, proselyti per me accedent ad te: ostendens ipsos quoque proselytos per Christum accessuros ad deum. Et Nationes quod sumus nos, proinde suam habeant nominationem sperantes in Christum, Et in nomine, inquit, eius Nationes sperabunt. Proselyti autem quos in Nationum prædicatione substituis, non in Christi nomine sperare solent, sed in Moysi ordine, à quo institutio illorum est. Cæterum allectio Nationum à nouissimis diebus exorta est. Iisdem verbis Esaias, Et erit, inquit, in nouissimis diebus manifestus mons domini, vtique sublimitas dei, ædes dei super summos montes, vtique Christus catholicum Dei templum, in quo deus colitur, constitutum super omnes eminentias virtutum & potestatum. Et venient ad eum vniuersæ Nationes, & ibunt multi, & dicent: Venite ascendamus in montem domini, & in ædem dei Iacob, & annunciabit nobis viam suam, & incedemus in ea. Ex Sion enim exibit lex, & sermo Domini ex Hierusalem. Hæc erit via nouæ legis euãgelium, & noui sermonis in Christo iam non in Moyse. Et iudicabit inter Nationes, de errore scilicet earum. Et reuincent populum amplum, ipsorum in primis Iudæorum & proselytorum. Et concident machæras suas in aratra, sibynas in falces, id est animorum nocentium & linguarum infestarum, & omnis malitiæ atque blasphemiæ ingenia, conuertent in studia modestiæ & pacis. Et non accipiet gens super gẽtem macheram, vtique discordiæ, & non dicent amplius bellare, id est inimicitias perficere, vt & hic discas Christum non bellipotentem, sed paciferum repromissum. Hæc autem prophetata nega, cum coràm videntur, aut adimpleta cum leguntur. Aut si non negas vtrunque, in eo erunt adimpleta, in quem sunt prophetata. Inspice enim adhuc etiã ipsum introgressum, atque decursum vocationis in nationes à nouissimis diebus

Regnum pacificum. Christus pacifer.

bus adeuntes ad deum creatorem, nō in proſelytos, quorum à primis magis diebus allectio eſt. Etenim fidem iſtam Apoſtoli induxerunt. Habes & Apoſtolorum opus prædicatum; Quàm tempeſtiui pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona, non bellum nec malum. Reſpondit & Pſalmus: In omnem terram exiuit ſonus eorum, & in terminos terræ voces eorum, circumferentium ſcilicet legem ex Sion profectam, & ſermonem domini ex Hieruſalem, vt fieret quod ſcriptum eſt: Longe quique à iuſtitia mea, appropinquauerunt iuſtitiæ meæ & veritati. Cum huic negocio accingerentur Apoſtoli, renunciauerunt presbyteris, & archontibus, & ſacerdotibus Iudæorū. An non vel maxime, inquit, vt alterius dei prædicatores? Atquin ipſius eiuſdem, cuius ſcripturā cum maxime implebant. Diuertite diuertite, inclamat Eſaias, excedite illinc, & immundū ne attigeritis, blaſphemiam ſcilicet in Chriſtum. Excedite de medio eius, vtique ſynagogæ, ſeparamini qui domini cauſam portatis. Iam enim ſecundum ſupra ſcripta reuelauerat dominus brachio ſuo ſanctum, id eſt virtute ſua Chriſtum coram Nationibus, vt viderint vniuerſæ Nationes & ſumma terræ ſalutem, quæ erat à deo. Sic & ab ipſo Iudaiſmo diuertentes, cum legis obligamenta & onera, euangelica iam libertate mutarent, pſalmum exequebātur; Diſrumpamus vincula eorum, & abijciamus à nobis iugum eorum: Poſtea certe quàm tumultuatæ ſunt gentes, & populi meditati ſunt inania, Aſtiterunt reges terræ, & principes congregati ſunt in vnum, aduerſus dominum & aduerſus Chriſtum eius. Quæ dehinc paſſi ſunt Apoſtoli? Omnem, inquis, iniquitatem perſecutionum, ab hominibus ſcilicet creatoris, vt aduerſarij eius quem prædicabant. Et qui creator, ſi aduerſarius erat Chriſti, non modo prædicat hoc paſſuros Apoſtolos eius, verum & exprobrat? Nam neque prædicaret alterius dei ordinem, quem ignorabat, vt vultis, neque exprobraſſet, quod ipſe curaſſet. Videte quomodo perit iuſtus, neque quiſquam excipit corde, & viri iuſti auferentur, nec quiſquam animaduertit. A perſona enim iuſtitiæ ſublatus eſt iuſtus. quis niſi Chriſtus? Venite, inquiunt, auferamus iuſtum, quia inutilis eſt no-

bis. Præmittens itaque & ſubiungens proinde paſſum etiam Chriſtum, æque iuſtos eius eadem paſſuros, tam Apoſtolos quàm & deinceps omnes fideles prophetauit, ſignatos illa nota ſcilicet de qua Ezechiel: Dicit dominus ad me, pertranſi in medio portæ in media Hieruſalem, & da ſigna Tau in frontibus virorum. Ipſa eſt enim litera Græcorum Tau, noſtra autem T. ſpecies crucis, quam portendebat futuram in frontibus noſtris apud veram & catholicam Hieruſalem, in qua fratres Chriſti, filios ſcilicet dei, gloriam patri deo relaturos, Pſalmus vigeſimus primus canit ex perſona ipſius Chriſti ad patrem: Enarrabo nomẽ tuum fratribus meis, in medio eccleſiæ hymnum tibi dicam. Quod enim in nomine & ſpiritu ipſius hodie fieri habebat, merito à ſe futurum prædicabat. Et paulo infra: A te laus mihi in eccleſia magna. Et in quinquageſimo ſeptimo: In eccleſiis benedicite dominũ deũ. Vt pariter concurreret & Michææ prophetia: Non eſt voluntas mea dicit dominus, & ſacrificia veſtra non accipiam, quoniam ab ortu ſolis vſque in occaſum nomen meum gloriatũ eſt in Nationibus, & in omni loco ſacrificium nomini meo offertur, & ſacrificium mundũ: Gloriæ ſcilicet relatio, & benedictio, & laus, & hymni. Quæ omnia cum in te quoque deprehendantur, & ſignaculum frontium, & eccleſiarum ſacramenta, & mundiciæ ſacrificiorum, debes iam erumpere vti dicas, ſpiritum creatoris tuo Chriſto prophetaſſe. Nunc quia cum Iudęis negas veniſſe Chriſtum eorum, recognoſce & exitum ipſorum, quem poſt Chriſtum relaturi prædicabantur ob impietatem qua eum deſpexerunt & interemerunt: Primum enim ex die qua ſecundum Eſaiam proiecit homo aſpernamenta ſua aurea & argentea, quæ fecerunt adorandis vanis & nociuis, id eſt, ex quo genus hominum dilucidata per Chriſtum veritate idola proiecit, vide an quod ſequitur expũctum ſit: Abſtulit enim dominus Sabaoth à Iudæa, & ab Hieruſalem inter cætera, & prophetam, & ſapientem architectum, ſpiritum ſcilicet ſanctum, qui ædificat eccleſiam, templum ſcilicet & domum & ciuitatem dei. Nam exinde apud illos deſtitit dei gratia, & mandatum eſt nubibus ne pluerent imbrem ſuper vi-

Tau.

neam

neam Soreth, id est cœlestibus beneficiis, ne prouenirent domui Israëlis. Fecerat enim spinas, ex quibus dominum coronauerat, & non iustitiam, sed clamorem quo in crucem eum extorserat. Et ita subtractis charismatum foribus, lex & prophetæ vsque ad Ioannem. Dehinc cum ea perseuerentia furoris, & nomen Domini per ipsos blasphemaretur, sicut scriptum est: Propter vos blasphematur nomen meum in Nationibus. Ab illis enim cœpit infamia, & tempus medium à Tiberio vsque ad Vespasianum, non pœnitentiam intellexissent, facta est terra eorum deserta, ciuitates eorum exustæ, regionem eorum sub ipsorum conspectu extranei deuorant, derelicta filia Sion, & tanquam specula in vinea vel in cucumerario casula, ex quo scilicet Israël dominum non cognouit, & populus eum non intellexit, sed dereliquit, & in indignationem prouocauit sanctum Israëlis. Sic & machæræ conditionalis comminatio: Si nolueritis nec audieritis me, machæra vos comedet, probauit Christum fuisse, quem non audiendo, perierunt. Qui & in psalmo quinquagesimo septimo dispersionem eis postulat à patre: Disperde eos in virtute tua. Qui & rursus per Esaiam in exustionem eorum perorans: Propter me hæc, inquit, facta sunt vobis, in anxietate dormietis. Satis vanè, si hæc non propter eum passi sunt, qui propter se passuros pronunciarat, sed propter Christum dei alterius. Atquin Christum, inquam, alterius dei dicitis, à creatoris virtutibus & potestatibus, vt ab æmulis in crucem actum. Sed ecce defensus ostenditur à creatore, & dati sunt pessimi pro sepultura eius, qui scilicet subreptam eam asseuerauerant, & locupletes pro morte eius, qui scilicet & à Iuda traditionem redemerant, & à militibus falsum testimonium cadaueris subrepti. Igitur aut non propter illum acciderunt ista Iudæis, sed reuinceris conspirante & sensu scripturam cum exitu rerum & ordine temporum: aut si propter illum acciderunt, non potuit creator vlcisci, nisi suum Christum, remuneraturus potius Iudam, si aduersarium domini sui peremissent. Certe si nondum venit Christus creatoris, propter quem hæc passuri prædicantur, cum venerit ergo, patientur. Et vbi tunc filia Sion

derelinquenda, quæ nulla hodie est? Vbi ciuitates exurendæ, quæ iam in tumulis? Vbi dispersio gentis, quæ iam extorris? Redde statum Iudææ, quem Christus creatoris inueniat, & alium contende venisse. Iam vero quale est vt per cœlum suum admiserit quem in terra sua esset interempturus, honestiore & gloriosiore regni sui regione violata, ipsa aula sua & arce calcata? An hoc magis affectauit? Plane deus zelotes, tamen vicit. Erubesce qui victo deo credis. Quid sperabis ab eo qui se protegere non valuit? Aut enim per infirmitatem oppressus est à virtutibus & hominibus creatoris, aut per malitiositatem, vt tantum illis sceleris patientia infigeret. Imò, inquis, spero ab illo (quod & ipsum faciat ad testimonium diuersitatis) regnum dei æternæ & cœlestis possessionis. Cæterum vester Christus pristinum statum Iudæis pollicetur, ex restitutione terræ, & post decursum vitæ, apud inferos in sinu Abrahæ refrigerium. Deum optimum, si reddit placatus, quod & abstulerat iratus. O deum tuum qui & cædit & sanat, condit mala & facit pacem. O deum etiam ad inferos vsque misericordem. Sed de sinu Abrahæ suo tempore. De restitutione vero Iudææ, quam & ipsi Iudæi, ita vt describitur, sperant, locorum & regionum nominibus inducti, quomodo allegorica interpretatio in Christum & in ecclesiam, & habitum & fructum eius spiritaliter competat, & longum est persequi, & in alio opere digestum, quod inscribimus de spe fidelium, & in præsenti vel eô ociosum, quia non de terrena, sed de cœlesti promissione sit questio. Nam & confitemur in terra nobis regnum repromissum, sed ante cœlum, sed alio statu, vtpote post resurrectionem in mille annos in ciuitate diuini operis Hierusalem cœlo delata, quam & apostolus matrem nostram sursum designat, & πολίτευμα nostrum, id est municipatum in cœlis esse pronuncians, alicui vtique celesti ciuitati eum deputat. Hanc & Ezechiel nouit, & apostolus Ioannes vidit, & qui apud fidem nostram est nouæ prophetiæ sermo testatur, vt etiam effigiem ciuitatis ante repræsentationem eius conspectui futuram in signum prædicarit. Denique proxime expunctum est Orientali expeditione. Constat enim, ethnicis quoque

Opus de spe fidelium.

Mille anni.

Prodigium.

quoque testibus, in Iudæa per dies quadraginta matutinis momentis ciuitatem de cœlo pependisse, omni mœniorum habitu euanescente de profectu diei, & aliàs de proximo nullam. Hanc dicimus excipiendis resurrectione sanctis, & refouendis omnium bonorum vtique spiritalium copia, in compensationem eorum quæ in seculo vel despeximus vel amisimus à deo prospectam. Siquidem & iustum & deo dignum, illic quoque exultare famulos eius, vbi sunt & afflicti in nomine ipsius. Hæc ratio regni cœlestis. Post cuius mille annos, intra quam ætatem concluditur sanctorum resurrectio pro meritis maturius vel tardius resurgentium, tunc & mundi destructione & iudicij conflagratione commissa, demutati in atomo in angelicam substantiam, scilicet per illud in corruptelæ superindumentum transferemur in cœleste regnum de quo nunc sic ideo retractatur, quasi non prædicato apud creatorem, ac per hoc alterius dei Christum probante, à quo primo & solo sit reuelatum. Disce iam hinc illud & prædicatum à creatore, & sine prædicatione credendum apud creatorem. Quid tibi videtur, cum Abrahæ semen post primam promissionem, quam in multitudinem arenæ repromittitur, ad instar quoque stellarum destinatur, nónne & terrenæ & celestis dispositionis auspicia sunt? Cum Isaac benedicens Iacob filiũ suum, det ait tibi deus de rore cœli, & de opimitate terræ, nónne vtriusque indulgentiæ exempla sunt? Denique animaduertenda est hic etiã structura benedictionis ipsius. Nam circa Iacob, qui quidẽ posterioris & prelatioris populi figura est, id est, nostri: prima promissio cœlestis est roris: secũda terrenæ opimitatis. Nos enim primo ad cœlestia inuitamur, cum à seculo auellimur, & ita postea inuenimur etiam terrena consecuturi. Et euangelium vestrum quoque habet: *Quærite primum regnum dei, & hæc adiicientur vobis.* Cæterum ad Esau promittit benedictionem terrenam, & subiicit cœlestem, de opimitate terræ dicens, Erit inhabitatio tua & à rore cœli. Iudæorum enim dispositio in Esau priorum natu, & posteriorum affectu filiorum à terrenis bonis imbuta per legem, postea ad cœlestia per euangelium credendo deducitur.

Milliariorũ somnium.

Cum vero Iacob somniat scalas obfirmatas in terra ad cœlum, & angelos alios ascendentes, & alios descendentes, innixum desuper dominum, temerè si forte interpretabimur, scalis his iter ad cœlum demonstrari, quò alij perueniant, vnde alij decidant, domini constitutum esse iudicium. Cur autem vt euigilauit, & primum loci horrore concussus est, conuertitur ad interpretationem somni? Cum enim dixisset, quam terribilis est locus iste, Non est, inquit, aliud, sed ædes dei, & hæc porta cœli. Christum dominum enim viderat, templum dei, & portam eundem per quem aditur cœlum. Et vtique portam cœli non nominasset, si cœlum non aditur apud creatorem. Sed est & porta quæ recipit, & quæ perducit, strata iam à Christo, de quo Amos: Qui ædificat in cœlum ascensum suum, vtique non sibi soli, sed & suis qui cum illo erunt. Et circumdabis enim illos tibi, inquit, tanquam ornamentum spōsæ. Ita per illum ascensum ad cœlestia regna tendentes miratur spiritus dicens: Volant velut qui sunt milui, vt nubes volant, & velut pulli columbarum, ad me scilicet simpliciter vt columbæ. Auferemur enim in nubes obuiam domino, secundum Apostolum, illo scilicet filio hominis veniente in nubibus, secundum Danielem, & ita semper cum domino erimus, eatenus dum & in terra & in cœlo, qui ob vtriusque promissionis ingratos, ipsa etiam elementa testatur: Audi cœlum & in aures percipe terra. Et ego quidem, etiamsi nullam spei cœlestis manum mihi toties scriptura porrigente, satis haberem huius quoque promissionis præiudicium, quod iam terrenam gratiam teneam, expectarem aliquid & de cœlo, à deo cœli, sicut & terræ: ita crederem Christum sublimiora pollicentem, eius esse qui & humiliora promiserat, qui experimenta maiorum de paruulis fecerat, qui hoc inauditi si forte regni præconium soli Christo reseruauerat, vt per famulos quidem terrena gloria, cœlestis vero per ipsum deum annunciaretur. At tu hinc quoque alium argumentaris Christum, quod regnum nouum annunciet. Prius est, aliquod exemplum indulgentiæ proferas, ne merito dubitem de fide tantæ promissionis quam sperādam dicis, imò ante omnia est, vt quem cœlestia prædicas

Milui.
Nubes.

cas repromittere, aliquod cœlum probes eius. At nunc vocas ad cœnam, nec domum ostendis: allegas regnum, nec regiam monstras. An quia Christus tuus cœleste regnum repromittit, non habens cœlum? quomodo & hominem præstitit non habens carnem? O phantasma omne, ô præstigia magnæ etiam promissionis.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS per Beatum Rhenanum.

Scripserat Marcion opus Antitheseon, quibus Euangelium suum impudenter adulteratum fulciebat, vendicãs id Christo melioris dei filio. Nam vetus instrumentum Creatoris videri volebat, cuius scripturæ cum Euangelica doctrina ex diametro, quod aiunt, pugnarent. Eas Antitheseis in hoc quarto libro conuincit sic Tertulianus, vt planum faciat nihil inesse nouo instrumento, quod non in veteri contineatur figuris & vmbris pleno. Et quanquam vtriusque præceptorum & ceremoniarum diuersitatem non negat, docet tamen illam eodem tendere, nempe in vnum deum. Nam & Euangelica doctrina est à Creatore prædicata, significante vetus instrumentum temporale futurum dum mutabile ostendit, nouum autem æternum, vt est apud Esaiam. Sed quia Marcion Euangelium Lucæ velut à fautoribus Iudaismi corruptum per Antitheseis suas arguebat, de Euangeliis ac Euangeliorum autoribus & autoritate ecclesiarum apostolicarum prolixe disserit, inde Lucæ Euangelio fidem astruens, quod ecclesiarum Apostolicarum calculis sit comprobatum, & vicissim Euangelio Marcionis autoritatem abrogans, quod posterius sit, nunquam ab orthodoxis receptum, at veritas falsitatem præcedat necesse est. Veris igitur scripturis adulterinam Marcionis doctrinam profligat, nihil vltra desiderans quàm vt si Christum Creatoris prophetias adimplesse, & legem adiuuisse conuicerit, Creatoris filium certo probasse credatur. Proinde refellit Antitheseis Marcionis, quibus cum ex aliis, tum ex ipsis Christi gestis demonstrare nitebatur alium esse Christum, quem Creator aliquando missurus esset ad restituendam rem Iudaicam, alium qui venisset ad asserendum genus humanum, à deo quondam ignoto reuelatus. Idque facit comparans oracula prophetarum cum iis quæ Christus gessit, videlicet de paralytici curatione, de peccato-

I. II. III. IIII. V. VI. VII. VIII. IX. X.

rum remißione, de vocabulo filij hominis, de publicano adlecto in comitatum, de Ioanne præparatore viarum dominicarum, de Christo sponso, de nouo testamento, de sabbato per Christum non obseruato, de ascensu in montem, de voce nocturnæ precationis ad patrem, de Apostolorum numero, de mutato nomine Simonis in Petrum, de gentilium ad Christum affluxu. Quibus decursis, Christi doctrinam cum decretis confert Creatoris. Et docet quidem Christum Euangelicam doctrinam vt consentaneũ supplementum & Colophonem (quod aiunt) disciplinæ Creatoris addidisse. Siquidem Christi præcepta adiuuant non destruunt veterem legem. Et est probabile eius esse euãgelicum dogma, qui ante in veteri testamento veluti quædam huius præludia ac figuras præmiserit. Nam hæc videtur mens fuisse Creatoris Iudaico populo legem præscribentis, vt sic paulatim homines ad perfectũ viuendi institutum assuefaceret, qualis est Christianismus. Proinde colligit nullum alium deum à Christo reuelatum, præter Creatorem, cuius veterem doctrinam vbique in Euangelio licet animaduertere. Paulò post narrat quo pacto Ioannes Baptista fuerit offendiculum passus, auditis virtutibus Christi. Nam hoc solebat obiicere Marcion. Mox hæc præcipue percurrit, De remißione peccatorum mulieris peccatricis, Quod diuites mulieres Christo forent adhæsuræ, quod in parabolis locuturus esset, Quod Christus vere natus sit, Quod mari & ventis esset præcepturus, quod sit expugnator spiritalium hostium, de quibusdam imbecillitatibus quas Christo obiiciebant Marcionitæ, & primum De ignorantia, De populis à Christo pastis, De Petri attestatione pro omnibus Apostolis facta, Tu es Christus, De æmulatione Christi, Quod Christus cum Moyse & Helia fuerit conspectus in monte, De paruulis à Christo dilectis, Lenitatem Christi promissam à Creatore, de recusato comite, de aliis septuaginta discipulis adlectis. Atque huius quidem generis alia multa tractat, totum videlicet Euangelium transcurrẽdo, quæ sigillatim enumerare longum esset, fastidium fortaßis lectori generatura, ad ipsam voluminis lectionem properanti. Cæterum summa totius disputationis huc spectat, vt probet Christum magis legem & prophetas excoluisse quam reiecisse. nam spiritalem illis sensum accommodauit, quod vtique extruere fuit non destruere. Sed libet ipsius autoris epilogum ex calce libri huc transcribere, Impleuimus, inquit, vt opinor, sponsionẽ. Exhibuimus Iesum Christum, prophetarum

tarum doctrinis, sententiis, effectibus, sensibus, virtutibus, passionibus, etiam resurrectione nō alium quàm Creatoris. His nimirū vrbis, totius huius libri summam breuiter complexus est.

ANNOTATIONES IN LIBRVM sequentem.

ET omnem paraturam.] *Hoc est, omnem materiam, omnem argumentorum apparatum. Vt supra.* Opus ex contrarietatum oppositionibus.] *Definit quid sit Antithesis, Oppositio videlicet contrarietatum.* Cui procurant.] *Hoc est, cui inseruiunt more procurantium res alienas. Cùm datiuo semper construit, crebro hac locutione vtens. Libro primo aduersus Marcionem. Æmulatio autem liberando homini procurat.* Præscriptiue.] *Prætendēdo videlicet præscriptionem longioris temporis atque possessionis.* Nónne ergo distare.] *Restituimus locum, Non nego distare scribentes. Ex castigationibus Gorzienzibus.* Simul crediderunt.] *Simul pro simul ac, siue posteaquam.* Compendiatum enim est nouum testamētum.] *Compendiatum pro in compendium contractum.* Et à legis laciniosis oneribus expeditum.] *Laciniosa onera vocat multiplicia & quæ homines occupationibus distinebant, sicut impedit ingressum vestis laciniosa.* Ne rememineritis proprium.] *Scripsimus, Ne rememineritis priorū. Ex Gorziensi.* Habes nunc Antithesis.] *Vocandi casus est ô Antithesis.* Consultādos.] *Frequentatiuo vtitur perinde ac primitiuo.* Habuit vtique authenticam paraturā.] *Paratura pro materia, vt supra. Paulò post scripsimus, qualitas ædita est.* Sed de cōuersione à Paulo denotabātur.] *Hoc est arguebantur, Libro de patiētia, Parū hoc si non etiam proditorem suum secum habuit, nec constanter denotauit. Item aliis in locis.* De titulo quoque funis ergo ducēdus est contentionis.] *Funem contentionis ducere prouerbialiter dixit, vt in libro De resurrectione carnis, Nolo nunc, inquit, contentioso fune deducere, hac an illac hominem perditio depostulet. Et aduersum Iudæos in principio, Alternis vicibus contentioso fune, vterque diem in vesperam traxerunt.* Cùm & pecuniā in primo calore fidei.] *Hoc in præscriptionibus indicauit, Marcion quidem, inquit, cum ducentis sestertiis quæ ecclesiæ intulerat, nouißimè in perpetuū dißidium relegatus, venena doctrinarū suarum disseminauit.* In hæresim suā à nostra veritate desciit.]

1 2 3 4

5 *Descijt pro desciuit, à verbo descisco.* Nullis notũ, vt non eodem natum.] *Emendauimus ex castigatiunculis Gorziensis codicis ad nos missis, Nullis autẽ notum, vt non eo damnatum.* Capita magistrorũ videri quę discipuli promulgarint.] *Hũc locum nostrũ secuti iudicium, ac memores solitũ Tertullianũ verbo capit suo more vti, capita nomen vertimus in capit verbum, vt nunc sic legatur, Capit magistrorum videri quæ discipuli promulgarint. Hoc est, Possunt magistrorum videri ea quæ discipuli promulgarint. Vt suprà libro secundo, Capit etiam imaginẽ spiritus dicere flatũ. Et libro tertio, Id enim intelligi vel non intelligi capit. Vt de alijs locis ob breuitatẽ taceamus.* Tramittit.] *Pro trãsmittit, vt infrà, Et inde tramitti in terram. Ibi scripsimus, Cùm de Euangelij fide aduersus hæreticos expedimur. Ex Gorziensi. Item totum quod elaborauit. Vt mox, A creatore separatũ. Ex* 6 *eodem.* Alienum legis & prophetarum.] *Vt suprà, De resurrectione carnis: In re aliena salutis. Item, in alienam culpæ.* Hæc cõueniemus.] *Sic etiã suprà locutus est. Infrà scripsimus, Inter* 7 *hos mag. Item, Nihil Christo dei alter. Ex Gorziensi.* Hoc primũ bibito.] *Restituimus, hoc primũ obito, citò facito. Item mox, qui habitatis terrã. Ex Gorziensi.* Ad quod venimus. Hoc age Marciõ.] *Hunc locum meo iudicio sic rectè legas distinguásque, vt dici solet, Ad quod venimus, hoc age. Marcion aufer etiã illud de euãgelio. Est autẽ prouerbiũ à vulgo sumptum, vnde ferè sua mutuatur Tertullianus, vt est, locũ in balneis occupare. Item, Clausis oculis aliquid agere, & ducere funem cõtentionis, ad lineas, ad gradũ, ac illud, Aspis à vipera venenum mutuatur, De calcaria in carbonariã ire, media agina ferri, ijsdẽ lineis dimicare, lineas prædicere, lineis insistere, De gradu pellere, Eodem iugo vrgeri, Eodẽ gradu occurrere, & similia. Perinde autẽ hæc duo verba, Hoc age, valent, ac si dicas, totus in hoc incumbe, Sis intentus. Nam id agere propriè significat. Cuius locutionis mẽtionem Plutarchus facit in Coriolano. Porrò Germanis quoque nõ est incelebris huiusmodi sententia, quum rei præsenti incumbendũ esse significantes, inuicẽ cohortando sese dicunt, Ad quod venimus, hoc agamus. Infrà scripsimus, quomodo hoc eum vocari cognouerit.* 8 Nõ quasi in extraneũ Iesu.] *Hoc est, in alienum à Iesu. Sic dixit in De resurrectione carnis. Extranea gloriæ. Rursum libro secundo aduersus Marcionem, Quis mali extraneus, nisi qui &* 9 *inimicus?* Sed de candida salutis gloriari volebat.] *Candidã substantiuè pro veste vsurpat, à qua dicti sunt candidati, videli-*

cet honorum apud Romanos olim petitores. Exalbati.] *Sic infrà, Et super niuem exalbabo. In superioribus libris alicubi dixit, Exalbidus.* Delinquētiæ maculis.] *In De resurrectione carnis, Et illi quidem, inquit, delinquentias carnis enumerant. Et alibi hoc verbo sæpe vtitur. Lucidati & nigrati præterea verba sunt huius autoris.* Eierasse.] *Eierare sicut deierare & peierare.* Vti assolet.] *Hoc est, vt fieri solet. Modus loquendi autoribus frequens.* Succidisset.] *Vt lib. 2. Qua succiderat illi, id est, succubuerat.* Vel pareat.] *Reposuimus, Vel hic pareat. Est* 10 *autē pareat pro appareat, vt suprà sæpe.* In solitudinem procedit. Solennis & huius.] *Distinguerem, in solitudinem procedit solennis. Et huiusmodi regio creatoris. Solennis, id est, assuetus, siue sic solitus. Infrà, Sed & illud, inquit, recogitauit ordinarium & solenne. Paulò pòst scripsimus, Ostenderat iam alicubi deum.* Significat per nationes emundationis.] *Legēdum,* 11 *significato per nationes emundationis. Hoc est, cùm subsit significatio emundandarum nationum.* Ne in dedecus tibi vertat.] 12 *Vertat absolutè pro cedat. Infrà scripsi, Nemo enim malo obsequi patitur. Item infrà, Habes itaque iam & spec. med.* Dispūctam prophetiam.] *Hoc est, adimpletam quum deberetur, vt* 13 *suprà.* Circumduxit delictum tuum.] *Hoc est, deleuit, oblitterauit, hic ignouit. Paulò pòst pro malumus, supposui maluimus. Et mox, Cui enim homo pater.* Talem si fortè.] *Si fortè pro fortè.* Castori aut Herculi.] *Vterque Iouis filius. Castor ex Leda Tyndari coniuge, Hercules ex Alcmena Amphytrionis.*
Simplex si fortè videri potest.] *Si fortè pro fortè. Mox re-* 14 *stituimus ex Gorziensi collatione, Ex accidenti obuenit. Infrà, Vt ostenderet eum & hominem.* Extraneum legis & Iudaismi prophanum.] *Extraneum vt suprà cum genitiuo plus semel coniunxit. Hic etiam dixit Iudaismi prophanū. Intelligens à Iudæis reiectum velut execrabilem.* Et contrariam initiatos di- 15 uinitatem.] *Potest esse figura Græca.* Deuersio eius.] *Deuertere & deuersari suprà quoque legimus. Paulò pòst scripsimus, Hanc sponsam Christus sibi etiam per Salomonē.* Nuptias 16 non cōiungit.] *Hoc enim erat Marcionis dogma.* Separatio per coniunctionem capit de qua fit.] *Ostendimus in superioribus scholiis rarum ac insolentem huius verbi capit vsum in hoc autore. Sensus est, Separatio per coniunctionem accidit de qua fit. Capit, id est, capax est fieri. Datur. Poßibilis est.* Pridia-

Cap. VIII. Cap. IX. Cap. X. Cap. XI. Cap. XII.

17 na pabuli paratura.] *Paratura pro apparatu, vt suprà.* Non cõstanter turbatur.] *Sic in De patientia,* Proditorem, *inquit, suum secum habuit, nec constanter denotauit. Paulò pòst scripsimus, Helisæus propheta. Rursum infrà, Ponã in terra inaquosa.*

18 Proprietatẽ doctrinæ suæ inducit ad edictũ (vt ita dixerim) Christi.] *Iurisconsultorum sermo est, apud quos edictales bonorum possessiones sunt, ordinariæ videlicet, & quæ ius tribuunt.* Dedicauit.] *Hoc verbo libẽter vtitur. Aduersum Marcionem libro primo. Vt imperio eius diuina bonitas in terris dedicaretur. In De carne Christi, Nouè nasci debebat nouæ natiuitatis dedicator. In De resurrectione carnis. Recogita totũ illi deum occupatum ac dedicatum. Infrà, De materia potiùs subiacẽti volunt ab illo vniuersitatem dedicatam. Et alibi sæpe. Infrà scripsi, Quæ iudicia pupillis. Mox addidimus vtique. à summo terræ vtique nationes. Et infrà, Igitur quia consolatione. Ex Gorziensi.*

19 Aduocare languentes.] *Aduocare pro consolari, & aduocatum agere languẽtium quem ipse infrà vocat Aduocatorem.*

20 Quo suam suprà in benedictionibus sufferẽtiam commendaret.] *Sufferẽtia substantiuum nomen, pro patiẽtia, quam & benignitatẽ mox interpretatur. In proximo versu promiserat vertimus in præmiserat.* Dei alterius infirma commendatio est.] *Huic loco ob trãspositionem dictionum deprauato mederi licuit ex Gorziensi collatione, Infirma cõmendatio est, quæ de alterius destructione fulcitur.* Et erit par iam creatoris.] *Par cũ genitiuo. Sic in De patientia, Nisi quòd ipsa diuersitas mali & boni, æqualiter magnitudinis par est.* Mendicorũ aduocato-

21 rem.] *Hoc est, consolatorem, aduocatum.* Recepistis aduocationem vestram.] *Hoc est, consolationem. Vt in De patientia, Itaque talibus, inquit, & aduocatio & risus promittitur. Mox scripsimus, Vtique ex diuitiis. Et infrà, in Babylonem transferentur.* Sublimitatem & diuitias.] *Nos, ex diuitiis. Item, nec descendet cum illo gloria sua. Rursus, In diuites affluẽtes delitiis.*

22 *Et, in lectis eburneis. Ex castigatione Gorziensi.* Abdixit creator.] *Pro abdicauit & reiecit, repudiauit, Ibi nos, quàm pro-*

23 *phetas vexatos. Infrà, maledicunt & calumniantur.* Et super tunicam pallio quoque cedi.] *Hoc est, vt vltra tunicã ademptam pallio quoque cedatur.* Et vltionẽ ad deũ redigens.] *Sic etiam suprà locutus est. Et infrà,* Redactam *scilicet in dominum.* Sed adiutore præcepto.] *Pro adiuuãte præcepto. Vt libro primo,*

mo, A tẽpore arbitro & metatore initij & finis. Ne quis ergo indigeat, datorẽ imparatã habẽs.] *Legendũ, datori paratam habes. Paulò pòst scripsimus, Vnum erit ex iis. Et infrà, gentes in hæreditatẽ.* Et cœpit expungi.] *Hoc est, adimpleri.* Passiuitatem sentẽtiæ meæ permisit.] *Paßiuitatẽ, id est, libertatẽ, communitatẽ ad vtrũuis, Vt videlicet sentẽtia siue volũtas mea sit cõmunis, nec astricta, sed soluta ac libera ad hoc vel illud agẽdũ, aut non agẽdũ. Sic in libro aduersus Hermogenẽ, Hæc inquies nõ est. hæc turbulẽtia, & paßiuitas non est. Aduersum Valẽtinianos, Illi verò, inquit, & de paßiuitate vitæ, & de licẽtia delectorũ generositatẽ suã vindicẽt. In libro De pallio dixit paßiuitùs aduerbialiter pro paßiuè.* Vt ad legẽ voluntati sperem factũ.] *Legendũ, Vt ad legẽ voluntatis parem factũ.* Cuius nullam præstrinxerat distinctionẽ.] *Præstrinxerat pro vel leuiter indicauerat. Sic & suprà hoc verbo vsus est. Nec te moueat, quod paulò pòst sequitur, Et præstruxit vel distinxit.* Fœnori si fortè pendendo.] *Si fortè pro fortè.* Procurãtis euãgelio.] *Cum datiuo vt suprà, hoc est, ministrãtis, subseruientis. Infrà, soles & imbres.* A iudice & dispunctore meritorũ.] *Dispunctorẽ vocat exolutorẽ, satisfactorémque. Infrà pro timere scripsimus temerè. Ex Gorziensi.* Adulteriũ Marcionis manus stupuisse miror.] *Adulteriũ, id est, adulterationẽ, vitiationem, violationem, quam Euangelio videlicet alibi intulit.* Adhuc cruda.] *Velut incipiẽs. Infra, Christus verò. Itẽ paulò pòst, quæ ex forma prophetici moduli. Ex Gorziẽsi.* Egerat pręparaturã viarũ dominicarũ.] *Præparaturam dixit pro præparatione. Vt paraturam supra sæpe.* Qui neq; vnde speraret.] *Vnde videtur vsurpare pro vndeuis, aut vndelibet, vt & supra loquitur, ni fallor.* Diximus de remissione peccatorũ.] *Ex Gorziensi collatione reposuimus, remissa. Nam veteres remissam dixere pro remißione. Cyprianus in De bono patientiæ. Dominus, inquit, baptizatur à seruo, & remissam peccatorum daturus, ipse non dedignatur lauacro regenerationis corpus abluere. Idem epistola decimaquarta, Qui autem, inquit, blasphemauerit in spiritum sanctum, nõ habet remissam, sed reus est æterni peccati. Sic missam dixit ea ætas pro missione. Vnde sacrificio id vocabulum accommodatum, ex hac occasione: Catechumeni qui & auditores dicuntur & audientes Tertulliano, in templo manebant donec Euangelium exposuisset episcopus. Tum clamabat Leuita,* CATECHVMENI

24 25 26 27 28

Cap. 17

Cap. xviij

V. S. p. 592

[illegible]

EXEVNTO: *vel, si quis catechumenus remansit, Exeat. Ab hac itaque catechumenorum dimißione, vulgus appellationem Missæ sacro attribuit. Hoc antiquitatis mysteriũ in Isidori lexico refertur. Sic consul Romanus senatum mittebat. Et in quibusdam gentilium sacrificiis lictor clamitabat,* EXESTO *hostis, victus, mulier, virgo, ceu prodit Festus. Hodie in fine sacri Leuita pronunciat, Ite, missa est, id est, mißio est, quod olim in initio dicebatur, antequã inciperẽtur videlicet ipsa mysteria. Hinc iuxta vulgi consuetudinẽ Ambrosius missas facere dixit. A parte totum est nominatum. Nam propriè missa erat tempore sacrificij, quando catechumeni foras mittebantur, ceu modò retulimus.*

Cap. XIX. Cum labore enim.] *Expone, cum labore enim ministrabant, & ob spem ministrabant.* Maius & necessarius lumen.] *Necessarius comparatiuum. Sic in De carne Christi, Quasi necessarius aliquid adferrent eo quod ille tum maximè agebat.* Defue-

29 runt.] *Legẽdum deferũt. Paulò pòst scripsimus, Virgam Moysi.*

Cap. XX. 30 Intestino itinere.] *Intestinum iter vocat intraneum. Vt inte-*

31 *stinum opus Vitruuius.* Non depetunt.] *Sic legitur in exemplaribus manuscriptis. Hoc est, expetunt.* Sed & hoc, qui aduersarius legis.] *Sed & hoc, subaudi fecit, qui aduersarius le-*

32 *gis, subaudi erat, vt probare volebat Marcion.* Nullius adhuc nouæ legis initiata.] *Initiatus cum genitiuo. Infrà scripsimus, Atque ita potest videri legem non irrup. Et paulò pòst, qui &*

Cap. XXI. 33 *coruos alit.* Aut si non eadem & maiestas.] *Malim, ei maiestas.* Sed sexcenta millia hominum protelauit.] *Hoc est, diu sustentauit, vitam eorũ prorogauit.* Quid ergo hoc idem inspectum centum millib. hom.] *Pro idem scribẽdum dem.*

34 *nam in Græco est δῶ.* Et illa insignis.] *Distinguo, Nec de naturæ lege cõmunis, sed illa insignis.* Remuneraturus.] *Subaudi est.* Omnem natiuitatis & educationis fœditatem &c. perorantibus.] *Sic in De carne Christi, Ab ipsa quidem exorsus natiuitate, perora age iam spurcitias genitalium in vtero elementorũ. Et quæ illic sequuntur.* Obnoxius cõfusionis.] *Obnoxius cũ genitiuo construit.* Non decem mensium cruciatu deliberatus.] *Deliberatus pro liberatus. Sic in De patiẽtia, Minorum, inquit, deliberatione lædemur? Hoc est, dum soliciti sumus vt à minoribus periculis liberemur.* Et primo retinaculi sui vulnere.] *Hoc dicit propter neruum vmbilicarẽ, qui resecari so-*

Cap. XXII. 35 *let ab obstetrice.* Sic in alienos demõstrat illos.] *Nos inalie-*

nos

nos fecimus, nostrũ secuti iudicium, duabus dictionibus cõiunctis. Sic autẽ Inalienus dicit, pro non alienus, vt alibi, Inbonus & Inuerus. Hoc in Tertulliano nouum nõ est. Aut quoscũque alios secũ, quàm prophetas suos.] *Ita loqui solet autor noster, subaudiẽs aliquid ad quod referri poßit quàm.* Sed quid tã Christus creatoris?] *Subaudi, facere debuit.* Alter consummator noui.] *Heliam intelligit rediturũ in fine mũdi. De quo mox dixit, Alter reformator quãdoque.* An ratione, quam defendimus.] *Figura Græca secundũ quam.* Tres de discentibus arbitros futuræ visioni.] *Discentibus, id est, discipulis, vt suprà sæpe.* Cõsignari nouum testamẽtũ.] *Elegans imprimis verbum & huic loco cõueniens.* Precariò vsus est.] *Hoc est, ad tẽpus velut si precib. obtinuisset. Quasi iam & officio & honore dispunctis. Hoc est, perfunctis absolutísque. Mox scripsimus, Vocis cœlestis illius.* Et si cõmemoremur promissionis Moysi.] *Hoc est, admoneamur. Aut, si in mentem veniat promißionis Moysi.* Expuncta] *Adimpleta, vt suprà. Reposuimus mox, Si ergo inueni gratiam.* Cognoscenter.] *Ita vertit aduerbium Græcum γνωςῶς.* Cæterũ dei faciem.] *Secundum dei faciem. Et quantum ad dei faciem pertinet. Paulò pòst scripsimus, Et inuisionem loquar ad eum. Item, Os ad os loquar ad eum.* Quàm solebat à creatore. *Subaudi, discedens. Vel à creatore, id est, ex parte creatoris.* Quousque ero apud vos?] *Adiecimus ex Gorziensi, Quousque sustinebo vos? Item, Totum apud te.* Et illi agis.] *Hoc est, Actorem procuratorémque illius agis.* Quàm olim apud nos agere cœpisti?] *Eleganter hoc.* Vt tempus quæratis.] *Figura Græca secundũ tẽpus, id est de tẽpore.* Antitheseis, plurimũ, causarũ diuersitas fecit.] *Plurimùm hic est aduerbium, id est, vt plurimũ, plerunque, vt suprà.* Præter oneribus consparsionũ.] *Aduerbialiter vsurpat præter pro prætorquam. Sic infrà, Cæterũ, inquit, præter ex causa adulterij, nec creator disiungit.* Considera causarum offerentiam.] *Sic hic dicit offerentiam, vt antè dixit, sufferẽtiam.* Quencunque conueneris in via.] *Conuenire Tertullianus vsurpat pro inuenire, deprehendere. Quemadmodum suprà locutus est non semel. In hoc ipso libro, Hæc, inquit, conueniemus.* Hæc erunt potius nostræ Antithesis.] *Scribe Antitheses. Et hæc ponit pro hæ. Sic in fine libri De patientia, dixit, Hæc disciplinæ, pro hæ disciplinæ.* Quis tam præstans in homines.] *Præstans hic*

36 37 38 39

Cap. XXII
Cap. XXIII

liberalem & benignum significat, à præstando, id est, exhibendo. Nam libro secundo præstantiam pro liberalitate posuit. Sic & misericordiam, inquit, propter errantes, & patientiã propter non resipientes, & præstantiam propter merentes. Et hoc ipso libro infrà, Cæterum nihil tam abruptum, quàm vt alius præstet, alius de præstantia eius securos agere mandet. Hoc est, de præstatione siue exhibitione. In testificationem & adhærentiam terræ eorum.] Coniicio scribendum, Ad horrentiam terræ eorum. Id est, vt exhorrerent terram eorum. Erit igitur huius formæ vocabulum Horrentia, cuius, Sufferentia, Offerentia, de quibus antè diximus. An nec vnius deus?] Adiecimus ex Gorziensi collatione, An nec vnius lacertæ deus? Cùm maximè per Christum reuelabat.] Id est, in primis omnium maximè, quemadmodum suprà admonuimus. Sic rursum infrà. Qui cùm maximè potiora legis prætereuntes incu-
40 sabat. Vti traduceret eas.] Hoc est, infamaret, carperet. In Præscriptionibus, Nam & sic, inquit, facilius traducentur. In-
41 frà scripsimus, Nec nationibus: Ecce enim. Per exempla recidiuæ.] Subaudi vitæ. Recidiuæ, id est, redeuntis, puta per resuscitationem à Christo factam. Vnde recidiuatum dixit in De resurrectione carnis, Quæ carnis recidiuatum pollicentur, id est, restitutionem. Et, Recidiuatus Iudaici status, Eodem: Sublimior spei. Elegans locutio. Sic Liuius dixit, Abiectior animi. Infrà
42 scripsimus, Æternæ non longæ vitæ inuitator. Et negat lucernam abstruendam.] Ex hoc loco apparet in Præscriptionibus legendum esse, Ipse docebat lucernam non sub modio abstrui so-
43 lere. Vbi in exemplaribus scriptum est obstrui. Vt Christus tam præcoquam.] Sic distinxi, Cæterum nec tempus admisisset, vt Christus tam præcoquam imò tam acerbam adhuc dilectionem expostularet, nouo & recenti deo, ne dixerim nondum palàm facto. Appellans prohibens.] Monentibus Gorziensibus casti-
44 gatiunculis, scripsimus appellantis, prohibentis etiam. Adagnitionem intentare.] Elegans vocabulum adagnitio. Mox scripsimus, Ex Euangelij promulgatione. Paulò post, Creatorem
45 vtique significans, ex Gorziensi. Et demerendo procurat.] Iterum procurat cum datiuo. Quos pares gentium ridebat.] Hoc est, pares gentibus. Sic in De carne Christi, Alioquin par erit eorum, quæ conuersa amittunt quod fuerunt, quorum vti-
46 que deus in omnibus par non est. Quam cui per omnia paria vene-

venerint.] *Lego pariauerint, id est, pares fuerint siue æquales à pariando. Quo verbo in de Resurrectione carnis vsus est, Æquæ enim substantia pariant inter se Christus & Adam. Eodem libro suprà, Et sermo enim deus, inquit, qui in effigie dei constitutus, non rapinam existimauit pariari deo. In libro De carne Christi, Pariamus igitur de calcaria (quod dici solet) in carbonariam, à Marcione ad Apellen. Sic enim illic legendum censemus pro paruimus.* Ab impedimentis laciniosæ vitæ & implicitæ.] *Exponit seipsum quum dicit, & implicitæ, id est, implicitæ. Nam laciniosum & implicitũ significat.* In illos an & in omneis parabolam, dixit & ad ipsos & ad vniuersos q.e.p.e. proponi tactorum similitudinem.] *Hunc locum deprauatũ confusúmque sic restituimus, nostrum secuti iudicium, an rectè decernat lector. Itaque interroganti Petro, in illos an & in omneis parabolã dixisset, ad ipsos & ad vniuersos qui ecclesiis præfuturi essent, proponit Actorum similitudinem. Est autẽ Actor procurator publicus, cuius fit mentio in Tract. quod cuiusque vniuersitatis nomine, in Pãdectis. Et Actus ipsa administratio, quo vocabulo paulò post vtitur Tertul.* Cœnæ paratura.] *Paratura pro apparatu, vt suprà.* Genitura peruersa est.] *Genituram pro generatione antè dixit plus semel.* Ab actu summotus.] *Modò docuimus Actum esse ipsam administrationem Actoris, id est procuratoris. Vnde hic dicit, Ab actu summotus, hoc est, ab officio summotus, adempta videlicet administratione.* Cautionibus releuat.] *Syngraphas intelligit.* Amentauit hanc sententiam.] *Amentauit, id est, iaculatus est, emisit, ab amento quod lorum significat, deductum verbum Amentare. Quod sequitur, Duos enim dominus. Nos dominos. Paulò post scripsimus, Creator autem alio modo.* Vt vnde magis probetur.] *Aut quæsitiuè legenda sententia. Aut in vnde subaudiendum, Nihil sit. Vt nihil sit vnde magis probetur, &c. Verum habet nescio quem suum modum in vsu huius aduerbij Vnde. Quemadmodum in superioribus animaduertere potuit lector. Infrà, adulter est. Manet &c.* Aduersus fructum nuptiarum.] *Hoc est, liberorum procreationem. Sic suprà, Ipsum quoque fructum, inquit, connubij benedicendo promisit, qui de infantia primus est.* Sed nec tuum Apostolum.] *Subaudi constat, aut certum est.* Cæterum præter & causa.] *Scripsimus, ex causa. Hoc nouum quod præter vsurpat aduerbialiter pro præterquam, vt suprà,*

47 48 49 50

Cap. xxxij. Cap. xxxiij. Cap. xxxiiij.

Præter oneribus consparsionum, id est, præterquam oneribus consparsionum offarcinatam. Quoquo velis latere.] *Prouerbium resipit.* Quia si frater illecebris decesserit.] *Nos illiberis supposuimus. nam vna voce reddere voluit quod Græcis est ἄπαις, id est, carens liberis.* Malè meritati.] *Ineptum me hercule verbum. Captauit schema quod vocant similiter desinens.* Et hæc ipsa scriptura reuincente oculos eius.] *Lege hac ipsa scriptura. Mox scripsimus, Etsi non cælestem.* Resurrectionem expungat.] *Hoc est, absoluat, adimpleat.* Cur non capiat sinum Abrahæ dici.] *Hoc verbum in superioribus sæpe iam nobis occurrit. Sẽsus hic est, Cur nõ poßit dici sinus Abrahæ, temp. & cætera. Sic in De resurrectione carnis, Terram sanctam Paradisum, quam & patrum dici capiat.* Ac candida quædam vtriusque iudicij prospiciatur.] *Candida pro spe & expectatione. Vestis erat petitorum, vt suprà annotauimus.* Nostri dei monela.] *Hoc vocabulum etiam in De patientia vsurpauit, Si manu quis, inquit, tentauerit prouocare, præstò est Dominica monela.* Molino saxo.] *Saxo molari.* Sed & veniam dei fratri.] *Nos castigauimus, veniam des fratri. Ex Gorziensi.* Morositatem legis opponere.] *Sic in Præscriptionibus, Nónne manifestè diabolus, inquit, morositatem illam Iudææ imitatus est?* Etiã ædito documento.] *Mundationis videlicet.* Elimatorem.] *Ab elimando, id est, expoliendo.* Opiniosus.] *Hoc est, sinistræ opinionis.* Obsecratores legis.] *Legendum obseruatores.* Pristino leproso.] *Hoc est, priori.* Væ qui dixerit eis.] *Qui particula superabũdabat.* Expungendam.] *Hoc est, adimplendam ex debito velut promissam.* Ex decem.] *Hoc est segregatũ.* Hoc & domino volente interpretari legem.] *Hoc, id est, secundum hoc, vel, in hoc. Infrà scripsimus, Nec templum, nec oratores.* Et semetipsum.] *Subaudi esse vnius dei.* Sed erat vnus aliqui deputandus ex iis q. q. m. i. h.] *Vnus aliqui pro aliquis. Vt in principio libri quinti sequentis, Vnus aliqui discipulus. Sensus hic est, Erit terræ filius, vel vnus quilibet è turba, siue vnus de multis, quod Græci dicũt, ἐκ τοῦ πολλοῦ δήμου καὶ εἷς τῶν πολλῶν. εἷς τῶν τυχόντων.* Ignorasse præsumeret.] *Aut præsumeretur, aut præsumeret, impersonaliter.* Ne vltra.] *Id est, amplius, Iesum filium Dauid existimaret.* Ruentem & ipsam Antith.] *Appositio est.* Atquin & hoc filius Dauid, Antithesim.] *Distingue, Atquin & hoc filius Dauid, Antithesim de suo retunden-*

tundendam. Vt sint duæ figuræ, Synecdoche & Appositio. Hoc est, secundum hoc, nempe Antithesim de suo retundendam. Et ignorans Esaiam.] *Coniicio scriptum fuisse, si & ignorans Esaiam.* Hoc cùm maximè promittebat.] *Eleganter hoc ver-* 56 *bo bis vtitur hic.* Violentorum cõtractum obnoxios.] *Obnoxius cum genitiuo, qui paßionis casus est. Ad imitationẽ Græcorum.* Existeret aliquis Marcion.] *Existeret, id est, si emergeret, exoriretur, exurgeret. Sic enim hoc verbum apud Ciceronem interpretatur Asconius Pedianus.* In præruptum.] *In ma-* 57 *nuscriptis codicibus habetur prærupium.* Nõ ad aliud responsio domini sapit.] *Præpositionẽ ad sustulimus.* Errorem scribarum obtundebat.] *Sic & infrà libro quinto, Vtiam, inquit, hinc & fidem tuam obtundam.* Quorum & ipse par sit.] *Par* 58 *cum genitiuo vt suprà sæpe.* Vtique, & proinde.] *Restituimus* 59 *ex Gorziensibus adnotatiunculis, vt qui proinde in nomine, &c.* Quæ illos manebant.] *Hoc est, expectabant, vt suprà.* Non quia milites.] *Legendum, Non qui milites pugnant.* Oppositi omnium offensui.] *Offensus iuxta quartam inflexionem pro offensione.* Ordinem expungi.] *Hoc est, absolui, perfici.* Nimi- 60 rum veruecina illum Iudaica delectaret.] *Veruecina, id est, caro veruecis. Sic dicitur agnina, bubula, porcina Plauto.* Et in 61 hoc psalmum expunctum.] *Hoc est, adimpletum.* Quæ ex- 62 pirat.] *Ex Gorziensi collatione scripsimus, Quæ & spirat.* Cũ 63 odorum paratura.] *Paratura pro apparatu, vt suprà sæpe.* Laterensibus.] *Laterenses, stipatores quod latus claudant. Infrà, non comparens.* Nec negatur erasisse.] *Nos, Aut negetur erasisse. Item, id est, non habentem ossa. Ex Gorziensibus castigatiunculis.* Inspectui.] *Inspectus in quarta declinatione pro inspectione. Mox, Quæ membra ex ossibus constant.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI ADVERSVS MARCIONEM LIB. IIII.

OMNEM sententiam, & omnem paraturam impij atque sacrilegi Marcionis, ad ipsum iam euangelium eius prouocamus, quod interpolando suum fecit. Et vt fidem instrueret, dotem quandam commentatus est illi, opus ex cõtrarietatum oppositionibus, Antithesis cognominatum, & ad separationem legis & Euãgelij coactum, qua duos deos diuidens, proinde diuersos, alterum alterius instrumẽti, vel (quod magis vsui est dicere) testamenti, vt exinde Euangelio quoque secundum Antitheseis credendo patrocinaretur. Sed & istas proprio cõgressu cominus, id est, per singulas iniectiones Pontici cecidissem, si nõ multò opportunius in ipso, & cum ipso euãgelio, cui procurant, retunderentur, quanquam tam facile est præscriptiuè occurrere, equidem vt accepto eas faciam, vt rato habeam, vt nobiscum facere dicam, quo magis de cæcitate autoris sui erubescãt nostræ iam Antitheses aduersus Marcionem. Atque adeò cõfiteor alium ordinem decucurrisse in veteri dispositione apud creatorẽ, alium in noua apud Christum. Non nego distare documenta eloquij, præcepta virtutis, Legis disciplinas, dum tamen tota diuersitas in vnum & eundem deum competat, illum scilicet à quo constat dispositam sicut & prædicatam. Olim concionatur Esaias prodituram ex Sion legem, & sermonem domini ex Hierusalem, aliam vtiq; legem, aliúmque sermonẽ: denique iudicabit, inquit, inter nationes, & traducet populum plurimum, scilicet non vnius gẽtis Iudæorũ, sed nationum quæ per nouam legẽ euangelij, & nouum sermonem Apostolorum iudicãtur & traducuntur apud semetipsas de pristino errore, simul credide-

Marginalia: 1 — *Antitheses Marcionis. Instrumentũ. Testamentũ.* — 2 — *Lex euãgelij.*

crediderunt, atque exinde concidant machæras suas in aratra, & sibynas, quod genus venabulorũ est, in falces, id est, feros & sęuos quodã animos cõuertũt in sensus probos, & bonæ frugis operarios. Et rursus, Audite me, audite me, & populus meus & reges auribus intendite in me, quoniã lex prodibit à me, & iudiciũ meum in lucem nationum, quo iudicauerat atque decreuerat, nationes quoque illuminãdas per Euangelij legem atque sermonẽ. Hæc erit lex & apud Dauid inuituperabilis, quâ perfecta, conuertens animam, vtique ab idolis ad deum. Hic erit & sermo de quo idem Esaias: Quoniam, inquit, decisum sermonem faciet dominus in terra. Compendiatum est enim nouum testamentum, & à legis laciniosis oneribus expeditũ. Sed quid pluribus, cùm manifestius, & luce ipsa clarius nouatio prædicatur à creatore per eundem: Ne rememineritis priorum, & antiqua ne recogitaueritis. Vetera transierũt, noua oriuntur, Ecce facio noua quę nunc orientur. Item per Hieremiam: Nouate vobis nouamen nouum, & ne seueritis in spinas, & circuncidimini præputio cordis vestri. Et alibi: Ecce venient dies, dicit dominus, & perficiã domui Iacob & domui Iudæ testamentũ nouum, non secũdum testamentũ quod disposui patribus eorum in die qua arripui dispositionẽ eorum, ad educẽdos eos de terra Ægypti. Adeò pristinum testamentũ temporale significat, dum mutabile ostendit, etiã dum æternũ de postero pollicetur. Nã per Esaiam, Audite me, & viuetis, & disponam vobis testamentũ ęternum; adiiciẽs sancta & fidelia Dauid, vt id testamentũ in Christo decursurũ demõstraretur. Eundẽ ex genere Dauid secundum Mariæ censum, etiã in virga ex radice Iesse processura figuratè prædicabat. Igitur si alias leges aliósque sermones, & nouas testamentorũ dispositiones à creatore dixit futuras, vt etiam ipsorum sacrificiorum alia officia potiora, & quidem apud nationes destinarit, dicente Malachia: Non est voluntas mea in vobis, inquit dominus, & sacrificia vestra nõ excipiam de manibus vestris: quoniam à solis ortu vsque ad occasum glorificatum est in nationibus nomen meum, & in omni loco sacrificiũ nomine meo offeretur, & sacrificium mundum, scilicet

Sacrificium mundum.

simplex oratio de conscientia pura: necesse est, omnis demutatio veniens ex innouatione, diuersitatem ineat cum his quorum sit, & cōtrarietatē ex diuersitate. Sicut enim nihil demutatum quod non diuersum, ita nihil diuersum quod non contrarium. Eiusdē ergo deputabitur etiā contrarietas ex diuersitate, cuius fuerit demutatio ex innouatione. Qui disposuit demutationem, iste instituit & diuersitatem. Qui prædicauit innouationem, iste pronunciauit & contrarietatem. Quid differentiam rerum ad distantiam interpretaris potestatum? Quid antitheseis exemplorum distorques aduersus creatorem, quas in ipsis quoque sensibus & affectionibus eius potes recognoscere? Ego, inquit, percutiam, & ego sanabo: Ego, inquit, occidam, & ego viuificabo, condens scilicet mala, & faciens pacem. Quâ etiam soles illum mobilitatis quoque & inconstantiæ nomine reprehendere, prohibentem quæ iubet, & iubentem quæ prohibet. Cur ergo non & antitheseis ad naturalia reputasti, cōtrarij sibi semper creatoris? Nec mundum saltim recogitare potuisti, nisi fallor, etiam apud Ponticos ex diuersitatibus constructum æmularum inuicem substātiarum. Prius itaque debueras alium deū luminis, alium tenebrarum determinasse, vt ita posses alium legis, alium euangelij asseuerasse. Cæterum præiudicatum est ex manifestis cuius opera & ingenia per antitheseis constant, eadem forma constare etiā sacramenta. Habes nunc antithesis expeditam à nobis responsionem. Transeo nūc ad euangelij sanè nō Iudaici, sed Pontici interim adulterati demonstrationem, præstructuram ordinē quem aggredimur. Constituimus in primis, euangelicum instrumentum Apostolos autores habere, quibus hoc munus euangelij promulgandi ab ipso domino sit impositum: si & apostolicos, non tamen solos, sed cum apostolis, & post Apostolos: quoniā prędicatio discipulorum suspecta fieri posset de gloriæ studio, si non adsistat illi autoritas magistrorū, imò Christi, quę magistros apostolos fecit. Denique nobis fidē ex apostolis Ioannes & Matthæus insinuant, ex apostolicis Lucas & Marcus instaurant, iisdem regulis exorsi, quātum ad vnicum deum attinet creatorem & Christum eius, natum ex virgine, supple-

Pontici.

Euangelicum instrumentū.

Ioannes. Matthæus. Lucas. Marcus.

ſupplementum legis & prophetarũ. Viderit enim ſi narrationum diſpoſitio variauit, dũmodo de capite fidei conueniat, de quo cum Marcione nõ conuenit. Contrà, Marcion euangelio ſcilicet ſuo nullũ adſcribit autorem, quaſi non licuerit illi titulum quoque affingere, cui nefas non fuit ipſum corpus euertere. Et poſſem hic iã gradũ figere, non agnoſcendum contendens opus, quod non erigat frontem, quod nullam conſtantiam præferat, nullam fidẽ repromittat de plenitudine tituli, & profeſſione debita autoris. Sed per omnia congredi maluimus, nec diſſimulamus quod ex noſtro intelligi poteſt. Nam ex his commentatoribus quos habemus, Lucam videtur Marcion elegiſſe, quem cederet. Porrò Lucas non apoſtolus, ſed apoſtolicus: nõ magiſter, ſed diſcipulus, vtique magiſtro minor, certè tantò poſterior, quantò poſterioris Apoſtoli ſectator, Pauli ſine dubio: vt & ſi ſub ipſius Pauli nomine euangelium Marcion intuliſſet, non ſufficeret ad fidem ſingularitas inſtrumenti deſtituta patrocinio anteceſſorum. Exigeretur enim id quoque euangelium quod Paulus inuenit, cui fidem dedidit, cui mox ſuũ congruere geſtijt. Siquidem propterea Hieroſolymam aſcendit ad cognoſcendos Apoſtolos & conſultandos, ne fortè in vacuum cucurriſſet, id eſt ne nõ ſecundum illos crediſiſſet, & non ſecundum illos euãgelizaret. Denique vt cum autoribus contulit & conuenit de regula fidei, dexteras miſcuere, & exinde officia prædicandi diſtinxerunt, vt illi in Iudæos, Paulus in Iudæos & in nationes. Igitur ſi ipſe illuminator Lucæ, autoritatem anteceſſorẽ & fidei & prædicationi ſuæ optauit, quanto magis eam euangelio Lucæ expoſtulem, quæ euangelio magiſtri eius fuit neceſſaria? Aliud eſt ſi penes Marcionẽ à diſcipulatu Lucæ, cœpit religionis Chriſtianæ ſacramentum. Cæterum ſi & retrò decucurrit, habuit vtique authenticam paraturam, per quam ad Lucam vſq; peruenit, cuius teſtimonio aſſiſtente Lucas quoq; poſſit admitti. Sed enim Marcion nactus epiſtolam Pauli ad Galatas, etiam ipſos Apoſtolos ſuggillantis, vt non recto pede incedẽtes ad veritatem euangelij, ſimul & accuſantis pſeudapoſtolos quoſdã peruertentes euangeliũ Chriſti, cõnititur ad deſtruendũ ſtatum

Figere gradũ

Lucas euãgelij Paulini ſcriptor.

Paulus.

Sacramentũ religionis Chriſtianæ.

Gal. 2.

eorum euangeliorum, quæ propria & sub Apostolorum nomine ęduntur: vel etiam Apostolicorũ, vt scilicet fidem quam illis adimit, suo conferat. Porrò etsi reprehẽsus est Petrus & Ioãnes & Iacobus, qui existimabantur colũnæ, manifesta causa est. Personarum enim respectu videbantur variare conuictum. Et tamen quum ipse Paulus omnibus omnia fieret, vt omnes lucraretur, potuit & Petro hoc in consilio fuisse, aliquid aliter agẽdi quàm docebat. Proinde si & pseudapostoli irrepserãt, horũ quoque qualitas ædita est, circuncisionem vindicantium & Iudaicos fastos: adeò non de prædicatione, sed de conuersatione à Paulo denotabãtur, ęquè denotaturo, si quid de deo creatore aut Christo eius errassent. Igitur distinguenda erũt singula. Si Apostolos pręuaricationis & simulationis suspectos Marcion haberi quæritur, vsque ad euangelij deprauationem, Christũ iam accusat, accusando quos Christus elegit. Si verò Apostoli quidẽ integrum euangelium contulerunt, de sola conuictus inæqualitate reprehensi, pseudapostoli autẽ veritatem eorum interpolauerunt, & inde sunt nostra digesta, quod erit germanũ illud apostolorum instrumentum, quod adulteros passum est, quod Paulum illuminauit, & ab eo Lucam? Aut si tam funditùs deletũ est, vt cataclysmo quodam, ita inundatione falsariorũ obliteratum, iam ergo nec Marcion habet verum. Aut si ipsum erit verum, id est Apostolorum, quod Marcion habet solus, & quomodo nostro consonat, quod nõ Apostolorũ, sed Lucæ refertur? Aut si non statim Lucę deputandũ est, quo Marcion vtitur, quia nostro consonat, scilicet adulterato, etiã circa titulum cæterorum Apostolorum est: iam ergo & nostrum quod illi consonat, æquè Apostolorum est, sed adulteratum. De titulo quoque funis ergo ducendus est cõtentionis, pari hinc inde nisu fluctuante. Ego meum dico verum, Marcion suũ. Ego Marcionis affirmo adulteratum, Marcion meum. Quis inter nos determinabit, nisi temporis ratio, ei præscribens autoritatem, quod antiquius reperietur, & ei præiudicans vitiationẽ, quod posterius reuincetur. In quantum enim falsum corruptio est veri, in tantum præcedat necesse est veritas falsum. Prior erit res passione, & materia æmulatione.

Columnæ.

Inundatione falsariorum obliteratum, vt cataclysmo quodam.

4

Funem cõtentionis ducere.

tione. Alioquin quàm absurdum, vt si nostrum antiquius probauerimus, Marcionis vero posterius, & nostrũ ante videatur falsum, quàm habuerit de veritate materiam, & Marcionis ante credatur æmulationem à nostro expertũ quàm est æditũ, & postremò id verius existimetur, quod est serius post tot ac tanta iam opera atque documenta Christianæ religionis sęculo ædita, quæ ędi vtiq; non potuissent sine euangelij veritate, id est ante euangelij veritatem? Quod ergo pertinet ad euãgelium interim Lucæ, quatenus communio eius inter nos & Marcionem de veritate disceptat, adeò antiquius Marcione est, quod est secundum nos, vt & ipse illi Marcion aliquando crediderit, cùm & pecuniam in primo calore fidei catholicæ ecclesiæ contulit, proiectam mox cũ ipso postea quàm in hæresim suam à nostra veritate desciit. Quid nunc si negauerint Marcionitæ, primam apud nos fidem eius, aduersus epistolam quoque ipsius? Quid si nec epistolam agno uerint? Certè Antitheses non modò fatentur Marcionis, sed & præferunt: ex his mihi probatio sufficit. Si enim id euangelium quod Lucę refertur (penes nos viderimus, an & penes Marcionem) ipsum est quod Marcion per Antitheseis suas arguit, vt interpolatum à protectoribus Iudaismi ad concorporationem legis & prophetarum, qua etiam Christum inde configerent, vtique non potuisset arguere, nisi quod inuenerat. Nemo pòst futura reprehẽdit quæ ignorat futura, emendatio culpam non antecedit. Emendator sanè euangelij à Tiberianis vsque ad Antoniniana tempora euersi, Marcion solus & primus obuenit, expectatus tam diu à Christo pœnitente iam quòd Apostolos præmisisse properasset sine præsidio Marcionis, nisi quod humanæ temeritatis, nõ diuinæ autoritatis negocium est hæresis, quę sic semper emendat euangelia dum vitiat. Quum, & si discipulus Marcion, nõ tamen super magistrũ; & si Apostolus Marcion, Siue ego, inquit, Paulus, siue illi, sic prædicamus: & si prophetes Marcion, & spiritus prophetarũ prophetis erunt subditi. Nõ enim euersionis sunt, sed pacis. Etiã si angelus Marcion, citius anathema dicendus quàm euãgelizator, quia aliter euangelizauit. Itaque dum emendat, vtrunque confirmat, &

Hæresis.

nostrum alterius, id emendans quod inuenit, & id posterius, quod de nostri emendatione constituens suum & nouum fecit. In summa, si cõstat id verius quod prius, id prius quod & ab initio, ab initio quod ab Apostolis, pariter vtique constabit id esse ab apostolis traditum quod apud ecclesias Apostolorum fuerit sacrosanctum. Videamus quod lác à Paulo Corinthij hauserint, ad quàm regulam Galatæ sint recorrecti, quid legant Philippenses, Thessalonicenses, Ephesij, quid etiam Romani de proximo sonent, quibus Euangelium & Petrus & Paulus sanguine quoque suo signatum reliquerunt. Habemus & Ioannis alumnas ecclesias. Nam & si Apocalypsim eius Marcion respuit, ordo tamen episcoporum ad originem recensus, in Ioannem stabit autorem. Sic & cæterarum generositas recognoscitur. Dico itaque apud illas, nec solas iam Apostolicas, sed apud vniuersas, quæ illis de societate sacramenti confœderantur, id Euangelium Lucæ ab initio æditionis suæ stare, quod cùm maximè tuemur. Marcionis verò plerisque nec notum, nullis autem notum, vt nõ eo damnatum. Habet planè & illud ecclesias, sed suas, tã posteras quàm adulteras, quarum si censum requiras, facilius apostaticum inuenias quàm Apostolicum, Marcione scilicet conditore, vel aliquo de Marcionis examine. Faciunt fauos & vespæ, faciunt ecclesias & Marcionitæ. Eadem autoritas ecclesiarum Apostolicarum, cæteris quoque patrocinabitur Euãgeliis, quæ proinde per illas, & secundum illas habemus, Ioãnis dico & Matthæi: licet & Marcus quod ædidit Petri affirmetur, cuius interpres Marcus. Nam & Lucæ digestum, Paulo asscribere solent: capit magistrorum videri quæ discipuli promulgarint. Itaque & de his Marcion flagitandus, quod omissis eis, Lucæ potius institerit, quasi non & hæc apud ecclesias à primordio fuerint, quemadmodum & Lucæ. Atquin hęc magis à primordio fuisse credibile est, vt priora quã Apostolica, vt cum ipsis ecclesiis dedicata. Cæterum quale est, si nihil Apostoli ediderunt, vt discipuli potius ediderint, qui nec discipuli existere potuissent sine vlla doctrina magistrorum? Igitur dum constet hæc quoque apud ecclesias fuisse, cur nõ hæc quoq; Marcion attigit, aut emẽdanda

Ecclesiæ Apostolicæ.

Ro. ecclesia.

Autoritas ecclesiarum Apostolicarum.

Euãg. Marci

Capit magist. videri quæ discipuli promulgarint

danda

danda si adulterata, aut agnoscenda si integra? Nam & competit vt si qui Euangelium peruertebant, eorum magis curarent peruersionem, quorum sciebat autoritatem receptiorem. Ideo & pseudapostoli, quod per falsum Apostolos imitarentur. In quantum ergo emendasset quę fuissent emendenda, si fuissent corrupta, in tantum confirmauit non fuisse corrupta, quæ non putauit emendanda. Denique emẽdauit quod corruptum existimauit. Sed nec hoc meritò: quia non fuit corruptum. Si enim Apostolica integrè decurrerunt, Lucæ autem quod est secundum nos, adeò congruit regulæ eorum, vt cum illis apud ecclesias maneat, iam & Lucæ constat integrum decucurrisse vsque ad sacrilegium Marcionis. Denique vbi manus illi Marcion intulit, tunc diuersum & æmulum factũ est ab Apostolicis. Igitur dabo consilium discipulis eius, vt aut & illa conuertant, licet serò ad formam sui, quo cum Apostolicis conuenire videantur. Nam & quotidie reformant illud prout à nobis quotidie reuincuntur, aut erubescunt de magistro vtrobique traducto, cùm euangelij veritatem nunc ex conscientia tramitttit, nunc ex impudentia euertit. His ferè compendiis vtimur cum de euangelij fide aduersus hæreticos expedimur defendentibus & temporum ordinem posteritati falsariorum pręscribentem, & autoritatem ecclesiarum traditioni Apostolorum patrocinantem: quia veritas falsum præcedat necesse est, & ab eis procedat à quibus tradita est. Sed alium iam hinc inimus gradum, ipsum (vt professi sumus) euangelium Marcionis prouocantes, sic quoque probaturi adulteratum. Certè enim totum quod elaborauit etiam Antitheseis præstruendo, in hoc cogit vt veteris & noui testamenti diuersitatem constituat, proinde Christum suum à creatore separaturus, vt dei alterius, vt alienum legis & prophetarum. Certè propterea contraria quæque sententiæ suæ erasit conspirantia cum creatore, quasi ab assertoribus eius intexta: cõpetentia autem sententiæ suæ reseruauit. Hæc conueniemus, hæc amplectemur, si nobiscum magis fuerint, si Marcionis præsumptionem percusserint, tunc & illa constabit eodem vitio hæreticæ cæcitatis erasa, quo & hæc reseruata. Sic habe-

bit intentio & forma opusculi nostri, sub illa vtique conditione quæ ex vtraque parte condicta sit. Cõstituit Marcion alium esse Christum qui Tiberianis temporibus à deo quondam ignoto reuelatus sit in salutem omnium gentium: alium qui à deo creatore in restitutionẽ Iudaici status sit destinatus, quandoque venturus. Inter hos magnam & omnem differentiã scindit, quantã inter iustũ & bonum, quantam inter legem & euangelium, quantam inter Iudaismum & Christianismum. Hinc erit & nostra præscriptio, qua defigimus nihil Christo dei alterius cõmune esse debere cum creatore. Cæterum creatoris pronunciandum, si administrauerit dispositiones eius, si impleuerit prophetias eius, si adiuuerit leges eius, si repræsentauerit promissiones eius, si restaurauerit virtutes eius, si sententias reformauerit, si mores, si proprietates expresserit. Huius pacti & huius præscripti, quæso te lector, memineris vbique, & incipe recognoscere aut Marcionis Christũ, aut creatoris. Anno quintodecimo principatus Tiberiani, proponit deum descendisse in ciuitatem Galilææ Capharnaũ, vtique de cœlo creatoris, in quod de suo ante descenderat. Et quid ergo ordinis fuerat, vt prius de suo cœlo in creatoris descendẽs describeretur? Cur enim non & ista reprehendã quæ non implẽt fidem ordinariæ narrationis, deficientis in mendatio semper? Planè semel dicta sint, per quæ iam alibi retractauimus, An descendẽs per creatorẽ, & quidẽ aduersus ipsum potuerit ab eo admitti, & inde transmitti in terram æquè ipsius. Nunc autem & reliquum ordinem descensionis expostulo, tenens descẽdisse illum. Viderit enim sicubi apparuisse positum est. Apparere subitũ, ex inopinato, sapit conspectum, qui semel impegerit oculos in id quod sine mora apparuit. Descendisse autem dum it, videtur, & subit oculos, de facto etiam ordinẽ facit, atque ita cogit exigere, quali habitu, quali suggestu, quoniã impetu vel temperamento, etiam quo in tempore diei noctisue descẽderit. Præterea quis viderit descendentẽ, quis retulerit, quis asseuerauerit, rem vtique nec asseueranti facile credendã. Indignum denique vt Romulus quidẽ ascensus sui in cælum habuerit Proculum affirmatorem, Christus verò dei descensus

de

de cœlo sui non inuenerit annunciatorem, quasi nõ sic & ille ascenderit iisdẽ mendacij scalis, sicut & iste descendit. Quid autem illi cum Galilæa, si nõ erat creatoris, cui ista regio destinabatur ingressuro prædicationem, dicente Esaia: Hoc primum abito, citò facito, regio Zabulon & terra Nephtalim, & cæteri qui maritimam & Iordanis, Galilæa nationum, populus qui sedetis in tenebris, videte lumen magnũ, qui habitatis terram, sedentes in vmbra mortis, lumen ortũ est super vos. Bene autẽ quod & deus Marcionis, illuminator vindicatur nationum, quo magis debuerit vel de cœlo descendere, & si vtique in pontum potius descendere quam in Galilæã. Cæterum & loco & illuminationis opere secundum prædicationem occurrẽtibus Christo, iam eum prophetatũ incipimus agnoscere, ostendentẽ in primo ingressu venisse se, non vt legem & prophetas dissolueret, sed vt potius adimpleret. Hoc enim Marcion, vt additum, erasit. Sed frustrà negabit Christum dixisse, quod statim fecit ex parte. Prophetiã enim interim de loco adimpleuit, de cœlo statim ad synagogã. Vt dici solet, Ad quod venimus, hoc age. Marcion aufer etiã illud de euangelio, Non sum missus nisi ad oues perditas domus Israël. Et non est auferre panẽ filijs, & dare eum canibus, ne scilicet Christus Israëlis videretur. Sufficiant mihi facta pro dictis. Detrahe vocem Christi mei, res loquentur. Ecce venit in synagogã: certè ad oues perditas domus Israëlis. Ecce doctrinæ suæ panem prioribus offert Israëlitis: certè vt filios præfert. Ecce aliis cum nondum impertit: certè vt canes præterit. Quibus autem magis impertisset quam extraneis creatoris, si ipse in primis non fuisset creatoris? Et tamen quomodo in synagogam potuit admitti, tam repentinus, tam ignotus, cuius nemo adhuc certus, de tribu, de populo, de domo, de cẽsu denique Augusti, quem testem fidelissimũ dominicæ natiuitatis Romana archiua custodiunt? Meminerãt certè, nisi circuncisum scirent, non admittendum in sancta sanctorum. Sed etsi passim synagoga adiretur, non tamen ad docendum nisi ab optimè cognito & explorato & probato, iam pridẽ in hoc ipsum, vel aliunde cõmendato cum hoc munere. Stupebant autẽ omnes ad doctrinam eius, planè

Census Augusti.

quoniam, inquit, in poteſtate erat ſermo eius. Non quoniam aduerſus legem & prophetas docebat. Vtique enim eloquium diuinum & vim & gratiam præſtabat, magis extruens quam deſtruēs ſubſtantiā legis & prophetarum. Alioquin non ſtuperent, ſed horrerent: nec mirarentur, ſed ſtatim auerſarentur deſtructorem legis & prophetarum, & vtique in primis alterius dei prædicatorem: quia nec potuiſſet aduerſus legem & prophetas docere, & hoc nomine aduerſus creatorem, nō præmiſſa diuerſæ atque æmulæ diuinitatis profeſſione. Cùm ergo nihil tale ſcriptura ſignificet, niſi ſolam vim & poteſtatem ſermonis admirationi fuiſſe: facilius oſtendit, ſecundum creatorem docuiſſe illum, quia non negauit, quàm aduerſus creatorem, quia non ſignificauit. Atque ita aut eius erit agnoſcendus ſecundum quem docuit, aut præuaricator iudicandus, ſi ſecundum eum aduerſus quem venerat, docuit. Exclamat ibidem ſpiritus dæmonis: Quid nobis & tibi eſt Ieſu? Veniſti perdere nos. Scio qui ſis, ſanctus dei. Hic ego non retractabo, an & hoc cognomentum competierit ei quem nec Chriſtum vocari oporteret, ſi non creatoris. Alibi iam de nominibus expoſtulatum eſt. At nūc diſcepto, quomodo hoc eum vocari cognouerit dæmon, nulla vnquam retrò emiſſa prædicatione in illum, à deo ignoto & in id temporis muto, cuius nec ſanctum eum conteſtari potuit, vt ignoto iam ipſi ſuo creatori. Quid autē iam tale ædiderat nouæ diuinitatis, per quod poſſit alterius dei ſanctus intelligi? tantum quod ſynagogā introgreſſus, & nec ſermone operatus aliquid aduerſus creatorem? Sicut ergo quem ignorabat, nullo modo poterat Ieſum & ſanctum dei agnoſcere, ita quem norat agnouit. Nam & prophetā meminerat ſanctum dei prędicaſſe, & Ieſum nomen dei eſſe in filio Naue. Hæc & ab angelo exceperat ſecundū noſtrū euangelium: Propterea quod in te naſcetur, vocabitur ſanctum filius dei, & vocabis nomen eius Ieſum. Sed & habebat vtique ſenſum aliquē dominicæ diſpoſitionis (licet dæmon tamen) magis quam alienæ & nondum ſatis cognitæ. nam & præmiſit, 8 Quid nobis & tibi? nō quaſi in extraneum Ieſu, ad quem pertinent ſpiritus creatoris. Nec enim dixit, quid tibi & nobis,

nobis, ſed quid nobis & tibi: ſe deplorans & ſorti ſuæ exprobrans: quam iam videns, adiicit, Veniſti perdere nos. adeò iudicis & vltoris, &, vt ita dixerim, ſæui dei filium agnouerat Ieſum, non optimi illius & perdere & punire neſcientis. Quorſum hunc locum præmiſimus? vt Ieſum à dæmone non alium doceamus agnitum, & à ſemetipſo non alium confirmatum quam creatoris. Atquin, inquis, increpuit illum Ieſus. Planè vt inuidioſum, & in ipſa cõfeſſione petulantem, vt malè adulantem: quaſi hæc eſſet ſumma gloria Chriſti, ſi ad perditionem dæmonum veniſſet, & non potius ad hominum ſalutem, qui nec diſcipulos de ſubactione ſpirituum, ſed de candida ſalutis gloriari volebat. Aut cur eum increpuit? Si quaſi mentitum in totum, ergo non fuit Ieſus, nec dei ſanctus omninò. Si quaſi ex parte mentitum, quod eum Ieſum quidem & ſanctum dei, ſed creatoris exiſtimaſſet, iniuſtiſſimè increpuit hoc ſentientem, quod ſciebat ſentiendum, & hoc non æſtimantem quod ignorabat æſtimandum, alium Ieſum & alterius dei ſanctum. Quod ſi veriſimiliorem ſtatum non habet increpatio, niſi quem nos interpretamur, iam ergo & dæmon nihil mentitus eſt, non ob mendacium increpitus, ipſe enim erat Ieſus, præter quem alium dæmon agnouiſſe non poterat: & Ieſus eum confirmauit quem agnouerat dæmon, dum non ob mendacium increpat dæmonem. Nazaræus vocari habebat ſecundum prophetiam Chriſtus creatoris, vnde & ipſo nomine nos Iudæi Nazarænos appellant per eum. Nam & ſumus de quibus ſcriptum eſt: Nazaræi exalbati ſunt ſuper niuem. Qui ſcilicet retrò luridati delinquentiæ maculis, & nigrati ignorantiæ tenebris. Chriſto autem appellatio Nazaræi competitura erat ex infantiæ latebris, ad quas apud Nazareth deſcendit vitando Archelaum filium Herodis. Hoc propterea non omiſi, quia Chriſtum Marcionis oportuerat omne commercium eieraſſe etiam locorum familiarium Chriſti creatoris, habentem tanta Iudææ oppida non ita Chriſto creatoris per prophetas emancipata. Cæterum prophetarum erit Chriſtus, vbicunque ſecundum prophetas inuenitur. Et tamen apud Nazareth quoque nihil noui nota-

Candida ſalutis.

tur prędicasse, dum aliò merito vnius prouerbij eiectus refertur. Hic primum manus ei iniectas animaduertens, necesse habeo iam de substantia eius corporali præfinire, quod nõ possit phantasma credi, qui contactũ, & quidem violentia plenum, detentus & captus, & ad præcipitium vsque protractus, admiserit. Nam & si per medios euasit, sed ante iam vim expertus, & postea dimissus, scilicet soluto vti assolet tumultu, vel etiam irrupto, non tamen per caliginem eluso, quæ nulli omninò tactui succidisset, si fuisset:

Lucretius. *Tangere enim & tangi, nisi corpus, nulla potest res.*

Etiam secularis sapientiæ digna sententia est. Ad summam, & ipse mox tetigit alios, quibus manus imponens, vtique sentiendas, beneficia medicinarum conferebat, tam vera, tam non imaginaria, quàm erãt per quas conferebat. Ipse igitur est Christus Esaiæ, remediator valetudinum. Hic, inquit, imbecillitates nostras aufert, & languores portat. Portare autem Græci etiam pro eo solent ponere, quod est tollere. Sufficit interim mihi generalis repromissio. Quodcunque curauerit Iesus, meus est. Veniemus tamen & ad species curationum. Cæterum & à dæmoniis liberare, curatio est valetudinis. Itaque spiritus nequam quasi ex forma iam prioris exempli cum testimonio excedebant vociferantes, Tu es filius dei: cuius dei, vel hic pareat. Sed proinde increpabãtur & iubebantur tacere. Proinde enim Christus ab hominibus, non à spiritibus immundis, volebat se filium dei agnosci. Ille Christus duntaxat cui hoc congruebat: quia præmiserat per quos posset agnosci, & vtique digniores prædicatores. Illius erat præconium immundi spiritus respuere, cui sancti abundabãt. Porrò qui nunquam fuerat annunciatus (si tamen volebat agnosci, frustrà autem venerat, si nolebat) non esset aspernatus testimonium alienæ & cuiuscunque substantiæ, qui propriæ non habebat, qui in aliena descenderat. Iam nunc & quâ destructor creatoris, nihil magis gestisset quàm à spiritibus ipsius agnosci, & diuulgari præ timore, nisi quod Marcion deum suum timeri negat, defendens bonum non timeri, sed iudicem apud quem sint materiæ timoris, ira, sæuitia, iudicia, vindicta,

dicta, damnatio. Sed & dæmonia timore vtique cedebãt. Ergo timendi dei filium confitebantur, occasionem habitura non cedendi, si non timendi. Et ille iussu & increpitu ea expellens, non suasu quâ bonus, timendũ se exhibebat. Aut nũquid ideo increpabat, quia timebatur nolens timeri? Et quomodo ea volebat excedere, quod nisi timore non facerent? Cecidit ergo in necessitatem, qua disparem se naturæ suæ ageret, cùm posset vt bonus semel eis parcere. Cecidit & in aliam præuaricationis notam, cùm se à dæmoniis quasi filium creatoris sustineret timeri, vt iam nõ propria potestate expelleret dæmonia, sed per creatoris autoritatem. In solitudinem procedit. Solẽnis & huiusmodi regio creatoris. Oportebat sermonem illic quoque videri in corpore, vbi egerat aliquando & in nube. Competebat & euangelio habitus loci, qui placuerat & legi. Capiat itaque iocunditatem solitudo, hoc Esaias promiserat, Detentus à turbis, oportet me, inquit, & aliis ciuitatibus annunciare regnum dei. Ostenderat iam alicubi deũ suum. Non puto adhuc vsque. Sed de eis loquebatur qui alium quoque deum nouerãt. Nec hoc credo. Ergo si nec ille alium deum ædiderat, nec illi nouerant præter creatorem, eiusdem dei regnũ portendebat, quem solum sciebat notum eis qui audiebant. De tot generibus operum quid vtique ad piscaturam respexit, vt ab illa in Apostolos sumeret Simonẽ, & filios Zebedæi? Non enim simplex factum videri potest, de quo argumentum processurum erat, dicens Petro trepidanti de copiosa indagine piscium: Ne time, abhinc enim homines eris capiens. Hoc enim dicto intellectum illis suggerebat adimpletæ prophetiæ: se enim esse qui per Hieremiam pronunciarat: Ecce ego mittam piscatores multos, & piscabũtur illos, homines scilicet. Denique relictis nauiculis sequuti sunt eum, ipsum intelligentes qui cœperat facere quod edixerat. Aliud est si affectauit de nauiculariorũ collegio allegere, habiturus Apostolũ quandoque nauclerum Marcionem. Præstruximus quidẽ aduersus Antitheseis, nihil proficere proposito Marcionis, quam putat diuersitatem legis & euangelij, vt & hanc à creatore dispositam, denique prędicatam in repromissio-

ne nouæ legis & noui sermonis & noui testamenti. Sed quoniam attentius argumentatur apud illum suum, nescio quem συνταλαίπωρον, id est commiseronem, & συμμισούμενον, id est coodibilem, in leprosi purgationem, non pigebit ei occurrere, & in primis figuratę legis vim ostẽdere, quæ in exemplo leprosi non contingendi, imò ab omni commercio submouendi, communicationem prohibebat hominis delictis commaculati, cum qualibus & Apostolus cibum quoque vetat sumere: participari enim stigmata delictorum quasi ex contagione, si quis se cum peccatore miscuerit. Itaque dominus volens altius intelligi legem, per carnalia spiritalia significantem: & hoc nomine non destruens, sed magis extruens, quam pertinentius volebat agnosci: tetigit leprosum, à quo & si homo inquinari potuisset, deus vtique non inquinaretur, incontaminabilis scilicet. Ita non præscribetur illi quod debuerit legem obseruare, & non contingere immundum, quem contactus immundi non erat inquinaturus. Hoc magis meo Christo competere sic doceo, dum tuo non competere demonstro. Si enim vt æmulus legis tetigit leprosum, nihili faciens præceptum legis, per contemptum inquinamenti, quomodo posset inquinari, qui corpus non habebat quod inquinaretur? Phãtasma enim inquinari non posset. Qui ergo inquinari non poterat vt phantasma, iam non virtute diuina incontaminabilis erit, sed phantasmatis inanitate: nec contempsisse videri potest inquinamentum, cuius materiam non habebat: ita nec legem destruxisse qui inquinamentum ex occasione phantasmatis, non ex ostentatione virtutis euaserat. Si autem Helisæus prophetes creatoris, vnicum leprosum Naaman Syrum ex tot leprosis Israëlitis emundauit, nec hoc ad diuersitatem facit Christi, quasi hoc modo melioris, dum Israëlitem leprosum emundat extraneus, quem suus dominus emundare non valuerat, Syro facilius emundato, significato per nationes emũdationis in Christo lumine earum quæ septem maculis capitalium delictorum inhorrerent, idololatria, blasphemia, homicidio, adulterio, stupro, falso testimonio, fraude. Quapropter septies quasi per singulos titulos in Iordane lauit: simul

II *Idololatria.* *Blasphemia.* *Homicidiũ.*

&

& vt totius hebdomadis caneret expiationem, & quia vnius lauacri vis & plenitudo Christo soli dicabatur, facturo in terris, sicut sermonem compendiatum, ita & lauacrum. Nam & hoc opponit Marcion: Helisæum quidem materia eguisse, aquam adhibuisse, & eam septies: Christum verò verbo solo & hoc semel functo, curationem statim repræsentasse: quasi non audeam & verbum ipsum in substātiam creatoris vindicare. Nullius rei non ille potior autor, qui prior. Incredibile planè, vt potestas creatoris verbo remediū vitij vnius operata sit, quæ verbo tantam mundi molem semel protulit? Vnde magis dinoscitur Christus creatoris, quàm ex verbi potestate? Sed ideo alius Christus, quia aliter quàm Helisæus, quia potentior dominus famulo suo. Quid constituis Marcion, proinde res agi à seruis, quemadmodum ab ipsis dominis? Non times ne in dedecus tibi vertat, si ideo Christum negas creatoris, quia potentior fuerit famulo creatoris, qui ad Helisæi pusillitatem maior agnoscitur, si tamen maior. Par enim curatio, licet distet operatio. Quid amplius præstitit tuus Christus, quàm meus Helisæus? Imò quid magnum præstitit tui Christi verbum? cùm id præstiterit quod fluuius creatoris. Secūdum hæc cætera quoque occurrunt. Quantum enim ad gloriæ humanæ auersionem pertinebat, vetuit eum diuulgare: quantum autem ad tutelam legis, iussit ordinem impleri. Vade, ostende te sacerdoti, & offer munus quod præcepit Moyses. Argumenta enim figurata vt puta propheta legis adhuc in suis imaginibus tuebatur, quę significabat hominem quondam peccatorem, verbo mox dei emaculatum, offerre debere munus deo apud templum, orationem scilicet & actionem gratiarum apud ecclesiam, per Christum Iesum catholicum patris sacerdotē. Itaque adiecit, vt sit vobis in testimonium. Sine dubio quo testabatur se legem non dissoluere, sed implere: quo testabatur seipsum esse qui morbos & valetudines eorum suscepturus annunciabatur. Hanc totam congruentem & debitam interpretationē testimonij, adulator Christi sui Marcion, sub obtentu mansuetudinis & lenitatis quærit excludere. Nam & bonus, inquit, præterea sciens omnem qui lepra

Adulteriū. Stuprum. Falsum testimonium. Fraus.

12

esset liberatus solennia legis executurum, ideo ita præcipit. Quid tum? Perseuerauit, ne in bonitate, id est permissione legis, aut non: Si enim bonus perseuerauit, nusquā destructor erit legis, nec dei alterius habebitur, cessante legis destructione per quā alterius dei vindicatur. Si non perseuerauit bonus destruendo postea legem, falsum ergo testimonium postea collocauit apud illos in curatione leprosi: deseruit enim bonitatem, dum destruit legem. Malus iam, quando legis euersor: si bonus, cùm legis indultor. Sed & eo quod indulsit legi obsequium, bonam legem confirmauit. Nemo enim malo obsequi patitur. Ergo & sic malus, si obsequium malæ legi indulsit: & sic deterior, si bonę legis destructor aduenit. Proinde si vt sciens omnem qui lepra liberatus esset ita facturum, ideo præcepit munus offerre, potuit & non præcepisse quod sciebat vltrò futurum. In vanum ergo descendit quasi legem destructurus, cùm cedit obsecutoribus legis. Atqui quasi sciens formam eorū, magis ab ea auertendos præuenire debuerat, si in hoc venerat. Cur enim non tacuit, vt homo solo suo arbitrio legi obediret? tunc enim aliquatenus posset videri patientiæ suæ præstitisse. Sed adiicit etiam autoritatem suam exaggeratam testimonij pondere. cuius iam testimonij, nisi legis assertæ? Certè nihil interest quomodo firmauerit legem, siue quâ bonus, siue quâ superuacuus, siue quâ patiēs, siue quā inconstans, dum te Marcion de gradu pellam. Ecce præcepit legem impleri. Quocunque modo præcipit, eodem potuit etiam illam præmisisse sententiam: Non veni legem dissoluere, sed adimplere. Quid ergo tibi fuit de euangelio erasisse quod saluum est? confessus es enim præ bonitate fecisse illum, quod negas dixisse. Cōstat ergo dixisse illum, quia & fecit: & te potius vocem domini de euangelio eradicasse, quàm nostros iniecisse. Curatur & paralyticus, & quidem in cœtu spectante populo. Videbit enim, inquit Esaias, populus sublimitatem domini, & gloriam dei. Quam sublimitatem & quam gloriam? Conualescite manus dimissę, & genua dissoluta: hoc erit paralysis. Conualescite, nec timete. Non ociosè iterans, conualescite: nec vanè subiungens, nec timete: quoniam

cùm

cùm redintegratione membrorū, virium quoque repræsentationē pollicebatur, Exurge, & tolle grabatū tuum: simul & animi vigorē ad non timendos qui dicturi erāt, Quis dimittit peccata, nisi solus deus? Habes itaque iam & specialis medicinæ dispunctam prophetiam, & eorum quæ medicinam sunt secuta. Pariter & dimissorē delictorum Christū recognosce apud eundē prophetam, Quomodo, inquit, in plurimis dimittet delicta eorū, & delicta nostra ipse aufert. Nā & in priore ex ipsius domini persona: Et si fuerint delicta vestra tanquam roseum, velut niuem exalbabo: & si tanquam coccinum, velut lanam exalbabo. In roseo sanguinem ostendens prophetarum: in coccino domini, vt clariorem. Etiā Micheas de venia delictorum: Quis deus, quomodo tu? eximēs iniquitates, & præteriens iniustitias residuas hæreditatis tuæ, & non tenuit in testimoniū iram suam, quia voluit, & misericordem auertet, & miserebitur nostri. Dimerget delicta nostra, & dimerget in profundo maris peccata nostra. Sed etsi nihil tale in Christum fuisset prædicatum, haberem huius benignitatis exempla in creatore, promittētia mihi & in filio patris affectus. Video Niniuitas scelerū veniam consecutos à creatore, ne dixerim tunc quoque à Christo, quia à primordio egit in patris nomine. Lego & Nathan prophetam agnoscenti Dauid delictū suum in Vriam, dixisse: Et dominus circūduxit delictum tuum, & non morieris. Proinde & Achab regem, maritū Iezabel, reum idololatriæ & sanguinis Nabuthæ, veniam meruisse, pœnitentiæ nomine: Ionatham filium Saulis, resignati ieiunij culpam deprecatione delesse. Quid de ipso populo retexam totiens delictorum indulgentia restituto, ab eo scilicet deo, qui mauult misericordiā quàm sacrificium, & peccatoris pœnitentiā quàm mortem. Prius est igitur, neges creatorem indulsisse aliquādo delicta. Consequens est, vt ostendas nec in Christum suum tale quid eum prædicasse: & ita probabis nouam istam Christi noui scilicet benignitatē, si probaueris, nec parem creatori, nec prædicatam à creatore. Sed & peccata dimittere, an eius possit esse qui negetur tenere, & an eius sit absoluere, cuius non sit etiam damnare: & an congruat eū igno-

ſcere, in quem nihil ſit admiſſum; alibi iam congreſſi maluimus admonere quàm retractare. De filio hominis duplex eſt noſtra præſcriptio, neque mentiri poſſe Chriſtũ, vt ſe filium hominis pronũciaret, ſi non verè erat: neque filium hominis cõſtitui, qui non ſit natus ex homine, vel patre vel matre: atque ita diſcutiendum, cuius hominis filius accipi debeat, patris an matris. Si ex deo patre eſt, vtique non eſt ex homine. Si non & ex homine, ſupereſt vt ex homine ſit matre: ſi ex homine, iam apparet, quia ex virgine. Cui enim homo pater non datur, nec vir matri eius deputabitur. Porrò cui vir nõ deputabitur, virgo eſt. Cęterũ duo iam patres habebuntur, deus & homo, ſi non virgo ſit mater. Habebit enim virum vt virgo non ſit, & habendo virum duos patres faciet, deum & hominem, ei qui & dei & hominis eſſet filius. Talẽ ſi fortè Caſtori aut Herculi natiuitatẽ tradunt fabulæ. Si hæc ita diſtinguuntur, id eſt, ſi ex matre filius eſt hominis, quia ex patre non eſt: ex matre autem virgine, quia nõ ex patre homine: hic erit Chriſtus Eſaiæ, quem concepturam virginem prædicat. Qua igitur ratione admittas filiũ hominis Marcion, circumſpicere non poſſum. Si patris hominis, negas Dei filium: ſi & Dei, Herculem de fabula facis Chriſtũ: ſi matris tantùm hominis, meũ concedis: ſi neque patris hominis, ergo nullius hominis eſt filius: & neceſſe eſt mendacium admiſerit, qui ſe quod non erat, dixit. Vnum poteſt anguſtiis tuis ſubuenire, ſi audeas aut deũ tuum patrem Chriſti hominem quoque cognominare, quod de æone fecit Valentinus: aut virginem hominem negare, quod nec Valẽtinus quidem fecit. Quid nunc ſi ipſo titulo filij hominis, cẽſetur Chriſtus apud Danielem? nónne ſufficit ad probationem prophetici Chriſti? Cùm enim id ſe appellat quod in Chriſtum prædicabatur creatoris, ſine dubio ipſum ſe præſtat intelligi in quem prędicabatur. Nominum cõmunio ſimplex ſi fortè videri poteſt, & tamen nec Chriſtum, nec Ieſum vocari debuiſſe defendimus, diuerſitatis conditionem tenentes. Appellatio autem, quod eſt filius hominis in quantũ ex accidenti obuenit, in tantum difficile eſt vt & ipſa concurrat ſuper nominis communionem. Ex accidenti enim proprio eſt, maximè cùm

causa

14

Esai. 7.

Dan. 7.

ex accidenti ei venit vel aduenit.

causa non conuenit eadem, per quam deueniat in communionē. Atque adeò si & Christus Marcionis natus ex homine diceretur, tunc & ipse caperet appellationis cōmunionem, & essent duo filij hominis, sicut & duo Christi, & duo Iesus. Ergo cùm appellatio propria est eius in quo habet causam, si & alij vēdicetur in quo est communio nominis, non etiam appellationis, suspecta iam fit communio nominis quoque in eo cui vendicatur sine causa communio appellationis: & sequitur vt vnus idémque credatur, qui & nominis & appellationis capacior inuenitur, dum alter excluditur, qui nō habet appellationis communionem, carens causa. Nec alius erit capacior vtriusque, quàm qui prior, & nomen sortitus est Christi, & appellationē filij hominis, Iesus scilicet creatoris. Hic erat visus Babylonio regi in fornace cū martyribus suis quartus, tanquam filius hominis, idem ipsi Danieli reuelatus directò filius hominis, veniēs cum cœli nubibus iudex, sicut & scriptura demonstrat. Hoc dixi sufficere potuisse de nominatione prophetica circa filium hominis. Sed plus mihi scriptura confert, ipsius scilicet domini interpretatione. Nam cùm Iudæi solummodo hominem eius intuentes, nec dum & deum certi, quâ dei quoque filium, meritò retractarēt, non posse hominem delicta dimittere, sed deum solum, cur non secūdum intentionem eorum de homine eis respondit, Habere eum potestatem dimittendi delicta, quando & filium hominis nominans hominē nominaret? nisi quia ideo ipsa voluit eos appellatione filij hominis ex instrumento Danielis repercutere, vt ostéderet eum & hominem qui delicta dimitteret, illum scilicet solum filium hominis apud Danielis prophetiam, consecutum iudicandi potestatem, ac per eam vtique & dimittēdi delicta. Qui enim iudicat, & absoluit. Vt scandalo isto discusso per scripturæ recordationem facilius eum agnoscerēt, ipsum esse filium hominis ex ipsa peccatorū remissione. Denique nusquam adhuc professus est se filium hominis quàm in isto loco primùm, in quo primùm peccata dimisit, id est, in quo primùm iudicauit, dum absoluit. Ad hæc quodcūque diuersa pars fuerit argumentata, quale sit, inspice. Nam in illam necesse

est amentiam tendat, vt & filium hominis defendat, ne mendacem eum faciat, & ex homine neget natum, ne filium virginis cōcedat. Quod si & autoritas diuina, & rerum natura, & communis sapientia non admittunt in insaniam hæreticā, occasio est & hic, interpellādi quàm breuissimè de substātia corporis aduersus phātasmata Marcionis. Si natus ex homine est, vt filius hominis, corpus ex corpore est. Planè facilius inuenias hominem natum cor non habere vel cerebrum, sicut ipsum Marcionem, quàm corpus, vt Christum Marcionis. Atque adeò inspice cor Pōtici aut cerebrum. Publicanum adlectum à domino in argumentum deducit, quasi ab aduersario legis adlectum extraneum legis, & Iudaismi prophanum. Excidit ei vel de Petro legis homine, & tamen non tantùm adlecto, sed etiam testimonium consecuto agnitionis præstitæ à patre. Nusquam legerat lumen, & spem, & expectationem nationum, prędicari Christum. Atquin probauit potius Iudæos, dicendo, Medicum sanis non esse necessarium, sed malè habentibus. Si enim malè valentes voluit intelligi ethnicos & publicanos, quos adlegebat, sanos Iudæos cōfirmabat, quibus medicum necessarium negabat. Hoc si ita est, malè descēdit ad legem destruendam, quasi ad malam valetudinem remediandam, in qua qui agebant, bene valebant, quibus medicus necessarius non erat. Quale est autem vt similitudinem medici proposuerit, nec impleuerit? Nam sicut sanis medicum nemo adhibet, ita nec in tantum extraneis, quantum est homo à deo Marcionis, suum habens & autorem & protectorem, & ab illo potius medicum Christum. Hæc similitudo præiudicat, ab eo magis præstari medicum, ad quem pertinent qui languent. Vnde autem & Ioannes venit in medium? Subitò Christus, subitò & Ioannes. Sic sunt omnia apud Marcionem, quæ suum & plenum habent ordinem apud creatorem. Sed de Ioanne cætera alibi. Ad præsentes enim quosque articulos respondendum est. Nunc illud tuebor vt demonstrem & Ioannem Christo, & Christum Ioanni conuenire, vtique prophetæ creatoris, quà Christum creatoris, atque ita erubescat hæreticus, Ioannis ordinem frustrà frustratus. Si enim nihil omninò

omninò

mninò administrasset Ioannes, secundum Esaiam vociferator in solitudinem, & præparator viarum dominicarum per denunciationem & laudationem pœnitentiæ, si non etiam ipsum inter cæteros tinxisset, nemo discipulos Christi manducantes & bibentes ad formam discipulorum Ioannis assiduè ieiunantium & orantium prouocasset: quia si qua diuersitas staret inter Christum & Ioannem & gregem vtriusque, nulla esset comparationis exactio, vacaret prouocationis intentio. Nemo enim miraretur, & nemo torqueretur, si diuersæ diuinitatis æmulæ prædicationes, de disciplinis quoque inter se non conuenirent, non conuenientes prius de autoritatibus disciplinarum: adeò Ioannis erat Christus, & Ioannes Christi, ambo creatoris, & ambo de lege & prophetis prædicatores & magistri. Sed & Christus reiecisset Ioannis disciplinam vt dei alterius, & discipulos defendisset, vt meritò aliter incedentes, aliam scilicet & contrariam initiatos diuinitatem. At nunc humiliter reddens rationem, quod non possent ieiunare filij sponsi quàm diu cum eis esset sponsus, postea verò ieiunaturos promittens, cùm ablatus ab eis sponsus esset, nec discipulos defendit, sed potius excusauit, quasi non sine ratione reprehensos: nec Ioannis reiecit disciplinã, sed magis concessit tempori Ioannis, eam præstãs vt temporis, vt tempori suo eam destinans, reiecturus alioquin eam & defensurus æmulos eius, si non ipsius fuisset. Iámque teneo meum Christum etiam in nomine sponsi, de quo Psalmus: Ipse tanquam sponsus egrediens de thalamo suo. A summo cœli profectio eius, & deuersio eius ad summum vsque eius. Qui etiam per Esaiam gaudens ad patrem: Exultet, inquit, anima mea in domino, induit enim me indumentum salutaris, & tunicam iocunditatis, velut sponso circumposuit mihi mitram velum sponsæ. Ipse & ecclesiam deputat, de qua idem spiritus ad ipsum: Et circumponens tibi omnes eos velut ornamentũ sponsa. Hanc sponsam Christus sibi etiam per Salomonem ex vocatione gentium arcescit. Siquidem legisti; Veni sponsa de Libano. Eleganter Libani vtique montis mentione iniecta, qui thuris vocabulo est penes Græcos, de

Ioannes.

15

λίβανος καὶ λιβανωτός.

idololatria enim sibi sponsabat ecclesiam. Nega te nunc dementissimũ Marcion. Ecce legem tui quoque dei impugnas: Nuptias non coniungit, coniunctas non admittit, neminem tingit nisi cœlibem, aut spadonem, morti aut repudio baptisma seruat. Quid itaque Christum eius sponsum facis? Illius hoc nomen est, qui masculum & fœminam coniunxit, non qui separauit. Errasti in illa etiam domini pronunciatione, qua videtur noua & vetera discernere. Inflatus es vtribus veteribus, & excerebratus es nouo vino, atque ita veteri, id est, priori euãgelio pannũ hæreticæ nouitatis assuisti. In quo alter creator velim discere, Cùm per Hieremiam pręcepit: Nouate vobis nouamen nouum, nónne à veteribus auertit, cùm per Esaiam edicit: Vetera transierũt, & ecce noua quę ego facio, nónne ad noua conuertit? Olim hanc statuimus destinationẽ pristinorũ à creatore potius repromissam à Christo exhiberi, sub vnius dei & eiusdem dei autoritate, cuius sint & vetera & noua. Nam & vinum nouum is non cõmittit in veteres vtres, qui & veteres vtres non habuerit, & nouum additamẽtum nemo iniicit veteri vestimẽto, nisi cui non defuerit & vetus vestimẽtum. Ille non facit quid, si faciendũ non est qui habeat vnde faciat, si faciendũ esset, itaque si in hoc dirigebat similitudinẽ, vt ostenderet se euangelij nouitatem separare à legis vetustate, suam demonstrabat & illam à qua separabat, alienorũ separationem non fuisse notandam, quia nemo alienis sua adiungit, vt ab alienis separare possit. Separatio per cõiunctionẽ capit de qua fit. Itaque separabat, & in vno ostendebat fuisse, sicut & fuissent, si non separaret. Et tamen si concedimus separationem istam per reformationem, per amplitudinem, per profectum, sicut fructus separatur à semine, cùm sit fructus ex semine: sic & euãgeliũ separatur à lege, dum prouehitur ex lege: aliud ab illa, sed non alienum: diuersum, sed non contrarium. Nec forma sermonis in Christo noua, cùm similitudines obiicit, cùm quæstiones refutat, de septuagesimo venit Psalmo: Aperiam, inquit, in parabolam os meũ, id est, similitudinem: eloquar problemata, id est edisseram quæstiones. Si hominem alterius gentis probare voluisses, vtique de proprietate

Excerebratus es nouo vino.

16

Problemata.

prietate loquelæ probares. De sabbato quoq; illud præmitto, nec hanc quęstionem cōsistere potuisse, si non deū sabbati circūferret Christus. Nec enim disceptaretur cur destrueret sabbatum, si destruere deberet: porrò destruere deberet, si alterius dei esset, nec quisquā miraretur facientem quod illi congruebat. Mirabantur ergo, quia nō cōgruebat illi deum creatorem circunferre, & sabbatum eius impugnare. Et vt prima quæque decidamus, ne eadē vbique nouemus ad omnem argumentationem aduersarij ex aliqua noua Christi institutione nitentem: hæc iā definitio stabit, ideo de nouitate institutionis cuiusque disceptatum, quia de nouitate diuinitatis nihil erat vsque adhuc æditum, sicuti nec disceptatū: nec posse retorqueri ex ipsa nouitate institutionis cuiusque, satis aliam à Christo demonstratam diuinitatem, quando & ipsam nouitatem pronunciatam à creatore constiterit, in Christo non esse mirandam. Et oportuerit vtique prius alium deum exponi, postea disciplinam eius induci, quia deus autoritatem præstet disciplinæ, non deo disciplina, nisi si & Marcion planè tam peruersas non per magistrum literas didicit, sed per literas magistrum. Cætera de sabbato ita dirigo: Si sabbatum Christus interuertit, secūdum exemplum fecit creatoris. Siquidem in obsidione ciuitatis Hierichuntis circumlata per muros arca testamenti octo diebus, etiam sabbato, ex præcepto creatoris sabbatum operatione destruxit, vt putāt qui hoc & de Christo existimant, ignorantes neque Christum sabbatum destruxisse, neque creatorem, vt mox docebimus. Et tamen per Iesum tunc quoque concussum est sabbatum, vt & hoc in Christum renunciaretur, etiā si odio insecutus est solennissimum Iudæorum diem, vt Christus non Iudæorum. De odio quoq; sabbati professus, creatorem, vt Christus ipsius, sequebatur, exclamantem ore Esaię: Neomenias & sabbata vestra odit anima mea. Sed & hæc quoquo modo dicta sint, scimus adhibendam tamen in hac specie etiam abruptam defensionem aduersus abruptam prouocationem. Nūc & ad ipsam materiam disceptabo, in qua visa est destruere sabbatum Christi disciplina. Esurierant discipuli, ea die spicas decerptas manibus effixerant, cibū

operati, ferias ruperant. Excusat illos Christus, & reus est sabbati læsi, accusant pharisæi, Marcion captat status controuersiæ, quasi, vt aliquid eludam cum mei domini veritate, scripti & voluntatis. de scriptura enim sumitur creatoris, & de Christi voluntate color, quasi de exemplo Dauid introgressi sabbatis templum, & operati cibum, audenter fractis panibus propositionis. Meminerat enim & ille hoc priuilegium donatum sabbato à primordio, quo dies ipse compertus est, veniam ieiunij dico. Cùm enim prohibuisset creator in biduum legi manna, solummodo permisit in parasceue, vt sabbati sequentis ferias pridiana pabuli paratura ieiunio liberaret. Bene igitur quod & causam eandem secutus est dominus in sabbati, si ita volunt, diei destructione, bene quod & affectum creatoris expressit in sabbati non ieiunandi honore. Denique tunc demum sabbatum destruxisset, etiam ipsum creatorem, si discipulos sabbato ieiunare mandasset aduersus statum scripti & voluntatis creatoris. Sed quoniam discipulos non cõstanter tuebatur, sed excusat, quoniam humanam opponit necessitatem quasi deprecatricem, quoniam potiorem honorem sabbati seruat non contristandi quàm vacandi, quoniam Dauid comitésque eius cum discipulis suis æquat in culpa & in venia, quoniam placet illi quia creator indulsit, quoniam de exemplo eius, & ipse tã bonus est, ideo alienus est à creatore? Exinde obseruãt pharisæi, si medicinas sabbatis ageret, vt accusarẽt eum, certè quâ sabbati destructorem, nõ quâ noui dei professorem: fortasse enim hunc solum articulum vbique ingeram, alium Christum nusquam prædicatum. In totũ autem errabant pharisæi circa sabbati legem, nõ animaduertentes conditionaliter eam indicentem ferias operum sub certa specie eorum. Nam cùm de die sabbati dicit; Omne opus tuum nõ facies in ea, dicẽdo tuum, de humano opere definiit, quod quisque ex artificio vel negocio suo exequitur, non de diuino. Opus autem salutis & incolumitatis non est hominis, sed dei proprium, sicut & rursus in lege: Non facies, inquit, omne opus in ea, nisi quod fiet omni animæ, id est, in causa animæ liberandæ. Quia opus dei etiam per hominem fieri potest in salute animæ, à deo tamen,

Status scripti & volũtatis.

Tuum.

tamen, quod facturus fuerat & Christus homo, quia & Deus. In hunc ergo sensum legis inducere volens illos, per manus arefactæ restitutionẽ, interrogat, Licétne sabbatis benefacere, an non? Animam liberare, an perdere? Vt id operis promittens quod pro anima facturus esset, admoneret eos, quę opera sabbati lex prohiberet, humana scilicet, & quæ præciperet, diuina scilicet, quæ fierent animæ omnia, dominus sabbati dictus, quia sabbatum vt rem suam tuebatur. Quod etiam si destruxisset, meritò, quâ dominus magis ille qui instituit. Sed nõ omninò destruxit quâ dominus, vt hinc iam apparere possit, ne tum quidem in arcæ circumlatione apud Hierichuntem sabbatum à creatore destructũ. Nam & illud opus dei erat, quod ipse præceperat, & quod propter animas disposuerat hominum suorum, in discrimine belli cõstitutas. Sed & si odium alicubi sabbatorum professus est, vestra sabbata dicendo, hominum ea deputans, non sua, quæ sine dei timore celebrat populus plenus delictis; labiis deum diligens, non corde: suis sabbatis, id est quæcunque disciplina eius agerentur, alium statum fecit, quæ per eundem postea propheten vera & dilecta, & non prophananda pronũciat. Ita nec Christus omninò sabbatum rescindit, cuius legem tenuit, & supra in causa discipulorũ pro anima operatus, esurientibus enim solatium cibi indulsit, & nunc manum aridam curans, factis vbique ingerens; Nõ veni dissoluere legẽ, sed adimplere, si Marcion hac voce os ei obstruxit. Adimpleuit enim & hic legem; dum conditionem interpretatur eius, dum operum differentiam illuminat; dum facit quæ lex de sabbati feriis excipit; dũ ipsum sabbati diem benedictione patris à primordio sanctum, benefactione sua efficit sanctiorem, in quo scilicet diuina præsidia ministrabat, quod aduersarius aliis diebus præstitisset, ne sabbatum creatoris ornaret, ne opera debita sabbato redderet. In quo die si & Helisæus propheta Sunamitidis filium mortuum restituit in vitam, vides pharisæe, túque Marcion, olim creatoris esse sabbatis benefacere, animam liberare, non perdere, nihil Christum noui intulisse, quod non sit ex forma, ex lenitate, ex misericordia, ex prædicatione quoque creatoris. Nam &

hic ſpecialis medicinæ prophetiam repræſentat. Inualeſcunt manus diſſolutæ, ſicut & genua diſſoluta in paralytico. Certè euãgelizat Sion & Hieruſalem pacem, & bona omnia, certè aſcendit in montem, & illic pernoctat in oratione, & vtique auditur à patre. Euolue igitur prophetas, & ordinem totum recognoſce. In mõtem excelſum, inquit Eſaias, aſcende, qui euangelizas Sion, extolle cum vigore vocem tuam, qui euangelizas Hieruſalem. Adhuc in vigore obſtupeſcebant in doctrina eius: erat enim docens tanquam virtutem habens. Et rurſus: Propterea cognoſcet populus nomen meum in illa die. Quod nomẽ, niſi Chriſti; quod ego ſum ipſe qui loquor? Tunc enim ipſe erat, qui in prophetis loquebatur, ſermo, filius creatoris. Adſum dum hora eſt in montibus, vt euangelizans auditionem pacis, vt euangelizans bona. Item Naum ex duodecim, quoniam ecce veloces pedes in monte euangelizantis pacem. De voce autem nocturnæ orationis ad patrem manifeſtè pſalmus: Deus meus clamabo per diẽ, & exaudies: & nocte, & nõ in vanitatem mihi. Et alibi de loco & voce eadem, pſalmus: Voce mea ad dominum exclamaui, & exaudiuit me de monte ſancto ſuo. Habes nominis repræſentationem, habes ſanctum euangelizantis, habes locum montis, & tempus noctis, & ſonum vocis, & auditum patris, habes Chriſtum prophetarum. Cur autem duodecim Apoſtolos elegit, & nõ alium quemlibet numerum? Næ & ex hoc meum Chriſtũ interpretari poſſem, non tantum vocibus prophetarum, ſed & argumentis rerum prædicatum. Huius enim numeri figuras apud creatorem deprehendo: Duodecim fontes Elim, & duodecim gẽmas in tunica ſacerdotali Aaron, & duodecim lapides ab Ieſu de Iordane electos, & in arcam teſtamenti cõditos. Totidem enim Apoſtoli portendebantur, proinde vt fontes & amnes, rigaturi aridum retrò & deſertũ à noticia orbem Nationum, ſicut & per Eſaiam: Ponam in terra inaquoſa flumina. Proinde vt gemmæ, illuminaturi ſacram eccleſiæ veſtem, quam induit Chriſtus pontifex patris. Proinde vt & lapides, ſolidi fide, quos de lauacro Iordanis Ieſus verus elegit, & in ſacrarium teſtamenti ſui recepit. Quid tale de numeri defenſione competit

Apoſtoli.

Chriſto

Christo Marcionis? Non potest simpliciter factum ab illo quid videri, quod potest videri non simpliciter factum à meo. Eius erit res, apud quem inuenitur rei præparatura. Mutat & Petro nomen de Simone, quia & creator Abrahæ, & Saræ, & Auseæ nomina reformauit, hunc vocando Iesum, illis syllabas adiiciẽdo. Sed & quur Petrum? Si ob vigorem fidei, multę materiæ solidæque nomen de suo accommodarent. An quia & petra & lapis Christus? Siquidem & legimus positũ eum in lapidem offendiculi, & in petram scandali. Omitto cætera. Itaque affectauit charissimo discipulorum, de figuris suis peculiariter nomen communicare, puto propius quàm de non suis. Cõueniũt à Tyro & ex aliis regionibus multitudo etiã trãsmarina. Hoc expectabat psalmus: Et ecce Allophyli & Tyrus, & populus Æthiopum isti fuerunt illic. Mater Siõ dicet homo, & homo factus est in illa, quoniam deus homo natus est, & ædificabit eam voluntate patris: vt scias ad eum tunc gentiles conuenisse, quia deus homo natus erat, ædificaturus ecclesiam ex voluntate patris, ex Allophylis quoque. Sic & Esaias: Ecce isti veniunt de longinquo, isti autem veniunt ab Aquilone & mari, alij autem de terra Persarum. De quibus & rursus: Attolle per circuitũ oculos tuos, & vide, omnes cõgregati sunt. De quibus & infrà: Vides ignotos & extraneos, & dices cordi tuo, Quis istos genuit mihi? Porrò hos quis mihi educauit? At hi mihi vbi fuerunt? Hic erit Christus non prophetarum? Et quis erit Christus Marcionitarum? si peruersitas placet, qui non fuerit prophetarum. Venio nunc ad ordinarias sententias eius, per quas proprietatem doctrinæ suæ inducit ad edictum (vt ita dixerim) Christi, Beati mendici (sic enim exigit interpretatio vocabuli quod in Græco est) quoniam illorum est regnum dei. Iam hoc ipsum quod à benedictionibus cœpit, creatoris est, qui vniuersa prout edidit, nulla alia voce quàm benedictionis dedicauit. Eructauit, inquit, cor meum sermonem optimum. Hic erit sermo optimus, benedictionis scilicet, qui & noui quoq; testamenti initiator agnoscitur de veteri exemplo. Quid ergo mirũ, si & ab affectibus creatoris ingressus est per huiusmodi dictionem, semper mẽ-

De nomine Petri.

Petrus charis. discipulus.

18 πτωχοὶ.

dicos, & pauperes, & humiles, ac viduas, & pupillos vsq; diligentis, consolantis, asserentis, vindicantis? vt hanc Christi quasi priuatam benignitatem, riuulum credas de fontibus saluatoris. Reuera quò dirigam nescio, in tanta frequentia eiusmodi vocum, tãquam in sylua, vel in prato, vel in nemore, pomorum, passim, prout incidit, res petenda est. Inclamat psalmus: Iudicate pupillo & mendico, & humilem & pauperem iustè tractate. Liberate pauperem, & mendicum de manu peccatoris eruite. Item Psalmus septuagesimus primus, Iustitia iudicabit mendicos populi, & faciet saluos filios pauperum. Et in sequentibus de Christo: Omnes nationes seruient ei. Dauid autem vni genti Iudaicæ præfuit, ne quis in Dauid putet dictum, quia & ille susceperat humileis, & necessitatibus laboranteis. Quod liberauerit, inquit, à dynasta mendicum, parcet mendico & pauperi, & animas pauperum saluas faciet ex vsura, & iniustitia redimet eorum animas, & honoratum nomen eorum in conspectu ipsius. Item: Auertantur peccatores in inferos, omnes nationes quæ dei obliuiscuntur, quoniam non in finem obliuioni habebitur mendicus, tolerantia pauperum non peribit in finem. Item: Quis sicut deus noster, qui habitat in excelsis, & humilia prospectat in cœlo & in terra. Qui suscitat mendicum de terra, & de stercore exaltat pauperem, vti sedere eum faciat cum principibus populi, vtique in regno suo. Sic & retro in Basiliis, Anna mater Samuelis spiritu gloriam deo reddens: qui, inquit, excitat pauperem de terra, & mendicum, vti sedere eum faciat cum dynastis populi, & in thronis gloriæ, vtique regalibus. Per Esaiam verò quomodo inuehitur in vexatores egenorum? Vos autem ad quid incenditis vineam meam, & rapina mendici in domibus vestris? Cur vos læditis populum meum, & faciem mendicorum confunditis? Et rursus: Væ qui scribunt nequitiam, scribentes enim scribunt nequam, vitantes iuditia mẽdicorum, & diripientes iudicata pauperum populi mei. Quæ iudicia pupillis quoque & viduis exigit, vt & ipsis egenis solacij. Iudicate pupillo, & iustè tractate viduam, & venite conciliemur, dicit dominus. Cui tantus affectus in omnem conditionem humilitatis

Hoc est, in li. Regnorum.

militatis creatoris est, eius erit & regnum quod à Christo repromittitur, ad cuius affectum iam dudum pertinent ij, quibus repromittitur. Nam etsi putas creatoris quidem terrenas promissiones fuisse, Christi verò cœlestes, bene quod cœlum nullius alterius vsque adhuc deĩ apparet, nisi cuius & terra, Bene quod creator vel minora promisit, vt facilius illi & de maioribus credam, quam qui nunquam de minoribus prius fidem liberalitatis suę struxit. Beati esurientes, quoniam saturabuntur. Possem hunc titulum in superiorem transmisisse, quod non alij sunt esurientes, quàm pauperes & mendici, si non & hãc promissionem creator specialiter in euangelij scilicet sui præstructionem destinasset. Siquidem per Esaiam de eis quos vocaturus esset à summo terræ, vtique Nationes, Ecce, inquit, velociter leuiter aduenient. Velociter, quia properantes sub finibus temporum. Leuiter, quia sine oneribus pristinæ legis. Non esurient, neque sitient. Ergo saturabuntur. Quod vtique nisi esurientibus & sitientibus non promittitur. Et rursus: Ecce, inquit, qui seruiunt mihi, saturabuntur, vos autem esurietis. Ecce qui seruiũt mihi, bibent, vos autem sitietis. Videbimus & contraria ista, an Christo præministrentur: interim quod esurientibus saturitatem repromittit, dei creatoris est. Beati plorantes, quia ridebunt. Decurre sententiam Esaiæ: Ecce qui seruiunt mihi, exultabunt in iocunditate, vos autem confundemini. Ecce qui seruiunt mihi, exultabunt in iocunditate, vos autẽ clamabitis præ dolore cordis. Et hæc contraria apud Christum recognosce. Certè oblectatio & exultatio in iocunditate illis promittitur, qui in diuersa conditione sunt, mœstis & tristibus & anxiis. Scilicet etiam psal. CXXVII. Qui seminant, inquit, in lacrymis, in exultatione metẽt. Porrò tam exultãtibus & iocunditatẽ capientibus risus accedit, quàm mœrentibus & dolentibus fletus. Ita creator materias risus & fletus prædicans, risuros plorantes, prior dixit. Igitur qui à consolatione pauperum, & humilium, & esurientium, & flentiũ exorsus est, statim se illum repræsentare gestiuit, quem demõstrauerat per Esaiam: Spiritus domini super me, propter quod vnxit me ad euangelizandum pauperibus; Beati

mendici, quoniam illorum est regnum cœlorũ. Misit me curare obtritos corde: Beati qui esuriunt, quoniam saturabuntur: Aduocare languentes: Beati qui plorant, quoniam ridebunt. Dare lugentibus Sionis gloriam, & pro cinere vnguenti iocunditatem, & gloriæ habitũ pro spiritu tædij. Hæc si statim admissus Christus administrauit, aut ipse est qui se ad hæc venturum prædicauit, aut si nondum venit qui prædicauit, ridiculè, sed necessariè dixerim, fortasse mandauerit Christo Marcionis. Beati eritis cum vos odio habebunt homines, & exprobrabunt, & eiicient nomen vestrum, velut malum, propter filium hominis. Hac pronunciatione sine dubio ad tolerantiam exhortatur. Quid minus creator per Esaiam? Ne metueritis ignominiam ab hominibus, & nullificatione eorum ne minuamini. Quæ ignominia, quæ nullificatio? quæ futura erat propter filium hominis. Quem istum? qui est secundum creatorem. Vnde probabimus? Excidio in ipsum quoque prædicato? sicut per Esaiã ad autores Iudeos: Propter vos blasphematur nomen meum in Nationibus. Et alibi: Sancite eum qui circumscribit animam suam, qui aspernamento habetur à Nationibus, famulis, & magistratibus. Si enim odium in illum filium hominis prædicabatur, qui secundum creatorem est, Euangelium autem nomen Christianorum, vtique à Christo deductum, odio futurum contestatur, propter filium hominis, quod est Christus, eum filium hominis in causa odij constituit, qui erat secundum creatorem, in quem odium prædicabatur. Et vtique si nondum venisset, non potuisset nominis odium, quod agitur hodie personam nominis antecessisse. Nam & sancitur penes nos, & animam suam circumscribit, propter nos eam ponens: & aspernamento habetur à Nationibus. Et qui natus est, ipse erit filius hominis, propter quem & nomen nostrum recusatur. Secundum hæc, inquit, faciebant prophetis patres eorum. ô Christum versipellem, nunc destructorem, nunc assertorem prophetarum. destruebat vt æmulus, conuertens discipulos eorum: sibi asserebat vt amicus, suggillans insectatores eorum. Porrò in quantum non cõgruisset Christo Marcionis assertio prophetarum, ad quorum venerat destru-

destructionem, in tantum congruit Christo creatoris suggillatio in insectatores prophetarum, quos in omnibus adimplebat: vel quia magis creatoris est delicta patrum filiis exprobrare, quam eius dei qui nec propria cuiusque castigat. Sed non statim, inquis, prophetas tuebatur, si iniquitatem Iudæorum affirmatam volebat, quod nec cum prophetis suis piè egissent. Atquin nulla hic iniquitas exprobranda erat Iudæis, laudandis potius & probandis si eos figurauerunt ad quorum destructionem post tantum æui deus optimus motus est. Sed puto iam & non optimus, iam aliquid & cum creatore moratus, nec in totum Epicuri deus. Ecce enim demutat in maledictione, & ostendit eum se esse qui nouit offendi & irasci: Væ enim dicit. Sed sit nobis quæstio de verbi istius qualitate, quasi nõ tam maledictionis sit quàm admonitionis. Et quid causæ interest, quando & admonitio non sit sine aculeo comminationis, maximè per Væ amarior facta? Et admonitio autem & comminatio, eius erunt qui norit irasci. Nemo enim admonebit & nemo comminabitur, ne quid faciat, nisi qui factum vindicabit. Nemo vindicarit, nisi qui norit irasci. Alij agnoscunt quidẽ verbum maledictionis, sed volunt Christum sic Væ pronunciasse, non quasi ex sententia sua proprie, sed quod Væ à creatore sit, & voluerit illis asperitatem creatoris opponere, quo suam supra in benedictionibus sufferentiam commendaret. Quasi non creatori competat, quâ vtrunque præstanti & bonum deum & iudicem, vt quia præmiserat in benedictionibus benignitatem, subiiceret etiam in maledictionibus seueritatem, amplitudinẽ disciplinæ vtriusque instruendę, tam ad benedictionem sectandam, quàm ad maledictionem præcauendam. Nam & ita præmiserat: Ecce posui ante vos benedictionẽ & maledictionem. Quod etiam in hanc euangelij dispositionem portendebat. Alioquin qualis est ille qui vt suam insinuaret bonitatem, creatoris opposuit asperitatem? Infirma commendatio est, quæ de alterius destructione fulcitur. Atquin opponens asperitatem creatoris, timendum eum confirmauit. Si timendum, magis vtique ob audiendum quàm negligendum. Et incipit iam Christus Marcionis

Epicuri deus.

20

creatori docere. Tunc, si Væ creatoris est quod in diuites spectat, ergo Christus nō est diuitibus offensus, sed creator: & ratas habet Christus diuitum causas, superbiam dico, & gloriam & seculi studia, & dei incuriam, per quæ Væ merentur à creatore. Sed quomodo non eiusdem sit diuites reprobare, qui suprà mendicos probarit? Nemo non contrarium eius quod probauerit reprobat. Itaque si creatori deputabitur maledictio in diuites, eiusdem defendetur benedictio in mendicos: & totū iam opus Christi, creatoris est. Si deo Marcionis adscribetur benedictio in mendicos, eiusdem imponetur & maledictio in diuites: & erit par iam creatoris tam bonus quàm & iudex: nec erit iam discrimini locus quo duo dei fiunt: sublatóque discrimine, supererit vnum deum renunciari creatorem. Igitur Væ, si & vox maledictionis est, vel alicuius austerioris inclamationis, & à Christo dirigitur in diuites, debeo creatorem diuitū quoque aspernatorem probare, sicut probaui mendicorum aduocatorem: vt Christum in hac quoque sententia creatoris ostendam locupletátis Salomonem. Sed quia permissa sibi optione maluit ea postulare quæ sciebat deo grata, sapientiam, & meruerat etiam diuitias consequi, quas non magis voluit: quanquam & diuitias præstare non incōgruens deo sit, per quas & diuites solatio iuuantur, & multa inde opera iustitiæ & dilectionis administrantur. Sed accidentia vitia diuitijs illa in euangelio quoque Væ diuitibus asscribunt: Quoniam, inquit, recepistis aduocationē vestram. Vtique ex diuitiis, de gloria earum & secularibus fructibus. Itaque in Deuteronomio Moyses, ne, inquit, cum manducaueris, & repletus fueris, & domos magnas ædificaueris, pecoribus, & bubus tuis multiplicatis, & pecunia & auro, exaltetur cor tuum, & obliuiscaris domini dei tui. Quemadmodum & Ezechiam regem thesauris inflatum, & de eis potius quàm de deo gloriatum apud illos qui ex Perside aduenerant, insilit per Esaiam, Ecce dies veniunt & auferentur omnia, quę in domo tua sunt: & quæ patres tui congesserunt, in Babylonem transferētur. Sic & per Hieremiam quoque edidit, Ne glorietur diues in diuitiis suis, & qui gloriatur scilicet, in deo glorietur.

21

rietur. Sic & in filias Sionis inuehitur per Esaiam, cultu & diuitiarum abundantia inflatas, comminabundus & alibi nobilibus & superbis: dilatauit Orcus animã suam, & aperuit os suum, & descendent inclyti, & magni, & diuites. Hoc erit Christi Væ super diuites: & humiliabitur homo, vtique exaltatus diuitiis, & inhonorabitur vir, vtique ob substantiam honorabilis. De quibus & rursus: Ecce dominus virtutum conturbabit gloriosos cum valentia, & elati comminuentur, & ruent gladio sublimes, qui magis quàm diuites? Quia receperint scilicet aduocationem suam, gloriam & honorem, sublimitatẽ ex diuitiis. A quibus auertens nos & in psalm. XLVIII. Ne timueris, inquit, cum diues factus fuerit homo, & cum abundabit gloria eius, quoniam cum morietur, non tollet omnia, nec descendet cum illo gloria sua. Item in XLI. Ne desideraueris diuitias, & si relucent, ne adieceris cor. Idipsum postremo verbum, Væ, olim per Amos in diuites affluentes delicijs destinatur: Væ enim, inquit, qui dormiunt in lectis eburneis, & delicijs fluunt in thoris suis, qui edunt hœdos de gregibus caprarum, & vitulos de gregibus boum lactantes, complaudentes ad sonum organorum: tanquam perseuerantia deputauerunt, & non tanquam fugientia, qui bibunt vinum liquatum, & vnguentis primarijs vnguntur. Igitur & si tãtummodo dehortantem à diuitijs ostenderem creatorem, non etiam prædamnantem diuites etiam verbo ipso quo & Christus, nemo dubitaret ab eodem adiectam in diuites comminationem per Væ Christi, à quo ipsarum materiarum, id est diuitiarum dehortatio præcucurrisset: comminatio enim dehortationis accessio est. Ingerit Væ etiam saturatis, quia esurient: etiam ridentibus nunc, quia lugebũt. His respondebunt illa quæ supra benedictionibus opposita sunt apud creatorem. Ecce qui mihi seruiunt saturabuntur, vos autem esurietis, vtique quia saturati estis. Et ecce qui mihi seruiunt oblectabuntur, vos autem confundimini, vtique ploraturi qui nunc ridetis. Sicut enim in psalmo: Qui seminant in lachrymis, in lætitia metent. ita in euangelio: Qui in risu seminant, scilicet lætitia, in lachrymis metent. Hæc olim creator simul posuit, Chri-

ſtus ſolummodo diſtinguendo, non mutando renouauit. Væ cum vobis benedixerint homines, ſecundum hæc faciebant & pſeudoprophetis patres illorum. Æque creator benedictionis & laudis humanæ ſectatores incuſat per Eſaiã: Populus meus qui vos beatos dicunt, ſeducunt vos, & vias pedum veſtrorum diſturbant. Prohibet & aliâs fidere omnino in hominem, ſic & in laudem hominis, vt per Hieremiam, Maledictus homo qui ſpem habet in homine. Nam & in pſalmo cxix. Bonum eſt fidere in deum, quàm fidere in hominem. Et bonum eſt ſperare in deum, quàm ſperare in principes. Ita totũ quod ab homi-

22 ne captatur abdixit creator, nedum benedictionem. Pſeudoprophetas autem laudatos ſiue benedictos à patribus eorum, tam eius eſt exprobrare, quàm prophetas vexatos & recuſatos: ſicut iniurię prophetarum non pertinuiſſent ad deum ipſorum, ita nec gratiæ pſeudoprophetarũ diſplicuiſſent, niſi deo prophetarũ. Sed vobis dico, inquit, qui auditis: oſtendens hoc olim mandatum à creatore, Loquere in aures audientium, Diligite inimicos veſtros, & benedicite eos qui vos oderũt, & orate pro eis qui vos calumniãtur. Hæc creator vna pronuntiatione cluſit per Eſaiam: Dicite fratres noſtri eſtis, eis qui vos oderunt. Si enim qui inimici ſunt & oderunt & maledicũt & calumniantur, fratres appellandi ſunt, vtique & benedici odiẽtes & orari pro calumniatoribus iuſſit, qui eos fratres deputari præcepit. Nouam planè patiẽtiam docet Chriſtus, etiam vicem iniuriæ cohibens permiſſam à creatore, oculum exigente pro oculo, & dentem pro dente: contra ipſe alteram amplius maxillam offerri iubens, & ſuper tunicã pallio quoque cedi. Plane hæc Chriſtus adiecerit,

23 vt ſupplementa conſentanea diſciplinæ creatoris. Atque adeo hoc ſtatim renunciandum eſt, an diſciplina patientiæ prædicatur penes creatorem. Sic per Zachariam præcepit, ne vnuſquiſque malitiæ fratris ſui meminerit, ſed nec proximi. Nam & rurſus: Malitiam, inquit, proximi ſui quiſque ne recogitet. Multo magis patientiam indixit iniuriæ, qui indixit obliuionẽ. Sed & cum dicit: Mihi vindictam, & ego vindicabo: proinde patientiam docet vindictæ expectatricem. In quantum ergo fidem non capit, vt idem videatur, & dentem pro dente, oculum pro

oculo, in vicem iniuriæ exigere, qui non modo vicem, ſed etiam vltionem, etiam recordationem & recogitationem iniuriæ prohibet: in tantum aperitur nobis quomodo oculum pro oculo, & dentem pro dente cẽſuerit, non ad ſecundam iniuriam talionis permittẽdam, quam prohibuerat interdicta vltione, ſed ad primam coërcendam quam prohibuerat talione oppoſito, vt vnuſquiſque reſpiciens licentiam ſecundæ iniuriæ à prima ſemetipſum contineret. Facilius enim vim comprimi ſcit repræſentatione talionis, quam repromiſſione vltionis. Vtrunque autem conſtituendum fuit pro natura & fide hominum: vt qui deo crederet, vltionem à deo expectaret: qui minus fideret, leges talionis timeret. Hanc legis voluntatem de intellectu laborantem, dominus & ſabbati & legis & omnium paternarum diſpoſitionum Chriſtus & reuelauit & compotem fecit, mandans alterius quoque maxillæ oblationem, vt tanto magis vicem iniuriæ extingueret, quam & lex per talionem voluerat impediſſe, certe quam prophetia manifeſte coërcuerat, & memoriam iniuriæ prohibens, & vltionẽ ad deum redigens. Ita ſi quid Chriſtus intulit, non aduerſario ſed adiutore præcepto, non deſtruxit diſciplinas creatoris. Denique ſi in ipſam rationem patientiæ præcipiendæ, & quidem tam plene atque perfecte conſiderem, non conſiſtet, ſi non eſt creatoris, qui vindictam repromittit, qui iudicem præſtat. Alioquin ſi tantum patientiæ pondus non modo non repercutiendi, ſed & aliam maxillã præbendi: & non modo non remaledicendi, ſed etiam benedicendi: & non modo nõ retinendi tunicã, ſed amplius & pallium cõcedendi, is mihi imponit qui non ſit me defenſurus, in vacuum patientiam præcepit, non exhibens mihi mercedem præcepti, patientiæ dico fructum, quod eſt vltio, quam mihi permiſiſſe debuerat, ſi ipſe nõ præſtat: aut ſi mihi nõ permittebat, ipſe præſtaret. Quoniam & diſciplinæ intereſt iniuriam vindicari. Metu enim vltionis omnis iniquitas refrenatur. Cæterum paſſim emiſſa libertate dominabitur, vtrumque oculum effoſſura, & omnem dentem excitatura præ impunitatis ſecuritate. Sed hoc eſt dei optimi & tantum boni, patientiæ iniuriam facere, violentiæ ia-

Deute. 32.

Vat. ...

Act. Vat.

Ezech. 21.

Zach. ...

Deute. 32.

Luc. 6.

nuam pandere, probos non defendere, improbos non coërcere. Omni petenti te dato, vtique indigenti: vel tanto magis indigenti, si etiam & abundanti. Ne quis ergo indigeat, datori paratam habes in Deuteronomio formam creatoris: Non erit, inquit, in te indigens: vti benedicens benedicat te dominus deus tuus: Datorem scilicet, qui fecerit non esse indigẽtem. Et plus hic, non enim petenti iubet dari. Sed non sit, inquit, indigens in te, id est cura vltro ne sit. quo magis petenti præiudicat dandum, etiam in sequentibus: Si autem fuerit indigens è fratribus tuis, non auertes cor tuum, nec constringes manum tuam à fratre indigente. Aperiens aperies illi manum, fœnus fœnerabis illi quantum desiderat. fœnus enim nisi petenti dari non solet. Sed de fœnore postmodum. Nunc si qui voluerit argumentari, creatorem quidem fratribus dari iussisse, Christum verò omnibus petentibus, vt hoc sit nouum atque diuersum, imò vnum erit ex his per quæ lex creatoris erit in Christo. Non enim aliud Christus in omnes præcepit, quàm quod creator in fratres. Nam & si maior est bonitas quæ operatur in extraneos, sed non prior ea quæ ante debetur in proximos. Quis enim poterit diligere extraneos? Quod si secundus gradus bonitatis est in extraneos, qui in proximos primus est, eiusdem erit secundus gradus cuius & primus, facilius quàm vt eius sit secundus, cuius non exi-stit primus. Ita creator & secundum naturæ ordinem in proximos docuit benignitatem, emissurus eam postea in extraneos: & secundum rationem dispositionis suæ, primo in Iudæos, postea & in omne hominum genus. Ideóque quandiu intra Israëlem erat sacramentum, merito in solos fratres misericordiam mandabat. At vbi Christo dedit gentes in hæreditatem, & possessionem terminos terræ, & cœpit expungi quod dictum est per Osee: Non populus meus, populus meus: & non misericordiam con sequuta, misericordiam consequuta, Natio scilicet: exinde Christus in omnes legem paternæ benignitatis extendit, neminem excipiens in miseratione sicut in vocatione. Ita & si quid amplius docuit, hoc quoque in hæreditatem gentium accepit. Et sicut vobis fieri vultis ab hominibus, ita & vos facite illis. In isto præcepto vtique alia

pars eius subauditur: Et sicut vobis non vultis fieri ab hominibus, ita & vos ne faciatis illis. Hoc si nouus deus & ignotus retro, & nondum planè editus præcepit, qui me nulla ante hac institutione formauerit, qua prius scirem quid deberem mihi velle vel nolle, atque ita & alijs facere, quæ mihi vellem: non facere, quæ & mihi nollem, passiuitatem sententiæ meæ permisit, nec astrinxit me ad conueniẽtiam voluntatis & facti, vt id alijs faciam quod mihi velim, & id nec alijs faciam quod mihi nolim. Non enim definijt quid mihi atque alijs debeam velle vel nolle, vt ad legem voluntatis parem factum, & possim alij non præstare, quod ab alio mihi velim præstitum, amorem, obsequium, solatium, præsidium, & eiusmodi bona: proinde & alij facere quod ab alio mihi fieri nolim, vim, iniuriam, contumeliam, fraudem, & eiusmodi mala. Denique hac inconuenientia voluntatis & facti, agunt Ethnici nondum à deo instructi. Nam & si natura bonum & malum notum est, non tamẽ dei disciplina: à qua cognita, tunc demum conuenientia voluntatis & facti ex fide, vt sub metu dei agitur. Itaque deus Marcionis cum maxime reuelatus sit, tamẽ reuelatus non potuit huius præcepti, de quo agitur, tam strictum, & obscurum, & cæcum adhuc, & facilius pro meo potius arbitrio interpretandũ, compendium emittere, cuius nullam præstruxerat distinctionem. At enim creator meus olim & vbique præcepit indigentes, pauperes, & pupillos, & viduas protegi, iuuari, refrigerari: sicut & per Esaiam, Infringito panem tuum mendicis: & qui sine tecto sunt, in domum tuam inducito: & nudum si videris tegito. Item per Ezechielem de viro iusto, Panem suum dabit esurienti, & nudum conteget. Satis ergo iam nunc me docuit ea facere alijs, quæ mihi velim fieri. Proinde denuncians non occides, non adulterabis, non furaberis, non falsum testimoniũ dices, docuit ne faciam alijs quę fieri mihi nolim: & ideo ipsius erit præceptũ in euangelio, qui illud retro & pręstruxit & distinxit, & ad arbitriũ disciplinę suæ disposuit: & meritò iam cõpendio substrinxit, quoniã & aliâs recisum sermonem facturus in terris dominus, id est Christus prædicabatur. Hic nunc de fœnore cum interponit, Et si fœne-

raueritis à quibus ſperatis vos recepturos, quæ gratia eſt vobis? percurre ſequentia Ezechielis de eodem viro iuſto. Pecuniam, inquit, ſuam fœnore non dedit, & quod abundauerit non ſumet: fœnoris ſcilicet redundantiam quod eſt vſura. Prius igitur fuit vt fructum fœnoris eradicaret, quo facilius aſſuefaceret hominē ipſi quoque fœnori ſi forte perdendo, cuius fructum didiciſſet amittere. Hanc etenim dicimus operam legis fuiſſe procurantis euangelio. Quorundam tunc fidem paulatim ad perfectum diſciplinæ Chriſtianæ nitorem, primis quibuſque præceptis balbutientis adhuc benignitatis informabat. Nam & ſupra, Et pignus, inquit, reddes, vtique ſi non ſit ſoluendo: quia ſolutori vtique pignus reſtituendum eſſe, vtrum homo ſcriberet? Multo manifeſtius in Deuteronomio: Non dormies ſuper pignus eius. Redditione reddes illi pallium circa ſolis occaſum, & dormiet in pallio ſuo. Adhuc clarius ſupra: Dimittes omne debitum quod tibi proximus debet, & fratrem tuum non repoſces: quoniam remiſſio domini dei tui inuocata eſt. Porrò cum debitum dimitti iubet, vtique non exoluturo (plus enim eſt) & ſi exoluturo, cum repoſci vetat, quid aliud docet quàm non exoluturos fœneremus, qui tam detrimentum fœnori indixit? Et eritis filij dei. Nihil impudentius, ſi ille nos ſibi filios faciet, qui nobis filios facere non permiſit, auferendo connubium. Quomodo in id nomen allecturus eſt ſuos, quod iam eraſit? Filius ſpadonis eſſe nō poſſum, maxime cūm patrem habeam eundem quem & omnia. Nam tam pater omnium qui conditor vniuerſitatis, quàm ſpado qui nullius ſubſtantiæ conditor. Etſi marem ac fœminam non miſcuiſſet creator, & ſi non vniuerſis quoque animalibus filios conceſſiſſet, hoc eram eius ante paradiſum, ante delictum, ante exilium, ante duos, vnum. denuo factus filius fui ſtatim cum me manibus enixus eſt, cum de ſuo halitu mouit. Ille me nūc rurſus filium nuncupat, iam non in animam, ſed in ſpiritum pariens. Quia ipſe inquit, ſuauis eſt aduerſus ingratos & malos. Euge Marcion, ſatis ingenioſe detraxiſti illi pluuias & ſoles, ne creator videretur. Sed quis iſte ſuauis, qui ne cognitus quidem vſque adhuc? quomodo ſuauis

ſuauis à quo nulla beneficia pręceſſerant? Hoc genus ſuauitatis qua ſoles & imbres qui fœnerauerat, non recepturus ab humano genere vt creator, qui pro tanta elementorum liberalitate facilius idolis quàm ſibi debitum gratiæ referentes, homines vſque adhuc ſuſtinet. Verè ſuauis etiam ſpiritalibus commodis. Eloquia enim domini dulciora ſuper mel & fauos. Ille igitur & ingratos ſuggillauit, qui gratos experiri merebatur. Cuius ſolem & imbres tu quoque Marcion ingratos habuiſti. Cæterũ tuus non poterat iam quæri ingratos, qui non parauerat gratos. Miſericordiam quoque præcipiẽs, Eſtote, inquit, miſericordes, ſicut pater miſertus eſt veſtri. hoc erit, Panem infringito eſurienti, & ſine tecto in domum tuam inducito, Et nudum ſi videris tegito, & iudicate pupillo, & iuſtificate viduam. Agnoſco doctrinam eius veterem qui mauult miſericordiam, quàm ſacrificium. Aut ſi alius nũc miſericordiam præcepit, quia & ipſe miſericors ſit, cur tanto æuo miſericors mihi non fuit? Nolite iudicare ne iudicemini. Nolite condemnare ne condemnemini. Dimittite & dimittemini. Date & dabitur vobis, mẽſuram bonam, preſſam, ac fluentem dabunt in ſinum veſtrum. Eadem qua menſi eritis menſura remetietur vobis. Vt opinor, hæc retributionem promeritis prouocatam ſonant. A quo ergo retributio? Si ab hominibus tantùm: ergo humanam docet diſciplinam & mercedem, & in totum hominibus obediemus. Si à creatore vt à iudice, & diſpunctore meritorum: ergo illi noſtrum impellit obſequium, apud quem cõſtituit retributionem captandam vel timendam, prout quiſque iudicauerit, aut condemnauerit, aut dimiſerit, aut menſus fuerit. Si ab ipſo, Ergo & ille iam iudicat, quod Marcion negat. Eligãt itaque Marcionitæ ne tanti ſit de magiſtri regula excidere, quàm Chriſtum aut hominibus aut creatori docentem habere. Sed cæcus cæcum ducit in foueam. Credunt aliqui Marcioni. Sed non eſt diſcipulus ſuper magiſtrum. Hoc meminiſſe debuerat Apelles, Marcionis de diſcipulo emendator. Eximat & de oculo ſuo trabem hæreticus, tunc in oculo Chriſtiani, ſi quam putat ſtipulã, reuincat. proinde & arbor bona non proferat malum fructum, quia nec ve-

ritas hæresim: nec mala bonum, quia nec hæresis veritatem. Sic nec Marcion aliquid boni de thesauro Cerdonis malo protulit, nec Apelles de Marcionis. multò enim hæc congruentius in ipsos interpretabimur, quæ Christus in homines allegorizauit non in duos deos, secundũ scandalũ Marcionis. Puto me non temerè huc vsque adhuc lineæ insistere, qua definio nusquam omnino alium deum à Christo reuelatum. In hoc solo adulterium Marcionis manus stupuisse miror, nisi quod etiã latrones timent. Nullum maleficium sine formidine est, quia nec sine conscientia sui. Tam diu ergo & Iudæi non alium deũ norant, quam præter quem neminem adhuc norant: nec alium deum appellabant, quàm quem solum norant. Si ita est, quis videbitur dixisse, quid vocas domine domine? Vtrúmne qui nunquam hoc fuerat vocatus, vt nusquam adhuc editus? An ille qui semper dominus habebatur, vt à primordio cognitus? Deus scilicet Iudæorũ. Quis item adiecisse potuisset, & non facitis quæ dico? Vtrúmne qui cùm maximè edocere tentabat: an qui à primordio ad illos & legis & prophetarum eloquia mandauerat? Qui & inobaudiẽtiam illis exprobrare posset, etiam si nũquam aliàs exprobrasset. Porrò qui ante Christum, Populus iste me labiis diligit, cor autem eorũ longè absistit à me, concionatus est, veterem vtique illis contumaciam imputabat. Alioquin quàm absurdum, vt nouus deus, nouus Christus, nouæ tantæque religionis illuminator, contumaces & inobsequentes pronunciaret, quos non potuisset experiri. Proinde extollenda fide Centurionis, incredibile si is professus est talem se fidem nec in Israële inuenisse, ad quem nõ pertinebat fides Israël. Sed nec exinde pertinere poterat adhuc cruda vt probaretur vel compararetur, ne dixerim adhuc nulla. Sed cur non licuerit illi alienæ fidei exemplo vti? Quoniam si ita esset, dixisset talem fidem nec in Israële vnquam fuisse: cæterum dicens talem fidem debuisse inueniri in Israële, quíque ad hoc venisset, vt eam inueniret, Deus scilicet & Christus Israëlis, quam non sugillasset, nisi exactor & sectator eius. Æmulus verò etiam maluisset eam talem inuentam, ad quam infirmandã & destruendam magis venerat,

Lineæ insistere.

nerat, non ad comprobandam. Resuscitauit & mortuum filium viduæ, non nouum documentum. Hoc & prophetæ creatoris ædiderant, quantò magis filius? Adeò autem in illud vsque momẽti, nullum alium dominus Christus intulerat, vt omnes illic creatori gloriã retulerint, dicentes: magnus prophetes prodiit in nobis, & respexit deus populũ suum. Quis deus? vtique cuius populus, & à quo prophetæ. Quòd si illi quidem creatorem glorificabant, Christus verò & audiens & sciẽs non corrigebat, & quidem in tanto documento mortui resuscitati creatorem adhuc orantes, sine dubio aut non alium circumferebat deum, quàm quem in suis beneficiis atque virtutibus honorari sustinebat: aut quale est vt illos tam diu errantes sustineret, ad hoc veniẽs vt errori eorum mederetur? Sed scandalizatur Ioannes auditis virtutibus Christi vt alterius. At ego rationem scandali prius expediam, quo facilius hæretici scandalum explodam. Ipso iam domino virtutum sermone & spiritu patris operante in terris, & prædicãte, necesse erat portionem spiritus sancti, quæ ex forma prophetici moduli in Ioanne egerat præparaturam viarum dominicarum, abscedere iam ab Ioanne, redactam scilicet in dominum, vt in massalem suam summam. Itaque Ioannes communis iam homo & vnus de turba, scandalizabatur quidem quâ homo, sed non quâ alium Christum sperans vel intelligens, qui neque vnde speraret vt nihil noui docentem vel operantem. Nemo hæsitabit de aliquo, quem dum scit non esse, nec sperat nec intelligit. Ioannes autẽ certus erat neminem deum præter creatorem, vel quâ Iudæus, etiam Prophetes planè facilius quasi hæsitauit de eo, quem cùm sciat esse, an ipse sit nesciat. Hoc igitur metu & Ioannes, Tu es, inquit, qui venis, an alium speramus? Simpliciter inquirens an ipse venisset quem expectabat, Tu es, qui venis, vel qui venturus est, an alium expectamus? Id est, an alius est quem expectamus, si non tu es quem venturum expectamus? Sperabat enim, sicut omnes opinabantur ex similitudine documentorum, potuisse & prophetam interim missum esse, à quo alius esset, id est maior, ipse scilicet dominus, qui venturus expectabatur. Atque adeò hoc erat

Ioannis ſcandalum, quod dubitabat ipſum veniſſe quem expectabant, quem & prædicatis operationibus agnouiſſe debuerant: vt dominus, per eaſdem operationes agnoſcendum ſe nunciauerit Ioanni. Quæ cùm conſtet prædicata in Chriſtum creatoris, ſicut ad ſingula oſtendimus, ſatis peruerſum, vt Chriſtum non creatoris per ea renunciarit intelligendum, per quæ magis Chriſtum creatoris agnoſci compellebat. Multò peruerſius, ſi & teſtimonium Ioanni perhibet non Ioannis Chriſtus, prophetem eum confirmans, imò & ſupra vt angelum, ingerens etiam ſcriptum ſuper illo: Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparet viam tuam. Eleganter ad ſuperiorem ſenſum ſcandalizati Ioannis commemorans prophetiam: vt confirmans præcurſorē Ioannem iam aduenisse, extingueret ſcrupulum interrogationis illius; Tu es qui venis, an alium expectamus? Præcurſore enim iam functo officium, præparata via domini, ipſe erat intelligendus, cui præcurſor miniſtrauerat, maior quidem omnibus natis mulierum. Sed non ideò ſubiecto ei qui minor fuerit in regno dei, quaſi alterius ſit dei regnum in quo modicus quis maior erit Ioanne: alterius Ioannes qui omnibus natis mulierum maior ſit. Siue enim de quocunque dicit modico per humilitatem, ſiue de ſemetipſo, quia minor Ioanne habebatur, omnibus ſcilicet in ſolitudinem concurrentibus ad Ioannem potius quàm ad Chriſtum: Quid exiſtis videre in ſolitudinem? tantundem & creatori cōpetit, & Ioannem ipſius eſſe maiorem natis mulierum, & Chriſtum vel quemque modicum, qui maior Ioanne futurus ſit in regno æque creatoris, & qui ſit maior tanto propheta, qui non fuerit ſcandalizatus in Chriſtum, quod tunc Ioannem minuit.

28 Diximus de remiſſa peccatorum. Illius autem peccatricis fœminæ argumētum eò pertinebit, vt cùm pedes Domini oſculis figeret, lachrymis inundaret, crinibus detergeret, vnguento perduceret, ſolidi corporis veritatem non phantaſma inane tractauerit, & vt peccatricis pœnitentia ſecūdum creatorem meruerit veniam, præponere ſolitum ſacrificio. Sed & ſi pœnitentiæ ſtimulus ex fide acciderat, per pœnitētiam ex fide iuſtificatam, ab eo audiit, fides

fides tua te ſaluam fecit, qui per Abacuc pronunciarat: Iuſtus ex fide ſua viuit. Quod diuites Chriſto mulieres adhærebant, quæ & de facultatibus ſuis miniſtrabant ei, inter quas & vxor regis procuratoris, de prophetia eſt. Has enim vocabat per Eſaiam mulieres diuites, Exurgite & audite vocem meam: vt diſcipulas primo, dehinc vt operarias & miniſtras oſtenderet, filiæ in ſpe audite ſermones dei. Anni mementote cum labore in ſpe Cum labore enim quo ſequebantur, & ob ſpem, miniſtrabant. Æque de parabolis ſemel ſufficiat probatum, hoc genus eloquij à creatore promiſſum. At nunc illa quoque pronunciatio eius ad populum, Aure audietis & non audietis, dedit Chriſto frequenter inculcare, qui habet aures audiat. Non quaſi ex diuerſitate auditum permitteret Chriſtus, quem ademiſſet creator: ſed quia comminationem exhortatio ſequebatur, Primo, aure audietis & non audietis, dehinc qui habet aures audiat. Non enim audiebant vltrò qui aures habebant? ſed oſtendebat aures cordis neceſſarias, quibus illos audituros negarat creator. Et ideò per Chriſtum adiicit, Videte quomodo audiatis & non audiatis: non corde ſcilicet audientes, ſed aure. Si dignum ſenſum pronunciationi accommodes pro ſenſu eius qui auditui ſuſcitabat, etiam dicendo, Videte quomodo audiatis, non audituris minabatur. Sanè nominatur mitiſſimus deus, quia nec iudicat, nec iraſcitur. Hoc probat etiam ſubiacens ſenſus: Ei qui habet dabitur, ab eo autem qui non habet, etiam quod habere ſe putat auferetur ei. Quid dabitur? Adiectio fidei, vel intellectus, vel ſalus ipſa. Quid auferetur? Vtique quod dabitur. A quo dabitur, & auferetur. Si à creatore auferetur, ab eo dabitur. Si à deo Marcionis dabitur, ab eo & auferetur. quoquo tamen nomine comminatur ablationem, non erit eius dei qui neſcit cōminari, quia non nouit iraſci. Miror autē cùm lucernā negat abſcondi ſolere, qui ſe tanto ſeculo abſcōderat maius & neceſſarius lumen, cùm omnia de occulto in apertū repromittit, qui deum ſuum vſque adhuc obūbrat, expectans opinor naſci Marcionē. Venimus ad conſtantiſſimum argumētum omnium qui domini natiuitatem in controuerſiam deferunt, Ipſe, in-

sequiunt, cõtestatur se non esse natum, dicendo, Quæ mihi mater, & qui mihi fratres? Ita semper hæretici aut nudas & simplices voces, cõiecturis quò volunt rapiunt: aut rursus conditionales & rationales, simplicitatis conditione dissoluunt, vt hoc in loco. Nos contrariò dicimus, primo nõ potuisse illi annunciari, quod mater & fratres eius foris starét quærentes videre eũ, si nulla illi mater & fratres nulli fuissent, quos vtique norat qui annunciarat, vel retro notos, vel tũc ibidem cõpertos, dum eum videre desiderant, vel dum ipsi nuncium mandant. Ad hanc primã propositionem nostram solet ex diuerso respõderi, Quid enim si tentandi gratia nunciatum est ei? Sed hoc scriptura non dicit, quæ quanto significare solet ex tentatione quid factum; Ecce legis doctor assurrexit tentans eum; & de tributi consultatione, & accesserunt ad eum Pharisæi tentantes eum; tanto vbi non facit tantationis mentionem, nõ admitit tentationis interpretationem. Et tamen ex abundanti causas tentationis expostulo, cui rei tentauerint illum, per nominationem matris & fratrum. Si vt scirent natúsne esset, an non: quando de hoc fuit quæstio quam ex ista tentatione discuterent? Quis autem dubitaret natum, quem videret hominem? Quem audisset filiũ se hominis professum: Quẽ de conspectu omnis humanę qualitatis dubitaret deum, aut filiũ dei credere, prophetẽ facilius: existimantes licet magnum aliquem vtique tamen natum. Etiamsi in exploratione natiuitatis tentãdus fuisset, quodcunque aliud argumentum tentationi competisset, quàm per earum personarum mentionem quas potuit etiam natus non habere. Dic mihi, omnibus natis mater aduiuit? omnibus natis adgenerantur & fratres? non licet patres magis & sorores habere, vel & neminem? Sed & census constat actos sub Augusto nunc in Iudęam per Sentium Saturninum, apud quos genus eius inquirere potuissent. Adeo nullo modo constitit ratio tẽtationis istius. Et verè mater & fratres eius foris stabant. Superest inspicere sensum non simpliciter pronunciatis, quę mihi mater aut fratres, quasi ad generis & natiuitatis negationẽ: sed & ex causæ necessitate & cõditione rationali. Tã proximas enim personas foris stare extraneis intus

Sentius Saturninus.

tus defixis ad sermones eius amplius & auocare eũ à solẽni opere quęrẽtes, merito indignatus est, nõ tã negauit q̃ abdicauit. Atq; adeo cũ præmisisset, quis mihi mater, & qui mihi fratres? subiũgens, nisi qui audiũt verba mea & faciũt ea, trãstulit sanguinis nomina in alios, quos magis proximos pro fide iudicaret. Nemo autẽ trãsfert quid, nisi ab eo qui habet id quod trãsfert. Si ergo matrem & fratres eos fecit, qui nõ erãt, quomodo negauit eos qui erãt? meritorũ scilicet cõditione, nõ ex proximorum negatione: in semetipso docens; qui patrem aut matrem aut fratres præponeret verbo dei, non esse dignum discipulum. Cæterum ex hoc magis matrem & fratres confitebatur, quod illos nolebat agnoscere: quod alios adoptabat, confirmabat quos ex offensa negauit, quibus nõ vt veriores substituit, sed vt digniores. Denique nihil magnum, si fidem sanguini præposuit, quem nõ habebat. Quis autem iste est qui & ventis & mari imperat? nimirum nouus dominator atque possessor elementorum subacti iam & exclusi creatoris. Non ita est. Sed agnorant substantiæ autorem suum, quæ famulis quoque eius obaudire consueuerant. Inspice Exodum Marcion, Aspice mari rubro vastiori super omnia stagna Iudææ, virgam Moysi imperãtem, vt funditus proscissum, & pari vtrinque stupore discriminis fixum, sicco populũ pede, intestino itinere transmitteret, rursúsque sub eiusdem virgæ nutu redeunte natura, Ægyptium exercitum vndarum cõcordia obrueret: in quod opus & Austri seruierunt. Lege ex sorte familiæ dirimendæ in transitu eius Iordanis machæram fuisse, cuius impetum atq; decursum planè & Iesus docuerat prophetis transmeantibus stare. Quid ad hæc? Si tuus Christus est, non erit potentior famulis creatoris. Sed his solis exemplis vsus essem, si non etiã prædicatio marinæ istius expeditionis Christum antecessisset. Nam cum transfretat, psalmus expungitur? Dominus, inquit, super aquas multas. Cum vndas freti discutit, Abacuc adimpletur: dispergens, inquit, aquas itinere. Cum ad minas eius elidi tur mare, Naum quoque absoluitur: comminans, inquit, mari & arefaciens illud, vtique cum ventis quibus inquietabatur. Vnde vis meũ vindicem Christum, de exem-

plis an de prophetis creatoris? Age nunc qui militarem & armatum bellatorem prædicari putas, non figuratè nec allegoricè, qui bellum spiritale aduersus spiritales hostes, spiritali militia, & spiritalibus armis, spiritaliter debellaturus esset: cum inuenis in vno homine multitudinem dæmonũ, legionem se professam, vtique spiritalem, disce & Christum expugnatorem spiritalium hostium, spiritaliter armatum, & spiritaliter bellicosum intelligendum: atque ita ipsum esse, qui cũ legione quoque dęmonũ erat dimicaturus: vt & de hoc bello psalmus posset videri pronunciasse: Dominus validus, dominus potens in bello. Nam cum vltimo hoste morte præliatus, per trophæum Crucis triumphauit. Cuius autem dei filium Iesum legio testata est? Sine dubio cuius tormenta & abyssum nouerant & timebāt. nec enim videntur posse ignorasse adhuc quod noui & ignoti dei virtus operaretur in terris: quia verisimile nõ est creatorem ignorasse. Si enim alium supra se deum ignorauerat aliquando, tamen iam infra cælum suum agentem, vtique compererat: quod autem dominus comperisset, iam & vniuersæ familiæ innotuisset in eodem mundo & intra eundem ambitum cæli quo peregrina diuinitas conuersaretur. In quantum ergo & creator scisset eam, & substantiæ eius, si fuisset: in tantum quia nulla fuit, non alium dæmones sciebāt quàm dei sui Christum. Non depetunt ab alio, quod meminissent petendum sibi à creatore, veniã scilicet abyssi creatoris. Denique impetrauerunt, quo merito? Quia mentiti erant, quia sæui dei filium eum fecerant? Et qualis erit qui mentitos iuuabat, qui infamantes sustinebat? Sed enim quia mentiti non erant, quia deum abyssi & suum cognouerant, ita eum se & ipse confirmauit, quem cognouerunt dæmones Iesum iudicem & vltoris Dei filium. Ecce aliquid & de illis pusillitatibus & infirmitatibus creatoris in Christo. Ignorantiam enim & ego asscribere ei volo. Permittite mihi aduersus hæreticum. Tangitur à fœmina quæ sanguine fluitabat, & nesciuit à qua. Quis me, inquit, tetigit? Etiam excusantibus discipulis, perseuerat in ignorantiæ voce. Tetigit me aliquis. idque de argumento affirmat. Sensi enim virtutem ex me profectam. Quid dicit

dicit hęreticus? Sciebátne personam? Et cur quasi ignorás loquebatur? Vt confessionem certè prouocaret, vt timoré probaret. Sic & Adam aliquando quæsierat, quasi ignorans; Adam vbi es? Habes & creatorem cum Christo excusatum, & Christum creatori adæquatum. Sed & hoc, qui aduersarius legis, vt quia lex à contactu fœminæ sanguinantis summouet, idcirco gestierit non tantum contactum eius admittere, sed etiã sanitatem donare? O deũ non natura beneficum, sed ęmulatione. At enim si fidem mulieris inuenimus ita meruisse, cum dicit: Fides tua te saluam fecit, quis es vt æmulationem legis interpreteris in isto facto, quod ipse dominus ex fidei remuneratione æditum ostendit? Sed hanc vis mulieris fidem constituere, qua contempserat legem. Et cui credibile, vt mulier 32 nullius adhuc dei conscia, nullius adhuc nouæ legis initiata, legem irrũperet, eam cui adhuc tenebatur? Qua denique fide irrupit? in quem deum credens, quem spernẽs? Creatorem? Certe enim ex fide tetigit. Si ex fide creatoris, quæ alium deum ignorabat, & quomodo legem eius irrupit? Tam enim irrupit, si irrupit, quàm ex fide creatoris. Quomodo enim vtrunque conueniet, vt & irruperit, & ex fide eam irruperit, propter quam irrupisse non debuit? Dicam: fides hæc fuit primo, qua deum suum confidebat misericordiam malle quàm ipsum sacrificium, qua eum deum certa erat operari in Christo, qua sic eum tetigit, non vt hominem sanctum, nec vt prophetam, quem contaminabilem pro humana substantia sciret: sed vt ipsum deum, quem nulla spurcitia pollui posse præsumpserat. Itaque non temere interpretata est sibi legem, ea contaminari significantem, quæ essent contaminabilia: non deum, quem in Christo confidebat. Sed & illud recogitauit, ordinarium & solennem menstrui vel partualis sanguinis fluxum in lege taxari, qui veniat ex officio naturę, non ex vitio valetudinis. Illa autem ex vitio valetudinis redundabat, cui non modum temporis, sed diuinæ misericordiæ auxilium necessarium sciebat. Atque ita potest videri legem non irrupisse, sed distinxisse. Hæc erit fides, quæ contulerat etiam intellectũ. Nisi credideritis, inquit, non intelligetis. Hanc fidem probans Christus eius fœ-

minæ, quæ solum credebat creatorem, eius fidei se deum respondit, quam probauit. Nec illud omittam, quod dum tangitur vestimentum eius, vtique corpori non phantasmati inditum, corpus quoque demonstrabatur: non quasi iam de hoc retractemus, sed quia ad præsentem conspirat quæstionem. Si enim non erat veritas corporis, phantasma vtique contaminari, quâ res vacua, nõ posset. Qui ergo non potest contaminari prę inanitate substantiæ, quomodo voluisset? Vt æmulus legis mentiebatur, qui non vere polluebatur. Dimittit discipulos ad prædicandum dei regnum. Nunquid vel hic ædidit, cuius prohibet eos victui aut vestitui quid in viam ferre. Quis hoc mãdasset, nisi qui & coruos alit, & flores agri vestit? Qui boui quoque terẽti libertatem oris ad veniam pabuli ex opere summouẽdi ante præcepit: quia dignus operarius mercede sua. Hæc Marcion deleat, dum sensui salua sint. At cũ iubet puluerem excutere de pedibus, in eos à quibus excepti non fuissent, & hoc in testimonium mandat fieri: nemo testatur quod non iudicio destinatur: inhumanitatem qui in testationem redigi iubet, iudicem cõminatur. Nullum deum nouum à Christo probatum illa etiam opinio omnium declarauit, quia Christum Iesum, alij Ioannem, alij Heliam, alij vnũ aliquem ex veteribus prophetis Herodi asseuerabant. Ex quibus quicunq; fuisset, non vtique ob hoc est suscitatus, vt alium deum post resurrectionem prædicaret. Pascit populũ in solitudine, de pristino scilicet more. Aut si non eadem & maiestas, ergo iam minor est creatore, qui non vno die, sed annis quadraginta: nec de inferioribus materiis panis & piscis, sed de manna cælesti: nec quinque circiter, sed sexcenta milia hominũ protelauit. Adeo autem ea fuit maiestas, vt & pabuli exiguitatem non tantum sufficere, verum etiam exuberare, de pristino voluerit exemplo. Sic enim & in tempore famis sub Helia viduæ Sareptensi modica & suprema alimenta ex prophetæ benedictione per totum famis tempus redundauerant. Habes tertiam Basiliarum, si & quartam resoluas, inuenies totum hunc ordinem Christi circa illum dei hominem, qui oblatos sibi viginti hordeaceos panes cum populo distribui iussisset,

Testari.

33

& minister eius proinde comparata multitudine & pabuli mediocritate, respondisset, quid ego hoc dem inspectum centum milibus hominum? Da, inquit, & manducabunt: quoniam hoc dicit dominus: mãducabunt & relinquent reliquias secũdum dictum domini. ô Christum & in nouis veterem. Hæc itaque qui viderat Petrus, & cũ pristinis compararat, & non tantum retro facta, sed & in futurum iam tunc prophetantia recognouerat, interroganti domino, quis nam illis videretur, cum pro omnibus responderet: Tu es Christus: non potest non eum sensisse Christum, nisi quem nouerat in scripturis, quem iam recensebat in factis. Hoc & ipse confirmat vsque adhuc patiens, imò & silentium indicens. Si enim Petrus quidem non poterat alium eum confiteri, quàm creatoris, ille autem præcepit, ne cui hoc dicerent, vtique id noluit prouulgari quod Petrus senserat. Imò, inquis, quia non rectè senserat, noluit mendacium disseminari. Sed aliam silentij causam edixit, quia oporteret filium hominis multa pati, & reprobari à presbyteris & scribis & sacerdotibus, & interfici, & post tertium diem resurgere. Quæ cum prædicata sint, & ipsa in Christum creatoris, sicut suis locis implebimus: sic quoque ipsum se ostendit esse, in quem prædicabantur. Certè & si non essent prędicata, eam causam indicti silentij protulit, quæ non Petri errorem demonstraret, sed obeundarum passionum necessitatem. Qui voluerit, inquit, animam suam saluam facere, perdet illam: & qui perdiderit eam propter me, saluam faciet eam. Certè filius hominis hanc sententiã emisit. Perspice igitur & tu cum rege Babylonio, fornacem eius ardentem, & inuenies illic tanquam filium hominis (nondum enim verè erat, nõdum scilicet natus ex homine) iam tunc istos exitus constituentem. Saluas facit animas trium fratrum, qui eas pro deo perdere conspirauerant: Chaldæorum vero perdidit, quas illi per idololatriã saluas facere maluerãt. Quæ est ista noua doctrina, cuius vetera documenta sunt? Quãquam & prædicationes martyriorum tam futurorum, quàm à deo mercedem relaturorum decucurrerunt. Vide inquit Esaias, quomodo perit iustus, & nemo excipit corde. Et viri iusti auferuntur,

& nemo considerat. Quando magis hoc fit, quàm in persecutione sanctorum eius? Vtique nō simplex, nec de naturæ lege communis, sed illa insignis & pro fide militaris: in qua qui animam suam propter deum perdit, seruat illam: vt & hic tamen iudicem cognoscas, qui malum animæ lucrum perditione eius, & bonum animæ detrimentum, salute eius remuneratur. Sed & zelotem deum exhibet, malum malo reddentem. Qui confusus, inquit, me fuerit, & ego confundar eius. Quando nec cōfusionis materia conueniat, nisi meo Christo: cuius ordo magis pudendus, vt etiam hæreticorum conuiciis pateat, omnem natiuitatis & educationis fœditatem, & ipsius etiam carnis indignitatem, quanta amaritudine possunt perorantibus. Cæterum quomodo ille erit obnoxius confusionis, qui eam non capit? nō vulua licet virginis tamen fœminæ, coagulatus etsi non semine, tamen ex lege substantię corporalis, ex fœminæ humore: non caro habitus ante formam: non pecus dictus post figuram: non decem mēsium cruciatu deliberatus: non subita dolorum cōcussione cum tāti temporis cœno per corporis cloacam effusus ad terram: nec statim lucē lachrymis auspicatus & primo retinaculi sui vulnere, nec multū ablutus: nec sale & melle medicatus: nec pannis iam sepulturæ inuolucrum initiatus: nec exinde per immundicias inter sinus volutatus, molestus vberibus, diu infans, vix puer, tarde homo: sed de cælo expositus, semel grādis, semel totus, statim Christus, spiritus, & virtus, & deus tantum. Cæterum vt non verus, qui non videbatur, ita nec de crucis maledicto erubescendus, cuius carebat veritate carens corpore. Nō poterat itaque dixisse: Qui mei confusus fuerit. Noster hoc debuit pronuntiasse, minoratus à patre modico citra angelos: Vermis, & non homo, ignominia hominis, & nullificamen populi: quatenus ita voluit, vt liuore eius sanaremur: vt dedecore eius salus nostra costaret. Et merito se pro suo homine deposuit, pro imagine & similitudine sua, non aliena: vt quoniam homo non erubuerat lapidem & lignum adorans, eadem constantia non confusus de Christo, pro impudentia idololatriæ, satis deo faceret per impudētiam fidei. Quid horum Christo tuo compe-

tit

tit Marcion ad meritum confusionis? Planè pudere te debet, quod illum ipse finxisti. Nam & hoc vel maxime erubescere debuisti, quod illũ cũ Moyse & Helia in secessu montis conspici pateris, quorum destructor aduenerat. Hoc scilicet intelligi voluit vox illa de cælo: Hic est filius meus dilectus, hunc audite: id est, nõ Moysen iam & Heliam. Ergo sufficiebat vox sola sine ostentatione Moysi & Heliæ. Definiendo enim quem audirent, quoscunque alios vetuisset audiri. Aut nunquid Esaiam & Hieremiã, cæterósque quos non ostendit, permisit audiri, si vetuit quos ostendit? Nunc & si præsentia illorum fuit necessaria, non vtique in colloquio ostẽderentur, quod familiaritatis indicium est: nec in consortio claritatis, quod dignationis & gratiæ exemplum est: sed & in sordibus aliquibus, quod destructionis argumẽtum est, imò in tenebris creatoris, quibus discutiendis erat missus, longe etiã discreti à claritate Christi, qui voces & literas ipsas eorũ, ab euangelio suo erat separaturus. Sic inalienos demonstrat illos, dum secum habet. Sic relinquẽdos docet, quos sibi iungit. Sic destruit, quos de radiis suis extruit. Quid faceret Christus ipsorum? Credo secundum peruersitatẽ, tales eos reuelasset, quales Christus Marcionis debuisset: aut quoscunque alios secum, quàm prophetas suos. Sed quid tam Christus creatoris, quàm secum ostendere prędicatores suos? cum illis videri quibus in reuelationibus erat visus: cum illis loqui, qui eum fuerant locuti: cum eis gloriam suam communicare, à quibus dominus gloriæ nuncupabatur, cum principalibus suis, quorum alter populi informator aliquando, alter reformator quãdoque: alter initiator veteris testamenti, alter consumator noui? Igitur & Petrus meritum contuberniũ Christi sui agnoscens indiuiduitate eius suggerit cõsilium: bonum est nos hic esse, bonum planè, vbi Moyses scilicet & Helias. Et faciamus hic tria tabernacula. Vnum tibi, & Moysi vnũ, & Heliæ vnum. Sed nesciẽs quid diceret. Quomodo nesciens? vtrúmne simplici errore, an ratione, quam defendimus in causa nouæ prophetiæ, gratiæ, ecstasin, id est amentiam conuenire? In spiritum enim homo constitutus, præsertim cum gloriam dei conspicit, vel cum

per ipsum deus loquitur, necesse est excidat sensu, obumbratus scilicet virtute diuina, de quo inter nos & Psychicos quęstio est. Interim facile est amentiam Petri probare. Quomodo enim Moysen & Heliam cognouisset nisi in spiritu? Nec enim imagines eorum vel statuas populus habuisset & similitudines, lege prohibente, nisi quia in spiritu viderat: & ita quod dixisset in spiritu, non in sensu constitutus, scire non poterat. Cæterum si sic nescit quasi errans, eo quod putaret illorum esse Christum, ergo iam constat & supra Petrum interrogatum à Christo quem se existimarent, vt de creatoris dixisse, Tu es Christus: quia si tūc alterius dei illum cognouisset, hic quoque non errasset. Quod si ideo & hic errauit, quia & supra, ergo certus es in illum diem quoque nullam nouam diuinitatem à Christo reuelatam, & vsque adhuc nō errasse Petrum, Christo vsque adhuc nihil eiusmodi reuelante: & tamdiu non alterius deputandum Christum, quàm creatoris, cuius omnem & hic ordinem expressit. Tres de discentibus arbitros futuræ visionis & vocis assumit: & hoc creatoris est, In tribus, inquit, testibus stabit omne verbum. In mōtem secedit: agnosco formā loci. Nam & pristinum populum apud montem & visione & voce sua creator initiarat. Oportebat in eo suggestu consignari nouum testamentum, in quo conscriptum vetus fuerat. Sub eodem etiam ambitu nubis, quam nemo dubitauit de aëre creatoris conglobatam, nisi & nubes suas illò deduxerat, quia & ipse per cęlum creatoris viam ruperat: aut proinde & nubilo creatoris precariò vsus est. Itaque nec nunc muta nubes fuit, sed vox solita de cælo, & patris nouum testimonium super filio: atque in primo psalm. Filius meus es tu: ego hodie genui te. De quo & per Esaiam: Quis deum metuens, audiat vocem filij eius? Itaque iam repræsentans eum, Hic est filius meus, Vtique subauditur quem repromisi. Si enim repromisit aliquando, & postea dicit, Hic est: eius est exhibentis voce vti in demonstratione promissi qui aliquando promisit, non eius cui possit responderi: ipse enim tu qui es qui dicas, Hic est filius meus, de quo non magis præmisisti, quàm teipsum quod prius erat reuelasti? Hunc igitur audite

dite, quem ab initio edixerat audiendum in nomine prophetę, quoniam & prophetes existimari habebat à populo. Prophetam, inquit Moyses suscitabit vobis deus ex filiis vestris, secundum carnalem scilicet sensum: tanquam me audietis illum. Omnis autem qui illum non audierit, exterminabitur anima eius de populo suo. Sic & Esaias: Quis in vobis metuens, exaudiat vocem filij eius. Quam & ipse pater commendaturus erat. Sistens enim inquit verba filij sui, dicendo scilicet, hic est filius meus dilectus, hunc audite. Itaque & si facta translatio sit auditionis à Moyse & Helia in Christo, sed non vt ab alio deo, nec ad alium Christum, sed à Creatore in Christum eius secundum decessionem veteris, & successionem noui testamenti. Non legatus, inquit Esaias, nec nuncius, sed ipse deus saluos eos faciet, ipse iam prædicans & implens legem & prophetas. Tradidit igitur pater filio discipulos nouos, ostensis prius cum illo Moyse & Helia in claritatis prærogatiua, atque ita dimissis, quasi iam & officio & honore dispunctis, vt hoc ipsum confirmaretur propter Marcionem, societatem esse etiam claritatis Christi cum Moyse & Helia. Totum autem habitũ visionis istius habemus etiã apud Abacuc, vbi spiritus ex persona interdũ Apostolorũ, Domine audiui auditũ tuũ & extimui. Quẽ magis quàm vocis cælestis illius, Hic est filius meus dilectus hunc audite? Consideraui operam tuam, excidi mente. Quanto magis quàm cum visa claritate eius, nesciit quid diceret Petrus? In medio duorum animaliũ cognosceris, Moysi & Heliæ. De quibus & Zacharias vidit in figura duarum olearum, & duorum ramulorum oleæ. Nã hi sunt de quibus dictum est, Illi duo filij opimitatis assistunt domino vniuersæ terræ. Et rursum idem Abacuc: Operuit cælos virtus, vtique nubilo illo, & splendor eius vt lux erit: vtique qua etiam vestitus eius refulsit. Et si cõmemoremur promissionis Moysi, hic inuenietur expuncta. Cum enim desiderasset conspectum domini Moyses dicẽs, Si ergo inueni gratiam coram te, manifesta te mihi, vt cognoscenter videam te, eum conspectum desiderans in quo hominem esset acturus, quod Propheta sciebat: cæterum dei faciem, iam audierat, nemo homo vide-

Deceßio veteris testamẽti, Succeßio noui.

37

bit me & viuet. Et hunc, inquit, ſermonem quem dixiſti faciam tibi. Et rurſus Moyſes: Oſtende mihi gloriam tuã. Et dominus ſimiliter de futuro: Ego præcedam in gloria mea. Et reliqua. Et in nouiſſimo, & tunc videbis poſteriora mea. Non lumbos nec ſuras, ſed quam deſiderauerat gloriam in poſterioribus temporibus reuelandam. In qua facie ad faciem viſibilem ſe ei repromiſerat, etiam ad Aaronem dicens; Et ſi fuerit Prophetes in vobis, in viſione cognoſcar illi, & in viſione loquar ad eum, non quomodo ad Moyſen, os ad os loquar ad eum, in ſpecie vtique hominis quam erat geſtaturus, non in ænigmate. Nã & ſi Marcion noluit eum colloquentem domino oſtenſum, ſed ſtantem tamen & ſtans os ad os ſtabat, & faciem ad faciem, cum illo, inquit, non extra illum, in gloriam ipſius nedum in conſpectu. De qua gloria non aliter illuſtratus diſceſſit à Chriſto, quàm ſolebat à creatore: proinde tunc oculos percutere filiorum Iſraëlis, quemadmodum & nunc excæcati Marcionis, qui hoc quoque argumentum aduerſus ſe facere nõ vidit. Suſcipio in me perſonam Iſraëlis. Stet Chriſtus Marcionis & exclamet: O genitura incredula, quouſque ero apud vos? quouſque ſuſtinebo vos? Statim à me audire debebit, Quiſquis es ἐπερχόμενος, prius ede qui ſis, & à quo venias, & quod in nobis tibi ius. vſque adhuc creatoris eſt totum apud te. Planè ſi ab illo venis, & illi agis, admittimus increpationem. Si vero ab alio, dicas velim quid nobis vnquam de tuo commiſiſti, quod credere debuiſſemus, vt exprobres incredulitatem, qui nec teipſum aliquãdo nobis reuelaſti? Quàm olim apud nos agere cœpiſti, vt tempus queraris? In quibus nos ſuſtinuiſti, vt patientiam imputes? Aſinus de Æſopi puteo modo venis, & iam exclamas. Suſcipio adhuc & perſonam diſcipulorũ in quos inſiliit, O Natio incredula quàm diu ero vobiſcũ, quàm diu vos ſuſtinebo? Hanc eruptionem eius vtique hoc modo iuſtiſſime repercuterem, Quiſquis es ἐπερχόμενος, prius ede qui ſis, à quo venias, quod tibi ius ſit in nobis? Vſq; adhuc puto creatoris es, & ideo ſecuti ſumus recognoſcẽtes omnia illius in te. Quod ſi ab illo venis, admittimus increpationẽ. Si vero alij agis, oro te, dicas quid nobis aliquando commi-

Gen. 33.

Num. 12.

Hoc eſt, ſuperuentitius, deũ Marcionis intelligit.

cõmisisti dũtaxat de tuo,quod iã credidisse debuissemus, vt exprobres incredulitatem, qui nec autorem tuum vsque adhuc edis. Quàm olim autem apud nos agere cœpisti? vt tempus quoque opponas. In quibus autem nos sustinuisti? vt & patientiam iactes. Asinus de Æsopi puteo, modo huc apparuit, & iam exclamat. Quis non ita iniustitiam increpationis retudisset, si eius eum credidisset,qui nondum queri debuisset?nisi quod nec ille eos insilisset,si non olim apud illos in lege,in prophetis, in virtutibus & beneficijs diuersatus, incredulos semper fuisset expertus. Sed ecce Christus diligit paruulos, taleis esse docens debere qui semper maiores velint esse. Creator autem vrsos pueris immisit, vlciscens Heliseum propheten,conuicia ab eis passum. Satis impudens Antithesis, cum tam diuersa committit, paruulos & pueros: innocentem adhuc ætatem, & iudicij iam capacem, quæ conuiciari poterat,ne dicam blasphemare. Quia ergo iustus deus,nec pueris impijs pepercit, exigens maiori ætati honorem & vtique magis à minore. Quâ vero bonus adeo diligit paruulos, vt apud Ægyptum benefecerit obstetricibus protegentibus partus Hebræos periclitantes edicto Pharaonis. Ita & hæc affectio Christi, cum creatore est. Iam nunc deus Marcionis qui connubium auersatur, quomodo videri potest paruulorum dilector, quorum tota causa connubium est? Qui semen odit, fructum quoque execretur necesse est. Næ ille sæuior habendus Ægyptio rege. Nam Pharao educari non sinebat infantes. Iste nec nasci, auferens vitam illis etiam decem mensium in vtero. At enim quanto credibilius, vt eius deputetur affectio in paruulos, qui benedicendo connubium in propagationem generis humani, ipsum quoque fructum connubij benedicendo promisit, qui de infantia primus est. Repræsentat creator ignium plagam Helia postulante in illo pseudopropheta. Agnosco iudicis seueritatem, è contrario Christi eandem animaduersionem destinantis discipulos super illum viculum Samaritarum. Agnoscat & hæreticus ab eodem seuerissimo iudice promitti hanc Christi lenitatem, Non contendet, inquit,nec vox eius in platea audietur. Harundinem quas-

Fructus connubij.

ſatam non cõminuet, & linum fumigans non extinguet. Talis vtique multo magis homines nõ erat crematurus. Nam & tunc ad Heliam, non in igni, inquit, dominus, ſed in ſpiritu miti. At enim humaniſſimus deus cur recuſat eum, qui ſe tam indiuiduum illi comitem offert? Si quia ſuperbè vel ex hypocriſi dixerat, ſequar te quocunque ieris, ergo aut ſuperbiã aut hypocriſin recuſandam iudicando, iudicem geſſit. Et vtique damnauit, quem recuſauit, non ſecuturum ſcilicet ſalutem. Nam ſicut ad ſalutem vocat quem non recuſat, vel etiam quem vltro vocat, ita in perditionem damnat quem recuſat. Illi autem cauſato patris ſepulturam cum reſpondet, Sine, mortui ſepeliant mortuos ſuos, tu autem vade & annuncia regnum dei: vtramque legem creatoris manifeſtè confirmauit, & de ſacerdotio in Leuitico prohibentem ſacerdotes ſupremis etiam parẽtum intereſſe: Super omnem, inquit, animam defunctam ſacerdos non introibit, & ſuper patrem ſuum non contaminabitur: Et de deuotione in Arithmis. Nam & illic qui ſe deo vouerit, inter cætera iubet, ne ſuper vllam animam introëat defunctam, ne ſuper patris quidem, aut matris, aut fratris. Puto autem & deuotioni & ſacerdotio deſtinabat, quem prædicando regno dei imbuerat. Aut ſi non ita eſt, ſatis impius pronunciandus, qui nulla ratione legis intercedente, ſepulturas parentum deſpici à filijs imperabat. Cum vero & tertium illum, prius ſuis valedicere parentem, prohibet retro reſpectare, ſectam creatoris exequitur. Hoc & ille noluerat feciſſe quos ex Sodomis liberarat. Allegit & alios ſeptuaginta Apoſtolos ſuper duodecim. Quo enim XII. ſecundum totidem fontes in Elim; ſi non & ſeptuaginta ſecundum totidem arbuſta palmarum? Antitheſeis plurimum cauſarum diuerſitas fecit nõ poteſtatum. Sed qui diuerſitatem cauſarum non reſpexit, facile eam poteſtatum exiſtimauit. Profectionem filiorũ Iſraëlis, creator, etiam illis ſpolijs aureorum & argenteorum vaſculorum, & veſtium, præter oneribus cõſpartionum offarcinatam eduxit ex Ægypto. Chriſtus autem nec virgam diſcipulis in viam ferre præſcripſit. Illi enim in ſolitudinem promouebantur, hi autem in ciuitates mittebantur.

Conſidera

Considera causarum offerenriam, & intelliges vnam & eandem potestatem, quæ secundum penuriam & copiam expeditionem suorum disposuit, proinde per ciuitates abundaturam circuiens sicut & egituram per solitudinem struxerat. Etiam calceamenta portare vetuit illos. Ipse enim erat sub quo nec in solitudine per tot annos populus calciamenta detriuerat. Neminem, inquit, in via salutaueritis. ô Christum destructorem prophetarum, à quibus hoc quoque accepit. Helisæus, cum Giezin puerum suum mitteret in viam ad filium Sunamitidis resuscitãdum de morte, puto sic ei præcepit: Accinge lumbos tuos, & sume bacillum meum in manum, & vade: quemcunque conueneris in via, ne benedixeris eum, id est ne salutaueris. Et qui te benedixerit, ne responderis ei: id est ne resalutaueris. Quæ est enim inter vias benedictio, nisi ex occursu mutua salutatio? Sic & Dominus, Vt in quam introissent domum, pacem ei dicere: exemplo eodem est. Mandauit enim & hoc Helisæus, cum introisset ad Sunamitin, diceret ei: Pax viro tuo, pax filio. Hæc erunt potius nostræ Antitheses, quæ comparant, non quæ separant Christum. Dignus autem operarius mercede sua, quis magis pronunciarit, quàm deus iudex? Quia & hoc ipsum iudicare est, dignum facere mercede operarium. Nulla retributio non ex iudicatione constitit. Iam nunc & hic lex consignatur creatoris, etiã boues operantes dignos operarios mercede iudicantis. Boui, inquit, terenti os non colligabis. Quis tam præstãs in homines, nisi qui & in pecudes? Quod si & Christus dignos pronunciat mercede operarios, excusauit præceptum illud creatoris de vasis aureis & argenteis Ægyptiorum auferendis. Qui enim villas & vrbes operati fuerint Ægyptijs, digni vtiq; operarij mercede, non ad fraudem sunt instincti, sed ad mercedis compensationem, quam aliâs à dominatoribus exigere non poterant. Regnũ dei neque nouum, neque inauditum sic quoque confirmauit, dum illud iubet annunciari appropinquasse. Quod enim longe fuerit aliquando, id potest dici appropinquasse: si autem nunquam retro fuisset, antequã appropinquasset, nec dici potuisset appropinquasse, quod nunquam longe fuisset. Omne quod nouum &

incognitum est, subitum est. Omne quod subitum est, cum annunciatur, tunc primum spem inducens, tunc primum accepit tempus. Cæterum nec retro tardasse poterit, quàm diu non annunciabatur: nec ex quo annunciari cœperit, appropinquasse. Etiã adiicit, vt eis qui illos non recepissent, dicerent: Scitote tamen appropinquasse regnum dei; si hoc non & cõminationis gratia mandat, vanissimè mandat. Quid enim ad illos si appropinquaret regnum, nisi quia cum iudicio appropinquat, in salutem scilicet eorum, qui annũciationem eius recepissent. Quo modo, si comminatio non potest sine executione, habes deum executorem in comminatore, & iudicẽ in vtroque. Sic & puluerem iubet excuti in illos, in testificationem & adhærentiam terræ eorum, nedum communicationis reliquæ. Si enim inhumanitas & inhospitalitas nullam ab eo relaturæ sunt vltionem: cui rei præmittit testificationem, minas vtique portendentẽ? Porrò cum etiam creator in Deuteronomio Ammonitas & Moabitas prohibeat recipi in ecclesiam, quod populum Ægypto profectum inhumanè & inhospitaliter copijs defraudassent: ergo in Christum inde manasse cõstabit communicationis interdictum, vbi habet formam. Qui vos spernit, me spernit. Hoc & Moysi creator: Non te cõtempserunt, sed me. Tam enim Apostolus Moyses, quã & Apostoli Prophetæ. Æquanda erit autoritas vtriusque officij, ab vno eodémque domino Apostolorum & prophetarum. Quis nunc dabit potestatem calcandi super colubros & scorpios. Vtrúmne omnium animalium dominus, an nec vnius lacertæ deus? Sed bene quod creator hanc potestatem etiam paruulis puerulis per Esaiam repromisit, conijcere manum in cauernam aspidum, & in cubile natorum aspidum, nec omnino lædi. Et vtique scimus (salua simplicitate scripturæ: nam nec & ipsæ bestiæ nocere poterunt, vbi fides fuerit) figuratè scorpios & colubros portendi spiritalia malitiæ, quorum ipse quoque princeps in serpentis, & draconis, & eminentissimæ cuiusque bestiæ nomine deputetur penes creatorem, largitum hanc potestatem priori Christo suo, sicut nonagesimus psalmus ad eum: Super aspidem & basilis cum incedes, & concul-

cabis

cabis leonem & draconem. Sicut etiam Esaias: Illa die superducet dominus deus machæram sanctam, magnam & fortem, Christum scilicet suum, in draconem illum colubrum magnũ & tortuosum, & interficiet eum illa die. Sed cum idem, via munda & via sancta vocabitur, & non transibit illic immundum, nec erit illic via immunda: qui autem dispersi erunt, vadent in ea, & non errabunt; & nõ erit iam illic leo, nec ex bestijs pessimis quicquam ascendet in eam, nec inuenietur illic; cum viam fides demonstret, per quam ad deum perueniemus, iam tunc eidẽ vię, id est fidei hanc euocationem & subiectionem bestiarum pollicetur. Denique & tempora promissionis congruere inuenias, si quæ antecedunt, legas. Inualescite manus dimissæ & genua resoluta. Tunc patefient oculi cæcorum, & aures exaudient surdorum. Tunc saliet claudus vt ceruus, & clara erit lingua mutorum. Igitur vbi medicinarum edidit beneficia, tunc & scorpios & serpentes sanctis suis subdidit, ille scilicet qui hanc potestatem, vt & alijs præstaret, prior acceperat à patre: & secundum ordinem prædicationis exhibuit. Quis dominus cœli inuocabitur, qui non prius factor ostenditur? Gratias enim, inquit, ago, & confiteor domine cœli, quod ea quæ erant abscondita sapientibus & prudentibus, reuelaueris paruulis. Quæ ista? & cuius? & à quo abscondita? & à quo reuelata? Si à deo Marcionis abscondita & reuelata, qui omnino nihil præmiserat in quo aliquid absconditum esse potuisset, non prophetias, non parabolas, non visiones, non vlla rerum, aut verborum, aut nominum argumenta, per allegorias & figuras, vel ænigmatum nebulas obumbrata: sed ipsam magnitudinem sui absconderat, quam cum maxime per Christum reuelabat: satis inique. Quid enim deliquerant sapiẽtes & prudentes, vt absconderetur illis deus: ad quem cognoscendũ non suffecerat sapientia atque prudentia illorũ, nulla via data ab ipso per aliquam operũ prædicationem, vel vestigia, per quæ sapientes atq; prudentes deducerentur. Quanquam & si in aliquo deliquissent erga deum ignotum, pone nunc notum, non tamen zeloten eum experiri debuissent, qui dissimilis creatoris inducitur. Igitur si nec materias præmiserat, in

Esa. 27. a

Esa. 35. d

quibus aliquid occultasset: nec reos habuerat, à quibus occultasset: nec debuerat occultasse, etiã si habuisset: iam nec reuelator ipse erit, qui absconditor non fuit: ita nec dominus cœli, nec pater Christi, sed ille, in quem competunt omnia. Nam & abscõdit, præmisso obscuritatis propheticæ instrumento, cuius intellectum fides mereretur: nisi enim credideritis, non intelligetis; & reos habuit sapientes atque prudẽtes, ex ipsis operibus tot ac tantis intelligibilem deum non requirẽtes, vel perperam in illum philosophantes, & ingenia hæreticis subministrantes: & nouissime zelotes est: denique olim hoc per Esaiam concionabatur, quod Christus gratulatur: Perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium zelabo. Sicut & alibi tam abscõdisse, quàm reuelaturum esse significat: Et dabo illis thesauros absconditos, inuisibiles aperiam illis. Et rursus: Quis alius disiiciet signa vẽtriloquorum, & diuinationes ex corde: auertens in posteriora sapientes, & cogitationes eorũ infatuans? Si autem & Christum suum illuminatorem Nationum designauit: posui te in lucem Nationum, interpretamur in nomine paruulorum, sensu scilicet retro paruas, & imprudentia infantes, iam verò & humilitate fidei pusillas: facilius vtique credemus eundẽ etiam paruulis reuelasse per Christum, qui & retro absconderit, & per Christum reuelationem repromiserit. aut si deus Marcionis ea quæ à creatore abscondita retro fuerant, patefecit: ergo iam creatori negocium gessit, res eius edisserens. Sed in destructionem, inquis, vti traduceret eas. Ergo illis traduxisse debuerat, quibus creator abscondidit, sapientibus & prudentibus. Si enim benignitate faciebat, illis erat agnitio præstãda, quibus fuerat negata: non paruulis, quibus nihil creator inuiderat. Et tamen vsque adhuc, puto, probamus extructionem potius legis & prophetarum inueniri in Christo, quàm destructionem. Omnia sibi tradita dicit à patre. Credas, si creatoris est Christus, cuius omnia, quia nõ minori se tradidit omnia filio creator, quæ per eum condidit, per sermonẽ suum scilicet. Cæterum si ἐπερχόμενος ille: Quæ sunt omnia quæ illi à patre sunt tradita? Quæ sunt creatoris? Ergo bona sunt quæ pater filio tradidit: & bonus

Hoc est, superuentitius Deus Marcionis.

bonus iam creator, cuius omnia bona sunt: & ille iam nõ bonus, qui in aliena bona inuasit, vt filio traderet, docens alieno abstinere. Certè mendicissimus, qui nec filium vnde ditaret habuit, nisi de alieno. Aut si nihil de creatoris traditum est ei à patre: & quomodo hominem creatoris sibi vendicat? Aut si solus homo ei traditus est, omnia homo non est. Scriptura autẽ omnium edicit traditionem filio factam. Sed & si omnia, ad hominum genera, id est ad omnes Nationes interpretaberis, & has filio tradidisse creatoris est. Dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Aut si habet & ipse aliqua sua, quæ omnia filio traderet, pariter cum homine creatoris, ostende vnum aliquem ex omnibus, in fidem, in exemplũ: ne tam meritò non credam eius esse omnia, cuius nihil video, quàm meritò credam, etiam quæ non video eius esse, cuius sunt vniuersa quæ video. Sed nemo scit qui sit pater, nisi filius: & qui sit filius, nisi pater. Nemo enim scit patrem, nisi filius, & filiũ nisi pater, & cuicunque filius reuelauerit. Atque ita Christus ignotum deum prædicauit. Hinc enim & alij hæretici fulciuntur, opponentes creatorem omnibus notum, & Israëli secundum familiaritatem, & Nationibus secundum naturam. Et quomodo ipse testatur nec Israëli cognitum se? Israël autem me non cognouit, & populus me non intellexit; nec Nationib⁹. Ecce enim nec de Nationibus, inquit, nemo: propter quod & illas stillicidium situlæ deputauit: & Sionem tanquam speculam in vinea dereliquit. Vide ergo an confirmatio sit propheticæ vocis & exprobrantis ignorantiam in deum humanam, quæ fuerit ad filium vsque. Nam & ideo subtexuit ab eo cognosci patrem, cui filius reuelauerit: quoniam ipse erat qui positus à patre illuminatio Nationum annunciabatur, vtique de deo illuminandarum: etiam Israëlis, vtique per agnitionẽ dei pleniorem. Ita non proficient argumẽta in fidem dei alterius, quæ creatori competere possunt: quia quæ non competũt creatori, hæc poterunt in fidem proficere Dei alterius. Si & sequentia inspicias: Beati oculi qui vident quæ videtis: Dico enim vobis, quia prophetæ non viderunt quæ vos videtis: de superiori sensu descendũt: Adeò

neminem, vt decuit, deum cognouisse, quando nec prophetæ vidissent, quæ sub Christo videbātur. Nam si non meus esset Christus, nec prophetarum hoc in loco mentionem collocasset. Quid enim mirum, si non viderant res dei ignoti, & tanto post æuo reuelati? Quæ autē fuisset felicitas eorum qui tunc videbant quæ alij meritò vidisse non poterant, si non erant consecuti repræsentationem eorum, quæ nunquam prædicarant, nisi quoniam qui poterant vidisse, qui dei sui res quas etiam prædicauerant non tamen viderāt? Hæc autem felicitas erit aliorum, qui videbant, quam alij tantum prædicauerant. Denique ostendemus & iam ostendimus ea visa in Christo quæ fuerant prædicata: abscondita tamen & ab ipsis prophetis, vt absconderentur & à sapientibus & à prudentibus seculi. In euangelio veritatis, legis doctor dominum aggressus quid faciens, inquit, vitam æternam cōsequar? In hæretico vita solummodo posita est sine æternæ mentione, vt doctor de ea vita videatur consuluisse, quæ in lege promittitur à creatore longæua: & dominus, ideo illi secundum legem responsum dedisse: Diliges dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & totis viribus tuis, quoniam de lege vitæ sciscitabatur. Sed sciebat vtique legis doctor quo pacto vitam legalem cōsequi posset, vt non de ea interrogasset, cuius regulas etiā docebat. Sed quia & mortui iam suscitabantur à Christo, exuscitatus ad spem æternæ vitæ, per exempla recidiuæ, ne plus aliquid obseruationis exigeret sublimior spei, idcirco cōsuluit de æternę vitę consecutione. Itaque dominus vt nec ipse alius, nec aliud nouum inferens præceptū, quàm quod principaliter ad omnem salutem, & vtramque vitam facit, ipsum caput ei legis opponit omnifariam diligendi dominum deum suum. Denique si de vita longæua & ille consuluit & Christus respondit quæ sit penes creatorem, non de æterna quæ sit penes Marcionis deum, quomodo consequitur æternam? Non vtique eodem modo quo & longæuam. Pro differentia enim mercedum, operarum quoque credenda distantia est. Ergo non ex dilectione Dei tui consequetur vitam æternam Marcionites: sicut longæuam dilector creatoris. Sed quale

41 *Sublimior spei.*

quale est, vt non magis diligendus sit qui æternam pollicetur, si diligendus est qui longæuam repromittit? Ergo eiusdem erit vtraque vita, cùm eadem est vtrique vitæ captanda disciplina. Quod creator docet, id & Christo opus est diligi, vt pręstet, interueniente & hic illa præscriptione, qua facilius apud eum debeāt credi maiora, apud quem minora præcedunt, quàm apud eum cui nullam de maioribus fidem aliqua minora præparauerunt. Viderit nunc si æternam nostri addiderunt. Hoc mihi satis est, quod Christus ille æternæ non longæ vitæ inuitator, de longæua consultus quam destruebat, non ad æternam potius exhortatus est hominem quam inferebat. Quod, oro te, fecisset Christus creatoris, si qui creatori diligēdo, ædificauerat hominem, non erat creatoris? Credo negasset diligendum creatorem. Cùm in quodam loco orasset ad patrem illum superiorem, satis impudētibus & temerariis oculis suspiciens ad cœlū creatoris, à quo tam aspero & sæuo & grandine & fulmine potuisset elidi, sicut & Hierusalem suffigi ab eo potuit: aggressus eum ex discipulis quidam, Domine, inquit, doce nos orare, sicut Ioannes discipulos suos docuit. Scilicet quia alium deum aliter existimaret orandum. Hoc qui præsumpserat, prius est probet alium deum æditū à Christo, nemo enim antè voluisset orare nosse, quàm didicisset quem oraret. Igitur si didicerat, proba. Si nusquam vsque adhuc probas, scito illum in creatorē formam orationis postulasse, in quem etiam discipuli Ioannis orabant. Sed quia & Ioannes nouum aliquem ordinem orationis induxerat, ideò hoc & à Christo discipulus eius expostulandum non immeritò præsumpserat, vt & illi de proprio magistri sui instituto, non alium, sed aliter deum orarent. Proinde nec Christus ante orationis notitiam discipulo contulisset, quàm dei ipsius. Ita & ipse in eum docuit orationem quem discipulus vsque adhuc nouerat. Denique sensus orationis quem deū sapiāt recognosce. Cui dicam pater? Ei qui me omnino non fecit, à quo originem non traho, an ei qui me faciundo & instruendo generauit? A quo spiritum sanctum postulem? à quo nec mundialis spiritus præstatur? an à quo fiunt etiam angeli spiritus, cuius & in pri-

Præscriptio.

Ioannes Baptista.

mordio ſpiritus ſuper aquas ferebatur? Eius regnũ optabo venire, quem nunquam regem gloriæ audiui? an in cuius manu etiam corda ſunt regum? Quis dabit mihi panem cottidianum? qui nec milium mihi condit, an qui etiam de cœlo panem angelorum cottidianum populo ſuo præſtitit? Quis mihi delicta dimittet? qui ea non iudicando non retinet: an qui ſi non dimiſerit retinebit vt iudicet? Quis non ſinet nos deduci in tentationem? quem poterit tentator non timere, an qui à primordio tentatorem angelum prædamnauit? Hoc ordine qui alij deo ſupplicat & non creatori, non orat illum, ſed infamat. Proinde à quo petam vt accipiam? Apud quem quæram vt inueniam? Ad quem pulſabo vt aperiatur mihi? Quis habet petenti dare: niſi cuius omnia? cuius ſum etiam ipſe qui peto. Quid autẽ perdidi apud deum illum, vt apud eum quæram & inueniam? Si ſapientiam atque prudentiam, has creator abſcondit, apud eum ergo quæram. Si ſalutem & vitam, & has apud creatorem. Nihil alibi quæretur vt inueniatur, quàm vbi latuit vt appareat. Sic nec aliorſum pulſabó, quàm vnde ſum fugatus. Denique ſi accipere, & inuenire, & admitti, laboris & inſtantiæ fructus eſt, illi qui petiit, & quæſiuit, & pulſauit, intellige hęc à creatore mandari & repromitti. Ille enim deus optimus, vltro veniens ad præſtandum non ſuo homini, nullum illi laborem, nec inſtãtiam indixiſſet. Iam enim non optimus ſi non vltro daret non petenti, & inuenire præſtaret non quærenti, & aperiret non pulſanti. Creator autem potuit indicere iſta per Chriſtum, vt quia delinquẽdo homo offenderat deum ſuum, laboraret, & inſtantia petendi acciperet, & quærendi inueniret, & pulſandi introiret. Sic & præmiſſa ſimilitudo nocturnum panis petitorem amicum facit non alienum, & ad amicum pulſantem non ad ignotum. Amicus autem etiam ſi offendit, magis creatoris eſt homo quàm dei Marcionis. Itaque ad eum pulſat, ad quem ius illi erat, cuius ianuam norat, quem habere panes ſciebat, cubãtem iam cum infantibus quos naſci voluerat. Etiam quod ſero pulſatur, creatoris eſt tempus. Illius & ſerum cuius ſeculum & ſeculi occaſus: ad deum autẽ nouum, nemo ſero pulſaſſet,

tantum

tantum quod lucescenté. Creator est, qui & ianuam olim Nationibus clauserit, quæ olim pulsabatur Iudæis: is & exurgit & dat, & si iam non quasi amico, nō tamen quasi extraneo homini, sed quasi molesto, inquit. Molestum autem tam citò deus recens neminem pati potuit. Agnosce igitur & patrem, quem etiam appellas creatoré. Ipse est qui scit quid filij postulent. Nam & panem petentibus de cœlo dedit manna, & carnem desiderátibus emisit ortygometram, non serpétem pro pisce, nec scorpium pro ouo. Illius autem erit non dare malum pro bono, cuius vtrumque sit. Cæterum deus Marcionis non habés scorpium, non poterat id se dicere non daturum, quod non habebat: sed ille qui habens & scorpium, non dat. Itaque & spiritum sanctum is dabit, apud quem est & non sanctus. Cùm surdum dæmonium expulisset, vt & in ista specie curationis Esaiæ occurrisset, in Belzebule dictus eiicere dæmonia: si ego, inquit, in Belzebule eiicio dæmonia, filij vestri in quo eiiciunt? hac voce quid magis portendit, quàm in eo eiicere se, in quo & filij eorum? In virtute scilicet creatoris. Nam si putas sic accipiendum; Si ego in Belzebule, filij vestri in quo? quasi illos suggillaret in Belzebule eiicientes, resistet tibi prior sensus, non posse Satanam diuidi aduersus semetipsum. Adeò nec illi in Belzebule eiiciebant, sed vt diximus in virtute creatoris, quam vt intelligi faceret, subiungit: Quod si ego in digito dei expello dæmonia, ergóne appropinquauit in vos regnum dei? Apud Pharaonem enim venefici illi adhibiti aduersus Moysen, virtutem creatoris digitum dei appellauerunt. Digitus dei est hoc, quod significarent etiam modicum, validissimum tamen. Hoc & Christus ostendens, commemorator non obliterator vetustatum, scilicet suarum, virtutem dei digitum Dei dixit, non alterius intelligendum quàm eius apud quem hoc erat appellata. Ergo & regnum ipsius appropinquauerat, cuius & virtus digitus vocabatur. Merito igitur applicuit ad parabolam fortis illius armati, quem validior alius oppressit, principem dæmoniorum quem Belzebulem & Satanam supra dixerat, significans digito dei oppressum, non creatorem ab alio deo subactum. Cæterum quomo-

Digitus dei.

do adhuc ſtaret regnum eius in ſuis terminis, & legibus & officiis, quem licet integro mundo vel ſic potuiſſet videri ſuperaſſe validior ille Deus Marcionis, ſi non ſecundum legem eius etiam Marcionitæ morerentur, in terram defluendo, ſæpe & à ſcorpio docti non eſſe ſuperatum creatorem. Exclamat mulier de turba, Beatum vterum qui illum portaſſet, & vbera quæ illum educaſſent: Et dominus, Imò beati qui ſermonem dei audiunt & faciunt. Quia & retro ſic reiecerat matrem aut fratres, dum auditores & obſecutores Dei præfert. Nam nec hic mater aſſiſtebat illi. Adeò ne retro negauerat, vt ne tum cùm id rurſus audit: rurſus proinde felicitatẽ ab vtero & vberibus matris ſuæ tranſtulit in diſcipulos, à qua non tranſtuliſſet ſi eam non haberet. Alibi malo purgare quæ reprehendunt Marcionitæ in creatore. Hic enim ſufficit ſi ea in Chriſto reperiuntur. Ecce inæqualis & ipſe inconſtans, leuis, aliud docens aliud faciens: Iubet omni petenti dare, & ipſe ſignum petentibus non dat. Tanto æuo lucem ſuam ab hominibus abſcondit: & negat lucernam abſtruendam, ſed confirmat ſuper candelabrum proponendam, vt omnibus luceat. Vetat remaledicere, multò magis vtique maledicere: & væ ingerit Phariſæis & doctoribus legis. Quis eſt tam ſimilis dei mei, Chriſtus niſi ipſius? Sæpe iam finximus nullo modo potuiſſe illum deſtructorem legis denotari, ſi alium deum promulgaſſet. Ideò & nunc Phariſæus qui illum vocaret ad prandium, retractabat penes ſe cur non prius tinctus eſſet quàm recubuiſſet ſecundum legem, qui deum legis circumferret. Ieſus autem etiam interpretatus eſt ei legem, dicens, illos calicis & catini exteriora emũdare, interiora autem ipſorum plena eſſe rapina & iniquitate, vt ſignificaret vaſculorum mundicias hominũ eſſe intelligendas apud deum. Quia & Phariſæus de homine non de calice illoto apud ſe tractauerat. Ideo exteriora, inquit, calicis lauatis, id eſt carnem: interiora autem veſtra non emũdatis, id eſt animam: adiiciens, Nónne qui exteriora fecit, id eſt carnem, & interiora fecit, id eſt animam? quo dicto apertè demonſtrauit, ad eundem deum pertinere mundicias hominis exterioris & interioris, cuius vterque ſit, præponentis

Tinctus, hoc eſt lotus.

nentis

nentis misericordiam non modo lauacro hominis, sed etiam sacrificio. Subiungit enim: Date quæ habetis eleemosynam, & omnia munda erunt vobis. Quod si & alius potest deus misericordiam mandasse, non tamen antequam cognitus. Porrò & hic apparet illos non de deo increpitos, sed de eius disciplina, à quo illis & figuratè vasculorum munditiæ, & manifestè misericordiarum opera imperabantur. Sic & holuscula decimantes, vocationem autem & dilectionem dei prætereuntes obiurgat. Cuius dei vocationem & dilectionem, nisi cuius & rutam & mentam, ex forma legis de decimis offerebant? Totum enim exprobrationis hoc erat quod modica curabant, ei vtique cui maiora non exhibebant, dicenti: Diliges dominum deum tuum ex toto corde, & ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis, qui te vocauit ex Ægypto. Cæterum nec tẽpus admisisset, vt Christus tam præcoquam imò tam acerbam adhuc dilectionem, expostularet nouo & recenti deo, ne dixerim nondum palàm facto. Primatum quoque captantes locorum, & honorem salutationum, cùm incusat, sectam creatoris administrat, eiusmodi principes Sodomorũ ἄρχοντας appellantis, prohibentis etiam confidere in Præpositos, imò & in totum miserrimum hominem pronunciantis qui spem habet in homine. Quod si propterea quis affectat principatum vt de officiis aliorum glorietur, quia officia vetuit eiusmodi sperandi & confidendi in hominem, idem affectatores principatuũ increpuit. Inuehitur & in doctores ipsos legis, quod onerarẽt alios importabilibus oneribus, quæ ipsi ne digito quidem aggredi auderent, non legis onera suggillãs quasi detestator eius: quomodo enim detestator, qui cum maximè potiora legis prætereuntes incusabat, eleemosynam & vocationem & dilectionem Dei, ne hæc quidem grauia, ne dum decimas rutarum, munditias catinorum? Cæterum excusandos potius censuisset, si importabilia portare nõ possent. Sed quæ onera taxat? quæ ipsi de suo exaggerabant, docentes præcepta doctrinas hominum, cõmodorum suorum causa, iungẽtes domum ad domum, vt quæ proximi sunt auferrẽt, clamantes populum, amantes munera, sectantes retributionem,

Luc. 11. Esa. 1. Deut. 6. 43 Luc. 11. Esa. 3. Luc. 11. Matth. 23. Esai. 29. Esai. 5.

diripientes iudicata pauperum, vti eſſet illis vidua in rapinam, & pupillus in prædam. De quibus idem Eſaias, Væ qui valent in Iſraël. Et rurſus: Qui vos poſtulant, dominentur veſtri. Qui magis quàm legis doctores? Hi ſi & Chriſto diſplicebant, vt ſui diſplicebant. Alienæ enim legis doctores non omninò pulſaſſet. Cur autem Væ audiunt etiam quod ædificarent prophetis monimenta interemptis à patribus eorum, laude potius digni, qui ex iſto opere pietatis teſtabantur ſe non conſentire factis patrum, ſi non erat zelotes, qualem arguunt Marcionitę, delicta patrum de filiis exigentem vſque in quartam natiuitatem? Quam verò clauem habebant legis doctores, niſi interpretationem legis? ad cuius intellectum neque ipſi adibant non credentes ſcilicet: Niſi enim credideritis, non intelligetis: neque alios admittebant, vtique docentes pręcepta potius & doctrinas hominum. Qui ergo nec ipſos introëuntes, nec aliis aditum præſtantes, increpabat, obtrectator habendus eſt legis an fautor? Si obtrectator, placere debebant, & pręcluſores legis. Si fautor, iam non & æmulus legis. Sed hæc omnia ad infuſcãdum creatorem ingerebat vt ſæuum, erga quem delinquentes Væ habituri eſſent. Et quis ſęuum non potius timeret prouocare deficiendo ab eo? Tanto magis ergo demerendum docebat, quem timendum ingerebat. Sic oportebat Chriſtum creatoris. Meritò itaque non placebat illi hypocriſis Phariſęorum, labiis ſcilicet amãtium deum, non corde. Cauete, inquit diſcipulis, à fermento Phariſęorum, quod eſt hypocriſis, non prędicatio creatoris. Odit contumaces patris filius, non vult ſuos tales exiſtere in illum: non in alium, in quem hypocriſis fuiſſet admiſſa, cuius exemplum à diſcipulis caueretur. Ita Phariſęorum perhibet exemplum. In eum prohibebat illud admitti, in quem admittebant Phariſæi. Igitur quoniam hypocriſim eorũ taxarat, vtique cęlantem occulta cordis, & incredulitatis ſecreta ſuperficialibus officiis obũbrantem, quę clauem agnitionis habens, nec in ipſa introiret, nec alios ſineret: ideo adiicit, Nihil autem opertum quod non patefiet, & nihil abſconditum quod non dinoſcetur: ne quis exiſtimet illum dei ignoti retrò & occulti reuelationem

Superficialia officia.

tionem

tionem & adagnitionem intentare cùm subiiciat, etiam quę inter se mussitarent vel tractarent, scilicet super ipso dicentes, Hic non expellit dęmonia nisi in Belzebule, in apertum processura, & in ore hominum futura, ex Euangelij promulgatione. Dehinc cõuersus ad discipulos, Dico autẽ, inquit, vobis amicis, nolite terreri ab eis qui vos solummodo occidere possint, nec post hoc vllam in vobis habent potestatem. Sed iis erit Esaias prædicens: Vide quomodo iustus aufertur, & nemo aduertit. Demonstrabo autem vobis quem timeatis. Timete eum qui postquam occiderit, potestatem habeat mittendi in gehennam, Creatorem vtique significans. Itaque dico vobis, hũc timete. Et hoc in loco sufficeret mihi, si quem timeri iubet, offendi vetat: & quẽ offẽdi vetat, demereri iubet: & qui hęc mãdat ipsius est, cui timẽdo, & nõ offendendo, & demerẽdo procurat. Sed habeo & de sequẽtibus sumere. Dico enim vobis, omnis qui confitebitur in me corã hominibus, cõfitebor in illo corã deo. Qui cõfitebuntur autẽ in Christo, occidi habebunt corã hominibus, nihil vtique amplius passuri post occisionẽ ab illis. Hi ergo erũt quos suprà præmonet, ne timeant tantummodo occidi: ideo præmittens non timẽdam occisionem, vt subiungeret sustinendam confessionẽ. Et omnis qui negauerit me coram hominibus, denegabitur coram deo, ab eo vtique qui illum cõfitentem confessurus fuisset. Si enim confessorem confitebitur, ipse est qui & negatorẽ negabit. Porrò si confessor est, cui nihil timendũ est post occisionem, negator erit cui timẽdum est etiam post mortem. Itaque cùm creatoris sit quod timendum est post mortem, gehennæ scilicet pœna, & negator ergo creatoris est. Si autem negator, & confessor, qui post occisionem nihil ab homine passurus est, à deo planè passurus si negaret: atque ita Christus creatoris est, qui ostẽdit negatores suos creatoris gehennam timere debere. Post deterritam itaque negationem, sequitur & blasphemiæ formidandæ admonitio: Qui dixerit in filium hominis, remittetur: illi autem qui dixerit in spiritum sanctum, non remittetur ei. Quòd si iam remissio & retentio delicti, iudicem deum sapiunt, huius erit spiritus sanctus non blasphe-

Confessor.
Negator.
Negatio.

mandus, non remissuri scilicet blasphemiam: sicut & suprà non negandus, occisuri scilicet etiam in gehennam. Quòd si & blasphemiã Christus à creatore auertit, quomodo aduersarius ei venerit, non scio. Aut si & per hæc seueritatem eius infuscat, non remissuri blasphemiam, & occisuri etiam in gehennam, superest vt & illius diuersi dei impune & spiritus blasphemetur, & Christus negetur, & nihil intersit de cultu eius, déue contemptu: & sicut de contemptu nulla pœna, ita & de cultu nulla speranda sit merces. Perductos ad potestates, prohibet ad interrogationem cogitare de respõsione. Sanctus enim, inquit, spiritus docebit vos ipsa hora, quid eloqui debeatis. Si eiusmodi documentum creatoris est, eius erit & præceptum cuius præcessit exemplum. Balaam prophetes in Arithmis arcessitus à rege Balach, ad maledicẽdum Israëlem, cum quo prælium inibat, simul spiritu implebatur, non ad quam venerat maledictionem, sed quam illi ipsa hora spiritus suggerebat, benedictionẽ pronunciabat, antè professus apud nuncios regios, mox etiam apud ipsum, id se pronunciaturum quod deus ori eius indidisset. Hæ sunt nouæ doctrinæ noui Christi, quas olim famuli creatoris initiauerũt. Ecce planè diuersum exemplum Moysi & Christi. Moyses rixantibus fratribus vltrò intercedit, & iniuriosum increpat: Quid proximũ tuum percutis? Et reiicitur ab illo: Quis te cõstituit magistrum aut iudicem super nos? Christus verò postulatus à quodam, vt inter illum & fratrem ipsius diuidunda hæreditate componeret, operam suam, & quidem tam probæ causæ denegauit. Iam ergo melior Moyses meus Christo tuo, fratrum paci studens, iniuriæ occurrens. Sed enim optimi & nõ iudicis dei Christus, qui me, inquit, iudicem constituit super vos? Aliam vocem excusationis inuenire non potuit, ne ea vteretur, qua improbus vir, & impius frater assertorẽ probitatis atque pietatis excusserat. Denique probauit malam vocem, vtendo ea, & malum factum, pacis inter fratres componendæ declinatione. Aut nunquid indignè tulerit. hoc dicto fugatum Moysen. Ideòque in causa pari disceptantium fratrum, voluit illos commemoratione eiusdem dicti confudisse? planè ita. Ipse

Num. 22 per totum.

Ipse enim tũc fuerat in Moyse, qui talia audierat, spiritus scilicet creatoris. Puto iam alibi satis commendasse nos diuitiarũ gloriam damnari à deo nostro, ipsos dynastas detrahente de solio, & pauperes alleuãte de sterquilinio. Ab eo ergo erit & parabola diuitis blãdientis sibi de prouentu agrorum suorum, cui deus dicit: Stulte hac nocte animam tuam reposcent. Quæ autem parasti, cuius erũt? Sic denique rex de gazis & apothecis deliciarum suarum apud Persas gloriatus, per Esaiã malè audiuit. Quis nollet curam nos agere animæ de victu, & corpori de vestitu, nisi qui ista homini antè prospexit: & exinde præstans, meritò curam eorum, tanquam æmulam liberalitatis suę prohibet, qui & substantiam ipsius animæ accommodauit potiorem esca, & materiam ipsius corporis figurauit potiorem tunica, cuius & corui non serunt, nec metunt, nec in apothecas condunt, & tamen aluntur ab ipso: cuius & lilia & fœnum non texunt, nec nent, & tamen vestiuntur ab ipso: cuius & Salomon gloriosissimus, nec vllo tamen flosculo cultior. Cæterum nihil tam abruptum, quàm vt alius præstet, alius de præstantia eius securè agere mandet, & quidem derogator ipsius. Denique si quasi derogator creatoris, non vult de eiusmodi friuolis cogitari, de quibus nec corui nec lilia laborent, vltrò scilicet pro sua vilitate subiectis, paulò post parebit. Interim cur illos modicæ fidei incusat, id est cuius fidei? eiúsne quam nondum poterant perfectam exhibere deo, tãtum quod velato quum maximè discentes eum: an quam hoc ipso titulo debebãt creatori, vti crederent hæc illum vltrò generi humano subministrare, nec de eis cogitarent? Nam & quum subiicit: Hæc enim nationes mundi quærunt, nõ credendo scilicet in deum conditorem omnium & præbitorem, quos pares gentium nolebat, in eundem deum modicos fidei increpabat, in quem gentes incredulas notabat. Porrò quum & adiicit: Scit autem pater opus esse hæc vobis, prius quæram quem patrẽ intelligi velit Christus. Si ipsorum creatorem demonstrat, & bonum confirmat, qui scit quid filiis opus sit. Sin illum alium deum, quomodo scit necessarium esse homini victum atque vestitum, quorũ nihil præstitit? Si enim scisset, præstitisset.

Præstãtia vtitur iterũ pro præstatione.

45

Cæterum ſi ſcit quæ ſunt homini neceſſaria, nec tamen præſtitit, aut malignitate aut infirmitate non præſtitit. Profeſſus autem neceſſaria hæc homini, vtique bona confirmauit. Nihil enim mali neceſſarium. Et non erit iam depreciator operum & indulgẽtiarum creatoris, vt quod ſuprà diſtuli, expunxerim. Porrò ſi quę neceſſaria ſcit homini, alius & proſpexit & pręſtat, quomodo hęc ipſe promittit? An de alieno bonus eſt? Quærite enim, inquit, regnum dei, & hæc vobis adiicientur. Vtiq; ab ipſo. Quod ſi ab ipſo, qualis eſt qui aliena præſtabit? Si à creatore cuius & ſunt, quis eſt qui aliena promittat? Ea ſi regno accedunt, ſecundo gradu reſtituenda, eius eſt ſecundus gradus, cuius & primus: eius victus atq; veſtitus, cuius & regnum. Ita tota promiſſio creatoris eſt, parabolarum ſtatus, ſimilitudinum peræquatio, ſi nec in alium ſpectant, quàm cui per omnia pariauerint. Sumus ſerui, dominum enim habemus deum. Succingere debemus lũbos, id eſt expediti eſſe ab impedimentis laciniosæ vitæ & implicitę. Item lucernas ardentes habere, id eſt, mentes à fide accenſas, & operibus veritatis relucentes, atque ita expectare dominum, id eſt, Chriſtum. Vnde redeuntem? ſi à nuptiis, creatoris eſt, cuius nuptiæ. Si non creatoris, nec ipſe Marcion inuitatus ad nuptias iſſet, deũ ſuum intuẽs deteſtatorem nuptiarum. Defecit itaque parabola in perſona domini, ſi non eſſet, cui nuptiæ competunt. In ſequenti quoque parabola ſatis errat, qui furem illum cuius horam ſi pater familiæ ſciret, non ſineret effodi domum ſuam, in perſonam diſponit creatoris. Fur enim creator, quomodo videri poteſt dominus totius hominis? Nemo ſua furatur aut ſuffodit, ſed ille potius qui in aliena deſcẽdit, & hominem à domino eius alienat. Porrò cùm furem nobis diabolum demonſtret, cuius horam etiam in primordio ſi homo ſciſſet, nunquam ab eo ſuffoſſus eſſet, propterea iubet vt parati ſimus, quia qua nõ putamus hora filius hominis adueniet, nõ quaſi ipſe ſit fur, ſed iudex, ſcilicet eorum, qui ſe non parauerint, nec cauerint furem. Ergo ſi ipſe eſt filius hominis, iudicem teneo, & in iudice creatorem defendo. Si verò Chriſtum creatoris in nomine filij hominis hoc loco oſtendit, vt eũ furem portendat,

46

Fur, diabolus.

tendat,

tendat, qui quando venturus sit, ignoremus, habes suprà scriptũ, Neminem rei suæ furem esse: Saluo & illo quod in quantum timendum creatorem ingerit, in tantum illi negocium agens creatoris est. Itaque interroganti Petro, in illos an in omneis parabolam dixisset, ad ipsos & ad vniuersos qui ecclesiis præfuturi essent, proponit actorũ similitudinem, quorum qui bene tractauerit conseruos absentia domini, reuerso eo omnibus bonis præponetur. Qui verò secus egerit, reuerso domino qua die non putauerit, hora qua non scierit, illo scilicet filio hominis Christo creatoris nõ fure, sed iudice, segregabitur, & pars eius cum infidelibus ponetur. Proinde igitur aut & hic iudicem dominũ opponit, & illi catechizat: aut si deum optimum, iam & illum iudicem affirmat, licet nolit hæreticus. Temperare enim tentát hunc sensum, quum deo eius vindicatur, quasi tranquillitatis sit & mãsuetudinis, segregare solummodo & partem eius cũ infidelibus ponere, ac si non sit vocatus, vt statui suo redditus, quasi nõ & hoc ipsum iudicato fiat. Stultitia. Quis erit exitus segregatorum? Nónne amissio salutis? Siquidem ab eis segregabuntur qui salutem cõsequentur. Quid igitur infidelium status? Nónne damnatio? Aut si nihil patientur segregati & infideles, æquè ex diuerso nihil cõsequentur retenti & fideles. Si verò consequentur salutem retenti & fideles, hanc amittant necesse est ex diuerso segregati & infideles. Hoc erit iudicium, quod qui intendit, creatoris est. Quem alium intelligam cædentem seruos paucis aut multis plagis; & prout commisit illis, ita & exigẽtem ab eis, quàm retributorem deum? Cui me decet obsequi, nisi remuneratori? Proclamat Christus tuus, Ignem veni mittere in terram. Ille optimus, nullius gehennæ dominus, qui paulò ante discipulos, ne ignem postularent, inhumanissimo viculo coërcuerat; quando iste Sodomã & Gomorram nimbo igneo exussit? quando cantatũ est, Ignis ante ipsum procedet, & cremabit inimicos eius? quando & per Osee comminatus est; Ignem emittam in ciuitates Iudææ? vel per Esaiam, Ignis exarsit ex indignatione mea? Non mẽtiatur. Si nõ est ille qui de rubo quoque ardenti vocem suã emisit, viderit quem ignem intel-

Actores.
Conserui.

ligendum cõtendas. Etiam si figura est, hoc ipso quod de meo elemento argumenta sensui suo sumit, meus est, qui de meis vtitur. Illius erit similitudo ignis, cuius & veritas. Ipse melius interpretabitur ignis istius qualitaté adiiciens, Putatis venisse me pacem mittere in terram? non dico vobis, sed separationẽ. Machęram quidem scriptum est. Sed Marcion emẽdat, quasi non & separatio opus sit machæræ. Igitur & ignem euersionis intendit, qui pacem negauit. Quale prælium, tale & incendium. Qualis machæra, talis & flamma, neutra congruens domino. Denique diuidetur, inquit, pater in filium, & filius in patrem: & mater in filiam, & filia in matrem: & nurus in socrum, & socrus in nurum. Hoc prelium inter parentes si in ipsis verbis tuba cecinit prophetæ, vereor ne Micheas Christo Marcionis prædicaret. Et ideo hypocritas pronunciabat, cæli quidem & terræ faciem probãtes, tempus verò illud non dinoscentes. Quo scilicet adimplens omnia quæ super ipsos fuerunt prædicata, nec aliter docens debuerat agnosci. Cæterum quis posset eius tempora nosse, cuius per quæ probaret non habebat? Meritò exprobrat etiam quod iustum non à semetipsis iudicarent. Olim hoc mandat, per Ezechielem, Iustum iudicium & pacatorium iudicate. Per Hieremiam, facite iudicium & iustitiam. Per Esaiam, Iudicate pupillo, & iustificate viduam: imputans etiam vineæ Soreth, quod non iudicium fecisset, sed clamorem. Qui ergo docuerat vt facerent ex præcepto, is exigebat vt facerent & ex arbitrio. Qui seminauerat præceptum, ille & redundantiã eius vrgebat. Iam verò quàm absurdum vt ille mandaret, iustè iudicare, qui Deum iudicem iustum destruebat. Nam & iudicem qui mittit in carcerem, nec ducit inde, nisi soluto etiã nouissimo quadrante, in persona creatoris obtrectationis nomine disserunt. Ad quod necesse habeo eodem gradu occurrere. Quotiescunque enim seueritas creatoris opponitur, totiens illius est Christus, cui per timorem cogit obsequiũ. Quæstionem rursus de curatione sabbato facta quomodo discussit? Vnusquisque vestrum sabbatis non soluit asinum aut bouem suum à præsepi, & ducit ad potum? Ergo secundum cõditionem legis operatus, legem cõfirmauit,

Marginal notes: οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν. *Matth. 10.* — *Eodem gradu occurrere.*

mauit, non dissoluit, iubentē nullum opus fieri, nisi quod fieret omni animæ, quanto potius humanæ? Parabolarū cōgruentiam vbique recognoscor exigere. Simile est regnū dei, inquit, grano sinapis, quod accepit homo, & seminauit in horto suo. Quis in persona hominis intelligendus: vtique Christus. Quia licet Marcionis, filius hominis est dictus, qui accepit à patre semen regni, sermonem scilicet Euangelij, & seminauit in horto suo, vtique in mundo, puta nūc in homine. Sed cùm in suo horto dixerit, nec mundus autem nec homo illius sit, sed creatoris, ergo qui in suum seminarit, creator ostenditur. Aut si, vt hunc laqueum euadant, conuerterint hominis personam à Christo in hominem accipientem semen regni, & seminantem in horto cordis sui, nec ipsa materia alij cōueniet quàm creatori. Quale est enim vt lenissimi dei regum, quod etiā iudicij feruor lachrymosa austeritate subsequitur. De sequenti planè similitudine vereor, ne fortè alterius dei regno portendat. Fermēto enim comparauit illud, non azymis quæ familiariora sunt creatori. Cōgruit & hæc cōiectura mendicantibus argumenta. Itaq; & ego vanitatē vanitate depellā, fermentationē quoq; congruere dicēs regno creatoris, quia post illam clibanus vel furnus gehēnæ sequatur. Quoties adhuc se iudicē ostendit, & in iudice creatorē? Quoties vtique eiecit & dānat reiiciendo. Sicut hic quoq; quum surrexerit, inquit, pater familiæ. Quò nisi quò dixit Esaias, Cùm surrexerit comminuere terram, & cluserit ostium, vtiq; excludēdis iniquis, quibus pulsantibus respondebit, nescio vnde sitis. Et rursus enumerantibus quod coram illo ederint, & biberint, & in plateis eorum docuerit: adiiciet, Recedite à me omnes operarij iniquitatis. Illic erit fletus & frendor dentiū. Vbi? foris scilicet, vbi erūt exclusi, ostio cluso ab eo. Ergo erit pœna, à quo fit exclusio in pœnā, cùm videbūt iustos introeuntes in regnū dei, se verò detineri foris. A quo? Si à creatore, quis erit ergo intus recipiens iustos in regnū? Deus bonus. Quid ergo illuc creatori, vt foris detineat in pœnā, quos aduersarius eius exclusit, suscipiēdos à se vtique magis in aduersarij bilem? Sed & ille exclusurus iniquos, sciat vtique creatorem illos detēturum in pœnam,

Vanitatē vanitate depellere.

Luc. 13.

aut non sciat oportet. Ergo, aut nolente eo detinebuntur, & minor est illo qui detinet, cedens ei nolens: aut si vult ita fieri, ipse ita faciendum iudicauit, & non erit melior creatore ipse autor infamiæ creatoris. Hæc si nulla ratione cõsistunt, vt alius punire, alius liberare credatur, vnius erit tam iudicium quàm & regnum: & dum vnius est vtrunque, qui & iudicat creatoris est. Ad prandium vel ad cœnam qualeis vocari iubet? Qualeis ostenderat per Esaiam: Confringe panem tuum esurienti, & mendicos & qui sine tecto sunt, induc in domum tuam, qui scilicet humanitatis istius vicem retribuere non possint. Hanc si Christus captari vetat, in resurrectione eam repromittens, creatoris est forma cui non placent amantes munera, sectantes retributionem. Etiam inuitatoris parabola cui magis parti occurrat expendo. Homo quidam fecit cœnam, & vocauit multos. Vtique cœnæ paratura, vitæ æternæ saturitatẽ figurat. Dico primò extraneos & nullius iuris affines inuitari ad cœnam non solere, certè facilius solere domesticos & familiareis. Ergo creatoris est inuitasse, ad quem pertinebant qui inuitabantur, & per Adam quâ homines, & per patres quâ Iudaici, nõ eius ad quem neque natura pertinebant, neque prærogatiua. Dehinc si is mittit ad cõuiuas, qui cœnã parauit, sic quoque creatoris est cœna, qui misit ad cõuiuas admonẽdos, ante iam vocatos per patres, admonendos autẽ per Prophetas: nõ qui neminẽ miserit admonendũ, nec qui nihil prius egerit ad vocandum, sed ipse descenderit subitò: tãtum quod innotescens, iam inuitans: tantum quod inuitans, iam in conuiuium cogens, eandem faciens horam cœnandi & ad cœnam inuitandi. Excusant se inuitati. Si ab alio deo, meritò, quia subitò inuitati. Si non meritò, ergo nec subitò. Si autem nõ subitò inuitati, ergo à creatore à quo olim: Cuius denique declinauerant vocationem, tunc primò dicentes ad Aaronem, fac nobis deos qui præeant nobis. Atque exinde aure audientes, & non audientes vocationem scilicet dei, qui pertinentissimè ad hanc parabolam per Hieremiam, audite, inquit, vocem meam, & ero vobis in dominũ, & vos mihi in populum, & ibitis in omnibus vijs meis quascunque mandauero vobis.

vobis. Ecce inuitatio dei. Et nõ audierunt, inquit, & non aduerterunt aurẽ suam. Ecce recusatio populi. Sed abierunt in iis quæ concupierunt corde suo malo. Agrum emi, & boues mercatus sum, & vxorem duxi. Et adhuc ingerit, Et emisi omneis ad vos famulos meos Prophetas. Hic erit spiritus sanctus admonitor conuiuarum, die & ante lucem. Et non audiit populus meus, & non intendit auribus suis, & obdurauit collum suum. Hoc vt patrifamiliæ renunciatum est, motus tunc (bene quod & motus: negat enim Marcion moueri deum suũ, ita & hoc meus est) mandat de plateis & vicis ciuitatis facere sublectionem. Videamus an eo sensu quo rursus per Hieremiam, Nunquid solitudo factus sum domui Israëlis? aut terra in incultum derelicta? Id est, Nunquid non habeo quos allegam, aut vnde allegam. Quoniam dixit populus meus, non venimus ad te. Itaque misit ad alios vocandos, ex eadem adhuc ciuitate. Dehinc loco abundante, præcepit etiam de vijs & sepibus colligi, id est nos iam de extraneis gentibus, illa scilicet æmulatione, qua in Deuteronomio, Auertam faciam meam ab eis, & monstrabo quid illis in nouissimis, id est alios possessuros locum eorum: quoniam genitura peruersa est, filij in quibus fides non est. Illi obæmulati sunt me in non deo, & prouocauerũt me in iram in idolis suis: & ego obæmulabor eos in non Natione, in Natione insipienti prouocabo eos in iram, in nobis scilicet quorum spem Iudæi gerunt: de qua illos gustaturos negat dominus, derelicta Sione tanquam specula in vinea & in cucumerario casula, posteaquam & nouissimam in Christum inuitationem recusauit. Quid ex hoc ordine secundum dispositionem & prædicationes creatoris recensendo competere potest illi, cuius nec ordinem habet, nec dispositionem ad parabolæ conspirationem, qui totum opus semel fecit? Aut quæ erit prima vocatio eius, & quæ secundo actu admonitio? Ante debent alij excusare, postea alij conuenisse. Nunc autem pariter vtranque partem inuitare venit, de ciuitate, de sepibus, aduersus speculum parabolę: nec potest iam fastidiosos iudicare quos nunquam retrò inuitauit, quos cùm maximè aggreditur. Aut si de futuro eos iudicat, con-

Deut. 32. c

παρεζήλωσαν.

Matth. 21

tempturos vocationem: ergo & sublectionē loco eorum ex gentibus de futuro portendit. Planè ad hoc secundo venturus est vt gentibus prædicet. Et si venturus est autem, puto non quasi vocaturus adhuc conuiuas, sed iam collocaturus. Interea qui cœnæ istius vocationem in cœleste conuiuium interpretaris spiritalis saturitatis & iucunditatis, memento & terrenas promissiones vini & olei & frumenti & ipsius ciuitatis, æquè in spiritalia figurari à creatore. Ouem & Drachmam perditam quis requirit? Nónne qui perdidit? Quis autem perdidit? Nónne qui habuit? Quis verò habuit? Nónne cuius fuit? Si igitur homo non alterius est res, quam creatoris, is eum habuit cuius fuit. Is perdidit qui habuit, Is requisiuit, qui perdidit. Is exultauit, qui inuenit. Ita vtriusque parabolæ argumentum vacat circa eum, cuius nō est ouis neque drachma, id est homo. Non enim perdidit, quia non habuit: nec requisiuit, quia non perdidit: nec inuenit, quia nec requisiuit: nec exultauit, quia non inuenit. Atque adeò exultare illius est de pœnitentia peccatoris, id est de perditi recuperatione, qui se professus est olim, malle peccatoris pœnitētiam quàm mortem. Quibus duobus dominis neget posse seruiri, quia alterum offendi sit necesse, alterum defendi, ipse declarat, deum proponens & Mammonam. Deinde Mammonam quem intelligi velit, si interpretem non habes, ab ipso potes discere. Admonens enim nos, de secularibus suffragia nobis prospicere amicitiarum, secundum serui illius exemplum, qui ab actu summotus, dominicos debitores diminuit, cautionibus releuat in subsidium sibi. Et ego, inquit, dico vobis, facite vobis amicos de Mammona iniustitiæ, de nummo scilicet, de quo & seruus ille. Iniustitiæ enim autorem & dominatorem totius seculi nummum scimus omnes: cui famulatam videns Pharisæorum cupiditatem amentauit hanc sententiam, Non potestis Deo seruire & Mammonæ. Irridebant denique Pharisæi pecuniæ cupidi, quod intellexissent scilicet Mammonam de nummo dictum, ne quis existimet in Mammona creatorem intelligendum, & Christum à creatoris illos seruitute reuocasse. Quin nunc potius ex hoc disce, vnum à Christo deum

deum ostensum. Duos enim dominos nominauit, Deum & Mammonam, creatorem & nummum. Denique non potestis deo seruire, vtique ei cui seruire videbantur: & Mammonæ cui magis destinabantur. Quod si ipse alium se ageret, non duos dominos, sed tres demonstrasset. Et creator enim dominus, quia deus. Et vtique magis dominus, quàm Mammonas: magísque obseruandus, quâ magis dominus. Quale est enim, vt qui mammonam dominum dixerat, & cum Deo iunxerat, verè ipsorum dominum taceret, id est creatorẽ? Aut nunquid tacendo eo, concessit seruiendum ei esse, si solummodo sibi & Mammonæ negauit posse seruiri? Ita cùm vnum deum ponit nominaturus & creatorem, si alius esset ipse, creatorem nominauit, quem dominum sine alio deo non posuit. Et illud itaque relucebit, quomodo dictum sit: In Mammona iniusto fideles non extitistis: quod verum est, quis vobis credet? In nummo scilicet iniusto, non in creatore: quem & Marcion iustum facit. Et si in alieno fideles inuenti nõ estis, meum quis dabit vobis? Alienum enim debet esse à seruis dei, quod iniustum est. Creator autem quomodo alienus erat Pharisæis, proprius deus Iudaicæ gentis? Si ergo hæc non cadunt in creatorem, sed in Mãmonam, quis vobis credet quod verius est, & quis vobis dabit quod meum est, non potest quasi alius dixisse de alterius dei gratia. Tunc enim videretur ita dixisse, si eos in creatorem, non in Mammonam infideles notando, per creatoris mẽtionem distinctiones fecisset dei alterius nõ commissuri suam veritatẽ infidelibus creatoris. Quomodo tunc alterius videri potest, si non ad hoc proponatur, vt à re de qua agitur, separetur? Si autem & iustificantes se coram hominibus Pharisæi spem mercedis in homine ponebãt, illo eos sensu increpabat, quo & propheta Hieremias: Miser homo qui spẽ habet in homine. Sic & adiicit: Scit autem deus corda vestra, illius dei vim commemorabat: lucernam se pronunciabat, scrutantem renes & corda. Si superbiam tangit, quod elatum est apud homines perosum est deo, Esaiã ponit ante oculos: Dies enim domini Sabaoth, in omnem contumeliosum & superbum, in omnem sublimẽ & elatum, & humiliabũtur.

Possum iam colligere cur tanto æuo deus Marcionis fuerit in occulto. Expectabat, opinor, donec hæc omnia disceret à creatore. Didicit ergo vsque ad Ioannis tempora, atque ita exinde processit annunciare regnum dei, dicẽs: Lex & prophetæ vsque ad Ioannem, ex quo regnum dei annunciatur: quasi non & nos limitem quendam agnoscamus Ioannem, constitutum inter vetera & noua, ad quem desineret Iudaismus, & à quo inciperet Christianismus: non tamen vt ab alia virtute facta sit sedatio legis & prophetarum, & initiatio Euangelij, in quo est dei regnũ, Christus ipse. Nam & si probauimus & vetera transitura, & noua successura prædicari à creatore, si & Ioannes antecursor & præparator ostenditur viarum domini, Euangelium superducturi, & regnum dei promulgaturi: & ex hoc iam quod Ioannes venit, ipse erit Christus, qui Ioannem erat subsecuturus vt antecursorem: & si desierunt vetera, & cœperunt noua interstite Ioanne, non erit mirum quod ex dispositione est creatoris: vt vnde magis probetur, quàm ex legis & prophetarum in Ioãnem occasu, & exinde ortu, regnum dei. Transeat igitur cœlum & terra citius, sicut & lex & prophetæ, quàm vnus apex verborum domini. Verbum enim, inquit Esaias, dei nostri manet in æuum. Nam quoniam in Esaia iam tunc Christus, sermo scilicet & spiritus creatoris, Ioannẽ prædicarat, vocem clamantis in deserto parare viam domini: in hoc venturum, vt legis & prophetarum ordo exinde cessaret per adimpletionem, non per destructionem, & regnum dei à Christo annunciaretur: ideo subtexuit, facilius elementa transitura, quàm verba sua: confirmans, hoc quoque quod de Ioanne dixerat, non præterisse. Sed Christus diuortium prohibet, dicens: Qui dimiserit vxorem suam, & aliam duxerit, adulterium committet. Qui dimissam à viro duxerit, æquè adulter est. vt sic quoque prohibeat diuortium, illicitum facit repudiatæ matrimonium, Moyses verò permittit repudium in Deuteronomio: Si sumpserit quis vxorem, & habitauerit cum ea, & euenerit non inuenire eam apud eum gratiam, eo quod inuentum sit in illa impudicum negocium, scribet libellum repudij, & dabit in manum eius, & dimittet illam de

Ioannes velu ti limes constitutus inter vetera & noua.

49

domo

domo sua. Vides diuersitatem legis & Euangelij, Moysi & Christi? Planè: non enim recepisti illud quoque Euangelium eiusdem veritatis, & eiusdem Christi, in quo prohibens diuortium, propriam quæstionem eius absoluit: Moyses propter duriciam cordis vestri præcepit libellum repudij dare: à primordio autem non fuit sic: quia scilicet qui marem & fœminã fecerat, erunt duo, dixerat, in carne vna. Quod deus itaque iunxit, homo disiunxerit? Hoc enim responso, & Moysi constitutionem protexit, vt sui: & creatoris institutionem direxit, vt Christus ipsius. Sed quatenus ex his reuincendus es, quæ recepisti, sic tibi occurram, ac si meus Christus. Nónne & ipse prohibens diuortium, & patrem tamen gestans eum qui marem & fœminam iunxit, excusauerit potius quàm destruxerit Moysi constitutionem. Sed ecce sic tuus sit iste Christus contrarium docens Moysi & creatori, vt si non contrarium ostendero, meus sit. Dico enim illum conditionaliter nunc fecisse diuortij prohibitionem, si ideo quis dimittat vxorem vt aliam ducat. Qui dimiserit, inquit, vxorem, & aliam duxerit, adulterium commisit. & qui à marito dimissam duxerit, æquè adulter est, ex eadem vtique causa dimissam qua non licet dimitti, vt alia ducatur: illicitè enim dimissam pro indimissa ducẽs, adulter est. Manet enim matrimonium quod non ritè diremptũ est. Manente matrimonio, nubere adulterium est. Ita si conditionaliter prohibuit dimittere vxorẽ, non in totum prohibuit: & quod non prohibuit in totum, permisit. Aliud est vbi causa cessat, ob quam prohibuit. Et iam non contrarium Moysi docet, cuius præceptum alicubi cõseruat: non dum dico confirmat. Aut si omninò negas permitti diuortium à Christo, quomodo tu nuptias dirimis, nec coniungens marem & fœminam, nec alibi cõiunctos ad sacramentum baptismatis & eucharistiæ admittens, nisi inter se coniurauerint aduersus fructum nuptiarum, vt aduersus ipsum creatorem? Certè quid facit apud te maritus, si vxor eius commiserit adulterium. Habebítne illam? Sed nec tuum Apostolum sinere coniungi prostitutæ, membra Christi. Habet itaque & Christum assertorem iustitia diuortij. Iam hinc confirmatur ab illo Moy-

Diuortium.

50 *Baptisma & eucharistia duo sacramẽta primitiuæ ecclesiæ.*

ses ex eodem titulo prohibēs repudium, quo & Christus, si inuentũ fuerit in muliere nogocium impudicum. Nam & in euangelio Matthæi: Qui dimiserit, inquit, vxorem suam præter causam adulterij, facit eam adulterari: æquè adulter censetur & ille qui dimissam à viro duxerit. Cæterũ præter ex causa adulterij, nec creator disiungit quod ipse scilicet coniunxit, eodem alibi Moyse constituente, eum qui ex compressione matrimoniũ fecerat, non posse dimittere vxorem in omne tempus. Quod si ex violētia coactum matrimonium stabit, quanto magis ex conuenientia voluntarium? Sicut & prophetiæ autoritate, vxorem iuuentutis tuæ non dimittes. Habes itaque Christũ vltrò vestigia vbique creatoris ineuntem, tam in permittendo repudio, quàm in prohibendo. Habes etiam nuptiarum quoquo velis latere prospectorem, quas nec separari vult prohibendo repudiũ, nec cum macula haberi, tunc permittendo diuortium. Erubesce non coniungens quos tuus quoque Christus coniunxit. Erubesce etiam disiungēs sine eo merito, quo disiũgi voluit & tuus Christus. Debeo nunc & illud ostendere, vnde hanc sententiā deduxerit dominus, quóue direxerit. Ita enim plenius cōstabit, eum non ad Moysen destruendũ spectasse per repudij propositionē subitò interpositam: quia nec subitò interposita est habens radicē ex eadem Ioannis mentione. Ioannes enim retundens Herodem, quod aduersus legem vxorē fratris sui defuncti duxisset, habentis filiam ex illa non aliâs hoc permittente, imò & præcipiēte lege, quàm si frater illiberis decesserit, vt à fratre ipsius & ex costa ipsius suppararetur semen illi, coniectus in carcerem fuerat, ab eodem Herode postmodum & occisus. Facta igitur mentione Ioannis dominus, & vtique successus exitus eius, illicitorum matrimoniorũ & adulterij figura iaculatus est in Herodem, adulterũ pronuncians, etiam qui dimissam à viro duxerit: quo magis impietatem Herodis oneraret, qui non minus morte quàm repudio dimissam à viro duxerat: & hoc fratre habente ex illa filiam, & vel eo nomine illicité, ex libidinis non ex legis instinctu: ac propterea propheten quoque assertorem legis occiderat. Hoc mihi disseruisse proficiet, etiam subsequens

Quoquo velis latere.

Illiberis qui Græcè ἄπαις id est carens liberis.

quens argumentum diuitis apud inferos dolentis, & pauperis in sinu Abrahæ requiescentis. Nam & illud quantũ ad scripturæ superficiem subitò propositum est, quantum ad intentionem sensus, & ipsum cohæret mentioni Ioãnis malè tractati, & suggillati Herodis malè meritati, vtriusque exitum deformans, Herodis tormenta, & Ioannis refrigeria, vt iam audiret Herodes: Habẽt illic Moysen & prophetas, illos audiant. Sed Marciõ aliorsum cogit, scilicet vtramque mercedẽ creatoris, siue tormenti, siue refrigerij apud inferos, determinet eis positam qui legi & prophetis obedierint, Christi verò & dei sui cœlestem definiat sinum & portũ. Respondebimus, & hac ipsa scriptura reuincente oculos eius, quæ ad inferos discernit Abrahæ sinum pauperi. Aliud enim Inferi, vt puto, aliud quoque Abrahæ sinus. Nam & magnum ait intercedere regiones istas profundũ, & transitum vtrinque prohibere. Sed nec alleuasset diues oculos & quidem de longinquo nisi in superiora, & de altitudinis longinquo per immensam illam distantiã sublimitatis & profunditatis. Vnde apparet sapienti cuique, qui aliquando Elysios audierit, esse aliquam localẽ determinationẽ, quæ sinus dicta sit Abrahæ, ad recipiendas animas filiorũ eius etiã ex Nationibus patris scilicet multarũ Nationum in Abrahę censum deputandarũ, & ex eadem fide qua & Abraham deo credidit, nullo sub iugo legis, nec in signo circuncisionis. Eam itaque regionem, sinum dico Abrahæ, & si non cœlestem, sublimiorem tamen inferis, interim refrigerium præbiturã animabus iustorũ, donec cõsummatio rerum resurrectionem omniũ plenitudine mercedis expungat: tunc apparitura cœlesti promissione quam Marcion suo vendicat, quasi nõ à creatore promulgatam. Ad quam ascensum suum Christus ædificat in cœlum, secundum Osee: vtique suis: vbi est & locus æternus, de quo Esaias: Quis annunciabit vobis locum æternum, nisi scilicet Christus incedens in iustitia, loquens viam rectam, odio habens iniustitiam & iniquitatem? Quod si æternus locus repromittitur, & ascensus in cœlum ædificatur à creatore, promittente etiam semen Abrahæ velut stellas cœli futurum, vtique ob cœlestem promissionẽ, salua ea

Fortè maritati.

promiſſione, cur non capiat ſinũ Abrahæ dici, temporale aliquod animarũ fidelium receptaculũ, in quo iam delinietur futuri imago, ac candida quædam vtriuſque iudicij proſpiciatur. Admonens quoque vos hæreticos dum in vita eſtis, Moyſen & prophetas vnũ deũ prædicantes creatorem, & vnum Chriſtum prædicantes eius, & vtrunque iudicium pœnæ & ſalutis æternæ apud vnicũ deum poſitum, qui occidat & viuificet. Imò, inquit, noſtri dei monela de cœlo, non Moyſen & prophetas iuſſit audiri, ſed Chriſtum: Hunc audite. Meritò. Tunc enim Apoſtoli ſatis iam audierãt Moyſen & prophetas, qui ſecuti erant Chriſtũ, credẽdo Moyſi & prophetis. Nec enim accepiſſet Petrus dicere: Tu es Chriſtus, ante quàm audiuiſſet & credidiſſet Moyſi & prophetis, à quibus ſolis adhuc Chriſtus annunciabatur. Hæc igitur fides eorũ meruerat, vt etiam voce cœleſti confirmaretur iubente illum audiri, quem agnouerant euangelizantem pacem, euangelizantẽ bona, annunciantem locum æternum, ædificantẽ illis aſcenſum ſuum in cœlum. Apud inferos autem de eis dictum eſt: Habẽt illic Moyſen & prohetas, audiant illos: qui nõ credebant, vel qui nec omninò ſic credebant, eſſe poſt mortem ſuperbiæ diuitiarũ, & gloriæ delitiarum, ſupplicia annunciata à Moyſe & prophetis: decreta autem ab eo deo, qui de thronis deponit dynaſtas, & de ſterquiliniis eleuat inopes. Ita quũ vtrinque pronunciationis diuerſitas competat creatori, non erit diuinitatum ſtatuenda diſtantia, ſed ipſarum materiarũ. Conuerſus ibidem ad diſcipulos, Væ, dicit authori ſcãdalorum; expediſſet ei ſi natus non fuiſſet, aut ſi molino ſaxo ad collum deligato præcipitatus eſſet in profundum, quàm vnum ex illis modicis vtique diſcipulis eius ſcãdalizaſſet. Æſtima quale ſupplicium comminetur illi. Nec enim alius vlciſcetur ſcandalum diſcipulorũ eius. Agnoſce igitur & iudicẽ, & illo affectu pronunciantem de cura ſuorum, quo & creator retrò: Qui tetigerit vos, ac ſi pupillam oculi mei tangat. Idem ſenſus eiuſdem eſt. Peccantẽ fratrẽ iubet corripi, quod qui non fecerit, vtique deliquit, aut ex odio volens fratrẽ in delicto perſeuerare, aut ex acceptione perſonæ, parcens ei, habens Leuiticum: Non odies fratrem tuum

tuum in animo tuo. Traductione non traduces proximum tuum, vtique & fratrem, & non ſumes propter illum delictum. Nec mirum ſi ita docet, qui pecora quoq; fratris tui, ſi errantia in via inueneris, prohibet deſpicias: quo minus ea reducas fratri tuo, nedum ipſum ſibi. Sed & veniam des fratri in te delinquenti iubet etiam ſepties, parum planè. Plus eſt enim apud creatorem, qui nec modum ſtatuit, in infinitũ pronuncians, Fratris malitiæ memor ne ſis. Nec petenti eam præſtans mandat, ſed & non petenti. Non enim dones offenſam vult, ſed obliuiſcaris. Lex leproſorum quantæ ſit interpretationis erga ſpecies ipſius vitij, & inſpectationis ſummi ſacerdotis, noſtrum erit ſcire: Marcionis, moroſitatẽ legis opponere, vt & hic Chriſtum æmulum eius affirmet præuenientem ſolennia legis etiam in curatione decem leproſorum, quos tantummodo ire iuſſos, vt ſe oſtenderẽt ſacerdotibus, in itinere purgauit, ſine tactu iam & ſine verbo tacita poteſtate, & ſola voluntate: quaſi neceſſe ſit ſemel remediatore languorum & vitiorum annunciato Chriſto, & de effectibus probato, de qualitatibus curationũ retractari: aut creatorem in Chriſto ad legem prouocari: ſi quid aliter quàm lege diſtinxit, ipſe perfecit: cum aliter vtique dominus per ſemetipſum operetur, ſiue per filium, aliter per prophetas famulos ſuos maximæ documenta virtutis & poteſtatis, quæ vt clariora & validiora quâ propria, diſtare à vicariis fas eſt. Sed eiuſmodi & alibi iam dicta ſunt in documento ſuperiore. Nunc etſi præfatus eſt multos tunc fuiſſe leproſos apud Iſraëlem, in diebus Heliſæi prophetæ, & neminem eorum purgatum niſi Naaman Syrum: non vtique & numerus faciet ad differentiam deorum, in deſtructionem creatoris, vnum remediantis, & prælationem eius qui decem emundarit. Quis enim dubitabit plureis potuiſſe curari ab eo, qui vnum curaſſet, quàm ab illo decem, qui nunquam retrò vnum? Sed hac cùm maximè pronunciatione diffidentiam Iſraëlis vel ſuperbiam pulſat: quod cùm multi eſſent illic leproſi, & prophetes non deeſſet, etiam ædito documento nemo decucurriſſet ad deum operantẽ in prophetis. Igitur quoniam ipſe erat authenticus pontifex dei patris, inſpexit

illos ſecundum legis arcanum, ſignificãtis Chriſtum eſſe verum diſceptatorem & elimatorem humanarum macularum. Sed & quod in manifeſto fuit legis, præcepit: Ite, oſtendite vos ſacerdotibus. Cur, ſi illos antè erat emũdaturus? An quaſi legis illuſor, vt in itinere curatis oſtenderet, nihil eſſe legem cum ipſis ſacerdotibus? & vtique viderit ſi cui tam opinioſus videbitur Chriſtus, imò digniora ſunt interpretanda, & fidei iuſtiora: Ideo illos remediatos, quâ ſecundum legem iuſſi abire ad ſacerdotes obaudierant: neque enim credibile eſt, emeruiſſe medicinam à deſtructore legis obſeruatores legis. Sed cur priſtino leproſo nihil tale præcepit? quia nec Heliſæus Syro Naaman: & tamen non idcirco non erat creatoris. Satis reſpondi, ſed qui credidit, intelligit etiam altius aliquid. Diſce igitur & cauſas. In Samariæ regionibus res agebatur, vnde erat & vnus interim ex leproſis. Samaria autem deſciuerat ab Iſraële, habens ſchiſma illud ex nouem tribubus, quas aulſas per Achiam prophetam, collocauerat apud Samariam Hieroboam. Sed & aliâs ſemper ſibi placentes erant Samaritani de montibus & puteis patrum: ſicut in Euangelio Ioannis Samaritana illa in colloquio domini apud puteum, Ne tu maior ſis, & cętera. Et ruſus: Patres noſtri in iſto monte adorauerunt, & vos dicitis quia Hieroſolymis oportet adorare. Itaque qui & per Eſaiam Væ dixerit eis qui confident in monte Samariæ, iam & ipſam reſtituere dignatus, de induſtria, iubet oſtendere ſe ſacerdotibus, vtique qui non erant niſi vbi & templum, ſubiiciens Samaritam Iudæo, quoniam ex Iudæis ſalus, licet Iſraëlitæ & Samaritæ: tota enim promiſſio tribui Iudæ Chriſtus fuit: vt ſcirent Hieroſolymis eſſe & ſacerdotes & templum, & matricem religionis, & fontem non puteum ſalutis. Et ideo vt vidit agnouiſſe legem illos Hieroſolymis expungendã, ex fide iam iuſtificandos ſine legis ordine remediauit. Vnde & vnum illum ſolutum ex decem, memorẽ diuinæ gratiæ Samariten miratus, non mandat offerre munus ex lege, quia ſatis iam obtulerat, gloriam deo reddens: hoc & domino volente interpretari legem. Et tamen cui deo gratiam reddidit Samarites, quando nec Iſraëlites alium deum vſque adhuc didiciſſet? Cui alij quàm cui

Matrix religionis.

omnes remediati retrò à Christo? ideo fides tua te saluum fecit, audiit: quia intellexerat veram se deo omnipotenti oblationem, gratiarum scilicet actionem, apud verum templum & verum pontificem eius, Christum facere debere. Sed nec Pharisæi possunt videri de alterius dei regno consuluisse dominum, quando venturum sit, quandiu alius à Christo editus deus non erat: nec ille de alterius regno respondisse, quàm de cuius consulebatur. Non venit, inquit, regnum dei cum obseruatione, nec dicunt: Ecce hic, ecce illic. Ecce enim regnum dei intra vos est. Quis non ita interpretabitur, intra vos, id est in manu, in potestate vestra: si audiatis, si faciatis Dei præceptum? Quod si in præcepto est dei regnum, propone igitur contra, secundum nostras antitheseis, Moysen, & vna sententia est; Præceptũ, inquit, excelsum non est, nec longè à te. Non est in cœlo, vt dicas, quis ascendit in cœlum, & deponit nobis illud, & auditum illud faciemus. Nec vltra mare est, vt dicas, quis transfretabit & sumet illud nobis, & auditum illud faciemus? Prope te est verbũ, in ore tuo, & in corde tuo, & in manibus tuis facere illud. Hoc erit non hic, nec illic: Ecce enim intra vos est regnũ dei. Et ne argumentetur audacia hæretica, de regno creatoris, de quo consulebatur, non de suo respondisse eis dominum, sequentia obsistunt. Dicens enim filium hominis antè multa pati & reprobari oportere, ante aduẽtum suum, in quo & regnum substãtialiter reuelabitur, suum ostendit & regnum de quo responderat, quod passiones & reprobationes ipsius expectabat. Reprobari autẽ habens & postea agnosci, & assumi, & extolli, etiam ipsum verbum reprobari, inde decerpsit, vbi in lapidis ænigmate vtraque reuelatio eius apud Dauid canebatur: prima recusabilis, secunda honorabilis. Lapis, inquit, quem reprobauerunt ædificantes, iste factus est in caput anguli. A domino factum est hoc. Vanum enim si credidimus deum de contumelia aut gloria scilicet alicuius prædicasse, vt non eum portẽderet, quem & in lapidis & in petræ & in montis figura portẽderet. Sed si de suo loquitur aduentu, cur eum diebus Noe & Loth comparat tetris & atrocibus, deus & lenis & mitis? Cur admonet meminisse

Vera oblatio.

vxoris Loth, quæ præceptum creatoris non impunè contempsit, si non cum iudicio venit vindicandorum præceptorum suorum? Etiam si vindicat vt & ille, si iudicat me, non debuit per eius documenta formare quem destruit, ne ille me formare videatur. Si verò & hic non de suo loquitur aduentu, sed de Iudæi Christi, expectemus etiam nunc ne quid de suo prædicet, illum interim esse credentes, quem omni loco prædicat. Nam & orandi perseuerantiam & instantiam mandans, parabolam iudicis ponit, coacti audire viduam, instantia & perseuerantia interpellationum eius. Ergo iudicem deum ostendit orandum, non se, si non ipse est iudex. Sed subiunxit facturum deum vindictam electorum suorum. Si ergo ipse erit iudex qui & vindex, creatorem ergo meliorem deum probauit, quem electorum suorum clamantium ad eum die ac nocte vindicem ostẽdit. Et tamen cùm templum creatoris inducit, & duos adorantes diuersa mente describit, Pharisæum in superbia, publicanum in humilitate: ideóque alterum reprobatum, alterum iustificatum descẽdisse, vtique docendo qua disciplina sit orãdum, eum & hic orandum constituit, à quo relaturi essent eam orandi disciplinam siue reprobatricem superbiæ siue iustificatricem humilitatis. Alterius dei nec templum, nec oratores, nec iudicium inuenio penes Christum, nisi creatoris. Illum iubet adorare in humilitate vt alleuatorem humilium, non in superbia vt destructorem superborũ. Quem alium adorandum mihi ostendit, qua disciplina, qua spe? Neminem opinor. nam & quam docuit orationem creatori probauimus conuenire. Aliud est si etiam adorari quâ deus optimus & vltrò bonus non vult. Sed quis optimus, nisi vnus, inquit, deus? Non quasi ex duobus diis vnum optimum ostenderit, sed vnum esse optimũ deum solum, qui sic vnus sit optimus, quâ solus deus. Et vtique optimus, qui pluit super iustos & iniustos, & solem suum oriri facit super bonos & malos, sustinens & alens & iuuans etiam Marcionitas. Denique interrogatus ab illo quodam, præceptor optime, quid faciens vitam æternam possidebo: de præceptis creatoris an ea sciret, id est facerет, expostulauit: ad contestandum præceptis creatoris

vitam

vitam acquiri sempiternam. Cúmque ille principaliora quæque affirmasset obseruasse se ab adolescentia, Vnum inquit tibi deest. Omnia quæcunque habes vende, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo, & veni, sequere me. Age Marcion, omnésque iam commiserones & coodibiles eius hæretici quid audebitis dicere? Rescidit ne Christus priora præcepta, non occidendi, non adulterandi, non furandi, non falsum testandi, diligendi patrem & matrē? An & illa seruauit, & quod deerat, adiecit, quāquam & hoc præceptū largitionis in egenos vbique diffusum sit in lege & prophetis, vti gloriosissimus ille obseruator præceptorum, pecuniam multò cariorem habiturus traduceretur. Saluum est igitur & hoc in euāgelio: Non veni dissoluere legē & prophetas, sed potius adimplere. Simul & cætera dubitatione liberauit, manifestando vnius esse, & dei nomen & optimi, & vitam æternam & thesaurum in cœlo, & semetipsum, cuius pręcepta supplendo & conseruauit & auxit: secūdum Micheam quoque hoc loco recognoscendus, dicentem: Si annunciauit tibi homo quid bonum? aut quid à te dominus exquirit, quàm facere iudicium, diligere misericordiam, & paratum esse sequi dominū deum tuū? Et homo enim Christus annuncians quid sit bonum: scientiam legis, præcepta, inquit, scis: facere iudicium: Vende, inquit, quę habes: dilige misericordiam, & da, inquit, egenis: paratum esse ire cum domino, & veni, inquit, sequere me. Tam distincta fuit à primordio Iudęa gens, per tribus & populos & familias & domos, vt nemo facilè ignorari de genere potuisset, vel de recētibus Augustianis censibus adhuc tunc fortasse pendētibus. Iesus autem Marcionis & natus non dubitaretur, qui homo videbatur, vtique quâ non natus nullā potuerat generis sui in publico habuisse notitiam, sed erat vnus aliquis deputandus ex iis, qui quo modo ignoti habebantur. Cùm igitur prętereuntem illum cæcus audisset, cur exclamauit, Iesu fili Dauid miserere mei: nisi quia filius Dauid, id est ex familia Dauid non temerè deputabatur per matrem & fratres, qui aliquando ex notitia vtique annunciati ei fuerant. Sed antecedentes increpabant cęcum, vti taceret. Meritò, quoniam quidem

54

Augustiani census.

vociferabatur, non quia de Dauid filio mentiebatur. Aut doce increpantes illos sciße, quod Iesus non eßet filius Dauid: vt idcirco silentium cæco indixisse credantur. Sed & si doceres, facilius illos ignorasse præsumeretur, quàm dominum falsam in se prædicationem sustinere potuisse. Sed patiens dominus. non tamen confirmator erroris imò etiam detector creatoris, vt non prius hanc cæcitatem hominis illius enubilasset, ne vltra Iesum filium Dauid existimaret. Atqui ne patientiam eius infamaretis, nec vllam rationem dissimulationis illi affingeretis, ne filium Dauid negaretis, manifestissimè confirmauit cæci prædicationem, & ipsa remuneratione medicinæ, & testimonio fidei. Fides, inquit, tua te saluum fecit. Quid vis cæcum credidisse? Ab illo deo descendisse Iesum ad detectionem creatoris, ad destructionem legis & prophetarum, non illum esse qui ex radice Iesse, & ex fructu lumborum Dauid destinabatur, cęcorum quoque remunerator? Sed nondum puto eiusmodi tunc cæci erant, qualis Marcion, vt hæc fuerit cæci illius fides, qua crediderit in voce, Iesu fili Dauid. Qui hoc se & cognouit, & cognosci voluit, fidem hominis & si melius oculatam, & si veri luminis cõpotem, exteriore quoque visione donauit, vt & nos regulam simúlque mercedem fidei disceremus. Qui vult videre Iesum, Dauid filium credat per virginis censum. Qui non ita credet, non audiet ab illo, Fides tua te saluum fecit. Atque ita cæcus remanebit ruens in Antithesim, ruentem & ipsam Antithesim. Sic enim cæcus cęcum deducere solet. Nam si aliquando Dauidem in recuperatione Sionis offenderant cæci resistentes, quo minus admitteretur (in figuram populi proinde cæci nõ admissuri quãdoque Christum filium Dauid) ideo Christus ex diuerso cæco subuenit, vt hinc se ostenderet non esse filium Dauid, & ex animi diuersitate bonus cæcis, quos ille iusserat cędi, & cur fidei, & quidem prauæ præstitisse se dixit? Atquin & hoc filius Dauid, Antithesim de suo retundendam. Nam & qui Dauid offenderant, cæci: nunc verò eiusdem indecoris homo supplicem se obtulerat filio Dauid, idcirco ei satisfacienti quodammodo placatus filius Dauid, restituit lumina, cum testimonio fidei,

qua

qua hoc ipsum crediderat, exorãdum sibi esse filiũ Dauid. Et tamen Dauid audacia hominum puto offenderat, non valetudo. Consequitur & Zachæi domus salutem. Quo merito? Nunquid vel ille crediderat Christum à Marcione venisse? Atquin adhuc in auribus erat omnium vox illa cæci, Miserere mei Iesu fili Dauid: & omnis populus laudes referebant deo: non Marcionis, sed Dauid. Enimuero Zachæus & si allophylus, fortasse tamen aliqua notitia scripturarum ex commercio Iudaico afflatus: plus est autem, & ignorans Esaiam præcepta eius impleuerat. Confringito, inquit, panem tuum esurienti: & non habentes tectum, in domum tuam inducito. Hoc cùm maximè agebat, exceptum domo sua pascens dominum. & nudum si videris, tegito. Hoc cùm maximè promittebat, in omnia misericordiæ opera dimidium substantiæ offerens, dissoluens violentiorum contractuum obnoxios, & dimittens conflictatos in laxamẽtum, & omnem conscriptionem iniquam dissipans, dicendo: & si cui quid per calumniam eripui, quadruplum reddo. Itaque dominus, Hodie, inquit, salus huic domui. Testimonium dixit salutaria esse quæ præceperat prophetes creatoris. Cùm verò dicit: Venit enim filius hominis saluum facere quod periit: iam non contendo eum venisse, vt saluum faceret quod perierat, cuius fuerat, & cui perierat quod saluum venerat facere: sed in alterius quæstionis gradum dirigo. De homine agi nulla dubitatio est, hic cùm ex duabus substantiis constet, ex corpore & anima: quærendum est, ex qua substantiæ specie periisse videatur. Si ex corpore, ergo corpus perierat, anima non. Quod perierat, saluum facit filius hominis: habet igitur & caro salutem. si & anima perierat, animæ perditio saluti destinatur: caro quæ non periit, salua est. Si totus homo perierat ex vtraque substantia, totus homo saluus fiat necesse est: & elisa est sententia hæreticorum negantium carnis salutem. Iam & Christus creatoris confirmatur, qui secundum creatorem totius hominis salutem pollicebatur. Seruorum quoque parabola, qui secundum rationem fœneratæ pecuniæ dominicæ diiudicantur, iudicem ostendit deum, etiam ex parte seueritatis, non tantum honorantẽ, verùm

& auferentem quod quis videatur habuisse. Aut si & hic creatorem finxerit austerum, tollentem quod nõ posuerit, & metentem quod non seuerit: hic quoque me ille instruit, cuius pecuniam vt fœnerem edocet. Sciebat Christus baptisma Ioannis vnde esset, & cur quasi nesciens interrogabat? Sciebat non respõsuros sibi Pharisæos, & cur frustrà interrogabat? An vt ex ore ipsorũ iudicaret illos, vel ex corde? Refer ergo & hæc ad excusationem creatoris, & ad comparationem Christi: & considera iam quid secuturum esset, si quid Pharisæi ad interrogationem renunciassent. Puta illos renunciasse humanum Ioannis baptisma, statim lapidibus elisi fuissent. Existeret aliquis Marcion aduersus Marcionem qui diceret: O deum optimum, ô deum diuersum à creatoris exemplis. Sciens præceps ituros homines, ipse illos in præruptũ imposuit. Sic enim & de creatore in arboris lege tractatur. Sed de cęlis fuit baptisma Ioannis. Et quare, inquit Christus, non credidistis ei? ergo qui credi voluerat Ioanni, increpaturus quod non credidissent, eius erat cuius sacramentum Ioãnes administrabat. Certè nolentibus renunciare quid saperent, cùm & ipse vicem opponit: & ego non dico vobis in qua virtute hæc facio, malum malo reddidit. Reddite quæ Cæsaris Cæsari, & quæ sunt dei deo. Quæ erunt dei? quæ similia sunt denario Cæsaris, imago scilicet & similitudo eius. Hominem igitur reddi iubet creatori, in cuius imagine & similitudine & nomine & materia expressus est. Quærat sibi monetam deus Marcionis. Christus denarium hominis suo Cæsari iubet reddi, non alieno: nisi quod necesse est qui suum denarium nõ habet. Iusta & digna præsciptio est in omni quæstione, ad propositũ interrogationis pertinere debere sensum respõsionis. Cęterum aliud consulenti, aliud respondere, dementis est. Quo magis absit à Christo quod ne homini quidem conuenit. Sadducæi resurrectionis negatores, de ea habentes interrogationem, proposuerant domino ex lege materiã mulieris, quæ septem fratribus ex ordine defunctis, secũdum præceptum legale nupsisset, cuius viri deputanda esset in resurrectione. Hæc fuit materia quæstionis, hæc substantia consultationis. Ad hoc respondisse Christum

necesse est. Neminem timuit, vt quæstiones aut declinasse videatur, aut per occasionem earum, quod aliâs palàm non docebat subostendisse. Respondit igitur: Huius quidẽ æui filios nubere. Vides quàm pertinenter ad causam. Quia de æuo venturo quærebatur, in quo neminem nubere definiturus, præstruxit hic quidẽ nubi, vbi sit & mori. Quos verò dignatus sit deus, illius æui possessione & resurrectione à mortuis, neque nubere, neque nubi: quia nec morituri iam sint, cùm similes angelorum fiant, dei resurrectionis filij facti. Cùm igitur sensus responsionis non ad aliud sit dirigendus, quàm ad propositũ interrogationis: si hoc sensu responsionis, propositum absoluitur interrogationis, nõ aliud respõsio domini sapit quàm quo quæstio absoluitur. Habes & tempora permissarum & negatarum nuptiarum, nõ ex sua propria, sed ex resurrectionis quæstione. Habes & ipsius resurrectionis confirmationem, & totum quod Sadducæi sciscitabãtur, non de alio Deo interrogantes, nec de proprio nuptiarum iure quærentes. Quod si ad ea facis respondere Christum, de quibus non est consultus, negàs eum de quibus interrogatus est respõdere potuisse, Sadducæorum scilicet sapientia captum. Ex abundanti nunc & post præscriptionem, retractabo aduersus argumentationes cohærentes. Nacti enim scripturæ textum, ita in legendo decucurrerunt. Quos autem dignatus est, deus illius æui. illius æui deo adiungunt, quo alium deum faciant illius æui. Cùm sic legi oporteat: Quos autem dignatus est deus, vt facta hic distinctione post deum, ad sequentia pertineat, illius æui: id est, quos dignatus sit deus, illius æui possessione & resurrectione. Non enim de deo, sed de statu illius æui consulebatur, cuius vxor futura esset post resurrectionem in illo æuo. Sic & de ipsis nuptiis responsum subuertunt: vt filij huius æui nubunt, & nubuntur, de hominibus dictum sit creatoris, nuptias permittentis: se autem quos deus illius æui alter scilicet dignatus sit resurrectione, iã & hic non nubere: quia non sint filij huius æui; quando de nuptiis illius æui consultus non de huius, eas negauerat de quibus consulebatur. Itaque qui ipsam vim & vocis & pronunciationis & distinctionis exceperant, nihil

57

aliud senserunt, quàm quod ad materiam consultationis pertinebat. Atque adeò scribæ, Magister, inquiunt, bene dixisti. Confirmauerat enim resurrectionem, formã eius ædendo aduersus Sadducæorum opinionem. Deniq; testimonium eorum qui ita eum respondisse præsumpserant, non recusauit. Si autem scribæ Christum filium Dauid existimabant, ipse autem Dauid dominum eum appellat, quid hoc ad Christum? Nō Dauid errorem scribarum obtundebat, sed honorem Christo Dauid procurabat: quem dominum magis quàm filium Dauid cōfirmabat, quod non cōgrueret destructori creatoris. At ex nostra parte quàm conueniens interpretatio: nam qui olim à cæco illo filius Dauid fuerat inuocatus, quod tunc reticuit, non habens in præsentia scribas, nunc vltrò coràm eis de industria protulit, vt se quem cæcus secundum scribarum doctrinam filium tantum Dauid prædicarat, dominum quoque eius ostēderet, remunerata quidem fide cæci, qua filium Dauid crediderat illum, pulsata verò traditione scribarum, qua non & dominum eum norant. Quodcunque ad gloriam spectaret Christi creatoris, sic non alius tueretur, quàm Christus creatoris. Olim constitit de nominum proprietate, ei illam, qui prior & Christum suum in homines annunciaret, & Iesum trāsnominaret. Constabit itaque & de impudētia eius, qui multos dicat venturos in nomine ipsius, quod non sit ipsius, si nō Christus & Iesus creatoris est, ad quem proprietas nominum pertinet. Amplius & prohibeat eos recipi, quorum & ipse par sit, vt qui proinde in nomine venit alieno, si non ipsius erat à mēdacio nominis preuenire discipulos, qui per proprietatem nominis possidebat veritatē eius. Venīēt denique illi, dicentes: Ego sum Christus. Recipies eos qui consimilem recepisti. Et hic enim in nomine suo venit. Quid nūc, quod & ipse veniet nominum dominus, Iesus creatoris? Reiicies illum? Et quàm iniquum, quàm iniustum, & optimo deo indignum, vt non recipias eum in nomine suo venientem, qui alienum in nomine eius recepisti. Videamus & quæ signa temporibus imponat. Bella, opinor, & regnum super regnum, & gentem super gentem, & pestem, & fames terræque motus & formidi-

nes,

nes,& prodigia de cælo: quæ omnia ſeuero & atroci deo congruunt. Hæc cùm adiicit etiam oportere fieri, quē ſe præſtat, deſtructorem an probatorem creatoris? cuius diſpoſitiones confirmat impleri oportere, quas vt optimus tam triſtes quàm acroces abſtuliſſet, potius quam conſtituiſſet, ſi non ipſius fuiſſent. Ante hæc autem perſecutiones eis prædicat & paſſiones venturas, in martyrium vtique & in ſalutem: Accipe prædicatū in Zacharia: Dominus, inquit, omnipotens proteget eos, & conſumet illos, & lapidabūt lapidibus fundę, & bibent ſanguinem illorū velut vinū, & replebūt pateras quaſi altaris: & ſaluos eos faciet dominus illo die, velut oues populū ſuum, qui lapides ſancti volutant. Et ne putes hæc in paſſiones prędicari, quę illos tot bellorū nomine ab allophylis manebāt, reſpice ad ſpecies. Nemo in prædicatione bellorum legitimis armis debellandorū, lapidationē enumerat, popularibus cœtibus magis & inermi tumultui familiarem. Nemo tanta in bello ſanguinis flumina paterarū capacitate metitur, aut vnius altaris cruentatione adæquat. Nemo oues appellat eos, qui in bello armati & ipſi ex eadē feritate certantes, cadūt: ſed qui in ſua proprietate atque patientia dedentes potius ſemetipſos quàm vindicantes trucidantur. Deniq; qui lapides, inquit, ſancti volutant, non qui milites pugnāt. Lapides enim ſunt & fundamēta ſuper quæ nos ædificamur, extructi ſecundū Paulum, ſuper fundamentū Apoſtolorum, qui lapides ſancti oppoſiti omniū offenſui volutabant. Et hic igitur ipſe vetat cogitari, quid reſponderi oporteat apud tribunalia, qui & Bale quod non cogitauerat, imò cōtrà quàm cogitauerat ſuggeſſit: & Moyſi cauſato linguæ tarditatē, os repromiſit: & ſapientiā ipſam, cui nemo reſiſteret, per Eſaiā demonſtrauit: Hic dicet, ego dei ſum, & clamabit in nomine Iacob, & alius inſcribetur in nomine Iſraëlis. Quid enim ſapientius & incontradicibilius confeſſione ſimplici & exerta in martyris nomine cum deo inualeſcētis: quod eſt interpretatio Iſraëlis? Nec mirum ſi is cohibuit præcogitationē, qui & ipſe à patre excepit pronūciandi tempeſtiuè ſubminiſtrationem, Dominus mihi dat linguam diſciplinæ, quādo debeam proferre ſermonem: niſi Mar-

Confeßio ſimplex & exerta in martyris nomine.

cion Christum non subiectum patri infert. A proximis quoque persecutiones & nominis ex odio vtiq; blasphemiam prædicatam, non debeo rursus ostendere. Sed per tolerantiam, inquit, saluos facietis vosmetipsos, de qua scilicet psalmus, Tolerantia, inquit, iustorum non periet in finem. Quia & alibi, Honorabilis mors iustorum: ex toleràtia sine dubio, quia & Zacharias: Corona autem erit eis qui tolerauerint. Sed ne audeas argumentari Apostolos vt alterius dei præcones, à Iudæis vexatos, memento Prophetas quoque eadem à Iudæis passos, tamen non alterius dei Apostolos fuisse, quàm creatoris. Sed mõstrato dehinc tempore excidij, quũ cœpisset vallari exercitibus Hierusalem, signa iam vltimi finis enarrat, solis & lunæ syderúmq; prodigia, & in terra angustias Nationum obstupescentium velut à sonitu maris fluctuantis pro expectatione imminentiũ orbi malorum. Quod & ipsæ vires cælorũ concuti habeant, accipe Iolem: Et dabo prodigia in cælo, & in terra sanguinem & ignem, & fumi vaporẽ, Sol conuertetur in tenebras, & in sanguinem luna, priusquam adueniat dies magnus & illustris domini. Habes & Habacuc, Fluminibus disrumpetur terra, videbũt te, & parturient populi, dispergent aquas gressu, Dedit abyssus sonum suum, sublimitas timoris eius elata est: Sol & luna constitit in suo ordine, in lucem coruscationis tuæ, ibunt in fulgorem, fulgor scutum tuum, in comminatione tua diminues terram, Et in indignatione tua depones Nationes. Conueniunt opinor & domini pronunciationes & prophetarũ, de concussionibus mundi, & orbis elemẽtorum, & Nationũ. Post hęc quid dominus? Et tunc videbũt filium hominis venientem de cælis cum plurima virtute. Cùm autẽ hæc fient, erigetis vos, & leuabitis capita, quoniam appropinquabit redemptio vestra. In tempore scilicet regni, de quo subiecta erit ipsa parabola. Sic & vos cùm videritis omnia hæc fieri, scitote appropinquasse regnũ dei. Hic erit dies magnus domini & illustris, venientis de cælis filij hominis, secundum Danielem, Ecce cum cæli nubibus tanquam filius hominis adueniens, &c. Et data est illi regia potestas, quã in parabola postulaturus exierat, relicta pecunia seruis, qua fœnerarentur, & vniuersæ Na-

ſæ Nationes quas promiſerat ei in pſalmo pater, Poſtula de me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam: Et gloria omnis ſeruiens illi, & poteſtas eius æterna quæ non auferetur, & regnum eius quòd non corrumpetur, quia nec morientur in illo, nec nubent, ſed erunt ſicut angeli. De eodem aduentu filij hominis & fructus eius apud Abacuc: Exiſti in ſalutem populi tui ad ſaluos faciendos Chriſtos tuos: erecturos ſcilicet ſe & capita leuaturos in tempore regni redemptos. Igitur cùm & hæc quæ ſunt promiſſionum, proinde conueniant ſicut & illa quæ ſunt cōcuſſionum, ex conſonantia propheticarum & dominicarum pronunciationum, nullam hic poteris interſtruere diſtinctionem, vt concuſſiones quidem referas ad creatorem ſæuitiæ ſcilicet deum, quas nec ſinere nedum expectare deberet deus optimus: promiſſiones vero deo optimo deputes, quas creator ignorans illum non prophetaſſet. Aut ſi ſuas prophetauit non diſtantes à promiſſionibus Chriſti, par erit in libertate optimo deo, nec plus videbitur à Chriſto tuo repromitti, quàm à meo filio hominis. Ipſum decurſum ſcripturæ euangelicæ ab interrogatione diſcipulorum vſque ad parabolam fici, ita inuenies contextu ſenſus filio hominis hinc atque illinc adhærere, vt in illum compingat & triſtia & læta, & concuſſiones, & promiſſiones, nec poſſis ſeparare ab illo alteram partem. Vnius enim filij hominis aduentu conſtituto inter duos exitus concuſſionum & promiſſionum, neceſſe eſt ad vnum pertineat filium hominis, & incommoda Nationum, & vota ſanctorum, qui ita poſitus eſt in medio vt communis exitibus ambobus, alterum concluſurus aduentu ſuo, id eſt incommoda Nationum, alterum incipiens, id eſt vota ſanctorum: vt ſiue mei Chriſti conceſſeris aduentum filij hominis, quò mala imminentia ei deputes quæ aduentum eius antecedunt, cogaris etiam bona ei aſſcribere quæ ab aduentu eius oriuntur: ſiue tui malueris, quò bona ei aſſcribas quæ ab aduētu eius oriuntur, cogaris mala quoque ei deputare quæ aduentum eius antecedunt. Tam enim mala cohærent aduentui filij hominis antecedēdo, quàm & bona ſubſequendo. Quære igitur quem ex duobus Chriſtis conſti-

tuas in persona vnius filij hominis, in quã vtraque dispositio referatur. Aut & creatorem optimum, aut & deum tuum asperum dedisti natura. In summa ipsius parabolæ cõsidera exemplum, aspice ficum & arbores omnes cùm fructum protulerint, intelliget homines æstatem appropinquasse. Sic & vos cùm videritis hæc fieri, scitote in proximo esse regnum dei. Si enim fructificationes arbuscularum signum æstiuo tempori præstant antecedendo illud: proinde conflictationes orbis signum prænotant regni præcedendo illud. Omne autem signum eius est res, cuius est signum, Et omni rei ab eo imponitur signũ, cuius est res. Ita si conflictationes signa sunt regni sicut fructificationes æstatis, ergo & regnum creatoris est, cuius conflictationes deputãtur, quæ signa sunt regni. Præmiserat oportere hæc fieri tam atrocia, tam dira deus optimus, certè à prophetis & à lege prædicata, adeò legẽ & prophetas non destruebat, cùm quæ prædicauerant, cõfirmat perfici oportere. Adhuc ingerit non transiturum cœlum ac terram, nisi omnia peragantur. Quæ nam ista? Si quæ à creatore fiunt, meritò sustinebunt elementa domini sui ordinem expungi. Si quæ à deo optimo, nescio an sustineat cælum & terra perfici, quæ æmultus statuit. Hoc si patietur creator, zelotes deus non est. Trãseat age nunc terra & cœlum. Sic enim dominus eorũ destinauit, dum verbum eius maneat in æuum. Sic enim & Esaias prænunciauit. Admoneantur & discipuli ne quando grauentur corda eorum crapula & ebrietate & secularibus curis, & insistat eis repetinus dies ille, velut laqueus, vtiq; oblitis deum & plenitudine & cogitatione mũdi: Moysi erit admonitio. Adeò is liberabit à laqueo diei illius, qui hanc admonitionem retrò intulit. Erãt & loca alia apud Hierusalem ad docendum, erant & extra Hierusalem ad secedẽdum, sed enim per diem in templo docebat, vt qui per Osee prædixerat, in templo meo me inuenerunt, & illic disputatũ est ad eos, ad noctem verò in elæonem secedebat. Sic enim Zacharias demonstrarat. Et stabũt pedes eius in mõte elæone. Erant horæ quoq; auditorio cõpetentes. Diluculo conueniendum erat, quia per Esaiam cùm dixisset dominus, Dat mihi linguã disciplinæ, adiecit

ἐλαιών, id est oliuetum.

cit, appoſuit mihi manè aurem ad audiendum. Si hoc eſt prophetias diſſoluere, quid erit adimplere? Proinde ſcit & quando pati oporteret eum, cuius paſſionem lex figurat. Nam è tot feſtis Iudæorũ, Paſchæ diẽ elegit. In hoc enim ſacramentum pronunciarat Moyſes, Paſcha eſt domini. Ideo & affectum ſuũ oſtendit, Concupiſcentia concupiui Paſcha edere vobiſcũ, antequam patiar. ô legis deſtructorem, qui concupierat etiam Paſcha ſeruare. Nimirũ veruecina illũ Iudaïca delectaret? An ipſe erat qui tanquam ouis ad victimam adduci habens, & tanquã ouis coram tondente, ſic os non aperturus, figuram ſanguinis ſui ſalutaris implere cõcupiſcebat? Poterat & ab extraneo quolibet tradi, ne dicerem & in hoc pſalmũ expunctum: Qui mecũ panem edit, leuabit in me plantam. Poterat & ſine præmio tradi. Quanta enim opera traditoris circa eum, qui populum coràm offendens, nec tradi magis potuiſſet quàm inuadi? Sed hoc alij competiſſet Chriſto, non qui prophetias adimplebat. Scriptum eſt enim, Pro eo quod venũdedere iuſtum. Nam & quantitatẽ & exitum precij poſtea Iuda pœnitente reuocati, & in emptionẽ dati agri figuli, ſicut in Euangelio Matthæi continetur, Hieremias prçcanit, Et acceperunt triginta argenteos preciũ appreciati vel honorati, & dederunt eos in agrum figuli. Profeſſus itaq; ſe concupiſcentia concupiſſe edere Paſcha vt ſuũ (indignũ enim vt quid alienum concupiſceret deus) acceptũ panem & diſtributũ diſcipulis, corpus ſuum illũ fecit, hoc eſt corpus meum dicẽdo, id eſt figura corporis mei. Figura autem non fuiſſet, niſi veritatis eſſet corpus. Cæterum vacua res, quod eſt phantaſma, figuram capere nõ poſſet. Aut ſi propterea panem corpus ſibi finxit, quia corporis carebat veritatẽ, ergo panẽ debuit tradere pro nobis. Faciebat ad vanitatẽ Marcionis vt panis crucifigeretur. Cur autem panem corpus ſuũ appellat, & non magis peponem, quem Marcion cordis loco habuit, non intelligens veterem fuiſſe iſtam figuram corporis Chriſti, dicentis per Hieremiam: Aduerſus me cogitauerunt cogitatum, dicentes: Venite, coniiciamus lignum in panem eius, ſcilicet crucem in corpus eius? Itaq; illuminator antiquitatũ quid tunc voluerit ſignificaſſe panem,

EVCHARISTIA.

Lactantius F. corpus Chriſti ideo ſcribit

panẽ à Hier. appellatum, quia ipſe eſt, inquit, cibus, & vita hominum, qui credũt in carnẽ quã portauit lib.4.cap.18.

ſatis declarauit, corpus ſuum vocans panẽ. Sic & in calicis mentione Teſtamentũ conſtituens, ſanguine ſuo obſignatum, ſubſtantiã corporis confirmauit. Nullius enim corporis ſanguis poteſt eſſe, niſi carnis. Nã & ſi qua corporis qualitas nõ carnea opponetur nobis, certè ſanguinem niſi carnea non habebit. Ita conſiſtit probatio corporis de teſtimonio carnis, probatio carnis de teſtimonio ſanguinis. Vt autem & ſanguinis veterem figuram in vino recognoſcas, aderit Eſaias, Quis, inquit, qui aduenit ex Edom? rubor veſtimentorum eius ex Boſor, ſed decorus in ſtola violenta cum fortitudine? Quare rubra veſtimenta tua? & indumenta ſicut de foro torcularis pleno conculcato? Spiritus enim propheticus velut iam contẽplabundus dominum ad paſſionem venientem, carne ſcilicet veſtitum, vt in ea paſſum, cruentum habitum carnis in veſtimentorum rubore deſignat, conculcatæ & expreſſæ vi paſſionis tanquam in foro torcularis, quia exinde quaſi cruẽtati homines de vini rubore deſcendant. Multò manifeſtius Geneſis in benedictione Iudæ, ex cuius tribu, carnis cenſus Chriſti proceſſurus, iam tunc Chriſtum in Iuda deliniabat. Lauabit, inquit, in vino ſtolam ſuam, & in ſanguine vuæ amictũ ſuum: ſtolam & amictũ carnem demonſtrans, & vinum ſanguinẽ. Ita & nunc ſanguinem ſuum in vino cõſecrauit, qui tunc vinum in ſanguine figurauit. Væ ait, per quem traditur filius hominis. Ergo iam væ cõſtat imprecationis & comminationis inclamationem intelligendã, & irato & offenſo deputandã, niſi ſi Iudas impunè erat tantũ ſceleris relaturus. Aut ſi impunè, vacat væ. Si non impunè, vtique ab eo puniẽdus in quẽ ſcelus traditionis admiſit. Porrò ſi ſciens paſſus eſt hominem, quem ipſe comitatui ſuo aſciuerat, in tantũ ſcelus ruere, noli iam de creatore circa Adam retractare, quæ in tuum quoque deum retorquentur, aut ignoraſſe illum qui non ex prouidẽtia obſtitit peccaturo, aut obſiſtere nõ potuiſſe, ſi ignorabat: aut noluiſſe, ſi & ſciebat & poterat, atque ita malicioſum iudicãdum, qui paſſus ſit hominẽ ſuũ ex delicto perire. Suadeo igitur agnoſcas potius & in iſto creatorem, quàm parem illi deum optimum, aduerſus ſententiã tuam facias. Nam & Petrũ

præ-

præsumptoriè aliquid elocutũ, negationi potius destinã-
do, zelotem deũ tibi ostendit. Debuit etiam osculo tradi
propheticus scilicet Christus, vt eius scilicet filius, qui la-
biis à populo diligebatur. Perductus in cõsessum, an ipse
esset Christus interrogatur. De quo Christo Iudæi quæ-
sissent nisi de suo? Cur ergo nõ vel tunc aliũ eis prodidit?
vt pati posset, inquis, id est vt ille optimus ignorantes ad-
huc in scelus mergeret. atquin & si dixisset, passurus esset.
Si dixero enim, inquit, vobis, non creditis. Porrò non cre-
dituri, perseuerassent in necem eius. & cur nõ magis pas-
surus esset, si alterius dei ac per hoc aduersariũ creatoris
manifestasset? Ergo non vt pateretur, aliũ se tunc quoque
supersedit ostẽdere: sed quoniam ex ore eius confessionẽ
extorquere cupiebant, nec confesso tamen credituri, qui
eũ ex operibus scripturas adimplentib. agnouisse debue-
rant. Ita eius fuit occultasse se, cui vltrò debebatur agni-
tio. Et tamen adhuc eis manũ porrigens, Ab hinc, inquit,
erit filius hominis sedens ad dexterã virtutis Dei. Sugge-
rebat enim se ex Danielis prophetia filium hominis, & è
psalmo Dauid, sedentem ad dexteram Dei. Itaque ex isto
dicto & scripturæ cõparatione illuminati, quem se vellet
intelligi, Ergo, inquiunt, tu Dei filius es. Cuius Dei, nisi
quem solum nouerat? Cuius Dei, nisi quẽ in psalmo me-
minerant dixisse filio suo, Sede ad dexteram meam. Sed
respondit, Vos dicitis: quasi non ego. Atquin cõfirmauit
id se esse quod illi dixerant, dum rursus interrogãt. Vnde
autẽ probabis interrogatiuè, & non ipsos confirmatiuè
pronũciasse, Ergo tu filius Dei es. Vt quia obliquè osten-
derat se per scripturas filium Dei intelligẽdum, sic sense-
rint, ergo tu Dei es filius, quod te non vis apertè dicere:
atque ita & ille, Vos dicitis, cõfirmatiuè respõdit: & adeò
sic fuit pronunciatio eius, vt perseuerauerint in eo, quod
pronunciatio sapiebat. Perductum enim illum ad Pilatũ
onerare cœperunt quod se regem diceret, Christum sine
dubio Dei filium, sessurũ ad Dei dexteram. Cęterum alio
eum titulo grauassent incerti an filiũ Dei se dixisset nisi
Vos dicitis sic pronunciasset, hoc se esse quod dicerẽt. Pi-
lato quoque interroganti, Tu es Christus, proinde, Tu
dicis: ne metu potestatis videretur amplius respondisse.

Vos dicitis.
Tu dicis.

Constitutus est igitur dominus in iudicio. Et statuit in iudicio populum suum. Ipse dominus in iudicium venit cum presbyteris & archõtibus populi secundum Esaiam. Atque exinde omne scriptum passionis suę impleuit, Tumultuatæ sunt ibidem nationes, & populi meditati sunt inania. Astiterunt reges terræ, & archontes congregati sunt in vnum aduersus dominũ & aduersus Christũ eius. Nationes, Romani qui cum Pilato fuerant. Populi, tribus Israëlis. Reges in Herode. Archõtes, in summis sacerdotibus. Nam & Herodi velut munus à Pilato missus, Osee vocibus fidẽ reddidit, de Christo enim prophetauerat: Et vinctum eum ducẽt xenium regi. Delectatus est denique Herodes viso Iesu, nec vocem vllam ab eo audiuit. Tanquam agnus enim coram tondente, sic nõ aperuit os suũ; quia dominus dederat illi linguã disciplinę, vt sciret quomodo eum oporteret proferre sermonem. Illam scilicet linguam; quam in psalmo agglutinatam gutturi suo tũc probabat, non loquendo. Et Barrabas quidem nocentissimus, vita, vt bonus donatur: Christus verò iustissimus, vt homicida morti expostulatur. Sed & duo scelesti circunfiguntur illi, vt inter iniquos scilicet deputaretur. Vestitũ planè eius à militib. diuisum, partim sorte cõcessum Marciõ abstulit, respiciens psalmi prophetiã, Dispertiti sibi sunt vestimenta mea, & in vestitũ meum sortem miserunt. Aufer igitur & crucem ipsam. Idem enim psalmus de eo non tacet, Foderunt manus meas & pedes, totus in illo exitus legitur. Circundederunt me canes, synagoga maleficorum circũuallauit me. Omnes qui spectabant me, naso irridebant me. Locuti sunt labiis, & capita mouerunt. Sperauit in deum, liberet eum. Quò iam testimoniũ vestimentorũ, habe falsi tui prædam, totus psalmus vestimẽta sunt Christi. Ecce autẽ & elementa concutiuntur, dominus enim patiebatur ipsorum. Cæterum aduersario læso, cœlum luminibus floruisset, magis sol radiis insultasset, magis dies stetisset, libenter spectans pendentem in patibulo Christum Marcionis. Hæc argumenta quoque mihi competissent, & si non fuissent prædicata. Cœlum, inquit Esaias, vestiã tenebris. Hic erit dies de quo & Amos, Et erit illa die dicit dominus occidet

sol

Nationes Populi. Reges. Principes.

ſol meridie. Habes & horæ ſextæ ſignificationem, & cõtenebrauit ſuper terram. Sciſſum eſt & templi velum, angeli eruptione derelinquentis filiam Sionis, tanquam in vinea ſpeculam, & in cucumerario caſulam. ô quantũ perſeuerauit etiam xxx. pſalmo Chriſtũ ipſum reddere. Vociferatur ad patrem, vt & moriens vltima voce prophetas adimpleret. Hoc dicto, Expirauit. Quis? Spiritus ſemetipſum, an caro ſpiritum? Sed ſpiritus ſemetipſum expirare non potuit. Alius eſt qui expirat, alius qui expiratur. Si ſpiritus expiratur, ab alio expiretur neceſſe eſt. Quod ſi ſolus ſpiritus fuiſſet, diſceſſiſſe potius diceretur quàm expiraſſe. Quis igitur expirat ſpiritum niſi caro? quæ & ſpirat quando illum habet, & ita eum cùm amittit expirat. Denique ſi caro non fuiſſet, phantaſma carnis, Phantaſma autem ſpiritus fuit: Spiritus autem ſemetipſum expirauit, & expirando diſceſſit. Sine dubio phantaſma diſceſſit, cùm ſpiritus qui erat phantaſma diſceſſit, & nuſquam comparauit phantaſma cum ſpiritu. Nihil ergo remanſit in ligno. Nihil pependit etiam poſt expirationem. Nihil de Pilato poſtulatum. Nihil de patibulo detractum. Nihil ſindone inuolutum. Nihil ſepulchro nouo conditum. Atquin non nihil. Quid igitur illud fuit? Si phantaſma, adhuc ergo inerat & Chriſtus. Si diſceſſerat Chriſtus, ergo abſtulerat phantaſma. Supereſt impudentiæ hæreticæ dicere, phantaſma illic phantaſmatis remanſiſſe. Sed ſi & Ioſeph corpus fuiſſe nouerat, quod tota pietate tractauit: ille Ioſeph qui non conſenſerat in ſcelere Iudæis, Beatus vir qui non abiit in conſilio impiorum, & in via peccatorum non ſtetit, & in cathedra peſtium nõ ſedit, oportuerat etiam ſepultorem domini prophetari, ac iam tunc meritò benedici. Si nec mulierum illarum officium præterit prophetia, quæ ante lucem conuenerunt ad ſepulchrum cum odorum paratura. De hoc enim per Oſee, vt quærant, inquit, faciẽ meam ante lucem vigilabunt ad me dicentes, Eamus & conuertamur ad dominum, quia ipſe eripuit, dixit, & curabit nos, percuſſit, & miſerebitur noſtri, ſanabit nos poſt biduum, in die tertia reſurgemus. Quis enim hæc non credat in recogitatu mulierum illarũ volutata, inter dolo-

62

63

rem præsentis destitutionis, qua percussæ sibi videbantur à domino, & spem resurrectionis ipsius qua restitui ritè arbitrantur? Corpore autē non inuento, sublata erat sepultura eius de medio, secundum Esaiam. Sed & duo ibidem angeli apparuerunt: Tot ferè laterensibus vti solebat, in duobus testibus consistens dei sermo. Reuertentes quoque à sepulchro mulieres, & ab illa angelorum visione prospiciebat Esaias? Mulieres, inquit, venite, Venientes à visione, venite ad renunciandā scilicet domini resurrectionem. Bene autem quod incredulitas discipulorū perseuerabat, vt in finem vsque defensio nostra consisteret, Christum Iesum non alium se discipulis ædidisse quàm prophetarum. Nam cùm duo ex illis iter agerent, & dominus eis adhæsisset, non comparens quod ipse esset, etiā dissimulans de conscientia rei gestæ, Nos autem putabamus, inquiunt, ipsum esse redemptorem Israëlis, vtique suum Christū, id est creatoris, adeò nec alium se ædiderat illis. Cæterum non existimarent eum creatoris, & cùm creatoris existimaretur, non sustinuisset hanc de se existimationē, si non is esset qui existimatur. Aut ipse erit autor erroris, & præuaricator veritatis aduersus dei optimi titulum. Sed nec post resurrectionem alium se eis ostendit, quàm quæ existimatum sibi dixerant. Planè inuectus est in illos, O insensati & tardi corde, in nō credendo omnibus quæ locutus est ad vos. Quæ locutus non alterius se dei esse probat, sed eiusdem dei. Nam eadem & angeli ad mulieres: Rememoramini quæ locutus sit vobis in Galilæa, dicens: quod oportet tradi filium hominis & crucifigi, & tertia die resurgere. Et quare oportebat? nisi quia ita à deo creatore scriptum. Igitur increpauit illos vt de sola passione scandalizatos, & vt dubios de fide resurrectionis annunciatæ sibi à fœminis, per quæ non crediderant ipsum fuisse quem existimarant. Itaque quod existimauerant, id volens credi se, eum se confirmabat quem existimauerant, creatoris scilicet Christum redemptorem Israëlis. De corporis autem veritate quid potest clarius? cùm hæsitantibus eis ne phātasma esset, imò phantasma credentibus: Quid turbati estis? Et quid cogitationes subeunt in corda vestra? Videte manus meas & pedes, quia ego

Laterenses à latere nouè dixit, quos alioqui laterones appellamus.

ego ipse sum, quoniam spiritus ossa non habet, sicut me videtis habere. Et Marcion quædam contraria sibi, illa credo industria eradere de euangelio suo noluit, vt ex his quæ eradere potuit, nec erasit, illa quæ erasit, aut negetur erasisse, aut meritò erasisse dicatur. Nec parcit nisi eis quę non minus aliter interpretando quàm delendo subuertit. Vult itaque sic dictum, quasi, Spiritus ossa non habet, sicut me videtis habētem, ad spiritum referatur, sicut me videtis habentem, id est non habentem ossa, sicut & spiritus. Et quæ ratio tortuositatis istius? cùm simpliciter pronunciare potuisset, quia spiritus ossa non habet, sicut me videtis non habentem. Cur autem inspectui eorum manus & pedes suos offert, quæ membra ex ossibus constant? Si ossa non habebat, cur adiicit: Et scitote quia ego sum, quem scilicet corporeum retrò nouerant? Aut si phātasma erat vsquequaque, cur illos phantasma credentes increpabat? Atquin adhuc eis non credentibus, propterea cibum desiderauit, vt se ostenderet etiam dentes habere. Impleuimus, vt opinor, sponsionem, Exhibuimus Iesum Christum prophetarum doctrinis, sententiis, affectibus, sensibus, virtutibus, passionibus, etiā resurrectione, non alium quàm creatoris. Siquidem & Apostolos mittens ad prædicandum vniuersis Nationibus, in omnem terram exire sonum eorum, & in terminos terræ voces eorum, psalmum, adimplendo, præcepit. Misereor tui Marcion, frustra laborasti. Christus enim Iesus in euangelio tuo, meus est.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS per Beatum Rhenanum.

VEriβimum est quod alibi dixit Tertullianus, de philosophorum ingeniis omnem hæresim animari. Siquidem Marciō hinc deum suū meliorē cōmentus est, quod Stoicæ scholæ decreta, cuius ille fuit alumnus, ἀπάθειαν, hoc est affectuum vacuitatem tantopere prædicent, de qua seipsos etiam superbè iactant eius factionis consecranei, quod diuus Hieronymus nullo modo ferre potest. Enimuero superioribus libris egregie confutatus est, legem ab euangelio separans, & nouum ac meliorem deum commini-

scens qui Christũ in terras miserit, quatenus videlicet id partim ex instrumento veteri, partim ex euangelio pro sua libidine corrupto, persuadere molitus est. Iam quoniam ex Paulinis quoque epistolis simili temeritate adulteratis, & prout ipsi vel commodum vel incommodum erat demutatis, insaniam suam Apostolico calculo comprobare tentabat, ostendit hoc postremo libro non alium Christum in illis prædicari, quàm creatoris. Quod si Paulus in quosdam inuehatur cæremoniis veteris legis rursus vtentes, non tamen ideo creatori illum aduersari, qui ipse per Prophetas suos testatus sit vmbras veteris legis desituras exorta luce euangelica. Agitur autem hic idem argumentum fucante sua Marcione ex verbis Paulinis, & vicißim refellente Tertulliano, quod prioribus libris antè tractatum est. Porrò quod omnibus epistolis excußis (præter eas quæ sunt ad Titum & Timotheum quas reiiciebat Marcion) illius quæ ad Hebræos inscribitur non est facta mentio, satis declarat, ea ætate Paulo fortaßis non fuisse tributam.

ANNOTATIONES IN LIBRVM sequentem.

Pag. 2. 1 APostoli quoque originem.] *Adiecimus Pauli. Apostoli quoque Pauli originem.* Nouus aliqui discipulus.] *Aliqui pro aliquis. Sic & supra. Sed erat, inquit, vnus aliqui deputandus ex iis. Paulò pòst. A domino allectum iam in cœlis quiescente.* In acatos tuas.] *Hoc est in cymbas siue scaphas tuas. Est ἄκατος, Græcis nauigij genus quod velis potius agebatur quàm remis. id & ἀκάτιον aliquando dicitur, quod vocabulum etiam maiori velo nauis accommodat Iulius Pollux.* Onus auertisti.] *Sarcinas intelligit quæ nauibus imponuntur in longinquas regiones deuehendæ. Et solent hæ nonnunquam ab ipsis naucleris intercipi.* Planè profiteri potest seipsum quis.] *Loquitur de professione quæ fit apud Acta. Nam profitemur dum publicè & apud Acta aliquid vltro denunciamus, veluti quum profitemur merces ne in vectigali pẽdundo reipublicæ fraus fiat. Vnde merces improfessas Marcianus in Pandectis vocat quarum nomine nullum vectigal solutum est. Item profitebantur filios natos sibi apud Acta veteres, quæ res tum certam tum facilem*

facilem ætatis faciebat probationem siquãdo huiusmodi dubium incidisset. In hunc sensum eleganter dixit Seneca, Profiteri æs alienum. Id quod candidati facere cogebantur & rei. De beneficiis libro sexto. Liuius, profiteri frumentum libro quarto primæ Decadis, vbi in peruulgatis exemplaribus mendosè legitur, Confiteri cogendo frumentum. Vt iam hinc & fidem tuam obtundam.] *Sic libro præcedente, Non Dauid, inquit, errorem scribarum obtundebat.* Non mihi Paulum.] *Nos Nam mihi Paulum. Assertiuè videlicet. Item infra, Certe Acta Apostolorum hunc mihi ordinem Pauli tradiderunt. Ex Gorziensi collatione.* Iisdem & hic dimicabimus lineis.] *Linearum prouerbialiter lubens meminit, Vt rursum ad lineas, Producere lineas, & hic, Iisdem dimicare lineis.* Intercessisse quosdam.] *Hoc est interuenisse, opposuisse se quosdam. Infra scripsimus, quàm de instrumento Actorum. Non aliter supra vocauit Apocalypsin, Instrumentum Ioannis. Paulò pòst pro si qua reposuimus, si quid scilicet. Ex Gorziensi. Item, Et defensionem. Nos, ex defensione.* Iudaismi magis adfines.] *Vt in De patiẽtia. Adfines cupiditatis deprehendemur. Item, Nunquid impatientes pacis adfines.* Ob incõstantiam victus.] *Hic vides ab ipso autore explicari quid intellexerit per paßiuum conuictum libro primo aduersus Marcionem, dum, inquit, hoc ipsum argumentum tractans, Igitur si feruenter adhuc, vt Neophytus aduersus Iudaismum, aliquid in conuersatione reprehendendum existimauit, paßiuum scilicet conuictum. Et cætera. Quod vero sequitur hic conuersationis ambiguæ, Tertullianus potuisset dicere si libuisset, conuersationis paßiuæ. Ergo paßiuum, & inconstans & ambiguum significat.* Quàm nobiscum faciat.] *Hoc est, quàm nobiscum sentiat. Sic & suprà alicubi loquutus est.* Si vero ratio, nec lex in tuo.] *Nos ex Gorziensi collatione restituimus. Si vero rationale & in tuo. Porrò frequenter hoc vocabulũ apud Tertulianum reperias. Vt quum dicit, Omnia in deo rationalia. Nihil in deo nõ rationale.* Abrahæ dictæ promissiones.] *Nos adiecimus verbum sunt.* Soles & lunas.] *Sic libro præcedente, Qua soles & imbres qui fœnerauerat.* Cuius gratia.] *Subaudi est.* Physicæ, id est naturalis superstitionis.] *Horũ meminit libro primo aduersus Martionẽ, vt plerique Physicorum, inquit, formidauerint initium ac finem mundo cõstare. Aduersus Praxean, Et manet chirographum apud Physicos. Ibidem, Disiun-*

2 3 Chap. III. 4 5 Chap. IIII. 6

xit à Physicis, Sic enim vtrobique legitur in volumine Gorziensi. Et cęremonia vestra.] *Sic dixit in De hæresibus, Ad benedicenda eucharistia sua.* O licentiam inexcusabilẽ. Nouissimam Abrahæ mentionem, nullam magis auferendam.] *Appositiuè.* Vnum à monte Syna.] *Subaudi ex liberis. Alium sup. Hoc est alterum ex filiis super omnem principatum generãs.*

7 In quem repromisimus sanctam ecclesiam.] *Censeo legendum, In quem repromißi sumus. In quem videlicet alterum filium.* Seruitutis vel legis astringi.] *Nos, id est legis. Item, sicut & circuncisionem, vtrunque ex Gorziensi.* Circumcidetis duricordiam vestram.] *Sic vertit σκληροκαρδίαν.* Dum

8 Christi est lex creatoris.] *Amat breuitatẽ. Subauditur, lex.*

9 Boni duxit deus.] *Sic vertit quod Græcè est, εὐδόκησεν ὁ θεός. Quemadmodũ enim autores dicunt, Boni consulere, Et, AEqui bonique facere, sic ipse dicit, Boni ducere. Infrà, At propterea, inquit, debere boni ducere abesse potius à corpore & esse cum domino, vt & mortem excipiamus. Et alibi rursum, Quomodo autem, inquit, boni duxit omnem plenitudinem in semetipso habitare.* Qui sapientia sua.] *Scripsimus, Qui in sap. s. Et paulò pòst, Qui ex retributione. Et supra, & populi & humani generis of-*

10 *fensam. Ex Gorziensi collatione.* Autem etiam vetera.] *Hoc est apud veteres institutiones, apud veteres cæremonias, videlicet instrumenti veteris.* Quid stultius.] *Hoc refertur ad Creato-*

11 *rem.* Penè iam totis seculis creatoris prodactis.] *Prodactis à prodigendo quasi procul actis, hoc est expletis.* Si in creatoris accipitur.] *Subaudi, interpretationem, vt de creatore videlicet intelligatur. Defectiua oratio Græcorum imitatione, qui dicunt ἐν ἅδου, In Plutonis. Subauditur, domo. Sic infrà, Et à nostræ partis poßit opponi.* Depalatorem disciplinæ diuinæ.] *Depalatorem vocat, propalatorem, manifestatorémque. Sic aduersus Hermogenem, Siquidem, inquit, omnia opera sua deus ordine consummauit, incultis primò elementis depalans quodammodo mundum, dehinc exornatis dedicans, Depalans, hoc est pa-*

12 *lam ostendens.* Vtique sui superfundamenti.] *Nos præpositionem super erasimus, fidem secuti Gorziensis collationis.* Per

13 similitudinem sanguinis salutaris.] *Alludit ad locum qui est Exodi cap. 12. Ite tollentes agnum per familias vestras, & immolate phase, Fasciculúmque hyssopi tingite in sanguine qui est in limine, & aspergite ex eo superliminare & vtrunque postem.*

stem. Transibit enim dominus percutiens AEgyptios. Cúmque viderit sanguinem in superliminari & in vtroque poste, trãscendet ostium domus, & non sinet percussorem ingredi domos vestras & lædere. Et pecoris Christi.] *Agnum intelligit. Paulò pòst scripsimus, Empti enim sumus pretio magno.* Planè nullus si in phantasma fuit Christus.] *Nos ex iudicio nostro sumus ausi mutare locum & scribere, Planè nullo si phantasma fuit Christus. Subaudi, pretio.* In quæ eadem mittenda fornicatio non erit.] *Opinor scribendum, cõmittenda.* Et si fortè disiunctum.] *Si fortè pro fortè.* Ne qui fidelis.] *Ne qui pro ne quis. Vt aliqui sæpe pro aliquis. Paulò pòst scripsimus. Ecce autem & in petr.* Figuram extranei sacramenti.] *Poterit exponi, figuram eius qui sit extraneus à sacramento. Nam solet extraneus construere cum genitiuo, vt suprà aduersus Marcionem lib. 2. Quis mali extraneus, nisi qui & inimicus? Item, Extranea gloriæ.* Equidem æmulo.] *Restituimus locum ex Gorziensi codice. Ab alio mutuatur exempla & quidem æmulo. De illo me terret sibi.* Iam si deliquero eadem.] *Figura Græca, id est secundum eadem. Aut exponendum pro admisero. Infrà, E contrario foueat deus. Item, quando paria. Nos, si quando paria.* Et breuiter expungo.] *Expungo, hoc est absoluo.* Panis & calicis sacramentum.] *Nos, sacramento.* Nihil exinde sperante penes illos spiritu.] *Legendum, spirante pro aspirante.* Qui meritus charismata.] *Nos, qui meritum charismatum. Paulò pòst, discendi duntaxat gratia. Et mox, mulieri etiam prophetanti. Ex Gorziensi collatione.* Nihil ex huiusmodi.] *Malim, Nihil huiusmodi.* Vocabulorum mortuorum. Ita mortuum vocabulũ non est.] *Hic locus etiam in manuscriptis voluminibus est deprauatus. Ego sic mutaui distinxíque, Exigit defendi proprietates vocabulorum. Mortuorũ ita vocabulo non est nisi quod amisit animam.* Et in Christi corpore.] *Nos, Et in Christo corpore. Infrà, donec ponat.* Qui ait, Sedit ad dexteram templi.] *Nihil hic succurrunt exemplaria, Censeo scribendum, quia is sederit ad dexteram templi.* Quod & ipso hic accedit] *Ipso hoc est in ipso. Subaudi, Christo. Accedit pro accidit, vt infra, Demutationi, inquit, adscribẽs quæ accedit resurrectioni. Porrò. Quod & ipso, aptè refertur ad id quod sequitur: Tu es sacerdos in æternum. Nam & sacerdotium Christi spirituale.* Acceptatione & bene dignabitur.]

14

15

16

17

18

Proculdubio legendum, & benedictione dignabitur. Præcedit enim, Qui Abraham circumcisum iam accepta decimarũ oblatione benedixit. Infrà scripsimus, puluerem lingent. [19] Viderit institutio istæ Calendæ si fortè Febr.r.] Hunc locum ex sola diuinatione pridem restitueram adiecta in margine libri adnotatiuncula. Nunc quoniam consentit codex Gorziensis, liberius ausi sumus pro istæ scribere ista, hoc modo, Viderit institutio, ista Calẽdæ si fortè Februariæ, respõdebũt illi pro mortuis petere. Est sensus: Calendæ Februariæ, hoc est sacra quibus Romanus populus hoc mense februabatur, id est lustrabatur per ignem maximè, respondebunt illi subaudi Marcioni, si fortè, hoc est forte (nam perpetuò Tertullianus si forte pro forte vtitur) petere ista pro mortuis, videlicet istum baptizandi modum. Quasi dicat. Lustrationis Februalis loco mortuorum baptizatio fortaßis fuit apud quosdam Christianos, & ex illo lustrandi ritu solenni irrepsit. Equidem quod negari non potest, cæremoniæ ardentium cereorum quos hodie Christiani eo die qui purificatæ Mariæ dicatus est, ex more circumferimus, à Februalib. Romanorum sacris originem sumpsere. Pertinaci paganismo mutatione subuentum est, quem rei in totum sublatio potius irritasset. Si sic distinguas. Viderit institutio ista. Calend. idem erit sensus. Denotare.] Denotare pro arguere vt suprà sæpe. In De patientia. Parum hoc, inquit, si non etiam proditorem suum secum habuit, nec constanter denotauit. Secundam discrepationem.] Poßit etiam legi disceptationẽ. Obducitur.] Hoc est conuincitur subaudi Marcion. Hoc verbo in hunc sensum crebro vtitur, vt supra annotauimus, & infra sumus annotaturi. Infra scripsimus, Nonne carnalem. [20] Et si habet aliquod proprium corpus anima vel spiritus.] Diuus Aurelius Augustinus negat Tertullianum propter hanc assertionem damnatum esse hæreseos. Quin interpretatur commodè quantũ potest. Animale dici capit.] Vsum huius verbi capit multis iam locis annotauimus. Sic enim vertit quod Græcis ἐνδέχεται dicitur, quo & illi impersonaliter vti solent. Hic tantùm valet, ac si diceret, recidit appellationem vt animale dicatur, siue meretur animale dici. Sic in De resurrectione carnis, Quam & patrum, inqnit, dici capiat. Libro tertio aduersus Marcionem, Id enim intelligi vel non intelligi capit. Infra adiecimus genitiuum carnis ex Gorziensi collatione, In nomine carnis denegatur dei regnum. [21] Sed quod illi corpus dei dederit.]

dederit.] *Censeo scribendum deus dederit, vt supra, Quibus det corpus deus prout volet.* Quæ accedit resurrectioni.] *Accedere frequenter vsurpat pro accidens esse. Vt in præcedentibus. Quod & ipso hic accedit. Et paulò antè, Nisi, inquit, ex accedẽtibus cui magis competant. Mox pro vel contentio tua? reposuimus, Vbi cõtentio tua? Item, Domini nostri Iesu Christi. Ex Gorziensi collatione.* Vtique & misericordiæ affectum.] *Quoniam in Gorziensi codice legitur affectu, vertendum est & particula in ex.* Etsi non litera, & eius spiritus hoc erit nouitas.] *Arbitror pro & supponendũ at. At eius spiritus.* Quomodo iam optatus.] *Gorziensis collatio monuit pro optatus substituẽdum operta.* Quid & Apostolum Christi alterius.] *Legendum ad Apostolum, vbi subaudiri debet, pertinet.* Contentus victoriæ.] *Cõtentus cũ genitiuo.* Næ vltro possum.] *Næ Græcum est aduerbium affirmandi pro, certè, profectò. Scripsimus infra, Prætereo. Item, Et hanc substantiam resuscitaturus est.* Strinxit.] *Strinxit pro perstrinxit, hoc est obiter indicauit, siue leuiter attigit.* Et qui de integro.] *Legendum, & quidem integro.* Compendium mortis, & mutati consequentur.] *Pro & debet legi sed. Ibidem scripsimus superinduti. Item. quàm exuti corpus.* Boni ducere.] *Boni ducere sicut Boni consulere, vt supra hoc ipso libro, Quoniam, inquit, in dei sapientia non intellexit mundus per sapientiam dominum, boni duxit deus per stultitiam prædicationis saluos facere credentes. Sic interpretatur verbum Paulinum εὐδοκεῖν. Mox adiecimus aduerbium libenter ex collatione Gorziensi, vt & mortem libenter excipiamus.* Dispunctionem boni ac mali operis.] *Dispunctionem vocat compensationem, remunerationémque.* Percutiendi & sæuiendi alienũ.] *Sic in De resurrectione carnis, Quis ergo discendi magis adfinis, quàm præsumendi. Eodem. In re aliena salutis. Item, In alienam culpæ.* Plurimum.] *Plurimum, hoc est maximè siue pro maxima parte.* In vltionem veritatis.] *Videlicet non receptæ sed explosæ.* Vehitur in transgressores legis.] *Vehitur pro inuehitur.* Adeò autem Iudæos ingesserat.] *Lege incesserat, nam præcedit, vehitur in transgressores legis.* Seruiuit deus dispositioni.] *Adiecimus tuus ex Gorziensi, Seruiuit deus tuus dispositioni.* Nisi si creator ideò legem intercalauit.] *Intercalauit, id est interiecit, interposuit, interseruit, mediam immisit. Nam id significat hic intercalare.*

22 Cap.
23
24
Cap. xii.
25
Sept. 176.
26
Cap. xiii.
27

Eius verbi meminit Macrobius, etiam de ratione intercalandi abundè differens. Iulius Cæsar instituit vt vnus dies quarto quoque anno intercalaretur, hoc est insereretur, vnde bisextilem annum Plinius intercalarem vocat, & Liuius mensem dixit intercalarium. Græci ἐμβόλιμον appellant, & ἐμβολιμαῖον. 28 Per quam licuit delictum latere.] Licuit, hoc est à liquet impersonali verbo pro claruit, innotuit, manifestum euasit. Atque hoc est quod Paulus docet, ἀλλὰ τὴν ἁμαρτίαν οὐκ ἔγνων, εἰμὴ διὰ νόμου, id est, Sed peccatum non cognoui, nisi per legem. Porrò verbo liquuit à liquet vtitur in De carne Christi, quanquam iam liquuit, inquit, & de nomine hominis, de statu qualitatis, & de sensu tractationis, & de exitu passionis, humanam constitisse. liquuit, id est apparuit, cōstitit. Est enim dum alterius par est.] 29 Par cum genitiuo, vt aliàs sæpe. Mox scripsimus, quia hoc tantum est. Sed ad conuersationis pertinebunt.] Repete accusatiuum, reatum. Absque qua nec corpus aliud dici capit.] Capit, id est idoneum vel aptum est vt aliud dicatur, vt libro secundo, Capit etiam imaginem spiritus dicere flatum. libro tertio, Id enim intelligi vel non intelligi capit. Impersonale verbū, quod ἐνδέχεται Græci dicunt. Salio & hic amplissimum abruptum intercisæ scripturæ.] Salio pro transilio. Si non & inscitiam.] Ex Gorziensi collatione reposuimus, inscientiam. Quo verbo Tacitus etiam vtitur lib. 17. Inde atrox rumor, inquit, affirmantibus plerisque interfectos, ac ni sibi consulerent, fore vt acerrimi militum & præsentia cōquesti, per tenebras & inscientiam cæterorum occiderentur. Vbi in peruulgatis exemplaribus ante nostram castigationem legebatur, inscitiam. Idem in dialogo oratorum, Sed desidia iuuentutis, inquit, negligentia parentum, & inscientia præcipientium, & obliuione moris antiqui. Cicero in Academicis quæstionibus, Quam rationem, inquit, maiorum etiam comprobat diligentia, qui primum iurare ex sui animi sententia quenque voluerunt, deinde teneri si sciens falleret, quod inscientia multa versaretur in vita. Ex inscitia scilicet.] Hic habes inscitiam & consentiunt exemplaria. Et inuestigabiles viæ eius.] Græcè καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ. Inuestigabiles, id est non vestigabiles, Infra scripsimus, Aut quis consiliarius eius fuit. Qui tanta de scripturis ademisti.] Hoc est quod paulò antè dixit, Salio & hic amplissimum abruptum intercisæ scripturæ. Non retributionem iniuriæ.] Addidimus verbum

Cap. xiiij.

bum permittebat, Ex Gorziensi. Pontus laborauit.] *Hoc est,* 30
Barbaria illa. Nisi mauis, Pōticus, id est Marcion. Est sapor & in paucis.] *Etiam modica habent suum gustum.* Luxuria est 31
turpitudini quoque & immunditiæ non contraria.] *Nos fidem secuti collationis Gorziensis negatiuam particulam nō, sustulimus. Nā luxuriam hic accipit congressum viri cum muliere, quæ est contraria turpitudini & immunditiæ, id est Veneri illicitæ. Hunc sensum aliquis non percipiens scripsit, non contraria.*
Licet enim & anima & corpus sit.] *Scripsimus nostrum secuti iudicium, Licet enim & animæ corpus sit. Huius opinionis est paulò antè facta mentio.* Multò magis hic.] *Subaudi, intelligit.* Vt cohærēt eis.] *Nos cohærentia.* Parem creatoris.] *Par cū genitiuo, vt paulò antè, Est enim, inquit, dum alterius par est. Et aliàs sæpe.* Nostratem deū faceret.] *Nostratem, id est nostræ partis.* Summissu erroris.] *Summissus, us, ui, pro summißione.* Quod si nō capit alterius omnia ista deputari.] 33
Similis locutio per verbū capit, imitatione Græcorū qui ἐνδέχεται sic vsurpare solēt impersonaliter, vt illa paulò antè, Animale dici capit. Item illa lib. 3. Id enim intelligi vel non intelligi capit. Et aliæ innumeræ. Propter quod & nos iracundi.] *Secuti Gorziensem collationē scripsimus, Propter quod & nos iracundiæ filij sumus, sed natura.* Quam & ipse iam fecit.] *Quā pro qualem. Nisi mauis legere suam.* Non Christo æmulæ.] *Æmulus cum datiuo.* Non Marrucine sed Pontice.] *Marrucini Plinio teste, populi sunt Italiæ Ferentanis & Vestinis proximi. Iocus est in gentē. Latio nihil cultius, nihil barbarius Ponto.*
De manibus hæretici præcidendis.] *Distinximus. De manibus hæretici præcidendis non miror si syllabas sub. Paulò pòst scripsimus, Occulti ab æuis deo. Item illis debebat dixisse.* Verè cùm & visibilem excondis præliatorē?] *Legerim, Verè eum & visib. Videtur antē excondis (si non est mendosa dictio) dictū pro educis, vt excondo oppositū sit ei quod est recondo.* Vel augmenta.] *Semina præceptorū sunt velut initia. Additiones atque expositiones sunt eorundē augmenta.* Et honorabit & coronabit.] *Ergo in De resurrectione carnis pro mendoso verbo inorbitur, aptè legemus coronabitur, At enim, inquit, illic & calix bene sibi conscius, & de diligentia ministerij cōmendatus, coronis quoque potatoris sui coronabitur, aut aspergine florum honorabitur.* Quò iam mihi duos deos.] *Quò, id est ad quem*

32
34
35
36
37
38

vsum Vt suprà locutus est quodã loco. O quanti iam dij creatores] *Quanti pro quot. Paulò pòst scripsimus, An sicut duo dij. Et mox, Si ambo iam diaboli. Rursum infra, Nam si iam tum traditio.* EX *collatione Gorziensi.* Ex qua delatura.] *Delatura pro delatione Referri debet in eorum nominum classem, qualia sunt Læsura, paratura, supparatura, occursura, suffectura, fluxura, subiectura, farsura, inscriptura.*

39 Nedum Antoniniani Marcionis] *Ergo libro primo aduersus Marcionem legẽdum, De quo tamen constat, Antoninianus hæreticus est, sub Pio impius.* Boni duxit omnem plenitudinem in semetipso habitare.] *Græcè,* ὅτι ἐν αὐτῷ εὐδόκησε πᾶν τὸ πλήρωμα κατοικῆσαι. *vertit* εὐδόκησε, *Boni duxit, vt supra, bis.*

40 De Epicuri schola.] *Deum Epicurus inducit hebetem ac stupidum, qui non commoueatur, nec peccãtibus irascatur. At nos Christiani iram dei excitare formidamus. Sic aduersus Valentinianos, Sit itaque Bythios, inquit, iste infinitis retro æuis, in maxima & altißima quiete, in ocio plurimo, placidæ & (vt ita dixerim) stupentis diuinitatis, qualem iußit Epicurus.* De porticu Stoicorum.] *Stoici ponunt materiam deo coæternam. Christianus credit deum omnia ex nihilo produxisse.* Cuius ingeniis.] *Hoc est à cuius ingeniis.* Quorundam edulium.] *Vsurpat edulis iuxta tertiam inflexionem. Sic etiam Irenæi interpres loquitur, Ipsam autem, inquit, edulium & reliquarum operationum indifferentem sententiam, &c lib. 2.*

41 Quo nec hic Ap.] *Quo pro Quapropter.* Pariari deo] *Pariari, hoc est parem esse. Sic vertit quod apud Paulum Græcè est,* τὸ εἶναι ἴσα θεῷ. *Hoc verbo in libro De resurrectione carnis bis vtitur, Et sermo enim deus, inquit, qui in effigie Dei constitutus, non rapinam existimauit pariari deo. Et alio postea loco, AEqua enim inquit, substantia pariant inter se Christus & Adam, scilicet ex carne. Semel libro quarto aduersus Marcionem, Ita tota promißio creatoris, inquit, est parabolarum status, similitudinum peræquatio, si nec in alium spectant, quàm cui per omnia pariauerint. In De carne Christi, Pariamus igitur de calcaria (quod dici solet) in carbonariã, à Marcione ad Apellen, subauditur, euntes. Pariamus, id est, in pari errore, profligando versamur. Tametsi illic legitur paruimus.* Sed exhausit semetipsum.] *Tertullianus vertit, Sed exhausit semetipsum, quod Græcè est,* ἀλλὰ ἑαυτὸν ἐκένωσε. Lucri duxerat.] *Lucri ducere, vt Boni ducere. In De corona militis dicit, Lucri habitũ,*

Per-

Perditurus, inquit, animam aduersus nomen eius lucri habitam.
Pharisææ candidæ dignitatem.] *Hoc est, ordinis Pharisaici fastigium, in quo constitutus fuerat Paulus adhuc Iudæus. Candida vestis erat magistratus petentium. In toga candida Cicero orationem habuit. Mox scripsimus, Hæc ac si stercora existimat.* 42
Et si qua in hoc opus dilata erant, expunxerimus] *Hoc est, ex debito absoluerimus, præstiterimúsque. Sic libro quarto præcedente, Et si commemoremur, inquit, promißionis Moysi, hic inuenietur expuncta.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI ADVERSVS MARCIONEM LIB. V.

NIHIL sine origine, nisi deus solus. Quæ quantum præcedit in statu omnium rerum, tantùm præcedat necesse est etiam in retractatu earũ, vt constare de statu possit. Quia nec habeas dispicere quid quale sit, nisi certus an sit, cùm cognoueris vnde sit. Et ideò ex opusculi ordine ad hanc materiam deuolutus, Apostoli quoque Pauli originem à Marcione desidero, nouus aliqui discipulus, nec vllius alterius auditor, qui nihil interim credam nisi nihil temerè credendum: temerè porrò credi quodcunque sine originis agnitione creditur, quíque dignissimè ad sollicitudinem redigam istam inquisitionem, cùm is mihi adfirmatur Apostolus quem in albo Apostolorum apud Euangelium non deprehendo. Denique audiens postea eum à Domino allectum iam in cœlis quiescente, quasi improuidentiam existimo, si non ante sciuit illum sibi necessarium Christus, sed iam ordinato officio Apostolatus & in sua opera dimisso, ex incursu non ex prospectu adiiciendum existimauit, necessitate, vt ita dixerim, non voluntate. Quamobrẽ Pontice nauclere si nunquam furtiuas merces vel illicitas in 1

Albũ Apostolorum.

acatos tuas recepisti, si nullũ omnino onus auertisti vel adulterasti, cautior vtique & fidelior in dei rebus, ædas velim nobis quo symbolo susceperis Apostolũ Paulum: quis illum tituli charactere percusserit, quis transmiserit tibi, quis imposuerit, vt possis eum constanter exponere, ne illius probetur qui omnia Apostolatus eius instrumenta protulerit. Ipse se, inquit, Apostolum est professus, & quidem non ab hominibus, nec per hominem, sed per Iesum Christum. Planè profiteri potest semetipsum quiuis. Verùm professio eius alterius autoritate conficitur: alius scribit, alius subscribit, alius obsignat, alius actis refert. Nemo sibi & professor, & testis est. Præter hæc vtique legisti multos venturos, qui dicant, ego sum Christus, Si est qui se Christum mentiatur, quantò magis qui se Apostolum prædicet Christi? Adhuc ego in persona discipuli & inquisitoris conuersor, vt iam hinc & fidem tuam obtundam, qui vnde eam probes non habes: & impudentiam suffundam, qui vindicas, & vnde possis vindicare non recipis. Sic Christus, sic Apostolus, vt alterius, dum non probantur nisi de instrumento creatoris. Nam mihi Paulum etiam Genesis olim repromisit. Inter illas enim figuras & propheticas super filios suos benedictiones, Iacob cũ ad Beniamin direxisset, Beniamin, inquit, lupus rapax ad matutinum comedet adhuc, & ad vesperam dabit escam. Ex tribu enim Beniamin oriturũ Paulum prouidebat, lupum rapacem, ad matutinum comedentem, id est prima ætate vastaturum pecora domini, vt persecutorem ecclesiarũ, dehinc ad vesperam escam daturum, id est deuergente iam ætate oues Christi educaturum, vt doctorem Nationum. Nam & Saulis primo asperitas insectationis erga Dauid, dehinc pœnitentia & satisfactio, bona pro malis recipientis, non aliud portendebat quàm Paulum in Saule secundum tribus, & Iesum in Dauid secundum virginis censum. Hæc figurarum sacramenta si tibi displicent, certè Acta Apostolorum hunc mihi ordinem Pauli tradiderũt, à te quoque non negandum. Inde Apostolum ostẽdo persecutorem, non ab hominibus neque per hominem, inde & ipsi credere inducor: inde te à defensione eius expello, nec timeo dicentem,

Scribere. Subscribere. Obsignare. In acta referre.

PAVLVS.

Sacramenta figurarum.

tem, Tu ergo negas Apostolum Paulum? Non blasphemo quem tueor. Nego, vt te probare compellam. Nego, vt meum esse conuincam. Aut si ad nostram fidem spectas, recipe quæ eam faciunt. Si ad tuam prouocas, ædc quæ eam præstruunt. Aut proba esse, quæ credis: aut si nõ probas, quomodo credis? Aut qualis es aduersus eum credẽs, à quo solo probatur esse quod credis? Habe nunc Apostolum de meo sicut & Christum: tam meum Apostolũ, quàm & Christum. Iisdem & hic dimicabimus lineis, in ipso gradu prouocabimus præscriptionis, Oportere scilicet & Apostolum qui creatoris negetur, imò & aduersus creatorem proferatur, nihil docere, nihil sapere, nihil velle secundum creatorem, & in primis tanta constantia alium deum edicere, quanta à lege creatoris abrupit. Neque enim verisimile est, vt auertens à Iudaismo, non pariter ostenderet in cuius dei fidem auerteret: quia nemo transire posset à creatore, nesciẽs ad quem transeundum sibi esset. Siue enim Christus iam alium deum reuelauerat, sequebatur etiam Apostoli testatio, vel ne non eius dei Apostolus haberetur quem Christus reuelauerat, & quia non licebat abscondi ab Apostolo qui iam reuelatus fuisset à Christo. Siue nihil tale de deo Christus reuelauerat: tantò magis ab Apostolo debuerat reuelari, qui iam non posset ab alio, non credendus sine dubio si nec ab Apostolo reuelatus. Quod idcirco præstruximus, vt iam hinc profiteamur nos proinde probaturos, nullum alium deum ab Apostolo circumlatũ, sicut probauimus nec à Christo: ex ipsis vtique epistolis Pauli, quas proinde mutilatas etiam de numero, forma iam hæretici euãgelij præiudicasse debebit.

DE EPISTOLA AD GALATAS.

Epistola ad Galatas, Iudaismi expugnatrix.

PRincipalem aduersus Iudaismũ epistolam nos quoque confitemur, quæ Galatas docet. Amplectimur etenim omnem illam legis veteris abolitionem, vt & ipsam de creatoris veniẽtem dispositione, sicut sæpe iam in isto ordine tractauimus, de prædicata nouatione à prophetis dei nostri. quòd si creator quidem vetera cessura promisit nouis scilicet orituris, Christus verò tẽpus distinctio-

nis istius, lex & prophetæ vsque ad Ioannem, terminum in Ioanne statuens, inter vtrunque ordinem desinétium exinde veterum & incipientium nouorum: necessariè & Apostolus in Christo post Ioannem reuelato, vetera infirmat, noua verò confirmat: atque ita non alterius dei fidem curat quàm creatoris, apud quem & vetera decessura prædicabantur. Igitur & legis destructio, & euangelij ædificatio, pro me faciunt in ista quoque epistola, ad eam Galatarum præsumptionem pertinentes, qua præsumebant Christum vtputa creatoris, salua creatoris lege credendum: quod adhuc incredibile videretur, legem à suo autore deponi. porrò si omnino alium deũ ab Apostolo audissent, vltrò vtique scissent abscedendum sibi esse à lege eius dei quem reliquissent alium secuti. Quis enim expectaret diutius discere, quod nouam deberet sectari disciplinam, qui nouum deũ recepisset? Imò quia eadem quidem diuinitas prædicabatur in euangelio, quę semper nota fuerat in lege, disciplina verò non eadem, hic erat totus quæstionis status, An lex creatoris ab euãgelio deberet excludi in Christo creatoris. Denique aufer hunc statum, & vacat quæstio. Vacante autem quæstione, vltrò omnibus agnoscentibus discedendum sibi esse ab ordine creatoris per fidem dei alterius, nulla Apostolo materia competisset id tam presse docendi, quod vltrò fides ipsa dictasset. Igitur tota intẽtio epistolę istius nihil aliud docet quàm legis discessionem venientem de creatoris dispositione, vt adhuc suggeremus. Si item nullius noui dei exerit mentionem, quod nusquam magis fęcisset quàm in ista materia, vt rationem scilicet ablegandæ legis, vnica hac & sufficiẽtissima definitione proponeret nouæ diuinitatis, apparet quomodo scribat. Miror vos tam citò transferri ab eo qui vos vocauit in gratiam, ad aliud euangelium: ex conuersatione aliud, non ex religione: ex disciplina, non ex diuinitate. Quoniam quidem euangelium Christi à lege euocare deberet ad gratiam, non à creatore ad alium deum. Nemo enim illos mouerat à creatore, vt viderentur sic ad aliud euangelium transferri, quasi dum ad creatorem transferũtur. Nam & adiiciens, quod aliud euangelium omnino non

esset,

eſſet, creatoris confirmat id, quod eſſe defendit. Si enim & creator euangelium repromittit, dicens per Eſaiam: Aſcende in montem excelſum, qui euangelizas Sioni: extolle vocem in valentia tua, qui euangelizas Hieruſalem. Item ad Apoſtolorum perſonam: Quàm tempeſtiui pedes euangelizantiũ pacem, euangelizãtium bona: vtique & nationibus euangelizantium, quoniam & in nomine eius, inquit, nationes ſperabunt, Chriſti ſcilicet, cui ait: Poſuit te in lumen nationum. Eſt autem euangeliũ etiam dei noui, quod vis tunc ab Apoſtolo defenſum: iam ergo duo ſunt euangelia apud duos deos, & mentitus erit Apoſtolus dicens, quod aliud omnino nõ eſt, cum ſit & aliud: cum ſic ſuum euangelium defendere potuiſſet, vt potius demonſtraret, non vt vnum determinaret. Sed fortaſſe vt fugias hinc; & ideo dices, ſubtexuit; licet angelus de cœlo aliter euangelizauerit, anathema ſit, quia & creatorem ſciebat euangelizaturum. Rurſus ergo te implicas. Hoc eſt enim quo aſtringeris. Duo enim euangelia confirmare, non eſt eius qui aliud iam negarit. Tamen lucet ſenſus eius qui ſuam præmiſit perſonam. Sed & ſi nos aut angelus de cœlo aliter euangelizauerit. Verbi enim gratia dictum eſt. Cæterum, ſi nec ipſe aliter euangelizaturus, vtique nec angelus. Ita angelum ad hoc nominauit, quo multo magis hominibus non eſſet credendum, quãdo nec angelo nec apoſtolo: non angelum ad euãgelium referret creatoris. Exinde decurrens ordinem conuerſionis ſuæ de perſecutore in Apoſtolum, ſcripturam apoſtolicorum confirmat, apud quam ipſa etiam epiſtolæ iſtius materia recognoſcitur, interceſſiſſe quoſdam, qui dicerẽt circuncidi oportere, & obſeruandam eſſe Moyſi legem: tunc Apoſtolos de iſta quæſtione conſultos, ex autoritate ſpiritus renunciaſſe, non eſſe imponenda onera hominibus quæ patres ipſi non potuiſſent ſuſtinere. Quod ſi & ex hoc congruunt Paulo Apoſtolorum Acta, cur ea reſpuatis iam apparet, vt deum ſcilicet non alium prædicantia quàm creatorem, nec Chriſtũ alterius quàm creatoris, quando nec promiſſio ſpiritus ſancti aliunde probetur exhibita, quàm de inſtrumento Actorum. Quæ vtique veriſimile non eſt, ex parte quidem Apoſtolo cõ-

Apoſtolica Acta.

Inſtrumentũ Actorum.

uenire, cum ordinem eius secundum ipsius testimonium ostendunt, ex parte verò dissidere, cum diuinitatem in Christo creatoris annunciant: vt prædicationem quidem Apostolorum non sit secutus Paulus, qui formam ab eis dedocendæ legis accepit. Denique ad patrocinium Petri cæterorúmque Apostolorum ascendisse Hierosolymam post annos XIIII scribit, vt conferret cum illis de Euágelij sui regula, ne in vacuum tot annis cucurrisset, aut curreret, si quid scilicet citra formam illorum euangelizaret. Adeò ab illis probari, & constabiliri desiderarat. Quod si quando vultis Iudaïsmi magis affines subintelligi; cum verò nec Titum dicit circuncisum, iam incipit ostendere solam circuncisionis quæstionem ex defensione adhuc legis concussam ab eis, quos propterea falsos & superinductitios fratres appellat; non aliud statuere pergentes quàm perseuerantiam legis, ex fide sine dubio integra creatoris: atque ita peruertentes Euangelium, nō interpolatione scripturæ, qua Christum creatoris effingerent, sed retentione veteris disciplinæ, ne legem creatoris excluderent. Ergo propter falsos, inquit, superinductitios fratres, qui subintrauerant ad speculandam libertatem nostram quam habemus in Christo, vt nos subigerent seruituti, nec ad horam cessimus subiectioni. Intendamus enim & sensui ipsi, & causæ eius, & apparebit vitiatio scripturæ. Cum præmittit, Sed nec Titus qui mecū erat, cùm esset Græcus, coactus est circuncidi: dehinc subiungit, propter superinductitios falsos fratres, & reliqua: contrarij vtique facti incipit reddere rationem; ostendens propter quid fecerit, quod nec fecisset, nec ostendisset, si illud propter quod fecit non accidisset. Denique dicas velim; si non subintroissent falsi illi fratres ad speculandam libertatem eorum, cessissent subiectioni? nō opinor. Ergo cesserunt, quia fuerūt propter quos cederetur, hoc enim rudi fidei & adhuc de legis obseruatione suspésæ competebat, ipso quoque apostolo ne in vacuum cucurrisset aut curreret suspecto. Itaque frustrandi erant falsi fratres, speculantes libertatem Christianam, ne antè eam in seruitutem abducerent Iudaïsmi, quàm Paulus sciret se non inuacuum cucurrisse; quàm dexteras ei darent

τοὺς παρεισάκτους ψευδαδέλφους.

Superinductitij fratres.

κατασκοπῆσαι.

darent antecessores, quàm ex censu eorum in nationes prædicandi munus subiret. Necessariò igitur cessit ad tempus. Et sic ei ratio constat Timotheum circuncidendi, & rasos introducendi in templum, quæ in actis edicuntur, adeò vera, vt Apostolo consonent profitenti factum se Iudæis Iudæum, vt Iudæos lucrifaceret: & sub lege agentem propter eos qui sub lege agerent: sic & propter superinductos illos, & omnibus nouissimè omnia factum, vt omnes lucraretur. Si hæc quoque intelligi ex hoc postulant, id quoque nemo dubitabit, eius Dei & Christi prædicatorem Paulum, cuius legem, quamuis excludens, interim tamen pro temporibus admiserat, statim amolsendam si nouum deum protulisset. Bene igitur quod & dexteras Paulo dederunt Petrus & Iacobus & Ioannes, & de officij distributione pepigerunt, vt Paulus in nationes, illi in circuncisionem: tantum vt meminissent egenorum. Et hoc secundum legem creatoris, pauperes & egenos fouentis, sicut in Euangelij vestri retractatu probatum est. Adeò constat de lege sola fuisse quæstionem, dum ostenditur quid ex lege custodiri conuenerit. Sed reprehendit Petrum non recto pede incedentem ad Euangelij veritatem. Planè reprehendit, non ob aliud tamen, quàm ob inconstantiam victus, quem pro personarum qualitate variabat, timens eos qui erant ex circuncisione: non ob aliquam diuinitatis peruersitatem, de qua & aliis in faciem restitisset, qui de minore causa conuersationis ambiguæ Petro ipsi non pepercit. Sed quomodo Marcionitæ volunt credi, de cætero pergat Apostolus, negans ex operibus legis iustificari hominem, sed ex fide. Eiusdem tamen dei, cuius & lex. Nec enim laborasset fidem à lege discernere, quam diuersitas ipsius diuinitatis vltrò discreuisset, si fuisset. Meritò non reædificabat quæ destruxit: destrui autem lex habuit, ex quo vox Ioannis clamauit in eremo, Parate vias domini, vt fierent riui & colles & montes repleti & humiliati, & tortuosa & aspera in rectitudinem & in campos, id est legis difficultates in euangelij facilitates. Meminerat iam & psalmi esse tempus: Disrumpamus à nobis vincula eorum, & abiiciamus à

Ex cẽsu Apostolorum.

nobis iugum ipsorum: ex quo tumultuatæ sunt gentes, & populi meditati sunt inania. Astiterunt reges terræ, & magistratus congregati sunt in vnum, aduersus dominum, & aduersus Christum ipsius, vt iam ex fidei libertate iustificetur homo, non ex legis seruitute, quia iustus ex fide viuit. Quod si prophetes Abacum prænunciauit, habes & Apostolum prophetas confirmantem, sicut & Christus. Eius ergo dei erit fides in qua viuet iustus: cuius & lex, in qua non iustificatur operarius. Proinde si in lege maledictio est, in fide verò benedictio: vtrunque habes propositum apud creatorem: Ecce posui, inquit, ante te maledictionem & benedictionem. Non potes distantiam vindicare, quæ & si rerum est, non ideo autorum, quę ab vno autore proponitur. Cur autem Christus factus sit pro nobis maledictio; ipso Apostolo edocente manifestum est quàm nobiscum faciat, id est secundum fidem creatoris. Neque enim quia creator pronunciauit, Maledictus omnis in ligno suspensus: ideo videbitur alterius dei esse Christus, & idcirco à creatore iam tunc in lege maledictus. Et quomodo præmaledixisset eum creator quem ignorat? Cur autem non magis competat creatori, filium suum dedisse maledictioni suæ: quàm illi deo tuo, subdidisse maledictioni & quidem pro homine alieno? Denique si atrox videtur hoc in creatore circa filium, proinde tuo in Deo. Si verò rationale & in tuo, proinde & in meo, & magis in meo. Facilius enim crederetur, eius esse per maledictionem Christi, benedictioné prospexisse homini, qui & maledictionem aliquando & benedictionem proposuerit ante hominem, quàm qui neutrum vnquam sit apud te professus. Accepimus igitur benedictionem spiritalem, Per fidem, inquit, ex qua scilicet viuit iustus secundum creatorem. Hoc est ergo quod dico, eius dei fidem esse, cuius est forma gratiæ fidei. Sed & cùm adiicit, Omnes enim filij estis fidei, ostenditur quid supra hæretica industria eraserit, mentionem scilicet Abrahæ, qua nos Apostolus filios Abrahæ per fidem affirmat secundum quam mentionem hic quoque filios fidei notauit. Cæterum quomodo filij fidei? Et cuius fidei, si non Abrahæ? Si enim Abraham

deo

deo credidit, & deputatum est iustitiæ, atque exinde pater multarum nationum meruit nuncupari: nos autem credendo Deo magis, proinde iustificamur, sicut Abraham, & vitam proinde consequimur, sicut iustus ex fide viuit: sic sicut & supra, filios nos Abrahæ pronunciarit, quâ patris fidei, & hic filios fidei per quam Abraham pater nationum fuerat repromissus. Ipsum quod fidem à circuncisione reuocabat, nónne Abrahæ filios constituere quærebat, qui in carnis integritate crediderat? Denique alterius dei fides ad formam dei alterius non potest admitti: vt credentes iustitiæ deputet, vt iustos viuere faciat, vt nationes filios fidei dicat: Totum hoc est, apud quem ante iam notum est sub eadem Abrahæ mentione, dum ipso sensu reuincatur. Adhuc, inquit, secundum hominem dico, dum essemus paruuli sub elementis mundi, eramus positi ad deseruiendum eis. Atquin non est hoc humanitus dictum, Non enim exemplum est, sed veritas. Quis enim paruulus vtique sensu, quod sunt nationes, non elementis subiectus est mundi, quæ pro deo suspicit? Illud autem facit, quod cum secundum hominem dixisset, tamen testamentum hominis nemo spernit aut superordinat. Exemplo enim humani testamenti permanentis, diuinum tuebatur: Abrahæ dictæ sunt promissiones & semini eius. Non dixit seminibus, quasi pluribus, sed semini tanquam vni quod Christus est. Erubescat spongia Marcionis, nisi quod ex abũdanti retracto quæ abstulit, cùm validius sit illum ex his reuinci quæ seruauit. Cũ autem euenit impleri tẽpus, misit deus filiũ suum, vtiq; is qui etiam ipsorum tẽporum deus est, quibus seculũ constat: qui signa quoq; temporũ ordinauit, soles, & lunas, & sidera, & stellas: qui filij deniq; sui reuelationem in extremitatem temporũ & disposuit & prædicauit. In nouissimis diebus erit manifestus mons domini, & in nouissimis diebus effundam de spiritu meo in omnem carnem, secũdum Iohelem. Ipsius erat sustinuisse tempus impleri, cuius erat etiam finis tẽporis sicut initium. Cæterũ deus ille ociosus, nec operationis, nec prædicationis vllius, atq; ita nec tẽporis alicuius quid omnino egit, quod efficeret tẽpus impleri, etiã

Spõgia Marcionis.

implendum ſuſtineri? Si nihil, ſatis vanum eſt vt creatoris tempora ſuſtinuerit ſeruiens creatori. Cui autem rei miſit filium ſuum? vt eos qui ſub lege erant, redimeret: hoc eſt, vt efficeret tortuoſa in viam rectam, & aſpera in vias lenes, ſecundum Eſaiam, vt vetera tranſirent, & noua orirentur. Lex noua ex Sion, & ſermo domini ex Hieruſalem: & vt adoptionem filiorum acciperemus, vtique nationes quæ filij non eramus. Et ipſe enim lux erit nationũ, & in nomine eius nationes ſperabunt. Itaque vt certũ eſſet nos filios dei eſſe, miſit ſpiritum ſuum in corda noſtra clamantem, Abba pater. In nouiſſimis enim, inquit, diebus effundam de meo ſpiritu in omnem carnem. Cuius gratia, niſi cuius & promiſſio gratiæ? Quis pater, niſi qui & factor? Poſt has itaque diuitias non erat reuertendum ad infirma & mendica elementa. Elementa autem apud Romanos quoque etiam primæ literæ ſolent dici. Non ergo per mũdialium elementorum derogationem à deo eorum auertere cupiebat, & ſi dicendo ſuprà, Si ergo his qui in natura ſunt dei, ſeruitis, phyſicæ, id eſt naturalis ſuperſtitionis elementa pro deo habentis ſuggillat errorem, nec ſic tamen elementorum deum taxans. Sed quæ velit intelligi elementa, primas ſcilicet literas legis, ipſe declarat: Dies obſeruatis, & menſes, & tempora, & annos, & ſabbata, vt opinor, & cœnas puras, & ieiunia, & dies magnos. Ceſſare enim ab his quoque ſicut & circunciſione oportebat ex decretis creatoris: qui & per Eſaiã, Neomenias veſtras & ſabbata & diem magnũ non ſuſtinebo, ieiunium & ferias & ceremonia veſtra odit anima mea. Et per Amos: Odi, reieci ceremonias veſtras, & non adorabor in frequentiis veſtris. Item per Oſee: Auertam vniuerſas iocunditates eius, & ceremonia eius, & ſabbata, & neomenias eius, & omnes frequentias eius. Quæ ipſe conſtituerat, inquis, eraſit magis quam alius? At ſi alius, ergo ille adiuuit ſententiam creatoris, auferens quæ & ille damnauerat. Sed non huius loci quæſtio, cur leges ſuas creator infregerit. Sufficit quod infracturum probauimus, vt confirmetur nihil Apoſtolum aduerſus creatorem determinaſſe, cum & ipſa amolitio legis à creatore ſit. Sed & furibus ſolet aliquid excidere de præda in indicium

Elementa.

Phyſica ſuperſtitio.

cium, ita credo & Marcionem nouissimã Abrahæ mentionem dereliquisse, nullam magis auferendam, & si ex parte conuertit. Si enim Abrahã duos liberos habuit, vnũ ex ancilla, & alium ex libera: sed qui ex ancilla, carnaliter natus est: qui vero ex libera, per repromissionem. Quæ sunt allegorica, id est aliud portendentia. Hæc sunt enim duo testamẽta, siue duæ ostensiones, sicut inuenimus interpretatum. Vnum à monte Syna in synagogam Iudæorum, secundum legem, generans in seruitutem. Alium super omnem principatum generans, vim, dominationem, & omne nomen quod nominatur, non tantum in hoc æuo, sed & in futuro; quæ est mater nostra, in quem repromisimus sanctam ecclesiam: ideóque adiicit, Propter quod fratres non sumus ancillæ filij, sed liberæ: vtique manifestauit & Christianismi generositatem in filio Abrahæ ex libera nato, allegoriæ habere sacramentum, sicut & Iudaismi seruitutem legalem in filio ancillæ. Atque ita eius dei esse vtranque dispositionem, apud quem inuenimus vtriusque dispositionis deliniationem. Ipsum quod ait, qua libertate Christus vos manumisit, nónne eum cõstituit manumissorem, qui fuit dominus? Alienos enim seruos ne Galba manumisit, facilius liberos soluturus. Ab eo igitur præstabitur libertas, apud quem fuit seruitus legis, & merito. Non decebat manumissos rursus iugo seruitutis, id est legis astringi, iam psalmo adimpleto: Disrumpamus vincula eorum, & abiiciamus à nobis iugum ipsorum: postquam ἄρχοντες congregati sunt in vnum aduersus dominum & aduersus Christum ipsius. De seruitute igitur exemptos, ipsam seruitutis notam eradere perseuerabat circuncisionem, ex prædicationis scilicet propheticæ autoritate, memor dictum per Hieremiam: Et circuncidimini præputia cordis vestri. Quia & Moyses: Circuncidetis duricordiam vestram: id est non carnẽ. Denique si circuncisionem ab alio deo veniens excludebat, cur etiam præputiationem negat quicquam valere in Christo sicut & circuncisionem: præferre enim debebat æmulam eius quam expugnabat, si ab æmulo circuncisionis deo esset. Porrò quia & circuncisio & præputiatio vni deo deputabantur, ideo vtraque in Christo vacabat,

Allegorica.

7 *Sacramẽtum allegoriæ.*

Circuncisio, nota seruitutis.

σκληροκαρδία.

propter fidei prælationem, illius fidei de qua erat scriptum: Et in nomine eius nationes credent: illius fidei quam dicendo per dilectionem perfici, sic quoque creatoris ostendit. Siue enim dilectionem dicit quæ in deum: & hoc creatoris est: Diliges deum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis: siue quæ in proximum, & proximum tuum tanquam te, creatoris est. Qui autem turbat vos, iudicium feret. A quo deo? ab optimo? Sed ille non iudicat. A creatore? Sed nec ille damnabit assertorem circuncisionis. Quod si non erit alius qui iudicet nisi creator, iam ergo non damnabit legis defensores, nisi qui ipse eam cessare constituit. Quid nunc si & confirmat illam ex parte qua debet? Tota enim, inquit, lex in vobis adimpleta est: Diliges proximum tuum tanquam te. Aut si sic vult intelligi, adimpleta est, quasi iam non adimplenda: ergo non vult vt diligam proximũ tanquam me, vt & hoc cum lege cessauerit. Sed perseuerandum erit semper in isto præcepto. Ergo lex creatoris etiam ab aduersario probata est: nec dispendium, sed cõpendium ob eo consecuta est, redacta summa in vnũ iam præceptum. Sed nec hoc alij magis competit quàm autori. Atque adeò cum dicit, Onera vestra inuicem sustinete, & sic adimplebitis legem Christi: si hoc non potest fieri, nisi quis diligat proximum sibi tanquam se, apparet diliges proximum tibi tanquam te: per quod auditur, inuicem onera vestra portate, Christi esse legem, quæ sit creatoris: atque ita Christum creatoris esse, dum Christi est lex creatoris. Erratis, deus non deridetur, atquin derideri potest deus Marcionis, qui nec irasci nouit, nec vlcisci. Quod enim seuerit homo, hoc & metet. Ergo retributionis & iudicij deus intentat. Bonum autem facientes non fatigemur, & dum habemus tempus, operemur bonum. Nega creatorem bonum facere præcepisse, & diuersa doctrina sit diuersæ diuinitatis. Porrò si retributionem prædicat, ab eodem erit & corruptionis messis & vitæ. Tẽpore autem suo metemus, quia & Ecclesiasticus, Tempus, inquit, erit omni rei. Sed & mihi famulo creatoris mundus crucifixus est, non tamen deus mundi. Et ego mundo, non tamen deo mundi. Mundum enim quan-

quantum ad conuersationem eius posuit, cui renunciando mutuò transfigimur, & inuicem morimur. Prosecutores vocat Christi. Cum vero adiicit, stigmata Christi in corpore suo gestare se (vtique corporalia competũt) iam non putatiuam, sed veram & solidam carnẽ professus est Christi, cuius stigmata corporalia ostendit.

Stigmata.

DE EPISTOLA AD CORINT. PRIMA.

PRæstructio superioris epistolæ ita duxit, vt de titulo eius non retractauerim, certus & alibi retractari eum posse, communem scilicet, & eundem in epistolis omnibus. Quod non vtique salutem præscribit eis quibus scribit, sed gratiam & pacem; non dico quid illi cum Iudaico adhuc more, destructori Iudaismi? Nam & hodie Iudæi in pacis nomine appellant, & retro in scripturis sic salutabant. Sed intelligo illum defendisse officio suo prædicationem creatoris, Quàm maturi pedes euangelizantiũ bona, euangelizantium pacem. Euangelizator enim bonorum, id est gratiæ dei, paci eam præferendam sciebat. Hæc cum à deo patre nostro & domino Iesu annuncians, communibus nominibus vtatur, cõpetentibus nostro quoque sacramẽto; non puto dispici posse quis deus & pater & dominus Iesus prædicetur, nisi ex accedentibus cui magis competant. Primò quidem patrem dominum præscribo, non alium agnoscẽdum, quam & hominis & vniuersitatis creatorem & institutorem. Porrò patri etiam domini nomen accedere ob potestatem, quod & filius per patrem capiat. Dehinc gratiam & pacem nõ solum eius esse à quo prædicabantur, sed eius qui fuerit offensus. nec gratia enim fit, nisi offensæ: nec pax, nisi belli. & populus autem per disciplinæ transgressionem, & omne hominum genus per naturæ dissimulationem, & deliquerat, & rebellauerat aduersus creatorem. Deus autem Marcionis & quia ignotus, nõ potuit offendi, & quia nescit, irasci. Quæ ergo gratia à nõ offenso? quæ pax à nõ rebellato? Ait crucem Christi, stultitiã esse perituris: virtutem autem & sapientiam dei, salutem consecuturis. Et vt ostenderet vnde hoc eueniret, adiicit, Scriptum est enim: Perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium irritam faciã. Si hęc creatoris sunt & ad causam cru-

Iudæorum salutatio.

cis pertinẽt, ſtultitiam deputatæ: ergo & crux & per crucem Chriſtus ad creatorem pertinebit, à quo prædicatũ eſt quod ad crucem pertinet. Aut ſi creator quâ æmulus, idcirco ſapientiam abſtulit, vt crux Chriſti ſcilicet aduerſarij ſtultitia deputetur, & quomodo poteſt aliquid ad crucem Chriſti non ſui creator pronũciaſſe, quem ignorabat cum prædicabat? Sed & cur apud dominũ optimũ & profuſæ miſericordiæ, alij ſalutem referunt, credentes crucem virtutem & ſapientiam dei eſſe: alij perditionem, quibus Chriſti crux ſtultitia reputatur, ſi nõ creatoris eſt aliquam & populi & humani generis offenſam, detrimẽto ſapientiæ atque prudentiæ mulctaſſe? Hoc ſequentia confirmabunt cum dicit: Nonne infatuauit deus ſapientiam mundi? Cúmque & hic adiicit, quare? Quoniam in dei ſapientia non intellexit mundus per ſapiẽtiam dominum, boni duxit deus per ſtultitiam prædicationis ſaluos facere credentes. Sed prius de mundo diſceptabo, quatenus ſubtiliſſimi hæretici hic vel maxime mundũ per dominum mundi interpretantur: nos autem hominem qui ſit in mundo intelligimus ex forma ſimplici loquelæ humanæ, qua plerunque id quod continet ponimus pro eo quod continetur, Circus clamauit, & Forum locutum eſt, & Baſilica fremuit: id eſt qui in his locis rem egerunt. Igitur, quia homo, non deus mundi, in ſapientia non cognouit deum, quem cognoſcere debuerat, & Iudæus in ſapientia ſcripturarum, & omnis gens in ſapientia operum: ideo deus idem, qui in ſapientia ſua non erat agnitus, ſtatuit ſapientiam hominum ſtultitia repercutere, ſaluos faciendo credentes quoſque in ſtultam crucis prædicationem. Quoniam Iudæi ſigna deſiderãt, qui iam de deo certi eſſe debuerant: & Græci ſapientiam quærunt, qui ſuam ſcilicet non dei ſapientiam ſiſtunt. Cæterum ſi nouus deus prædicaretur, quid deliquerant Iudæi ſigna deſiderantes quibus crederent? aut Græci ſapientiam ſectantes, cui magis crederent? Ita & remuneratio ipſa in Iudæos & Græcos, & zeloten deum confirmat & iudicẽ, qui ex retributione æmula & iudice infatuauerit ſapientiam mundi. Quod ſi eius ſunt & cauſæ, cuius adhibentur ſcripturæ, ergo de creatore tractans Apoſtolus, non

intellecto

intellecto creatore, vtiq; docet intelligendũ. Etiam quod scandalum Iudæis prædicat Christum, prophetiam super illo consignat creatoris dicentis per Esaiam: Ecce posui in Sion lapidem offensionis, & petram scãdali: petra autem fuit Christus, etiam Marcion seruat: Quid est autem stultum dei, sapientius hominibus, nisi crux & mors Christi? Quid infirmũ dei, fortius homine, nisi natiuitas & caro dei? Cæterum si nec natus ex virgine Christus, nec carne constructus, ac per hoc neque crucem, neque mortẽ vere perpessus est, nihil in illo fuit stultũ & infirmum: nec iam stulta mundi elegit deus, vt confundat sapiẽtia: nec infirma mundi elegit deus, vt confundat fortia: nec inhonesta & minima & contẽptibilia, quæ non sunt, id est, quæ non vere sunt, vt confundat quæ sunt, id est quæ vere sunt. Nihil enim à deo dispositum est, vere modicum, & ignobile, & contemptibile, sed quod ab homine: apud creatorẽ autem etiam vetera, stultitię, & infirmitati, & inhonestati, & pusillitati, & cõtemptui deputari possunt. Quid stultius, quid infirmius, quam sacrificiorum cruentorum, & holocaustomatum nidorosorum à deo exactio? Quid infirmius, quàm vasculorum & grabatorũ purgatio? Quid inhonestius, quàm carnis iam erubescentis alia dedecoratio? Quid tam humile, quàm talionis indictio? Quid tam contemptibile, quàm ciborũ exceptio? Totum, quod sciam, vetus testamentum omnis hæreticus irridet. Stulta enim mundi elegit deus, vt confundat sapientia. Marcionis deus nihil tale. Quia nec æmulatur contraria contrariis redarguere, ne glorietur omnis caro: vt quemadmodum scriptum est, Qui gloriatur, in deo glorietur. In quo? Vtique in eo qui hoc præcepit: nisi creator præcepit vt in deo Marcionis glorietur. Igitur per hæc omnia ostendit, cuius dei sapiẽtiam loquatur inter perfectos: eius scilicet qui sapientiam sapientum abstulerit, & prudentiam prudentium irritam fecerit: qui infatuauerit sapientiã mundi, stulta eligens eius & disponens in salutem. Hanc dicit sapientiã in oculto fuisse, quæ fuerit in stultis & in pusillis & in honestis: quæ latuerit etiam sub figuris allegoricis & ænigmatibus reuelanda postmodũ in Christo, posito in lumen nationum à creatore promittente per Esaiæ

10

vocem, patefacturum se thesauros inuisibiles & occultos. Nam vt absconderit aliquid is deus, qui nihil egit omnino in quod aliquid abscondisse existimaretur, satis incredibile. Ipse si esset, latere nō posset, nedum aliqua eius sacramenta. Creator autem tam ipse notus, quam & sacramenta eius, palàm scilicet decurrentia apud Israël, sed de significantiis obumbrata, in quibus sapientia Dei delitescebat inter perfectos narranda suo in tempore, proposita vero in proposito dei ante secula. Cuius & secula, nisi creatoris? Si enim & secula temporibus structa sunt, tempora autem diebus & mensibus & annis compinguntur, dies porrò & menses & anni solibus & lunis & sideribus creatoris signantur, in hoc ab eo positis: Et erunt enim, inquit, in signa mensium & annorum: apparet & secula creatoris esse: & omne quod ante secula propositum dicatur, nō alterius esse, quam cuius & secula. Aut probet dei sui secula Marcion, ostendat & mundū ipsum, in quo secula deputentur, vas quodammodo temporum, & signa aliqua vel ortaneorum. Si nihil demonstrat, reuertor vt & illud dicam: cur autem ante secula creatoris proposuit gloriam nostrā? posset videri eam ante secula proposuisse, quam introductione seculi reuelasset. At cum id facit penè iam totis seculis creatoris prodactis, vanè ante secula proposuit, & non magis intra secula, quod reuelaturus erat penè post secula. non enim eius est festinasse in proponendo, cuius & retardasse in reuelando. Creatori autē competit vtrunque, & ante secula proposuisse, & in fine seculorum reuelasse: quia & quod proposuit & reuelauit, medio spacio seculorum in figuris & ænigmatibus & allegoriis præministrauit. Sed quia subiicit de gloria nostra, quod eam nemo ex principibus huius æui scierit: cæterum si scissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent: argumentatur hæreticus, quòd principes huius æui, dominum, alterius scilicet dei Christum cruci cōfixerint, vt & hoc in ipsum recidat creatorem. Porrò cui supra ostenderimus, quibus modis gloria nostra à creatore sit deputanda, præiudicatū esse debebit, eam quæ in occulto fuerit apud creatorem, merito ignotam etiam ab omnibus virtutibus & potestatibus creatoris: quia nec famulis liceat

πρὸ τῶν αἰώνων.

Fortè, ortum eorum.

liceat cõsilia nosse dominorum, nedum illis apostatis angelis, ipsique principi transgressionis diabolo; quos magis extraneos fuisse contenderim ob culpam ab omni conscientia dispositionum creatoris. Sed iam nec mihi competit principes huius æui virtutes & potestates interpretari creatoris, quia ignorantiam illis adscribit Apostolus: Iesum autem & secundum nostrum euãgelium diabolus quoque in tentatione cognouit, & secundum commune instrumentũ, spiritus nequam, sciebat eum sanctum dei esse, & Iesum vocari, & in perditionem eorum venisse. Etiam parabola fortis illius armati, quem alius validior oppressit, & vasa eius occupauit, si in creatoris accipitur apud Marcionem, iam nec ignorasse vltra potuit creator deum gloriæ, dum ab eo opprimitur: nec in crucem eum figere, aduersus quem valere non potuit: & superest vt secundũ me quidem credibile sit, scientes virtutes & potestates creatoris deum gloriæ Christũ suum crucifixisse, qua desperatione & malitiæ redundantia serui quoque scelestissimi dominos suos interficere non dubitant. Scriptum est enim apud me, Satanam in Iudam introisse. Secundum autem Marcionem, nec Apostolus hoc loco patitur ignorantiam asscribi virtutibus creatoris in gloriæ dominum, quia scilicet non illas vult intelligi principes huius æui. Quod si nõ videtur de spiritalibus dixisse principibus, ergo de secularibus dixit, de populo principali vtique non inter nationes, de ipsis archontibus eius, de rege Herode, etiã de Pilato, & quo maior principatus huius æui Romana dignitas præsidebat. Ita & cum destruuntur argumentationes diuersæ partis, nostræ expositiones ædificãtur. Sed vis adhuc gloriã nostram dei tui esse, & apud eum in occulto fuisse, & quare adhuc eodem & deus instrumẽto & Apostolus nititur? Quid illi cum sentẽtiis prophetarum vbique? Quis enim cognouit sensum domini, & quis illi consiliarius fuit: Esaias est. Quid illi etiam cum exemplis dei nostri? Nam quod architectum se prudentem affirmat, hoc inuenimus significari depalatorem disciplinæ diuinę à creatore, per Esaiam: Auferam etiam, inquit, à Iudæa inter cætera & sapientem architectum. Et nũquid ipse tunc Paulus destinabatur de Iudæa,

Angeli apostatæ.

Si in creatoris accipitur, subaudi interpretationem.

id est de Iudaismo auferri habens in ædificationẽ Christianismi, positurus vnicum fundamẽtum quod est Christus? quia & de hoc per eundem prophetã creator: Ecce ego, inquit, iniicio in fundamenta Sionis lapidem preciosum, honorabilem, & qui in eum crediderit non confundetur: nisi structorem se terreni operis deus profitebatur, vt non de Christo suo significaret, qui futurus esset fundamentũ credentium in eum, super quod prout quisque superstruxerit dignam scilicet vel indignam doctrinam, si opus eius per ignẽ probabitur, si merces illi per ignem rependetur, creatoris est: quia per ignem indicatur vestra superædificatio, vtique sui fundamenti, id est sui Christi. Nescitis quod templum dei sitis, & in vobis inhabitet spiritus dei? Si homo & res, & opus, & imago, & similitudo, & caro per terrã, & anima per afflatum creatoris est, tuus ergo in alieno habitat deus Marcion, si non creatoris sumus templum. Quod si templum dei quis vitiauerit, vitiabitur vtique à deo templi. Vltorem intentãs, creatorẽ intentabit. Stulti estote, vt sitis sapientes. Quare? Sapientia enim huius mũdi, stultitia est penes deũ. Penes quem deum? Si nihil nobis & ad hunc sensum pristina præiudicauerũt, bene quod & hic astruit. Scriptum est enim: Deprehendes sapiẽtes in nequitia illorum. Et rursus: Dominus scit cogitationes sapientium, quod sint superuacuæ. in totum enim præscriptum à nobis erit, nulla illum sententia vti potuisse eius dei, quem destruere deberet, si nõ illi doceret. Ergo, inquit, nemo glorietur in homine. Et hoc secundum creatoris disciplinam, miserum hominem qui spem habet in hominem: & Bonum est fidere in deo, quam fidere in hominibus: ita & gloriari. Et occulta tenebrarum ipse illuminabit, vtique per Christũ, qui Christum illuminationem repromisit, se quoque lucernã pronunciauit, scrutantem corda & renes. Ab illo erit & laus vnicuique, à quo & contrarium laudis vt à iudice. Certe, inquis, vel hic mundũ deum mundi interpretatur, dicendo: Spectaculum facti sumus mundo, & angelis, & hominibus. Qui si mundum homines mundi significasset, non etiam homines postmodum nominasset. Imò ne ita argumẽtareris, prouidẽtia spiritussancti demõstrauit, quid-

nam

Christus fundamentum credentium.

nam dixiſſet, Spectaculũ facti ſumus mũdo: dum angelis qui mundo miniſtrant, & hominibus quibus miniſtrant. Verebatur nimirũ tantæ conſtantiæ vir, ne dicam ſpiritus ſanctus, præſertim ad filios ſcribens, quos in Euangelio generauerat, libere deum mundi nominare, aduerſus quem, niſi exerte, nõ poſſet videri prædicare. Non defendo ſecundum legem creatoris diſplicuiſſe illum, qui mulierem patris ſui habuit: communis & publicæ religionis ſecutus ſit diſciplinam. Sed cum eum damnat dedendum ſatanæ, damnatoris dei præco eſt. viderit & quomodo dixerit in interitũ carnis, vt ſpiritus ſaluus ſit in die domini, dum & de carnis interitu, & de ſalute ſpiritus iudicarit: & auferri iubens malum de medio, creatoris frequentiſſimam ſententiã cõmemorauerit. Expurgate vetus fermentum, vt ſitis noua conſperſio ſicut eſtis azymi. Ergo azymi figuræ erant noſtræ apud creatorem. Sic & paſcha noſtrum immolatus eſt Chriſtus. Quare paſcha Chriſti, 13 ſi non paſcha figura Chriſti, per ſimilitudinem ſanguinis ſalutaris, & pecoris Chriſti? Quid nobis & Chriſto imagines imbuit ſolennium creatoris, ſi non erant noſtræ? Auertens autẽ nos à fornicatione, manifeſtat carnis reſurrectionẽ. Corpus, inquit, nõ fornicationi, ſed domino, & dominus corpori, vt templũ deo, & deus tẽplo. Templũ ergo deo peribit, & deus tẽplo. Atquin vides quẽ dominus ſuſcitauit. Et nos ſuſcitabit, in corpore quoque ſuſcitabit: quia corpus domino, & dominus corpori. & bene quod aggerat: Neſcitis corpora veſtra mẽbra eſſe Chriſti? Quid dicet hæreticus? Membra Chriſti non reſurgent, quæ noſtra iam non ſunt? Empti enim ſumus pretio magno. Plane nullo, ſi phantaſma fuit Chriſtus, nec habuit vllã ſubſtantiam corporis, quam pro noſtris corporibus depẽderet. Ergo & Chriſtus habuit quo nos redimeret, & ſi aliquo magno redemit hæc corpora, in quæ eadem mittenda fornicatio non erit, vt in membra iam Chriſti, nõ noſtra: vtique ſibi ſalua præſtabit, quæ magno cõparauit. Iam nunc quomodo honorabimus, quomodo tollemus Deũ in corpore perituro? Sequitur de nuptiis congredi, quas Marcion cõſtantior Apoſtolo prohibet. Etenim Apoſtolus, & ſi bonum continentiæ præfert, tamen coniu-

gium & contrahi permittit, vsui esse & magis retineri, quam disiungi suadet. Plane Christus vetat diuortium, Moyses vero permittit. Marcion totum concubitum auferens, fidelibus (viderint enim catechumeni eius) repudium ante nuptæ iubens, cuius sententiã sequitur, Moysi an Christi? Atquin & Christus cum præcipit mulierem à viro non discedere: aut si discesserit, manere innuptã, aut reconciliari viro: & repudiũ permisit, quod non in totum prohibuit, & matrimonium cõfirmauit, quod primo vetuit disiungi: & si forte disiunctum, voluit reformari. Sed & continentiæ quas ait causas? Quia tempus in collecto est. Putaueram, quia deus alius in Christo, & tamẽ à quo est collectio temporis, ab eo erit & quod collectioni temporis congruit. Nemo alieno tempori consulit. Pusillum deum affirmas tuum Marciõ, quem in aliquo coangustat tempus creatoris. Certe præscribens, Tantum in domino esse nubendum, ne qui fidelis ethnicum matrimonium contrahat: legem tuetur creatoris, allophylorum nuptias vbique prohibentis. Sed & si sunt qui dicuntur dei, siue in cœlis, siue in terris, apparet quomodo dixerit, non quasi vere sint, sed quia sint qui dicantur quando non sint. de idolis enim cœpit, de idolothytis disputaturus: Scimus quod idolum nihil sit. Creatore autem & Marcion deum non negat: ergo non potest videri Apostolus creatorem quoque inter eos posuisse, qui dij dicantur, & tamen non sint, quando & si fuissent, nobis tamen vnus esset deus pater. Ex quo omnia nobis, nisi cuius omnia? Quænam ista? Habes in præteritis, omnia vestra sunt, siue Paulus, siue Apollo, siue Cephas: siue mũdus, siue vita, siue mors: siue præsentia, siue futura: adeo omniũ deum creatorem facit: à quo & mundus, & vita, & mors, quæ alterius dei esse non possunt. Ab eo igitur inter omnia & Christus. Ex labore suo vnumquenque docens viuere oportere: satis exempla præmiserat militum, pastorum, rusticorum, sed diuina illa autoritas deerat. Legem igitur opponit creatoris ingratis, quã destruebat: sui enim dei nullam talem habebat: Boui, inquit, terenti os non obligabis. & adiicit: Nunquid de bubus pertinet ad dominum, etiam de bubus propter homines benignum? propter nos

nos enim ſcriptum eſt, inquit. Ergo & legem allegoricam ſecundum nos probauit, & de Euangelio viuentibus patrocinantẽ: ac propter hoc non alterius eſſe Euangelizatores, quàm cuius lex, quæ proſpexit illis cùm dicit: propter nos enim ſcriptũ eſt. Sed noluit vti legis poteſtate, quia maluit gratis laborare. Hoc ad gloriã ſuam retulit, quam negauit quenquam euacuaturum, non ad legis deſtructionẽ, qua alium probauit vſurum. Ecce autem & in petram offendit cæcus Marcion, de qua bibebant in ſolitudine patres noſtri. Si enim petra illa Chriſtus fuit, vtique creatoris, cuius & populus. Cui rei figuram extranei ſacramenti interpretatur? An vt hoc ipſum doceret, figurata fuiſſe vetera in Chriſtum ex illis recenſendum? Nam & reliquum exitũ populi decurſurus præmittit. Hæc autem exempla nobis ſunt facta. Dic mihi, à creatore alterius quidem ignoti dei hominibus exempla ſunt facta, an alius deus ab alio mutuatur exẽpla & quidem æmulo? De illo me terret ſibi, à quo fidem meam transfert. Meliorem me illi aduerſarius faciet. Iam ſi deliquero eadem quæ & populus, eadémne paſſurus ſum, an non? Atquin ſi non eadem, vanè mihi timenda proponit, quæ non ſum paſſurus. Paſſurus autem à quo ero? Si à creatore, qualia infligere ipſius eſt, Et quale erit vt peccatorem æmuli ſui puniat magis, quàm è contrario foueat deus zelotes? Si ab illo deo? Atquin punire non nouit. Ita tota iſta propoſitio Apoſtoli, nulla ratione conſiſtit, ſi non ad diſciplinã creatoris eſt. Denique & in clauſula præfationi reſpondet. Hæc autem quemadmodum euenerunt illis ſcripta ſunt ad nos commonẽdos, in quos fines æuorum decucurrerunt, ô creatorem & præſcium iam & admonitorẽ alienorum Chriſtianorũ. Prætereo, ſi quando paria eorum quæ retractata ſunt quædam, & breuiter expungo. Magnum argumentum dei alterius, permiſſio omnium obſoniorum, aduerſus legem: quaſi non & ipſi cõfiteamur legis onera dimiſſa: ſed ab eo qui impoſuit, qui nouationẽ repromiſit: ita & cibos qui abſtulit, reddidit, quod & à primordio præſtitit. Cæterum ſi quis alius deus fuiſſet deſtructor dei noſtri, nihil magis ſuos prohibuiſſet, quàm de copiis aduerſarij viuere. Ca-

14

put viri Christus est. Quis Christus, qui non est viri autor? Caput enim ad autoritatem posuit: autoritas autem non alterius erit, quàm autoris. Cuius denique viri caput est? Certè de quo subiicit: Vir enim non debet caput velare cùm sit dei imago. Igitur si creatoris est imago, ille enim Christum sermonem suum intuẽs hominem futurum: Faciamus, inquit, hominem ad imaginem & similitudinem nostram, quomodo possum alterum habere caput, non eum cuius imago sum? Cùm enim imago sim creatoris, non est in me locus capitis alterius. Sed & quare mulier potestatem super caput habere debebit? Si quia ex viro, & propter virum facta est secundum institutionem creatoris, sic quoque eius disciplinam Apostolus curauit, de cuius institutione causas disciplinæ interpretatur, adiicit etiam propter angelos. Quos? id est cuius? Si creatoris apostatas, merito, vt illa facies quæ eos scandalizauit notam quandam referat de habitu humilitatis & obscuratione decoris. Si verò propter angelos dei alterius, quid veretur si nec ipsi Marcionitæ fœminas appetunt? Sæpe iam ostendimus hæreses apud Apostolum inter mala vt malum poni, & eos probabiles intelligẽdos, qui hæreseis vt malum fugiant. Proinde panis & calicis sacramento iam in Euangelio probauimus, corporis & sanguinis dominici veritatem aduersus phantasma Marcionis. Sed & omnem iudicij mentionem creatori competere vt deo iudici, toto penè opere tractatum est. Nũc de spiritalibus dico, hæc quoque in Christum à creatore promissa, sub illa præscriptione iustissima opinor, qua non alterius credenda sit exhibitio, quàm cuius probata fuerit repromissio. Pronunciauit Esaias: Prodibit virga de radice Iesse, & flos de radice ascendet, de virga, & requiescet super eum spiritus domini. dehinc species eius enumerat: Spiritus sapientiæ & intelligẽtiæ, spiritus consilij & valentiæ, & spiritus agnitionis & religionis. Spiritus eum repleuit timoris dei. Christum enim in floris figura ostendit oriturum ex virga profecta de radice Iesse, id est virgine generis Dauid filij Iesse, in quo Christo cõsistere haberet tota substãtia spiritus, non quasi postea obuentura illi, qui semper spiritus dei fuerit, ante carnem quo-

quoque: ne ex hoc argumenteris prophetiam ad eum Christum pertinere, qui vt homo tantum ex solo censu Dauid, postea consecuturus sit Dei sui spiritum. Sed quoniam exinde quo floruisset in carne sumpta ex stirpe Dauid, requiescere in illo omnis haberet operatio gratiæ spiritalis, & concessare & finem facere quantum ad Iudæos: sicut & res ipsa testatur, nihil exinde spirante penes illos spiritu creatoris, ablato à Iudæa sapiente & prudēte architecto, & consiliario, & propheta, vt hæc sit lex & propheta vsque ad Ioannem: accipe nunc quomodo & à Christo in cœlum recepto charismata obuentura pronunciarit. Ascendit in sublimitatem, id est in cœlum. Captiuam duxit captiuitatem, id est mortem vel humanam seruitutem, dedit data filiis hominū, id est donatiua quæ charismata dicimus. Eleganter filiis hominum ait, non passim hominibus, nos ostendens filios hominum, id est verè hominum apostolorum, In Euāgelio enim inquit, ego vos generaui. Et filij mei, quos parturio rursus. Iam nūc & illa promissio spiritus absolutè facta per Iohelem: In nouissimis temporibus effundam de meo spiritu in omnem carnem, & prophetabunt filij filiæque eorum. Et super seruos & ancillas meas de meo spiritu effundam. Et vtique si in nouissimos dies gratiam spiritus creator repromisit, Christus autem spiritalium dispēsator in nouissimis diebus apparuit, dicente Apostolo: At vbi tempus expletum est, misit Deus filium suum. & rursus: Quia tempus iam in collecto est: apparet & de temporum vltimorum prædicatione, hanc gratiam spiritus, ad Christum prædicatoris pertinere. Compara denique species apostoli & Esaiæ: Alij, inquit, datur per spiritum sermo sapientiæ: statim & Esaias spiritum sapientiæ posuit. Alij sermo scientiæ: hic erit sermo intelligentiæ & consilij. Alij fides in eodem spiritu: hic erit spiritus religionis & timoris dei. Alij donum curationum, alij virtutū: hic erit valentiæ spiritus. Alij prophetia, alij distinctio spirituum, alij genera linguarum, alij interpretatio linguarum: hic erit agnitionis spiritus. Vides Apostolum & in distributione facienda vnius spiritus, & in specialitate interpretanda, prophetæ conspirantem. Possum dicere ipsum qui

Charismata, id est donatiua.

corporis noſtri per multa & diuerſa mẽbra, vnitatẽ cha-
riſmatum variorum cõpagini adęquauit, eundem & cor-
poris humani & ſpiritus ſancti dominum oſtendit, qui
16 meritum chariſmatum noluerit eſſe in corpore ſpiritus,
quæ nec in corpore humano collocauit: qui de dilectio-
ne quoque omnibus chariſmatibus præponẽda, Apoſto-
lum inſtruxerit principali præcepto, quod probauit &
Chriſtus; Diliges dominum de totis præcordiis, & totis
viribus, & tota anima tua, & proximum tibi tanquam te.
Quod & ſi in lege ſcriptum eſſet, cõmemorat in aliis lin-
guis, & in aliis labiis locuturũ creatorem. Cùm hac com-
memoratione chariſma linguarũ confirmat, nec hic po-
teſt videri alienum chariſma creatoris prædicatione con-
firmaſſe. Æquè præſcribens ſilentium mulieribus in ec-
cleſia, ne quid diſcendi duntaxat gratia loquantur (cæte-
rum prophetandi ius & illas habere iam oſtendit, cùm
mulieri etiam prophetanti velamen imponit) ex lege ac-
cipit ſubiiciendæ fœminæ autoritatem, quam (vt ſemel
dixerim) noſſe non debuit niſi in deſtructionem. Sed vt
iam à ſpiritalibus recedamus, res ipſæ probare debebunt,
quis noſtrum temerè deo ſuo vindicet: quia noſtræ parti
poſſit opponi, hæc & ſi creator repromiſit in ſuum Chri-
ſtum nondum reuelatum, vt Iudæis tantùm deſtinatum,
ſuas habitura in ſuo tẽpore, in ſuo Chriſto, & in ſuo po-
pulo operationes. Exhibeat itaque Marcion dei ſui dona,
aliquos prophetas, qui tamen non de humano ſenſu, ſed
de dei ſpiritu ſint locuti, qui & futura prænunciarint &
cordis occulta traduxerint. Ædat aliquẽ pſalmum, aliquã
viſionẽ, aliquam orationẽ, duntaxat ſpiritalem, in ecſtaſi,
id eſt amẽtia, ſi qua linguæ interpretatio acceſſit. Probet
etiã mihi, mulierem apud ſe propheta ſſe, ex illis ſuis ſan-
ctiorib' fœminis magnidica. Si hæc omnia facilius à me
proferuntur, & vtique conſpirantia regulis & diſpoſitio-
nibus & diſciplinis creatoris, ſine dubio dei mei erit &
Chriſtus, & ſpiritus, & apoſtolus. Habet profeſſionem
17 meã qui voluerit eam exigere. Interim Marcionites ni-
hil huiuſmodi exhibebit, qui tum etiam prænunciare, cu-
ius magis Chriſtus nondum ſit reuelatus. Sicut meus ex-
pectandus eſt, qui à primordio prædicatus eſt, illius id-
circo

Forte, Qui timet iam.

circo non eſt,quia non à primordio ſit. Melius nos credimus in Chriſtum futurum, quàm hæreticus in nullum. Mortuorum reſurrectionem quomodo quidam tũc negarint,prius diſpiciendum eſt. Vtique eodem modo quo & nunc. Si quidẽ ſemper reſurrectio carnis negatur. Cæterum animam & ſapientium plures diuinam vindicantes ſaluam repromittunt,& vulgus ipſum ea præſumptione defunctos colit, qua animas eorum manere confidit. Cæterum corpora aut ignibus ſtatim, aut feris, aut etiam diligentiſſime condita, temporibus tamen aboleri manifeſtum eſt. Si ergo carnis reſurrectionem negantes Apoſtolus retundit, vtique aduerſus illos tuetur, quod illi negabant, carnis ſcilicet reſurrectionem. Habes compendio reſponſum. Cætera iam ex abundanti. Nam & ipſum quod Mortuorũ reſurrectio dicitur, exigit defendi proprietates vocabulorum. Mortuorum itaque vocabulo non eſt niſi quod amiſit animam, de cuius facultate viuebat. Corpus eſt quod amittit animam, & amittendo fit mortuum: ita mortui vocabulum corpori competit. Porrò ſi reſurrectio mortui eſt, mortuum autem non aliud eſt quàm corpus, corporis erit reſurrectio. Sic & reſurrectionis vocabulum non aliam rem vindicat, quam quæ cecidit. Surgere enim poteſt dici & quod omnino non cecidit, quod ſemper retro iacuit. Reſurgere autem non eſt niſi eius quod cecidit. Iterum enim ſurgendo quia cecidit, reſurgere dicitur, Re enim ſyllaba iterationi ſemper adhibetur. Cadere ergo dicimus corpus in terrã per mortẽ, ſicut & res ipſa teſtatur. Ex dei lege corpori enim dictum eſt, Terra es & in terram ibis. Ita quod de terra eſt, ibit in terram. Hoc abit quod in terram ibit, hoc reſurgit quod cadit. Quia per hominem mors, & per hominem reſurrectio. Hic mihi & Chriſti corpus oſtenditur in nomine hominis, qui conſtat ex corpore, vt ſæpe iam docuimus. Quod ſi ſic in Chriſto viuificamur omnes, ſicut mortificamur in Adam, quando in Adam corpore mortificamur, ſic neceſſe eſt & in Chriſto corpore viuificemur. Cæterum ſimilitudo non conſtat, ſi non in eadem ſubſtantia mortificationis in Adam, viuificatio concurrat in Chriſto. Sed interpoſuit adhuc aliquid de

Philoſophi.

Vulgus defunctos colit.

Christo, & propter præsentem disceptationem non omittendum. Tanto magis enim probabitur carnis resurrectio, quanto Christum eius dei ostendero, apud quem creditur carnis resurrectio. Cũ dicit, oportet enim regnare eum, donec ponat inimicos eius sub pedes eius: iam quidem & ex hoc vltorem deum edicit, atque exinde ipsum qui hoc Christo repromiserit, sede ad dexteram meam donec ponam inimicos tuos scabellũ pedum tuorum, virgam virtutis tuę emittet dominus ex Sion, & dominabitur in medio inimicorum tuorum, Tecum. Sed necesse est, ad meam sententiam pertinere defendam eas scripturas, quas & Iudæi nobis auocare conantur. Dicunt denique hunc psalmum in Ezechiam cecinisse, quia is sederit ad dexteram templi, & hostes eius auerterit Deus & absumpserit, propterea igitur & cetera, ante luciferum ex vtero generaui te, in Ezechiam conuenire & in Ezechiæ natiuitatem. Nos ædimus Euangelia (de quorum fide aliquid vtique iam in tanto opere istos confirmasse debemus) nocturna natiuitate declarantia dominum, vt hoc sit ante luciferum, & ex stella Magis intellecta, & ex testimonio angeli qui nocte pastoribus annunciauit natum esse cum maxime Christum: & ex loco partus: in diuersorium enim ad noctem conuenitur. Fortasse an & mystice factum sit, vt nocte Christus nasceretur, lux veritatis futurus ignorãtiæ tenebris. Sed nec generaui te, dixisset deus nisi filio puero. Nam & si de toto populo ait, filios generaui, sed non adiecit ex vtero. Cur autem adiecit ex vtero, tam vanè, quasi aliquis hominum ex vtero natus dubitaretur, nisi quia curiosius voluit intelligi in Christum, ex vtero generaui te, id est ex solo vtero sine viri semine, carni deputans ex vtero spiritus: quod & ipso hic accedit: Tu es sacerdos in æuum. Nec sacerdos autem Ezechias, nec in æuum, & si fuisset. Secundum ordinem, inquit, Melchisedec. quid Ezechias ad Melchisedec altissimi sacerdotem, & quidem non circuncisum, qui Abraham circuncisum iam accepta decimarum oblatione benedixit? At in Christũ conueniet ordo Melchisedec, quoniam quidem Christus proprius & legitimus Dei antistes, præputiati sacerdotij pontifex (tum in nationibus

28

con-

constitutus, à quibus magis suscipi habebat) cognituram se quandoque circumcisionem, & Abrahæ gentem cum vltimo venerit acceptatione & benedictione dignabitur. Est & alius psalmus ita incipiens, Deus iudicium tuum regi da, id est, Christo regnaturo, & iustitiam tuam filio regis, id est populo Christi. Filij enim eius sunt qui in ipso renascũtur. Sed & hic psalmus Salomoni canere dicetur, quæ tamen soli competunt Christo, docere non poterunt etiam cætera non ad Salomonem, sed ad Christũ pertinere? Descendit, inquit, tãquam imber super vellus, & velut stillæ destillãtes in terram: Placidum descensum eius & insensibilem describens de cœlo in carnem. Salomon autem & si descendit alicunde, non tamen sicut imber, quia non de cœlo. Sed simpliciora quæque proponam: Dominabitur, inquit, à mari ad mare, & à flumine vsque ad terminos terrę. Hoc soli datum est Christo. Cæterum Salomon vni & modicę Iudææ imperauit. Adorabunt illum omnes reges, quem omnes, nisi Christum? Et seruient ei omnes nationes: cui omnes, nisi Christo? Sit nomen eius in æuum. Cuius nomen æternum, nisi Christi? Ante solem manebit nomen eius. Ante solem enim sermo dei, id est Christus. Et benedicentur in illo vniuersæ gentes. In Salomone nulla natio benedicitur: in Christo vero omnis. Quid nunc si & Deum eum iste psalmus demonstrat: & beatum eum dicet: Quoniam benedictus dominus deus Israëlis, qui facit mirabilia solus. Benedictum nomen gloriæ eius, & replebitur vniuersa terra gloria eius. Contra, Salomon (audeo dicere) etiam quam habuit in deo gloriam amisit, per mulierem in idololatriam vsque pertractus. Itaque cum in medio psalmo illud quoque positum sit, Inimici eius puluerem lingent, subiecti vtique pedibus ipsius, ad illud pertinebit, propter quod hunc psalmum & intuli & ad meam sentẽtiam defendi, vt confirmauerim & regni gloriam, & inimicorum subiectionem, secundum dispositionem creatoris, consecuturum, non alium credendum, quàm creatoris. Reuertamur nũc ad resurrectionem, cui & aliâs quidem proprio volumine satisfecimus omnibus hæreticis resistentes, sed nec hic desumus propter eos qui illud opuscu

Cõuersio Iudæorum ad Christum.

Liber de resurrectione carnis.

lum ignorant. Quid, ait, facient qui pro mortuis baptizantur, si mortui non resurgunt? Viderit institutio. Ista, Calendæ si forte Februariæ respondebunt illi pro mortuis petere. Noli ergo Apostolum nouũ statim autorem aut confirmatorem eum denotare, vt tanto magis sisteret carnis resurrectionem, quanto illi qui vanè pro mortuis baptizarentur, fide resurrectionis hoc facerent. Habemus illum alicubi vnius baptismi definitorem. Igitur & pro mortuis tingi pro corporibus est tingi, mortuum enim corpus ostendimus. Quid facient qui pro corporibus baptizantur, si corpora non resurgunt. Atque adeò recte hunc gradum figimus, vt & Apostolus secundam discrepationem æquè de corpore induxerit. Sed dicent quidam: Quomodo mortui resurgent? Quo autem corpore venient? Defensa etenim resurrectione quæ negabatur, consequens erat de qualitate corporis retractare, quæ non videbatur. Sed de ista cum aliis congredi conuenit. Marcion enim in totum carnis resurrectionem nõ admittens, & soli animæ salutem repromittens, non qualitatis, sed substantiæ facit quæstionem. Porrò & ex his manifestissimè obducitur quæ Apostolus ad qualitatem corporis tractat propter illos qui dicunt, Quomodo resurgent mortui? Quo autem corpore venient? Iam enim prędicauit resurrecturum esse corpus, id de corporis qualitate tractauit. Denique si proponit exempla grani tritici, vel alicuius eiusmodi, quibus det corpus deus prout volet, si vnicuique seminum, proprium ait esse corpus, vt aliam quidem carnem hominum, aliam vero pecudũ & volucrum, & corpora cœlestia atque terrena, & aliã gloriam solis, & lunæ aliam, & stellarum aliam; nónne carnalem & corporalem portẽdit resurrectionem, quam per carnalia & corporalia exempla commẽdat, nónne etiam ab eo deo eam spondet à quo sunt & exempla? Sic & resurrectio, inquit. Quomodo? Sicut & granum corpus seritur, corpus resurgit. Seminationem deniq; vocauit dissolutionem corporis in terram, quia seritur in corruptela, in honestatem, in virtutem. Cuius ille ordo in dissolutione, eius & hic in resurrectione corporis, scilicet sicut & granum. Cæterũ si auferas corpus resurrectioni quod dedisti

Calendæ Februariæ.

Gradum figere.

disti dissolutioni, vbi consistet diuersitas exitus? Proinde & si seritur animale, resurgit spiritale. Et si habet aliquod propriũ corpus anima vel spiritus, vt possit videri corpus animale animã significare, & corpus spiritale spiritũ, non ideo animam dicit in resurrectione spiritũ futuram, sed corpus, quod cum anima nascendo & per animã viuẽdo, animale dici capit, futurũ spiritale, dum per spiritũ surgit in æternitatem. denique si nõ anima, sed caro seminatur in corruptela dum dissoluitur in terram, iam non anima erit corpus animale, sed caro quę fuit corpus animale. Siquidẽ de animali efficitur spiritale, sicut & infra dicit: Nõ primum quod spiritale. Ad hoc enim & de ipso Christo præstruit, Factus primus homo Adam, in animam viuã, nouissimus Adam in spiritum viuificantem, licet stultissimus hæreticus noluerit ita esse. Dominũ enim posuit nouissimũ, pro nouissimo Adam, veritus scilicet ne si & dominum nouissimum haberet Adam, & eiusdem Christũ defenderemus in Adam nouissimo cuius & primum. Sed falsum relucet. Cur enim primus Adã nisi quia & nouissimus Adam? Non habẽt ordinẽ inter se nisi paria quæq;, & eiusdem vel nominis, vel substantiæ, vel autoris. Nam & si potest in diuersis quoque esse aliud primũ, aliud nouissimum, sed vnius autoris. Cæterum si & autor alius, & ipse quidem potest nouissimus dici. Quod tamen intulelerit primum est, nouissimum autem si primo par sit. Par autem primo non est, quia nõ eiusdem autoris est. Eodẽ modo & in nomine hominis reuincetur. Primus, inquit, homo de humo terrenus, secundus dominus de cœlo. Quare secundus si non homo quod & primus? Aut nunquid & primus dominus, si & secundus? Sed sufficit, si in Euãgelio filium hominis adhibet Christum & hominẽ, & in homine Adam eum negare non poterit. Sequentia quoque eum comprimunt. Cum enim dicit Apostolus, qualis qui de terra, homo scilicet, tales & terreni homines vtique. Ergo & qualis qui de cœlo homo, tales & qui de cœlo homines. Non enim poterat hominibus terrenis nõ homines cœlestes opposuisse, vt statũ ac spem studiosius distingueret in appellationis societate. Statu enim ac spe dicit terrenos atque cœlestes homines, tamẽ ex pari,

qui ſecundum exitum aut in Adam aut in Chriſto deputantur. Et ideo iam ad exhortationem ſpei cœleſtis, Sicut portauimus, inquit, imaginem terreni, portemus & imaginem cœleſtis, non ad ſubſtãtiam vllam referens reſurrectionis, ſed ad præſentis temporis diſciplinam. Portemus, enim, inquit, non portabimus, præceptiuè, non promiſſiue, volens nos ſicut ipſe inceſſit ita incedere, & à terreni, id eſt, veteris hominis imagine abſcedere, quæ eſt carnalis operatio. Denique quid ſubiungit? Hoc enim dico fratres, quia caro & ſanguis regnum dei non poſſidebunt: Opera ſcilicet carnis & ſanguis. Quibus & ad Galatas ſcribẽs, abſtulit Dei regnum, ſolitus & aliâs ſubſtantiam pro operibus ſubſtantiæ ponere, vt cum dicit, Eos qui in carne ſunt deo placere non poſſe. Quando enim placere deo poterimus, niſi dum in carne hac ſumus? Aliud tempus, operationis nullum opinor eſt. Sed ſi in carne quanquam conſtituti, carnis opera fugiamus, tum non erimus in carne, dum non in ſubſtantia carnis nõ ſumus, ſed in culpa. Quod ſi in nomine carnis, opera non ſubſtantiam carnis iubemur exponere, operibus ergo carnis, non ſubſtantiæ carnis in nomine carnis denegatur Dei regnum. Non enim id damnatur in quo male fit, ſed id quod fit. Venenum dare ſcelus eſt, calix tamen in quo datur reus non eſt. Ita & corpus carnalium operum vas eſt, anima eſt autem quæ in illo venenum alicuius mali facti temperat. Quale eſt autem, vt ſi anima auctrix operum carnis merebitur dei regnum, per expiationem eorum quæ in corpore admiſit, corpus miniſtrum ſolũmodo, in dãnatione permaneat? Venefico abſoluto, calix erit puniẽdus? Et tamen nõ vtiq; carni defendimus dei regnũ, ſed reſurrectionem ſubſtãtiæ ſuæ, quaſi ianuã regni per quã aditur. Cæterũ aliud reſurrectio, aliud regnum. Primo enim reſurrectio, dehinc regnũ. Reſurgere itaque dicimus carnem, ſed mutatam conſequi regnum. Reſurgent enim mortui incorrupti, illi ſcilicet qui fuerãt corrupti dilapſis corporibus in interitũ. Et nos mutabimur in atomo, in oculi momẽtaneo motu. Oportet enim corruptiuũ hoc, tenens vtique carnẽ ſuam, dicebat Apoſtolus, induere incorruptelã, & mortale hoc immortalitatem,

Caro.

Reſurrectio, ianua regni cœleſtis.

tatẽ, vt ſcilicet habilis ſubſtantia efficiatur regno dei. Erimus enim ſicut angeli. Hæc erit demutatio carnis, ſed reſuſcitatæ. Aut ſi nulla erit, quomodo induet incorruptelam, & immortalitatẽ? Aliud igitur facta per demutationẽ, tunc conſequetur dei regnũ, iam nõ caro nec ſanguis, ſed quod illi corpus deus dederit. Et ideo rectè Apoſtolus, Caro & ſanguis regnũ dei non conſequetur, demutationi illud adſcribẽs quæ accedit reſurrectioni. Si autem, tunc fiet verbũ, quod ſcriptũ eſt apud creatorem, Vbi eſt mors victoria? Vbi cõtẽtio tua? Vbi eſt mors aculeus tuus? Verbũ autem hoc creatoris eſt, per Prophetam: eius erit & res, id eſt regnum, cuius & verbum fiet in regno. Nec alij deo gratias dicit quod nobis victoriã vtique de morte referre præſtiterit, quàm illi à quo verbum inſultatorium de morte & triumphatorium accepit.

21

Accedit, pro accidit.

Verbũ inſultatorium & triũphatoriũ.

DE EPISTOLA II. AD CORINTH.

SI deus cõmune vocabulũ factum eſt vitio erroris humani, quatenus plures dei dicuntur atq; creduntur in ſeculo, benedictus tamẽ deus domini noſtri Ieſu Chriſti, nõ alius quàm creator intelligetur. qui & vniuerſa benedixit, habes Geneſim; Et ab vniuerſis benedicitur, habes Danielẽ. Proindeſi pater poteſt dici ſterilis dei nullius magis nomine quàm creatoris, miſericordiarũ tamen pater idẽ erit, qui Miſericors, & miſerator, & miſericordię plurimus eſt dictus; habes apud Ionã cum ipſo miſericordiæ exemplo, quam Niniuitis exorantibus præſtitit, facilis & Ezechiæ fletibus flecti; & Achab marito Iezabel deprecanti ſanguinẽ ignoſcere Nabuthæ, & Dauid agnoſcenti delictum ſtatim indulgere; malens ſcilicet pœnitentiam peccatoris quàm mortẽ, vtique ex miſericordiæ affectu. Si quid tale Marcionis deus ædidit vel edixit, agnoſcam patrem miſericordiarũ. Si verò ex eo tẽpore hunc titulũ ei aſſcribit, quo reuelatus, quaſi exinde ſit pater miſericordiarum, quo liberare inſtituit genus humanũ: atquin & nos ex eo tempore negamus illũ, ex quo dicitur reuelatus. nõ poteſt igitur aliquid ei aſſcribere, quẽ tunc oſtẽdit, cùm aliquid ei aſſcribit. Si enim prius conſtaret eum eſſe, tunc & aſſcribi ei poteſt. Accidens enim eſt quod aſ-

22.

Accidens.

ſcribitur:accidentia autem antecedit ipſius rei oſtẽſio cui accidunt. Maximè cùm iam alterius eſt, quod aſſcribitur ei, qui prius non ſit oſtenſus, tantò magis negabitur eſſe, quantò per quod affirmatur eſſe, eius eſt qui iam oſtenſus eſt. Sic & teſtamentum nouũ non alterius erit, quàm qui illud repromiſit: & ſi non litera, at eius ſpiritus, hoc erit nouitas. Denique qui literam tabulis lapideis inciderat, idem & de ſpiritu edixerat, Effundam de meo ſpiritu in omnem carnem. Et ſi litera occidit, ſpiritus verò viuificat, eius vtrunque eſt qui ait; Ego occidam, & ego viuificabo, percutiam, & ſanabo. Olim duplicem vim creatoris vindicamus & iudicis & boni, litera occidentis per legem, & ſpiritu viuificantis per Euangelium. Non poſſunt duos deos facere, qui & ſi diuerſa, apud vnum recenſeri præuenerũt. Commemorat & de velamine Moyſi quo faciem tegebat incontemplabilem filiis Iſraël. Si ideo vt claritatem maiorem defenderet noui Teſtamenti, quod manet in gloria, quàm veteris quod euacuari habebat, hoc & meæ conuenit fidei præponenti Euangeliũ legi, & vide ne magis meę. Illic enim erit ſuperponi quid, vbi fuerit & illud cui ſuperponitur. At cùm dicit, Sed obtuſi ſunt ſenſus mundi, non vtique creatoris, ſed populi qui in mundo eſt. De Iſraël enim dicit, ad hodiernũ vſque velamen id ipſum in corde eorum. Figuratum oſtendit fuiſſe velamen faciei in Moyſe, velaminis cordis in populo, quia nec nunc apud illos perſpiciatur Moyſes corde, ſicut nec facie tunc. Quid eſt ergo adhuc velatum in Moyſe quod pertineat ad Paulum, ſi Chriſtus creatoris à Moyſe prædicatus nondum venit? quomodo iam operta & velata adhuc denotantur corda Iudæorum, nõdum exhibitis prædicationibus Moyſi, id eſt de Chriſto in quo eum intelligere deberent? Quid ad Apoſtolum Chriſti alterius, ſi de ſui ſacramenta Iudæi non intelligebant, niſi quia velamen cordis illorum ad cæcitatem qua non perſpexerãt Chriſtum Moyſi pertinebat? Denique quod ſequitur, Cùm verò conuerterit ad deum auferetur velamen, hoc Iudæo propriè dicit, apud quem & eſt velamen Moyſi: qui cùm trãſierit in fidem Chriſti, intelligit Moyſen de Chriſto prædicaſſe. Cæterum quomodo auferetur

tur velamentum creatoris in Christo dei alterius, cuius sacramenta velasse non potuit creator, ignoti videlicet ignota? Dicit ergo nos iam aperta facie, vtique cordis quod velatum est in Iudæis, contemplantes Christum, eadẽ imagine transfigurari à gloria, qua scilicet & Moyses transfigurabatur à gloria domini in gloriam: ita corporalem Moysi illuminationem de congressu domini, & corporale velamen de infirmitate populi proponens, & spiritalem reuelationem, & spiritalem claritatem in Christo superducens, tanquam à domino, inquit, spirituum, totum ordinem Moysi, figuram ignorati apud Iudæos, agniti verò apud nos Christi fuisse testatur. Scimus quosdam sensus ambiguitatem pati posse, de sono pronunciationis, aut de modo distinctionis, cùm duplicitas earum intercedit. Hanc Marcion captauit sic legendo, in quibus deus æui huius: vt creatorem ostendens deum huius æui, alium suggerat deum alterius æui. Nos contrà sic distinguendum dicimus, In quibus deus. Dehinc, æui huius excæcauit mentes infidelium: in quibus, Iudæis infidelibus in quibus opertum est aliquibus Euangelium adhuc sub velamine Moysi. Illis enim deus labiis diligentibus eum, corde autem longè absistẽtibus ab eo, minatus fuerat, Aure audietis, & non audietis. Oculis videbitis, & non videbitis; Et nisi credideritis, nec intelligetis, Et auferam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium irritam faciam. Hæc autem non vtique de Euangelio dei ignoti abscondendo minabatur. Ita & si huius æui deus, sed infidelium huius æui excæcat cor, quod Christum eius nõ vltrò recognouerint, de scripturis intelligendum. Et positum in ambiguitate distinctionis hactenus tractasse, ne aduersario prodesset contentus victoriæ, næ vltrò possum & in totum contentionem hãc præterisse. simpliciori responso præ manu erit, esse huius æui dominum, diabolũ interpretari, qui dixerit Propheta referẽte; Ero similis altissimi, ponam in nubibus thronum meum: sicut & tota huius æui superstitio illi mancipata est, qui excæcet infidelium corda, & in primis apostatæ Marcionis. Denique non vidit occurrentẽ sibi clausulam sensus, quoniam deus qui dixit ex tenebris lucem

lucescere, reluxit in cordibus nostris ad illuminationem agnitionis suæ. In persona Christi quis dixit, fiat lux? Et illuminatione mundi quis Christo ait? Posui te in lumen nationum sedētium scilicet in tenebris, & in vmbra mortis. Cui respondet spiritus in psalmo ex prouidentia futuri, Significatum est, inquit, super nos lumen personæ tuæ domine. Persona autem dei Christus dominus. Vnde & Apostolus suprà, Qui est imago, inquit, dei. Igitur si Christus persona creatoris dicentis, fiat lux, & Christus & Apostoli, & Euangelium, & velamen, & Moyses, & tota series secundum testimonium clausulæ creatoris est, dei huius æui, certè non eius qui nunquam dixit, Fiat lux. Prætereo hic & de alia epistola quā nos ad Ephesios præscriptam habemus, hæretici verò ad Laodicenos. Ait enim meminisse nationes quod illo in tempore cùm essent sine Christo, alieni ab Israële sine conuersatione & testamentis, & spe promissionis, etiam sine domino essent, in mundo vtique, & si de creatore. Ergo si nationes sine deo dixit esse, deus autem illis diabolus est, non creator, apparet dominum æui huius eum intelligendum quem nationes pro Deo receperunt, non creatorem quem ignorant. Quale est autem vt non eiusdem habeatur thesaurus in fictilibus vasis nostris, cuius & vasa sunt? Nam si gloria dei est in fictilibus vasis tantum thesauri haberi, vasa autem fictilia creatoris sunt, ergo & gloria creatoris est, cuius vasa eminentiam virtutis dei sapiunt, & virtus ipsa. Quia propterea in vasa fictilia commissa sunt, vt eminentia eius probaretur. Cęterum iam non erit alterius Dei gloria, ideóque nec virtus, sed magis dedecus & infirmitas cuius eminentiam fictilia & quidem aliena ceperunt. Quod si hæc sunt fictilia vasa in quibus tāta nos pati dicit, in quibus etiam mortificationem circunferimus dei, satis ingratus deus & iniustus, si nō & hanc substantiam resuscitaturus est, in qua pro fide eius tanta tolerantur, in qua & mors Christi circumfertur, in qua & eminentia virtutis consecratur. Sed enim proponit vt & vita Christi manifestetur in corpore nostro, scilicet sicut & mors eius circumfertur in corpore. De qua ergo Christi vita dicit? Qua nūc viuimus in illo? Et quomodo in sequenti-

quentibus non ad visibilia, nec ad temporalia, sed ad inuisibilia & ad æterna, id est non ad præsentia, sed ad futura exhortatur? Quod si de futura vita dicit Christi, in corpore eam dicens apparituram, manifestè carnis resurrectionem prædicauit, exteriorem quidem hominem nostrum corrumpi dicens, & non quasi æterno interitu post mortem: verùm laboribus & incommodis, de quibus premisit adiiciens, Et nõ deficiemus. Nam & interiorem hominem nostrum renouari de die in diem dicens, hic vtrunque demonstrat, & corporis corruptionem ex vexatione tentationum, & animi renouationem ex contemplatione promissionum. Terreni domicilij nostri. nõ sic ait habere nos domum æternam, non manu factam, in cœlo, quia quę manu facta sit, creatoris intereat, in totum dissoluta post mortem. Hæc enim ad mortis metum, & ad ipsius dissolutionis contristationem consolandam, retractans etiam per sequentia manifestius, quum subiicit; Ingemere nos de isto tabernaculo corporis terreni; quod de cœlo est, superinduere cupientes. Siquidem & despoliati non inueniemur nudi, id est recipiemus quod despoliati sumus, id est corpus. Et rursus, Etenim qui sumus in isto tabernaculo corporis ingemimus quòd grauemur, nolentes exui, sed superindui. Hic enim expressit, quod in prima epistola strinxit, Et mortui resurgent incorrupti; qui iam obierunt: & nos mutabimur, qui in carne fuerimus deprehensi à deo. Et illi enim resurgẽt incorrupti, recepto scilicet corpore, & quidem integro vt ex hoc sint incorrupti: & hi propter temporis vltimum iam momentum, & propter merita vexationum Antichristi, compendium mortis, sed mutati cõsequentur; superinduti magis quod de cœlo est, quàm exuti corpus. Ita si hi super corpus induẽt cœleste illud, vtique & mortui recipient corpus super quod & ipsi induant incorruptelam de cœlo: quia & de illis ait, Necesse est corruptiuũ istud induere incorruptelam, & mortale istud immortalitatem. Illi induunt cùm receperint corpus, isti superinduunt, quia non amiserint corpus: & ideo non temerè dixit, nolentes exui corpore, sed superindui, id est nolentes mortem experiri, sed vita præueniri: vti deuoretur mor-

tale hoc à vita, dum eripitur morti per superindumentũ demutationis. Ideo quia ostendit hoc melius esse ne contristemur mortis si fortè præuentu, & arrabonem nos spiritus dicit à deo habere, quasi pignoratos in eadem spem superinduméti: & abesse à domino quandiu in carne sumus, ac propterea debere boni ducere abesse potius à corpore, & esse cum domino, vt mortem libẽter excipiamus: atque adeò omnes ait nos oportere manifestari ante tribunal Christi, vt recipiat vnusquisque quę per corpus admisit, siue bonum siue malum. Si enim tunc retributio meritorum, quomodo iam aliqui cum deo poterunt deputari? Et tribunal autem nominando, & dispunctionem boni ac mali operis, vtriusque sententiæ iudicem ostendit, & corporum omnium repræsentationem confirmauit. Non enim poterit quod corpore admissum est, non corpore iudicari. Iniquus enim deus, si non per id puniatur quis aut iuuatur, per quod operatus est. Si qua ergo conditio noua in Christo, vetera transierunt, ecce noua facta sunt omnia, impleta est Esaiæ prophetia. Si etiã iubet vt mũdemus nos ab inquinamento carnis & sanguinis, non substantiam capere regnum dei. Si & virginem sanctam destinat, ecclesiam assignare Christo vtique vt sponsam sponso: non potest imago coniungi inimico veritatis rei ipsius. Si & pseudapostolos dicit operarios dolosos transfiguratores sui per hypocrisin scilicet, conuersationis nõ prædicationis adulteratæ reos taxat, adeò de disciplina non de diuinitate diffidebatur. Si transfiguratur satanas in angelũ lucis, non potest hoc dirigi in creatorem. Deus enim, non angelus, creator: in deum lucis, non in angelum, transfigurare se dictus esset, si non eum Satanam significaret, quem & nos & Marciõ angelũ nouimus de paradiso. Suus stilus est ad omnẽ quam patitur quæstionem. Hic illud fortè mirabor, si proprium potuit habere paradisum deus, nullius terrenę dispositionis, nisi si etiã paradiso creatoris precario vsus est sicut & mũdo. Et tamen hominem tollere ad cœlum creatoris exemplũ est in Helia. Magis verò mirabor dominũ optimum percutiendi & sæuiendi alienũ, nec propriũ saltẽ, sed creatoris angelũ Satanæ colaphizãdo Apostolo suo applicuisse,

Cõuersationis non prædicationis adulteratæ rei.

26

&

& ter ab eo obſecratum non conceſſiſſe. Emendat igitur & deus Marcionis ſecundum creatorem, elatos æmulantem, vt deponentem ſcilicet de ſolio dynaſtas. Aut nunquid ipſe eſt, qui & in corpus Iob dedit Satanæ poteſtatem, vt virtus in infirmitate comprobaretur? Quid & formam legis adhuc tenet Galatarũ caſtigator, in tribus teſtibus præfiniens ſtaturum omne verbum? Quid & nõ parſurum ſe peccatoribus comminatur, leniſſimi dei prædicator? Imò & ipſam durius agendi in pręſentia poteſtatem à domino datam ſibi affirmat. Nega nunc hęretice timeri deum tuum, cuius Apoſtolus timebatur.

DE EPISTOLA AD ROMANOS.

QVando opuſculum profligatur, breuiter iam retractanda ſunt quæ rurſus occurrunt, quædam verò tramittenda quę ſæpius occurrerunt. Piget de lege adhuc congredi, quoties probaueram, conceſſionem eius, nullum argumentum præſtare diuerſi Dei; in Chriſto prædicatam ſcilicet, & repromiſſam in Chriſtum apud creatorem, quatenus & ipſa epiſtola legem plurimum videtur excludere. Sed & iudicem deum ab Apoſtolo circumferri ſæpe iam oſtendimus, & in iudice vltorem, & creatorem in vltore. Itaque & hic cùm dicit, Non enim me pudet Euãgelij: Virtus enim dei eſt in ſalutem omni credenti, Iudæo & Græco, quia iuſtitia dei in eo reuelatur, ex fide in fidem: Sine dubio & Euangelium & ſalutem iuſto deo deputat, non bono, vt ita dixerim, ſecundũ hæretici diſtinctionem, trãsferenti ex fide legis in fidem Euangelij, ſuæ vtique legis, & ſui Euangelij. Quoniam & iram dicit reuelari de cœlo ſuper impietatẽ & iniuſtitiam hominum qui veritatem in iniuſtitia detineant. Cuius dei ira? vtique creatoris. Ergo & veritas eius erit, cuius & ira quæ reuelari habet in vltionem veritatis. Etiam adiiciens, Scimus autem iudicium dei ſecundum veritatem eſſe, & iram ipſa probauit, ex qua venit iudicium pro veritate, & veritatem rurſus eiuſdem dei confirmauit, cuius iram probauit probando iudicium: Aliud eſt ſi veritatem dei alterius in iuſtitia detentam creator iratus vlciſcitur. Quantas autem foueas in iſta vel maximè epiſtola

Marcion fecerit, auferendo quæ voluit, de nostri instrumenti integritate parebit. Mihi sufficit quæ proinde eradenda non vidit, quasi negligentias & cæcitates eius accipere. Si enim iudicabit deus occulta hominum, iam eorum qui in lege deliquerunt, quam eorum qui sine lege, quia & hi legem ignorant, & natura faciunt quæ sunt legis: vtique is deus iudicabit cuius sunt & lex, & ipsa natura, quæ legis est instar, ignorantibus legem: Iudicabit autem quomodo? Secundum Euangelium, inquit, per Christum. Ergo & euangelium & Christus illius sunt, cuius & lex & natura, quæ per euangelium & Christũ vindicabuntur, adeò illo iudicio dei quod & suprà secundum veritatem. Ergo quâ defendenda reseuetur de cœlo ira, non nisi à deo iræ: ita & hic sensus pristino cohærens, in quo iudiciũ creatoris edicitur, non potest in alium deum referri, qui nec iudicat, nec irascitur, sed illum cuius hæc sunt, iudicium dico & ira, etiam illa ipsius sint necesse est, per quem hæc habent transigi euangelium & Christus. & ideo vehitur in transgressores legis, docentes non furari, & furantes, vt homo dei legis, non vt creatorem ipsum his modis tangens, qui & furari vetans fraudẽ mandauerit in Ægyptios auri & argenti, quemadmodum & cætera in illum retorquent. Scilicet Apostolus verebatur conuitium deo palàm facere, à quo non verebatur diuertisse? Adeò autem Iudæos incesserat, vt ingesserit propheticam increpationem, Propter vos nomẽ dei blasphematur. Quàm ergo peruersum, vt ipse blasphemaret eũ, cuius blaphemandi causa malos exprobrat. Præfert & circuncisionem cordis præputiationi: apud deum legis est facta circuncisio cordis non carnis, spiritu non litera. Quod si hæc est circuncisio Hieremiæ, & circuncidemini præputia cordis, sicut & Moyses, circuncidemini duricordiam vestram: eius erit spiritus circũcidens cor, cuius & litera metens carnem eius. & Iudæus qui in occulto, cuius & Iudæus in aperto: quia nec Iudæum nominare vellet Apostolus non Iudæorum dei seruum. Tunc lex, nunc iustitia dei per fidem Christi. Quæ est ita distinctio? Seruiuit deus tuus dispositioni creatoris, dans ei tempus & legi eius: An eius tunc cuius & nũc? eius lex, cuius & fides.

Christi

Christi distinctio dispositio nunc est, non deorum. Monet iustificatos ex fide Christi, non ex lege pacem ad deum habere. Ad quem? Cuius nusquam fuimus hostes, an cuius legi & naturæ rebellauimus? Nam si in eum competit pax, cum quo fuit bellum, ei & iustificabimur, & eius erit Christus, ex cuius fide iustificabimur, ad cuius pacem competit redigi, hostes eius aliquando. Lex autem, inquit, subintroiuit vt abundaret delictum. Quare? vt superabundaret, inquit, gratia. Cuius dei gratia, si non cuius & lex? nisi si creator ideo legem intercalauit, vt negocium procuraret gratiæ dei alterius & quidem æmuli, ne dixerim ignoti, vt quemadmodum apud ipsum regnauerat peccatum in mortem, ita & gratia regnaret in iustitia, in vitam per Iesum Christum aduersarium ipsius. Propter hoc omnia concluserat lex creatoris sub delictum, & totum mundum deduxerat in reatum, & omne os obstruxerat ne quis gloriaretur per illam: vt gratia seruaretur in gloriam Christi non creatoris, sed Marcionis. Possum & hic de substantia Christi præstruere, ex prospectu quæstionis subsecuturæ. Mortuos enim nos, inquit, legi. Ergo corpus Christi & potest corpus contendi, non statim caro. Sed & quæcũque substantia sit, cùm eius nominat corpus quem subiicit ex mortuis resurrexisse, non potest aliud corpus intelligi quàm carnis, in quam lex mortis est dicta. Ecce autem & testimonium perhibet legi, & causa delicti eam excusat. Quid ergo dicemus? Quia lex peccatum? Absit. Erubesce Marcion: Absit, abominatur Apostolus criminationem legis. Sed ego delictum non scio nisi per legem. O summũ ex hoc præconium legis, per quam liquuit delictum latere. Non ergo lex seduxit, sed peccatum per præcepti occasionem. Quid deo imputas legis, quod legi eius Apostolus imputare non audet? Atquin & accumulat: lex sancta & preceptum eius iustum & bonum. Si taliter veneratur legem creatoris, quomodo ipsum destruat nescio. Quis discernit duos deos, iustum alium, bonum alium, cùm is vtrunque debeat credi, cuius præceptum & bonum & iustum est. Si autem & spiritale confirmat legem, vtique & propheticam, vtique & figuratam. Debeo enim & hinc con-

28

ſtituere Chriſtum in lege figuratè prædicatum, quo nec à Iudæis omnibus potuerit agnoſci. Hunc ſi pater miſit in ſimilitudinem carnis peccati, non ideo phantaſma dicetur caro quæ in illo videbatur. Peccatum enim carni ſupra aſſcripſit, & illam fecit legem peccati habitantem in membris ſuis, & aduerſantem legi ſenſus: ob hoc igitur miſſum filium in ſimilitudinem carnis peccati, vt peccati carnem ſimili ſubſtantia redimeret, id eſt carne, quæ peccatrici carni ſimilis eſſet, cùm peccatrix ipſa nō eſſet. nam & hæc erit dei virtus, in ſubſtantia pari perficere ſalutem. Non enim magnum, ſi ſpiritus dei carnem remediaret, ſed ſi caro conſimilis peccatrici, dum caro eſt, ſed non peccati. Ita ſimilitudo ad titulum peccati pertinebit, non ad ſubſtantiæ mendatium. Nam nec addidiſſet, peccati, ſi ſubſtantiæ ſimilitudinem vellet intelligi, vt negaret veritatem. Tantum enim carnis poſuiſſet, non & peccati. Cùm verò tunc ſic ſtruxit, carnis peccati, & ſubſtantiam confirmauit, id eſt carnem, & ſimilitudinem ad vitium ſubſtantiæ retulit, id eſt ad peccatum. Puta nunc ſimilitudinem ſubſtantiæ dictam, non ideo negabitur ſubſtantię veritas. Cur ergo ſimilis vera, quia vera quidē ſed non ex ſemine de ſtatu ſimili, ſed vera de cenſu, non vero diſſimilis. Cæterū ſimilitudo in contrariis nulla eſt. Spiritus nō diceretur carnis ſimilitudo, quia nec caro ſimilitudinem ſpiritus caperet, ſed phātaſma diceretur, ſi id quod non erat videbatur. Similitudo autem dicitur, cùm eſt quod videtur. Eſt enim, dum alterius par eſt. Phantaſma quia hoc tantum eſt, non eſt ſimilitudo. Et hic autem ipſe ediſſerens, quomodo nolit eſſe nos in carne, cùm ſimus in carne, vt ſcilicet non ſimus ex operibus carnis, oſtendit hac ratione ſcripſiſſe, Caro & ſanguis regnum dei cōſequi non poſſunt, non ſubſtantiam damnans, ſed opera eius: quæ quia poſſunt nō admitti à nobis in carne adhuc poſitis, non ad reatum ſubſtantiæ, ſed ad conuerſationis pertinebunt. Item ſi corpus quidem mortuum propter delictum (adeò non animæ ſed corporis mors eſt) ſpiritus autem vita propter iuſtitiam, cui mors obuenit propter delictum, id eſt corpori. Non enim alicui reſtituitur niſi qui illud amiſit, & ita erit reſurrectio mortuorum, dum

est corporum. Nam subiungit, Qui suscitauit Christum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra. Adeò & carnis resurrectionem confirmauit, absque qua nec corpus aliud dici capit, nec mortale aliud intelligi, & Christi substantiam corporalem probauit. Siquidem proinde viuificabuntur & mortalia corpora nostra, quemadmodum & ille resuscitatus est, non aliàs proinde, nisi quia in corpore. Salio & hic amplissimum abruptum intercisæ scripturæ, sed apprehendo testimonium perhibentem Apostolum Israëli quod zelum dei habeant, sui vtique, non tamen per scientiam. Deum enim, inquit, ignorantes, & suam iustitiam sistere quærentes, non subiecerunt se iustitiæ dei. Finis enim legis Christus in iustitia omni credenti. Hic erit argumentatio hæretici, quasi deum superiorem ignorauerint Iudæi, qui aduersus eum iustitiam suam, id est legis suæ constituerint, non recipientes Christum finem legis. Cur ergo & zelo eorum erga Deum proprium testimonium perhibet, si nõ & inscientiam erga eundem deum eis exprobras? quòd zelo quidem dei agerentur, sed non per scientiam, ignorantes scilicet eum dum dispositiones eius in Christo ignorant consummationẽ legi statuturo, atque ita suam iustitiam tuentur aduersus illum. Atque adeò ipse creator & ignorantiam erga se eorum contestatur; Israël me non agnouit, & populus meus me non intellexit; & quod iustitiam suam magis sisterent; docentes doctrinas præcepta hominum, necnon & congregati essent aduersus dominum & aduersus Christũ ipsius, ex inscitia scilicet. Nihil igitur potest in alium deum exponi quod cõpetit in creatorẽ, quia & aliàs immeritò Apostolus Iudæos de ignorantia suggillasset, erga deum ignotum. Quid enim deliquerant, si iustitiã dei sui aduersus eum sistebant, quem ignorabãt? Atquin exclamat, O profundum diuitiarum & sapientiæ dei, & inuestigabiles viæ eius. Vnde iræ eruptio? ex recordatione scilicet scripturarũ quas retrò reuoluerat, ex contẽplatione sacramentorũ quę suprà disseruerat in fidẽ Christi, ex lege veniente. Hæc si Marcion de industria crasit, quid Apostolus eius exclamat, nullas intuens diuitias dei tam pauperis & egeni, quàm qui nihil con-

didit, nihil prędicauit, nihil denique habuit, vt qui in aliena descendit? Sed enim & opes & diuitiæ creatoris olim absconditæ, nunc reseratæ. Sic enim repromiserat: Et dabo illis thesauros occultos, inuisibiles aperiam eis. Inde ergo exclamatum est: O profundum diuitiarũ & sapientiæ dei, cuius iam thesauri patebant. Id Esaiæ, & sequentia de eiusdem prophetæ instrumẽto: Quis enim cognouit sensum domini, aut quis consiliarius eius fuit? quis porrexit ei, & retribuetur illi? qui tanta de scripturis ademisti, quid ista seruasti, quasi non & hæc creatoris? Planè noui dei præcepta, videamus. Odio, inquit, habentes malum, & bono adhærẽtes. Aliud est enim apud creatorem, Auferte malum de vobis, & declina à malo & fac bonũ. Amore fraternitatis inuicẽ affectuosi: non enim idipsum est, Diliges proximum tanquam te. Spe gaudẽtes, vtique dei. Bonum est enim sperare in dominum, quàm sperare in magistratus. Pressuram sustinentes: Exaudiet enim te dominus in die pressuræ: habes psalmum. Benedicite, & nolite maledicere. Quis hoc docebit, quàm qui omnia benedictionibus condidit? Nõ altum sapientes, sed humilibus assentantes, ne sitis apud vos sapientes. Væ enim audiunt per Esaiam. Malum pro malo nemini retribueritis, & malitiæ fratris tui ne memineritis. Nec vosmetipsos vlciscentes. Mihi enim vindictam, & ego vindicabo, dicit dominus. Pacem cum hominibus habetote: ergo & legalis talio non retributionem iniuriæ permittebat, sed inceptionem metu retributionis comprimebat. Meritò itaque totam creatoris disciplinam principali præcepto eius conclusit: Diliges proximum tanquam te. Hoc legis supplementum, si ex ipsa lege est, quis sit deus legis, iam ignoro: metuo ne deus Marcionis. Si verò euangelium Christi hoc præcepto adimpletur, Christi autẽ non est creatoris, quo iam contendimus, dixerit Christus an non, Ego non veni legem dissoluere, sed implere? Frustrà de ista sententia neganda Pontus laborauit. Si euangelium legem non adimpleuit, ecce lex euangelium adimpleuit. Bene autem quod & in clausula, tribunal Christi comminatur, vtique iudicis & vltoris, vtique creatoris, illum certè constituens promerendum quem intentat timendum,

Ironia.

30 Præceptum principale.

mendum, etiam si alium prædicaret.

DE EPISTOLA AD THESSAL. I.

Breuioribus quoque epistolis non pigebit intendere. Est sapor & in paucis. Occiderant Iudæi prophetas suos. Possum dicere, Quid ad Apostolum dei alterius & quidem optimi, qui nec suorũ delicta damnare dicatur, quique & ipse prophetas eosdem destruendo quodammodo perimat? Quid mali admisit apud illum Israël, si occidit quos & ille reprobauit, si prior inimicam in eos sententiam statuit? deliquit autem apud deum ipsorum. Is exprobrauit iniquitatem, ad quem pertinet læsus: certè quiuis alius, quàm aduersarius læsi. Sed nec onerasset illos, imputando etiam domini necem, qui & dominum interfecerunt dicendo, & prophetas suos: licet suos adiectio sit hæretici. Quid enim tam acerbum, si alterius dei prædicatorem Christum interemerunt, qui sui dei prophetas contrucidauerunt? Status autem exaggerationis, quod & dominũ & famulos eius peremissent. Denique si alterius dei Christum, alterius prophetas peremerunt, æquauit impietates, non exaggerauit. Æquanda autem non fuit, ergo exaggerari non potuit nisi in eundem dominum commissa, ex vtroque titulo: ergo eiusdem dei Christus & prophetæ. Quam autẽ sanctitatem nostram, voluntatem dei dicat, ex contrariis quæ prohibet, agnosceres. Abstinere, inquit, à stupro, non à matrimonio. Scire vnunquenque suum vas in honore tractare. Quomodo? dum non in libidine qua gentes. libido autẽ nec apud gentes matrimonio ascribitur, sed extraordinariis, & non naturalibus & portentuosis. Luxuria est turpitudini quoque & immunditiæ contraria, quæ non matrimoniũ excludat, sed libidinem: quæ vas nostrum in honore matrimonij tractet. Hunc autem locũ salua alterius, id est plenioris sanctitatis prælatione, tractauerim: continentiam & virginitatem nuptiis anteponens, sed non prohibitis: destructores enim dei nuptiarum, non sectatores castitatis retundo. Ait eos qui remaneant in aduentu Christi, cum eis qui mortui in Christo primi resurgent, quod in nubibus auferentur in aëre obuiam domino. Agnosco his iam tunc prospectis mirari substãtias cœlestes ipsam

Status exaggerationis.

31

Hieruſalem quæ ſurſum eſt, & per Eſaiam pronunciare, Qui nam huc velut nubes volant, tanquam columbæ cum pullis ad me. Hunc aſcenſum ſi Christus nobis præparauit, ille erit Chriſtus de quo Oſee; qui aſcẽſum ſuũ ædificat in cœlos, vtique ſibi & ſuis. Exinde à quo ſperabo nunc, niſi à quo hæc audiui? Quem ſpiritum prohibet extingui, & quas prophetias vetat nihil haberi? vtique non creatoris ſpiritum, nec creatoris prophetias ſecundum Marcionem. Quæ enim deſtruxit, ipſe iam extinxit, & nihil fecit, nec poteſt prohibere quæ nihil fecit. Ergo incũbit Marcioni exhibere hodie apud eccleſiam ſuam exinde ſpiritum Dei ſui, qui non ſit extinguendus, & prophetias quæ non ſint nihil habendæ. Et ſi exhibuit quod putat, ſciat nos quodcunque illud ad formam ſpiritalis & propheticæ gratiæ atque virtutis prouocaturos, vt & futura prænunciet, & occulta cordis reuelet, & ſacramenta ediſſerat. Quum nihil tale protulerit ac probarit, nos proferemus & ſpiritum & prophetias creatoris ſecũdum ipſum prædicantes. Atque ita conſtabit Apoſtolum de quibus dixerit, de eis ſcilicet quæ futura erant in eccleſia eius Dei, qui dũ eſt, ſpiritus quoque eis operatur, & promiſſio celebratur. Age nunc qui ſalutem carnis abnuitis, & ſiquãdo corpus in huiuſmodi prænominatur, aliud neſcio quid interpretamini illud, quàm ſubſtantiam carnis: quomodo Apoſtolus omnes in nouis ſubſtãtiis certis nominibus diſtinxit: & omnes in vno voto cõſtituit ſalutis, optans vt ſpiritus noſter & corpus & anima ſine querela in aduentu domini & ſalutificatoris noſtri Chriſti cõſeruentur? Nam & animam poſuit & corpus, tam duas res quàm diuerſas: licet enim & animę corpus ſit aliquod ſuę qualitatis, ſicut & ſpiritus, cùm tamen & corpus & anima diſtinctè nominantur, habet anima ſuum vocabulũ proprium, non egens communi vocabulo corporis, id relinquitur carni quæ non nominata proprio, communi vtatur neceſſe eſt. Etenim aliam ſubſtãtiam in homine non video poſt ſpiritum & animam, cui vocabulum corporis accommodetur, præter carnem. Hanc totiens in corporis nomine intelligens quotiens non nominatur, multò magis hic, cũ quæ dicitur corpus, ſuo nomine appellatur.

de epiſt-

DE EPISTOLA AD THESSAL. 2.

COgimur quædam identidem iterare, vt cohærentia eis confirmemus. Dominum & hic retributorem vtriusque meriti, dicimus circunferri ab Apostolo aut creatorem, aut (quod nolit Marcion) parẽ creatoris, apud quem iustum sit afflictatoribus nostris rependi afflictationem: & nobis qui affligemur requietem, & in reuelatione domini Iesu venientis à cœlo cum angelis virtutis suæ, & in flamma ignis. Sed flammam & ignem delendo hæreticus extinxit, ne scilicet nostratẽ deum faceret. Lucet tamen vanitas lituræ. Cùm enim ad vltionem venturum scribat Apostolus dominum ad exigẽdam de eis qui deum ignorent, & qui non obaudiant Euãgelio, quos ait pœnam luituros exitialem æternam à facie domini, & à gloria valentiæ eius: sequitur vt flammam ignis inducat, scilicet veniens ad puniẽdum: ita & in hoc nolente Marcione crematoris dei Christus, & in illo creatoris est, quod etiam de ignorantibus dominum vlciscitur, id est de ethnicis. Seorsum enim posuit Euangelio non obaudientes, siue Christianos peccatores, siue Iudæos. Porrò de ethnicis exigere pœnas, qui Euãgelium fortè non norint, non est dei eius, qui naturaliter sit ignotus, nec vsquam nisi in Euangelio sit reuelatus, non omnibus scibilis. Creatori autem etiam naturalis agnitio debetur ex operibus intelligendo, & exinde in pleniorem notitiam requirendo. Illius est ergo etiam ignorantes deum plectere, quem non liceat ignorare. Ipsum quod ait à facie domini & à gloria valentiæ eius, verbis vsus Esaiæ, ex ipsa causa eundem sapit dominum consurgentem vt cõminuat terram. Quis est autem homo delicti, filius perditionis, quẽ reuelari prius oportet ante domini aduentum, extollens se super omne quod deus dicitur, & omnẽ religionem consecuturus in templo dei, & deum se iactaturus? Secundum nos quidem Antichristus, vt docent veteres & nouæ prophetiæ: vt Ioannes Apostolus, qui iam Antichristos dicit processisse in mũdum precursores Antichristi spiritus, negantes Christum in carne venisse, & soluentes Iesum scilicet in deo creatore. Secundum verò Marcionem nescio ne scit Christus creatoris. Nondum

venit apud illum, cuius quis est autem ex duobus? Quæro, cur veniat in omni virtute & signis & ostentis mendacij? propterea, inquit, quod dilectionem veritatis non susceperint, vt salui essent: & propter hoc erit eis instinctum fallaciæ, vt iudicentur omnes, qui non crediderunt veritati, sed cōsenserunt iniquitati. Igitur si Antichristus & secundum creatorem, deus erit creator qui eum mittit ad impingendos eos in errorem, qui non crediderunt veritati vt salui fierent, eiusdem erit veritas & salus, qui ea summissu erroris vlciscitur, id est creatoris, cui & competit zelus ipse, errore decipere quos veritate non cepit. Si verò non est Antichristus secundum nos, ergo Christus est creatoris secundum Marcionem. Et quale erit vt ad vlciscendam veritatem suam Christum creatori summittat? Sed & de Antichristo cōsentit. Proinde dixerim, quale est illi satanas angelus creatoris sit necessarius, & occidatur ab eo, habens fallaciæ operatione fungi creatori? In summa si indubitatum est eius esse & angelum, & veritatem, & salutem, cuius & ira, & æmulatio, & fallaciæ immissio aduersus contemptores & desultores, etiam aduersus ignorãtes, vt iam & Marcion de gradu cedat, deũ quoque suum zeloten concedens, quis dignius irascetur? puto qui à primordio rerum naturam operibus, beneficiis, plagis, prædicationum testibus ad agnitionem sui præstruxit, nec tamẽ agnitus est: an qui semel vnico Euãgelij instrumẽto, & ipso incerto, nec palàm alium deum prædicante, productus est? Ita cui competit vindicta, ei competit materia vindictæ: Euangelium dico, & veritas, & salus. Iubere autem operari eum qui velit manducare, eius disciplina est, qui boui trituranti os liberum iussit.

33

DE EPISTOLA AD LAODICENOS.

ECclesiæ quidem veritate epistolam istam ad Ephesios habemus emissam, non ad Laodicenos, sed Marcion ei titulum aliquando interpolare gestiit, quasi & in isto diligẽtissimus explorator. Nihil autem de titulis interest, cùm ad omnes Apostolus scripserit, dum ad quosdam: certè tamen eum deum prædicans in Christo, cui competunt quę prædicantur. Cui ergo competent secun-

dum

dum boni existimationẽ quam proposuerit in sacramento voluntatis suæ, in dispensationem adimpletionis temporum (vt ita dixerim, sicut verbum illud in Græco sonat) recapitulare, id est ad initiũ redigere, vel ab initio recensere, omnia in Christum, quæ in cœlis, & quæ in terris, nisi cuius omnia erunt ab initio etiam ipsum initium, à quo tempora & temporum adimpletiones: dispensatio ob quam omnia ad initium recensentur in Christo? Alterius autem dei quod initium, id est vnde: cuius opus nullum? quæ tempora sine initio? quæ adimpletio sine temporibus? quæ dispensatio sine adimpletione? Denique quid in terris egit iam olim, vt longa aliqua temporum adimplendorum dispensatio reputetur, ad recensenda omnia in Christo, etiam quæ in cœlis? Nec in cœlis autem res ab altero actas existimabimus quæcunque sunt, quàm ab eo à quo & in terris acta omnibus constat. Quod si non capit, alterius omnia ista deputari ab initio quàm creatoris: quis credet ab alio ea recenseri in Christum alium, & non à suo autore, & in suum Christum? Si creatoris sunt, diuersa sint necesse est à diuerso deo. Si diuersa, vtique contraria. Quomodo ergo contraria recenseantur in eũ, à quo denique destruuntur? Nam & sequentia quem renunciant Christum, cùm dicit: Vt simus in laudem gloriæ nos qui præsperauimus in Christum? Qui enim præsperasse potuerunt, id est antè sperasse in deum, quàm venisset, nisi Iudæi quibus Christus prænunciabatur ab initio? Qui ergo prænunciabatur, ille & præsperabatur. Atque adeò hoc ad se, id est ad Iudæos refert, vt distinctionem faciat, conuersus ad nationes: In quo & vos quum audissetis sermonem veritatis Euangelium, in quo credidistis, & signati estis spiritu promissionis eius sancto. Cuius promissionis? factæ per Iohelem: In nouissimis diebus effundam de meo spiritu in omnẽ carnem; id est, & in nationes. Ita & spiritus & Euangelium in eo erit Christo, qui præsperabatur, dum prædicabatur. Sed & pater gloriæ ille est, cuius Christus rex gloriæ canitur in psalmo ascendens: Quis est iste rex gloriæ? dominus virtutũ ipse est rex gloriæ. Ab illo spiritus sapientiæ optatur, apud quem hæ quoque spiritalium species enumerantur, inter

34

ſeptem ſpiritus per Eſaiam. Ille dabit illuminatos cordis oculos, qui etiã exteriores oculos luce ditauit, cui diſplicet cæcitas populi. Et quis cæcus, niſi pueri mei: & excæcati ſunt famuli dei. Apud illum ſunt & diuitiæ hæreditatis in ſanctis, qui eam hæreditatem ex vocatione nationum repromiſit: Poſtula de me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam. Ille inoperatus eſt in Chriſtum valentiam ſuam, ſuſcitando eum à mortuis, & collocando eum ad dexteram ſuam, & ſubiiciendo omnia, qui & dixit: Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum. Quia & alibi ſpiritus ad patrem de filio: Omnia ſubiecisti ſub pedibus eius. Si ex his alius deus, & alius Chriſtus infertur, quæ recognoſcuntur in creatore, quæramus iam creatorem. Planè puto inuenimus, quum dicit illos delictis mortuos, in quibus ingreſſi erant, ſecundum æuum mundi huius, ſecundum principem poteſtatis aëris, qui operatur in filiis incredulitatis. Sed mundum non poteſt & hic pro deo mundi Marcion interpretari. Non enim ſimile eſt creatũ creatori, factum factori, mundus deo. Sed nec princeps poteſtatis aëris dicetur, qui eſt princeps poteſtatis ſeculorum. Nunquam enim præſes ſuperiorum de inferioribus notatur, licet & inferiora ipſi deputentur. Sed nec incredulitatis operator videri poteſt, quam ipſe potius à Iudæis & à nationibus patitur. Sufficit igitur ſi hæc non cadunt in creatorem. Si autem & eſt in quem magis competat, vtique magis hoc Apoſtolus ſciit. Quis iſte? Sine dubio ille, qui ipſi creatori filios incredulitatis obſtruit, aëre iſto potitus, ſicut dicere eum profert & refert: Ponam in nubibus thronum meum, ero ſimilis altiſſimo. Hic erit diabolus, quem & alibi, ſi tamen ita & Apoſtolum legi volunt, deum æui huius agnoſcemus. Ita enim totum ſeculum mendacio diuinitatis impleuit. Qui planè ſi non fuiſſet, tunc hæc in creatorem ſpectaſſe potuiſſent. Sed & in Iudaiſmo conuerſatus fuerat Apoſtolus, non quia interpoſuit de delictis, in quibus & nos omnes conuerſati ſumus: ideo delictorum dominum & principem aëris huius creatorem præſtat intelligi, ſed quia in Iudaiſmo vnus fuerat de filiis incredulitatis, diabolum habentis operatorem, quum per-

perſequeretur eccleſiam & Chriſtum creatoris. Propter
quod & iracundię filij fuimus, inquit, ſed natura. Ne quia
filios appellauit Iudæos creator, argumentetur hæreti-
cus dominum iræ creatorem. Quum enim dicit: Fuimus
natura filij iracundiæ: creatoris autem non natura ſunt
filij Iudæi, ſed allectione patrum: iræ filios ad naturam
retulit, non ad creatorem, ad ſummam ſubiungens: ſicut
& cæteri, qui vtique filij dei non ſunt. Apparet communi
naturę omnium hominum & delicta & concupiſcentias
carnis, & incredulitatem & iracundiam reputari, diabolo
tamen captante naturam, quam & ipſe iam fecit delicti
ſemine illato. Ipſius, inquit, ſumus factura, conditi in
Chriſto. Aliud eſt facere, aliud condere. Sed vtrunque
vni dedit. Homo autem factura creatoris eſt. Idem ergo
condidit in Chriſto qui & fecit. Quantum enim ad ſub-
ſtantiam, fecit: quantum ad gratiam, condidit. Inſpice &
cohęrentia, Memores vos aliquando nationes in carne,
qui appellabamini pręputium ab ea quæ dicitur circun-
ciſio in carne manu facta, quod eſſetis illo tempore ſine
Chriſto, alienati à conuerſatione Iſraëlis, & peregrini te-
ſtamentorũ & promiſſionis eorum, ſpem non habentes,
& ſine deo in mundo. Sine quo autem deo fuerũt natio-
nes, & ſine quo Chriſto? Vtique eo cuius erat conuerſa-
tio Iſraëlis, & teſtamenta, & promiſſio. At nunc, inquit, in
Chriſto vos qui eratis longè, facti eſtis propè in ſangui-
ne eius. A quibus erant retrò longè? A quibus ſuprà dicit:
A Chriſto creatoris, à conuerſatione Iſraëlis, à teſtamen-
tis, à ſpe promiſſionis, à deo ipſo. Si hæc ita ſunt, ergo his
prope fiunt nunc nationes in Chriſto, à quibus tũc longè
fuerant. Si autem conuerſationi Iſraëlis, quę eſt in reli-
gione dei creatoris, & teſtamentis, & promiſſioni, & ipſi
deo eorum, proximi ſumus facti in Chriſto: ridiculum
ſatis, ſi nos alterius dei Chriſtus de longinquo admouit
creatori. Meminerat Apoſtolus ita prędicatũ de nationũ
vocatione ex lõginquo vocandarũ. Qui longè erãt à me,
appropinquauerunt iuſtitiæ meæ. Tam enim iuſtitia, q̃
& pax creatoris in Chriſto annunciabatur, vt ſępe iam
oſtendimus. Itaque ipſe eſt, inquit, pax noſtra, qui fecit
duo vnum, Iudaicum ſcilicet populum & gentilem: quod

ποιεῖν, κτίζειν.

propè, & quod longè, soluto medio pariete inimicitiæ in carne sua. Sed Marcion abstulit, sua: vt inimicitiæ daret carnem quasi carnali vitio, non Christo æmulæ. Sicubi alibi dixi, & hic, Non Marrucine, sed Pontice, cuius suprà sanguinem confessus es, hic negas carnem. Si legem præceptorum sententiis vacuam fecit, adimplendo certè legem (vacat enim iam non adulterabis, cùm dicitur, nec videbis ad concupiscendum: vacat non occides, cùm dicitur, nec maledices) aduersarium legis de adiutore non potest facere. Vt duos conderet in semetipso. Qui fecerat, idem condens, secundum quod & suprà. Ipsius enim factura sumus, conditi in Christo. In vnum nouum hominem, faciens pacem. Si verè nouum, verè & hominem, non phantasma: nouum autem & nouè natum ex virgine, dei spiritu: vt reconciliet ambos deo, & deo quem vtrunque genus offenderat, & Iudaicum & gentilem populum, in vno corpore, inquit, cùm interfecisset inimicitiam in eo per crucē. Ita & hic caro corpus in Christo, quod crucem pati potuit. Hoc itaque annunciante pacem eis qui propè, & eis qui longè, accessum consecuti simul ad patrem, iam non sumus peregrini, nec aduenę, sed cōciues sanctorum, sed domestici dei: vtique eius, à quo suprà ostendimus alienos fuisse nos, & longè constitutos. Superædificati super fundamentum Apostolorum. Abstulit hæreticus & prophetarum, oblitus dominū posuisse in ecclesia sicut Apostolos ita & prophetas. Timuit scilicet ne & super veterum prophetarum fundamenta ædificatio nostra constaret in Christo, cùm ipse Apostolus vbique nos de prophetis extruere non cesset. Vnde enim accepit summum lapidem angularem dicere Christum, nisi de psalmi significatione: Lapis quem reprobauerunt ædificantes, iste factus est in summo anguli? De manibus hæretici præcidendis non miror si syllabas subtrahit, cùm paginas totas plerunque subducit. Datam, inquit sibi Apostolus gratiam nouissimo omnium, illuminandi omnes: quæ dispensatio sacramenti occulti ab æuis in deo qui omnia condidit. Rapuit hæreticus in, præpositionem, & ita legi fecit, occulti ab æuis deo, qui omnia condidit. Sed emicat falsum. Infert enim

Apo-

Apostolus, vt nota fiat principatibus & potestatib', in supercœlestibus, per ecclesiam, multifaria sapiētia dei. Cuius dicit principatibus & potestatibus? Si creatoris? quale est vt principatibus & potestatibus eius ostendi voluerit deus ille sapientiam suam, ipsi autem non? quando nec potestates sine suo principe potuissent quid cognoscere. Aut si ideo deum nō nominauit hic, quasi in illis & princeps ipse reputetur, ergo & occultatū sacramētum principatibus & potestatibus eius, qui omnia cōdit, pronunciasset: proinde in illis deputans ipsum. Quod si illis dicit occultatum, illis debebat dixisse manifestum: ergo non deo erat occultatum, sed in deo omnium conditore, occultum autem principatibus & potestatibus eius. Quis enim cognouit sensum domini, aut quis consiliarius ei fuit? Hic captus hæreticus fortasse mutauit vti dicat, deū suum suis potestatibus & principatibus notā facere voluisse dispensationem sui sacramenti, quàm ignorasset deus conditor omnium. Et quò competebat prætendere ignorantiam creatoris extranei & longa separatione discreti, cùm domestici quoque superioris dei nescissent? Tamen & creatori notum erat futurum. An non vtique notum quod sub cœlo in terra eius habebat reuelari? Ergo ex hoc cōfirmatur quod suprà struximus: si enim creator cogniturus erat quandoque occultum illud dei superioris sacramentum: & ita scriptura habebat: occulti deo, qui omnia condidit: sic inferre debuerat, vt nota fiat illi multifaria sapientia dei, tunc & potestatibus & principatibus cuiuscunque dei, cum quibus sciturus esset creator. Adeò subtractum constat, quod & sic veritati suæ saluum est. Volo nunc & ego tibi de allegoriis Apostoli controuersiam nectere. Quas nouus in prophetis habuisset formas? Captiuam, inquit, duxit captiuitatem. Quibus armis? quibus præliis? de cuius gentis vastatione? de cuius ciuitatis euersione? quas fœminas, quos pueros, quósue regulos catenis victor inseruit? Nam & cùm apud Dauid Christus canitur succinctus gladio super femur: aut apud Esaiam spolia accipiens Samariæ & virtutem Damasci, verè eum & visibilem excondis præliatorem. agnosce igitur iam & armaturam & militiam eius spiritalem, si

Deus superior, deus bonus.

Nouus deus.

iam didicisti esse captiuitatem spiritalem, vt & hanc illius agnoscas: vel quia & captiuitatis huius mentionem de prophetis Apostolus sumpsit, à quibus & mandata. Deponentes mendacium, loquimini veritatem ad proximum quisque. Et irascimini, & nolite delinquere, ipsis verbis quibus psalmus exponeret sensus eius. Sol vt non occidat super iracundiam vestram. Nolite communicare operibus tenebrarũ. Cum iusto enim iustus eris, & cum peruerso peruerteris. Et auferte malum de medio vestrum. Et exite de medio eorum: & immundum ne attigeritis. Separamini qui fertis vasa domini. Sic & inebriari vino dedecori inde est, vbi sanctorum inebriatores increpantur: Et potum dabitis sanctis meis vinum; quod prohibitus erat potare & Aaron sacerdos, & filij eius, cùm adirent ad sancta. Et psalmis & hymnis deo canere, docere illius est, qui cum tympanis potius & psalteriis vinum bibentes incusari à deo norat. Ita cuius inuenio præcepta & semina præceptorum vel augmenta, eius Apostolum agnosco. Cæterum mulieres viris subiectas esse debere vnde confirmat? quia vir, inquit, caput est mulieris. Dic mihi Marcion, de opere creatoris deus tuus legi suæ astruit autoritatem? Hoc iam planè minus est, cùm & ipsi Christo suo & ecclesiæ eius inde statum sumit? sicut & Christus caput est ecclesiæ. Similiter & cùm dicit: Carnem suam diligit, qui vxorem diligit, sicut & Christus ecclesiam. Vides comparari operi creatoris Christum tuum, & ecclesiam tuam. Quantum honoris carni datur in ecclesiæ nomine? Nemo, inquit, carnem suam odio habet, nisi planè Marcion solus: sed & nutrit & fouet eam, sicut Christus ecclesiam. At tu solus eam odisti, auferens illi resurrectionem: odisse debebis & ecclesiam, quia proinde diligitur à Christo. at enim Christus amauit & carnem sicut ecclesiam. Nemo nõ diliget imaginẽ quoque sponsæ, imò & seruabit illã, & honorabit, & coronabit. Habet similitudo cũ veritatis honore cõsortium. Laborabo ego nũc eundẽ deũ probare masculi & Christi, mulieris & ecclesiæ, carnis & spiritus: ipso Apostolo sententiã creatoris adhibẽte, imò & disserente: Propter hanc relinquet homo patrem & matrem,

&

& erunt duo in carne vna. Sacramentum hoc magnũ est. Sufficit inter ista, si creatoris magna sunt apud Apostolũ sacramenta, minima apud hæreticos. Sed ego autem dico, inquit, in Christum & ecclesiam. Habet interpretationem, non separationem sacramenti. Ostendit figuram sacramenti ab eo præministratam, cuius erat vtique sacramentum. Quid videtur Marcioni? Creator quidē ignoto deo figuras præministrare non potuit, etiam quia aduersario. Si noto, deus superior ab inferiore, & ad destruendum potius mutuari nihil debuit. Obaudiant & parentibus filij. Nam & si Marcion abstulit: hoc est enim primũ in promissione præceptum: Lex loquitur, honora patrem & matrem: & parētes enutrite filios in disciplina & correptione domini. Audisti enim & veteribus dictũ: Narrabitis hæc in auribus filiorũ vestrorũ, & filij vestri æquè in aures filiorum suorũ. Quò iam mihi duos deos, si vna est disciplina? & si duo sunt, illũ sequar qui prior docuit. Sed aduersus munditenentes luctatio si nobis, ô quanti iam dij creatores. Cur enim non & hoc vindicem, vnum munditenentem nominari debuisse, si creatorem significabat, cuius essent quas præmisit potestates? Porrò cũ suprà quidem induere nos iubeat armaturã, in qua stemus ad machinationes diaboli, iam ostendit diaboli esse quæ diabolo subiungit, potestates & munditenentes tenebrarũ istarũ, quæ & nos diabolo deputamus. Aut si diabolus creator est, quis erit diabolus apud creatorē? An sicut duo dij, ita & duo diaboli, & pluraliter potestates & munditenētes? Sed quomodo creator & diabolus & deus idem? cũ diabolus non idem & deus & diabolus. Aut enim ambo & dei, si ambo iam diaboli: aut qui deus hic & nõ diabolus, sicut nec diabolus deus. Ipsum vocabulum diaboli, quæro ex qua delatura cõpetat creatori: fortasse detulit aliquam dei superioris intentionem, quod ipse ab archãgelo passus est, & quidem mentito. Non ideo enim interdixerat illius arbusculæ gustum, ne dei fierent, sed ne de transgressione morerētur. Nec spiritalia autem nequitiæ ideo creatorē significabunt, quia adiecit in cœlis. Sciebat enim & Apost. in cœlis operata esse spiritalia nequitiæ angelorum scandalizatorũ in filias hominũ. & quale erat

κοσμοκράτορες.

Diabolus.

Delatura, delatio, calũnia, διαβολή.

vt ambiguitatib. & per ænigmata nescio quæ creatorem taxaret, qui in catenis iam cōstitutus ob libertatem prædicationis, constantiam manifestādi sacramenti in apertione oris, quam ibi expostulare à deo mandabat, ecclesiæ vtique præstabat.

DE EPISTOLA AD COLOSSENSES.

Præscriptio. SOleo in præscriptione aduersus hæreses omnes de testimonio temporum compendiū figere, priorem vindicans regulam nostram omni hæretica posteritate. Hoc nunc probabit & Apostolus dicens: De spe reposita in cœlis, quam audistis in sermone veritatis Euāgelij, quod peruenit ad vos sicut & in totum mundum. Nam si iam tum traditio Euangelica vbique manauerat, quanto magis nunc? Porrò si nostra est, quæ vbique manauit, magis quàm omnis hæretica, nedum Antoniniani Marcionis, nostra erit Apostolica. Marcionis autem cùm totum impleuerit mundum, ne tunc quidem se defendere poterit de Apostolica. Eam enim & sic constabit esse, quæ prior mundum repleuit, illius scilicet dei euangelio qui & hæc cecinit de prædicationibus eius: In omnem terram exiit sonus eorum, & in terminos orbis verba eorum. Inuisibilis Dei imaginem ait Christum. Sed nos enim inuisibilem dicimus patrem Christi, scientes filium semper retrò visum, si quibus visus est in dei nomine, vt imaginem ipsius: ne quam & hinc differentiam scindat dei visibilis & inuisibilis, cùm olim dei nostri sit definitio: Dominum nemo videbit, & viuet. Si non est Christus primogenitus conditionis, vt sermo creatoris, per quem omnia facta sunt, & sine quo nihil factum est, si non in illo cōdita sunt vniuersa in cœlis & in terris, visibilia & inuisibilia, siue throni, siue dominationes, siue principatus, siue potestates: si non cuncta per illum & in illo sunt condita (hæc enim Marcioni displicere oportebat) non vtiq; tam nudè posuisset Apostolus: Et ipse est ante omnes. Quomodo enim ante omnes, si non ante omnia? Quomodo ante omnia, si non primogenitus conditionis, si non sermo creatoris? Vnde ante omnes probabitur fuisse, qui post omnia apparuit? Quis scit priorem fuisse, quem esse nesciit?

sciit? Quomodo autem boni duxit omnẽ plenitudinem in semetipso habitare? Primò enim, quæ est ista plenitudo, nisi ex illis quæ Marcion detraxit: cõditis in Christo, in cœlis & in terris, angelis & hominib. nisi ex illis inuisibilib. & visibilibus, nisi ex thronis, & dominationibus, & principatibus, & potestatibus? Aut si hęc pseudapostoli nostri & Iudaici euangelizatores de suo intulerint, & ad plenitudinẽ sui dei Marcion qui nihil condidit: cæterum quale est vt plenitudinem creatoris, ęmulus & destructor eius in suo Christo habitare voluerit? Cui denique recõciliat omnia in semetipsum, pacem faciens per crucis suæ sanguinem, nisi quem offenderant vna ipsa, aduersus quẽ rebellauerant per transgressionem, cuius nouissimè fuerant? Conciliari enim extraneo possent, reconciliari verò non alij quàm suo. Ita & nos quondã alienatos & inimicos sensu in malis operibus, creatori redigit in gratiam, cuius admiseramus offensam colentes conditionem aduersus creatorẽ. Sicubi autem & ecclesiam corpus Christi dicit esse, vt hic ait, adimplere se reliqua pressurarum Christi in carne, pro corpore eius quod est ecclesia: non propterea & in totum mentionem corporis transferes à substantia carnis. Nam & suprà recõciliari nos ait in corpore eius per mortem: vtique in eo corpore, in quo mori potuit per carnem, mortuus est, non per ecclesiam, planè propter ecclesiam, corpus commutãdo pro corpore, carnale pro spiritali. At cũ monet cauendum à subtililoquẽtia & philosophia, vt inani seductione, quæ fit secundũ elementa mũdi, non secundum cœlum aut terram dicens, sed secundum literas seculares, & secundum traditionem scilicet hominũ subtililoquorum & philosophorum: longum est quidem & alterius operis ostendere, ac sententia omnes hæreses damnari, quod omnes ex subtililoquẽtiæ virib. & philosophię regulis constent. Sed Marcion principalem suæ fidei terminum de Epicuri schola agnoscat, dominum inferens hebetem, ne timeri dicat eum, collocãs & cum deo creatore materiam, de porticu Stoicorũ: negans carnis resurrectionem, de qua proinde nulla philosophia consentit. Cuius ingeniis tam longè abest veritas nostra, vt & iram dei excitare formidet, & omnia illũ

ex nihilo potuisse cõfidat, & carnem eandem restituturũ repromittat, & Christũ ex vulua virginis natum nõ erubescat, ridẽtibus philosophis & hæreticis & ethnicis ipsis. Stulta enim mundi elegit deus, vt cõfundat sapientes: ille sine dubio qui ex respectu huius suæ dispositionis perditurũ se sapientiam sapiẽtium præminabatur. Hac simplicitate veritatis cõtraria subtililoquentiæ & philosophiæ, nihil peruersi possumus sapere. Denique si nos deus cum Christo viuificat, donans delicta nobis, nõ possumus credere ab eo delicta donari, in quem admissa non fuerint, vt retrò ignotum. Age iam cùm dicit: Nemo vos iudicet in cibo & potu & in parte diei festi & neomeniæ & sabbati, quæ est vmbra futurorũ, corpus autem Christi, quid tibi videtur Marcion? De lege iam non retractamus, nisi quod & hic quemadmodum exclusa sit edocet, dum scilicet de vmbra trãsfertur in corpus, id est de figuris ad veritatem, quod est Christus. Ergo & vmbra eius cuius & corpus, id est & lux eius, & Christus. Segrega alij deo legẽ, & alij deo Christũ, si potes aliquam vmbrã ab eo corpore, cuius vmbra est separare. Manifestè legis est Christus, si corpus est vmbrę. Si autem & aliquos taxat, qui ex visionib. angelicis dicebãt cibis abstinendum, ne attigeris, ne gustaueris, volentes in humilitate sensus incedere, non tenentes caput: non ideo legem & Moysen pulsat, quasi de angelica superstitione cõstituerit interdictionẽ quorundam eduliũ. Moysen enim à deo accepisse legem constat. Denique hanc disciplinam secundum præcepta, inquit, & doctrinam hominum deputauit in eos, qui caput non tenerent, id est, in ipsum, in quo omnia recẽsentur, in Christum ad initium reuocata etiam indifferentia escarum. Cætera præceptorum, vt eadem, satis sit iam alibi docuisse quàm à creatore manarint: qui cùm vetera prædicaret transitura, noua facturus vniuersa, mandans etiam, Nouate vobis nouamẽ nouum, iam tum docebat deponere veterem hominem, & nouum induere.

DE EPISTOLA AD PHILIPPENSES.

CVM prædicationis enumerat varietatẽ, quod alij ex fiducia vinculorum eius, audentius sermonem enũciarent:

ciarent: alij per inuidiam & contentionem, quidam verò & per sermonis existimationem, plerique ex dilectione, nōnulli ex æmulatione: iam aliqui & ex simultate Christum prædicarent: erat vtique vel hic locus taxādæ ipsius prædicationis de diuersitate sententiæ, quæ tantam efficeret etiam animorū varietatem. Sed causas solas animorum non regulas sacramentorū in diuersitate proponēs, vnum tamen Christum & vnum eius deum, quocunque consilio prædicatum cōfirmat: & ideo, Nihil mea, inquit, siue causatione, siue veritate Christus annuncietur: quia vnus annūciabatur, siue ex causatione, siue ex veritate fidei. Ad fidem enim prædicationis retulit mentionem veritatis, nō ad regulæ ipsius, quia vna quidem erat regula, sed fides prædicantium quorundam vera, id est simplex, quorundam nimis docta. Quod cùm ita sit, apparet eum Christum prædicatum, qui semper annunciabatur. Nam si alius longè ab Apostolo induceretur, fecisset diuersitatem nouitas rei. Nec enim defuissent, qui prædicationem Euangelicam nihilominus in Christum creatoris interpretarentur: quum & hodie maior pars sit omnibus in locis sententiæ nostræ quàm hæreticæ. Quo ne hic Apostolus de diuersitatis denotatione & increpatione tacuisset. Ita cùm diuersitas ne taxatur quidem, nouitas non probatur. Planè de substantia Christi putant & hic Marcionitæ suffragari Apostolum sibi, quod phantasma carnis fuerit in Christo, cùm dicit, quod in effigie dei constitutus, non rapinam existimauit pariari deo, sed exhausit semetipsum accepta effigie serui, non veritate & in similitudine hominis, non in homine, & figura inuentus homo, non substantia, id est non carne: quasi non & figura, & similitudo, & effigies substantiæ quoque accedant. Bene autem quod & alibi Christum imaginem dei inuisibilis appellat, Nunquid ergo & hic quâ in effigie eum dei collocat? Æquè non erit dei Christus verè, si nec homo verè fuit in effigie hominis constitutus. Vtrobique enim veritas necesse habebit excludi, si effigies & similitudo, & figura phantasmati vindicabitur. Quod si in effigie & in imagine, quâ filius patris verè dei prędicatus est, etiam in effigie & imagine hominis, quâ filius

Phil. 1.

1. edit. animis.

m... nimis

inspecta

1. edit. non ita

spei

Philip. 2.

1. edit. Sed et

Coloss. 1.

1. ...

hominis, verè hominem inuentum. nam & inuentum ratione posuit, id est certissimè hominem: quod enim inuenitur constat esse. Sic & deus inuentus est per virtutem, sicut homo per carnem: quia nec morti subditum pronunciasset, non in substantia mortali constitutum. Plus est autem quod adiecit, Et mortem crucis. Non enim exaggerat atrocitatem, extollendo virtutem subiectionis, quam imaginariam phantasmate scisset frustrato potius eam quàm experto, nec virtute functo in passione, sed lusu. Quæ autem retrò lucri duxerat quæ & suprà numerat, gloriam carnis, notam circuncisionis, generis Hebręi ex Hebræo censum, titulum tribus Beniamin, Pharisææ candidæ dignitatem, hæc modo detrimento sibi deputat, non deum, sed stuporem Iudæorum. Hæc ac si stercora existimat præ comparatione agnitionis Christi, non præ reiectione dei creatoris, habens iustitiam non suam iam quæ ex lege, sed quæ per ipsum scilicet Christum, ex deo. Ergo, inquis, hac distinctione lex non ex deo erat Christi. Subtiliter satis. Accipe itaque subtilius. Cùm enim dicit, non quæ ex lege, sed quæ per ipsum, non dixisset per ipsum de alio quàm cuius fuit lex. Noster, inquit, municipatus in cœlis. Agnosco veterem ad Abraham promissionem creatoris: Et faciam semen tuum tanquam stellas in cœlo. Ideo stella à stella differt in gloria. Quod si Christus adueniens de cœlis, transfigurabit corpus humilitatis nostræ conformale corpori gloriæ suæ, resurget ergo corpus hoc nostrum quod humiliatur in passionibus, & in ipsa lege mortis in terram deiectum. Quomodo enim transfigurabitur, si nullum erit? Aut si de eis dictum, qui in aduentu dei depræhensi in carne deputari habebunt, quid facient qui primi resurgent? Non habebunt de quo transfigurentur. Atquin, cum illis, dicit, simul rapiemur in nubibus obuiam domino. Si cum illis sublati, vtique cum illis & transfigurati.

DE EPISTOLA AD PHILEMONEM.

SOli huic epistolæ breuitas sua profuit, vt falsarias manus Marcionis euaderet. Miror tamen cùm ad vnum hominem literas factas receperit, quid ad Timotheum duas

duas, & vnam ad Titum de ecclesiastico statu compositas recusauerit. Affectauit, opinor, etiam numerum epistolarum interpolare. Memento inspector, quod ea quæ pertractata sunt, retrò de Apostolo quoque probauerimus: & si qua in hoc opus dilata erant, expunxerimus, ne aut hic superuacuam existimes iterationem, qua confirmauimus spem pristinam: aut illic suspectam habeas dilationem, qua eruimus tempora ista. Si totum opusculum inspexeris, nec hic redundantiam, nec illic diffidentiam iudicabis.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS per Beatum Rhenanum.

Hermogenes Stoicorum opinionem secutus, asserebat materiam semper fuisse, nec initium habentem nec finem: & deum huic appropinquando condidisse mundum: vt rursus verissimum sit quod in hoc libro scribit Tertul. Philosophos patriarchas esse hæreticorum. Contra hunc solidis argumentis disputat, refellens illius rationes, quibus in hanc sententiam inductus videbatur: ac ostendens hoc esse præponere materiam deo, deum vero subiicere qui de materia cuncta produxerit. De hoc sic scribit in libro De præscriptionibus hæreticorum, Idem Apostolus, inquit, cùm improbat elementis seruientes, aliquem Hermogenem ostendit, qui materiam non natam introducens, deo non nato eam comparat: & ita matrem elemẽtorum deum faciens, potest ei seruire quam deo cõparat. In libro hunc sequenti quo Valentinianorum nænias recenset, Hæc erit, inquit, materia quæ nos commisit cum Hermogene, cæterisque qui deum ex materia, non ex nihilo operatum cuncta præsumunt. Hactenus ille. Cæterum hac de causa amplexus est hunc errorem Hermogenes, quod speraret hoc se pacto posse deum excusare, ne malum esset à creatore, sed à materia. Inter illa tria quæ Marcioni Tertul. obiicit lib. 5. & hoc vnum est, quod collocaret cum deo creatore materiam de porticu Stoicorũ. At veritas, inquit, nostra omnia illum ex nihilo protulisse confidit. Huiusmodi hæreticos Tertul. elegãter Materiarios vocat. Cæterum Aur. August. ad Quod vult deum Hermianorum ab autore Hermia meminit, qui elementorum materiam de qua factus est mundus, non à deo factam di-

cant, ſed deo coætaneam. His conſentiunt Seleuciani. At Hermogenem & Hermogenianos inter Patripaßianorum impietatem profeſſos refert. Vixítque eodem autore in Africa Hermogenes. Quæ res fecit vt in hunc Tertul. ſtylum ſtrinxerit orthodoxam veritatem propugnans. Neque verò tantum vno errore tenebatur Hermogenes, vt eſt impietas impietati concatenata.

ANNOTATIONES IN LIBRVM ſequentem.

VIx alibi denſior eſt argumentis Tertullianus quàm in hoc aduerſus Hermogenem libro. Ita acriter inſtat atque vrget hominem vbique. Deprauauit inſigniter hoc ſcriptum partim obſcuritas ipſa rei de qua agitur, partim librariorum inſcitia, quanquam quid attinet hic mendoſæ lectionis cauſas potius afferre quàm alibi, cùm omnia huius autoris volumina propemodum pari difficultate dictionis paulò durioris ſint inuoluta, & pari caligine mendarum infinitarum obducta. Nos in hoc volumine errata plurima caſtigauimus coniecturis tantum adiuti, noſtro, quod aiunt, Marte, citra ſubſidium codicis emẽdatioris manuſcripti, cuius nulla mihi copia quamlibet laboranti adhuc fieri potuit. Ea loca ſubiunximus hic, quum vt prior lectio, tametſi corrupta, nobis vel hoc pacto ſalua conſeruetur, tum vt appareat quid mutandum duxerimus, & lector apud ſe expendere poßit, num id rectè ſit à nobis factum, cogitationique & meliorum inuentioni locus adhuc relinquatur. Neque enim tantum mihi vẽdico, vt arbitrer me nuſquam aberrare, quod diuinum magis ſit quàm humanum. Ego ſanè vtilitatis publicæ cauſa ſtudioſis libenter communico iudicium meum. Quibus plus eſt vel ingenij vel eruditionis, exactiora ac meliora præſtare velint. Habebitur illis magna gratia. Quanquam verò non ſoleam facile eradere lectionem veterem, tamen in hoc libello multa mutare coactus ſum ob manifeſtißimas mendas, & tam apertas, vt nemo doctus de illis poßit amplius ambigere. Maluiſſemus noſtras coniecturas in marginibus chartarum apponere, ſed cùm longiuſculæ eſſent, non eſt viſa ſufficere exiguitas ſpatij breuioris. Præterea pingit

Cap. 1. 1 licitè.] *Hermogenes iſte Africanus, arte pictor erat. Nec verò prohibitum vſquam pingere ſi obſcœna ignominioſáque excipias. Hoc eſt ergo quod dicit, pingit licitè.* Nubit aſſiduè.] *Videtur Hermo-*

Hermogenes non ſolum polygamiam defendiſſe, ſed dimißis aut mortuis vxoribus noua ſuperinducta matrimonium ſæpius repetiſſe. Tertullianus autem adeò fauit caſtitati, vt Cataphrygarum tandem ſecutus delyrium, ſecundas nuptias contra apoſtolum Paulum damnarit, quæ res fecit vt ipſe poſtea abiectus ſit extra conſortium eccleſiæ. Legem dei in libidinem defendit.] *Propter iteratas ſæpius nuptias, quod negabat fieri debere Tertullianus.* In artem contemnit.] *Nam pictoriam deſeruit, quæ ars ex ſe mala nõ eſt. Præcipit autem lex dei vt labore manuum viuamus. Cæterum maluit ocioſus eſſe ſeductor populi quàm pictor.* Et cauterio.] *Hæretici nanque multa delent eradúntque deprauantes ſacram ſcripturam, violentis & coactis interpretationibus. Prodit Irenæus morem fuiſſe Gnoſticis, vt diſcipulos ſuos cauterio ſignarent in aure dextra. Idque Romæ ſub Aniceto Marcellinam huius impietatis alumnam factitaſſe. An idem obſeruarit Hermogenes, neſcio. Cauterij quo ſacra ſcriptura raditur, peruertitúrque in præcedentibus libris meminit.* Et ſtilo.] *Scripſit ergo aduerſus orthodoxam pietatem.* Nubentium contagiô fœtet.] *Nubentes appellat iteratores nuptiarum ſiue polygamos, à quibus ſtetit, cùm exemplo tum doctrina Hermogenes. Tertulliano monogamia placebat. Sed autor opuſculi de bono viduitatis ad Iulianam, quod inter lucubrationes diui Aurelij Auguſt. legitur, oppidò quam ſanctè, inquit, Nec contra humanæ verecundiæ ſenſum audeo dicere, vt quoties voluerit, viris mortuis nubat fœmina: nec ex meo corde præter ſcripturæ ſanctæ autoritatem quantaſlibet nuptias audeo condemnare. Et præcedit, Nec ipſam tam maritorum mulierem vlla ſuæ ſententiæ ſignificatione damnauit. Loquitur de Chriſto. Qui locus eſt apud Matthæum cap. 22.* Nec ipſe Apoſtolicus Hermogenes in regula perſeuerauit.] *Paulinum illum Hermogenem intelligit, cuius fit mentio in epiſtola ad Timothæum poſteriore. Sic enim Græcè ſcribit,* οἶδας τοῦτο, ὅτι ἀπεστράφησάν με πάντες οἱ ἐν τῇ ἀσίᾳ, ὧν ἐστι φύγελος καὶ ἑρμογένης. *id eſt, Noſti hoc, quod auerſati fuerint me omnes qui ſunt in Aſia, quorum eſt Phygelus & Hermogenes.* A Stoicis.] *Atque hoc eſt, ceu citauimus in argumento, quod ad finem quinti libri aduerſus Marcionem dicit,* Collocans, inquit, *& cum deo creatore materiam, de Porticu Stoicorum. Aurelius Auguſtinus libro* xx. *contra Fauſtum, de Hyle loquens, In hoc, inquit, errant quidam*

gentilium, quod eam tanquam coæternam deo coniungunt: vt hæc ab illo non sit, quanuis ab illo formetur. Neque ex semetipso fecisse potuisse.] Sic infrà, De materia cuncta fecisse. Infrà scripsimus, Sed deus substantiæ ipsius nomen, id est diuinitatis. 2 Nominat, Ponit, Adiunxit.] Vbique subaudiendum scriptura. 3 Quorum Hermogenes extrema linea est.] In spatiis olim in quibus cursus publicè fiebat, initium & finis lineis notabantur. Hinc quicquid postremum est, extrema linea prouerbialiter dici cœpit. Ergo cùm Tertullianus Hermogenem hic vocat, Non intelligentium extremam lineam, imperitissimum accipe. Horatius epistolam ad Quintium sic claudit, Mors vltima linea rerum est. Simul tacitè alludit ad artem Hermogenis penicillo lineas ducere soliti, nam pictor erat. Sic infrà de Materia loquens, Si in loco, inquit, ergo intra locum: si intra locum, ergo determinatur à loco intra quẽ est: si determinatur, habet lineam extremam, quam quãtum propriè pictor agnoscit finem esse omni rei cuius linea extrema est. Et quæ sequuntur. In libro aduersus Praxeam vocat deum extremam lineam vniuersitatis. Et quidem ex pœnitẽtia illius retorquebo aduersus illum.] Non admodum liquet quid sibi velint istæ duæ dictiones, ex pœnitentia. Fortè scribendum, exorbitantia illius, id est inconuenientes absurdásque rationes illius. Nisi quis malit, repetentia, siue reciprocantia, vt intelligas argumenta reciproca quæ Græcis ἀντιστρέφοντα dicuntur. Aut euenientia siue euentitia, vt accipias consequentia. 4 Hoc illum tandiu non fuisse.] Hoc est, dominum. Deinde distinximus, Quia minor se nusquam poterit esse, quomodo ergo. De cuius vtitur.] Defectiua locutio. Subauditur rebus, aut aliquid simile. Huiusmodi formula sermonis etiam in superioribus libris vsus est. Aduersus Marcionem libro quinto, Sin in creatoris, inquit, accipitur. Eodem libro, Et à nostræ, inquit, partis poßit opponi. Rursum mox sequitur, Non minor est eo de cuius vtitur. Græcorum est imitatio. Non in hoc non superior est.] Fidem secuti Gorziẽsis collationis, posterius Non erasimus. Et hæreticorum patriarchæ philosophi.] In epistola ad Ctesiphontem hunc Tertulliani locum citat diuus Hieronymus. Idem in Nahum prophetam exponens illud, Exiliuit quasi attelabus, Omnia enim, inquit, dogmata eorũ (loquitur de hæreticis) quum frigeant & volare non poßint, sedem sibi & requiem inter Aristotelis & Chrysippi spineta reperiunt. Precario

cario

cario non dominio.] *Precario, dominio, vi, sumere aliena. Verba sunt Iuriscons. Legum autem ciuilium peritiam in Tertulliano permagnam fuisse non hic tantum locus ostendit.* Nónne etiam si materia optima fuisset, quæ indecorum sibi existimasset de alieno licet bono factæ satis. Itaque gloriæ suæ causa.] *Hæc duo vocabula, factæ satis, nihil ad sensum faciunt, vt quæ relatiuum. Quare scripsi sic, Nónne etiam si materia optima fuisset, æquè indecorum sibi existimasset de alieno licet bono? Fatuè satis, si ita gloriæ suæ c. Et cætera.* Bona fide.] *Bona fide dixit pro seriò siue profectò. Q. D. Nihil mentior. Sic aduersum Valentinianos, Si, inquit, bona fide quæras, concreto vultu, suspenso supercilio, Altum est, aiunt.* Et materiam cum creatore proponunt.] *Legendum, Aut materiam. Nam præcedit, Cùm ideo aut alium deum.* Sed assentator mali.] *Assentari etiam in libris superioribus pro assentire siue consentire dixit. Ergo assentator hic est assensor, siue qui consensum præbet.* Et tamen non de nobis persuadet Hermogenes.] *Hæc clausula sic castigari debet, & interrogatiuè legi, Et tamen vnde nobis persuadet Hermogenes malam esse materiam?* Nam definimus diminut. & subiect. capere non posse.] *Hoc modo restituimus istam sententiam corruptam. Nam definimus diminutionem & subiectionem capere non posse quod sit æternum, vt alij coæterno inferius deputetur. Ita & nunc. Sic Plinius libro quarto, capite decimotertio, Introrsus verò, inquit, nulli inferius nobilitate, Hercynium iugum prætenditur.* Materiæ deseruisse.] *Est à deseruiendo nō à deserendo.* Mali ac boni adfines.] *Adfinis cum genitiuo, vt suprà compluribus locis.* Per substantiæ suggestum.] *Sic in De carne Christi, Et venturam, inquit, inde suggestu paternæ claritatis prædicamus.* Aut quem cōsultatus est.] *Consultatus est. Deponentaliter pro cōsuluit.* Multò magis non capit sine initio quicquam fuisse.] *Vsum huius impersonalis verbi capit, quod Græcis est ἐνδέχεται apud Tertullianum in libris præcedentibus vbique & sæpe commonstrauimus. Hic tantum valet, Non capit quicquam fuisse, ac si dicas, Fieri non potest, non datur, non conceditur, non est possibile. Sic libro quarto aduersus Marcionem, Capit, inquit, magistrorum videri quæ discipuli promulgarint, quemadmodum nos castigauimus eum locum, cùm prius Capita magistrorum legeretur. Et libro tertio, Id enim intelligi vel non intelligi capit.* Itaque oc-

5 6 7 8 9

casiones sibi sumpsit.] *Poßit etiam legi, ibi sumpsit, Vt sit ibi,*
10 *id est in* Originali *instrumento Moseos*. Et principium nihil aliud capiat.] *Non omninò dißimilis hæc locutio superiori, Multò magis non capit sine initio quicquam non fuisse*. Vbi & opera, & operæ operator æduntur.] *Opus fit per operam. Sed Tertullianus etiam in præcedentibus libris operam vsurpauit pro opere. Vult ergo dicere, Vbi & opus, & operis operator æduntur*.
11 Et non periclitatur ne ex aliquo factum existimetur.] *Hanc locutionem per verbum periclitor etiam alibi vsurpat imitatione Græcorum, qui verbo κινδυνεύω sic vtuntur. Non periclitatur, hoc est Abest, Non est periculum. Sic mox, Periclitabitur primo videri ex nihilo factum. Item, Proinde periclitabitur, ex alio longe factum videri.* Periclitabitur, *id est propè erit vt videatur. Periculum erit. Non aliter accipi debet illud in De carne Christi, Omnia periclitabũtur aliter accipi quam sunt. Et in Præscriptionibus, Nec periclitor dicere. Rursum infrà. Credo de venia periclitabuntur. Hic loquendi modus admodum Platoni familiaris. Plutarchus, κινδυνεύει θεῶν ἐχθρὸς ὁ κόλαξ εἶναι. Hoc est, Verendum est siue timendum ne deorum inimicus sit adulator*. Quanquam possimus vnde illas prolatas æstimare.] *Vnde Tertullianus solet vsurpare pro vnde vnde, id est vndelibet. Sic lib. tertio aduersus Marcionem, Difficilius deo mentiri, quàm carnis veritatem vnde producere, licet non natæ. Hoc est vndelibet. Libro quarto aduersus eundem, Non erit, inquit, mirum quod ex dispositione est creatoris, vt vnde magis probetur quàm ex legis & Prophetarum in Ioannem occasu & exinde ortu, regnũ Dei*.
12 Timeat, Væ illud adiic. aut detr. destinatũ.] *Alludit ad locũ qui est Apocalypseos vltimo capite*. Quæ
13 cui nomen terræ adcõmodauit.] *Nos, adcõmodare debeat, Ex Gorziensi*. Autore Theopompo.] *Theopõpus historicus est Græcus, sed vetustus*. Cuius ordinẽ incipiẽs scriptura decurrere.] *Sic in De vera carne Domini, Quod idem dicit Matthæus originẽ domini decurrens. Paulò pòst scripsimus, superinducit. Et infrà, Siue sine initio, Ex Gorziensi collatione*. Velut fibula cõiunctiuę particulę.] *Sic in libro De resurrectione carnis, Ita vocabulũ homo consertarũ substãtiarum duarũ quodãmodo fibula est*.
14 Vnde ergo cõpertus est Hermogenes informẽ.] *Compertus deponentaliter pro comperit, vt supra aduersus Marcionem libro quarto, Quo die, inquit, ipse compertus est veniam, ie-*
iunij

iunij dico. Loquitur illic de Dauid. Sic Cicero dixit elucubratus sum pro elucubraui. Quinetiam, inquit, eam epistolam quam eram elucubratus, ad te non dedi. Ad Atticum libro septimo. Et Suetonius in Aug. mulctatus est, vsurpauit pro mulctauit. Item alibi Cic. punitus es pro puniuisti. Depalans quodammodo mundum.] Depalans, hoc est manifestans, palàm ostendens. Aduersus Marcionem libro quinto, Paulum apost. vocat depalatorem disciplinæ diuinæ, id est enarratorem promulgatorémque. Nam depalare est Tertulliano propalare. Dehinc exornatis velut dedicans.] Sic in De carnis resurrectione. De materia potius subiacenti, inquit, volunt ab illo vniuersitatem dedicatam. In De carne Christi, Nouè nasci debebat, nouæ natiuitatis dedicator. Rursum in De carnis resurrectione. Iam tunc enim, inquit, dedicabatur. Non in pane viuit homo. Et aduersus Marcionem libro primo, Vt imperio eius, inquit, diuina bonitas in terris dedicaretur. Fruticet terra herbam fœni.] Nos, Fructificet terra, Ex Gorziensi. Instruere videbuntur.] Et tantum videbuntur, quum reuera non instruant. Summas ipsas rerum à deo factas.] Nos ex Gorziensi collatione, si summas ipsas r. Ita & cœlum spiritus & aquis incubabat.] Supposui meum secutus iudicium spiritui & aquis incubabat. Iudicet lector. Incubandi porrò verbo etiam alibi vtitur, Vt in De patientia, Quod si hic patientiæ incubabo. In De resurrectione carnis, Et de isto, inquit, cœlo quod nobis incubat. In Præscriptionibus, Pectori eius, inquit, incubantem. In De pœnitentia, Sacco & cineri, inquit, incubare. Et statuæ super Euripum.] Euripis fretum quod est ad Chalcidem nomẽ dedit ob similitudinem. Fossæ erant quibus ludi circundabantur septorum loco. Factum deinde est vt pro qualibet fossa aut canali cœperit Euripus vsurpari. Plinius nepos in epistola ad Caninium Rufum, Quid Euripus viridis & gemmeus? Vitruuius in libro septimo, Pinguntur enim portus, promõtoria, littora, flumina, fontes, euripi, fana, luci, montes, pecora, pastores. An & hæc in hominis factitatione censentur?] Factitationis vocabulum à verbo frequentatiuo deductum neminem moueat. Nam & in præcedentibus libris non solum in hoc opere factitationem pro creatione siue conditione accipit. Aduersum Valent. Ergo & factum, inquit, intelligebat, & factitatorem facti esse quemcũque. Scit esse qui.] Nos, Sciit esse qui. Verbum factitationis significatorum.]

15 16 17

Cap. 29 · Vide alios de palla · Cap. 29. 30 · Cap. 31 · Cap. 32 · Vide Apuleium · Cap. 33

Lege, *ſignificatorium.* Aliis in locis habere Sophiam.] *Verbum docet quod mox præcedit, hic repetendum eſt iuxta ſolennem Tertulliano loquendi morem, cuius ſupra aliquoties meminimus. Expone ergo, Singulas ſpecies factas docet, & docet aliis in locis habere Sophiam.* Siquidem nõ capit diuerſas fuiſſe.] *Et hic rurſum verbo capit vtitur impersonaliter, vt ſuprà ſæpe. Sic in Præſcriptionibus, Alia capit opinari eos qui exorbitant. Et aduerſus Marcionem lib. 1. Si depreciari capit in creatore. Sic Græci imperſonaliter* ἐνδέχεται *vſurpãt.* Et ſtellæ quidem

18 de cœlo ruent, ſicut fici arbor.] *Verba hæc ex Apocalypſi deſumpta ſunt, vbi ſic legitur,* καὶ οἱ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ ἔπεσον εἰς τὴν γῆν, ὡς συκῆ βάλλει τοὺς ὀλύνθους αὐτῆς ὑπὸ μεγάλου ἀνέμου σειομένη. *Hoc eſt, Et ſtellæ de cœlo ceciderunt in terram, ſicut ficus abiicit groſſos ſuos cùm à magno vento mouetur. Porrò* ὄλυνθοι *Græcis ſunt quos Latini Groſſos vocant, hoc eſt fici nondum maturæ. Tertul. pro groſsis vertit Acerba ſua. Æditio vulgata habet groſſos ſuos. Eſt autem propemodum interpretatio quod vertit Tertullianus. Nam nihil aliud eſt* ὄλυνθος *ſiue groſſus quam ficus dura adhuc atque acerba. Theodorus Gaza in opere de plantis* ὄλυνθον *etiam caprificum reddit.* Aut corporalis ſit neceſſe eſt.] *Hic alterum diuiſionis membrum deeſt. Quare ſupplendum aut incorporalis. vocat autem corpus ſubſtantiam. Et animæ ſuum alioqui corpus tribuit. De qua re diſputat Aurelius Auguſtinus, & nos ſuprà meminimus.* Iam ergo

19 nónne vtrũ ſit vtrũque.] *Sic caſtigaui, Iam ergo ne neutrũ ſit vtrũque materia cenſenda eſt.* Aut libidines eorum.] *Libidines vocat appetitus & inclinationes. Sic in De patientia, Vt quũ, inquit, inter ſeſe variis ſectarum libidinibus & ſententiarum æmulationibus diſcordent. Libidinibus, id eſt ſtudiis.* Sed de motu & alibi licebit.] *Subauditur diſputare. Niſi eſt licebit pro liquebit, vt in præcedentibus libris licuit pro liquuit, id eſt liquidum euaſit.* Nec incorporalem infert materiam.] *Subaudi,*

20 *Ratio.* Ne quid his contrarium inferret.] *Rurſum ſubauditur, ratio tua illa recta.* Cuſtodiſſe.] *Subauditur, Nec dicam.* Boni & mali adfinem.] *Adfinis cum genitiuo, vt ſuprà ſæpenumero.* Si qui diſcipulorum tuorum. *Si qui pro ſi quis. Vt infrà, Niſi qui putat.* Et obduceris.] *Monuimus antè nõ ſemel, Obducere & obduci Tertulliano eſſe refellere & refelli, ſiue contraria ac inter ſe pugnantia aſſerentem captum tenere vel teneri.*

neri. Exemplariũ antiquitatis.] *Intelligit exemplar. Sic paulò post, Et vis meliora deteriorum exemplarium ferre. Non aliter aduersus Valentinianos vsurpat, Sigillarium pro sigillari.* A lineis tuis excidisti.] *A lineis excidere prouerbium sapit. De eo dici poterit qui à re proposita sui oblitus euagatur.* Præscribens deum illum.] *Nos, illam subaudi materiam.* Qui si æternus.] *Hæc verba cum superioribus coniunximus, & pro si scripsimus, sit.* Vtique deterioribus.] *Subauditur de.* Nisi si qui putat in hac ext. m. disp. iam & cõtempta informem & inc. mat. respondere. quid hodie inf.] *Hoc modo locum hunc emendaui, Nisi si qui putat in hac extructione mundi disposita iam & compta, informem & incultam materiam respõdere. Quid hodie informe in mundo? Porrò superfluum est admonere lectorem, perpetuò Tertullianum, si qui, pro si quis posuisse. Nos pro contempta, reposuimus, vt vides, compta. Nam ibi sequitur mox incultam materiam. Opponitur autem incultum compto, sicut informe disposito.* Igitur vel hoc rude & confugi & mihi computum non in potest.] *Sic emendaui, Igitur vel hoc rude, & confusum, & incompositum, non potest in expolitis, & distinctis, & compositis recognosci. Consentit cum nostra castigatione exemplar Gorziense.* In neutram tamen partem pronus & præceps mediar, quod aiunt, gmate ex vi librato impetu ferebatur.] *In proxima æditione scripsimus Oedipo opus esse qui nobis indicaret qualenam prouerbium sit, quo hic vsus est Tertullianus. Et varias tum apposuimus coniecturas quibus circumacti sumus, dum scrupulosè germanum prouerbium inquirimus. Verum nõ semper fauet Apollo. Non destitimus tamen postea nihilo segniori studio indagare donec successisset quod agebamus. Itaque deprehendimus scriptum fuisse, mediæ (quod aiunt) aginæ æquilibrato impetu ferebatur. Est autem Agina foramen illud in quo inseritur scapus trutinæ, hoc est in quo agitur, id est vertitur trutina, quemadmodum adnotat Festus Pompeius. Porrò quoties accidit æquipondium vt neutra pars propendeat, in media agina consistit trutina. Sed & in media agina scapus trutinæ inseritur, alioqui liberè moueri non posset. Vti poterimus hoc prouerbio motum rei significãtes, qui præcisè fiat per medium non attactis extremitatibus.* Hæc turbulentia & passiuitas non est.] *In vetustis exemplaribus legitur turbulenta. Verum magis placet turbulẽtia. Quid passiuum vo-*

cet Tertullianus suprà multis in locis, prout res tulit, annotauimus. Hic paßiuitatem vocat dissolutionem siue inordinationem atque cõfusionem. Sic aduersum Valentinianos, Illi vero, inquit, & de paßiuitate vitæ & diligentia delictorum, generositatem suam vindicent. Aduersus Marcionem lib. 4. Paßiuitatem, inquit, sententiæ meæ permisit, id est libertatem. Nec malo nec bono pronus.] Hoc est neque ad malum neque ad bonum pronus. Pronus cum datiuo. Errasse substantias esse vis.] Scripsimus, Erras si substantias esse vis. Ex Gorziensi collatione, Supra certamen motus adscribi, sic tarditatem. Nam de natura mater quoties cadas accipis supra iudices. Si autem.] In hunc modum castigaui, Suprà, certamen motus adscribis, hic tarditatem. Nam de natura materiæ quoties cadas accipe. Suprà dicis, Si autem. Sicut facit quid decor solummodo apparens.] Pro quid decor reposui qui decor, vsurpat autem frequenter qui pro quis, Vt in hoc ipso libro suprà, Nisi si qui putat. Item, Si qui discipulorum tuorum.

23 Hic est deus dextra, & manus ambæ.] Scribi debet, Hic est dei dextra, & manus ambæ. Non ita deo adulari.] Scripsimus, Noli ita deo adulari. Aut si adpresso dummodo & adpropinquans.] Nos castigauimus locum etiam in manuscriptis voluminibus deprauatum. Aut si adparens solummodo & adpropinquans fecit hunc mundum. Et vbique conueniri deus.] Conueniri pro inueniri. Sic in De resurrectione carnis, Quodcunque, inquit, conueneris, fuit. Libro quarto aduersus Marcionem, Hæc, inquit, conueniemus. Et aliis locis non paucis. Vt inuentibilia iudicia eius.] Quando pertinaciter cõsentiunt exemplaria quæ vidimus omnia, arbitror inuentibilia dictum perinde ac si dicas incomperibilia, nempe quæ inueniri nequeant, & cognosci, quamlibet annitamur, quemadmodum & inuestigabile hic significat quod inuestigari non potest. Meminisse autem debemus, Tertullianum in reddendis Græcis duriusculum esse. Id quod & in superioribus libris indicauimus. Erat autem hæc vox vulgo fortaßis vsitatior. Nos vim Græci vocabuli quod est ἀνεξερεύνητα attendentes, inueruibilia aliquando legendum putauimus.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI ADVERSVS HERMOGENEM LIBER.

SOLEMVS hæreticis compendij gratia de posteritate præscribere. Inquantum enim veritatis regula prior, quæ etiam futuras hæreses prænunciauit, intantum posteriores quæque doctrinæ hæreses præiudicabuntur, quia sunt quæ futuræ veritatis antiquiore regula prenunciabantur. Hermogenis autem doctrina tam nouella est, denique ad hodiernum homo in seculo, & natura quoque hæreticus, etiam turbulentus: qui loquacitatem, facundiam existimet: & impudentiam, constātiam deputet: & maledicere singulis, officium bonæ conscientiæ iudicet. Præterea pingit licitè, nubit assiduè: legem dei in libidinem defendit, in artem contemnit: bis falsarius & cauterio & stilo: totus adulter, & prædicationis & carnis. siquidem & nubentium contagio fœtet, nec ipse Apostolicus Hermogenes in regula perseuerauit. Sed viderit persona, cum doctrina mihi quæstio est: Christum dominum nō alium videtur, aliter cognoscere, alium tamen facit quem aliter cognoscit: imò totum quod est deus aufert, nolens illū ex nihilo vniuersa fecisse. A Christianis enim cōuersus ad philosophos, de ecclesia in Academiam & Porticum, inde sumpsit à Stoicis materiam cum domino ponere, quę & ipsa semper fuerit neque nata, neque facta, nec initium habens omninò nec finem, ex qua dominus omnia postea fecerit. Hāc primam vmbram planè sine lumine pessimus pictor illis argumentationibus colorauit. Præstruēs aut dominū de semetipso fecisse cuncta, aut de nihilo, aut de aliquo: vt cū ostēderit neq; ex semetipso fecisse potuisse, neque ex nihilo, quod superest exinde confirmet, ex aliquo eū fecisse, atque ita aliquid illud Materiā fuisse. Negat illū ex semetipso facere potuisse: quia partes ipsius fuissent, quęcūque ex semet-

Loquacitas, facundia.

1

Nubentes.

Philosophia.

Vmbra sine lumine.

ipso fecisset dominus. Porrò in partes non deuenire, vt indiuisibilem & indemutabilem, & eundem semper quà dominus. Cæterum si de semetipso fecisset aliquid, ipsius fuisset aliquid. Omne autem & quod fieret, & quod faceret, imperfectum habendum: quia ex parte fieret, & ex parte faceret: aut si totus totum fecisset, oportuisset illum simul & totum esse, & non totum. quia oporteret & totum esse, vt faceret semetipsum, & totum non esse vt fieret de semetipso. Porrò difficillimum. Si enim esset, non fieret, esset enim: si verò non esset, non faceret: quia nihil esset. Eum autem qui semper sit non fieri, sed esse illum in æuum æuorum. Igitur non de semetipso fecisse illum qui non eius fieret cõditionis, vt de semetipso facere potuisset. Proinde ex nihilo non potuisse eum facere, sic contendit, bonum & optimum definiens dominum, qui bona atque optima tam velit facere quàm sit, imò nihil non bonum atque optimum & velle eum & facere. Igitur omnia ab eo bona & optima oportuisse fieri secundum conditionem ipsius. Inueniri autem & mala ab eo facta, vtique non ex arbitrio, nec ex voluntate: quia si ex arbitrio & voluntate, nihil incongruens & indignum sibi faceret. Quod ergo nõ arbitrio suo fecerit, intelligi oportere ex vitio alicuius rei factum, ex materia esse sine dubio. Adiicit & aliud: Deum semper deũ etiam dominum fuisse, nunquam non deum. Nullo porrò modo potuisse illum semper dominum haberi, sicut & semper deum, si non fuisset aliquid retrò semper, cuius semper dominus haberetur: fuisse itaque materiam semper deo domino. Hanc coniecturam eius iam hinc destruere properabo, quàm hactenus propter non intelligentes adiecisse duxi, vt sciant, cætera quoq; arguméta tam intelligi q̃ reuinci. Dei nomen dicimus semper fuisse apud semetipsum, & in semetipso, dominũ verò non semper: diuersa enim vtriusque conditio, deus substantiæ ipsius nomen, id est diuinitatis, dominus verò non substantiæ, sed potestatis: substantiam semper fuisse cum suo nomine, quod est deus, postea dominus, accedentis scilicet rei mentio. Nam ex quo esse cœperunt in quæ potestas domini ageret, ex illo per accessionem potestatis & factus & dictus est dominus:

minus: quia & pater deus eſt, & iudex deus eſt, nõ tamen ideo pater & iudex ſemper, quia deus ſemper. Nam nec pater potuit eſſe ante filium, nec iudex ante delictum. Fuit autem tempus cùm & delictum & filius non fuit, quod iudicem & qui patrem dominũ faceret. Sic & dominus nõ ante ea, quorum dominus exiſteret, ſed dominus tantùm futurus quandoque, ſicut pater per filium, ſicut iudex per delictum, ita & dominus per ea, quæ ſibi ſeruitura feciſſet. Argumentari tibi videor Hermogenes. Nauiter ſcriptura nobis patrocinatur, quæ vtrunque nomen ei diſtinxit, & ſuo tempore oſtendit. Nam deus quidem quod erat ſemper, ſtatim nominat: In principio fecit deus cœlum & terram. Ac deinceps quàm diu faciebat quorum dominus futurus erat, deus ſolummodo ponit. Et dixit deus, & fecit deus, & vidit deus, & nuſquã adhuc dominus. At vbi vniuerſa perfecit, ipſumque vel maximè hominem qui propriè dominum intellecturus erat, dominus etiam cognominatur. Tunc etiam dominus nomen adiunxit. Et accepit deus dominus hominem quem finxit. Et præcepit dominus deus. Ac exinde dominus qui retro deus tantùm, ex quo habuit cuius eſſet. Nam deus ſibi erat, rebus autem tunc deus cùm & dominus. Igitur inquantum putabit ideo materiam ſemper fuiſſe, quia dominus ſemper eſſet, intantum conſtabit nihil fuiſſe, quia conſtat dominum non ſemper fuiſſe. Adiiciam & ego propter non intelligentes, quorum Hermogenes extrema linea eſt, & quidem ex pœnitentia illius retorquebo aduerſus illum. Cùm enim neget materiam natam aut factam; ſic quoque inuenio domini nomen deo non competiſſe in materiam: quia libera fuerit neceſſe eſt, quæ originem non habendo, non habuit rem quod erat, nemini ſeruiens. Itaque ex quo deus poteſtatem ſuam exercuit in eam faciendo ex materia, ex illo materia dominum deum paſſa, demonſtrat, hoc illum tam diu nõ fuiſſe, quàm diu fuit hoc. Hinc denique incipiam de materia retractare, quod eam Deus ſibi comparet proinde non natam, proinde non factam, proinde æternam: ſine initio, ſine fine propoſita. Quis enim alius dei cẽſus, quàm æternitas? quis alius æternitatis ſtatus, quàm

ſemper fuiſſe & futurũ eſſe, ex prærogatiua nullius initij & nullius finis? Hoc ſi dei eſt propriũ, ſolius dei erit, cuiꝰ eſt propriũ: quia & ſi alij aſcribatur, iam nõ erit dei propriũ, ſed cõmune cum eo cui & aſcribitur. Nam & ſi ſunt qui dicuntur dij ſiue in cœlo, ſiue in terra nomine, cæterum vnus deus pater, ex quo omnia: quo magis apud nos ſolius dei eſſe debeat, quod dei proprium eſt: &, vt dixi, iam non proprium eſſet, quia alterius eſſet. Quod ſi deus eſt, vnicum ſit neceſſe eſt, vt vnius ſit. Aut quid erit vnicum & ſingulare, niſi cui nihil adæquabitur? quid principale, niſi quod ſuper omnia, niſi quod ante omnia, & ex quo omnia? Hæc deus ſolus habendo eſt, & ſolus habendo, vnus eſt. Si & alius habuerit: tot iam erunt dij, quot habuerint quæ dei ſunt. Ita Hermogenes duos deos infert. Materiam parem deo infert. deum autem vnum eſſe oportet: quia quod ſummum ſit, deus eſt: ſummum autẽ non erit, niſi quod vnicum fuerit. Vnicum autẽ eſſe non poterit, cui aliquid adęquabitur. Adęquabitur autem deo materia, cum æterna cenſetur. Sed deus, deus eſt: & materia, materia eſt. Quaſi diuerſitas nominum comparationi reſiſtat, ſi ſtatus idem vindicetur. Sit & natura diuerſa, ſit & forma non eadem, dum modo ipſius ſtatus vna ſit ratio. Innatus deus, an non & innata materia? Semper deus, an non ſemper & materia? Ambo ſine initio, ambo ſine fine, ambo etiã autores vniuerſitatis: tam qui fecit, quàm de qua fecit. Neque enim poteſt non & materia autrix omniũ deputari, de qua vniuerſitas conſiſtit. Quomodo reſpondebit? Non ſtatim materiam cõparari deo, ſi quid dei habeat, quia non totum habendo non cõcurrat in plenitudinem comparationis. Quid deo reliquit amplius, vt nõ totum dei, materiæ dediſſe videatur? Vel quã, inquit, & ſic habente materia ſalua ſit deo & autoritas & ſubſtantia, quã ſolus & primus autor eſt, & dominus omnium cenſeatur. Veritas autẽ ſic vnum deũ exigit defendẽdo, vt ſolius ſit quicquid ipſius eſt. Ita enim ipſius erit ſi fuerit ſolius: & ex hoc alius deus non poſſit admitti, dum nemini licet habere de deo aliquid. Ergo, inquis, nec nos habemus dei aliquid. Imò habemus, & habebimus, ſed ab ipſo, non à nobis. Nam & dij erimus,

Autrix, autor.

ſi

si metuerimus illi esse de quibus prædicauit, Ego dixi, vos dij estis: & stetit Deus in Ecclesia deorum: sed ex gratia ipsius, nō ex nostra proprietate: quia ipse est solus, qui deos faciat. Materia autem proprium facit quod cum deo habet: aut si à deo accepit, quod est dei, ordinem dico æternitatis, potest & credi & habere illam cum deo aliquid, & deum illam non esse. Quale est autem cùm confitetur ille aliquid cum deo habere, & vult solius dei esse, quod materiam non negat habere? Dicit saluum deo esse, vt & solus sit & primus, & omnium autor, & omnium dominus, & nemini comparandus, quæ mox Materiæ quoque adscribit. Ille quidem deus, contestabitur deus, & iurauit nonnunquam per semetipsum, quod alius non sit qualis ipse: sed mendacem eum faciet Hermogenes: erit enim & materia qualis deus, infecta, innata, initium non habens, nec finem. dicet deus: Ego primus, & quomodo primus, cui materia coætanea est? Inter coætaneos autem & contemporales ordo non est, aut & materia prima est. Extendi, inquit, cœlum solus: atquin non solus, cùm ea enim extendit, de qua & extendit. Cùm proponit saluo dei statu fuisse materiam, vide ne arrideatur à nobis, proinde saluo statu materiæ fuisse deus, cōmuni tamen statu amborum. Saluum ergo erit & materię, vt & ipsa fuerit, sed cum deo: quia & deus solus, sed cū illa. Et ipsa prima cum deo, quia & deus primus cum illa: sed & illa incomparabilis cum deo, quia & deus incomparabilis cum illa, & autrix cum deo, & domina cum deo. Sic aliquid & non totum materiæ habere, ita illi nihil reliquit Hermogenes, quod non & materiæ cōtulisset: vt non materia deo, sed deus potius materiæ cōparetur. Atque adeò cū ea quæ propria dei vindicamus, semper fuisse, sine initio, sine fine, & primum fuisse & solum, & omnium autorem, materiæ quoque competant: quæro quid diuersum & alienū à deo, ac per hoc priuatū materia possederit, per quod deo non compararetur? In qua omnia dei propria recensentur, satis præiudicant de reliqua comparatione. Si minorem & inferiorem materiam deo, & idcirco diuersam ab eo, & idcirco incomparabilem illi contendit, vt maiori, vt superiori: prescribo

nō capere vllam diminutionem & humiliationem, quod sit æternum & innatum: quia hoc & deum faciat tantum, quantus est, nullo minorem, neque subiectiorē, imò omnibus maiorem & sublimiorem. Sicut enim cætera quæ nascuntur, aut finiunt, & idcirco æterna non sunt semel opposita fini, quæ & initio admittunt ea quæ deus non capit, diminutionem dico interim & subiectionem: quia nata & facta sunt: Ita & Deus ideo ea non capit, quia nec natus omnino, nec factus est, Et materiæ autem status talis est. Igitur & duobus æternis, vt innatis, vt infectis, deo atque materiæ, ob eandem rationem communis status, ex æquo habentibus id, quod neque diminui, nec subiici admittit, id est æternitatem: neutrum dicimus altero esse minorem siue maiorem: neutrū altero humiliorem, siue superiorem, sed stare ambo ex pari magna, ex pari sublimia, ex pari solidæ & perfectæ felicitatis, quæ censetur æternitas. Neque enim proximi erimus opinionibus nationum, quæ si quando coguntur deum confiteri, tamen

4 & alios infra illum volunt. Diuinitas autem gradum nō habet vtpote vnica. Quæ si & in materia erit, vt proinde innata & infecta, & æterna, aderit vtrobique: quia minor se nusquam poterit esse: quomodo ergo discernere audebit Hermogenes: atque ita subiicere deo materiam, ęternam æterno, innatam innato, autricem autori? dicere audentem, & ego prima, & ego ante omnia, & ego à quo omnia: pares fuimus, simul fuimus, ambo sine initio, sine fine: ambo sine autore, sine deo. Quis me deus subiicit contemporali, coætaneo? Si quia deus dicitur, Habeo & ego meum nomen. Aut ego sum deus, aut ille materia: quia ambo sumus quod alter est nostrum. Putas itaque materiam deo nō comparasse, quam scilicet subiiciat illi? Atquin etiam præponit illam deo, & deum potius subiicit materiæ, cùm vult eum de materia cuncta fecisse. Si enim ex illa vsus est ad opera mundi: iam & materia superior inuenitur, quæ illi copiam operandi subministrauit, & Deus subiectus materiæ videtur, cuius substantiæ eguit. Nemo enim non eget eo de cuius vtitur: nemo nō subiicitur ei cuius eget, vt possit vti: sic & nemo de alieno vtendo non minor est eo de cuius vtitur. Et nemo qui

præstat

præstat de suo vti, nõ in hoc superior est eo cui præstat vti. Itaque materia ipsa quidem deo non eguit, sed eguisse deo præstitit, diuite & locuplete & liberali, minori opinor & inualido & minus idoneo de nihilo facere quę velit. Grande reuera beneficium deo contulit, vt haberet hodie per quem deus cognosceretur, & omnipotens vocaretur: nisi quod iam non omnipotens, si non & hoc potens, ex nihilo omnia proferre. Sanè & sibi præstitit aliquid materia, vt & ipsa cũ deo possit agnosci coæqualis deo, imò & adiutrix: nisi quod solus eã Hermogenes cognouit, & HAERETICORVM PATRIARCHAE PHILOSOPHI. Prophetis enim & Apostolis vsque adhuc latuit, puto & Christo. Non potest dicere deum vt dominum materia vsum ad opera mundi, dominus enim non potuit esse substantiæ coæqualis. Sed precariò forsitan vsus est: & ideo precariò, non dominio, vt cum ea mala esset, de mala tamẽ sustinuerit vti, scilicet ex necessitate mediocritatis suæ, qua non valebat ex nihilo vti: non ex potestate, quam si habuisset omnino vt Deus in materiam, quam malam norat, antè eam in bonum conuertisset vt dominus & bonus, vt ita de bono, nõ de malo vteretur. Sed quia bonus quidem, Dominus autẽ non, ideo qualem habuit tali vsus, necessitatem suam ostendit cedentem conditioni materiæ: quam si dominus fuisset, emendasset. Sic enim Hermogeni respõdendum est cum ex dominio defendit deũ materia vsum, & de re non sua, scilicet non facta ab ipso. Iam ergo malum ab ipso, qui est mali si non autor, quia non effector, certè permissor, quia dominator. Si verò materia non & ipsius quâ malum, Dei non erit: de alieno ergo vsus, aut precariò vsus est quâ egens eius: aut & iniuria, quâ præualens eius. His enim tribus modis aliena sumuntur: Iure, beneficio, impetu, id est dominio, precariò, vi; dominio non suppetente. Eligat Hermogenes, quid deo congruat, precariò an vi de materia cuncta fecisset. Non ergo melius censuisset deus nihil omnino faciendum quàm precariò, aut vi faciendum, & quidem de malo? Nonne etiam si materia optima fuisset, æquè indecorum sibi existimasset de alieno licet bono? Fatuè satis, ita gloriæ suæ causa molitus est

Ius.
Beneficium.
Impetus.

5

mundum, vt debitorem se alienæ substantiæ ostenderet, & quidem non bonæ. Ergo, inquit, ex nihilo faceret, vt mala quoque arbitrio eius imputarentur. Magna, bona fide, cæcitas hæreticorum pro huiusmodi argumentatione, cum ideo aut alium deum bonum & optimum volũt credi, quia mali autorem existiment creatorem: aut materiam cũ creatore proponunt, vt malum à materia, non à creatore deducant: quando nullus omnino deus liberetur ista quæstione, vt non autor mali videri proinde possit, quisquis ille est qui malum & si non ipse fecit, tamẽ à quocunq; & vnde vnde passus est fieri. audiat igitur & Hermogenes, dum alibi de mali ratione distinguimus, interim se quoque nihil egisse hac sua iniectione. Ecce enim & si non autor, sed assentator mali inuenitur Deus, qui malum materiæ tanto sustinuit de bono ante mundi constitutionem, quam vt bonus & mali æmulus emendasse debuerat. Aut enim potuit emendare, sed noluit: aut voluit quidem, verum non potuit infirmus Deus. Si potuit & noluit, malus & ipse, quia malo fauit: & sic iam habetur eius, quod licet non instituerit, quia tamen si noluisset illud esse non esset, ipse iam fecit esse, quod noluit non esse. Quo quid est turpius? si id voluit esse quod ipse noluit fecisse, aduersum semetipsum egit; cùm & voluit esse quod noluit fecisse, & noluit fecisse quod voluit esse. Quasi bonum voluit esse, & quasi malum noluit fecisse. Quod non faciendo malum iudicauit, id sustinendo bonum pronunciauit: malum pro bono sustinendo, & non potius eradicando, assertor eius inuentus est: malè si per voluntatem, turpiter si per necessitatem. Aut famulus erit mali deus aut amicus, cum materiæ malo conuersatus, nedum etiam de malo eius operatus. Et tamen vnde nobis persuadet Hermogenes malam esse materiam? Non enim poterit non malum dicere, cui malũ asscribit. Nam definimus diminutionem & subiectionem capere non posse quod sit æternum, vt alij coæterno inferius deputetur. Ita & nunc nec malum dicimus competere illi, quia nec subiici ex hoc possit, quod nullo modo potest subiici quia æternũ est. Sed cũ aliâs summum bonũ constet esse

Assertor mali.

6

quod

quod ſit æternum vt deus, per quod ſolus eſt deus, dum æternus eſt, & ita bonus, dum deus; quomodo materiæ inerit malum, quam vt æternam, ſummum bonum credi neceſſe eſt? Aut ſi quod æternum eſt, poterit & mali capax eſſe, poterit hoc & in deum credi; & ſine cauſa geſtiuit malum à deo transferre, ſi competit & æterno, competendo materiæ. Iam verò ſi quod æternum eſt malum poteſt credi; inuincibile & inſuperabile erit malum vt æternum: & tamen nos fruſtra laboramus de auferendo malo ex nobis ipſis, cum & deus hoc fruſtra mandat & præcipit: imò & iudicium fruſtra conſtituit deus, in iuſtitia vtique puniturus, quibus contra malum finis, cũ præſes eius diabolus abierit in ignem, quem præparauit illi Deus & angelis eius, prius in puteum abyſſi relegatus, cũ reuelatio filiorum Dei redemerit conditionem à malo, vtique vanitati ſubiectam, cum reſtituta innocẽtia & integritate conditionis pecora cõndixerint beſtiis, & paruuli de ſerpentibus luſerint, cũ pater filio poſuerit inimicos ſub pedes, vtique operarios mali. Itaque ſi finis malo competit, neceſſe eſt competierit initium. Erit materia habens initium, habendo & finem mali. Quæ enim malo deputantur, ſecundum mali ſtatum computantur. Age nunc malam ac peſſimam credamus eſſe materiam vtiq; natura: ſicut deum bonum & optimum credimus proinde natura: porrò naturam certam & fixam haberi oportebit tam in malo perſeuerantem apud materiam, quàm & in bono apud deum inconuertibilem & indemutabilẽ. Scilicet quã ſi demutabitur natura in materia, de malo in bonum demutari poterit, & in deo de bono in malum. Hoc loco dicet aliquis: Ergo de lapidibus filij Abrahæ non ſuſcitabũtur, & genimina viperarum non faciẽt pœnitentiæ fructum, & filij iræ non fient filij pacis, ſi natura mutabilis nõ erit. Temerè ad iſta exempla reſpicies ô homo: non enim competunt ad cauſam Materiæ, quæ innata eſt, ea quæ nata ſunt, lapides, & viperæ, & homines. horum enim natura habendo inſtitutionem, habere poterit & ceſſationem. Materiam verò tene ſemel æternam determinatam, vt infectam, vt innatam: & ideo indemutabilis & incorruptibilis naturæ credendã, ex ipſius

etiam sententia Hermogenis, quam opponit, cum deum negat, ex semetipso facere potuisse: quia non demutetur quod sit æternum, amissurum scilicet quod fuerat, dum fit ex demutatione quod non erat, si non esset æternum. Dominum verò æternũ aliud esse non posse, quàm quod est semper. Hac & ego definitione merito illum repercutiam. Materiam æquè reprehendo, cum ex illa mala, pessima etiam, bona atque optima à deo fiunt. Et vidit deus quia bona, & benedixit ea deus, vtique quasi optima, nõ certè quasi mala ac pessima. Demutationem igitur admisit materia, & si ita est, statum æternitatis amisit: mortua est denique sua forma. Sed æternitas amitti non potest: quia nisi amitti non possit, æternitas non est. Ergo nec demutationem potuit admisisse: quia si æternitas est, demutari nullo modo potest. Et quæretur, quomodo ex ea bona facta sint, quę ex demutatione nullo modo facta sunt? Vnde in mala ac pessima boni atque optimi semen? Certè nec bona arbor, fructus malos ædit: quia nec deus nisi bonus: nec mala arbor, bonos: quia nec materia est nisi pessima. Aut si dabimus illi aliquid, etiam boni germinis, iam non erit vniformis naturæ, id est malæ in totum: sed iam tum duplex, id est bonæ & malæ naturæ. Et quæretur iterum, an in bono & malo potuerit conuenire luci & tenebris, dulci & amaro. Aut si potuit vtriusque diuersitas boni & mali cõcurrisse, & duplex natura fuisse materiæ amborum ferax fructuũ, iam nec bona ipsa deo deputabuntur, vt nec mala illi imputentur: sed vtraque species de materię proprietate sumpta, ad materiam pertinebit. Quo pacto neque gratiam bonorum deo debebimus, nec inuidiam malorum, quia nihil de suo operatus ingenio, per quod probabitur manifeste materiæ deseruisse. Nam & si dicatur, licet ex occasione materiæ, suo tamẽ arbitrio bona protulisse, quasi nactus bonum materiæ, quanquam & hoc turpe sit, certè cum ex eadem etiam mala profert, vel hæc vtique nõ de suo arbitrio proferendo, seruit materiæ, aliud nõ habens facere quàm ex malo proferre, inuitus vtique quà bonus, ex necessitate vt inuitus, & ex seruitute vt ex necessitate. Quid ergo dignius, ex necessitate eum cõdidisse mala, an ex volũtate?

Siqui-

Siquidē ex necessitate cōdidit, si ex materia: ex volūtate, si ex nihilo. Iam enim sine causa laboras, ne malorū autor cōstituatur deus: quia & si de materia fecit, ipsi deputabūtur qui fecit, proinde quatenus fecit. Planè sic interest vnde fecerit, ac si de nihilo fecisset: nec interest vnde fecerit, vt inde fecerit, vnde eū magis decuit. Magis autē eū decuit ex volūtate fecisse quàm ex necessitate: id est ex nihilo potius quàm ex materia. Dignius est Deū etiā malorum autorem liberū credere, quàm seruum. Quæcunque potestas ei, quàm pusillitas competit. Si & sic concedimus materiam quidem nihil boni habuisse, dominum vero si quid boni ædidit sua virtute ædidisse, aliæ æquè oborientur quęstiones. Primo si bonū in materia omnino non fuit, non ex materia bonū factum, quod materia scilicet nō habuit. Dehinc si non ex materia, iam ergo ex deo factum. Si nec ex deo, iam ergo ex nihilo factū. Hoc enim superest secundum Hermogenis dispositionē. Porrò si bonum, neque ex materia factum est: quia non erat in illa vt in mala, neque ex deo: quia nihil potuit ex deo fieri, sicut definit Hermogenes: inuenitur bonum iam ex nihilo factum, vt ex nullo factū, vt neque ex materia neq; ex deo. Et si bonum ex nihilo, cur nō & malum? imò cur non omnia ex nihilo si aliquid ex nihilo, nisi si insufficiēs fuit diuina virtus omnibus producendis, quę aliquid protulerit ex nihilo. Aut si ex materia mala bonū processit: quia neque ex nihilo neque ex deo, sequetur vt ex conuersione processerit materiæ, contra denegatam æterni conuersionem. Ita vnde bonum constitit, iam negabit Hermogenes inde illud constare potuisse. Necesse est autem ex aliquo eorum processerit, ex quibus negauit procedere potuisse. Cæterum si ideo malum non ex nihilo, ne dei, fiat, de cuius arbitrio videbitur factum, sed ex materia, vt ipsius sit, de cuius substantia erit factum: & hic vt dixi autor mali habebitur deus, qui cum eadem virtute & voluntate debuisset omnia ex materia protulisse: aut tantum bona (non omnia tamen bona) protulisset etiam mala, vtique aut volens esse mala si poterat efficere ne essent: aut non valens efficere omnia bona, si voluit & non fecit: dum nihil intersit per infirmitatem dominus

autor mali extiterit an per voluntatem. Aut quæ fuit ratio, vt cum bona fecisset quasi bonus, etiam mala protulisset quasi non bonus, cùm non congruentia sibi solummodo ædidit. Quid necesse erat suo opere prolato, etiam materiæ negocium curare, proinde & malum proferendo, solus vt cognosceretur bonus de bono, materia autẽ ne cognosceretur mala de malo? Plus bonum floruisset sine mali afflatu. Nam & Hermogenes expugnat quorũdam argumentationes, dicentium mala necessaria fuisse ad inluminationem bonorum, ex contrariis intelligendorũ. Ergo aut nec propterea locus mali proferendi fuit: aut si qua alia ratio exegit illud induci, cur non & ex nihilo potuerit induci, ipsa ratione excusatura dominum ne mali autor existimaretur, quæ nunc cum de materia operatur mala excusat, si excusat: adeo vbique & vndiq; illuc compellitur quæstio quò nolunt, qui ipsam mali rationem non examinando, nec dinoscẽdo, quomodo illud aut deo adtribuant, aut à deo separent, pluribus & indignioribus destructionibus deum obiiciunt. Igitur in pręstructione huius articuli, & alibi forsitan retractandi, equidem definio, aut deo adscribendum & bonum & malum, quæ ex materia fecit: aut materiæ ipsi ex qua fecit: aut vtrunque vtrique quia ambo sibi obligantur, qui fecit, & de qua fecit: aut alterum alteri. tertius enim præter materiam & deum, non est. Porrò si deus erit vtrunque, videbitur deus etiam mali autor: deus autem vt bonus, autor mali non erit: si materia vtrunque, videbitur materia etiam boni matrix, mala autẽ in totum materia boni non erit matrix. si vtriusque erit vtrunque: in hoc quoque comparabitur Deo materia, & pares erunt ambo, ex æquo mali ac boni adfines: æquari autem deo materia non debet, ne duos deos efficiat: si alterum alterius, vtiq; deo bonum, & materiæ malum: neque malum Deo, neque materiæ bonum adscribetur: & bona autem & mala deus de materia faciendo, cum ea facit. Hæc si ita sunt, nescio qua possit euadere sentẽtia Hermogenes, qui deũ, quoquo modo de materia malum condidit, siue voluntate, siue necessitate, siue ratione, non putet mali autorem. Porrò si mali autor est ipse qui fecit, planè socia ma-

Expugnare argumẽtationes.

8

H.

materia per substantiæ suggestum: excludis iam causam materiæ introducendæ. Nihilominus enim, & per materiam deus autor mali ostenditur, si ideo materia præsumpta est, ne deus mali autor videretur: exclusa itaque materia dum excluditur causa eius, superest vti deũ omnia ex nihilo fecisse constet. Videbimus an & mala, cũ apparuerit quæ mala, & an mala interim ea quæ putas. Dignius enim de suo arbitrio produxit, hæc quoq; producendo de nihilo, quàm de præiudicio alieno, si de materia produxisset. Libertas, nõ necessitas, deo competit: malo voluerit mala à semetipso cõdidisse, quàm non potuerit non cõdidisse. Vnici dei status hanc regulam vindicat: non aliter vnici, nisi quia solius: nõ aliter solius, nisi quia nihil cum illo: sic & primus erit, quia omnia post illum: sic omnia post illum, quia omnia ab illo: sic ab illo, quia ex nihilo, vt illi quoque scripturæ ratio constet. Quis cognouit sensum domini? aut quis illi consiliarius fuit? aut quem consultatus est? aut viam intelligentiæ & scientiæ quis demõstrauit illi? quis tradidit, & retribuetur ei? Nemo vtiq;: quia nulla vis, nulla materia, nulla natura substantiæ alterius aderat illi. Porró si de aliquo operatus est, necesse est ab ea ipsa acceperit & consilium & tractatum dispositionis vt viam intelligentiæ & scientiæ. Pro qualitate enim rei operari habuit, & secũdum ingenium materiæ, non secundum suum arbitrium; adeo vt & mala pro natura nõ sua, sed substantiæ fecerit. Si necessaria est deo materia ad opera mundi, vt Hermogenes existimauit, habuit deus materiam longe digniorem & idoneiorem, non apud philosophos æstimandam, sed apud prophetas intelligẽdam, sophiam suam scilicet. hæc denique sola cognouit sensum domini. Quis enim scit quæ sunt dei, & quæ in ipso, nisi spiritus qui in ipso? Sophia autem spiritus, hęc illic cõsiliarius fuit, via intelligentię & sciẽtię ipsa est. Ex hac fecit, faciendo per illam, & faciendo cum illa. Cum pararet cœlum, inquit, aderam illi, & cũ fortia faciebat (super ventos) quæ sursum nubila, & cum firmos ponebat mõtes eius quæ sub cœlo est, ego eram compingẽs cum ipso. Ego eram ad quam gaudebat, quotidie autem oblectabar in persona eius. Quando oblectabatur,

cum perfeciſſet orbem, & inoblectabatur in filiis hominum. Quis non hanc potius omniũ fontem & originem commendet, materiam vero materiarum, non ſibi ſubditam, non ſtatu diuerſam, non motu inquietam, non habitu informem, ſed inſitam & propriam & compoſitam & decoram, quali deus potuit eguiſſe, ſui magis quàm alieni egens? Denique vt neceſſariam ſenſit ad opera mũdi, ſtatim eam condit & generat in ſemetipſo. Dominus, inquit, condidit me initium viarum ſuarum in opera ſua: ante ſecula fundauit me: prius quàm faceret terram, prius quàm montes collocarentur, ante omnes autem colles generauit me, prior autem abyſſo genita ſum. Agnoſcat ergo Hermogenes idcirco etiam ſophiam dei natam & conditam prædicari, ne quid innatum & incõditum præter ſolum deum crederemus. Si enim intra dominũ quod ex ipſo & in ipſo fuit, ſine initio non fuit: ſophia ſcilicet ipſius exinde nata & cõdita, ex quo in ſenſu dei ad opera mundi diſponenda cœpit agitari: multo magis non capit ſine initio quicquam fuiſſe quod extra dominum fuerit. ſi verò ſophia eadem dei ſermo eſt ſenſu ſophia, & ſine quo factum eſt nihil, ſicut & diſpoſitũ ſine ſophia, quale eſt vt filio dei ſermone vnigenito & primogenito aliquid fuerit præter patrem antiquius: & hoc modo vtique generoſius, nedum quod innatum nato fortius, & quod infectum facto validius? quia quod vt eſſet nullius eguit autoris, multo ſublimius erit eo quod vt eſſet aliquem habuit autorem. Proinde ſi malum quidem innatum eſt, natus autẽ ſermo dei: Eructauit enim, inquit, ſermonem optimum: non ſcio an à bono malum poſſit adduci, validius ab infirmo, vt innatũ à nato. Ita & hoc nomine materiam deo præponit Hermogenes, præponendo eam filio. Filius enim ſermo, & deus ſermo: & ego & pater vnũ ſumus: niſi quod ſuſtinebit æquo animo filius eam præponi ſibi, quę patri adæquatur. Sed & ad originale inſtrumentum Moyſi prouocabo, vnde & diuerſa pars ſuſpiciones ſuas ingratis fulcire conatur, ne ſcilicet non inde inſtrui videretur vnde oportet. Itaque occaſiones ſibi ſumpſit quorundam verborum, vt hæreticis ferè mos eſt ſimplicia quæque torquere. Nam & ipſum principium,

in

in quo deus fecit cœlum & terram, aliquid volunt fuisse, quasi substantiuum & corpulentum, quod in materiam interpretari possit. Nos autem vnicuique vocabulo proprietatem suam vindicamus, principium initium esse, & competisse ita poni rebus incipientibus fieri. Nihil enim quod fieri habet sine initio esse, quin initiũ sit illi ipsum dum incipit fieri. Ita principium siue initium inceptionis esse verbum: non alicuius substantiæ nomen. Iam nunc si principalia deo opera cœlum & terra sunt, quæ ante omnia deus fecit suorum esse proprie principium, quæ priora sunt facta, merito sic præfatur scriptura, In principio fecit deus cœlum & terram, quemadmodum dixisset, In finem deus fecit cœlum & terram: si post vniuersa fecisset. Aut si principium aliqua substantia est, erit & finis aliqua materia. Planè licebit etiam substantiuum aliquid principium esse alij rei, quæ ex ipso sit futura: vt argilla principium testæ, vt semen principiũ herbæ. Sed cum ita vtimur vocabulo principij quasi originis, non quasi ordinis nomine: adiicimus & mentionem ipsius rei specialiter, quam volumus principium alterius rei. De cætero si sic ponamus, verbi gratia: In principio fecit figulus peluim vel vrnam: iam nõ materiam significabit principiũ: non enim argillam nominaui principium, sed ordinem operis, quia figulus ante cætera primũ peluim & vrnam fecit, exinde facturus & cætera, ad ordinationem operum principij vocabulum pertinebit, non ad originem substãtiarum. Possunt & aliter principium interpretari, non ab re tamẽ: nam & in Græco principij vocabulum, quod est ἀρχὴ, non tantum ordinatiuum, sed & potestatiuum capit principatum. Vnde & ἄρχοντες dicunt principes & magistratus. Ergo secundum hanc quoque significationem principium pro principatu & potestate sumetur. In principatu enim & in potestate deus fecit cœlum & terram. Sed vt nihil aliud significet Gręca vox, quàm principium: & principium nihil aliud capiat, quàm initium: habemus etiam illam initium agnoscere, quæ dicit: Dominus condidit me in opera sua. Si enim per sophiam dei omnia facta sunt, & cœlum ergo & terram deus faciens in principio, id est initio in sophia sua fecit. Denique si

nn iij

principium materiam significaret, non ita scriptura instruxisset, In principio deus fecit, sed ex principio. Non enim in materia, sed ex materia fecisset. De sophia auté potuit dici, in principio. In sophia enim primo fecit, in qua cogitando & disponendo iam fecerat: quoniam & si ex materia facturus fuisset, antè in sophia cogitando & disponendo iam fecerat. Quoniam & si erat initium viarum, quia cogitatio & dispositio prima sophiæ sit operatio, de cogitatu viam operibus instituens, hác & inde autoritatem scripturę mihi vindico, quod & Deus qui fecit, & ea quæ fecit ostendens, vnde fecerit non proinde testatur. Nam quum in omni operatione tria sint principalia, qui facit, & quod fit, & ex quo fit: tria nomina sunt ædenda in legitima operis enarratione: persona factoris, species facti, forma materiæ. Si materia non ædetur, vbi & opera & operæ operator æduntur, apparet ex nihilo eum operatum. Proinde enim æderetur ex quo, si ex aliquo fuisset operatus. Denique Euangelium vt supplementum instrumẽti veteris adhibebo, in quo vel eo magis debuerat ostendi deus ex aliqua materia vniuersa fecisse, quo illic etiam per quem omnia fecerit reuelatur. Iñ principio erat sermo. In quo principio scilicet deus fecit cœlum & terram. Et sermo erat apud deum, & deus erat sermo. Omnia per ipsum facta sunt, & sine illo factum est nihil. Cum igitur & hic manifestetur & factor, id est Deus, & facta, id est omnia, & per quem, id est sermo, nónne & vnde omnia facta essent à deo per sermonem, exegisset ordo profiteri, si ex aliquo facta essent? Ita quod nõ fuit, non potuit scriptura profiteri. Et nõ profitẽdo, satis probauit non fuisse: quia profiteretur si fuisset. Ergo, inquis, si tu ideo præiudicas ex nihilo facta omnia, quia non sit manifestè relatum de materia præcedenti factum quid, vide ne diuersa pars ideo contendat ex materia omnia facta, quia proinde non apertè significatum sit, ex nihilo quid factum. Planè retorqueri quædam facile possunt: non statim & ex æquo admitti, vbi diuersitas causæ est. Dico enim & si nõ apertè scriptura pronũciauit ex nihilo facta omnia, sicut nec ex materia, non tantã fuisse necessitatẽ apertè significandi de nihilo facta omnia, quãta esset

esset si ex materia facta fuissent. Quoniam quod fit ex nihilo, eo ipso dum non ostenditur ex aliquo factum, manifestatur ex nihilo factum: & non periclitatur ne ex aliquo factum existimetur, quando non demonstretur ex quo sit factum. Quod autem ex aliquo fit, nisi hoc ipsum apertè declaratur ex aliquo factum, illud dum ex quo factum sit ostenditur, periclitabitur primo videri ex nihilo factum, quia non æditur ex quo sit factum. Dehinc & si ea sit conditione vt non possit videri ex aliquo, proinde periclitabitur, ex alio longe factum videri, quàm ex quo factum est, dum non proponitur vnde sit factum. Ita si ex nihilo deus cuncta fecisse non potuit, scriptura non adiecisset illum ex nihilo fecisse: ex materia eum fecisse omni modo debuit edixisse, licet ex materia fecisset: quia illud in toto habebat intelligi, & si non significaretur: at istud in dubio, nisi significaretur. Atque adeo spiritus sanctus hanc scripturæ suæ rationem costituit, vt cum quid ex aliquo fit, & quod fit, & vnde fit, referat. Fructificet, inquit, terra herbam fœni, seminantem semen secundum genus, & secũdum similitudinem, & lignum fructuosum faciens fructum, cuius semen in ipso in similitudinem. Et factum est sic. Et produxit terra herbam fœni seminãtem semen secundum genus, & lignum fructuosum faciens fructum, cuius semen in ipso in similitudinem. Factũ est sic. Et produxit terra herbam fœni seminantem semẽ secundum genus, & lignum fructuosum faciens fructum, cuius semen in ipso secundum genus. Et rursus: Et dixit deus: Producant aquæ repentia animarum viuarũ, & volatilia volantia super terram per firmamentum cœli. Et factum est sic. Et fecit deus cetos magnos, & omnem animam animalium repentium, quæ produxerunt aquæ secundum genus ipsorũ. Item post hæc. Et dixit deus. Producat terra animam viuentem secundum genus, quadrupedia & repentia, & bestias terræ, secundum genus ipsorum. Si ergo ex iam factis rebus, alias res deus proferens, ostendit per prophetã, & dicit quid vnde protulerit (quãquam possimus vnde illas prolatas æstimare, dum ne ex nihilo, iam enim facta erant quædam ex quibus prolatæ videri possent) si tantam curam instructionis nostræ in-

ſumpſit ſpiritus ſanct⁹, vt ſciremus quid vnde proceſſerit, nónne proinde nos & de cœlo & de terra compotes reddidiſſet ſignificando vnde ea eſſet operatus, ſi de aliqua materia origo conſtaret illorum? vt tanto magis ex nihilo ea videretur operatus, quãto nihil adhuc erat factum, ex quo operatus videretur. Itaque ſicut ea quæ de aliquo prolata ſunt, oſtendit vnde prolata ſint: ita quæ non oſtendit vnde prolata ſint, ex nihilo prolata cõfirmat. Igitur In principio Deus fecit cœlum & terram. Adoro ſcripturæ plenitudinem, qua mihi & factorem manifeſtat & facta. In Euangelio vero amplius & miniſtrum atque arbitrum rectoris inuenio ſermonem. An autem de aliqua ſubiacenti materia facta ſint omnia, nuſquam adhuc legi. Scriptum eſſe doceat Hermogenis officina. Si non eſt ſcriptum, timeat Væ illud adiicientibus aut detrahentibus deſtinatum. Sed ex ſequentibus argumentatur, quia ſcriptum ſit, Terra autem erat inuiſibilis & incompoſita. Nam & terræ nomen redigit in materiam, quia terra ſit quæ facta eſt ex illa. Et erat, in hoc dirigit, quaſi quæ ſemper retro fuerit innata & infecta. Inuiſibilis autem & rudis: quia informem & confuſam & inconditam vult fuiſſe materiam. Has quidem opiniones eius ſigillatim reuincam, ſed interim volo ſic ei reſpondere. Putamus his articulis materiam demonſtrari. Nunquid tamen, quia erat ante omnia, & tale aliquid eſſe ex ea factum ſcriptura ſignificat? Atquin nihil tale ſignificat. Fuerit licet materia, quantum ſibi licet, vel potius Hermogeni: potuit & fuiſſe, & tamen nihil deus ex illa feciſſe, vel quia non decebat Deum alicuius eguiſſe, certe quia nec oſtenditur quicquã ex materia feciſſe. Sine cauſa ergo eſſet, inquis. Non planè adeo ſine cauſa. Nam & ſi mundus non eſt factus ex illa, ſed hæreſis facta eſt, & quidem hoc impudentior, quod non ex materia facta eſt hæreſis, ſed materiam ipſam potius hæreſis fecit. Reuertor nunc ad ſingulos articulos, per quos putauit ſignificatam eſſe materiã, & primo de nominibus expoſtulabo. Horum enim alterum legimus, quod eſt terræ: alterum non inuenimus, quod eſt materiæ. Quæro ergo, cum materiæ nominatio non extet in ſcriptura, quomodo ei etiam terræ appellatio

12

Cap. XXIII. [illegible]

et in terræ

Cap. XXIIII. [illegible]

latio accommodetur in alio iam genere ſubſtantiæ nota? Quo magis materiæ quoque nominatio extitiſſe debuerat, conſecuta etiam terræ appellationem, vt ſcirem terram commune cum materia eſſe nomen, ne illud ei ſoli ſubſtantiæ vindicarem, cuius & proprium, in qua magis notum eſt, vel ne illud in quācunque aliam ſpeciem, nec vtique omni materiæ communicare poſſem, ſi vellem. Cum enim non extat proprium vocabulum eius rei cui commune vocabulum adſcribitur, quanto non compâret cui adſcribatur, cuicunque alij poterit aſſcribi. Ita Hermogenes, & ſi materiam oſtenderet nominatam, deberet eandem probare terram quoque cognominatam, vt ita vtrūque illi vocabulum vindicaret. Vult igitur duas proponi terras in iſta ſcriptura, vnam quam in principio Deus fecit: Aliam, materiam, ex qua fecit, de qua dictum ſit, Terra autem erat inuiſibilis & rudis. Vtique ſi quæram ex duabus quæ cui nomen terræ adcommodare debeat? dicetur, hanc quæ facta ſit ex illa ex qua facta eſt vocabulum deriuaſſe, quia veri ſimilius ſit ab origine ſobolem potius quàm originem à ſobole vocitari. Hoc ſi ita eſt, alia nobis obuoluitur quæſtio, an competat terram hanc quam deus fecit, ex illa ex qua fecit cognomentum deriuaſſe. Audio enim apud Hermog. cæteróſque Materiarios hæreticos terram quidem illam informē & inuiſibilem & rudem fuiſſe: hāc vero noſtram proinde & formam & conſpectum, & cultum, à deo conſecutam. Aliud ergo factam quàm erat ea ex qua facta eſt. Porrò aliud facta, non potuit cum ea de nomine ſociari, à cuius conditione deſciuerat. Si nomē proprium materiæ illius fuit terra, hæc quæ non eſt materia, aliud ſcilicet facta, terræ quoque non capit nomē alienū & ſtatu ſuo extraneum. Sed materia facta, id eſt terra, habuit, cum ſua origine cōſortium nominis ſicut & generis. Non audio. Nam & teſtam licet ex argilla confectam iam non argillam vocabo, ſed teſtam: & electrum licet ex auro & argento fœderatum, nec argentum tamen nec aurum appellabo, ſed electrum. à cuius habitu quid diuertit, pariter & à vocatu eius recedit, appellationis, ſicut & cōditionis proprietate. Quàm autē tranſierit de ſtatu terræ illius, id eſt materiæ,

ista terra, vel eo palam est, quòd hęc apud Genesim testimonium boni accipit: Et vidit deus quia bonũ: illa autem apud Hermogenẽ in originem & causam malorũ deputatur. Postremo si ideo hæc terra, quia & illa, cur non & materia hæc quoque quia & illa? Imò iam & cœlũ & omnia, si ex materia constant, & terrę & materiæ vocari debuerunt. Satis ista de terræ nomine, in quo materiã intelligi voluit, quod nomen vnius elementi omnes sciunt, natura primum, deinde scriptura docente, nisi & Sileno illi apud Midam regem adseueranti de alio orbe, credendũ est autore Theopompo. Sed & deos multos idem refert. Nobis autẽ vnus deus & vna est terra, quam in principio deus fecit. Cuius ordinem incipiẽs scriptura decurrere, primo factam eam edicit, dehinc qualitatem ipsius edisserit. sicut & cœlum primo factum professa; in principio fecit deus cœlum, dehinc dispositionẽ eius superinducit: Et separauit inter aquam quæ erat infra firmamẽtum, & quę super firmamentũ: & vocauit Deus firmamẽtum cœlum, ipsum quod in primordio fecerat. Proinde & de homine: Et fecit Deus hominẽ, ad imaginem dei fecit illum. Dehinc qualiter fecerit reddit: Et finxit deus hominem de limo terræ, & afflauit in faciem eius flatum vitæ, & factus est homo in animam viuam. Et vtique sic decet narrationem inire, primo præfari, postea prosequi, nominare, deinde describere. Alioquin vanum; si eius rei cuius nullam præmiserat mentionem, id est materiæ, ne ipsum quidem nomen, subito formam & habitũ promulgauit; Ante enarrat qualis esset, antequã an esset, Ostendit figuram deformati, nomen abscondit. At quànto credibilius secundũ nos eius rei dispositionẽ scriptura subiunxit, cuius institutionẽ simúlque nominationẽ præmisit. Quàm denique integer sensus est, In principio deus fecit cœlum & terrã, terra autem erat inuisibilis & rudis, quam Deus scilicet fecit, de qua scriptura cum maxime edixerat. Nã & autẽ ipsum velut fibula coniunctiuæ particulæ ad connexum narrationi appositum est, terra autem. Hoc enim verbo reuertitur ad eam, de qua supra dixerat, & alligat sensum. Adeo aufer hinc Autem, & soluta cõpago est, vt tunc possit de alia terra dictũ videri, Terra erat inuisibilis & rudis.

& rudis. Sed tu ſupercilio capitis & nutu digiti accõmodato altius tollens, & quaſi retro iactãs, Erat, inquis, quaſi ſemper fuerit ſcilicet innata & infecta, & idcirco materia credenda. At ego ſine vllo lenocinio pronunciationis ſimpliciter reſpondebo, de omni re poſſe dici erat, etiã de ea quæ facta, quæ nata ſit, quæ aliquando non fuerit, & quæ materia nõ ſit. Omne enim quod habet eſſe, vnde habeat ſiue per initiũ, ſiue ſine initio, hoc ipſo quod eſt, etiã erat dicetur. Cui cõpetit prima verbi poſitio in definitionem, eiuſdẽ etiam declinatio verbi decurret in relationem. Eſt definitionis caput, erat relationi facit Hæ ſunt argutiæ & ſubtilitates hæreticorũ, ſimplicitatẽ communiũ verborũ torquentes in quæſtionẽ. Magna ſcilicet quæſtio eſt, Si erat terra quæ facta eſt. Sanè diſcutiendum, an ei cõpetat inuiſibilẽ & rudem fuiſſe quæ facta eſt, an ei ex qua facta eſt, vt eiuſdẽ ſit erat, cuius & quod erat. Atquin non tantũ probabimus iſtum habitũ huic terræ cõpetiſſe, ſed & illi alij non cõpetiſſe. Nam ſi nuda materia deo ſubiacebat, nullo ſcilicet elemento obſtruẽte: ſiquidem nondũ quicquam erat præter ipſam & deum: vtique inuiſibilis eſſe non poterat; quia & ſi tenebras volet in ſubſtantia fuiſſe materiæ (cui articulo reſpondere debebimus ſuo ordine) etiã homini tenebræ viſibiles ſunt: hoc enim ipſum quod ſunt tenebræ videntur, nedũ deo. Et vtique ſi inuiſibilis eſſet, nullo modo cognoſceretur qualitas eius. Vnde ergo cõpertus eſt Hermogenes informẽ & confuſam & inquietatẽ illam fuiſſe, quæ vt inuiſibilis latebat: aut ſi hoc à deo reuelatũ eſt, probare debet. Sic & an rudis dici potuerit, expoſtulo. Certe enim rude illud eſt quod imperfectum eſt? Certe imperfectum non poteſt eſſe, niſi quod factum eſt? Quod enim minus factum eſt, imperfectum eſt. Certe, inquis. Ergo materia quæ facta non erat, in totum imperfecta eſſe non potuit. Quæ imperfecta non fuit, etiam rudis non fuit. Initium non habens, quia facta non fuit, caruit & rudimento. Initij enim accidens eſt, rudimentum. Terra vero quæ facta eſt, meruit & rudis dici. Statim enim vt facta eſt, habuit imperfectæ locum, ante perfectionem. Siquidem omnia opera ſua Deus ordine conſummauit, incultis primo

14 *Copertus eſt pro comperit.*

Depalans.

Solatium lunæ.

elementis depalans quodammodo mundum, dehinc exornatis velut dedicans. Nam & lumen non statim splendore solis impleuit, & tenebras non statim solatio lunæ temperauit, & cœlum non statim sideribus stellisque signauit, & maria non statim beluis frequentauit, & ipsam terram non statim varia fœcunditate dotauit. Sed primo esse ei contulit: dehinc non inuacuum esse suppleuit. Sic enim & Esaias, Nō inuacuum, ait, fecit illam, sed inhabitari. Postea ergo quàm facta est, futura etiam perfecta, interim erat inuisibilis & rudis. Rudis quidem, hoc quoque ipso quod inuisibilis, vt nec visui perfecta, simul & vt de reliquo nondum instructa. Inuisibilis verò, vt adhuc aquis tanquam munimento genitalis humoris obducta. Qua forma, etiam adfinis eius caro nostra producitur. Nam & Dauid ita canit: Domini est terra & plenitudo eius, orbis terræ, & omnes qui habitant in illa. Ipse super maria fundauit eam, & super flumina præparauit eam. Segregatis enim aquis in cauatiorem sinum, emicantior facta est arida, quæ antehac aquis tegebatur. Exinde itaque & visibilis efficitur, dicente Deo: Congregetur aqua in cōgregatione vna, & videatur arida. Videatur, inquit, non fiat. Iam enim facta erat, sed inuisibilis vsque tunc videri sustinebat. Arida autē, quod erat futura ex diuortio humoris, tamē terra. Et vocauit Deus aridam terram, non materiam. Sic & perfectionem postea consecuta, desinit rudis haberi cùm pronunciat Deus: Fructificet terra herbam fœni seminantem semen secundum genus & secundum similitudinem, & lignum fructuosum faciens fructum, cuius semē in ipso in similitudinem. Item, Producat terra animam viuam secundum genus, & quadrupedia, & repentia, & bestias terræ secundum genus. Impleuit igitur ordinē suum scriptura diuina. Quam enim prædixerat inuisibilem & rudem, ei & visionem reddidit & perfectionem. Non alia autem materia erat inuisibilis & rudis. Ergo materia erit postea visibilis & perfecta. Volo itaque videre materiam, visibilis enim facta est. Volo & perfectam eam recognoscere, vt ex illa etiā fœni herbam, & ex illa decerpam lignum fructuosum, & ex illa animalia vsui meo famulentur. Sed materia quidem nus-

nuſquam: terra verò hic, id eſt coram. Hanc video, hac perfruor, ex quo inuiſibilis & rudis eſſe deſiit, de qua manifeſtiſſimè Eſaias: Hæc dicit dominus qui fecit cœlum. Iſte deus qui demonſtrauit terram & facit illam. Certè eandem demõſtrauit, quam & fecit. Quomodo demonſtrauit? Vtique dicendo, Videatur arida. Quare videri iubet, niſi quia retro non videbatur? vt ſic quoque eam non in vacuum feciſſet faciendo viſibilem, & ita habilem. Et ſic per omnia probatur nobis, hãc quam incolimus eandem & factam eſſe à deo & oſtenſam, nec aliam fuiſſe rudem & inuiſibilem quàm quæ & facta & oſtenſa eſt. atque ita, Terra autem erat inuiſibilis & rudis, ad eam pertinet quam deus cum cœlo ſeparauit. Sic & ſequentia coniecturam Hermogenis inſtruere videbuntur, Et tenebræ ſuper abyſſum, & ſpiritus dei ſuper aquas ferebatur, quaſi & hæ confuſæ ſubſtantiæ, maſſalis illius molis argumenta portendant. Atquin ſingillatim definiens tenebras, abyſſum, ſpiritus dei, aquas, nihil confuſum, nec in confuſione incertũ æſtimari facit tam diuiſa relatio certorum & diſtinctorum elementorum. Hoc quidem amplius, cũ ſitus proprios eis adſcribit, tenebras ſuper abyſſum, ſpiritus ſuper aquas, negauit confuſionem ſubſtantiarum, quarum demonſtrando diſpoſitionem, demonſtrauit etiam diſtinctionẽ. Vaniſſimum denique vt materia quæ informis inducitur, de tot formarum vocabulis informis adſeueretur, non ædito quid ſit illud corpus confuſionis, quod vnicum vtique credendum eſt, ſi informe eſt: vniforme etenim quod informe eſt. Informe autem quod ex varietate confuſum eſt, vnam habeat neceſſe eſt ſpeciem: quod non habet ſpeciem, dum ex multis vnam habet ſpeciem. Cæterum aut habebat in ſe ſpecies iſtas materia de quarum vocabulis intelligendas eſſe tenebras dico, & abyſſum, & ſpiritum, & aquas, aut nõ habebat. Si enim habebat, quomodo inducitur non habens formas? Si non habebat, agnoſcitur. Sed & illud vtique captabitur, de cœlo ſolo & de terra iſta ſcripturam ſignificaſſe, quod eam in principio deus fecerit; de ſpeciebus autem ſupradictis nihil tale; & ideo eas quæ factæ non ſignificentur, ad infectam materiam pertinere. Reſpon-

16 debimus huic quoque scrupulo. Scriptura diuina satis differeret, si summas ipsas rerum à deo factas commendasset cœlum & terram, habentes vtique suggestus suos proprios qui in ipsis summis intelligi possent. Suggestus autem cœli & terræ primò tunc fuerint tenebræ,& abyssus,& spiritus,& aquæ. Nam terræ quidem suberat abyssus & tenebræ. Si enim abyssus infra terram, tenebræ autem super abyssum, sine dubio & tenebræ & abyssus infra terram. Cœlo verò spiritus & aquæ subiacebāt. nam si aquæ super terram, quæ eam texerant, spiritus autem super aquas, pariter & spiritus & aquæ super terram. Quę verò super terram, ea vtique infra cœlum. Et sicut terra abysso & tenebris, ita & cœlum spiritui & aquis incubabat, & complectebantur. Et ita nouum non est vt id solum quod continet nominetur, quâ summale: in isto autem intelligatur & quod continetur, quâ portionale. Ecce si dicam ciuitas extruxit theatrum, & circum, Scena autem erat talis & talis, & statuæ super euripum, & obeliscus super omnia ferebatur: quia non & has species edixerim factas à ciuitate, non erũt ab ea cum circo & theatro? an ideo non adieci factas has quoque species, quà inerant eis quæ facta prædixeram, & inesse quibus inerant intelligi poterāt. Sed vacet hoc exemplum vt humanum: aliud de autoritate scripturę ipsius arripiam. Fecit, inquit, deus hominem de terra, & adflauit in faciem eius flatum vitæ, & factus est homo in animam viuam. Faciem quidem eius hic nominat, sed nec ipsam factam à deo dixit. Cutem verò & ossa, & carnem, & oculos, & sudorem, & sanguinem postea loquitur, quæ nec tunc facta à deo significauit. Quid respondebit Hermogenes? Nunquid & membra hominis ad materiam pertinebunt, quia nõ nominatim facta referuntur? An & hæc in hominis factitatione censentur? Proinde membra erant cœli & terræ abyssus & tenebræ, spiritus & aquæ. In corporibus enim membra sunt facta, in corporibus & membra sunt nominata. Nullum elemẽtum non membrum est eius elementi quo continetur, Omnia autem elementa cœlo aut terra continentur. Hæc responderim pro scriptura præsenti, quatenus hic solorum corporum factitationẽ com-

17

mendare videtur cœli & terræ. Sciit esse qui vltro in corporibus & membra cognoscerent, & ideo compēdio vsa est. Prouidit tamen & hebetes & insidiosos, qui dissimulato tacito intellectu, ipsis quoque membris verbum factitationis significatorium exigerent. Itaque & propter istos singulas species factas docet aliis in locis. Habes sophiam, Prior autem abysso genita sum, dicentem: vt credas abyssum quoque genitam, id est factam, quia & filios facimus, licet generemus. Nihil interest facta an nata sit abyssus, dum initium detur illi, quod non daretur, si materiæ subiecta esset. De tenebris verò ipse dominus per Esaiam, Ego, qui struxi lucem & feci tenebras. De spiritu æquè Amos, Qui solidat tonitruum, & condit spiritum, & adnunciat in homines Christum suum: eum spiritum conditum ostendens, qui in terras conditas deputabatur, qui super aquas ferebatur, librator & adflator & animator vniuersitatis: non, vt quidam putant, ipsum deum significari spiritum, quia deus spiritus. Neque enim aquæ dominum sustinere sufficerent, sed eum spiritum dicit, de quo etiam venti constiterunt: vt ait per Esaiam, quia spiritus à me exiuit, & flatum omnẽ ego feci. Item de aquis eadẽ Sophia. Et cùm firmos ponebat fontes qui sub cœlo, ego eram modulans cum ipso. Cùm ergo & eas species probamus à deo factas, & si in Genesi tantummodo nominantur sine factitationis mentione, respondebitur fortasse ex diuerso, Planè factas eas, sed ex materia: vt stilus quidem Moysi, & tenebræ super abyssum, & spiritus dei super aquas ferebatur, materiam sonet; cæteræ verò scripturæ, quæ ex materia factæ sunt species in disperso demonstrent. Ergo sicut terra de terra, ita & abyssus ex abysso, & tenebræ ex tenebris, & spiritus & aquæ ex spiritu & aquis constiterunt. Et sicut suprà diximus, non potuit informis fuisse materia, si species habebat vt & aliæ ex ea sint confectæ, nisi quod non aliæ, sed ipsæ ex semetipsis. Siquidem non capit diuersas fuisse quæ iisdem nominibus æduntur? quod iam operatio diuina ociosa videri possit, si quæ erant fecit: cùm generosiora essent, quæ non erant facta, quàm si fierent. Igitur vt concludam, aut materiam tunc significauit Moyses, cùm scribit, & tene-

bræ ſuper abyſſum, & ſpiritus dei ſuper aquas ferebatur. Aut cùm hæ ſpecies alibi poſtea demonſtrantur factæ à deo, debuerunt ęquè demõſtrari ex materia, quam Moyſes pręmiſerat, factę: Aut ſi ſpecies iſtas & non materiam ſignificauit Moyſes, vbi materia demonſtrata ſit quæro. Sed dum illam Hermogenes inter colores ſuos inuenit (inter ſcripturas enim dei inuenire nõ potuerat) ſatis eſt quod omnia & facta à deo conſtat, & ex materia facta non conſtat. quæ etiam ſi fuiſſet, ipſam quoque à deo factam credidiſſemus: quia nihil innatum præter deum præſcribentes, obtineremus. In hunc vſque articulum locus eſt retractatui, donec ad ſcripturas prouocata deficiat exhibitio materiæ. Expedita ſumma eſt: nihil inuenio factum, nihil ex nihilo, quia quod factũ inuenio, non fuiſſe cognoſco. Etiam ſi quid ex aliquo factũ eſt, ex facto habet cenſum, vt ex terra herba, & fructus, & pecudes, & figuratio hominis ipſius: vt ex aquis natatiles & volatiles animæ. Huiuſmodi origines rerum ex his prolatarũ, potero materias appellare: ſed factas à deo & ipſas. Cæterũ omne ex nihilo conſtitiſſe, illa poſtremo diuina diſpoſitio ſuadebit, quæ omnia in nihilum redactura eſt. Siquidem & cœlum conuoluetur vt liber, imò nuſquam fiet cum ipſa terra, cum qua primordio factum eſt. Cœlum & terra præteribunt, inquit. Cœlum primum & terra prima abierunt; & locus non eſt inuentus illis: quia ſcilicet quod & finit, locũ amittit. Sic & Dauid, opera manuum tuarum cœli, & ipſi peribunt. Nam & ſi mutabit illos velut opertorium, & mutabuntur, ſed & mutari perire eſt priſtino ſtatui, quem dum mutantur amittunt. Et ſtellæ quidem de cœlo ruent, ſicut fici arbor cum valido commota vento acerba ſua amittit. Montes verò tanquam cera liqueſcent, à conſpectu domini cum ſurrexerit, ſcilicet confringere terram. Sed & paludes, inquit, areſaciam & quærent aquam, nec inuenient, etiam mare Oceanus. Quæ omnia & ſi aliter putauerit ſpiritaliter interpretanda, non tamen poterit auferre veritatem ita futurorum, quomodo ſcripta ſunt. Si quæ enim figuræ ſunt, ex rebus conſiſtentibus fiant neceſſe eſt, non ex vacantibus: quia nihil poteſt ad ſimilitudinẽ de ſuo præſtare, niſi ſit ipſum quod

18 τὰς ὀλύνθους αὐτῆς.
Apoca. 6. d.

quod tali ſimilitudine præſtet. reuertor igitur ad cauſam definientem omnia ex nihilo ædita, in nihilum peruentura. Ex æterno enim, id eſt ex materia, nihil deus interibile feciſſet, nec ex maioribus minora cōdidiſſet, cui magis congruat ex minoribus maiora producere, id eſt ex interibili æternum: quod & carni noſtræ pollicetur, cuius virtutes & poteſtates ſuas, hunc iam arrabonem, voluit in nobis collocaſſe, vt credamus etiam illum vniuerſitatem ex nihilo, velut emortuam, quæ ſcilicet non erat, in hoc vt eſſet, ſuſcitaſſe. De cætero vero ſtatu materiæ, & ſi non eſt retractandum, prius enim erat vt eam eſſe cōſtaret, tamen ac ſi conſtiterit, perſequēdus eſt ordo: quo magis eam non eſſe conſtet, cuius nec reliquus ſtatus conſiſtat, ſimul vt contrarietates ſuas agnoſcat Hermogenes. Prima, inquit, facie videtur nobis incorporalis eſſe materia: exquiſita autem ratione recta, inuenitur neque corporalis, neque incorporalis. Quæ eſt iſta ratio recta, quæ nihil recti renunciat, id eſt nihil certi? Niſi fallor enim, omnis res aut corporalis aut incorporalis ſit, neceſſe eſt. Vt cōcedam interim eſſe aliquid incorporale de ſubſtantiis duntaxat, cum ipſa ſubſtantia corpus ſit rei cuiuſque, certè poſt corporale & incorporale nihil tertiũ. Age nũc ſit & tertium, quod illa recta ratio Hermogeniana compererit, quæ neque corporalem neque incorporalem materiam facit: vbi eſt, quale eſt, quid vocatur, quid deſcribitur, quid intelligitur? Tantùm hoc ratio renunciauit, nec corporalem materiam nec incorporalem? Sed ecce contrarium ſubiicit, aut alia fortaſſe ratio ei occurrit, ex parte corporalem renuncians materiam, & ex parte incorporalem. Iam ergo ne neutrum vtrũque materia cenſenda eſt. Erit enim corporalis & incorporalis aduerſus renũciationem rectæ rationis illius planè rationem non reddentis ſententiæ ſuæ, ſicut nec alia reddit. Corporale enim materiæ, vult eſſe, de quo corpora ædantur: incorporale verò, inconditum motum eius. Si enim, ait, corpus tantummodo eſſet, nihil ei incorporale appareret, id eſt motus. Si verò in totum incorporalis fuiſſet, nullum corpus ex ea fieret. Quanto hæc rectior ratio, niſi quod ſi tam rectas lineas ducis Hermogenes quàm ratio iſta,

Recta ratio Hermogeniana.

pictor te bardior non est. Quis enim tibi concedit motum, in secundam partem substantiæ deputare: cum substantiua res non sit, quia nec corporalis, sed accidens si fortè substantiæ & corpori, vt actus, & pulsus, vt lapsus, vt casus, ita & motus. Nam siue à semetipso quid mouetur, actus eius est motus, certè pars substantiæ non est, sicut tu motum substantiam facis materiæ incorporalem. Omnia denique mouentur aut à semetipsis vt animalia, aut ab aliis vt inanimalia, tamen nec hominem, nec lapidem, & corporalem & incorporalem dicemus, quia & corpus habeat & motum, sed vnam omnibus formam solius corporalitatis, quæ substantiæ res est: si qua incorporalia eis adsunt, aut actus, aut passiones, aut officia, aut libidines eorum, non portiones deputamus. Quo ergo facit, portionem materiæ in motum disponere qui non ad substantiam pertinet, sed ad substātiæ habitum? Quid enim si immobilem placuisset tibi inducere materiam, nunquid immobilitas secunda pars formæ videretur? Sic itaque nec motus. Sed de motu & alibi licebit. Nūc enim video te ad illam rursus rationem reuerti, quæ tibi nihil certi renunciare consueuit. Nam si vt nec corporalem nec incorporalem infert materiam, ita nec bonam nec malam adlegasset, proinde superargumentasset. Si enim, inquis, esset bona quæ semper hoc fuerat, non desideraret compositionem dei: si esset natura mala, non accepisset translationem in melius: nec quicquam compositionis suæ adplicuisset illi deus tali natura: Inuacuum enim laborasset. Verba hæc tua sunt: quorum te & alibi meminisse oportuerat, ne quid his contrarium inferres. Sed quoniam de mali & boni ambiguitate super materiam in præteritis aliquid retractauimus, nunc ad præsentem, & solam propositionem & argumentationem tuam respondebo. Nec dicam, & hic te certum aliquid debuisse pronunciasse: aut bona, aut mala, aut tertium aliquid: sed
20 nec hic quod tibi libuit pronunciasse, custodisse. Rescindis enim quod pronunciasti nec bonam nec malam: quia cùm dicis, Si esset bona, non desideraret componi à deo, malam portendis: & cùm adponis, Si esset mala natura, non admitteret in melius trāslationem, bonam subostendis:

dis: Atque ita & boni & mali adfinem constituisti, quam nec bonam nec malam pronunciasti. Vt autem & argumentationem, qua putasti te propositionem tuam confirmaturum, retundam, oppono etiam illud, Si bona fuisset materia semper, quare non desiderasset in melius reformari? Quod bonum non desiderat; aut non optat, aut non capit profectũ, vt fiat de bono melius. Æquè si mala natura fuisset, quare non potuerit à Deo conuerti, vt à potentiore, vt ab eo qui lapidum quoque naturam conuertere valeat in filios Abrahæ? Nempè ergo non tantùm comparas Dominum Materiæ, sed & subiicis, à quo natura materiæ deuinci & edomari in melius non potuisset. Sed & quam hic non vis natura malam, alibi te confessum negabis. De situ materiæ id tracto, quod & de modo, vt peruersitatem tuam traducat. Subiacentem facis deo materiam, & vtique locum illi qui sit infra deum. In loco ergo materia. Si in loco, ergo intra locum: si intra locum, ergo determinatur à loco, intra quem est: si determinatur, habet lineam extremam, quam quantum propriè pictor, agnoscis finem esse omni rei cuius linea extrema est. Non ergo erit infinita materia, quæ dum in loco est à loco determinatur, & dum determinatur ab illo, extrema eum linea patitur. At tu infinitam facis dicens, Infinita est autem eo quod semper est. Et si qui discipulorum tuorum voluerit argumentari, quasi infinitam æuo non modo corporis intelligi velis; atquin corporaliter infinitam, corporaliter immensam, & incircunscriptam, sequentia ostendunt, Vnde, inquis, nec tota fabricatur, sed partes eius. Adeò corpore infinita, non tempore est. Et obduceris, corpore eam infinitam faciens, cùm locum ei adscribens, intra locum & extremam loci lineam includis. Sed tamen cur non totam eam formauerit deus, non scio, nisi quâ aut inualidus, aut inuidus. Itaque dimidium eius quæ non tota formata sit quæro, vt qualis tota fuerit agnoscam. Debuerat enim Deus vt exemplariũ antiquitatis ad gloriam operis palàm fecisse. Sit nũc definitiua, sicut rectius tibi videtur, per demutationes suas & translationes: sit & comprehensibilis, vt quæ fabricatur, inquis, à deo: quia & conuertibilis & de-

Modum vocat molem.

Exemplariũ, exemplar.

mutabilis & dispartibilis. Demutationes enim eius, inquis, dispartibilem eam ostendunt. Et hic à lineis tuis excidisti, quibus circa personã dei vsus es, præscribens deum illam non ex semetipso fecisse, quia in partes venire non posset qui sit æternus & manens in æuum, ac per hoc immutabilis & indiuisibilis. Si & materia eadem æternitate censetur, neque initium habẽs neque finem, eadem ratione non poterit pati dispertitionem & demutationem, qua nec deus. In æternitatis consortio posita, participet cum illo necesse est & vires, & leges, & conditiones æternitatis. Atque cùm dicis, Partes autem eius omnia simul ex omnibus habent, vt ex partibus totum dinoscatur: vtique eas partes intelligi vis, quæ ex illa prolatæ sunt, quæ hodie vidẽtur à nobis. Quomodo ergo omnia ex omnibus habent, vtique ex pristinis, quando quę hodie videntur aliter habeant, quàm pristina fuerunt? Dicis in melius reformatam materiam, vtique deterioribus: & vis meliora deteriorum exemplarium ferre. Cõfusa res erat, nunc verò composita est. Et vis ex cõpositis incomposita præberi. Nulla res speculum est alterius, id est non coæqualis. Nemo se apud tonsorẽ pro homine mulum inspexit, nisi si qui putat in hac extructione mundi, disposita iam & compta, informem & incultam materiam respõdere. Quid hodie informe in mundo, quid retro speciatum in materia, vt speculum sit mũdus materiæ? Cum ornamenti nomine sit penes Græcos mundus, quomodo inornatæ materiæ imaginem refert, vt dicas totum eius ex partibus cognosci? Certè ex illo toto erit etiam hoc quod non venit in deformationem. Et suprà ædidisti, non totam eam fabricatum. Igitur vel hoc rude & confusum & incõpositum non potest in expolitis & distinctis & compositis recognosci, quę nec partes materiæ appellari conuenit, cùm à forma eius ex mutatione diuisa recesserunt. Reuertor ad motum, vt vbique te lubricum ostendam. Inconditus, & confusus, & turbulentus fuit materiæ motus. Sic enim & ollæ vndique ebullientis similitudinem opponis. Et quomodo alibi alius à te adfirmatur? Cùm enim vis materiam nec bonam nec malam inducere: Igitur, inquis, subiacens materia æqualis momenti habens motum,

A lineis excidisti.

21

κόσμος.

motum, neque ad bonum, neque ad malum plurimum vergit. Si æqualis momenti iam non turbulentus, nec cacabatius, sed compositus, & temperatus, scilicet qui inter bonum & malum suo arbitrio agitatus, in neutram tamen partem pronus & præceps, mediæ (quod aiunt) aginæ æquilibrato impetu ferebatur. Hęc inquies non est, hęc turbulentia & passiuitas non est, sed moderatio, & modestia & iustitia motationis neutram in partem inclinantis. Planè si huc & illuc aut in alterum magis proclinaret, tunc inconcinnitatis, & inęqualitatis, & turbulentiæ denotari mereretur. Porrò si neque ad bonum, neque ad malum pronior erat motus, vtique inter bonum & malum agebatur: vt ex hoc quoque materiam determinabilem appareat, cuius motus nec malo nec bono pronus, eo quod in neutrum vergebat, intra vtrumque ab vtroque pendebat, & hoc nomine ab vtroque determinabatur. Sed & bonum & malum in loco facis, cùm dicis motum materiæ in neutrum eorum fuisse propensum. Materia enim quę in loco erat, neque huc neque illuc deuergēs, in loca non deuergebat in quibus erat bonum & malum. Dans autem locum bono & malo, corporalia ea facis, faciendo localia, quia quę locum habent, prius est vt corporalia sint. Denique incorporalia proprium locum non haberent, nisi in corpore, cùm corpori accedunt. Ad bonum autem & malum non deuergente materia, vt aut corporalia aut localia non deuergebat. Bonum ergo & malum, erras si substantias esse vis. Substantias enim facis, quibus loca adsignas. Loca autem adsignas, cùm materię motum ab vtraque regione suspendis. Dispersisti omnia, ne de proximo quàm contraria sibi sint relucerent. At ego colligam singula & conferam. Inconditum adseueras motum materię, eámque adiicis sectari informitatem: dehinc alibi, desiderare componi à deo. Desiderat formationem quę sectatur informitatem, aut sectatur informitatem quæ desiderat formationem? Non vis videri deum ęquari materię: & subiicis, habere illam cum deo cōmunionem. Impossibile enim, inquis, non habentem illam commune aliquid cum deo, ornari eam ab ipso. Atquin si commune aliquid habebat cum

Lege Annotationes.

Deo, non desiderabat exornari ab ipso, pars scilicet dei per communionem. Aut & deus poterat ornari à materia, habendo cum illa aliquid & ipse commune, & iam in hoc necessitati subiicis deum, si fuit aliquid in materia propter quod eam formaret. Commune autem inter illos facis, quod à semetipsis mouentur, & semper mouentur. Quid minus materię quàm deo adscribis? Totum consortium diuinitatis hoc erit, libertas & ęternitas motus. Sed deus composité, materia incondité mouentur. Tamen diuinum proinde, motu proinde libero & ęterno. Atquin plus materiæ das, cui licuit sic moueri quomodo deo non licuit. De motu & illud notauerim. Nam secundum ollę similitudinem, sic erat, inquis, materię motus, antequam disponeretur, concretus, inquietus, inadprehensibilis prę nimietate certaminis. Dehinc subiicis: Stetit autem in dei compositionem, & inadprehensibilem habuit inconditum motum, prę tarditate inconditi motus. Suprà certamen motui adscribis, hic tarditatem. Nam de natura materię quoties cadas, accipe. Suprà dicis: Si autem esset materia natura mala, non accepisset translationem in melius: nec Deus aliquid compositionis accommodasset illi. Inuacuum enim laborasset. Finisti igitur duas sententias, nec materiam natura malam, nec naturam eius à deo potuisse conuerti. Horum immemor, postea infers: At vbi accepit compositionem à Deo & ornata est, cessauit à natura. Si in bonum reformata est, vtique de malo reformata est. Et si per compositionem dei cessauit à natura mali, natura cessauit ergo, & mala fuit natura ante compositionem, & desinere potuit à natura post reformationem. Sed & qualiter operatum facias deum, sequitur vt ostendam. Plané à Philosophis recedis, sed tamē & à prophetis. Stoici enim volunt Deum sic per materiam decucurrisse quomodo mel per fauos. At tu non, inquis, pertransiens illam facit mundum, sed solummodo apparens & appropinquans ei, sicut facit qui decor solummodo apparens, & Magnes lapis solummodo adpropinquans. Quid simile Deus fabricans mundum, & decor vulnerans animum, aut Magnes adtrahens ferrum? Nam etsi apparuit Deus materiæ,

teriæ, ſed non vulnerauit illam quod decor animum: & ſi adpropinquauit, ſed non cohæſit illi, quod magnes ferro. Puta nunc exempla tua competere. Certè ſi apparẽdo & adpropinquando materiæ, fecit ex illa deus mundum, vtique ex quo apparuit fecit, & ex quo appropinquauit. Ergo quãdo non fecerat retro, nec apparuerat illi, nec appropinquauerat. Et cui credibile eſt, deum nõ apparuiſſe materiæ, vel quã conſubſtantiali ſuæ per æternitatem: ab ea longè fuiſſe, quem credimus vbique, & vbiq; apparere? cui etiã inanimalia & incorporalia laudes canũt apud Danielem. Quantus hic locus in quo deus à materia tãtum diſtabat, vt neque appareret, neque adpropinquaret ante mundi molitionem? credo peregrinatus eſt ad illam de longinquo, cum primum ei voluit apparere & appropinquare. At enim prophetæ & Apoſtoli non ita tradunt mundum à deo factum, apparente ſolummodo & adpropinquãte materiæ, quia nec materiam vllam nominauerunt; ſed primo ſophiam conditam, initia viarum in opera ipſius: dehinc & ſermonẽ prolatum per quem omnia facta ſunt, & ſine quo factum eſt nihil. Denique ſermone eius cœli confirmati ſunt, & ſpiritu ipſius vniuerſæ virtutes eorum. Hic eſt dei dextera, & manus ambæ per quas operatus eſt, atque molitus eſt. Opera enim manuum tuarum, inquit, cœli: per quas & menſus eſt cœlũ, & palmo terrã. Noli ita deo adulari, vt velis illum ſolo viſu & ſolo acceſſu tot ac tãtas ſubſtantias protuliſſe, & nõ propriis viribus inſtituiſſe. Sic enim & Hieremias cõmendat, deus faciens terrã in valentia ſua, parãs orbem in intelligentia ſua, & ſuo ſenſu extendit cœlos. Hę ſunt vires eius quibus enixus, totum hoc cõdidit. Maior eſt gloria eius, ſi laborauit. Denique ſeptima die requieuit ab operibus. Vtrũque ſuo more. Aut ſi adparens ſolũmodo & adpropinquans fecit hunc mundum, nũquid cum facere deſiit, rurſus adparere & adpropinquare ceſſauit? Atquin magis apparere cœpit & vbique conueniri deus, ex quo factus eſt mũdus. Vides ergo quemadmodum operatione Deus vniuerſa conſtituit, valentia facientis terram, intelligentia parantis orbem, & ſenſu extendentis cœlum: non adparentis ſolummodo nec adpropinquantis, ſed adhiben-

tis tantos animi sui nisus, Sophiā, Valentiā, Sensum, Sermonem, Spiritum, Virtutem. Quæ illi non erant necessaria, vt adparendo tantummodo & adpropinquando profectus fuisset. Hæc autem sunt inuisibilia eius, quæ secundum Apostolum ab institutione mundi factis eius cōspiciuntur, nō materiæ nescio quæ, sed sensualia ipsius. Quis enim cognouit sensum domini? De quo exclamat, ô profundum diuitiarum & Sophiæ, vt inuētibilia iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius? Quid hęc magis sapiunt, quàm vt ex nihilo omnia facta sunt? quæ nec inueniri nec inuestigari nisi solo deo possent, alioqui inuestigabilia, si ex materia sunt inuestigata & inuenta. Igitur inquantum constitit materiam nullam fuisse, ex hoc etiam quod nec talem cōpetat fuisse qualis inducitur, intantum probatur omnia à deo ex nihilo facta, nisi quod Hermogenes eundem statum describendo materię quo est ipse, inconditū, confusum, turbulentum, ancipitis & præcipitis & feruidi motus, documentū artis suæ dum ostendit, ipse se pinxit.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS per Beatum Rhenanum.

Valentinus Platonicæ philosophiæ sectator, cum cuiusdam ecclesiæ episcopatum ambiret, & ipsius non fuisset habita ratio, quodā alio qui pro nomine Christi multa passus erat, ad id muneris ascito, offensus hac re, veteris cuiusdam opinionis præstigias aduersus orthodoxos docere cœpit, hoc videlicet pacto sui cōtemptū vlturus. Id autē tanto facilius potuit, quanto Platoni magis solenne est, suā philosophiam quibusdam obūbrare figmētis, in cuius ille schola fuerat versatus. Itaque nænias excogitauit Platonicis numeris obscuriores, & Silenis Alcibiadeis re ipsa magis ridiculas, non in speciē tantum, quas suis sectatoribus velut mera diuinitatis mysteria proponebat. Vide quantum Christianismo semper nocuerit philosophia. Cupiebat hic præstigiator purißimæ simplicißimæq; religioni Christianæ Platonicas fabulas inuehere. Quam impietatē ineptiis ineptias addentes propagarūt postea Ptolemæus, Heracleon, Secundus, Marcus, & Theotimus, quos hic collegium Valentinianorū appellat. Atque aduersus eos hoc agit volumine, peregrinis & coactis nominibus vanitatem suā tegen-

tegentes, qualia sunt Bythos, Sige, Nus, Acinetos, Achemoth, Iao, & similia multa, proferens quidẽ eorum deliria in apertum magis quàm redarguens, nam ipsamet se traducunt. verißimum enim est quod scribit, Quod tanto impendio abscõditur, etiam solummodo demonstrare, destruere est. De Valentino sic scribit in libro De præscriptionibus hæreticorũ, Sed & cum genealogias (inquit) indeterminatas nominat Paulus, Valentinus agnoscitur. Apud quem æon ille, nescio qui noui & non vnius nominis generat è sua Charite & silentium & veritatem: & hi æquè procreant duo: Sermonem, & vitam. Dehĩc & isti generãt hominem & ecclesiam, de qua prima hæc ideo decas æonũ, exinde decem alij, & duodecim reliqui æones miris nominibus oriũtur in meram fabulam triginta æonum. Hæc ibi. Meminit rursus eiusdem in Catalogo hæreseon aliquanto copiosius. Nec tacet Augustinus in libro de hæresibus ad Quod vult deũ. Diuus Hieronymus exponens illud Nahum prophetæ, Ex te enim exibit cogitans cõtra dominum maliciam, An non, inquit, videtur esse aduersus deum malicia & præuaricatio, dicere quod Valentinus, quasi abortiuum errantis sapientiæ extremum æditum creatorẽ? Hæc illic. Idem alibi principes hæreticorum recensens, Marcionem, Bardesanen, Tacianum, primo loco ponit Valentinum. Quẽ secundo anno Antonini Pij, sub põtifice Higino Romam venisse Eusebius autor est in Chronicis, quo tempore Cerdon Marcionis magister etiã in vrbem venerit. Porrò Gnosticorum quos à Valẽtinianis descẽdisse vult, princeps fuit Basilides. Ipsi sibi hoc vocabulũ indiderunt, ex sciẽtiæ prǽstãtia, qua se præditos iactabãt. Cõducet ad huius opusculi intelligentiam præcipuè duos priores libros Irenæi legisse. Nam ibi prolixè de Valentini dogmatibus disputat, aliquãto clarius, ni fallor, vt vt Latinè balbutiat, vitio, ceu puto, versionis de verbo ad verbũ è Græco factæ, quam Tertullianus noster, qui velut adfectator est obscuritatis etiã in rebus apertis & notis. Sed id tẽporis, hæreticorum istorũ somnia vulgus etiã tenebat. Etenim proh dolor, Galliam quoque qua Rhodano amni imminet, hoc virus adflauerat. Irenæi meminit in hoc opere Tertullianus inter eos qui ante se cõtra Valentinianos scripsissent. & apparet, hanc narrationem illinc desumptam, admixtis tãtum iocis & morsibus quibus arguti isti nugatores dignißimi sunt.

ANNOTATIONES IN LIBRUM SEQUENTEM ADUERSUS VALENTINIANOS.

Dograt. d. Synodo Viri. Virgin. 1.

1 ET disciplina nō terretur.] *Disciplina iam olim vsurpari cœpit pro ordinatione & seueritate castigatrice. Vt quū apud Am. Marcellinū Vadomarius Germanorū rex ad Constātiū Aug. scribit de Iuliano, Cæsar tuus disciplinam nō habet. & quū diuus Cyprianus de habitu virginū commentariū auspicās, Disciplina, inquit, custos spei, retinaculū fidei, dux itineris salutaris, fomes ac nutrimentū bonæ indolis, magistra virtutis, facit in Christo manere semper. Dicit ergo hic Tertull. Valētinianos disciplina nō terreri, quo minus fabulis fidē habeant aut iam inuētis credēdo aut cōminiscendo nouas. Nam vt paulò pòst dicet, si aliquid noui adstruxerint, reuelationē statim appellāt præsumptionem. Et quia deerat disciplina, cuius nulla munia obseruabāt, vt infra leges, non mirū est si inter seipsos fuerint diuisi. Quēadmodum istis annis proximis sublata disciplina quid non vidimus ab audaculis quibusdā tentatū, quæ nō schismata inter eos nata, dū vnusquisq; somniū suum pro oraculo amplectitur? vix enim ipsi Valētiniani ita inter se fuere diuisi, vt hodie sunt Anabaptistæ, excors hominū genus & inquietū. Sunt autē Christianæ disciplinæ officia siue munia ceu Tertullianus appellat, Reuerētia sacrarum literarū, reuerētia sacerdotū, Gratiarū actio, Exomologesis, Pœnitētia, Eleemosynæ, Ieiunia, & hoc genus alia.* Nam & illa

5. Eleusinia.] *Hæc sacra in honorem Eleusinæ Cereris Eumolpus primus instituit, prohibuitq; ne aduenā quenquā initiarēt. Vnde propter Herculē admitti petentē, cui sanè denegare non licebat, Eleusinij nouū mysteriorum genus instituêre, quæ parua vocant, quibus ille est initiatus putās vetera esse & legitima, quorū Eumolpus autor.* Atticæ superstitionis.] *Nā Eleusis vrbs est Atticæ.* Quod tacent, pudor est.] *Propter cultum obscœni virilis.* Idcirco & aditum prius cruciāt.] *Figura Græca, vt illud, Expleri mentē nequit.*

6. Diutius initiant quàm consignant.] *Ad hæc enim sacra nullus admittebatur nisi initiatus, præcone sceleratos atq; prophanos publicè submouente. Vnde Virgilium illud mutuatū, Procul ô procul este prophani, Seruius Grāmaticus autor est.*

7. Sequitur iam silentij officiū.] *Silentium initiandis indicebatur, cuius illi perpetuā fidem promittebāt. Eam tamen non præstitit Numerius philosophus, nec Alcibiades qui prophanus*

irre-

irrepserat, insimulatus postea Athenis, vt Iustini verbis vtar, mysteria Cereris initiorũ, sacra nullo magis quàm silentio solennia enunciauisse. Adtente custoditur.] *Sententia est.* Tot suspiria portarũ.] *Quanquam consentiũt exemplaria quæ vidimus omnia, tamen ausi sumus pro suspiria scribere siparia. Sũt autem siparia vela quibus vtebantur in scenis fabularum actores, autore Festo. De hac voce plura dicam infra, locum illum explicaturus, Alia autem trans siparium cothurnatio est. Cæterum sacerdotes Eleusinæ Cereris portas adyti multiplicibus velis obtegebant, eas ante quinquennium instituere soliti. De hac sipariorum oppansione hic loquitur.* Totũ signaculũ linguæ. *Silentij periphrasis.* Simulacrum membri virilis reuelatur.] *Quidam addunt etiam naturã muliebrem ostensam.* Et conuicium falsis simulacris excusat.] *Hoc est, adimit locum conuiciadi falsis sim. Sic etiam in superioribus libris loquitur per verbũ excusat. vt quum dicit in De resurrectione carnis, Excusato censu, Ita, inquit, & deo licuit carnis aurum, de limi quibus putas sordibus excusato censu eliquasse.* Quos nunc destinamus hæreticos.] *Destinamus, hoc est velut ad ictũ propositos petimus.* Facili claritati.] *Nam orthodoxæ religionis fides quum facilis est, tum clara.* Ex diuinæ copiæ occasione.] *Alludit ad trinitatem personarum in vna substantia quam Christiani adoramus. Alludit item ad angelos, cœlos, paradisum, creaturas diuinas. Atque hoc est quod mox dixit, Sanctis nominibus & titulis, & argumẽtis veræ religionis figmenta configurantes.* Quia de multis multa succedere est.] *Euenit enim vt de multis multa progrediantur atque nascantur. Imò de multis etiam multa mentiri datur. Id quod strenuè factitant Valentiniani.* Eleusiniana Valentiniana fecerunt lenocinia.] *Sensus est, Ineptiæ Valentinianorum turpes & obscœnæ dum æonum connubia fingunt & commixtiones, non sunt absimiles Eleusiniis sacris in quibus mentula colitur.* Et vtrobiq; silentium exigitur.] *Hoc est quod mox dixit, Vana atque turpißima figmenta. Et infra, Alios ebulliunt fœtus proinde coniugales, per copulam vtriusque naturæ. Item paulò ante de Bythio, Hoc, inquit, vice seminis in Sigæ suæ velut in genitalibus vuluæ locis collocat.* Bona fide] *Bona fide, hoc est serio, Citra simulationem, Citra vllum figmentum. Vt infra, Etiam bona fide dicturos. Item aduersus Hermogenem, Magna, inquit, bona fide, cæcitas hæreticorum.* Concreto vultu.]

Hoc vocabulo etiam aduersus Hermogenem disputans, vsus est. Altum est, aiunt.] *Autor est Irenæus non fuisse Valentinianis eum candorem vt portentosas nugas omnibus facile communicarent. Eos enim docebant, qui habebant quod numerarent. Sic enim scribit, Quæ etiam, inquit, conuenienter videntur mihi non omnes velle manifesto docere, sed solos illos qui etiam grandes mercedes pro talibus mysteriis præstare possunt. Non enim iam dicunt similia illis, de quibus dominus dixit, Gratis accepistis, gratis date: Sed separata & portentuosa & alta mysteria cum magno labore exquisita fallacibus.* Tuam simplicitatem sua cæde dispergunt.] *Vocabulum cædis & cædendi verbum in eundem sensum vsurpat. Vt cum in libro quem pro martyribus scripsit, Non clamoribus, inquit, spectaculorum, atrocitate, vel furore, vel impudicitia cæderis. Imitatus Tertullianum diuus Hieronymus in vita Hilarionis eremitæ, dixit, Cæde manus. Iratus itaque sibi, inquit, & pectus pugnis verberans, quasi cogitationes cæde manus posset excludere.* Meliori sumi vitio.] *Melius vitium vocat minus malum.* Si forte præstat.] *Si forte frequenter ponit pro forte.* Testimonium Christi, sanguine litauerũt.] *Litare cum accusatiuo. Sic in De patiẽtia, Quem autem, inquit, honorem litabimus domino deo, si nobis arbitrium defensionis arrogauerimus?* Diuinæ pacis præco.] *Propter schema verborum quod est in præco & prædo, dixit illa. s. columba præco.* Amat figurã Spiritus sancti.] *Subaudi, Lucẽ. Nam lux, figura Spiritus sancti.* Orientem Christi figuram.] *Subaudi, amat. Orientis enim vocabulo Christus sæpe intelligitur in sacris literis, vt apud Zachariam, Ecce ego adducam seruum meum Orientem. Et paulò pòst apud eundem, Ecce vir, Oriens nomen eius. Oriens autem appellatur, qui in diebus eius orta est iustitia. Et hinc habes, Christianos veteres ad Orientem versos precari solitos, quod etiamnum obseruamus.* Alioquin à turba eorum & aliam frequentiam suadere.] *Hoc est, à turba deorum gẽtilium, aliam turbam AEonum siue Seculorum animalium hominibus persuadere, id quod faciunt Valentiniani.* De limine offendere est.] *Prouerbium est, De limine offendere, de his qui initio rei quam agendam susceperunt, peccant. Simile illi Cantherius in porta. In quibusdam exemplaribus, vt indicat manuscripti codicis annotatiuncula, legitur hic, de limine fidem offendere est.* In totam fabulam.] *Subaudi, delyrũ quod Valentinus induxit.*

induxit. Lamiæ turres, & pectines Solis.] *Fabellæ pueriles apud Carthaginem tempore Tertulliani. Mox scripsimus, Tot genimina. Et paulò pòst, Et tamē simplices nos omnia scimus. Ex Gorziensi collatione. Nos, hoc est Orthodoxi.* Designatorem.] *Resignatorē intelligit manifestatoremque.* Tanto impendio.] *Hoc est tam impense, Tam impenso studio, tam impensa opera.* Ingenio poterat & eloquio.] *Poterat absolute cum ablatiuo.* Loci potitum.] *Potitus cum genitiuo.* Abrupit.] *Vsurpat abrupit absolute.* Ptolemæus.] *Et hunc Aur. Augustinus recenset inter sectatores Valentini. Irenæus dicit eum esse velut flosculum Valentinianæ scholæ.* Sed extra deum determinatas.] *Hic vides discrimen opinionum inter Ptolemæum discipulū & Valētinum magistrum. Hoc loco vbi legebatur, in personale substantia, Nos scripsimus, Inpersonales substantias, sic exigente sententia.* Deduxit & Heracleon inde tramites quosdam, & Secundus, & Magus Marcus.] *De hæreticis istis sic scribit in Præscriptionibus, Post hunc (Valentinum videlicet) extiterunt, inquit, Ptolemæus & Secundus hæretici, qui cum Valentino per omnia consentiunt. In illo solo differunt. Nam quum Valentinus æonas tantum triginta finxisset, isti addiderunt alios complures. Quatuor enim primum, deinde alios octo adgregauerunt. Et quod dicit Valentinus Æonem tricesimum excessisse de Pleromate vt in defectionem, negant isti. Non enim ex illa triacontade fuisse hunc qui fuerit in defectionem, propter desiderium videndi Propatoris. Extitit præterea Heracleon alter hæreticus, qui cum Valentino paria sentit, sed nouitate quadam pronunciationis vult videri alia sentire. Introducit enim in primis illud fuisse quod pronunciat, & deinde ex illa monade duo, ac deinde reliquos Æonas, deinde introducit totum Valentinum. Non defuerunt post hos Marcus quidam & Colarbasus, nouam hæresim ex Græcorum alphabeto componentes. Hæc illic. Secundi meminit Irenæus libro primo, & Heracleonis Ptolemæique libro tertio. Marcum vero Valentini magistri sui emendatorem tradit magicæ imposturæ peritißimum fuisse, per quam quum viros multos tum fœminas non paucas seduxerit, ad se conuersos velut ad sciētißimum & perfectißimum, virtutémque maximam ab inuisibilibus Logis habentem. Ille vero totum hoc Anaxilai præstigiis & Magica vanitate conficiebat, verus*

Antichristi præcursor. Nos vnum & alterum hominis perditißimi præstigiarum ex eodem autore prodemus exemplũ. Mixto vino pro calice simulans se gratias agere siue εὐχαριστεῖν, quod hodie consecrare dicimus, post longam inuocationem, purpureum & rubeum apparere faciebat, vt putarent simpliciores diuinitus in illius calicem destillasse sanguinem, & idcirco cuperent omnes ex eo poculo gustare, gratiæ cælestis sic futuri participes. Alterum imposturæ genus, Exhibebat mulieri calicem mixtum, ipsam gratias agere iubens. Mox capacius poculum proferens, in id transfundebat minorem illum calicem qui erat eucharistia factus, magno videntium miraculo quum maior non solum impleretur, sed etiam superflueret. Præterea dæmonem paredrum habebat, vulgus spiritum familiarem hodie vocat. Mulieres honesto loco natas & opulentas maximè, circumueniebat, reddens eas prophetidas, his verbis: Sume à me spõsum, & cape eum, & capere in eo. Ecce gratia descendit in te, aperi os tuũ, & propheta. Multarum pudori etiam illusit. Certè quod constat, Diaconi cuiusdam in Asia vxorem formæ haud cottidianæ clanculũ abduxit. Quæ post multum temporis reuersa non mente modo verum etiam corpore se à Marco isto corruptã asseruit, reliquumque vitæ in exomologesi perpetua consumpsit. Vnde quidam sanctus vir quem citat Irenæus huiusmodi verbis præstigiatorẽ istum redarguit, Idolorum fabricator Marce & portẽtorum inspector, Astrologiæ cognitor & Magicæ artis: per quæ confirmas erroris doctrinas, signa ostendens his qui à te seducuntur, Apostaticæ virtutis operationes, quæ tibi præstat tuus pater Satanas per Angelicam virtutem Azazel, habens te præcursorem contrariæ aduersus deum nequitiæ. Hic Marcus somniis Valentini numerorum mysteria accommodasse se gloriabatur. Ad hodiernum.] *Sic sæpe loqui solet Tertull. Vt aduersus Hermogenem, Denique, inquit, ad hodiernum homo in seculo.* Memoriam Valentini integra custodiar regular eius consulatur.] *Ausi sumus mutare locum, & scribere, Memoriam Valent. integra custodia regularum eius consolatur. Regularum meminit paulo post, Varietate enim, inquit, innouatur regularum facies.* Alioquin tantum se huic hæresi suadere permissum est, quantum lupæ fœminæ formã quotidie superare solenne est.] *Sensus est, Alioqui tantum licet huic Valentinianorum hæresi sese*

Vide, ... alii ...

31

35

ſeſe inſinuare (hoc enim vult quod dicit, Suadere ſe) quantũ meretrici ſolitum eſt cottidie formam fucare. Nam Valentiniani nõ aliter figmentis quæ indies comminiſcuntur, homines incautos ineſcant, quàm ſcorta publica ſolent illito cottidie ſibi fuco amatores ad ſe trahere. Proinde vtut conſentiant exemplaria manu deſcripta, pro ſuperare malo legere ſupparare. Eſt autem Tertulliano Supparare, reficere & inſtaurare, à ſub & paro compoſitum verbum. Hoc ſubinde vti ſolet. Vt aduerſus Marcionem libro quarto, Hoc permittente, inquit, imò & præcipiente lege, quo ſi frater illiberis deceſſerit, vt à fratre ipſius & ex coſta ipſius ſuppararetur ſemen illi. Et in hoc libro paulò pòſt, Iteratur, inquit, odor incorruptibilitatis quo compos caſus ſui potiorũ deſiderio ſuppararetur. Vnde & ſupparaturam nomen vſurpat in De reſurrectione carnis, Neque, inquit, generis ſupparatura grauis erat membris. Porrò lupas dici meretrices notiſsimum eſt. Diuus Hieronymus aduerſus Iouinianum libro primo, Vereris, inquit, ne ſi virginitatem plures appetierint, ceſſent lupæ. Hæ veluti publicarum, vt ait Cyprianus, libidinum victimæ, ceruſſa ac aliis pigmentis ſe fucantes formam ſuam cottidie ſupparant ac inſtaurant. Quid iniquum ſpiritale illud ſemen.] *Nos contra conſenſum exemplarium manu deſcriptorum, pro Quid iniquum, ſcripſimus Quidni? quum. Hoc modo, Quidni? quum ſpiritale illud ſemẽ ſuũ ſic in vnoquoque recenſeant.* Nec vnitatẽ, ſed diuerſitatẽ.] *Expone, Nec vnitatẽ ſed diuerſitatẽ appellant chariſma. Senſus eſt, Valentinianis vnitas nõ eſt chariſma, ſed diuerſitas eſt chariſma. Studio ergo inter ſe variãt.* Mihi autẽ erit limes.] *Intelligit limitẽ diſputationis. Hoc eſt, mihi erit terminus diſputationis cũ archetypis, id eſt, primario dogmate principaliũ magiſtrorum.* Adfectatis ducibus.] *Adfectatos vocat qui ſtudent vt ſint à prioribus diuerſi, nouantes indies doctrinam.* Paſſiuorum diſcipulorum.] *Paſsiuos diſcipulos appellat licentioſos, incompoſitos, inordinatos, diſſolutos, qui libidine quadam animi nunc ad hoc, nunc ad illud rapiũtur. In fine De carne Chriſti, dixit, Cæteris paſsiuum, ignobilem. Cæteris paſsiuum, hoc eſt Cæteris communem, non eximium ſignificare volens ſed vulgarem. libro primo aduerſus Marcionem, Paſsiuum nomẽ dei. quod videlicet non vni tantum adcommodetur, nam duos deos inducebat Marcion. Eodem libro Paſsiuum conuictum appellat, promiſcuum & communem, vbi ciborum diſcrimen non obſerua-*

35

36

37

tur. Hoc vocabulo D. quoque Hieronymus vtitur exponens illud Osee, Super capita montium sacrificabant: In lege enim, inquit, præceptum est, vt non sacrificetur domino, nisi in loco quem elegerit dominus deus, & iuxta altare lucus & arbores non plantentur, ne scilicet paßiua & voluptuosa religio, austeritatem vnius & veræ religionis euertat. vbi paßiuam religionem vocat effrenem & nimis liberam, licentiosamque. Nam sequitur, austeritatem religionis. In libro aduersus Hermogenem Paßiuitatem vsurpat, vt & in hoc opusculo infrà. Deducuntur istæ voces ab aduerbio paßim, sicut ipsum aduerbium à Græco πάντη. Nec vndique dicemur.] *Vndique pro vndecunque siue vndelibet. Solet ponere* vnde *pro* vnde vnde. Vt Iustinus Philosophus & martyr] *Huius meminit Hieronymus.* Vt Miltiades ecclesiarum sophista.] *Hic scripsit aduersus Motanum, Priscillam, Maximillamque, Aduersus gentes, Aduersus Iudæos, & pro Christianis Apologeticum Commodo & Seuero Cæsaribus obtulit. Autor Hieronymus. Vocat autem Sophistam ecclesiarum, non probroso nomine, sed quod disputando de quibuslibet rebus & sacræ scripturæ locis multum posset. Nam hoc veteribus sophista fuit. Hieronymus in epistola ad Antonium de modestia, Contra Sophistas quoque seculi, inquit, & sapientes mundi Petrus & Iacobus piscator mittuntur. Huiusmodi ecclesiarum sophista fuit olim Beda presbyter ille Anglosaxo, cuius tot extant in omni disciplinarum genere monumenta commẽtariorum, qua sacra, qua prophana, tametsi sacri magis deditus fuit.* Vt Irenæus.] *Huius tantum extant aduersum hæreses libri quinque, recogniti superioribus annis diligẽtia Erasmi nostri Roterodami, & Basileæ typis excusi. Magna vero laus Irenæi, quod vocat eum omnium doctrinarum curiosißimũ exploratorem. Adtende hic Theologi officium esse, omnia explorare, & quod bonum est tenere.* Vt Proculus nostræ virginis senectæ.] *An perpetuò Tertullianus ex consensu vxoris abstinuerit ab opere coniugali, quod hæc verba videntur innuere, nescio. Forte, noster &, versum est in nostræ, vt scripserit Tertullianus, Vt Proculus noster, & virginis senectæ, & Christianæ eloquentiæ dignitas. Nostrũ vocat ob communem patriam.* Itaque plurimum Græco ponemus.] *Plurimum, aduerbiũ est. Græco, hoc est in græco sermone. Paulò pòst reposuimus, eorum quæ cum alia sig.* Quanquam autẽ distulerim congestionẽ.] *Pro congestionem legendũ congreßio-*

Tom. 2. 169.

greßionem: nisi fuit consertionem subaudi manuū. Libuit in contextu scribere, congreßionē, sed præmonito lectore. Dixit autem pauloante, Igitur hoc libello quo demōstrationem solum promittimus illius arcani, &c. Non erit delibatione transpunctoria expugnatio.] *Aduersus Marcionem scribens appellauit transfunctoria præcepta, quare hoc loco pro transpunctoria supposuimus trāsfunctoria. Transfunctorium est Tertulliano quod Iureconsulti defunctorium atque perfunctoriū etiam vocāt, quoties aliquid facimus tantum, non autem accuratè facimus, nec bona fide aut ex animo. Sic aduersus Marcionem libro primo: Hoc erit, inquit, bonitas imaginaria, disciplina, phantasma: & ipsa transfunctoria præcepta, secura delicta. Paulò pòst pro ante pugnam, scribo haud pugnā.* Materiis ipsis satisfaciet.] *Nam ridiculæ sunt & risu dignæ.* Vanitati propriè festiuitas cedit.] *Hoc est festiuitas pertinet ad vanitatem irridendam. Debetur vanitati. Verbum Iureconsultorum.* Cœnacula.] *Cœnacula sunt superiora domus. Vitruuius architecturæ libro secūdo, Quū enim, inquit, aucto mirum in modum Romano populo necesse fuisset in cœnaculis habitari (nam ante quum per vrbis laxitatem licebat, vnius tantū contignationis erāt ædificia) ad ædificiorum altitudines deuentum & ædium frequentiam.* Aliis atque aliis pergulis superstructis.] *Pergula domus partem exporrectam significat.* Meritorium factus est mundus.] *Meritorium accipit pro taberna meritoria. Solent autem huiusmodi publica diuersoria ad capiendam multitudinē variis structuris ampliari.* Insulam Feliculam credas.] *Sic scripsimus, quando cōsentiant exemplaria manu scripta. Dicuntur autem per translationem, insulæ etiam domus magnæ, circumquaque via publica cinctæ: hæ ferè solent tabernas institorias per omne latus habere. Hoc genus aliquam suspicor fuisse Romæ celebrē, aut certè Carthagini. Feliculam apparet dictam à Felice insulæ domino: nisi mauis à copia rerum venalium.* Etiam Bythō, quod in sublimibus habitanti minimè congruebat.] Βυθὸν *dicunt Græci profundum. Qui autem à profundo conuenit nomen habere summum Valentinianorum deum habitantem non in profundo, sed in sublimibus & ad summas cœlestium cœnaculorum tegulas, vt iocans scribit Tertullianus? Bython Irenæus vocat, Tertullianus Bythion.* Et quidem non suase.] *Sic lego, sicque distinxi. Qui ante omnia fuisse dicuntur, & quidem non sua. Sit itaque*

Bythios iste infinitis retrò æuis. Qualem iussit Epicurus.] *Epicurus enim hebetem deum facit. Cuius rei in superioribus libris sæpe facta mentio.* Et fortè accedunt.] *Ridiculum, quasi Valentiniani accesserint & mouerint Bythum de proferendo tandem initio rerum à semetipso. Et præcessit, Dant & Nominant. Alioqui legi poterat, Accidit moueri eum.* In Sigæ suę.] *Gignendi casus est Sigæ. Hoc est* τῆς σιγῆς. *Sic Irenæus, Prolationem hanc, inquit, præmitti volunt, & eam deposuisse quasi in vulua eius quæ cum eo erat Sige.* Et parit vtique silentio Sige.] *Iocus est quod dicit eam silentio peperisse. Puellæ enim vim passæ nolentes hanc suam fortunam omnibus innotescere, latenter nonnunquam pariunt.* Et quis strepitus fuisset in altißima quiete versante Bytho cum sua Charitate siue Sige. Cui veritas.] *Subaudi nomen est.* Quanto congruentius Protogenes vocaretur. *Iocatur in nomen* τοῦ μονογενοῦς, *Hoc est vnigeniti, qui tamen vnigenitus non sit, quum solus non prodierit, sed veluti cum sorore sua veritate.* πρωτογενὴς, *primogenitum significat.*

5 Et quale est vt inde obita non fuerit.] *Non obstante exemplarium veterum consensu, nos scripsimus mutata lectione, Et quale est vt in deo vita non fuerit?* Ex coniunctionibus masculorum & fœminarum.] *Reposuimus ex Gorziensi collatione, Ex coniugationibus mas. & fœminarum. Græci* συζυγίας *vocant.* Fraterna connubia Valentinianorum deorum.] *Iocus est. Nam huiusmodi connubia nullis legibus permittuntur.* Quod in patris gloriam fruticasset.] *Subaudi ipsa Tetras.* Huic numero gestientes.] *Nos nostrum secuti iudicium Huic vertimus in Hinc. Nam numerò aduerbiũ est temporis, quo veteres autores sunt vsi, teste Festo Pompeio pro citò ac celeriter. A numerata pecunia sumpta translatio. Plautus in Amphitryone, Numero mihi in mentem fuit. Distingue ergo sic, Hinc numero gestientes & ipsi tale quid patri de suo offerre.* Bythios & Mixis.] *In exemplaribus manu descriptis post Mixis statim sequitur, Et Hedone, vt certum sit trium AEonum nomina per librarij incuriam omissa esse. Hunc defectum nescio vnde melius sit sarcire quàm ex Irenæo, apud quem ista decuria AEonum sic infertur:*

Bythus & Mixis	Ageratos & Henonis.
Autophyes & Hedone	Acinetos & Syncrasi.

Sic malo scribere quàm αὐτοφυῆ. *nam semper mas cum fœmina copula-*

copulatur. Item pro Agne & Hosiosyncrasis magis libuit scribere Acinetos & Syncrasis. Ergo in contextu reponenda hæc tria nomina: Ageratos, Henonus, Autophyes. Et Elatus & Sophia.] Castigauimus Teletus & Sophia. Sic enim vocat semper Irenæus. At pòst Tertullianus etiam Philetum, iocosè ni fallor, τελεχὸς perfectum significat. In Isclis Carthaginésibus.] Opinor scribendum In scholis. Nam sequitur, Rhetor Latinus. Docuit itaque rhetoricam publicè. Et fit mox scholasticorũ mentio. Ergo fictum argumentum fuit declamationum propter adulescentes quos instituebat. Addit autem Latinus. nam Græcum quoque Rhetorem non arbitror defuisse. siquidem in vtraque lingua iuuentus erudiebatur. Cum virum fortem peroraret.] Argumentum audis declamationis. Perorat cum accusatiuo, vt in superioribus sæpe. Diuus Hieronymus, pro Cornelio seditioso tribuno defensionem à Cicerone peroratam scribit in epistola ad Theophilum. Scholastici statim familiæ Phosphori φεῦ acclamant.] Gratulantium atque laudantium & ad tantam præceptoris sui eloquentiam obstupescentium scholasticorum hic vox φεῦ. Apud Græcos φεῦ non solum dolentis est, sed & admirantis Familiæ Ptolemæi φεῦ.] Loquitur de Ptolemæo Valentini discipulo. Pro & Hæletum scripsimus, & Teletum. Ex Irenæo. Quem aliàs solet Philetum vocare. Et nulla alia de pædagogio nomina.] Repetẽdum iuxta morem Tertulliani verbum superessent. Et nulla alia superessent de pædag. n. Alludit autem ad Pædagogia Cæsarum. Nam sub Castrensi sacri palatij legimus in libro cui titulus Notitia dignitatum militarium Orientis & Occidentis, fuisse pædagogia, Ministeriales dominicos, & Curas palatiorum. vnde Pædagogianorum mentio apud Am. Marcellinum Per metaphoram itaque aulici pædagogij, AEonum pædagogium illud cœleste hic significat. Infrà rursum, Christi, inquit, & Spiritus sancti pædagogatum. Innuens eos pædagogos AEonum fuisse. Quare nõ & Sterceiæ & Syntrophi.] Quid Sterceiæ sibi velit, ingenuè fateor me nescire. Arbitror aliquid esse à Græco verbo στέργειν, quod amare significat, cum accusatiuo cõstructum. vnde φιλοστοργία. Aut ergo στέρξεις aut σύνεργοι. nam sequitur σύντροφοι, hoc est coalumni. Nos nihil definimus. Exceptio personarum.] Iureconsultorum sermo. In continentia suisve coniugis Philetis societate.] Emendauimus ex collatione Gorziensi locum, Inconti-

nentia suiue cõiugis Phileti satietate. Mirum est in manuscriptis Tertulliani codicibus, pro Teleto plerunque legi Philetum. Sed amatorium huic nomen fortassis mauult tribuere. Incontinentia, Septimi casus est, Hoc est per Incontinentiam. In illis aliis qui circa nõn.] Hellenismum sapit hæc locutio. In hunc autem vel in Sophiam deriuarat.] Nos scripsimus pro vel, id est. Sub prætexto dilectionis.] Dicimus prætextus us, ui, & prætextum, ti. in eadẽ significatione. Æmulatio superabat.] Superabat, id est, abundabat. Frustrarat.] Frustra habita fuerat. Frustra fuerat. Expectationem frustrata fuerat. Et quem Crucem.] Nos, Quem & Crucem. Id exposcente sensu. Et totam animationem Enthymesi c.p.q.i.a. exposuit.] Scripsimus, Et totam Enthymesin, id est, animationem. Nam ex supernis lineis in contextum per librarij incuriam recepta est glossula. Dixit enim ante, Nec Latinis quidem deerunt Græca, sed in lineis desuper notabuntur. Exposuit autem hic non est narrauit, vt putasse videtur is qui accusatiuum vertit in datiuum, sed abiecit ceu rem informem & sine specie. Sic Terentius: Erat hic Corinthia anus haud impura, ei dedi exponendam. Liuius libro primo Decadis primæ paulò pòst initium, Ita velut defuncti, inquit, regis imperio, in proxima alluuie, vbi nunc ficus Ruminalis est (Romularem vocatam ferunt) pueros exponunt. Vnde expositititij dicti. Rem istam Irenæus Græcolatinus his verbis explicat, Deposuisse pristinam, inquit, intentionem cum ea quæ acciderat Paßione, ex illa stuporis admiratione. Interpres Irenæi, Enthymesin vertit Intentionem: Tertullianus, Animationem. Vtique patrem.] Scribo, Vti quæ patrẽ non min. Vt & infrà, Voluntati maris enim vis, vtique effectum præstat cogitationi. Malim vti quæ effectum præstat cogitationi. Sed & vultures, fœminas tantum parere aiunt.] In vulturum enim genere mas non nascitur, sed fœminæ omnes. Austrum ventum aut Eurum ore hiante excipiunt, & sic vento vice seminis implentur. Autor AElianus. Et metuere postremò ne finis quoque insisteret.] Sic Irenæus aut potius illius interpres, Post deinde timuisse ne hoc ipsum finem habeat. Vbi enim iam Tragœdiæ & Comœdiæ à quibus forma mutuaretur exponendi, quod circa pudorem erat natum. Iterum forma exponendi, hoc est abiiciendi videlicet fœtum. Cuius rei plenæ quum Comœdiæ tum Tragœdiæ. Cõuertit ad patrem.] Conuertit absolutè, vt vertit. Tota etiam

propin-

propinquitas pro ea supplicat.] *Hoc est quod Irenæus ait, defecisse eam, & supplicem patri factã. Vna autem cum ea rogasse & reliquos Æonas.* Quid in causa mali tanti.] *Nos pro quid in, scripsimus quid ni? Nam Nus tẽtauerat cæteris Æonibus aliquid de magnitudine & incomprehensibilitate patris communicare. Vnde Sophiæ eius rei cognoscendæ cupiditas.* Nullus tamen Sophiæ exitus vacuit.] *Sicut dicimus, decuit, decuisset, decuerat, sic Tertullianus vsurpare solet, Vacuit, vacuisset, vacuerat. In De vera carne domini, Nisi quod etsi vacuisset, inquit, tentatoris ingenium, & cætera. Eodem libro rursus, Ausim, inquit, dicere, si hæc carni non accidissent, benignitas, gratia misericordia, omnis vis dei benefica vacuisset. In De Pallio, Quandoquidem, inquit, labiis vacuerat ab vberum gustu. pro caruerat, loquitur de Achille. Arbitror vulgaris fuisse cõsuetudinis, huiusmodi verbi enuntiationem.* Ignorantia, pauorem, mœror substantię fiunt.] *Nos, Ignorantia, pauor, mœror substantiæ fiunt. Irenæus, Maximè autem hinc dicunt primum initium habuisse substantiam Materiæ de ignorantia, & tædio, & timore, & stupore.* Ibi deum pater motus aliquãdo motus, q.] *Nos alterũ motus nempe prius erasimus.* In hæc promit in imagine sua fœminamarem.] *Scripsimus, In hæc (malim inter hæc) præmittit in imagine sua fœmina mare. Nam apud Irenæum legitur, Pater autem prædictũ Horon super hæc per Monogenem præmittit in imagine sua siue coniuge masculo fœmina. Porrò vides quod Fœminamare composita dictione Tertullianus dixit, esse apud Irenæum, Masculo fœmina.* Qui æde patris ex vita variant.] *Deprauata verba sic restituimus, Quia de patris sexu ita variant. Annotatum autem est cùm à Tertulliano, tum ab Irenæo, quosdam nullum sexum Bytho tribuere, quosdam vtrunque, masculum & fœminam eum facientes. Atque hoc est quod hic dicit, cùm inquit, Quia de patris sexu ita variant. Huc facit Orphei versiculus ille apud Apuleium in de mundo:* Iuppiter & mas est, & nescia fœmina mortis. Adiiciunt autẽ Horo etiam Metagogea circunductorem vocari & Hortem.] *Nos, Adiiciunt autem, Horon etiam Metagogea. id est circunductorem vocari & Horotheten. Cæterum accusatiuus Circunductorem expositio est Græci vocabuli Metagogea. Atque ex superna linea in contextum irrepsit. Propriè* μεταγωγεὺς *eum significat qui in vlteriora ducit, vt faciunt mystagogi.* Horo-

111

112

Sajea [illegible] 28

[illegible]

Varnera

113

[illegible]

[illegible]

115

[illegible]

316

[illegible] 331

thetes finiũ designator est. Et repressam ab inlicitis.] *Nam nefas erat in patrem inquirere.* Enthymesin verò eius & illam adpendicẽ passione abhorrere ligatam & crucifixã.] *Reposuimus nos, Enthymesin verò eius. & illam adpendicem Passionem ab Horo relegatã & crucifixam. Interpres Irenæi quam solet Intentionem reddere Enthymesin hic concupiscentiã vertit, Concupiscentiam verò eius, inquit, cum Paßione ab Horo separatam & crucifixã. Erasmus noster Roterodamus in Irenæi recognitione ἐνθύμημα pro inuentione siue cõmentatione interpretatus est.* Et extra æuum factam.] *Hoc est extra pleroma Æonum. Castiga locum apud Irenæum vbi legitur, Extra eum factam. Tu scribe, Et extra æuum factam.* Malum, quod aiunt, foras.] *Prouerbiũ est. Subauditur, mittẽdum aut abiiciendũ est.* Et inspeciatam.] *Apud Irenæum legitur, sine specie. Sic enim scribit, Esse quandam spiritalem substantiam, & naturalẽ quendam æonis impetũ, informem verò & sine specie, quoniam nihil adprehendisset, & propter hoc fructũ eius inualidum & fœmineum dicunt.* Igitur post Enthymesin extorrem.] *Vocat hic extorrem quod mox dixit, Relegatam, Irenæus, separatam.* De patris cura atque prospectus.] *Nos prospectu. Irenæus, Secũdum prouidentiam, inquit, patris.* Solidandis rebus & Pleromati muniendo iámque figendo.] *Hoc est ad solidendas res*

7 *& pleroma muniendum iámque figendum.* Nouam excludit copulationem.] *Excludunt aues dum incubãdo pullum emittunt. Plinius, Columbæ excludunt vigesimo die. Suprà autem dixit, Et gallina sortita est de suo parere. Monogenes quoque ex seipso Christum & spiritum sanctũ peperit. Itaque aptè hoc verbo vsus est.* Turpissimũ putem.] *Hoc est rem turpißimam.* Procurare concinnationem Æonum.] *Apud Irenæum legitur, A Christo & spiritu sancto consummatos esse Æonas, Quare fieri potest vt Tertullianus scripserit cõsummationem quod versum sit oscitantia librarij in concinnationem. Nam infrà, Exinde refecti sunt, inquit, & constabiliti sunt, & in requiẽ ex veritate compositi. Et tamen quia sequitur, Christi erat inducere æonas in naturam cõiugiorum, non malè quadrat hic concinnatio. Nisi fallor enim quod Irenæus compaginem vocat, Tertullianus concinnationem dicit.* Christi erat, inducere æonas naturam coniugiorum.] *Hoc est in naturam coniugiorum, & innati coniectationem.* Et tamen tolerabo quod ita discedunt

dunt patrē noſſe ne nos at illud magis doctrinæ.] *Sentētia deprauata & confuſa in omnibus exēplaribus. Cenſeo legendum, Et tamen tolerabo quod ita diſcunt patrem noſſe, ne noſſent. Illam magis doctrinæ denotabo peruerſitatem.* Incōprehenſibilem quidem patris.] *Nos, Incomprehenſibile quidem patris. Et mox, Comprehēſibile verò eius. Tametſi hic locus apud Irenæum corruptus eſt & inuolutus, ſic reſtituendus & diſtinguendus, Et cauſam quidem æternæ perſeuerationis iis omnibus, Incomprehenſibile patris eſſe: generationis autē & formationis Comprehenſibile eius, quod quidem filius eſt.* Et veram inducerentur quietem.] *Hoc eſt in veram quietem.* Quia alteri.] *Lego alter.* Omnes refunduntur in nun.] *Iræneus, Et ſic forma & ſententia ſimiles factos AEonas dicunt, vniuerſos factos* Noas, & logos, & *omnes Anthropous. Fortè ſcribēdum, Nous pro* Nūs. In Philetos.] *Teletos intelligit. Nam Phileti nomen etiam in ſequētibus, Teleto per iocum accommodat.* Et quæ fœminæ.] *Senſus eſt, Et quæ fœminæ ſunt, refunduntur in Sigas, in Zoas, in Eccleſias, in Fortunatas. Nam Macariam ſolet reddere Fortunatam. Mutat autem non hic tantùm numerum, elegantiæ riſúſque cauſa.* Si hodie maiorem cognouiſſet.] *Puta AEonum iſtorum apud Valentinianos.* Et in requiem ex veritate compoſiti.] *Hoc & antè dixit, & veram inducentur quietem. Irenæus, & veram, inquit, requiem induxit.* Hymnis patrem concinnunt.] *Subaudi, Bythum. Irænei interpres, Dicunt hymnizare propatorem.* Filiis & nepotibus.] *Nun intelligit & cæteros æonas. Mutatio numeri feſtiuitatis gratia, ceu modo monuimus.* Pleromate liberato.] *Nam æones pleroma concuſſerāt, Bytho negotium faceſſituri. Nunc verò ordinatis & compoſitis ac per Chriſtum & ſpiritum ſanctū inſtitutis AEonibus nullum amplius periculum erat Pleromati. Effectum enim conſtabat propter quod venerat. nempe ſolidatæ res & Pleroma munitum atque confirmatum, ne qua ſimilis concuſſio rurſus incurreret.* Videmus quotidie nauticorum l.g.] *Ex hoc loco vides Tertullianum maris fuiſſe accolam, vt in Carthaginenſi agro verſantem.* Ad ſymbolam.] *Collationem ſymbola ſignificat, quoties ſcilicet à ſingulis aliquid in commune confertur. Hinc Aſymbolus qui nihil in medium confert. Mox ſcripſimus, Conuenientibus ipſis quoque nouis fratribus & magiſtris Chriſto & Spiritu. Ex Gorzienſi. Nouos appellat fratres propter nouam*

& postremam copulationem à Monogene exclusam. Magistros, quia mißi erant ad consummandos æones & instituendos. Igitur ex ære collocatio, quod aiunt.] Quanquam hic symbolæ & collationis sit mentio, tamen Tertullianus, conferũt, inquit, in medium. Et mox: vnum, inquit, omnes bonum conferebant. Item Irenæus, Vnumquenque, inquit, eo quod habebat in se optimum florentißimum conferentes, collationem fecisse. Rursum mox, Et secundi Christi quem Soterem dicũt, ex collatione composita fabricatio. Nihilominus quando vetusta exemplaria constanter habent, ære collocatio, video non tam collatitio legi posse, quod omnibus obuium est, quàm collocatitio, pro ære mutuatitio & alieno, quod in vnum conferentes boni viri, & apud amicum negociationi intentum collocantes, sic illum cùm ornant tum adiuuant, prius ab eo sibi cauentes. Vnde fortaßis vulgò Aphrorum vsitatũ id temporis prouerbium, vt ære collocatitio aliquid fieri diceretur, aut diues quispiam esse iactaretur, qui propriis opibus non polleret, sed commodatitiis & alienis. Sanè apud Irenæum alio loco de hoc ipso Sotere legitur, In eum deponentibus velut florẽ suum; vt collocatitium sit hic deposititium. Idem sensus erit, si ære collatitio legas, aut certè non magnopere diuersus. Equidem apud veteres multa fiebant ære collato. Quibus operibus inscribebantur hæ notulæ AER. COL. Ad quem morem fortaßis hic alludit Tertullianus. Ieiunium.] Nos Irenæũ secuti reposuimus Iesum, hoc modo, In honorem & gloriam patris, pulcherrimum Pleromatis sydus fructúmque perfectũ compingunt, Iesum: Eum cog. &c. Apud Irenæum sic legimus, Et hæc aptè compingentes & diligenter in vnum adaptantes emisisse problema ad honorem & gloriam Bythi (sic enim illic lego pro Othi) perfectißimum decorem quendam & sydus Pleromatis, perfectum fructum, Iesum. Eum cognominant Soterem.] Irenæus, Quem & saluatorem vocari, & Christum, & Logon patronymicè. Ergo quod ille dixit patronymicè, Tertullianus velut interpretans Græcam dictionem vertit, de patruitis, hoc est de paternis, quod Cicero patritum vocat, vt auitum. Et omnia iam, vt ex omnium defloratione constructum.] Irenæus, Ac omnia, inquit, quoniã ab omnibus esset. Graculũ Æsopi.] De hoc extat apologus inter eos qui ÆSopo vulgò tribuuntur. Vnde Græcis natum prouerbium, αἰσώπειος κολοιός, hoc est, ÆSopicus graculus, dici solitum in eos qui aliena pro

suis

suis ostentant. Pandoram Hesiodi.] *Irenæus libro secundo, capite decimonono impia Valentinianorum somnia à Philosophis & poetis ostendens esse desumpta, Quod autem, inquit, Saluatorem ex omnibus factum esse æonibus dicant, omnibus in eum deponentibus, velut florem suum, non extra Hesiodi* Pandoram *nouum aliquid afferunt. Quæ enim ille ait de illa, hæc hi de Saluatore insinuant,* Pandoram *introducentes eum, quasi vnusquisque AEonum quod haberet optimum, donauerit ei. Idem capite trigesimo septimo eiusdem libri, Sed neque de Paulo quidem, inquit, tacendum est, sed exigendum ab his in cuius AEonis typum Apostolus nobis traditus est, nisi fortè in Saluatoris compositi eorum qui & omnium collatio subsistit, quem & omnia nuncupant, eo quod sit ex omnibus. De quo & Hesiodus poëta splẽdidè significauit,* Pandoram, *id est, omnium munus nominans eum, ob hoc quod ex omnibus optimum munus in eo sit collatum. Et paulò pòst, Et non solùm, inquit, per Hesiodum hoc operata est mater eorum mysterium dici, sed &* Pyndari *lyrici sapienter valdè, vt cælet Demiurgo in Pelope, cuius caro in partes à patre diuisa est, & ab omnibus diis collecta, & allata, & compacta, Pandoram hoc modo significauit, ex qua & isti compuncti, eadem secundum eos dicentes eiusdem generis & spiritus sunt cum illis. Rursum libro quarto, capite secundo, Valentinianos vocat peruersißimos Pandoræ sophistas, Quem patrẽ, inquit, volunt vos audire hi qui sunt Pandoræ peruersißimi sophistæ? vtrùmne Bythum quem à semetipsis finxerunt, an matrem æonum? (sic enim lego pro eorum) an Vnigenitum? Porrò fabulam Pandoræ habes apud Hesiodum, Et meminit eius Tertullianus in De corona militis, Si fuerit, inquit, aliqua Pandora quã primam fœminarum memorat Hesiodus, hoc primum caput coronatum est à Charitibus, cùm ab omnibus muneraretur.* Acci patinam.] *Arbitror Accium istum Apitio non fuisse dißimilem. Huiusmodi patinæ mentionem facit Annæus Seneca libro decimoquinto epistolarum, Memini, inquit, fuisse quondam in sermone nobilem patinam, in quam quicquid apud lautos solet diem ducere, properans in damnum suum, popina congesserat. Veneriæ spondylique, & ostrea eatenus circũcisa, qua eduntur, interuenientibus distinguebantur echinis, torti distracti sine vllis oßibus mulli constrauerunt. Piget esse singula, coguntur in vnum sapores. In cœna fit, quod fieri debet saturo in ventre. Et*

192

= ex omnium colla[tione] [su]bsist

191

paulò pòst subdit, Graue est, inquit, luxuriari per singula, omnia semel & in eundem saporem versa ponantur. In eadem epistola paulò antè meminit Sosiorum gari, Quid illud, inquit, Sosiorum garum, pretiosam malorum piscium saniem, non credis vrere salsa tabe præcordia? Hactenus ille. Talem Acci quoque patinam fuisse reor. Nestoris Cocetum.] Videtur hic Nestor scriptor aliquis fuisse, vel insignis gulæ magister. proinde vel Coccetum fortaßis legi poterit, quasi à Cocco quod Granum Græci dicunt, deducatur, vel Coccentum quod esse eduly genus aiunt, ex melle & papauere commixtum. Miscellaneam Ptolæmei.] Apparet opus fuisse ex diuersis contextum. Verisimile est Angelum Politianum annotationibus suis hinc titulum mutuatum: nam constat eum lucubrationes Tertulliani legisse, tametsi hoc vocabulo Apuleius quoque vtitur. Quàm propius fuit.] Sic Cicero loqui solet, Nihil propius factum est quàm vt ille occideretur. Id est, paulum abfuit. Pancarpi pannirapiam vocari.] Nos scripsimus, pancarpiam vocari. Nam, autore Festo, Pancarpiæ dicuntur coronæ ex vario genere florum factæ. Secundinus Manichæus diuum Augustinum irridens, qui veteri instrumento ad literam fidem haberet, Sed fortè, inquit, post Daretis & Entelli certamen, Iacob & ipsius pammachiam expectare volueras? An numerum Amorreorum, an Pancarpum in arca Noë conspicere disposueras? Significat Secũdinus illud quod Geneseos sexto capite legimus, Tolles igitur tecum ex omnibus escis quæ mandi possunt, & comportabis apud te, & erunt tam tibi quàm illis in cibum. Hoc vocat ille Pancarpon. Porrò Pancarpiæ coronæ nomenclatura non malè competit Soteri Valent. cùm ex omnium defloratione constet. A tam ociosis autoribus nominum.] Notat Valent. Vt autem tantum sigillarium extrinsecus quoque inornassent.] Sic etiam alibi loquitur. In hoc ipso libro paulò antè, Vt Ouidius inquit, Metamorphoseis suas deleuisset. Vsurpat autem sigillarium pro sigillari, vt exemplarium pro exemplari aduersus Hermog. quanquam pluratiuè dici soleant sigillaria. Festiuè verò ludit in factitium istum deum, imagunculam eum appellando. Si verò Soteri cõstantiuos.] Nos reposuimus, consubstantiuos. Nam sequitur infrà, Ferè enim paria & consubstantiua, in alterutrum valere, societas naturæ negauit. Mori oportunissimum auxiliũm.] Castigauimus, Hori oportunisß. auxilium. Nam Horus (vt suprà dictum est) præ-

præmiſſus à patre, Sophiæ laboranti tulit opem. Expiatum.] *Expiatus pro expiatione, id eſt liberatione, purgationéque. Significat quod antè dixit, Huius(videlicet Hori) prædicant opera, & repreſſam ab inlicitis & purgatam à malis. Et mox Enthymeſin verò eius, & illam appendicem Paßionem ab Horo relegatam & crucifixam, & extra æuum factam.* Chriſti & Spiritus ſancti pædagogatum.] *Pædagogatum vocat ideo quod ex prouidentia patris Bythi per Nun producti ſint Chriſtus & Spiritus ſanctus, & ſtatim miſsi vt æonas inſtituerent, ſicut adoleſcentes in ludo literario, aut aula, vel in literis, vel in morum ciuilitate inſtituuntur.* Æonum tutelarem reformatum.] *Reformatum dixit pro reformatione. Hoc ſuprà vocat concinnationem. Metaphora eſt à tutoribus puerorum ſumpta. Fuere autem Chriſtus & Spiritus ſanctus, perinde ac tutores AEonibus præfecti. Habes ante, Exinde refecti ſunt, & conſtabiliti ſunt.* Soteris pauoninum ornatum.] *Nam quod quiſque optimum atque pulcherrimũ florebat, conferunt in medium, In præcedentibus dictum eſt. Pauo coloribus gemmantibus inſignis eſt, Soter Valentinianus ex omnium defloratione cõſtructus erat verè AEſopi graculus, & Heſiodi Pandora.* Angelorum comparatitium antiſtatum.] *Vſurpat antiſtatũ iuxta quartam inflexionem pro prælatione ſiue præeminentia. Cùm autem dicit Comparatitium antiſtatum, coniungit contraria. Siquidem comparatio peræquationem ſecum affert. Quid enim eſt aliud comparare quàm æquare velle eum qui comparatur ei ad quem ſit comparatio. Et antiſtatus eminentiam ſignificat, ceu diximus aduerſantem comparationi. Stulti itaque Valentiniani qui angelos ſatellites paris generis Chriſto aſtruebant, quem ſumma fingebant excellentia præditum.* Quod ſupereſt, inquis, Vos valete, & plaudite.] *Hoc fine Comœdia apud veteres claudebatur in publico recitata.* Decucurriſſe.] *Verbum Tertulliano familiare. Hic abſolutè vſus eſt. Trãſitiuè in De carne Chriſti, Quod idem dicit Matthæus originem Domini decurrens.* Alia autem tranſſiparium cothurnatio eſt.] *Scripſi trans ſiparium. Eſt autem Siparium, autore Feſto, genus veli mimicum, quamuis in quibuſdam codicibus legitur inimicum, ſed perperam. Itaque ſipario ſcenæ velabantur ne ſpectatoribus omnia paterent. Et inde prodibant actores. Hoc vocabulo Iuuenalis vſus eſt ſatyra octaua:*

Consumptis opibus vocem Damasippe locasti
Sipario, clamosum ageres vt phasma Catulli.

Sipario, id est scenæ, Figuratè, vt pars pro toto accipiatur. Annæus Seneca in De tranquillitate vitæ capite vndecimo, loquens de Publio Mimographo; Publius, inquit, Tragicis Comicisq; vehementior ingeniis, quoties Mimicas ineptias, & verba ad summam caueam spectantia reliquit, inter multa alia cothurno non tantum sipariis fortiora, & hoc ait; Cuiuis potest accidere quod cuiquam. Vbi videre est siparia ad scenas comœdiarum & Mimorum propriè pertinere, sicut cothurnus Tragœdiarum est. Apuleius lib. 1. de Asino aureo; Oro te, inquam, aulæum Tragicum dimoueto, & siparium scenicum cōplicato, & cedo verbis communibus. Idem alibi, Aulæo subducto & complicitis sipariis scena disponitur. Tertullianus in principio huius libri; Cæterum, inquit, tota in adytis diuinitas, tot siparia portarū, totum signaculum linguæ, simulacrū membri virilis reuelatur. Sic enim castigauimus, cùm antè legeretur; Tot suspiria portarum. Siparij meminere Donatus & Probus Grammatici. Legimus autem suparum & syparum. Porrò pleroma ipsum quod Horus custodit, siparij loco est. Velut exponens enim quod dixit trans siparīū, subiicit, Extra pleroma dico. Est ergo sensus horum verborum, Alia trans siparium cothurnatio est. Hoc est, Alia longè atrocior tragœdia est eorum quæ extra septū ac circulum pleromatis acciderunt. Tragœdiarū actores vtebantur cothurno (calciamenti genus est) Comœdiarum, socco. Et tamē exitus sub sinu patris intra ambitum Hori custodes.] *Mutauimus scripturā sic, & tamē si talis sub sinu patris intra ambitum Hori custodis.* Siue iam Achamoth.] *Irenæus, Enthymesin, inquit, illius superioris Sophiæ, quam & Achamoth vocant.* Quod abhinc scriptā.] *Nos scriptum. Subauditur est.* In loca luminis aliena.] *Alienus cum genitiuo Vt in De resurrectione carnis, In re, inquit, aliena salutis.* Quod pleromatis res est.] *Ergo lux est intra pleroma, & extra illud tenebræ, imò vacuū. Irenæus vmbratæ vanitatis loca vocat.* Inuacuum atq; inane illud Epicuri.] *Epicurus vna cum Leucippo, Democrito, & Metrodoro, asserit indiuidua quidem multitudine infinita, Inane autem magnitudine infinitum. Inane autem vacuitatem esse corporis. Autor Plutarchus.* Deuestiua scilicet & abortiua genitura.] *Lego defectiua scilicet & abortiua genitura. Subauditur, existēte.*

te. Siquidem Hellenismũ refert oratio. Et verba quæ præcedunt, Nec forma, nec facies, referuntur ad genituram, non ad Enthymesin. Significat autem hic genitura partum qui informis erat, nec vlla præditus specie. Quo vocabulo in superioribus libris non semel vsus est. Vt in De patiẽtia, Totius, inquit, genituræ tributa dignis simul & indignis patiatur occurrere. In De resurrectione carnis, Nam & exinde, inquit, à benedictione genituræ. Alioqui Latini horoscopum genituram vocãt, vt apud Iul. Firmicum est videre, & genesim. Suet. in Caligula, Consulenti quoque, inquit, de genitura, Sulla mathematicus certißimam necem appropinquare affirmauit. Dum ita rerum habet.] Hellenismus est. Nam Græci dicunt, καλῶς ἔχω τοῦ σώματος, id est, Bene habeo corporis. μετρίως ἔχω τῶν χρημάτων, id est, Mediocriter habeo pecuniarum. Sic hic Tertull. Dum ita rerum habet, ὅτε τῶν πραγμάτων οὕτως ἔχει. Ætiologica siue elliptica constructio est. Equidem quando genitiuum regit verbum ἔχω, dispositionem significat ἀπλῶς. Philostratus in Iconib. μάλα ἔχων τοῦ τρίβωνος. Cæterum nemo mirari debet Græcam loquendi consuetudinem Tertull. imitari subinde. Nam id temporis nihil extabat apud Latinos in sacris præter vtrunque testamentum, tantum Victor tertiusdecimus Romanæ vrbis episcopus opuscula quædam scripserat, & Apollonius, autore Hieronymo. Legebat ergo Tertull. feruens in studio sacrarum literarum, Ignatium Antiochenum, Polycarpũ, Papiam, Quadratum, Aristidem, Agrippam, Egesippum, Iustinum philosophum & martyrem, Melitonem Asianum, Theophilum Antiochenũ, Apollinarium, Dionysium Corinthium, Pynitum Cretensem, Tacianum, Philippum Cretensem, Musanum, Modestum, Bardesanen, Irenæum, Pantænum, Rhodonem, Clementem Pantæni discipulum, Miltiadẽ, Apollonium, Serapionem, Theophilum Cæsariensem, Bacchilũ Corinthium, Policratem Ephesium, Heraclitum, Maximum, Candidum, Appionem, Sextum, Brabianum, & similes scriptores alios Græcos. Non mirum igitur si ex istorum aßidua lectione adeò Græcas loquendi formulas imbibit, vt etiam Latinè scribens illarum interobliuisci nequiret. Non quod negem autorum quos recensui monumenta Latinè fuisse versa, si non omnia, certè aliqua. Sed ipse maluit ex fontibus bibere quàm ex lacunis. Et quæ tralata erant, nimia religione & simplicitate erant conuersa, quales sunt quinque illi libri Irenæi, quos apud Celtas, id

est Lugduni quidem scripsit vir sanctißimus Rhodanensium mu-
lierum faciens mentionem, quas Valẽtiniani deceperint, sed pro-
culdubiò Græcè, nam inter Græcos scriptores Irenæum annume-
rat Hieron. alioqui Tertullianum quartum facturus Latinorum,
non tertium. Tales inter Pontifices illos primos Rom. vrbis non
paucos fuisse crediderim, qui melius Græcè nouerint quàm La-
tinè. Verùm habebãt adhærentes sibi interpretes. Sic D. Bernar-
dus ille Burgundio in templo Spirensi per interpretem Germa-
nicè cõcionatus est coram Chuonrado Aug. & principibus Im-
perij Rom. siue Germanici, cùm adornaretur expeditio illa me-
morabilis ad recuperandam Palæstinam è manibus Sarraceno-
rum. Idem multi sancti olim viri factitarunt, vt instaurãtes olim
collapsam religionem in hac superiori Germania Anglosaxones
illi, Vunefridus qui & Bonifacius Rom. nomine, Quilianus, Bur
chardus, Arbegastus, Gallus, Fridolinus, Pirminus, & apud
Prußios Italus Bruno. Flectitur à superioribus Christus.]
Flectitur subaudi ex commiseratione. Et sequitur mox, Hac mi-
sericordia functus, non sine Spiritus sancti societate, recurrit Chri
stus in Pleroma. Irenæus, Misertum autẽ, inquit, eius superiorem
Christum, &c. Deducitur per Horon.] Hic fungitur officio
suo Horos, dictus etiã μεταγωγεύς, vt suprà relatum est. Abor-
sum vt illud informet.] Hoc est defectiuam & abortiuam il-
lam genituram. Solius substantiæ non etiam scientiæ forma. Ire-
næus, Et per crucem, inquit, extẽsum, sua virtute formasse formã
quæ esset secundum substantiam tãtum, sed non secundum agni-
tionem. Et tamẽ cum aliquo peculio relinquitur.] Hoc est,
cum aliquo munere spiritalis videlicet seminis. Quam rem infrà
clarius explicat his verbis, Inerat autem, inquit, in Achamoth,
ex substantia Sophiæ matris, peculiũ quoddam seminis spiritalis.
Iteratur odor incorruptibilitatis.] Declarat quid effecerit pe
culiũ illud relictũ. Quo cõpos se casus sui potiorũ desiderio
suppararetur.] Ad fidẽ Gorziensis collationis pronomẽ se de-
leuimus. Sẽsus est, Vt intelligẽs quid ipsi acciderit extra Pleroma
eiectæ, meliorũ desiderio suppararetur, id est reficeretur, recreare-
tur, refocillaretur. Irenæus, Et reliquisse illam, inquit, vti sentiens
paßionem, quæ erga illam esset per separationẽ Pleromatis, cõcu-
piscat eorum quæ meliora essent, habens aliquam odorationẽ im-
mortalitatis relictam in semetipsa à Christo & Spiritu sancto.
Ergo quod Tertullianus casum, id Irenæus paßionem vocat, vt
sit

ſit compos caſus, id eſt paßionis. Vſus eſt] *Senſus eſt, Vſuuenit vt rebus nomina tribuantur oppidò quàm liberaliter. Hic venit mihi in mentem prouerbij illius veteris, Expedit habere multa cognomina.* Enthymeſis de actu fuit.] *Eſt enim Enthymeſis verbale nomẽ apud Græcos.* Achamoth vnde, adhuc quæritur.] *Hoc ſolum nomen paulò ante dixit interpretabile.* Sophia de matre manat.] *Hinc apud Irenæum legendum arbitror, Vocari, inquit, Sophiam maternaliter. Mater enim eius Sophia vocatur, Et non paternaliter, & Pater.* Spiritus ſanctus ex angelo accipit Chriſtum.] *Irenæus, Et vocari, inquit, Spiritum ſanctum ab eo qui eſt erga Chriſtum ſpiritus. Ex his verbis apparet hic apud Tertull. non accipit ſcribendum, ſed accidit, ſiue accedit, quo ſolet vti pro accidit, vt ſuprà monuimus. Porrò Valentiniani Spiritum ſanctum adiungebant Chriſto, ceu angelum quendam.* Itaque proſiluit & ipſa lumen eius inquirere.] *Irenæus, In exquiſitionem, inquit, egreſſa eius luminis quod ſe dereliquiſſet, & non potuiſſet apprehendere illud, quoniam cohercebatur ab Horo.* Vt inuiſibiliter operatum.] *Irenæus, Euacuatam, inquit, ab eo qui inuiſibiliter cum ea erat verbo, hoc eſt, Chriſto.* Vt etiam inclamauerit in eam Iao.] *Apud Irenæum legitur, Iaioth. Et ſic Horon, inquit, cohercentem eam ne aduerſarius irrueret, dixiſſe Iaioth. Vnde & Iaioth nomen factum dicunt.* Quaſi, porrò Quirites.] *Sic baiuli inclamabant populum, vt quiſque ſibi caueret, ne cui imprudentes ſarcinam impingerent.* Aut fidem Cæſaris.] *Fortaßis, inquit Tertull. Hoc ſibi vult incognitum iſtud vocabulũ, quaſi Horos ille cuſtos Pleromatis videns Enthymeſin tanta temeritate irruere dum lumen illud amiſſum exquirit, cum in ſummo periculo non ſupereſſet aliud remedium, inclamauerit fidem Cæſaris, quæ non ſolet implorari niſi in atroci caſu.* Nec habens ſuperuolare crucem.] *Helleniſmus eſt Græci enim habere pro poſſe vſurpant. Philoſtratus in Iconibus,* οὐκ ἔχων ἐπιλαβέσθαι, *id eſt, non habens apprehendere, id eſt, cùm non poßit apprehendere.* Quia nullum Catulli Laureolum fuerit exercitata.] *Neuius poeta Laureolum fabulam & Leontem in carcere ſcripſiſſe fertur. Poſt hunc Catullus Mimographus, qualis Laberius quoque fuit, duos Mimos cõpoſuit, quorũ vni Phaſmati nomen fuit, alteri Laureolo. Vtriuſq; meminit Iuuenalis ſatyra octaua, his verſibus:*

Conſumptis opibus vocem Damaſippe locaſti
Sipario, clamoſum ageres vt phaſma Catulli,

Laureolum velox etiam bene Lentulus egit,
Iudice me dignus vera cruce.

Sic Laberius Mimum quendã, vt autor eſt Gell. Cophinum inſcripſit, alium Alexandriam, alium Fullonem. Ergo in Laureolo Mimo iudex agebatur in crucem. Idq́ue apud populum fictè repræſentabatur. At Domit. ſontem quendam capitalis noxæ conuictũ ac damnatũ ſeriò iuſſit in crucẽ ſuffigi, atq; ab vrſa poſtea diſcerpi, ſpectaculum rei veræ populo exhibẽs. De quo facto perquã elegans epigrãma apud Mart. extat lib. I. Id eſt huiuſmodi:

Qualiter in Scythica religatus rupe Prometheus
Aſſiduam viuo pectore pauit auem,
Nuda Calydonio ſic pectora præbuit vrſo,
Non falſa pendens in cruce Laureolus.
Viuebant laceri membris ſtillantibus artus,
Inq́ue omni nuſquam corpore corpus erat.
Denique ſupplicium dederat necis ille paternæ,
Vel domini iugulum foderat enſe nocens,
Templa vel arcano demens ſpoliauerat auro,
Subdiderat ſæuas vel tibi Roma faces,
Vicerat antiquæ ſceleratus crimina famæ,
In quo quæ fuerat fabula, pœna fuit.

Laureoli Mimi Romæ repræſentati Suet. mentionẽ facit in C. Caligula, laureatũ mimum vocans, ſic enim in quibuſdã codicib. legitur, Et cùm in laureato Mimo, inquit, in quo actor proripiẽs ſe ruina (ſiue potius prorepẽs è ruina) ſanguinẽ vomuit, vt plures ſecundarum certatim experimentum artis darent, cruore ſcena abundauit. Ioſephus Antiquitatum lib. XIX. C. Caligulæ mortem deſcribens, velut explicat argumẽtum Laureoli Mimi, dum inquit, In illo ſiquidem ſpectaculo, duo ei auguria prouenerunt. Mimus nanque eſt introductus, quo actum eſt, vt iudex deprehẽſus crucifigeretur. Et Pantomimus fabulã ſaltauit Cyniræ, in qua & ipſe occiſus, & eius filia Myrrha videbatur, atque ſanguis mimica arte diffuſus, & circa iudicem crucifixum, & circa Cyniram atque Myrrham. Porrò Tertulliani, qui omnis antiquitatis peritiſſimus fuit, ſenſus hic eſt, Enthymeſin non fuiſſe exercitatam in ſcena, in agenda fabula illa quam Catullus Mimographus Laureolũ inſcripſit, in qua iudex in crucẽ agebatur. Alioqui ſi illã ſcenicorũ hiſtrionũ in repræſentanda in crucẽ acti præſidis fabula dexteritatem habuiſſet, fortaſſis crucẽ ſuperuolaſſet, id

id est Horon. Vt destituta passioni illi suę in trichea multiplicia atq; perplexa.] *Pro in trichea multiplicia, reposuimus in tricha multiplici, suffragãte etiã nobis collatione Gorziẽsi. Quod verò præcedit, Destituta, apud Irenæum est, Sola derelicta foris.* Omni genere eius cœpit adfligi.] *Eius subaudi paßionis. Mox pro metũ, scripsimus metu.* Nec vt mater eius, illa enim Æon ad hęc pro cõditione deterius.] *Nos sic distinximus & emẽdauimus, Nec vt mater eius. Illa enim Æon, at hæc pro cõditione deterius. Sensus est, Aliter autẽ & longè infelicius actũ fuit cum Enthymesi filia, quàm cum matre eius Sophia scrutatura maiestatẽ Bythi patris: nam mater per Horõ purgata à malis fuit, & deinceps cõfirmata. Atq; hoc est quod Irenæus, Et non, inquit, quemadmodũ mater eius, prima Sophia, Æon, demutationẽ in paßionibus habuit, sed contrarietatẽ. Q. D. Paßiones eius nõ sunt imminutæ, sed auctæ potius.* Insurgente adhuc & alio fluctu conuersionis in Christũ.] *Pro insurgente alio fluctu conuersionis. Irenæus habet, Super hæc autẽ euenisse ei & alterã adfectionem cõuersionis ad eum qui viuificauit eam. Ergo quod huic est fluctus, illi est adfectio. Apud Iren. conuersionis legendũ non cõuersationis.* In omnẽ hanc struem mũdi.] *Struẽ dixit pro structura, siue constructione. Vt sæpe structus pro cõstructus.* Magister omniũ Physicorum.] *Physicorũ nomine Philosophos intelligit. Sic lib. I aduersus Marcionẽ; Vt pleriq; Physicorũ formidauerint initium ac finem mundo constare.* Audisti conuersionẽ.] *Irenæus, Adfectionem cõuersionis ad eum qui viuificauit eam, collectionem & substantiã fuisse materiæ dicũt, ex qua hic mundus constat. Ergo quod Tertull. Genus aliud paßionis vocat, Irenæus dicit Alterã adfectionem.* Ex hac omnis anima huius mũdi.] *Irenæus, De cõuersione enim, inquit, Mũdi & Demiurgi omnem animã genesim habuisse.* Audisti mœrorem & timorem.] *Irenæus, De timore autem & tristitia reliqua initiũ habuisse.* Nam ex lachrymis eius vniuersa aquarũ natura manauit.] *Irenæus, A lachrymis enim eius, inquit, factam vniuersam humidã substantiam.* Vt & Nonacris inde sudauerit quę Alexandrũ occidit.] *Libet hic M. Vitruuij verba asscribere, Tertulliano quantũ ad Alexandri Magni mortem attinet consentientis lib. de Architect. 8. Est, inquit, in Arcadia Nonacris nominata terræ regio quæ habet in montibus è saxo stillantes frigidißimos humores. Hæc autem aqua Stygos*

152.

Cap. XV.

Vide T. 2. 370.

hydor nominatur, qua neque argenteum, neq; æneũ, neq; ferreũ vas potest subsistere, sed dissilit & dissipatur. Conseruare autem eam & continere, nisi mulina vngula potest. Quæ etiam memoratur ab Antipatro in prouinciã vbi erat Alexãder, per Iollam filium perlata esse, & ab eo ea aqua regẽ esse necatũ. Hactenus ille. De aqua variant Plinius & Quintus Curtius; cũ Vitruuio & Tertull. cõsentit Pausanias. De aqua Nonacride nõ tacet Seneca Nat. quæst. lib. 3. Quædam, inquit, aquæ mortiferæ sunt, nec odore notabiles, nec sapore. Circa Nonacrin in Arcadia Styx appellata ab incolis, aduenas fallit, quia non facie, non odore suspecta est, qualia sunt magnorũ artificum venena, quæ deprehẽdi nisi morte non possunt. Et Lyncestarũ inde fluxerit, quæ ebrios efficit.] *Lyncestæ Macedoniæ sunt populi, vnde Lyncestis Græca forma, cuius vim describit Plin. lib. 2. Nat. hist. cap. 106. quod est de miraculis aquarum fontium, & fluminum, Lyncestis, inquit, aqua quæ vocatur acidula, vini modo temulentos facit. Item in Paphlagonia, & in agro Caleno. Fõtis Paphlagonici meminit & Marcus Vitruuius. Idem prodit de Lyncesti Seneca Nat. quæst. lib. 3. cap. 20. adiiciẽs hos duos versiculos ex Ouidio:*

> Quem quicunque parum moderato gutture traxit,
> Haud aliter titubat, quàm si mera vina bibisset.

Et Salmacis inde se soluerit, quæ masculos mollefacit.] *Ob hunc affectũ Ouidius obscœnã vocat his carminibus libro 15. Metamorphoseos:*

> Quódque magis mirum, sunt qui nõ corpora tantũ
> Verum animos etiam valeant mutare liquores.
> Cui non audita est obscœnæ Salmacis vnda?
> Æthiopésq; lacus, quos si quis faucibus hausit,
> Aut furit, aut patitur mirum grauitate soporem.

Huius rei causam reddẽs Seneca, Similẽ, inquit, habet vim mero, sed vehementiorẽ. Nam quemadmodũ ebrietas donec exiccetur, dementia est, & nimia grauitate defertur in somnũ: sic aquæ hu⁹ sulphurea vis habet quoddã acrius ex aëre noxio virus, quod mentẽ aut furore mouet, aut sopore opprimit. Cæterũ vnde Salmacis dicta sit molles & impudicos reddere qui ex ea biberint, quod hic Tertull. vocat, masculos mollefacere, docet M. Vitruu. architect. lib. 2. Is, inquit, (de Salmacidis fonte loquitur) falsa opinione putatur Venereo morbo implicare eos, qui ex eo biberint. Sed hæc opinio quare per orbem terrarũ falso rumore sit propagata,

gata, nõ pigebit exponere. Non enim quod dicitur molles & impudicos ex ea aqua fieri, id potest esse, sed est eius fontis potestas perlucida, sapórq; egregius. Cùm autẽ Melas & Areuanias, ab Argis & Trœzene coloniã communẽ eo loci deduxerũt, barbaros Caras & Lelegas eiecerunt. Hi autem ad montes fugati se congregantes discurrebant, & ibi latrocinia facientes crudeliter eos vastabant. Postea de colonis vnus ad eum fontẽ propter bonitatẽ aquæ quæstus causa tabernã omnibus copiis instruxit, eámq; exercendo eos Barbaros allectabat. Ita singillatim decurrẽtes, & ad cœtus conuenientes, è duro feróq; more cõmutati in Græcorũ consuetudinẽ & suauitatẽ sua voluptate reducebantur. Ergo ea aqua non impudico morbi vitio, sed humanitatis dulcedine mollitis animis Barbarorũ, eam famã est adepta. Hæc Vitruu. Cœlestes imb. pip. Achamothe.] *Scribit Festus, Pipiationẽ esse clamorẽ plorantis, lingua Oscorũ. Pipiauit ergo cœlestes imbres Achamoth. i. pipiando & plorãdo emisit. Factitiũ verbum est à sono plorantiũ, pi, pi. Porrò quando Paterniacẽsis codex manuscriptus habet, Achamothe, cogitandũ an Tertull. scripserit, Et nos in cisternis, &c.* Proinde ex consternatione & pauore corporali elementa ducta sunt.] *Nos scripsimus corporalia elementa Irenæũ secuti, qui sic ait, De risu autem eius lumen, de pauore autem & inconstabilitate corporalia mũdi elementa. Quod Irenæus Aporiam vocat, videtur Tertull. cõsternationẽ vertisse. Quin ipse Irenæi interpres, infrà, Et Aporiã autem, inquit, id est cõsternationem similiter in eo quod dixerit, Et quid dicã, nescio.* Ridebat interdũ qua cõspecti Christi recordans.] *Irenæus, Aliquãdo autem, inquit, in cogitationẽ veniens eius quod dereliquerat eã lumẽ, diffundebatur & ridebat.* Nec obstupescas, quis lætitia.] *Opinor legendũ, qui, id est quomodo. Sunt autem septimi casus lætitia & mœstitia. i. per lætitiã & mœstitiã. Reposuimúsq; pro defuerit, defluxerit. Ex Gorziẽsi collatione. Sícq; pridem legendũ coniectauerã.* Remedio iam agere.] *Propter effulgentem è risu lucem. Declarat seipsum, Omnẽ enim, inquit, obscuritatẽ eius, subaudi loci, discußit.* Sed quoties ridere voluisset.] *Enthymesis tenebatur magno desiderio luminis amißi. Et quoties ridebat, non habebat quidem verũ lumen, sed luminis recordationẽ. Et tamen hoc aliquid erat, vt quãlibet pusillũ suffecturũ fuerit, ne desertoribus suis Christo & Spiritui sancto supplex fieri cogeretur, valde superba & arrogans existens, quod*

cõmune mulierũ vitiũ eſt. Deſertores ſuos ſupplicare.] Chriſtum videlicet & Spiritum ſanctũ. Nam ſuprà habes de Chriſto ſe ſubducente, Hac, inquit, miſericordia functus, non ſine Spiritus ſancti ſocietate, recurrit Chriſtus in Pleroma. Conuertitur ad preces.] Irenæus, Ad obſecrationem, inquit, cõuerſa eſt eius luminis quod dereliquerat eam, hoc eſt Chriſti. Sed Chriſtus quẽ iam pigebat.] Irenæus, Qui ingreſſus, inquit in Pleroma, ipſe quidẽ (vt datur intelligi) pigritatus eſt ſecundo deſcẽdere. Paracletum, Soterẽ.] Irenæus, Paracletũ autem, inquit, miſit ad eã, hoc eſt Saluatorem. Cum officio.] Iurecõſultis officium cœtus ipſe eſt eorum qui magiſtratui inſeruiunt. Vnde apud officiũ deponere, & officio tradere. In quem ſenſum & hic vſurpat Tertullianus. Atque comitatu coætaneorum Angelorũ.] Irenæus, Mittitur autem, inquit, ad eã cum coætaneis ſuis angelis. Atque hoc eſt quod ſupra dixit Tertul. de Sotere loquens ex omnium æonum defloratione conflato, Vt autem, inquit, tantum ſigillarium extrinſecus inornaſſent, ſatellites ei angelos proferũt, par genus, ſi inter ſe poteſt fieri. Igitur ſi Soteri additi ſunt de nouo creati, non ſunt eo antiquiores, ſed coætanei. Credas & cum duodecim faſcibus.] In exẽplaribus manu deſcriptis mendoſe legitur facib. Nos repoſuimus faſcib. Huiuſmodi nanque pompa Conſules Romani incedebãt. Duodecim faſces & totidem ſecures cum lictorib. L. Iun. Bruto, & L. Tarquinio Collatino primis COSS. poſt exactos reges ſunt additi. Ita tamen vt penes vnum tantum eſſent, qui propterea Maior conſul vocabatur. Velamẽtum ſibi obduxit.] Caſtiga locum hũc apud Iren. & pro eam lege eum, & pro cooperationẽ, coopertionem, hoc modo; Hãc autem Achamoth reueritam eum dicunt, primo quidem coopertionem impoſuiſſe ei, propter reuerentiam. Interpres Irenæi ἑαυτῷ, id eſt ſibi, vertit, ei. Mox ſcripſimus, Fructiferúmque ſuggeſtũ. Ex Gorziẽſi collatione. Quirie, chere.] κύριε, χαῖρε, id eſt, Domine ſalue. Quibus inde conceperat virib.] hoc eſt, virib. quas inde. i. ex viſu contẽplationéq; eius cõceperat. Sic Iren. Deinde autẽ, inquit, cùm vidiſſet eũ cum vniuerſa fructificatione ſua accurriſſe (ſiue occurriſſe) ei, virtute accepta de viſu eius. Atq; confirmat agnitione iam.] Iren. Et illũ, inquit, formaſſe eam formationẽ, quæ eſt ſecundũ agnitionem. Vt fortaſſe melius hic apud Tertul. legas, Atq; cõformat agnitione iam. Et ab omnib. iniuriis paſſionis expumicat.] Irenæus, Et curationem paſſionũ feciſſe eius,

ſepa-

ſeparătem eas ab ea. Expumicare eſt expurgare expoliréq;. Nam hic pumicis vſus & in chartis leuigădis, & ſordibus pedũ abradendis in balneis. Nõ eadẽ negligentia in exterminium diſcretis.] *Iren. Et non eũ neglexiſſe, inquit, nec enim erat poßibile eas exterminari quẽadmodũ prioris, eo quod iam habilia & poßibilia eſſent. Poßibilia dixit interpres Irenæi, pro potẽtia & valida, quod Tertull. exercitata & vſu virioſa.* Atq; ita maſſaliter ſolidata.] *Sic exponit quod Irenæo eſt coagulatũ.* Defixit ſeorſum in materiæ corporalem paraturã.] *Hoc eſt, iuxta Irenæum, Segregauit ſeparatim. Paraturã iterum vſurpat ſubſtantiuè, vt ſuprà ſæpenumero. Sic lib. De carne Chriſti, Debeo illos, inquit, de ſua paratura repercutere. Aduerſus Marc. lib. 1. Nulla ſibi proſpexit agnoſcendo paraturã. lib. 2. Sic ædificat, qui propria paratura caret. lib. 3. In tantũ paraturã deſiderabat, vt credi poſſet. In hoc ipſo libro infrà, In hoc, inquit, & paraturã mundi proſpectam.* Commutans ex incorporali paſſione indita habilitatẽ atque naturã.] *Poteſt eſſe figura Græca, vt ſit ſenſus, Cõmutãs ea vitia ſiue paßiones ex incorporali paßione indita, ſecundũ habilitatem atq; naturã. Sed præſtat totam ſententiã Irenæi verbis referre. Neq; enim melior expoſitio inueniri poteſt: Sed ſegregantem, inquit, ſeparatim (ſic legi pro ſeparauit) commiſcuiſſe eas, & ſic aptabilitatem & naturã feciſſe in eas, vt in cõgregationes & corpora venirent.* Vt duplex ſubſt. cõd. ord. de viciis, peſſima: de cõuerſione, paſſionalis.] *Irenæus, Vti, inquit, fierent duæ ſubſtantiæ, vna quidem mala ex paßionibus, altera autem cõuerſione, paßionalis.* Quæ nos commiſit cum Hermogene.] *Commiſit, hoc eſt, in certamen deſcendere fecit. Gladiatores propriè committuntur, cum ad digladiãdum cõponuntur: vt ſuprà annotauimus, vbi dixit, Abſit vt Apoſtolos cõmittam. In Præſcriptionib.* Subſtruit intrà.] *Repoſuimus, ſubauit intra, pro ſubſtruit, hic nihil ſignificãte. Requirebat enim locus vocem obſcœnam, alioqui quid attinebat præfari verba pudoris. Hanc ſententiã his verbis refert Irenæus, Hãc autem Achamoth, inquit, extra paßionem factam, concepiſſe de gratulatione eorum quæcũque ſunt luminũ viſionem, id eſt, angelorũ qui erãt cum eo.* Quam vis lætantes ex l. p. i. imbiberat.] *Irenæus, Et delectatã in conſpectu eorum, inquit, peperiſſe fructus ſecundum illius imaginem, docent, partum ſpiritalem ſecundum ſimilitudinem factum ſatellitum Saluatoris.* Et ſibi intimarat.] *Intima-*

10

re pro intimũ reddere. Sic in De habitu muliebri, Nullus, inquit, clauus argentum intimat tabulis. Hac autoritate triũ ſcilicet liberorum.] *De iure trium liberorum multa ſunt paßim in cõſtitutionibus veterum imperatorum. Vetus interpres, hoc eſt, expoſitor codicis Theodoſiani, qui mutilus extat, in capite de legitimis hæredib. lib. 5. docet matrem habere ius trium liberorum, ſi ingenua tres partus viuos, & libertina quatuor ædiderit. Hoc priuilegium etiam illis qui nullos ſuſtulerant liberos interdũ Principũ fauore concedebatur. Ius trium liberorum Suetonio Tranquillo parum felix matrimoniũ experto tribuit Traianus Cæſar, id rarißimè facere ſolitus, nec numerum excedens quem apud ampliſſimum ſenatum ſibi ſuffecturum dixerat. Porrò multum valebat ius trium liberorum ad hæreditates adeundas.* Prolatis Soteris diſciplinis.] *Interpres Irenæi doctrinas vocat, Cõuerſam, inquit, in formationẽ eius quæ facta erat de cõuerſione eius animalis ſubſtãtiæ, emiſiſſe quoq; à Saluatore doctrinas. Sẽſus eſt, Soter docuit Enthymeſim & adiuuit. Nã paulò ante dixit Iren. Virtutẽ Saluatorẽ fabricaſſe.* Præter hæreticorũ.] *Iterũ præter iungit cũ genitiuo, vt ſuprà cum ablat. aduerſus Marc. lib. 4. Præter oneribus cõſparſionũ offarcinatũ educit ex Ægypto, quẽadmodum illic annotauimus. Sumit enim præter pro præterquã. Cic. ad Q. Fratrẽ, Atq; etiã è Græcis ipſis cauendæ ſunt quædã familiaritates, præter hominũ perpaucorũ, ſi qui ſunt vetere Græcia digni. Sic Græci τὸ πλὴν vſurpant, cũ nominat. cõiungẽtes, pro præterquã ſiue niſi.* A quo.] *Nos fecimus, A qua, ſubaudi Achamoth, ſecuti Iren. qui ſcribit, ea quæ poſt Demiurgũ ſunt, eum formaſſe latenter motũ à matre ſua. Et ſequitur apud Tertul. Et ignarum matris Demiurgum.* Nomẽ illi Metropatoris miſcuerunt.] *Iren. Vnde, inquit, Metropatorẽ & Apatorẽ & Demiurgũ eũ & Fratrẽ vocant. Dextrorũ quidem patrẽ dicentes eũ. i. Pſychicorũ: Siniſtrorũ verò. i. Hylicorũ, Demiurgũ: omnium autẽ regẽ.* Cùm deberet illa.] *Illa ſubaudi Achamoth, hæc omnia vocitari.* In honorẽ AEonũ imagines cõmentatam.] *Iren. Hæc enim Enthymeſin, inquit, volentẽ in AEonum honorẽ omnia facere, Imaginẽ dicũt feciſſe eorũ.* Rurſus hoc in Soterẽ detorquent, qui ſit operatus per illã.] *Iren. Magis autem, inquit, Saluatorẽ per ipſam, ſub. dicũt imagines feciſſe.* Vt ipſum quidem imaginẽ patris inuiſibilis, & incogniti darent.] *Pro darẽt ſcripſi, daret ſubaudi Soter, qui per Achamothã operabatur:*

tur: nã sequitur, effingeret. Alioqui si quis darent legendũ contẽdat, quemadmodũ est in manuscriptis codicibus, interpretari cogetur de vtrisq;, Achamotha videlicet & Sotere. Et mox effingerent, legat necesse est, cõtra fidem exemplariũ. Irenæus certè Soteri id potius tribuit. Incognitã licet & inuisibilis Demiurgo.] Nos ad sensum Irenæi sumus ausi scribere, incognitam scilicet & inuisibilem Demiurgo. Vt referatur ad ipsam Achamotham quæ fuerit incognita & inuisibilis Demiurgo. Nam autor est Irenæus, A Sotere in imagine inuisibilis patris conseruatam ipsam Achamothã incognitam à Demiurgo. Sensus est: ipsa Achamoth est imago patris Bythi Billius inuisibilis & incogniti. Eundem autẽ Demiurgũ Νοῦν filium effingeret.] Sensus est, Deiurgus est imago Nῦ filij illius vnigeniti. Archangeli verò Demiurgi opus, reliquos Æonas exprimerent.] Sensus est, Angeli & Archangeli sunt imagines AEonum. Multò magis patris.] Subaudi ignarum. Iocus est. Imaginem nõ ignorantis patrem.] Pro Non nos reposuimus Nῦ ignorãtis patrem. Intelligit Bythum. Hoc est mulum de asino pingere.] Vice prouerbij vsurpat, Mulum de asino pingere, id est Ad exemplar ineptiarum, similium ineptiarum exemplũ repræsentare, aut ad mendacia, noua mẽdacia confingere. Nam subiicit, Et Ptolemæũ describere de Valentino. Portentosas istas nugas prior Valentinus commentus est, Ptolemæus aliquid de suo adiecit, ab autore nonnihil varians. Ergo Valentino hæreseos istius autori, nomen asini competit, vt muli Ptolemæo discipulo. Ex asino & equa mulus gignitur mense xii. ait Plinius lib. 8. Et mox addit, Obseruatum, è duobus diuersis generibus nata tertij generis fieri, & neutri parentum esse similia: eáque ipsa quæ ita nata sunt, non gignere, in omni animalium genere. Vt non sine causa Muli vocabulum Ptolemæo sit tribuendum. Nouam prouinciam cõdidit, hunc mundum.] Alludit ad morem Imperatorum, qui prouincias subiugabant. Et est Appositio. Hoc Irenæus his verbis refert, Patrem itaque & deum dicunt factũ eorum quæ sunt extra Pleroma, fabricatorem esse omnium psychicorum & hylicorum. Separantem enim duas substantias confusas, & de incorporalibus corporalia facientem, fabricasse quæ sunt cœlestia & terrena: & factum Hylicorum & Psychicorum, dextrorum & sinistrorum fabricatorem, leuium & grauium, sursum aduolantium & deorsum deuergentium: sic enim legendum pro demer-

Cap. XX

gentium. Duplicis ſubſtantiæ illius deſtruſæ.] Participiũ deſtruſæ pro detruſæ reſpicit ad id quod ſupra dixit, defixit, inquit, ſeorſum in materia corporalem paraturã. Sublimantia.] Abſolutè accipit, hoc eſt in ſublime tendentia. Cum ipſam.] Lego Tum ipſam. Vnde & Sabbatum dictum eſt.] Iudæis Sabbatum ſignificabat totum tempus ſeptem dierum. Sicque hoc loco accipit Tertullianus. Irenæus, Septem quoque cœlos feciſſe, ſuper quos Demiurgum eſſe dicunt, & propter hoc Hebdomadã vocant eum. Itaque vides eſſe Tertulliano ſabbatum, quod eſt Irenæo hebdomas. Cœlos autem noëros deputãt.] Νοερὸς, id eſt intellectuales. Maluit vti Græca voce. Et interdũ angelos eos faciũt, ſicut & ipſum Demiurgum.] Irenæus, Septem autem, inquit, cœlos quos intellectualeis eſſe dicunt, Angelos autem eos tradunt, & Demiurgum & ipſum Angelum, deo autem ſimilem. Sicut & paradiſum archangelum quartum.] Irenæus, Quemadmodũ, inquit, & paradiſum ſupra tertiũ cœlum exiſtẽtem virtutem archangeli non dicũt eſſe, & ab hoc aliquid accepiſſe Adam conuerſatum in eo. Tu ſcribe pro nun, IIII, vt ſint notæ numerales, id eſt quarti. Porrò deuerſatus quo verbo etiam alibi Tertullianus vtitur, vides nihil aliud eſſe quam cõuerſatus. Satis meminerat Ptolemeus puerilium dicibulorum.] Videtur Ptolemæus Valentini ſectator id cõmentus eſſe de Paradiſo Archangelo quarto ſupra cœlũ tertium extenſo. Vocat autem puerilia dicibula, fabulas pueriles, quæ ſolẽt pueris recitari à nutricibus aut aniculis. Nuceta.] Nucetum locus eſt nucibus arboribus cõſitus, à nuce, vt Lauretum à lauro, Quercetum à quercu. Et ideo fortaſſe nõ ſcit.] Iocus eſt in Demiurgum, quem Valentiniani fabulantur putaſſe omnia à ſemetipſo feciſſe, quum ea feciſſet Achamoth. Cœlum enim feciſſe neſcientẽ cœlum, & hominem plaſmaſſe ignorantem hominem, terram autem oſtendiſſe non ſciẽtem terram. Et in omnibus ſic dicunt ignoraſſe eum figuras eorum quæ faciebat, & ipſam etiam ignoraſſe matrem, at ſemetipſum putaſſe omnia eſſe. Irenæi verba ſunt: quæ retuli idcirco vt intelligatur hic Tertul. Quæ & effectũ ſuum miniſtrabat.] Irenæus, Cauſam autem, inquit, ei fuiſſe, matrem eius, talis operationis dicũt, quæ ſic voluerit inducere eum, caput quidem & initium ſuæ ſubſtantiæ, dominum autem vniuerſæ operationis. Cur ſibi quoque iſta noluit eſſe nota.] Sibi, hoc eſt Demiurgo. Sibi pro ei. Cicero pro lege Manilia, Ex eodẽ, inquit,

Pon-

Ponto illa Medæa quondam profugisse dicitur, quam prædicant in fuga fratris sui membra in iis locis, qua se parens prosequeretur dissipauisse. Se dixit pro eam. Lucanus in quinto Pharsaliæ, Quæ nox sibi proxima venit, Insomnis viduo tum primum frigida lecto. Sibi posuit pro ei. Interim teneã, deum Sophiam cognominari.] *Ausi sumus mutare locum, & pro Teneam deum, scribere tenendum, subauditur est.* Sophiam cognominari.] *Irenæus, Hanc autem, inquit, Matrem & Ogdoadã vocant, & Sophiam, & Terram, & Hierusalem, & Spiritũ sanctum, & Dominum masculiniter.* Puto & barbã.] *Hoc ideo dicit, quia vocant eam Spiritum sanctum, & Dominum masculinè, vt modò citauimus ex Irenæo, quum tamen illa fœmina sit, domina appellanda, nõ dominus.* Ne dixerim cætera.] *Intelligit eam partem qua viri sumus.* De animalibus scilicet censu inualitudinis spiritalia accedere.] *Sensus est, Demiurgus non erat compos vt accederet spiritalia, id est intelligeret, siue perciperet spiritalia ipse animalis existens. & cur hoc non poterat? nempe censu inualitudinis, id est propter infirmitatẽ. Irenæus, Et propter hoc superiorem eum existentẽ præscire quæ sunt spiritualia, & se putasse solum deum, & per prophetas se dixisse, Ego deus, & præter me nemo. Quæ Irenæi sententia tribus mendis est corrupta. sic castiganda atque legenda, Et propter hoc infirmiorem eum existentem nescire quæ sunt spiritalia, & se putasse solum deum, & per prophetas edixisse, Ego deus, & præter me nemo.* Ergo & factum intelligebat.] *Hoc est seipsum esse factum.* Et factitatorem facti esse quemcunque.] *Suprà annotauimus in scholiis libri aduersus Hermogenem, Tertullianum factitatoris vocabulo conditorẽ creatorémque denotare. Sic enim illic loquitur, An & hæc, inquit, in hominis factitatione censetur? Idem verbũ etiam alibi vsurpat. & hic mox, Saltem suspectus de aliquo factitatore. Sensus autẽ est, & conditorẽ Demiurgi conditi esse aliquem quisquis sit ille.* Saltem suspectus.] *Suspectus pro suspicante.* Vel quia origo sordidior capit.] *Capit, id est obuenit, cõtingit, diabolo,* ἐνδέχεται. Ex nequitia enim mœroris illius deputatur.] *Irenæus, De tristitia autem, inquit, spiritalia malitiæ dicent facta. Vnde & diabolum genesin habuisse, quem Cosmocratorem vocant, & dæmonia, & omnem spiritalem malitiæ substantiã.* Genituras.] *Hoc est origines. Hoc vocabulo libenter vtitur.* Et tamen diabolum quoque opus Demiurgi affirmant.] *Castiga locum deprauatum*

apud Irenæum, dum ait, Coſmocratorem verò dicunt creatorem Demiurgi. & ſcribe creaturam. Et munditenentẽ appellãt.] *Irenæus, Quem, inquit, & Coſmocratorẽ vocant.* Et ſuperiorũ magis gnarum defendunt, vt ſpiritalem natura.] *Irenæus, Et Coſmocratorem quidem, inquit, intelligere dicunt ea quæ ſunt ſuper eum, quoniam ſit ſpiritalis malitia, Demiurgũ verò ignorare cum ſit animalis.* Cui omnes hæreſes procurantur.] *Procurare & procurari ſæpe cum datiuo conſtruit: vt lib.* 1. *aduerſus Marcionẽ, Æmulatio autem liberãdo homini procurat. & aliis locis innumeris.* Singulariũ autẽ poteſtatũ arces.] *Indicat quibus locis, quóue ſitu conſtituti ſint dij Valent. nempe,*

Summo loco Pleroma, id eſt tricenariȩ æonum diuinitatis plenitudo,
Infra Pleroma Achamoth,
Infra Achamotham Demiurgus.
Infra Demiurgum Diabolus.

Hanc rẽ de narrat Irenæus his verbis, Habere autẽ, inquit, medietatis locũ eã, ſcilicet Achamoth, & eſſe quidẽ ſuper Demiurgũ, ſubtus autem ſiue extra Pleroma vſq; ad finẽ. Et infrà, Habitare, inquit, matrem quidem ipſorũ in eo qui ſit cœleſtis locus, hoc eſt in medietate: Demiurgũ verò in eo qui ſit in cœlo locus, hoc eſt in hebdomade: Coſmocratorẽ verò in eo qui ſit ſecundũ nos mũdo. Metatur medietatẽ.] *Propriè metari eſt locũ deſtinare demetiríue figendis militũ tentoriis: vnde dictum caſtra metari. De hoc ſuprà diximus. Nam etiã metatoris vocabulo aduerſus Marcionem Tertul. vtitur.* Filium calcans.] *Videlicet Demiurgum.* Magis diabolus.] *Subaudi ſubeſt. Nam hunc dicunt Valent. in noſtro mundo habitare, qui cœlis ſubeſt.* Ex Sophiæ vtiliſſimis caſibus.] *Intellige hic Sophiã filiam, ſiue Secundã (nam hoc illi maternũ nomen) quæ & Enthymeſis & Achamotha dicitur. Poſſet etiam dici inferior Sophia, ſicut mater eius Teleti cõiunx, Sophia ſuperior.* Reciprocandi ſpir. ſpac. ten. om. corp. veſtem.] *Hæc omnia per appoſitionẽ ſunt interpretanda.* His omnibus elemẽtis atque corporibus ignis inflabellatus eſt.] *Irenæus, Ignem verò, inquit, omnib. his ineſſe mortẽ & corruptelam, quemadmodũ & ignorantiã omnib. tribus paſſionibus inabſconſam docent.* Febricitaſſe.] *Ergo calor & ignis paſſio fuit Achamothæ.* 12 Molitus ergo mundũ Demiurgus.] *Irenæus, Cùm fabricaſſet igitur mundũ, inquit, fecit & hominẽ Choicum, non autem ab hac arida terra, sed ab inuiſibili ſubſtantia, & ab*

effusibili & fluida materia accipientẽ. Materię illius scilicet.] *Hanc asserens Hermog: Africanus impugnatur à Tertulliano, lib. qui hunc præcedit, duntaxat in hoc volumine.* Siccauerit.] *Siccauerit absolutè pro siccata fuerit, siue inaruerit.* De Sophiæ fletibus.] *Intelligit Enthymesin siue Achamothã. Vt & mox cùm dicit, Ex pituitis & gramis Sophiæ* Sequitur vt limũ ex pituitis & gramis Sophiæ constituisse credamus.] *Nos pro constituisse scripsimus constitisse. Sunt autẽ gramæ oculorũ vitia, autore* Festo. *Nonius Marcellus gramarũ vocabulo pituitas oculorum accipiendas docet, Cæcilium allegans qui alicubi dixerit, Gramosis oculis ipsas atratis dentibus. Græci γλάμας vocant, & gramosos γλαμυρὲς.* Figulat ita hominẽ Demiurgus.] *Figulationis vocabulo in superioribus libris etiã vsus est Tertullianus: vt in De resurrectione carnis, Bene autem, inquit, quod & plures & duriores quoque doctrinæ, totam hominis figulationẽ deo nostro cedunt.* Et de afflatu suo animat.] *Irenæus, Et in hunc, inquit, insufflasse psychicum definiunt.* Ad imaginem & similitudinem factus.] *Irenæus, Et hunc, inquit, esse secundum imaginem factum.* Vt imago quidem.] *Subaudi existens.* Choicus deputetur, materialis scilicet.] *Irenæus, Secũdum imaginem quidem hylicum, inquit, esse: proximum quidem, sed non eiusdem substantiæ esse deo. Similitudo autem, subaudi existens.* Animalis.] *Subaudi deputetur. Irenæus, Secundum similitudinem verò psychicum, inquit. Vnde & spiritum vitæ substantiam eius dictam, quum sit ex spiritali definitione.* Et hãc esse pelliceam tunicam.] *Irenæus, Post deinde, inquit, circundatam dicunt ei Adamanticam tunicam. Hanc autem sensibilem carnem esse volunt. Sic enim illic lego, hoc est pelliceam, pro adamantinam.* Siquidem *in De resurrectione carnis sic scribit Tertullianus noster, Neque enim, inquit, vt quidam volunt, illæ pelliceæ tunicæ, quas Adam & Eua paradisum exuti, induerunt, ipsæ erunt carnis ex limo reformatio, &c. vbi indubiè notat Valentinianos. Diuus Hieronymus aduersum errores Ioannis Hierosolymitani disputans, inter cætera arguit eum quòd tunicas pelliceas humana corpora interpretetur, quibus post offensam & eiectionem de paradiso Adam & Eua induti sunt, quasi antè in paradiso sine carne, neruis & oßibus fuerint.* Peculium quoddam seminis spiritalis.] *Hoc est quod supra dixit, Et tamen, inquit, cum aliquo peculio relinquitur.* Ne hoc quidem gnaro.] *Figura Græca. secũdum hoc, id est hoc sciente.* Ad

hoc enim deposuerat & occultauerat.] *Idē prodit Irenæus his verbis, Partum verò matris ipsorum, inquit, quæ est Achamoth, quē secundū inspectionē eorum angelorū qui sunt erga Saluatorem, generauit, existentē eiusdē substantiæ matris suæ spiritalis, & ipsum enim ignorasse Demiurgum dicunt, & latenter depositū esse in eum nesciēte eo: vti per eum in eā quæ ab eo esset animā seminatū & in materiale hoc corpus, gestatū quoq; velut in vtero in his & amplificatum, paratum fiat ad susceptionē perfectæ rationis.* Quasi per carnalē animā.] *Nos, per canalem animam. Appositiuē, hoc est per animam quæ vice canalis erat.* Latuit homo spiritalis flatu insertus.] *Irenæus, Latuit igitur, inquit, quemadmodum dicunt, Demiurgum, conseminatus in sufflatione eius à Sophia, spiritalis homo, inenarrabili virtute & prouidētia. Atque hoc vltimū est quod Tertull. mox dixit, Accipe industriam, inquit, clandestinæ prouidentiæ huius.* Et pariter corpori inductus.] *Subaudi est.* Quia nō magis semen nouerat matris Demiurgus, q̃ ipsam.] *Irenæus, Quēadmodum enim, inquit, matrē suam ignorauit, sic & semen eius.* Ecclesiæ supernę speculū.] *Irenæus habet exemplū.* Et hominis in censum.] *Nos fidē secuti Gorziensis collationis præpositionē in expunximus. Irenæus, Et hunc, inquit, esse in semetipsis hominem volunt, vti habeant animam quidē à Demiurgo, corpus autē à limo, & carnem à materia. Spiritalem verò hominem à matre Achamoth.* Choicū, substātia ἀρχῆς? carnē, materia.] *Hoc est, Choicū à substantia ἀρχῆς: carnē, siue carneū subaudi censum à materia. Totius sententiæ hic est sensus: Eum censum, nēpe spiritalem ab Achamoth esse dicunt Valētiniani, quemadmodum animalem censum à Demiurgo: Choicum autē censum à substātia ἀρχῆς, hoc est ab illa materia philosophica in quam hæretici quidā principiū illud in quo deus fecerit cœlū & terram interpretantur, quasi substantiuum & corpulentum. Et carnē, hoc est carnalem censum, à materia. Ex hoc quadruplici hominis censu, Spiritali, Animali, Choico, & Carnali, nouum Geryonem constituunt Valentiniani, non triformē vt ille fuit, sed quadriformē.* Habes nouū, id est quadruplū Geryonē.] *Sustulimus præpositionē In, admonente nos Gorziensi collatione. Porrò Geryonem ipsum non triplicis naturæ, vt fabulis proditur, fuisse ferunt: sed tres fratres tantæ cōcordiæ extitisse, vt vno animo omnes regi viderētur. Ex Iustino.* Sic & exitū singulis diuidūt.] *Singulis,*

sub-

ſubaudi cenſib. Vt mox, Materiali, ſubaudi cenſu. Itẽ Animali, ſcilicet cenſui. & ſpiritalem, ſcilicet cenſum. Itẽ animalis, ſcilicet cenſus. Materiali quidẽ, id eſt carnali.] *Irenæus, Cũ ſint igitur tres, inquit, alterũ materiale, quod etiã ſiniſtrũ vocant, ex neceſsitate perire dicunt: quippe quum nullã ſperationẽ, id eſt ſpem, incorruptelæ recipere poſsit.* Vtpote inter materialem Spiritaléinque nũcianti.] *Sic legitur in codicib. manu deſcriptis: ſed nos auſi ſumus mutare lectionẽ, & ſcribere nutanti. nam vtitur metaphora lancis in libra. Irenæus, Animale verò, quod etiam dextrũ appellant, cùm ſit medium ſpiritalis & materialis, illuc redigi quocũque declinauerit. Atque hoc eſt quod Tertul. hic dicit, & illac debito, qua plurimũ adnuerit. nam lanx velut annuit in eam partẽ in quã propendet. Antequam certò cõſiſtit, nutat.* Cæterũ ſpiritalem emitti in animalis cõparationẽ.] *Comparationem hic nihil aliud ſignificat niſi præparationẽ formationémque.* Vt erudiri cum eo & exerceri in cõuerſationibus potuit.] *Aut vt potuit exponẽdum, id eſt prout potuit: aut ſcribendum poſsit, quod mihi magis probatur. Irenæus, Spiritale verò, inquit, emiſſum eſſe, vt hic animali cõiunctum formetur. coëruditũ ei in conuerſationibus. Expone, vt erudiri & exerceri, ſcilicet animalis cenſus poſsit cũ eo, ſcilicet ſpiritali, in cõuerſationibus. Porrò conuerſationis vocabulum haud inelegans eſt. Iuſtinus lib.* 44. *Inde denique, inquit, conuerſatione nutricis, eximia puero pernicitas fuit. Loquitur de expoſititio puero quẽ cerua aluerat.* Indiguiſſe enim animalẽ etiam ſenſib. diſcip.] *Iren. Opus erat enim, inquit, animali ſenſilibus diſciplinis.* In hoc paraturã mũdi proſpectam.] *Et hic paraturam habes pro creatione ſiue conditione mundi. Iren. Ob quam cauſam, inquit, & mundũ fabricatũ eſſe dicũt.* In hoc & Soterẽ in mũdo repræſentatũ.] *Irenæus, Et Saluatorẽ, inquit, ad hoc veniſſe animalem, quia ſuæ poteſtatis eſt vt id ſaluet.* Alia adhuc cõpoſitione monſtroſum, volunt illũ proſpicias earũ ſubſtãtiarum inuidiſſe.] *Nos proſpicientias ſcripſimus pro proſpicias. Ex Gorzienſi. Significat Tertulliano hoc loco proſpiciẽtia ſpecimen quoddã. Pro inuidiſſe verò ſumus auſi ſcribere induiſſe, aurẽ nobis vellẽte Irenæo dũ ſic loqui pergit, Quæ enim ſaluaturus erat, eorum primitias eum ſuſcepiſſe dicunt. Librarius, induiſſe, tranſpoſitis literis vertit in inuidiſſe.* Quarũ, ſummã ſalutis eſſet redacturus.] 13 *Scripſimus ſaluti: ex Gorzienſi collatione. Sic autẽ etiã alibi loqui ſolet Tertull. vtens redigendi verbo.* Vt ſpiritalẽ quidẽ ſuſce-

peris ab Achamoth.] *Vt spiritalẽ, sub. substãtiam. Pro susceperis supposuimus susceperit, id exigente sensu.* Animalẽ verò quẽ mox à Demiurgo induit Christũ.] *Aut appositio est, aut figura Græca, hoc est Soter suscepit Animalẽ substantiam, secundum Christũ, quem mox induit à Demiurgo. Nam Valentiniani Demiurgo quoque suũ Christũ filiũ naturalẽ aßignabant.* Ceterum corporalẽ, ex Animali substantia.] *Irenæus, Eum suscepisse dicũt, ab Achamoth quidẽ spiritale: à Demiurgo autem indutum Psychum, id est animalẽ Christum.* Sed miro & inenarrabili rationis ingenio constructam.] *Sub. substantiam. Quod rationis ingeniũ vocat hic Tertullianus, Irenæi Interpres dispositionem dicit, A dispositione autem, inquit, circũdatũ corpus, Animalem habens substantiam, paratum verò inenarrabili arte, vt visibile, & palpabile, & paßibile fieret. Idem infrà, Dicunt enim, inquit, Sotera induisse corpus animale, de dispositione aptatum inenarrabili prouidentia, vt visibile & palpabile fieret.* Administrationis causam vi contulisse.] *Sensus est, Corporalis illa substantia inenarrabili rationis ingenio cõstructa vi sua cõtulit Soteri Valentinianorũ causam administrationis, id est humanarũ & cõmuniũ functionũ. Id declarat.* Quo cõgressui & cõspectui, & cõtactui, & defunctui, ingratis subiaceret.] Hoc est, *vt ipse Soter non sua sponte & inuitus (id enim significat ingratis) subiaceret congressui, & conspectui, & cõtactui, & defunctui, hoc est functioni cuilibet, quã exercet homo. Defunctus iuxta quartã inflexionẽ pro defunctione siue functione. Terẽt. in* Eunucho, *Opus faciã, vt defatiger vsque ingratiis vt dormiã. Ingratiis, inquit Donatus, id est non vltrò, quia nobis vltronea grata sunt, ingrata quæ ab inuitis fiunt ac recusantibus . Hinc ingratis aduerbium quibusdam vsurpatum.* Materiale autem nihil in eo fuisse.] *Irenæus, Et hylicum autẽ nihil omninò suscepit.* Vtpote salutis alienũ.] *Alienus cũ genitiuo. Vt in De resurrectione carnis, Alienam culpæ. Iren. Nõ enim hylicon capax salutis.* A spe etiã salutis excipiãt.] *Nos ex Gorziensi collatione scripsimus, expellãt.* In quẽ tanti licentiam Ien inserũt quidã.] *Nos ab exemplaribus nihil adiuti, scripsimus, In quem tanta licentia Iesum inserunt quidã. Porrò Valentiniani inserunt Iesum illum ex omniũ æonum defloratione cõstantẽ Soterẽ, in Animalem Demiurgi Christũ, fartilem Christum constituẽtes. Et semen Spiritale eodẽ modo in Animale infulciunt, quemadmodũ patebit*

bit in sequentibus. Esse etiã Demiurgo suum Christũ filium naturalẽ.] *Irenæus, Sunt autem, inquit, qui dicant emisisse eum, scilicet Demiurgũ, Christũ filium suum, sed Animalẽ.* Promulgatum profertis.] *Nos, prophetis. Irenæus, Et de hoc, inquit, per prophetas locutũ esse.* In præpositionũ quęstionibus positũ.] *Hoc dicit propter præpositiones ex & per. Exponunt enim Christũ ex virgine natũ, hoc est per virginẽ. Irenæus, Esse autem, inquit, hũc qui per Mariam transierit, quemadmodum aqua per tubum transit.* Super hũc itaque Christũ, deuolasse tunc in baptismatis sacramẽto Ien, per effigiem colũbæ.] *Pro Ien scripsimus Iesum. Irenæus, Et in hũc, hoc est in Animalẽ Demiurgi Christũ, in baptismate descẽdisse illũ qui esset de Pleromate ex omnibus Saluatorem in figura columbæ.* Ex Achamoth spiritalis seminis cõdimentũ.] *Iren. Fuisse autẽ, inquit, in eo & illud quod est ab Achamoth semen spiritale.* Quatuor eũ substantiis stipant.] *Irenæus, Dominum igitur nostrum, inquit, ex quatuor his cõpositum fuisse dicunt, seruantẽ typum primogeniti & primi quaternionis: de spiritali, quod erat ab Achamoth: & de animali, quod erat de Demiurgo: & de dispositione, quod erat factum inenarrabili arte: & de saluatore, quod erat illa quæ descendit in eum columba.* Impassibilis, inlæsibilis.] *Iren. Et hunc quidem, inquit, impassibilem perseuerasse: non enim possibile erat pati eum, quum sit incõprehensibilis & inuisibilis.* Discessit ab illo in cognitione Pilati.] *Iren. Et propter hoc, inquit, ablatũ esse, cùm traderetur ad Pilatum, illum qui depositus erat in eum spiritus Christi.* Proinde nec matris semen admisit iniurias, æquè insubditiuum, & ne ipsi quidẽ Demiurgo cõpertum.] *Insubditiuum, ni fallor, etiã vsurpauit aduersus Hermogenẽ scribens. Iren. Sed ne id quidẽ, inquit, quod à matre erat semen, passum esse dicunt. Impassibile enim & illud, quippe spiritale, inuisibile, etiam ipsi Demiurgo.* Patitur verò Animalis & carneus Christus.] *Hanc sententiam clarè exponit Irenæus sic scribens, Passus est autẽ, inquit, secundũ hos, Animalis Christus, & ille qui ex dispositione fabricatus in mysterio, vt ostẽdat per eum Mater typũ superioris Christi, illius qui extensus est cruci, & formauit Achamoth, formationem secundum substantiam. Omnia enim hæc exempla illorũ esse dicunt. Hactenus ille. Expone ergo, In deliniationem superioris Christi, id est in typum, in exemplum.* In Achamoth formandũ.] *Scripsimus, ad Achamoth formandam.* Interea Demiurgus omnium ad-

primogeniti et primi

Cap. xxiiij

huc nesciue.] *Hoc est quod Irenæus dicit, Demiurgum autẽ, inquit, nihil horũ cognouisse ostendunt ante Saluatoris aduentum. Item infrà, Et sic ignorantem eum conseruasse vsque ad aduentũ Saluatoris.* Diuidunt enim & prophetiare patrocinium.] *Nos fecimus prophetiale. Et mox scripsimus, in semẽ, autore Irenæo qui ait, Deinceps diuidũt prophetias, aliquid quidem à matre dictum docentes, aliquid à semine, aliquid autem ab ipso Demiurgo.* Vbi aduentũ Soteris accepit.] *Irenæus, Cùm venisset autẽ Saluator, inquit, didicisse eum (scilicet Demiurgum) ab eo omnia dicũt, & in gaudium ei cessisse cum omni virtute sua, & eum esse illum in Euangelio Centurionẽ, dicentem Saluatori: Et ego enim sub potestate mea habeo milites & seruos, & quod iussero faciunt.* Centurio de Euangelio.] *Appositio est.* Ita exinde securus dispẽsationem mundi huius, vel maximè ecclesiæ protegendæ nomine, quanto te oportuerit, insequitur.] *Pro quanto rescripsimus quanto tempore. Iren. Perfecturum autem eum, inquit, eam quæ secundum ipsum est mundi creationem, vsque ad id tempus quod oportet, maximè autẽ propter ecclesiæ diligentiam atque curam, & propter agnitionem præparati præmij, quoniam in locum Matris transibit. Vbi vides quod creationẽ mundi dicit, Tertullianũ dispensationem mundi vocare.* Quæ de totius generis humani dispositione iusserat.] *In omnibus exemplaribus vetustis est iusserat, nos tamen ausi sumus id vertere in differant, scilicet Valentiniani.* Triformem natura primordio profecti.] *Et hic contra consensum codicum mutauimus profecti in professi. Irenæus, Hominum autem, inquit, tria genera dicunt, Spiritalem, Psychicum, Choicum: quemadmodũ fuit Cain, Abel, Seth: vt ostendant & ex his tres naturas, iam non secundũ vnumquenque, sed secũdum genus.* Et tamẽ inunitam in Adam.] *Inunita ab inuniendo quod Græci dicunt ἑνῶσαι.* Naturæ atque sententiæ.] *Pro sententiæ libuit scribere essentiæ. Nam sequitur paulò post, Qui imperfectæ essentiæ sumus.* Choicum saluti degeneratũ.] *Sicut degenerẽ appellamus eum qui generosus non est, ita degeneratũ saluti vocat, quod ad salutẽ non est generatũ.* Animale mediæ spei deliberatũ.] *Deliberatum, hoc est adiudicatũ. Festus Pompeius autor est, Deliberare à libella qua quid perpenditur dictũ. Et suprà dixit, vtens metaphora aliquid in libra appendentis, cùm de animali censu loqueretur: Animali verò, inquit, quem & dextrum* appel-

14

appellant, dubitatum euentum, vtpote inter Materialem Spiritalémque nutanti, & illac debito qua plurimū adnuerit. Hinc videri potest non ineptè hoc vocabulum præsenti loco accōmodasse. De obuenientia.] *Vsurpat obuenientiam substantiuè, ceu suprà Delinquentiam, Peccantiam, Nocentiam, & proximè Prospicientiam. Obueniendi verbo solent vti Iureconsulti. Nam propriè obueniunt nobis bona quæ aliunde ad nos deferuntur. Vnde hæreditas obuenire dicitur. Eleganter Seneca, Philosophia homini, inquit, non obuenit, sed eam sibi quærere debet. Hinc obuētiones apud Vlp. pro redditibus annuis*. Id est animali sensui inscriptas.] *Nos scripsimus censui. nā suprà dixit, Et hominis censum, Item animalē censum & materialem spiritalémque. Quod verò de Achamotha in superiorib existēte, & in bonas animas depluente hic dicit, nimirū est quod Irenæus: Eas, inquit, quæ habuerunt semen id quod est ab Achamoth, animas meliores dicūt fuisse quàm reliquas*. Choicū enim genus, id est malas animas, nunquā capere salutaria.] *Iren. Choicum, inquit, impossibile est salutē percipere. non enim esse illud capax salutis dicunt*. Et irreformabilem naturam pronunciarunt.] *Fidem Gorziensis collationis secuti genitiuum naturæ adiecimus. & irrefor. naturæ naturam pronunciauerunt*. Modicū & paruulum iactu.] *Subaudi est. Iren. Spiritalia verò inseminat, inquit, Achamoth ex illo tēpore vsque nūc, propter quod & animæ erudientur quidē hic, & semina enutrita, quia pusilla emittantur, &c.* Sed eruditus huius fides augetur atque prouehitur.] *Nos scripsimus, eruditu huius fides augetur. Nam gaudet nominibus quartæ inflexionis. Sic infrà pro prolatione prolatum vsurpat.* Id *quod etiam Tacito solēne est, apud quem legis Accitu, Concessu, Obiectu, Distinctu, Subuectu, Trāspositu, Prouisu, Missu, Lectu, Aduectu, & Indutui gerere. Vt apud Liuium armatu, & diuisui esse, & receptū habere. Porrò quod hic dicit Tertul. Eruditu huius fides augetur atque prouehitur: cōsonat cum illo quod præcedit, Spiritalē emitti in animalis cōparationem, vt erudiri cū eo & exerceri in conuersationibus possit. Verbū erudiri in libro De carne Christi eleganter vsurpat, Quia per florem, inquit, & ex flore, omnis arbor eruditur in fructum*. Suprà diximus.] *Maluimus scribere, ceu prædiximus. Indicat autē eum locum, vbi suprà dixit, de semine loques, Ad hoc enim & deposuerat & occultauerat, vt cū Demiurgus animā mox de suo afflatu in Adā*

communicaret, pariter & semen illud spiritale per eandem animam deriuaretur in Choicum: atque ita formatũ in corpore materiali, velut in vtero, & adultum illic, idoneum inueniretur suscipiendo quandoque sermoni perfecto. Animæ quæ hoc ipso ita cæteris præuertãt.] Admonente nos sensu verborũ, scripsimus, Animæque hoc ipso ita cæteris præuertunt, vt & cætera. Hoc est quod ex Irenæo paulò antè citauimus, Eas, inquit, quæ habuerũt semen id quod est ab Achamoth, animas meliores esse dicunt quàm reliquas. Præuertunt autem, id est anteuertunt, superant, & excellunt cæteras. Tacitus lib. sept. Rhodij, inquit, impigrè præuerterunt. Vt Demiurgus tũc ignorans magni eas fecerit.] Non omisit & hoc Irenæus consequenter dicens, Quapropter, inquit, & plus eas dilectas à Demiurgo non sciente caussam, sed à semetipso putante esse taleis. Ex eorũ ergo laterculo.] Nos scripsimus, earum, subaudi animarum. Et allegere pro allegare. Est autem Laterculum libri nomen, in quo dignitatum omnium tam militarium quàm ciuilium cognitio continebatur. Hic erat penes primicerium notariorum. Sanè in volumine quod descriptionem Imperialium officiorum quum Orientis tum Occidentis cum imaginibus complectitur, Laterculi picturam cernere est, sed maioris. Vt etiam minus fuisse scias, cuius fit mentio in Codice libro primo de officio quæst. l. Totius minoris laterculi curam. Sacrum laterculum Iustinianus appellat in libris Authenticorum in tractatu, Vt iudices sine quoquo suffragio fiant. Item in tractatu De mandatis principum, in principio & laterculenses, laterculis præfectos, in l. Comperimus, & in l. fin. C. de proximis sacrorum scriniorum, cæterísque qui in sacris scriniis militant. lib. 12. Porrò suspicor maius laterculũ dignitates ciuiles continuisse, minus dignitates militares. Id quod colligo ex l. Totius. C. de offic. quæst. libro primo. Et in reges & in sacerdotes allegere consueuerat.] Sic enim castigauimus. Irenæus, Quapropter, inquit, & in prophetas, aiunt, distribuebat eas, & sacerdotes, & reges. Quæ nunc quoque si pl.] Refert impiam ac stultam Valentinianorũ sententiam. Ideóque nec operationes sibi necessarias existimant.] Hoc est quod & Irenæus tradit, Semetipsos, inquit, non per operationem, sed eo quod sunt naturaliter spiritales saluari omninò dicunt. Quemadmodum enim Choicum impossibile est salutẽ percipere (non enim esse illud capax salutis dicunt) sic iterum quod Spiritale, quod semetipsos esse

esse volunt] impoßibile esse corruptelam percipere, licet in quibuscunque fuerint facti. Quemadmodum enim aurum in cœno depositum, non amittit decorem suum, sed suam naturam custodit, cùm cœnum nihil nocere auro poßit. sic & semetipsos dicunt, licet in quibuscũque materialibus operibus sint, nihil semetipsos noceri, neque amittere spiritalem substantiam. Quapropter & intimorate omnia quæ vetantur, hi qui sunt ipsorum perfecti, operantur, de quibus scripturæ confirmant: quoniam qui faciunt ea, regnum dei non hæreditabunt. Etenim idolothyta indifferenter manducant, nihil inquinari ab eis putantes, & in omnem diem festum Ethnicorum pro volũtate in honore eorum factum, primi conueniunt, vt ne hoc quidem abstineant, quod est apud deũ & apud homines odiosum, muneris homicidiale spectaculum. Quidam autẽ & carnis voluptatibus insatiabiliter inseruientes, carnalia carnalibus spiritalia spiritalibus reddi dicũt. Et quidam ex ipsis clam eas mulieres quæ discunt ab eis doctrinam hanc, corrumpunt: quemadmodum multæ sæpe ab his suasæ post conuersæ mulieres ad Ecclesiam dei, cum reliquo errore & hoc confessæ sunt. Alij verò ne manifestè quidem erubescentes, quascunque adamauerint mulieres, has à viris suis abstrahentes, suas nuptas fecerunt. Alij verò valde modestè initio, quasi cum sororibus fingentes habitare, procedẽte tempore manifestati sunt, grauida sorore à fratre facta: Et alia multa odiosa & irreligiosa facientes. Hæc Irenæus Græcolatinus. Martyrij quoque eludentes necessitatem.] *Tam amans martyrij fuit Tertullianus, quod omnibus vbique persuadere nititur, non fugiendum, sed animosè & constanter Christiano sustinendum, vt à pijs hic etiam atro calculo notari meruerit, propter necessitatem quàm feruentius quàm cautius astruebat. Hinc illæ Martyrij non vno loco commendationes, & fugæ in persecutione detestatio, cui rei proprium librum dicauit, qui inter alios qui in hoc volumine sequitur.* Vt salutem quam non de priuilegio status possidemus.] *Subaudi, nos orthodoxi. Igitur Valentiniani de priuilegio status salutem poßidebant. Ac seipsos appellabant Spiritaleis: nos verò orthodoxos, Animaleis. Quapropter, inquit, Irenæus, nobis quidem quos Psychicos vocant, & de seculo, esse dicunt necessariam continentiam & bonam operationem, vti per eam veniamus in medietatis locũ. Sibi autẽ Spiritalibus & Perfectis vocatis, nullo modo. Non enim operatio in Pleroma inducit, sed semen quod*

Gal. 5

est inde pusillum quidem demissum, hic autem perfectũ factum. Item, vt est apud eundem, nos in vsu gratiam accipere dicũt, quapropter & auferri à nobis: Semetipsos autem propriè possidere, desursum ab inenarrabili & innominabili Syzygia descendẽtem habere gratiam: & propterea adiici eis. Nobis enim inscriptura huius seminis.] Subaudi competit secundum Valentinianos, Aut, tribuitur nobis orthodoxis, à Valentinianis. Suprà dixit, Vt quos Achamoth in superioribus in animas bonas depluat, id est Animali censui inscriptas, sic hic vtitur in scripturæ vocabulo pro nota siue censu seminis Animalis. Illi verò & de passiuitatis vitæ.] Passiuitatem vitæ vocat incompositam & licentiosam vitæ libertatem, qua Valentinianos fuisse notabileis, paulò antè ex Irenæo prolixè etiã retulimus. Quid sit passiuum Tertulliano, multis iam locis exposuimus. Et diligentia delictorum.] Diligentiam delictorum, vocat affectum & studium ad delinquendum siue peccandum. Nam Valentiniani dicebant, vt est apud Irenæum, se non amittere spiritalem substantiam in quamlibet vitiosis criminibus versantes: quod impossibile esset id quod Spiritale est, corruptionem sentire, auri instar quod etiam in cœno suam naturam obtinet. Quoniam & ipsa delinquendo profecit.] Nam deliquit inquirendo lumen Christi superioris, ab Horo depulsa quo minus pergeret. Tentabat enim rem illicitam. Nam & honorandorum coniugiorum supernorum gratiæ.] Irenæus, Quapropter, inquit, & omni modo oportere eos semper Syzygiæ (id est coniugij) meditari mysterium. Alioquin degenerem nec legitimum veritatis.] Legitimus veritatis, vt suprà aduersus Marcionem lib. 4. Obnoxius confusionis. Qui deuersatus in mundo.] Deuersatus pro versatus. Sic suprà, Ex cuius, inquit, virtute sumpserit Adam deuersatus illic inter nubeculas & arbusculas. Aduersus Marcionem libro secundo, Quatenus, inquit, & ipsi deum in figura & in reliquo ordine humanæ conditionis deuersatum iam credidistis. Non amauerit fœminam, nec se ei iunxerit.] Irenæus, Quapropter, inquit, omni modo oportere eos dicunt semper Syzygiæ meditari mysterium. Et hoc suadent in sensibilibus his sermonibus dicentes sic, Quicunque in seculo est, & vxorem non amat vt ei coniungatur, non est de veritate, & non transiet in veritatem. Subitò Achamoth totam massam seminis sui presserit.] Ausus sum scribere, Vbi totam messem Achamoth seminis sui presserit.

presserit. Vtitur autem metaphora fruges maturas demetentis, & quod demessum est in horreum conuehentis, molentis deinde, & postremò in conspersionem temperantis donec totum fermentetur. Irenæus, Cùm autem vniuersum semen, inquit, perfectum fuerit. Hæc verba Tertul. per copiam extendit, sic dicens, Messem presserit, vt Virgil.

Et ruris opaci
Falce premes vmbram. *Et alibi,*
Quod superest, quęcũque premes virgulta per agros.

Vel quum ad molas delatũ.] *Sub. semen.* In cõsparsionis salutaria.] *Legendũ, In conspersionis aluearia absconderit, vt sit alueare pro vase pistorio cauo in quo fit conspersio, hoc est farina aqua cõspergitur & tẽperatur. Porrò defarinatũ eleganter dixit de semine per molarẽ cõminuto.* Donec totum cõfrequentetur.] *Scribo cõfermentetur.* Tũc cõsummatio vrgebit.] *Iren. Consummationẽ verò dicunt futuram, cùm formatum & perfectum fuerit scientia omne spiritale, hoc est homines qui perfectã agnitionẽ habent de deo, & hi qui ab Achamoth initiati sunt mysteria. Esse autẽ hos semetipsos dicũt Valentiniani.* Igitur in primis ipsa Achamoth.] *Dixit de cõsummatione. Nunc incipit agere de dispensatione mercedis.* De regione medietatis.] *Nam suprà habes de arcibus singularium potestatũ, vbi disputat quibus finib. collocentur, Inferius illum, inquit (hoc est Tricenarium Pleromatis inhabitatorẽ) metatur medietatem Achamoth.* De tabulato secundo.] *Tabulati secundi nomenclatura, medietatis regionẽ intelligit, vt summi vocabulo ipsum Pleroma.* Restituta pleromatiæ statim.] *Nos scripsimus, Restituta pleromati. Et statim excipit.* Cõparcinus ille Soter, sponsus.] *Scio religiosè versandũ esse in monimẽtis veterũ autorũ, nec temerè aut statim mutandum quod non intelligas, & hic meus est mos. Tamẽ nõ potui mihi tẽperare quin hic pro Cõparcinus scriberem, Cõpactitius ille Soter, cũ quod cõpingendi verbo suprà de Sotere loquẽs Tertul. vtitur, Pulcherrimũ, inquit, Pleromatis sydus fructúmque perfectũ cõpingunt: tum quod Irenæus saluatorem, inquit, qui est ex omnib. factus. Quod si cui magis arridet cõparcinus, reponat id in libro suo. Nec sine causa admoneo lectorem. Cæterũ quod hic Tertul. narrat, exponit his verbis Irenæus, Cùm autẽ, inquit, vniuersum semen perfectũ fuerit, Achamoth quidem matrem ipsorum transire de medietatis loco dicunt, &*

intra Pleroma introire, & recipere spõsum suũ saluatorẽ, qui est ex omnib. factus: vti Syzygia saluatoris & Sophiæ quæ est A-
15 chamoth. Hic erit in scripturis sponsus: & sponsalis Pleroma.] *Horũ verborũ hic videtur sensus esse, Quoties in sacris literis sponsi mentio fiat, hunc Sotera venire intelligendũ secũdum nænias Valentini; præterea quoties spõsalis lecti siue thalami nomẽ occurrat, ipsum Pleroma accipiẽdũ. Verbi gratia apud Psalmographũ legimus, Tanquam sponsus procedẽs de thalamo suo. Hoc statim interpretarentur Valent de Sotere procedẽte de Pleromate. At apud Irenæũ paulò aliter scriptũ est, Et hoc, inquit, dicũt esse sponsum & sponsam, Symphonẽ verò vniuersum Pleroma.* Credas enim vbi de loco in locũ trãsmigratur, leges quoq; Iulias interuenire.] *Iocus est Tertul. putãtis ni leges Iuliæ de adulteriis, & de vi publica seu priuata obstitissent, verendum fuisse ne Achamothæ de tabulato inferiori in summũ Pleromatis tabulatũ transeunti, inter tam procaces angelos, vitiũ offerretur, siue stuprũ accideret, aut vis aliqua inferretur. Nã cùm puellæ nupturæ hinc inde deducũtur, etiã raptus periculũ incurrunt. Id quod accidit Annæ Britannicæ, Francisci Ducis vnicæ filiæ, quæ Maximiliano Cæsari desponsa erat. Porrò lex Iulia de adult. coërcendis non solũ temeratores alienarũ nuptiarum gladio punit: sed & eos qui cum masculis nefandam libidinẽ exercere audẽt. Sed eadem lege Iulia etiam stupri flagitium punitur, cùm quis sine vi vel virginem vel viduam honestè viuentem stuprauerit. At lex Iulia de vi publica seu priuata, aduersus eos exoritur, qui vim vel armatam, vel sine armis cõmiserint. Ex Institut. Iustiniani lib. 4. Titul. De publ. iudiciis. Idẽ habes C. lib. 9. Tit. Ad legẽ Iuliam de adult. & de stupro. Et alio Tit. ad legẽ Iul. de vi publica siue priuata.* Sicut & Cainam.] *Nescio an significet legem C. Pompeij Strabonis, qua veterib. incolis Transpadanis, ius Latij dedit, quod cæteræ coloniæ Latinæ habebãt, vt petẽdi magistratus & ciuitatis Ro. ius adipiscerentur. Cæterum Achamoth de exteriori inferiorique tabulato quod sub Pleromate erat cõstitutũ, intra ipsum Pleroma transiẽs, indigebat certè priuilegio aliquo, vt sublimioris digniorisq; loci fieret capax. Alioqui pœna legis Viscelliæ ei timẽda erat, de qua habes C. lib. 9. tit. Ad legẽ Viscel.* In superiora mutabit.] *Mutabit absolutè. Iren. Demiurgũ verò, inquit, transire dicunt & ipsum in matris suæ Sophiæ locũ, hoc est in medietatẽ,* In vacuũ iam cœnaculũ matris.]

matris.] *Exponit quid intellexerit, per hoc quod dixit, In superiora. Erat autē vacuū. nā mater Achamoth in Pleroma ascēderat.* Sciētiā nec vidēs illā.] *Diu torsit me hic locus donec deprehēderē legendū, Sciens iā, nec videns illā. Sensus est, Antequā foret illuminatus è Sotere, & antequam transisset in tabulatū Achamothæ matris Demiurgus, ignorabat eam matrem suam: sed post illam illuminationē & ascensum in superius cœnaculū, tum primū intellexit se habere matrē, quam tamen non videbat, quippe quæ se receperat iam intra Pleroma.* Nā si ita erat, semper ignorare maluisset.] *Sensus est, Si res in Demiurgi manu fuisset, maluisset matrem suā Achamothā semper ignorare. Valde enim sibi placebat atq; superbiebat, existimans se solū deum esse, & quicquid faceret, à semetipso facere. Postquā autem omnia à Sotere est edoctus, & in tabulatū matris Achamothæ ascendit, cognouit se viribus matris adiutū, quam tamē non videbat in superius Pleromatis domiciliū translatam. Inde demittebat animū, qui sola opinione beatißimus, potentißimus ac gloriosißimus antè deus fuerat.* Totum interitū.] *Subaudi præpositionē, in. In totū interitum. Hoc dicit propter corpus & animam. Alioqui dimidiatus tantū esset interitus. Iren. Et Choicū quidem in corruptelā abire dicunt.* Quia omnis caro fœnū. Et anima mortalis apud illos.] *Declarat, quod dixit, Totum interitū.* Iustorum animæ. i. nostræ.] *Iren. Iustorū quoque animas, inquit, refrigerare & ipsas in medietatis loco. Nihil enim Psychicū intra Pleroma transire. Interpres Irenæi verbū refrigerare neutraliter accipit, siue absolutè.* Qua census.] *Hoc est, secūdum eum censum secundum quē.* Primo dispoliantur homines ipsi, id est, interiores.] *Hoc dicit, ne quis de spoliatione corporis intelligat, cū vestes exuūtur.* Despoliari est autē.] *Sic etiā Irenæi interpres loqui solet. Vt caro est autem.* Tunc illi Sabinas raptas.] *Sēsus est, quod Angelis essent animæ, quod iuuētuti Romanæ erāt Sabinæ, videlicet vxorum loco. Liu. lib. primo 1. Decad. scribit, cū recens à Romulo condita vrbs Roma esset, & penuria mulierum laboraret, nolentibus finitimis sanguinē & genus miscere cū Romanis, quos timebāt, ludos ex industria paratos Neptuno equestri solēnes. ad quorum spectaculū Sabinorum, inquit, omnis multitudo cum liberis ac cōiugib. venit. Cùm ludi celebrantur, deditæq; eò mentes cum oculis erant, tum ex cōposito orta vis: signóq; dato iuuentus Ro. ad capiendas virgines discurrit. Magna pars*

Cap. xxxii

fortè vt in quē quæq; inciderat, raptæ. quaſdā forma excellentes primorib. patrum deſtinatas, ex plebe homines, quibus datum negociū erat, domos deferebant. Hæc erit ſpiritalium merces.] *Spiritalium, hoc eſt, Valentinianorū, qui ſpiritale illud ſemen ſibi ſolis vendicant. Eſt autē Ironia.* Et hæc anima.] *Non ſum facilis in mutando. Tamen hic pro anima ſcripſi, omnia. Videtur enim referri ad ea quæ ſequūtur. Vt ſit ſenſus, Fabulæ tales, vtiles ſunt, vt tu qui Marcus vocaris, aut qui Gaius vocaris, hoc imminere tibi poſt fata ſcias, vt quanquā in vita fueris barbatus [quod viri non mulieris indicium eſt] & quanquam extiteris ſeuerus maritus, oſor videlicet libidinis & caſtitatem tuam vxoriſq; ſeruans: licet etiā fueris ſeuerus pater, ſeuerus auus, ſeuerus & grauis proauus, ad virtutē inquā inſtitutis liberis atq; nepotibus; licet præterea ſis maſculus, cuius concubitū omnium gentium leges prohibent, quod vnū ad excludendam iſtam contumeliā ſufficere debebat: licet inquā hæc omnia quæ modò retulimus, fueris in vita, nihilominus futurū ſcias, vt intra Symplocen Pleromatis, non obſtante loci reuerentia ab angelo complectare, & forſitā ex eo complexu vterū ferens, parias aliquem nouellum æonem qui tibi vſui eſſe poſſit, & famuli obſequiū præſtare.* Tacendo iam dixi.] *Apoſiopeſis eſt. Deeſt enim: patiaris aliquid turpe. Sic apud Poëtam, Nouimus & qui te.* Aliquē oneſimū æonem.] *Hoc eſt, aliquē nouellum ac puellum æonē vtilem tibi futurum miniſtrū, nam in Pleromate Valentiniano tantū æones generātur. Significat autē ὀνήσιμος Græcis vtilem.* His nuptiis rectè deducendis, pro face & flameo.] *Iocatur, & alludit ad veterem Romanorū morem, quo nouā nuptam tres pueri patrimi & matrimi. i. quorū pater & mater adhuc erant in vita, deducebant: vno facem ex ſpina alba præferente, duobus reliquis nubentē tenentibus. Autor eſt Feſtus Pōpeius, facem in nuptiis, in honorem Cereris præferri ſolitā, & aqua ſpargi nouam nuptā, ſiue vt caſta puráq; ad virum veniret: ſiue vt ignem atque aquā cum viro cōmunicaret. Amicitur autē, vt idem tradit, flameo nubēs, ominis boni cauſa quod eo aſſiduè vtebatur Flaminica, id eſt, Flaminis vxor, cui non licebat facere diuortium. Apud eundem legimus hinc eſſe nuptiarū & nuptæ vocabula nata: quod nubentis caput flameo obuolueretur: quod antiqui obnubere vocabant.* Tunc credo ille ignis arcanus erūpet.] *Iren. His autem factis ita, qui latet in mundo ignis, exardeſcens, cōprehendens vniuer-*

uersam materiã consumit: Et ipsum simul consumptũ abire dicũt in id vt iam non sit. Sed næ ego temerarius.] Næ Græcũ affirmãdi aduerb. quo Latini autores etiã vti solent. Indicaui suprà nõ semel. Filio.] Videlicet Demiurgo. Ne Philetus irascatur.] Teletũ intelligit, quẽ ioci causa solet Philetũ.i. amabilẽ appellare. Ne fortuna acerbetur.] Intelligit æonem qui Græcè μακαρία vocatur.i. Beata, Fortunatã ipse suprà appellat. Et quæ fœminæ, inquit, in Sigas, in Zoas, in Ecclesias, in Fortunatas. Ab eodem in prioribus Macaria vxoris vice Monogeni cõiungitur, in catalogo AEoniæ dodecados. Deuertere.] Deuertere pro diuertere, vt deuersari pro diuersari, vtrunq; multis iam locis indicatũ. Post excessum.] Excessus pro morte. Sic & Suet. loquitur. Cicero solet addere ablat. vita, vel è vita. Vt cùm in Orat. dicit, Sed ad eos, si placet, qui vita excessere, reuertamur. Velut epicitharisma post fabulã tantam.] Cùm fabulæ recensebantur olim publicè, ad demulcendos spectatorũ animos qui tædio longæ narrationis iam languebãt, in fine priusquã dimitterẽtur, citharœdus aliquis prodibat. Sapit autẽ prouerb. Velut epicitharisma post fabulã. Hodie cõcionatores sacri qui ad populũ declamãt post prolixã & obscuram de diuinis disputationẽ, interdum populo obdormiscenti, lepidã aliquam historiolã narrant de beata virgine, aut cæteris diuis, planè quod dici solet, epicitharisma post fabulã. Significat autẽ hic fabula comœdiã seu Mimum. Dictũ ἐπικιθάρισμα sicut ἐπιμύθιον aut ἐπιφώνημα. Ab emendatorib. Ptolemæi.] Huius qui Valentini discipulus fuit, in superiorib. facta mentio. Discipuli super magistrũ.] Alludit ad dictũ dominicũ. Qui duplex coniugiũ Bythio suo adfingerent, cogitationẽ & voluntatẽ.] Iren. Hi vero, inquit, qui sunt circa Ptolemæũ scientiores, duas cõiuges habere Bython dicunt, quas & Dispositiones vocant, Ennœam & Thelesin. Primò enim mente cõcepit quid emittere (.i. aliquid emittere) sicut dicũt, deinde voluit. Quapropter duobus his affectib. & virtutib. i. Ennœas & Theleseos, velut cõmixtis inuicẽ, emißio Monogenis & Alethiæ secundum coniugationẽ facta est. Quos typos & imagines duorum affectuũ Patris adgressas (lego abgressas.i. egressas) esse inuisibiliũ visibiles, Thelematis quidẽ Nun, Ennœas autẽ Alethiã. Et propter hoc aduentitiæ voluntatis masculus est imago, innatæ verò Ennœæ fœmininus, quoniã Voluntas velut virtus facta est Ennœæ. Cogitabat enim Ennœa semper emißionẽ, non tamẽ &

16 Cap. xxxiii

Iren. l. 1. c. 6

emittere ipsa per semetipsam poterat quæ cogitabat. Cùm autem Voluntatis virtus aduenit, tunc quod cogitabat, emisit, Hactenus ille. Porrò vice commentarij ista nobis erunt ad intelligenda quæ Tertul. prosequitur. [Pudiciores alij, &c. maluerũt nullũ Bytho sexũ deputare.] Iren. Etenim, inquit, de ipso Bytho variæ sunt sententiæ apud eos. Quidã enim sine cõiugatione dicũt eum neq; masculũ, neq; fœminã, neq; omninò aliquid esse. Alij cõtra magis & masculũ & fœminã dicunt.] Iren. Alij autẽ, inquit, & masculum & fœminã dicentes esse, Hermaphroditi genesim ei donant. Sigen autẽ alij cõiugem ei addunt, vt fiat prima coniugatio. Hermaphroditũ.] Plin. lib. 7. cap. de prodigiosis partub. Gignuntur, inquit, & vtriusq; sexus, quos Hermaphroditos vocamus, olim Androgynos vocatos, & in prodigiis habitos, nunc in delitiis. Idẽ in lib. 11. Contra mulierum, inquit, paucis prodigiosa aßimulatio: Sicut Hermaphroditis vtriusque sexus: quod etiã quadrupedũ generi accidisse Neronis principatu primũ arbitror. Ostẽtabat certè Hermaphroditas subiuges carpento suo equas, in Treuerico Galliæ agro repertas: ceu planè visenda res esset, principẽ terrarũ insidere portentis. [Sunt inquit.] Superabundat inquit. Sed postumatũ.] Posthumus est qui patre iam humato post mortem eius nascitur. Hinc postumare verbum ipse deduxit in lib. antecedentibus pro posteriorẽ esse, vt cũ dicit, Tempore siue ordine postumant. Ab hoc postumatus verbale nomen iuxta quartã declinationem, pro partib. non primis secundum tẽpus, siue posterioritate, vt vsurpem vulgare, sed barbarum vocabulũ. Solet autẽ sic loqui Tertull. Defendere aliquid alicui. Vt in De resurr. carn. Corruptionem, inquit, perpetuam veteri defendat. Ogdoadẽ ante omnia præmittentes.] Irenæus, Alij autem, inquit, rursus ipsorum primam & archegonõ octonationem his nominibus nominauerunt. Primum Proarchen, deinde Anennoëton, tertiam autẽ Arrheton, & quartam Aoraton. Archeton.] Reposuimus ex Irenæo, Arrheton. Significat autem ἄῤῥητος ineffabilẽ. Ex Proarche itaq; processisse.] Irenæus, Et de prima quidem Proarche emissum esse primo & quinto loco Archen: ex Anennoëto secũdo & sexto loco Acatalepton: & de Arrheto autem tertio & septimo loco Anonomaston: de Aorato autẽ quarto & octauo loco Agenneton. Pleroma hoc primæ Ogdoadis. Has volunt virtutes fuisse ante Bythũm & Sigen, vt perfectorum perfectiores appareant & Gnosticorum magis

magis Gnostici viri. Vbi interpres Irenæi genitiuos non mutauit in ablatiuos, verbum ad verbũ nimia religione exprimẽs. Quãto meliores qui tot. hoc tæd.] *Iren. Qui autem, inquit, prudẽtiores putantur illorum esse, primam Octonationem non gradatim alterum ab altero æonem emissum dicunt, sed simul & in vnam AEonum emißionem à Propatore. Et Ennœam eius cùm crearentur, ipsi obstetricasse affirmant.* Per gradus reuera Gemonios.] *Alludit ad scalas Gemonias sontium suppliciis infames, quæ erãt in Auentino in decimatertia regione vrbis. Graduum Gemoniorum meminit* Plin. *lib.* 8. *cap.* 40. *Sed supra omnia in nostro æuo Actis populi Rom. testatum, Appio Iunio & P. Silio* COSS. *cùm animaduerteretur ex causa Neronis, Germanici fily, in T. Sabinum & seruitia eius, vnius ex his canem nec à carcere abigi potuisse, nec à corpore receßisse abiecto in gradibus Gemoniis mœstos ædentẽ vlulatus.* Structũ.] *Structum frequenter vsurpat pro constructo siue extructo, vt in De carne Christi. Caro igitur Christi de cœlestib. structa. Item in De resur. carnis, Ex quibus homo structus est.* Sed mappa, quod aiunt, missa.] *Alludit ad priscum morem quo signum dabatur Circẽsibus per mappam. Quæ res à Nerone sumpsit originem. Nam cùm is in podio staret, & populus maturari ludos cupisset, mappam qua Tragœdi vtebantur, deiici iußit, vt certaminis postulati potestatem faceret. Hinc mos inoleuit, vt mappa congressuris in Circo signum detur. Suetonius in Nerone, Mox, inquit, & ipse aurigare, atque etiam spectare sæpius voluit, positóque in hortis inter seruitia & sordidam plebem rudimento, vniuersorum se oculis in Circo maximo præbuit, aliquo liberto mittente mappam, vnde magistratus solent. Cæterum ceu prouerbio vti, satis indicat adiecta clausula, quod aiunt.* Semel octoiugem istam & ex parte Ennœa eius ex causa.] *Nos emendauimus, Semel octoiugem istam ex parte & Ennœa eius exclusam. Nam antè retulimus ex Irenæo, Ptolemæi sectatores Ennœam, id est, cogitationem Bytho coniugem aßignare.* Ex ipso denique rerum motum omina regerunt.] *Reposuimus, Ex ipso denique eius motu nomina gerunt. Ex Gorziensi.* Quum inquiunt.] *Subaudi Ptolemæi sectatores.* Cogitauit proferre, hoc pater dictus est.] *Irenæus, Quando aliquid, inquit, emittere Propator, hoc pater vocatus est. At vbi quæ emisit, vera fuerunt, hoc Alethia vocatum est.* Quia verò protulit.] *Nos*

autoritatem Irenæi ſequentes, pro vero ſcripſimus, vera protulit. Cum ſemetipſum voluit probari.] *Probari pro approbari, id eſt probabilem oſtendi, ſiue ſentiri, percipíque. Quo verbo Cicero ſic vti ſolet. Irenæus, Cùm autem, inquit, voluit ſemetipſum oſtẽdere, hoc Anthropos dictus eſt.* Quos autem præcogitauit.] *Irenæus, Quos autem præcogitauit, poſteaquam emiſit, hoc eccleſia vocata eſt.* Sonuit homo ſermonem.] *Irenæus, Locutus eſt Anthropos Logon. hic eſt primogenitus filius.* Et Sermoni acceſſit vita.] *Irenæus, Subſequitur autem, inquit, Logon Zoë.* Et

17 Ogdoas prima concluſa eſt.] *Irenæus, Et ſic prima octonatio completa eſt.* Accipe alia ingenia circurianiana.] *Tertullianus qui Irenæũ exſcripſit, pro eo quod apud hunc legitur de quodam epiſcopo Valentinianæ factionis, In maius ſublime, & quaſi in maiorem agnitionem extenſus, dixit, Ingenia circurianiana. ſic enim in exemplaribus vetuſtis legitur. Sed ego mendoſam dictionem cenſeo, pro quo fortaßis Lyncuriana ſcribi debeat. Nam cùm hic de ingenij perſpicacitate fiat mentio, non ineptè prorſus Lyncurianum quadrabit, à Lyncurio lapide deductum vocabulum, quam gemmam carbunculo ſimilem tradit eſſe Plinius, & igneo colore fulgere. Vbi occulta alluſio quoque fit ad Lynceum illum ſaxa & arbores oculorum acie penetrare ſolitum. Non aliter enim epiſcopus iſte, cuius nomen etiam Irenæus obticet, ipſum Pleroma penitius inſpexit, quam Lynceus terrã viſu penetrabat, & remotißima quæque perinde ac ante ſe poſita cernebat. Hanc cõiecturã meam nolui ſtudioſos celare. Tamen nihil eſt in contextu mutatum. Audi nunc Irenæum diligenter, Alius verò quidam, inquit, qui & clarus eſt magiſter ipſorum, in maius ſublime, & quaſi in maiorem agnitionem extenſus, primam quaternionem dixit ſic, Cæterum fieri poteſt vt ad Circurianum aliquẽ ſui temporis & regionis hominem alludat.* Eſt, inquit, ante omnia proarc.] *Irenæus, Eſt quidem ante omnes proarche proanennoëtos, & inenarrabilis & innominabilis, quam ego Monotetẽ voco.* Et inenatrabile. Inenarrabile quod ego nom. Monot.] *Nos ſecuti Irenæum, poſterius inenarrabile mutauimus in, Et innominabile.* Cum hac erat alia virtus, quã & ipſam appello Henoteta.] *Irenæus, Cum hac Monotete eſt virtus, quam & ipſam voco henotetem.* Id eſt ſolitas & vnitas.] *Hic inſerui ex Irenæo duo vocabula, Monotes & Henotes, id eſt ſolitas & vnitas cùm vnum eſſent.* Protulerunt non proferentes.] *Irenæus,*

næus, Emiſerunt, cùm nihil emiſerint. Et infrà rurſum, Emiſerũt, cùm non emiſiſſent fructum. Initium omnium intellectuale, innaſcibile, inuiſibile.] *Irenæus, Principiũ, inquit, omniũ noëton, & ageneton, aoraton.* Quod ſermo vocauit.] *Irenæus, Quam Archen ſermo Monada vocat. Hic vides ſic ſupplẽdum Tertulliani locum, Quod ſermo Monada vocauit. Nam vocem Græcis literis ſcriptam fortaſſe librarius omiſit.* Huic adeſt conſubſtantiua virtus, quam appellat Vnio.] *Irenæus, Cum hac Monade eſt virtus eiuſdem ſubſtantiæ ei, quam & eam appello Hen. Significat autem Hen, vnum.* Hæc igitur virtutes Solita, Vnitas, Vnio, cæteras prolationes eorũ propagarunt.] *Irenæus, Hæ autem virtutes, inquit, id eſt Monotes, & Henotes, & Monas, & Hen, emiſerunt reliquas emiſſiones æonum. Iu Iu, & Pheu, Pheu, Porrò Singularitas quæ eſt Monotetos interpretatio, in Tertul. videtur deeſſe, nos inſeruimus, Solitas, Singularitas, Vnitas, Vnio. Deinde pro eorum ſcripſimus, æonum. Et vtrobique pro ſolita, Solitas, Suffragante etiam Gorzienſi collatione.* Mutetur Vnio & Vnitas.] *Iubet priorem ordinem inuerti. Et ſimul inuertit, nec dicit extare differentiam.* Singularitas, & ſuum, & ſolita.] *Aut ſuperabũdat, Et ſuum Aut accipit Solitas ἀποφαντικῶς, vt ſit Suum Solitas, id eſt vocabulum eius epiſcopi, quo de loquitur. Tum oportebit delere & particulam. Dicit autem Suum Solitas, propterea quod hoc nomen ad Monada Latinè exprimendam eſt confictum, quam aſtruxit ille.* Quanquam deſignaueris.] *Nos ſuppoſuimus, Quámque deſig.* Humanior iam Secũdus, vt breuior.] *Huius Secundi Valentiniani in principio libri mentio facta eſt. Irenæus, Secundus autem, inquit, primam Ogdoadẽ ſic tradidit, dicens, Quaternionem eſſe dexteram, & quaternionem ſiniſtram: & lumen, & tenebras.* Tantum quod deſultricem & defectricem illam virtutem.] *Deſultricem intelligit inconſtantem ac inſtabilem, pro quo habes apud Irenæũ, diſcedentem ſemel, & deinde deſcedentem, vbi diſcedentem etiam legendum arbitror. nam indubiè Tertul. Irenæum in hoc libro præcipuè ſequitur, vbique eum ferè de verbo ad verbum exprimens. Expone ergo deſultricem, id eſt ſecedentem à reliquis æonibus, & Sophiã accipe Teleti coniugẽ, quæ propter inquiſitionem patris magnum adiẽs diſcrimen, tandem nobis Enthymeſin ſeu Achamotham peperit. Et cæt. Irenæus de Secundo, Et deſcedentẽ autem (lego diſceden-*

tem) destitutã virtutem non à triginta æonibus dicit fuisse, sed à fructibus eorũ. Item antea de duodecim æonibus loquẽs, Ex quibus, inquit, vnam discedentẽ & destitutã, reliquã dispositionem fecisse. Ergo desultricem vocat quam Irenæus discedẽtem, & desultoriam intelligit, qua voce Madaurensis Apuleius in initio Asini sui vtitur, scientiã, id est cognitionẽ linguæ Latinæ quam è Græcia in Italiam translatus Romæ didicerat, desultoriam appellans, videlicet quod de Græcis studiis in Latina desiliisset, imperfectam ac nondum satis confirmatam significare volens. Metaphora ducta ab equitibus desultoribus qui de equo in equũ trãsiliunt. De ipso iam domino Ien.] Nos, De ipso iam domino Iesu. Illi ex duodecim potius.] In exẽplaribus manu descriptis legitur, Illi ex Christo potius. Librarius olim deceptus, pro XII numeralibus notis scripsit, Christo. Et in se paternæ appellationis hæredem.] Supposuimus pro in se, iure, Et iure, paternæ appellat hæredẽ. Sensus est, iure fieri, vt Christus nominetur. Nũc.] Hoc est in hac vita. Sensus est, Hæretici deo tribuũt hominis appellationem. Quid ergo speret homo, de deo homine tantum? Q. D. nihil magni. Ex materni seminis redundantia.] Videlicet Achamothiani, de qua re multa antè sunt dicta. Gnosticorũ.] A plena ac perfecta næniarum istarum notitia quæ certam afferat salutem Valentiniani superbo nomine se Gnosticos appellabant, hoc est Scientes παρὰ τὸ γνῶσις. Horũ principem facit Valentinum Irenæus. Idem oppido quàm festiuè falsi nominis Gnostici, quodam loco dixit, cum potius ignorantes appellari debeat. Orthodoxi illis simplices erant. Quidam Gnosticorum discipulos suos nota aliqua insigniebant in auricula dextra. Id quod Romæ etiam fecit Marcellina, autore Irenæo. Fungebantur ergo officio sacerdotum apud Gnosticos mulieres quoque, qui & Cataphrygibus receptus mos fuit. ô sanctã religionem. Imaginem Christi seruatoris iconicam venerabantur, cuius exẽplar ad Pilatũ illum Iudææ præfectum referebant, qui curauit Christum vt homo Romanus, quod iudæis alioqui prohibitum erat, ad viuam effigiem exprimi per insignes pictores sculptorésque. Eam igitur habebant non pictam solum, verũ etiam ectypam, per plastas atque statuarios elaboratam. Vt nunc plus fidei habeam imagini Christi fusili quam ex Oriente superioribus annis allatam Raimundus Fuggerus Luscinio nostro communicauit.

NOMINA ÆONVM ET DEORVM VALENTINIANORVM IMO CRIMINVM potius quàm numinum, vt inquit Tertullianus.

AEon	αἰὼν	*Seculum, AEuum*
Pleroma	πλήρωμα	*Consummatio*
Bythos	βύθος	*Profunditas*
AEon teleios	αἰὼν τέλειος	*Seculum perfectum*
Arche	ἡ ἀρχὴ	*Principium*
Proarche	προαρχὴ	*Ante principium, siue prior principio.*
Propator	προπάτωρ	*Prior patre*
Charis	χάρις	*Gratia*
Sige	σιγὴ	*Silentium*
Nus	νοῦς	*Mens*
Alethia	ἀλήθεια	*Veritas*
Logos	λόγος	*Sermo*
Zoë	ζωὴ	*Vita*
Anthropos	ἄνθρωπος	*Homo*
Ecclesia	ἐκκλησία	*Ecclesia*
Mixis	μίξις	*Mixtura*
Ageratos	ἀγήρατος	*Insenescibilis*
Henonis, Ab habenamentis deductum nomen vt videtur.		
Autophyes	αὐτοφυὴς	*Naturali dexteritate præditus*
Hedone	ἡδονὴ	*Voluptas*
Acinetos	ἀκίνητος	*Immobilis*
Syncrasis	σύγκρασις	*Temperatura*
Monogenes	μονογενὴς	*Vnigenitus*
Macaria	μακαρία	*Fortunata*
Paracletos	παράκλητος	*Consolator*
Pistis	πίστις	*Fides*
Patricos	πατρικὸς	*Paternus*
Elpis	ἐλπὶς	*Spes*
Metricos	μετρικὸς	*Moderatus*
Agape	ἀγάπη	*Charitas*
AEnos	αἶνος	*Laus*
Synesis	σύνεσις	*Intelligentia*
Ecclesiasticus	ἐκκλησιαστικὸς	*Aptus ad concionandum.*
Macariotes	μακαριότης	*Beatitudo*

Teletos τελειὸς *Perfectus, quem plerunque Tertull. solet Philetum appellare, id est, amabilem, quasi id nomen ei magis conueniat propterea quod sit amatorii. Neque enim casu factum videri potest, quum toties occurrat.*

Sophia σοφία *Sapientia*

Horos ὅρος *Finis*

Stauros σταυρὸς *Crux*

Lytrotes λυτρωτὴς *Redemptor*

Carpistes καρπιστὴς *Fructificator*

Horotetes ὁροθέτης *Finium designator*

Enthymesis ἐνθύμησις *Animatio, siue inuentio, aut commentatio.*

Soter σωτὴρ *Seruator*

Achamoth quæ & Enthymesis nomen interpretabile. Vnde id nomen fœtui Sophiæ obuenerit adhuc quæritur, autore Tertulliano.

Demiurgos δημιουργὸς *Fabricator mundi*

Metropator μητροπάτωρ *Matris pater, vel simul mater & pater*

Telesis θέλησις *Voluntas*

Anennoëtus ἀνεννόητος *Incogitabilis*

Arretos ἄρρητος *Indicibilis*

Aoratos ἀόρατος *Inuisibilis*

Acataleptos ἀκατάληπτος *Incomprehensibilis*

Anonomastos ἀνωνόμαστος *Innominabilis*

Agennetos ἀγέννητος *Innascibilis*

Monotes μονότης *Singularitas*

Monas μονὰς *Solitas*

Hen ἕν *Vnum*

Henotes ἑνότης *Vnitas. Vnio*

Syzygia συζυγία *Coniugatio*

Symphone συμφωνή *Concentus.*

PLEROMA VALENTINI ARCANVM DIVINITATIS TRICENARIE PLENITVDO

OGDOAS PRIMA GENITALIS

PRIMA TETRAS SIVE QVADRIGA

SIGE SIVE CHARIS

BITHOS PATER

NVS

VERITAS

SECVNDA TETRAS

SERMO

VITA

HOMO.

ECCLESIA

DECAS

DVODENARIVS AEONVM

Bythios. Mixis
Ageratos. Henonis
Autophyes. Hedone
Agnos. Syncrasis
Monogenes, Macaria

Paracletus. Pistis
Patricos. Elpis
Metricos. Agape
Aenos. Synesis
Eccl. Macariotes
Teletus. Sophia

CHRIST

SPIRITV SANCTVS

Soter siue Iesus ex omniũ Aeonũ flosculis cõpact⁹

OROS CVSTOS VNIVERSITA

Sophia secunda quæ & Enthymesis siue Achamoth.

Medium tabulatum siue locus medietatis.

Materiale ex passione
Animale ex conuersione
Spiritale ex imaginatione.

ANGELI

DEMIVRGVS

DIABOLVS

ARCHANGELI PARADIS

HEBDOMAS COELESTIS

Q. SEPTIMII FLOREN-TIS TERTVLLIANI ADVERSVS VALEN-TINIANOS LIBER.

* * *

I

VALENTINIANI frequentissimũ plane collegium inter hęreticos, quia plurimũ ex apostatis veritatis, & ad fabulas facile est, & disciplina non terretur. Nihil magis curant quam occultare quod prædicant, si tamen prædicãt qui occultant. Custodiæ officium, consciẽtiæ officium est. Confusio prædicatur, dum religio adseruatur. Nam & illa Eleusinia, hæresis & ipsa Atticæ superstitionis, quod tacent pudor est. Idcirco & aditũ prius cruciant: diutius initiant, quam consignant: cum & portas ante quinquennium instituunt, vt opinionem suspendio cognitionis ædificent: atque ita tantam maiestatem exhibere videantur, quãtam præstruxerunt cupiditatem. Sequitur iam silentij officium. adtente custoditur quod tarde inuenitur. Cæterum tota in adytis diuinitas, tot siparia portarum, totum signaculum linguæ, simulachrum membri virilis reuelatur. Sed naturæ venerandũ nomen allegorica dispositio prętendens, patrocinio coactæ figuræ sacrilegium obscurat, & conuicium falsis simulachris excusat. Proinde quos nunc destinamus hęreticos, sanctis nominibus & titulis & argumẽtis veræ religionis, vanissima atque turpissima figmenta configurantes, facili claritati, ex diuinæ copiæ occasione, quia de multis multa succedere est, Eleusiniana Valentiniana fecerunt lenocinia, sancta silentio magno, sola taciturnitate cœlestia. Si bona fide quæras, concreto vultu, suspenso supercilio, Altum est, aiunt. Si subtiliter tentes, per ambiguitates bilingues, communẽ fidem adfirmant. Si scire te subostendas, negant quicquid agnoscunt. Si cominus certes, tuam simplicitatem sua cæde dispergunt. Ne discipulis quidem

Eleusinia sacra.

Initiandi modus in Eleusiniis sacris.

Siparia portarũ Phallus.

Eleusinia.

Altum est.

propriis

propriis ante committunt, quàm suos fecerint. Habent artificium quo prius persuadeant, quam edoceant. Veritas autem docendo persuadet, non suadẽdo docet. Ideóque simplices notamur apud illos, vt hoc tantum, non etiam sapientes: quasi statim deficere cogatur à simplicitate sapientia, domino vtranque iungente: Estote prudentes vt serpentes, & simplices vt columbæ. Aut si nos propterea insipientes, quia simplices, num ergo & illi propterea non simplices, quia sapientes? Nocentissimi autem qui non simplices, sicut stultissimi qui non sapientes. Et tamen malim in eam partem, meliori sumi vitio. Si forte præstat minus sapere quam peius, errare quàm fallere. Porrò facies dei expectat in simplicitate quærendi, vt docet ipsa Sophia, non quidem Valentini, sed Salomonis. Deinde infantes testimonium Christi, sanguine litauerunt. Pueros vocem qui crucem clamant? nec pueri erant, nec infantes: id est, simplices, non erant. Repuerascere nos & Apostolus iubet secundum deum, vt malitia infantes per simplicitatem, ita demum sapientes sensibus simus, diuinæ sapientiæ ordinem de simplicitate amando. In summa Christum columba demonstrare solita est, serpens vero tentare. Illa & à primordio diuinæ pacis præco. Ille à primordio diuinæ imaginis prædo. Ita facilius simplicitas sola deum & agnoscere poterit & ostendere, prudentia sola concutere potius & prodere. Abscõdat itaque se serpens quantum potest, totámque prudentiam in latebrarum ambagibus torqueat, altè habitet, in cæca detrudatur, per anfractus seriem suam euoluat, tortuose procedat, nec semel totus, lucifuga bestia. Nostræ columbæ domus simplex, etiam in æditis semper & apertis & ad lucem: amat figuram spiritus sancti, Orientem Christi figuram. Nihil veritas erubescit, nisi solummodo abscondi: quia nec pudebit vllum aures ei dedere, eum deum recognoscere, quem iam illi natura cõmisit, quem quotidie in operibus omnibus sentit, hoc solo minus notum quod vnicum non putauit, quod in numero nominauit, quod in aliis adorauit. Alioquin à turba eorum & aliam frequẽtiam suadere, à domestico principatu ad incognitum trasmouere, à manifesto ad occultum

Simplices. Simplicitas sapientiæ coniuncta.

Lucifuga bestia.

Templa Christianorum.

retorquere, de limine offendere est. Iam si & in totam fabulam initietur, nónne tale aliquid dabitur te in infantia inter somni difficultates à nutricula audisse, Lamiæ turres, & pectines Solis? Sed qui ex alia conscientia venerit fidei, si statim inueniat tot nomina æonum, tot coniugia, tot genimina, tot exitus, tot euentus, felicitates, infelicitates, dispersæ atque concisæ diuinitatis; dubitabítne ibidem pronunciare has esse fabulas & genealogias indeterminatas, quas Apostoli spiritus his iam tunc pullulantibus seminibus hæreticis damnare præuênit? Merito itaque non simplices, merito tantummodo prudentes, qui talia neque facile producũt, neque exertè defendunt, sed nec omnes quos edocent, perdocent: vtique astute, vt pudenda: cæterum inhumane, si honesta. Et tamen simplices nos, omnia scimus. Denique hunc primum cuneum congressionis armauimus, detectorem & designatorem totius conscientiæ illorum, primámque hanc victoriam auspicamur: quia quod tanto impendio absconditur, etiã solũmodo demonstrare destruere est. Nouimus, inquam, optime originem quoque ipsorũ, & scimus cur Valẽtinianos appellemus, licet non esse videantur. Abscesserunt enim à conditore, sed minime origo deletur: & si forte mutatur, testatio est ipsa mutatio. Sperauerat episcopatum Valentinus, quia & ingenio poterat & eloquio. Sed alium ex martirij prærogatiua loci potitum indignatus, de ecclesia autenticæ regulæ abrupit (vt solent animi pro prioratu exciti, præsumptione vltionis accendi) ad expugnandam conuersus veritatem, & cuiusdam veteris opinionis semini actu colubroso viam deliniauit. Eam postmodum Ptolemæus intrauit, nominibus & numeris æonum distinctis in personales substantias, sed extra deum determinatas; quas Valentinus in ipsa summa diuinitatis, vt sensus & adfectus motus incluserat. Deduxit & Heracleon inde tramites quosdam, & Secundus, & magus Marcus. Multum circa imagines legis Theotimus operatus est. Ita nusquam iam Valentinus, & tamen Valentiniani qui per Valentinum. Solus ad hodiernum Antiochiæ Axionicus memoriam Valentini integra custodia regularum eius consolatur. Alioquin tantum se huic hæresi

Turris Lamiæ Pectines Solis.

Hunc primũ cuneum congreßionis armauimus.

Valentinus.

Ptolemæus.

Heracleon.

Secũdus.

Marcus.

Theotimus

Antiochia

Axionicus.

resi suadere permissum est, quantũ lupæ fœminæ formã quotidie supparare solenne est. Quidni? quũ spiritale illud semen suum sic in vno quoque recenseant. Si aliquid noui adstruxerint reuelationẽ statim appellant præsumptionẽ, & charisma ingenium, nec vnitatem, sed diuersitatem. Ideóque pro spicimus seposita illa solenni dissimulatione sua, plerosque diuidi, quibusdam articulis, etiam bona fide dicturos, Hoc ita nõ est, & Hoc aliter accipio, & Hoc non agnosco. Varietate enim innouatur regularum facies, habet etiam colores ignorantiarum. Mihi autem cum Archetypis erit limes principalium magistrorũ, non cum adfectatis ducibus passiuorum discipulorũ. Nec vndique dicemur ipsi nobis finxisse materias, quas tot iam viri sanctitate, & præstantia insignes, nec solum nostri antecessores, sed ipsorum hæresiarcharũ contemporales, instructissimis voluminibus & prodiderunt & retuderunt, vt Iustinus Philosophus & Martyr, vt Miltiades ecclesiarum sophista, vt Irenæus omnium doctrinarũ curiosissimus explorator, vt Proculus nostræ virginis senectæ, & Christianæ eloquentiæ dignitas: quos in omni opere fidei, quemadmodũ in isto optauerim assequi. Aut si in totum hereses nõ sunt, vt qui eas pellunt finxisse credantur, mentietur Apostolus predicator illarum. Porrò si sunt, non aliæ erunt quàm quæ retractantur. Nemo tam ociosus fertur stilo, vt materias habens, fingat. Igitur hoc libello quo demonstrationem solum promittimus illius arcani, ne quem ex nominibus tam peregrinis, & coactis, & cõpactis, & ambiguis, caligo suffundat, quomodo eis vsuri simus prius demãdabo. Quorundam enim de Greco interpretatio non occurrit ad expeditam proinde nominis formam, quorundã nec de sexu genera conueniũt, quorundam vsitatior in Græco notitia est. Itaque plurimum Græco ponemus, significantiæ per paginarũ limites aderunt, nec Latinis quidem deerunt Græca, sed in lineis desuper notabuntur, vt signum hoc sit personalium nominum propter ambiguitates eorum quæ cum alia significatione communicant. Quanquam autem distulerim congressionem, solam interim professus narrationem, sicubi tamen indignitas meruerit sugillari, non erit

Passiui discipuli.

Iustinus. Miltiades. Irenæus. Proculus.

4

deliberatione transfunctoria expugnatio. Congressionis lusionem deputa lector, haud pugnam: ostẽdam, sed non imprimam vulnera. Si & ridebitur alicubi, materiis ipsis satisfiet. Multa sunt sic digna reuinci, ne grauitate adorentur. Vanitati proprie festiuitas cedit. Cõgruit & veritati ridere, quia lætans: de æmulis suis ludere, quia secura est. Curandum planè, ne risus eius rideatur, si fuerit indignus. Cæterũ vbicunque dignus risus, officiũ est. Deniq; hoc modo incipiã. Prim⁹ omniũ Ennius poëta Romanus:

Ennius.

Cœnacula maximá cœli

simpliciter pronunciauit, elati situs nomine, vel quia Iouem illic epulantem legerat apud Homerum. Sed hæretici quantas supernitates supernitatũ, & quantas sublimitates sublimitatũ in habitaculũ dei sui cuiusque suspẽderint, extulerint, expãderint, mirũ est. Etiam creatori nostro Enniana cœnacula in ædicularũ disposita sunt forma, aliis atque aliis pergulis superstructis, & vnicuiq; deo per totidem scalas distributis, quot hæreses fuerint. Meritorium factus est mundus: insulam Feliculam credas, tanta tabulata cœlorum, nescio vbi. Illic etiam Valentinianorum deus ad summas tegulas habitat. Hunc substantialiter quidem αἰῶνα τέλειον appellant, personaliter vero προαρχὴν & τὴν ἀρχὴν, etiam Bythion, quod in sublimibus habitanti minime congruebat. Innatum, immẽsum, infinitum, inuisibilem, æternúmque definiunt: quasi statim probent esse, si talem definiant qualem scimus esse debere, vt sic & ante omnia fuisse dicatur. Sed vt sit expostulo, nec aliud magis in huiusmodi denoto, quam quod post omnia inueniuntur, qui ante omnia fuisse dicuntur, & quidem non sua. Sit itaque Bythios iste infinitis retro æuis, in maxima & altissima quiete, in ocio plurimo, placidæ & (vt ita dixerim) stupentis diuinitatis, qualem iussit Epicurus. Et tamen quem solum volunt, dant ei secundam in ipso & cum ipso personam & notam, quam & Charin & Sigen insuper nominant. Et forte accedunt in illa commendatissima quiete mouere eum de proferendo tandem initio rerum à semetipso. Hoc vice seminis in Sigæ suæ velut in genitalibus vuluæ locis collocat. Suscipit illa statim & prægnans efficitur, & parit

Charis, gratia, Sige, Silentium.

parit vtique silentio Sige, & quem parit Nus est, simillimum patri & parem per omnia. denique solus hic capere sufficit immensam illam & incomprehensibilem magnitudinem patris. Ita & ipse pater dicitur, & initium omnium & propriè Monogenes. Atquin non propriè, siquidem non solus agnoscitur. Nam cum illo processit & fœmina, cui Veritas. Monogenes, quia prior genitus, quantò congruentius Protogenes vocaretur? Ergo Bythios & Sige, Nus & veritas, prima quadriga defenditur Valentinianæ factionis, matrix & origo cunctorũ. Namque ibidem Nus simul accepit prolationis suæ officium, emittit & ipse ex semetipso Sermonem & Vitam, quæ si retro non erat, vtique nec in Bythio. Et quale est vt in deo vita non fuerit? Sed & hæc soboles, ad initium vniuersitatis, & formati Pleromatis totius emissa, facit fructum, Hominem & Ecclesiam procreat. habes Ogdoadem, tetradem duplicem, ex cõiugationibus masculorum & fœminarum, cellas, vt ita dixerim, primordialium Æonum: fraterna connubia Valentinianorum deorum: census omnes sanctitatis & maiestatis hæreticæ: nescio criminum an numinum turbam, certè fontem reliquæ fœcunditatis. Ecce enim secunda tetras, Sermo & Vita, Homo & Ecclesia, quòd in patris gloriã fruticasset, hinc numero gestiẽtes & ipsi tale quid patri de suo offerre, alios ebulliunt fœtus, proinde cõiugaleis, per copulam vtriusque naturæ: Hac Sermo & Vita decuriam æonum simul fundunt: illac Homo & Ecclesia duos amplius, æquiparando parentibus, quia & ipsi duo cum illis decem tot efficiunt, quot ipsi procreauerunt. Reddo nunc nomina quos decuriam dixi. Bythios & Mixis: Ageratos & Henonis: Autophyes & Hedone: Acinetos & Syncrasis: Monogenes & Macaria. Contra duodenarius numerus hi erunt: Paracletus & Pistis: Patricos & Elpis: Metricos & Agape: Æinos & Synesis: Ecclesiasticus & Macariotes: Teletus & Sophia. Cogor hic quid ista nomina desiderent proferre de pari exemplo. In isclis Carthaginensibus fuit quidam rigidissimus rhetor latinus, Phosphorus nomine: cùm virum fortem perorarent, Venio, inquit, ad vos optimi ciues de prælio cum victoria mea, cum felicitate

Nus.
Veritas.
Μονογενής.
Sermo.
Vita.
Homo.
Ecclesia.
Forte, scholis.
Phosphorus.

vestra, ampliatus, gloriosus, fortunatus, maximus, triumphalis. Et scholastici statim, familię Phosphori φδῦ, acclamant. Audisti Fortunatam, & Hedonen, & Acinetum, & Teletum, acclama, familiæ Ptolemæi φδῦ. Hoc erit Pleroma illud arcanum, diuinitatis tricenariæ plenitudo. Videamus quæ sint istorum priuilegia numerorum, quaternarij, & octonarij, & duodenarij. Interim in tricenario fœcunditas tota deficit, castrata est vis & potestas & libido genitalis æonum, quasi non & numerorum tanta adhuc coagula superessent, & nulla alia de pædagogio nomina. Quare enim non & quinquaginta & centum procreantur? quare non & sterceiæ & Syntrophi nominantur? Sed & hoc exceptio personarum est, quod solus ille Nus ex omnibus immẽsi patris fruitur notione, gaudens & exultans, illis vtique mœrentibus. Planè Nus quantum in ipso fuit, & voluerat & tentauerat, cæteris quoque communicare quæ norat, quantus & quàm incomprehensibilis pater: sed intercessit mater Sige, illa scilicet quæ & ipsis hæreticis suis tacere præscribit: & si de patris nutu aiunt factum, volentis omnes in desiderium sui accendi. Itaque dum macerantur intra semetipsos, dũ tacita cupidine cognoscendi patrem vruntur, penè scelus factũ est. Namque ex illis duodecim æonibus quos Homo & Ecclesia ædiderunt, nouissima natu Æon, viderit Solœcismus, Sophia enim nomen est, incontinẽtia sui, sine coniugis Phileti satietate, prorumpit in patrem inquirere, & genus contrahit vitij, quod exorsum quidem fuerat in illis aliis qui circa Nũn, in hunc autem, id est, in Sophiam deriuarat, vt solent vitia in corpore alibi connata, in aliud membrum perniciem suam efflare. Sed enim sub prætextu dilectionis in patrem, æmulatio superabat in Nun solum de patre gaudentem. Vt verò impossibilia cõtendẽs Sophia frustrarat, & vincitur difficultate, & extenditur affectione, modico abfuit præ vi dulcedinis & laboris deuorari, & in reliquam substãtiam dissolui: nec aliàs quàm pereundo cessasset, nisi bono fato in Horon incursasset, (quædam & huic vis est, fundamentum, vniuersitatis illius extrinsecus custos) quem & Crucem appellant, & Lytroten, & Carpisten. Ita Sophia periculo

Teletus.

exempta

exēpta & tardè persuasa, de inclinata inuestigatione patris cōquieuit, & totam Enthymesin, id est, animationem cum Passione quæ insuper acciderat, exposuit. Sed quidā exitum Sophiæ, & restitutionē, aliter somniauerunt. Post irritos conatus & spei deiectionē, deformatam eam pallore credo, & macie & incuria formæ, vti quæ patrē non minus denegatum dolebat quàm amissum. Dehinc in illo mœrore ex semetipsa sola, nulla opera coniugij concepit, & procreat fœminam. Miraris hæc? Et gallina sortita est de suo parere. Sed & vultures fœminas tātùm parere aiunt, & tamen sine masculo mater. Primetuere postremo ne finis quoque insisteret, hærere de ratione casus, curare de occultatione. Remedia nusquam. Vbi enim iam tragœdiæ & comœdiæ à quibus forma mutuaretur exponēdi, quod circa pudorem erat natum? Dum in malis res est, suspicit, conuertit ad patrem: sed in cassum enisa, & vires deserebant, in preces succidit. Tota etiam propinquitas pro ea supplicat, vel maximè Nus. quid ni? causā mali tanti. Nullus tamen Sophiæ exitus vacuit: omnes ærumnæ eius operantur. Siquidem & illa tunc conflictatio in Materiæ originē peruenit. Ignorantia, pauor, mœror, substantiæ fiunt. Ibi demum pater aliquando motus, quem suprà diximus Horon, per Monogenen Nun, in hæc præmittit in imagine sua fœminamare, quia de patris sexu ita variant. Adiiciunt autem, Horon etiam Metagogea (id est circumductorem) vocari, & Horotethen. Huius prædicant opera; & repressam ab illicitis, & purgatam à malis, & deinceps confirmatam Sophiam & coniugio restitutam, & ipsam quidem in Pleromatis censu remansisse: Ēthymesin verò eius & illam appendicem Passionem ab Horo relegatam & crucifixam, & extra æuum factam, Malum, quod aiunt, foras: spiritalem tamen substantiam illam, vt naturalem quendam impetum Æonis, sed informem & inspeciatam, quatenus nihil apprehendisset: ideóque fructum infirmum, & fœminam pronunciatam. Igitur post Enthymesin extorrem, & matrem eius Sophiam cōiugi reducem, ille iterum Monogenes, ille Nus, ociosus planè de patris cura atq; prospectu, solidandis rebus, & Pleromati muniendo, iámque

Enthymesis.

Gallina.

Vultures.

Fœminamas.

figẽdo, ne qua eiusmodi rursus concussio incurreret, nouam excludit copulationem, Christum & Spiritum sanctum: turpissimum putem, duorum masculorum: aut fœmina erit spiritus sanctus: & vulneratur à fœmina masculus. Numen his datur vnum, procurare concinnationem Æonum. Et ab eius officij societate, duæ scholę protinus, duæ cathedræ, inauguratio quædam diuidẽdæ doctrinæ Valentini. Christi erat, inducere æonas naturam coniugiorum (vides quàm rem piam) & innati coniectationem, & idoneos efficere generandi in se agnitionem patris, quod capere eum non sit neque comprehendere, non visu denique, non auditu cõpotiri eius, nisi per Monogenen. Et tamen tolerabo quod ita discunt patrẽ nosse ne nossent. Illam magis doctrinæ denotabo peruersitatem, quod docebantur incomprehensibile quidem patris, causam esse perpetuitatis ipsorum: Comprehensibile verò eius, generationis illorum & formationis esse rationem. Hac enim dispositione illud opinor insinuatur, expedire Deum non apprehendi: siquidem inapprehensibile eius, perpetuitatis est causa: apprehensibile autem non perpetuitatis, sed natiuitatis & formationis egentium perpetuitatis. Filium autem constituunt apprehensibilem patris. Quomodo tamen apprehẽdatur, tum prolatus Christus edocuit. Spiritus verò sancti propria, vt de doctrinæ studio omnes peræquati, gratiarum actionem prosequi nossent, & veram inducerentur quietem. Itaque omnes forma & scientia peræquantur, facti omnes quod vnusquisque: nemo aliud, quia alter. Omnes refunduntur in Nus, omnes in Homines, in Philetos, & quæ fœminæ, in Sigas, in Zoas, in Ecclesias, in Fortunatas: vt Ouidius Metamorphoseis suas deleuisset, si hodie maiorem agnouisset. Exinde refecti sunt, & constabiliti sunt, & in requiem ex veritate compositi, magno cum gaudij fructu hymnis patrem concinnunt. Diffundebatur & ipse lætitia, vtique bene cantantibus filiis & nepotibus. Quid ni diffunderetur omni iocunditate, Pleromate liberato? Quis nauclerus non etiam cum dedecore lætatur? Videmus quotidie nauticorum lasciuias gaudiorum. Itaque vt nautæ ad cymbalam semper exultant, tale aliquid

quid & Æones vnum iam omnes etiam forma, nedum sententia, conuenientibus ipsis quoque nouis fratribus & magistris Christo & Spiritu, quod optimum atque pulcherrimum vnusquisque florebat, conferunt in medium. Vane opinor. Si enim vnum erant omnes ex supradicta peræquatione, vacabat cymbalæ ratio, quæ fermè ex varietatis gratia constat. Vnum omnes bonum conferebant, quod omnes erant. De modo forsitan fuerit ratio, aut de forma ipsius iam peræquationis. Igitur ex ære collatitio, quod aiunt, in honorem & gloriam patris, pulcherrimum Pleromatis sidus fructúmque perfectum compingunt, Iesum: Eum cognominant Soterem, & Christum, & Sermonem, de patruitis: & omnia iam, vt ex omnium defloratione constructum, graculum Æsopi, Pandoram Hesiodi, Acci Patinam, Nestoris Cocetum, Miscellaneam Ptolemæi. Quam propius fuit de Atticis historiis Pancarpiam vocari, à tam ociosis autoribus nominum. Vt autem tantum sigillarium extrinsecus quoque inornassent, satellites ei angelos proferunt: par genus, si inter se potest fieri. Si verò Soteri consubstantiuos (ambiguè enim positum inueni) quæ erit eminentia eius inter satellites coæquales? Continet hic igitur ordo primam processionem, pariter & nascentium, & nubentium, & generantium æonum; Sophiæ ex desiderio patris, periculosissimum casum; Hori opportunissimum auxilium; Enthymeseos & coniunctæ passionis expiatum; Christi & Spiritus sancti pædagogatum; æonem tutelarem reformatum; Soteris pauóninum ornatum, Angelorum comparatitium antistatum. Quod superest, inquis, Vos valete & plaudite. Imò quod superest, inquam, vos audite & proiicite. Cæterum hæc intra cœtum pleromatis decucurrisse dicuntur, prima tragœdiæ scena. Alia autem trans siparium cothurnatio est, extra pleroma dico; & tamen sit talis sub sinu patris intra ambitum Hori custodis; qualis extra iam in libero vbi deus non erat? Namque Enthymesis siue iam Achamoth (quod ab hinc scriptum, hoc solo ininterpretabili nomine) vt cum vitio indiuiduæ Passionis explosa est in loca luminis aliena, quod pleromatis res est, in vacuum atque

inane illud Epicuri, miserabilis etiam de loco est. Certè nec forma nec facies vlla, defectiua scilicet & abortiua genitura. Dum ita rerũ habet, flectitur à superioribus Christus, deducitur per Horon, aborsum vt illud informet de suis viribus, solius substantiæ non etiam scientiæ forma. Et tamen cum aliquo peculio relinquitur. Iteratur odor incorruptibilitatis, quo compos casus sui potiorum desiderio suppararetur. Hac misericordia functus non sine spiritus sancti societate, recurrit Christus in pleroma. Vsus est, rerum ex liberalitatibus quoque nomina accedere. Enthymesis de actu fuit. Achamoth vnde, adhuc queritur: Sophia de matre manat. Spiritus sanctus ex angelo accipit Christum, à quo derelicta, statim senserat desiderium. Itaque prosiluit & ipsa lumen eius inquirere, quem si omnino non nouerat, vt inuisibiliter operatum, quomodo lumẽ eius ignotum cum ipso requirebat? Tamen tentauit, & fortasse apprehẽdisset, si non idem Horos qui matri eius tã prospere venerat, nũc tam importune filiæ occurrisset, vt etiam inclamarit in eam Iao, quasi Porrò Quirites, aut Fidem Cæsaris; inde inuenitur Iao in scripturis. Ita depulsa quo minus pergeret, nec habens superuolare crucem, id est Horon, quia nullũ Catulli Laureolum fuerit exercitata, vt destituta passioni illi suæ intricha multiplici atque perplexa, omni genere eius cœpit adfligi: mœrore, quod non perpetrasset inceptum: metu, ne sicut luce, ita & vita orbaretur: consternatione, tum ignorantia. Nec vt mater eius. Illa enim Æon: at hæc pro conditione deterius, insurgente adhuc & alio fluctu conuersionis in Christum, à quo viuificata fuerat, & in hanc ipsam cõuersionem temperata. Age nunc discant Pythagorici, agnoscant Stoici, Plato ipse, vnde materia quã innatam volunt, & originem, & substantiã traxerit in omnem hanc struem mundi, quod nec Mercurius ille Trismegistus magister omnium physicorum recogitauit. Audisti conuersionem, genus aliud passionis. Ex hac omnis anima huius mundi dicitur cõstitisse, etiã ipsius Demiurgi, id est dei nostri. Audisti mœrorem & timorem. Ex his initiata sunt cętera. Nam ex lacrymis eius vniuersa aquarum natura manauit. Hic ęstimandum quem exitum duxerit,

xerit, quantis lacrymarum generibus inundarit. Habuit & salsas, habuit & amaras & dulces, & calidas & frigidas guttas, & bituminosas, & ferruginantes, & sulphurantes, vtique & venenatas, vt & Nonacris inde sudauerit quæ Alexandrum occidit, & lyncestarum inde defluxerit quæ ebrios efficit, & Salmacis inde se soluerit quæ masculos mollefacit. Cœlestes imbres pipiauit Achamoth. Nos in cisternis etiam alienos luctus & lacrymas seruare curamus. Proinde ex cõsternatione & pauore corporalia elementa ducta sunt. Et tamen in tanta circunstantia solitudinis, in tanto circunspectu destitutionis, ridebat interdum, quâ conspecti Christi recordans: eodem gaudio, risu lumen effulsit. Cuius hoc prouidẽtiæ beneficium quæ illam ridere cogebat, idcirco ne semper nos in tenebris moraremur? Nec obstupescas, qui lætitia eius tam splendidum elementũ radiauerit mundo, cum mœstitia quoq; eius tam necessarium instrumentum defluxerit seculo. O risum illuminatorem, ô fletum rigatorem. Et tamen poterat remedio iam agere cum illius loci horrore. Omnem enim obscuritatem eius discussit. Sed quoties ridere voluisset, vel ne cogeretur desertores suos supplicare? Cõuertitur enim ad preces & ipsa more materno. Sed Christus quem iam pigebat extra Pleroma proficisci, vicariũ præficit: Paracletum Soterem (hic erit Iesus, largito ei patre vniuersorum æonum summam potestatem subiiciendis eis omnibus, vti in ipso secundum Apostolum omnia confœderentur) ad eam emittit cum officio atque comitatu coætaneorum angelorum, credas & cum duodecim fascibus. Ibi demum aduentu pompatico eius concussa Achamoth, protinus velamentum sibi obduxit, ex officio primo venerationis & verecundiæ: dehinc contemplatur eum, fructiferumque suggestum. Quibus inde conceperat viribus occurrit illi, quirie chære. Hic opinor susceptã ille cõfirmat, atque confirmat agnitione iam, & ab omnibus iniuriis passionis expumicat, non eadem negligentia in exterminium discretis, quę acciderat in casibus matris. Sed enim exercitata vicia, & vsu vitiosa confudit. Atque ita massaliter solidata, defixit seorsum in materiæ corporalem paraturam, commutans ex incorporali pas-

10 sione indita habilitatem atque naturam, qua peruenire mox posset in æmulas æquiparantias corpulentiarum, vt duplex substantiarum conditio ordinaretur: de vitiis, pessima: de conuersione, passionalis. Hæc erit materia quæ nos commisit cum Hermogene, cæterisque qui Deum ex materia, non ex nihilo operatum cuncta, præsumunt. Abhinc Achamotha expedita tãdem de malis omnibus, ecce iam proficit, & in opera maiora frugescit. Præ gaudio enim tanti ex infelicitate successus concalefacta, simulque contemplatione ipsa angelicorum luminum, vt ita dixerim, subfermentata, (pudet, sed aliter exprimere non est) quodammodo subauit intra & ipsa in illos. Et conceptu statim intumuit spirituali, ad imaginem ipsam, quamuis lætantis & lætitia prurientis intentionis, imbiberat, & sibi intimarat. Peperit denique, & facta exinde trinitas generum, ex trinitate causarum. Vnum materiale, quod ex passione. Aliud animale, quod ex conuersione. Tertium spiritale, quod ex imaginatione. Hac autoritate trium scilicet liberorum agendis rebus exercitior facta, formare singula genera constituit. Sed spiritale quidẽ non ita potuit attingere, vt & ipsa spiritalis. Ferè enim paria & consubstantiua in alterutrum valere societas naturæ negauit. Eo animo vnum ad animale cõuertit, prolatis Soteris disciplinis. Et primum (quod cum magno horrore blasphemiæ & pronunciandum & legendum est & audiendum) deum fingit hunc nostrum, & omnium præter hæreticorum patrem, & Demiurgum regem vniuersorum quæ post illum. Ab illo enim, si tamen ab illo, & non in ipsa potius Achamoth, à quo occulto nihil sentiens eius, & velut sigillario extrinsecus ductu, in omnem operationem mouebatur. denique ex hac personarum in operibus ambiguitate, nomen illi Metropatoris miscuerunt, distinctis appellationibus cæteris secundum status & situs operum: vt animalium quidem substantiarum quas ad dexteram commendant, patrem nuncupent: maternarum verò quas ad læuam delegant, Demiurgum nominent: Regem autem communiter in vniuersitatem. Sed nec nominum proprietas competit proprietati operum, de quibus nomina omnia, cum deberet illa hec omnia

μητροπάτωρ dici⁹ Demiurgus, vel quod matris pater esset vel quod simul mater & pater esset.

nia vocitari, à qua res agebantur, nisi quod iam nec ab illa. Cum enim dicant Achamoth in honorem æonũ imagines commẽtatam, rursus hoc in Soterem autorem detorquẽt, qui per illam sit operatus: vt ipsam quidem, imaginem patris inuisibilis & incogniti daret, incognitam scilicet & inuisibilem Demiurgo, eũdem autem Demiurgum Nũ filium effingeret, Archangeli verò Demiurgi opus, reliquos æonas exprimerent. Cum imagines audio tantas trium, quæro, non vis nunc vt imagines rideam peruersissimi pictoris illorum: fœminã Achamoth, imaginem patris & ignarum matris Demiurgum, multo magis patris; imaginem Nũ ignorantis patrem; & angelos famulos simulachra dominorum? Hoc est, mulum de asino pingere, & Ptolemæum describere de Valentino. Igitur Demiurgus extra Pleromatis limites constitutus, in ignominiosa æterni exilij vastitate nouã prouinciam condidit, hunc mundum: repurgata confusione & distincta diuersitate duplicis substantiæ illius detrusæ, animalium & materiarum. Ex incorporalibus corpora ædificat, grauia, leuia, sublimantia atque vergentia: cœlestia atque terrena: tum ipsam cœlorum septemplicem scenam solio desuper suo finit: vnde & sabbatum dictum, ab hebdomade sedis suæ, & Ogdoada mater Achamoth, ab argumento Ogdoadis primigenialis: Cœlos autem noeros deputant, & interdum angelos eos faciunt, sicut & ipsum Demiurgum, sicut & Paradisum, archangelum quartum, quoniam & hunc supra cœlum tertium pangunt, ex cuius virtute sumpserit Adam, deuersatus illic inter nubeculas & arbusculas. Satis meminerat Ptolemæus puerilium dicibulorum, in mari poma nasci, & in arbore pisces: sic & in cœlestibus nuceta præsumpsit. Operatur Demiurgus ignorãs, & ideo fortasse non scit arbores in sola terra institui oportere. Planè mater sciebat. Quid ni suggerebat? quæ & effectum suum ministrabat. Sed tantum fastigium filio extruens per ea opera quæ illum & patrem, & deum, & regem, ante Valentinianorum ingenia testãtur, cur sibi quoque ista noluit esse nota, postea quæram. Interim tenẽdum, Sophiam cognominari & Terram & Matrem, quasi Matrem terram, & quod magis rideas e-

II

tiam Spiritum sanctum. Ita omnem illi honorem contulerunt fœminæ, puto & barbam, ne dixerim cætera. Alioquin Demiurgus adeò rerum non erat cõpos, de animalibus scilicet censu inualetudinis spiritalia accedere, vt se solum ratus, concionaretur; Ego deus & absque me non est: certè tamẽ non fuisse se retro sciebat. Ergo & factum intelligebat, & factitatorem facti esse quencunque. Quomodo ergo solus sibi videbatur, & si non certus, saltem suspectus de aliquo factitatore? Tolerabilior infamia est apud illos in diabolum, vel quia origo sordidior capit. Ex nequitia enim mœroris illius deputatur, ex qua angelorum & dæmonum, & omnium spiritaliũ malitiarum, genituras notant. Et tamen diabolũ quoque opus Demiurgi affirmant, & Mundi tenentem appellant, & superiorum magis suarum defendunt, vt spiritale natura, quàm Demiurgum, vt animalem. Meretur ab illis prælationẽ, cui omnes hæreses procurantur. Singularium autem potestatum arces his finibus collocat. In summis summitatibus præsidet tricenarius Pleroma, Horo signante lineã extremam. Inferius illum metatur medietatem Achamoth, filium calcans: subest enim Demiurgus in Hebdomade sua, magis diabolus, in isto nobiscum communi mundo, coëlementato & concorporificato (vt supra æditum est) ex Sophiæ vtilissimis casibus, quâ nec aërem haberet reciprocandi spiritus spacium, teneram omnium corporum vestem, collorum omnium indicem, organum temporum, si non & istum Sophiæ mœstitia colasset: sicut animalia metus, sicut conuersio eius, ipsum Demiurgum. His omnibus elementis atque corporibus ignis inflabellatus est, cuius originalem Sophiæ passionem, quia nondum ediderunt, ego interim argumentabor motiunculis eius excussum. Credas enim illam in tantis vexationibus etiam febricitasse.

12 Quum talia de deo vel de diis, qualia de homine figmenta? Molitus ergò mundum Demiurgus, ad hominem manus confert, & substantiam ei capit nõ ex ista, inquiunt, arida quam nos vnicam nouimus terram, (quasi non & si arida postmodum, adhuc tamen tunc aquis ante segregatis superstite limo siccauerit.) sed ex inuisibili corpore materiæ illius scilicet philosophicæ,

sophicæ, de fluxili & fusili eius: quod vnde fuerit haud queo æstimare, quia nusquam est. Si enim fusile & fluxile liquoris est qualitas, liquor autem omnis de Sophiæ fletibus fluxit, sequitur vt limum ex pituitis & gramis Sophiæ constitisse credamus, quę lacrymarum proinde sunt feces, sicut aquarũ quod desidet limus est. Figulat ita hominem Demiurgus, & de afflatu suo animat: sic erit & choicus, & animalis, ad imaginem & similitudinẽ factus: quadruplex res: vt imago quidẽ, choicus deputetur, materialis scilicet: & si nõ ex materia Demiurgus. Similitudo autẽ, animalis: hoc enim & Demiurgus. Habes duos interim. Carnalem superficiem postea aiunt choico supertextam, & hanc esse pelliceam tunicam obnoxiã sensui. Inerat autem in Achamoth ex substãtia Sophiæ matris, peculium quoddam seminis spiritalis: sicut & ipsa Achamotha in filio Demiurgo sequestrauerat, ne hoc quidẽ gnaro. Accipe industriam clandestinæ prouidentię huius. Ad hoc enim & deposuerat & occultauerat, vt quũ Demiurgus animam mox de suo afflatu in Adam cõmunicaret, pariter & semen illud spiritale quasi per canalem animam deriuaretur in choicum: atque ita fœturatum in corpore materiali, velut in vtero, & adultum illic, idoneũ inueniretur suscipiẽdo quandoq; sermoni perfecto. Itaq; cum Demiurgus traducem animæ suæ committit in Adã, latuit homo spiritalis flatu insertus, & pariter corpori inductus, quia nõ magis semẽ nouerat matris Demiurgus, quàm ipsam. Hoc semen ecclesiam dicunt, ecclesiæ supernæ speculum, & hominis censum: proinde eum ab Achamoth deputantes, quemadmodum animalẽ à Demiurgo: choicum, substãtia ἀρχῆς: Carnem, materia. Habes nouum, id est quadruplum Geryonem. Sic & exitum singulis diuidunt. Materiali quidem, id est carnali, quem & sinistrum vocant, indubitatum interitũ. Animali verò quem & dextrum appellant, dubitatum euentum: vtpote inter materialem spiritalémque nutanti, & illac debito quã plurimum adnuerit. Cæterum spiritalem emitti in animalis comparationem, vt erudiretur cum eo & exerceri in conuersationibus potuit. Indiguisse enim Animalem etiam sensibilium disciplinarum: in hoc & paraturam

mundi prospectam: in hoc & Soterem in mundo repræsentatum, in salutem scilicet animalis. Alia adhuc compositione monstrosum, volunt illum prospicientias earum substantiarum induisse, quarum summam saluti esset redacturus: vt spiritalem quidem susceperit ab Achamoth, animalem verò quem mox à Demiurgo induit Christũ: cæterum Corporalem, ex animali substantia. Sed miro & inenarrabili rationis ingenio cõstructam, administrationis vi contulisse, quo congressui, & conspectui, & contactui, & defunctui ingratis subiaceret. Materiale autem nihil in illo fuisse, vtpote salutis alienum: quasi aliis fuerit necessarius quàm egentibus salute. Et totum hoc, vt carnis nostræ habitum alienando à Christo, à spe etiam salutis expellant. Nunc reddo de Christo: In quem tanta licentia Iesum inserunt quidam, quanta spiritale semen animali cum inflatu infulciunt, fartilia nescio quæ commenti, & hominum & deorum suorum. Esse etiã Demiurgo suum Christum filiũ naturalem: denique animalem prolatum ab ipso, promulgatũ prophetis: in præpositionum quæstionibus positum, id est per virginem, non ex virgine æditum: quia delatus in virginem transmeatorio potius quàm generatorio more processerit, per ipsam, non ex ipsa, non matrem eam, sed viã passus. Super hunc itaque Christũ deuolasse tunc in baptismatis sacramento Iesum, per effigiem columbæ. Fuisse autem & in Christo etiam ex Achamoth spiritalis seminis condimentum, ne marcesceret scilicet reliqua farsura. Nam in figuram principalis Tetradis, quatuor eum substãtiis stipant: Spiritali, Achamothiana: Animali, Demiurgina: Corporali, Iesuaciana: & illa Sotericiana, id est columbina. Et Soter quidem permansit in Christo, impassibilis, inlæsibilis, inapprehensibilis. Denique quum ad apprehensiones venitur, discessit ab illo in cognitione Pilati. Proinde nec matris semen admisit iniurias, æque insubditiuum, & ne ipsi quidem Demiurgo cõpertum. Patitur verò animalis & carneus Christus, in deliniationem superioris Christi, qui ad Achamoth formandam substantiuali non agnitionali forma, Cruci, id est, Horo fuerat innixus. Ita omnia in imagines vrgent, plane & ipsi imaginarij Christiani. Interea

terea Demiurgus omnium adhuc nescius, & si aliquid & ipse per prophetas concionabitur, ne huius quidem operis sui intelligens: diuidunt enim & prophetiale patrocinium in Achamoth, in semen, in Demiurgum: vbi aduẽtum Soteris accepit, propere & ouanter accurrit, cum omnibus viribus suis, Centurio de Euangelio. Et de omnibus inluminatus, ab illo etiam spem suam discit, quod successurus sit in locum matris. Ita exinde securus, dispẽsationem mundi huius, vel maxime ecclesiæ protegendæ nomine, quanto tempore oportuerit, insequitur. Colligam nunc ex disperso, ad concludendum, quæ de totius generis humani dispositione disserant. Triformem naturam primordio professi, & tamen inunitam in Adam, inde iam diuidunt per singulares generum proprietates, nacti occasionem distinctionis huiusmodi ex posteritate ipsius Adæ, moralibus quoque differẽtiis tripartitę. Cain, Abel, & Seth, fontes quodammodo generis humani in totidẽ deriuant argumenta, naturæ atque essentiæ. Choicum saluti degeneratum, ad Cain redigut: Animale mediæ spei deliberatum, ad Abel componunt: Spiritale certæ saluti præiudicatum, in Seth recondunt. Sic & animas ipsas duplici proprietate discernunt, bonas & malas: secundum choicum statum ex Cain, & animalem ex Abel, spiritalẽ ex Seth. De obuenientia superducunt iam non naturam, sed indulgentiã, vt quos Achamoth in superioribus in animas bonas depluat, id est animali censui inscriptas. Choicum enim genus, id est malas animas, nunquam capere salutaria. Immutabilem enim & irreformabilem naturæ naturam pronunciauerũt. Id ergo granum seminis spiritalis modicum & paruulum iactu, sed eruditu huius fides augetur atque prouehitur, ceu prædiximus: animæque hoc ipso ita cæteris præuertunt, vt Demiurgus tunc ignorans magni eas fecerit. Ex earum ergo laterculo, & in reges, & in sacerdotes allegere cõsueuerat: Quæ nunc quoque si plenam atque perfectam notitiam apprehenderint istarum næniarum, naturificatæ iam spiritalis conditionis germinatę, certam obtinebunt salutem, imò omnimodo debitã. Ideóque nec operationes necessarias sibi existimant, nec vlla disciplinæ munia

obseruant: martyrij quoque eludentes necessitatem qua volunt interpretatione. Hanc enim regulam Animali semini præstitutam, vt salutem quam non de priuilegio status possidemus, de suffragio actus elaboremus. Nobis enim inscriptura huius seminis, qui imperfectæ essentiæ sumus, qui amoribus Phileti, & vtique abortui deputamur, quod mater illorum. Sed nobis quidem væ, si excesserimus in aliquo disciplinæ iugum: si obtorpuerimus in operibus sanctitatis atque iustitiæ: si confitendum alibi, nescio vbi, & non sub potestatibus istius seculi, apud tribunalia præsidum optauerimus. Illi verò & de passiuitate vitæ, & diligentia delictorum, generositatem suam vindicent, blandiente suis Achamoth, quoniam & ipsa blandiendó profecit. Nam & honorandorum coniugiorum supernorum gratiæ dicitur apud illos meditandum atque celebrandum semper sacramentum, comiti, id est, fœminæ adhærendo. Alioquin degenerem nec legitimũ veritatis, qui deuersatus in mundo non amauerit fœminam, nec se ei iunxerit. Et quid facient spadones, quos videmus apud illos? Superest de cõsummatione, & dispẽsatione mercedis. Vbi totam messem Achamoth seminis sui presserit, deïn colligere in horreum cœperit, vel cum ad molas delatum, & defarinatum, in conspersionis aluearia absconderit, donec totum confermentetur, tunc consummatio vrgebit. Igitur in primis ipsa Achamoth, de regione medietatis, de tabulato secundo in summum transfertur, restituta Pleromati: & statim excipit compactitius ille Soter, sponsus: scilicet ambo coniugium nouũ fiet. Hic erit in scripturis sponsus: & sponsalis Pleroma. Credas enim vbi de loco in locum transmigratur, leges quoque Iulias interuenire sicut & Cainam. Et Demiurgus tunc de Hebdomade cœlesti in superiora mutabit, in vacuum iam cœnaculum matris, sciens iam nec videns illam. Nam si ita erat, semper ignorare maluisset. Humana verò gens in hos exitus ibit, choicæ & materialis notæ totum interitum: quia omnis caro fœnum. Et anima mortalis apud illos, nisi quæ salutem fide inuenerit. Iustorum animæ, id est nostræ, ad Demiurgum in medietatis receptacula transmittentur. Agimus gratias, contenti

tenti erimus cum deo nostro deputari, qua census, nihil animale in Pleromatis palatium admittitur, nisi spiritale examen Valentini. Illic itaque primo despoliantur homines ipsi, id est interiores. Despoliari est autem deponere animas, quibus induti videbantur, easque Demiurgo suo reddent, quas ab eo auertant. Ipsi autem spiritus in totum fient intellectuales, neque detentui, neque conspectui obnoxij: atque ita inuisibiliter in Pleroma recipientur furtim. Si ita est, quid deinde? Angelis distribuentur satellitibus Soteris. In filios putas? Non. Sed in apparitores? Ne istud quidem. Sed in imagines? Vtinam vel hoc. In quid ergo, si non pudet dicere? In sponsas. Tunc illi Sabinas raptas iure matrimonij plaudent. Hæc erit Spiritalium merces, hoc præmium credendi. Fabulæ tales vtiles, vt Marcus, aut Gaius in hanc carnem barbatus, & hæc omnia seuerus maritus, pater, auus, proauus, certè quod sufficit masculus, in symphone Pleromatis ab angelo, tacendo iam dixi, & forsitan parias aliquem onesimum æonem. His nuptijs rectè deducendis, pro face & flammeo, tunc credo ille ignis arcanus erumpet, & vniuersam substantiam depopulatus, ipse quoque decineratis omnibus in nihilum finietur: & nulla iam fabula. Sed næ ego temerarius, qui tantum sacramentum etiam inludendo prodiderim. Verendum mihi est, ne Achamoth quæ se nec filio agnitam voluit, insaniat: ne Philetus irascatur: ne Fortuna acerbetur. Et tamen homo sum Demiurgi, illuc habeo deuertere, vbi post excessum omnino non nubitur: vbi superindui potius quàm despoliari: vbi & si despolior, sexui meo deputor: angelis non angelus, non angela: nemo mihi quicquam faciet, quẽ & tunc masculum inuenient. Producam denique velut epicitharisma post fabulam tantam, etiam illa quæ ne ordini obstreperent, & lectoris intentionem interiectione dispargerent, hunc malui in locum distulisse, aliter atque aliter commendata ab emendatoribus Ptolemæi. Extiterunt enim de schola ipsius discipuli super magistrum, qui duplex coniugium Bythio suo adfingerent, Cogitationem & Voluntatem. Vna enim satis non erat Cogitatio, qua nihil producere potuisset, ex duabus facillimo prolatu.

Nouißimũ.

Primum cõiugium, Monogenem & Veritatem: ad imaginem quidem Cogitationis fœminam Veritatem: ad imaginem Voluntatis, marem Monogenem. Voluntatis enim vis, vti quæ effectum præstat Cogitationi, maris obtinet censum. Pudiciores alij, honorem diuinitatis recordati, vt etiam vnius cõniugis dedecus ab eo auellerent, maluerunt nullum Bythio sexum deputare: & fortasse Hoc deum, non Hic deus, neutro genere pronunciant. Alij contra magis & masculum & fœminam dicunt, ne apud solos Lunenses Hermaphroditum existimet annalium commentator Fenestella. Sunt qui nec principatũ Bythio defendant, sed posthumatũ, Ogdoadẽ ante omnia præmittentes ex Tetrade quidem & ipsam, sed aliis nominibus deriuatam. Primo enim constituunt Proarchen, secundo Anennoeton, tertio Arrheton, quarto Aoratõ. Ex Proarche itaq; processisse primo & quinto loco Archen: ex Anennoeto, secundo & sexto loco Acatalepton: ex Arrheto, tertio & septimo loco Anonomaston: ex Inuisibili, quarto & octauo loco Agennetõ. Hoc quæ ratio disponat vt singula binis locis, & quidem tam intercisis nascantur, malo ignorare quàm discere. Quid enim recti habent, quæ tam peruersè proferuntur? Quato meliores qui totum hoc tædium de medio amoliti, nullum æonem voluerũt alium ex alio per gradus reuera Gemonios structum, sed mappa (quod aiunt) missa semel octoiugem istam ex parte & Ennœa eius exclusam. Ex ipso denique eius motu nomina gerunt. Quum, inquiunt, cogitauit proferre, hoc pater dictus est. Quum protulit, quia vera protulit, hic veritas appellata est. Quum semetipsum voluit probari, hoc Homo pronunciatus est. Quos autem præcogitauit cum protulit, tunc Ecclesia nuncupata est. Sonuit Homo Sermonem, & hic est primogenitus filius: & Sermoni accessit Vita: & Ogdoas prima conclusa est. Sed hoc tædium pusillum. Accipe alia ingenia Circurianiana insignioris apud eos magistri, qui ex Pontificali sua autoritate in hunc modum censuit: Est, inquit, ante omnia Proarche, inexcogitabile, & inenarrabile, & innominabile, quod ego nomino Monoteta. Cũ hac erat alia virtus, quam & ipsam

37

ipsam appello Henoteta. Monotes & Henotes, id est Solitas & Vnitas, cum vnum essent, protulerunt non proferentes initium omnium intellectuale, innascibile, inuisibile, quod sermo Monada vocauit. Huic adest consubstantiua virtus, quam appellat Vnio. Hæ igitur virtutes Solitas, Singularitas, Vnitas, Vnio, cæteras prolationes æonum propagarunt. O differentia. Mutetur Vnio & Vnitas: Singularitas & suum Solitas, quámque designaueris, vnum est. Humanior iam Secundus, vt breuior, Ogdoadem in duas Tetradas diuidens, in dextram & sinistram, in lumen & tenebras, tantum quod desultricem & defectricem illam virtutem non vult ab aliquo deducere æonum, sed à fructibus de substantia venientibus. De ipso iam domino Iesu, quanta diuersitas scinditur? Hi ex omnium æonum flosculis eum cõstruunt. Illi ex solis decem constitisse contendunt, quos Sermo & Vita protulerunt. Inde & in ipsum Sermonis & Vitæ concurrerunt flosculi. Illi ex duodecim potius, ex Hominis & Ecclesiæ fœtu: ideóque filium hominis auitè pronuntiatum. Alij à Christo & Spiritu sancto cõstabiliendæ vniuersitati prouisis, confictum: & iure, paternæ appellationis hæredem. Sunt qui filium hominis aliunde conceperint dicẽdum: quanquam ipsum Patrem pro magno nominis sacramento Hominem appellasse præsumpserint. Vt quid amplius speres de eius dei fide cui nunc adæquaris? Talia ingenia superfruticant apud illos ex materni seminis redundantia. Atque ita insolescentes doctinæ Valentinianorum, in syluas iam exoleuerunt Gnosticorum.

μονότης Solitas. ἑνότης Vnitas.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENtis per Beatum Rhenanum.

ORthodoxam pietatem tres personas in diuinis constituentem hoc volumine propugnat aduersus Praxeam, qui dicebat vnicum dominum omnipotentem mundi conditorẽ nempe patrem ipsum & natum & cruci suffixum: ipsum denique esse Iesum Christum. Ab illo cognominati sunt Praxeiani, huic impietati subscribentes. Quibus similes sunt quos Aurelius Au-

gustinus Noëtianos appellat, & Sabellianos, qui omnes communi vocabulo Patripaßiani vocantur. Fuit & Monarchianis inde nomen, quod μοναρχίαν, *hoc est, vt Tertullianus interpretatur, singulare & vnicum imperium, defendendo, nempe Patris, Filij personã in diuinis non agnosceret. Praxeæ meminit Tertullianus in Catalogo hæreseon, in fine, quũ inquit: Sed post hos omnes etiam Praxeas quidam hæresim introduxit, quam Victorinus corroborare curauit. Hic deũ patrem omnipotentem, Iesum Christum esse dicit: hunc crucifixum passúmque contendit, mortuum, præterea seipsum sibi sedere ad dexteram suam cum prophana & sacrilega temeritate proponit. Autor est Aurelius Augustinus Praxeam in Africa vixisse. Quo minus tolerabilis fuit Tertulliano vicinam gentem seducens. Cæterum hic monendi sunt Theologi vt quædam commodius interpretentur, quàm sonant, & vetustati nonnihil condonent: nam ante hunc apud Latinos nemo hoc argumentum tractauit. Scripsit autem hunc librum post mediam ætatem, meminit enim nouæ prophetiæ.*

ANNOTATIONES IN LIBRVM sequentem.

INtulit Romanæ humo.] *Intelligit prouincias vrbi Romanæ viciniores. Alioqui ipsa Asia partim Romanum agnoscebat imperium. Et mox sequitur, Duo negocia diaboli Praxeas Romæ procurauit, prophetiam expulit, & hæresim intulit.* De iactatione martyrij inflatus.] *Vel hinc vides quanti solerent olim fieri martyres.* Episcopum Romanum iam proh.] *Attende summam Romani pontificis autoritatem etiam illis temporibus, dum aliquid aut recipit aut damnat. Hinc illud Ammiani Marcellini de Constantio Aug. & Liberio pontifice, Tamen, inquit, autoritate, qua potiores æternæ vrbis episcopi, firmari desiderio nitebantur ardenti. Lib. xv. Irenæus sanè Romanam ecclesiam maximam & antiquißimam vocat, à gloriosißimis duobus apostolis Petro & Paulo fundatam & constitutam, ad quam propter potentiorem principalitatem necesse sit omnem conuenire ecclesiam, hoc est eos qui sunt vndique fideles: in qua semper ab his qui sunt vndique, conseruata est ea quæ est ab apostolis traditio.* Falsa de ipsis prophetis & ecclesiis eorum asseuerando.] *Hic audis Montani fautorem, quem præcipue defendit*

desẽdit operis περὶ ἐκστάσεως *libro septimo. Sanè Apollonius vir disertißimus scripsit aduersus Montanum, Priscillam & Maximillam insigne & longum volumen, in quo asserit Montanũ & insanas vates periisse suspendio, & multa alia, in quibus de Priscilla & Maximilla refert: Si negant eas accepisse munera, confiteantur non esse prophetas qui accipiunt, & mille hoc testibus approbabo. Sed & ex aliis fructibus prophetæ. Dic mihi, crinem fucat prophetes? Stibio oculos linit? Prophetæ vestibus & gemmis ornantur? Prophetes tabula ludit & tesseris? Propheta fœnus accipit? Respõdeant, vtrum hoc fieri liceat, an non? Meum est approbare quod fecerint. Ex illustribus scriptoribus ecclesiasticis diui Hieronymi. Huc etiam pertinet quod sacramenta perhibentur funesta habere. Nam de infantis anniculi sanguine, quem de toto eius corpore minutis punctionum vulneribus extorquent, quasi eucharistiam suam conficere perhibentur, miscentes eum farinæ, panémque inde facientes. Qui puer si mortuus fuerit, habetur apud eos pro martyre: si autem vixerit, pro magno sacerdote. Ex Aurelio Augustino.* Et præcessorum eius autoritatem defendendo.] *Et hic locus superiorem cõfirmat, & primam atque adeo summam autoritatem ecclesiæ Romanæ subindicat.* Reuocare.] *Hic considera studia hominum, dum quisque pro eo cui fauet nihil non facit. Rectißime vero egit Romanus pontifex, qui illam confictam Montani prophetiam damnauit.* Emissas.] *Emittuntur literæ. Iureconsultorũ verbum est.* Paracletum fugauit.] *Mirum est, tam eruditum virum somniis Montani fidem habuisse, nec fucum olfecisse. An non erat aperta insania dicere, in apostolis spiritum sanctum fuisse, paracletum non fuisse: & paracletũ plura in Montano dixisse, quàm Christus in Euangelium protulerit: nec tantum plura, sed etiam meliora atque maiora. Ex præsciptionibus. In quo loco blasphemiam ipse vocat. Sed nondum Montano nomen dederat. Atque hoc est quod Diuus Augustinus scribit, transisse eum ad Cataphrygas, quos antè destruxerat* Fructificauerant.] *Sic aduersus Hermogenem, Fructificet terra herbam fœni. Item in fine aduersum Valentinianos, Talia ingenia superfructificant apud illos.* Auenæ Praxeanæ.] *Iuxta illud Vergilianum,* Infelix lolium & steriles dominantur auenę.] *Falsam doctrinã auenæ comparat. Nam, vt Pinius scribit, Frumenti vitium est auena.*

Superseminatæ dormientibus multis in s.d.] *Alludit ad locum Matthæi qui est capite decimotertio.* Traductæ.] *Hoc est, manifestatæ confutatæque.* Per quem deus voluit.] *Non nominat eum qui Praxeam erroris conuicerat.* Pristinum.] *Pristinum, quemadmodum ante plus semel indicauimus, solet vsurpare pro prius. Sic infrà, Transfiguratio autem interemptio est pristini. In De corona militis, Tamen & in nostris hodie vsibus, & in pristinorum sanctorum. Cauerat pristinum, constructio Græca, hoc est secundum pristinum, id est priorem impiam atque erroneam doctrinam.* De emendatione sua.] *Attende maiorum nostrorum clementiam in puniendo, qui chirographo resipiscentis & obedientiam ecclesiæ pollicentis contenti erant. Sic & Marcion Ponticus ob inquietam curiositatem, qui fratres quoque, id est Christianos vitiabat, semel & iterum eiectus, cum ducentis sestertiis quæ ecclesiæ intulerat, nouißime in perpetuum dißidium relegatus est, vbi venena doctrinarum suarum disseminauit. Postmodum pœnitentiam confessus, quum conditioni datæ sibi occurrit, ita pacem recepturus, si cæteros quoque quos perditioni erudisset, ecclesiæ restitueret, morte præuentus est. Ex Præscriptionibus Tertullianus. Porrò non dubito quin ea res etiam per syngrapham inter ecclesiam & ipsum Marcionem sit transacta.* Apud Psychicos.] *In volumine Paterniacẽsi, quod adhuc penes me habeo, legitur, at mox, disiunxit à physicis. Collatio vero Gorziensis vtrobique Physicorum nomen continet. Itaque sic scripsi in contextu. Non possum autem diuinare quos innuat hoc vocabulo, nisi forte orthodoxos nolentes commentitiam Montani prophetiam recipere sic notat. Nam sequitur, Et nos quidem postea agnitio Paracleti atque defensio disiunxit à Physicis. Enimuero coniicio Montanum in sua conficta prophetia damnasse secundas nuptias, exegisse ieiunia, exegisse martyrium. Quorum primum quum concedat Apostolus Paulus, altera vero duo nusquam præcepta legantur vel à Christo vel ab Apostolis, merito falsum Montani dogma damnauit ecclesia. At Tertullianus nimio studio castitatis, abstinentiæ, & martyrij, nouam illam prophetiam amplexus est, nec iam ab Ecclesia damnatam detestatus: quæ res illi merito odium concitauit. Vnde fortaßis prophetiam Montanicam respuentes, leui conuiciolo Physicos vocat, hoc est Naturales: quasi naturam sequentes, quæ castitatem,*

tem, ieiunium, tormenta, non admodum amat, sed fugit magis atque abhorret. Tanquam vero nouam prophetiam agnoscentes ipsi Spiritales existant scilicet. Hoc quod diximus, ex eo colligimus, quod Diuus Hieronymus author est, Tertullianum specialiter aduersum ecclesiam texuisse volumina, De pudicitia, De persequutione, De ieiuniis, De monogamia: nempe cum Mõtani dogma propugnaret. Cæterum si Psychicos legas, idem erit sensus. Verbum est Paulinum pro carnali. Sic etiam ad Corinthios capite secundo scribit, ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ θεοῦ: *Hoc est, Animalis autem homo non accipit ea quæ sunt spiritus dei. Est enim* ψυχικὸς *Paulo, id est animalis, qui animum, hoc est, affectus sequitur humanos.* Si voluerit dominus.] *Modus loquendi Christianorum.* In isto commeatu.] *Commeatum eleganter vocat spacium temporis quo mundus hic duraturus est, à deo præscriptum atque concessum. Nam commeatus etiam facultatem siue veniam significat discedendi, quam princeps præstare solet.* Et semper, & nunc magis vt instructiores per paracletum.] *Nisi fallor, paracletum Montani significat.* Et in cœlo resumptum.] *Sic in De carne Christi, Et in cœlo resumpta est. In præscriptionibus, Solam, inquit, animam ipsius in cœlo ereptam.* Hãc regulam.] *In Præscriptionibus etiam regulam fidei vocat. Regula est autem, inquit, fidei. Et hic infrà, Quoniam, inquit, & ipsa regula fidei à pluribus diis seculi ad vnicum & verum deum transfert.* Quàm ipsa nouellitas Praxeæ hesterni.] *Similia scribit de Hermogene, Hermogenis autem, inquit, doctrina tam nouella, denique ad hodiernũ homo in seculo, &c.* Retractatibus.] *Retractare Tertulliani verbum est, pro tractare siue excutere & perpendere. Vnde retractatus, pro retractatione.* Et ita solium ipsum vocaliter exprimunt] *Sic legitur in manuscriptis voluminibus omnibus quæ viderim. Non arbitror* μοναρχίαν *solium reddere voluisse, quod Grammatici sic dictum aiunt, non quod solum capiat, sed quia solidum. Proinde solium mutaui in sonum. Nam mox sequitur, Sed monarchiam sonare student Latini. Et infrà, Malo te ad sensum rei, quàm ad sonum vocabuli exerceas.* Cum plures.] *Subaudi, dij vel creatores inferuntur.* Secundum Valentinos.] *Variatio numeri.* Et prodigos.] *Scribendum, & Proclos. Nam ex Philastro recenset Au-*

2

3

rel. Augustinus Proclianitas qui cum Seleucianis senserint creatores animarum angelos esse de igne & spiritu. Tum sic distinguenda verba, Tunc malè, quum plures, secundum Valentinos & Proclos: Tunc in monarchiæ euersionem, quum in creatoris destructionem. [4] Congrederis rationem.] Secuti Gorziensem collationem scripsimus, ratione. [5] Proinde gaudenti in persona illius.] Paulò antè scriptum est, Ego eram ad quam gaudebat, cottidie autem oblectabar in persona ipsius. Quare mutaui hic gaudenti in gaudentem, hoc modo, Ad quem deinceps gaudens, proinde gaudentem persona illius, Subaudi, dicit. [6] Nouimus enim eum.] Sic in Paterniacensi codice legitur, Sed quia Hirsaugiensis & Gorziensis habent, Non vis enim, rursum ita scripsimus. Et ita capias secundus à deo constitutus duos efficere.] Mutauimus capias in capiat, vt sit, capiat secundus à deo constitutus duos efficere, pro eo quod, vt fiat siue contingat vt secundus à deo cōstitutus duos efficiat. Sic Græcorum consuetudinem circa vsum verbi ἐνδέχεται imitari solet, quemadmodum antè diximus multis in locis. Diuersum eius.] Diuersum eius, pro diuersum ab eo. Vt Alienum salutis, pro alienum à salute. Quis enim negabit deum corpus esse, & si deus spiritus est? Aur. Augustinus ad Quod vult deum, Tertullianus ergo inquit, sicut scripta eius indicant, animam dicit immortalem quidem, sed eam effigiatum corpus esse contendit, neque hanc tantùm, sed ipsum etiam deum corporeum esse dicit, licet non effigiatum. Nec tamen hinc hæreticus creditur factus. Posset enim quoquomodo putari ipsam naturam substantiámque diuinam corpus vocare, nō tale corpus cuius partes aliæ maiores, aliæ minores valeant vel debeant cogitari, qualia sunt omnia quæ propriè dicimus corpora: quamuis de anima tale aliquid sentiat. Sed potuit, vt dixi, propterea putare deum corpus dicere, quia non est nihil, non est inanitas, non est corporis vel animæ qualitas, sed vbique totus, & per locorum spacia nulla partitus: in sua tamen natura atque substantia immutabiliter permanet. Hactenus ille. Si qui.] Pro si quis, vt antè pluribus locis. Non ideo non vtitur & veritas vocabulo isto.] In manuscriptis voluminibus est vtatur, hoc est vti debet. Et sic nos scripsimus. Et recessu eius.] Scribendum, Et re ac censu eius. Nam hoc vocabulo gaudet vti Tertul. Sic in De corona militis, Et ex originis censu, & superstitionis vsu. Hic mecum gradum fige.] Hoc ceu

ceu prouerbio etiam in superioribus vsus est. Vt Æon patrem nesciat.] *Intelligit nouißimum æonem cui nomen Sophiæ, quæ Teleto, siue vt Tertull. aliquoties loquitur, Phileto copulatur.* Et quæ mandatus est à patre.] *Mandatus paßiuè. Hoc est, quæ iussus est, id est quæ in mandatis accepit, siue ad quæ emendatus est.* Sed non paratum.] *Scripsimus, separatum ex Gorziensi collat. Et sequitur paulò pòst, Non ideo tamen est separatum. Quemadmodum etiam Paracletus docet. Loquitur, vt puto, de Paracleto nouæ prophetiæ.* Planè nihil deo difficile sensi.] *Apparet scribendum, Planè nihil deo difficile. Sed si tam abruptè, &c.* Ita saluus sim.] *Pro his verbis in Hirsaugiensi codice, quidam ascripserat, Si voluisset deus.* Maximè Paracleti non hominum discipuli.] *Sentit ni fallor, de Paracleto nouæ prophetiæ. Iactabant verò Montani sectatores non hominum discipulos, sed Paracleti.* Quem inuisibilem deum determinauit.] Nos *scripsimus exigente sensu, quæ inuisibilem deum determinauit.* Ostendit & visibilem.] *Addidimus pronomen ipse. Ostendit & ipse visib. Ex Gorziensi coll.* Sine ratione & amentia.] *Sine ratione, hoc est certa ratione & modo, id est amentia: vt Et, hic sumamus pro id est Nisi placet legere, Erratione. Nam de ecstasi loquitur fortißima videlicet abstractione mentis à corpore, ad diuinitatis contemplationem. Quæ alioqui & illis accidere solet qui mente sunt emota.* In sensu scilicet sentientem.] *Nos, facientem ex manuscriptis codicibus.* Semper ediscebat.] *Sic in de Carne Christi, Et liberare, inquit, & iudicare humanum genus ediscebat in carnis habitu non natæ adhuc. Rursum De resurrectione carnis, Immunitatem carnis ediscunt. Et hic mox, Ediscebat autem. In libello ad martyres, Etiam in pace, inquit, labore & incommodis bellum pati iam ediscũt.* Et apud Abraham sub quercu refrigerauerit.] *Refrigerare, absolutè, ceu suprà.* Condicente etiam scriptura.] *Condicere noue vsurpat pro similiter dicere siue assentiri.* Ad idolorum factitatores.] *Antè monuimus nempe in scholiis libelli aduersus Hermogenem vocabulo factitatoris Tertullianum intelligere factorem, vt factitationis factionem. & factitare esse illi facere.* Filio pater procurabat.] *Sic sæpe loquitur: vt lib. 1. aduersus Marcionem, AEmulatio autem, inquit, liberando homini procurat.* Qui mundum ab angelis & pot.] *Notat Valentinianos & simileis alios, Et Procli sectatores ac Se-*

7 8 9 10 11 12 13

Cap. X
Cap. XIII
Cap. XIIII
Cap. XV
Cap. XVI
Cap. XVII
Cap. XVIII
Cap. XIX

14 *leucianos.* Vtique præter Sophiam fuit.] *Sensus est, quum Paulus dicit, Quis illi consilio fuit, intelligit quis præter Sophiam consilio fuit, quæ Sophia illi aderat.* Quanta præscribāt tibi.] *Quanta pro quàm multa, vt & antè in superioribus plus semel.* Hoc eum Nathanahel.] *Ex Gorziensi coll. scripsimus, Hoc enim Nat. Et infrà, Quod qui audit sermones meos. Rursum infrà Et tamen non separantur. Adhuc infrà, Quo & ipse filius suspiciens.* Quæ in finem Euangelij perseuerant.] *Si non est mendum, respicit ad sensum non ad præcedens verbum, Totam*

15 *substantiam.* Sicut ipse de patris.] *Defectiua oratio, qualiter in superioribus sæpe locutus est, Subauditur, de eo quod est patris. sic infrà, Non scitis, inquit, quod in patris mei me esse oportet? vbi subauditur, rebus.* Qui nec substantiua res est quod est spiritus.] *Melius, quia nec subst.* Et hæc enim substantiæ non sunt.] *Respicit ad sensum. Et hæc, id est hæ res. Alioqui dicendum erat, Et hæ enim subst. non sunt. Sic alibi sæpenumero*

16 *loquitur.* Vndique enim obducti.] *Obducti, id est conuicti. Obducendi verbo frequenter vtitur.* Iam incipiunt diuidere illos potius quàm vnare.] *Vnare simplex verbum vsurpat, vnde nos adunare dicimus, & coadunare.* Quem si non capit configurari.] *Capit, ἐνδέχεται, id est contingit siue vsuuenit.* Et caro passiones suas functa sit.] *Fungi cum accusati-*

17 *uo.* De quo quid capit dici.] *Capit, id est contingit, vt Græcis ἐνδέχεται. ceu mox diximus.* Ita & spiritus dei pati possit.] *Ex Gorziensi col. scripsimus, Ita & qui pati possit. Item, quia hoc retractatum. Et mox negatiuam particulam infulsimus,* Pati pro deo non possumus, *nisi spiritus dei sit in nobis. Vbi antè legebatur, Si spiritus.*

SEPT.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI ADVERSVS PRAXEAM LIBER.

VARIE diabolus æmulatus est veritatem. Adfectauit illam aliquando defendendo concutere. Vnicum dominum vindicat omnipotentem mundi conditorem, vt & de vnico hæresim faciat. Ipsum dicit patrem descendisse in virginem, ipsum ex ea natũ, ipsum passum, denique ipsum esse Iesum Christum. Excidit sibi coluber, quia Iesum Christum post baptisma Ioannis tentans, vt filium Dei adgressus est, certus filium, Deum habere, vel ex ipsis scripturis, de quibus tũc tentationem struebat: Si tu es filius dei, dic vt lapides isti panes fiant. Item: Si tu es filius dei, deiice te hinc. Scriptum est enim, quod mandauit angelis suis super te, vtique Pater, vt te manibus suis tollant, necubi ad lapidem pedem tuum offendas. Aut nunquid mendacium Euangeliis exprobrabit, dicens, viderit Matthæus & Lucas. Cæterum ego ad ipsum Deum accessi, ipsum omnipotentem cominus tentaui. Ideo & accessi, ideo & tentaui. Cæterum si filius dei esset, nũquam illum fortasse dignarer. Sed enim ipse potius à primordio mẽdax est: & si quem hominem de suo subornauerit, vt Praxean. Nam iste primus ex Asia hoc genus peruersitatis intulit Romanæ humo, & aliàs inquietus: insuper de iactatione martyrij inflatus, ob solum & simplex & breue carceris tædium: quãdo & si corpus suum tradidisset exurendum, nihil profecisset, dilectionem dei non habens, cuius charismata quoque expugnauit. Nam idem tunc episcopum Romanũ agnoscentẽ iam Prophetias Montani, Priscę, Maximillæ, & ex ea agnitione pacem ecclesiis Asiæ & Phrygiæ inferentem, falsa de ipsis prophetis & ecclesiis eorum adseuerando, & præcessorum eius, autoritates defendẽdo, coëgit & literas pacis reuocare iam

Tentationem struere.

Verba diaboli.

Episcopus Romanus.

Montanizat.

Autoritas

Romanorum Pontificum.

emissas,& à proposito recipiendorum charismatum concessare. Ita duo negocia diaboli Praxeas Romæ procurauit, prophetiam expulit,& hæresim intulit. Paracletum fugauit,& patrē crucifixit. Fructificauerant auenæ Praxeanæ, hic quoque superseminatæ,dormientibus multis in simplicitate doctrinæ:traductæ dehinc per quem deus voluit,etiam euulsæ videbantur. Denique cauerat pristinum doctor de emēdatione sua:& manet chirographum apud Psychicos, apud quos tūc gesta res est, exinde silentium. Et nos quidem postea agnitio paracleti, atque defensio,disiunxit à Psychicis. Auenæ vero illæ vbique tunc semen excusserant. Ita aliquandiu per hypocrisin subdola viuacitate latitauit: & nūc denuo erupit. Sed & denuo eradicabitur,si voluerit dominus,in isto cōmeatu: si quo minus,die suo colligētur omnes adulteræ fruges, & cum cæteris scandalis igni inextinguibili cremabūtur. Itaque post tempus pater natus,& pater passus: ipse deus,dominus omnipotens, Iesus Christus prædicatur. *Nos* verò & semper, & nunc magis vt instructiores per Paracletum deductorem scilicet omnis veritatis,vnicum quidē deum credimus:sub hac tamen dispensatione quam οἰκονομίαν dicimus, vt vnici dei sit & filius sermo ipsius, qui ex ipso processerit,per quē omnia facta sunt, & sine quo factum est nihil. Hunc missum à patre in virginem, & ex eo natum,hominem & deum, filium hominis & filium dei, & cognominatū Iesum Christum. Hunc passum,hūc mortuum & sepultum secundum scripturas,& resuscitatum à patre,& in cœlo resumptum, sedere ad dexteram patris, venturum iudicare viuos & mortuos. Qui exinde miserit secundum promissionem suam à patre spiritum sanctum paracletum, sanctificatorem fidei eorum qui credunt in patrem & filium & spiritum sanctum. Hanc regulam ab initio Euāgelij decucurrisse, etiam ante priores quosque hereticos,nedum ante Praxean hesternum,probabit tam ipsa posteritas omnium hæreticorum, quàm ipsa nouellitas Praxeæ hesterni. Quo peræquè aduersus vniuersas hæreses iam hinc præiudicatum sit, id esse verum quodcunque primum: id esse adulterum, quodcunque posterius. Sed salua ista præscriptione, vbique tamen propter

Regula fidei.

Nouellitas.

Præscriptio.

instru-

instructionem & munitionem quorundam, dandus est etiam retractatibus locus: vel ne videatur vnaquæque peruersitas, nō examinata, sed præiudicata damnari, maximè hæc, quæ se existimat meram veritatem possidere, dum vnicum deum non aliàs putat credendum, quàm si ipsum eundémque & patrem & filium & spiritum sanctum dicat: quasi non sic quoque vnus sit omnia, dum ex vno omnia, per substātiæ scilicet vnitatem: & nihilo minus custodiatur οἰκονομίας sacramentum, quæ vnitatem in trinitatem disponit, tres dirigens, patrem, & filium, & spiritum sanctum. Tres autem non statu, sed gradu: nec substantia, sed forma: nec potestate, sed specie: vnius autem substantiæ, & vnius status, & vnius potestatis: quia vnus deus, ex quo & gradus isti & formæ, & species, in nomine patris & filij & spiritus sancti deputantur. Quomodo numerum sine diuisione patiuntur, procedentes tractatus demonstrabunt. Simplices enim quique, ne dixerim imprudentes & idiotæ (quæ maior semper credentium pars est) quoniam & ipsa regula fidei à pluribus diis seculi, ad vnicum & verum deum transfert: non intelligentes vnicum quidem, sed cum sua οἰκονομίᾳ esse credēdum, expauescunt ad οἰκονομίαν. Numerum & dispositionem trinitatis, diuisionem præsumunt vnitatis, quando vnitas ex semetipsa deriuans trinitatem, non destruatur ab illa, sed administretur. Itaque duos & tres iam iactitant à nobis prædicari, se verò vnius dei cultores præsumunt: quasi non & vnitas irrationaliter collecta hęresim faciat. & trinitas rationaliter expensa, veritatem constituat. μοναρχίαν (inquiunt) tenemus. Et ita sonum ipsum vocaliter exprimunt etiam Latini, etiam opici, vt putes illos tam bene intelligere μοναρχίαν quàm enūciant. Sed μοναρχίαν sonare student Latini, οἰκονομίαν intelligere nolunt etiam Græci. At ego si quid vtriusque linguæ præcerpsi, μοναρχίαν nihil aliud significare scio, quàm singulare & vnicum imperium: nō tamen præscribere monarchiam, ideo, quia vnius sit eius cuius sit, aut filium non habere, aut ipsum se sibi filium fecisse, aut monarchiam suam nō per quos velit administrare. Atquin nullam dico dominationem ita vnius sui esse, ita singularem, ita

Hoc est, dispēsationis.

Cap. III

Maior credētium pars, simplices, imprudētes, & idiotæ.

3

Si quid vtriusque linguæ præcerpsi.

monarchiam, vt non etiam per alias proximas personas administretur, quas ipsa prospexerit officiales sibi. Si verò & filius fuerit ei, cuius monarchia sit, non statim diuidi eam, & monarchiam esse desinere, si particeps eius adsumatur & filius: se proinde illius esse principaliter à quo communicatur in filium: & dum illius est, proinde monarchiam esse quæ à duobus tam vnicis continetur. Igitur si & monarchia diuina per tot legiones & exercitus angelorum administratur sicut scriptum est: Milies centies centena milia adsistebant ei, & milies centena milia apparebāt ei: nec ideo vnius esse desiit, vt desinat monarchia esse, quia per tanta milia virtutum procuratur: quale est vt deus diuisionem & dispersionem pati videatur in filio & in spiritu sancto, secundum & tertium sortitis locum, tam consortibus substantiæ patris, quas non patitur in tot angelorum numero, & quidem tam alienorum à substantia patris? Membra, & pignora, & instrumenta, & ipsam vim, ac totum censum monarchię, euersionem deputas eius: non rectè. Malo te ad sensum rei, quàm ad sonum vocabuli exerceas. Euersio enim monarchiæ illa est tibi intelligenda, cum alia dominatio suæ conditionis & proprij status, ac per hoc æmula superducitur: cùm alius Deus infertur aduersus creatorem. Tunc male, cum plures, secundum Valentinos & Proclos, tunc in monarchiæ euersionem, cùm in creatoris destructionem. Cæterum, qui filium non aliunde deduco, sed de substantia patris, nihil facientem sine patris voluntate, omnem à patre consecutum potestatem, quomodo possum de fide destruere monarchiam, quam à patre filio traditam, in filio seruo? Hoc mihi & in tertium gradū dictum sit, quia spiritum non aliunde puto, quàm à patre per filium. Vide ergo ne tu potius monarchiam destruas, qui dispositionem & dispensationem eius euertis in tot nominibus cōstitutam, in quot deus voluit. Adeò autem manet in suo statu, licet trinitas inferatur, vt etiam restitui habeat patri à filio. Siquidem Apostolus scribit de vltimo fine, cùm tradiderit regnum deo & patri. Oportet enim eum regnare vsque dum ponat inimicos eius deus sub pedes ipsius, scilicet secūdum psalmum: Sede ad dexteram meam, donec ponam

ἐλειτούργουν αὐτῷ, ministrabant ei.

Totus census Monarchiæ.

Spiritus sanctus.

οἰκονομίαν.

nam inimicos tuos scabellum pedum tuorũ. Cùm autem subiecta erũt illi omnia, absq; eo qui ei subiecit omnia, tũc & ipse subiicietur illi, qui ei subiecit omnia, vt sit deus omnia in omnibꝰ. Videmus igitur nõ obesse monarchię filiũ, & si hodie apud filiũ est: quia & in suo statu est apud filium, & cũ suo statu restituetur patri à filio: Ita eam nemo hoc nomine destruet, si filiũ admittat, cui & traditam eam à patre, & à quo quãdoque restituendã patri cõstat. Hoc vno capitulo epistolæ Apostolicæ potuimus iam & patrẽ & filiũ ostendisse duos esse, præterquã ex nominibus patris & filij, etiam ex eo quod qui tradidit regnũ, & cui tradidit, item qui subiecit, & cui subiecit, duo sint necesse est. Sed quia duos vnũ volunt esse, vt idem pater & filius habeatur, oportet & totũ de filio examinari, an sit, & qui sit, & quomodo sit: & ita res ipsa formã suam scripturis & interpretationibus earũ patrocinantibus vindicabit. Aiũt quidẽ & Genesim in Hebraico ita incipere: In principio deus fecit sibi filiũ. Hoc vt firmũ nõ sit, alia me argumenta deducunt ab ipsa dei dispositione, qua fuit ante mundi constitutionem, adusque filij generationem. Ante omnia enim deus erat solus, ipse sibi & mundus & locus & omnia. Solus autem: quia nihil extrinsecus præter illum. Cæterum ne tunc quidem solus: habebat enim secum, quam habebat in semetipso, rationem suam scilicet. Rationalis enim deus. & ratio in ipso prius: & ita ab ipso omnia. Quæ ratio, sensus ipsius est, hanc Gręci λόγον dicũt, quo vocabulo etiam sermonem appellamus. Ideóque iam in vsu est nostrorum per simplicitatem interpretationis, Sermonem dicere in primordio apud deum fuisse, cùm magis rationem competat antiquiorem haberi: quia non sermonalis à principio, sed rationalis deus etiam ante principium: & quia ipse quoque sermo ratione consistens, priorem eam vt substantiam suam ostendat. Tamen & sic, nihil interest. Nam & si deus nondum sermonẽ suum miserat, proinde eum cum ipsa & in ipsa ratione intra semetipsum habebat, tacite cogitando & disponendo secum, quæ per sermonem mox erat dicturus. Cum ratione enim sua cogitans atque disponens sermonem eam efficiebat, quam sermone tractabat.

Ratio. λόγος. Sermo.

Homo.

Idque quo facilius intelligas ex teipso, à me recognosce, vt ex imagine & similitudine dei, quo habeas & tu in temetipso rationẽ, qui es animal rationale, à rationali scilicet artifice non tantùm factus, sed etiam ex substantia ipsius animatus. Vide cum tacitus tecum ipse congrederis ratione, hoc ipsum agi intra te, occurrente ea tibi cum sermone ad omnem cogitatus tui motum, & ad omnem sensus tui pulsum. Quodcunque cogitaueris, sermo est: quodcunque senseris, ratio est. Loquaris illud in animo, necesse est: & dum loqueris, conlocutorem pateris sermonem, in quo inest hæc ipsa ratio, qua cum eo cogitans loquaris, per quem loquens cogitas. Ita secundus quodam modo in te est sermo per quem loqueris cogitando, & per quem cogitas loquendo, ipse sermo alius est. Quantò ergo plenius hoc agitur in Deo, cuius tu quoque imago & similitudo censeris, quod habeat in se etiam tacendo rationem, & in ratione sermonem? Possum itaque non temerè præstruxisse, & tunc deum ante vniuersitatis constitutionem solum non fuisse, habentem in semetipso proinde rationem, & in ratione sermonem, quem secundum à se faceret agitando intra se.

Cap. VI.
Sophia.

Hæc vis & hæc diuini sensus dispositio, apud scripturas etiam in Sophiæ nomine ostenditur. Quid enim sapientius ratione dei, siue sermone. Itaque Sophiam quoque exaudi, vt secundam personam conditam. Primò dominus creauit me initium viarum in opera sua, prius quàm terram faceret, prius quàm montes collocarentur: ante omnes autem colles generauit me: in sensu suo scilicet condens & generans. dehinc adsistentem eam ipsa separatione cognosce: Cùm pararet, inquit, cœlum, aderam illi simul: Et quum fortia faciebat super ventos, quæ sursum nubila: & quum tutos ponebat fontes eius quæ sub cœlo, ego eram cum illo compingens, ego eram ad quam gaudebat: cottidie autem oblectabar in persona ipsius. Nam vt primum deus voluit ea quæ cum sophiæ ratione & sermone disposuerat intra se, in substantias & species suas ædere, ipsum primum protulit sermonem, habentem in se indiuiduas suas rationes Sophiam, vt per ipsum fierent vniuersa per quem erant cogitata atque dispo-

dispoſita, imò & facta iam, quantum in dei ſenſu. Hoc enim eis deerat, vt coram quoque in ſuis ſpeciebus atque ſubſtantiis cognoſcerentur & tenerentur. Tunc igitur etiam ipſe ſermo ſpeciem & ornatum ſuum ſumit, ſonum & vocem, cùm dicit deus: Fiat lux. Hæc eſt natiuitas perfecta ſermonis, dum ex deo procedit: conditus ab eo primum ad cogitatum in nomine Sophiæ: Dominus condidit me initium viarum. Dehinc generatus ad effectum: Cùm pararet cœlum, aderam illi. Exinde eum parem ſibi faciens, de quo procedendo filius factus eſt; Primogenitus, vt ante omnia genitus: & vnigenitus, vt ſolus ex deo genitus: propriè de vulua cordis ipſius, ſecundum quod & pater ipſe teſtatur: Eructauit cor meum ſermonem optimum. Ad quem deinceps gaudẽs, proinde gaudentem perſona illius: Filius meus es tu, ego hodie genui te, & ante luciferum genui te. Sic & filius ex ſua perſona profitetur patrem in nomine Sophiæ: Dominus condidit me initium viarum in opera ſua. Ante omnes autem colles generauit me. Nam ſi hic quidem Sophia videtur dicere conditam ſe à domino in opera & vias eius: alibi autem per ſermonem oſtenditur omnia facta eſſe, & ſine illo nihil factum, ſicut & rurſum: Sermone eius cœli confirmati ſunt, & ſpiritu eius omnes vires eorum; vtique eo ſpiritu qui ſermoni inerat: apparet vnam eandémque vim eſſe nunc in nomine Sophiæ, nunc in appellatione ſermonis, quæ initium accepit viarum in dei opera, & quæ cœlum confirmauit: per quam omnia facta ſunt, & ſine qua nihil factum eſt. Nec diutius de iſto: quaſi non ipſe ſit ſermo, & in Sophiæ, & in rationis, & in omnis diuini animi & ſpiritus nomine, qui filius factus eſt Dei, de quo prodeundo generatus eſt. Ergo, inquis, das aliquam ſubſtantiam eſſe Sermonem, ſpiritu & Sophiæ traditione conſtructam? Planè. Non vis enim eum ſubſtantiuum habere in re per ſubſtantiæ proprietatem, vt res & perſona quædam videri poſſit: & ita capiat ſecundus à deo conſtitutus duos efficere, patrem & filium, deum & ſermonẽ. Quid eſt enim dices ſermo, niſi vox & ſonus oris, & (ſicut Grammatici tradunt) aër offenſus, intelligibilis auditu, cæterum va-

Primogenitus.

Vnigenitus.

5

Sophia.

Sermo.

6

Sermo iuxta definitionem grãmaticorũ.

cuum nescio quid, & inane, & incorporale? At ego nihil dico de Deo inane & vacuum prodire potuisse, vt non de inani & vacuo prolatũ: nec carere substantia, quod de tanta substantia processit, & tantas substantias fecit: fecit enim & ipse quæ facta sunt per illũ. Quale est vt nihil sit ipse, sine quo nihil factum est: vt inanis solida, & vacuus plena, & incorporalis corporalia sit operatus? Nam & si potest aliquando quid fieri diuersum eius per quod fit, nihil tamen potest fieri per id quod vacuum & inane est. Vacua & inanis res est sermo dei, qui filius dictus est, qui ipse deus cognominatus est: Et sermo erat apud deum, & deus erat sermo? Scriptum est: Non sumes nomen dei in vanum. Hic certè est, qui in effigie dei constitutus, non rapinam existimauit esse se æqualem deo. In qua effigie dei? vtique in alia, non tamen in nulla. Quis enim negabit deum corpus esse, & si deus spiritus est? spiritus enim corpus sui generis in sua effigie. Sed & inuisibilia illa quæcunque sunt, habent apud deum & suum corpus, & suam formam, per quę soli deo visibilia sunt, quanto magis quod ex ipsius substantia missum est, sine substantia non erit? Quæcunque ergo substantia sermonis fuit, illam dico personam, & illi nomen filij vindico: & dum filium agnosco, secundum à patre defendo. Hoc si qui putauerit me προβολὴν aliquam introducere, id est prolationem rei alterius ex altera, quod facit Valentinus, alium atque alium æonem de æone producens; primò quidem dicam tibi, non ideo non vtatur & veritas vocabulo isto, & re ac censu eius, quia & hæresis vtitur: imò hæresis potius ex veritate accepit, quod ad mendacium suum strueret. Prolatus est sermo dei an non? Hic mecum gradum fige. Si prolatus est, cognosce probolen veritatis, & viderit hęresis si quid de veritate imitata est. Iam nunc quæritur, quis quomodo vtatur aliqua re, & vocabulo eius. Valentinus probolas suas discernit & separat ab autore: & ita longè ab eo ponit, vt Æon patrem nesciat. Denique desiderat nosse, nec potest: imò & penè deuoratur & dissoluitur in reliquam substantiam. Apud nos autem solus filius patrem nouit; & sinum patris ipse exposuit, & omnia apud patrem audiuit & vidit,

&

Diuersum eius pro diuersum ab eo.

Ironia.

Corpus vocat substãtiã.

Quæcunque, Qualiscũque.

προβολή.

& quæ mandatus eſt à patre, ea & loquitur. Nec ſuam, ſed patris perfecit voluntatem: quam de proximo, imò de initio nouerat. Quis enim ſcit quæ ſint in Deo, niſi ſpiritus qui in ipſo eſt? ſermo autem ſpiritu ſtructus eſt, &, vt ita dixerim, ſermonis corpus eſt ſpiritus. Sermo ergo & in patre ſemper, ſicut dicit: Ego in patre. Et apud Deum ſemper, ſicut ſcriptum eſt: Et ſermo erat apud Deum. Et nunquã ſeparatus à patre, aut alius à patre: quia Ego & pater vnum ſumus. Hæc erit probola veritatis, cuſtos vnitatis, qua prolatum dicimus filium à patre, ſed non ſeparatũ. Protulit enim deus ſermonem, quemadmodum etiam paracletus docet: Sicut radix fruticem, & fons fluuium, & ſol radium. Nam & iſtæ ſpecies probolæ ſunt earum ſubſtantiarum, ex quibus prodeunt. Nec dubitauerim filiũ dicere, & radicis fruticem, & fontis fluuium, & ſolis radium: quia omnis origo parens eſt: & omne quod ex origine profertur, progenies eſt: multò magis ſermo dei, qui etiam propriè nomen filij accepit: nec frutex tamen à radice, nec fluuius à fonte, nec radius à ſole diſcernitur, ſicut nec à deo ſermo. Igitur ſecundum horum exemplorum formam, profiteor me duos dicere, deum & ſermonem eius, patrem & filium ipſius. Nam & radix & frutex duæ res ſunt, ſed coniunctæ. Et fons & flumen duæ ſpecies ſunt, ſed indiuiſæ. Et ſol & radius duæ formæ ſunt, ſed cohærẽtes. Omne quod prodit ex aliquo, ſecundum ſit eius neceſſe eſt de quo prodit, non ideo tamen eſt ſeparatum. Secundus autem vbi eſt, duo ſunt. Et tertius vbi eſt, tres ſunt. Tertius enim eſt ſpiritus à deo & filio, ſicut tertius à radice fructus ex frutice. Et tertius à fonte, riuus ex flumine Et tertius à ſole, apex ex radio. Nihil tamen à matrice alienatur, à qua proprietates ſuas ducit. Ita trinitas per conſertos & connexos gradus à patre decurrens, & monarchiæ nihil obſtrepit, & οἰκονομίας ſtatum protegit. Hanc me regulam profeſſum, qua inſeparatos ab alterutro patrem & filium & ſpiritum teſtor, tene vbique: & ita quid quomodo dicatur, agnoſces. Ecce enim dico alium eſſe patrẽ, & alium filium, & alium ſpiritum. Malè accepit idiotes quiſque aut peruerſus hoc dictum, quaſi diuerſitatem ſonet, & ex diuerſitate ſepara-

Mãdatus eſt, id eſt iuſſus.

tionem protendat, patris & filij & spiritus. Necessitate autem hoc dico, cùm eundem patrem & filium & spiritum contendunt, aduersus οἰκονομίαν monarchiæ adulantes, non tamẽ diuersitate alium filium à patre, sed distributione: nec diuisione alium, sed distinctione: quia non sit idem pater & filius, vel modulo alius ab alio. Pater enim tota substãtia est, filius verò deriuatio totius & portio, sicut ipse profitetur: Quia pater maior me est. A quo & minoratus canitur in Psalmo, modicum quid, citra angelos. Sic & pater alius à filio, dum filio maior: dum alius qui generat, alius qui generatur: dum alius qui mittit, alius qui mittitur: dum alius qui facit, alius per quem fit. Bene quod & dominus vsus hoc verbo in persona Parecleti, non diuisionem significauit, sed dispositionem: Rogabo enim, inquit, patrem, & alium aduocatum mittet vobis, spiritum veritatis. Sic alium à se Paracletum, quomodo & nos à patre alium filium, vt tertium gradũ ostenderet in Paracleto, sicut nos secundum in filio, propter οἰκονομίας obseruationem. Ipsum quod pater & filius dicuntur, nónne aliud ab alio est? Vtique enim omnia quod vocantur, hoc erunt: & quod erunt, hoc vocabuntur: & permiscere se diuersitas vocabulorum non potest omninò: quia nec rerũ, quarũ erunt vocabula. Est est, non non: nam quod amplius est, hoc à malo est. Ita aut pater aut filius est, & neque dies eadem & nox, neque pater idem & filius, vt sint ambo vnus & vtrunque alter: quod vanissimi isti Monarchiani volunt, ipse se, inquiunt, filium sibi fecit. Atquin pater filium facit, & patrem filius. Et qui ex alterutro fiũt, à semetipsis sibi fieri nullo modo possunt, vt pater se sibi filium faciat, & filius se sibi patrem præstet. Quæ instituit deus, etiam ipse custodit. Habeat necesse est pater filium, vt pater sit: & filius patrem, vt filius sit. Aliud est autem habere, aliud esse. Verbi gratia, vt maritus sim, habeam oportet vxorem, non ipse mihi ero vxor. Sic etiam, vt pater sim, filium habeo, non ipse mihi ero filius. Et vt filius sim, patrem habeo, non ipse mihi ero pater. Quæ enim me faciunt, si habuero: tunc ero pater, si filium habeam: Filius ero, si patrem: porrò si ipse ero quid eorum, iam non habeo quod ipse ero: nec patrem,

Hic & alibi cautè legẽdus Tertullianus, & ab orthodoxis scriptoribus standũ.

Monarchiani hæretici.

trem,

trem, quia ipse ero pater: nec filium, quia ipse ero filius. In quantum autem alterum ex his habere me oportet, alterum esse: in tantum si vtrunque fuero, alterum non ero, dum alterum non habeo. Si enim ipse ero filius qui & pater, iam non habeo filium, sed ipse sum filius. Non habendo autem filium, dum ipse sum filius, quomodo pater ero? Habere enim filium debeo, vt pater sim. Non sum ergo filius, quia patrem non habeo qui facit filium. Æquè si ipse sum pater qui & filius, iam non habeo patrem, sed ipse sum pater. Non habendo autem patrem, dum ipse sum pater, quomodo filius ero? Habere enim patrem debeo, vt filius sim. Non ergo ero pater, quia filium non habeo, qui facit patrem. Hoc erit totum ingenium diaboli, alterum ex altero excludere, dum vtrunque in vnum sub monarchiæ fauore concludens, neutram haberi facit. Vt & pater non sit, qui scilicet filium non habet. Et filius non sit, qui æquè patrem non habet. Dum enim pater est, filius non erit. Sic monarchiam tenent, qui nec patrem nec filium continent. Sed nihil deo difficile. Quis hoc nesciat? & impossibilia apud seculum, possibilia apud deum, quis ignoret? Et stulta mundi elegit deus, vt confundat sapientia. Legimus omnia. Ergo, inquiunt, difficile non fuit deo, ipsum se & patrem & filium facere, aduersus traditam formam rebus humanis. Nam & sterilem párere contra naturam difficile deo non fuit, sicut nec virginem. Planè nihil deo difficile. Sed si tam abruptè in præsumptionibus nostris hac sententia vtamur, quiduis de Deo confingere poterimus, quasi fecerit, quia facere potuerit. Non autem quia omnia potest facere, ideóque credendum est illum fecisse, etiam quod non fecerit. Sed an fecerit, requirẽdum. Potuit, ita saluus sim, deus pennis hominem ad volandũ instruxisse, quod & miluis præstitit: non tamen quia potuit, statim & fecit. Potuit & Praxean, & omnes pariter hæreticos statim extinxisse, non tamen quia potuit, extinxit. Oportebat enim & miluos esse, & hæreticos: oportebat & patrem crucifigi. Hac ratione erit aliquid & difficile deo, id scilicet quodcunque non fecerit, non quia non potuerit, sed quia noluerit. Dei enim posse, velle est: & non posse,

Argumentũ Monarchianorũ, deo nihil esse difficile.

nolle: quod autem voluit, & potuit, & oſtendit. Ergo quia ſi voluit ſemetipſum ſibi filiũ facere, potuit: & quia ſi potuit, fecit: tunc probabis illum & potuiſſe & voluiſſe, ſi probaueris illum feciſſe. Probare autem tam apertè debebis ex ſcripturis, quàm nos probamus illum ſibi filium feciſſe, ſermonem ſuum. Si enim filium nominat, filius autem non alius erit quàm qui ex ipſo prodiit, Sermo autem prodiit ex ſemetipſo, hic erit filius, non ipſe de quo prodiit. Non enim ipſe prodiit ex ſemetipſo. Porrò qui eundem patrem dicis & filium, eundem & protuliſſe ex ſemetipſo facis, & prodiſſe quod deus eſt. Si potuit feciſſe, non tamen fecit. Aut exhibe probationem quam expoſtulo meæ ſimilem, id eſt, ſic ſcripturas eundem filium & patrem oſtendere, quemadmodum apud nos diſtinctè pater & filius demonſtrantur, diſtinctè, inquam, non diuiſè, ſicut ego profero dictum à deo: Eructauit cor meum ſermonem optimum. Hæc tu cõtra opponas, alicubi dixiſſe deum: Eructauit cor meum ſermonem optimum: vt ipſe ſit, qui & eructauit, & quod eructauit: & ipſe, qui protulerit, & qui prolatus ſit, ſi ipſe eſt ſermo & deus. Ecce ego propono patrem filio dixiſſe, Filius meus es tu, ego hodie generaui te. Si velis vt credam ipſum eſſe patrem & filium, oſtende ſic pronunciatum alibi: Dominus dixit ad ſe, filius meus ſum ego, ego hodie generaui me: proinde, & ante luciferum generaui me. Et dominus, condidi me initium viarum in opera mea, ante omnes autem colles generaui me, & ſi qua alia in hunc modum ſunt. Quem autem verebatur deus dominus vniuerſitatis ita pronunciare, ſi ita res erat: an verebatur ne nõ crederetur, ſi ſimpliciter ſe & patrem & filium pronunciaſſet? Vnum tamen veritus eſt, mentiri. Veritus autem ſemetipſum & ſuam veritatem. Et ideo veracem deum credens, ſcio illum nõ aliter quàm diſpoſuit pronunciaſſe, nec aliter diſpoſuiſſe quàm pronunciauit. Tu porrò eum mendacem efficias & fallacem & deceptorẽ fidei huius, ſi cùm ipſe eſſet ſibi filius, alij dabat filij perſonã: quando ſcripturæ omnes & demonſtrationem & diſtinctionẽ trinitatis oſtendant. A quibus & ẽ præſcriptio noſtra deducitur, non poſſe vnum atque eũdem

dem videri qui loquitur, & de quo loquitur, & ad quem loquitur: quia neque peruerſitas, neque fallacia deo congruat, vt cùm ipſe eſſet ad quem loquebatur, ad alium potius & non ad ſemetipſum loquatur. Accipe igitur & alias voces patris de filio per Eſaiam: Ecce filius meus quem elegi, dilectus meus in quem bene ſenſi. Ponã ſpiritum meum ſuper ipſum, & iudiciũ nationibus annunciabit. Accipe & ad ipſum: Magnum tibi eſt vt voceris filius meus ad ſtatuendas tribus Iacob, & ad conuertendam diſperſionem Iſraëlis. Poſui te in lucem Nationum, vt ſis ſalus in extremum terræ. Accipe nunc & filij voces de patre: Spiritus domini ſuper me, quapropter vnxit me ad euangelizandum hominibus. Item in pſalmo ad patrem de eodem: Ne dereliqueris me, donec annunciem brachium tuum natiuitati vniuerſæ venturæ. Item in alio: Domine quid multiplicati ſunt, qui cõprimunt me. Sed & omnes penè pſalmi, Chriſti perſonam ſuſtinent: filium ad patrem, id eſt, Chriſtum ad deum verba facientem repræſentant. Animaduerte etiam ſpiritum loquentem ex tertia perſona de patre & filio: Dixit dominus domino meo, ſede ad dexteram meã, donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum. Item per Eſaiã: Hæc dicit dominus domino meo Chriſto. Item per eundem ad patrem de filio: Domine quis credidit auditui noſtro, & brachium domini cui reuelatum eſt? Annunciauimus de illo, ſicut puerulus, ſicut radix in terra ſitienti, & non erat forma eius, nec gloria. Hæc pauca de multis. Nec enim affectamus vniuerſas ſcripturas euoluere, cùm & in ſingulis capitulis plenam maieſtatem & autoritatem conteſtantes, maiorem congreſſum in retractatibus habeamus. His itaque paucis, tam manifeſtè diſtinctio trinitatis exponitur. Eſt enim ipſe qui pronunciat ſpiritus, & pater ad quẽ pronunciat, & filius de quo pronunciat. Sic & cætera quæ nunc ad patrem de filio, vel ad filium, nunc ad filium de patre, vel ad patrem, nunc ad ſpiritum pronunciantur, vnamquanque perſonam in ſua proprietate conſtituunt. Si te adhuc numerus ſcandalizat trinitatis quaſi non conexæ in vnitate ſimplici, interrogo quomodo vnicus & ſingularis pluraliter loquitur:

ἐν ᾧ εὐδόκησα.

Pſalmi.

Faciamus.
Ad imaginẽ & similitudinem nostrã.
Ex nobis.

Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, cùm debuerit dixisse, Faciam hominem ad imaginem & similitudinem meam, vtpote vnicus & singularis? sed & in sequentibus: Ecce Adam factus est tanquam vnus ex nobis, Fallit aut ludit, vt cùm vnus, & solus, & singularis esset, numerosè loqueretur: aut nunquid angelis loquebatur vt Iudæi interpretantur, quia nec ipsi filium agnoscunt: an quia ipse erat pater, filius, spiritus, ideo pluralem se præstans, pluraliter sibi loquebatur? imò quia iam adhærebat illi filius secunda persona sermo ipsius: & tertia, spiritus in sermone, ideo pluraliter pronunciauit, Faciamus, & Nostram, & Nobis. Cum quibus enim faciebat hominem, & quibus faciebat similẽ, filio quidem qui erat induiturus hominem, spiritu vero qui erat sanctificaturus hominem, quasi cum ministris & arbitris ex vnitate trinitatis loquebatur. Denique sequens scriptura distinguit inter personas. Deus hominem, ad imaginem dei fecit illum. Cur non suam, si vnus qui faciebat, & non erat ad cuius faciebat. Erat autem ad cuius imaginem faciebat: ad filij scilicet, qui homo futurus certior & verior, imaginem suam fecerat dici hominem qui tunc de limo formari habebat, imago vero & similitudo. Sed & in antecedentibus operibus mundi quomodo scriptũ est? Primũ quidem nondũ filio apparente, & dixit deus: Fiat lux, & facta est; ipse statim sermo, lux vera quæ illuminat hominem venientem in hunc mundum, & per illum mundialis quoque lux. Exinde autem in sermone Christo assistente & amministrante deus voluit fieri, & deus fecit, & dixit deus, Fiat firmamentum, & fecit deus firmamentũ, & dixit deus: Fiant luminaria, & fecit deus luminare maius & minus. Sed & cætera vtique idem fecit qui & priora, id est sermo dei, per quẽ omnia facta sunt, & sine quo factum est nihil. Qui si ipse deus est, secundum Ioannem, deus erat sermo, habes duos: alium dicẽtem vt fiat, alium facientem. Alium autem quomodo accipere debeas, iam professus sum, personæ non substantię nomine, ad distinctionem, non ad diuisionem. Cæterum vbique teneo vnam substantiam in tribus cohærentibus. Tamen alium dicã oportet ex necessitate sensus, eum qui iubet, & eum qui

Cum ministris & arbitris.

Mundialis lux.

Alius.

qui facit. Nam nec iuberet, si ipse faceret, dum iuberet fieri per eum. Tamen iubebat, haud sibi iussurus si vnus esset: aut sine iussu facturus, quia non expectasset vt sibi iuberet. Ergo, inquis, si deus dixit, & deus fecit, si alius deus dixit, & alius fecit, duo dij prædicantur. Si tam durus es, puta interim: & vt adhuc amplius hoc putes, accipe & in psalmo duos deos dictos: Thronus tuus deus in æuum, virga regni tui, Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem, propterea vnxit te deus, deus tuus. Si ad deum loquitur, & vnctum deum à deo affirmat, sed hic duos deos pro virga regni tui. Inde & Esaias ad personam Christi, & Seboin, inquit, viri elati ad te transibunt, & post te sequentur vincti manibus, & te adorabunt, quia in te deus est. Tu enim es deus noster, & nesciebamus, deus Israëlis. Et hic enim dicendo deus in te & tu deus, duos proponit qui erant in Christũ & spiritum. Ipsum plus est quod in Euangelio totidem inuenies: In principio erat sermo, & sermo erat apud deum, & deus erat sermo. Vnus qui erat, & alius penes quẽ erat. Sed & nomẽ domini in duobus lego. Dixit dominus domino meo, sede ad dexteram meam. Et Esaias hæc dicit: Domine, quis credidit auditui nostro, & brachium domini cui reuelatum est? Brachium enim suum non dixisset, si non dominum patrem, & dominũ filium intelligi vellet. Etiam adhuc antiquior Genesis: Et pluit dominus super Sodomam & Gomorram sulphur & ignem de cœlo à domino. Hæc aut nega scripta, aut quis es, vt non putes accipienda quemadmodum scripta sunt, maximè quæ non in allegoriis & parabolis, sed in definitionibus & certis & simplicibus habent sensum? Quod si ex illis qui tunc dominum non sustinebant dei se filium ostendentem ne eum dominum crederent, recordare tu cum illis scriptũ esse: Ego dixi, vos dij estis, & filij altissimi. Et stetit deus in ecclesia deorum, vt si homines per fidem filios dei factos, deos scriptura pronunciare non timuit, scias illam multò magis vero & vnico dei filio dei nomen iure contulisse. Ergo, inquis, prouocabo te vt hodie quoque ex autoritate istarum scripturarum constanter duos deos & duos dominos prædices. Absit. Nos enim qui & tempora & causas scripturarum

Sermo.

Dij dicuntur homines per fidem filij dei facti.

per dei gratiam inſpicimus, maximè Paracleti non hominum diſcipuli, duos quidem definimus Patrem & filium, & iam tres cum Spiritu ſancto, ſecũdum rationem œconomiæ, quæ facit numerum: ne (vt veſtra peruerſitas infert) pater ipſe credatur natus & paſſus: quod non licet credi, quoniam non ita traditum eſt. Duos tamen deos & duos dominos nunquam ex ore noſtro proferimus, non quaſi nõ & pater deus, & filius deus, & ſpiritus deus, & deus vnuſquiſque: ſed quoniã retrò & duo dij & duo domini prædicabãtur, vt, vbi veniſſet Chriſtus, & deus agnoſceretur, & dominus vocaretur, quia filius dei & domini. Si enim vna perſona & dei & domini in ſcripturis inueniretur, meritò Chriſtus non eſſet admiſſus ad nomen dei, & ad domini. Nemo enim alius præter vnus deus & vnus dominus prædicabatur, & futurum erat vt ipſe pater deſcendiſſe videretur: quia vnus deus & vnus dominus legebatur: & tota œconomia eius obumbraretur, quæ in materiam fidei proſpecta atque diſpenſata eſt. At vbi venit Chriſtus, & cognitus eſt à nobis, quod ipſe qui numerum retrò fecerat, factus ſecundus à patre, & cum ſpiritu tertius, & iam pater per ipſum plenius manifeſtatus, redactum eſt iam nomen dei & domini in vnione. Et quia Nationes à multitudine idolorum tranſirent ad vnicum deum, vt differentia conſtitueretur inter cultores vnius & plurimæ diuinitatis. Nam & lucere in mundo Chriſtianos oportebat vt filios lucis, lumen mũdi vnum & deum & dominum colentes & nominantes. Cæterum ſi ex conſcientia qua ſcimus dei nomen & domini, & patri & filio & ſpiritui conuenire, deos & dominos nominaremus, extinxiſſemus faces noſtras etiam ad martyria timidiores, quibus euadendi quaque patet occaſio iurantibus ſtatim per Deos & Dominos, vt quidam hæretici, quorum dij plures. Itaque deos omninò non dicam, nec dominos, ſed Apoſtolum ſequar, vt ſi pariter nominandi fuerint pater & filius, deum patrem appellem, & Ieſum Chriſtum dominum nominem. Solum autem Chriſtum potero deum dicere, ſicut idem Apoſtolus, Ex quibus Chriſtus, qui eſt, inquit, deus ſuper omnia benedictus in æuum omne. Nam & radium ſolis ſeorſum ſolem

Cultores plurimæ diuinitatis Gentiles. Chriſtiani, filij lucis.

10

[Manuscript marginalia: "al. ... dei"; "al. ... in marg. profecta"; "al. dei"; "... "; "..."]

lem vocabo, solem autem nominãs cuius est radius, non statim & radium solem appellabo. Nam & si soles duos faciam, tamen & solem & radium eius tam duas res, & duas species vnius & indiuisæ substãtiæ numerabo, quàm deum & sermonem eius quàm patrem & filium. Adhuc & illa nobis regula adsistit duos vindicãtibus patrem & filium, quæ inuisibilem deum determinauit. Cùm enim Moyses in Ægypto desiderasset domini conspectum dicens: Si ergo inueni gratiam coram te, manifesta mihi te, vt cognoscenter videam te: Non potes videre, inquit, faciem meam. Non enim videbit homo faciem meam & viuet, id est morietur qui viderit. Inuenimus enim & à multis deum visum, & neminem tamen eorum qui eum viderant mortuum. Visum quidem deum secundum hominum capacitates, non secũdum plenitudinem diuinitatis. Nam Patriarchæ deum vidisse referuntur, vt Abraham & Iacob. Et prophetæ, vt Esaias, vt Ezechiel, & tamen mortui non sunt. Igitur aut mori debuerant, si eum viderant, Deum enim nemo videbit & viuet: aut si deum viderunt, & mortui non sunt, scriptura mentitur, deum dixisse, faciem meam homo si viderit, nõ viuet. Aut scriptura mentitur, cùm inuisum aut cùm visum deum profert. Iam ergo alius erit qui videbatur, quia non potest idem inuisibilis definiri qui videbatur: & consequens erit inuisibilem patrem intelligamus pro plenitudine maiestatis, visibilem verò filium agnoscamus pro modulo deriuationis: sicut nec solem nobis contemplari licet, quantum ad ipsam substantiæ summam quæ est in cœlis, radium autem eius toleramus oculis pro temperatura portionis quæ in terram inde porrigitur. Hic ex diuerso volet aliquis etiam filium inuisibilem contẽdere, vt sermonem, vt spiritum: & dum vnicam conditionem patris & filij vindicat, vnum potius atque eundem confirmare patrem & filium. Sed diximus scripturam differentiæ patrocinari, per visibilis & inuisibilis distinctionẽ. Nam & illud adiiciunt ad argumentationem. Quod si filius tunc ad Moysen loquebatur, ipse faciem suam nemini visibilem pronunciaret, quia scilicet ipse inuisibilis pater fuerit in filij nomine. Ac per hoc sic eundẽ volunt accipi vi-

Inuisibilis pater.
Visibilis filius
Simile.

ſibilem & inuiſibilem, quomodo eundem patrem & filium: quoniam & paulò ſuprà, antequam faciem Moyſi negaſſet, ſcriptum ſit, dominum ad Moyſen locutum coràm, velut ſi quis loquatur ad amicum ſuum, non minus quàm & Iacob: Ego vidi, inquit, dominum facie ad faciẽ. Ergo viſibilis inuiſibilis idem. Et quia idem vtrunque, ideo & ipſe pater inuiſibilis, quia & filius viſibilis. Quaſi non expoſitio ſcripturæ quæ ſit à nobis, filio competat patre ſepoſito in ſua viſibilitate. Dicimus enim & filium ſuo nomine eatenus inuiſibilem quâ ſermo & ſpiritus Dei ex ſubſtantiæ conditione iam nunc, & quia Deus & ſermo & ſpiritus: viſibilem autem fuiſſe ante carnem eo modo quo dicit ad Aaron, & Mariam: Et ſi fuerit propheres in vobis, in viſione cognoſcar illi, & in ſomnio loquar illi, non quomodo Moyſi: os ad os loquar illi in ſpecie, id eſt in veritate & non in ænigmate, id eſt non imagine, ſicut & Apoſtolus. Nunc videmus tanquam per ſpeculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Igitur quum Moyſi ſeruat cõſpectum ſuum, & colloquium facie ad faciem, in futurum: nam hoc poſtea adimpletum eſt, in montis ſeceſſu, ſicut legimus in Euangelio viſum cum illo Moyſen colloquentem: apparet retrò ſemper in ſpeculo, & ænigmate, & viſione, & ſomnio deum, id eſt filium dei, viſum tam prophetis & patriarchis, quàm & ipſi adhuc Moyſi. Et ipſe quidem dominus ſi fortè coràm ad faciem loquebatur, non tamen, vt eſt, homo faciem eius videret, niſi fortè in ſpeculo & in ænigmate. Denique ſi ſic Moyſi locutus eſt dominus vt & Moyſes faciẽ eius cominus ſciret, quomodo ſtatim atque ibidem deſiderat faciem eius videre, quam ſi videret, nõ deſideraret? Quomodo æquè & dominus negat videri faciem ſuam poſſe quam oſtenderat, ſi tamen oſtenderat? Aut quæ eſt facies dei, cuius cõſpectus negatur, ſi erat quæ viſa eſt? Vidi, inquit Iacob, deum facie ad faciem, & ſalua facta eſt anima mea. Alia debet eſſe facies, quæ ſi videatur, occidit. Aut nunquid filius quidem videbatur, & ſi facies, ſed ipſum hoc in viſione, & ſomno, & ſpeculo, & ænigmate: quia ſermo, ſpiritus, niſi imaginaria forma videri non poteſt. Faciem autem ſuam, dicit inuiſibilem patrem. Quis enim

nim pater? num facies erit filij, nomine autoritatis, quam genitus à patre consequitur? Non enim & de aliqua maiore persona congruit dicere, facies mea est ille homo: & faciem mihi præstat. Pater, inquit, maior me est. Ergo facies erit filij pater. Nam & scriptura quid dicit? Spiritus personæ eius, Christus dominus. Ergo si Christus personæ paternæ spiritus est, meritò spiritus cuius persona erat, id est patris eius faciem suam ex vnitate scilicet pronunciauit. Mirarer planè an facies filij pater accipi possit qui est caput eius. Caput enim Christi deus. Si hunc articulum quæstionibus scripturæ veteris non expediam, de nouo Testamento sumam confirmationem nostrę interpretationis: ne quodcunque in filium reputo, in patrem proinde defendas. Ecce enim & in Euangeliis & in Apostolis visibilem & inuisibilem deum deprehendo, sub manifesta & personali distinctione conditionis vtriusque. Exclamat quodammodo Ioannes: Deum nemo vidit vnquam. Vtique nec retrò. Ademit enim temporis quæstionem, dicendo dominum nunquam visum. Confirmat & Apostolus de deo: Quem nemo vidit hominum, sed nec videri potest, quia scilicet morietur qui videbit, Idē ipsi Apostoli & vidisse se Christum, & contrectasse testantur. Porrò si ipse est Christus, pater & filius, quomodo visus est, & inuisus? Ad hanc diuersitatem visi & inuisi in vnum conferendam, quis ex diuerso non argumentabitur, rectè vtrunque dictum, visibilem quidem in carne, inuisibilem ante carnem: vt idem sit pater inuisibilis ante carnē, qui & filius visibilis in carne? Atquin si idem ante carnem inuisibilis, quomodo visus etiam retrò inuenitur ante carnem? Æquè si idem post carnē visibilis, quomodo & nunc inuisibilis pronunciatur ab Apostolis, nisi quia alius qui & retrò visus in ænigmate? Plenius visibilem caro effecit, sermo scilicet qui & caro factus, est alius: quem nunquam quisquam vidit nisi pater, scilicet cuius est sermo. Denique inspiciamus quem Apostoli viderint, Quod vidimus, inquit Ioannes, quod audiuimus, oculis nostris vidimus, & manus nostræ contrectauerunt, de sermone vitæ. Sermo enim vitæ caro factus, & auditus, & visus, & contrectatus, quia caro, qui ante carnem sermo tantum

in primordio apud deum patrem, non pater apud sermonem. Nam & si deus sermo, sed apud deum, quia ex deo deus, quia cum patre apud patrem. Et vidimus gloriam eius tanquam vnigeniti à patre, vtique filij: scilicet visibilis, glorificati à patre inuisibili. Et ideo quoniam sermonem dei, deum dixerat, ne adiuuaret aduersariorum præsumptionem, quasi patrem ipsum vidisset, distinguendum inter inuisibilem patrem & filium visibilem, superdicit ex abundanti: Deum nemo vidit vnquam. Quem Deum? Sermonem? Atquin: Vidimus, & audiuimus, & contrectauimus, de sermone vitæ, prædictum est. Sed quem deum? scilicet patrem; apud quem deus erat sermo, Vnigenitus filius, qui est in sinu patris ipse disseruit. Ipse & auditus, & visus, & ne phantasma crederetur, etiam contrectatus. Hunc & Paulus conspexit, nec tamen patrem vidit. Nónne, inquit, vidi Iesum? Christum autem & ipsum deum cognominauit; Quorum patres, & ex quibus Christus secundum carnem, qui est per omnia deus benedictus in æuum. Ostendit & ipse visibilem domini filium, id est sermonem dei, quia qui caro factus est, Christus dictus est. De patre autem ad Timotheum: Quem nemo vidit hominum, sed nec videre potest. Exaggerans amplius: Qui solus habet immortalitatem, & lucem habitat inaccessibilem. De quo & suprà dixerat: Regi autem seculorum, immortali, inuisibili, soli deo: vt & contraria ipsi filio adscriberemus, mortalitatem, accessibilitatem; quem mortuum contestatur secundum scripturas; & à se nouissimè visum, per accessibilem vtique lucem: quanquam & illam neque ipse sine periculo luminis expertus est, neque Petrus & Ioannes & Iacobus sine rationis & amentia: qui si non passuri filij gloriam, sed patrem vidissent, credo morituri ibidem. Deum enim nemo videbit, & viuet. Si hæc ita sunt, constat eum semper visum ab initio: qui visus fuerit in fine. Et eum nec in fine visum, qui nec ab initio fuit visus: & ita duos esse, visum & inuisum. Filius ergo visus est semper, & filius conuersatus est semper, & filius operatus est semper, ex autoritate patris & voluntate; quia filius nihil à semetipso potest facere, nisi viderit patrem facientem, in sensu scilicet

cet facientem. Pater enim ſenſu agit. Filius verò qui in patris ſenſu eſt, videns perficit. Sic omnia per filium facta ſunt, & ſine illo factum eſt nihil. Nec putes ſola opera mundi per filium facta, ſed & quæ à deo exinde geſta ſunt. Pater enim qui diligit filium, & omnia tradidit in ſinu eius, vtique à primordio diligit, & à primordio tradidit. Ex quo, à primordio ſermo erat apud deum, & deus erat ſermo; cui data eſt omnis poteſtas à patre in cœlis & in terra. Non iudicat pater quenquam, ſed omne iudicium tradidit filio, à primordio tamen. Omnem enim dicens poteſtatem, & omne iudicium, & omnia per eum facta, & omnia tradita in manu eius, nullam exceptionem temporis permittit: quia omnia non erunt, ſi non omnis temporis fuerint. Filius itaque eſt qui ab initio iudicauit; turrim ſuperbiſſimam elidens, linguáſque diſperdens, orbem totum aquarum violentia puniens; pluens ſuper Sodomam & Gomorram ignem & ſulphurem; deus à deo. Ipſe enim & ad humana ſemper colloquia deſcendit, ab Adam vſque ad patriarchas & prophetas, in viſione, in ſomno, in ſpeculo, in ænigmate, ordinẽ ſuum præſtruens ab initio ſemper. Quæ erat perſecuturus infinita, ſemper ediſcebat; & deus in terris cum hominibus conuerſari non alius quam ſermo qui caro erat futurus. Ediſcebat autem vt nobis fidem ſterneret, vt facilius [illegible]deremus filium dei deſcẽdiſſe in ſeculum, ſi & re[illegible] quid geſtum cognoſceremus. Propter nos enim ſicut ſcripta ſunt, ita & geſta ſunt, in quos æuorũ fines decucurrerunt. Sic etiam affectus humanos ſciebat iam tunc, ſuſcepturus etiam ipſas ſubſtantias hominis, carnem & animam; interrogans Adam quaſi neſciens, Vbi es Adam? Pœnitens quod hominẽ feciſſet, quaſi non præſciens. Tentans Abraham, quaſi ignorans quid ſit in homine: Offenſus, recõciliatus eiſdem. Et ſi qua hæretici apprehẽdunt quaſi deo indigna, ad deſtructionem creatoris, ignorantes hæc in filium competiſſe, qui etiam paſſiones humanas, & ſitim, & eſuriem, & lachrymas, & ipſam natiuitatem, ipſámque mortem erat ſubiturus: Propter hoc minoratus à patre modicum citra angelos. Sed hæretici quidem nec filio dei deputabunt conuenire, quæ tu ipſi patri indu-

Turris ſuperbiſſima Babylonis.

cis, quasi ipse se deminorauerit propter nos, cum scriptura alium dicat ab alio minoratum, non ipsum à semetipso. Quid si & alius qui coronabatur gloria & honore, alius qui coronabat, vtique filium pater? Cæterum quale est, vt deus omnipotens ille inuisibilis, quem nemo vidit hominum, nec videre potest; ille qui inaccessibilē lucem habitat, ille qui nō habitat in manu factis, à cuius cōspectu terra cōtremiscit, montes liquescunt vt cera, qui totū orbem manu apprehendit velut nidum; cui cœlum thronus, & terra scabellum, in quo omnis locus, non ipse in loco; qui vniuersitatis extrema linea est; ille altissimus; in paradiso ad vesperam deambulauerit, quærens Adam; & arcam post introitum Noë clauserit; & apud Abraham sub quercu refrigerauerit; & Moysen de rubo ardenti vocarit; & in fornace Babylonij regis quartus apparuerit, (quanquam filius hominis est dictus) ni hæc in imagine, & speculo, & ænigmate fuissent? Scilicet & hæc nec de filio Dei credenda fuisse, si scripta non essent, fortasse nō credenda de patre, licet scripta, quem isti in vuluam Mariæ deducunt, & in Pilati tribunal imponunt, & in monumētis Ioseph reconcludunt. Hinc igitur apparet error illorum. Ignorantes enim à primordio, omnem ordinem diuinæ dispositionis per filium decucurrisse, ipsum cre-[illegible]rem & visum, & congressum, & operatum, & si-[illegible]em passum, aduersus Prophetam dicentem: Deus æternus non sitiet, nec esuriet omninò; quanto magis nec morietur, nec sepelietur? Et ita vnum deum super egisse, id est patrem. Quæ per filium gesta sunt, facilius existimauerunt, patrem in filij nomine egisse, quàm filium in patris, dicente ipso domino: Ego veni in patris mei nomine. Item ad ipsum patrem: Nomen tuum manifestaui hominibus. Condicente etiam scriptura: Benedictus qui venit in nomine domini, vtique filius in patris nomine. Et nomen patris, deus omnipotens, altissimus, dominus virtutum, rex Israelis, qui est; quatenus ita scripturæ docent. Hæc dicimus & in filium competisse, & in his filium venisse, & in his semper egisse, & sic ea in se hominibus manifestasse. Omnia, inquit, patris, mea sunt. Cur non & nomina? Cur ergo legis deum omnipotentē,

&

& altissimum, & deum virtutum, & regem Israëlis, & qui est: vide ne per hæc filius etiam demonstretur. Suo iure deus omnipotens, quâ sermo dei omnipotentis; quáque omnium accepit potestatem. Altissimus, quâ dextra dei exaltatus, sicut Petrus in Actis concionatur. Dominus virtutũ; quia omnia subiecta sunt illi à patre. Rex Israëlis, quia illi propriè excidit sors gentis istius. Item, Qui est, quoniam multi filij dicuntur, & non sunt. Si autem volunt & Christi nomen patris esse, audient suo loco. Interim hic mihi promotum sit respõsum aduersus id quod & de Apocalypsi Ioãnis proferunt: Ego dominus qui est, & qui fuit, & venit omnipotens, & sicubi alibi Dei omnipotentis appellationem non putant etiam filio conuenire, quasi qui venturus sit omnipotens, cum & filius omnipotentis tam omnipotens sit dei filius, quàm deus dei filius. Sed hanc societatem nominum paternorum in filio ne facile perspiciant, perturbat illos scriptura, si quando vnicum deum statuit: quasi non eadem, & deos, & dominos duos proposuerit, vt suprà ostendimus. Ergo quia duos & vnum, inquiunt, inuenimus, ideo ambo vnus atque idem, & filius, & pater. Porrò non periclitatur scriptura, vt illi de tua argumentatione succurras, ne sibi cõtraria videatur. Habet rationẽ, & quum vnicũ deum statuit, & quum duos patrem & filium ostendit, & sufficit sibi. Filium nominari ab ea constat. Saluo enim filio rectè vnicum deum potest determinasse, cuius est filius. Non enim desinit esse qui habet filium ipse vnicus, suo scilicet nomine, quotiens sine filio nominatur. Sine filio autem nominatur, quum principaliter determinatur vt prima persona quæ ante filij nomen erat proponenda: quia pater antè cognoscitur, & post patrem filius nominatur. Igitur vnus deus pater, & absque eo alius non est. Quod ipse inferens, non filium negat, sed alium deum. Cæterum alius à patre filius non est. Denique inspice sequentia huiusmodi pronunciationum, & inuenies ferè ad idolorum factitatores atque cultores definitionem earum pertinere, vt multitudinem falsorum deorũ vnio diuinitatis expellat, habens tamen filium quanto indiuiduũ & inseparatum à patre, tanto in patre reputãdum, & si non nomi-

natum. Atquin si nominasset illum, separasset, ita dicens: Alius præter me non est, nisi filius meus. Alium enim etiam filium fecisset, quem de aliis excepisset. Puta solem dicere: Ego sol, & alius pręter me nõ est, nisi radius meus, nónne denotasset vanitatem, quasi non & radius in sole deputetur. Itaque prętet semetipsum nõ esse aliũ Deum, hoc propter idololatriam tam nationum quàm Israëlis: Etiam propter hæreticos, qui sicut nationes manibus, ita & ipsi verbis idola fabricantur, id est alium deũ & alium Christum. Igitur & cùm se vnum pronunciabat, filio pater procurabat, ne ab alio Deo Christus venisse credatur, sed ab illo qui prædixerat: Ego deus, & absque me alius non est, qui se vnicũ, sed cum filio ostendit, cum quo cœlum solus extendit. Quin & hoc dictum eius, in argumẽtum singularitatis arripient, Extendi, inquit, cœlũ solus. Quantum ad cæteras virtutes solus, præstruens aduersus coniecturas hæreticorũ, qui mundum ab angelis & potestatibus diuersis volunt structum, qui & ipsum creatoré, aut angelum faciunt, aut ad alia quæ extrinsecus, vt opera mundi, ignorantem quoque subornatum. Aut si sic solus cœlum extendit, quomodo isti præsumunt in peruersum hæretici, quasi singularis non admittatur Sophia illa dicẽs, cùm pararet cœlum, ego aderam illi. Et si dixit, quis cognouit sensum domini, & quis illi consilio fuit? vtique præter Sophiã fuit, quæ illi aderat. In ipso tamen & cum illo vniuersa compingebat, non ignoráte quid faceret. Præter Sophiã autem, prętet filium dicit, qui est Christus, Sophia & virtus dei, secundũ Apostolum, solus sciẽs sensum patris. Quis enim scit quę sunt in deo, nisi spiritus qui in ipso est? non qui extra ipsum erat. Ergo qui nõ solum deum faceret, nisi à cæteris solũ. Sed & Euangelium recusetur, quod dicat omnia per sermonẽ à deo facta esse, & sine eo nihil factum. Nisi enim fallor & alibi scriptũ est: Sermone eius cœli firmati sunt, & spiritu eius omnis virtus eorum. Et sermo autem Virtus & Sophia, ipse erit dei filius. Ita si per filium omnia; cœlum quoque per filium extendens, non solus extendit, nisi illa ratione qua cæteris solus. Atque adeò statim de filio loquitur. Quis alius deiecit signa vẽtriloquorum & diuinationes à corde

de auertens sapientes retrorsum, & consilium eorum infatuans? sistens verba filij sui, dicendo scilicet: Hic est filius meus dilectus, hunc audite. Ita filium subiungẽs, ipse interpretator est, quomodo cœlum solus extenderit, scilicet cum filio solus, sicut cum filio vnum. Proinde & filij erit vox, extendi cœlum solus, quia sermone cœli confirmati sunt. Quia Sophia in Sermone adsistente paratum est cœlum, & omnia per Sermonem sunt facta, competit & filium solum extendisse cœlum, quia solus operationi patris ministrauit. Idem erit dicens: Ego primus, & in superuentura ego sum. Primum scilicet omnium, sermo, In principio erat sermo, in quo principio prolatus à patre est. Cæterum pater non habens initium, vt à nullo prolatus, vt innatus, non potest videri. Qui solus fuit semper, ordinem habere non potuit. Igitur si propter ea eundem & patrem & filium credendũ putauerunt, vt vnum deum vindicent, salua est vnio eius, qui quum sit vnus, habeat & filium, æquè & ipsum eisdem scripturis comprehensum. Si filium nolunt secundum à patre reputari, ne secundus duos faciat deos dici, ostẽdimus etiam duos deos in scriptura relatos & duos dominos: & tamen ne de isto scandalizentur, rationem reddidimus, qua dij non duo dicantur, nec domini, sed qua pater & filius duo: & hoc non ex separatione substantiæ, sed ex dispositione, quum indiuiduum & inseparatum filium à patre pronunciamus, nec statu, sed gradu alium, qui & si Deus dicatur, quando nominatur singularis, nõ ideo duos deos faciat, sed vnum, hoc ipso quod & Deus ex vnitate patris vocari habeat, sed argumẽtationibus eorum adhuc retundendis, opera præbenda est, si quid de scripturis ad sentẽtiam suam excerpent, cætera nolentes intueri, quæ & ipsa regulam seruãt, & quidem salua vnione diuinitatis, & monarchiæ sonitu. Nam sicut in veteribus nihil aliud tenẽt, quàm, Ego deus, & alius præter me non est: Ita in Euangelio responsionem domini ad Philippum tuentur; Ego & pater vnũ sumus. &; Qui me viderit, videt & patrem. &, Ego in patre, & pater in me. His tribus capitulis totum instrumentum vtriusque testamenti volunt cedere, cùm oporteat secundũ plura intelligi pauciora. Sed pro-

prium hoc est omnium hæreticorum. Nam quia pauca sunt quæ in sylua inueniri possunt, pauca aduersus plura defendunt, & posteriora aduersus priora suscipiunt. Regula autẽ omni rei ab initio constituta in prioribus, & in posteriora præscribit, vtique & in paucioribus. Aspice itaque quanta præscribant tibi, etiam in Euangelio ante Philippi consultationem, & ante omnem argumentationem tuam. Et in primis ipsa statim præfatio Ioannis Euangelizatoris demõstrat, quod retrò fuerit qui caro fieri habebat: In principio erat sermo, & sermo erat apud deum, & deus erat sermo. Hic erat in principio apud deũ. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Nam si hæc non aliter accipi licet, quàm quomodo scripta sunt, indubitanter alius ostenditur, qui fuerit à principio, alius apud quem fuit. Alium sermonem dei, alium dominum: licet & deus sermo, sed quâ dei filius, non quâ pater. Alium per quẽ omnia, alium à quo omnia. Alium autem quomodo prædicamus, sæpe iam ædidimus, quo alium dicamus necesse est, non eundem autem, non quasi separatum, dispositione alium non diuisione. Hic ergo factus est caro, non ipse cuius erat sermo. Huius gloria visa est tanquam vnici à patre, non tanquam patris. Hic vnius sinum patris disseruit, non sinum suum pater. Præcedit enim: Deum nemo vidit vnquam. Inde & si agnus dei ab Ioanne designatur, nõ ipse cuius est dilectus. Certè filius dei semper, sed nõ ipse cuius est filius. Hoc enim Nathanaël statim sensit, sicut & alibi Petrus: Tu es filius dei. Hoc & ipse rectè sensisse illos confirmat: Nathanaëli quidem respondens, quia dixi, vidi te sub ficu, ideo credis; Petrum verò beatum adfirmans, cui non caro, neque sanguis reuelasset, quod & patrem senserat, sed pater qui in cœlis est. Quo dicto vtriusque personæ constituit distinctionem, & filij in terris, quem Petrus agnouerat dei filium, & patris qui in cœlis, qui Petro reuelauerat quod Petrus agnouerat dei filium Christum. Cùm in templum introiit, ædem patris appellat, vt filius. Cùm ad Nicodemum dicit: Ita, inquit, dilexit deus mundum, vt filiũ suum vnicum dederit, in quem omnis qui crediderit, non pereat, sed habeat vitam sempiternam. Et rursus, Non enim misit

misit deus filium suum in mundum vt iudicet mundum, sed vt saluus sit mundus per eum. Qui crediderit in illum non iudicatur: qui non crediderit in illum, iam iudicatus est, quia non credidit in nomine vnici filij dei. Ioannes autem, cùm interrogaretur quid de Iesu contingeret; Pater, inquit, dilexit filium, & omnia tradidit in manu eius. Qui credidit in filium, habet vitam æternam: qui nõ credidit in filio dei, non videbit deum, sed ira dei manebit super eum. Quem verò Samaritidi ostendit? Si Messiam qui dicitur Christus, filium vtique se, nõ patrem demonstrauit. Qui & alibi Christus dei filius non pater dictus est. Exinde discipulis, Meum est, inquit, vt faciam voluntatem eius qui me misit, vt consummem opus eius. Et ad Iudæos de paralytici sanitate, Pater meus vsque modò operatur, & ego operor. Pater & ego, filius dicit. Denique propter hoc magis Iudæi illum interficere volebant. Non tantùm quòd solueret sabbatum, sed quòd patrem suũ deum diceret, æquans se deo. Tunc ergo dicebat ad eos: Nihil filius facere potest à semetipso, nisi videat patrem facientem. Quæ enim ille facit, eadem & filius facit. Pater enim diligit filium, & omnia demonstrauit illi quæ ille fecit, & maiora ista opera demonstrauit illi, vt vos miremini. Quomodo enim suscitat mortuos & viuificat, ita & filius quos vult viuificat. Neque enim pater iudicat, sed omne iudicium dedit filio, vti omnes honorent filium, sicut honorant patrem. Qui non honorat filium, non honorat patrem, qui filium misit. Amen amen dico vobis, quòd qui audit sermones meos, & credit ei qui me misit, habet vitam æternam, & in iudicium non veniet, sed transit de morte in vitam. Amen dico vobis, quòd veniet hora qua mortui audient vocem filij dei, & cùm audierint, viuẽt. Sicut enim pater habet vitam æternam à semetipso, ita & filio dedit vitam æternam habere in semetipso, & iudicium dedit illi facere in potestate, quâ filius hominis est: per carnem scilicet, sicut & filius dei per spiritum eius. Adhuc adiicit: Ego autem habeo maius quàm Ioannis testimonium. Opera enim quę pater mihi dedit consummare, illa ipsa de me testimonium perhibent, quòd me pater miserit. Et qui me misit

pater, ipse testimonium dixit de me. Subiungens autem; Neque vocem eius audistis vnquam, neque formam eius vidistis, confirmat retrò non patrem, sed filium fuisse, qui videbatur & audiebatur. Denique dicit: Ego veni in patris mei nomine, & non me recepistis. Adeò semper filius erat in dei & regis & domini omnipotentis, & altissimi nomine. Interrogatibus autem quid facere debeant, respondit, vt credatis in eum quem deus misit. Panem quoque se adfirmat, quem pater præstaret de cœlo. Ergo omne quod ei daret pater ad se venire, nec reiecturum se; quia de cœlo descendisset, non vt suam, sed vt patris faceret voluntatem. Voluntatem autem patris esse, vt qui viderit filium & crediderit in eum, vitam & resurrectionem consequatur. Neminem porrò ad se venire posse, nisi quem pater adducat, Omnem qui à patre audisset, & didicisset, venire ad se, non quasi patrem aliquis viderit, adiiciens & hic; vt ostenderet patris esse sermonem, per quem docti fiant. At quum discedunt ab eo multi, & Apostolis suis offert, si velint discedere & ipsi: quid respondit Simon Petrus? quò discedimus? verba vitæ habes, & nos credimus quòd tu sis Christus. Patrem illum esse, an patris Christum? Cuius autem doctrinam dicit, ad quam mirabantur, suam an patris? Æquè ambigentibus inter se, ne ipse esset Christus, vtique non pater, sed filius: Neque me scitis, inquit, vnde sim, & non veni à meipso, sed est verus qui me misit, quem vos non nostis. Ego noui illum, quia apud illum sum: Non dixit quia ipse sum, & ipse me misit, sed ille me misit. Item quum misissent ad inuadendum eum Pharisæi, Modicum adhuc temporis, ait, vobiscum sum, & vado ad eum qui me misit. At vbi se negat esse solum: sed ego, inquit, & qui me misit pater, nónne duos demonstrat, tam duos quàm inseparatos? imò totum erat hoc quod docebat, inseparatos duos esse. Siquidem & legem proponens duorum hominum testimonium confirmantem, subiungit: Ego testimonium dico de me, & testimonium dicit de me qui me misit pater. Quòd si vnus esset, dum idem est & filius & pater, non vteretur legis patrocinio fidem imponentis non vnius testimonio, sed duorum. Item interrogatus

Panis, Christus.

gatus

gatus vbi eſſet pater, neque ſe neque patrem notum eſſe illis reſpondẽs,duos dixit ignotos.Quòd ſi ipſum noſſent,patrem noſſent,non quidem quaſi ipſe eſſet pater & filius, ſed quia per indiuiduitatem neque agnoſci, neque ignorari alter ſine altero poteſt. Qui me, ait,miſit,verax eſt : & ego quæ ab eo audiui,ea & loquor in mundum. Interpretante extrinſecus ſcriptura , non cognouiſſe illos quod de patre dixiſſet ; cùm ſcilicet cognoſcere debuiſſent ſermones patris in filio eſſe, legendo apud Hieremiã: Et dixit mihi dominus, Ecce dedi ſermones meos in os tuum. Et apud Eſaiam:Dominus dat mihi linguam diſciplinæ ad cognoſcendum quando oporteat dicere ſermonem . Sicut ipſe rurſus : Tunc, inquit,cognoſcetis quòd ego ſim, & à memetipſo nihil loquar : ſed ſicut me docuit,ita & loquor,quia & qui me miſit,mecum eſt . Et hoc ad teſtimonium indiuiduorum duorum . Item in altercatione Iudæorum exprobrans quòd occidere eum vellent : Ego, inquit, quæ vidi penes patrem meum loquor, & vos quod vidiſtis penes patrem veſtrum id facitis : & nunc vultis occidere hominem veritatem vobis loquutum,quam audiuit à deo . Et ſi deus eſſet pater veſter,dilexiſſetis me. Ego enim ex deo exiui & veni: & tamen non ſeparantur, licet exiſſe dixerit, vt quidam arripiunt huius dicti occaſionem.Exiuit autem à patre,vt radius ex ſole, vt riuus ex fonte, vt frutex ex ſemine. Ego dæmonium non habeo,ſed honoro patrem meum . Et ſi ego me ipſe glorificem, nihil eſt gloria mea . Eſt qui me glorificet pater,quem vos dicitis deum eſſe veſtrum.Nec noſtis illum,at ego noui eum . Et ſi dicam, non noui,ero ſimilis veſtri mendax . Sed noui illum, & ſermonem eius ſeruo . Ac cùm ſubiungit : Abraham diem meum vidit, & lætatus eſt : nempe demonſtrat filium Abrahæ retrò viſum,non patrem . Item ſuper cæcum illum patris opera dicit ſe facere oportere, cui poſt reſtitutionem luminum,Tu,inquit,credis in filium dei? & interroganti quis eſſet iſte, ipſe ſe demonſtrans, vtique filium demonſtrauit, quem credendum eſſe dixerat . Dehinc cognoſci ſe profitetur à patre, & patrem à ſe . Et ideo ſe diligi à patre , quòd animam ſuam ponat ; quia hoc præceptum

accepiſſet

accepiſſet à patre. Et interrogatus à Iudæis, ſi ipſe eſſet Chriſtus, vtique dei: nam vſque in hodiernũ Iudæi Chriſtum dei, non ipſum patrem ſperant: quia nunquam Chriſtus pater ſcriptus eſt venturus: Loquor, inquit, vobis, & non creditis. Opera quæ ego facio in no mine patris, ipſa de me teſtimonium dicunt. Quod teſtimoniũ? ipſum ſcilicet eſſe de quo interrogabant, id eſt Chriſtum dei. De ouibus etiã ſuis, quòd nemo illas de manu eius eriperet. Pater enim quod mihi dedit, maius eſt omnibus. Et ego & pater vnum ſumus. Hic ergo iam gradum volunt figere ſtulti, imò cæci qui non videant: primò, ego & pater, duorũ eſſe ſignificationẽ: dehinc in nouiſſimo, ſumus, nõ ex vnius eſſe perſona, quod pluraliter dictũ eſt: tum quod vnũ ſumus, non vnus ſumus. Si enim dixiſſet quod vnus ſumus, potuiſſet adiuuare ſententiã illorum. Vnus enim ſingularis numeri ſignificatio videtur. Adhuc cũ duo, maſculini generis, Vnũ dicit neutrali verbo, quod non pertinet ad ſingularitatẽ, ſed ad vnitatem, ad ſimilitudinẽ, ad coniunctionem, ad dilectionem patris, qui filium diligit, & ad obſequiũ filij, qui voluntati patris obſequitur. Vnũ ſumus, dicens, ego & pater: oſtẽdit duos eſſe, quos æquat & iungit. Adeò addit etiam multa ſe opera à patre oſtendiſſe, quorũ nihil lapidari mereretur. Et ne putarent ideo ſe illum lapidare debere, quaſi ſe deum ipſum, id eſt patrẽ voluiſſet intelligi, quia dixerat: Ego & pater vnũ ſumus: quã filium dei deum oſtendens, non quã ipſum deum. Si in lege, inquit, ſcriptum eſt: Ego dixi, vos dij eſtis, & non poteſt ſolui ſcriptura: quem pater ſanctificauit, & miſit in mũdum, vos eum blaſphemare dicitis, quia dixerat filius dei ſum? Si nõn facio opera patris mei, nolite credere: ſi verò facio, & mihi credere non vultis, vel propter opera credite. Et ſcitote quòd ego in patre ſim, & pater in me. Per opera ergo erit pater in filio, & filius in patre: & ita per opera intelligimus vnum eſſe patrem. Adeò totum hoc perſeuerabat inducere, vt duo tamen crederentur in vna virtute: quia aliter filius credi non poſſet, niſi duo crederentur. Poſt hæc autem Maria filium dei eum confeſſa, non magis errauit, quàm Petrus & Nathanaël: quãquam & ſi erraſſet, ſtatim didiciſſet. Ecce enim ad ſuſcitan-

Maria Magdalena.

tandum fratrem eius à mortuis, ad cœlum & ad patrem dominus suspiciens, Pater, inquit, vtique filius, gratias ago tibi, quod me semper exaudias. Propter istas turbas circunstantes dixi, vt credant quód tu me miseris. Sed & in conturbatione animæ: Et quid dicam? Pater, saluũ me fac de ista hora. Atquin propter hoc veni in istam horã. Verum pater glorifica nomen tuum, In quo erat filius. Ego, inquit, veni in patris mei nomine. Inde scilicet suffecerat filij ad patrem vox. Ecce ex abundantia respõdet de cœlo pater, filio contestatur: Hic est filius meus dilectus, in quo bene sensi, audite illum. Ita, & isto: Glorificaui & glorificabo, rursus quot personæ tibi videntur peruersissime Praxea, nisi quot & voces? habes filium in terris, habes patrem in cœlis. Non est separatio ista, sed dispositio diuina. Cæterum scimus deũ etiam intra abyssos esse, & vbique consistere, sed vi & potestate. Filiũ quoque vt indiuiduum cum ipso vbique. Tamẽ in ipsa οἰκονομίᾳ, pater voluit filium in terris haberi, se verò in cœlis, quò & ipse filius suspiciens, & orabat, & postulabat à patre, quò & nos erectos docebat orare: Pater noster, qui es in cœlis, cùm sit & vbique. Hanc sedem suam voluit pater, minorauit filium modico citra angelos, ad terram dimittendo, gloria tamen & honore coronaturus illum, in cœlos resumendo. Hęc iam præstabat illi, dicẽs: Et glorificaui, & glorificabo. Postulat filius de terris, pater promittit à cœlis. Quid mendacem facis & patrem & filium, si aut pater de cœlis loquebatur ad filium, cùm ipse esset filius apud terras: aut filius ad patrem precabatur, cùm ipse esset pater apud cœlos? Quale est vt filius item postulet à semetipso, postulando à patre, si filius erat pater? aut iterum pater sibi ipse promitteret, promittendo filio, si pater erat, vt sic duos diuisos diceremus, quomodo iactitatis, tolerabilius erat duos diuisos, quàm vnum deum versipellem prædicare. Itaque ad istos nunc dominus pronũciauit: Non propter me ista vox venit, sed propter vos, vt credant & hi, & patrem & filium, in suis quemque nominibus, & personis, & locis. Sed adhuc exclamat Iesus & dicit: Qui credit in me, non in me credit, sed in eum credit qui me misit; quia per filium in patrem creditur; &

Nomen.

εὐδοκησα.

Versipellis deus Monarchianorum.

autoritas credendi filio, pater est. Et qui conſpicit me, cõſpicit eum qui me miſit. Quomodo? quoniam ſcilicet à memetipſo non ſum locutus, ſed qui me miſit pater, ipſe mihi mandatum dedit, quid dicam, & quid loquar. Dominus enim dat mihi linguam diſciplinæ, ad cognoſcendum quãdo oporteat dicere ſermonẽ quem ego loquor. Sicut mihi pater dixit, ita & loquor. Hęc quomodo dicta ſint, Euangelizator & vtique tam charus diſcipulus Ioannes, magis quàm Praxeas nouerat, ideóque ipſe de ſuo ſenſu. Ante autem ſolẽnitatem paſchæ, inquit, ſciens Ieſus omnia ſibi tradita à patre eſſe, & ſe ex deo eſſe, ad deũ vadere. Sed Praxeas ipſum vult patrem de ſemetipſo exiſſe, & ad ſemetipſum abiſſe; vt diabolus in cor Iudæ, non filij traditionem, ſed patris ipſius immiſerit. Nec diabolo bene nec hæretico, quia nec in filio bono ſuo, diabolus operatus eſt traditionem. Filius enim traditus eſt dei, qui erat in filio hominis, ſicut ſcriptura ſubiungit: Nunc glorificatus eſt filius hominis, & Deus glorificatus eſt in illo. Quis deus? vtique non pater, ſed ſermo patris qui erat in filio hominis, id eſt, in carne in qua & glorificatus iam: virtute verò & ſermone, & ante Ieſum & deus, inquit, glorificauit illum in ſemetipſo, id eſt pater filium in ſemetipſo habens, & ſi porrectum ad terram; Mox per reſurrectionem morte deuicta, erant planè qui & tunc non intelligerent. Quoniam & Thomas aliquandiu incredulus, domino enim inquit; Non ſcimus quò eas, & quomodo viam nouimus? Et Ieſus: Ego ſum via, veritas, & vita. Nemo venit ad patrem, niſi per me. Si cognouiſſetis me, cognouiſſetis & patrem: ſed abhinc noſtis illum, & vidiſtis illum. Et peruenimus iam ad Philippum, qui ſpe excitatus videndi patris, nec intelligens quomodo viſum patrem audiſſet: Oſtende, inquit, nobis patrem, & ſufficit nobis. Et dominus: Philippe, tanto tempore vobiſcum ſum, & non cognouiſtis me? Quem dicit cognoſci ab illis debuiſſe (hoc enim ſolũ diſcuti oportet) quaſi patrem, an quaſi filium? Si quaſi patrem, doceat Praxeas, tanto tempore Chriſtum cum eis conuerſatum, patrẽ aliquando non dico intelligi, verùm vel æſtimari potuiſſe. Nobis omnes ſcripturæ, & veteres Chriſtum dei, & nouæ filium

Bono ſuo.

Chriſtus dei.

filium dei præfiniunt. Hoc & retrò prædicabatur, hoc & ab ipso Christo pronũciabatur: imò iam & ab ipso patre coràm de cœlis filium profitente, & filium glorificante: Hic est filius meus, Et glorificaui, & glorificabo. Hoc & à discipulis credebatur, hoc & à Iudæis non credebatur; hoc se volens credi ab illis, omni hora patrem nominabat, & patrem præferebat, & patrem honorabat. si ita est, ergo non patrem tãto tempore secum conuersatũ ignorauerant, sed filium. Et dominus eum se ignorari exprobrans, quem ignorauerant; eum vtique agnosci volebat, quem tanto non agnosci tempore exprobrauerat, id est filium. Et apparere iam potest, quomodo dictum sit: Qui me videt, videt & patrem. Scilicet quo & suprà, Ego & pater vnum sumus. Quare? quia ego ex deo exiui & veni: & ego sum via. Nemo ad patrem venit, nisi per me: & nemo ad me venit, nisi pater eum adduxerit: & omnia mihi pater tradidit: & sicut pater viuificat, ita & filius: & si me cognouistis, & patrem cognouistis. Secundum hæc enim vicarium se patris ostenderat, per quem pater & videretur in factis, & audiretur in verbis, & cognosceretur in filio, facta & verba patris administrante: quia inuisibilis pater, quod & Philippus didicerat in lege, & meminisse debuerat: Deum nemo videbit & viuet. Et ideo suggillatur patrem videre desiderans quasi visibilem, & instruitur visibilem eum in filio fieri ex virtutibus, non ex personæ repræsentatione. Denique si patrem eundem filium vellet intelligi, dicendo: Qui me videt, patrem videt: quomodo subiicit, Non credis quia ego in patre, & pater in me? Debuerat enim subiunxisse, Nõ credis quia ego sum pater? Aut quò exaggerauit, si nõ illud manifestauit quod voluerat intelligi, se scilicet filium esse? Porrò dicendo, Non credis quia ego in patre, & pater in me: propterea potius exaggerauit, ne, quia dixerat: Qui me vidit, & patrem vidit, pater existimaretur: quod nũquam existimari se voluit, qui semper se filium, & à patre venisse profitebatur. Igitur & manifestam fecit duarum personarum coniunctionẽ, ne pater seorsum quasi visibilis in conspectu desideraretur: & vt filius repræsentator patris haberetur. Et nihilominus hoc quoque interpretatus est, quo-

Filius dei.

Vicarius patris.

Repræsentator patris.

modo pater esset in filio,& filius in patre. Verba, inquit, quæ ego loquor vobis, non sunt mea,(vtique quia patris,) Pater autem manens in me, facit opera. Per opera ergo virtutum,& verba doctrinæ manens in filio pater,per ea videtur, per quæ manet,& per eum in quo manet:ex hoc ipso apparẽte proprietate vtriusque personæ, dum dicit: Ego sum in patre,& pater in me. Atque adeò credite ait: Quid?Me patrem esse? Non puto scriptum esse; Sed quia ego in patre,& pater in me. Si quominus,vel propter opera credite. Ea vtique opera, per quæ pater in filio non visu,sed sensu videbatur. Post Philippum & totã substantiam quæstionis istius, quæ in finem Euangelij perseuerant in eodem genere sermonis,quo pater & filius in sua proprietate distinguitur, Paracletum quoque à patre se postulaturum,quum ascendisset ad patrem, & missurum repromittit & quidem alium, sed iam præmisimus quomodo alium; Cæterum de meo sumet,inquit,sicut ipse de patris:ita connexus patris in filio,& filij in paracleto,tres efficit cohærentes,alterum ex altero. Qui tres vnum sint, non vnus, quomodo dictum est, Ego & pater vnum sumus:ad substantiæ vnitatem, non ad numeri singularitatem. Percurre adhuc, & inuenies quem patrem credis, vice patris dictum. Et patrem agricolam,vtique in terra, tu putas fuisse. Hunc rursus in cœlis à filio agnosci,cùm illuc respiciens, discipulos suos patri tradidit. Sed & si in isto Euãgelio non est reuelatum; Deus meus ad quid me dereliquisti? & Pater in tuis manibus depono spiritum meum: tamen post resurrectionem & deuictæ gloriam mortis,exposita necessitate omnis humilitatis, cùm iam patrẽ se posset ostendere, tam fideli fœminæ,ex dilectione,non ex curiositate,(nec ex incredulitate Thomæ) tangere eum aggressæ: Ne, inquit, contigeris me,nondum ascendi ad patrem meum. Vade autem ad fratres meos: (quia & in hoc filium ostendit; filios enim appellasset illos,si pater fuisset,) & dices eis: Ascendo ad patrem meum & patrem vestrum,deum meum & deum vestrum: pater ad patrem,& deus ad deum:an filius ad patrem,& sermo ad deum? Ipsa quoque clausula Euangelij, propter quid cõsignat hæc scripta: Nisi vt credatis,inquit, Iesum Christum

ſtum filium dei. Igitur quæcũque ex his putaueris ad demonſtrationem eiuſdem patris & filij proficere tibi poſſe, aduerſus definitiuam Euangelij ſententiã niteris. Non ideo enim ſcripta ſunt, vt patrem credas Ieſum Chriſtũ, ſed vt filium. Propter vnum Philippi ſermonem & domini reſponſionem ad eum, videmus Ioannis Euangelium decucurriſſe, ne tot manifeſtè pronunciata, & antè & poſtea vnus ſermo ſubuertat, ſecundum omnia potius quàm aduerſus omnia, etiam aduerſus ſuos ſenſus interpretandus. Cæterum vt alia Euangelia non interponam, quæ natiuitate dominica fidem confirmant: ſufficit eum qui naſci habebat ex virgine, ab ipſo annunciari angelo, filium dei determinatum: Spiritus dei ſuperueniet in te, & virtus altiſſimi obumbrabit te. Propterea quod naſcetur ex te ſanctum, vocabitur filius dei. Volent quidem & hic argumentari, ſed veritas præualebit. Nempe, inquiũt, filius dei deus eſt, & virtus altiſſimi altiſſimus eſt. Nec pudet illos iniicere, quod ſi eſſet, ſcriptum fuiſſet. Quem enim verebatur, vt non apertè pronũciaret; deus ſuperueniet, & altiſſimus obumbrabit te? Dicens autem ſpiritus dei, & ſi ſpiritus dei, tamen non directo deum nominãs, portionem totius intelligi voluit, quæ ceſſura erat in filij nomen. Hic ſpiritus dei, idem erit ſermo. Sic enim Ioanne dicente, Sermo caro factus eſt, ſpiritum quoque intelligimus in mẽtione ſermonis: ita & hic ſermonem quoque agnoſcimus in nomine ſpiritus. Nam & ſpiritus ſubſtantia eſt ſermonis, & ſermo operatio ſpiritus, & duo vnum ſunt. Cęterum alium Ioannes profitebitur carnem factum, alium angelus carnem futurum: ſi non & ſpiritus ſermo eſt, & ſermo ſpiritus. Sicut ergo ſermo dei non eſt ipſe cuius eſt, ita nec ſpiritus: & ſi deus dictus eſt, non tamen ipſe eſt cuius eſt dictus. Nulla res alicuius, ipſa eſt cuius eſt. Planè cùm quid ex ipſo eſt, & ſic eius eſt dum ex ipſo ſit, poteſt tale quid eſſe, quale & ipſe ex quo eſt, & cuius eſt. Et ideo Spiritus deus, & Sermo deus, quia ex deo: non tamen ipſe ex quo eſt. Quod deus dei, tanquam ſubſtantiua res, nõ erit ipſe deus, ſed hactenus deus, quia ex ipſius dei ſubſtantia, quæ & ſubſtantiua res eſt, & vt portio aliqua totius. Multò magis virtus altiſſimi, non 16

erit ipſe altiſſimus, quia nec ſubſtantiua res eſt quod eſt ſpiritus, ſicut nec ſapientia, nec prouidentia: & hæc enim ſubſtantiæ non ſunt, ſed accidentia vniuſcuiuſque ſubſtãtiæ. Virtus ſpiritui accidit, nec ipſa erit ſpiritus. His itaq; rebus quodcunque ſunt, ſpiritu dei & ſermone & virtute collatis in virginem, quod de ea naſcitur, filius dei eſt. Hoc ſe & in iſtis Euangeliis ipſe teſtatur ſtatim à puero: Non ſcitis, inquit, quod in patris mei me eſſe oportet? Hoc & ſatanas eum in tentationibus nouit: Si filius dei es. Hoc & exinde dæmonia confitentur: Scimus qui ſis, filius dei. Patrem & ipſe adorat. Chriſtum ſe dei à Petro agnitum non negat, inſultans in ſpiritu ad patrem: Confiteor, inquit, tibi pater, quod abſconderis hæc à ſapientibus. Hic quoque patrem nemini notũ niſi filio affirmat, Et patris filium confeſſurum confeſſores, & negaturum negatores ſuos apud patrem; inducens parabolam filij, non patris, in vineam miſſi poſt aliquot ſeruos, & occiſi à malis ruſticis, & à patre defenſi; ignorans & ipſe diem & horam vltimam ſoli patri notam; diſponens regnum diſcipulis, quomodo & ſibi diſpoſitum dicit à patre, habens poteſtatem legiones angelorum poſtulandi ad auxilium à patre ſi vellet; exclamans quod ſe deus reliquiſſet; in patris manibus ſpiritum ponens; & poſt reſurrectionẽ ſpondens miſſurum ſe diſcipulis promiſſionem patris: & nouiſſimè mandans vt tingerent in patrem & filium & ſpiritum ſanctum, non in vnum. Nam nec ſemel, ſed ter, ad ſingula nomina in perſonas ſingulas tingimur. Et quid ego in tam manifeſtis moror, quum ea aggredi debeam, de quibus manifeſta obumbrare quærũt. Vndique enim obducti diſtinctione patris & filij, quam manente coniunctione diſponimus vt ſolis & radij, & fontis & fluuij, per indiuiduum tamen numerum duorum & trium: aliter eam ad ſuam nihilominus ſentẽtiam interpretari conantur: vt æquè in vna perſona vtrunque diſtinguant, patrem & filium, dicẽtes filium carnem eſſe, id eſt hominẽ, id eſt Ieſum: patrem autem ſpiritum, id eſt deum, id eſt Chriſtum. Et qui vnum eundémq; contendunt patrem & filium, iam incipiunt diuidere illos potius quàm vnare. Si enim alius eſt Ieſus, alius Chriſtus, alius erit filius, alius

Vnare, vnire.

17

pater,

pater, quia filius Ieſus, & pater Chriſtus. Talem monarchiam apud Valentinum fortaſſe didicerunt, duos facere, Ieſum & Chriſtum. Sed & hæc iniectio eorum ex retractatis iam retuſa eſt, quod ſermo dei, vel ſpiritus dei, & virtus altiſſimi dictus ſit, quem patrem faciunt. Nō enim ipſæ ſunt cuius dicuntur, ſed ex ipſo & ipſius. Et aliter tamen in iſto capitulo reuincentur. Ecce, inquiunt, ab angelo prædicatum eſt, Propterea quod naſcetur ſanctum, vocabitur filius dei. Caro itaque nata eſt, Caro itaque erit filius dei. Imò de ſpiritu dei dictum eſt. Certè enim de ſpiritu ſancto virgo concepit: & quod concepit, id peperit: id ergo naſci habebat quod erat conceptū, & pariundum: id eſt ſpiritus: cuius & vocabitur nomen Emmanuel, quod eſt interpretatum, nobiſcū deus. Caro autem deus non eſt, vt de illa dictum ſit, vocabitur ſanctum, filius dei: ſed ille qui in ea natus eſt, deus: de quo & pſalmus: Quoniam deus homo natus eſt in illa, & ædificauit eam voluntate patris. Quis deus in ea natus? ſermo & ſpiritus, qui cum ſermone de patris voluntate natus eſt. Igitur ſermo in carne, dum & de hoc quærendum, quomodo ſermo caro ſit factus, vtrúmne quaſi transfiguratus in carne, an indutus carnem? Imò indutus. Cæterum deum immutabilem & informabilem credi neceſſe eſt, vt æternum. Transfiguratio autem interemptio eſt priſtini. Omne enim quodcunque transfiguratur in aliud, deſinit eſſe quod fuerat, & incipit eſſe quod nō erat. Deus autem neque deſinit eſſe, neque aliud poteſt eſſe. Sermo autem deus; & ſermo domini manet in æuum, perſeuerando ſcilicet in ſua forma. Quem ſi non capit configurari, conſequens eſt, vt ſic caro factus intelligatur, dum ſit in carne, & manifeſtatur, & videtur, & contrectatur per carnem: quia & cætera ſic accipi exigunt. Si enim ſermo ex transfiguratione & demutatione ſubſtantiæ caro factus eſt, vna iam erat ſubſtantia Ieſus ex duabus, ex carne & ſpiritu mixtura quædam, vt electrum ex auro & argēto: & incipit nec aurum eſſe, id eſt ſpiritus: neque argentum, id eſt caro: dum alterum altero mutatur, & tertium quid efficitur: neque ergo deus erit, Ieſus. Sermo enim deſiit eſſe, qui caro factus eſt. Neque homo, caro. Caro

Transfiguratio.

Electrum.

enim non propriè est, quia sermo fuit. Ita ex vtroque neutrum est: aliud longè tertium est, quam vtrunque. Sed enim inuenimus illum directò, & deum & hominem expositum, ipso hoc psalmo suggerente: Quoniam deus homo natus est in illa, ædificauit eam volũtate patris: Certè vsquequaque filium dei & filium hominis, cùm deum & hominem, sine dubio secundum vtranque substãtiam in sua proprietate distantem: quia neque sermo aliud quàm deus, neque caro aliud quàm homo. Sic & Apostolus de vtraque eius substãtia docet: Qui factus est, inquit, ex semine Dauid, Hic erit homo, & filius hominis: qui definitus est filius dei secundum spiritum, Hic erit deus, & sermo dei filius. Videmus duplicem statum, non confusum, sed coniunctum in vna persona, deum & hominem Iesum. De Christo autem differo. Et adeò salua est vtriusque proprietas substantiæ, vt & spiritus res suas egerit in illo: id est virtutes & opera & signa: & caro passiones suas functa sit, esuriẽs sub diabolo, sitiens sub Samaritide, flens Lazarum, anxia vsque ad mortem: deniqúe & mortua est. Quod si tertium quid esset ex vtroque confusum vt electrũ, non tam distincta documenta parerent vtriusque substantiæ. Sed & spiritus carnalia, & caro spiritalia egisset, ex translatione, vt neque carnalia, neque spiritalia, sed tertiæ alicuius formæ confusione: imò aut sermo mortuus esset, aut caro mortua non esset, si sermo conuersus esset in carnem: aut caro enim immortalis fuisset, aut sermo mortalis. Sed quia substantiæ ambæ in statu suo quæque distinctæ agebant, ideo illis & operæ & exitus sui occurrerũt. Disce igitur cum Nicodemo, Quia quod in carne natum est, caro est: & quod de spiritu, spiritus est. Neque caro spiritus fit, neq; spiritus caro. In vno planè esse possunt. Ex his Iesus constitit, ex carne homo, ex spiritu deus; quem tunc angelus ex ea parte qua spiritus erat, dei filium pronunciauit, seruans carni filium hominis dici. Sic & Apostolus etiam dei & hominum appellãs sequestrem, vtriusque substantiæ confirmauit. Nouissimè qui filium dei carnem interpretaris, exhibe qui sit filius hominis. Aut nunquid spiritus erit? sed spiritum patrem ipsum vis haberi, quia deus spiritus, quasi non & dei spiritus:

Parerent, apparerent.

μεσίτης θεοῦ καὶ ἀνθρώπων.

ritus: sicut & sermo deus & dei sermo. Itaque Christum facis patrem, stultissime, qui nec ipsam vim inspicias nominis huius, si tamen nomẽ est Christus, & non appellatio potius: vnctus enim significatur. Vnctus autẽ nõ magis nomen est, quàm vestitus, quàm calceatus, accidens nomini res. At tu, si ex aliquo argumento vestitus, quoq; vocaretur Iesus, quomodo Christus ab vnctionis sacramento, æquè Iesum filium dei diceres, vestitum verò patrem crederes. Nunc de Christo. Si pater Christus est, pater vnctus est, & vtique ab alio. Aut si à semetipso, proba. Sed non ita docent Acta apostolorum in illa exclamatione ad deum: Conuenerunt enim vniuersi in ista ciuitate aduersus sanctum filium tuum quem vnxisti: Herodes & Pilatus cum nationibus: ita & filiũ dei Iesum contestati sunt, & filium à patre vnctum. Ergo dominus idem erit Christus, qui à patre vnctus est: non pater, qui filium vnxit. Sic & Petrus, Firmissimè itaque cognoscat omnis domus Israël, quod & dominum & Christum, id est, vnctum fecerit eum deus hunc Iesum quem vos crucifixistis. Ioannes autem etiam mendacem notat eum, qui negauerit Iesum esse Christum. Contra, de deo natum omnem, qui crediderit Iesum esse Christum. Propter quod & hortatur vt credamus nomini filij eius Iesu Christi, vt scilicet communio sit nobis cum patre, & filio eius Iesu Christo. Sic & Paulus vbique deũ patrem ponit, & dominũ nostrum Iesum Christum. Cùm ad Romanos scribit, Gratias agit deo per dominũ nostrũ Iesum Christum. Cùm ad Galatas, Non ab hominibus se Apostolum præfert, nec per hominem, sed per Iesum Christum, & deum patrem. Et habes tota instrumenta eius, quæ in hunc modũ pronunciant, & duos proponũt, deum patrẽ, & dominũ nostrum Iesum Christũ filium patris, & Iesum ipsum esse Christũ, in altero quoque nomine Dei filium. Nam exinde eo iure quo vtrunq; nomen vnius est, id est Dei filius, etiam alterũ sine altero eiusdẽ est. Et siue Iesus tantũmodo positũ est, intelligitur & Christus: quia Iesus vnctus est. Siue solũmodo Christus, idẽ est & Iesus, quia vnctus est Iesus. Quorũ nominum alterum est propriũ, quod ab angelo impositum est: Alterũ accidens, quod ab

Christus.

Aliàs, exclamatione ecclesiæ ad deum.

Aliàs, ergo Iesus idem.

vnctione cõuenit: dum tamen Christus filius sit, nõ pater. Postremò quàm cæcus est, qui nec in Christi nomine intelligit aliũ deũ portendi, si Christi nomẽ patri adscribat? Si enim Christus pater deus est, qui dicit: Ascẽdo ad patrẽ meũ & patrem vestrũ, & deum meũ & deum vestrũ, vtiq; aliũ patrem super se & deũ ostendit. Si itẽ pater Christus est, alius est qui solidat tonitruũ, & cõdit spiritum, & adnunciat in homines Christũ suum. Et si adstiterunt reges terræ, & ἄρχοντες cõgregati sunt in vnum, aduersus Christũ ipsius, alius erit dominus, cõtra cuius Christũ congregati sunt reges & ἄρχοντες. Et si hæc dicit dominus domino meo Christo: alius erit dominus qui loquitur ad patrẽ Christi. Et cũ Apostolus scribit, Vti deus domini nostri Iesu Christi, det vobis spiritũ sapientiæ & agnitionis: alius erit deus Christi Iesu charismatũ spiritualiũ largitor. Certè ne per omnia euagemur, qui suscitauit Christũ, suscitaturus est & mortalia corpora nostra: iãq; alius erit suscitator quàm pater mortuus, & pater suscitatus, si Christus qui est mortuus, pater est. Obmutescat obmutescat ista blasphemia, sufficiat Christũ filium dei mortuum dici: & hoc, quia ita scriptũ est. Nam & Apostolus nõ sine onere pronũcians Christum mortuũ, adiecit, secundum scripturas, vt duriciã pronũciationis scripturarũ autoritate molliret, & scandalũ auditori euerteret. Quanquã cum duæ substantiæ censeantur in Christo Iesu diuina & humana, cõstet autem immortalẽ esse diuinam, cùm mortalẽ quæ humana sit, apparet quatenus eum mortuũ dicat: id est, quâ carnẽ & hominem & filiũ hominis, non quâ spiritũ & sermonem & dei filium. Dicẽdo deniq; Christus mortuus est, id est vnctus: id quod vnctum est, mortuũ ostendit: id est carnem. Ergo, inquis, & nos eadẽ ratione dicentes, qua vos filium, non blasphemamus in dominũ deum: non enim ex diuina, sed ex humana substantia mortuũ dicimus. Atquin blasphematis non tantum quia mortuum dicitis patrem, sed & quia crucifixũ. Maledictione enim crucifixi, quæ ex lege in filium competit, quia Christus pro nobis maledictio factus est, nõ pater, Christũ in patrem conuertentes, in patrẽ blasphematis. Nos autem dicentes Christum crucifixũ, non maledicimus illum, sed

male-

Ad Rom. 8.

Non sine onere. Secundum scripturas.

Christus humanæ naturæ vocabulũ.

maledictum legis referimus, quia nec Apostolus hoc dicens blasphemauit. Sicut autem, de quo quid capit dici, sine blasphemia dicitur: ita quod non capit, blasphemia est si dicatur. Ergo nec compassus est pater filio, sicut directam blasphemiam in patrem veriti, diminui eam hoc modo sperant, concedentes iam patrem & filium duos esse: filius siquidem patitur, pater verò compatitur. Stulti & in hoc. Quid est enim compati, quàm cum alio pati? Porrò si impassibilis pater, vtique & incompassibilis. Aut si compassibilis, vtique passibilis. Nihil ei veluti mortuo præstas. Times dicere passibilem, quem dicis compassibilem. Tam autem incompassibilis pater est, quàm impassibilis etiam filius ex ea cõditione qua deus est. Sed quomodo filius passus est, si non compassus est & pater? Separatur à filio, non à deo. Nam & fluuius si aliqua turbulẽtia contaminatur, quanquam vna substantia de fonte decurrat, nec secernatur à fonte, tamen fluuij iniuria non pertinebit ad fontẽ. Et licet aqua fontis sitiue patiatur in fluuio, dum non in fonte patitur, sed in fluuio, non fons patitur, sed fluuius qui ex fonte est: Ita & qui pati possit in filio, quia non in patre pateretur, sed in filio, pater passus non videretur. Sed sufficit nihil spiritum dei passum suo nomine (quia si quid passus est, in filio quidem erat, vt pater cũ filio pateretur in carne) quia hoc retractatũ. Nec quisquam negabit, quando & nos pati pro deo non possumus, nisi spiritus dei sit in nobis, qui & loquitur de nobis, quæ sunt confessionis: non ipse tamen patiens, sed pati posse præstans. Alioquin si vltra pergas, potero tibi durius respõdere, & te cum ipsius domini pronunciatione committere, vti dicam, quid de isto quæris? habes ipsum exclamantem in passione: Deus meus deus meus vt quid me dereliquisti? Ergo aut filius patiebatur à patre derelictus, & pater passus non est, qui filium dereliquit: aut si pater erat qui patiebatur, ad quem deum exclamabat? Sed hæc vox carnis & animæ, id est hominis, nõ sermonis, nec spiritus, id est non dei, propterea emissa est, vt impassibilẽ deum ostenderet, qui sic filiũ dereliquit, dum hominẽ eius tradidit in mortem. Hoc & Apostolus sensit, scribens: si pater filio non pepercit. Hoc & Esaias prior

18

Confeßio nominis Christiani.

pronunciauit, & dominus eum tradidit pro delictis nostris. Sic reliquit, dum non parcit: sic reliquit, dum tradit. Cæterum non reliquit pater filiũ, in cuius manibus filius spiritum suum posuit. Denique posuit, & statim obiit. Spiritu enim manente in carne, caro omninò mori non potest. Ita relinqui à patre, mori fuit filio. Filius igitur & moritur, & resuscitatur à patre, secundum scripturas. Filius ascendit in superiora cœlorum, qui & descendit in interiora terræ; hic sedet ad dexterã patris, nõ pater ad suam. Hunc videt Stephanus cùm lapidaretur adhuc stantẽ ad dexteram dei, vt exinde sessurum, donec ponat illi pater omnes inimicos sub pedibus suis. Hic & venturus est rursus super nubes cœli, talis, qualis & ascendit. Hic interim acceptum à patre munus effudit Spiritum sanctũ, tertium numen diuinitatis & tertium nomen maiestatis, vnius prędicatorẽ monarchię, sed & œconomię interpretatorẽ, si quis sermones nouæ prophetię eius admiserit; & deductorem omnis veritatis, quę est in patre & filio, & spiritu sancto secundum Christianum sacramentum. Cæterum Iudaicæ fidei ista res, sic vnum deum credere vt Filiũ adnumerare ei nolis, & post filium, Spiritum. Quid enim erit inter nos & illos, nisi differentia ista? Quod opus Euãgelij, quæ est substantia noui testamenti, statuens legem & prophetas vsque ad Ioannem, si non exinde pater & filius & spiritus tres crediti vnum deum sistunt? Sic deus voluit nouare sacramentum, vt nouè vnus crederetur per Filium & Spiritũ, vt coram iam deus in suis propriis nominibus & personis cognosceretur, qui & retrò per Filiũ & Spiritum prædicatus non intelligebatur. Viderint igitur Antichristi, qui negant patrem & filiũ. Negant enim patrem, dum eundem filium dicunt, & negãt filium, dum eundem patrem credunt, dando illis quæ non sunt, auferendo quæ sunt. Qui verò confessus fuerit Christũ filium dei, non patrem, deus in illo manet, & ipse in deo. Nos credimus testimonium dei, quo testatus est de filio suo: Qui filium non habet, nec vitam habet. Non habet autem filium, qui eum alium quàm filium credit.

Prophetia Montani.

Christianum sacramẽtum.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENtis per Beatum Rhenanum.

IN ipsis Christianæ fidei initiis, quia paulatim se ethnici nostris adiungebant, omninò opus fuit, vt à prophanis gentilium ceremoniis cauerent qui Christo nomen dedissent. Itaque non solum ab his temperãdum fuit, quæ manifestam præ se ferrent impietatem: sed etiam ab illis, quæ poßint indifferentia vocari, hoc est neque bona neque mala: partim ne quisquã infirmior ex Christianis offenderetur, partim ne ethnici in suis confirmarentur erroribus dum rectius putant quod etiam Christianos obseruare vident. Nam coronam frondeam in capite ferre aut non ferre, parum sanè retulerit. Cæterum quia gentiles ex sacrorum suorum consuetudine sic incedebant, curandum fuit Christianis, ne prophanis illorum ritibus subscribere viderentur. Proinde cùm Imp. Cæss. L. Sept. Seuerus pater, & M. Aur. Antoninus Caracalla, filius, donatiuum militibus dari iußissent, & Tribunus id iam erogaret singulis ex ordine vocatis (hunc enim morem fuisse, Seuerus Sulpitius innuit in vita diui Martini) quidam acceßit in manu lauream castrensem tenens, quam cæteri in capite gestabãt ob solennia Cæsarum quorum Natalis fuisse videtur, aut certè imperij Natalis. Admiratus hoc tribunus, quanquam ex militum murmure suspicabatur id quod res erat, quærit tamen quid sibi hoc velit. Respondet miles se Christianum esse. Proinde non sibi licere laureatum incedere. Id quod habita huius rei cognitione postea compertum est. Rapitur itaque statim in carcerem, pœnam desertæ idololatriæ luiturus. Hoc factum cùm quidã etiam ex Christianis improbarent, quod videlicet ambitiosius paulò, nec in tempore, nimirũ cùm nihil esset necesse, Christianismum fuisset professus, Tertullianus cõsuetudinem Christianorum qua non coronabantur, hoc libro defendendam duxit. Et in hoc quidem argumento multum laborat, vndique corradens quod pro suo faciat instituto. Non aliud sentit in Apologetico, cùm inquit, Non emo capiti coronam, quid tua interest emptis nihilominus floribus quomodo vtar? puto gratius esse liberis, & solutis, & vndique vagis. Sed & si in coronam coactis, coronam naribus admouemus, viderint qui per capillum odorantur. Porrò quoniam in hoc libro ceremoniarum quarundam meminit, quibus maiores nostri sub Apostolorum tempora sunt vsi, libet hic an-

notationes præmittere quo studiosis antiquitatis Christianæ gratificer, adiectis etiam quæ cùm apud alios scriptores, tum apud hunc nostrum de iisdem rebus comperi. Quæ res etiam occasionem nobis dedit obiter explicandi loca aliquot obscuriora, potissimum in hoc libello quum primam æditionem adornaremus. Ceterũ eo excepto quod nouæ prophetiæ meminit, bone deus quàm ardet in iis quæ sunt Christianæ religionis? Quàm pugnat aduersum ea quæ professionem hanc non decent? Quam cupit vt instituto suscepto sine tergiuersatione satisfaciamus? Proinde quis non miseretur tanti viri lapsum, & eius vicem ex animo doleat? Sed sic deo visum.

ANNOTATIONES IN librum sequentem.

PRoximè factum est liberalitate præst. Impp. expung. in c.m.l.] *Nec hæc lectio mala. Sed quia Gorziensis codex habet, Proximè facta est liberalitas præst. Imp. quemadmodum ad me missæ collationis index testatur, & sic scribere visum est.* Præstantissimorum Imperatorum.] *Videlicet L. Sept. Seueri patris, & M. Aurel. Antonini Caracallæ filij, sub quibus Tertullianum floruisse D. Hieronymus autor est in illustribus ecclesiæ viris. Porrò ornat eos honorifico epitheto, cùm dicit præstantissimorum. Sanè etiam tum angustioribus rebus Christianis honorificentissime locuti sunt de imperatoribus veteres scriptores, vt cùm ad Scapulam præsidem scribẽs Tertullianus; Colimus ergo, inquit, & Imperatorem sic quomodo & nobis licet, & ipsi expedit, vt hominẽ à deo secundũ, & quicquid est à deo consecutum, solo deo minorẽ. At iam prouectioribus parcius loquuntur Hieronymus, Ambrosius, August. & alij.* Expungebâtur.] *Subaudi donatiuo. Nam liberalitatis facta est mentio. Hoc est, donatiuũ promissum militibus solenniter exoluebatur siue præstabatur. Indicauimus in scholiis librorum præcedentium huius vsum verbi declarantes, metaphoram hinc deductam videri, quod in perscriptionibus siue libellis debita continentibus, eorum nomina quibus satisfactum est, puncto notentur. Vnde & simpliciter accipit pro absoluere siue præstare. Sic in fine quinti libri aduersus Marcionem, Memento, inquit, inspector, quod ea quæ retractata sunt retrò, de Apostolo quoque probauerimus, & si*

qua

qua in hoc opus dilata erant, expunxerimus. Libro tertio, Si, inquit, omni modo natus credi habebat qui homo videbatur, vanè natiuitatis fidem consilio imaginariæ carnis expungendam putauit. Libro quarto, Et si commemoremur promißionis Moysi, hic inueniatur expuncta. In libello ad Martyres, Torti, inquit, prius, imò & omni contumelia expuncti. Cæteris constantior fratribus.] Hoc est Christianis. Vt in primo aduersus Marcionem, Fraude, inquit, tunc fratris dehinc apostatæ amisi. & alibi sæpe. Et hic mox, Inter tot fratres commilitones solus Christianus. Qui se duobus dominis seruire posse præsumpserat.] Contra dictum Dominicum. Vulgata iam.] Quemadmodum refert Tertullianus in Apologetico, Nō emo capiti coronā, &c. Et nos in argumento retulimus. Denique, singuli designare, eludere eminus, infrendere cominus. Murmur Tribuno defertur.] Admonēte collatione Gorziensi pro cominus, scripsimus cōtinuo. Sed aliter distinximus, nempe sic, Cōtinuo murmur, Tribuno defertur. Vt sit sensus, Continuo murmur, subaudi, fit, Tribuno defertur, subaudi, miles ille non gestans in capite coronam. Et est hic defertur pro accusatur. Infinitiua autem verba designare, eludere, infrendere, exponi debent pro præteritis imperfectis indicatiui, id est designabant, eludebant eminus, infrendebant eminus. Aut certè verbum cœperunt subaudiendum. O militem in deum gloriosum.] Nos, in deo glor. Ex Gorziensi. Alludit ad illud Apostolic. Qui gloriatur, in domino glorietur. Suffragia exinde.] Nam res in consultationem venerat, quid esset de eo faciendum. Apud acta.] Acta commentarij sunt quos conficit respublica. Hoc declarat Tertullianus libro in Marcionem quinto, sic scribens; Planè profiteri potest semetipsum quis. Verùm professio eius alterius authoritate conficitur: alius scribit, alius subscribit, alius obsignat, alius Actis refert. Ergo significat hic etiam rem istam in Acta relatam. Ibidem grauissimas penulas posuit.] Penula quæ & lacerna, vestimenti genus itinerarium & arcendæ pluuiæ accommodatum, apud veteres, teste AElio Lampridio. Reuelari auspicatus.] Auspicari vsurpat pro simpliciter incipere, quod & in præcedentibus libris facit. Speculatoriam morosissimam pedibus absoluit.] Speculatoriam, subaudi caligam. Terræ sanctæ insistere insipiens.] Exuta videlicet caliga. Alludit ad diuinam visionem, quæ Mosi apparuit. Gladium nec do-

minicæ defensioni necessarium red.] *Alludit ad locum Euangelij qui est Matthæi 26.* Laurea & de manu claruit.] *Nam coronam in manu gerebat, idcirco laurea de manu claruit, id est clarè visa est, siue apparuit, & non de capite, quod liberum erat.* De Euangelij paratura.] *Paratura substantiuè, ceu suprà multis in locis. Hoc est gladio qualem solet euangelium apparare, nempe spiritalem.* Et de martyrij candida melius coronatus.] *In Gorziensi legitur, Et de martyrij candida, laurea melius coronatus, vt laurea ablatiuus sit.* Nomini negocium fecerit.] *Sentit professioni Christianæ negocium exhibitum. Sic & in De resurrectione carnis, Sed quam, inquit, in istius vitæ spacio ante mortem, & vsque ad mortē vexationibus & pressuris, tormentis atque suppliciis, nominis causa experietur.* Inter tot fratres commilitones.] *Ergo & Christiani militabant. Hoc non mirū, nam ex militibus multi conuertebantur ad Christum, ceu de diuo Martino legimus.* 2 Vt etiam martyria recusare meditētur.] *Notat orthodoxos, vt videtur, à quibus damnatus Montanus pseudopropheta.* Periclitari.] *Periclitari, id est in periculum vocari, tanquam ea bona ac longa pace non sint vsuri diutius. De qua re occultè queruntur, hoc enim intelligit, cùm dicit, mußitant. Hieronymus ad Ruffinum, Tu qui in Latinis mußitas, & testudineo gradu moueris potius, quàm incedis. Et ad Hedibiam, Et taciti me iure reprehendunt, quod audeam ad stirpem generis sui quippiam mussitare.* Noui & pastores eorum in pace leones, in prælio ceruos.] *Notat episcopos orthodoxi populi qui damnationi pseudoprophetæ Montani subscripserant, ceu molliculos & qui persecutionis tempore primi fugiant, cùm plebem ad martyrium animare deberent. Pseudoprophetia Montani videtur præcepisse, exegisseque martyrium, ceu antè diximus. Valde autem fauit martyrio Tertull. Porrò prouerbialē figuram sapit, In pace leones, in prælio cerui, natum vt apparet, ex illo Chabriæ apophthegmate, qui dixit, Formidabiliorem esse ceruorum exercitum duce leone, quàm leonum duce ceruo. Eius meminit Plutarchus.* Sed de quæstionibus cōfessionum.] *Loquitur de confeßionibus nominis Christiani, Sic aduersus Praxean; Nisi spiritus dei sit in nobis, qui & loquitur de nobis, quæ sunt confeßionis.* At nunc quatenus & illud opponunt.] *Nos ex Gorziensi collatione, At nunc quia maximè illud opponunt.* Ipsius vel maximè Christiani laureati.]

Hic

Hic deerat ablatiuus exemplo, quem nos ex collatione Gorzięsi infulsimus. Ipsius vel maximè exemplo, Subaudi militis, qui maluit exautorari & supplicio addici quàm coronam in capite gestare. Sensus istorum verborum est & ordo, Vt & Christiani laureati, id est quos lauream in capite ferre non pudet, & quibus in solatium quæstio ista est, qui in defensione delicti contendunt, reuincantur, ipsius vel maximè exemplo, hoc est, ipsius militis de quo nunc loquimur. De qua cum maxime.] *Hoc aduerbio frequenter vtitur, tametsi collatio docet Gorziensem codicem hic habere quàm maxime.* Quum committitur in obseruationem.] *Duorum exemplarium fidem secuti pro quum reposuimus quod. Et est committitur pro peccatur.* Et satis autoratam.] *Obseruationem autoratam vocat autoritate præditam & confirmatam siue authenticam. Alioqui Autorare est ære dato obligare. Tertullianus in libello ad Martyres, Iam, inquit, & ad ignes quidam se autorauerunt, vt certum spacium in tunica ardente conficerent. Autorauerunt, id est obstrinxerūt accepta mercede. Cuius oppositum exautorare. Vnde Autorati & exautorati milites, & autoramentum pro obligatione siue stipendio.* Planè vt ratio quærenda sit.] *Nos, Planè, sic tamen vt ratio quærenda sit. Ex Gorziensi collatione.* Et laudo fidem quæ antecedit. Obseruandum esse quàm didicit.] *Castigauimus locum ex eadem collatione, Et laudo fidem quæ antè credit obseruandum esse quàm didicit.* Et quam diu per hanc lineam seram reciprocabimus.] *Legendum serram reciprocabimus. Et habet prouerbij speciem, Per eandem lineam serram semper reciprocare. De inutili & vano labore. Metaphora sumpta à sectoribus lignorum, qui si sic ducant serram vt aut non demittant, aut in eadem tantùm linea perseuerent, nihil agent vel certè non multum agent. Mutuatur autem sua prouerbia plerunque à vulgo Tertullianus.* Ergo quæramus an & traditionis scripta non debeat recipi.] *Scripsimus ex Gorziensi collatione, An & traditio non scripta non debeat recipi. Nec autem inepta foret lectio, si quis legeret, An & traditio nisi scripta n.d.r.* Aquam adituri.] *Baptizādi ritum ostendit qui in vsu veterum fuit, de quo cōsuetudo quædam mutauit. nam tum adulti ferè regenerationis lauacro tingebantur, cottidie externis è paganismo ad nostram religionem confluentibus. Siquidem id temporis vbique reperire erat ethnicos Christianis*

Cap. 2.

Cap. 3.

admixtos. Postea statis temporibus nempe bis in anno celebrari baptismus cœptus, eius enim rei nullam hic facit mentionem, alioqui non omissurus. Qui mos antiquus etiam per tempora Charoli Magni & Ludouici Augusti seruatus est. Indicant hoc leges ab illis sancitæ, quibus cauetur ne quenquam sacerdotes baptizent, excepto mortis articulo, præterquam in Pascha & Pentecoste. Eas sanctiones complectitur volumen Legum Pipini, Charoli Magni, Ludouici Pij, & Lotharij, quas Ansegisus abbas collegit, & extant adhuc in multis bibliothecis, Seletstadij sanè habetur apud Fidei, & Argentorati in libraria templi maioris. Hoc sic accipiendum vt sciamus infantes post Pascha natos ad baptismum Pentecostes reseruatos, & natos post Pentecosten ad Paschalem festũ diem baptismo offerri solitos, excepta, ceu dixi, neceßitate, vnà cum adultis catechumenis qui de externis nationibus Danorum, Nortmannorum, Sclauinorum, & similium populorum, Christianæ religioni initiabantur. Ex his enim gentibus propter continua Germanorum bella nunquam non in has regiones mancipia afferebantur. Quin ipsi maiores nostri propter Hunnorum, Auarum, Vgrorum, aßiduas & exitiabiles deuastationes suis interdum sacris priuabantur ad tempus. Sanè quod de infantibus dixi, libri rituales, Agendas vulgò vocant, apertè testantur, dum indicant quo ordine puellorum & puellarum baiuli vnà cum susceptoribus suis stare debeant. Quid quod infantes non modo baptizabantur statim, verumetiam sacrosanctæ cõmunionis participes efficiebantur. Sic enim illic legitur, Si episcopus adest, statim confirmari oportet, postea communicari. Episcopus si præsens non fuerit, antequam lactetur infans aut aliquid gustauerit, cõmunicet eum sacerdos de corpore & sanguine domini, ante missam etiam si neceßitas ingruit. Sed hoc postea mutatum est, non sine causa. Et suas consuetudines habuit Oriens quemadmodum liquet ex Dionysio Græco autore quem Areopagitam vocant, suas habuit & Occidens, Nam ceremoniæ secundum ecclesiarum & regionum diuersitatem variant. Cæterum quod ad baptismum paruulorum attinet, sufficiãt nobis quæ sanctißimus martyr Cyprianus, Hieronymus, Augustinus, Ioã. Chrysost. Dionysius Græcus, quicũque fit ille, certè vetus, & cæteri de ea re scripsere. Sufficiat autoritas Ecclesiæ, nec nouationem vllam aut hic aut alibi quæramus quæ dißidij mater solet esse. Ergo tingebantur olim eodem lauacro, pueri, senes, diuites, pau-

pauperes, serui, liberi, viri & mulieres, vnde Gregorius Nazianzenus in oratione de baptismo, obiurgat opulentos quos pudebat cum tenuibus simul tingi. Hæc res animaduersa lucem affert ad intelligendas ceremonias & cantica quibus adhuc in Paschalibus feriis solenniter vtimur (nam ipse Paschæ dies peculiariter resurrectioni dicatus est) Qualia sunt, Hymnus, Rex sanctorum. Responsorium, Vidi aquam. Hymnus, Ad cœnam agni prouidi. Introitus feriæ secūdæ, Introduxit vos dominus in terram fluentem lac & mel. Introitus feriæ tertiæ, Aqua sapientiæ potauit eos. Et huius oratio, Deus qui ecclesiam tuam nouo semper fœtu multiplicas. Introitus feriæ quartæ, Venite benedicti patris mei. Introitus feriæ quintæ, Victricem manum tuam domine laudauerunt. Et oratio, Deus qui diuersitatem gentium in confeßione tui nominis adunasti, da vt renatis fonte baptismatis vna sit fides mentium & pietas actionum. Secreta, Suscipe quæsumus domine munera populorum tuorum propitius, vt in cōfeßione tui nominis & baptismate renouati, sempiternam beatitudinem consequantur. Introitus feriæ sextæ, Eduxit eos dominus in spe. Secreta, Hostias quæsumus domine placatus assume quas & pro renatorum expiatione peccati deferimus, & pro acceleratione cœlestis auxilij. Introitus Sabbati, Eduxit dominus populū suum. Introitus denique dominicæ diei, Quasi modo geniti. Quæ propterea pluribus indicaui, quo res apertius cognosceretur. Simul vt ostenderem totam Paschalem hebdomadam à veteribus fuisse feriando transactam. Quod etiam præcipiunt Impp. Charolus Magnus, Ludouicus, & Lotharius in legibus suis quas modò citaui, capite de feriarum obseruatione, quarum erat mira paucitas, vix tribus Apostolis hunc honorem sortitis. Idem in decretis habes de baptismi temporibus de consec. dist. 4. c. Non ratione. Et in sequētibus. Sed & nomen suum dabat, ad fontem sacrum accessurus. 2. q. 1. legum. In Oriente etiam susceptor, vt ex Dionysio illo quem Areopagitam appellant, liquet. De baptismo sic meminit Tertullianus contra Praxean, vbi de Christo loquitur, Et post resurrectionem, inquit, spondens missurum se discipulis promißionem patris, & nouißimè mandans vt tingerent in Patrem, & filium, & Spiritum sanctum, non in vnum. Nam nec semel sed ter, ad singula nomina, in personas singulas tingimur. Et rursum in primo libro aduersus Marcionem his verbis, Sed ille quidem, inquit, vsque nunc, nec aquam reprobauit creatoris

qua suos abluit, nec oleum quo suos vnguit, nec mellis & lactis societatem qua suos infantat. Quorum hoc postremum ex veteri instrumento desumptū est, in quo subinde mentio fit terræ fluentis lacte & melle. Porrò lac infantibus conuenit, quibus assimilantur modo baptizati. Diuus Hieronymus exponēs illud Esaiæ, Venite emite absque argento & absque vlla commutatione vinum & lac, Prouocat nos Esaias, inquit, non solùm vt vinum emamus, sed & lac: quod significat innocētiam paruulorum, qui mos ac typus in Occidentis ecclesiis hodie vsque seruatur, vt renatis in Christo vinum lácque tribuatur. Eodem autore, de baptismatis fonte surgentes dicere solebant in prima statim dominici corporis communione, Et dimitte nobis debita nostra. Porrò Pontius Paulinus baptismum & Eucharistiam his carminibus describit,

Inde parens sacro ducit de fonte sacerdos
Infantes niueos corpore, corde, habitu:
Circundátque rudes festis altaribus agnos,
Pura salutiferis imbuit ora cibis.
Hinc senior sociæ congaudet turba cateruæ,
Alleluia nouis balat ouile choris.

Vnde etiam cognoscere licet baptizatos albam vestem induere solitos, & cecinisse alleluia. Quam rem Venant. Honor. Fortunatus etiam docet in carmine, cuius initium, Salue festa dies. cùm sic canit,

Rex sacer ecce tui radiat pars magna trophæi,
Cùm puras animas sacra lauacra beant.
Candidus egreditur nitidis exercitus vndis,
Atque vetus vitium purgat in amne nouo.
Fulgentes animas vestis quoque candida signat,
Et grege de niueo gaudia pastor habet.

Ab albis baptizatorum vestibus, septimanam in albis appellarunt veteres eam quæ Paschalem proxime sequitur. Hanc autem ob causam albis vestibus induebantur baptizati, quo meminissent se iam manumissos, & è seruis ac mācipiis diaboli libertos factos Iesu Christi. Nam Tertullianus libro qui inscribitur De resurrectione carnis, ordine recensens manumissionis insignia, albam quoque vestem adnumerat, Si famulum tuum, inquit, libertate mutaueris, & vestis albæ nitore, & anuli aurei honore, & patroni nomine ac tribu mensáque honoratur. Hactenus ille.

Porrò

Porrò color albus innocentiæ præcipuè conuenit.] Sed quãdo consuetudinum hoc loco meminit Tertullianus quæ ante baptismũ & post baptismum suo tempore fiebant, libet Baptismalium ceremoniarum catalogum, quarum nonnullæ post Tertullianum fortaßis institutæ sunt, ex sexto libro Burchardi Vuormatiensis qui de sacramentis ecclesiæ tractat, totum huc adscribere. Sic autẽ illic legitur. In illo officio primum Paganus catechumenus fit, accedens ad baptismum vt renunciet maligno spiritui & omnibus damnosis eius pompis. Exufflatur etiam, vt fugato diabolo, Christo domino nostro paretur introitus. Exorcizatur, id est coniuratur malignus spiritus vt exeat & recedat dans locum Deo vero. Accipit Catechumenus sal, vt putrida & fluxa eius peccata sapientiæ sale diuino munere mundentur. Deinde symboli Apostolici traditur ei fides, vt vacua domus, & à prisco habitatore derelicta, fide ornetur, & vt præparetur habitatio deo. Tum fiũt Scrutinia, vt exploretur certius an post renunciationem Satanæ sacra verba datæ fidei radicitus corde defixerit. Tangũtur & nares, vt quàm diu spiritum naribus trahat, in fide accepta perduret. Pectus quoque eodem perungitur oleo, vt signo sanctæ crucis diabolo claudatur ingressus. Signantur & scapulæ, vt vndique muniatur. Item in pectoris & scapulæ vnctione signatur fidei firmitas & operum bonorum perseuerantia. Et sic in nomine sanctæ Trinitatis, trina submersione baptizatur. Et certè homo qui ad imaginem sanctæ trinitatis creatus est, ad eandem renouatur imaginem: & qui tertio gradu peccati, id est consensu cecidit in mortem, tertio eleuatur à fonte, per gratiam surgit ad vitam. Tum albis induitur vestimentis propter gaudium regenerationis, ad castitatem vitæ & angelici splendoris decorem. Tum sacro chrismate caput perungitur, & mystico tegitur velamine, vt intelligat se diadema regni, sacerdotij dignitatẽ portare, iuxta Apostolum, Vos estis genus regale & sacerdotale, offerẽtes vosmetipsos deo viuo hostiam sanctam & deo placentem. Sic Corpore & Sanguine Domini confirmatur, vt illius sit capitis membrum, qui pro nobis passus est & resurrexit. Nouißimè per impositionem manus à summo sacerdote septiformis gratiæ spiritum accipit, vt roboretur per spiritum sanctum, ad prædicandum aliis qui fuit in baptismo per gratiam vitæ donatus æternæ.

Cõtestamur nos renunciare diabolo.] Hoc fiebat ad Occidẽtem teste Hieronymo. Interpres Dionysij de ecclesiast. Hie-

rarchia, Deinde, inquit, Occidentem versus illum statuens intendentem manúsque impingētem ad eandem regionem conuersas, insufflare illum ter Satanam iubet, ac præterea abrenunciationem profiteri. Id sequenti capite exponens, docet impulsione manuum baptizandum obscuræ militiæ consortia renuere & exufflare. Amplius non aliquid respondentes quàm Dominus in euangelio determinauit.] Ex Gorziensi collatione deprehendimus huius loci deprauationem: nam ostendit negatiuam particulam Non, in eo exemplari deesse. Sícque nos castigauimus. Et certè debet abesse. Hoc enim agit Tertullianus vt indicet multa esse etiam suo tempore recepta fieríque solita, quæ tamen non essent expreßè scripta aut in Euangelio aut in epistolis Apostolicis. Vel hic locus, vt de ipso argumento libelli sileam, admonere deberet eos qui nihil recipiunt nisi quod clare est in sacris literis expressum, haud nescios eius quòd olim mysteria non scripto, sed viua potius voce tradebantur. nam id propriè significat κατηχεῖν, vnde Catechumeni dicti. Enimuerò probabile est ipsos Apostolos & horum successores viros apostolicos ac ipsum in primis Ioannem Apostolum, qui diutißimè in Epheso vixit, & huius discipulum Polycarpum quem Irenæus senem iuuenis vidit, quædam instituisse quibus populi fides aleretur augeretúrque, & ipse incitaretur ad reuerentiam & obedientiam ac melius in officio contineretur, quæ postea per manus tradita ad nos vsque deuenerint. Quis ferat populum in templum irruentem, ceu in haram sues? Certè non obsunt populo ceremoniæ, sed prosunt si modus in eis seruetur, & caueamus ne πάρεργα τῶν ἔργων loco habeantur, hoc est ne præcipuam pietatem in illis collocemus. Inde suscepti.] Hinc susceptorū nomen. Lactis & mellis concordiam prægustamus] Et huius apud veteres ceremoniæ meminit Hieronymus aduersum Luciferianos. Item alterius in Occidentis ecclesiis qua recens baptizatis vinum & lac dabatur, explicans Esaiæ locum illum, Venite emite absque argento & vlla commutatione vinum & lac, nempe his verbis de Christo loquens, Quod, inquit, vinum miscuit & sapiētia in cratere suo, omnes stultos seculi mundíque sapientiam non habentes prouocans ad bibendum: & vt non solum vinum emamus, sed & lac, quod significat innocentiam paruulorum. qui mos ac typus in Occidentis ecclesiis hodie vsque seruatur, vt renatis in Christo, vinum lácque tribuatur. Exque ea die l.] Apud veteres

teres frequens erat lauandi consuetudo, verum recens baptizati per hebdomadam abstinebant. Docet in Apologetico suo Tertullianus Christianos etiam vsos lauacris, sed tamẽ cauisse ne ethnicorum ceremonias obseruare viderentur: Non lauor, inquit, diluculo Saturnalibus, ne & noctẽ & diem perdam. Attamen lauor honesta hora & salubri, quæ mihi & calorẽ & sanguinem seruet. Eucharistię sacramentũ.] Mirum est quod hic dicit de Eucharistia, sed meminerimus eum antiquum esse & vicinum Apostolorũ temporibus. Huc facit quod libro secundo Ad vxorem, de muliere loquens quæ gentili nupta sit, Non sciet, inquit, maritus quid secreto ante omnẽ cibum gustes? Et si scierit, panem non illũ credit esse qui dicitur. Et fortaßis quod in libro De Monogamia scribit, de presbyteris & diaconis loquẽs, Et illi planè sic dabunt viros & vxores, quomodo bucellas. Diuus Hieronymus indicat veteres etiam domi suæ solitos accipere Eucharistiam, cũ aduersus Iouinianum inquit, Quare non ingrediuntur ecclesias? Quod in ecclesia non licet, nec domi licet. Vt idcirco Paulus dixisse videatur, An domos non habetis ad manducandum? Verisimile tamen est, Christianos in die cœnæ domini, cõuiuium simul in tẽplo celebrasse, cuius rei sunt adhuc certa apud nos vestigia. Nam Tertul. in libro quem modò citauimus Ad vxorẽ, de ethnico verba faciens cuius vxor sit Christiana, Quis denique, inquit, solennibus Paschæ abnoctantem vxorem securus sustinebit? Quis ad conuiuium dominicum illud, quod infamãt (scilicet ethnici) sine sua suspicione dimittet? Idem docet in Apologetico frequenter Christianos simul cœnare consuesse, quod cœnæ genus ἀγάπην vocatum tradit, à dilectione mutuato vocabulo, quod ibi ditiorum epulis pauperes reficerentur. Quid autem illic fieret, ibidem tradit. Scribit Plinius ad Traianum, Christianis morẽ fuisse conueniendi ad capiendum cibum, promiscuum tamen & innoxium. Et Pontius Paulinus in libello de Gazophylacio docet mẽsam in ecclesia poni solitam pro pauperibus cibo reficiendis, quam etiam domini mensam vocat, & à domino positam, adhortans ditiores, vt egentibus de suo libenter impertiant. Eucharistiam quam plerique hodie bonam gratiam interpretantur, videtur Tertullianus à gratiarum actione dictam putasse, quod dicat libro primo aduersus Marcionem, Super alienum panem alij deo gratiarum actionibus fungitur. Vnde & sacerdos consecraturus Christum imitando dicit, Gratias agamus domino deo

nostro: & mox, Verè dignum & iustum est, æquum & salutare, nos tibi semper & vbique gratias agere. Quibus verbis quidam putant Apostolos & antiquos λειτουργίαν auspicari consuesse, quam nos missam vocamus, quasi præmonito populo per præcedentem exhortationem, sursum corda. Quale illud olim in Romanorum sacrificiis solenne, Hoc age, si modo licet sacris prophana comparare. Sed quoniam in missæ mentionem incidimus, quod vocabulum in scholiis quarti libri in Marcionem vbi de remissa disputauimus, à missa, hoc est missione quum alta voce diaconi Missam esse dicentis, catechumeni, energumeni, desertores & pœnitentes, quem ordinem Magnus ille Dionysius tradit, post psalmos decantatos & sacram aut alicuius Prophetæ aut Pauli & Euangelij lectionem atque enarrationem priusquam consecrationis mysterium ordiretur sacerdos, foras agerentur, sacrosancto Eucharistiæ sacrificio quod tum incipiebat, à vulgo tributum diximus, ab vnico actu præcedente si ita velis, vel certè intermedio, totis solennibus denominatis: quia inquam missæ facta est mentio, operæprecium videtur hic studiosis aperire quid de hac compertum habeant, qui vetustos sacrarum literarum interpretes videlicet Originem & similes cum iudicio diligenter excusserunt. Et arbitrantur quidem illi missam incepisse, dicente sacerdote, Dominus vobiscum: & mox, Sursum corda: deinde, Gratias agamus domino deo nostro: & iterum, Verè dignum & iustum est, æquum & salutare, nos tibi semper & vbique gratias agere domine sancte pater omnipotens æterne deus, per Christum dominum nostrum. Post quæ verba putant illum statim subdidisse, Qui pridie quàm pateretur, &c. Nam Canonem, Te igitur cl. à quodam conscriptum aiunt, cui Scholastico nomen fuerit, & indicat hoc diuus Gregorius paulò ante suam ætatem factum. Et alium habet Ambrosius. Id quod verum arbitror quo ad priorem illius partem. Nam posteriores inuocationis & benedictionis preces ipsissimam antiquitatem præ se ferunt, & admirabilem spirant sanctitatem. Equidem inuocationis in Gratiarum actione, sic enim Eucharistiæ consecrationem vocat, obiter meminit Irenæus, & AEonas AEonum, id est, secula seculorum in eum qui in Gratiarum actionibus est panem & calicem ab orthodoxis dici tradit, id quod adhuc obseruat Ecclesia. Quoniam verò pontifex quidam Romanus instituit ante consecrationem Sanctus à populo cantari, fuit opus aliquid

præfa-

præfationi, quam vocant, addere, quod quasi viam pararet, & ad quod responderet Canticum Sanctus, sanctus. In hoc itaque post illa verba, per Christum dominum nostrum, adiectum volunt: Per quem maiestatem tuam, & quæ sequuntur. Post consecrationem dicebatur oratio dominica, quam Christus Apostolos (autore Hieronymo) docuit, vt ea in corporis illius sacrificio cottidie vterentur. Deinde populus communicabat. Vnde adhuc in hunc vsque diem vltimo cantico Communionis nomen mansit. Cæterum dum conueniret populus, versus aliquot è Psalmis Dauidicis interim cantari cœperunt, tempori congruentes: Nos Introitum vocamus. Deinde legebatur aliquid ex instrumento Prophetico, vel epistolis Apostolorum accommodatum tempori, mox graduale succinebatur dum minister ascendit in locum æditiorem ad pronunciandum Euangelium. Post cuius lectionem catechumenis foras missis (vnde missæ nomen) symbolum cantabatur, & mox fiebat variarum rerum oblatio, quas sacerdos benedicebat, non tam in priuatum cuiusque vsum quàm in communem pauperum refocillationem. Vnde & mos aquam & salem benedicendi nobis etiamnum durat, sed extra sacrificium. Quæ omnia videri queant ipsam λιτουργίαν antecessisse. Quando Rabanus etiam ipse, siue is Isidorus est, missam à sacrificio distinguit. Quanquam hæc apud vetustissimos quoque nostræ religionis in vsu fuisse constat. Nam oblationem antiquam esse docet Tertullianus in libro De cultu fœminarum, cùm inquit, Aut sacrificium offertur. Atque hæc & his similia ex coniecturis colligere facile est, verum certis argumentis astruere difficilimum, in tanta rerum obscuritate & consuetudinũ diuersitate, quum desit vnus & certus autor quem sequi possimus. Kyrie eleison & Gloria in excelsis addiderunt Græci. Siquidem hi sacra sua solebant olim à Kyrie eleison auspicari, qui mos adhuc obseruatur in feriis Paschalibus. Alleluia ab ecclesia Hierosolymitana mutuati sumus. Quæ omnia sigillatim referre, longum esset. Tertullianus in Apologetico tametsi non describit missam, quod tum subinde communicarent priuatim & publicè, nihilominus ostendit quid facerẽt Christiani, cùm inquit, Coimus in cœtum & aggregationem, vt ad deum quasi manu facta precationibus ambiamus orantes. Hæc vis deo grata est. Ecce, hæc erat ecclesia. Quid agebant autem sic congregati? Oramus, inquit, etiam pro imperatoribus, pro ministris eorum & potestati-

bus, pro statu seculi, pro rerum quiete, & mora finis. Hoc adhuc indicant precationes ex vetustate relictæ, quas vulgò collectas vocāt. Legebatúrne aliquid ex sacris literis in cōgregatione Christianorum? etiam. Siquidem pergens, Coimus, inquit, ad literarū diuinarum commemorationem, si quid præsentium temporum qualitas aut præmonere cogit, aut recognoscere. Certè fidem sanctis vocibus pascimus, spē erigimus, fiduciam figimus, disciplinam præceptorum nihilominus inculcationibus densamus, ibidē etiam exhortationes, castigationes, & censura diuina. Nam & iudicatur magno cum pondere, vt apud certos de dei cōspectu. Hactenus ille. Vides igitur aliquid legi solitum, vel ex veteri instrumento, vel ex nouo, videlicet Euangeliis & epistolis Apostolorum. O sanctum conuentum. Vtinam redeat ad nos ista consuetudo, Christi præcepta frequenter mentibus hominum inculcandi. Idem ostendit Christianos super cœnam communem cantillasse, vel de piorum fœlicitate, vel de impiorū cruciatibus, cùm inquit libro secundo Ad vxorem, Quid maritus suus illi, de marito quid illa cantabit? audiat sanè, audiat aliquid dei cœna de taberna, de gehenna. Porrò non possum cælare studiosos antiquitatis Christianæ, laicos olim canna solitos haurire dominicum sanguinem è calice: quod pridem mihi indicauit Paulus Volzius Abbas Hugoniani cœnobij, quod vulgus Hugonis curiam, & lingua vernacula Hugeshofium appellat in valle Albertina, vir pius & literatus, erutum ex libro signorum, qui frequens extat apud Benedictinos. Idem nuper reperit in primis Cartusiorum constitutionibus Conradus Pellicanus homo miræ sanctitatis ac eruditionis, vbi prohibetur ne quicquam preciosorum vasorum poßideant, præter calicem argenteum & fistulam qua laici dominicum exorbeant sanguinem. Præterea libellus de veteribus thesauris ecclesiæ Magontiacensis, abhinc annos quadringentos & eo amplius conscriptus, qui nunc non est ad manum, inter aureos calices ingentis pōderis ansatos, cruces aureas, grues argenteas odorem impositorum in cauo ventre thymiamatum per rostra ac collum mira arte exhalantes iuxta aram maximam, vestes sacras intexto auro rigentes, gemmas incomparabiles, & reliqua κειμήλια ac donaria Archiepiscopalis templi, fistulas quoque recenset argenteas, ni fallor sex, in hunc hauriendi sacrosancti sanguinis vsum deputatas, quibus arbitror archiepiscopum olim vti solitum. Siquidem etiamnum Romanus Pontifex

tifex quoties publicè sacrificat, aureo calamo sugit sanguinem dominicum è calice cum Diacono & subdiacono. Sed de his iam plus satis, quanquam meo iudicio pulchrum est in Christianismo pie & prudenter curiosum esse, cum alios videamus in ethnicorum rebus ad vnguem inuestigandis tam præposterè diligentes, vt de Christo vix illis semel per omnem vitam cogitare vacet.

Etiam antelucanis cœtibus.] *Significat nõ modo victus tempore solitos accipere Eucharistiam, sed etiam in congregationibus quæ nonnũquam ante exortum diem fiebant. Quod non à Christo, nec fortaßis ab Apostolis, sed ab Apostolorum successoribus institutum innuit. Porrò quemadmodum hic variatum ostendit Tertullianus circa sumptionis tempus, sic postea mira diuersitas nata est circa ipsam Eucharistiam, dum alij lac vini loco offerũt, alij vuas tantum, & his plebem communicant, alij pannum lineũ musto intinctum per totum annum reseruant, & in tempore sacrificij cum aliqua parte eius lauant, & sic offerũt. Quidam verò intinctam Eucharistiam populo dabant, fortaßis propter intinctam illam buccellam quam Iudæ Christus tradidit. Nam extat apud Burchardum Borbetomagensem episcopum eiusmodi Canon concilij Turonensis, Vt omnis presbyter habeat pyxidem aut vas tanto sacramento dignum, vbi corpus dominicum diligenter recondatur ad viaticum recedentibus à seculo. Quæ tantum sacra oblatio intincta debet esse in sanguine Christi, vt veraciter poßit dicere infirmo, Corpus & sanguis domini proficiat tibi, &c. Idem canon docet Eucharistiam sub altari solitam asseruari, non propriis sacellis, vt apud nos hodie. Nam sequitur, Sempérque sit obserata sub altari propter mures & nefarios homines. Nec verò tamdiu seruabatur vt nunc fieri solet. Nam sequitur in eodem canone, Et de septimo in septimũ diem semper mutetur, id est, à presbytero illa sumatur, & alia quæ eodem die cõsecrata est in locum eius subrogetur, ne forte diutius obserata, muscida, quod absit, fiat. At vetustißimus canon Clementis Pontificis apud eundem Burchardum vetat Eucharistiam asseruari. Nam sic sonat, Cum timore clerici reliquias corporis dominici debent custodire fragmentorum, ne qua putredo in sacrario inueniatur. Et si negligẽter agendo pro Portione corporis domini nostri Iesu Christi, Presbyter minora non curat admonere officia, graui anathemate percussus digna humiliationis plaga feriatur. Certè tanta in altario holocausta offerentur, quanta populo suf-*

ficere debeant. Quod ſi remanſerint, in craſtina non reſeruentur, ſed cum timore & tremore clericorum & diligentia, conſumantur. Qui autem reſidua corporis Domini quæ in ſacrario relicta ſunt, conſumunt, non ſtatim ad communes accipiendos cibos conueniant, ne putent ſanctæ Portioni commiſcere cibum qui per aqualicolum digeſtus in ſeceſſum funditur. Si igitur mane Dominica Portio editur, vſque ad ſextam ieiunent miniſtri qui eam conſumpſerunt. Et ſi tertia vel quarta hora acceperint, ieiunent vſque ad veſperam. Sic ſecreta ſanctificatione æterna cuſtodienda ſunt ſacramenta. Præcipimus etiam ne cum extero eccleſiæ ſiue laico de fragmentis oblationum domini ponatur ad menſam. Vnde ſcis tu qui paßim ſacrarij panes indignis impendis, vnde noſti ſi à mulieribus mundi ſunt? Hactenus Canonis Clemētini verba retulimus. At hodie relictarum hoſtiarum abſumptores ſacerdotes ne momentum quidem vnum abſtinent ab epulis, duntaxat eius rei gratia. Adde quod putreſcentes particulas (ſic enim vocant) aut receptaculi vitio iam muſcidas ſumere coguntur, quas igni vetuſtas conſumebat. Id quod hoc tempore piaculi loco haberetur. Tum ex clericis nemo offendebatur. Iam quidam cibis antè refecti ſumebant euchariſtiam, quod faciendū negat Africani concilij caput octauum, excepto vno die anniuerſario, quo cœna Domini celebratur. Verum & hoc apud Chriſtianos ſublatum. Quin mortuis quoque inſerebant in os euchariſtiam veteres, ſicut & baptiſmum alicubi conferebant, quam rem vetat Carthaginenſis ſynodi caput ſextum. Satis autem liquet ex antiquorū lectione euchariſtiam manibus laicorum olim attactam. At hoc prohibet Rotomagenſis concilij canon ſecundus, nulli laico aut fœminæ docens euchariſtiam in manus ponēdam, ſed tantum in os eius. Id quod & hodie fieri videmus. Nec minus de miſſarum quotidianarum numero apud poſteriores diſcrepaſſe ſatis declarat Triburienſis ſynodus his verbis: Statuimus & iudicamus, inquiunt, nulli ſacerdotum eſſe licitum vna die vno altari plures quàm tres ſuperponere miſſas. Leo papa ſicut ipſe fatebatur vna die ſepties vel octies miſſarum ſolennia ſæpius celebraſſe legitur. Bonifacius vero archiepiſcopus & martyr ſemel tantum per diem miſſas feciſſe dicitur. Sed ambo quàm ſcientia tam gradu præcipui. Itaque vnuſquiſque in ſuo ſenſu abundet, dum fides concordet. Ideo ſacerdotibus miſſarum numerum non imponimus, ſed quantas celebrari in vno conueniat alta-

altari præcipimus. Hæc ſynodus Triburienſis. Sed & vaſorum quibus in ſacrificando vtimur magnam reperio fuiſſe diuerſitatem, dum primum ligneis, mox vitreis, tandem argenteis & aureis locus factus eſt. Rogatus olim Bonifacius archiepiſcopus & martyr, an liceret in vaſculis ligneis ſacramenta conficere, reſpondit, Quondam ſacerdotes aurei ligneis calicibus vtebantur, nunc è contrariò lignei ſacerdotes aureis vtuntur calicibus. Obiter caſtigandus eſt locus apud Gratianum De conſecrat. diſt. 1. c. vaſa in quibus: cuius prima periodus ſic legi debet, Vaſa quibus ſacroſancta conficiuntur myſteria, calices ſunt & patinæ. De quibus Bonifacius martyr & epiſcopus interrogatus ſi liceret in vaſculis ligneis ſacramenta conficere, reſpondit, Quondam ſacerdotes aurei ligneis calicibus vtebantur, nunc è contrario lignei ſacerdotes aureis vtuntur calicibus. Sic enim in Decretis Burchardi Vuormatienſis epiſcopi legitur, quem ſecutus eſt Gratianus. Cuius excuſum typis volumen Dij boni quàm mendoſum reperietur ſi quis cum manuſcriptis antiquarum ſanctionum libris conferat. Opinor autem in gratiam ſacerdotum elegantiſsimam veriſsimámque diui Bonifacij ſententiam antitheti ſchema referentem, ab aliquo caſtigatore fuiſſe truncatam. O ligneum emendatorem & vere ligneis gratificantem. Cæterum hæc & alia piis ac prudentibus ſcribimus, occaſionem nacti ex Tertulliani verbis quæ veniebant explicanda, certe non ob aliud niſi vt mutationes innumeras poſt illud tempus factas antiquitatis eccleſiaſticæ ſtudioſus contempletur, & cogitet magno ſanctiſsimis pontificibus conſtitiſſe iſtam eccleſiæ concordiam, rebus in melius prouectis. Sed vt vnde digreſsi ſumus reuertamur, de antelucano Chriſtianorum conuentu ſic Plinius ad Traianum, Adfirmabant autem, inquit, quod eſſent ſoliti ſtato die ante lucem conuenire, carménque Chriſto, quaſi Deo dicere, ſéque inuicem ſacramento non in ſcelus aliquod obſtringere, ſed ne furta, ne latrocinia, ne adulteria committerent, ne fidem fallerent, ne depoſitum appellati abnegarent. Itaque vocat antelucanos cœtus, quod Plinius dixit ante lucem conuenire. Inuenio autem apud Tertullianum, in Chriſtianorum ſtudiis & officiis fuiſſe, Stationem, Ieiunia, Proceſsionem, Viſitationem fratrum, hoc eſt Chriſtianorum ægrotantium, Conuocationem nonnunquam nocturnam, Solennia paſchæ, Dominicum conuiuium, Conſolationem martyrum in vinculis detentorum, Exoſculationem fra-

trum, hoc est Christianorum, Abluere pedes sanctorum, Egentibus Christianis cibum potúmque elargiri, Peregre eosdem aduenientes hospitio suscipere, Se lectulósque suos cruce signare, Quod immundum esset per flatum expuere, Panem illum ante omnem cibum gustare. De quibus nonnihil reperies in libr. 2. Ad vxorem, vnde nos sumpsimus, Et quod de cultu fœminarum scribit, Vobis, inquit, nulla procedendi causa non tetrica, aut imbecillis aliquis ex fratribus visitandus, aut sacrificium offertur, aut dei verbum administratur. Nec de aliorum manu quàm præsidentium.] *Præsidentes vocat presbyteros, etiam alibi. Sed & in Apologetico sic scribit, Si quis, inquit, ita deliquerit, vt à communicatione orationis, & conuentus, & omnis sancti commercij relegetur, præsident probati quique seniores, honorem istum non precio, sed testimonio adepti. Neque enim precio vlla res dei constat. Idem in libro de castitate tradit, ecclesiæ autoritatem constituisse differentiam inter ordinem & plebem, & honorem per ordinis cōsensum sanctificatum.* Oblationes pro defunctis.] *Hinc illud in libro De monogamia. Enimuero pro anima eius orat, & refrigerium interim postulat, & in prima resurrectione consortium, & offert annuis diebus dormitionis eius, vnde Anniuersariorum sacrorum cum eleemosynis origo, quæ apud nos perpetua instituuntur. Sed & in conciliatione matrimonij fiebat oblatio. Nam sic scribit in calce secundi libri ad vxorem suam, Vnde sufficiam, inquit, ad enarrandam felicitatem eius matrimonij, quod ecclesia conciliat, & confirmat oblatio & obsignatum angeli renunciant, Pater rato habet?* Pro natalitiis.] *Hoc tametsi ethnicum aliquandiu tolerauit ecclesia. Concilium Nicenum & sequentia aperte damnant, vt primorum conciliorum canones ostendunt, qui in compluribus adhuc bibliothecis extant digni qui in lucem emittantur. Author est Pontius Paulinus, populum qui ad Natalem diui Felicis Nolam confluebat, epulari solitum in æde sacra. Proinde ipse parietes templi picturis ex veteri instrumento desumptis ornandos curauit, vt accumbentes in cōmuni mensa spectandis illis occupati, temperantius conuiuium exigerent. Id quod propterea duxi referendum, vt mos commessandi in dedicationibus templorum, & natalibus diuorum diebus antiquus esse agnoscatur. Opus autem erat olim multa Christianis indulgere, qui plerunque iam senes de paganismo ad nostram religionem conuerte-*

uertebantur, difficulter ea relinquentes quibus per omnem vitam assueuerant. Secus est hodie. Porrò in celebrando natali die genialis ethnicorum lætitia, de quo Macrinum suum Persius admonet, Funde merum genio: à præsulibus Christianis rectè in oblationes quæ in eleemosynam pauperum conferebantur, mutata est, cum ad nostram illi religionem transissent. Annua die.] *Non dixit annua die, ceu Iureconsulti solent, Annua die, Bima die, Trima die. pro anno, biennio & triennio. Hoc exponit in De monogamia cum dicit, Annuis diebus dormitionis eius, id est annuè recurrentibus.* Die dominico.] *Hoc etiamnum obseruatur.* De geniculis adorare.] *Sic enim scripsimus ex Gorziensi collatione. Et ita legitur apud diuum Hieronymũ, At hoc hodie tantum fit ad lectionem sacrosancti Euangelij, item in vespertino sacro paschalis hebdomadæ, ex vetustate relictum. Geniculari in adorando, velut pœnitentis est. Qui stans adorat, tanquam iam veniam consecutus gratias agit. Quidã propterea nos stare putant dum proñciatur Euangelium, vt meminerimus id nobis etiam gladio defendẽdum, cui quibusdã in locis aiunt tum admoueri manus à laicis. Quasi vero Christus iusserit doctrinam suam armis vindicari.* Eadem immunitate à die paschæ.] *A pascha vsque in pentecosten non geniculando precabantur, sed stantes, vt qui deo pro peccatorũ remißione & baptismatis dono gratias agerẽt. Testatur hoc & Hieronymus aduersus Montanũ scribens, Non quo & per totum, inquit, annum excepta pentecoste ieiunare non liceat. Accipit autem Hieronymus pentecosten pro diebus interstitibus inter pascha & pentecosten. Sicut & aduersus Luciferianos, vbi totum hunc Tertulliani locũ videtur æmulatus, his quidem verbis: Nam & multa alia quæ per traditionẽ, inquit, in ecclesiis obseruantur, autoritatẽ sibi scriptæ legis vsurpauerunt, velut in lauacro ter caput mergitare: deinde egressos lactis & mellis prægustare cõcordiam, ad infantiæ significationem: die dominico & per omnem pentecosten, nec de geniculis adorare, & ieiuniũ soluere: multáque alia quæ scripta non sunt, rationabilis sibi obseruatio vindicauit.* Calicis aut panis etiam nostri.] *Propter crebram sacramentorum tractationem inolita fuit illis religio quædam, etiam vulgarẽ panem & vulgare poculum reuerenter tractandi.* Atq; promotum.] *Promotus iuxta quartam inflexionem, ceu mox, Calceatus pro calceatione.* Frontẽ signaculo terimus.] *Adiecimus genitiuũ*

Crucis ex Gorziensi collatione. Frontem crucis signaculo terimus.

Harum & al. eiusdem d. si legem exp.] In volumine Decretorum quod Burghardus Vuormatiensis episcopus ante Gratianum congessit, repperi caput quoddam sub Basilij nomine cum hoc Tertulliani loco consentiens. Id est quinti libri qui de vniuersali ecclesia inscribitur CCXXIII. Sic autem habet: Ecclesiasticarum, inquit, institutionũ quasdam scripturis, quasdam vero Apostolica autoritate traditionis per successiones, in ministerio cõfirmatas accepimus. Quibus par virtus & idem vtrisque pietatis affectus quin sit, quotus quisque vel aliquãtum sacrarum expertus scripturarum hæsitauerit? Si enim attentauerit consuetudines ecclesiæ non scripturas (opinor legendum non scriptas) à patribus traditas nihil æstimare, quantum religio detrimenti latura sit, dispicientibus liquido constabit. Quæ enim, vt iam inde ordiamur, scriptura salutiferæ crucis signaculo fideles docuit insigniri? Quæ multifariam digesta super panem & calicem prolixæ orationis & consecrationis verba commendauit? Nam non modo quod in Euangelio continetur vel Apostolo, in Secretis dicimus, sed & alia complura adiicimus, magnam quasi vim consumãdis accommodantia mysteriis. Quæ orientem versus nos orare literarum forma præstituit? Benedicimus fontem baptismatis, oleum vnctionis, Huc accedit quod ter immergimus quos baptizamus, oleo vngimus, verbis abrenunciare satanæ & angelis eius informamur. Vnde & hæc & alia in hunc modum non pauca, nisi quia tacita ac mystica traditione à patribus ecclesiastico more, reuerentiori diligentia, sunt in mysteriis obseruata silentio quam publicata scripto? Hactenus ille. Porrò non me fugit idem caput à Gratiano repetitum esse Distinct. xi. Verum quia mẽdosissime legitur in vulgatis Decretorum codicibus indubie studio deprauatum ac mutatum, volui synceram lectionem hic proponere. Itaque per Christum te rogo lector vt cum excusis libris cõferas. Videbis quàm corrupte multa apud Gratianum legantur. Quasi enim parum fuisset præter innumeras clausulas vitiatas pro attẽtaueris, scribere attenderimus, pro multifariam trifariam, pro accommodantia, cõmendantia, ausus est tãdem deprauator, quicunque ille fuit, quod erat, Huc accedit quod ter immergimus quos baptizamus, oleo vngimus, sic immutare, Huic accedit quod ter oleo inungimus quos baptizamus, propterea quod pro trina illa veterum mersione, cuius Tertullianus quoque meminit, ecclesia

Cap. 4.

clesia simplam induxerit, & recte quidẽ, ne videamur apud nos qui tertio mergunt hæreticorum probare assertionem dum sequimur morem, quemadmodum ad Leandrum episcopũ scribit Gregorius pontifex. Attende quantum sibi quidam permittant in inuertendis veterum scriptis, cum tamen vnusquisque liber non aliter sit legendus quàm ab ipso autore est suo seculo proditus. Quis vero non rideat Gratiani glossematarium deprauatas hoc loco dictiones & sententias insulse exponentem? De ceremoniis & ecclesiasticis quibusdam ordinationibus post primordia nascentis Christianismi institutis absque scriptura haud dubie, meminit & Rabanus Maurus in epistola quadã ad Regenbaldum, quemadmodũ citat idem Burchardus sexto libro qui est de sacramentis in hæc verba: Igitur vt beatus Ambrosius testatur, postquam omnibus locis ecclesiæ sunt constitutæ & officia ordinata, est aliter composita res quàm cœperat. Primum enim omnes docebant, & omnes baptizabant, quibuscunque diebus & temporibus fuisset occasio. Nec enim Philippus tẽpus quæsiuit aut diem quo Eunuchum baptizaret, neque ieiunium interposuit. Neque Paulus & Silas tempus distulerunt quo optionem carceris baptizarẽt cum omnibus eius. Neque Petrus clericos habuit, aut diem quæsiuit quando Corneliũ cum omni domo sua baptizauit. Nec ipse, sed iußit fratribus qui cum illo erãt apud Corneliũ in Ioppe. Adhuc enim præter septem diaconos nullus fuerat ordinatus. Vt ergo cresceret plebs & multiplicaretur, omnibus inter initia cõcessum est & euangelizare, & baptizare, & scripturas in ecclesia explanare. At vbi omnia loca circumplexa est ecclesia, cõuenticula constituta sunt & rectores, & cætera officia in ecclesiis sunt ordinata, vt nullus de clero auderet qui ordinatus non esset, quod sciret non sibi creditum vel concessum. Et cœpit alio ordine & prouidentia gubernari ecclesia, in qua si omnes eadem possent, irrationale esset, & vulgaris res & vilißima videretur. Hinc est ergo vnde nunc neque diaconi in populo prædicant, neque cæteri, vel laici baptizant, neque quocunque die credẽtes tinguntur nisi ægri. Ideo non per omnia conueniunt scripta Apostoli, ordinationi quæ nunc in ecclesia est. Quia hæc inter ipsa initia sunt scripta. Nam & Timotheum Apostolum à se creatum, episcopum vocat, quia primi presbyteri episcopi appellabantur, vt recedente eo sequẽs ei succederet. Denique apud AEgyptum presbyteri consignant, si præsens non sit episcopus. Sed quia cœ-

perunt ſequentes presbyteri indigni inueniri ad primatus tenendos, immutata eſt ratio, proſpiciētis conſilio, vt non ordo ſed meritum crearet epiſcopum, multorum ſacerdotum iudicio conſtitutum, ne indignus temere vſurparet & eſſet multis ſcandalum. Hæc Rab. Apoſtolū differo.] *Significat caput xi. epiſtolæ prioris ad Corint.* Si Rebecca cōſpecto procul ſponſo ſuo.] *Habetur Gen. cap. xxiiij. At illa tollens cito pallium ſuum, operuit ſe.* Si & Suſanna.] *Danielis xiij.* In ſtadio mariti.] *Intelligit ſtadij nomine hypetram, hoc eſt ſubdiualem ambulationē quam & xyſtum appellamus, quæ etiam arboribus conſita eſſe ſolebat vmbræ gratia. Vnde opaca ſtadia dixit in libello ad Martyres, Vagare, inquit, ſpiritu, ſpaciare ſpiritu, ſed non ſtadia opaca aut porticus longas præponēs tibi, ſed illam viā quæ ad deum ducit. Porrò pro viridario ſumitur, quod huic ſoleret eſſe coniunctum apud veteres. Erant autem ſtadia quædam tecta, ceu liquet ex Vitruuij verbis lib. quinto dum ſic ſcribit, Hæc autem porticus xyſtos apud Græcos vocitatur, quod athletæ per hyberna tēpora tectis ſtadiis exercerentur. Vnde quædam non fuiſſe tecta apparet quæ erant aperta ac ſub diuo conſtituta, quale illud extitiſſe crediderim in quo Suſanna deambulauit. A ſtadio nomen porticibus ſtadiatis apud M. Vitru.* In ipſa quoque lege habitū requiro.] *Nos, legem habitus, ex Gorz. collatione.* Poſſe etiam non ſcriptam traditionē in obſeruatione defendi.] *Cum Tertulliano mire faciūt ea quæ D. Hieron. ad Lucinium ſcribit, qui quæſierat de ſabbato, vtrum ieiunandum eſſet, de euchariſtia, an accipienda quotidie. Nec vero ſolum Tertulliano conſentiunt, verum etiam ad ſedandos horum temporum tumultus nonnihil conducunt. Sic autem eius verba habent, Sed ego illud te breuiter admonendum puto, traditiones eccleſiaſticas, præſertim quæ fidei non officiant, ita obſeruandas, vt à maioribus traditæ ſunt. Nec aliorum conſuetudinem, aliorum cōtrario more ſubuerti. Atque vtinā omni tempore ieiunare poſsimus, quod in Actibus Apoſt. diebus Pentecoſtes & die dominico apoſtolum Paulum, & cum eo credentes feciſſe legimus; nec tamen Manichææ hæreſeos accuſandi ſunt, cum carnalis cibus præferri non debuerit ſpirituali. Euchariſtiam quoque abſque condemnatione noſtri, & pungente conſcientia, ſemper accipere, & pſalmiſtam audire dicentem: Guſtate & videte, quoniam ſuauis eſt dominus: & cum eo canere: Eructauit cor meum verbum bonū. Nec hoc dico, quod dominicis*

minicis diebus ieiunandum putem, & contextas sexaginta diebus ferias auferam: sed vna quæque prouincia abundet in sensu suo, & præcepta maiorũ leges apostolicas arbitretur. Et dictum eius.] *Lego edictum eius: nam præcessit, Et quædam edicere à semetipso.* Si tanta innocentia est.] *Hoc est, si flores tam innoxij sunt & salubres.* Nec temeritas cõmendatur.] *Hoc est quod ante dixit mollitia* Elogium sacrilegij.] *Elogium in malã partem, vt & supra.* Nec natura vos, inquit, docet?] *Locus est epistolæ prioris ad Corinth. cap. xi.* Sed deum.] *Particula sed superabundat.* An conditioni eius fr.] *Conditio hic & alibi pro rebus creatis sumi debet. vt cum mox dicit, Infamata cõditio est.* Vanitati succidisse.] *Succidisse pro succubuisse, vt in præcedẽtib. libris sæpenumero.* Plurimũ.] *Et hoc aduerbio alibi plus semel vsus est.* Qui natura quidem omnia dei sentiunt.] *Genitiuũ dei, secuti fidem Gorziensis collationis sustulimus.* Suauiludios nostros.] *Sic vocat qui ex Christianis adhuc spectaculorũ oblectamentis tenerentur. Intelligit autem duos libros de spectaculis.* Non credantur admittere sectæ interdictionem.] *Sectam vocat religionem Christũ sectantium. Id quod & alibi facit.* Vnde Pandora.] *Nam πανδώρα ab omnibus omnium deorũ donis nomen habet.* Nobis vero Moyses propheticus non poëticus pastor.] *Mosen fuisse pastorẽ indicant Exodi verba ca. iij. Moyses autẽ pascebat oues Ietro soceri sui sacerdotis Madian. Cumque minasset gregem ad interiora deserti, venit ad montem dei Oreb. Porrò per poëticum pastorem intelligit Hesiodum qui ad Heliconẽ paternarum ouium custodem agens, cum Musas cõspexisset & ab eis ad Hippocrenen, id est caballinum fontem deductus fuisset, statim excellentißimus poëta factus est. Vnde illud Ouid. Non mihi sunt visæ Clio Cliusue sorores, Seruanti pecudes vallibus Ascra tuis.* Pudenda foliis incinctam.] *Synecdoche.* Cæteros.] *Gentileis videlicet.* Dat & Priapo tæneias idem.] *Tæneiæ, vittæ sunt & ligamenta capitis. Græcum vocabulum.* Vulcani opus, Liberi munus.] *Appositio est. Liberi, id est Bacchi.* Post Thesei.] *Cum Hirsaugiensi codice cõsentiens & Gorziensis, quemadmodũ docet collatio, habet Thesidus. Pro quo corrupto vocabulo, meum secutus iudicium, posui in cõtextu Post & sidus. Nam qui de signis cœlestibus apud nos scripsere, Iul. Hyginus & Innominatus interpres fragmenti Phænomenon Arati, citant autorem qui Cretica prodiderit, referentem, cum*

Liber ad Minoëm regem venisset, vt Ariadnen filiam eius duceret vxorem, coronam dono Ariadnæ dedisse Vulcani opere factam ex auro & gemmis preciosis. Ea talis fulgoris fuit, vt Thesea ex labyrintho liberaret, quæ post mortem Ariadnes astris à Libero est affixa. Commemoratur id & ab Arato in Phænomenis his carminibus:

> Αὐτοῦ κἀκεῖνος στέφανος, τὸν ἀγαυὸς ἔθηκε
> σῆμ' ἔμμεναι διόνυσος, ἀποιχομένης ἀριάδνης.

quæ Germanicus Cæsar, nisi fallit titulus, sic vertit,

> Clara Ariadnææ propius stant signa coronæ,
> Hunc illi Bacchus thalami memor addit honorem.

Rufus Fest. Auienius sic,

> Aspice ceu rutilis vibret lux Gnosia flammis,
> Hæc quondam Bacchi monumentum fulget amoris,
> Hæc Ariadnæi capitis testatur honorem.

Cæterum quia corrupta lectio Thesidus habet, & tradunt eius coronæ beneficio quæ propter gemmas vsque adeo fulserit, à labyrintho Theseum liberatum, putaui aliquando legendum, post Thesei dux, quod videlicet illud sertum sua luce eduxerit Theseum. Verum enimuero maius coronæ Ariadnææ præconium est, quod in cœlum inter astra fuerit translata, quàm quod Theseo è labyrinthi tenebris educendo dux fuit. Idcirco maluimus in contextu scribere, post & sidus. Hederatum argumentatur.] *Plinius libro decimosexto capite quarto, Ferúntque primum omnium Liberum patrem imposuisse capiti suo ex hedera. Item cap. xxiiij. Alexandrum vero ob raritatem ita coronato exercitu, victorem ex India rediisse, exemplo liberi patris: cuius dei & nunc adornãt thyrsos galeásque etiam & scuta, in Thraciæ populis in solennibus sacris.* Ab heluco defensare.] *Significat helucus autore Sexto Pompeio, languidum & semisomnum, & hesterno vino languentem, sic dictum ab hiatu oris & oscitatione. Quanquam Tertullianus pro ipsa potius affectione capitis videtur vsurpare, qua procliues in somnum reddimur, quam Græci καρηβαρίαν appellant. De hederæ vi frigorifica multa sunt apud autores. Porrò tradit Athenæus eos qui profusius biberent apud veteres, fasciis primum circumligare caput solitos. Deinde vt aliquid ornatus accederet, alios postea corollas excogitasse. Sed & pectora cinxisse coronis vnguentatis quosdam.* Rem magis ventris.] *Quàm capitis: Nam ad*

esum

esum & panis vsum natura produxit. Et in eorum deinceps honoré dispensatã.] *Plin. libro decimosexto cap. quarto, Antiquitus quidẽ nulla nisi deo dabatur. Et lib. vigesimo 1. cap. 3. Etiam tunc, inquit, coronæ deorum honos erant, & Larium publicorum priuatorúmque, & sepulchrorum & maniũ.* Quæ idolis alii fiunt.] *Sensus est, quæ in idolis alij fiunt. Subaudi in honorem.* Porrò si quæ alij, idolis faciunt.] *Videtur esse sensus, Porrò si ea quæ gentiles faciunt in idolis suis, alij, puta Mercurio vel Ioui. Loquitur autem de sacrificiis & immolatione.* Ipsi scilicet sibi procurauerunt dæmones.] *Procurare cum datiuo. vt libro primo aduersus Marcionem, Æmulatio autem liberando homini procurat. & multis aliis in locis.* Per eos in quibus esurierant.] *Hoc est, in quibus esuriem & famẽ paßi fuerant. Significat idolothytorum deuoratores.* Pristinorũ sanctorum.] *Pristinus pro priori & antiquo.* Et nostris erga deũ studiis.] *Magna sane literarum laus, dum Christo etiam inseruiunt. Attendant hoc qui contra literas & disciplinarum cognitionem oblatrãt.* Cum sanctis fecisset & deo ministrasset.] *Nos, cum sanctis fecisse & deo ministrasse. Quemadmodũ vero perquam eleganter dicimus Chrysostomum facere cum Hieronymo, significare volentes eum consentire cum illo, sic Tertullianus dicit, cum sanctis fecisse,* quod *sanctos adiuuit, siue sanctis in vsu fuit. Hoc loquendi modo & in præcedentibus libris vsus est.* Memini & Esaiã.] *Locus est Esaiæ trigesimooctauo, Et ißit Esaias vt tollerent massam de ficis & cataplasmarent super vulnus eius, & sanaretur.* Scit & Paulus.] *Habes priore ad Timotheum capite quinto, Modico vino vtere.* Videbo nauigantem Ionam & Apostolos] *Illud legis Ionæ primo, hoc Actorum plerisque locis.* Habebit etiam penulam Paulus.] *Posteriore ad Timotheũ capite quarto.* Propria Osiridis veste.] *Author est Herodotus, nephas apud Ægyptios fuisse laneas vestes in ædes sacras inferre. Proinde lineis vtebãtur.* Aut ἄρχων.] *Archon princeps: Vt de Iairo Lucæ octauo:* καὶ αὐτὸς ἄρχων τῆς συναγωγῆς ὑπῆρχε. *& de Nicodemo Ioannis tertio:* ἄρχων τῶν ἰουδαίων. Populus consciuit.] *Consciuit, id est, decreuit, siue cõmuni sentẽtia statuit. Hoc enim cõsciscere significat. Liuius, Quod senatus populi Romani Quiritium censuit, consensit, consciuit, vt bellum cum priscis Latinis fieret. & quæ sequuntur. Alibi: Itaque consentio consciscóque. Non aliter autem hic dicit, Nec illam im-*

pietatis contumeliosæ coronam populus consciuit, quàm Liuius, consciscere facinus. Mox iuxta Gorziensem collationem scripsimus pro, Quoniam, Quando. Locus est Esaiæ quinto. 8 Nam & mortuorum est ita coronari.] *Scribit enim Plinius coronas sepulchrorum & manium honorem fuisse, quemadmodum ante citauimus.* Quid vtuntur.] *Vti cum accusatiuo constructum.* Sed ipsius vsus administratio interest.] *Interest pro differt.* Quam Æsculapio Socrates.] *Hoc iußit quum in carcere esset paulo post bibiturus venenum.* In omnem vtique.] *Nos, omnem vtique. Ex Gorziensi.* Ni in illo proxime agendum.] *Ni superabundat, In nullo proxime agendum. Subaudi mandat.* Officiis.] *Officia vocat ministeria, quæ gentilium sacris aut ipsis alioqui gẽtilibus impenduntur, vt infrà: Et implendi officiũ.* Cõuenitur.]*Conuenitur pro inuenitur. Vt libro in Marcionem secundo, Cum vtrumque conueneris in creatore. Hoc est, deprehenderis. Et libro quarto, Hæc conueniemus.* Ipsi ministri & sacerdotes eorum coronantur.] *Tradit Plinius coronas primum inter sacra tantum & bellicos honores suum nomen vindicasse.* 9 Conquirendum, an in tot Christ. mil. conu] *Qui non permittit vt Christianus ethnico belligeranti nauet operam, an permissurus est vt Christianus Christiano Christianos, hoc est fratres persecutoro se militẽ adiungat? Haud dubie nunquam credidit futurum Tertullianus, vt Christiani mutuis armis concurrerent. Sed ad hanc insaniam deuenimus. Belligerantur hodie non modo prophani, sed & ecclesiastici, Christum scilicet & Apostolos nobis repræsentantes.* Eierare.] *Eierare siue eiurare, renunciare est & abdicare. Vnde illud apud Tacitum, Eiurato magistratu. Sic paulo inferius, Semel iam in sacramenti tentatione eieratæ.* Litigare.] *Actionem vel in personam vel in rem apud iudicem suscipere.* Et vincula & carcerem.]*Commentariensem agat aut carnificem.* Iam & stationes.] *Notæ sunt militum stationes. At stationes apud Christianos conuentus erant, quũ stantes precarentur: id quod fiebat dominico die. Nam addit, Aut & dominico die, quando nec Christo?* Vbi Apostolo non placet.] *Apud idola videlicet siue in Idolio.* Incumbens & r super luncho.] *Lanceam militis intelligit, quæ deos gentilium, id est dæmonas defenset, quos ipse miles Christianus ante fugauerat.* Exorcismis fugauit.] *Attende exorcismorum antiquitatem.* Mortuus etiam tub. inq.] *Innuit morem*

castren-

castrensem, quo mortui milites tubicinis cantu, quem hic æneatorem vocat, deplorabantur. Nostrates milites ad caninæ pellis, hoc est tympani pulsum efferuntur, vt habet vulgaris cantio iocans in milites. Et cremabitur ex disciplina castrensi.] *Hinc illud in De resurrectione carnis in principio: At ego magis inquit, ridebo vulgus, tunc quoque cum ipsos defunctos atrocißime exurit. Et mox, Cum crematis cremat. Plinius libro septimo cap. quinquagesimoquarto, Ipsum cremare, apud Romanos non fuit veteris instituti, terra condebantur. At post quam longinquis bellis obrutos erui cognouere, tunc institutum.* Aut omnibus modis cauillandum.] *Cauillari tradunt à cauendo deductum grammatici. Hic pro cauere sumit.* Quod æquè fides pagana condixit.] *Hoc est quod fides ethnico duci vel imperatori data promisit ex pacto, nempe extrema perpeti & mortem. Nam id significat hic condicere. Plinius in præfatione ad Vespasianum, Cum hanc operam condicerem, non eras in hoc albo, id est ex pacto pollicerer.* Aut martyriorum immunitatem.] *Vbique martyria crepat Tertullianus. Paulò post, Quia potior est neceßitas timendæ negationis & obeundi martyrij, quàm euadendæ paßionis & implendi officij.* Negaturus omnem negatorem & cõfessorem, & dei saluam facturus animam.] *Scribo, Negaturus omnem negatorem, & confessurus confessorem dei: & saluam facturus, &c.* Lucri habitam.] *Lucri habere dixit, vt alibi boni ducere.* Apud hunc tam miles est, paganus fidelis: quàm paganus est miles infidelis.] *Elegantißima sententia cõstans ex contrariis. Hic oportet scire paganum duo significare, tum eum qui miles non est, vnde Persius se semipaganum vocat: tum eum qui Christũ minime agnoscit.* Et implẽdi officij.] *Loquitur vt indicauimus antè, de officio quo Christianus ethnico seruit.* Vt etiam voluntariis delictis fibulam laxet.] *Prouerbialiter dictum fibulam laxare, pro aperire fenestram & ansam dare delictis, quæ & ipsa prouerbij schema habent.* Officialium coronarum.] *Vocat coronas officiales quas Christiani gestabant ex officio quo Gentilibus erant obligati. Vt quum militarent, aut in similibus rebus.* Ducatio.] *Supra dixit, Ducator pro duce, hic habes ducationem pro ducatu. Q. D. excusant neceßitatem qua duce in hæc delicta incidant, non autem sponte sua.* Officia fugienda sint.] *Functiones intelligit, ceu diximus quibus tenemur obstricti gentilibus.* Ne in delictis in-

10

cidamus.] Sic dictum vt illud aduersus Hermogenem, Ante eam in bono conuertisset. Et aduersum Iudæos, Legis præcepta reformantem in hominis salute. Laurea ista.] Incipit loqui De corona triumphali, propter quam incepta est disputatio. Apollini.] Nam, teste Plinio, laurus spectatissima reperitur in monte Parnaso, ideóque grata Apollini. Quanquam ex myrto.] Myrtus bellicis quoque se rebus inseruit, triumphánsque de Sabinis Posthumius Tubertus in consulatu (qui primus omnium ouans ingressus vrbem est, quoniam rem leuiter sine cruore gesserat) myrto Veneris victricis coronatus incessit, optabilémque arborem etiam hostibus fecit. Hæc postea ouantium fuit corona. Veneris enim myrtum.] Subaudi esse, Nam huic arbori præest astipulante Plinio. Per iliam & Romulus Romam. Sed & ego Venerem non credo ex hac parte Romana.] Castigaui: Per Iliam & Romulus Romani, Sed ego Venerem non credo ex hac parte cum Marte Romanam, qua pellicis dolor est. Sensus erit, Non est mirum Romanos milites myrto coronari solitos olim, quum hæc arbor Veneri sit consecrata, quæ non solum Troiana est propter filium ÆEneam ex Anchise conceptum, verum etiam Romani Martis amica qui Romuli & Remi sit pater. Verum ego, iocans inquit Tertullianus, non arbitror Venerem eatenus esse valde Romanam siue amare Romam, quatenus pellicis Iliæ dolor est. Fit enim verisimile Venerem quæ sola amasio suo Marte potiri cupiebat, non parum offensam Iliæ concubitu, vnde Romulus & Remus progeniti conditores vrbis Romæ. Quos ambos intelligit quum dicit Romulos, ceu nos mutauimus. Nec caret alioqui gratia variatio numeri. Sic & Castores dicimus τοὺς διὸς κούρους. Et caussis.] Has mox exponet. In principiis.] Sentit de principiis militaribus. Ordinis nomen est. Plane non gratuita idololatria.] Idololatria non est gratuita, hoc est gratus aliquid donans, nam captatrix est. Exponit seipsum, quum addit.] Aliquibus aureis venditans Christum, vt argenteis Iudas. Aliquibus aureis.] Alludit ad donatiua militum. Triumphi laurea foliis struitur] Hoc est quod Plinius de lauro scribit, Vnius, inquit, folia distinguuntur appellatione, Lauream enim vocamus. Idem Laurum triumphis proprie dicatam fuisse autor est. Hanc aduerbis lemniscis.] Quid sibi velit vocabulum aduerbis, ingenue fateor me nescire. Sunt autem Lemnisci, autore Sexto Pompeio, fasciolæ dependentes ex

coronis.

coronis. Docti colligunt ex Plinio tuniculas fuiſſe ex libro ipſo Tiliæ arboris, cuius eiuſdem libelli ſint, id quod autores vocant Philyras. De lemniſcis ſic Plin. lib. xxi. capite tertio, vbi de coronis loquitur quæ ex foliis aureis & argenteis conſtabant, Acceſſerunt quoque, inquit, & Lemniſci, quos adiici ipſarum coronarum honos erat propter Hetruſcas, quibus iungi niſi aurei non debebant. Ab huiuſmodi lemniſcis coronæ lemniſcatæ dictæ ſunt. Regiarum familiarum.] *Intelligit milites illos Romanorum perpetuos, qui ſunt veluti familia imperatoris.* Muniſicæ & ipſæ ſolennium Cæſareanorum.] *Apud Feſtum legimus munifices vocatos milites qui non vacabant, ſed munus principi faciebant. Qui vacabant, appellabantur Beneficiarij. Sed & Vegetio munifices ſunt milites qui munus faciunt, à quo liberi ſunt immunes qui dicuntur. Expone ergo, munificæ, id eſt ad munus ſolennium Cæſareanorum aſtrictæ & obligatæ. Poſterior ætas munificum pro munifice vſurpauit. Nam & Paulus Iureconſ. in capite Munus, de verborum ſignificatione, Munus etiam officium ſignificare docet, vnde munera militaria & quoſdam milites munificos vocari.* Ad deducendas Tenſas.] *Tenſam Feſtus docet eſſe vehiculum argenteum, quo exuuiæ deorum ludis Circenſibus in Circum ad puluinar vehebantur. Aſconius Pedianus in illud Ciceronis, Quam tu viam Thenſarum & pompæ eiuſmodi exegeſti: exigere viam, inquit, dicuntur magiſtratus, quum viciniam cogunt munire cum diligentiſſime ſumptu facto. Thenſæ autem ſunt ſacra vehicula, pompa ordinum & hoſtiarum. Thenſas alij à diuinitate dici putant: alij quod ante ipſas lucra (fortaſſe fulcra, quidam legunt lintea) tenduntur, quæ gaudent manu tenere & tangere qui ea deducunt. Hactenus Pedianus. Cicero alibi: Omnéſque dij qui vehiculis thenſarum ſolennes cœtus ludorum ire iuſſiſtis. Porrò ſupplicationes, pompa, thenſæ & ludi, cohærebant.* Sed tui ordinis.] *Contendit perquam eleganter eccleſiam cum Curia Capitolina ac ſenatoria.* Ex principalium proprietatum exultatione.] *Ob natalem videlicet principum, aut victorias, & cauſas ſimiles.* Nunc ex municipalium ſolennitatum propr.] *Propter feſtos dies cuiuſque municipij.* Agoniſticæ cauſæ.] *Sentit de certaminibus gymnicis quorum victores coronabantur.* Olympius Iupiter.] *Certaminis Olympici inſtitutor Hercules. Eius præmium corona oleagina.* Nemæus Hercules.] *Ne-*

11

Cap. 13.

mæa celebrantur in honorem Herculis, qui in Nemæa ſylua leonem occidit. Ludi inſtituti propter Archemorum. Eorum præmium, corona ex apio. Et miſellus Archemorus.] Archemorus Lycurgi filius à ſerpente læſus adhuc infans periit, ex incuria nutricis ſuæ Hypſipyles, quæ illum in graminibus reliquerat oſtenſura Græcis ſiti laborantibus Langiam fontem. In eius pueri memoriam annuus agon inſtitutus eſt. Et quia periit adhuc infans, miſellum vocat, non miſerum. Et Antinous infelix.] Hunc Hadrianus Cæſar in deliciis habuit, & tam tenerè dilexit, vt ab illo ciuitatem AEgypti cognominarit, vbi & agonem illi quotannis celebrandum inſtituit. Quam rem in literas pulchre retulit Egeſippus, ſic ſcribens referente Hieronymo, Tumulos, inquit, mortuis templáque fecerunt, ſicut vſque hodie videmus. E quibus eſt & Antinous ſeruus Hadriani Cæſaris, cui & gymnicus agon exercetur apud Antinoum ciuitatem, quam ex eius nomine condidit, & ſtatuit prophetas in templo. Hæc ille. Notat ἀποθέωσιν Antinoi Tertullian. in primo libro aduerſus Marcionem, quum inquit, Alioqui ſi ſic homo deum commentabitur, quomodo Romulus Conſum, & Tatius Cloacinam, & Hoſtilius Pauorem, & Metellus Alburnum, & quidam ante hoc tempus Antinoū, & reliqua. Nec vlla nobiſcū eſt.] Hoc eſt, Nobiſcum facit, nos adiuuat. Semel iam in ſacramēti tentatione eieratæ.] Si quis hic obiiciat, Tertullianus ante dixit, Aquam adituri, ibidem, ſed & aliquanto prius in eccleſia ſub antiſtitis manu conteſtamur nos renunciare diabolo, & pompæ & angelis eius. Et hoc loco dicit, Semel i. i. ſ. t. eieratæ. Is ſcire debet, ſemel hic accipi pro prorſus & omnino, ita vt ſemel feciſſe ſufficiat. Etiam cœlum ſyderibus apud Homeri carmina coronatum.] Huic loco ſubſcribit Plinius, Antiquitus quidem, inquit, nulla niſi deo dabatur. Ob id Homerus cœlo tantum eas & prælio vniuerſo tribuit. Ianū à ianua.] Hinc illud
12 Septimij Afri in hymno de laudibus Iani,

> Iane pater, Iane tuens, diue biceps, biformis,
> O cate rerum Sator, ô principium deorum,
> Stridula cui limina, cui cardinei tumultus,
> Cui reſerata mugiunt aurea clauſtra mundi.

Et Carnam.] Puto legendum & Cardam, pro dea quæ cardinibus præſideat. Thyræū Apollinē.] Græci θυραῖον vocāt quicquid foribus obiacet, & extra fores eſt. Vnde & ſaxo Cyclopis,

quo

quo speluncam suam occludebat, nomen. Siquidem θυρὰν *illi ianuam dicunt.* Antelios dæmones.] *Antelij dij Græcis sunt qui pro foribus dedicantur. Sic enim aras vel deorum statuas vocabant subdiales, vt quæ soli forent expositæ. Esychius,* ἀντήλιοι, θεοὶ οἱ πρὸ τῶν πυλῶν ἱδρυμένοι. *Et rursus,* ἀντήλιος· ὁ ἀντικρὺ ἡλίῳ ἱδρυμένος βωμὸς ἢ θεός. Tanto abest.] *Sic etiam in superioribus locutus est.* Ex Apostoli prospectu.] *Hoc est prospicientia prouidentiáque.* Vt ecclesiæ Christi Iesu.] *Castigauimus, vt ecclesiæ, Christus Iesus.* Centauriis quoque roris.] *Scribendum, Centenariis quoque rosis. Vt accipias de rosis quæ à multitudine foliorũ Centifoliæ vocantur.* Et ortomi delectis.] *Nos, Ex horto Midæ lectis. Istum hortum Midæ Rosetum appellat in libro de Pallio, quum inquit, Alcinoi pometũ, & Midæ rosetum.* Quia & fauos post fella gustauit.] *Prouerbij speciem habet, Fauos post fella gustare. De eo dici vulgò solitum, qui toleratis aduersis, lætioribus rebus tandem potitur.* Cuius coronam & Apostolus rep.] *Locus est posteriore ad Timotheum capite quarto.* Protosedent.] *Mirabilis verbi compositio, ex peregrino & nostro, quamuis & nostrum à Græco* ἕζω *detortum sit. Alludit autem ad locum Apocalypseos quarto, Et super thronos viginti quatuor seniores. Et reliqua.* Eodémque auro.] *Et hic locus est Apocalyp. 14. Propterea post toties citatam Apocalyp. inquit, Si tales imagines in visione, quales veritates in repræsentatione. Loquitur autem de visione Ioãnis qui scripsit Apocalypsim.* Quid caput strophiolo aut dracontario damnas.] *Tenuioribus (scilicet coronis) vtebantur antiqui, inquit Plin. strophia appellantes, vnde nata strophiola. Porrò Dracontarium videtur eius seculi vocabulum fuisse, pro corolla.* Bonus miles eligendo.] *Loquitur de milite isto qui coronam in manu non in capite gestauerat, ob eam rem in carcerem raptus.* Sed ab aliquo Mithrę milite.] *Huius dei Mithræ meminit in Præscriptionibus de diabolo nostræ religionis sacra imitante loquens, Tingit & ipse quosdam, inquit, vtique credentes & fideles suos. Expiationem delictorum de Lauacro repromittit, etsi adhuc meminit Mithræ. Signat illic in frontibus milites suos. Celebrat & panis oblationem, & imaginem resurrectionis inducit, & sub gladio redimit coronam. Quæ postrema verba, Et sub gladio redimit coronam, hic exponuntur. Nam hãc ceremoniam hoc loco explicat, quam demiror à nemine fuisse*

cõmemoratam. *Diuus Hieronymus tantùm obiter indicat, quum ad Lætam de institutione filiæ scribens; Ante paucos, inquit, annos propinquus vester Gracchus nobilitatem patritiam sonans nomine, quum præfecturam gereret vrbanam, nónne specũ Mithræ, & omnia portentuosa simulachra, quibus Corax, Niphus, Miles, Leo, Perses, Helios, Bromius pater, initiantur, subuertit, fregit, exußit? Vbi vides militis fieri mentionem, cuius initiationem in specu Mithræ hoc loco describit Tertullianus. Lactantius siue Lutatius Statij interpres vltimum carmen primi Thebaidos exponens; Indignata sequi torquentem cornua Mithram, scribit Apollinẽ à diuersis gentibus variis appellari nominibus. Apud Achemenios enim Titan vocatur, apud AEgyptios Osiris, apud Persas vbi in antro colitur Mithra nominatur. Eius simulachrum fingebatur reluctantis tauri cornua retentare, quo significatur, Lunam ab eo lumen accipere, quum acceperit ab eius radiis segregari. Erat autem ipse Sol leonis vultu cum tiara prisco habitu, vtrisque manibus, ceu diximus, bouis cornua comprimens. Siquidem Sol, principale signum inculcat & frenat, Leonem scilicet, ideo quod hic deus cæteros sui nominis & potentiæ impetu excellat, vt inter reliquas feras Leo. vel quod sit rapidum animal. Hæc ex illo commentario propterea paulò prolixius retuli, vt melius intelligatur Tertulliani locus ille primo libro aduersus Marcionem, quum inquit; Sicut aridæ & ardentis naturæ sacramenta Leones Mithræ philosophantur. Meminit & Martianus Capella Mithræ, quum canit libro tertio de nupt. Mer. & Phil.*

Te Serapim Nilus, Memphis veneratur Osirin,
Dissona sacra Mithram.

Quasi mimum martyrij.] *Hoc est, quasi imitamentum martyrij, quod pro Christo tolerant Christiani.* Ad probationem sui.] *Vt fidem faciat se esse Mithræ militem, nescientibus.*

Q. SEPT.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI DE CORONA MILITIS LIBER.

PROXIMÈ facta est liberalitas præstantissimorum Imperatorum. Expungebantur in castris milites laureati. Adhibetur quidam illic magis dei miles, cæteris cõstantior fratribus, qui se duobus dominis seruire posse præsumpserat, solus libero capite, coronamento in manu ocioso. Vulgata iam & ista disciplina Christianorum relucebat. Denique, singuli designare, eludere eminus, infrendere. Continuò murmur. Tribuno defertur, & persona iã ex ordine accesserat. Statim Tribunus cur, inquit, tam diuersus habitu? Negauit ille cum cæteris sibi licere. Causas expostulatus, Christianus sum, respondit. O militem in Deo gloriosum. Suffragia exinde, & res apud Acta, & reus apud Pręfectos. Ibidem grauissimas penulas posuit, reuelari auspicatus, speculatoriam morosissimam pedibus absoluit terrę sanctæ insistere incipiens: gladium nec dominicæ defensioni necessarium reddidit: laurea & de manu claruit. Et nunc russatus sanguine suo, spe calceatus, de Euangelij paratura succinctus acutiore verbo Dei, totus de Apostolo armatus, & de martyrij Candida, laurea melius coronatus, donatiuum Christi in carcere expectat. Exinde sententiæ super illo, nescio an Christianorum, nõ enim aliæ Ethnicorum, vt de abrupto, & præcipiti, & mori cupido, qui de habitu interrogatus nomini negocium fecerit, solus scilicet fortis, inter tot fratres commilitones solus Christianus. Planè superest vt etiam martyria recusare meditentur, qui prophetias eiusdem spiritus sancti respuerunt. Mussitant denique tam bonam & longam sibi pacem periclitari. Nec dubito quosdam scripturas emigrare, sarcinas expedire, fugę accingi de ciuitate in ciuitatem. Nullam enim aliam Euangelij me-

Fratribus, hoc est Christianis.

pro-

moriam curant. Noui & Pastores eorum in pace leones, in prælio ceruos. Sed de quæstionibus confessionum alibi docebimus. At nunc quia maximè illud opponunt: Vbi autem prohibemur coronari? hanc magis localem substantiam causæ præsentis aggrediar, vt & qui ex solicitudine ignorantiæ quærunt, instruantur: & qui in defensione delicti contendunt, reuincantur (ipsius vel maxime exemplo) Christiani Laureati quibus in solatium quæstio est, quasi aut nullum aut incertum saltem haberi posset delictum quod patiatur quæstionem. Nec nullum autem nec incertum, hinc interim ostendam. Neminem dico fidelium coronam capite nosse aliâs extra tẽpus tentationis eiusmodi. Omnes ita obseruant, à catechumenis vsque ad confessores, & martyres, vel negatores. Viderint vnde autoritas moris de qua cũ maxime quæritur. Porrò cùm quæritur cur quid obseruetur, obseruari interim cõstat. Ergo nec nullum nec incertum videri potest delictum, quod committitur in obseruationem suo iam nomine vindicandam, & satis autoratam consensus patrocinio. Planè, sic tamen vt ratio quęrenda sit. sed salua obseruatione, nec in destructionem eius, sed in ædificationem potius, quo magis obserues cùm fueris etiã de ratione securus. Quale est autem vt tunc quis in quæstionem prouocet obseruationem cùm ab ea excidit? & tunc requirat vnde habuerit obseruationem cùm ab ea desiit? quando & si ideo velit videri ad quæstionem vocare, vt ostendat se non deliquisse in obseruationis destitutione, nihilominus deliquisse eum constet retro in obseruationis præsumptione. Si enim non deliquit hodie suscepta corona, deliquit aliquando recusata. Et ideo non ad eos erit iste tractatus quibus non competit quæstio, sed ad illos qui studio discendi, non quæstionem deferũt, sed consultationem. Nam & semper quæritur de isto, & laudo fidem quæ antè credit obseruandum esse quàm didicit. Et facile est statim exigere, vbi scriptum sit, ne coronemur. At enim vbi scriptum est, vt coronemur? Expostulantes enim scripturæ patrocinium in parte diuersa, præiudicant suæ quoque parti scripturæ patrocinium adesse debere. Nam si ideo dicetur coronari licere, quia non pro-

prohibeat ſcriptura; æquè retorquebitur ideo coronari non licere, quia ſcriptura nõ iubeat. Quid faciet diſciplina? vtrunque recipiet, quaſi neutrum prohibitum ſit? An vtrunque reiiciet, quaſi neutrum pręceptum ſit? Sed quod non prohibetur, vltro permiſſum eſt. Imò prohibetur, quod non vltro eſt permiſſum. Et quandiu per hanc lineam ſerram reciprocabimus, habentes obſeruationem inueteratam quæ præueniendo ſtatum fecit? Hanc ſi nulla ſcriptura determinauit, certè conſuetudo corroborauit, quæ ſine dubio de traditione manauit. Quomodo enim vſurpari quid poteſt, ſi traditum prius non eſt. Etiam in traditionis obtentu exigenda eſt, inquis, autoritas ſcripta. Ergo quæramus an & traditio non ſcripta non debeat recipi? Planè negabimus recipiendam, ſi nulla exempla præiudicent aliarum obſeruationum, quas ſine vllius ſcripturæ inſtrumento ſolius traditionis titulo, exinde conſuetudinis patrocinio vindicamus. Denique vt à baptiſmate ingrediar, Aquam adituri, ibidem, ſed & aliquanto prius in eccleſia ſub antiſtitis manu, conteſtamur nos renunciare diabolo, & pompæ, & Angelis eius. Dehinc ter mergitamur, amplius aliquid reſpõdentes, quàm dominus in Euangelio determinauit. Inde ſuſcepti, lactis & mellis concordiam prægustamus. Exque ea die, lauacro cottidiano per totam hebdomadam abſtinemus. Euchariſtiæ ſacramentum & in tempore victus, & omnibus mandatũ à domino, etiã antelucanis cœtibus, nec de aliorum manu quàm præſidentiũ ſumimus. Oblationes pro defunctis, pro natalitiis, annua die facimus. Die dominico ieiunium nefas ducimus, vel de geniculis adorare. Eadem immunitate à die Paſchæ in Pentecoſten vſque gaudemus. Calicis aut panis etiam noſtri, aliquid decuti in terram anxie patimur. Ad omnem progreſſum, atque promotum, ad omnem aditum, & exitum, ad veſtitum, & calceatũ, ad lauacra, ad menſas, ad lumina, ad cubilia, ad ſedilia, quacũq; nos cõuerſatio exercet, frõtẽ crucis ſignaculo terimus. Harũ & aliarũ eiuſmodi diſciplinarum ſi legẽ expoſtules ſcripturarũ, nullam inuenies, traditio tibi prætẽdetur autrix, cõſuetudo confirmatrix, & fides obſeruatrix. Rationẽ traditioni, cõſuetudini, fidei, pa-

Conſuetudo.
Ratio.

trocinaturã aut ipse perspicies, aut ab aliquo qui perspexerit disces. Interim nonnullam esse credes cui debeatur obsequium. Adiicio vnum adhuc exemplum quatenus & de veteribus docere cõueniat. Apud Iudæos tam solenne est fœminis eorum velamen capitis, vt inde noscantur. Quæro legem. Apostolum differo. Si Rebecca conspecto procul sponso velamen inuasit, priuatus pudor legem facere non potuit, aut causæ suæ fecerit. Tegantur virgines solæ, & hoc nuptum venientes, nec antequam cognouerunt sponsos. Si & Susanna in iudicio reuelata, argumentum velatæ præstat, possum dicere, & hic velamen arbitrij fuit. Rea venerat, erubescens de infamia sua, merito abscondens decorem, vel quia timẽs iam placere. Cæterum in stadio mariti non putem velatam deambulasse, quę placuit. Fuerit nunc velata semper. In ipsa quoque legem habitus requiro, vel in quacunque alia. Si legem nusquam reperio, sequitur vt traditio consuetudini morẽ hunc dederit, habiturũ quandoque Apostoli autoritatem ex interpretatione rationis. His igitur exemplis renunciatum erit, posse etiam nõ scriptam traditionem in obseruatione defendi, cõfirmatam consuetudine, idonea teste probatę tunc traditionis ex perseuerantia obseruationis. Consuetudo autem etiam in ciuilibus rebus pro lege suscipitur, cum deficit lex: nec differt scriptura an ratione consistat, quando & legem ratio commẽdet. Porrò si lex ratione constat, lex erit omne iam quod ratione constiterit à quocunque productum. An non putas omni fideli licere concipere & constituere, duntaxat quod deo congruat, quod disciplinæ conducat, quod saluti proficiat, dicente domino: Cur autem non & à vobis ipsis quod iustum est iudicatis? vt non de iudicio tantum, sed de omni sententia rerum examinandarum. Dicit & Apostolus, si quid ignoratis, deus vobis reuelabit: Solitus & ipse consilium subministrare, cum præceptum domini non habebat: & quædam edicere à semetipso, sed & ipse spiritum dei habens deductorem omnis veritatis. Itaque consiliũ & edictum eius diuini iam præcepti instar obtinuit, de rationis diuinæ patrocinio. Hanc nunc expostula, saluo traditionis respectu, quocunque traditore censetur: nec

Apud Iudæos mulieres incedunt velatæ.

Rebecca.

Susanna.

4

auto-

autorem respicias, sed autoritatem: & in primis consuetudinis ipsius, quæ propterea colēda est, ne non sit rationis interpres: vt si & hanc Deus dederit, tunc discas cur nam obseruanda sit tibi consuetudo. Sed cur maior exigitur ratio Christianarum obseruationum, cum illas etiam natura defendit, quæ prima omnium disciplina est? Ideóque hæc prima præscribet coronam capiti non conuenire. Puto autem naturæ deus, noster est, qui figurauit hominem: & fructibus rerum appetendis, iudicandis, cōsequendis, certos in eo sensus ordinauit, per propria mēbrorum quodammodo organa; Auditum in auribus fodit, visum in oculis accendit, gustum in ore conclusit, odoratum in naribus ventilauit, cōtactum in manibus æstimauit. Per hæc exterioris hominis ministeria, interiori homini ministrantia, fructus munerum diuinorum ad animam deducuntur à sensibus. Quis igitur fructus ex floribus? substantia enim propria, certè præcipua coronarū, flores agri. Aut odor, inquis, aut color, aut pariter vtrūq;. Qui erunt sensus coloris, odoris? visus opinor & odoratus. Istos sensus quæ membra sortita sunt? oculi nisi fallor & nares. Vtere itaque floribus visu & odoratu, quorum sensuum fructus est. Vtere per oculos & nares, quorum sensuum membra sunt. Substantia tibi à deo tradita est, habitus à seculo: quanquam nec habitus extraordinarius, ordinario vsui obstrepit. Hoc sint tibi flores & inserti & innexi, & in filo, & in scirpo quod liberi, quod soluti: spectaculi scilicet, & spiraculi res. Coronā si forte fascem existimas florum per seriem comprehensorum, vt plures semel portes, vt omnibus pariter vtaris: iam vero & in sinum conde, si tanta munditia est; in lectulum sparge, si tanta mollitia est; in poculum crede, si tanta innocentia est. Tot modis fruere, quot & sentis. Cæterum in capite quis sapor floris? quis coronæ sensus nisi vinculi tantum? Quia neque color cernitur, neque odor ducitur, nec teneritas commendatur. Tam contra naturam est florem capite sectari, quàm cibum aure, quàm sonum nare. Omne autem quod contra naturam est, monstri meretur notam penes omnes: penes nos verò etiam elogium sacrilegij, in deum naturæ dominū & autorem. Quæres igitur

Flores.

Cap. V. [illegible]

ed. fortes

ed. Quæres

Cap. VI. [illegible]

dei legem, habens communem istam in publico mundi, in naturalibus tabulis, ad quas & Apostolus solet prouocare, vt cũ in velamine fœminæ, Nec natura vos, inquit, docet? Vt cum ad Romanos: Natura facere, dicens, Nationes ea quæ sunt legis: & legem naturalem suggerit, & naturam legalem. Sed & in priore epistola, naturalem vsum conditionis in non naturalem masculos & fœminas inter se demutasse affirmans, ex retributione erroris in vicem pœnæ, vtique naturali vsui patrocinatur. Ipsum deum secundum naturam prius nouimus. Deum appellantes deorum, bonum præsumentes, & iudicem inuocantes. Quæris, an conditioni eius fruendæ natura nobis debeat præire, ne illâ rapiamur, quâ dei æmulus vniuersam conditionem certis vsibus homini mãcipatam, cum ipso homine corrupit. Vnde eam & Apostolus inuitam ait vanitati succidisse, vanis plurimum vsibus, tum turpibus, & iniustis, & impiis, subuersam. Sic itaque & circa voluptates spectaculorum infamata conditio est, ab eis, qui natura quidem omnia sentiunt, ex quibus spectacula instruuntur, scientia autem deficiunt. Illud quoque intellege, omnia à diabolo esse mutata. Sed & huic materiæ propter suauiludios nostros Græco quoque stilo satisfecimus. Proinde coronarij isti agnoscant interim naturæ autoritatem communis parẽtis nomine quâ homines, & propriæ religionis pignora, quâ deũ naturæ proximo colentes: atque ita, velut ex abundanti, cæteras quoque rationes dispiciant, quæ nostro priuatim capiti coronamẽtis & quidẽ omnibus interdicunt. Nam & vrgemur à cõmunione naturalis disciplinæ, conuerti ad proprietatem Christianę totam iam defendendam, per cæteras quoque species coronarũ, quæ aliis vsibus prospectæ videntur, vt ex aliis substantiis structæ: ne quia non ex floribus constant, quorũ vsum natura signauit (vt ipsa hæc laurea militaris) non credãtur admittere sectæ interdictionẽ, quia euaserint naturæ præscriptionem. Video igitur & curiosius & plenius agendũ ab originibus vsque ad profectus & excessus rei. Literæ ad hoc seculares necessariæ. De suis enim instrumentis secularia probari necesse est. Quàtulas attigi, credo sufficient. Si fuerit aliqua Pãdora quam primam

mam fœminarum memorat Hesiodus, hoc primũ caput coronatũ est à Charitibus cum ab omnibus muneraretur: vnde Pandora. Nobis verò Moyses Propheticus non poëticus pastor, principem fœminam Euam facilius pudeda foliis quàm tempora floribus incinctam, describit. Nulla ergo Pandora. Sed & de mendacio erubescẽda est coronæ origo. Iam nũc & de veritatibus suis. Certè enim cæteros fuisse constat autores rei vel illuminatores. Saturnum Pherecydes ante omnes refert coronatũ; Iouem Diodorus post deuictos Titanas hoc munere à cæteris honoratum: Dat & Priapo tænias idem; & Ariadnæ sertũ ex auro & Indicis gemmis, Vulcani opus, Liberi munus, post & sidus. Iunoni vitem Callimachus induxit. Ita & Argis signum eius palmite redimitum, subiecto pedibus eius corio Leonino, insultantem ostentans nouercam de exuuiis vtriusque priuigni. Hercules nunc populũ capite præfert, nunc oleastrum, nunc apium. Habes tragœdiam Cerberi, habes Pindarum, atq; Callimachũ, qui & Apollinem memorat interfecto delphico dracone, laureã induisse quâ supplicem. Erant enim supplices coronarij apud veteres. Liberum, eundem apud Ægyptios Osirin, Harpocration industria hederatum argumentatur, quod hederæ natura sit cerebrum ab heluco defensare. Sed & aliàs Liberum principem coronæ planè laureæ in qua ex Indis triumphauit, etiã vulgus agnoscit cum dies in illum solennes Magnam appellat coronam. Si & Leonis Ægyptij scripta euoluas; prima Isis repertas spicas capite circũtulit, rem magis ventris. Plura quærentibus omnia exhibebit præstãtissimus in hac quoque materia cõmentator Claudius Saturninus. Nã est illius de Coronis liber, & origines, & causas, & species, & solennitates earum ita edisserens, vt nullam gratiam floris, nullam lætitiam frõdis, nullum cespitem, aut palmitem, non alicui capiti inuenias consecratũ. Quo satis instruamur, quàm alienum iudicare debeamus coronati capitis institutionem, ab eis prolatam, & in eorum deinceps honorem dispensatam. quos seculum deos credidit. Si enim mendacium diuinitatis diabolus operatur, in hac etiam specie, à primordio mendax, sine dubio & eos ipse prospexerat, in quibus id

Hesiodus.
6
Pherecydes.
Diodorus.
Callimachus.

mendaciũ diuinitatis ageretur. Quale igitur habendũ est apud homines veri dei, quod à candidatis diaboli introductum, & ipsis à primordio dicatum est, quódque iam tunc idololatriæ initiabatur ab Idolis & id Idolis adhuc viuis? non quasi aliquid sit idolum, sed quoniã quæ idolis alij faciunt, ad dæmones pertinent. Porrò si quæ alij idolis faciunt, ad dæmones pertinent, quãto magis quod ipsa sibi idola fecerunt cum aduiuerẽt? Ipsi scilicet sibi procurauerunt dæmones, per eos in quibus esurierant antequã procurauerant. Tene interim hanc fidem, dum in cursum quæstionis excutio. Iam enim audio dici; & alia multa ab eis prolata, quos seculum deos credidit; tamen in nostris hodie vsibus, & in pristinorum sanctorũ, & in dei rebus, & in ipso Christo deprehendi; nõ aliâs scilicet hominem functo quàm per cõmunia ista instrumenta exhibitionis humanæ. Planè ita sit, nec antiquius adhuc in originem disceptabo. Primus Mercurius literas enarrauerit; necessarias confitebor & cõmercij rebus, & nostris erga deum studiis. Sed & si neruos idem in sonũ strinxit, non negabo & hoc ingeniũ cum sanctis fecisse & deo ministrasse, audiens Dauid. Primus medelas AEsculapius explorauerit: memini & Esaiam Ezechiæ languenti aliquid medicinale mãdasse. Scit & Paulus stomacho vinum modicum prodesse. Sed & Minerua prima molita sit nauem; videbo nauigantem Ionã & Apostolos. Plus est, quod & Christus vestietur: habebit etiã penulã Paulus. Si & vniuscuiusque supellectilis & singulorum vasculorum aliquẽ ex diis seculi autorem nominaris, agnoscam necesse est & recumbentem in lectulo Christum; & cum peluem discipulorũ pedibus offert, & cum aquã ex vrceo ingerit, & cum linteo circũnstringitur, propria Osiridis veste. Huiusmodi quæstioni sic vbique respondeo, admittens quidem vtensilium cõmunionem, sed prouocans eam ad rationalium & irrationaliũ distinctionem, quia passibilitas fallit obũbrans corruptelam conditionis, quã subiecta est vanitati. Dicimus enim ea demum & nostris, & superiorũ vsibus, & dei rebus, & ipsi Christo cõpetisse; quæ meras vtilitates, & certa subsidia, & honesta solatia necessariis necessitatibus vitæ humanæ procurent: vt ab ipso Deo inspirata credan-

Candidati diaboli.

Literæ.

Dij seculi.

Osiris.

Vel Paßiuitas.

credatur propiore proſpectore, & inſtructore, & oblecta-
tore ſi fortè hominis ſui. Quæ verò hunc ordinem exceſ-
ſerint, ea nõ cõuenire vſibus noſtris, præſertim quæ pro-
pterea ſcilicet nec apud ſeculũ, nec in dei rebus, nec in cõ-
uerſationibus Chriſti recognoſci eſt. Quis deniq; patriar
ches, quis prophetes, quis Leuites, aut ſacerdos, aut ἄρχων,
quis vel poſtea Apoſtolus, aut Euangelizator, aut Epiſco-
pus inuenitur coronatus? Puto nec ipſum Dei templum,
nec arca teſtamẽti, nec tabernaculum martyrij, nec alta-
re, nec candelabrũ: quibus vtique & in prima dedicatio-
nis ſolennitate, & in ſecunda reſtitutionis gratulatione
competiſſet coronari ſi dignum Deo eſſet. Atquin ſi figu-
ræ noſtræ fuerunt (nos enim ſumus & templa Dei, & al-
taria, & luminaria, & vaſa) hoc quoque figuratè porten-
debant, homines dei coronari non oportere. Imagini ve-
ritas reſpõdere debebit. Sed forſitã oppones ipſum Chri-
ſtum coronatũ. Ad hoc breuiter interim audies. Sic & tu
coronare, & licitum eſt. Tamen nec illam impietatis cõ-
tumelioſæ coronam populus cõſciuit. Romanorum mi-
litum commentum fuit, ex vſu rei ſecularis, quem popu-
lus dei nec publicæ vnquam lætitię, nec ingenitæ luxuriæ
nomine admiſit, facilius cũ tympanis & tibiis & pſalte-
riis reuertens de captiuitate Babyloniæ, quàm cum coro-
nis: & poſt cibum & potum exurgens ad ludendum, ſine
coronis. Nam neque lætitiæ deſcriptio, neque luxurię de-
notatio, de coronæ decore, aut dedecore tacuiſſet: adeò &
Eſaias, Quando, inquit, cũ tympanis & tibiis & pſalteriis
bibunt vinũ, dicturus eſſet etiã cum coronis, ſi vnquã hic
vſus fuiſſet & in dei rebus. Ita cũ idcirco proponis deorũ
ſecularium commenta etiam apud Deum deprehendi, vt
inter hæc coronam quoque capitis communi vſui vindi-
ces, ipſe tibi iam præſcribis, non habendum in cõmunio-
ne vſus apud nos, quod nõ inueniatur in rebus dei. Quid
enim tam dignum deo quàm quod indignũ idolo? Quid
autẽ tam dignum idolo, quàm quod & mortuo? Nam &
mortuorũ eſt ita coronari: vel quoniam & ipſi idola ſta-
tim fiunt & habitu & cultu conſecrationis, quæ apud nos
ſecunda idololatria eſt. Igitur qui ſenſu careant, illorum
erit proinde vti ea rẽ, cuius ſenſu carerent æquè, ſi abuti

vellent, si sensu non careret. Nulla verò distantia est abutendi, cùm veritas cessat vtēdi, cessante natura sentiendi, quáve quis abutatur, cùm non habeat quâ vtatur. Nobis autem abuti apud Apostolum non licet, facilius non vti docentem, nisi quod nec abutuntur qui nihil sentiunt, sed vacat totum, & est ipsum quoque opus mortuum, quantum in idolis: viuum planè quātum in dæmoniis, ad quæ pertinet superstitio. Idola Nationum, inquit Dauid, argētum & aurum, Oculos habent, nec vident: nares habent, nec odorantur: manus, nec contrectabunt. Per hæc enim floribus frui est. Quod si tales edicit futuros, qui idola fabricantur, tales iam sunt qui secundum idolorum ornatum quid vtuntur. Omnia munda mundis, ita & immunda omnia immundis: nihil autem immundius idolis. Cæterum substantiæ mundæ vt dei res, & hac sua conditione cōmunes vsui: sed ipsius vsus administratio interest. Nam & ego mihi gallinaceum macto, nō minus quàm Æsculapio Socrates: & si me odor alicuius loci offenderit, Arabiæ aliquid incendo, sed non eodem ritu, nec eodem habitu, nec eodem apparatu, quo agitur apud idola. Si enim verbo nudo cōditio polluitur, vt Apost. docet: Si quis autem dixerit, hoc idolothytū est, non cōtigeris: multò magis cū habitu, & ritu, & apparatu idolothytorū contaminatur. Ita & corona idolothytorū efficitur. Hoc enim ritu, & habitu, & apparatu, idolis immolatur autorib. suis: quorū eo vel maximè proprius est vsus, ne in cōmunionē possit admitti quod in dei rebus nō inuenitur. Propterea Apostolus inclamat: Fugite idololatriam: omnem vtique & totam. Recogita syluam, & quantæ latitāt spinæ. Nihil dandum idolo, sic nec sumendū ab idolo. Si in idolio recumbere alienum est à fide, quid in idoli habitu videri? Quæ communio Christi & Beliæ? & ideo fugite. Lōgum enim diuortium mādat ab idololatria, in nullo proximè agendum. Draco etiam terrenus de longinquo non minus spiritu absorbet alites. Ioānes: Filioli, inquit, custodite vos ab idolis: non iam ab idololatria quasi ab officio, sed ab idolis, id est ab ipsa effigie eorū. Indignū enim vt imago dei viui, imago idoli & mortui fiat. Vsque adhuc proprietatem istius habitus & ex originis censu, & ex super-

Arabiæ aliquid incendere.

Cōditio creatura, res condita.

perstitionis vsu idolis vendicamus, ex eo prætereа, quod dum in rebus dei nostri non refertur, magis magísque illorum deputatur, in quorũ & antiquitatibus, & solennitatibus, & officiis conuenitur. Ipsæ denique fores, ipsæ hostiæ & aræ, ipsi ministri & sacerdotes eorum coronantur. Habes omnium collegiorũ sacerdotalium coronas apud Claudium. Sed & illam instruximus distinctionem differentiæ rationalium & irrationalium, eis occurrentẽ qui communionem in omnibus de quorũdam exemplorum occasione defendunt. Ad hanc itaque partem causas iam ipsas coronarias inspici superest, vt dum ostendimus extraneas, imò & cõtrarias disciplinæ, nullam earum rationis patrocinio fultã probemus, quod posset habitus eiusmodi quoque cõmunioni vindicari: sicut & quidam, quorum exempla nobis obiectãtur. Etenim vt ipsam causam coronæ militaris aggrediar, puto prius cõquirendum, an in totũ Christianis militia conueniat. Quale est alioquin de accidentibus retractare, cum præcedentibus culpa sit? Credimús ne humanum sacramentum diuino superduci licere, & in alium dominum respondere post Christum, & eierare patrem ac matrem, & omnem proximũ, quos & lex honorari & post deũ diligi præcepit? Hos & Euangelium solo Christo pluris non faciens, sic quoque honorabit? Licebit in gladio conuersari, domino pronunciãte: gladio periturum, qui gladio fuerit vsus? Et prælio operabitur filius pacis, cui nec litigare conueniet? Et vincula & carcerem, & tormẽta, supplicia administrabit, nec suarum vltor iniuriarum? Iam & stationes aut alij magis faciet quàm Christo? aut & dominico die quãdo nec Christo? Et excubabit pro templis quibus renũciauit? & cœnabit illic vbi Apostolo non placet? Et quos interdiu exorcismis fugauit, noctibus defensabit, incumbens & requiescẽs super luncho, quo perfossum est latus Christi? Vexillum quoque portabit æmulum Christi? & signum postulabit à principe, qui iam à deo accepit? Mortuus etiã tuba inquietabitur æneatoris, qui excitari à tuba angeli expectat? Et cremabitur ex disciplina castrensi Christianus, cui cremare non licuit, cui Christus merita ignis indulsit? Quanta alia in delictis circumspici possunt castrensium

Bellum.

Lunchus castrensis vox, ἀπὸ τῆ λόγχη

Disciplina castrensis.

Castra lucis Ecclesia: Castra tenebrarum Paganismus.

munium, transgressioni interpretanda? Ipsum de castris lucis in castra tenebrarum nomen deferre, trásgressio est. Planè si quos militia præuentos fides posterior inuenit, alia conditio est, vt illorum quos Ioannes admittebat ad lauacrum, vt Centurionum fidelissimorum, quem Christus probat, & quem Petrus catechizat: dum tamen suscepta fide atque signata aut deserendum statim sit, vt multis actum: aut omnibus modis cauillandum, ne quid aduersus deum committatur, quę nec ex militia permittuntur: aut nouissimè perpetiẽdum pro deo, quod æquè fides pagana condixit. Nec enim delictorũ impunitatem, aut martyriorum immunitatem militia promittet. Nusquam Christianus aliud est. Vnum Euangelium, & idem Iesus, negaturus omnem negatoré, & cõfessurus omnem confessorem dei: & saluam facturus animã pro nomine eius amissam, perditurus autẽ de contrario aduersus nomen eius lucri habitam. Apud hunc tam miles est, paganus fidelis: quàm paganus est, miles infidelis. Nõ admittit status fidei, allegationẽ necessitatis. Nulla est necessitas delinquendi, quibus vna est necessitas non delinquendi. Nã & ad sacrificandũ & directo negandum, necessitate quis premitur tormentorũ siue pœnarum: tamen nec illi necessitati disciplina conniuet: quia potior est necessitas timendæ negationis & obeundi martyrij, quàm euadendæ passionis & implendi officij. Cæterum subuertit to- 10 tam substantiam sacramenti causatio eiusmodi, vt etiam voluntariis delictis fibulam laxet. Nam & voluntas poterat necessitas contendi, habens scilicet vnde cogatur. Vel ipse hæc præstruxerim & cæteras officialium coronarum causas, quibus familiarissima ista ducatio necessitatis: cũ idcirco aut officia fugienda sint, ne in delictis incidamus, aut & martyria toleranda sint, vt officia rumpamus. De prima specie quæstionis etiam militiæ ipsius illicitæ, plura non faciunt, vt secunda reddatur. Nisi omni ope expulero militiam, frustrà iam de corona militari prouocarim. Puta denique licere militiã, vsque ad causam coronæ. Sed & de corona prius dicam. Laurea ista Apollini vel Libero sacrata est: illi vt deo telorum, huic vt deo triumphorũ, sic docet Claudius. Quãquàm ex myrto aut

milites

milites redimiri ſolere. Veneris enim myrtũ matris Æneæ, nõ laurum, etiam amiculæ Martis, per Iliam & Romulos Romani. Sed ego Venerem nõ credo ex hac parte cum Marte Romanã, quã pellicis dolor eſt. Quin & olea militiam coronari à Minerua, non ſolùm artium, ſed armorum quoque dea: & pacem cum Neptuno iniſſe, ex hac arbore coronatam. In his erit ſerti militaris ſuperſtitio vbique polluta, & polluens omnia, quæ iam polluantur & cauſis. Ecce annua votorum nũcupatio quid videtur? Prima in principiis, ſecũda in Capitoliis. Accipe poſt loca, & verba. Hũc tibi Iupiter bouem cornibus auro decoratis vouemus eſſe futurũ. Quius ſentẽtiæ vox eſt? vtiq; negationis. Etiã ſi tacet illic Chriſtianus ore, coronatus capite reſpondit. Eadem laurea in donatiui diſpenſatione denunciatur. Planè non gratuita idololatria, aliquib. aureis venditans Chriſtũ, vt argenteis Iudas. Hoc erit: Non poteſtis deo ſeruire & mammonæ: mãmonæ manũ tradere, & à deo abſiſtere. Hoc eſt, reddere quæ ſunt Cæſaris Cæſari, & quæ dei deo: nec hominem deo reddere, & denarium Cæſari auferre. Triumphi laurea foliis ſtruitur. hanc aduerbis lemniſcis, inauratur lamnulis, vnguentis delibuitur à lachrymis coniugum & matrũ, fortaſſe quorundã & Chriſtianorũ: & apud Barbaros enim Chriſtus. Qui hanc portauerit in capite cauſam, nónne & ipſe pugnauit? Eſt & alia militia regiarum familiarum. Nam & caſtrenſes appellantur, munificæ & ipſæ ſolennium Cæſareanorũ. Sed & tu proinde miles ac ſeruus alterius es: & ſi duorum, Dei & Cæſaris, certè tunc non Cæſaris cum te Deo debes, etiã in communibus credo potiori. Coronãt & publicos ordines laureis publicæ cauſæ: Magiſtratus vero inſuper aureis, vt Athenis, vt Romæ. Præferũtur etiã illis etruſcæ. Hoc vocabulũ eſt coronarum, quas gẽmis & foliis ex auro quercinis ob Iouẽ inſigneis, ad deducendas tenſas cum palmatis togis ſumunt. Sũt & prouinciales aureæ, imaginum iam non virorũ, capita maiora quærẽtes. Sed tui ordinis, & tui magiſtratus, & ipſum Curiæ nomen, Eccleſia eſt Chriſti. Illius es, conſcriptus in libris vitæ. Illic Purpuræ tuæ, ſanguis domini: & clauus latus in cruce ipſius. Illic ſecuris ad caudices arboris po-

Hinc inde ambitur.

Munifices.

sita. illic virga ex radice Iesse. Viderint & publici equi cũ coronis suis. Dominus tuus, vbi secundum scripturã Hierusalem ingredi voluit, nec asinum habuit priuatum. Isti in curribus, & isti in equis, nos autem in nomine domini dei nostri inuocabimus. Ab ipso incolatu Babylonis illius in Apocalypsi Ioannis submouemur, nedum à suggestu. Coronatur & vulgus nunc ex Principalium proprietatũ exultatione, nunc ex municipalium solennitatũ proprietate: & est omnis publicæ lætitiæ luxuria captatrix. Sed tu peregrinus es mundi huius, ciuis supernæ Hierusalem. Noster, inquit, municipatus in cœlis. Habes tuos census, tuos Fastos; nihil tibi cum gaudiis seculi, imo cõtrarium debes. Seculum enim gaudebit, vos vero lugebitis. Et puto, felices, ait, lugentes, non coronatos. Coronant & nuptiæ spõsos: & ideo non nubimus ethnicis, ne nos ad idololatriã vsq; deducant, à qua apud illos nuptiæ incipiunt. Habes legem à patriarchis quidem, habes Apostolum in domino nubere iubentem. Coronat & libertas secularis. Sed tu iam redẽptus es à Christo, & quidẽ magno. Seruũ alienum, quomodo seculũ manumittet? Et si libertas videtur, sed & seruitus videbatur. Omnia imaginaria in seculo, & nihil veri. Nam & tunc liber homini eras redẽptus à Christo: & nunc seruus es Christi, licet manumissus ab homine. Si veram putes seculi libertatem, vt & coronam cõsignes, redisti in seruitutem hominis, quam putas libertatem: amisisti libertatem Christi, quam putas seruitutem. Nunquid & Agonisticæ causæ disputabuntur quas statim tituli sui damnant, & sacras & funebres scilicet. hoc enim superest vt Olympius Iupiter, & Nemæus Hercules, & misellus Archemorus, & Antinous infelix in Christiano coronẽtur, vt ipse spectaculum fiat, quod spectare non debeat. Vniuersas (vt arbitror) causas enumeramus, nec vlla nobiscũ est; omnes alienæ, prophanæ, illicitæ, semel iam in sacramenti tẽtatione eieratæ. Hæ enim erant pompæ diaboli & angelorũ eius, officia seculi, honores, solennitates postulatrices, falsa vota, humana seruitia, laudes vanæ, gloriæ turpes: & in omnibus istis idololatria in solo quoque censu coronarum, quibus omnia ista redimita sunt. Præfabitur quidem Claudius etiã cœlum

Omnia imaginaria in seculo, & nihil veri.

lum syderibus apud Homeri carmina coronatum, certè à deo, certe homini: igitur & homo ipse à deo coronandus est. Cæterum à seculo coronãtur & lupanaria, & latrinæ, & pistrina, & carcer, & ludus, & ipsa amphitheatra, & ipsa spoliaria, ipsæq; libitinæ. Quàm sacer sanctus, quámq; honestus ac mundus sit habitus iste, noli de vno poëtico cœlo, sed de totius mundi commerciis æstimare. At enim Christianus nec ianuam suam laureis infamabit, si norit quantos deos etiam hostiis diabolus affinxerit, Ianum à ianua, Limentinum à limine, Forculum & Cardã à foribus & cardinibus, & apud Græcos Thyræum Apollinem, & Antelios dæmones: tanto abest vt capiti suo manus inferat idololatriæ, imo iam dixerim Christo, siquidem viri caput Christus est, tam liberum quàm & Christus, ne velamẽto quidem obnoxium, nedum obligamento. Porrò & quod obnoxium est velamẽto caput fœminæ, iam hoc ipso occupatum non vacat etiam obligamẽto. Habet humilitatis suæ sarcinam. Si nudo capite videri non debet propter angelos, multo magis coronato: fortasse tũc illo coronato scandalizauerit. Quid enim est capite fœminæ corona, quàm formæ lena, quàm summa lasciuiæ nota, extrema negatio verecundię, conflatio illecebræ? Propterea non coronabitur operosius mulier ex Apostoli prospectu, vt nec crinium artificio coronetur. Qui tamen & viri caput est, & fœminæ facies, vt ecclesię Christus Iesus, quale, oro te, sertum pro vtroque sexu subiit? ex spinis opinor & tribulis, in figuram delictorũ, quę nobis protulit terra carnis, abstulit autem virtus crucis, omnes aculeos mortis in Dominici capitis tolerantia obtundens. Certè præter figuram cõtumelia in promptu est, & turpitudo & dedecoratio, & his implexa sæuitia, quæ tunc Domini tẽpora & fœdauerunt & lancinauerunt: vti tu nunc laurea & myrto, & olea, & illustriore quaq; fronde, & quod magis vsui est, centenariis quoque rosis ex horto Midæ lectis, & vtrisque liliis, & omnibus violis coroneris, etiam gemmis forsitan & auro: vt & illam Christi coronã æmuleris quæ postea ei obuenit: quia & fauos post fella gustauit, nec antè rex gloriæ à cœlestibus salutatus est, quàm rex Iudæorum proscriptus in crucem, minoratus primò à

Corona Christi spinea.

patre modicum quid citra angelos, & ita gloria & honore coronatus. Si ob hæc caput ei tuum debes, tale ſi fortè ei repende, quale ſuũ pro tuo obtulit: aut nec floribus coroneris, ſi ſpinis non potes: quia nõ floribus potes. Serua Deo rem ſuam inattaminatã. Ille etiam ſi volet, coronabit. Imò & vult. Denique inſtat. Qui vicerit, inquit, dabo ei coronam vitæ. Eſto & tu fidelis, ad mortem decerta & tu bonum agonem, cuius coronam & Apoſtolus repoſitam ſibi meritò confidit. Accipit & angelus victoriæ coronam procedens in cãdido equo, vt vinceret. Et alius Iridis ambitu ornatur cœleſti. Proto ſedent & Preſbyteri coronati: eodémque auro & ipſe filius hominis ſupra nubem micat. Si tales imagines in viſione, quales veritates in repræſentatione? Illas aſpice, illas odorare. Quid caput ſtrophiolo aut dracontario damnas, diademati deſtinatũ? Nam & reges nos Deo & patri ſuo fecit Chriſtus Ieſus. Quid tibi cum flore morituro? Habes florẽ ex virga Ieſſe, ſuper quem tota diuini ſpiritus gratia requieuit, florem incorruptum, immarceſcibilem, ſempiternũ: quem & bonus miles eligendo, in cœleſti dignatione, ordinatione profecit. Erubeſcite Romani commilitones eius, iam nõ ab ipſo iudicandi, ſed ab aliquo Mithræ milite. Qui quũ initiatur in ſpelæo in caſtris verè tenebrarum, coronam interpoſito gladio ſibi oblatam quaſi minimum martyrij, dehinc capiti ſuo accõmodatam, monetur obuia manu capite depellere, & in humerum ſi fortè transferre, dicens Mithram eſſe coronã ſuam. Atque exinde nunquàm coronatur: id quod in ſignum habet ad probationem ſui, ſicubi tentatus fuerit de ſacramento: ſtatímque creditur Mithræ miles, ſi deiecerit coronã, ſi eam in Deo ſuo eſſe dixerit. Agnoſcamus ingenia diaboli, idcirco quædam de diuinis affectantis, vt nos de ſuorum fide confundat & iudicet.

Apoc. 3
Apoc. 6
Apoc. 10
Apoc. 4

[TO]MI PRIMI FINIS.

PARISIIS,
[EX]C[V]DEBAT ANDREAS
[W]ECHELVS ANNO
M. D. LXVI.

